TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

MEZOPOTAMYA'DA HALAF SERAMİKLERİ VE ÖNASYA'DA YAYILIM ALANLARININ İNCELENMESİ

Umut PARLITI

CİLT I

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

MEZOPOTAMYA'DA HALAF SERAMİKLERİ VE ÖNASYA'DA YAYILIM ALANLARININ İNCELENMESİ

Umut PARLITI

CİLT I

Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2011

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER
(Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Necdet SAKARYA

Üye: Yrd. Doç. Dr. Elif GENÇ

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım
…../…../2011

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

MEZOPOTAMYA'DA HALAF SERAMİKLERİ VE ÖNASYA'DA YAYILIM ALANLARININ İNCELENMESİ

Umut PARLITI

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER
Mart 2011, 619 sayfa

Bu tezin asıl amacı Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu'da Halaf seramiğinin kültürel, ticari ilişkilerdeki rolünü belirlemek olmuştur. Diğer amaç dış ilişkilerde, toplulukların kültürel bağlantıları ne derece belirlediğini ve değiştirdiğini, bu çok bölgeli etkileşim dünyasında seramikten başka hangi maddelerin anahtar rol üstlendiği araştırmaktır. Bu nedenle, bu sorunları irdelemek için başlıca Halaf yerleşimleri seçilmiş ve tezimize eklenmiştir.

Ana vurgu olan Mezopotamya için seçilen, ana kaynakları Anadolu'da bulunan Halaf seramiği bölgeler arası ilişkilerin izini sürmek için ideal bir maddedir. Ayrıca Obsidyen, Tholos ve belli başlı küçük buluntular kültürel ilişkileri gösteren diğer örneklerdir. Bu tezde üç bölge arasında benzerlikler tespit edilen Halaf seramiklerinin yoğunluğu, formları ve bezemeleri bu üç bölgenin siyasi, kültürel ve ticari ilişkilerini yansıtmaktadır. Halaf seramikleri M.Ö. 5500-5000 yıllarında üretilmiştir. Bu seramikler gerek yapım kalitesi gerekse bezeme özellikleri açısından üç evreye ayrılmışlardır. Erken, orta ve geç evre olarak belirtilen bu aşamalar seramiklerin gelişmişlik düzeylerine göre belirlenmiştir.

Erken Halaf seramikleri orta ve geç evre seramiklerine göre kalitesizdir. Seramiklerin çok azı perdahlanmış, çoğu elle şekillendirilmiştir. Orta Halaf seramiklerinde perdah uygulaması artmıştır. Seramiklerin fırınlama kalitesi gelişmiştir. Seramiklerin yüzeyine uygulanan bezemelerde gelişim sağlanmıştır. Motifler belirli bir metot çerçevesinde seramiğin tüm yüzeyini kaplamıştır. Geç Halaf seramikleri Erken ve Orta Halaf seramiklerine göre çok fazla gelişmiştir. Erken ve Orta evrede seramiklere uygulanan kırmızı, siyah, kahverengi bezemelere beyaz renk eklenmiştir. Çok renklilik, çok bezeklik bu döneme damgasını vurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Halaf, Mezopotamya, Obsidyen, Seramik, Suriye

ABSTRACT

HALAF IN MESOPOTAMIA NEAR EAST SPILL AREAS AND ANALYSIS OF CERAMICS

Umut PARLITI

Master Thesis, Department of Archaeology
Supervisor: Ass. Prof. Dr. K. Serdar GİRGİNER
May 2011, 619 pages

The main aim of this thesis in Northern Mesopotamia, Northern Syria and Anatolia, Halaf pottery cultural, commercial was to determinethe role of relationships. Other objectives in external relations, communities, cultural connections and determines how much has changed, this changed, this multi-regional interaction has undertaken a key role in the world of ceramics to investigate what other substances. Therefore, to examine these issues and selected major Halaf settlements has been added to our thesis.

The main emphasis Mesopotamya selected for the main sources of Halaf pottery in Anatolia is an ideal material to keep track of inter-regional relations. In addition, Obsidian, Tholos and cultural relations with other major small finds examples. In this thesis, the similarities between the three regions identified Halaf ceramics density, forms and decorations of the three region's political, cultural and commercial relations reflect. Halaf ceramics produced in the years 5500-5000 BC. Both in terms of build quality and decorative features of these ceramics were divided into three phases. Early, middle and late stages, these are specified as the ceramics were determined according to the level of development.

Early Halaf ceramic tiles according to the middle and late stage poor quality. Very few glazed ceramics, most of them are shaped by hand. Middle Halaf ceramics increased polishing application. Quality offiring ceramics. Development has been applied to the surface of the decoration of ceramics. Motifs within the framework of a particular method covered the entire surface of ceramics. Late Halaf ceramics more developed than the Early and Middle Halaf ceramics. Ceramics applied in early and middle stages, red, black, brown decorated with white color is added. Very colorful, multi-stamped this period has left it's mark.

Keywords: Halaf, Mesopotamia, Obsidian, Ceramic, Syria

ÖNSÖZ

"Mezopotamya'da Halaf Seramikleri ve Önasya'da Yayılım Alanlarının İncelenmesi" adı altındaki bu tezde Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu'daki Halaf merkezlerinin seramikleri arasındaki ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmam sırasında gerek fikirleri gerekse manevi desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER'e teşekkür ederim. Seramik çalışmalarıyla ve örnek kişiliğiyle çalışmamda bana enerji ve yön veren hocam Özlem OYMAN GİRGİNER'e teşekkür ederim. Ayrıca maddi ve manevi desteğini her zaman yanımda hissettiğim annem Azime PARLITI, Babam Ahmet PARLITI'ya, sevgili Kardeşlerim Önder PARLITI, Filiz PARLITI'ya ve güzel Yiğenim Berkcan GOODNİGT'a sonsuz sevgimi ve saygımı sunarım. Canım Teyzem Elif Işık ve Doğa-Arkeoloji hayranı teyzem Cevahir Işık'a, kuzenin Hasan Işık, Rojda Işık'a bu satırlardan teşekkür etmek isterim. Arkeoloji mesleğine saygısıyla tanıdığım Diyarbakır Müzesi'nden Müze Müdürü Nevin SOYUKAYA'ya teşekkür ederim. Diyarbakır'ın Halaf yayılımı ile ilgili bilgilerini esirgemeyen ve mesleğimi icra etmemde bana yardımcı olan değerli abim Diyarbakır Müzesi'nden Uzman Şeref YUMRUK'a teşekkür ederim. Ayrıca Elazığ İli'nin Arkeolojik verileri için gerekli yardımı esirgemeyen ve her daim dostluğunu esirgemeyen arkadaşım, dostum Elazığ Müzesi'nden Kenan ÖNCEL'e teşekkür ederim. Meslek hayatımda gerek kişiliği gerekse tecrübeleriyle beni motive eden arkadaşım Orkun H. KAYCI'ya teşekkür ederim. Ubaid seramiklerini değerlendiren Sassuna-Samarra seramiğinin kaynakçasında bana yardımcı olan arkadaşım, sınıf arkadaşım güler yüzlü Kerem DOĞAN'a teşekkür ederim. Diyarbakır kazılarında sıcağın altında bana seramik yapıları, formları ve yayılımı hakkında bilgiler veren Ege Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gülriz KOZBE'ye ve Serdar ONA'ya teşekkür ederim. Diyarbakır ilinde bazı Halaf yerleşmelerini gezmemde ve gözlem yapmama yardımcı olan Gaziantep Üniversitesi'nden Eyüp AY'a ve Kazı evinde Halaf seramiklerini incelememe izin veren, değerli bilgilerini benimle paylaşan ve Halaf yerleşmelerini gezdiren Hocam Hacettepe Üniversitesi'nden Halil TEKİN'e teşekkür ederim. Ayrıca bana Halaf kaynakçaları için yardımcı olan Ege Üniverisitesi'nden Mücella ERDALKIRAN'a, kitaplarından faydalandığım Harvard Üniversitesi'nden Jason UR ve Güner COŞKUNSU'ya teşekkür ederim.

Tez çalışmamın başından sonuna kadar her zaman yanımda olan, sürekli fikirleriyle çalışmama yön veren arkadaşım Nilüfer AKDAĞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Umut PARLITI

Adana, Mayıs 2011

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET……..iii
ABSTRACT……iv
ÖNSÖZ……...v
KISALTMALAR LİSTESİ…….xiv
TABLOLAR LİSTESİ……....xv
EKLER LİSTESİ……...xiv

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Kapsamı……..……6
1.2. Çalışmanın Amacı……10
1.3. Çalışmanın Önemi……13
1.4. Çalışmanın Yöntemi……15
1.5. Önceki Çalışmalar……15

İKİNCİ BÖLÜM
HALAF SERAMİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Halaf Seramiğinin Genel Özellikleri……...18
2.2. Halaf Seramiğinin Tarihleme Sorunları……..……..34
2.3. Halaf Kültürüne Etki Eden Kültürler……...36
2.3.1. Hassunna ve Samarra Kültürleri……39
2.3.1.1. Hassuna Seramiği……...42
2.3.1.2. Samarra Seramiği……..45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HALAF SERAMİĞİNİN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER

3.1. Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye Merkezleri.....47
3.1.1.Tell Halaf……...……53

3.1.2. Tell Halula……56
3.1.3. Tepe Gawra……59
3.1.4. Tell Arpachiyah/Tepe Reshwa……62
3.1.5. Chagar Bazar Höyük……73
3.1.6. Banahilk Höyük……81
3.1.7. Ras Shamra/Ugarit Höyük……82
3.1.8. Tell Zeidan……83
3.1.9. Tell Aqab……84
3.1.10. Tell Sabi Abyad……86
3.1.11. Tell Brak……92
3.1.12. Tell Ain el-Kerkh……94
3.1.13. Tell Boueid……95
3.1.14. Tell Sotto……97
3.1.15. Tell Hassuna……97
3.1.16. Tell Samarra……98
3.1.17. Tell es-Sawwan……99
3.1.18. Umm Qseir……99
3.1.19. Yarim/Yarım Tepe……100
3.1.20. Tell Assouad……102
3.1.21. Tell Damishliyya……103
3.1.22. Tell Tawila……106
3.1.23. Umm Dabaghiyah……107
3.1.24. Choga Mami……110
3.1.25. Tell Baghouz……111
3.1.26. Tell Kashkashok……112
3.1.27. Tell al-Abr……113
3.2. Anadolu Merkezleri……114
3.2.1 Doğu Akdeniz Bölgesi……121
3.2.1.1. Çukurova-Amik Bölümü……121
3.2.1.1.1. Mersin İli……121
3.2.1.1.1.1. Tarsus Gözlükule Höyük……121
3.2.1.1.1.2. Mersin Yümüktepe Höyük……123
3.2.1.1.2. Osmaniye İli……128
3.2.1.1.2.1. Osmaniye Domuztepe Höyük……128

3.2.1.1.3. Hatay İli……..…….……....129
3.2.1.1.3.1. Tabara El Akrad Höyük…….129
3.2.1.1.3.2. Tell Açana/ Alalakh Höyük…….……...130
3.2.1.1.3.3. Tell Kurdu Höyük……...131
3.2.1.1.3.4. Tell El-Cüdeyde Höyük……..136
3.2.1.1.3.5. Tell Esh-Şeyh/ Şheikh/ Mudanbo Höyük...137
3.2.1.1.3.6. Kinet Höyük……138
3.2.1.1.4. Kahramanmaraş İli……..……139
3.2.1.1.4.1. Domuztepe/ Km 97 Höyük……..…….....139
3.2.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi…….……..144
3.2.2.1. Gaziantep İli……..……144
3.2.2.1.1. Coba/ Sakçagözü Höyük…….……....144
3.2.2.1.2. Yunus/Kargamış Höyük……..…….....149
3.2.2.1.3. Şehzade/ Turlu Höyük……..…….……..155
3.2.2.1.4. Horum Höyük……..…….……...156
3.2.2.1.5. Kale Höyük……..……158
3.2.2.1.6. Tilbeshar Höyük……..……159
3.2.2.2. Adıyaman İli……...……...……..160
3.3.2.2.1. Samsat Höyük…….……160
3.2.2.3. Şanlıurfa İli……...……...162
3.2.2.3.1. Akarçay Tepe Höyük……..…….……162
3.2.2.3.2. Nevali Çori Höyük…….……163
3.2.2.3.3. Tell İdris Höyük…….…….....164
3.2.2.3.4. Kurban Höyük……..…….……..165
3.2.2.3.5. Çavi Tarlası Höyük…….…….……...168
3.2.2.3.6. Kazane Höyük…….…….……...179
3.2.2.3.7. Surtepe Höyük……..……...172
3.2.2.3.8. Fıstıklı Höyük/Zeytinlibahçe Yanı I Höyük……...……173
3.2.2.3.9. Mezraa-Teleilat Höyük……..…….……177
3.2.2.3.10. Gre Virike Höyük……..……180
3.2.2.3.11. Şavi Höyük II…….……...181
3.2.2.4. Diyarbakır İli……..…….……...181
3.2.2.4.1. Girikihaciyan/ Girikhaciyan Höyük……..……..……181
3.2.2.4.2. Salat Tepe Höyük……..……..185

3.2.2.4.3. Çayönü Höyük……..……...187
3.2.2.4.4. Boztepe Höyük……..……...……...190
3.2.2.4.5. Yayvantepe/Til Huzur Höyük……..…..……..191
3.2.2.5. Mardin İli……...…….……192
3.2.2.5.1. Kerkuşti Höyük……..…….192
3.2.3. Doğu Anadolu Bölgesi…….…..…..……..194
3.2.3.1. Elazığ İli…….……...……194
3.2.3.1.1. Tülintepe Höyük……...……194
3.2.3.1.2. Korucutepe Höyük……..……..…199
3.2.3.1.3. Tepecik/ Makaraz Höyük…….200
3.2.3.1.4. Habusu Körtepe Höyük……201
3.2.3.1.5. Çayboyu Höyük……...…….202
3.2.3.1.6. Fatmalı Kalecik/ Adsıztepe Höyük……..203
3.2.3.2. Malatya İli……...…….……204
3.2.3.2.1. Değirmentepe Höyük……...……204
3.2.3.2.2. Arslantepe Höyük…….……..206
3.2.3.2.3. Pirot Höyük…….……208
3.2.3.3. Siirt İli……..210
3.2.3.3.1. Siirt Türbe Höyük……..……..…….210
3.2.3.4. Van İli……...……213
3.2.3.4.1. Tilkitepe Höyük……...…….213
3.2.4. İç Anadolu Bölgesi…….....216
3.2.4.1. Konya İli……..……..216
3.2.4.1.1. Can Hasan Höyük…….216

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU YÜZEY ARAŞTIRMALARINDA HALAF SERAMİĞİNİN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER

4.1. Akdeniz Bölgesi……...……..218
4.1.1. Çukurova Bölümü…….218
4.1.1.1 Ceyhan Tatarlı Höyük……..…….218
4.1.2. Kahramanmaraş İli…….…….220
4.1.2.1. Nevruzlu Höyük……...……220

4.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi……..222
4.2.1. Adıyaman İli…….....222
4.2.1.1. Çakal Höyük……...…….222
4.2.2. Şanlıurfa İli…….…….223
4.2.2.1. Büyükhedbe Höyük……...……..223
4.2.2.2. Küçükhedbe Höyük……...……..223
4.2.2.3. Yeşerti/Kubbehıdır Höyük……...……..223
4.2.2.4. Bolatlar/Şıhyakup Höyük……...…….……224
4.2.2.5. Yayvandoruk/Çemre Höyük……..……...224
4.2.2.6. Omurtepe Höyük……...……..224
4.2.2.7. Çamurlu Höyük……...……225
4.2.2.8. Tell Gazene……..……...……225
4.2.2.9. Halava Höyük……..……...226
4.2.2.10. Algılı/Bira Burgeç Höyük……...……..226
4.2.2.11. Ambartepe Höyük……...……..226
4.2.2.12. Şuvat/Çolpan Höyük……...……..227
4.2.2.13. İkizce Höyük……..…...227
4.2.2.14. Aşağı Harap Selim……..……...227
4.2.2.15. Dolum Ali Höyük……..……228
4.2.2.16. Çuhalı Mır Gebesi Höyük……...……..228
4.2.2.17. Gentare Höyük……..……228
4.2.2.18. Giriktepe/Dumlukuyu Höyük……..…….229
4.2.2.19.Tavik Tepe Höyük……..……...229
4.2.2.20. Zeki Höyük……..…….230
4.2.2.21. Şehitlik Sırtı Höyük……..……230
4.2.2.22. Değirmen Han Höyük……..…..……231
4.2.2.23. Karahöyük Höyük……..…..……..231
4.2.2.24. Haramsar/Akdoğu Höyük……...…….231
4.2.2.25. Sadık Çelik Tarlası Höyük……...……232
4.2.2.26. Hamigelo Çortuk Höyük……...……...232
4.2.2.27. Abbes Höyük……..……...233
4.2.2.28. Khirbet Aynsıraç Höyük……..…..…...233
4.2.2.29. Hellobello Höyük……....……233
4.2.2.30. Mıdie Höyük……..……...234

4.2.2.31. Kartal Höyük……..……..234
4.2.2.32. Yaban Höyük……..…..235
4.2.2.33. Ernabi Höyük……235
4.2.2.34. Tell Arbit……..…….235
4.2.2.35. Kasr El-Esved……..……...…..236
4.2.3. Diyarbakır İli…….……..236
4.2.2.1. Abdullahın Düzü Höyük……..……..236
4.2.2.2. Karavelyan Tarlası II Höyük……...……..……..236
4.2.2.3. Kelleha Tarlası II Höyük…….……237
4.2.2.4. Yukarı Salat Höyük…….……238
4.2.3.5. Ziyarettepe/Behramki…….……239
4.2.3.6. Hücetti Höyük……..……...239
4.2.3.7. Sıhratepe Höyük……..240
4.2.3.8. Aktepe Höyük…….....241
4.2.3.9. Demirhan Höyük……242
4.2.3. Mardin İli……...242
4.2.3.1. Bogazemri Höyük……...…….242
4.2.3.2. Gübaba Höyük……..…..243
4.2.3.3. Şkefta Höyük…….…...243
4.2.3.4. Tell Bısım Höyük……...……..244
4.2.3. Batman İli……..……..…..244
4.2.3.1. Çola Avika Höyük…….……..…….244
4.2.4. Şırnak İli……..……..……245
4.2.4.1. Takyan Tepe Höyük……...……..245
4.2.4.2. Nervan/Nerwan Tepe Höyük……...……246
4.2.4.3. Kortik Höyük……...……247
4.2.4.4. Girke Keşe Höyük……247
4.2.4.5. Gire Tehali Höyük……...……248
4.2.4.6. Takyan Pamuk Tarlası Höyük..……248
4.2.4.7. Basorin Höyük……..……248
4.2.4.8. Silopi Höyük…….……249
4.3. Doğu Anadolu Bölgesi……...249
4.3.1. Elazığ İli…….……..249
4.3.1.1. Kurupınar Höyük……249

4.3.1.2. Çınaz I/Sekarat Höyük……..…250

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ…….……252
KAYNAKÇA…….……...261
ÖZGEÇMİŞ…….618

KISALTMALAR LİSTESİ

AAAS : Annales Archéologiques Arabes Syriennes

AJA : American Journal of Archaeology

An. Ar. : Anadolu Araştırmaları

AS : Anatolian Studies

AST : Araştırma Sonuçları Toplantısı

BAOM : Bulletin of the Ancient Orient Museum

BASOR : Bulletin of the American Schools of Oriental Research

Bkz. : Bakınız

CNRS : Centre National de la Recherche Scientifique

IstMitt : lstanbuler Mitteilungen

JNES : Journal of Near Eastern Studies

Kat : Katalog

KST : Kazı Sonuçları Toplantısı

LAAA : Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology

Lev. : Levha

No : Numara

RA : Revue Archaeology

SAPPO : Seminari d'Arqueologia Prehistorica del Proxim Orient

Şek. : Şekil

TEBE : Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

TDE : Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı

TTK : Türk Tarih Kurumu Yayınları

TTKong. : Türk Tarih Kongresi Bildirileri

TÜBA-AR : Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi

Vd. : ve devamı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tartışmalı Arpachiyah Kültür Katları ve Aralarındaki Farklılıklar……..…..64
Tablo 2. Hijara, Halaf Seramiklerini Arpachiyah'ın Yapı Katlarına Göre Sıralaması...65

EKLER LİSTESİ

Sayfa

Ek 1. Harita 1 Halaf Kültürel Etkileşim Merkezleri. Ozan 2009: Slayt. 5…...302

Ek 2. Harita 2 Halaf Merkezleri. Wickede 1986: 10 Add.1……..……303

Ek 3. Harita 3 Halaf Merkez-Uydu Yerleşmeleri. Campbell - Carter,- vd. 1999: 336, Fig. 1…….…….304

Ek 4. Harita 4 PreHalaf Merkezleri. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 50 Fig. 1 ……305

Ek 5. Harita 5 Halaf Dönemi Obsidyen Yayılımı. Campbell 1992a 155 Fig. 8. 1 ……306

Ek 6. Harita 6 Halaf Dönemi Obsidyen Dağılımı. Ozan 2009: Slayt. 19……..307

Ek 7. Harita 7 Mezopotamya. Sevin 1991: 3 Fig. 1……..308

Ek 8. Harita 8 Suriye. Sevin 1991: 4 Fig. 2……..……..…309

Ek 9. Harita 9 Cebel Sincar Vadisi ve Halaf Merkezleri. Campbell 1992a:….183 ……...310

Ek 10. Harita 10 Kuzey Suriye Balikh Vadisi. Akkermans 1987: 24 Fig. 1…….311

Ek 11. Harita 11 Halaf-Ubaid merkezleri. Sürenhagen, 1986: Map…….……312

Ek 12. Harita 12 Tell Halaf. LeBlanc - Watson, 1973: 118 Fig. 3……..…..313

Ek 13. Harita 13 Tell Halaf. Girginer 1998: 4, Har. I……..….314

Ek 14. Harita 14 Tepe Gawra. Girginer 1998 19 Har. IX……..…...315

Ek 15. Harita 15 Arpachiyah. Girginer 1988 11, Har. VI…….……316

Ek 16. Harita 16 Chagar Bazar. Girginer 1998: 16, Har. VI…….……317

Ek 17. Harita 17 Tell Zeidan. Stein 2010: 126, Fig. 1……..……318

Ek 18. Harita 18 Umm Qseir. McCorriston 1992: 316, Fig. 1……..……319

Ek 19. Harita 19 Umm Qseir. McCorriston 1992: 317, Fig. 2……..……319

Ek 20. Harita 20 Tell Tawila. Becker 2005: 2, Fig. 1……..…….320

Ek 21. Harita 21 Halaf Yayılımı. Curtis 1993: 10, Fig. 1…….……321

Ek 22. Harita 22 Halaf Yayılımı. Foster - Foster, 2009: 4, Map. 2……..…….322

Ek 23. Harita 23 Turlu Höyük. Breniquet 1987b: 114, Fig.1……323

Ek 24. Harita 24 Horum Höyük. Marro - Tibet,- vd, 1998a: 350 Carte: 1……323

Ek 25. Harita 25 Tilbeshar Höyük. Desense 2002: 1 Carte: 1…….…..324

Ek 26. Harita 26 Akarçay Tepe. Tena 2005: 2, Fig. 1…….…..325

Ek 27. Harita 27 Kazane Höyük. Rosen 1997: 4, Fig. 1……..…….326

Ek 28. Harita 28 Girikihaciyan. Girginer 1998 25, Har. XI…….…….327
Ek 29. Harita 29 Çayönü. Özdoğan 2003: 34……328
Ek 30. Harita 30 Boztepe. Parker – Creekmore - vd. 2001a: 572, Şek. 2…….329
Ek 31. Harita 31 Pirot Höyük. Akdeniz 2004: 40, Har.1…….330
Ek 32. Harita 32 Siirt-Türbehöyük. Ozan 2009: Slayt. 7…….331
Ek 33. Harita 33 Van-Tilkitepe. Ozan 2009: Slayt. 20……..332
Ek 34. Harita 34 Can Hasan. Girginer 1998: 23, Har. X…….....333
Ek 35. Harita 35 Nevruzlu. Gürdil 2002: 152, Fig. 1……333
Ek 36. Şekil 1 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 14, Abb. 2…….334
Ek 37. Şekil 2 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 14, Abb. 3…….…334
Ek 38. Şekil 3 Halaf Bezeme. Wickede1986: 15, Abb. 4…….….335
Ek 39. Şekil 4 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 16, Abb. 5-6……..335
Ek 40. Şekil 5 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 16, Abb. 7…….336
Ek 41. Şekil 6 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 17, Abb. 8…….336
Ek 42. Şekil 7 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 18, Abb. 9……..……..337
Ek 43. Şekil 8 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 18, Abb. 10……..……..337
Ek 44 Şekil 9 Halaf Bezeme. Wickede 1986: 18, Abb. 12……..……..338
Ek 45. Şekil 10 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 271, Fig. B6…..338
Ek 46. Şekil 11 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 272, Fig. B6…..339
Ek 47. Şekil 12 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 273, Fig. B6…..339
Ek 48. Şekil 13 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 274, Fig. B6…..340
Ek 49. Şekil 14 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 275, Fig. B6…..340
Ek 50. Şekil 15 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 276, Fig. B6…..341
Ek 51. Şekil 16 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 277, Fig. B6…..341
Ek 52. Şekil 17 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 278, Fig. B6…..342
Ek 53. Şekil 18 Halaf Bezeme ve Motifleri. Campbell 1992b: 279, Fig. B6…..342
Ek 54. Şekil 19 Halaf Motifleri. LeBlanc - Watson, 1973: 122……..343
Ek 55. Şekil 20 Halaf Motifleri. LeBlanc - Watson, 1973: 123……..….344
Ek 56. Şekil 21 Halaf Çanak-Çömlek Örgeleri a. Braidwood 1995: 208……....345
Ek 57. Şekil 22 Halaf Çanak-Çömlek Örgeleri b. Roaf 1990: 39……..…..346
Ek 58. Şekil 23 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 19, Abb.13...347
Ek 59. Şekil 24 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 19, Abb.15...347
Ek 60. Şekil 25 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 20, Abb.16...348
Ek 61. Şekil 26 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 20, Abb.17...348

Ek 62. Şekil 27 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 20, Abb.18...349
Ek 63. Şekil 28 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 20, Abb.19...349
Ek 64. Şekil 29 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 20, Abb.20...350
Ek 65. Şekil 30 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 21, Abb.22...350
Ek 66. Şekil 31 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 21, Abb.23...351
Ek 67. Şekil 32 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 21, Abb.24...351
Ek 68. Şekil 33 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 21, Abb.25...352
Ek 69. Şekil 34 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 22, Abb.26...352
Ek 70. Şekil 35 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 22, Abb.27...353
Ek 71. Şekil 36 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 22, Abb.28...353
Ek 72. Şekil 37 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 22, Abb.29...354
Ek 73. Şekil 38 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 22, Abb.30...354
Ek 74. Şekil 39 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 23, Abb.31...355
Ek 75. Şekil 40 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 23, Abb.32...355
Ek 76. Şekil 41 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 23, Abb.33...356
Ek 77. Şekil 42 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 23, Abb.34...356
Ek 78. Şekil 43 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 23, Abb.35...357
Ek 79. Şekil 44 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 23, Abb.36...357
Ek 80. Şekil 45 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 23, Abb.37...358
Ek 81. Şekil 46 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 24, Abb.38...358
Ek 82. Şekil 47 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 24, Abb.39...359
Ek 83. Şekil 48 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 24, Abb.40...359
Ek 84. Şekil 49 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 24, Abb.41...360
Ek 85. Şekil 50 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 24, Abb.42...360
Ek 86. Şekil 51 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 24, Abb.43..361
Ek 87. Şekil 52 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 25, Abb.44..361
Ek 88. Şekil 53 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 25, Abb.45..362
Ek 89. Şekil 54 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 25, Abb.46..362
Ek 90. Şekil 55 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 25, Abb.47..363
Ek 91. Şekil 56 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 25, Abb.48..363
Ek 92. Şekil 57 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 25, Abb.49..364
Ek 93. Şekil 58 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 26, Abb.50..364
Ek 94. Şekil 59 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 26, Abb.51..365
Ek.95. Şekil 60 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 26, Abb.52..365

Ek 96. Şekil 61 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 26, Abb.53...366
Ek 97. Şekil 62 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Wickede 1986: 26, Abb.54..366
Ek 98. Şekil 63 Bezemeli Halaf Seramik Örneği. Roaf 1990: 38……...367
Ek 99. Grafik 1 Halaf Gelişim Kronolojisi. Green 1999: 8, Fig. 1.1.c…..……..368
Ek 100. Grafik 2 Amik, Irak, Iran, Suriye Kronolojisi. Braidwood - Linda,- vd. 1944 Tab. 1……..…369
Ek 101. Grafik 3 Arpachiyah. Girginer 1998: 11, Tab. VIII…….369
Ek 102. Grafik 4 Chagar Bazar. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 54, Tab. 3, Chagar Bazar seramik türleri……..370
Ek 103. Grafik 5 Ras Shamra Ugarit. Girginer 1998: 18, Tab. XIII…….…….370
Ek 104. Grafik 6 Tell Sabi Abyad. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 50, Tab 2, Tell Sabi Abyad'ın Karşılaştırılmalı Kronolojisi……..……371
Ek 105. Grafik 7 Tell Boueid. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 56, Tab. 4, Tell Boueid seramik türleri……371
Ek 106. Grafik 8 Tell Tawila. Becker 2005: 9, Fig. 8, Tell Tawila'nın Karşılaştırılmalı Kronolojisi……..……..372
Ek 107. Levha 1 Anadolu Halaf Seramikleri. Russell 1980: 99, Fig. 4…...…….373
Ek 108. Levha 2 Anadolu Halaf Seramikleri. Russell 1980: 100, Fig. 5……..…374
Ek 109. Levha 3 Tell Halaf. Mansel 1937: 662, Lev. XXIII-Res. 12……...…374
Ek 110. Levha 4 Tell Halaf. Lloyd 1978: 79, Fig. 43……..….375
Ek 111. Levha 5 Tell Halaf. Girginer 1998: 7, Tab. IV……376
Ek 112. Levha 6 Tell Halaf. Schmidt 1843: 84,5; Wickede 1986: 21 Abb.20….377
Ek 113. Levha 7 Tell Halaf. Girginer 1998 11, Tab. I……..378
Ek 114. Levha 8 Tell Halaf. Girginer 1998 7, Tab. II…….…..379
Ek 115. Levha 9 Tell Halaf. Girginer 1998 7, Tab. III……..……380
Ek 116. Levha 10 Tell Halaf. Erdalkıran 2009: Res. 8: 21…….381
Ek 117. Levha 11 Tell Halaf. Nissen 2004: 53, Res. 9……...……381
Ek 118. Levha 12 Tell Halula. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 53, Fig.5……...…382
Ek 119. Levha 13 Tepe Gawra. Tobler 1950: 111,14; Wickede 1986: 19, Abb.14 ……383
Ek 120. Levha 14 Tepe Gawra. Girginer 1998: 20, Tab. XVI…….…...384
Ek 121. Levha 15 Tepe Gawra. Girginer 1998: 20, Tab. XVII……..….386
Ek 122. Levha 16 Tepe Gawra. Girginer 1998: 20, Tab. XVIII…….……386
Ek 122a. Levha 16a Tell Zeidan. Stein 2010 132, Fig. 9……...…….387

Ek 123. Levha 17 Tepe Gawra. Tobler 1950: 127-130 Fig. 1……387
Ek 124. Levha 18 Tepe Gawra. Tobler 1950: 127-130 Fig. 2……..…..388
Ek 125. Levha 19 Tepe Gawra. Tobler 1950: 127-130 Fig. 3…….389
Ek 126. Levha 20 Tepe Gawra. Tobler 1950: 127-130 Fig. 4…….390
Ek 127. Levha 21 Tepe Gawra. Tobler 1950: 127-130 Fig. 5…….……390
Ek 128. Levha 22 Tepe Gawra. Tobler 1950: 127-130 Fig. 6…….391
Ek 129. Levha 23 Tepe Gawra. Bache 1935 188, Fig. 4…….391
Ek 130. Levha 24 Arpachiyah. Mansel 1937: 662 Lev. XXIII Res. 13……..391
Ek 131. Levha 25 Arpachiyah. Curtis 1993: 35, Fig. 24……392
Ek 132. Levha 26 Arpachiyah. Girginer 1998: 14, Tab. IX……...393
Ek 133. Levha 27 Arpachiyah. Girginer 1998: 14, Tab. X…….……394
Ek 134. Levha 28 Arpachiyah. Girginer 1998: 14, Tab. XI……..…..395
Ek 135. Levha 29 Arpachiyah. Mellaart 1988: 117, Şek. 107……....396
Ek 136. Levha 30 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Lev. XIII……..…..397
Ek 137. Levha 31 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Lev. XV…….398
Ek 138. Levha 32 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Lev. XVIII……..399
Ek 139. Levha 33 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Lev. XVII. II……..400
Ek 140. Levha 34 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Fig. 58.1…….....401
Ek 141. Levha 35 Arpachiyah. Foster - Foster, 2009: 11 Fig.1……..……401
Ek 142. Levha 36 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Fig. LII. II……..…402
Ek 143. Levha 37 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Fig. LII. I……..….402
Ek 144. Levha 38 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Fig. LIV. IV……..….403
Ek 145. Levha 39 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 62.2……..…..403
Ek 146. Levha 40 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 62.3……...….404
Ek 147. Levha 41 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 62.4……...….405
Ek 148. Levha 42 Arpachiyah. Mallowan - Rose,1935: Fig. 62.5……..405
Ek 149. Levha 43 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Fig. 60. 3……...….405
Ek 150. Levha 44 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Fig. 60. 5……...….406
Ek 151. Levha 45 Arpachiyah. Mallowan - Rose, 1935: Fig. 60. 4……406
Ek 152. Levha 46 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 59. 1……...……407
Ek 153. Levha 47 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 59. 2……...…407
Ek 154. Levha 48 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 59. 3……...……408
Ek 155. Levha 49 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 59. 4……...……408

Ek 156. Levha 50 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 59. 5……..…409
Ek 157. Levha 51 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 59. 6……..409
Ek158. Levha 52 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 59. 7……..……410
Ek 159. Levha 53 Arpachiyah. Campbell, S. 2000b: 8, Fig.5 (Polychrome Tabak) ……..…..410
Ek 160. Levha 54 Arpachiyah. Campbell, S. 2000b: 9, Fig. 6 (Polychrome Tabak) ……411
Ek 161. Levha 55 Arpachiyah. Campbell, S. 2000b: 11, Fig. 7 (TT6 Kırmızı-Kahverengi Boyalı Tabak)…….…412
Ek 162. Levha 56 Arpachiyah. Campbell, S. 2000b: 13, Fig. 8 (TT5 Stone Vessel) **…**……..……..413
Ek 163. Levha 57 Arpachiyah. Hijara 1978: 126, Fig. 1……...…..414
Ek 164. Levha 58 Arpachiyah. Karsgaard 2006: 54, Fig. 4.1……...……..415
Ek 165. Levha 59 Arpachiyah. Campbell 1992b: 192, Fig. 10. 3; Campbell 1992a: 184……..416
Ek 166. Levha 60 Arpachiyah. Campbell 1992: 192, Fig. 10. 4 ……416
Ek 167. Levha 61 Arpachiyah. Mallowan – Rose, 1935: Fig. 62. 1……...……417
Ek 168. Levha 62 Arpachiyah. Mallowan,- Rose, 1935: Fig. 58. 2……417
Ek 169. Levha 63 Chagar Bazar. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 55 Fig. 7……...418
Ek 170. Levha 64 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 22. 1…….……419
Ek 171. Levha 65 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 22. 3…….…419
Ek 172. Levha 66 Mallowan 1936: Fig. 22. 4…….……420
Ek 173. Levha 67 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 22. 2…….420
Ek 174. Levha 68 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 22. 5……...……..421
Ek 175. Levha 69 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 22. 6…….……421
Ek 176. Levha 70 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 22. 7…….……422
Ek 177. Levha 71 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 22. 8…….422
Ek 178. Levha 72 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 23. 4…….423
Ek 179. Levha 73 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 23. 5……...……..423
Ek 180. Levha 74 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 23. 6…….424
Ek 181. Levha 75 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 3…….424
Ek 182. Levha 76 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 1…….…425
Ek 183. Levha 77 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 2…….……425
Ek 184. Levha 78 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 6…….……426

Ek 185. Levha 79 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 8…….427
Ek 186. Levha 80 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 21. 2…….427
Ek 187. Levha 81 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 21. 1…….428
Ek 188. Levha 82 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 4…….429
Ek 189. Levha 83 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 5……..…..429
Ek 190. Levha 84 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 23. 2…….430
Ek 191. Levha 85 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 23. 3…….430
Ek 192. Levha 86 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 24. 7…….431
Ek 193. Levha 87 Chagar Bazar. Mallowan 1936: Fig. 23. 1……..…..431
Ek 194. Levha 88 Ras Shamra Ugarit. Bittel 1945: 112…….432
Ek 195. Levha 89 Tell Zeidan. Stein 2010: 132, Fig. 9…….….433
Ek 196. Levha 90 Tell Zeidan. 2011: 117, Fig.20 Stein…….…434
Ek 197. Levha 91 Tell Zeidan. Stein 2011: 107, Fig. 4……...……434
Ek 198. Levha 92 Tell Aqab. Girginer 1998: 10, Tab. VII…….....435
Ek 199. Levha 93 Tell Sabi Abyad. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 52, Fig. 3….436
Ek 200. Levha 94 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse – Connan,- vd. 2003: 23, Fig.a
……..…….437
Ek 201. Levha 95 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse – Connan,- vd. 2003: 23, Fig.b
……437
Ek 202. Levha 96 Tell Sabi Abyad. Akkermans 1987: 28, Fig. 4, …….438
Ek 203. Levha 97 Tell Sabi Abyad. Akkermans 1987: 30, Fig. 5……..439
Ek 204. Levha 98 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse 1997: 236, Fig. 3 Balikh IIIB
……440
Ek 205. Levha 99 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse 1997: 237, Fig. 4 Balikh IIIC
……...……441
Ek 206. Levha 100 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse 1997: 238 Fig. 5 Balikh IIIC
……..……..442
Ek 207. Levha 101 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse 1997: 239, Fig. 6 Balikh IIIC
……..…..443
Ek 208. Levha 102 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse1997: 240, Fig. 7 Balikh IIIC
……..…..444
Ek. 209. Levha 103 Tell Sabi Abyad. Nieuwenhuyse 1997: 241, Fig. 8 Balikh IIIC
……..445
Ek 210. Levha 104 Tell Sabi Abyad. Akkermans 1987: 32, Fig. 6…….……446

Ek 211. Levha 105 Tell Boueid. Cruells - Nieuwenhuyse, 2004: 57, Fig 9……....447
Ek 212. Levha 106 Hassuna. Lloyd - Safar, vd. 1945: Plate XIX, Above 1……..….448
Ek 213. Levha 107 Hassuna. Lloyd - Safar, vd. 1945: Plate XIX, Above 2……..….449
Ek 214. Levha 108 Hassuna. Lloyd - Safar, vd. 1945: Plate XX, Level 1……..…450
Ek 215. Levha 109 Hassuna. Lloyd - Safar, vd. 1945: Plate XX, Level 2……..……451
Ek 216. Levha 110 Hassuna. Lloyd - Safar, vd. 1945: Plate XXI, Level 1……..…..452
Ek 217. Levha 111 Tell es- Sawwan. Campbell 1992a: 243……...……453
Ek 218. Levha 112 Tell es- Sawwan. Campbell 1992a: 244……...……454
Ek 219. Levha 113 Yarim Tepe. Campbell 1992a: 232, Table B.4……...……..455
Ek 220. Levha 114 Yarim Tepe. Campbell 1992a: 233, Table B.5……456
Ek 221. Levha 115 Yarim Tepe. Campbell 1992a: 234, Table B.6……456
Ek 222. Levha 116 Tell Damishliyya. Akkermans 1988b: 14, Plate 14……..456
Ek 223. Levha 117 Tell Damishliyya. Akkermans 1988b: 60, Plate 15……..456
Ek 224. Levha 118 Tell Damishliyya. Akkermans 1988b: 62, Plate 16……..459
Ek 225. Levha 119 Tell Damishliyya. Akkermans 1988b: 64, Plate 17……..460
Ek 226. Levha 120 Tell Damishliyya. Akkermans 1988b: 66, Plate 18……..461
Ek 227. Levha 121 Tell Tawila. Becker 2007: 5, Fig. 5……..462
Ek 228. Levha 122 Tell Tawila. Becker 2005: 10, Fig. 9, Alan A…….……462
Ek 229. Levha 123 Tell Tawila. Becker 2005: 11, Fig. 10, Alan B……463
Ek 230. Levha 124 Tell Tawila. Becker 2006: 11, Fig. 13…….……464
Ek 231. Levha 125 Tell Tawila. Becker 2006: 12, Fig. 14…….……464
Ek 232. Levha 126 Umm Dabaghiyah. Lloyd 1978: 78, Fig. 40……465
Ek 233. Levha 127 Umm Dabaghiyah. Lloyd 1978: 78, Fig. 41……..…465
Ek 234. Levha 128 Umm Dabaghiyah. Lloyd 1978: 78, Fig. 42…….……466
Ek 235. Levha 129 Choga Mami. Curtis 1993: 38, Plate 2a……466
Ek 236. Levha 130 Baghouz. Braidwood - Linda,- vd. 1944: Plate III, Scale 1:3…..467
Ek 237. Levha 131 Baghouz. Braidwood - Linda,- vd. 1944: Plate IV, Scale 1:3..…468
Ek 238. Levha 132 Baghouz. Braidwood - Linda,- vd. 1944: Plate V, Scale 1:5…...469
Ek 239. Levha 133 Baghouz. Braidwood - Linda,- vd. 1944: Plate VI, Scale 1:2…..470
Ek 240. Levha 134 Baghouz. Braidwood - Linda,- vd. 1944: Plate VII, Scale 1:2.....471
Ek 241. Levha 135 Tell al-Abr. Yamazaki 2006: 321, Fig. 19.5……472
Ek 242. Levha 136 Tarsus-Gözlükule. Golman 1956: Fig. 220, Group 7……..…….472
Ek 243. Levha 137 Tarsus-Gözlükule. Golman 1956: Fig. 220, Group 8……..…..473
Ek 244. Levha 138 Tarsus-Gözlükule. Golman 1956: Fig. 220, Group 9……..…..473

Ek 245. Levha 139 Tarsus-Gözlükule. Golman 1956: Fig. 220, Group 10……..…473
Ek 246. Levha 140 Tarsus-Gözlükule. Golman 1956: Fig. 221, Group 11……..…474
Ek 247. Levha 141 Mersin-Yümüktepe. Garstang 1953: 57, Fig. 34 Level XXIV….475
Ek 248. Levha 142 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 59, Fig. 35 Level XXIII....476
Ek 249. Levha 143 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 61, Fig. 36 Level XXIV....477
Ek 250. Levha 144 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 87, Fig. 52 Level XXIII....478
Ek 251. Levha 145 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 89, Fig. 53 Level XXIII…479
Ek 252. Levha 146 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 91, Fig. 54 Level XXIII…480
Ek 253. Levha 147 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 93, Fig. 55 Level XXII...481
Ek 254. Levha 148 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 93, Fig. 56 Level XXII...482
Ek 255. Levha 149 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 97, Fig. 57 Level XXI....483
Ek 256. Levha 150 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 99, Fig. 58, Level XX….484
Ek 257. Levha 151 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 113, Fig. 71, Level XIX....485
Ek 258. Levha 152 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 113, Fig. 72 Level XIX….486
Ek 259. Levha 153 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 117, Fig.73 Level XIX…..487
Ek 260. Levha 154 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 113, Fig. 74 Level XVIII-XVII……..……488
Ek 261. Levha 155 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 123, Fig. 76 Level XVIII-XVI……...……489
Ek 262. Levha 156 Mersin- Yümüktepe. Garstang 1953: 121, Fig. 75 Level XVII…….490
Ek 263. Levha 157 Tell Kurdu. Özbal – Gerritsen,- vd. 2003: 508, Çiz. 3…….491
Ek 264. Levha 158 Tell Kurdu. Yener 2001: 243, Çiz. 9……492
Ek 265. Levha 159 Tell Kurdu. Yener 2000: 190, Çiz. 5 Halaf-Ubaid geçiş evresi...493
Ek 266. Levha 160 Tell Kurdu. Yener 2000: 190, Çiz. 7……..…….494
Ek 267. Levha 161 Tell Kurdu. Braidwood, 19601 46-163 Lev. 106 1,3- 113 4, 6, 7, 18, 19, 22, 25,- 1163- 117 1, 2, 3……..….494
Ek 268. Levha 162 Tell Kurdu. Özbal - Geritsen,- vd. 2004: 99, Fig. 8……...…..495
Ek 269. Levha 163 Tell Kurdu. Özbal - Geritsen, vd. 2004: 100, Fig. 9…….496
Ek 270. Levha 164 Tell Kurdu. Edens - Yener, 2000: 210, Fig. 27……..497
Ek 271. Levha 165 Tell Kurdu. Girginer 1998: 22, Tab. XX…….……..497
Ek 272. Levha 166 Tell Esh Sheik. French 1990: 437, Res.1…….498
Ek 273. Levha 167 Kinet Höyük, Gates 1999: 281, Fig. 20……499
Ek 274. Levha 168 KM/97 Domuztepe. Carter - Campbell, 2008: 134 Fig. 7……500

Ek 275. Levha 169 KM/97 Domuztepe. Carter - Campbell, 2007: 279 Fig.3…….501
Ek 276. Levha 170 KM/97 Domuztepe. Carter - Campbell, 2007: 281 Fig.8…….…501
Ek 277. Levha 171 KM/97 Domuztepe. Carter - Campbell, 2007: 279 Fig. 7……502
Ek 278. Levha 172 KM/97 Domuztepe. Campbell - Carter, 1999: Fig. 6 ……..……..502
Ek 279. Levha 173 KM/97 Domuztepe. Campbell – Carter 1999: Fig.7……..……...503
Ek 280. Levha 174 Coba Sakçegözü. Du Plat Taylor- Williams,- 1951 1950 88, Fig. 1-9……...….504
Ek 281. Levha 175 Coba Sakçegözü. Summers - French, 1988: 77, Fig.1……..…505
Ek 282. Levha 176 Coba Sakçegözü. Summers - French, 1988: 77, Fig.2…….505
Ek 283. Levha 177 Yunus. Girginer 1998: 32-33, Tab. XL……506
Ek 284. Levha 178 Yunus. Girginer 1998: 32, Tab. XXVII……..……..507
Ek 285. Levha 179 Yunus. Girginer 1998: 31, Tab. XXXIII…….……508
Ek 286. Levha 180 Yunus. Girginer 1998: 33, Tab. XXXIX……..……509
Ek 287. Levha 181 Kargamış. Girginer 1998: 35-36 Tab. XXIX……..…..510
Ek 288. Levha 182 Yunus. Girginer 1998: 32, Tab. XXV……..……511
Ek 289. Levha 183 Yunus. Girginer 1998: 32, Tab. XXVI……...…..512
Ek 290. Levha 184 Yunus. Girginer 1998: 35, Tab. XXX……..……513
Ek 291. Levha 185 Yunus. Girginer 1998: 35, Tab. XXXI……..……..514
Ek 292. Levha 186 Yunus. Woolley 1934: 152, No. 1-10……..……515
Ek 293. Levha 187 Kargamış. Girginer 1998: 32-33, Tab. XXXIV……..…..516
Ek 294. Levha 188 Kargamış. Girginer 1998: 32-33, Tab. XXXV……...…..517
Ek 295. Levha 189 Kargamış. Girginer 1998: 32-33, Tab. XXXVI……..….518
Ek 296. Levha 190 Kargamış. Girginer 1998: 32-33, Tab. XXXVIII…….519
Ek 297. Levha 191 Kargamış. Girginer 1998: 33, Tab. XXXVII……..….519
Ek 298. Levha 192 Yunus/Kargamış Höyük. Mellart 1975: 233, Fig. 150……...…..520
Ek 299. Levha 193 Yunus/Kargamış Höyük. Mellart 1975: 233, Fig. 149……..…...521
Ek 300. Levha 194 Yunus/Kargamış Höyük. Yakar 1991: 94, Fig. 37, acdef Kargamış, bgh Coba/Sakçagözü…….522
Ek 301. Levha 195 Turlu Höyük. Breniquet 1987b: 115, Pl. I:2……523
Ek 302. Levha 196 Horum Höyük. Marro – Tibet,- vd. 2000: Çiz.11……524
Ek 303. Levha 197 Horum Höyük. Marro – Tibet - vd. 1998a: 378, Pl. XVI……..…525
Ek 304. Levha 198 Kale Höyük. Kulakoğlu, 2005: 298 Fig. 3……...…525
Ek 305. Levha 199 Tilbeshar Höyük. Kepinski - Lecomte, 1996: 209 Fig. 8……526
Ek 306. Levha 200 Tilbeshar Höyük. Kepinski - Lecomte, 1996: 210 Fig. 9……526

Ek 307. Levha 201 Tilbeshar Höyük. Breniquet, 1998: 148, Pl.I……..527
Ek 308. Levha 202 Tilbeshar Höyük. Breniquet, 1998: 150, Pl.II…….…….528
Ek 309. Levha 203 Samsat Höyük. Blaylock 1990: 91, Fig. 6……..529
Ek 310. Levha 204 Samsat Höyük. Blaylock 1990: 92, Fig. 7……..530
Ek 311. Levha 205 Tell İdris. Yardımcı, 1991: 403, Res. 13…….…….531
Ek 312. Levha 206 Tell İdris. Yardımcı 1991: 404, Res. 14…….…….532
Ek 313. Levha 207 Tell İdris. Yardımcı, N. 2007a: 732 Res. 7…….….532
Ek 314. Levha 208 Çavi Tarlası. VonWickede - Mısır, 1986: 105 Res. 5……..…533
Ek 315. Levha 209 Çavi Tarlası. VonWickede - Mısır, 1986: 105 Res. 6…….……533
Ek 316. Levha 210 Çavi Tarlası. Yakar 1991: 71, Fig. 32…….……534
Ek 317. Levha 211 Kazane Höyük. Bernbeck - Pollock,- vd. 1999: 139, Fig. 9…….535
Ek 318. Levha 212 Kazane Höyük. Bernbeck - Pollock,- vd. 1999: 139, Fig. 10…….…….536
Ek 319. Levha 213 Kazane Höyük. Bernbeck - Pollock,- vd. 1999: 141, Fig. 11…..537
Ek 320. Levha 214 Kazane Höyük. Bernbeck - Pollock,- vd. 1999: 142, Fig. 12…..538
Ek 321. Levha 215 Kazane Höyük. Bernbeck - Pollock,- vd. 1999: 143, Fig. 13…...539
Ek 322. Levha 216 Kazane Höyük. Wattenmaker, P.- Mısır 1994: 190, Fig. 7-8…...540
Ek 323. Levha 217 Kazane Höyük. Bernbeck – Pollock,- vd. 1999: 135, Fig. 4 PreHalaf……541
Ek 324. Levha 218 Kazane Höyük. Bernbeck – Pollock,-vd. 1999: 135, Fig.10 Geç Halaf……...…542
Ek 325. Levha 219 Fıstıklı Höyük. Pollock – Bernbeck,- v.d. 2001: Şekil 5 a) saman b-d) ot katkılı…….……543
Ek 326. Levha 220 Fıstıklı Höyük. Pollock - Bernbeck, 2001: 164 Şek. 7 Boyalı Halaf…….544
Ek 327. Levha 221 Fıstıklı Höyük. Pollock - Bernbeck,- vd. 2001: Fig. 7…...……..544
Ek 328. Levha 222 Fıstıklı Höyük. Bernbeck - Pollock,- v.d. 2002b: 150, Fig. 4…..545
Ek 329. Levha 223 Fıstıklı Höyük. Bernbeck – Pollock,- vd. 2002a: 18, Şek. 6a Düz/dik kenarlı kâse……..546
Ek 330. Levha 224 Fıstıklı Höyük. Pollock – Bernbeck,- v.d. 2001: Şek. 6……...547
Ek 331. Levha 225 Fıstıklı Höyük. Pollock - Bernbeck, 1999: 88, Şek. 3a……548
Ek 332. Levha 226 Fıstıklı Höyük. Bernbeck – Pollock,- vd. 2002a: 19, Şek. 6c Kazane tip seramik ……548

Ek 333. Levha 227 Fıstıklı Höyük. Bernbeck – Pollock,- vd. 2002a: 18 Şek. 6b Bukranium bezekli kap parçaları……..…….549
Ek 334. Levha 228 Fıstıklı Höyük. Bernbeck – Pollock,- vd. 2002a: 17, Şek. 5c….549
Ek 335. Levha 229 Fıstıklı Höyük. Bernbeck – Pollock,- vd. 2002a: 19, Şek. 6d Geometrik bezekli parçalar……....550
Ek 336. Levha 230 Fıstıklı Höyük. Pollock – Bernbeck,- v.d. 2001: Şek. 12……....550
Ek 337. Levha 231 Mezraa-Teleilat. Özdoğan – Karul,- vd. 2011: 63, Şek. 22…..…551
Ek 338. Levha 232 Mezraa-Teleilat. Gürdil 2010: 84, Fig. 5……..…552
Ek 339. Levha 233 Gre Vrike. Ökse 2001: 290, Şek. 21……..…...552
Ek 340. Levha 234 Gre Vrike. Ökse 2001: 290, Şek. 22……..…...553
Ek 341. Levha 235 Şavi Höyük. Dittmann- Huh,- 2002: 214, Şek. 13a…….……553
Ek 342. Levha 236 Şavi Höyük. Dittmann- Huh,- 2002: 214, Şek. 13b Klasik Halaf. ……..553
Ek 343. Levha 237 Şavi Höyük. Dittmann- Huh,- 2002: 214, Şek. 13c Loca/Yerel Halaf…….554
Ek 344. Levha 238 Girikihaciyan. Girginer 1998: 26, Tab. XXIII…….554
Ek 345. Levha 239 Girikihaciyan. Watson - Leblanc, 1990: 46…….555
Ek 346. Levha 240 Salat Tepe. Ökse - vd. 2009b: 32 Res: 10……556
Ek 347. Levha 241 Çayönü. Özdoğan - Özdoğan,- vd.1991: Res. 7b…….556
Ek 348. Levha 242 Boztepe. Parker – Creekmore,- vd. 2001a: 582, Şek. 10…….557
Ek 349. Levha 243 Boztepe. Parker – Creekmore,- vd. 2001a: 582, Şek. 11…….557
Ek 350. Levha 244 Boztepe. Parker – Creekmore,- vd. 2001a: 583, Şek. 12…….558
Ek 351. Levha 245 Yayvan-Til Huzur. Caneva 1993: 115, Fig. 5a……558
Ek 352. Levha 246 Kerküşti. Sarıaltun 2010: 102, Fig. 10 Turuncu Boyalı ve Turuncu Yalın Seramik…….…..559
Ek 353. Levha 247 Kerküşti. Sarıaltun 2010: 102, Fig. 11 Yuvarlak Daralan Ağızlı Basit Dudaklı Seramik…….….559
Ek 354. Levha 248 Kerküşti. Sarıaltun 2010: 103, Fig. 12 Kap tipleri……...……560
Ek 355. Levha 249 Kerküşti. Sarıaltun 2010: 104, Fig. 14 Çömlekler……..561
Ek 356. Levha 250 Kerküşti. Sarıaltun 2010: 105, Fig. 16 Çizgisel Bezemeli Çanak-Çömlek…….……562
Ek 357. Levha 251 Kerküşti. Sarıaltun 2010: 1056, Fig. 17 Betimsel Bezekli Çanak-Çömlek…….……562
Ek 358. Levha 252 Tülintepe. Esin - Arsebük, 1974: 142 Lev. 120-1……..…...563

Ek 359. Levha 253 Tülintepe. Esin 1976: 122: Lev. 88……..……564
Ek 360. Levha 254 Tülintepe. Esin 1976: 122: Lev. 89……..……565
Ek 361. Levha 255 Tülintepe. Esin - Arsebük, 1982: 124 Lev. 91…….……566
Ek 362. Levha 256 Tülintepe. Esin - Arsebük, 1974: 142, Lev. 121……..…567
Ek 363. Levha 257 Değirmentepe. Esin- Arsebük,- 1987: 80, Lev. 33-37……..568
Ek 364. Levha 258 Pirot Höyük. Akdeniz 2004: 42, Lev. I……569
Ek 365. Levha 259 Pirot Höyük. Akdeniz 2004: 43, Lev. II…….…..570
Ek 366. Levha 260 Pirot Höyük. Akdeniz 2004: 44, Lev. III…….571
Ek 367. Levha 261 Pirot Höyük. Akdeniz 2004: 45, Lev. IV……...……..572
Ek 368. Levha 262 Pirot Höyük. Akdeniz 2004: 46, Lev. V…….……..573
Ek 369. Levha 263 Siirt-Türbe Höyük. Sağlamtimur - Ozan, 2007: 16, Çiz. 2……..574
Ek 370. Levha 264 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 9a…….……576
Ek 371. Levha 265 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 9b…….576
Ek 372. Levha 266 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 9c……...……..577
Ek 373. Levha 267 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 9d…….577
Ek 374. Levha 268 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 10a……...……578
Ek 375. Levha 269 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 10b…….……578
Ek 376. Levha 270 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 10d……...……579
Ek 377. Levha 271 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 10e……...……579
Ek 378. Levha 272 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 10f……..…….580
Ek 379. Levha 273 Siirt-Türbe Höyük. Ozan 2009: Slayt. 10c……..…….581
Ek 380. Levha 274 Siirt-Türbe Höyük. Özdoğan - Karul,- vd. 2011: 63, Şek. 22…..582
Ek 381. Levha 275 Siirt-Türbe Höyük. Sağlamtimur 2002: 864, Şek. 15……...…583
Ek 382. Levha 276 Siirt-Türbe Höyük. Sağlamtimur 2004: 467, Çiz. 4…….....584
Ek 383. Levha 277 Siirt-Türbe Höyük. Sağlamtimur 2004: 468, Çiz. 5…….585
Ek 384. Levha 278 Siirt-Türbe Höyük. Sağlamtimur 2002: 863, Şek. 14……...…586
Ek 385. Levha 279 Siirt- Türbe Höyük. Sağlamtimur, H. 2002 865 Şek. 16……..…587
Ek 386. Levha 280 Van-Tilkitepe. Yakar 1991: 115, Fig. 55…….……588
Ek 387. Levha 281 Van-Tilkitepe. Girginer 1998 41, Tab. XLII…….…...589
Ek 388. Levha 282 Van-Tilkitepe. Korfmann 1982 Abb. 1,9…….……590
Ek 389. Levha 283 Van-Tilkitepe. Girginer 1998 42, Tab. XLIII……..……591
Ek 390. Levha 284 Van- Tilkitepe. Korfmann 1982: 211……...592
Ek 391. Levha 285 Konya-Can Hasan. French 1961: 29…….593
Ek 392. Levha 286 Nevruzlu. Gürdil 2002: 154, Fig. 4……..594

Ek 393. Levha 287 Nevruzlu. Gürdil 2002: 155, Fig. 5…….…….595
Ek 394. Levha 288 Nevruzlu. Gürdil 2002: 156, Fig. 6……..596
Ek 395. Levha 289 Nevruzlu. Gürdil 2002: 157, Fig. 7…….…….597
Ek 396. Levha 290 Büyükhedbe. Yardımcı 1992: 470, Res. 5……598
Ek 397. Levha 291 Küçükhedbe. Yardımcı 1992: 470, Res. 6……..….599
Ek 398. Levha 292 Yeşerti-Kubbehıdır. Yardımcı 1992: 471, Res. 8……..…..599
Ek 399. Levha 293 Bolatlar-Şıhyakup. Yardımcı 1992: 471, Res. 9……..……600
Ek 400. Levha 294 Omartepe. Yardımcı 1994: 273, Çiz. 1. R……..…..600
Ek 401. Levha 295 Çamurlu. Yardımcı 1994: 279, Res. 6……..……601
Ek 402. Levha 296 Çamurlu. Yardımcı 1994: 280, Çiz. 3…….…….601
Ek 403. Levha 297 Çamurlu. Yardımcı 1994: 280, Çiz. 3 R. 26……602
Ek 404. Levha 298 Tell Gazene. Yardımcı 1994: 282, Res. 19……..…….602
Ek 405. Levha 299 Tell Gazene. Yardımcı 1994: 282, Res. 20……..…….603
Ek 406. Levha 300 Tell Gazene. Yardımcı 1994: 283, Çiz.4……..604
Ek 407. Levha 301 Halava. Yardımcı 2001: 50, Çiz. 3-1,2……605
Ek 408. Levha 302 Şuvat-Çolpan. Yardımcı 1999: 65, Çiz. 6……...…….605
Ek 409. Levha 303 Çuhalı Mır Gebesi. Yardımcı, 2000 107, Çiz. 4……..606
Ek 410. Levha 304 Gentare. Yardımcı 2000: 108, Çiz. 7……607
Ek 411. Levha 305 Giriktepe/Dumlukuyu. Yardımcı 2004: 188, Çiz. 13……...……608
Ek 412. Levha 306 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 17 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……..….609
Ek 413. Levha 307 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 18 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……..609
Ek 414. Levha 308 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 19 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……..….610
Ek 415. Levha 309 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 20 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……..….610
Ek 416. Levha 310 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 21 Diyarbakır Bismil Güney Yaka…….……..611
Ek 417. Levha 311 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 22 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……...611
Ek 418. Levha 312 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 23 Diyarbakır Bismil Güney Yaka…….…..612

Ek 419. Levha 313 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 24 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……...……612
Ek 420. Levha 314 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 25 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……...…613
Ek 421. Levha 315 Ziyarettepe/Behramki, Hücetti, Sıhratepe, Aktepe. Coşkun 2005: Res. 26 Diyarbakır Bismil Güney Yaka……...……613
Ek 422. Levha 316 Çola Avika. Rosenberg 1992: 460 Fig. 10……...……614
Ek 423. Levha 317 Takyan Pamuk Tarlası. Kozbe 2006: Çizim. 3…….615
Ek 424. Levha 318 Çınaz I Sekaret. Bahar 1989: 520, Çiz. 4.1……..…..……..616
Ek 425. Levha 319 Muş Ovası. Rothman 1995: 301, Fig. 4……...…….616
Ek 426. Levha 320 Amik Ovası. Erdalkıran 2003: Foto. 2…….617

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Taş endüstrisi ile madeni minerallerden bakırın birlikte kullanıldığı "Bakır-Taş Çağı/Kalkolitik Çağ" yerleşik köy kültürlerinin gelişiminin çok hızlı ilerlediği bilinmektedir. Ön Asya'da yaklaşık olarak M.Ö. VI. binde başlayan bu çağ yaklaşık olarak M.Ö. 3000'lerde sona ermiştir. Bu çağ içerisinde, bakırın ergitilerek dökülmesi, tavlanması sürmüş, taş aletlerin yanı sıra kurşun ve bu dönemin sonuna doğru gümüş gibi madenler de kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca yine bu dönemin başlarında ilk arsenikli bakır alaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişim süreci beraberinde modern düşüncenin temelinin de atılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç içerisinde Halaf dönemi, Kalkolitik Çağ öncü kent uygarlıklarının ortaya çıktığı en erken dönemi yansıtmaktadır. Halaf dönemi yaklaşık olarak M.Ö. 5800/5200'lerde başlamış, M.Ö. 4800/4500'lerde son bulmuştur (Akkermans, 1989a, s. 75; Campbell, 1992a, s. 182; Campbell, 2007, s. 129-130; Campbell – Carter, vd. 1999, s. 395; Erdalkıran, 2003, s. 23; Hemler - vd. 2007, s. 44; Nissen, 1997, s. 477). Bu öncü kent uygarlığında toplum yapısal olarak *"Düzenli Sosyal Toplum"* olarak adlandırılabilir. Bu sosyal organizasyon sayesinde Halaf kültürü çok geniş bir alana yayılmıştır (Countryman, 2007, s. 57-58). Çünkü nispeten sıradan köy sistemine göre gelişkin belediye anlayışı bulunmakta, bireysel örgütlenme yerine kabile gibi örgütsel anlayış bulunmakta bu koşulları idari bir yönetim pekiştirmektedir (Laessoe, 1963, s. 6-7 ve Maisels 1987, s. 335). Bu nedenle olsa gerek Halaf kültürü üzerinde araştırma yapan Arkeologlar, *"Gelişkin Tarım Köy Toplum"* (Redman, 1978, s. 202), *"Kabile Toplum"* (Hijara, 1980a, s. 237-250), *"Şef Düzenli Toplum"* (Ozan, 2009, s. 2; McCorriston, 1992, s. 331; Redman, 1978, s. 205-206; Watson-LeBlannc, 1990, s. 135-138 ve Maisels, 1987, s. 335-336), olarak değerlendirilmişlerdir. Kimi araştırmacılar Şef düzeninde en erken yapılanmanın Ubaid kültürüyle başladığı da belirtilmektedir. Gil Stein'e göre gelişen ve genişleyen toplumsal yapılanma ekonomik gücü beraberinde getirmiş bu da politik güce dönüşmüştür. Bu gelişim ilk kez toplumsal tabakada Şef Düzenli Toplum'u meydana getirmiştir (Stein, 1994, s. 40). Halaf dönemi toplum olarak aşiret sistemine dayanıyor diyebiliriz. Kentleşme süreci ve kent kültürünün gelişiminde Halaf toplumu Neolitik süreçten devraldığı gelişimle Ubaid ve Uruk toplumunun yapılanmasında kilit rol oynamaktadır **(Ek 1.** Harita 1**)** (Erarslan–Kolay, 2005, s. 81). Halaf yerleşmelerinden Umm Qseir şeflik sisteminin yaşandığı önemli merkezlerden

biridir. M.A. Zeder, Umm Qseir'in sosyal organizasyon yapılanmasının belirli düzene sahip olduğunu belirtmektedir. Tell Halaf, Chagar Bazar, Tell Aqab, Tell Brak, Arpachiyah ile Tepe Gawra'nın sosyal yapılanmasının da benzer olduğu belirtilmektedir. Bu benzer sosyal yapılanmaya Sincar Vadisi'ndeki Yarim Tepe II'de eklenmektadir. Halaf seramikleri ve sosyal yapılanması Tell Azzo I'in Halaf evresinde de mevcuttur. Suriye ve Levant Bölgesindeki Chagar Bazar, Shams ed-Din ve Ras Shamra gerek sosyal yapılanması gerekse seramikleri benzerlik göstermektedir. Anadolu'daki Halaf yapılanmasında kilit rol oynayan Mersin-Yümüktepe, Dicle-Girikhaciyan, Fırat-Cavi Tarlası'ndaki Halaf seramikleri ve içerisindeki sosyal yapılanması aynı olan merkezlerdir. Irak, Musul bölgesinde yer alan Halaf merkezlerinden Tell Kutan, Kharabeh Shattani sosyal yapılanmada benzerlik kurulan diğer iki merkezdir (Zeder, 1994, s. 100 ve Akkermans, 1989a, s. 76-81). Tell Baghouz'un Hassuna-Samarra seramikleriyle belirli bir dönem Halaf seramikleri beraber yaşamıştır. İlerleyen süreçte Halaf seramikleri baskın hale geçmiş ve Hassuna-Samarra seramiğini ortadan kaldırmıştır. Halaf seramiğinin bu baskın gücü Halaf'lıların sosyo ekonomik gücünün kalkınmasından kaynaklanmaktadır (Nieuwenhuyse, 2001, s. 148; Nissen 1997, s. 477).

Bu toplum düzenine erişilmeden önce Önasya buzul çağının sonlarında insanlar avcı ve toplayıcı olarak yaşamaktaydı. Neolitik Dönem'de yerleşik yaşama geçişle birlikte insanların yaşam tarzlarında da bir takım değişiklikler olmuştur. Bu değişimi Gordon Childe, "*Neolitik Devrim"* olarak nitelemektedir (Childe, 1954, s. 27). Neolitik devrimi yaşayan insanlar önceleri koyun, keçi, domuz daha sonraları sığır yetiştiriciliğine başlamış, tarımın adım adım gelişmesiyle birlikte büyük topluluklar halinde belirli bir yerde yaşamaya başlamışlardır. Bu yeni yaşam düzeni insanların toplumsal ve siyasal gelişimlerini beraberinde getirmiş, yeni düşünce tarzları oluşmuş, bu düşünce süreçleri yeni teknik gelişmeleri beraberinde getirmiştir (Hauptmann, 1999, s. 117). Bu gelişim Neolitik Dönem içerisinde köy yaşamının başlangıcını oluşturduğu gibi ilerleyen süreçte besin üreticiliğini tetikleyerek arttırmış, sistemli bir yönetim toplumunun oluşmasını zorunlu hale getirmiştir (Erarslan, 2007, s. 63). İşte bu yeni siyasi sistemli evrenin başlangıcını Erken Kalkolitik Dönem oluşturmaktaydı. Erken Kalkolitik Dönem Halaf toplumunun ekonomik yapılanması, besin üreticiliği temel alınıp "gelişkin tarım köy toplum, kabile toplum, şef düzenli toplum" gibi yapılanmalar ışığında tarım ve hayvancılığa dayandığı ortaya çıkmıştır (Watson, 1983, s. 238-239 ve Braidwood – Çambel vd. 1971, s. 1237-1240). Braidwood, Kalkolitik dönemin kent uygarlıklarında temel alınan Besin Üreticiliği safhalarını değerlendirip beraberinde madenin kendi

içerisinde kullanımı olarak 3 alt evreye, İlk Üretimcilik II ve Arsenikli Bakır I ve Arsenikli Bakır II olarak ayırmıştır. Bunlardan Braidwood'un İlk Üretimcilik II olarak verdiği dönemi U. Esin ise Öncü Kent Uygarlıkları'nın doğuşuna öncelik eden dönem olarak Erken Kalkolitik dönem içerisinde vermektedir (Esin, 1997, s. 1516). Bu dönem Halaf kültürünün kapsadığı zamanı da içerisine alarak değerlendirilir. U. Esin, Arsenikli Bakır I Evresini ise Orta Kalkolitik içerisinde değerlendirir ki, bu dönem ise Ubaid kültürünün kapsadığı zamanlar içerisinde yer almaktadır. Bu dönemin erken safhaları Halaf-Ubaid evresini de içeriyor olmalıdır. Arsenikli Bakır II Evresi gelişim süreci ise Geç Kalkolitik olarak verilen evrenin başlangıcı içerisinde değerlendirilir (Esin, 1997, s. 1516).

Metalin işlenmesi ve barınma ihtiyacının giderilmesi dışında yerleşik düzene geçen toplumlarda günlük yaşamı sürdürmek ve günlük yaşamın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan uğraşlar arasında elbette seramik üretimi de çok önemli bir yer tutmaktaydı. Seramik fırınlanmış kilden yapılan içerisinde pişirim esnasında parçanın kırılmasını önleyen *kuvars* ve çatlamasını önleyen ergitici *feldispat* karışımından oluşan hamurla yapılan kullanım amaçlı nesneleri ifade eder (Anılanmert – Rona, 1997, s. 1634). Seramikler öncelikle günlük kullanım için yapılmış ilerleyen süreçte dini nitelikli törenler için yapım ve sanat amaçlı yapım bu kullanıma eklenmiştir. Bu eklentiler toplumun sosyal ve kültürel ortamı, halkın yaşam biçimi, teknik olanakları, kullandıkları araç gereçleri ve beğenileri hakkında bilgiler vermektedir (Bakırer, 2009, s. 21). Halaf kültürünün gelişim süreci işte bu açılardan değerlendirilerek aydınlatılmaya çalışılmıştır. Halaf'ın kendi içerisinde geçirdiği Erken, Orta, Geç evre yerleşmelerden elde edilen veriler ışığında ya tabakanın tarihi ile seramiklerin tarihini verecektir ya da eğer tabaka elde edilememişse seramiğin özellikleri ile elde edilen veriler seramiğin tarihi belirlenecektir (Ökse, 2002a, s. 166). Bu seramiklerde aranan özellikler; toprak yaş iken yapılan şekillendirme (Rice, 1987, s. 11), yüzeye uygulanan bezeme, yüzeye uygulanan boyama tekniği, seramiğin fırınlanmasındaki teknik beceri (Ökse, 1993, s. 12) ve seramiklere uygulanan katkı maddeleri gibi sıralanabilir (Cooper, 1978, s. 6). Bu sıralamalar Halaf kültüründeki teknik becerinin ne kadar yükseldiğini ve Halaf seramiğini yapan ustanın geçmişten gelen birikimi ne derece seramiğe uyguladığını çok açık bir şekilde gösterecektir (Braidwood, 1995, s. 209).

Halaf döneminin son derece kaliteli bir yapıya sahip olan boyalı seramikleri Anadolu'dan başlayıp Bereketli Hilal'i içine alarak en güçlü yayılımını Dicle Nehri, Fırat Nehri üzerinden yapmaktadır. Bu güçlü yayılım Zap Suyu, Habur ve Balikh Vadisi'nin

de etkisiyle Orta Mezopotamya Ovası'ndan Zagros Dağları'ndaki ilk tepelere kadar geniş bir alanda etkisini göstermiştir **(Ek 2.** Harita 2**)** (Wilkinson, 2003:105-106 ve Wickede, 1986, s. 10). Bu yayılım çerçevesinde Halaf seramiği Anadolu içinde en yoğun buluntusunu güney bölgelerinde vermiştir. Yayılım en çok güney bölgelerde hissedilse de Anadolu'nun kuzeydoğusunda Malatya'da İsaköy, Karahöyük, Arslantepe ve Değirmentepe'ye (Mellart, 2000, s. 277), güneydoğuda; Diyarbakır Bismil'de Hucetti, Doruç, Harem (Kayaaltı) Mevki (Tekin, 2009, s. 180-182). Havuzbaşı Mevki (Ökse -vd. 2010a, s. 335). Gre Kembero'ya (Peasnall, 2010, s. 28), kadar ulaşmaktadır. Bu hat üzerinden doğuya Siirt-Türbe Höyük ve aynı hat üzerinden Van Tilkitepe'ye, Muş Ovası'na (Rothman, 1993, s. 273-280 ve Rothman, 1995, s. 283) kadar yayılmıştır. Batıda Adıyaman'da Karahöyük, Yassıhöyük, Bozhöyük, Tirintil (Russell, 1980, s. 42) Samsat, Sakçagözü, Çakal, Girik, Kara Höyük'e (Blaylock, 1990, s. 89-93) Çukurova/Kilikya'da Mersin-Yümüktepe, Molla Ahmet, Yaşil/Yeşil, Velican, Tatarlı Höyük'e kadar yayılım uzanmıştır (Seton-Williams, 1954, s. 129; Merpert - Munchaev, 1993, s. 129; Mellaart - Khayats 1966, s. 15-16; Watson, 1977 ve 382; Harmankaya, 1998, s. 9). Yapılan her yeni araştırma bu sınırlar dâhilindeki yeni Halaf merkezlerini de arkeoloji literatürüne ekleyecektir. Nitekim Türbe Höyük gibi Ilısu Barajı kapsamındaki Botan Vadisi içerisindeki Başur Höyük'te Halaf dönemi ve yayılımı için önümüzdeki yıllarda önemli veriler sunacaktır (Sağlamtemur, 2009, s. 36).

Bu yayılım kuzey uç noktada Elazığ sınırları içerisinde Habusu Körtepe, Çayboyu, Tülintepe ve Tepecik gibi merkezlerde ele geçen bazı seramik gruplarının Halaf kültürünün etki gücünün ne kadar geniş bir coğrafyayı kapsadığını gösteren iyi birer iletişimin örnekleridir. Bu bölgelere yayılımda Fırat Nehri önemli rol oynar (McClellan, 1997, s. 290). Fırat Nehri aracılığıyla nehir boyunca Balikh Vadisi, Karababa Vadisi, Anadolu'nun batısında Kilikya ve Sürüklü Mevkii Halaf seramikleri benzer özellikler göstermektedir (Stein, 1992, s. 25). Bölgelerin kültürel ilişkileri temel alındığında asıl önemli nokta Halaf sürecine geçişte yaşanan geç evre Halaf-Ubaid karışımı ile erken evre PreHalaf ve geçiş aşaması olan Proto Halaf dönemleridir. Çünkü bu geçişler bir değişimin, farklı etkileşimin yaşandığına ispat teşkil eder. Elazığ ilinin 21 km. doğusundaki Tülintepe'nin Halaf kültürü ile Ubaid kültürü arası geçiş dönemi yaşanmış olması bu merkezlerin ve çevresinin hemen hemen her dönemde güneyi ile ne derecede etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir (Esin- Arsebük, 1974, s. 137). Kültürel etkileşimden kaynaklanan homojen yapının Mezopotamya'da Hassuna-Samarra ile Halaf kültürleri arasındaki geçiş özelliklerini Anadolu'da, Yümüktepe ve Tülintepe ile

yakın bağlar kurduğumuz Tepecik'teki seramikler üzerinde de görmek mümkün olabilmektedir. Yine bu üç merkezdeki Halaf boyalılarının yapımında kullanılan çark ile üzerindeki figüratif bezemelerdeki hayvan ve geometrik bezemelerin İran'da Tepe Sialk'ın II-III evreleri ile uyum gösterdiği söylenebilir (Türkmenoğlu, 2009, s. 44). Altınova içerisindeki Değirmentepe, Tepecik, Tülintepe ve Diyarbakır içerisindeki Çayönü'de yapılan çalışmalar sonucunda Orta Anadolu, Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile olduğu kadar doğuda Azerbaycan, Kafkaslar bölgesine ve güneyde Mezopotamya, Suriye ve Filistin'e kadar geniş bir coğrafya ile yakın ilişki içerisinde oldukları anlaşılmıştır (Moore, 1997:126 ve Türkmenoğlu, 2009, s. 44). Halaf seramiği Anadolu'da Konya, Mersin, Adana, Hatay, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt, Bitlis, Muş, Van, Hakkari, Malatya, Elazığ illerine kadar yayılmıştır **(Ek 107.** Levha 1**)**, **(Ek 108.** Levha 2**)** (Russel, 1980, s. 5 ve Russell, 1980, s. 99). Gösterişli Halaf seramiklerin benzerleri Mezoptamya ve Suriye içerisinde de bulunmaktadır. İşte bu benzer ve yakın ilişkiler Halaf kültürünün yayılım süreci içerisinde kapsadığı bütün coğrafi yerleşimlerin birbirleriyle irtibatta olduğunu gösterebilecek en güzel karşılaştırmaları örneklendirmektedir (Esin 1982, s. 81-82). Halaf kültürünün etkileri İran körfezinden Akdeniz'e kadar yayılan kap biçimlerinden, rozet örgelerinden, bukranium motiflemesine kadar çeşitli varyasyonlarda görülür ve bunlarda yoğun perdah izleri görülmektedir (Wickede ,1986, s. 19-26 Add.13-54).

Halaf yerleşmelerinde bulunan, Van Gölü ve Bingöl çevresinden gelen obsidyen, İran Körfezi üzerinden Hint okyanusundan geldiği belirlenen Halaf yerleşmelerindeki deniz kabukları, Van Gölü yakınlarındaki Halaf alışveriş kolonisi olarak düşünülen Tilkitepe'ye ulaşan bakır ve altın bu irtibatı göstermektedir. Büyük olasılıkla bakır ve altının bol bulunduğu Malatya, bakırın bol bulunduğu Diyarbakır/Ergani bu üretimleri verirken karşılığında diğer merkezlerden Halaf çanak-çömleği almaktaydı (Mellaart, 1988, s. 118). Bu örnekler aynı zamanda Halaf yerleşmelerinin güçlü bir sosyal bağının olduğunu beraberinde güçlü bir ticaret bağı ile ekonomik ilişkinin pekiştiğini de göstermektedir.

Halaf kültürünün karakteristik parlak ve canlı renklerle boyanmış seramiği dışında bu kültürde kilden yapılmış boyalı idoller, Linear üslupta kazılmış ve boyuna asmak için delik açılmış mühürler de dikkate değerdir. Bu tip mühürler Amik Ovası'nda yer alan Halaf kültürleri içerisinde bulunduğu için Habur ve Kuzey Suriye bölgeleri arasında Halaf kültür döneminde kültür etkileşiminin olduğuna işaret eder. M.Ö. VI. Bin yıl ortalarında Halaf seramiklerine ilk kez çok renklilik eklenmiştir. Halaf karakteristiği

olarak nitelendirilecek bu üslup geometrik ve tekstil desenli kırmızı, siyah ve beyaz tonlardan oluşuyordu (Foster- Foster, 2009, s. 10). Bu Halaf'ların açık zemin üzerine kırmızı veya kahverengi parlak boyalarla yapılmış "Geometrik Nakış"lı çömlekler yüksek bir tekniğin varlığına işaret etmektedir. Halaf seramiklerindeki bu mükemmeliyet ancak ateşi ayarlanabilen bir çömlekçi fırınında mümkün olabilmekteydi. Peki, bu yeni gelişim Halaf kültürü içerisinde tecrübe ile mi gelişti? Yoksa bölgeye gelen yeni bir kültürün mü göstergesiydi (Schmidt, 1931, s. 258). Yapılan bu çalışmada bu sorunun cevabı biraz da olsa araştırılmaya çalışılacaktır.

1.1. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmanın konusu *"Mezopotamya'da Halaf Seramikleri ve ÖnAsya'da Yayılım Alanlarının İncelenmesi"* adı altındaki belirli bir dönemi kapsayan seramik türü ve bu türün kapsadığı tüm coğrafyayı temsil etmektedir. Bu amaçla öncelikli olarak Anadolu'da ele geçen Halaf seramiklerine veri oluşturacak bütün yerleşmeler ile Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'daki belli başlı merkezleri incelenerek, karşılaştırmaları yapılmak istenmiştir. Halaf kültürü Mezopotamya'da Orta Mezopotamya'ya, Kuzey Suriye'de Zagros Dağları'na, İran'da Orta Zagros'a kadar; Anadolu sınırları içerisinde Çukurova Bölgesi'nde Mersin Yümüktepe'den Zagros Dağları'na, Fırat ve Dicle nehirlerinden Doğu Anadolu içlerine ve Zap'a, Muş Ovası'ndan Transkafkasya'ya doğru Van Tilkitepe'ye kadar güçlü bir yayılım göstermiştir (Sagona- Zimansky, 2009, s. 125; Roaf, 1990, s. 45-48 ve Mellaart, 2000, s.282-284). Çalışmamızın en kuzeydoğu ucu, Van Havzası içerisinde Van-Tilkitepe Höyük'ün dışında yine bu havzada arkeoloji dünyasına tanıtılan Krem astar üzerine kahverengi-kırmızı boyalı Halaf seramiklerinin ele geçtiği Yürekli (Yekseramik), Yeroluk (Palas) gibi höyüklerin eklenmesiyle yayılımın aslında bilinenden daha geniş olduğunu göstermektedir (Rothmann, 1993b, s. 284). Bu *"Doğu Halaf"* özelliklerine sahip kültür merkezlerinin etkileşimi Siirt Türbe Höyük gibi Botan Vadisi ile ilişkilendirilmektedir. Ancak dikkati çekecek en büyük zorluk Van Havzası ve beraberinde Muş Ovası'na açılan yolun Bitlis ve Siirt üzerinden yayıldığı düşünüldüğünde çok zorlu ve engebeli bir tercihin seçilmiş olduğu anlaşılacaktır. Ancak bu bölgelere ulaşım güneyden kuzeye doğru Hakkâri üzerinden gerçekleştirilecek olursa yani Zap Vadisi üzerinden denenecek olursa Van ve Muş Havzalarına ulaşım daha kolay olacaktır. Fakat obsidyen ve diğer ticari alış verişlerde

Siirt-Bitlis ve Botan Vadisi, batı istikametine gidişte eğimin aşağıya/güneye doğru yarattığı kolaylıkla istikamet doğudan batıya doğru olmalıdır. Sonuçta en uç *Doğu Halaf* kültürü içerisindeki Van Havzası ve Muş civarının Kuzey Mezopotamya ile olan kültürel ilişkileri Kuzey-Güney eksenli olmalı, ancak bu kültür Botan'dan Diyarbakır'a oradan da Mersin'e doğru olan etkileşimi Doğu-Batı eksenli olmalıdır. Bu ticari iletişimde kavşak sayılabilecek asıl nokta Diyarbakır gibi görülmektedir. Çünkü Dicle Nehri gibi önemli bir ulaşım vasıtasıyla kuzey-güney kültürlerini kaynaştırıp Keban'a ulaşabilmektedir (Redman- Watson, 1970, s. 279-291; Braidwood - vd. 1971, s. 1236-1276 ve Braidwood - vd. 1969, s. 1275-1277).

Bu bilgilere ek olmakla birlikte Kalkolitik Çağ içerisinde ilk olarak inceleyeceğimiz seramik kültürü Halaf Dönem Seramik türü olacaktır. M.Ö. VI. binyıllar içerisine verilen Halaf kültürü muhtemelen altı yüzyıl kadar etkisini göstermiştir. Bu tarihler içerisinde değerlendirilen Halaf kültürünün kökeni ve çekirdek bölgesi hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmektedir[1] (Bıçakçı, 2010, s. 122 ve Harmankaya 1998, s. 7-9). Geniş bir coğrafyayı etkisi altına alan bu kültürün adı ilk kez Tell Halaf merkezinde bulunduğu için Halaf üslubu olarak adlandırılmıştır. Parlak boyalı Halaf seramikleri Hassuna-Samarra kültürüne takiben gelişmiş farklı kültür stiline sahip olma özelliği de gösterdiği belirtilmektedir (Ehrich, 1992, s. 207-220). Halaf üzerinde yoğun çalışmalar yapan Amerikalı arkeolog Perkins, Hassuna-Samarra kültüründen etkilenen Halaf kültürünün merkezi olarak Kuzey Irak'ta ki Musul civarındaki yerleşmelerden biri olabileceğine işaret etmektedir (Perkins, 1949, s. 16-29). Halaf seramiği üzerinde çalışan T. Dabbagh'da Halaf seramiğinin Kuzey Irak'ta ki yerleşmelerden biri olduğunu düşünmektedir (Erdalkıran, 2003, s. 24). Mellaart, Halaf kültürü için Hassuna-Samarra kültüründen etkilenmemiş canlı yeni bir kültür olarak söz etmekte ve bu kültürü oluşturan halkın kuzeyden gelen yeni bir kavim olduğunu belirtmekte, Halaf kültürünün anavatanını *"Türk Mezopotamya'sı"* olarak belirtmektedir (Mellaart, 1988, s. 113). M. Özdoğan'a göre Halaf kültürünün çekirdek bölgesi Güneydoğu Anadolu veya buranın güney sınırına yakın bir yerde olmalıydı (Özdoğan, 2010, s. 103). T. Wilkinson ve D. Tucker hem Halaf seramiğinin Kuzey Irak kökenli olduğunu ileri sürmekte hemde

1 Kuzey Mezopotamya sınırları içerisinde Tell Halaf merkezinin dışında Kuzey Suriye'de daha erken döneme tarihleyebileceğimiz bir yerleşme olan Tell Sabi Abyad'ın kültür katları içerisinde Halaf boyalı seramikleri bulunmuştur. Bu tarihleme neticesinde Tell Halaf merkezinin köken teşkil etmediğini çok rahat söyleyebiliriz. Köken olarak merkezler incelenmeye başlandığında Halaf Seramiklerinin yayılım alanlarının çok geniş bir coğrafyayı kapsadığı görülmektedir. Ancak Halaf kültürünün tam olarak kökeni hakkında ya da kültürün ilk çıkış noktasının neresi olduğu hakkında şimdilik kesin bir şey söylemek imkânsızdır.

Hassuna-Samarra kökenli olduğunu belirtmektedirler. Temel dayanak olarak Khirbet Garsour'da ki kazıları örnek gösterermektedirler (Erdalkıran, 2003, s. 24). Mitchell S. Rothman'a göre Halaf seramikleri Hassuna seramikleri grubunu temel alıp gelişmiştir (Rothman, 1997, s. 183). Copeland, Hours, Paroda, Watkins, Campbell ve Akkermans M.Ö. 6000- 5400 yılları arasında Hassuna-Samarra kültürü ile Halaf kültürünün bellibaşlı yerlerde birlikte yerleşim gördüğünü belirtmişlerdir (Akkermans, 1990, s. 121; Copeland-Hours, 1987, s. 412-413, Tab. 4; Paroda- vd. 1992, s. 83-85 ve Watkins- Campbell, 1987, s. 440-444). Ancak Mellaart'ın kuzeyden özellikle Van Gölü üzerindeki bir hattan bölgeye geldiğini düşündüğü Halaf kültürü için arkeolojik veriler pek iç açıcı değildir. Buna karşın özellikle Kıbrıs'ta ki kazılarda bulunan mimari yapıların, Halaf kültür yapısı içerisinde bulunan *"tholos"* mimari sistemi ile benzeşmesi ile Kıbrıs seramiklerinde gördüğümüz benzer figüratif, desensel özellikler, Girit kökenli seramiklerdeki benzerlikler ve İç Anadolu'daki seramiklerin benzerlikleri akla Anadolu kaynaklı bir köken getirmektedir. Jean Bottero ve Marie Joseph Steve, Mellaart'ın bu görüşüne katılmaktadır (Bottero- Steve, 2002, s. 116). Kuzey Mezopotamya'da görülen muazzam süslemeli seramikleri yapan bu yeni kültürün yabancı ve kuzey kökenli olduklarını belirtmektedirler. Akkermans'a göre ProtoHassuna ile Halaf kültürü bir adaptasyon süreci yaşamış ve değişime uğrayarak ve gelişerek bu yeni, süslü, kaliteli halini almıştır. Akkermans bu düşünceyi Baliky vadisi'nde yaşanan aynı dönem dilimine sahip seramik örneklerinden yola çıkarak desteklemektedir (Akkermans, 1990, s. 3). Munchaev ve Merpert ise Sincar Vadisi'ndeki Hassuna kültürünün yabancı yeni bir kültürle karşı karşıya kaldığını belirtmekte ve Hassuna kültürünün bu yeni kültürle kaynaştığını ve kısa zamanda ortadan asimile olup kaybolduğunu belirtmektedir. Munchaev ve Merpert'e göre Halaf kültürü Hassuna kültürü ile kültürel birlik yaşadı bu birliktelikle Hassuna'nın yayılımının üstünde bir gelişim göstererek Doğu Akdeniz, Kuzey Mezopotamya ve Doğu Türkiye'ye kadar yayıldı. Bu noktada asıl çözümleyemedikleri sorular ise onlara göre Halaf'ın kökeni, başlangıcı, izlediği yol ve bu kültürü uzak diyar kültürlerine nasıl öğrettiği olmuştur (Munchaev- Merpet, 1981, s. 282). Stuart Campbell, Halaf kültürünün Hassuna kültürünü tamamen asimile ettiğini düşünmemektedir. Ona göre bu mümkün değildir. Araştırmacıların Halaf kültürünün Hassuna'ya paralel mükemmel bir gelişim gösterdiği yolundaki tezlerine Halaf'ın gelişim sırasında önceki dönem kadar (Hassuna kültürü olmalı) mükemmel bir aşama kaydedemediğini hatta tüm Hassuna kültürleri içerisinde yerini alamadığını belirtmektedir. Bu tezini Tell Hassuna kazılarında Hassuna'nın son zamanlarında şaşılacak derecede bozulmamış orijinal kaplar üretilmesi

ile desteklemektedir (Campbell, 1992a, s. 4). Stuart Campbell, Halaf kültürünün kökeninin net olarak verilmeyeceğini ancak Merkezi Irak, Kuzey Suriye ve özellikle Balikh Vadisi içerisindeki bir alandan diğer bölgelere yayılmış olabileceğini belirtmiştir (Campbell, 1992b, s. 28). Robert J. Braidwood kısmen Campbell'ın Halaf gelişim aşamasına katılmaktadır. Braidwood, dağ eteklerinde ve Kuzey Irak'ta Dicle Nehri üzerinde ortaya çıktığını düşündüğü Hassuna ile Joan Oates'in Fırat ile Dicle'nin oluşturduğu orta vadide geliştiğini düşündüğü Samarra kültürünün bir bakıma Halaf kültürüne etkisinin olduğunu düşünmektedir. Braidwood, Halaf kültürüne özgü Halaf seramiğinin Samarra seramiğinden değişik, olağanüstü güzellikte bir yapısı olduğunu fakat Samarra seramiğinde görülen bazı özelliklerin Halaf boyalıları içerisinde de olduğunu belirtmiştir (Braidwood, 1995, s. 207-209). Ehrich ise Kuzey Irak'ta Musul bölgesindeki Nineveh, Arpachiyah veya Tepe Gawra gibi merkezlerden birisinde bu kültürün gelişim gösterebileceğini belirtmiştir (Ehrich, 1971, s. 141). Halaf seramiğinin anavatanını doğuda Fırat'ın kollarından Balikh Vadisi, Habur Vadisi ve daha doğuda Musul'un kuzeyinde Dicle Havzası arasında ki bir bölümde olduğunu ileri sürenlerde bulunmaktadır (Gökce, 2005, s. 20-21).

Ancak Anadolu'da gerçekleştirilen kazılar eski lokalizasyon düşüncelerinin yerinin değişmesine neden oldu. Yeni kazılarla birlikte bazı yeni fikirler, Halaf kültürünün çekirdek bölgesinin Türkiye'nin güneyinde olduğu yolundan çok asıl çekirdek bölgenin daha kuzeyde Güneydoğu Toros'un eteklerine kadar çekilmesi yolundadır (Karul, Ayhan – vd. 2004, s. 72). Çekirdek bölge içerisinde olabilecek merkezlere örnek olarak Kahramanmaraş-Domuztepe, Urfa-Kazane, Hatay-Tell Kurdu verilebilir (Gürdil, 2010, s. 107). Halaf kültürünün kökeninde dikkat etmemiz gereken husus Halaf boyalılarının hangi bölgeden ilham alınarak diğer bölgelere taşındığına bakmamız olacaktır. Bu hususta dikkati çeken kilit merkez Yunus Höyük olabilir. Yunus Höyük içerisinde ele geçen Halaf dönemine ait *"Yayık Profilli Çanak"* formları Mezopotamya içerisinde Arpachiyah'ın Ubaid döneminde kullanım görmüştür (Mallowan- Rose, 1935). Yani Anadolu'da Erken dönemde kullanılan bir form Geç dönem içerisinde Mezopotamya'da kullanım görmüştür. Yinede Boyalı Halaf seramiklerinin şu an için kökeni hakkında tam bir kaynak göstermek olanaksızdır. Bununla birlikte bu kültürün yayılımı ve gelişimi hakkında da net bir bilgi edinmiş durumda değiliz. Fakat özellikle Anadolu arkeolojisindeki hızlı ilerleme bu sorunların ileriki yıllarda çözümlenmesine olanak sağlayacaktır. Şu an için ileriki yıllara dönük bir değerlendirme yapıldığında Anadolu'daki arkeolojik ilerlemeler ışığında Anadolu kökenli bir *Halaf Kültürü*'nün

varlığı yakın zamanda kanıtlanacak olursa bu durumun hiç de şaşılmayacak bir gelişme olduğu görülecektir. Nitekim yapılan Araştırmalar neticesinde Kalkolitik dönemin erken safhaları olan PreHalaf dönemi içerisinde Anadolu yerleşmeleri döküm tekniğini bulmuş kullanırken, Mezopotamya'da ise bu durum ancak Halaf dönemi içerisinde yavaş yavaş ortaya çıkmış ve Ubaid döneminde kullanılmaya başlanmış olduğu belirtilmektedir (Esin, 1976b, s. 120). Bu durum Halaf seramiği açısından bir kıyas oluşturacaksa gelişimin Anadolu merkezli olması son derece doğal bir durum teşkil edecektir. Sonuçta eski araştırmaların verileri yeni araştırmalarla değişecektir (Karul – Ayhan – vd. 2004, s. 72; Gürdil, 2010, s. 107; Miere- Nieuwenhuyse, 1996; 175-177; Akkermans, 1990, s. 123; Gustavson ve Gaube, 1981, s. 78Davidson, 1977, s. 200; Hudson, 1975, s. 157-160, 169-170 ve Watson, 1965, s. 64-65).

1.2. Çalışmanın Amacı

Halaf seramiği Hassuna-Samarra seramiğinden sonra yayılımı daha fazla gerçekleşmiş ve bezemeleri daha gösterişli olan bir seramik yapısını teşkil etmektedir. Anadolu arkeolojisi açısından belirli bir dönemi kapsayan ve belirli bir dönem için önemli bir rol üstlenen bu kültürün M.Ö. VI. binyıl içinde Anadolu içlerindeki yayılımı ve etkileşimini incelemek gerekmektedir. Gerekli araştırmaların ve derlemelerin Halaf kültürünün yayılımına-gelişimine ek kaynakça olması dileğiyle ve arkeoloji dünyası açısından araştırma konusu yapılmış olan Halaf kültürünün bilim dünyasında oluşan kısmi boşluğunu bir nebzede olsa kapatması istemiyle bu çalışma yapılmıştır. Bu çalışmamızdaki diğer bir amaç ise bu kültürlerin seramikleri incelenerek özellikle zevk unsurlarının birbirleri ile iletişimdeki etkiyi ortaya çıkartmak ve bu noksanlığı gidermek olmuştur.

Gerek Güneydoğu Anadolu, gerek Doğu Anadolu, gerekse Doğu Akdeniz bölgelerinde yeni Araştırmalar ve kazılar gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte Kuzey Suriye sınırları içerisinde kazılara yeniden başlanması da Halaf kültürünün anlaşılmasına ileriki yıllarda katkıda bulunacağı kesindir. Halaf seramiklerinin bulunduğu merkezleri belirli bir metod dâhilinde inceleyerek, incelenen merkezlerin seramik buluntularını değerlendirme yöntemi ile kültürel alışverişleri ışığında bilgiler elde edinmek öncelikli amacımızı teşkil etmektedir. Bu temel amaçlardan yola çıkarak, Halaf kültür döneminin bölgeler arası ticari kavramları, bölgelerin üretim kapsamları, yaratma güçleri, yerel ve

ithal seramik özellikleri, birbirleriyle ilişkili merkezler incelenerek yeni yöntemlerle gözden geçirmek ulaşmayı düşündüğümüz diğer bir amacı teşkil etmektedir.

Anadolu içindeki ve dışındaki seramiklerin derlenmesi, derlenen seramiklerin değerlendirilmesi ile incelenen seramiklerin bölgeler arasındaki dönemsel farklılıkların seramik Çalışmalarına yönelik araştırma eksikliklerine dikkat çekmek diğer bir amacı teşkil etmektedir. Halaf kültürünü en iyi şekilde özetleyen ve kültürün yerleşim dokusunu anlamamızda bizlere yardımcı olan seramik buluntuları, bölgeleri bir bütün olarak kavratmamızda yardımcı bir yol olarak kullanılmıştır. Seramik buluntularının dağılımına göre M.Ö. V. binyılda Irak'taki Hamrin'den hemen hemen Akdeniz'e kadar belgelenebilen Halaf kültürü, Toroslar önündeki bölgede geniş bir alana yayılmıştır. Bu dağılım gerçekleşirken seramikler incelendiğinde hemen hemen her bölge farklı özellikler bünyesinde barındırmaktadır. Bazı farklılıklar beraberinde her geçen gün yeni bulguları da getirmektedir. Örneğin Nevali Çori'de etrafı çevrilmiş ve içerisindeki formuyla Halaf mimarisinde bugüne kadar bilinmeyen bir kompleks bulunmuş olması da çok önemli bir ayrıntıyı gözler önüne sermektedir. Bu kompleksin, köşelerinde birer yuvarlak yapı ile buralara bitişik odalara sahip koridor biçiminde bir mekândan oluşuyor olması dikkat çekici bir özellik sergilemektedir (Hauptmann, 1988, s. 100-103). Bu mekânlar içerisinde bulunan Halaf boyalıları, mimari ile birlikte boyalı seramiklerin gelişim sürecinin karşılıklı olarak anlaşılmasına da olanak sağlayacaktır. Mimari yapı içerisinde hayvan beslemek için dağ yamacına doğru kapalı bir alan içinde inşa edilmiş olduğu düşünülen mekân ise Halaf kültürünün yaşam olanaklarını ve yapısını gözler önüne sermektedir. Bitişikteki daha küçük bir yuvarlak yapıda ise bir hocker gömü ile bir toprak kap ve bakır yüzük bulunmuş olması da Halaf döneminin yaşamıyla ilgili ince ayrıntıların anlaşılmasına olanak vermektedir (Hauptmann, 1999b, s. 73). Tek renkli mutfak kapları dışında Geç Halaf kültürü için karakteristik olan boyalı kapların ele geçmesi de bu kültürün aslında öğrenim aşamasında Geç Halaf döneminin kendisi içerisinde erken dönem özelliği yaşadığını göstermektedir (Hauptmann ay). Yapılan bu değerlendirme diğer merkezler içinde uygulanacak olursa Halaf döneminin Erken, Orta ve Geç evresinin birbirleri ile olan benzerlikleri ve farklılıklarını da ortaya çıkaracaktır. Nitekim Nevali Çori üzerinde yapılan incelemeler neticesinde aslında Halaf kültürünün bilinenin aksine birçok özgün özelliği de bünyesinde barındırdığını ve her kültürün de kendisi içerisinde özgün yapıtlar ortaya çıkardığını göstermektedir. Bu ince ayrıntıların anlaşılması ve su yüzüne çıkabilmesi için yapılan bu araştırmada diğer bir amaç olarak Halaf seramikleri içerisindeki hemen hemen bütün ayrıntıların incelenmesi, yapılan

incelemelerin karşılaştırmalarla desteklenip, karşılaştırmaların çalışmaya yansıtılmasına çalışılmıştır.

Genel olarak, Anadolu Kalkolitik Çağları bu bahsettiğimiz coğrafya içerisinde yaşanmış olsa bile bu kültürün en erken safhasını şu ana kadar bulmuş değiliz. Ne var ki eski dönemlerde kazısı yapılan yerlerin bilimsel yazılarını bir daha gözden geçirmek ve dahası yeniden kronolojiye uyarlamak gerekmektedir. Höyükler, son yılların teknolojik olanakları olmadan kazılmış ve bu nedenle birtakım dezavantajlar beraberinde gelmiştir. Çünkü arkeolojiye uygulanan teknoloji son yıllarda oldukça önemsenmekte ve bu teknolojik gelişim kesin sonuçlara yakın bir tarihleme sunmaktadır. Son yapılan incelemeler bunu ispatlamaktadır. Bu bilimsel gelişmenin arkeoloji dünyasına en büyük katkısı kimyasal analiz sonucudur, bu sistemin adı C14'tür. C14 Kimyasal bir analiz sonucu verilen yaş hesaplamasıdır. Bu teknoloji arkeoloji dünyasında yeni sayfalar açacak boyuttadır. Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Takım üyeleri bu teknolojiden faydalanarak bazı merkezlerin seramik yaşlarını hesaplamışlardır (Özbakan, 2003, s. 5-14). Çalışmamızın diğer bir âmâcıda bu doğrultuda ortaya çıkan sonuçları Halaf kültürü üzerinde bir kez daha paylaşmak olmuştur.

Diğer bir amacımız yapılan incelemeleri yeni verilerle harmanlayıp Halaf kültür kronolojisini tekrar hesaplamak olmuştur. Teknolojik gelişmelerle beraber Kalkolitik çağ seramikleri bu aşamada 5 ana evreye ayrılmaktadır. Biz konumuz gereği son iki dönemi yani 4. ve 5. evreleri inceleyeceğiz. Bu aşamada çıkan sonuçlara göre 4. evre yaklaşık M.Ö. 6000-4000 yılları arasına düşmektedir. Bu dönem Halaf ve Ubaid kültürleri ile aynı dönemi içerir. Örnek olarak C14 ile verilen Halaf yerleşmelerden Arpachiyah TT8 için M.Ö. 5288, Ugarit'te Amik B'nin sonu için M.Ö. 5450 verilebilir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu için düşündüğümüz son evre olan 5. evre, yaklaşık MÖ 4000-2700 yılları arasına düşer ve yerleşmelerin Uruk kültürü ile çağdaş tabakaları bu evre içinde incelenir.

Diğer bir amacımız farklı bölgelerde yerleşim kuran Halaf kültürü sakinlerinin varsa birbirleyle iletişimini ortaya koymak ve Halaf öncesi-sonrası dönem ile ilgili de kısa bilgilerle konuyu daha anlaşılır hale getirmek olacaktır. Bu nedenle tezimiz de öncelikle Anadolu kültürünün Halaf merkezlerini ve Suriye ile Mezopotamya'nın belli başlı Halaf merkezlerini kopukluk yaratmadan bir bütün olarak anlatmaya çalışacağız. Özellikle Halaf kültür dönemi ve evreleri içerisinde Güneydoğu Anadolu ve Yakın çevresinin bütün höyük yerleşmelerinde görülen iletişim ve bölgesel kolektif dayanışma bu dönemde refahın, ekonominin geliştiğini ve karşılıklı barış kentlerinin kurulmaya başladığını göstermektedir. Şu ana kadar yapılan arkeolojik çalışmalar bu sistemli,

bilinçli iletişimin bütün merkezleri kapsayacak şekilde ilk kez bu dönemde gerçekleşmiş olduğu yönündedir. Çukurova bölgesinde ise bu durumun Halaf dönemi ile birlikte Ubeyd döneminde yaşandığını söylemek mümkündür. Bunu Anadolu'da Mersin Yümüktepe (Garstang, 1953, s. 57-59), Tarsus Gözlükule (Goldman, 1956, s. 126), kazılarının sonuçları doğrulamaktadır. Anadolu dışında Irak'ın doğusundaki Modern Saadiyeh şehrinin 14 km kuzeybatısında 70 m. yarıçaplı ve sadece 2 m. yüksekliğindeki Halaf yerleşmesi Tell Hassan'ı örnek olarak verebiliriz. Geç Halaf dönemine tarihlenen 4 tabaka ve Ubaid'e geçiş dönemi saptanmıştır. En erken safhası Halaf tabakasında ana toprak üzerine bir köy yerleşmesi mevcuttur (Fiorina- Bulgarelli, 1985, s. 28-36). Irak'ın doğusunda Shahrizur Vadisi içerisinde de Halaf-Ubaid geçişini veren yerleşmeler mevcuttur. Halabja'nın 20 km kuzeybatısında Sulaimaniyah'ın 45 km güneydoğusunda ana toprak üzerine kurulmuş içerisinde Halaf-Ubaid geçişi veren Bagum bu yerleşmelerden biridir. 180X130X23 m. yüksekliğinde, 6 m. kalınlığındaki Bagum'un 20 tabakasının en az 10'u Halaf materyalleri içermektedir (Hijjara, 1980b, s. 326-333). Halaf-Ubaid geçiş evresini veren diğer merkezlere örnek olarak Domuztepe, Tell Arpachiyah, Yarim Tepe, Tell Aqab, Chagar Bazar, Tepe Gawra, Mefesh, Tell Leilan ve Hammam et-Turkman verilebilir (Karsgaard, 2006, s. 54-55; Campbell ve Fletcher, 2006, s. 77; Karsgaard, 2006, s. 54).

İlerleyen süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde köy kültürü değişime uğramış kentleşme sürecinin ilk aşaması ortaya çıkmıştır. Öncü Kent Dönemi, Ubaid ve Uruk dönemleri ile birlikte artık yerleşmeler köy özelliğinden sıyrılıp kentsel nitelikteki özellikler veya kent toplumlarının sosyal organizasyonundaki temel özellikler halini almaya başlamıştır. Bu dönem yerleşmelerinin henüz gerçek anlamda kent yerleşmeleri olmadığını söyleyebiliriz. Bu dönem örneklerinden Ubaid dönemi yerleşiminin ticaret kolonisi olan Değirmentepe kurumsallaşmış merkezi otoriteden yoksun, sosyal tabakalaşmasını tam olarak tamamlayamamış, metal üretimi ve ihracatı yapan küçük bir kasaba/belediye niteliğine bürünmüştür (Erarslan- Kolay, 2005, s. 86).

1.3. Çalışmanın Önemi

Halaf seramiklerinin yayılım alanlarının tam olarak ne kadar bir alanda etki gösterdiği bilinmemektedir. Aslında Halaf seramiklerinin Anadolu dâhilinde bile genel olarak bir incelemesi yapılamamıştır. Kalkolitik çağın ilk ve en önemli seramik

grubundan olduğunu söyleyebileceğimiz bu seramik türünün yayılımı ve genel özelliklerini bir çalışma konusu haline getirmeye karar vermemizin asıl nedeni budur.

M.Ö. 5500 civarlarında Halaf dönemi yerleşmelerinde görülen basit taş temelli, kerpiç duvarlı, düz damlı evlerden ve mezarlarında görülmeye başlanan zati eşyalardan ve mezar eşyalarından bu evrenin dönemsel olarak kendi kültür yapısı içerisinde farklı düşüncelerin yeşerdiği bir kültür yapısı olduğunu göstermektedir. Yine bu dönemde Anadolu'nun Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve İran ile yakın ilişkiler içinde olduğunu birebir yansıtan en önemli metanın seramik olduğunu da unutmamak gerekmektedir. İnsanın teknolojik yaşamında yer edinen seramik yapımı, bakır işlemeciliği ve dokumacılığın katıldığı bir sonraki aşama bu ilişkilerin boyutunu açıkça göstermektedir.

Bu aşamada birçok bilim insanın zihninde yatan genel yargı kültür etkileşiminin kuzeyden, güneye doğru yayıldığı yolundadır. Yani yaratısı olan insanoğlunun düşüncesinin elinde hünere dönüşmesi ile oluşan yeni metaların önce Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya yerleşmelerinde üretildiği ve bu teknolojik yeniliklerin ticaret yoluyla ya da kültür etkileşim yolu ile Anadolu içlerine yayıldığı yolundaki düşünce genel bir kanıyı oluşturmaktadır (Miyake, 2010, s. 120). Ne var ki Anadolu içlerinde daha Neolitik dönem içerisinde Mersin Yümüktepe, Tarsus Gözlükule ve Çatal Höyük gibi yerleşmelerde önemli sayılabilecek değerinde yerleşmeler kurulmuş olduğunun belirtilmiştir. Bu yerleşmelerden özellikle İç Anadolu'daki Can Hasan ve Hacılar'daki kültür içerisinde son derece kaliteli yapıma sahip boyalı seramiklerin yapılmaya başlanmış olması gelişimin ne derecede güçlü olduğunu göstermektedir. Anadolu içlerindeki yerleşmelerde yapılan ince işçilikli objeler ve seramikler "Bereketli Hilal" bölgesindeki yerleşmelerde elegeçen objeler ve seramikler kadar kalitelidirler.

Bu bağlamda konuyu değerlendirdiğimizde Erken Kalkolitik dönem içerisinde Anadolu'nun bazı özelliklerinin Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürlerinden çok daha ileri olması, Anadolu'nun güneyinde etkili olan Halaf kültürünün aslında özünü bir nebze Anadolu kültüründen almış olduğunu göstermektedir. Kaldı ki kültürel ilişkiler değerlendirilirken Anadolu'nun üretim gücünün ele alınmaması Erken Kalkolitik dönem içerisinde eksik bir nokta olarak kuramsal arkeoloji sayfalarında yerini almaktadır. Anadolu'nun kültürel etkisi aslında o kadar güçlüdür ki, İç Anadolu kültürünün güney bölgeleri etkilediği gibi dolaylı yoldan İran'ın bazı boyalı çanak-çömlek kültürlerinde de etki izleri olduğu görülmüştür (Uçankuş, 2000, s. 259). Sadece seramiklerin yapısı incelenerek Anadolu içlerine doğru daha gelişkin bir yapı sergilediği sonucu gibi

oluşacak bir kanıyı kesin bir veriymiş gibi söylemek yanlış olacaktır. Bu verilere ek olarak; Mersin Yümüktepe'de XVII. tabakaya ait madeni analizlerinin verdiği sonuçlara göre Amik C'ye konulacak maden yapımı işlemelerin doğal bakırdan yapılmayıp bakır filizlerinin birlikte ergitilmesinden sonra elde edilen bakırdan yapılmış olduğu gözlenmiştir (Garstang, 1953, s. 108, figür, s. 70). Bu ince işçilikli maden sanatı ve işçiliğin Doğu Anadolu içlerinde Tepecik ve Tülintepe içerisinde stratigrafik olarak elde edilen bulguları ile birlikte Amik C-D ve Kilikya Ovası ile karşılaştırılmaları sonucu Erken Kalkolitik Çağ Halaf kültür evrelerinin bulunması bu iki farklı coğrafik merkezin Halaf döneminde yakın ilişkiler içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu aşamada dikkat edilecek en önemli husus Anadolu Erken Kalkolitik dönem içerisinde bakırı ayrıntılarıyla incelerken ve döküm tekniğini geliştirmişken Kuzey Mezopotamya ve yakın çevresi bu gelişimi ancak Halaf kültür dönemi içerisinde yavaş yavaş öğrenmiş ve daha sonraki süreç olan Ubaid kültür döneminde gelişme aşamasına geçirdiği belirtilmiş olmasıdır (Esin 1976b, s. 120).

Bu karşılaştırmalara dikkat edilecek olursa Halaf kültürünün kökeni hakkında yapılan yorumların aslında bilinenin aksi bir çıkarım sergileyebileceği görülmektedir. Bazı aşamalarda Anadolu kültürlerinin K. Suriye ve K. Mezopotamya merkezlerinde ileri olması Halaf seramik kökenin aslında Anadolu içlerinde de aranabileceğini göstermektedir. Halaf seramiğinin ilk kez ortaya çıktığı merkez her neresi ise Hassuna-Samarra seramiğinden etkilenmiş, bu etkileşimi Ubaid kültürüne aktarmıştır **(Ek 99.** Grafik 1**)** (Green, 1999, s. 8).

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma belirli bir dönemin en önemli kalıntısı olan seramiklerin incelenmesi üzerine ayrılmıştır. Seramiklerin incelenmesinde ilk olarak bulunduğu merkez verilmiştir. Profil çizimleri aktarılmış veya taranarak örnekleri verilmeye çalışılmıştır. Halaf boyalılarının hamur yapısı (kil) incelenip rengi ve içeriği belirtilmek suretiyle ayrıntıları ele alınmış bulunan seramiğin yerli veya ithal bir ürün olup olmadığı da ortaya çıkarılmıştır. Bu aşamada bizzat her merkezin kil yatağı incelenemediği için seramiklerin bulunan merkezdeki genel yapısına dikkat edilmiştir. Seramiklerin özellikleri belirtilmeden önce bütün Halaf seramiklerinin bölge bölge dağılımları verilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu araştırma ile asıl istenen aşama başta Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürleri'nin anlaşılmasına bir nebze katkıda bulunmak ve genel bir Halaf Kültürü'nün dağılımı ve etkileşimini de ortaya çıkarmak olmuştur.

Materyal olarak Anadolu'nun bütün bölgelerinde kazıları yapılmış merkezlerin Halaf tabakaları araştırma konusu yapılıp, seramik yapısı ile ilgili olan bölümleri incelenip değerlendirme konusu yapılmıştır. Bu aşamada başta Çukurova Üniversitesi Arkeoloji Bölümü kütüphanesinin kitapları kaynakça olarak kullanılmıştır. Araştırmalarda diğer yandan Anadolu dışında gerçekleşmiş kazılar ile Anadolu'daki gerçekleşen kazıların Halaf seramik özellikleri ise kaynakça olarak İstanbul Üniversitesi'nin ve Ankara'daki Üniversitelerin kütüphanelerinin kitapları taranarak inceleme konusu yapılmıştır.

Bu tez çalışmasında sadece Halaf döneminin özelliğini gösteren seramikler işlenmiştir. Veriler öncelikle Halaf döneminin özelliklerini gösterirken bölgeler kapsamında ana başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Coğrafi özellikleri gereği kültür ilişkileri incelenilen seramiklere son olarak karşılaştırmalı coğrafi haritalarda eklenerek görsel bir kaynak hazırlanmaya çalışılmıştır.

1.5. Önceki Çalışmalar

Atalay, K. 2009: "*Kerküşti Höyük Halaf Dönemi Sürtme Taş Endüstrisi, The Groundstone Industry of Halaf Period of Kerküşti Höyük, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı*, Çanakkale.

Erdalkıran, M. 2003: *Amik Ovası Erken ve Orta Kalkolitik Dönem Keramik Kültürleri, The Ceramik Sultures During The Early and Middle Chalcolitic in the Amuq Plain, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı*, İzmir.

Erdalkıran, M. 2011: *Çanak Çömlek Verilerine Dayanarak Dicle Havzasındaki Halaf Döneminin Gelişimi, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı*, İzmir.

Güngördü, F.V. 2004: *Kuzey Mezopotamya'da Halaf Mimarisi, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Lisans Tezi,* Ankara.

Gürdil, V. 2006: *Güneydoğu Anadolu'da Halaf Kültürüne Kadar Boya Bezemeli Çanak Çömlek'in Gelişimi, The Development of Painted Pottery Untill Halaf Period in Southeast Turkey, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı*, İstanbul.

Hijara, I. 1980: *"The Halaf Period in Northern Mesopotamia, Phd (Thesis) Institute of Archaeology*, London.

Leblanck, S. A. 1971: *Computerized, Conjunctive Archaeology an the Near Eastern Halaf, Phd. (Doktora) Disserttation, Department of Anthropology, Washington University*, Missouri.

Sarıaltın, S. 2008: *Kerküşti Höyük Halaf Dönemi Mimarisi ve Çanak Çömleği-The Pottery and the Architecture of Halaf Period of Kerküşti Höyük, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı*, Çanakkale.

Watson, P.J. 1956: *New Halafian Metarial from Northern Iraq, s. the Halaf "Period" Reconsidered, Master's Thesis, (Yüksek Lisans Tezi), Department of Anthropology, University of Chicago*, Chicago.

İKİNCİ BÖLÜM

HALAF SERAMİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Halaf Seramiğinin Genel Özellikleri

Halaf seramiği ve beraberinde kökeni hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan her yeni araştırma yeni fikirlerin doğmasına olanak vermektedir. Bu fikirlerden birinde Halaf kültürünü araştıran Perkins, Halaf kültürünün doğuş yerinin Kuzey Irak'ta Musul civarındaki kültür merkezlerinden bir olacağı kanısına varmıştır (Kınal, 1983, s. 28). Tabi bu görüş ve buna yakın fikirlerin kaynak döneminin çok eski olduğu, ilk kazıların, araştırmaların yapıldığı Mezopotamya ve Suriye kültürlerinin bilinen en eski verilerinden etkilenerek oluştuğunu unutmamak gerekmektedir. Yani o tarihlerde Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye sınırlarının hemen yanı başındaki Anadolu merkezlerinde kazılar yapılmamış ve Halaf Kültürleri incelenmemişti. Tell Halaf, Tepe Gawra, Tell Arpachiyah ve Chagar Bazar gibi önemli Halaf merkezleri hakkındaki bilgiler 1930'lu yıllara, Yarım Tepe höyüğ'ün Halaf bilgileri biraz daha geç olmakla birlikte 1969'lu yıllarda yapılan Sovyet kazılarına dayanmaktadır. 1970'lerden itibaren Irak, Suriye ve Türkiye'de kazı sayısı artmış buna paralel bilinen Halaf merkezlerinde de artış olmuştur (Gürdil, 2006, s. 9). Ancak eski kültürlerle ilgili araştırmaların şu an bile temelini 1930'lu ve 1970'li yılların Çalışmaları oluşturmaktadır. Bunun yanında Susan Pollock ve Reinhard Bernbeck bu konuyla ilgili "Kuzey Mezopotamya'daki Kalkolitik kültürlerin gelişmeleri şu an bile Güney Mezopotamya ile ilgili uzun zaman önce elde edilen bilgilere dayanmaktadır" şeklindeki yorumlarıyla bir özette bulunarak durumun hala eski verilere dayanılarak dile getirildiğini belirtmişlerdir. Yine Susan Pollock ve Reinhard Bernbeck'e göre Kalkolitik Döneminin Halaf ve Ubaid kültürleri Mezopotamya, Suriye ve Anadolu içlerinde benzer özellikler gösterse de asıl değerlendirmeler Mezopotamya odaklı yapıldığı için bazı sorular aydınlatılamamaktadır (Pollock- Bernbeck, 2005, s. 15-16). Ancak günümüzde artan kazılar ve bu kazılardan elde edilen yeni bulgular birtakım fikirlerin değişmesi gerektiğini bir kez daha hatırlatmaktadır. Yapılan yeni değerlendirmeler Halaf kültürünün merkezinin Anadolu'da olabileceği yolundadır. Anadolu'daki kazılar, özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesi ve çevresindeki kazıların artması ile bazı yeni bulgular ele geçmiştir. 1994 yılında dahi bu bölgenin kültür yapıları

hakkında bir takım sorunlar ve sorular bulunmaktadır, kültürlerin tarihleri tam olarak bilinmemekteydi. Örneğin; Çayönü kazıları başladığında Güneydoğu Anadolu'nun Neolitik dönemi ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktaydı. Kaldı ki yapılan değerlendirmeler sonucunda Yakın Doğu'nun bilinen diğer Neolitik kültürlerinden çok farklı özellikler göstermesi, kronolojik süreç içinde bile karşılaştırma yapıldığında tarihleme olanağı vermemiştir. Güneydoğu Anadolu Arkeoloji Projesi'nin başladığı yıllarda İran'dan Ürdün'e kadar uzanan kültür kuşağı en ince ayrıntılarına kadar araştırılmaya çalışılmış, özellikle ilk üretimci köy toplulukları ile yakın kültürlerin kazılarına ağırlık verilmişti. Karşılaştırmalar Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürlerinin sonuçlarına göre değerlendirme konusu yapılmaya çalışıldığından bilgi birikiminde büyük dengesizlikler ortaya çıkmıştır (Özdoğan - Özdoğan,- vd. 1994, s. 104). Halaf kültürünün yayılımı hakkındaki veriler şüphe uyandırmış ve eldeki verilerin elden geçirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Bilindiği gibi yakın zamana kadar Halaf kültürünün çekirdek bölgesi Türkiye-Suriye-Irak sınırlarının güneyinde aranmaktaydı. Bu eski kaynak bilgilere yeni ek kaynaklar olarak Halaf boyalı seramiklerinin Güneydoğu Anadolu'da yapılan incelemelerle Kahramanmaraş-Şanlıurfa arasında olabileceği düşünülmeye başlanmıştır. Yapılan yüzey Araştırmaları çok fazla Halaf bilgisi sunmaktadır (Carter, 1995a, s. 334). Ancak bu bilgilerin tamamlanabilmesi için Kahramanmaraş ve Şanlıurfa'da Halaf merkezlerinin kazılması gerekmektedir. M.Ö. VI. bin yılın sonunda ortaya çıkan Halaf Kültürü'nün olasılıkla çekirdek bölgesinin yalnız Musul ve Kahramanmaraş-Şanlıurfa bölgesinde olmadığı, Harran-Balık Vadisi'nin de bir çekirdek bölge olabileceği belirtilmektedir. Halaf kültürünün çekirdek bölgesi için yapılan Araştırmalarda unutulan bir diğer bölge Kilikya Ovası olarak bilinen Mersin'in batısından Zagros'lara kadar uzanan bölgedir. Seton Williams 1951 yılında bu bölgenin sadece bir kısmında yüzey araştırması gerçekleştirmiş ve birçok Halaf merkezi olduğunu belirtmiştir. Bunlar; Ada Tepe II, Boz, Çavuşlu, Domuztepe, Hacı Bozan, Hacılar, Misis, Tarmil, Tatarlı Höyük, Tilan, Tırmıl, Molla Ahmet, Yaşil, Velican, Alyahanun, Anberinharki, Ceyhan III, Dervişli, Mercin, Tenevardi ve Yarim Höyük olarak verilebilir. Ancak bu bölgede yok denecek kadar az kazının olması Halaf kültürünün aydınlatabilmesini zorlaştırmaktadır. Devam eden kazılar ve yeni başlanacak kazılarla bu merkezlere yenileri eklenecektir (Seton-Williams, 1954, s. 130).

Halaf kültüründe her vadinin Halaf merkezleri farklı konumlanmışlardır. Halaf'lılar hububat yetiştirme, çanak-çömlekçilik, şehir iskânı, ziynet eşyasının

zenginliği gibi yeni taş devrinden sonraki ilk büyük medeniyet hamlesini başlatmışlardır. Halaf'lıların oluşturduğu medeniyet yapılanması insanların nehir vadilerinde değil de, dağ eteklerinde de yerleşim kurduğunu gösterir. İşte bu medeniyet dağ eteklerinden nehir kenarlarına inmiştir. Ancak nehir kenarlarındaki topraklarda, dağ kavimlerinin ellerinde bulunan maden ve taşla mübadele edilecek maddeler ürettikten ve yetiştirdikten sonradır ki, nehir vadilerinde yeni ve büyük medeniyetler ortaya çıkarabilmişlerdir (Landsberger, 1994, s. 420). Birecik ilçesinde önceki araştırmalar ile bulunan Fıstıklı Höyük, Mezra-Teleilat ile Çavi Tarlası Höyük gibi höyükler ile sonraki gelişmelerin kaydedildiği Karapınar Höyük, Caminin Fıstıklığı Höyük Fırat Vadisi'ne açılan alüvyonlu büyük bir ova olan Altınova'nın ortasında bilinen diğer Halaf yerleşmelerine benzer bir konuma sahiptir. Bu bilgiler bize Altınova'nın Halaf kültür etkilerinin Kahramanmaraş-Şanlıurfa hattından beslendiği şeklinde bir yorum sunmaktadır. Urfa/Harran hattındaki diğer önemli merkezlerimiz; Kılıçlı (Tell Seyf), Kılıçlı, Aşağı Yarımca, Tell İdris, Tell Mahruk Söğürtlen Höyük'tür (Yardımcı, 1991, s. 402-404). Bunun yanı sıra El Vezir gibi bir yerleşme yeri ise kendine has Halaf kültür yapısı ile önemli bir konumda yer alır. Kahramanmaraş-Şanlıurfa arasındaki yerleşmelerde saptanan Halaf yerleşmelerinin büyük bir kısmı Erken ve Orta Halaf özellikleri göstermektedir. Bu özellikleri ile ilk üretimin yapıldığı merkezlerden birisi buralarda aranabilir (Özdoğan- Karul, 2002, s. 15–16). Bu yorumun kesinleşmesi için özellikle Harran Ovası'nda yer alan Halaf yerleşmelerinden en az birinin kazılması ve incelenmesi gerekmektedir. Anadolu içerisindeki bu merkezlerin seramik detayları da ayrıca incelenip, değerlendirilmesi gerekmektedir (Harmankaya, 1998, s. 7–12).

Kuzey Suriye sınırları içerisinde Anadolu'ya çok yakın bir arkeolojik yerleşme olan Tell Sabi Abyad Höyük'te ki tabakalanma bu gelişmiş kültürün gelişimi ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Bu yerleşmeye dikkat ettiğimizde bize Hakemi Use kazılarında ortaya çıkan Hassuna ve Samarra tipi seramiklerin bulunduğu bir yerleşim yerinin ne kadar erken döneme uzandığını göstermektedir. Halaf boyalı seramik grubunun hemen altında kalan bu seramik grubu *"Husking Tray"* olarak anıla gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu seramik grubu yani Hassuna-Samarra seramikleri perdahlı kaba ve koyu yüzlü perdahlı bir yapı teşkil etmekle bilinmekte Halaf seramik grubu ile de bir takım benzerlikler göstermektedir (Tekin, 2005, s. 188–191). M.Ö. XI. binyıl Hassuna-Samarra seramikleri incelendiğinde Kuzey Mezopotamya kültürü, Irak kültürü ile Anadolu kültürü arasında ortak eğilimler yarattığı görülmektedir. Bu ortak eğilimler PreHalaf seramiklerine yansımış ve bu yansıma beraberinde birçok

merkezde kendisini göstermiştir **(Ek 4.** Harita 4**)** (Cruells - Nieuwenhuyse, 2004, s. 50). Bu merkezlerin Seramiklerindeki kazıma bezeme, balıksırtı desen ve diğer süslemeler ortak bir işaret aracı olarak görülmektedir. Samarra kültürünü takip eden PreHalaf kapları, Kuzey Mezopotamya'dan, Güneydoğu Anadolu ve merkez Irak kültürüne yayılmış ve bulunduğu merkezlerin seramikleri incelendiğinde üzerlerindeki desenler daha ince yapılmış, boyalı bir buff zemin özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. VI. binyılın Samarra çanak çömlekleri çoğunlukla iç mekân ortası stilize boynuzlu hayvan bezemeli, yuvarlak çember ile çizilmiş koyu kahverengi zevk unsurları barındıran özellikleri ile Halaf kültürünün öncü özelliğini göstermektedir. Boynuzlu hayvan olarak tasvir edilen bukranium motifi Halaf seramiklerinde ise daha çok dış gövdeye bezenmişken tabaklarda iç mekân ortasını süslemeye devam etmiştir (Bradać, 2005, s. 193). Halaf seramiklerinde ilk renkli karakterize donanım, bilinen sofistike kırmızı, siyah geometrik tasarımlı bezeme ve geç dönemde beyaz boyamalı süslemeler, muhtemelen Hassuna-Samarra'dan esinlenmiştir (Foster, Foster, 2009, s. 10). Hassuna-Samarra kültürü ile Halaf kültürü arasında fark iki yönde değerlendirilmelidir, seramik yapısı ve toplum yapısı. Seramik yapısı olarak baktığımızda seramiklerde ki kalite artışı, cidarın sağlam, ince yapısı, boyamadaki ince hatlar ve en önemlisi mimari yapıda ki değişimden fark bu anlaşılmaktadır (Dolukhananov, 1998, s. 288-296). Toplumsal olarak baktığımızda Halaf ve Samarra yerleşmeleri arasındaki toplumsal düzen ve idare farklılık göstermektedir. Halaf köy yapısı daha düzenli, idareli ve bir yöneticiye sahip iken Hassuna-Samarra kültürü daha düzensiz ve çok başlı olarak değerlendirilebilir (Redman, 1978, s. 205-209).

Günümüze dek yapılan Araştırmalar neticesinde Halaf buluntularının, Elazığ-Muş-Van illerinin oluşturduğu hattın kuzeyine ve doğusuna geçmediği, daha çok Şanlıurfa çevresinde çekirdek bölge oluşturarak bu yöre çerçevesinde yoğunlaştığı ortaya konulmuştur. Ne var ki yapılan kazılar neticesinde Şanlıurfa'daki höyüklerin yerleşim tiplerinin gelişimi tam olarak aydınlatılamamıştır. Yerleşmelerin yüzeyindeki çanak çömlek dağılımına göre, Halaf topluluklarının genelde 1–8 hektar boyutlarında küçük yerleşmelerde ikamet edildiği ileri sürülmektedir. Bir Halaf dönemi yerleşmesinin tümü kazılmadan ve Halaf yerleşmelerinin sınırlarını kesin olarak belirlemedikçe bu yorumun ortaya konması sakıncalıdır. Yöredeki büyük höyüklerde Halaf döneme ait yerleşmelerin, nedense küçük çapta olduğu belirtilmektedir (Harmankaya – Tanındı, vd. 1998, s. 9). Fakat 10 hektar ve üzerinde merkezlerde bulunmaktadır. Büyük Halaf yerleşmelerinin

çevresinde ise 2-3 hektarlık küçük yerleşmeler mevcuttur (Campbell - Carter, vd. 1999, s. 396-397).

Bazı bilim insanları, yerleşmelerin konuşlanmasından yola çıkarak, merkezde bürokratik bir toplumun olduğu bir büyük yerleşme ile bunun çevresinde yer alan ve köy niteliği taşıyan uydu yerleşmelerin oluşturduğu bir düzenin varlığından söz etmektedir **(Ek 3.** Harita 3**)** (Sagona- Zimansky, 2009, s. 125; Toğul, 1996, s. 41; Davidson-McKerrell, 1976, s. 52-53; Ay, 1994, s. 54 ve Watson, 1983, s. 239). Daha çok Kuzey Suriye için geçerli olan bu sisteme, Anadolu'da örnek olarak Silopi Ovası'ndaki Takyan Tepe'nin (Toğul, 1996, s. 41). ve Şanlıurfa Harran Ovası'ndaki Kazane Höyük'ün çevresindeki düzen gösterilmektedir (Campbell – Carter, vd. 1999, s. 396-397). Aynı düzenin Kahramanmaraş Ovası'nda 16 Hektar'dan daha büyük KM 97/Domuztepe Carter - Campbell, 2008, s. 124–125), ve Adıyaman Ovası'nda (Güngördü, 2004, s. 1), çevresindeki az sayıdaki küçük Halaf yerleşmelerinin varlığı ile kabul edilebilir. Örneğin KM 97/Domuztepe'nin 10 km. kuzeyindeki Nevruzlu Höyük Domuztepe'nin uydu yerleşmelerinden birisidir (Gürdil, 2002, s. 138). 10-15 hektar arasında değerlendirilen ve çevresinde irili ufaklı Halaf yerleşmenin olduğu diğer bir merkez Tell Mounbateh'dir (Wilkinson, 1998, s. 78). Tell Leilan, Kuzeydoğu Suriye sınırları içerisinde Jarrah Wadi'si yakınlarında Habur Nehri kenarında yer alan Al-Hasakah'ın yakınlarında konumlanmış 15 hektarlık önemli Halaf merkezlerinden biridir (Weiss, 1997, s. 341-342). Kuzeydoğu Suriye sınırları içerisinde ki Al-Hasakah'ta konumlanmış Tell Brak diğer bir merkezi yerleşme olarak verilmektedir. Çevresinde uydu niteliğinde Halaf yerleşmeleri mevcuttur (Campbell - Carter, vd. 1999, s. 396-397 ve Campbell - Carter, vd. 1999, s. 396). Bu yorumlar, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya düzlüklerindeki yerleşmeler için geçerli olduğu kabul edilse bile, Anadolu'nun dar ovalarında yer alan Halaf yerleşmeleri için aynı düzenin var olduğunu söylemek mümkün olamamaktadır. Çoğu kez, Fırat kıyı sekileri üzerindeki küçük yerleşmelerin yanı sıra, Samsat gibi büyük yerleşmelerin de varlığı, bu vadilerde belki başka bir yönetim ve ticaret sisteminin geçerli olabileceği yönündeki fikirleri desteklemektedir. Kaldı ki daha doğuda yer alan Halaf merkezlerinin kazıları yapılamamıştır. Yüzey araştırmalarında ele edilen veriler Muş Ovası'na kadar Halaf kültüründe ticaretin olduğu yolundadır (Rothman, 1995, s. 10). Eğer bu uzak Halaf merkezleri gün yüzüne çıkarılırsa bilinen birçok fikir değişebilir.

Anadolu'da Yunus, Turlu, Coba Höyük, Girikihaciyan, Kurban Höyük, Çavi Tarlası, Nevali Çori, Çayönü, Tilhuzur, Zengetil'de Halaf türlerinin benzerlerine

rastlamak mümkündür (Özdoğan, 1990, s. 463). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ele geçen Halaf seramikleri ve beraberinde ki merkezler Şanlıurfa dışında Batman ile Diyarbakır/Bismil bölgesinde de yoğunluk kazanmaktadır (Algaze-Rosenberg, 1991, s. 139-140). Ancak bu merkezler Fırat'ın oluşturduğu vadi yerleşmeleri ile konum uyarınca uyum göstermemektedir. Fırat Vadisi ile Dicle Vadisi içerisinde yerleşim görmüş Halaf merkezlerinin konumlanmasında yatan farklılıkların nedenin cevabı belki de Dicle Vadisi'nin uzantısı olan Muş Ovasında ki Yürekli/Yekseramik Höyük, Yeroluk/Palas Höyük ile Bulanık üzerinden Van havzasına değin uzanan Halaf merkezlerinde yatmaktadır (Rothman, 1993, s. 275).

Halaf kültürünün lokalizasyonu ve kronolojisi incelenirken değerlendirilmesi gereken en önemli husus kültürel ilişkilerdir. Parlak renkli boyalı Halaf seramikleri muhteşem bir kültürel alışverişe ev sahipliği yapmışlardır. Tell Halaf, Chagar Bazar, Tell Brak, Tell Arpachiyah, Tell Agab, Ras Shamra ve Tell Halula gibi merkezlerin seramikleri üzerine yapılan kil incelemeleri bu merkezlerin yoğun seramik ticaretine ev sahipliği yaptıklarını göstermektedir (Davidson- Mckerell, 1976, s. 45-52). Anadolu dışındaki diğer Halaf yerleşimlerinden edinilen bilgilerin ışığında, bu seramiklerin Anadolu'daki seramik yapıları ile benzeştiği anlaşılmaktadır. Halaf dönemi, Kalkolitik Çağ içinde en çok yorumlanması gereken, çeşitli açılardan bilimsel açıdan en çok araştırma yapılması gereken dönem olmalıdır. Gerek Anadolu'nun, gerek Anadolu dışındaki bölgelerin Halaf Dönemi, özellikle boyalı çanak çömleklerinin varlığı ile arkeoloji dünyasında en çok ilgiyi çeken dönem olmasına rağmen, tüm öğeleri ile kazılmış, her şeyi ile ortaya çıkartılmış bir Halaf yerleşmesi henüz yoktur. Belki KM 97/Domuztepe adlı yerleşmedeki kazılar bu sorulara cevap verebilecektir. Ancak yapılan çalışmalarda sadece seramik özellikleri incelenilerek bir kültür hakkında tam anlamıyla bir bütün olarak söz etmek olanaksızdır. Halaf sakinlerinin yaşamı, yaşadığı çevrenin özellikleri ve ürettikleri seramiklerin yapımı hakkında kısa bir bilgi vermenin bütünlük oluşturacağı kanısındayım.

Halaf dönemi M.Ö. VI. bin yılın ikinci yarısında Mezopotamya'nın kuzey bölümünde yeni bir mimari stil ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar dikdörtgen şeklinde yapılar bulunsa da daire şeklindeki yapılar bu dönemin karakteristik mimari özelliğidir. Halaf döneminde dikdörtgen planlı, çok odalı evlerin kullanımı yavaş yavaş terk edilmiştir Kubbeli yuvarlak planlı yapılarda insanlar yaşamaya başlamışlardır. *"Tholos"* adını verdiğimiz bu yapı şeklinde evlerin çapları 3–7 m. arasında değişmekteydi. Dikdörtgen eklentili yapılarla bu sistem 20 m.yi bulan anahtar deliği şeklindeki evler

haline dönmekteydi. Bu mimari Tell Hasan, Tepe Gawra, Arpachiyah, Hajiulk, Kharabeh Shattani, Yarim Tepe, Tell Agap, Sabi Abyad, Grikihaciyan, Turlu, Shamsed-Din, Yunus, Kurban Höyük ve daha birçok yerleşmede görülür (Hijara, 1980b, 16- 17). Bu ev yapılarında küçük yapıların fırın olarak kullanıldığı ve iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu fırınların iki gözlü olanlarında çok zarif desenli seramikler üretilmekteydi (Roaf, 1990, s. 48–50). Örneğin Anadolu'daki Yunus Höyük bu fırınların en iyi örneklerinin gün yüzüne çıkarıldığı yerleşmelerden biridir. Bu yerleşmede ele geçen zarif, ince işçilikle bezenen bukranium figürlü seramikler örnek gösterilebilir (Bradać, 2005, s. 193). Bu fırınların Halaf seramiklerinin üretimindeki niteliği ve seramik ihtiyacının boyut derecesini anlamamızda ne denli önemli bir rol üstlendiğini unutmamak gerekmektedir. Halaf seramiklerinde genel bir çıkarım yapılacak olursa fırınlama esnasında yapılan oksidasyon ve rediksiyon seramiklerde gri ve siyah renk oluşumunu sağlamıştır. Halaf seramiklerinin yüzeyleri genelde düz, kaygan ve temiz bir görünüme sahiptir. Seramiklerin özü gri, pembe ve genelde açık turuncu renkten oluşur. Seramikler evrelere göre gelişim göstererek incelmiştir. Seramiklerin yüzeylerinde astar olarak daha çok hamur rengi ve açık turuncu seçilmiştir. Bezemeler seramiğin ağız kısmı ile gövdenin yarısına kadar uygulanmıştır. Boya kullanımında siyah, kırmızı ve kahverengi tonları tercih edilmiştir. Geç dönemde bu renkler arasına beyaz ve koyu kahverengi eklenmiştir (Russell, 1980, s. 20-21). Halaf seramikleri, işlemelileri ve boyalılarına göre iki ya da üç ana boyama tekniğine sahiptir. Burada temel alınan ayrım işlenen boyalıların bezeme yapılarıdır. Bu dönemde boyama işlemi demir oksitli toprak boyaların çeşitli tonlarda sulandırılarak yapılması ile oluşuyordu. Bununla birlikte ilerleyen süreçte içerisine farklı mineraller de eklenerek boya tonlarına çeşitlilik kazandırıldı. Bu teknik uygulama ile farklı renkler elde edildi. Bu farklı renklerin fırça ile hem geometrik hem de stilize bezeme olarak kapların yüzeyine büyük bir özenle sürülerek işlendiği gözlenmektedir. Halaf seramiklerindeki bu boyama işlemi fırça haline getirilen doğal bitkilerden yararlanılarak gerçekleştiriliyordu. Bu fırça ile öncelikle geometriksel bezemeler yapılmıştır. Boyamada kullanılan fırça darbelerinin incelenmesi sonucu, verilmek istenen motiflerin birden fazla darbe ile yapıldığı, fırçayı kaldırmadan önce ustanın ellerini bir defadan fazla döndürmediğini de ortaya koymaktadır. Bu gelenek içinde seramiklerden birisi diğerleriyle aynı motifi icra etmek için iki tane daha geniş eğrilen darbeler kullanılırken başka bir boya ustasının kısa eğriler kullanması bireysel varyasyonların göstergesidir (Pollock - Bernbeck v.d. 2001, s. 13). Birçok seramik ustasının birlikte çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu ortak çalışma sonucu Halaf seramik ustaları seramik üretim

aşamalarını kontrol etmeyi başarabilmiştir. Böylece "*monochrome"* üretime ek olarak göz alıcı *"polychrome"* seramik üretimi başlamış, belirli bir düzenle bezemeler seramiklere eklenmiştir (Nissen, 1997, s. 477). Bezeme motifleri içerisinde stilize motiflerin ise ilerleyen bezeme tekniğinde gelişerek yerini aldığını görüyoruz. Halaf seramik ustaları öyle sanıldığı gibi plansız bir süsleme anlayışına sahip değillerdi. Bir tabak, vazo ya da bir kâse üzerine bezenecek motifin ölçülerini çok iyi biliyorlardı. Örneğin vazo üzerinde bant şeklini almış bukranium motifi, tabak içine yapılmış muflon motifi veya dairesel sıralı geometrik bezemeler asla taşkınlık yapmıyor, seramik üzerinde eksik bir alan da bırakmıyordu. Her bir Halaf motifi gelişimin birikimin birer örneği niteliğindedir. Halaf ustaları inanılmayacak kadar çok bezeme örgüsü biliyor ve bu örgeleri milimetrik olarak seramiklere yerleştiriyorlardı **(Ek 36-44.** Şekil 1-9**)**, **(Ek 45-53.** Şekil 10-18**)**, **(Ek 54-55.** Şekil 19-20**)**, **(Ek 56.** Şekil 21**)**, **(Ek 57.** Şekil 22**)**, **(Ek 58.** Şekil 23**)**, **(Ek 58-97.** Şekil 23-62**)**, **(Ek 98.** Şekil 63**)**, (Wickede, 1986, s. 14-18; Campbell, 1992a, s. 272-279; Braidwood 1995, s. 208 ve Roaf, 1990, s. 38). Halaf boyalı seramikleri kısmen elde kısmen çarkta şekillenmiştir. Parlak perdahlı ve değişik kompozisyon şemalarından oluşan bu seramik türünde çok renkliliğe özellikle Orta Halaf evresinden sonra rastlanmaktadır (Roaf, 1990, s. 51). Geç Halaf dönemine gelindiğinde ise bu tonların çeşitliliğinde ve görselliğinde ulaşılan son safhaya ulaşılmıştır. Bu dönemde Halaf boyalılarına beyaz boyama ile birlikte kazıma yöntemi ile şekillendirme stili özelliklerinin de seramik gruplarında yerini aldığını görüyoruz. Halaf seramiklerinde boya bezemelilerin yanı sıra yalın olandan, koyu yüzlü perdahlı seramik gruplarına kadar olan çeşitli varyasyonlardaki form grupları kültürü tamamlayan diğer unsurları teşkil etmektedir.

Halaf kültüründe genel olarak kap formunda tas, kâse gibi çanak ve çömleklerden oluşan form yapısındaki seramikler ile çok ince ve genellikle sarımsı-pembe renkte kil hamuruna sahip özellikteki seramik grupları üretilmiştir. Halaf boyalılarının Erken dönemde üretilenlerinin dış yüzeylerinde kırmızıyla ya da siyahla boyanmış yalın desenlerin hâkim olduğunu görmekteyiz. İlerleyen süreçte büyük sığ kâselerin yüzeylerindeki bezemeler kırmızı ve siyah karmaşık geometrik desenlerle oluşturulmuş ve bu bezemelerin üstlerine beyaz boya ile tamamlanma yöntemi seçilmiştir. Boyama stili uyuşan bazı merkezlerde ithal olarak seramik değişimin yapıldığını görüyoruz. Halaf merkezlerinde kimi çanak çömlek seramiklerinin kil analizleri sonucu yoğun bir kültür alış verişi olduğunu söyleyebiliriz.

Bağdat'ın 90 km. kuzeyindeki Samarra seramik gurubu ile büyük benzerlikler teşkil eden Halaf seramik grubunda ek olarak stilize insan, hayvan ve bitki örgeleri ve beraberinde anafor örgesi, gamalı haç ve bunun gibi boya bezeleri eklenmiştir. Türkiye'de Doğu Anadolu içlerinden, Doğu Akdeniz'de Çukurova sınırları içerisine kadar yayılım gösteren bu seramik kültüründe daha çok geometrik örgelerle, cepheden verilen boğa başları (Bukranium), koçbaşı motifleri, yaprak motifleri, haç motifleri, baklava motifleri, anafor motifleri, rozet motifleri ve üçgen motiflerinin boya bezemesi olarak verildiğini görüyoruz (Erkanal, 1997, s. 1217). Moortgat, Halaf boyalıları üzerinde görülen bu motifleri; soyut/apstre ve organik figürler olarak iki kısma ayırmıştır. Değerlendirmeler arasındaki yer alan bir tartışmaya göre bazı buluntularda özellikle çifte balta ve bukranium bezemelerinde dinsel bir düşüncenin ve bu düşüncenin tetiklediği yapının etkisi olduğu belirtilmektedir. Bu tezi Halaf kültür dönemindeki tarım ekonomisi ile ilişkilendirilen buğdayı ve toprak anayı temsil eden idollerle biçimlendirdikleri yolu ile savunmaktadır (Kınal, 1983, s. 29).

Merkezlerde ele geçen Halaf seramiklerinin motifleri araştırmacılar arasında tartışma konusu yaratsa da Halaf kültürünün tamamı dikkatle incelenirse ortak bir takım grupların oluşabileceği görülür. Bu gruplar aslında sadece iki bölge içerisinde çok ince bir çizgiyle ayrılabilir. Seramikler üretildikleri merkezlerden paylaşım ağı ile karakteristik bir teknoloji ve dekorasyon halini almıştır (Lloyd - Safar,- vd. 1945, s. 276-283). Halaf boyalılarını değerlendirme konusu yaparken çok dikkatli bir ayrım yoluna gidilip, seramiklerin üzerlerindeki motifleri bezeme stiline göre iki ana gruba ve yayılışlarına göre iki ana bölgeye ayırıp inceleyebiliriz:

Motiflerine Göre:

1. Dicle Nehri'nden başlayıp doğuya doğru Van Tilkitepe'ye kadar uzanan bölgeyi temsil eder. Bu bölge arası Halaf seramikleri üzerinde daha çok Hassuna-Samarra tipi seramik özellikleri ile birlikte boğa başları/bukranium, haç motifleri, geometrik motifler, rozet motifler ve anafor motifler en çok tercih edilen bezeme gruplarını oluşturmaktadır (Genel Doğu Halaf etkisi).
2. Kuzey Suriye içlerinde Habur Bölgesi'nden başlayıp kuzeye doğru Habur Çayı ile Fırat Nehri'ne, Fırat Nehri ile Güneydoğu Anadolu'ya ve Çukurova'ya kadar yayılan bölgeyi temsil eder. En çok tercih edilen bezeme

motifleri ise figüratif insan ve hayvan bezemelerinden oluşan örgedir (Genel Batı Halaf etkisi) (Harmankaya - Tanındı,- vd. 1998, s. 9).

Belirtilen her iki motif seçiminde biçim ve bezeme yerel düşünceye bağlı kalınarak yapılmış olsa da her ikisinin de gelişim süreci üç aşamada gerçekleşmiş ve bu seramiklerin incelik anlayışı bu aşama içerisinde artmıştır. Aralarında *Cream Bowls'*ların (krema kapları) bulunduğu erken evrenin motiflemesinde basit biçimlerde; boğa başı, yabanıl dağ koyunu başları, leopar, geyik, yılan, akrep, kuş, yaban eşeği gibi hayvan betimleri, insan, şematik ağaç, bitki ve çiçek motiflerinin bulunduğu doğaya özgü bezemeler seçilmiştir. Orta evredeyse krem astar ve form olarak ağızları keskin bir çizgiyle açılan görkemli biçimler yapılmaya başlanmıştır. Orta evrenin motiflemesinde giderek stilize bir biçim alan bukranium çok fazla kullanılmaya başlanmış ve doğaya özgü bezemeler neredeyse hiç kullanılmamıştır. Bu evreye özgü bezemeler; eğri çizgiler, balık pulu motifi, nokta, güneş ve yıldıza benzer motiflerden oluşmaktadır. Ayrıca bu evrede dokumacılık ürünlerine benzeyen geometrik örgelerden oluşan işlenmiş alanlar da dikkate değerdir. Geç evrede ise; rozet ve malta haçı gibi motiflerin Halaf seramiği üzerinde yerini almıştır. Doğu Halaf özelliği gösteren merkezlere Arpachiyah ve Tepe Gawra'yı örnek olarak verebiliriz. Batı Halaf'a ise Yunus, Kargamış, Tell Halaf, Chagar Bazar'ı örnek olarak verebiliriz (Akdeniz, 2004, s. 6).

Coğrafi Yayılışlarına Göre:

1. Musul ve çevresinden bir hat çekip Anadolu'da Fırat Vadisi'nin doğusunda bulunan ve Dicle Nehri ile devam edip doğuya doğru yayılan bütün Halaf seramikleri *Doğu Halaf* seramiği olarak belirtilmektedir.
2. Fırat Nehri'nin yan kollarını oluşturduğu ve Batıya Çukurova içlerine kadar yayılımına devam eden diğer bütün Halaf seramik grubu ise *Batı Halaf* seramiği olarak belirtilmektedir.

Çanak çömlek yapımında Musul yakınlarındaki Arpachiyah ve Tepe Gawra *Doğu Halaf* kültürüne; Suriye'deki Chagar Bazar, Tell Halaf ve Yunus Höyük *Batı Halaf* kültürüne örnek merkezler olarak verilebilir (Mellaart, 1988, s. 113-114).

Halaf Kültürünün en göze çarpan özelliği, iki gözlü fırınlarda pişirilmiş zarif desenli seramiklerdir. Çok ince ve çoğunlukla sarımsı pembe renkte bir kil kullanılmıştır. Erken kapların dış yüzeylerinde kırmızı ya da siyahla boyanmış yalın desenler vardır. Daha sonraları büyük sığ kâselerin içleri kırmızı ve siyah karmaşık geometrik desenlerle doldurulmuş, sonra üstlerinden beyazla geçilmiştir. Boyalı kaplardan kimi insan ya da hayvan biçiminde yapılmıştır. Halaf merkezlerinde kimi çanak çömleklerinde kullanılan kilin analizi, yaygın bir çanak çömlek alışverişinin bulunduğunu göstermiştir. Olasılıkla Arpaciyah'da yapılmış kaplar, Habur üstünde Tell Brak ve Tell Halaf'da ortaya çıkmıştır (Roaf, 1996, s. 51). Habur bölgesinde yer eden Halaf kaplarına Fırat'ın batısında da rastlanmıştır. Mimari etkilerin ulaşmadığı daha uzak bölgelere kadar yayılan çanak çömlekler geniş bir bölgede izlenilmiştir. Yayılımı bu denli büyük olan bir kültürün Halaf seramikleri için şimdilik Mezopotamya, Suriye ve Anadolu coğrafyalarının ortak üretimi olduğunu söyleyebiliriz (Campbell, 1992b, s. 87-100 ve Hijara, 1997, s. 2-10).

Halaf boyalı çanak çömleklerde bezeme olarak kapların dış yüzüne, gövde çevresine geniş bir bant yapılmış, ya da bezemeler alttan ve üstten dar boya bantla sınırlandırılmıştır. Bezemeler arasında kuş, yılan, boğa başı, geyik, eşek, keçi, balık kılçığı, dalgalı çizgiler, içi dolu kareler, üçgenler, noktalar, bantlar, benekler ve dama tahtası biçiminde olanlar yaygındır (Beek, 1962, s. 64–66). Çok değişik kompozisyon şemalarından oluşan Halaf seramik türü yoğun perdahlama ile parlatılmıştır. Erken Halaf döneminden ziyade Orta Halaf döneminde bu seramik grubunun çok renkliliğe kavuştuğunu belirtmiştik. Orta Halaf döneminin geç dönemlerinde teknik olarak mükemmel şekillenmiş, birbiri ile uyumlu ve gösterişten uzak boyama üslubunun oluştuğunu söyleyebiliriz. Esasen karşılaştırma yapılacak olursa bezeme yapısı olarak Yunan boyalı vazolarının üslubu ile örtüşmektedir (Ehrich, 1992, s. 83 ve Koehl, 2010, s. 84). Boyalı Yunan seramiklerinden Miken/Myken seramiklerinde çokça kullanılan zigzag, dalga, bant bezemeler Halaf seramiğinde de sevilerek sevilerek uygulanmıştır. Ayrıca Halaf seramiklerinde görülen doğayı, çevreyi ve insanları betimleme sanatı Miken/Myken seramikleriyle uyuşmaktadır. Her iki seramik kültüründe doğa, çevre ve insanlar olay akışı içerisinde verilmiştir (Mountjoy, 2005, s. 84; Bakırer, 1994, s. 64 ve Mallowan, 1936). Tabi bu ikili karşılaştırmada dönemsel olarak Halaf Kültürü'nün çok daha erken dönemlere dayandığını ve coğrafi farkın kıyaslamasının çok iyi irdelenmesi gerekmektedir. Sonuçta teknik yapının ve bezemenin gelişimi açısından Halaf çanak çömlekçiliği erken, orta ve geç olarak üç ana döneme ayrıldığını görüyoruz. Günümüzdeki Halaf yerleşmelerinde evre tarihlendirilmeleri bu temel ayrıma göre

yapılmaktadır. Yine bu çalışmalarda yakalanan özelliklerden biri, Halaf boyalılarının aynı tipte oluşu ve bazı merkezlerde üretilen boyalıların başka yerlere üretildiği merkezlerden ihraç edilmesidir. Bu da özenerek yapılmış kapların ticari bir meta olarak değiş tokuşta kullanılmış olduğunun bir göstergesidir. Halaf boyalı seramik gruplarında kâse ve çömlekler en çok kullanılan kap biçimleridir. Bu kapların özellikle yemek pişirme ve depolamada kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca M.Ö. VIII. binden itibaren evcilleştirilen koyun, keçi, *v.b.* hayvanların üretilip depolanan hayvansal ürünleri ve bitkisel yağlar da ticari amaçla bu kaplarla ticari işlevi yerine getirmiş olabilir (Türkekul- Özbal, 2007:1-15 ve Türkekul- Özbal, 2008, s. 255-256). Bütün bu olgular yaşamsal birlikteliğin ve beraberinde ihtiyaç gidermede kullanılan ticari bir güdünün oluşmasına sebep olmuştur. Halaf seramiğinin yayılımında birçok farklı materyalin beraberinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Buna ek olarak Halaf yerleşmelerinde bulunan tüm obsidyenin Doğu Anadolu kökenli olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır (Koutrafouri, 2009, s. 268). Bu açıdan Doğu Anadolu yöresinde, Bingöl, Van ve Muş il sınırları içinde ele geçirilen Halaf kap parçaları obsidyen ticareti ve maden ticareti ile ilgili sosyal bir örgütlenmenin varlığını da göstermektedir.

Yapılan araştırmalarda M.Ö. VI. binyıl sonlarından başlayarak; Doğu Anadolu Bölgesi'nde Altınova'dan Kuzey ve Orta Anadolu'ya beraberinde Suriye üzerinden Mezopotamya'ya, Kafkaslara ve İran'a, ticaret yolları ile Kuzey Mezopotamya'dan İran dağlarının içlerine kadar ki alanda Bingöl Dağlarından elde edilen obsidyenin dağıtıldığı gösterilmektedir (Arslantaş, 2008, s. 389). Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; yapılan araştırmalarda Halaf kültür döneminde, Van Havzası'ndan Maraş'a (Domuztepe) (Carter- Eissenstat- vd. 1999, s. 569-576), Bingöl Dağları'ndan Tell Arpachiyah TT6'ya kadar obsidyen ticaretinin olduğu belirtilmektedir (Koutrafouri, 2009, s. 268). Dicle Nehri üzerinde yapılan yüzey araştırmalarından elde edilen veriler Halaf dönemi obsidyen ve seramiğinin bir arada bulunması bu nehrin ticaret için kullanıldığını doğrulamaktadır **(Ek 5.** Harita 5**)**, **(Ek 6.** Harita 6**)** (Taşkıran- Kartal, 2010, s. 237). Bingöl'den alınan obsidyen Fırat Nehri aracılığıyla da Halaf merkezlerine ulaşmıştır. Bingöl obsidyenleri Orta Fırat bölümündeki kazılarda Halaf yerleşmelerinde ele geçmiştir. Halaf döneminde obsidyenlerin ticareti Yukarı Mezopotamya-Zagros boyunca yapılmıştır (Güngördü, 2010, s. 21). Musul'un güney batısında yer alan büyük Halaf yerleşmelerinden Tell Azzo'da ki tholoslar içerisinde de Halaf seramikleri ile birlikte obsidyen aletler açığa çıkartılmıştır. Bingöl yakınındaki Göllüdağ'dan gelen obsidyen Tell Turlu'da Halaf seramikleriyle beraber bulunmuş diğer bir merkezdir. Bu merkezler

Halaf döneminde kuzey güney iletişiminin yaklaşık 600-800 km. kadar olduğunu gözler önüne sermektedir (Killick- Roaf, 1983, s. 199-224 ve Yener- vd. 2005, s. 195; McCorriston, 1992, s. 331).

Yine bir başka araştırmada Mersin-Yümüktepe'nin Erken Kalkolitik kültür katları içerisinde farklı bölgelerden getirilen kalayın ve bakırın karıştırıldığı ve bu karışım ile enpirimitif bronz üretilmeye çalışılmış olduğu belirtilmektedir. Bu yerleşmede maden döküm tekniğinin de Erken Kalkolitik Çağ içerisinde uygulanmaya başlandığını gösteren buluntulara rastlandığı belirtilmiştir (Kaptan, 1990, s. 176). Mersin Yümüktepe içersindeki bu maden işlemeciliğine dikkati çeken diğer araştırmacı Ufuk Esin olmuştur. Ufuk Esin'e göre metal işleme yolu ile yapılmış olan Erken Kalkolitik Çağ içerisindeki bu metal kullanımı Mersin Yümüktepe'nin XVII. tabakasında bulunan figürin ile Amik C/D kültür evreleri arasında kalan bakır damga mühür yapılış yöntemleri itibari ile dönemsel olarak da benzemektedir. Bu durum sadece yakın merkezler arasında kalan bir benzerlik özelliği göstermemektedir. Bakırın birlikte ergitilerek kullanıldığı diğer iki merkezin ise Tepecik ve Tülintepe olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden Tepecik ve Tülintepe'de stratigrafik olarak elde edilen bulguların Amik ve Kilikya ovaları ile karşılaştırılmaları sonucunda Erken Kalkolitik Çağ içerisinde Amik C/D evreleri ile çağdaş olan bir yaşam kültürünün olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Esin, 1976b, s. 120 ve Erdalkıran 2003). Yine bu karşılaştırmalarla bölgeler arasında ki iletişimin bilinenden çok daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemin bir başka düşüncesinde Halaf kültürünün omurga profilli (görünüş) kaplarının maden kap taklitleri olduğu ileri sürülmekle beraber, Halaf yerleşmelerinde bakır kaplardan parçanın bulunamayışı ayrı bir araştırma konusunu oluşturmaktadır. Ne var ki bütün bu gelişmeler Halaf kültür dönemindeki sıkı ticari faaliyetleri gözler önüne sermektedir.

Halaf kültürünün yayılımına dikkatlice bakıldığında, Hassuna-Samarra kültürünün hemen hemen bulunduğu bütün bölgelerde Halaf kültürünün de bulunduğunu görüyoruz. Halaf kültürünün bu kültürün yarattığı coğrafi rahatlığın boşluğu ile eklenerek çok daha fazla merkezi yerlerde teşkil ettiğini düşündürebilir. Ancak M.Ö. VI. binyılın sonunda ortaya çıkan Halaf Kültürü'nün olasılıkla Hassuna ve Samarra kültürlerinden etkilendiği, ama kökeninin bu kültürlere dayanmadığı kabul etmek gerekmektedir (Harmankaya - Tanındı – vd. 1998, s. 11). Bu Karşılaştırmalar Halaf kültürünün beraberindeki kültürel etkileşimi daha rahat anlamamıza olanak sağladığı gibi Halaf döneminin coğrafi şartlarını göz önüne alıp mantıksal bir kıyaslama yapılmasına olanak da sağlamaktadır.

Halaf Kültürünün Anadolu'da asıl gelişim gösterdiği alan Toros Dağları'nın güneyinden itibaren kapsadığı bölgelerdir. Bu alanın etkisi Toros Dağlarını vadiler yoluyla aşıp Anadolu Platosu içlerine kadar yayılmıştır (Mellaart, 1966, s. 15–16). Halaf kültüründe çekirdek bölgenin yalnız Musul bölgesi olmadığı, Harran-Balık Vadisi'nin de bir çekirdek bölge olabileceği ileri sürülebileceği gibi yapılacak yeni kazılarla bu fikirlere yenileri de eklenebilecektir. Buna bağlı olarak Halaf boyalı seramiklerinin Güneydoğu Anadolu'da yapılan incelemeler sonucunda çekirdek bölgenin Kahramanmaraş-Şanlıurfa arasında veya Urfa-Antep arasında olduğu yolunda düşünceler oluşmaktadır (Erinç, 1980, s. 76). Birecik ilçesinde önceki Araştırmalar ile bulunan Fıstıklı Höyük, Mezra-Teleilat ile Şavi Höyük, Halaf seramik grubunun ne denli önemli bir merkezi sisteme sahip olduğunu göstermektedir. Yeni gelişmeler ile Karapınar Höyük, Caminin Fıstıklığı Höyük, Fırat Vadisine açılan alüvyonlu büyük bir ova olan Altınova'nın ortasında bilinen diğer Halaf yerleşmelerine benzer bir konumda yer alır. Buna karşılık başta Söğürtlen Höyük gibi bölgenin kuzeyinde engebeli arazide büyük bir Halaf merkezinin ortaya çıkması bu tür seramiğin yerleşme yeri seçiminin farklı bir yönünü de göstermektedir. Yani bu yerleşmelerin bilinen kanının aksine düz merkezi yerleşim yanı sıra vadiye bakan yamaçlarda da konumlandığını göstermiştir. Boya bezemeli çanak, çömlek seramiği ile kolaylıkla ayırt edebileceğimiz Halaf toplulukları arasında açık turuncumsu renkli ve metalik boya bezemeli parçaların oldukça çok sayıda olması, Halaf kültürünün önemli merkezleriyle karşı karşıya bulunduğumuzu da göstermektedir. Bunun yanında El Vezir gibi bazı buluntu yerlerinde ise *"Yerel Halaf"* olarak tanımlanan daha açık renk hamurlu ve parlak olmayan bezemeli buluntu topluluklarına rastlanmış olması, Erken Kalkolitik Çağ'da yerleşmeler arasında hiyerarşik bir fark olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kahramanmaraş-Şanlıurfa arasındaki yerleşmelerde saptanan Halaf yerleşmelerinin büyük bir kısmı Erken ve Orta Halaf seramiği özellikleri göstermektedir. Geç Halaf olarak tanımlayabileceğimiz buluntuların ise az sayıda ve kuşkulu olduğu belirtilse de Caminin Fıstıklığı gibi Halaf-Ubaid geçiş dönemine tarihlenen malzeme veren yerlere de oldukça sık rastlanmış olması bu durumu daha karmaşık hale getirmektedir Genel yapı bu düşüncelerin odak noktasında Halaf merkezinin Anadolu'da aranabileceğini çıkartmıştır (Özdoğan- Karul, 2002, s. 15–16). Harran-Balık bölgesinin merkezi Halaf alanı olması muhtemel bir çıkarım teşkil ederken; Beşyol, Çakırlı Höyük, Çomak, İnlice, İznik, Kargalı, Köseceli, Kutluca, Levzin, Üçgöz, Sarıkaya, Şambayat, Taşlıyazı, Tavaş, Tekeağaç, Yayıklı, Yeniköy ve Yolüzü/Mırıhtıl gibi yerleşim yerlerinde M.Ö. VI. Binyılın ortalarına tarihlenen seramik, seramik gruplarının varlığı belirtilmiştir.

Bu durum ilerleyen dönemlerde Halaf kültürünün gelişimi ve kökeni ile ilgili yeni düşüncelerinde ortaya çıkabileceğini göstermektedir (Zeyrek, 2007, s. 17). Anadolu merkezlerinin Halaf seramikleri Tabga barajının kuzeybatısında, Fıratın 60 km. solunda 240X220 m. ebadında ki Shamseddin Tannira'dakilerle karşılaştırılabilir. Erken Halaf seramiklerinden ziyade özellikle Orta ve Geç Halaf dönem seramikleri Anadolu'daki Halaf seramiklerle benzeşmektedir (Al-Radi- Seeden, 1980, s. 88-126).

Keban Bölgesi kültürleri üzerinde ufak çaplı bir inceleme yaptığımızda Tülintepe kazılarında bulunan iki önemli çanak çömlek grubu bizi Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye Halaf seramiklerinin benzer özelliklerine kadar götürmektedir. Boyalı Halaf seramiklerinin en özgün örneklerinden biri olan bu seramikler yapı olarak parlak boyalı ve koyu yüzlü perdahlı çanak çömlek grubu içerisinde değerlendirilir. Bu tür seramiklere Tepecik Höyük'te (Esin ve Arsebük, 1972, s. 140–141), Körtepe Höyük'te (Hauptmann, 1972, s. 26, Lev, s. 56), Norşuntepe Höyük'te de rastlanmaktadır. Yine bu seramik grubunun buna bağlı olarak yayılım alanına dâhil edilecek höyüklerden Tülintepe Höyük Anadolu içerisinde en kuzey sınırını verecek höyük olacaktır. Aşyan bölgesinde Fatmalı Kalecik Höyük içerisinde Pulur-Sakyol'un XII-XIII. tabakalarında, Çayboyu'nun I. Evresinde Halaf boyalı seramiklerinin koyu yüzlü perdahlı çanak çömlek seramiklerinin bulunduğu da belirtilmektedir. Güney Akdeniz'e doğru baktığımızda bunların benzer özelliklerini Mersin Yümüktepe Höyük'teki XVII-XIV. tabakaları, Amik D evresinde Judaideh XII. tabakasında görmek mümkündür (Goldman, 1956, s. 72–75). Yümüktepe'deki seramik grupları incelendiğinde ise bu seramikleri Mezopotamya ve Kuzey Suriye seramikleri içerisinde Tell Arpachiyah, Niniveh, yerleşmelerindeki seramiklerle benzeştirebiliriz. Aynı şekilde Fırat kolları üzerindeki Kargamış, Sakçegözü çevresindeki yerleşmelerden Van gölü çevresindeki Tilkitepe buluntularıyla da karşılaştırabiliriz (Garstang, 1953, s. 98–122). Mersin Yümüktepe'de bulunan *"cream bowls"* tipi seramikler Tell Arpachiyah'da ve Van Tilkitepe'de de bulunmaktadır. Bu seramik özellikleri gereği üzerlerine boyama olarak bukranium, tekstil desenleri, leopar stili bulundurmaktadır. Ayrıca fırınlamada hafif sırlı parlak bir boya kullanılmış, daha sonra gelişmiş seramik özellikleri yansıtan beyaz boya eklenmiştir (Mellaart, 1966, s. 15–16). Bu kültür birlikteliğinde Halaf boyalı seramik grubu Aqab, Chagar Bazar, Ras Shamra ve Amik Ovası'nda, Anadolu ile benzer üslup yapılı seramikler ile karşılaşırken bu birlikteliği Arpachiyah yolu ile Kuzey Irak ile de birleştirmek mümkündür (Ehrich, 1992, s. 228–229).

Çukurova içerisinde yapılan yeni araştırma ve gözlemler ise daha birçok Halaf kültürünü arkeoloji dünyasına kazandıracaktır. Bu Araştırmalardan birisinde Silvan/Salyan/Selim Beyin Höyük'te Samarra-Erken Halaf kültürüne ait seramikler bulunmuş ve bu seramikler Mersin Yümüktepe'nin XIIB tabakaları ile ve Tarsus Gözlükule'nin seramik örnekleri ile uyum göstermiştir (Girginer- Özdemir - vd. 2006, s. 82). Bu Araştırmalardan diğeri ise devasa boyutuyla Ceyhan-Tatarlı Höyük olacaktır. Ceyhan Nehri'nin 10 km. güneyinde çevresindeki sulak verimli arazileriyle önemli bir konumda olan bu höyükte Halaf kültürünün yaşandığı belirtilmektedir (Girginer, 2008, s. 16). Bu yerleşmelerden Çukurova ile Amik Ovası arasında Ortadoğu'ya açılan bir köprünün kurulmuş olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu şekilde bir değerlendirme yapılacak olur ise birçok bilim insanının belirttiği; Amik Ovası, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında verilen güçlü kültürel bağın Halaf kültür dönemi içerisinde Çukurova ile de bağlantı içerisinde olduğunu kabul etmek gerekecektir. Bu aşamada Halaf kültürel gelişim sürecini Çukurova bölgesi bir adım daha ileri taşıyacak ve İç Anadolu'ya açılan boğazları yolu ile Konya Ovası'na kadar taşıyacaktır (Mellaart, 1975, s. 128). Bu kadar büyük, güçlü etkileşim Anadolu ile Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya arasındaki bağlantıyı daha net anlamamıza olanak sağlayacaktır (French, 1998, s. 126-130).

Belirttiğimiz güçlü iletişim bağına sahip Halaf seramiğinin değerlendirme yöntemlerinde genellikle kazılarda çıkan Halaf seramiklerinin seviyeleri ile birlikte diğer Halaf merkezlerinin seviyeleri tablo uygulamalarıyla karşılaştırılmış veya bu yöntemle birlikte tipolojik yapıları işlenmiştir (Perkins, 1949, s. 28). Bu inceleme yöntemlerinde stratigrafiye bağlı kalınmaması nedeniyle birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle seramikler sadece tipolojileri acısından değerlendirme konusu yapılmışlardır. Bunun yanında az önce belirttiğimiz, aynı üsluptaki seramiklerin görüldüğü diğer yerleşim yerleri ile ilişkilendirilerek kronolojik açıdan tablo oluşturularak karşılaştırma yöntemi bir takım fikirlerinde oluşmasını sağlamıştır (Garstang- Adams- vd. 1937, s. 131).

Yapılan bu çalışmada Halaf Kültürü ve seramik yapısı merkezlerin konumuna göre ele alınmıştır. Merkezlere göre yaptığımız bu incelemede ve karşılaştırmada daha önceki görüş ve açıklamalardan da yararlanılmıştır. Seramiklerin yüzeyindeki motifler bu şekilde sınıflandırılıp, Karşılaştırmaları yapılmıştır (Leblanck- Watson, 1973, s. 122–123). Bu merkezlere ilave olarak hemen hemen yayımlanan Anadolunu'un bütün Halaf merkezlerinin seramik yapıları Kuzey Suriye ile Kuzey Mezopotamya merkezi

yerleşmeleri ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmayı yapabilmek için seramiklerin hamur yapısı, profil (görünüş) yapısı ve bezeme üslubu gibi özellikler dikkate alınmaya çalışılmıştır. Yayımı yapılmayan ve özellikleri verilmeyen Halaf seramikleri ve Halaf merkezleri ise konumlarına ve yayılım özelliklerine göre değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bazı Halaf merkezlerinin özellikle konumları ve boyutları dikkate alınarak uydu-merkez ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

2.2. Halaf Seramiğinin Tarihleme Sorunları

Halaf Kültürü gelişim aşamasında, kültürel etkileşimin dışında kronolojik bir gelişime de sahiptir. Bu gelişim aşamasında Halaf kültürünün ilk hamlesi M.Ö. VI. binyıl dolaylarında Kuzey Mezopotamya'da Hassuna kültürünün yerini alarak olmuştur. Halaf kültürü 600 yıl kadar bir süre hüküm sürmüş ve bugünkü Kuzey Irak ile Suriye'nin tümünü kapsayacak kadar yayılmıştı, etkileri Akdeniz kıyısından Orta Zagros yaylalarına kadar uzanmıştır. Halaf stillerinden etkilenmiş çanak çömleklere Akdeniz yakınlarında, Amik C-D kültürü içinde ve Zagros Dağları'nın kuzey ve doğusunda rastlanmıştır. Halaf kültürünün kronolojik verilerine göre olgunlaşmış Halaf evresi Amik kültürleri içerisinde C'ye denk gelmektedir **(Ek 100.** Grafik 2**)**. Merkezlere göre, Kashkashok I, Umm Qseir E (Hole, 2001, s. 67), Amik C ile paralel bir gelişim göstermiştir. M.Ö VI. Bin yılında Halaf kültürü Kuzey ve Doğu Mezopotamya'da bir şerit gibi yayılmıştır. Belirtilen 600 yıl içerisinde Halaf çanak çömleğim dağılımı bugün kuru tarım yapılan bölgeyle hemen hemen aynıdır. Kuru tarım için yetersiz yağış alan Güney Mezopotamya'da kurulan Erken Ubaid Kültürü sulu tarıma dayanıyordu. Daha doğuda Susa yöresindeki Orta Susiana Kültürü'nde de benzer bir gelişme ve Erken Ubaid'de koşut seramik tarzları görülmektedir (Lyoyd, 1961, s. 35–37). Burada Halaf kültürünün görülmemesinin altında yatan en büyük neden iklim özellikleridir. Bu bölgenin iklimi kuru tarıma uygun olmadığı için Halaf kültürü bu bölgede gelişim göstermemiştir. Ancak ilerleyen süreçte güneyde güçlü bir kültür varlığını göstermeyi başarabilmiştir. Güneyin sonsuz kuru ovası içerisinde sulama kanalları yapılmış ve iklime karşı bir zafer daha kazanılıp tarımda sulama uygulamalarının da başlamıştır. Bu gelişme neticesinde Mezopotamya'nın kuzey bölgesinde yer alan çoğu Halaf yerleşmelerinin terk edildiği ve nüfusun daha büyük merkezlerde yoğunlaştığı belirtilmektedir (Eloğlu, 2007, s. 15-16). Halaf kültürünün ve beraberinde Halaf seramiğinin tarihlenmesinde yaşanılan kronolojik sorun sadece coğrafi şartlar ve iklim şartlarına bağlı kalmamakta bunların dışında madenin kullanımına ve

obsidyenin dağılımına ve kullanımına görede değişiklik gösterir. Yapılan incelemelerde madenin kullanımı ile Halaf seramiğinin tipolojisi, yapım tekniği arasında paralellik olduğu belirtilmektedir. Hatta Halaf seramiğinin aslında madeni bir kabın dökümüne esasen geliştiği ve değişime uğradığı belirtilmektedir (Yakar, 1990, s. 86; Copeland-Hours, 1987, s. 403-405; Akkermans, 1987, s. 24-25; Mallowan, 1935, s. 16-20; Watson, 1983, s. 230; Hrouda, 1971, s. 48-50; Mellart, 1975, s. 158-159; Davidson, 1977, s. 20; VonWickede, 1988, s. 13-14, 34-35).

Halaf kültürünün sona erişi de başlangıcı kadar gizemli ve tartışmalı bir süreci içinde barındırır. Halaf-Ubaid geçiş döneminde her iki kültürün homojen özelliğine sahip seramik üretimleri yapılmıştır. Kuzey Mezopotamya'da, M.Ö. V. binyılın başlarında Halaf kültürünün gerilediği, buna karşılık bu kültüre ait yerleşimlerde yozlaşmış Halaf seramiği ve Ubeyd 3 seramiği tipine benzer bir seramik grubunun üretildiği ve birçok bölgeye yayıldığı görülmüştür. Halaf kültüründen Ubaid kültürüne geçişin en iyi takip edildiği bölgelerden birisi olarak Suriye sınırlarında yer alan Balikh Vadisi verilebilir. Yapılan kazılarda aynı evrede hem Halaf'a özgü hem de Ubaid'e özgü seramikler bulunmuştur (Eloğlu, 2007, s. 15). Hatta Ubaid ile Halaf insanları belirli bir süre sanki bir arada yaşamışlar gibi bir izlenim olmuştur. Ancak yapılan bazı Araştırmalar her iki kültürün bireylerinin farklı ırklardan olduğunu göstermektedir. Halaf kültürünün Güney Mezopotamya'da olmayışı aslında Güney kökenli bir koloninin varlığını göstermektedir. Bu durumda aslında Ubaid ile Halaf arasında bir adaptasyonun sürecinin yaşandığını ve Ubaid kültürünün baskın avantajı ile Halaf'ın yerini aldığını göstermektedir. Hatta Halaf-Ubaid geçiş evresinde Halaflılar ile Ubaidlilerin bir arada yaşadığı söylenebilir (Breniquet, 1987, s. 234). Yaşanan süreçte Güney Mezopotamya Ubaid kültürünün ve yaşam biçiminin Halaf halkı tarafından da yavaş yavaş özümsendiği söylenebilir (Fujii, 1981, s. 185-186; Jasim, 1985, s. 164; Akkermans, 1990, s. 122; Breniquet, 1987, s. 234; Eloğlu, 2007, s. 15; Davidson ve McKerrell, 1980, s. 164; Davidson ve Watkins, 1981, s. 315 ve Watkins- Campbell, 1987, s. 436). Daha önce de belirttiğimiz gibi su kanalları gibi teknolojik gelişmelerin etkisiyle kuzeyde yer alan merkezlerde tarım alanlarının yapısında değişiklikler olduğu düşünülmektedir. Örneğin Balikh Vadisi'nde, Halaf Döneminde mevsimlik ikametin görüldüğü ve tarıma elverişli olmayan alanlarda Ubaid Döneminde yerleşmenin görülmesi ve tarım uygulamasının yapılması Ubaid kültürünün teknolojik gelişiminin aktarımını göstermektedir (Eloğlu, 2007, s. 16).

2.3. Halaf Kültürüne Etki Eden Kültürler

Üzerinde Halaf kültürünün yaşadığı Halep'ten Antakya'ya uzanan geniş topraklarda Samarra kültürüyle karışık olarak Halaf kültürü görülmekteydi. Amik C kültüründe ve hatta kıyıdaki Ras Shamra'da yerel öykünmeler görülmekteydi. Bu bölgelerde zamanla çanak-çömlek geleneğinde görülen yerel cilalama tekniği terk edilmiştir. Bu aşamadan sonra bu bölge temel yerel niteliklerini korumuş ve Halaf kültüründen Ubaid kültürüne geçiş olan Amik D evresi başlamıştır. Bu değişim Halaf kültüründen alınan ve bazıları yeni biçimlerle belirginleşen yerel, kırmızı astarlı ve çok renkli seramiklerin oluşmasını sağlamıştır (Mellaart, 1988, s. 119). Bu değişim kronolojik olarak değerlendirildiğinde M.Ö. V. Binyıl başlarında Halaf kültürünün gerilediğini, buna koşut olarak yani yaşam biçimlerinin güçlendiğini ve biçim ve süsleme bakımından güneyin Ubaid 3 seramiğine benzeyen yeni bir seramiğin yayıldığını söyleyebiliriz. Amik D evresi Halaf kültürü ile Ubaid kültürünü bünyesinde bulundurmaktadır. Amik D'nin erken evreleri Halaf ağırlıklı ilen geç evrelerinde Ubaid baskın olmaya başlamıştır. Yerleşmelerin düzeni de derin bir değişiklik geçirmektedir, konut mimarlığında yeni bir biçim ortaya çıkar. Yeni binalar güneyin üç parçalı yapılarının bazı niteliklerini taşır. Bu yeni değişiklik, geçmişte beklenmeyen bir anda yeni bir topluğun geldiği ve bir işgal olduğunu göstermiştir. Araştırmaların genişletilmesi ve yeni verilerin elde edilmesi oldukça basamaklı bir dönüşüm olduğunu ortaya koymaktadır; bu durum bazı merkezlerde açık biçimde belgelenmektedir. Bu merkezlerin seramiklerinde Halaf görünümlerinden Ubaid görünümlere geçiş saptanmıştır (Akkermans, 1993, s. 285–287). Halaf kültürünün kesintiye uğramasıyla birlikte ortaya çıkan sefalet, yoksullaşma ve tedirginlik kazılarda belgelenmektedir. Bu yoksul evre Ras Shamra'da IIIc'ye, C14 ile M.Ö. 4582'lere denk gelmektedir (Mellaart, 1988, s. 120). Suriye'de Balık Vadisi'nde, Kuzey Irak'ta Khirbet Derak yerleşmesinde yapılan kazılarda Geç Halaf döneminin fakirleşmiş seramiğinden bulunan bir dizi buluntu ortaya çıkarılmıştır (Helmer- vd. 2007, s. 68). Bunların bir bölümünde Ubaid üretimine öykünülmüş olduğu görülür; ayrıca bunlarla birlikte orijinal Ubaid seramiği de beraber bulunmuştur (Huot, 1994:184). Dönem için önemli bir bilgi kaynağı oluşturan Tepe Gawra'dan elde edilen bulgular önemlidir. Çünkü bu yerleşmede de söz konusu Geçiş döneme yaklaştırılan ilk tabakalarda (XIX-XVII) Ubaid dönemi seramikleri bulunmuştur. Halaf-Ubaid geçiş aşamasındaki seramikler incelendiğinde seramiklerin kenarlarındaki geometrik bezemelerin aşağıya doğru yapılan üçgen şekillerinin hemen üstünde

zigzaglarla doldurulduğu ve bunlar arasında düz bağlantı oluşturulduğu görülür. Fakat Halaf kültüründen Ubaid kültürüne doğru geçen seramikçi teorik olarak Halaf-Ubaid birlikteliğini seramik üzerine net olarak geçiremedi (Plog, 1980, s. 44-49). Tepe Gawra'da yaşayanların seramiklerindeki bu karmaşıklık ve beraberindeki Ubaid kültürüne özgü bir mimarlığı tümden benimsemelerine rağmen Halaf kültüründen kalan bazı yerel özelliklerini sergilemeye devam etmişlerdir (Tobler, 1950, s. 90).

Breniguet, iki kültür arasında dereceli bir geçişmeyi gösteren bu öğelere dayanarak bunun kültür bagajlarını yanlarında taşıyan insanların hareketi olmadığı, güney kültürünün, güney yaşam biçimini Halaf halkı tarafından yavaş bir özümsemesi olduğunu açıklar (Breniguet, 1989, s. 112 ve Frangipane, 2002:151). Bu halk, kendi topraklarının güney uçlarında, Ubaid gruplarıyla karşılaşınca sosyoekonomik örgütlenmelerinin yapısından gelen bir gereksinime sürekli olarak yeni yerler edinme gereksinimine bir sınır çekildiğini görünmüş ve sonunda güney toplulukların davranışlarını ve üretim yöntemlerini kabullenmek zorunda kalmıştır (Breniguet, 1989, s. 112–113).

Birlik söz konusu yeryüzü parçasında bir tekbiçimlilik olduğu anlamına gelmez, tersine iki büyük bölgesel çekirdeğin etkileşimini anlatır. Bu iki bölgeden biri, Bağdat yöresine kadar uzanan Aşağı Mezopotamya öteki Yukarı Mezopotamya ve Suriye-Anadolu kesimleridir. Bunlar ortak köklerle birbirine bağlıdır, fakat tarihlerinin başından beri apayrı toplumsal, politik ve ekonomik özelliklerle birbirlerinden ayrılırlar. Bazı güney grupların köklerinden uzaklaşarak başka topluluklarla karşılaşmalarına, onlarla kaynaşmalarına yol açan olayların bunların yani güney gruplarının ana topluluktan değişik bir biçimde gelişmelerine neden olmuştur. Toplumsal yapılarında bulunan basamaklanma eğiliminin güneyde meydana gelenlerle benzemeyen sonuçlar vermiştir (Frangipane, 2002, s. 170).

Ubaid ileri gelen ailelerinin temelde topluluğa bağlı ya da başka bir anlatımla güçlü aşiret örgütlenmesi ve politik yapılanması zayıf Halaf gruplarının üzerinde bir katman oluşturmuş olduğu aşikârdır. Ubaid topluluğunun içinde belki çekirdekten ayrılmış, belli bir kökten inen ve yüksek statüde olan fakat hiyerarşinin tepesinde bulunmayan ailelerde doğmadığı, bu ailelerle yabancı kökenli grupların egemenliği altındaki yeni düzende zayıf duruma düşmüş yerli toplulukların bazı kesimleri arasında doğduğu söylenebilir. Hiyerarşi, aristokrasinin tersine insanın doğumuna bağlı nedenlerden değil de çeşitli gruplar arasındaki politik, ekonomik ve örgütsel düzey farklarından doğmaktadır Bu nedenle Halaf Kültüründe ortaya çıkan toplum yapılanması

daha çok piramit sivriliği gösteren düşünce ve inanç eğilimlerinin toplum içerisinde daha az rol oynadığını göstermektedir (D'Altroy- Earla, 1985, s. 188). Bu sistem ancak dönemin sonlarında, M.Ö. VI. Binyıl başları ile M.Ö. V. Binyıl sonu arasında gelişmiştir. Bu gelişimi üç parça tasarımlı evlerde bol miktarda tapınağa konulan ürünlerin içeriğini gösteren kilden yapılmış üzeri piktografik işaretlerle belirtilmiş kap ağızlarına konulan bullara "token/cretula" rastlanması ile anlaşılmıştır. Token/cretula'ların bulunmasıyla birlikte toplu tüketime yönelik sofra kaplarının dizilerle üretilmeye başlandığını da anlıyoruz (Frangipane, 2002, s. 172).

Kuzey bölgeleriyle Aşağı Mezopotamya arasındaki temaslar herhalde kesintiye uğramamıştır; bunun çeşitli kanıtları arasında Ueyli'de bulunan Anadolu kökenli obsidyenle Kuzey Irak kökenli bitümü gösterilebilir (Frangipane, 2002, s. 173). Temaslar kesintiye uğramamıştır ama Ubaid dönemi boyunca nüfus hareketleri-belki daha dengeli politik birimlerin oluşmasına bağlı olarak-açık bir azalma göstermiştir. Bu Ubaid boyalı çanak çömleğin her ne kadar temas ettiği her yerde ortak gelenek ve simgelerden gelen biçimleri ve süsleme motifleriyle kabul görmüşse de fiziksel olarak dolaşımda bulunmamasıyla belli olur. Bu seramiğin kendisi dolaşmamıştır ama fark edilip tanımlamasına yetecek nitelikleriyle birtakım bölgesel üretim noktaları ortaya çıkmıştır. Şu halde M.Ö. V. binyılın sonuna doğru sürekli hareket halindeki grupların ve kişilerin gittikçe genişleyen bir yeryüzü parçası üzerinde hareketi az çok durur. Bu içinde büyük evrim gücü saklayan bir dönüşümdür. Nitekim bundan sonra, toplumun nüfus ve üretim artışının doğurduğu değişim eğilimleri, toplumsal birimlerin eşitleme ve bölünme mekanizmaları tarafından durdurulmamıştır (Frangipane, 2002, s. 173). Bundan sonra o eğilimlerin yeni durumlara uyarak ve değişikliğin kendisini harekete geçirerek gelişen örgütsel yapılar tarafından özümsendiği görülür.

M.Ö. VI. binyıl bitip M.Ö. V. Binyıl başlarken Dicle ve Fırat çevresindeki topraklarda çok önemli bir kültürel türdeşleşme olayına tanık oluyoruz. Bölgeye Büyük Mezopotamya adını hak ettirecek yoğun ve sürekli etkileşim ilk kez o sırada ortaya çıkmaya başlamıştır. Elbette, burada söz konusu olan politik ya da etnik olarak birleşmiş bir toprak parçası değildir. Orada kültürel nitelikleri birbirine denk gruplar da oturmamıştır. Yine de Halaf ve Ubaid döneminde, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu içlerine doğrudan temasların yaratığı çok güçlü bağlar oluşmuştur. Bu doğrudan temaslar belki kısmen güney halkının Halaf, Samarra ve Eridu-Hacı Muhammed gruplarının yaşadıkları kuzeye doğru yer değiştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yer değiştirme, bu hareket, kuzey bölgelerinde yavaş yavaş merkez-güney toplumlarına özgü biçimsel ve

yapısal niteliklerin yayılmasına yol açmıştır. Güneyden türeyen sosyo-ekonomik sistemler kuzeyde tutunarak Halaf topluluklarının örgütsel modellerinin üzerine eklenmiş ve bir yandan onları etkilerken öte yandan da onların bir takım önemli niteliklerini benimsemiştir. Böyle bir karışım, ortak öğelerden bir alt katman yaratmış, o alt katmanın bölgesel ayrımları aşarak yaptığı etki de, bu geniş yeryüzü parçasının tarihini ortak bir tarihte, orada yaşanan süreçleri şu ya da bu biçimde birbirine bağlı olaylar dizisine dönüştürmüştür (Fragipane, 2002, s. 127).

Halaf dönemi köylerinin genellikle dağınık oluşu ve ekolojik bakımdan tarıma uygun yörelerde yoğunlaşmaları, bu grupların öncelikle tarımcı niteliğini ve ekonomik açıdan kendine yeterlikleri ortaya koymuştur. Halaf kültürü ile Ubaid kültürü arasındaki çekişmeler belki çeşitli gelişmelere neden olmuş ve Ubaid'lilerin Aşağı Mezopotamya toplumlarının ekonomik-örgütsel gerçekliğinin önemli bir yönünü ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Ueyli Höyüğü'nde temel yaşam ekonomisine ilişkin olarak elde edilen veriler, o bölgede besin kaynağı üretmek için uygulanan belli başlı yolarının hepsinin bol bol bulunduğu bir köyün varlığını gösterir. Tahıllardan buğday, özellikle de arpaya dayanan fakat aynı zamanda keten üreten ve hurmayı da tanıyan bir sulu tarım yürütülür, sığır ve domuzda yoğunlaşmış bir hayvancılık yapılır. Halaf kültürü Ubaid üzerinde baskı oluşturduğundan Ubaid'liler tarımdan ziyade başka yaşamsal etkinliklerde gelişme göstermişlerdir. Bir önceki döneme oranla yenilik olarak yoğun bir su ürünü avı etkinliği görülür. Bunu bol miktarda çeşitli tatlı su ve tuzlu su balığı kalıntılarından anlarız (Adams, 1981a, s. 58–59). Bütün bu gelişmeler Halaf kültürünün Ubaid'liler üzerinde yarattığı baskından kaynaklanmış olabilir. Hacı Muhammed evresinde başlamış olabilecek balıkçılığın dikkate değer gelişmesi, ayrıca, Eridu'da tapınak olan büyük yapının hem de nekropolde ölünün yanında ele geçen pek çok kılçıkla belgelenir. Deniz etkinliklerine duyulan bu dikkati kanıtlayan bir başka buluntu, gerek Eridu'da gerek Ueyli'de Ubaid 3 ve 4 evrelerinden ve belki de evre 2'den- gün ışığına çıkarılmış birçok sandal modelciğidir (Adams, 1981, s. 60).

2.3.1. Hassunna ve Samarra Kültürleri

Kalkolitik Çağ öncesi bu seramik türlerini M.Ö. VII. Binyıl ile M.Ö. VI. binyıl arasına yerleştirebiliriz. Mezopotamya'nın tarih öncesi seramiği içinde önemli bir yer tutan Hassuna ve Samarra kapları aynı zamanda Mezopotamya ve Anadolu'nun ilk boyalı çanak-çömlek gruplarını oluşturması açısından da önemlidir. Ancak unutulmaması

gereken bir nokta varki; o da bu kültür evresi şu an için tam olarak belirli bir döneme konulamamıştır. Tell Hassuna Ib ile Tell Samarra Ib katları Güney Akdeniz kıyılarındaki Mersin Yümüktepe Höyük'üne kadar gelişim göstermiş bir kültürdür. Gelişim ve yayılım coğrafyasına dikkat edecek olursak bu seramik türü Halaf seramik türüne nazaran Dicle üzerinde çok az yayılım göstermemiştir. Mezopotamya sınırları dâhilinde bir gelişim gösteren koyu yüzlü Perdahlı bu seramik grubu Doğu Anadolu'nun güney şeridinde kendisini gösterirken kuzeydeki varlığı şu ana kadar bilinmemektedir. Bu seramik türü Halaf'ın yayılımı kadar doğuya doğru gelişim göstermemiştir. Bilindiği gibi Halaf seramiği Van Tilkitepe Höyük'e kadar yayılım göstermiştir (Harmankaya, 1998, s. 8)

Arkeoloji sayfalarında isimlerini tanımlandıkları merkezler olan Tell Hassuna ve Tell Samarra yerleşimlerinden alan bu kapların yayılım alanının, son yirmi yıla kadar sadece Irak'ın orta ve kuzey bölümleriyle sınırlı olduğuna inanılmaktaydı. Fakat son yirmi yıl içinde Suriye'nin kuzey bölümlerinde, özellikle Fırat ve Balikh Nehir'leri civarlarındaki yerleşimlerde yapılan kazı ve yüzey Araştırmaları ile bu kapların yayılım alanlarının batıya doğru, Akdeniz'e kadar uzandığını göstermiştir. Türkiye sınırları içinde kazı ve yüzey araştırmalarının artmasıyla da, bu kapların Anadolu'daki varlığı ispatlanmış ve bu kültürlerin gelişimi ve yayılımının yeniden değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Son yıllarda Türkiye sınırları içinde yapılan kazılarda ortaya çıkartılan Hassuna ve Samarra seramiğinin gelişimi, genel bir değerlendirme yapılmasını sağlayabilmektedir (Tekin, 2005, s. 183).

Hassuna ve Samarra boyalı ve kazı/çizi bezekli seramikleri Anadolu'da, Mersin'den başlayıp, Batman'a kadar uzanan alanda ve Toros Dağları'nın güneyinde görülmektedir. Birkleyn gibi Toros eteklerine yakın bir yerde ele geçmesi, bu seramiğin dağ eteklerine kadar yayıldığını göstermektedir. Mezopotamya'nın Halaf öncesi seramik gelişimini Kuzey Irak, Batı İran ve Kuzey Suriye'ye paralel olarak, Anadolu'nun Güney ve Güneydoğusunda izlemek mümkündür. Sanılanın aksine Anadolu seramik kullanımının gelişim aşamasında taşra konumunda değildir. Özellikle Hakemi Use'de ilk üç kazı sezonunda açılan 500 m.lik alanda yaklaşık 30.000 seramik parçasının ele geçmesi, bölgede seramikçiliğin gelişkin olduğuna işaret etmektedir. Bu seramiğin kalitesi diğer bölgelerde ortaya çıkartılanlardan düşük değildir. İlk üç kazı sezonu sonunda bu yerleşimin Erken Halaf dönemini kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu saptama sadece seramik buluntulara dayanmamaktadır. Hassuna ve Samarra seramiklerinin yayılımı üzerine yapılan çalışmalarda yer alan haritalara dikkatle bakıldığında, pek çoğunda günümüz siyasal sınırları ile bu kapların yayılım sınırları örtüşmektedir. Bu bile

durumun tuhaflığını gözler önüne sermektedir. Güneydoğu Anadolu'da 1990'lara kadar arkeolojik araştırmaların azlığı, her ne kadar böyle bir düşüncenin oluşmasına neden olsa da, bugün için eldeki buluntular, bunun doğru olmadığını kanıtlamaktadır. Fırat Havzasında Mezra- Teleilat ve Akarçay Tepe ile Dicle Vadisi'nde Çayönü, Hakemi Use, Birkleyn ve Salat Camii Yanı gibi yeni kazılar, mevcut bilginin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Mezraa-Teleilat'ın yanı sıra, özellikle Hakemi Use'de çok güzel örnekleri ele geçen kırmızı astarlı kapların sayıca fazlalığı ve kalitesi, bu kapların batıya doğru yayılımı hakkında yeni teorileri gündeme getirmektedir. Fırat Havzası ve Yukarı Dicle Vadisi kazılarında ortaya çıkartılan seramiğin kalitesi ve sayıca çokluğu aynı zamanda Hassuna ve Samarra seramiğinin kökeninin de sorgulanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Söz konusu kaplar Mezopotamya'nın aynı zamanda ilk boyalı kap tiplerini oluşturmaktadır. Buluntular, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çanak-çömlek üretiminin çok eski bir gelenekten geldiğini göstermektedir. Gerek kap üretimi, gerekse yaşam biçimi güneydeki topluluklardan çok farklı değildir. Türkiye sınırları içinde yapılacak kazı ve araştırmaların sayısı arttıkça pek çok eksik noktanın tamamlanacağına ve çanak-çömlek üretiminin ilk aşamalarından başlayarak, Halaf dönemine kadar geçen sürecin daha iyi anlaşılacağına kuşku yoktur (Tekin, 2005, s. 190–191).

Çanak çömleksiz öncesi neolitik dönemde yerleşik topluluklar Mezopotamya düzlüklerin kenarlarına yaşam alanı oluşturmuşlardır. Yağmurla beslenen tarımın olanaklı olduğu bölgenin dışında yalnızca birkaç alanın kaynaklarından yararlanabiliyorlardı. Erken Neolitik dönemde yağmurla beslenen tarım kuşağında yerleşmeler yaygınlaştı. Bugünkü Irak'ta bulunan ve M.Ö VII. binyılın ilk yarısına tarihlenen bu merkezlerden en erken dönemleri Çatalhöyük'le çağdaştırlar. Alanlarının Çatalhöyük'teki gelişmişlikten hiçbir iz göstermemelerine karşın, belki de bunlar çok daha çeşitli etkinliklerin sürdürüldüğü daha karmaşık bir durumu yansıtırlar (Kirkbirde, 1973, s. 1–7).

Kültürleri gelişerek daha sonraki Hassuna kültürünü yarattığı için bazen bu ilk Erken Neolitik merkezlere ProtoHassuna da denir. Çanak çömlekleri çoğunlukla killeri samanla yoğrulmuş, basit biçimli, kaba kaplar, açık ya da derin kâseler, silindir boyunlu yuvarlak çömlekler ve yuvarlak ya da oval düz çanaklardan oluşur. Bu çanaklardan kiminin içi pürüzlü ya da okludur ve tahıl hazırlamakta kullandıkları sanılmaktadır. Kâse yüzeyleri çoğu kez bazıları geometrik bazıları da hayvan motifleri içeren kilden aplike desenlerle bezenmiştir. Daha ince seramiklerin yaklaşık altıda birinde kırmızıyla

boyanmış basit desenler vardır. Gene bu merkezlerde bulunan iyi fırınlanmış koyu gri cilalı diğer parçalar muhtemelen daha gelişmiş batı bölgelerinde getirilmişlerdir (Braidwood, 1960, s. 61).

Bu dönemdeki merkezlerin çoğu yağmurla beslenen tarım alanları içinde kalmaktadır. Bitki ve hayvan kalıntıları tipik bir tarım ekonomisinin varlığına işaret etmektedir. Bu dönemin insanları, einkorn kızıl buğday, emmer, ekmeklik buğday, kaplıca buğday, altı sıralı çıplak arpa, mercimek ve bezelye yetiştirir, sığır, koyun, keçi, domuz ve köpek beslerlerdi. Yaygınlaşan yerleşmelerde tarım ve hayvanların evcileştirilmesi gibi yeniliklerin yanı sıra, gelişmiş aletlerde üretilmekteydi. Daha büyük gruplar halinde yaşamaya başlayan topluluklar ortak sosyal davranış biçimleri geliştirmiş, paylaştıkları dini inançlar için ilk tapınakları, savunma endişeleri doğrultusunda da ilk surları yapmışlardır.

M.Ö VII. binyılın ortasında yeni çanak çömlek tarzları gelişti ve basit desenleri yerini daha ince boyanmış ve kazı bezemeli seramikler aldı. Kendiden önceki ProtoHassuna'dan doğan Hassuna'dan doğan Hassuna kültürü onun birçok özelliğini taşıyordu. Gerek ProtoHassuna, gerekse Hassuna tabakalarından buluntular arasında keten ya da yünden iplik eğirmek için kullanılan kilden çift konik ağırşaklar, kilden sapan taneleri, yontma taştan çapalar ve baskı mühür oldukları belirlenen birkaç oyma taş boncuk ya da pendantif vardır. Yarim Tepe'de en alt tabakada bulunan bilezikteki kurşun cevherden eritilmişti; bu nedenle geç Hassuna kültürü insanları muhtemelen hem doğal, hem de ergitilmiş bakır kullanıyorlardı (Roaf, 1990, s. 47–48).

2.3.1.1. Hassuna Seramiği

Hakemi Use'de I. Yapı Katı'nda sayıca az olmakla birlikte, daha çok II. Yapı Katı'ndan itibaren yaygınlaşmaya başlayan bir başka kap tipi ise Hassuna kaplarıdır. Bu seramik ilk kez Kuzey Irak'ta, Ninive kazılarında ele geçmiştir. Ancak o dönemde henüz Mezopotamya'nın tarihöncesi seramiği hakkında yeterli bilgi bulunmadığı için, tam olarak tanımlanamadığından bu kaplar, arkeoloji dünyasında bir süre Ninive 1 kapları olarak isimlendirilmiştir. Musul yakınlarında, Tell Hassuna'da 1943–44 yılları arasında dönemin Irak Eski Eserler Dairesi'nin kontrolündeki kazılar ile bu ilginç seramik grubuna Hassuna seramiği adı verilmiştir. Hassuna seramiğinin gerçek evrimsel gelişimi ise, Sovyet araştırıcıların Kuzey Irak'ta, Musul'un batısında yer alan Sincar Vadisi'nde, 1960'ların sonlarında başlayıp, 1980'lerin başına kadar süren arkeolojik faaliyetlerle

saptanabilmiştir. Bölgenin önemli yerleşimlerinden Tell Sotto, Kül Tepe ve Yarım Tepe I kazılarından elde edilen sonuçlar ile Hassuna kültürü hakkında oldukça geniş bir bilgiye ulaşılmıştır. Bu yerleşimlerden Tell Sotto ve Kül Tepe'de ortaya çıkartılan seramikler Proto Hassuna dönemini içerirken, Yarim Tepe yerleşiminde saptanan XII. yapı katı ile Hassuna kültürünün gelişim aşamaları izlenebilmiş ve Tell Hassuna kazı raporundaki bazı yanılsamaların düzeltilmesi mümkün olmuştur.

Türkiye sınırları içinde Hassuna seramiği daha önceleri Mersin Yümüktepe ve Tarsus Gözlükule kazılarıyla bilinmekteydi. Yine Karkamış'ta sondaj kazılarında ele geçen parçaların da Hassuna seramiği olduğu anlaşılmaktadır. 1990'ların sonlarında başlayan ve halen devam eden Karkamış Barajı kazılarından Mezraa-Teleilat'ta bu tip kaplar ele geçmiştir. Diyarbakır'da, Lice yakınlarındaki Birkleyn Mağarası'nda ve Salat Camii Yanı kazılarında ele geçen Hassuna seramikleri bu kapların yayılımı hakkında yeni bilgiler vermektedir. Birkleyn buluntuları şimdilik Hassuna Boyalılarının Ön Asya'daki kuzey sınırını oluşturmaktadır. Salat Camii Yanı'nda ilk kazı sezonunda açılan dar alanda ProtoHassuna seramiğinin erken evresi saptanmasına karşın, boyalı parça ele geçmemiştir. Hakemi Use'de ise Hassuna seramiğinin tüm aşamaları bulunmaktadır. Ana toprak üzerinde bulunan V. Yapı Katı'nda, Arkaik Hassuna boyalılarının yanı sıra, ProtoHassuna çanak-çömleği ele geçmiştir. Bu alt evrede ortaya çıkan birkaç parça dikkat çekicidir. Bunlar diğer tek renkli kaplardan farklılık gösterirler. Salat Cami Yanı kazısında bolca ele geçen organik malzeme içermeyen, mineral katkılı, dış yüzü hafif perdahlı kap parçalarından Hakemi Use'de de bulunmuştur. Söz konusu kaplar Ön Asya çanak çömlek geleneğinde ilk aşamayı temsil etmektedir. Salat Camii Yanı kazısında, ortaya çıkartılan iki yapı katıyla seramik başlangıcının ilk iki aşaması tespit edilmesine karşın höyüğ'ün tüm gelişimi aydınlatılamamıştır.

Irak'ta Türkmen Bölgesi'nde yer alan ve Türkçe bir isim olan Yarim Tepe, batılı kaynaklarda Yarim Tepe şeklinde yazılmaktadır. Hassuna seramiği üzerine doktora tezi hazırlayan T. Dabbagh, Tell Hassuna kazı raporunda bazı yanılsamaları fark etmiştir. Bunlardan en önemlisi, Hassuna kültürünün kazıcılar tarafından Proto Kalkolitik olarak değerlendirilmesidir. Dabbagh, malzeme üzerine yaptığı detaylı çalışmada Tell Hassuna kazıcılarının Neolitik dediği ve yerleşiminin en alt katmanını oluşturan IA evresi ile üstteki tabakalarda ele geçen malzeme arasında fazla fark bulunmadığını saptamış ve Hassuna evresinin Neolitik olarak nitelenmesi gerektiğini söylemiştir. Seramik gelişiminin diğer aşamaları henüz keşfedilememiştir. Diğer taraftan Fırat Havzası'nda yer alan Mezraa-Teleilat ve Akarçay Tepe'ye ait kazı raporlarında bu aşamaların varlığından

söz edilmesine rağmen, en erken kap örneklerine dair resim veya fotoğrafların sayısı kısıtlıdır. Hakemi Use kazılarında Geç Neolitik döneme ait tüm katmanlarda Hassuna seramiğinin karakteristik öğelerinden olana "*husking tray*" olarak tanımlanan kaplardan da ele geçmiştir. Alt tabakalarda bu kaplara ait parçaların sayısında ve çeşitliliğinde artış gözlenmektedir. Gerçekte hangi amaç için kullanıldığı henüz tam olarak anlaşılamayan bu kapların, kabuklu tahılların taneleri ile kabuklarının ayrılmasında bir bakıma rende olarak kullanıldığı ilk kez Tell Hassuna kazı heyeti tarafından ileri sürülmüştür. Akdeniz sahilindeki Ras Shamra'dan, Batı İran'da Ganj Dareh'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada karşımıza çıkan, iç kısımları derin oluklarla veya oyuklarla bezeli bu kaplar, Tell Halaf'ta Erken Halaf dönemine kadar varlığını devam ettirmişti. Husking tray olarak isimlendirilen bu kaplar 40–70 cm arasında değişen uzunlukta, 20–40 cm genişliğinde ve yaklaşık 10-15cm yüksekliğindedir. Bunların iç yüzeylerinde ve tabanında genellikle 1–1.5 cm genişliğinde ve 1–2 cm derinlikte oluklar veya baş parmakla yapılmış izlenimi veren oyuklar yer almaktadır. Kimi örneklerde 1 cm.'yi geçmeyen genişlikleri ve 1 cm.'ye ulaşmayan derinlikleri bulunan dörtgen çukurluklar görülmektedir. Hakemi Use örneklerinin yakından incelenmesi sonucunda bunların bir rende olarak kullanılması ihtimal dâhilinde görülmemektedir. Çünkü rende olarak kullanılan bir kil kapta, kullanım sonucunda oluklar üzerinde aşınma olması gerekir. Oysa böyle bir aşınma izinin eksikliği bir yana, bazı kaplardaki oluklar üzerinde hala çapak izlerini yer yer görmek mümkündür. Bunun yanında oyuk veya üçgen biçimli çukurlukların rendelemeye uygun olmadığı da açıktır. Sivri ve keskin bir alet yardımıyla açıldığı anlaşılan bu oluklar, kapların iç kısımda ağız kenarının hemen altında daha ince bir şekilde başlamakta ve ortaya doğru genişlemektedir. Bu oluk veya oyukların düzenlenmesine genel olarak bakıldığında bir estetik kaygısı taşınarak yapıldığı izlenimi uyanmaktadır. Bunun yanında, Hakemi Use örnekleri üzerinde ateş izi rahatlıkla görülmektedir. Birincisi bu kaplar sayıca fazladır. İkincisi kapların boyutları, hamurundaki taşçıkların fazlalığı nedeniyle ateşe karşı dirençli bir yapıda olması ve kap içindeki oyuk, oluk ve baskıların estetik bir şekil göstermesi gibi faktörler bir araya toplandığında Hakemi Use'de ele geçen Husking Tray'ların ekmek pişirmek amacıyla belki de bir kalıp olarak kullanılmış olabileceği akla gelmektedir. Ancak bu kapların ne için kullanıldığını anlamak için daha sağlam kanıtlara ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir (Tekin, 2005, s. 189–190).

2.3.1.2. Samarra Seramiği

MÖ VII. binyılın sonlarına doğru. Geç Hassuna tabakalarında yeni bir seramik türü ortaya çıkar. İyi pişirilmiş, koyu kahverengi boyalı, çoğu kez olağanüstü desenlerle bezeli bu seramikler güneydeki Samarra kültürüne aittir. Bu kültür Samarra kültürünün sonlarına doğru gelişim göstererek ortaya çıkmıştır. Anadolu dâhil Kuzey Mezopotamya ve Orta Mezopotamya'da varlık göstermiştir. İlk olarak Samarra'da ele geçtiği için Samarra olarak tanımlanmıştır (Herzfeld, 1930, s. 74- 96). Hakemi Use kazısının Erken Kalkolitik Çağına ait ilk yapı katında ortaya çıkartılan boyalı kaplar arasında Samarra tipi parçalar önemli yer tutarlar. Bunlar yerleşimin diğer seramik gruplarına nazaran oldukça kalitelidir. Hamurları ince elenmiş, katkı maddesi olarak organik madde yok denilecek kadar az, bazı örneklerde ise mika katkı gözlenmektedir. Sıkı bir dokuya sahip bu kaplar, çok iyi fırınlanmıştır. Çoğunlukla turuncu ve pembe renkteki hamurların yanı sıra, az da olsa kirli bej renk hamurlular da görülmektedir. Bu kapların çoğu açık formlara sahiptir. Kap formları geniş ağızlı tabaklar, fazla derin olmayan çanak ve kâselerden oluşmakta, ender olarak da çömlek formu görülmektedir. Boya bezekler, genellikle geniş ağızlı kapların iç kısımlarında, dik kenarlı kapların veya *"S"* profilli (görünüş) çanakların ağız kenarından başlayıp karın keskinliğine kadar sürmekte ve kırmızı veya kahverenginin tonlarında bir renkte yapılmaktadır. Bezeklerin büyük çoğunluğu bir fırça yardımıyla yapılmış çapraz üçgen dizilerinden oluşmaktadır. Samarra seramiği ilk kez Gaziantep yakınlarındaki Sakçagözü kazılarında ortaya çıkartılmasına karşın, adını Orta Mezopotamya yerleşimi olan Samarra'dan almaktadır. Bu seramik ilk kez 1911 yılında ünlü Orta Çağ yerleşimi Samarra yakınlarındaki mezarlık alanı buluntularıyla tanımlanmıştır. Söz konusu kapların yayılım alanı yakın zamana kadar Orta Irak ile sınırlı olduğundan, bu seramiğin sadece Orta Mezopotamya'yı içine alan bir coğrafyaya ait olduğu ve Güney Mezopotamya'nın seramik geleneğini etkilediği düşünülmekteydi. Ön Asya'nın batı bölümünde ortaya çıkartılmış olan az sayıdaki parçanın ise rastlantısal olarak veya bir seramik etkisi şeklinde buralara ulaştığı düşünülmekteydi (Perkins-Braidwood, 1944, s. 69). Oysa bugün Samarra seramiği olarak nitelenen kap parçaları hakkında daha detaylı bilgi bulunmaktadır. Özellikle Kuzey Suriye'de Balikh Nehri yakınlarındaki Tell Sabi Abyad kazıları Samarra seramiğinin gelişimi hakkında oldukça doyurucu bilgiler sunmaktadır. Bunun yanında Anadolu'da Kahramanmaraş yakınlarındaki Domuztepe kazılarında bu kaplardan ele geçmesi Samarra seramiğinin çekirdek bölgesi ve yayılımına yeni boyutlar kazandırmıştır. Bugünkü bilgilerle, Samarra

tipi seramiğin sanıldığının aksine sadece Orta Mezopotamya'da değil, daha kuzeyde, Anadolu'nun güneydoğu bölümünde de yaygın olduğu, Gaziantep yakınlarındaki Sakçagözü, Şanlıurfa yakınlarındaki Kazane Höyük ve Hakemi Use buluntuları tarafından kanıtlamaktadır. Hakemi Use buluntuları Samarra seramiğinin Ön Asya'da en kuzeydeki örneklerini oluşturması açısından da önemlidir (Tekin, 2005, s. 188)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALAF SERAMİĞİNİN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER

3.1. Kuzey Mezopotamya Ve Kuzey Suriye Merkezleri

Kültürlerin başkenti diyebileceğimiz Mezopotamya *"Irmaklar arası ülke",* anlamına gelmektedir. Bu coğrafi adı ilk kez Makedonya Kralı Büyük İskender (M.Ö. 336-323) kullanmıştır. Mezopotamya Mesos+potamos yani ırmaklar arası kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Mezopotamya Fırat ve Dicle Nehir'leri arasında kalan bütün toprakları içerisine almaktadır **(Ek 7.** Harita 7**)** (Sevin, 1991, s. 1) Mezopotamya kabaca batıda Halep, doğuda Zagros Dağları, güneyde de Basra Körfezi arasındaki üçgeni oluşturmaktadır. Detaylı olarak açacak olursak; Anadolu sınırımızda Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin nehirleri arasındaki alanları içine alarak, Irak toprakları içerisinde Basra Körfezi'nden Doğu Toros Dağları'na, Doğu Suriye'den Batı İran çevre dağlarına İran'ın Anadolu ile sınır yaptığı yüksek yaylalara kadar geniş bir alanı kapsar. Devamında Arabistan Masifini içine alarak kuzeye Filistin, Lübnan Dağlarını Akdeniz'den ayıran yamaçlara kadarki 1.200 km.lik bölgeyi içerisine alarak geniş bir coğrafyayı oluşturmaktadır.

Mezopotamya bölgesi kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuzey Mezopotamya dağlık bir yapıya sahipken, Güney Mezopotamya ise düz, alüvyonlu bir yapıya sahiptir. Mezopotamya'nın iki önemli akarsuyu olan Fırat (Euphrates) ile Dicle'nin (Tigris/Diglat) kaynaklarının bulunduğu Güneydoğu Toroslar, Doğu Anadolu yüksek yaylası ile Mezopotamya'nın sınırını belirlemektedir (Lord, 1912, s. 2-3). Güneyin kültürel ve siyasal gelişmelerinin etkileri "Verimli Hilal" denen kuşağın kuzeyindeki bu yüksek dağ sırası üzerinden Anadolu'ya yalnızca, ana yolların geçtiği Ergani-Maden, Lice-Genç ve Bitlis Geçidi üzerinden ulaşma olanağı bulabilmiştir. Modern Diyarbakır ilinin bulunduğu, Torosların eteğindeki bölge güneyden Tur-Abdin/Kasjaru ve doğudan da Karacadağ ile çevrilmiş olmasına karşılık, Şanlıurfa üzerinden Suriye; Mardin Eşiği yoluyla da Irak ve Eski Mezopotamya ile daha sıkı bağlar kurabilmiştir. Dicle'nin de bu bağlantıda önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bölge bu konumuyla güneyde Mezopotamya ve Suriye ile kuzeyde Orta ve Doğu Anadolu'yu birleştiren yolların kavşak noktasında, son derece önemli bir coğrafi konuma sahiptir.

Denizden 500–800 m. yüksekliğindeki verimli bölge ovaları ile Fırat ve Dicle'nin kollarının sağladığı sulama olanağı yüzünden Prehistorik Dönemlerden bu yana toplumlar için çekim merkezi olagelmiştir (Köroğlu, 2002, s. 449).

Halaf Seramiği bu bölgenin kuzeyinde bulunan Tell Halaf yerleşim yerinde ilk kez görülmüştür. Bu nedenle bu tür seramiklerin bulunduğu diğer arkeolojik yerleşmelerdeki bütün seramikler bu adla sınıflandırılmıştır. Tell Halaf Seramiği Kuzey Mezopotamya'nın en çok yayılım göstermiş seramik grubunu oluşturmaktadır. Bağdat'ın 90 km. kuzeyindeki Samarra seramik grubu ile birlikte Türkiye'de Doğu Anadolu içlerine, Doğu Akdeniz'de Çukurova sınırları içerisine kadar yayılım gösteren bu seramik kültürünün asıl kaynağı Kuzey Mezopotamya olarak gösterilmektedir (Erkanal, 1997, s. 1217). Mezopotamya Bölgesi'nin batısında Suriye ve Filistin bulunmaktadır **(Ek 8.** Harita 8**)**. Ancak Mezopotamya kültürlerinin devamı niteliğini taşıyan diğer yarısı kuzeyinde Anadolu'da yer almaktadır. Bu aşamadan Tell Halaf seramiği Kuzey Mezopotamya'nın en çok yayılım göstermiş seramik grubunu oluşturmaktadır. Halaf Kültürü Kuzey Mezopotamya içlerinde ve çevresinde bu kadar güçlü bir yayılım göstermişken neden M.Ö. VI. binyıl içerisinde Güney Mezopotamya'nın hiçbir yerinde görülmemiştir? Bu durumu bütün doğruları ile çözümleyebilmek için Güney Mezopotamya'nın M.Ö. V. binyıl coğrafi durumunu iyi tahlil etmek gerekmektedir.

Mezopotamya genel bir bakış açısıyla, Toroslar'ın ve Zagroslar'ın etekleriyle Suriye Çölü arasında, Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı bereketli topraklar olarak görülse de temel yaşam koşulları bakımından kuzey ve güney olarak birbirinden farklı bölgelere ayrılmıştır. Kuzeyde Fırat ve Dicle kalkerli bir platoyu ikiye ayırmıştır. Bu ayrılan yerde el- Cezire adında bir ova meydana gelmiştir. Fırat'ın kuzeye doğru dar bir vadi halini alır, burada Büyük Zap, Küçük Zap, Adhem ve Diyala gibi vadilerin sularıyla beslenir. Kuzeyin Fırat yakasında Cebel Abdül Aziz, Cebel Sincar ve kuzeye değin uzanan el-Cezire Balikh ve Habur'u içine alarak Anadolu içlerine kadar uzanmaktadır **(Ek 9.** Harita 9**)**. Kuzey Mezopotamya bu noktada verimli doğal bir ekolojiye sahiptir. Güney kısımda ise bu durumun tam tersi yaşanır. Mezopotamya'nın orta kısmı sayılan Hit-Samarra hattının güneyinden itibaren düz, upuzun bir ova uzanmaktadır. Fırat ve Dicle'nin milyonlarca yıldır taşıdığı toprakların birikimi burada uzanmaktadır. Dağ etekleri dışında genellikle çöl özellikleri taşıyan bu alanda yazın sıcaklık gölgede 50 dereceye çıkar. Kış mevsimi Orta Asya ve İran'dan gelen akım nedeniyle soğuk geçer. Güney kesim nehir alanları dışında çöldür. Kuzeye çıkıldıkça çöl yerini bozkırlara bırakır ve dağlara doğru yağışlar artar. Bu nedenle Toros etekleri ve bozkırlardan oluşan kuzey

kesim, merkez ve güney kesimin tersine iyi yağmur alan bir tarım bölgesidir. Kuzey Mezopotamya'da nehir yatakları fazla değişkenlik göstermemişlerdir. Fırat ve Dicle nehirlerinin birbirlerine en fazla yaklaştıkları, Babil'in kuzeyindeki orta bölge, hem az yağış alması, hem de nehirlerin derin yataklar içinde akması nedeniyle kuzeye ve güneye göre birtakım zorluklar içermekteydi. Bu bölgede tarım için derin sulama kanalları ve su bentlerinin yapılması gerekiyordu. Bu koşullar sonraları baraj ve sulama sisteminin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Mezopotamya'nın Basra Körfezi ile Babil arasında kalan bölümü ise Fırat ve Dicle ırmaklarının on binlerce yıldır taşıdıkları alüvyonlarla dolmuş, oldukça bereketli bir alandır. Nehir yatakları bu bölgede oldukça değişkendir. Bu nedenle başlangıçta nehir vadisi kenarında kurulmuş olan İsin, Nippur, Umma, Larsa gibi kentler zaman içerisinde nehirlerden km.lerce uzakta kalmışlardır. Fırat ve Dicle bu bölgede birleştikten sonra Basra Körfezi'ne ulaşırlar. Basra Körfezi'nin ağız bölgesi tümüyle bataklık ve sazlıklarla kaplı, farklı bir ekolojik ortama sahiptir. Basra Körfezi'nin günümüzdeki şeklini alması da bu bölgede yerleşik yaşamın sürdüğü dönemde gerçekleşmiş gözükür. Araştırmalar günümüzden 16 bin yıl kadar önce körfezin seviyesinin bugünkünden 110 m. kadar daha derinde olduğunu ve Fırat ile Dicle'nin sularının Umman Körfezi'nde denizle buluştuğunu göstermektedir. Yer kürenin yaşadığı son buzul sürecinin sona ermesi ve yüksek bölgelerde birikmiş kar ve buzulların erimesiyle deniz seviyesi yükselmiş ve M.Ö. IV. bin- M.Ö. III. bin yılları arasında bugünkü seviyesinden 1-2 m. yükselmiştir (Roaf, 1996, s. 16–20).

Mezopotamya'daki ilk araştırmaların serüveni de çok ilginç bir aşama göstermiştir. Mezopotamya tarihi incelenirken, yazılı belgeler ek olarak eski yerleşim yerlerinde yürütülen arkeolojik kazılarda ortaya çıkan maddi kültür kalıntıları, birçok karanlık noktayı anlamamıza yardım etmiştir. Seramik, mimari, sanat, şehircilik, sulama ve savunma gibi alanlarda gösterilen çaba ve atılan adımlar, eski kentlerin yıkıntıları arasında günümüze ulaşan izlerden öğrenilir. Mezopotamya bölgesinin batı dünyasında tanınması uzun yıllara dayanan birkaç aşamalı çalışmanın ürünüdür. Önceleri yalnızca kutsal kitap Eski Ahit'te anlatılan bazı olaylar bilinmekteydi. Sonra gezginlerin, maceracıların ve tüccarların anlatıları bunlara eklendi. 14. yy. da Mezopotamya'da Avrupa'nın büyük müzeleri için eser toplamak amacıyla ilk kazılar gerçekleştirildi. Bunları çiviyazısının çözümü ve uygarlıkların keşfini sağlayan bilimsel çalışmalar başladı. Mezopotamya ve çevresi hakkında 19.yy.'ın ilk yarısına kadar edilen bilgilerin çoğu kutsal kitaplarda adı geçen kentler ve burada yaşanmış olayların gerçeklerle tam olarak örtüşmeyen abartılı hikâyelerden oluşmaktaydı. 17. yy. ortalarında Fransız kralının

patronajı altında seyahat eden ve özellikle değerli taşlarla ilgilenen Jean-Baptiste Tavernier Bağdat'ı hemen hemen yüksek duvarlı bir Avrupa kenti gibi tanımlamıştı.

Batılı ülkelerin 19. Yüzyıl başlarında bölgeye gönderdikleri diplomatların amatör birer arkeologa dönüşerek, taşınabilir eski eser bulmak amacıyla kazılara başlamaları Mezopotamya tarihi bakımında bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Büyük Britanya, henüz Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Irak ile ilk kez doğrudan ilişki kurdu. 1783 yılında Doğu Hindistan Şirketi (East Indian Company) Bağdat'ta sürekli acente açmış ve yüzyıl sonlarına doğru üyelerinden, buldukları yazılı tabletleri İngiltere'ye ulaşmıştı. Daha sonra bu acente1802 yılında konsolosluk haline getirilmiştir (Köroğlu, 2006, s. 22–25).

Osmanlı idaresinde 1840'larda Musul'da Fransız konsolosu olan Paul E.Botta 1802–1870 yılları arasında Ninive'nin kuzeyinde Khorsabat'da kazılar ve Araştırmalarda bulunmuştur. Paul E.Botta, 1843'te yaptığı kazılarda bulduğu ve Asur kralı II. Sargon'un M.Ö. 717'de kurduğu görkemli başkenti Dur-Şarrukin'e ait kalıntılar ile monmental insan başlı kanatlı boğalar/Lamassu ve duvar kabartmaları/Orthostat'lar ortaya çıkartmıştır. Sir A. Henry Layard'ın (1817–1894) 1845'te Nimrud'ta II Asurnasirpal'in sarayında, 1846'da Ninive'de (Koyuncuk) Sennaherib'in sarayında bulduğu olağanüstü eserler ortaya çıkmıştır.

Mezopotamya'da I. Dünya Savaşına kadar; Nimrud /Kalhu'da 1845–1850 yılları arası H. Layard, Koyuncuk/Ninive'de 1849–1850 yılları arası H. Layard, 1887–1981 yılları arası Budge, 1903–1904 yılları arası Thomson çalışmıştır. Balawat/İmgur-Enlil'de ise 1877 yılında H. Rassam, Tello/Girsu'da 1877–1900 yılları arası De Sarzec, Hewzey ve 1903–1904 yılları arası Cros araştırma ve kazı çalışmalarında bulunmuştur. Niffer/Nippur'da 1888–1900 yılları arası Peters, Haynes Hilprecht araştırmalar ve çalışmalar yapmıştır. Ebu Habber/Sippar'da 1894 Herper, Babil'de 1897–1917 yılları arası R.Koldewey, 1902–1903 yıllarında V.Scheil ve Bedri Bey çalışmalarda bulunmuştur. Fara/Şuruppak'da 1902–1903 yıllarında W. Andrea, E.Heinrich ve Bismiya/Adab'da 1903–1904 yıllarında Banks'ın çalışmaları olmuştur. Kal'at Şakrat/Asur'da 1903–1914 yıllarında W. Andrea ve Kargamış/Yunus'ta 1913 yılında L. Woolley çalışmalar yapmış ve höyüğ'ün malzemelerini değerlendirmiştir. Kazılarında ve diğer alanlarda bulunan on binlerce eser dünyanın çeşitli müzelerinde ve kolleksiyonerlerde bulunmaktadır (Başgelen, 2004, s. 11).

Yayılım aşamasındaki diğer bir önemli bölge Suriye Bölgesi'dir. Suriye *"Bereketli Hilal"* olarak adlandırılan ve bunun beraberinde *Habur Nehri* ile iç kısımları

ve kuzeyi (Anadolu Yakası) ile bereketli yaşam olanakları son derece elverişli Prehistorik ve Historik kültürlerin gelişmesine uygun iklim ve toprak koşullarına sahip önemli bir merkez niteliğindedir. Halaf seramiğinin geliştiği ve yayılım gösterdiği Suriye Bölgesi'nin asıl merkezi çerçevesi *Fırat Nehri* ile *Doğu Akdeniz* arasında kalan bölgedir. Suriye Bölgesi'nin doğusunda Suriye coğrafyasının ikizi niteliğini taşıyan Mezopotamya bulunmaktadır. Kuzeyinde ise bütün kültürlerin ortak noktasını bünyesinde barındıran Anadolu yer almaktadır. Suriye Bölgesi'nin güneyinde ise Filistin bulunmaktadır (Sevin, 1991, s. 2-4).

Suriye Bölgesi'nin kültürel gelişimini oluşturan asıl kaynaklar ise Asi (Orontes) Nehri, Nahr el Litani (Leontes) Nehri ve beraberinde Doğu Akdeniz sahilleridir. Lübnan-Anti Lübnan Dağları arasında 8.14 m² genişlikte, 120 km² açıklığa sahip Bika adı verilen önemli bir alan bulunmaktadır. Asi nehri ile Nahr el Litani nehri işte bu önemli alanda doğar. Akdeniz'e dökülen bu nehirler burada Suriye sahillerinde önemli merkezlerin oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu önemli liman kentleri Doğu Akdeniz ile kültürel iletişim içerisinde bulunmuştur. Suriye'nin diğer bir coğrafik yeri Lübnan-Anti Lübnan dağları ile Fırat nehri arasında kalan bölgedir. Buradaki Halep ovası Akdeniz kıyıları ile Fırat kolları üzerinde kurulmuş kültür kentleri arasında bir bağlantı oluşturur. Suriye'nin en önemli Anadolu bağlantısını ise Habur Ovası sağlamaktadır. Suriye'nin Kuzey doğusunda yer alan Habur ovası Anadolu içerisindeki Habur nehri ve kolları arasında direk bağlantı sağlama olanağı ile stratejik bir konumda yer almaktadır. Balkh Vadisi, Fırat Nehri üzerinde 12 km. genişliğinde uzanan ve 1 km. kadar taşkın ova yatağına sahip önemli bir Halaf yerleşme alanıdır. Halaf merkezleri bu yerde yüksek teraslar üzerine konumlanmışlardır. Bu oluşum 10 m. ile 30 m. arasında değişen bir Balikh Havzası meydana getirir**(Ek 10.** Harita 10**)**. Balikh Vadisi yoğun Halaf seramiğinin ele geçtiği bölgelerden biridir (Wilkinson, 1998, s. 77 ve Akkermans, 1987, s. 24). Bu merkez Habur Nehri ile birlikte Türkiye-Suriye arasındaki Halaf yerleşmeleri açısından önemli bir konumdadır (Akkermans, 1989b, s. 123). Balikh Vadisi ile Habur Vadisi arasında kalan ve iki tampon bölgenin kuzeydoğunda Halaf merkezlerinin bulunduğu diğer önemli bölge kuşkusuz Wadi al-Hamar'dır. Wadi al-Hamar deniz saviyesinden ortalama 350-420 m. yüksektedir. Hamar'ın içerisindeki su güneyde Balikh ile birleşmektedir. Bu vadi kuzeyden Türkiye'nin güneydoğusunda, Doğu Toros dağlarının steplerinden başlamaktadır. Hamar Vadisi, 920 m. güneyden Jebel Abd el-Aziz ile Jebal Sincar, 1460 m. doğuda Tuwal el-Aba ile sınırlanmıştır. Kuzeyi ise Irak çölü ile sınırlanmıştır (Becker, 2007, s. 1-5). Levant sınırları içerisinde Halaf seramiğinin yayılımının gerçekleştiği diğer

bölge Wadi Rabah'dır. Wadi Rabah'ın boyalı Halaf seramiklerinin benzerleri tipolojik olarak Kuzey Fırat boyunca görülmektedir. Rabah içerisindeki merkezlerde özellikle kâseler, kapaklar, büyük düz tabaklar ve vazolar yapılmıştır. Wadi Rabah'la birlikte Qatifian, Besorian ve Ghassulian içerisinde de güçlü Halaf yayılımı görülmektedir (Lovell, 2007, s. 53 ve Manning, 2007, s. 6).

Gerek Mezopotamya gerekse Anadolu Halaf kültür evresinde birbirinden ayrılması imkânsız ve kesintisiz bir iletişim yaşamıştır. Bu birliktelik beraberinde güçlü birliktelikler yaratmıştır. Merkezler Halaf döneminde gelişmiş sosyal bağlar gelişmiş, bu bağlar toplum içerisinde öz güveni birlikte getirmiş ve bireyler artık coğrafi keşiflere başlamıştır. Halaf'lılarla birlikte M.Ö. VI. içerisinde yerleşilmesi imkansız gibi görünen coğrafyalara ulaşım başlamış ve hatta yerleşimler başlamıştır. Bunun en güzel örneği Güney Mezopotamya'da iskan görmüş Choga Mami Halaf yerleşmesidir. Keşfetme ve daha fazla ilerleme arzusu Halaf kültür evresinden sonra Halaf-Ubaid ve Ubaid kültür insanında da devam etmiştir. Kurulan her yeni merkez bir sonraki adıma işaret olmuş Anadolu, Suriye ve Mezopotamya Fırat- Dicle Nehirleri aracılığıyla sanki insan vücudu gibi ayrılamayacak bir bütünü oluşturmuştur **(Ek 11.** Harita 11**) (**Sürenhagen, 1986, s. Map).

3.1.1. Tell Halaf

Fiziki Konum: Tell Halaf, Kuzey Suriye Bölgesi'nde, Fıratın kolu olan Habur Nehri vadisinde yer alan önemli bir yerleşmedir. Tell Halaf Türkiye-Suriye sınırı arasında Türkiye'nin 2 km. güneyine konumlanmıştır. Merkezi konum olarak Ceylanpınar Devlet Çiftliğinin yakınında yer alan Ras-el Ain yerleşmesinin 5 km. kadar güney batısında yer alır. Höyük yaklaşık 300x350 m. büyüklüğündeki yerleşme Halaf seramiğine isim vermektedir **(Ek 12.** Harita 12**)**, **(Ek 13.** Harita 13**)** (Kınal, 1983, s. 28; Leblanc- Watson, 1973, s. 119 ve Leblanc – Watson, 1973 118).

Araştırmalar: Tell Halaf'taki ilk Araştırmalar 1899 yılında başlamıştır. Bu merkezde ilk olarak Almanya'dan Max Freiherr Von Oppenhein çalışmada bulunmuştur (Oppenheim, 1966, s. 1-5). 1911 yılında başlayan ve 1913 yılına kadar süren bu ilk çalışma 1. Dünya Savaşı ile sonlandırılmıştır. Kazılara daha sonra 1927 yılında tekrar başlanmıştır. Höyük üzerindeki bilinçli sayılabilecek ilk kazılar 1929 yılında yapılmıştır. Bilinen bu en eski kazılar 6.5 hektarlık bir alanı kaplayan Büyük Kale'de yoğunlaşmıştı. Tell Halaf Höyüğü kale olarak etrafı surlarla çevrilidir.

Suriye'nin kuzeydoğusunda yer alan Tell Halaf'ta, 77 yıllık bir aradan sonra 2006 yılında Ağustos-Eylül aylarında, Berlin Devlet Müzeleri/Staatlichen Museen zu Berlin ve Şam Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yönetiminde, Halle ve Tübingen Üniversitelerinin işbirliği ile Martin Lutz ve Mesih Baghdo yönetiminde yeniden kazılmaya başlanmıştır (Baghdo- Martin, 2009, s. 1-15). Tell Halaf, Önasya'da bilinen en iyi antik dönem yerleşmelerinden birisidir. Beş yıllık bir çalışma planı çerçevesinde, Tell Halaf'ın yerleşim arkeolojisi ve Önasya tarihindeki yeri ile ilgili, bugüne kadar yeterince aydınlatılamamış bazı sorulara cevaplar aranmaya çalışılmaktadır. M.Ö. II. binyılda en parlak dönemini yaşayan bu kent M.Ö. I. binyılda Guzana olarak bilinmekteydi. M.Ö. I. Binde Kapara adında bir hükümdarın yönetiminde kalan Guzana yaklaşık M.Ö. 808'e kadar Arami Beyliği Bit Bachiani'nin başkenti olmuş, daha sonra kentin Geç/Yeni Asurlular tarafından işgal edilmesinin ardından bir yerel yönetim merkezi haline gelmiştir. Günümüzde Aşağı Kent'in büyük bir bölümü ne yazık ki modern kent yapılaşmasının altında kalmıştır. Eski kazılarla olan bağlantının devamı için öncelikle Batı Sarayı'nın güney doğu kısmında kazılara başlanmıştır. Çalışmaları yapılan Prehistorik dönem yerleşmelerinde Halaf dönemine ait yuvarlak planlı mimari yapıya ulaşıldı (Martin- Marzahn, 2007, s. 10). Yapılan incelemelere göre Tell Halaf M.Ö. I. binde saray ve tapınak yapıları gereği ne kadar önemli bir yer teşkil ediyorsa M.Ö. VI. binyıl içerisinde boyalı Halaf seramik kültürü ile de o kadar önemli bir yere sahipti. 1911-1913 ve 1929 yıllarındaki kazılar ile sondajlarda özellikle Kapara hükümdarının sarayının kuzey batısında ve höyüğ'ün orta seviyesinde kuzey-güney istikameti içerisinde birçok boyalı Halaf seramiği ele geçmiştir. M.Ö. I. Bin ile M.Ö. VI. bin arasında başka bir evrenin olmaması bu tarihler arasında iskân görmediğini göstermektedir (Oppenheim, 1943, s. 14).

Guzana kentinin gösterişli ve lüks yaşamına nazaran M.Ö. VI. bin ve M.Ö. V. binyılın yerli sakinleri tarım ile uğraşmaktaydılar (Orthmann, 2005, s. 15). Yerleşik hayata geçen Halaf sakinleri bu yerde iyi kalitede ele yapılmış seramikleri üretmeyi başardılar ve üzerlerini çok farklı desenlerle bezediler. İşte bu bezeme türü ve bu yerleşimdeki farklı mimari yapı daha sonra benzerleri bulunacak diğer merkezler için ortak bir isime ev sahipliği yaptı. Bu seramiğin adı *"Tell Halaf Seramiği"* olarak arkeoloji dünyasında yerini aldı (Fless, 1997, s. 21–25).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tell Halaf yerleşmesinde Neolitik gelişimin ardılı olarak M.Ö. 6100-5400 yılları arasında Halaf dönemi yaşanmıştır. Tell Halaf, ismini verdiği Halaf kültürü içerisinde çok çekici boyalı Halaf seramiklerine sahiptir **(Ek**

108. Levha 3**)** (Mansel, 1937, s. 662 ve Mansel, 1937, s. 662) 2007-2008 yılı kazı verilerine göre Halaf seramikleri Orta ve Geç Halaf Dönemine verilmişlerdir (Martin, 2009, s. 9). Buradan Halaf kültürünün en iyi, en tipik eserleri olan boyalı seramikler ele geçirilmiştir (Gaulon, 2007, s. 137-140). Bu seramikler kilin kalitesi ve pişirme tekniği ile oldukça gelişmiş bir yapıya sahiptirler. Seramiklerin kili çok iyi arınmış, temizlenmiş ve pişirim esnasında fırının sıcaklığına göre kırmızı, kırmızımtırak, kahverengi, kahverenginin diğer tonları, eflatun, mor, siyah ve kaysı sarı gibi renkleri almıştır **(Ek 110.** Levha 4**)** (Lloyd, 1978, s. 79 ve Lloyd, 1978, s. 79). Ele geçen seramiklerin üzeri boyandığı gibi monokrom olarak da kullanıldığı görülmektedir. Monokrom kapların, kırmızı ve siyah boyalı kapların yanında Halaf'ın geç evresi içerisinde değerlendirilen beyaz astarlı seramikler de görülmektedir. Halaf kültürünün daha gelişmiş evrelerinde kapların dış yüzeyleri beyaz bir astarla tamamlandığı gibi bu astarın üzerinde kırmızı ya da siyah boyamanın yapıldığını da görüyoruz **(Ek 111.** Levha 5**)**.

Monokrom olan malzemeler de boyalılar gibi iyi temizlenmiş kil yapısına sahiptir. Ayrıca monokrom seramiklerin içinde katkı maddesi olarak bol miktarda kum ve kalker taşı eklendiği görülmektedir. Bu kaplar kaba bir yapıya sahiptir çünkü kapların cidarları kalın olarak şekillendirilmiştir. Höyükte ele geçen altmonochrome seramikler M.Ö. 5600'lere verilmiştir (Akkermens, 1989c, s. 127).

Halaf vazoları genellikle iyi perdahlanmış ve ince bir astarla kaplanmıştır. Astar renkleri ise; kırmızı, siyah, sarı, sarımtırak, kahverengi ve gümüşidir. Bazı kapların içinde ve dışında birtakım lekelerin olması M.Ö. VI. Binde pişirme tekniğinde bazı eksiklerin olduğunu göstermektedir. Monokrom kapların formları boyalı kaplara nazaran daha azdır. Monokrom kapların ele geçen bazı form çeşitleri; mezar küpleri, tabaklar, vazolar ve küplerdir. Halaf seramiklerinin bazılarında çark izi görülürken kimisinde ise çark izi bulunmamaktadır. Vazo biçimindeki seramiklerin üzerinde çömlekçi çarkının kullanıldığını gösteren çark izi bulunmaktadır. Bu çarkın yavaş dönen ilkel sayılabilecek bir çark olduğu kabul edilmektedir. Hubert Schmit ise bu dönemde bu yerleşimde çömlekçi çarkının henüz kullanılmadığını belirtmektedir **(Ek 112.** Levha 6**)** (Schmidt, 1943, s. 84,5 ve Wickede, 1986, s. 21). Halaf kapları formuna göre çeşitlilik göstermektedir. Bu formlar boyun kısmı alçak, gövdesi geniş ve yuvarlak küplerden; ağız kenarı huni gibi açılan çeşitli derinliğe sahip kâseler; çeşitli derinliğe sahip tabaklar ve yüksek boyna sahip testi formunda olan büyükçe vazolardan oluşmaktadır. Bu kaplar günlük ev ihtiyacını da karşılamaktadır **(Ek 113.** Levha 7**)**.

Tell Halaf boyalı seramikleri üzerinde çok çeşitli motiflere sahip zevk ve özenin işçilikle buluştuğu seramikler göze çarpmaktadır. Halaf kültürüne ait bu seramikler 78 grup altında toplanmıştır (Leblanck- Watson, 1973, s. 122-123). Bu seramiklerin nokta ve hatlardan oluşan ana dekorasyon bezemeleri; kırılmış hat, kesik hat, düz hat, kıvrılmış ve yuvarlak hat biçiminde oluşan ana motifleri meydana getirmişlerdir. Bu hatlar frizler ya da metoplar halinde düzenlenmiştir. Tell Halaf kaplarının üzerinde geometrik motiflerin yanında şematize edilmiş hayvan ve insan figürleri de bulunmaktadır **(Ek 114.** Levha 8**)**. Bezeme olarak doğanın yansıması olan ağaç, bitki ve hayvan bolca kullanılmıştır **(Ek 115.** Levha 9**)**. Tell Halaf'ın kaplarında hayvan bezemesi olarak atlar, eşekler, geyikler, karacalar, yaban keçileri de yer edinmiştir. Ancak en çok sevilen hayvan bezemesi boğadır. Halaf kaplarında kuş figürü sevilerek kullanılmıştır. Ayakta durur pozisyonda ya da uçar pozisyonda sahnelenmişlerdir. Bu kuşlar arasında; yaban ördekleri kuğular ve deve kuşları yer alır. Tell Halaf'ın kuş motiflerine uzun boynu, gagası ve bacakları ile leylek motifi verilebilir. Kanatlarını yanlara doğru açmış uçar durumda, bir çanağın iç yüzeyine arka arkaya verilerek sahnelenmiştir **(Ek 116.** Levha 10**)** (Erdalkıran, 2009, s. 262-263). Boğalarda sadece baş (bukranium) yapıldığı gibi boğanın tümü de sahnelenmiştir. Boğa figürü bezemesi muhtemelen dini bir amaca hizmet etmektedir. Bu bezemede sadece baş şeklinde verilenler dekoratif olarak yana yana dizilerek birer friz halini almıştır. Tell Halaf seramiklerinde insan figürünün de işlendiği görülmektedir. İnsan tasvirleri oturan, ayakta duran, ince külah giyinmiş şeklinde ve ellerini yukarıya kaldırır pozisyonda dans eder gibi bezenmişlerdir **(Ek 114.** Levha 8**).**

Karşılaştırmalar: Tell Halaf'ın, Halaf seramikleri Habur Vadisi içerisinde en çok Chagar Bazar ve Tell Brak ile uyuşmaktadır (Mallowan, 1936, s. 91-177). Suriye sınırları içerisindeki Tell Halaf'ın kaliteli seramikleri ile Arpachiyah'ın seramikleri hem nitelikleri bakımından, hem de üzerlerindeki çok renkli bezemeleri benzerlik göstermektedir **(Ek 117.** Levha 11**)** (Nissen, 2004, s. 53), Tell Halaf'ın PreHalaf seramiklerinin benzerlerini Suriye içerisinde (Tell Brak, Tell Arpachiyah, Tell Sabi Abyad içerisinde görebiliriz. Anadolu'da ise yakın benzerlikleri Şanlıurfa içerisinde; Tell İdris, Kazane, Fıstıklı/Zeytinlibahçe, Mezraa-Teleilat içerisinde, Kilikya'da; Tarsus-Gözlükule ve Mersin-Yümüktepe, Diyarbakır; Çayönü ve Elazığ'da Tülintepe, Tepecik/Makaraz, Korucutepe içerisinde görmek mümkündür. Halaf altmonchrome seramiklerin benzerleri Tell Aqab'ın Erken Halaf seramikleri içerisinde ele geçmiştir (Akkermans, 1989c, s. 127). Altmonochrome seramikler Sabi Abyad'ta M.Ö. 5300'lere, Tell es-Sawwan içerisindekiler M.Ö. 5300-5000'lere, Tell Halaf, Tell Habesh içerisinde

5200-5000'lere tarihlenmişlerdir (Akkermans, 1991, s. 123). Dans eder pozisyonda veya halay çeker pozisyonda verilen kadın motifi Halaf merkezlerinde sevilerek seramik üzerine uygulanmıştır. Tell Halaf dışında Tell Sabi Abyad, Chagar Bazar, Tepe Gawra, Yunus, Sakçe Gözü, Domuztepe, Tell Halula, Khirbet Garsour, Arpachiyah, Tell Brak, Tell Damishliyya, Yarim Tepe II, Khirbet Garsour, Arpachiyah, Tell es-Sawwan, Umm Dabaghiyah, Kazane Höyük, Tell Kurdu'da da bulunmuştur (Garfinkel, 2003: 43). Halaf seramikleri aralarında ki tarihleme sorununa karşın Yunan vazolarından kırmızı figürlü seramiğine, Girit-Miken seramiğine ve Ege bölgesinin prehistorik seramiklerine benzetilmektedir. Bilindiği gibi Halaf seramiklerindeki boyama kap pişirildikten sonra parlak bir renk halini almaktadır. Yapılan çalışmalar yunan vazolarının da parlamasının vernikli boyama ile olmadığı yolundadır[2] (Bakırer, 1999, s. 64).

3.1.2 Tell Halula

Fiziki Konum: Neolitik dönemden itibaren yerleşim gören Tell Halula Suriye'nin ortasında Fırat vadisinde, Halep/Halab'ın doğusunda yer alır. Türkiye sınırının 45-50 km. güneyinde Suriye sınırları içerisinde konumlanmıştır. 8 hektarlık bir alanı kapsayan yerleşme iki vadi olan Vadi Abou Qal ve Vadi Al Fars'ın bereketli topraklarının üzerine kurulmuştur.

Araştırmalar: Tell Halula 1986 yılında yapılan yüzey Araştırmaları sonucu arkeoloji literatürüne eklenmiştir. Tell Halula'nın sistematik kazıları 1991 yılında İspanya, Universitat Autonoma de Barcelona adına Miquel Molist yönetiminde ekip tarafından başlatılmıştır. Bu merkezin en önemli özelliği, bilinen en büyük Neolitik yerleşme olarak yorumlanmasıdır. Ancak hemen sonrasında hüküm süren Halaf kültürü çok uzun zaman dilimini içermemekle birlikte çok büyük bir yerleşme kültürüne de sahip değildir. Yapılan kazılar sonucu toplamda 34 tabaka tespit edilmiştir. Bunlardan 33-34 nolu tabakalar Halaf kültürüne denk gelmektedir. Bu tabakaların 35-37 kültür katında Halaf seramikleri ele geçmiştir (Aurenche-Kozlowski, 1999, s. 168).

2 Mezopotamya ve Önasya'da ki Halaf seramikleri ile Ege bölgesi seramiklerinin üzerindeki parlak boya boyanın önce bir kap içerisinde suda eritildiği daha sonra bu boya içerisine koruyucu bir kolloid ilave edilerek fazla miktarda demir ile oluşan kille etkileşime geçer. Elde edilen seramik üzerine değişik bezemelerle sürülen bu boya fırın içerisinde pişerken ısı ile kil arasında kimyasal reaksiyona geçer ve böylece parlak kırmızı veya parlak siyah rengini alır. Yunan kapları ve Halaf seramikleri; içerisinde kuvvetli hava akımı olan (oksidasyon) fırında pişirilirse içerisindeki demirle tepkimeye girer ve boyalar parlak kırmızı olur. Eğer bu hava akımı kesintiye uğrarsa o zaman fırın içerisinde oluşan odun karbonu boya ile tepkimeye girer ve boya siyah bir hal alır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: En eski yerleşimin seviyesi 1-20. kültür katında M.Ö. 7700-7600 tarihlerini vermektedir. Bu en eski yerleşim höyüğ'ün etrafında oluşmuştur. Seviyeleri 20-34. kültür katları ise Orta ve Geç Neolitik (M.Ö. 7600-6900) evreyi içermekteyken bu kültür katlarının hemen üstünde Halaf kültürüne ait yerleşmeler yer almaktadır. 35. kültür katına denk gelen Halaf dönemi yerleşmesi için geçici bir kültür yaşamı terimi kullanılmaktadır (Estebaranz- Martinez,- vd. 2006, s. 65–66 ve Aurenche-Kozlowski, 1999, s. 168). 35. kültür katında başlayan Halaf kültürü 36. ve 37. kültür katlarında da devam etmektedir. Bütün bu Halaf etkili kültür katları PreHalaf ve ProtoHalaf dönemi yerleşmelerini içermektedir. 33. ve 34. kültür katları içerisinde de Halaf seramikleri ele geçmiştir (Aytek, 2008, s. 73).

Bu merkezde ele geçen boyalı Halaf seramikleri yaklaşık olarak M.Ö. 5500'lü yıllara tarihlendirilmektedir. Halaf boyalı seramik grupları ile aynı seviyede insan iskeletlerine rastlanmıştır. Bu iskeletlerin genel yaş ortalamalarının Halaf döneminin PreHalaf dediğimiz erken dönem yaşam kültürüne denk geldiği belirtilmiştir (Estebaranz-Martinez,- vd. 2006, s. 65–66). PreHalaf ve ProtoHalaf evrelerinin en baskın seramik grubunu *"Fine Ware"* ve bu grubun çeşitli varyasyonları oluşturmaktadır. Diğer boyalı dekoratif özellik gösteren seramik grubu Samarra stilinde yapılmıştır. Tell Halula'da ele geçen Orange Fine Ware/Turuncu İyi Kaliteli Seramik'ler Halaf seramiklerinin yayılımında farklı bir konuma sahiptir. Birçok Halaf merkezinde ele geçen Turuncu İyi Kaliteliler Fırat'ın batısında şimdiye kadar bilinen en uç noktasını Tell Halula'da yaşamıştır. Bu seramik grubunun üretildiği bilinen başka bir merkez Fırat'ın batısında bilinmemektedir. Diğer bilinen grup Simple/Basit ve Burnished Coarse Wares/Perdahlı Parlak Kaba Seramik'lerden oluşmaktadır. Bu seramiklerin içerisinde katkı maddesi olarak mineral veya bitki eklenmiştir. Bununla birlikte ProtoHalaf seramikleri üzerindeki bezemelerde PreHalaf etkisi devam etmiştir. Bu etkiyi Burnished Red Slip Ware/Perdahlı Kırmızı Astarlı Seramik, Early Painted Wares/Erken Boyalı Seramikler'de görüyoruz. PreHalaf ve ProtoHalaf evrelerinde ele geçen az sayıda ki seramik gruplarını Dark-Faced Burnished Wares/Koyu Yüzlü Perdahlı Seramikler, Pattern-Burnished Wares/Çizi Bezemeli Perdahlı Seramikler, Grey-Black Wares/Gri-Siyah Seramikler oluşturmaktadır. PreHalaf ve Proto Halaf seramiklerinde görülen motifleme genellikle geometriksel bezemelerden oluşmaktadır. Fakat karakteristik bir motif olan ve Dans Eden Kadınlar olarak bilinen yani *"Dancing Ladies"* süslemeleri bazı Halaf seramiklerinin iç dekorasyonunda verilmiştir **(Ek 118.** Levha 12**) (**Cruells- Nieuwenhuyse, 2004, s. 52-53).

Tell Halula'nın PreHalaf ve ProtoHalaf evrelerini ayırmak oldukça güçtür. PreHalaf kültürünün Tell Halula'daki çanak-çömlekleri üç temel özellik göstermektedir. Bunların ilkinin seramikleri bitkisel katkılı parçaların oranı mineral katkılara oranla daha fazladır. İkinci grubu oluşturan seramiklerin büyük bir çoğunluğunu bitkisel katkılı parçalar teşkil etmektedir. Bir önceki gruba göre mineral katkılılar azalma göstermektedir. İkinci grupta boyalı seramiklerde artış gözlenmiştir. Bu grubun kırmızı boyalılarının yanında astarlanmış olanları da bulunmaktadır.

Diğer bir grubumuzu ise daha özensiz ve yapımı kalitesiz seramikler oluşturmaktadır. Bunların ise büyük bir çoğunluğunu bitkisel katkılı seramikler oluşturmaktadır % 20-25 oranında mineral katkılılar bulunmaktadır. Baskın olan yalın grup seramiklerin özellikler Halaf Neolitik geçişin en güzel örneklerini göstermektedir. Bu grubun seramiklerinin yüzeyleri ıslak sıvazlanmış ya da perdahlanmıştır. Bu seramik grubunda yüzeyi astarlı ve Perdahlı parçaların yanı sıra baskı, çizi ve boya bezeme tekniklerinin de uygulandığı görülmüştür. Bu grubun diğer seramiklerinden çok az miktarda koyu yüzlü perdahlı seramik ile gri-siyah seramik ele geçmiştir (Cruells-Nieuwenhuyse, 2004, s. 53).

ProtoHalaf ve PreHalaf evrelerinin baskın form grubu %60 ile Straight Sided Bowls/Düz Ağız Kenarlı Kâseler oluşturmaktadır. Bunu %17 ile Concave Sided Bowls/İç Bükey Ağız Kenarlı Kâseler izlemektedir. Seramik formlarından Short and Hight Neck Jards/ Kısa ve Uzun Boyunlu Vazolar ise sadece %10'luk bir kısmı oluşturmaktadır. Tell Halula'da çok az miktarda, %4 oranında Simple Closed Bowls/Basit Kapalı Kaplar ile %1.5 oranında Closed Bowls With Short Neck/Kısa Boyunlu Kapalı Kaplar ele geçirilmiştir (Cruells- Nieuwenhuyse , 2004, s. 53).

Karşılaştırmalar: Tell Halula'nın PreHalaf seramiklerine gerek tipolojik olarak gerekse kronolojik veriler ışığında benzerlerine Tell Arpachiyah'ın 2. Yapı Katı TT10 içerisindeki PreHalaf seramiklerinde ve Tell Sabi Abyad'ın PreHalaf seramiklerinde rastlamak mümkündür. Boyalı parlak seramikler, koyu yüzlü perdahlı seramikler ve diğer seramikler üzerinde görülen motiflerin benzerleri Sabi Abyad'ın kaliteli seramikleri üzerinde de benzer olarak sahnelendirilmiştir (Cruells- Nieuwenhuyse , 2004, s. 53). Halaf seramiklerinin gerek form özelliklerini gerekse bezeme özelliklerini Banahik, Tell Zeidan, Tell Aqab, Tell Ain el-Kerkh, Tell Boueid, Tell Sotto, Tell es- Sawwan, Umm Qseir ve Yarim Tepe içerisinde görmek mümkündür. Anadolu'da Kargamış, Akarçaytepe, Tell İdris, Girikihaciyan, Yümüktepe, Domuztepe, Tabara el-Akrad içerisinde de görebiliriz

3.1.3. Tepe Gawra

Fiziki Konum: Mezopotamya'da Halaf Kültürünü en iyi temsil eden merkezlerinden birisi olan Tepe Gawra Ninive yakınlarındaki dağlık ve kayalık bölge ile birlikte Musul kentinin 15 km. kadar kuzeydoğusunda, Khorsabad'ın ise 2 km. doğusunda ve Arpachiyah'ın 25 km. kuzeybatısında yer alır (Akkermans, 1989a, s. 76). Ninive yakınlarındaki dağlık bölge ve Musul arasında akan 20 km. uzunluktaki Dicle nehri arasında derin bir vadi oluşturur. Tepe Gawra tam da bu vadi içerisinde konumlanmıştır **(Ek 14.** Harita 14**)**. Tepe Gawra'nın yüksekliği 120 m. çapı ise 22 m. (Speiser, 1935, s. 1-2).

Araştırmalar: Tepe Gawra'da ilk çalışmalar 1850 yıllarına gelmeden önce Austen Layard tarafından yapılmıştır (Layard, 1849, s. 1). Daha sonra kazılara 1920'li yıllarda tekrar başlamış ve 1930'lara kadar devam etmiştir. Bu çalışmaları Doğu Araştırmaları Amerikan Okulundan Charles Bache yürütmüştür. 1932 ve 1938 yılları arasında kazıya Ephraim Speiser devam ettirmiştir (Speiser, 1932 ve 29-35; Speiser 1937, s. 190-193). 1970'lerde ise Arthur Tobler denetiminde tekrar kazıları başlanmıştır (Tobler, 1950, s. 1-13 ve Stephen 2005, s. 1-3). Höyükte yapılan kazı çalışmalarında Halaf dönemine ait bazı yapılar ortaya çıkartılmıştır. Ancak yapılan kazıların sınırlı olmasından Halaf mimarisinin tamamı aydınlatılamamıştır. Höyüğ'ün Alan A içerisinde XX. tabakasında ve kuzeydoğu yüzeyinde Geç Halaf dönemi materyalleri 3 noktada bulunmuştur. Höyük'teki kazılar tamamlanmamıştır. Halaf periyodu net olarak anlayabileceğimiz en alttaki 6 m. kazılmamıştır (Perkins, 1949, s. 40-419).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyüğ'ün A alanı ve Kuzeydoğu yamacı olarak adlandırılan iki açmasında erken döneme ait seramiklere ulaşılmıştır. Bu açmalarda Halaf seramikleri ele geçmiştir. Bu seramikler el yapımı olup, yapım olarak düzgün profil vermekte ve formları klasik Halaf özellikleri göstermektedir. Bazı Halaf seramiklerinin çarka yapıldığı düşünülmektedir. Bu çanak-çömleklerin cidarları ince yapılıdır. Tepe Gawra'nın temel formlarını; çanaklar, köşeli vazolar, konik kulplu vazolar, yüksek boyunlu vazolar, Krem Kâseler/Cream Bowls/Sos Kapları, kâseler, kadehler, fincanlar, pişirme kapları oluşturmaktadır. Ancak formlar içerisinden bir tanesi diğerlerinden belki daha geç üretilmiş olsa bile daha çok tutulmuş ve sanki seri üretime geçirilmiştir. Bu form grubu özellikle Tepe Gawra'nın XIX. Tabakasında görülen "*Cream Bowls/Sos Kapları"* yani Krema Kâseleri'dir. Bu kap üretiminin diğer form gruplarından ayrılması

ile merkezin kronolojik gelişimi açısından da belirleyici bir konumda yer almaktadır (Tobler, 1950, s. 73).

Yerleşmede ele geçen Halaf seramikleri, siyah ve turuncu renkte monokrom renk özelliğine sahip Neolitik dönem seramiklerinin hemen üstünde yer almaktadır. Halaf tipi boyalı kaplar XXV.-XVI. tabakalar arasında görülürler. Bu seramikler açık kırmızı ve kırmızımsı kahverengi boyaya sahiptir. Halaf seramiklerine katkı maddesi olarak kil, kireçtaşı konularak seramik hamuru sertleştirilmiştir. İçine katılan kil iyi arıtılmış ve bu sağlamlık sayesinde ince cidarlı yapılabilmiştir. Tepe Gawra'nın boyalı Halaf'ları ıslak el yordamı ile sıvazlanmış, yüksek ısıda pişirilmiş ve boyama ile sonlandırılmıştır. Bu höyük içerisinde Halaf kültür tabakalarının üzerinde Tell Ubaid kültürünü yansıtan dört tabaka olan XV.- XII. tabakaları yer almaktadır. Halaf seramiğinin benzer form yapıları Ubaid seramiğinin belirmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynar (Stein, 2006, s. 30-34). Yerleşmede XVI. Tabaka ile XV. tabakada Tell Halaf tabakası ile Tell Ubaid tabakaları arasında bir sınır bulunmadığı, boyalı Halaf seramikleri, Hassuna-Samarra seramikleri ve Ubaid seramiklerinin bir süre bir arada kullanıldıkları görülmektedir. Halaf seramikleri Hassuna-Samarra kültüründen sonra kendi kültür seramiklerini geliştirmiş ve bu gelişimi Ubaid hatta Uruk seramik kültürünün içerisine katmayı başarmıştır. Bu gelişimin altında kolonizasyon hareketleri, göçebe kültürü ve ticaret rol oynamaktadır (Stein, 2006, s. 33-34). Tepe Gawra'nın Samarra ile Ubaid arası boyalı seramik tiplerinin bezeme özellikleri ve seramiğe uygulanan bezeme yapısı Klasik Halaf seramikleri gibi seramiklerin üst yarısına yapılmıştır. Bu ortak seramik kültür öğeleri uzun soluklu paylaşımın göstergesidir (Bache, 1935, s. 185).

Form olarak bulunan vazoların hemen hemen tamamı boyalıdır. Bu vazoların üzerine hem monokrom hem de polychrome boyama yapıldığı görülmektedir. Yapılan boyamalarda en fazla iki renk kullanılmıştır. Bu renkler genel olarak kırmızı, siyah, kahverengi ve koyu kahverenginden oluşmaktadır. Bu boyamanın üzerinde görülen motifler ise geometrik bezeme ve çizgisel bezemelerle tamamlanmaktadır. Kimi seramiklerin üzerinde konsantrik bantlardan oluşan rozet motifinin kuşattığı son derece nitelikli ve estetik kaygı ile yapıldığı anlaşılan süslemeler görülmektedir **(Ek 119.** Levha 13**)** (Tobler, 1950, s. 111-114 ve Wickede 1986, s. 19). Bu seramik örneğinden birinde taramalar kahverengi ile yapılmışken, diğer hatlar kırmızı ve koyu siyah ile tamamlanmıştır. İkinci benzer örnek kâsenin ortasında 32 taç yaprağı ile bezenmiş çok renkli bir motif göze çarpmaktadır. Çok renkli taç yaprağı kırmızı, koyu kahverengi ile oluşturulmuştur. Benzer şekilde taç yaprağıyla yapılmış başka bir örnek höyüğ'ün A

alanından ve D tabakasında ele geçmiştir. Bu kâsenin motiflenmesinde taç yaprağının dış hatları koyu kahverengi ile sonlandırılmışken, yüzeyin iç kısmı krem astarlı boyama ile yapılmıştır.

Tepe Gawra'nın vazolarının genel form biçimini düz kaideli, küresel gövdeliler oluşturmaktadır. Bu forma yakın olan diğer bir örnek grubunu düz kaideli, küresel gövdeli, uzun boyunlu, geniş kaideden ağza doğru çan biçimliler almaktadır. Bu vazoların genel form tipi Halaf seramiğinin geç evresine işaret etmektedir. Tepe Gawra'nın Halaf boyama motiflerini kazılarda ele geçen örnekleri inceleyerek ele aldığımızda genel olarak; seramiklerin omuz kısmı ve gövdenin yarıya yakını boyama ile yapılırken, aşağı kısım kaidede boyamanın kısmen yapıldığı görülür. Kazılarda ortaya çıkan seramik örneklerinin boyunları bantlarla dekore edilmiştir. Dekore edilen bantların boyamaları tercihen koyu renklidir. Genel olarak koyu renklilerden Halaf boyalıları siyah ve koyu kahverengi ile yapılmıştır. Kimi seramik örnekleri ise siyah ve koyu kahverengine zıt renklerle boyanmıştır. Bu örneklerden birinde; siyah ve kahverengine zıt olarak kırmızı ve kahverengi boyama tercih edilmiştir **(Ek 120-122.** Levha 14-16**)**.

Tepe Gawra'nın Halaf seramiklerinde doğanın seramiğe yansıtılmaya çalışıldığı görülür. Seramiklere uygulanan betimlemenin birinde olasılıkla toy kuşu sahnelenmiştir. Bu vazonun her biri on panel/tasvir bandı ile sahnelenmiş. Bu panellerin beş tanesi geometrik, diğer beş tanesi ise kuş motifleri ile oluşturulmuştur. Boyamada tercihen siyah, kırmızımsı ve kahverengi tonlar seçilmiştir. Bu seramik örnekleri XXV. tabaka ile XVI. tabaka arasında ele geçmiştir **(Ek 123-128.** Levha 17-22**)** (Tobler, 1950, s. 127-130). Tepe Gawra'nın mezarlık alanında burial seramiklerine de ulaşılmıştır. Bu seramiklerin boyasız olanları ve boyalı olanları da mevcuttur. Boyalıların ağız kısmından gövdeye kadar geometrik bezeklerle süslendiği görülmektedir **(Ek 129.** Levha 23**)**.

Karşılaştırmalar: Tepe Gawra ile Arpachiyah'ın seramiklerinde üretim sürecinde Halaf'tan başlayıp Ubaid'e kadar devam eden kronolojik benzerlik seramiklerinde de gözlenmektedir. Hem Tepe Gawra, hem de Arpachiyah'ın seramikleri bu nedenle kimi çalışmalarda ortak olarak değerlendirme konusu yapılmıştır (Davidson- McKerrell, 1980, s. 67-70). Tepe Gawra ile Arpachiyah'ın Halaf seramikleri yaklaşık 500 yıl boyunca benzer özellikleri göstermişlerdir (Crawford, 1991, s. 179). Arpachiyah ile Tepe Gawra'nın sosyal yapılanmasının da benzer olduğu belirtilmektedir. Bu benzer sosyal yapılanmaya Sincar Vadisi'ndeki Yarim Tepe II'de verilmektedir. Halaf seramikleri ve sosyal yapılanması uyuşan başka merkez Tell Azzo I'dir. Suriye ve Levant Bölgesinde ki Chagar Bazar, Shams ed-Din ve Ras Shamra gerek sosyal yapılanması gerekse

seramikleri benzerlik göstermektedir. Anadolu'daki Halaf yapılanmasında kilit rol oynayan Mersin-Yümüktepe, Dicle-Girikhaciyan, Fırat-Cavi Tarlası'ndaki Halaf seramikleri ve içerisindeki sosyal yapılanma aynı özellikleri sergilemektedir. Irak, Musul bölgesinde yer alan Halaf merkezlerinden Tell Kutan, Kharabeh Shattani karşılaştırılması yapılacak önemli iki merkezdir. Merkezi konum olarak Halaf'ın yayılımında Tepe Gawra ile birlikte kilit rol oynamaktadır (Akkermans, 1989a, s. 76-77, 80-81). Halaf seramikleri Dicle Nehri aracılığıyla Tepe Gawra'dan Van'a kadar benzer özellikler göstererek yayılım gerçekleştirmiştir (Edens, 1997, s. 207). Gawra'nın Halaf bezekleri ile Tell Zeidan, Tell Halaf'ın boya bezekleri ayrıca uyuşmaktadır **(Ek 122a. Levha 16a)**.

3.1.4. Tell Arpachiyah/Tepe Reshwa

Fiziki Konum: Kuzey Mezopotamya'da, Kuzey Irak'ın Musul Bölgesinde, Dicle Nehrine 6 km. uzaklıkta Niniveye 6 km. kadar oldukça yakın bir yerde konumlanmıştır (Mallowan- Rose, 1935, s. 42). Bu merkez Mezopotamya'nın geniş düz ovası içerisinde Musul'un kuzeydoğusuna denk düşmektedir. Höyük, 5.5 m. yüksekliktedir ve 67 m'lik çapa sahiptir.

Araştırmalar: 1928 yılında Reginald Campbell Thomson'un ziyareti ile arkeoloji dünyasında tanınmıştır. 1930-1933 yılları arasında Max Mallowan, Agahta Christie ve John Cruikshank Rose tarafından kazılarına başlanmıştır (Gut, 2010, s. 2-3 ve Mallowan-Rose, 1935, s. 1-vd.). Arpachiyah'ta kazıları 1976 yılından itibaren İsmail Hijara gerçekleştirmiştir (Hijara, 1978, s. 8-vd. ve Hijara, 1980b, s. 54-60). Hijara, Mallowan'ın gerçekleştirdiği kazılarda höyüğ'ün değişik açmalarındaki stratigrafiyi değerlendirerek bu açmalar içerisinde ki yakın ilişkiyi ortaya çıkarmıştır (Ehrich, 1992, s. 83-86). Hijara'nın Arpachiyah çalışmalarında Halaf dönemine ait yerleşmeleri 4 evreye bölerek inceledi. Bu çalışma Halaf'a ait bilgilerin daha net anlaşılmasına neden oldu (Hijara- vd. 1980, s. 131-141 ve Hijara 1980, s. 41-42). Hijara 1976 sezonu içerisindeki 7 hafta boyunca Mallowan'ın açmasına bitişik üç açma açmış açmalardan ikisi tepenin merkezinde diğeri ise Mallowan tarafından TT8 Tholos'u olarak adlandırılan yapının güneyinde yer almaktadır. Perkins TT10 daki iki Tholos'un her ikisi de dairesel bir plan verdiğini belirtir. Temellerin yapımında iri kaya parçaları ve kum taşları kullanıldığını belirtmiştir. Bu Tholos'lar 5.6 m.'lik bir iç çapa sahiptir ve duvarları 70cm kalınlığındadır **(Ek 15.** Harita 15**)** (Perkins, 1949, s. 38-40).

1980'li yıllarda (Davidson- Mekerrell, 1980, s. 67-vd.) ve S. Jesus Arpachiyah'ın Halaf kültür yapısı ile ilgili analiz ve inceleme yaparak değerlendirmelerini yayınlamışlardır (Jesus, 1980, s. 1-vd.). Tell Arpachiyah'da 150 m. çapında bir alan ortaya çıkarılmıştır. Bu alan Halaf kültürü özellikleri gösterir. Pise tekniğinde yapılmış küçük konutlar derme çatma inşa edilmişlerdir. Arphaciyah'daki Halaf yerleşmesi 2 ana alana bölünebilir. 1. ana alan, ikametle ilgili alandır. Tholos şeklinde mimari yapıların bulunduğu çeşitli evrelerde toplam 11 yapı ortaya çıkarılmıştır. 2. çalışma alanı ise yerleşmenin büyük bir alanını kapsar ve Halaf kültürünün sosyal yaşamını içerir **(Ek 101.** Grafik 3**)** (Kubba, 1987, s. 103).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf yerleşmeleri içerisinde en iyi bilinen ve Halaf seramikleri hakkında en çok bilgiye sahip olduğumuz yerleşmelerden birisi Arpachiyah'tır. Bu merkezin seramikleri çok renkli, ince zevk ve gösterişin birer ürünleri niteliğindedir **(Ek 130.** Levha 24**)**, **(Ek 131.** Levha 25**)** (Mansel, 1937, s. 662; Mansel, 1937, s. 662 ve Curtis, 1993, s. 35). Zevk ve gösterişin birer simgesi olan Halaf boyalılarının bezemeleri ve süslemeleri Halaf seramik formlarından hemen hemen hepsini bünyesinde barındıran Arpachiyah'ta ele geçmiştir **(Ek 132-134.** Levha 26-28**)**. Ele geçen bütün Halaf seramiklerinde polychrome seramiklerin oranı % 48.5, monochrom seramiklerin oranı % 51.5 gibi nerdeyse yarı yarıya bir üretim söz konusudur (Hijara, 1980b, s. 187). Arpachiyah'ın Halaf kültür dokusu M.Ö. 5800 ile M.Ö. 5000 yılları arasına verilmiştir (Campbell, 2000b, s. 1). Höyük içerisindeki seramikler oldukça kaliteli olup, bu yerleşmeden diğer yerleşmelere ihracat yapıldığı düşünülmektedir. Höyükte belirlenen çömlekçi işlikleri buna kanıt olarak gösterilmektedir. Çömlekçi işliği içinde ele geçen 150'nin üzerindeki buluntu topluluğu seramiklerin kalitesine ispat olarak verilmektedir. Bu durum Arpachiyah'ın Halaf döneminde çanak-çömlek üretiminin merkezi konumunda olduğunu ya da önemli bir konumunda olduğunu göstermektedir (Mallowan- Rose, 1935, s. 25-34 ve Campell, 2000a, s. 2).

Arpachiyah tüm yerleşme olarak 125 m. çapa, Halaf ve Ubaid dönemini kapsayan yerleşme ise hemen hemen 67 m. çapa, 5.5 m. yüksekliğe, 10.5 m. derinliğe sahiptir. Bu derinlikte Halaf seramiklerine 7.5-8 m.'de rastlanmıştır (Leblanck- Watson, 1973, s. 118-119 ve Matthews, 2000, s. 85). Höyük içerisinde 10-6 nolu tabakalar arasında, bununla birlikte höyüğ'ün çevresindeki alanın 1 m. aşağısında Halaf dönemine ait buluntular ele geçmiştir. Halaf kültürü hakkındaki en iyi veriler ise TT6 tabakasındaki "Burnt Hause" olarak tanımlanan "Yanık Ev" katından gelmektedir (Perkins, 1949, s. 29). Bu yapı duvar işçiliği ve içerisinde ele geçen 150'den fazla Halaf Malzemesi ile "Çömlekçi Atölyesi"

olarak değerlendirilmiştir. Arpachiyah'ın kaliteli Halaf seramikleri ve bu mekân buranın Halaf döneminde çanak-çömlek üretim merkezi olduğu yolunda birtakım bilgiler vermektedir. Bu seramikler üretim sonrası muhtemelen ticari amaçla ihraç edilmekteydi (Campbell, 2000b, s. 2 ve Mallowan-Rose, 1935, s. 25-30). Höyük içerisinde Hijara, seramik formlarını dört kültürel tabaka içinde kazdığı 42 mimari tabaka içerisinden belirli özelliklere göre ayırmıştır. Hijara'nın seramikler üzerinde yaptığı değerlendirmeler de kap formları ayırt edici bir biçimde neredeyse tamamı birbirinden farklıdır. Form açısından merkezde belirtildiği kadar çok çeşit seramik olabilir veya olmayabilir. Hatta bu kadar çok fazla form olması varyasyonsu seramik aşamaları olarak değerlendirilebilir. Bu düşünce mantıklı olarak değerlendirilse de temel form tipolojisi açısından eleştirilmektedir (Akkermans, 1990, s. 131; Leblanck- Watson, 1973, s. 51; Watson-LeBlanc, 1990, s. 52-55 ve Gustavson-Gaube, 1981, s. 78-90). Hijara'nın Halaf sınıflaması ile Mallowan ve Tell Aqab'ta Araştırmalar yapan Dawidson tarafından belirlenmiş Halaf süreçleri arasında bazı farklılıklar vardır. Hijara'nın ortaya çıkardığı tabakalanma üzerinde bir takım değişiklikler olduğu gibi seramik tipolojisi de tekrar değerlendirme konusu yapılmıştır. Tartışmalı Arpachiyah kültür katları ve aralarındaki farklılıklar bir tablo ile şu şekilde sıralanabilir (Leblanck- Watson, 1973, s. 51-52).

Tablo 1

Tartışmalı Arpachiyah Kültür Katları ve Aralarındaki Farklılıklar

Hijara	**Mallowan**	**Dawidson**
4.Yapı Katı	TT 6	Erken-Orta-Geç Evre Bağlantısı
3B Yapı Katı	TT 7-9	Orta Safha Sonu-Geç Evre Başlangıcı
3A Yapı Katı	TT 10	Orta Evre Başlangıcı
2. Yapı Katı	TT 10 (Pre Halaf)	Erken Evre
1. Yapı Katı (Erken Halaf)		

Bu yapı katları içerisinde Hijara, Halaf seramiklerini Arpachiyah'ın yapı katlarına göre sıralamasını Tablo 2'e göre gruplandırmıştır (Hijara- Watson, vd. 1980, s. 143).

Tablo 2

Hijara, Halaf Seramiklerini Arpachiyah'ın Yapı Katlarına Göre Sıralaması

H I Evresi	L-42	L-34
H II Evresi	L-33	L-24
H III Evresi	L-23	L-16
H IV A Evresi	L-15	L-19
H IV B Evresi	L-8	L-1

Arpachiyah'ın Halaf seramikleri Hijara'nın ve Mallowan'nın değerlendirmelerinde Erken Halaf Evresi içerisinde yer bulduğu görülmektedir. Bu dönemin en sevilen kap formlarından birisi bodur vazolardır. Bu dönemin seramikleri boyalı ve astarlı olması ile kolayca ayırt edilebilmektedir (Perkins, 1949, s. 28-31). Mallowan bu grubu Erken Halaf seramiği olarak değerlendirmekte, Hijara'da bu grubu H 1 ile H 2 evresine karşılık getirmektedir (Ehrich, 1992, s. 83). Dawidson ile Mallowan'ın Erken Halaf kültür seviyeleri değerlendirildiğinde birbirine uygunluk göstermektedir. Ayrıca Dawidson'un hesapladığı Erken, Orta ve Geç Halaf seviyeleri ile Mallowan'ın hesapladığı seviye bölümlendirmeleri de açıkça uygunluk göstermektedir. Dawidson büyük geleneksel/yöresel Halaf seviyesinden bahsetmekte bu seviye Erken ve Orta seviyenin hemen üstünde yer almaktadır (Watkins- Campbell, 1987, s. 430-431).

Hijara Halaf dönemini dört ayrı safhaya ayırmıştır. Bu dört ana safha içerisinde değişik kap formlarının yapıldığı görülmektedir. Hijara'nın Halaf sınıflandırmasına göre ana tabaka üzerinde yer alan ve ilk tabakaları kapsayan H-I safhası erken safha olarak üç yapı içerisinde değerlendirilmiştir. Bunlar:

1) İri taneli katkıya sahip çanak-çömlek grubu
2) Orta niteliğe sahip çanak-çömlek grubu
3) İnce ve kaliteli yapım özelliği gösteren çanak-çömlek grubu

H-I safhası içerisinde ayrıca gri perdahlı seramik özelliği gösteren bir grupta yer almaktadır. H-II safhasında H-I evresinde görülen iri katkılı seramik artık kullanılmamaktadır. Bu safhada Halaf'ın kaliteli seramiği beyaz astar ile kullanılmış bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Arpachiyah'ın H-III safhasında ise dokuz yeni form ortaya çıkmıştır. H-IV safhası L-15 ve L-1 tabakaları içerisinde en geç evresini teşkil etmektedir (Hijara, 1980b, s. 141-143).

Arpachiyah'ın Orta Halaf Malzemesinin yayınlaması aşamasında öncelikle kronolojisi açısından sorunlar yaşanmışsa da daha sonraları yapılan değerlendirmelerle yayınlanmasına karar verilmiştir. Mallowan'ın Orta Halaf dönemi olarak yayınladığı seramikler Hijara'nın H-III ve H-IV evresi içerisinde değerlendirilmektedir. Orta Halaf Dönemi içerisinde polychrome örneklerin en erkenlerine rastlanmıştır. Seramik gruplarında Orta Halaf'ın bukranium ve hayvan figürlerinin sevilerek oldukça fazla uygulandığı görülmektedir. Arpachiyah'ta Halaf seramiğinin en geç grubu estetik açıdan kalitesi yüksek örneklerden oluşmaktadır. Estetik yönü ağır basan ve sanat zevkiyle bezenmiş seramiklerin en görkemlileri çok renkliliğe sahip tabak formlarından oluşmaktadır. Arpachiyah kaplarının büyük çoğunluğu TT-6 tabakasından ya da TT-6 tabakasına ait *"Burnt Hause"* da ele geçenlerden oluşmaktadır. Ele geçen bu kapların kil rengi; kırmızı, pembeye yakın sarı, koyu gri, kahverengi ve kahverengimsi sarı tonlarına aittir. Bu kapların üzerindeki bezemeler ve motifler ise daha çok siyah ve kırmızı boya ile oluşturulmuş yatay bantlar, taramalar, zincir dalga motifi dama tahtası ve boya dışında bırakılan karelerden oluşmaktadır (Mallowan- Rose, 1935, s. 32). Bu seramiklerin motifleri arasında rozetler bulunanlar ayrı bir öneme sahiptir. Bu tür seramiklere sekiz örnek vermek mümkündür:

İlk örneğimiz 31 tane taç yaprağa sahip çanaktır. Bu çanak örneğinde taç yaprağın üstüne iç gövdenin tam orta kısmına bir rozet ve bir kare ile bant oluşturan bezeme yapılmış bu sıralı motifin hemen üstüne baştanbaşa siyah bant çekilmiş ve hemen üstüne tekrar üç sıra rozet ve kare bezeme yapılmıştır. Motifler kırmızı, siyah ve beyaz boya ile yapılmıştır **(Ek 135.** Levha 29**)** (Mellaart, 1988, s. 117).

Bunlardan 13 tane taç yaprağına sahip olan 2. çanak örneğinin rozet motifi dikkate değer bir örnektir. Çanağın kenar kısmı içe yayılıp açı yaparak desenler oluşturmuş, kenarları, içleri kırmızı ve siyah boya ile üç sıra hat halinde süslenmiş, bu hatlar üzerinde siyah bant bezeme ile sonlandırılmıştır. Form örneğimiz bir tabaktır. Bu tabak kırmızı ile sarı arası bir hamura sahiptir. Seramik üzerinde yapılan incelemede hafif perdahlama işleminin yapıldığı gözlenmiştir. Tabağın hacmi 0.08 m, çap 0.297 m'dir **(Ek 136.** Levha 30**)** (Mallowan- Rose, 1935, s. 33). Diğer bir örnek ise; yine rozet motifi ile süslenmiş ve 16 taç yaprağı ile bezenmiştir. Çanağın iç kısmının alt bölümünde kırmızı ve siyahla oluşturulan kare desenleri vardır. Siyah boya ile yapılmış olan rozet motifi üç sıra halindeki bu kare desenlerle çevrilmiştir. Siyah karelerin üzerinde beyazla oluşan dört yapraktan oluşan bir bezeme verilmiştir. Bu beyaz boya Geç Halaf tabağı olduğunu göstermektedir. Tabak ağız kısmına doğru üçüncü motifleme kuşağı olarak dört bant

halinde verilen daire motifi ile sonlandırılmıştır. Bu tabak örneğinin hamur rengi kahverengidir. Yapılan değerlendirmeler sonucu perdahlandığı anlaşılmıştır. Tabağın hacmi 0.07 m, çapı 0.29 m'dir **(Ek 137.** Levha 31**)**.

4. Örnek ise Burnt Hause/Yanık Ev'de ele geçen oldukça güzel sanatsal bir zevkin ayrıntılarını yansıtan tabak örneğidir. Bu kabın orta kısmında diğer örneklerden ayrı olarak Malta Haçı Motifi/Sıvastıga ile süslendirilmiştir. Bu kompozisyona özgü olarak verilebilecek iki örnekten birisidir. Sahnelen motifler siyah ve kırmızı boya ile yapılmıştır. Orta sahnede yapılan Sıvastıga'nın çağraz uçları ok şeklini alan kırmızı üçgenlerle yapılmıştır. Sıvastıga'nın ana gövdesinin dış hatları siyahla iç hatları kırmızı dama motifleri ile yapılırken dış kenar üçgenlerin üstlerinde üçer tane daire motifi ve bu daire motifinin çevresi nokta motifi ile çevrelenmiştir. Orta sahnenin hemen üstünde üç ince bant ve içleri nokta ile çevrili bezeme öğesi yer almaktadır. Bu kompozisyon tabağın ağız kenarına kadar toplamda dört sıra halinde motifleri birbirinden ayırmak için kullanılmıştır. Kabın dış yüzeyini saran bütün motiflemeler kırmızı ile oluşturulmuş bu ince hatlarla ayrılmıştır. Tabağın hamur rengi kırmızıdır. Seramik yüzeyinde yapılan incelemeler astarlı ve perdahlı olduğunu göstermektedir. Tabağın hacmi 0.035 m, çapı 0.235 m'dir **(Ek 138.** Levha 32**)** (Mallowan- Rose, 1935, s. 33).

Beşinci örnek de dördüncü tip tabak ile aynı özelliktedir. Orta ana sahnede genişçe bir alana sahip haç uçları kavisli bir şekilde verilmiş siyahla boyanmış Sıvastıga Motifi bulunmaktadır. Haç uçları dışında kalan ara boşluklar kırmızı boya ile tamamlanmıştır. Sıvastıga'nın kavis yapan kısımdaki yarım daire biçimdeki konsantrik daireler kırmızı ve siyah boya ile tamamlanmıştır. Kâse daha sonra paneller arasına sıkıştırılmış geometrik bezemeler ile tamamlanmıştır. Bu motifler üç sıra halinde bant bezeme ile içlerinde ince çizgiler yapılmıştır. İki sıra halinde yapılan paneller arasına astarlama tekniği ile iki sıra halinde dalga motifi yapılmıştır. Dış yüzün ağız kısmı ile kaidenin hemen üst kısmında kalın bantlar hemen ardılında ince bant bezeme yapılmıştır. Bu bant sıralıları arasında ana gövde üzerinde baştan sona zincir yapacak şekilde iç içe zigzag motifi yapılmıştır. İnce ölçülerin ayarları düşünülerek yapılan bu seramik örneğinin hacmi 0.023 m, çapı 0.14 m'dir **(Ek 139.** Levha 34**)**.

Altıncı örnek, haç motifinin değişik yansımalarından birisidir. Arpachiyah'ın TT-6 tabakasında ele geçen bu kâsenin iç yüzüne ikişerli olarak verilmiş dört adet ince şerit boya çekilmiş bu şeritler mekânın ortasında birleşmekte ve haç görünümünü oluşturmaktadır. Haçın dış yüzünü belli etmek için çift sıra çizgilerin içleri nokta motifleri ile boyanarak doldurulmuştur. En iç duvarın dudak kısmı bant bezeme ile

tamamlanmıştır. Dış yüzün ağzı, orta mekânı ve alt cidar hizası bant bezeme ile çevrilmiş, belirli aralıklarla altı sıra yukarıdan aşağıya şerit bezeme çekilmiştir. Bu kabın hamur rengi sarımsı kahverengidir. Form olarak düz duvarlıdır **(Ek 140.** Levha 34**)**.

Yedinci örnek kâsenin genişliği 33 cm'dir ve monochrome bezemeye sahiptir. Tabağın tam ortasında 32 adet taç yaprağı sahnelenmiştir. Bu taç yaprağı dairesel bir bant ile sonlandırılıp bir üst sahnede kareler arasına çiçek motifi veya çapraz şerit verilmiştir. İki sıra halinde verilen bu panel örge kalın bir bant ile bir üst benzer üçlü panel bezemeden ayrılmaktadır. Tabağın ağız kısmı ince çentik zigzag bezeme ile tamamlanmıştır **(Ek 141.** Levha 35**)**.

Sekizinci ve son örneğin formu tabaktır. Arpachiyah'ın TT-6 tabakasına ait sarımsı kahverengi hamura sahip önemli bir tabaktır. Form olarak oldukça nadir ele geçen formlardan birini oluşturmaktadır. Ana gövdede ve kaidenin hemen üstünde olmak üzere iki kavis içe doğru verilmiştir. Bu kavisi sağlayabilmek için kâse kaideden ağız kısmına kadar geniş yapılmak durumunda kalınmıştır. Derin iç hacim yaratılmıştır. Derin tabak formun iç yüzünün ağız hizasında aşağıya doğru aralıklı ince çentik bezeme atılmış daha sonra aralıklı paralel iki sıra bant ve bu bantlar arasına metoplar halinde dizilmiş uç uça üçgenler ve dört sıra düz çizgi bezeme yapılmıştır. Alttaki bant bezemeye bağlı olarak sarkık dalga motifi yapılmıştır. Bu uygulama aralıksız olarak bir baştan bir başa devam etmektedir. Dış yüzde oluşan iki kavisin hemen üstünde birer tane bant yapılmıştır. Bu bant bezeme arasına iç yüzde olduğu gibi çift bağlı üçgenler ve hemen yanında dört adet aşağıdan yukarıya çizgi bezeme yapılmıştır. En altta ki bant bezemeye iç yüzde olduğu gibi aşağıya sarkan dalga motifi yapılmıştır. İnce ayrıntıların uygulandığı bu geç dönem Halaf seramiğinin cidarı 0.076 cm'dir.

Arpachiyah'ın seramikleri üzerinde en çok sevilen bezeme örneklerinden birisi de bukranium motifidir. Bu bezemelere 3 örnek verilebilir:

Örnek kâselerimizden ilkinin merkezinde haç sekline yakın bukranium motifi yer almaktadır. Bu motif oldukça stilize verilmiştir ve bezeme öğesi bir bütün halinde haç şeklini yansıtmaktadır. Motiflerde boyama olarak kırmızı ve kahverengi ton arası tercih edilmiştir. Bu ton çeşitliliği pişirim sırasındaki ısıdan kaynaklanıyor olmalıdır. Kâsenin hamur özü aslında kırmızımsıdır. Fakat fırınlamanın etkisiyle kırmızımsı sarıdan kahverengimsi sarı rengine dönüşmüştür. Kâsemizin hacmi 0.095 m, çapı 0.26 m'dir **(Ek 142.** Levha 36**)** (Mallowan- Rose, 1935).

Örneklerimizin ikincisinde kabın merkezinde süsleme olarak çapraz düzenlenmiş kolların her birinde fazla şematize edilmemiş bukranium motifi yer almaktadır. Ayrıntıya

inildiğinde motifin uzunlukları stilize edilmiş olsa dahi diğer örneklere nazaran daha doğal işlenmiştir. Kâse dışa doğru yatay zigzaglarla, dalga motifleri ile tamamlanıyor. Motifler parlak kırmızımsı ile siyahımsı arasında değişmektedir. Kâsenin kil rengi kırmızı ile sarı arası kayısı rengi denilebilecek tona sahiptir. Seramik üzerinde yapılan incelemede perdahlandığı anlaşılmıştır. Kâsenin hacmi 0.057 m. çapı 0.22 m'dir **(Ek 143.** Levha 37**)** (Mallowan- Rose, 1935).

Diğer 3. örnek ise; Haç motifi ile beraber hemen bu motifin altında bukranium bezemenin olması açısından önemlidir. Farklı özellikler taşıyan bu seramiğe taramalar ve dalgalı hatlardan oluşan üç sıra firiz ayrı bir estetik katmıştır.

Arpachiyah'da merkez sahne süslemesi olmayan Halaf seramikleri de bulunmaktadır. Bunların iç ve diş yüzeyinde şerit bezeme süslemesi mevcuttur. Orta boş sahnenin çevresi üç sıra ince bant ile çevrilidir. Daha sonra bir kalın bant ve ardılı iki ince bant ile basit süslemeden içi çizgilerle oluşturulmuş dalga motifine geçilmiştir. Dalga motifinin hemen üstüne iki ince bant daha çekilmiştir. Tabak en son ağız çevresinde kalın çizgiyle oluşturmuş uçları tomurcuk bezeme ile sonlandırılmıştır. Seramik yangın geçirmiş bir mekânda ele geçtiğinden grimsi kül rengini almıştır. Tabağın hacmi 0.093 m, çapı 0.34 m'dir **(Ek 144.** Levha 38**)** (Mallowan- Rose, 1935, s. 108-122 ve age, 1935).

Bezeme ve süslemenin dışında Arpachiyah'da en çok sevilen karakteristik kap formlarından biri *"Cream Bowls/Sos Kapları"*dır. Cream bowls/Sos Kap'ları Arpachiyah içerisinde özel bir sınıf oluşturmaktadır. Cream bowllar ince cidara sahip yüksek ısıda pişirilmiş ve daha sonra astarlanmış sağlam kap grubunu oluşturmaktadır. Cream bowls/Sos Kapları'nın motifleri parlak boyama ile yapılmıştır. Eğimli olan kaidenin üzeri karelere ve dikdörtgenlere bölünüp açık gövdenin kili üzerine koyu renkte boyama yapılmıştır. Bu formun en çok kullanılan motifi noktalamadır. Kimi Cream Bowls/Sos Kap'ları beyaz boyama ile bezeme yapılmıştır (Mallowan- Rose, 1935, s. 131). Beyaz boyamalı Halaf malzemeleri geç dönem Halaf iskânına kanıt oluşturmakla birlikte, Ubaid kültür döneminin hemen altında yer almaktadır (Matthews, 2000, s. 85). Merkezde Ubaid dönemi yerleşmesi de vardır. Bu nedenle olası bir Halaf-Ubaid geçiş dönemi de yaşanmıştır. Ele geçen "Cream Bowls/Sos Kapları" Krema/Süt kâselerine beş örnek verebiliriz.

İlk Sos Kapları Arpachiyah'ın TT6 katındaki *"Burnt Hause*/*Yanık Ev"* de ele geçmiştir. Klasik Halaf formlarında olduğu gibi orta gövde bel diyebileceğimiz noktada incelmiştir. Gövde alta kaideye doğru köşe oluşturmuş, üste ağza kısmına doru dışa kavis alıp kalınlaştırılmıştır. Süt kâsesinin hamur rengi koyu kırmızı ile kahverengi arasında

kayısı rengini almaktadır. Motiflemeler kırmızımsı renkte olup kalın yatay bantlar, kalın daire bezemeler, panel altı dalga motiflerinden oluşmaktadır. Süt kasesinin çapı 0.04 m. iken hacmi ağız ile kaide arasında değişiklik göstermektedir ve genel olarak 0.125 m'dir**.**

İkinci örneğimizdeki Cream Bowls/Sos Kapları TT6'nın hemen altından gelmektedir. İlk örneğimize benzemekte fakat bu örnek biraz daha ince uzun yapılıdır. Anlaşıldığı kadarıyla motifler siyah ile kırmızı arasında değişen boyama ile yapılmıştır. Bezemeler ilk örnekteki gibi geometrikseldir. Bunlar kalın bantlar, düz aşağıya inen çizgiler, panele bağlı dalga motifi ve merdiveni andıran sıralı bezemelerden oluşmaktadır. Cream Bowls/Sos Kapları'nın hamur rengi koyu kaysı rengine sahip ve perdahlanmıştır. Hacim 0.065 m. ve çap 0.125 m'dir **(Ek 145.** Levha 39**)** (Mallowan-Rose, 1935).

Üçüncü Cream Bowls/Sos Kabı örneğimiz TT7 katında ele geçmiştir. Çok sade bir bezemeye sahiptir. İki bezeme öğesi dışında düz kalın panellerden oluşmuştur. İki farklı motifin birincisi güneş motifi, ikincisi panele asılı dalga motifidir. Bu asılı dalga motifi dış yüzde olduğu gibi iç yüzde de uygulanmıştır. Cream Bowls/Sos Kabı'nın kil rengi kırmızı ile kahverengi arası kayısı rengindedir. Yapılan çalışmalarda hacim 0.072 m, çap 0.16 m olarak hesaplanmıştır **(Ek 146.** Levha 40**)** (Mallowan- Rose, 1935).

Dördüncü örnek Arpachiyah'ın TT7 katının hemen altında ele geçmiştir. Cream Bowls/Sos Kabı'nın motiflenmesi siyah boya ile yapılmıştır. Perdahlanan bu seramik parlak siyah Halaf örneklerinin en güzellerinden birisidir. Form olarak Klasik Cream Bowls/Sos Kapları tiplemelerinden biridir. Formun ağız kısmında ve gövde üzerinde nokta ile oluşturulmuş bant bezeme söz konusudur. Bu iki nokta bant bezeme arasına uç kısımları dışa kavis alan bir birine bağlı sıralı üçgen motifi yapılmıştır. Orta omurga kısmı ile kaide arasında da üçgen bezemenin olduğu görülmektedir. Örneğimizin iç kısmı da dış yüzü gibi boyanmıştır. Ağız kısmındaki noktalamalar devam ederken gövde üstündeki ikinci noktalama bandın yerini çift dalga motifi almıştır. Aralarındaki kavisli üçgen bezeme burada da uygulanmıştır. Cream Bowls/Sos Kapları'nın kil rengi kahverengimsi sarı iken üzerine kayısı rengi astar çekilmiştir. Seramik üzerinde yapılan incelemeler perdahlandığını göstermektedir. Vazonun hacmi 00.72 m., çapı 0.15 m.'dir **(Ek 147.** Levha 41**)** (Mallowan- Rose, 1935).

Son örnek Cream Bowls/Sos Kapları Arpachiyah'ın TT-10 katından, yani PreHalaf ile Erken Halaf arasındaki tabakadan gelmiştir. Bu örneğimiz erken evrelerden dolayı iri, büyük ve kaba yapılı üretilmiştir. Bu geniş Cream Bowls/Sos Kapları'nın üzerindeki motifler kırmızı ile siyah arasında değişmektedir. Seramiğin üzerindeki kırmızımsı siyah

boyama olasılıkla seramik ustasının fırının ısısını ayarlayamamasındaki tecrübesizliğin bir sonucudur. Örnek Cream Bowls/Sos Kabı'nın yakın motif benzeri ikinci örnektir. Bu örneğimizdeki motifleri kalın paneller, daire motifleri, panele asılı dalga motifi kalın dikey bezeme ve yatay dalga motifi oluşturmaktadır. Seramiğin iç kısmında dudak üzerindeki kalın banta asılı dalga motifi uygulanmıştır. Seramiğe boyanmadan önce krem rengi astar uygulanmıştır. Cream Bowls/Sos Kabı'nın hacmi 0.082 m, çapı 0.22 m. olarak hesaplanmıştır **(Ek 148.** Levha 42**)** (Mallowan- Rose, 1935).

Orta Halaf'tan Geç Halaf'a doğru girildiğinde astar uygulamasında bir artış görülür. Ayrıca boyalıların sayısı artar. Beraberinde seramikler üzerindeki boyanacak alanda genişlemeler görülür. Seramiklerin bezenme zorluğu artsa da seramik ustaları boyları oldukça dikkatli ve başarılı bir şekilde uygulamayı başarır. Seramiklerin formu değişikliğe uğrar ve nitelikleri artar. Bu özellikleri bünyesinde barındıran üç vazo örneği verilebilir.

İlki örnek krem astarlı, sarı kil rengine sahiptir. Bu örneğin dış yüzdeki motiflerini dört yapraktan oluşan motifler ağı meydana getirmektedir. Bu yaprak motifler kil renginde bırakılırken geri kalan bütün alan kırmızımsı kahverengi tonlarda boyanmıştır. Bitki motifinin sonlandığı alt kısımda bir sırası bitki motifine asılı, diğer hemen onun altında olmak üzere baştanbaşa panel şeklinde dalga motifi yapılmıştır. Motifleme en altta ise ince bir bant bezeme ile sonlandırılmıştır. İç kısmın dudak çevresi bant bezemeyle çevrilmiş ve altında bu banta asılı dalga motifi yapılmıştır. Krem astarlı bu vazonun hacmi 0.085 m.'dir **(Ek 149.** Levha 43**)**.

İkinci örnek kahverengi kille yapılmış ve krem rengi astarlanmıştır. Motiflemeler bu krem rengi astar üzerine kırmızı kahverengi tonlarında yapılmıştır. Yüksek ısı nedeniyle seramik rengi griye dönmüştür. Motifler dış yüzün ağız kısmından gövdenin kavis yaptığı yere kadar dört üçgenin bir araya gelmesiyle oluşmuş karelerden meydana gelmektedir. Kavisin hemen altında yapılan çift sıra ince bant bu motiflemeri sonlandırıp panel halinde şevron bezemeye dönüşmüştür. Tek sıra halindeki şevron bezemenin hemen altında yine çift sıra ince bant bezeme yapılmıştır. İç yüzde ise ilk örnekte olduğu gibi bant bezeme ve bant bezemeye asılı dalga motifi verilmiştir. Vazonun hacmi 0.055 m'dir **(Ek 150.** Levha 44**)**.

Üçüncü örnek vazo ilk iki formdan biraz farklı olara basık, şişkince ve ağız kısmı keskin dik yapılmıştır. Bu vazonun kili kahverengidir. Motifleme dış yüzde ağız üzerinde kalın bir bant ile başlamış ana gövdenin hemen altında aynı kalınlıkta bant ile tamamlanmıştır. Ana motif olarak verilen sıralı şevron motifi bu iki kalın bant arasına

yerleştirilmiş ince iki bant arasında ki sıralı şevron motiflerinden oluşmaktadır. İç yüzün sadece ağız kısmı, dış yüzün ağız kısmındaki bant ile aynı boyutlarda bant bezeme ile çevrilmiştir. Vazonun hacmi 0.07 cm'dir **(Ek 151.** Levha 45**)**.

Arpachiyah'ın Geç Halaf evresinde seramiklerin boya uygulaması oldukça nitelikli, kaliteli bir aşamaya gelmiştir. Bu evrede seramiklere turuncumsu astar üzerine kırmızı ve siyah parlak boya bezeme yapılmıştır. Seramiklerin iç yüzeyde görülen bezemelerin oranında artış gözlenmiştir. Noktalarla çevrelenmiş olan dama tahtasına, çapraz kareler ve yuvarlaklar simetrik olarak uygulanmıştır. Kâseler, Çömlekler, Stone Vesseller ve Minyatür kaplar form biçimleri arasındadır **(Ek 152-158.** Levha 46-52**)**, **(Ek 159-162.** Levha 53-56**)** (Gürdil, 2006, s. 13; Campbell, 2000, 8-13 ve Matthews, 2000, s. 88).

Yerleşmedeki Halaf seramikleri ince işçiliğe sahiptir. Seramikler boyalı ve boyasız olarak üretilmiştir. Boyalı olanların bezemeleri son derece ustaca seramiğe uygulanmıştır. Bezemelerin seramiğe belirli bir plan dâhilinde ustaca yerleştirildiği görülmüştür. Bezemeler geometrik olduğu gibi figüratif olarakta ustaca işlenmiştir. İnsanlar, hayvanlar ve neslerden ayakkabı motifi bunlardan bazılarıdır **(Ek 163.** Levha 57**)**, **(Ek 164.** Levha 58**)** (Hijara, 2005, s. 126 ve Karsgaard, 2006, s. 54).

Karşılaştırmalar: Erken Halaf olarak değerlendirdiği standart kap formları yani; iç bükey kenarlı kâseler ve küresel vazoların benzerlerini Tell Halaf içerisinde görülse de bu dönemde Arphaciyah'ta pek rağbet görmemekle birlikte seramik formları arasında kısmen görülmektedir. Tell Halaf'ın sevilen formlarından biri olan bodur vazolar Arpachiyah'ın da sevilen formları arasında yer almaktadır. Bodur vazolar Arphaciyah ve Tell Halaf içerisinde Erken Halaf döneminde çağdaştır.

Burnt Hause ve diğer tabakalar içerisinde bulunan Halaf seramikleri gerek form gerekse bezemeleri bakımından Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu'da ki Hassuna-Samarra ve Ubaid seramik türlerine benzemektedir **(Ek 165-168.** Levha 59-62**)**. Burnt Hause'da ele geçen seramik örneklerden biri Samarra'daki erken dönem mezarlığında ele geçen kâse ile benzerlik göstermektedir. Üzerindeki Malta Haçı ise motif olarak yine Samarra'da Ninive'de ve kısmen Tell Halaf'da da görülmektedir (Herzfeld, 1923, s. Levha XXIII). Haç motfi yanı sıra bucranium motifi, figüratif bezemeler ve ayakkabı motifi Tell Brak ile benzer özellikler sergiler (Hijara, 2005, s. 126).

Arpachiyah'ın geç dönem son derece kaliteli Halaf seramiklerine Tell Aqab'da rastlamak mümkündür. Aqab içerisinde iki eser Arpachiyah ile benzerlik göstermektedir (Ehrich, 1992, s. 83-86).

Arpachiyah'ın Cream Bowls/Sos Kapları'nın Anadolu'da Mersin Yümüktepe'de benzerleri bulunmuştur. Mersin Yümüktepe ile Arpachiyah'ın Cream Bowls/Sos Kapları'nın üzerinde yer alan bukranium, leopar ve tekstil desenli motifleri ortak zevkin ortak yansıması olsa gerek. Arpachiyah ve Yümüktepe Halaf'larında dikkati çeken diğer bir ortak özellik ise fırınlama esnasında kullanılan hafif sırra sahip parlak boyalı seramikler ve içerisinde Cream Bowls'lara eklenen beyaz boyalı seramiklerdir (Mellaart, 1966, s. 16).

3.1.5. Chagar Bazar Höyük

Fiziki Konum: Kuzey Mezopotamya'da Habur Nehri üzerinde Habur vadisi içerisinde yer olan önemli bir merkezdir. El Hasakah'ın 35 km. kuzeyinde, Amuda'nın 20 km. güneyinde, Qamishly den Halep/Aleppo'ya giden anayol üzerinde yer alan höyük yaklaşık 12 hektar büyüklüğüne sahiptir **(Ek 16.** Harita 16**)**.

Araştırmalar: Chagar Bazar'ın en erken Çalışmaları Yukarı Habur Çalışmaları içerisinde 1934-1935 yılları arasında Max Mallowan ve Agahta Christie tarafından gerçekleştirilmiştir (Mallowan, 1936, s. 1 ve Mallowan 1947). İkinci dönem Çalışmaları ise Irak İngiliz Arkeoloji Okulunun ve İngiltere Müzesi'nin denetiminde 1936-1937 yılları arasında yapılmıştır (Mallowan, 1937, s. 91). Chagar Bazar'da kazılara tekrar 1999 yılında başlanmış ve bu çalışmalara 2002 yılında son verilmiştir. Bu çalışmalar A. McMahon, Ö. Tunca ve A. Bagdo'nun denetiminde yapılmıştır (McMahon- Tunca- vd. 2001, s. 201, 222 ve McMahon- Colantoni,- vd. 2003, s. 1, 16). Yapılan çalışmalar sonucu Chagar Bazar Höyük'te 15 tabaka tespit edilmiştir. Chagar Bazar'da Samarra ile Halaf seramikleri belirli bir noktada özellikle 15. ve 14.-12. tabakalarda iç içe geçmiş durumdadır. Bu tabakalar olasılıkla geçiş evresini vermektedir. 11. tabakada ise artık Samarra seramiği sonlanmakta yerini Halaf kültürünün seramiğine bırakmaktadır. Halaf kültürü beraberinde 6. tabakaya kadar devam etmektedir. Araştırmalar ve yapılan çalışmalar neticesinde 15.-13. tabakalar PreHalaf, ProtoHalaf, Erken Halaf seramikleri, 12. tabakada Orta Halaf seramikleri ve 11.- 6. tabakalarda ise Geç Halaf seramiklerine ulaşılmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Chagar Bazar'da Halaf seramikleri Ubaid kültür dokusunun hemen altında, 15 m. derinlikten 25 m. derinliğe kadar ki seviyede ele geçirilmiştir (Cruells-Nieuwenhuyse, 2004, s. 47, 68). Chagar Bazar'ın 15.-6. tabakaları arasında görülen Halaf boyalılarının en çok kullanılan bezeme örgesi basit geometrik

desenli motiflerdir. ProtoHalaf seramiklerinde çok farklı formlar üretilmiş ve bunların yüzeyleri daha çok geometriksel olarak boyanmıştır. Kimi bezeme ögeleri seramiğin tüm yüzeyini kaplamaktadır. Bazı seramik grupları şu şekilde sıralanmıştır: *Fine Painted Ware*/ İyi Kalite Boyalı Seramik, *Plain Fine Ware*/Basit Kaliteli Seramik, *Mineral Coarse Ware*/Mineral Katkılı Kaba Seramik, *Vegetal Coarse Ware*/Bitkisel Katkılı Kaba Seramik, *Burnished Red Slip Ware*/Perdahlı Kırmızı Astarlı Seramik, *Dark-Faced Burnished Ware*/Koyu Yüzlü Perdahlı Seramikler, *Husking Trays/Saman Yüzlü/İzli Seramik*, *Orange Fine Ware*/Kaliteli Turuncu Seramik. Bunlardan İyi Kalite Boyalı seramikler ele geçenlerin % 2. 39'unu içermekte ve Neolitikten Halaf'a geçişte ki Samarra seramikleri ile yapım açısından yakın ilişki sergilemektedir. Basit Kaliteli seramikler % 2.19'luk bir kısmı oluşturmaktadır. Mineral Katkılı Kaba ve Bitkisel Katkılı Kaba seramikler oldukça yaygın üretilmiştir. Oran olarak Perdahlı Kırmızı Astarlı seramiklerden daha fazladırlar. Koyu Yüzlü Perdahlı seramikler ve Husking Tray/İzli seramikler en az ele geçen grubu oluşturmakta ve % 1'den az üretim yapılmıştır. İyi Kaliteli Turuncu seramikler Erken Halaf'a geçiş aşamasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu seramik türü yaklaşık % 1.5 oranında üretilmiştir **(Ek 102.** Grafik 4**)**. Form olarak eğri çizgili kâseler, iç bükey ve vertical/dik kenarlı kâseler, küçük boyunlu kabalı kâseler, yüksek boyunlu vazolar ve tabaklar üretilmiştir **(Ek 169.** Levha 63**)** (Cruells-Nieuwenhuyse, 2004, s. 54).

Orta Halaf döneminin tüm seramikleri el yapımıdır. Orta Halaf kültürü içerisinde üretilen Halaf seramikleri gündelik hayatta kullanıldığı gibi Halaf kültürü içerinde mezar eşyası olarak da kullanıldığı görülmüştür. Bu örneklerden birisi bir çocuk mezarında ele geçmiştir. Bu örnek vazo Chagar Bazar'ın 9. tabakasında G78 nolu mezar buluntusudur. Vazonun yüzeyi krem rengi astara sahiptir. Krem rengi bu yüzey üzerine kırmızı ile siyah arasında değişen tonlarda boyama yapılmıştır. Boyanan omuz ve ağız bölümünde inceden kalına kadar değişen bantlar, içe kavisli dörtgen motifi ve bu motifin içi çizgilerle taranmıştır. Vozonun gövdesi şişkin, ağız kısmı dışa kavisli olarak yapılmış ve genişliği 9.2 cm olarak belirlenmiştir **(Ek 170.** Levha 64**)**. Kırık olarak ele geçen iki örnek kâse ise perçin deliklere sahiptir. Bunların ilki Chagar Bazar'ın 11. tabakasında ele geçmiştir. Örnek kasemiz yapıca kaba yapılıdır. Yapım Malzemesi olan kil koyu sarı bir ton rengine sahiptir. Bu kil rengi üzerine kırmızı boyalı motifler yapılmıştır. Motifler Klasik Halaf ürünlerinden bant bezemeler ve çapraz hat bezemelerinden oluşmaktadır. Bu çapraz ağ motifi seramiğin kaburga yapan gövdesinin altındaki kalın bant bezemeden başlayıp ağız kısmına kadar devam etmiştir. Seramiğin iç ağız kısmı da bezenmiştir. Kaide kısmından

açılan çift delikli bu kasenin genişliği 6.7 cm'dir **(Ek 171.** Levha 65**)**. İkinci perçin delikli kâsenin Chagar Bazar'ın 12. tabakasında ele geçmiştir. Kâsenin kil rengi 11. tabakada ele geçen ilk örneğe uygun olarak koyu sarı renk tonuna sahiptir. Kabın yüzeyi kırmızımsı siyah tona sahip renkte boyalı motiflere sahiptir. Gövde ile kaide kısmı arasında keskin kavis yapan kaburganın hemen altından ağız kısmına kadar iki sıra çapraz zigzag motifi ile tamamlanmıştır. Gövde kısmı geniş bir bant bezeme yapılmıştır. Açılan bu perçin deliklerin ya asmak için ya da içine konulan malzemeyi arıtmak için yapıldığı düşünülmektedir. Ele geçen bu işlevsel kasenin gövde genişliği 8.2 cm'dir **(Ek 172.** Levha 66**)**.

Genel olarak diğer merkezlerde ele geçen Halaf seramikleri ile Chagar Bazar'ın Halaf seramikleri uyum göstermektedir. Chagar Bazar'ın klasik Halaf form ve bezeme öğelerine beş örnek verilebilir. İlk kâse örneğimiz Chagar Bazar'ın 10. tabakasındandır. Örnek kâsenin kil rengi Chagar Bazar'ın genel seramik hamur rengi olan koyu sarıdır. Kâsenin yüzeyi kahverengimsi siyah boya ile kısmen boyanmıştır. Motifler bantlardan ve içleri taralı baklava dizilerinden oluşmaktadır. Kasenin formu basit yapılı ve hacmi 5.3 cm'dir **(Ek 173.** Levha 67**)**. İkinci örnek, Chagar Bazar'ın 12 tabakasında ele geçen kesedir. Kâsenin yüzeyi düzeltilmiş ve siyah boya ile tamamlanmıştır. Yüzeydeki boya motiflemesi bütün alanı kaplamaktadır. Ağızda ve kaide kısmında bant bezeme yapılmıştır. Ağız kısmındaki siyah bant bezeme kaide kısmındaki siyah bant bezemeye göre küçük verilmiştir. Bantların arası çapraz kafes motifi ile baştan aşağı taranmıştır. Şişkince bir karın yapısına sahip olan formun gövdesi 8 cm'dir **(Ek 174.** Levha 68**)**. Üçüncü örnek, Chagar Bazar'ın 12. tabakasında bulunmuştur. Örnek form kâse, koyu krem rengi ile koyu sarı rengi arası kile sahiptir. Seramiğin yüzeyi siyah boya ile boyanmıştır. Sahnelenen motifler ince bantlardan ve ana gövde de bantlar arasına sıkıştırılmış taralı baklava motiflerden oluşturulmuştur. Kâsenin iç yüzünde sadece ağız kısmında bant bezeme yer almaktadır. Gövdesi düz inen bu kasenin kaide kısmı daralma yapmaktadır ve 7.3 cm'lik gövdeye sahiptir **(Ek 175.** Levha 69**)**. Diğer bir dördüncü örnek Chagar Bazar'ın 12. Tabakasında ele geçmiş kâsedir. Sarı renge sahip kil üzerine kaysı sarısı astar yapılmış ve perdahlanmıştır. Açık renk astar üzerine parlak kırmızı boya uygulanmıştır. Form ve boya uygulaması 12. tabakada ele geçen kâseler ile uyum göstermektedir. 12. tabakada ele geçen 2. örnek kâse ile birebir uyum göstermektedir. Belki de aynı seramik ustasının üretimidir. Bu vazonun da kaide kısmı ve ağız kısmı boyanmıştır. Aynı şekilde ağızdaki bant bezeme kaide kısmındaki bant bezemeden daha ince yapılıdır. Bant bezemeler arasına baştanbaşa çapraz bant bezeme yerleştirilmiştir.

Yapı olarak diğer formlara nazaran iri yapılı olarak gövde 11.6 cm verilmiştir **(Ek 176.** Levha 70**)**. Son örnek Chagar Bazar'ın 10. tabakasına aittir. Bu kâse örneği koyu sarı hamura sahip, krem astarlı ve perdahlıdır. Astar uygulamasının üzerine siyah boya ile motifleme yapılmıştır. Ağız kısmında kalın bir bant ile başlayan paralel beşli bant serisi ana gövde üzerinde tek sıra oluşturan baklava motifi ile sonlandırılmıştır. Daha sonra kaide kısmına doğru inen düz ana gövdede tekrar paralel sarı altı bant bezeme yapılmıştır. Kâsenin iç kısımda dudak kenarında bir tane bant bezeme süslenmiştir. Ele geçen 11.5 cm'lik büyükçe yapılı kaselerden biridir **(Ek 177.** Levha 71**)**.

Seramiklerin bazıları olağan üstü bir güzelliğe sahiptir. Bu güzelliğe sahip seramiklerin gündelik hayat dışında dinsel bir neden için üretildiği düşünülebilir. Bu amaçla kullanılan seramiklerden bir grubu *"Champagne Ware/Kadehler"* olarak adlandırılan kaplar oluşturmaktadır. Bu kapların ritüel için libasyon kabı olarak kullanıldığını düşünülmektedir. Bunlara iki örnek verebiliriz. Birinci libasyon kâsesi Chagar Bazar'ın 11. tabakasından perdahlı ve krem astarlıdır. Astar üzerine kırmızı boyama ile geometrik bezemeler işlenmiştir. İki kalın bant ağız kısmında ve kaideye yakın bir yerde yapılmıştır. Kalın iki bant arasına birer sıra çapraz zincir motifi ve iki ince sıra bant bezeme yapılmıştır. Kasenin cidarı ince ve sağlam yapılı, genişlik ise 12.3 cm'dir **(Ek 178.** Levha 72**)**. İkinci örnek 12. tabakadan bir kâsedir. Kâse perdah ile parlatılmış ve yüzüne krem astar çekilmiştir. Krem astar üzerine siyah boya ile ikişer sıra halinde dört adet bant bezeme yapılmış bu bantlar arasına ördek ayağı veya ok motifi yapılmıştır. En altta kaidenin hemen üstünde kalın bant bezeme yapılmıştır. Kâsenin iç yüzüne sadece ince bir bant bezeği yapılmıştır. İnce cidarlı bu kasenin genişlik 10.7 cm'dir **(Ek 179.** Levha 73**)** (Mallowan, 1936, s. 23.5). Benzer tipte yapılmış vazo örnekleri diğer katlar içerisinde de ele geçmiştir (Mallowan-Rose, 1935, s. Fig 58-62). Geç Halaf döneminin başlangıcı sayılan 9. tabakada Chagar Bazar'da ele geçen örneklerinden birisi kremasyon/urne vazosudur. Bu kremasyon vazonun çevresi kırmızı-kahverengi üzerine siyah boya ile yapılmış, ince kremsi astarla tamamlanmış ve içerisinde yanmış halde kemik bulunmuştur. Parlak kırmızımsı kahverengi üzeri siyah boyalı bu seramiğin karın kısmı tamamen siyah parlak boya ile kaplıdır. Omuz kısmı kulp izahında ve üstte boyun ile gövde birleşim hizasında bant bezeme mevcuttur. Bu bant bezemeler arasına üç sıra halinde kırmızımsı kahve tonlarında irice zigzag motifi yapılmıştır. Bu örnek Halaf kültürünün dini yapısı hakkında bilgiler vermektedir aynı zamanda farklıdır ve unik bir eserdir. Dini özellik taşıyan bu kabın gövde genişliği 16.6 m'dir **(Ek 180.** Levha 74**)**. Diğer bir ikinci seramik ise bu örneğe uygun olarak yine aynı

kullanım amacıyla üretilmiştir. Urne içerisinde bulunan yanak kemik parçaları kap içinde *kremasyon* gömünün gerçekleştiğini göstermektedir. Bu tip iki örnek Halaf'ın dini olgusu için önemli bir konumda yer almaktadır (Mallowan 1936, s. 45).

Chagar Bazar'da ele geçen vazolardan üç tanesinin kenarında akıtaç bulunmaktadır. Emzikli bu akıtaç olasılıkla içki kabı olarak kullanılabilmesi için yapılmıştır. Ele geçen vazolardan birinin kulplarının içi dolu ve benzerlikleri batı kültürüne doğru özellikle Girit, Minos-Myken kültüründe daha çok kullanılan bir tip teşkil etmektedir. Bu kâse 12. tabakada ele geçmiştir. Krem rengi bir kile sahip bu kâsenin yüzeydeki boyaması parlak siyah yapılmıştır. Siyah boya tutamak, akıtaç ve kaidede belirgin olarak kullanılmıştır. Kase üzerindeki motifler ana gövde üzerinde çapraz baklava motifi, bant bezemelerden oluşmaktadır **(Ek 181.** Levha 75**)**. İkinci kâse daha çok kandil formuna yakındır. Sondaj kazısı sonucu 12. tabaka içerisinde ele geçmiştir. Koyu gri kil yapısına sahiptir. Yüzeye yapılan motifleme siyah boya ile yapılmıştır. Siyah boya özellikle akıtaçta ve iki büyük bantta kullanılmıştır. Bu içki kabının ağız kısmı ile orta gövde üzerindeki bant bezeme arasına zigzag ile dalga motifi arası bir süsleme yapılmıştır. Minyatür sayılacak bu içki kabının gövde genişliği 3.2 m'dir **(Ek 182.** Levha 76**)**. Üçüncü örnek Geç Halaf akıtaçlı vazo örneklerinden birisidir. Chagar Bazar'ın 7. tabakasına aittir. Koyu gri kille yapılmıştır. Yüzeye yapılan bezemeler siyah boya ile yapılmıştır. Siyah boya ile sadece ağız kısmın altında, akıtacın altındaki ana gövde üzerinde ve akıtaç çevresinde düzgün panel veya şerit çekilmeye çalışılmış. Bu iki panel bezeme arasına aşağıdan yukarıya şerit boyama uygulanmıştır. Bu akıtaçlı vazonun gövde genişliği 9.5 m'dir **(Ek 183.** Levha 77**)**.

Halaf seramiklerinde bezeme olarak noktalı motifler sevilerek kullanılmıştır. Bu süsleme özelliğine sahip iki vazo örneği verilebilir. İlki Chagar Bazarın 12. tabakasında ele geçmiş krem astar üzerine parlak siyah boyalı vazodur. Vazonun ana gövdesi şişkin yuvarlak olup ağız kısmında incelmektedir. Ağız kısmı sonradan eklenmiş gibi dışarı doru genişlemektedir. Kaide düz ve yere oturmaktadır. Ağız kısmı gövde ile birleştiği yere kadar siyah ile bezenmiştir. Siyah boya kaide kısmının hemen üstünde kalın bir bant gibi şerit oluşturmaktadır. Bu iki siyah boya arasına on sıra halinde nokta bezeme yapılmıştır. Bu noktaların ağız kısmındaki ilk sıra ile ortadaki beşinci sıra diğerlerine göre kalın yapılarak farklılık yaratılmaya çalışılmıştır. Seramiğin iç kısmında sadece ağzında aşağıya sarkan dalga motifi yapılmıştır. Vazonun boyu ince uzun gövde genişliği 7.7 cm. dir **(Ek 184.** Levha 78**)**. Chagar Bazar'ın 11. tabakasında ele geçen diğer noktalı vazo pembemsi kille şekillenmiştir. Vazonun ağız kısmı ile ana gövdenin ortasındaki

kaviste kalın bir bant bezeme bulunmaktadır. Bu bant bezemeler arasına ikişerli ve üçerli aşağıdan yukarıya düz bant çekilmiştir. Bu bantlar nokta motifleri için sahneleme yapmıştır. Noktalamalar kalın ve basit olarak sahnelenmiştir. Vazonun gövde genişliği 9.9 cm'dir **(Ek 185.** Levha 79**)**.

Tipik Halaf seramikleri içerisinde göze hoş gelen kâse örnekleri de yoğun olarak ele geçmiştir. Bu örneklerden ikisi 12. tabakada ele geçmiştir. Bunlardan bir tanesi özellikle dikkati çeken motiflemelerinde beyaz noktalar bulunan Halaf çanağıdır. Bu seramik Chagar Bazar'ın geç evresini yansıttığı düşünülse de evre olarak Orta Halaf dönemi içerisinde ele geçmiştir. Muhtemelen Orta Halaf'tan Geç Halaf'a geçiş aşamasında üretilmiştir. Diğer seramik ise Halaf'ın çok iyi bilinen *"Cream Bowls/Sos Kapları"*larından gelişerek yeni bir form kazandığı düşünülmektedir. Bu seramiğin kaidesi meyilli olarak şekillenmiştir. Detaylarına girdiğimizde ilk kasemiz krem kil üzerine beyaz ile koyu kahverengi boya kullanılmıştır. Polychrome yapılan kâsenin dışında iki kahverengi bant yapılmışken içte iki bant bezemeye ilave olarak beyaz boyayla iki halka dizisi ile aralarına kahverengi boyayla baklava motifi yapılmıştır. Bu baklava motiflerinin içine beyaz boya kullanılmıştır. Orta Halaf'a verilen bu kasenin gövde genişliği 7.8 m'dir **(Ek 186.** Levha 80**)**. İkinci geç dönem özellikli kâse 12. tabakada ele geçen krem astarlı perdaha sahip seramiklerinden birisidir. Astar renginin üzerine koyu kahverengi boya uygulanmıştır. İlk örnekteki gibi hem iç hem de dış bezenmiştir. Dış yüzeyde bantların arasına iki sıra baklava motifi yerleştirilmiştir. İçteki yüze ise üç sıra halinde çarpı ile haç işareti şeklinde motifleme yapılmış ve motifin arası karma bir bezek yapılmıştır. Kasenin gövde genişliği 5.2 m'dir **(Ek 187.** Levha 81**)**.

Chagar Bazar'ın ilginç tipte vazo örnekleri de bulunmaktadır. Bunlar iki farklı kap yapısının birleştirilmesiyle oluşturulmuşlardır. Kadeh olarak düşünülse de *(Champagne Ware)* kadehe göre hacim ve çapları büyüktür. Muhtemelen bunlar mutfağın ya da depolamanın farklı bir işlevi için kullanılmaktaydı. Bu örneklerden ilki 12 tabakada ele geçmiştir. Bu örnek 12. katın seramiklerin çoğunda görülen sarı kilden yapılmışlardır. Motiflerin boyaları kahverengi ile siyah arasında değişmektedir. Motifleme üst bardak kısmında, ağızdan başlayarak kap birleşiminin hemen üzerinde ki bant bezemeye kadar devam eden zigzag motifinden oluşmaktadır. İç kısmın ağız çevresinde ince küçük çizgi bezeme kullanılmıştır. Kullanım kabının gövde genişliği 16.9 cm'dir **(Ek 188.** Levha 82**)**. İkinci kullanım kabı Chagar Bazar'ın 8. tabakası içerisinde ele geçmiştir. Perdahlanan bu kabın üzeri kaysı renginde astarlanmış ve üzeri kırmızı ile boyanmıştır. Motiflerin üst kısmında ikişerli ikişerli üç sıra halindeki bantlar arasında iç içe geçmiş dört sıra

zigzaglardan oluşmaktadır. İçte ise sadece ağız kısmında ince bir bant bezeme yapılmıştır. Alt ikinci kısım kaide amaçlı olarak yapılmıştır. Bu kısımda üç sıra aralıklı olarak birleşim yerinde, ortada ve en altta kalın bant bezeme yapılmıştır. Bu kullanım kabının gövde genişliği 11 cm'dir **(Ek 189.** Levha 83**)**.

Chagar Bazar'ın Orta Halaf dönemimde bant bezeme, zigzag ve sarmal iç içe geçmiş dalga motifi çok kullanılmıştır. Bu bezeme öğesine iki örnek göstermek mümkündür. İlki 12. tabakada ele geçmiş krem renkli kile sahip kâse örneğidir. Kâse yapım olarak kabadır. Bu kâsenin yüzeyi elle düzeltilmiş, yüzeyin üzerine kahverengimsi siyah boya ile motifleme yapılmıştır. Motiflemeler dışta ağız üzerinde siyah bant, hemen altında ikinci bantla devam etmektedir. Daha sonra sarmal iç içe geçmiş dalga motifi yapılmış, altına ince bir bant bezeme ve tekrar iç içe geçmiş sarmal bezeme öğesi yapılmıştır. Bu şekilde devam eden kompozisyon zinciri ince bir bant ve ardından kalın bir bant ile kaidede son bulmuştur. İçte sadece ağız kısmında dalga motifi yapılmıştır. Bütün bu motif kuşağı seramik ustasının bezemeyi rastgele yapmadığını, yani tasarladığını göstermektedir. Kasemizin gövde genişliği 9.6 m'dir **(Ek 190.** Levha 84**)**. İkinci örneğimiz 12. tabakadan koyu kille yapılmış kâsedir. Üzerindeki motifler kahverengimsi siyah boyama ile yapılmıştır. Üst ağız kenarında ve en altta kaide üstünde kalın bir bant bulunmaktadır. Asıl motifleme bu iki sıra bant bezeme arasına yapılmıştır. Bu sahnede iki sıra halinde ince bant ve hemen üzerinde yan yana dizilmiş şevron motiflemesinden oluşmaktadır. İçte ağız üzerinde boydan boya bant bezeme yapılmıştır. İlk örnek gibi kaba yapılan bu kasenin gövde genişliği 6.8 m'dir **(Ek 191.** Levha 85**)**.

Chagar Bazar'da Orta Halaf evresi ile Geç Halaf evresi geçiş aşamasına verilen vazolar ele geçmiştir. Bu vazolar Erken Halaf ve Orta Halaf seramiklerine göre daha nitelikli ve daha ince zevk unsuru bulunduran bezeme öğesi içermektedir. Bu geçiş özellikli Halaf vazolarından bir tanesi 11. tabaka içerisinde ele geçmiştir ve krem renk boyalıdır. Form olarak şişkin gövdeli, düz kaideli, dışa kıvrık ağız kenarlıdır. Üzerindeki motifler kırmızı boya ile yapılmıştır. Kıvrık ağzın üst düzleminde dışa doğru ufak boya çentikleri atılmıştır. Boyun kısmında kalın bir bant bezeme, onun altında da ince bir bant bezeme vardır. Alt kaide üstünde tekrar kalın bir bezeme ve onun üstünde tekrar ince bir bant bezeme bulunmaktadır. Bu iki düzenli bezeme arasındaki ana sahnede haç motifi şeklinde bezeme ile içi kırmızı boyalı baklava motifi yapılmıştır. Baklava motifinin çevresi ince çizgi ile çevrilmiş ve bu ince çizgilere ek olarak kısa çizgiler eklenmiştir. Vazomuzun içinde sadece ağız kısmın üzerinde bant bezeme uygulanmıştır. Seramik kaliteli bir örnek olup gövde genişliği 13.7 m'dir **(Ek 192.** Levha 86**)**.

Geç dönem Halaf seramikleri daha nitelikli ve sağlam yapılmıştır. Chagar Bazar'ın 6. tabakasından bir Geç Dönem Halaf kâsesinde boyut küçülmekte, fakat cidarın sert olmaya başlandığını göstermektedir. Örnek kâse Krem rengine yakın bir kille yapılmıştır. Kâsede siyah ile kırmızı boya kullanılmıştır. Yapılan bantlar kalın fakat daha düzgün verilmiştir. Ağız kısmında ve ana gövde üzerinde olmak üzere iki bant yapılmış, bu bantlar arasına sarmal dalga motifi eklenmiştir. İç kısımda ağız kenarında kalın bant bezeme bulunmaktadır. Bu küçük formun gövde genişliği 4.8 m'dir **(Ek 193.** Levha 87**)**.

Karşılaştırmalar: Chagar Bazar'ın 15. ve 13. tabakaları içerisinde ele geçen Erken Halaf seramikleri Arpachiyah'ın Halaf seramikleriyle uyuşmaktadır. 12. tabakadaki Orta Halaf seramikleri yine Arpachiyah'ın Halaf seramikleri ve 11. ile 6. tabakalar arasının ise Arpachiyah'ın Geç Halaf seramikleri ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır (Leblanck- Watson, 1990, s. 49). Chagar Bazar'ın 11. tabakasında ele geçen ince kremsi astara sahip çanağın kalitesi ve form yapısı ile Arpachiyah'taki çanaklara benzerlik göstermektedir (Mallowan- Rose, 1935). Chagar Bazar'da ele geçen beyaz noktalarla oluşturulmuş çanağın benzerleri Arpachiyah'ın Geç evrelerinde de yer almaktadır. Yine Chagar Bazar'da ele geçen kırık kaideli ve kaidesi meyilli kâse Arpachiyah'ın Cream Bowlls'larına benzemektedir (age 1935). Chagar Bazar'ın 12. tabakasında ele geçen *"Champagne Ware"* kâse Arpachiyah'ın TT7 katındaki libasynon kabına benzemektedir. Bu benzerlikler dikkate alındığında Chagar Bazar'ın 12. tabakası Arpachiyah'ta 8. ve 9. tabakalara denk gelmektedir (Mallowan, 1936, s. 43). Chagar Bazar'ın 12. tabakasında ele geçen haç motifli kâsenin benzeri Tell Halaf'ın el yapımı vazoları içerisinde de mevcuttur. Sade Kaliteli seramiklerin benzerlerine Tell Sabi Abyad'ın Basit Kalitelileri ile benzerlik göstermektedir (Cruells - Nieuwenhuyse, 2004, s. 54).

Chagar Bazar'da ele geçen vazolardan bazılarını araştırmacılar Yunan vazolarının Minos tiplerine benzetmektedirler. Chagar Bazar, Halaf kültür döneminden Greek'lere kadar önemli bir konumda yer almıştır. Erken Minos döneminin taş vazoları ile ilişkilendirilen bu vazoların motif bezemeleri de Araştırmalara göre benzerlik göstermektedir (Revised, 1979, s. 272).

3.1.6. Banahilk Höyük

Fiziki Konum: Banahilk, Kuzey Mezopotamya'da Irak sınırları içerisinde Rowanduz yakınlarındaki yüksekçe bir teras üzerinde yer alır. Yaklaşık 160X100 m. ebatlarında bir alanı kaplar.

Araştırmalar: Mezopotamya genelinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar içerisinde Patty Jo Watson kazı çalışmalarını yürütmüştür. Höyükte bulunan seramiklerin genel değerlendirmesini ise Ali Agha ve Joseph R. Caldwell yapmıştır (Jelinek, 1987, s. 88).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Watson tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve sondajlarda Halaf seramiklerine yaklaşık üç m. derinlikte ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda yaklaşık 3000 kadar Halaf Malzemesi ele geçmiştir (Leblanck- Watson, 1973, s. 119). D-I, D-II yapı katında ele geçen bu Halaf seramikleri M.Ö. V. Bin yılsonları ile M.Ö. VI. Bin yılbaşlarına tarihlenmiştir (Maisels, 2003, s. 376). Banahilk içerisinde bilinen Halaf formları dışında genele pek uymayan form yapıları da ele geçmiştir. Ancak genel olarak bilinen Halaf formları bulunmuştur. Bu kap formları; vazolar, çukur ağızlı kaplar, yuvarlatılmış kenarlı çanaklar, iç bükey kenarlı ve düz paralel kenarlı çanaklar, kenarı çan biçimli çanaklardan oluşmaktadır. Bu çanakların çapları 130 mm. ile 220 mm. arasında değişmektedir (Watson, 1983, s. tablo 43). Bu formlar içerisinde en çok kullanılanı yuvarlak kenarlı kâselerdir. Formlardan sınıflandırılanların %71 i tüm kâse, %30 u ise kırık kâse parçalarından oluşur. Bu kâselerin genelde sayı adedi 1748 olarak verilmiştir (Leblanck- Watson, 1990, s. 56). Banahilk'teki vazoların sınıflandırılabilenin yüzdesi ise % 17.70 dir. Bunların gövde genişlikleri 60 mm. ile 200 mm. arasında değişir. Bu vazoların bir kısmına ait formlar küresel biçimlidir (Watson, 1983, s. levha 200).

Çan biçimli kâseler ise çok nadir kullanılmıştır. Sınıflandırılabilen formların tam olanlarının oranı %3.8, kırık parçaların ise %1.6 sı olarak bunlardan oluşmaktadır. Diğer bir form ise; düz paralel kenarlı kâselerdir. Bu kâselerin çapları 70 mm. ile 200 mm. arasında değişmektedir. Bu kaselerin form olarak tam ele geçenleri %5.8, kırık parçaların ise oranı %2.5 olarak belirlenmiştir (Leblanck- Watson, 1990, s. 56). Çukur ağızlı çanaklar Banahilk içerisinde daha yaygındır. Bu çanakların gövde genişliği 90 mm. ile 200 mm. arasında değişmektedir. Sınıflanabilen formların kırık parçaları oran olarak %8, tam olanları ise %19 dur (age 1990, s. 60). Kâse ve vazoların genelde formları diğer yerleşmedekiler ile benzerlik göstermektedir (Watson, 1983, s. levha 200).

Karşılaştırmalar: Banahilk birçok yerleşme ile benzerlik göstermektedir. Anadolu'da Girikihaciyan ile Banahilk'in Halaf malzemeleri arasında benzerlik

kurulmaktadır. Mezopotamya'da ise Arpachiyah ile benzerlik göstermektedir. Banahilk'in Girikihaciyan ile kültürel ilişkinin dışında yakın bir ilişki olup olmadığı bilinmemektedir (Leblanck- Watson, 1973, s. 125).

3.1.7. Ras Shamra/Ugarit Höyük

Fiziki Konum: Antik adı Laodikeia olan Latakiye/Laskiye'nin 7 km. kadar kuzeyinde, Kıbrıs'ın doğusunda, Suriye kıyısının 1 km. kadar doğusunda yer alır (Bittel, 1945, s. 110). Laodikeia kenti, Ras Shamra ile bütünlük göstermektedir. Bu bütünlüğü Ras Shamra höyüğ'ünün batısındaki Minet el-Beidha tamamlamaktadır (Roaf, 1990, s. 147).

Araştırmalar: Ras Shamra'da ilk kazılar 1930 yılında başlanmıştır. 1956-1976 yılları arasında H. Lontenson'un başkanlığında kazılara devam edilmiştir. H. Lontenson'un kazılarında Ubaid ve Halaf dönemi yerleşmelerine kadar ulaşılmıştır (Aytek, 2008, s. 57). Ras Shamra'nın kazılarını Fransız arkeolog Claude Schaeffer yönetmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Halaf seramiklerine IV. katın 12-16 m. derinlikleri arasında rastlanmıştır. Bu katın seramiklerinin cidarı oldukça kalın olup form ve stil açısından ince cidarlı Halaf seramiklerinden ayrılmaktadırlar. Bu tip Halaf seramiklerinin yanında karakteristik Halaf seramikleri de ele geçmiştir (Bittel, 1945, s. 112). Boyalı Halaf seramiklerinde bezeme olarak bukraniumdan oluşan çanak-çömlekler, şevron motifi olan portakal rengi seramikler ve koyu renk perdahlı, kırmızı boyalılar kullanılmıştır. Halaf seramiklerinden bukranium motifinden oluşan boyalı çömlekler Ras Shamra'nın IV-C katının karakteristiklerini teşkil etmektedir. Bu seramiklerin büyük bir çoğunluğu doğudaki yerleşmelerden ithal yolla gelmişlerse de yerel üretimleri de höyükte mevcuttur. Şevron motifi olan seramikler ise *"Brittle Painted Ware-Gevrek Boyalı Kaplar"* a benzemektedirler. Koyu renkli, perdahlı seramikler ile kırmızı boyalılar Ras Shamra'da III-B ile bu dönemin sonuna kadar devam eder. Ras Shamra IV-B de kırmızı Halaf boyalıları hâkim olup Geç dönem özelliği göstermektedir. Höyüğ'ün VI-A daki en Geç Halaf seramikleri yeni form oluşumu içinde olup kavisli ağza sahip vazolar, kulplu pedestal kaideli çanakları oluşturmaktadır ve bu seramiklerin %80 ini kırmızı boyalıdır (Ehrich, 1992, s. 229). Ugarit/Ras Shamra yerleşmesindeki karakteristik Halaf seramikleri M.Ö. 5250-4700 yılları arasına verilmektedir (Yon, 1997, s. 258).

Karşılaştırmalar: Şevron motifli portakal rengi seramikler Amuq B'deki *"Brittle Painted Ware-Gevrek Boyalı Kaplar"* a benzemektedir. Ras Shamra IV. B. deki Halaf boyalıları ise Arapachiyah'ın Geç Halaf seramiklerine benzemektedir. İthal olarak ele geçen doğu etkili seramikler Tell Halaf, Kargamış, Arphaciyah ile karşılaştırılabilir **(Ek 194.** Levha 88**)**, **(Ek 103.** Grafik 5**)**.

3.1.8. Tell Zeidan

Fiziki Konum: Bugün Fırat Nehrinin oluşturduğu vadi içerisinde modern Suriye kenti Raqqa'nın 5 km. kadar doğusunda yer almaktadır. Balikh nehri ile Fırat'ın birleşimine yakın bir konumda olması ayrıca önemini arttırmıştır. Bu nehir ve beraberindeki kültürün bir kolu kuzeydeki Urfa-Harran'a ulaşıp bu yönde Akdeniz'e kadar yayılmaktadır. Höyük yaklaşık 600X200 m. boyutlarında, 15 m. yüksekliğe sahiptir **(Ek 17.** Harita 17**)**.

Araştırmalar: Tell Zeidan'a ilk ziyareti 1930 yılında İngiliz arkeolog Max Mallowan gerçekleştirmiştir. 1983 yılında ise Maurits van Loon, Balkh Vadisinde gerçekleştirilen yüzey Araştırmaları sonucu sistametik bir çalışma yapmıştır. Tell Zeidan'da ilk kazı Çalışmaları 2008 yaz sezonunda gerçekleştirilmiştir. Çalışmaları Suriye ve Amerikalı arkeologlar birlikte yürütmektedirler. Çalışmalar Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsünden (Oriental Enstitüsü) Gil Stein'in başkanlığında devam etmektedir. Çalışmalara Antropolog Guillermo Algaze bilimsel destek sağlarken, Pennsylvania Üniversitesinden Arkeolog Richard Zettler kazı malzemeleri ile ilgili Araştırmalarda bulunmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen *"Step Trench"* kazısında Halaf malzemelerine Ubaid-Halaf kültürünün birleşimi diyebileceğimiz geçiş evresinin altında ulaşılmıştır. Höyükte Halaf yerleşmeleri 2008'deki çalışmalarda step trench açmasında taş yapının 2 m. kadar üstünde bulunmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalar Halaf seramiklerinin M.Ö. 5500-5400'lere kadar ulaştığını göstermektedir. Bu tarihleme merkezin Erken Halaf evresinden itibaren yerleşim gördüğünü göstermektedir. Bununla beraber Ubaid-Halaf geçiş evresi seramikleri, bu iki dönem arasında boşluk olmadığını Halaf'ın yerini Ubaid'e bıraktığını göstermektedir. Tell Zeidan'ın Halaf seramiklerindeki bezemeler Ubaid ile aynı özellikleri göstermektedir. İlginç olan bazı Geç Halaf dönem seramiklerin Erken Halaf boyalı motifleri ile aynı özellikte olmasıdır (Stein, 2010, s. 132-133).

Halaf seramiklerinde daha çok geometriksel motifler dikkati çekmektedir. Bunları zigzaglar, taramalar, çapraz bezemeler, düz paneller izlemektedir. Form olarak ele geçen çanak-çömlekler klasik Halaf malzemeleri ile örtüşmektedir. Bunlar dışa dönük dudaklı çanaklar, düz ağızlı kâselerden oluşmaktadır **(Ek 195.** Levha 89**)** (Stein, 2010, s. 129). Geometrik bezeklerin yanında doğa betimlemeside seramikler üzerine işlenmiştir. Figüratif bezemelerin seramik üzerine ince ayrıntılarına kadar işlenip verildiği görülmektedir **(Ek 196.** Levha 90**)**. Halaf seramikleri ağız kısmından gövde yarısına kadar boyandığı görülmüştür. Bazı seramiklerin tutamak kısmınında aynı şekilde boyandığı belirlenmiştir **(Ek 197.** Levha 91**)**.

Karşılaştırmalar: Höyükteki Halaf malzemeleri daha çok Tepe Gavra ile karşılaştırılmaktadır. Ancak Höyük sadece yakın çevresi ile değil uzak Anadolu ile de bağlantı içerisindedir. Bu bağlantı Balikh Vadisi ve Fırat Nehri aracılığıyla hem Şanlıurfa-Antep doğrultusuna, hem de Diyarbakır-Van ve her iki doğrultu üzerinden Elazığ-Bingöl Havzalarına ulaşabilmekteydi. Tell Zeidan'da ele geçen yeşilimsi siyah obsidyen buluntuları Bingöl/Nemrut ve Van Havzası'nın doğusuyla olan 400 km'lik kültürel ilişkileri doğrular niteliktedir. Bazı buluntular Kalkolitik dönemde Tell Zeidan'ın Diyarbakır Ergani ve Maden İlçeleri ile de bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu yön Halaf kültürünün Doğu Anadolu'nun en uç kuzey sınırına, Diyarbakır ile Elazığ arasındaki bağlantı yolunu yani Ergani-Maden üzerindeki geçidi kullanarak sağlandığının bir ispatı olarak karşımızda durmaktadır (Stein, 2010, s. 134).

3.1.9. Tell Aqab

Fiziki Konum: Habur Nehrinin oluşturduğu vadi içerisinde Amouda'nın 6 km. güneyinde yer almaktadır (Ehrich, 1992, s. 228).

Araştırmalar: Tell Aqab'ın ilk kazıları 1970 yılında Edinburg Üniversitesi gerçekleştirmiştir (McCorriston, 1992, s. 316). Höyükteki kültürlerin yapı katlarını, mimarilerini ve seramiklerini 1990'lı yıllarda R.W. Ehrich çalışmış ve yayınlamıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Aqab'ın Halaf seramikleri Erken Halaf, Orta Halaf ve Geç Halaf özellikleri göstermektedir. Bu iki Halaf evresi içerisinde Orta Halaf daha ağır basmaktadır. Ele geçen Halaf seramiklerinde boyalı örnekler %40 iken boyasız üretimler %60 oranındadır (Davidson, 1977, s. 108). Boyalı seramikler içerisinde tüm yüzeyi kapsayacak şekilde boyanan seramik grubu %75 gibi bir çoğunluğu oluşturmaktadır (Ehrich, 1992, s. 83).

Aqab'ın Erken Halaf döneminde ele geçen yuvarlak dipli yarım küre biçimli çanaklar ve derin düz kenarlı çanaklar "cream bowls" grubunun bilinen çanak formlarını teşkil etmektedir. Form olarak *"Straight Sided Bowls"* yani düz kenarlı kâseler bütün form tiplerine oranla baskın grubu oluşturmaktadır. Bunların ele geçen Halaf formlarının toplamda oranı %70 veya biraz daha fazladır (Davidson, 1977, s. 111). Bu form grubunda boyamalar basit geometrik desenlerle bezenmiştir. Erken Halaf malzemeleri arasında *"altmonochrom"* olarak bilinen seramikler de ele geçmiştir. Bu grubun seramikleri sade, saman katkılı ve perdahlıdır (Ehrich, 1992, s. 228).

Aqab'ın Orta Halaf döneminde ele geçen kapların geneli ise basit ağızlı, düz kenarlıdır. Bu kapların bezemesi; geometrik motiflerle bezeli bantlarla süslü veya birbiri ardına gelen panellerden oluşmaktadır. Orta Halaf bezemelerinin diğer sevilen motif grubunu doğa betimleri oluşturmaktadır. Bu motifleri bukranium ve diğer hayvan tasvirleri oluşturmaktadır. Aqab'ın Orta evresinde "cream bowls'ların gözden kaybolduğunu görüyoruz. Geç Halaf seramikleri 8X10 m.lik tabaka içerisinde tholos yapısının içerisinde ve çevresinde ele geçmiştir (McCorriston, 1992, s. 316).

Aqab'ın son evresinde seramiklerin kalitesi artmış ve çok renkli bir hal almıştır. Ancak Aqab'ın seramikleri çoğunlukla tek renklidir **(Ek 198.** Levha 92**)** (Ehrich, 1992, s. 83). Bu son evre içerisinde Ubaid tipi seramikler görülmeye başlanmıştır. Bu durumda Aqab'ta Halaf-Ubaid geçiş evresinin yaşandığını söyleyebiliriz (Davidson, 1977, s. 149). Ancak bu durum Tell Agab'ın tüm Halaf seviyeleri açılamadığı için biraz sorun yaratmaktadır. Halaf-Ubaid geçişi olarak değerlendirebileceğimiz seramikler Orta Halaf evrelerinin sonunda ve özellikle Geç Halaf evresinde görülse de tam olarak Ubaid geçiş evresine ulaşılamamış ve diğer Halaf-Ubaid geçişi yaşayan merkezlerle karşılaştırılamamıştır (Gustavson- Gaube, 1981, s. 81-82).

Karşılaştırmalar: Aqab'ta erken safhada görülen ve orta safhada üretilmeyen cream bowlsar Arpaciyah'ın sevilen formları arasındadır. Yine aynı şekilde köşeli boyuna sahip vazoları da Aqab'ın erken evresinde görülürken orta ve geç safhasında ortadan kaybolmuştur ve bu form da Arpachiyah'ta ele geçen diğer bir benzer formu teşkil etmektedir. Ayrıca Arpachiyah'ta Mallowan tarafından Erken Halaf içerisinde değerlendirilmeyen hayvan ve bukranium motifleri Aqab'ın erken safhasında görülmektedir. Aqab'ın geç evresi olarak değerlendirebileceğimiz iki seramik örneği Arpachiyah'ın da son evresinde bolca ele geçmiştir. Aqab'ın Geç Halaf seramiklerinin karakteristik benzerleri Umm Qseir içerisindeki Geç Halaf seramikleri ile karşılaştırılmaktadır (McCorriston, 1992, s. 315-316).

3.1.10. Tell Sabi Abyad

Fiziki Konum: Kuzey Suriye'de Balikh Vadisi'nin kuzeyinde 15 hektarlık orta büyüklükte yüksekçe bir höyüktür. Kuzeyinde Türkiye sınırına 30 km. uzaklıkta yer almaktadır. Damishliyya'nın 3 km. kuzeydoğusunda, Hammam et-Turkman köyünün 3 km. kadar kuzeydoğusunda, Balikh nehrine 5 km. uzaklıkta konumlanmıştır. Yaklaşık 4 hektarlık orta büyüklükte bir höyüktür (Akkermans, 1991, s. 123).

Araştırmalar: Tell Sabi Abyad 1978 yılında P. Santavile'nın başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey Araştırmaları ile arkeoloji literatüründe yerini almıştır. 1986 yılında Peter Akkermans Balikh vadisinde bulunan Sabi Abyad'ta kazıları başlatan kişidir (Akkermans, 1993, s. 45). 1990'lı yıllarda Cruells ve Nieuwnhuyse yerleşmenin malzemeleri ile kültürleri üzerinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Yapılan Çalışmaların sonucu Akkermans'ın VII. tabakada PreHalaf dönemi içerisine aldığı dönemi (Akkermans, 1996, s. 120), Cruells ve Nieuwnhuyse ProtoHalaf içerisinde değerlendirmiştir (Cruells- Nieuwenhuyse, 2004:51-52). Tell Sabi Abyad genel anlamda güney-kuzey doğrultusunda yan yana dizilmiş 5 adet yerleşim biriminden oluşmaktadır (Akkermans, 1988a, s. 399). Yerleşmenin C_{14} tarihlemeleri ise M.Ö. VII. binden Halaf kültürünü de içine alarak M.Ö. II. bine kadar uzanmaktadır (Akkermans, 1989b, s. 11). C_{14} sonuçları içerinde yer alan Halaf kültürü kendi içerisinde PreHalaf ile Erken Halaf olarak iki evreyi kapsamaktadır. Bu iki evre kesintisiz olarak yaşanmıştır. Höyükte 11 Halaf kültür evresi hesaplanmıştır. Bunlardan XI.-VII. Evre Halaf öncesi/PreHalaf, VI.-IV. Evre geçiş/PreHalaf, III.-I. Evre ise Erken Halaf evresini oluşturmaktadır (Cruells-Nieuwenhuyse, 2004, s. 50; Akkermans, 1991, s. 123 ve Akkermans, 1990, s. 26-30, 92). Höyükteki evreler, kültürler ve mimari doku üzerinde P. Collet, H Spor, L. Copeland 1995-1996 yıllarında araştırma yapmışlardır (Copeland, 1996, s. 285-339 ve Collet- Spor, 1996, s. 415, 439).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Sabi Abyad Kuzey Suriye'de bilinen en erken safhayı vermektedir (Erdalkıran, 2003, s. 25). Tell Sabi Abyad'ta PreHalaf ve Erken Halaf dönemine ait monokrom ve Polychrome özelliklere sahip birçok seramik grubu ele geçirilmiştir (Cruells- Nieuwenhuyse, 2004, s. 47-48 ve Aytek, 2008, s. 80). Tell Sabi Abyad'ın PreHalaf "transtional" seramikleri evre olarak Balikh IIC-IIIA'ya verilmiştir. PreHalaf seramikleri M.Ö. 6000'lere kadar uzatılmıştır (Aytek, 2008, s. 89-90 ve Akkermans, 2006, s. 127). X. tabaka M.Ö. VI. Binin ortalarına verilmiştir. Bu tabakada

tek mimari yapı ortaya çıkarılmıştır. Çanak-çömlek kırıklarından oluşan bir döşeme yapısı beraberinde ortaya çıkarılmıştır. Bu döşeme 5 cm. kalınlığında ve 8 cm. çapa sahiptir. Bu yapılar ve içerisindeki Halaf malzemeleri önemli ipuçları vermektedir (Aytek, 2008, s. 81). Değişim evresi "Transitional Halaf" Balikh IIIA'ya, Erken Halaf seramikleri ise Balikh IIIA, IIIB evresine denk gelir (Niuewenhuyse, 1997, s. 227). Erken Halaf evresi M.Ö. 5300-5100'lere denk gelmektedir (Yakar, 1994, s. 23; Akkermans, 1991, s. 123 ve Erdalkıran, 2003, s. 25). Bu evrenin Halaf seramikleri I. ve IV tabakalar içerisinde ele geçmiştir (Akkermans, 1989c, s. 130-1409. VI. tabakada ele geçen Erken Halaf seramikleri M.Ö. 5200-5150 yıllarına verilmiştir. Bu evre içerisinde yangın geçirmiş sekiz adet tholos yapısı mevcuttur (Aytek, 2008, s. 82). Bu katlara güneydoğu açmalarında ve kuzeydeki açmalarda ulaşılmıştır. Höyükte ele geçen seramiklerin bir kısmı polychrome olarak, bir kısmı monokrom olarak üretilmişlerdir. Ancak bu merkezde ele geçen bazı seramikler çok orantılı bir şekilde, tüm yüzeyi kaplayan çok renkli boyamaya sahiptir. Polychrome seramikler tüm Halaf kapları içinde %75 gibi yüksek bir orana sahiptir. Bu seramiklerin çoğunluğu ProtoHalaf evresinde *"Fine Ware",* yani kaliteli seramiklerden ve bunların varyasyonları olan Standart Fine Ware/Standart Kaliteli Kaplar, Orange Fine Ware/ Turuncu İyi Kaliteli Kaplar ve Fine Painted Ware/ Kaliteli Boyalı Seramikler ve Minyatür Kaplar'dan oluşmaktadır **(Ek 199.** Levha 93**)** (Cruells- Nieuwenhuyse, 2004, s. 51). %25 gibi bir oranda monokrom seramik üretilmiştir (Akkermans, 1989d, s. 111).

PreHalaf çanak-çömleğinden "Standart Seramikleri" XI-VII. tabakalarda oldukça fazla kullanım görmüştür. Bu seramikler Erken Halaf'a geçiş sürecinde gelişmişlik göstermektedir. Yaklaşık olarak M.Ö. 6100-5800 yıllarına verilen Sabi Abyad II yerleşimindeki PreHalaf-Erken Halaf seramikleri Standart Seramikler gibi organik katkı içermektedir (Aytek, 2008, s. 88). Bitumen boyalı kaplar PreHalaf, Erken Halaf Standart Kase türlerinin en iyi örneklerinden biridir. Bitumen boyalı kaplar Standart Seramiklerin % 3'ünü oluşturur **(Ek 200-201.** Levha 94-95**)** (Nieuwenhuyse – Connan,- vd. 2003, s. 22-23). Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf seramiğine örnek olarak Klasik Halaf seramiği olan Cream Bowls/Krema Kâse/Sos Kapları verilebilir. Bu kapların iki varyasyonu mevcuttur ve bunlardan birisi geniş, uzun boyunlular; diğeri ise küçük tipte sade olanlardır. Geç transitional dönemde Standart Ware, Standart Fine Ware, Dark-Faced Ware, Grey-Black Ware, Orenge Fine Ware'ler yoğun kullanıma sahip seramiklerdir. Bunlardan Standart Fine Ware'ler üzerindeki dekorasyon yapısı oldukça karmaşıktır. Çok farklı desenler seramik üzerine uygulanmıştır. Bu motifler Erken Halaf döneminde artış

göstermiştir (Akkermans – Cappers, vd. 2006, s. 110-131). Tell Sabi Abyad'ın Grey-Black Ware'leri PreHalaf ve Erken Halaf evrelerinde kullanılan diğer form grubudur. Bu seramiklerin bezemeleri koyu renkle seramik üzerine uygulanmıştır. Early Fine Ware Vessel'lerin dekorasyonlarını zigzaglar ve bantlar oluşturmaktadır (Akkermans, 2006, s. 144). Erken Halaf evrelerinde Erken Halaf seramikleri üzerinde daha çok geometriksel bezeme söz konusuyken, doğa betimlemeleri ile figüratif bezemenin de yapılmaya başlandığını izleyebiliyoruz. Seramikler üzerinde yapılan bezemeler dar bir alana sıkıştırılmıştır. Seramiklerin özlerinde siyah kullanılmamış, daha çok gri ve türevleri kullanılmıştır **(Ek 202-203.** Levha 96-97**)** (Akkermans, 1987, s. 29). Sağlam yapılı Halaf seramiklerine örnek olarak, Gri-siyah seramikler, Mineral katkılı kaplar, Siyah renkli boyalı kaplar, Kırmızı astarlı kaplar ve Koyu yüzlü kaplar verilebilir. Bunlar da bezeme olarak geometrik ve figüratif öğeler kullanılmıştır **(Ek 204.** Levha 98**)** (Nieuwenhuyse, 1997, s. 228). Tell Sabi Abyad'ın sağlam nitelikli Halaf seramikleri Balikh IIIC evresine verilmiştir. Bunları Mineral Katkılı Kaplar, Gri-Siyah Renkli Kaplar, Vertigal/Dikey Bant Bezemeli Kaplardan oluşmaktadır. Bunların boyamaları genellikle koyu, siyah ve kahverengi ile yapılmıştır **(Ek 205-209.** Levha 99-103**)** (Nieuwenhuyse, 1997, s. 229). Tell Sabi Abyad'ta Geçiş dönemine verilen 3 seramik grubu tespit edilmiştir. Bunlar *Turuncu Nitelikli Seramikler, Standart Nitelikli Seramikler* ve *Nitelikli Boyalı Seramiklerden* oluşmaktadır. Bu seramikler hamur, fırınlama, yüzey işlemleri, bezeme ve biçim özellikleri açısından diğerler seramik gruplarından farklı ve daha kalitelidirler (Le Miere - Nieuwenhuyse, 1996:158). ProtoHalaf seramikleri içerisinde Bezemeli Fine Ware'ler baskın grubu oluşturur. ProtoHalaf'lar M.Ö. 6000'lere verilmiştir (Campbell, 2007, s. 113).

Boyalı Erken Halaf seramiklerinin % 60'ı PreHalaf seramiklerine göre daha kalitelidir. PreHalaf tabakalarına nazaran Erken Halaf evresinde boyalı seramiklerde büyük artış yaşanmıştır. Seramiklerin kalitesi artarken kaba yapım seramik üretimi de devam etmiştir. Bu kaba seramikler Erken evrede sadece %15 civarındadır. Yerleşmedeki PreHalaf malzemeleri ile bir önceki Samarra seramiklerini ayırmak oldukça zordur **(Ek 210.** Levha 104**)** (Akkermans, 1987, s. 32). Olasılıkla bu evre Amik B ile Amik C arasındaki bir zamanı kapsamaktadır. Yerleşmede bol miktarda Erken Halaf özelliği gösteren Turuncu renkli kaliteli seramikler ve Koyu yüzlü perdahlı seramikler de ele geçirilmiştir. Geçiş Evresi'nde değerlendirilen bu seramikler pembemsi turuncu yüzey rengine ve turuncu-kırmızı boya rengine sahiptirler. Bu seramiklere katkı maddesi olarak kum eklenmiştir. Turuncu renkli nitelikli seramiklerin üçte ikisinde boya uygulaması

görülmektedir. Turuncu renkli nitelikli seramiklerde kafes bezeme en sık saptanan bezeme öğesini oluştururken, baskı ve çizi bezemeye rastlanmamıştır. Turuncu renkli nitelikli seramikler de form olarak kâseler ve çömlekler görülmektedir. Yerleşmede, sevilen form yuvarlatılmış kâsedir. Diğer formları ise; Omurgalı Kâseler, "S" Biçimli Kâseler ve Dışa Eğik Boyunlu çömleklerden oluşturmaktadır (Le Miere- Nieuwenhuyse, 1996, s. 120-169).

Tell Sabi Abyad'ın Standart Nitelikli seramik grubuna ait parçaların en önemli özelliği iyi bir fırınlamaya sahip olmalarıdır. Bu seramiklerin hamuru da oldukça niteliklidir. Seramikler de ya hiç katkı görülmez, ya da az miktarda mineral katkı vardır. Seramiklerin çoğunluğu sıvazlanmıştır ile yapılmıştır. Bu sıvazlanan seramiklerin yüzeyleri çoğunlukla devetüyü ve krem renklidir, daha az sıklıkta ise yeşilimsi, gri ve kırmızımsı-kahverengidir. Seramiklerin çok az bir kısmı astarlı olarak ele geçmişken, bunların çoğunda boyama görülür. Boyama rengi donuk siyah ya da kahverengi özellik göstermektedir. Standart Nitelikli seramiklerin içerisinde az miktarda hem boya, hem de baskı bezeme tekniklerinin birlikte uygulandığı parçalar ele geçmiştir. Form varyasyonsu, Standart niteliklilerde oldukça fazladır. Bu form grupları içerisinde çömleklerin kâselerden daha yüksek oranda olduğu saptanmıştır. Bu form grupları içinden kâseler daha ayrıntılı incelendiğinde; Omurgalı kâseler, Omurgalı kapalı ağızlı kâseler, Yuvarlatılmış kâseler, "S" Biçimli kâseler, Düz dipli dik kenarlı kâseler ve Minyatür nitelikte kâselerin daha yoğun olduğu görülmüştür. Form olarak çömleklerde ise; Boyunlu çömlekler ve Torba ağızlı çömleklerin olduğu görülmektedir. Bunlardan boyunlu çömlekler oldukça fazla ele geçmişken, torba ağızlı çömleklerden sadece iki adet parça ele geçirilmiştir. Çömleklerin boyunlarında bant bezeme, kafes motifi, paralel çift çizgi ve balıksırtı motifleri uygulanmıştır. Seramiklerin iç kısmında ağız tarafında kısa çizgiler şeklinde motifleme dikkati çeker. Başka bir ayırt edici öğe ise çömleklerin omzuna uygulanmış olan baskı bezemedir. Figüratif bezemede ise ele ele tutuşmuş kadın figürü çok az miktarda olsa da ele geçen bezeme motifine girer (Le Miere-Nieuwenhuyse, 1996, s. 165-167).

Tell Sabi Abyad'ın Nitelikli Boyalı seramikleri, Erken Halaf içerisinde değerlendirilen diğer seramik grubudur. Bu seramikleri yarısına yakınında katkı maddesi yoktur ve bu seramiklerin hamuru oldukça kalitelidir. Geri kalanlarda ise, küçük kireç parçacıkları katkı maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahverengi görünüme sahip olan nitelikli seramiklerin çoğu pişme sırasında gördükleri oksidasyon ve rediksiyon sonucu bu rengi almıştır. Seramiklerin tamama yakını perdah olarak ele geçmiştir. Bu

seramiklerin %20'ye yakını ise elle sıvazlanarak oluşturulmuştur. Ayrıca ele geçen birkaç seramik örneğinde devetüyü ya da kahverengi yüzey rengi üzerine kırmızı astar eklenmiştir. Nitelikli boyalı seramiklerin boya rengi kırmızı ya da koyu kırmızı olan seramik parçalarında oldukça ince çizgi bezeklere rastlanmıştır. Çok az sayıda seramik örneğinde hem boya, hem de baskı bezemenin birlikte uygulandığı saptanmıştır. S biçimli kâseler ve dışa eğik boyunlu çömlekler biçim çeşitlerini oluşturmaktadır (Le Miere-Nieuwenhuyse, 1996, s. 169-170).

PreHalaf dönemindeki Tell Sabi Abyad seramiklerinin yalın, düzensiz ve tam olarak bir standart oluşturmayan özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu duruma karşın Koyu Yüzlü Perdahlı seramikler, Gri-siyah seramikler ve Mineral Katkılı Kaba seramik olarak değerlendirilen üç grup dikkat çekicidir. Koyu yüzlü perdahlı olanların yüzey ve hamur renkleri kırmızıdan siyaha doğru çeşitlilik gösterir. Ancak kahverengimsi ya da koyu gri renklere daha sık rastlanır. Gri-Siyah seramik grubu, bu gruba ait parçalar gri ya da siyah yüzey rengine, devetüyü veya açık kahverengi hamur rengine sahiptir. Hamuru oldukça niteliklidir ve çok ince taneli mineral içerir. Bitkisel katkı az parçada görülür, olanlarda da oldukça ince kıyılmıştır. Yüzeyler perdahlıdır ve renkleri çoğunlukla gri, daha az oranda da siyahtır. Koyu Yüzlü Perdahlı seramik grubundakilerin aksine, bu seramiklerde yüzey rengi koyuluğu bir tercihtir ve bilinçli olarak elde edilmiştir (Le Miere- Nieuwenhuyse, 1996, s. 128). Mineral Katkılı kaba seramikler beyazımsı ya da gri renkli hamura sahiptir. Bu seramiklerin içerisine bol miktarda iri taneli kum katkı maddesi olarak eklenmiştir. Perdahlı olan yüzey, renk olarak devetüyü ve grinin çeşitli tonlarındadır. Standart seramik formunun hemen hemen hepsinde bitkisel katkı tespit edilmektedir. Nadiren mineral katkı kullanıldığı tespit edilmiştir. Form grubunun seramik yüzeyi devetüyü ya da kırmızımsı pembe renklidir. Bunlar çoğunlukla perdahlı, bazen de sıvazlanmışlardır. Islakken sıvazlanmış olanların yüzeyi genellikle kırmızı ya da kahverengi astarlıdır. Tanımlanabilen az sayıdaki formun ağız parçalarının yarısı dışa dönük açıkağızlı, diğer yarısı da daralan ağızlı forma sahiptir. Seramiklerin ağız kısımları genellikle basitçe yuvarlatılmıştır. Boyun parçalarının gövde ile olan bağlantı durumu tam olarak anlaşılamamıştır. Yapılan değerlendirmelerde seramiklerin boynunun çoğu dik ya da içbükeydir. Gövde parçaları genelde dışbükey, daha az oranda dik ve nadiren de içbükey form verir. Form olarak birkaç tane de omurgalı gövde parçası bulunmuştur.

Erken Halaf seramiklerinin bezeme teknikleri arasında boya, aplike, çizi, baskı ve Perdah bezeme görülmektedir. Bezekler basit ve geometriktir. Erken Halaf'a geçiş

evresinde yaygın olan kafes motifi, çizgi motifi, zigzag çizgiler, yatay üçgenler ve perdah bezeme en çok kullanılanlar arasındadır. Boyalı Halaf seramikleri oldukça parlak, kayganca ve kırmızı renktedir. Bezekler dikey, yatay ya da çapraz bantlar şeklinde basit verilmiştir. Halaf boyalılarında çoğunlukla bant boya, sınırlarının belirlenebilmesi için, özensizce çizilmiş, ince bir hat içerisine uygulanmıştır. Bu konturların dekoratif bir amaç güdülerek çizildiği düşünülmemektedir. Ayrıca bu konturların boya uygulamasında teknolojik bir gereklilik olarak yapıldığı tahmin edilmektedir. Bazen de bir adet balık kılçığı bezeği de dâhil olmak üzere geniş bant boya, çapraz çizi motiflerle birlikte görülür. Boyunlar genelde boyalıdır. Kimi seramik örneklerinde boya kırmızı renklidir. Çizgi bezemeye ait bezekler, parçalar küçük olduğu için net olarak anlaşılamamaktadır. Çoğunlukla birbirine koşut eğri çizgiler tespit edilebilmiştir. Tarak benzeri bir aletle yapılan baskı bezeme, genellikle boya bezeme ile birlikte uygulanmıştır. Eklenti bezemelilerde çoğunlukla büyük bitkisel katkı görülmektedir. Boya bezemelilerde de bitkisel katkı oldukça azdır, bazen ise hiç kullanılmamıştır. Çizi ve boya bezemeli kapların çoğunun yüzeyi perdahlıdır. Eklenti ve baskı bezemeliler ise hafifçe sıvazlanmıştır (Le Miere- Nieuwenhuyse, 1996, s. 138-139).

Karşılaştırmalar: Tell Sabi Abyad, Balikh Vadisi'nde konumlanmış bir yerleşmedir. Bu merkezin Halaf kültürü ile Balikh Vadisi'nin Halaf kültürü arasında kronolojik bir yakınlık bulunmaktadır. Bu kronoloji Tell Sabi Abyad'ın XI.-VIII. evresi PreHalaf evresinde M.Ö. 6300-6100 (M.Ö. 6860/6610-5970) arasını kapsayıp Balikh IIAve IIC, Rouj 2c'nin ikinci yarısı, Fırat üzerinde Tell Halula HL-III, Kuzey Irak Jezireh'te Hassuna I-II'ye denk gelmektedir. VII.-IV. tabakaları PreHalaf-Erken Halaf Geçiş Evresi olan Proto Halaf M.Ö. 6101-5950 (M.Ö. 5970/5960-5910) arasını kapsayıp, Balikh IIIA, Rouj 2c'nin ilk yarısı, Fırat üzerinde Tell Halula'da HL-IV, Yukarı Habur'da CB-I, Kuzey Irak Jezireh'te Hassuna III'e denk gelmektedir. III.-I. tabaka ise Erken Halaf evresini oluşturup M.Ö. 5950-5850 BC. (M.Ö. 5910-5760) arasını kapsamaktadır ve Balikh IIIB, Rouj 2d, Fırat üzerinde Tell Halula HL-V, Kuzey Irak Jezireh'in Erken Halaf dönemlerine denk gelmektedir **(Ek 104.** Grafik 6**)** (Gürdil, 2006, s. 32; Cruells- Nieuwenhuyse, 2004, s. 50 ve Verhoeven, 1999, s. 4-5). Höyükteki Klasik Halaf seramikleri genel olarak C14 verilerine göre M.Ö. 5600'lere tarihlenmektedir (Vogel-Waterbolk, 1964, s. 355 ve Campbell, 2007, s. 113). Standard Ware'lerden Bitumen boyalı kap örneklerinin benzerleri Tell Leilan'ın Bitumenli seramikleri ile karşılaştırılmıştır (Nieuwenhuyse – Connan,- vd. 2003, s. 22).

Tell Sabi Abyad'ın Koyu Yüzlü Perdahlı Seramik formuna ait parçalar, Ras Shamra, Mersin Yümüktepe, Sakçagözü ve Amik Ovası'ndan bilinen yerleşmelerin koyu yüzlü perdahlı seramikleriyle aynı özelliğe sahiptir. Bu nedenle, Sabi Abyad'da ele geçen bu grubun başka merkezden; olasılıkla kuzeydeki merkezlerden buraya getirildikleri düşünülmektedir. Merkezde ele geçen Erken Halaf seramikleri Balikh Vadisi'ndeki Halaf seramikleriyle benzer özellikler göstermektedir. Birkaç tane perdahlı desenli seramik parçası Amik B evresi ile özdeştir. Tell Sabi Abyad'ın PreHalaf geçiş seramiklerinin benzerleri Tell Aqab, Chagar Bazar, Tell Halaf, Niniveh ve Yarim Tepe I-II'nin erken kültür katlarında da görmek mümkündür (Akkermans, 1987, s. 29). Klasik Halaf seramiklerinin benzerlerini Shems ed-Din, Umm Qseir, Tell Hamam et-Turkman, Damishliyya ve Khirbet esh-Shenet içerisinde de mevcuttur (Wilkinson, 1998, s. 78).

Sabi Abyad'ın altmonochrome seramikleri Tell Halaf, Tell Habesh merkezlerinde de mevcuttur. M.Ö. 5200/5150-5000 yıllarına verilen altmonochrome seramiklerin benzerleri Tell es-Sawwan içerisinde 5300-5000 yıllarına verilmiştir (Akkermans, 1991, s. 123). Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf'larından Dark-Faced Burnished Ware'lerin benzerleri Suriye ve Kilikya'da da mevcuttur (Akkermans, 1989c, s. 127). Balikh Vadisi'ndeki Tell Sabi Abyad'ın PreHalaf ve Erken Halaf seramikleri Kuzey Suriye'de Habur'un yukarısına kadar yayılmıştır. Bunların Tell Bougras içerisinde de ele geçmiştir (Nieuwenhuyse, 2001, s. 163).

3.1.11. Tell Brak

Fiziki Konum: Suriye sınırları içerisinde ki Al-Hasakah'ta konumlanmıştır. Wadi Jaghjagh yakınlarında Yukarı Habur Vadisi'ndeki Halaf merkezlerinden biri olan bu höyük max. 130 hektarlık bir alana yayılmıştır. Bunun 43 hektarlık kısmını Halaf kültürü teşkil etmektedir (Schwartz, 1997, s. 355).

Araştırmalar: Höyükteki ilk Araştırmalar 1937-1938 yıllarında İngiliz arkeolog Max Mallowan tarafından gerçekleştirilmiştir (Schwartz, 1997, s. 355 ve Mallowan, 1947, s. 1-vd.). Daha sonra Londra Arkeoloji Enstitüsü adına Mc Donald Araştırmalarda bulunmuştur. 1976 yılından 1993 yılına kadar Londra Cambridge Üniversitesi'nden David ve John Oates 14 sezon süren kazılar yapmıştır (Oates- Oates, 1991, s. 45-vd.; Oates- Oates,- vd. 1998a, s. 2-14; Oates- Oates,- vd. 1998b, s. 1-7 ve Oates- Oates, 1993, s. 155-157, 200). Daha sonraki süreçte kazılara Michigan Üniversitesi adına Geoff

Emberling devam ettirmiştir (Emberling- vd. 1999, s. 1-5). 2006 yılından itibaren höyükteki kazıları Cambridge Üniversitesi'nden Augusta McMahon yönetmektedir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yukarı Habur Halaf merkezlerinde ele geçen boyalı seramiklerin benzerleri Tell Brak içerisinde de ele geçmiştir (Alik Ur, 2004, s. 99). Höyükte Ubaid seramiklerinin ele geçtiği yerleşimin hemen altında Geç Neolitik kültürün üzerinde Halaf seramiklerine ulaşılmıştır (Oates- Oates, 1994, s. 167-176; Emberling- vd. 1999, s. 10-13 ve Oates, 1987, s. 193-198). PreHalaf evresinden Erken, Orta, Geç Halaf evresine uzanan Orange Ware grubu seramikler Tell Brak'ın tüm Halaf evresini kesintisiz yaşadığını gösterir. Halaf seramiklerinin kil rengi kahverengi ve devetüyü renklerinden oluşmaktadır. Form olarak düz boyunlu kavanoz tipli seramikler, sığ hemisferik veya keskin gövdeli kâseler, minyatür kaplar kullanılmıştır. Seramiklerin üzerine kırmızı ve gri kahverengi boya uygulanmıştır. Kaliteli seramik grubu Halaf kültürü için temsil özelliği gösterir (Wright, 2007, s. 10). Bu Halaf seramikleri çok süslü işlenmiş, tasarımları incelik ve estetiğin birer örneği niteliğindedir. Seramikler çok sağlam ve ince cidara sahip, parlak boyalı ve perdahlıdır. Devetüyü seramik üzerine kırmızı, açık-koyu kahverengi, siyah boyama ile bezeme yapılmıştır. Bezemeler geometrik ve figüratif örgelerden oluşmaktadır. Zigzaglar, noktalar, paneller, çiçek, kuş ve rozet bezemeleri en çok sevilen süsleme öğeleridir. Tell Brak'ta ele geçen seramikler daha çok Orta ve Geç Kalkolitik dönem özelliği göstermektedir. Ancak yerleşmede Erken Halaf seramikleri de mevcuttur (Wright, 2007, s. 9). Merkezde ele geçen bazı seramikler ithal özellik gösterirken, diğer seramikler ise yerli üretimlerdir.

Karşılaştırmalar: Tell Brak PreHalaf geçişinin yaşandığı önemli merkezlerden biridir. Suriye sınırları içerisinde Balikh Vadisinde Tell Sabi Abyad, Tell Assouad ile iletişim kurduğu düşünülmektedir. Diğer Suriye merkezlerine örnek olarak Tell Halula, Tell Halaf, Umm Dabaghiyah'ı verebiliriz. Benzer PreHalaf yerleşmesine Anadolu'dan Şanlıurfa Kazene, Fıstıklı, Mezraa-Teleilat'ı Mersin-Yümüktepe'yi örnek olarak verebiliriz. İthal edilen ve ihraç edilen seramiklerin bulunduğu bir merkez olarak düşünülen Tell Brak, Yunus, Turlu ile iletişim içerisinde olmuş olabilir. Tell Brak Merkez Halaf yerleşmelerinden biridir çevresinde çok sayıda irili ufaklı, 1-2 hektarlık Halaf yerleşmeleri mevcuttur. Örneğin THS 25, THS 20 gibi uydu merkezlerle çevrilmiştir (Alik Ur, 2004, s. 219 ve Wright, 2007, s. 10, 15).

3.1.12. Tell Ain el-Kerkh

Fiziki Konum: Kuzey Suriye'de Rouj Havzasında yer alır.

Araştırmalar: 1980-1988 yılları arasında A. Tsunaki başkanlığında bir ekip tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Daha sonra merkezde 1997-2000 yılları arasında sondaj ve kazılar yapılmıştır. Yapılan kazılar sonucu Tell Ain el Kerkh'te 6 tabaka ve 4 evre tespit edilmiştir (Tsuneki - Haydar,- vd. 1999, s. 2).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Boya bezekli Halaf seramikleri genellikle erken dönem özellikleri göstermektedir. Bunlardan iç yüzeyinde dans eden kadınlar, dış yüzeyinde kafes motifi olan kaplar Erken Halaf'a tarihlenmektedir. Orta ve Geç Halaf'tan bildiğimiz bukranium motifi ayrıca bu iki dönemin de varlığını göstermektedir. Tell Ain el-Kerkh'te bulunan bazı parçalar bu özelliktedir, ancak parçaların bulunduğu tabakalar El-Rouj 2c evresi seramikler olarak tespit edilmiştir. Bu durum evrenin Halaf'tan daha erken bir döneme ya da PreHalaf dönemine ait bir tarih içerisinde olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca dans eden kadınlar figürü, Halaf'taki örneklerinden daha basit işlenmiştir. Hamur, tabakalanma ve bezeme stili nedeniyle "Nitelikli Boyalı Seramik'in Halaf'tan daha erken ya da PreHalaf dönemine ait olduğu söylenebilir. Tell Ain el-Kerkh Rouj Havzası içerisinde ki ProtoHalaf merkezleri açısından da önem taşıyan bir konumdadır. Merkezde ele geçen ProtoHalaf seramikleri oldukça fazladır. Buda ProtoHalaf döneminde güçlü bir kültürün varlığını göstermektedir. ProtoHalaf seramiklerinin çoğu yerli yapım olup perdahlanmışlardır. Yerli seramikler arasında en çok üretim göreni *Dark-Faced Burnished Wares*/Koyu Yüzlü Perdahlı Seramiklerdir. Üretilenlerin çok az bir kısmında kaliteli boya bulunmaktadır. Belirtilen bu boyalılar *Fine Painted Ware*/Kaliteli Boyalı Seramik olarak belirtilmektedir. Boyalı seramiklerin gerek uygulamaları, gerekse varyasyonlar büyük ölçüde Halaf dönemine uygun olarak seramikler üzerinde şekillenmiştir. Ancak Halaf'a geçiş süreci içerisinde yapıldıkları için diğer seramik gruplarına göre oldukça az, %1'den daha az üretilmişlerdir. Diğer bir grup *Standard Fine Ware*/Standart Kaliteli Seramikler olarak adlandırılmaktadır. Bütün bu gruplar diğer Halaf evresi içerisinde değerlendirilen seramiklerle Rouj 2c evresine verilmektedirler. Seramiklerin görünümleri Rouj 2c evresi içerisinde Erken Halaf'ın hemen öncesinde üretildiklerini göstermektedir (Odaka, 2003, s. 57, 81).

Tell Ain el-Kerkh'in form olarak, koyu yüzlü perdahlı seramiklerde omurgalı kâseleri, "S" kıvrımlı kâseleri ile kısa boyunlu küresel ya da omurgalı çömlekleri en sık rastlanan kap biçimleridir. Diğer yandan yarı küresel kâseler, derin kâseler, sığ açık kâseler, silindirik ya da torba ağızlı çömlekler de bu seramik grubunda görülmektedir.

Bezek olarak gövdenin üst kısmında dikey ve yatay eklenti bantlar vardır. Bezemesiz parçalar ağırlıkta olsa da özenli baskı bezeklere de rastlanmıştır. Olasılıkla daha eski evrelere ait, kil sıvalı ve nitelikli kilden yapılmış kaplar da bulunmuştur. Koyu yüzlü perdahlı seramik parçaları hafifçe düzleştirilmiş, derin kâseler, sığ açık kâseler, "S" profilli kâseler, Cream Bowls/Krema kapları ve kaideli kâselere aittir. Çömlek tipleri olarak dışa çekik ağızlılar ve silindirik boyunlular vardır (Odaka, 2003, s. 80-81). Bütün bu özellikler dikkate alındığında Kuzey Suriye Rouj Havzası'nda yer alan merkezlerin yerel seramik üretiminin bir çeşit farklı kültür etkisi tarafından dönüşüme uğradığını söylemek yanlış bir kanı olmaz (Cruells- Nieuwenhuyse, 2004, s. 57).

Karşılaştırmalar: Nitelikli boyalı seramikler içerisinde değerlendirdiğimiz PreHalaf seramiklerini Kuzey Suriye Balikh Vadisi içerisinde Tell Sabi Abyad yerleşmesinde de görmek mümkündür. Aynı seramiklerin benzerleri Kuzey Irak'tan Tell Arpachiyah'ın 2. yapı katı TT-10 içerisinde de ele geçmiştir. Suriye içerisinden Tell Halula'nın PreHalaf seramikleri hem benzer özelliklere sahiptir, hem de kronolojik olarak Tell Ain el-Kerkh ile uyuşmaktadır.

3.1.13. Tell Boueid

Fiziki Konum: Tell Boueid, Habur Vadisi'nin doğusunda yer alan Hassake köyünün 18 km. güneyinde yer almaktadır. 0,5 hektar büyüklüğünde bir alana sahiptir. Küçük Habur Nehrinin üzerinde konumlanmış Umm Qseir'in karşısında konumlanmış Halaf yerleşmelerinden birisidir.

Araştırmalar: Tell Boueid I-II'deki kazılar, 1997-1998 yıllarında, Antoine Suleiman başkanlığında bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir (Suleiman-Nieuwenhuyse, 1999, s. 1 ve Suleiman, 1995, s. 164-166).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Şu ana kadar yapılan incelemeler ve araştırmalara göre Tell Boueid'te PreHalaf, ProtoHalaf ve kısmen de Erken Halaf evrelerinin varlığı ortaya konulmuştur. Eldeki Halaf özellikli seramikler ve mimari buluntular PreHalaf sonu ProtoHalaf başı geçiş evresinin yaklaşık M.Ö. 6100 BC'ye verilmesine neden olmuştur. PreHalaf ve ProtoHalaf içerisinde çok çeşitli çanak-çömlek grupları ele geçirilmiştir. Bu seramikler dört ana grupta incelenmekte ve bunların varyasyonları şeklindedir. Bu dört ana grup şu şekildedir: *Standart Ware*/Standart Seramik, *Samarra Type Fine Ware*/Samarra Tipi Kaliteli Seramik (Samarra özellikteki kültürden Halaf'a geçişi destekleyecek en önemli seramik grubudur), *Orange Fine Ware*/Turuncu Renkli

Kaliteli Seramik ve *Dark-Faced Burnished Ware*/Parlak Koyu Yüzlü Perdahlı Seramik. Bu seramiklerin arasında en çok üretim gören grubu Turuncu Kaliteli olanlarıdır. Bu grup diğer gruplarına oranla %21 gibi bir çoğunluğa sahiptir. Dört ana grup içerisinde dikkati çeken diğer bir grubuda, Standart seramikler oluşturmaktadır. Bunlarda dikkati seramiklerinde ki sert yapılı cidar ve bitki katkılı öz çekmektedir **(Ek 105.** Grafik 7**)**, **(Ek 211.** Levha 105**)** (Cruells-Nieuwenhuyse, 2004, s. 55-56).

Tell Boued'te ele geçen bazı seramiklerin form benzerleri diğer Halaf merkezlerinde yoktur. Özellikle Kavanoz formu içerisinde değerlendirilen geçiş evresi Halaf seramikleri ve bunların varyasyonları yerel özellik göstermektedir ve başka bir merkezde üretilmemiştir. Bu formlar düzeltilmiş bir yüze sahiptir. Bazıları beyaz öze sahiptirler (Suleiman-Nieuwenhuyse, 2002, s. 14-169.

Boueid II'nin Halaf evresinin belli bir dönemi kısmen ya da tamamen Tell Sabi Abyad'ın 6. tabakasında ki *Burnt Village*/Yanık Köy ile özdeştir. Bu Erken Halaf köyünün sakinleri belki uzun bir zaman değil, birkaç nesil için bu merkezde ikamet etmişlerdir. Halaf köyü belirli bir plan dâhilinde yapılmış, ancak Erken Halaf içerisinde görmemiz gereken seramikler kısmen üretilmemişken, Tolos/Tholoi planlı yapılar yapılmamıştır. Höyükteki çalışmalarda sadece bir adet Klasik Halaf seramiğine rastlanmıştır. Bu parçanın yüzeyi aşınmış olmasına karşın yüzeyinde koyu renkli mat boya olduğu görülmektedir. Parça, Erken Halaf seramiklerinden tanıdığımız dış bükey dipli bir kâseye aittir. Erken Halaf dönemine verilen bu parça Boueid'te geçiş evresinin yaşandığını düşündürmektedir. Tell Boueid'te ele geçen Gri-Siyah seramikler kronolojik olarak PreHalaf'tan Erken Halaf'a kadarki dönem içerisinde görülür (Suleiman-Nieuwenhuyse, 2002, s. 36-64).

Karşılaştırmalar: Balikh Vadisi'ndeki Gri-Siyah seramikler Pre-Halaf'ta başlar ve Erken Halaf'a kadar devam eder. Bunlar Tell Boueid'te ele geçen Gri-Siyah seramik örneklerine uymaktadır. Balikh Vadisi'de konumlanmış PreHalaf Gri-Siyah seramiklerine örnek olarak Tell Sabi Abyad ve Tell Assoud verilebilir. Tell Sabi Abyad'ın Yanık ev içerinde bulunan seramikler ile Tell Boueid II'nin Halaf evresi özdeşleştirilmektedir. Bu karşılaştırmaya göre çağdaş bir kültür özelliği göstermektedirler (Nieuwenhuyse-Jacobs- vd. 2002, s. 65-67). Ancak bu karşılaştırmanın netlik kazanması için C14 analizlerinin yapılması gerekmektedir.

3.1.14. Tell Sotto

Fiziki Konum: Kuzey Irak'ta Sincar ovasında yer alır. Yarım Tepe'nin 2 km. kadar kuzeyinde konumlanmıştır.

Araştırmalar: Tell Sotto'da 1971 Rus arkeologlar V. Bashilov ile V. Golaev'in yüzey araştırmalarında bulunmuştur. 1973-1974 yıllarında Bader'in başkanlığındaki ekip tarafından kazısı yapılmıştır. 2 hektarlık bir alanı kaplayan höyük, 2.5 m. yüksekliğindedir. Ortaya çıkarılan 7 tabaka, 4 kültür evresinde gruplanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte yapılan kazılarda bol sayıda Halaf malzemesi ele geçirilmiştir. Bu seramiklerin çoğunluğunun yüzeyinde geometrik bezemeler sahnelenmiştir. Ele geçen seramikler hem Polychrome hem de monokrom olarak üretilmiştir. Ancak tam anlamıyla bir Halaf tabakasının bulunamadığı belirtilmektedir (Bader, 1993, s. 41-43).

Karşılaştırmalar: Tell Sotto'da ele geçen Halaf boyalıları 2 km. yakınındaki Yarım Tepe ile karşılaştırılabilir. Her iki yerleşme arasında bir birliktelik söz konusudur.

3.1.15. Tell Hassuna

Fiziki Konum: Irak'ın kuzeyinde, Musul'un 20-22 km. kadar güneyinde yer almaktadır. Dicle Nehri'nin batı yakasındaki Qasab Vadisi'nde konumlanmıştır. Höyük 200x150 m. boyutlara sahiptir.

Araştırmalar: Höyükte ilk olarak 1942 yılında Sayid Fuad Safar yüzey araştırmalarında bulunmuştur. Daha sonra aynı ekip tarafından 1943-1944 yılları arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. Yapılan kazılar neticesinde 7 m'lik kültür dokusuna ulaşılmış ve 15 tabaka tespit edilmiştir. Bunlardan X.-VII. tabakalar Klasik Halaf evresini vermektedir (Aytek, 2008, s. 100 ve Lloyd- Safar,- vd. 1945, s. 257-259). XV.-X. tabakalar arasında PreHalaf tipi seramikler ele geçmiştir (Lloyd- Safar,- vd. 1945, s. 257).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tell Hassuna, Halaf sürecine geçiş aşamasında çok önemli bir konumda yer almaktadır. Çünkü Halaf seramiklerinin Hassuna-Samarra seramiklerinden etkilenerek gelişim gösterdiği belirtilmektedir. Ayrıca Halaf seramiklerinin merkezlere yayılımında Hassuna-Samara kültürlerinin yarattığı boşluktan yararlandığı düşünülmektedir. 13.50 m. seviyesinde PreHalaf seramikleri ele geçmiştir. 9.5 m. seviyede Klasik Halaf seramikleri görülmeye başlanmıştır. Seviye VI'de Halaf seramikleri baskın hale gelmiştir. Seviye VII'den itibaren Halaf seramiklerinin kalitesinde hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu seviyeden itibaren çok az miktarda Hassuna-

Samarra seramiği ele geçmiştir. Seviye VIII-X. arasında bulunan Halaf seramiklerinde çok az bir gelişim yaşanmıştır. Bu evrenin Klasik Halaf seramiklerinin çok azı çok renklidir. Seviye VIII'den itibaren seramiklerdeki çok renklilik artış göstermiştir. Ele geçen Halaf seramikleri Kâse ve Çömleklerden oluşur **(Ek 212-216.** Levha 106-110**)**, (Lloyd-Safar,- vd. 1945, s. 276, 283).

Karşılaştırmalar: Hassuna'nın Halaf seramikleri ile Yarim Tepe'nin seramikleri benzeşmektedir (Lloyd- Safar,- vd. 1945, s. 258). 13.50-9.50 m. seviyede ele geçen PreHalaf seramiklerinin benzerleri Mersin-Yümüktepe Ib bulunmaktadır. Halaf seramikleri Arpachiyah'ın ve Tepe Gawra'nın seramikleri ile çağdaştır (Lloyd-Safar,- vd. 1945, s. 264, 283).

3.1.16. Tell Samarra

Fiziki Konum: Dicle Nehri üzerinde Bağdat'ın 96 km kuzeyinde yer almaktadır.

Araştırmalar: Tell Samarra'nın kazıları 1904-1905 yılları arasında Ernest Herzfeld başkanlığında yapılmıştır. Merkezin Halaf verileri 1930 yılında yayınlanabilmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yerleşmede ele geçen Halaf seramikleri yeterince korunamamış ve seramiklerin ayrıntıları belirtilmemiştir. Yerleşmede Hassuna-Samarra kültürünü takiben Halaf kültürü gelişme göstermiştir. Seramikler daha çok Erken Halaf dönem özelliği göstermektedir. Seramikler üzerine uygulanan bezemeler ve seramiklerin nitelikleri daha çok Samarra özelliği göstermektedir. Her iki seramik grubunu birbirinden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Halaf seramikleriyle Samarra seramikleri arasındaki en önemli fark polychrome boyalı seramiğin olmayışıdır.

Karşılaştırmalar: Samarra'da ele geçen Halaf seramiklerinin benzerleri Habur bölgesinden bilinen Tell Halaf içerisinde bulunmaktadır. Sincar Vadisi'nde yer alan YarimTepe II, Tell es-Sawwan, Chogha Mami'nin Halaf seramikleri ile benzeşmektedir (Hansen, 472-473).

3.1.17. Tell es-Sawwan

Fiziki Konum: Irak'ın başkenti Bağdat'ın 110 km. kuzeyinde Dicle Irmağı'nın batısında yer almaktadır.

Araştırmalar: Tell es-Sawwan'da V. Tabaka Halaf kültürüne aittir. Yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan *tholos* mimarisi bunu kanıtlamaktadır (Matthews, 2000, s. 73-75).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tell es-Sawwan'da çok fazla boyalı Halaf seramiği ele geçmiştir (Mallowan, 1935, s. 76). Halaf seramikleri PreHalaf'a geçiş aşamasında çok önemli bir konumdadır. Seramiklerin bezemelerini Halaf motifleri oluşturmaktadır. Bunlar daha çok geometriksel örgelerdir. Seramikler üzerinde bantlar, çizi bezemeler, dalga motifi, içi taralı üçgenler göze çarpmaktadır. Bu seramiklerin form tiplerini Stuart Campbell yayınlamıştır **(Ek 217-218.** Levha 111-112**)** (Campbell, 1992a, s. 243-244).

Karşılaştırmalar: Tell es-Sawwan PreHalaf seramiklerinin ele geçtiği önemli merkezlerden biridir. Bu merkezi Kuzey Irak'ın PreHalaf yerleşmesi olan Tell Hassuna ile benzeşmektedir. Yine Irak Sinjar Vadisi içerisinde ki Yarim Tepe'nin PreHalaf seramikleri ile karşılaştırılmaktadır. PreHalaf seramiklerinin ele geçtiği benzer yerleşme Kuzey Irak içerisinden Tell Arpachiyah'tır. PreHalaf seramiklerinin ele geçti ve Tell es-Sawwan'ın karakteristik özelliklerini taşıyan diğer merkezlere Suriye içerisinden Tell Halula, Tell Halaf, Tell Brak, Umm Dabaghiyah'ı örnek olarak verebiliriz. Suriye'nin Balikh Vadisi'nde konumlanmış Tell Sabi Abyad, Tell Assoud'un PreHalaf seramikleri ile de karşılaştırmak mümkündür. Habur Nehri içerisinde konumlanmış olan Chagar Bazar, Tell Aqab, Tell Boueid'in PreHalaf evresi ve içerisinde ele geçen geçiş dönemi Halaf seramikleri de Tell es-Sawwan'ın PreHalaf seramikleri ile karşılaştırmak mümkündür. Suriye ile Irak sınırları arasında kalan PreHalaf yerleşmesi Tell Baghouz'un seramiklerinin benzer yapısı Tell es-Sawwan'ın PreHalaf seramikleri ile örtüşmektedir. Anadolu içerisinde benzer karaktere sahip yerleşmelere Tülintepe, Tepecik, Korucutepe, Yümüktepe, Gözlükule, Tell İdris, Kazane, Fıstıklı, Mezraa- Teleilat'ı örnek olarak vermek mümkündür.

3.1.18. Umm Qseir

Fiziki Konum: Yukarı Habur Vadisi'nin güneyinde Habur Nehri'nin batısında, Jaghjagh Nehri'nin ise doğusunda yer alır **(Ek 18.** Harita 18**)**, **(Ek 19.** Harita 19**)** (Nieuwenhuyse, 2000, s. 180). Kuzeyde Toros Dağı ile sınırlanan Halaf yerleşmeleri içerisinde 15 hektarlık merkezi Halaf özelliğine sahiptir. Çevresinde uydu Halaf yerleşmeleri olduğu belirtilmektedir (Zeder, 1994, s. 100).

Araştırmalar: Umm Qseir'de kazılara 1986 yılında Yale Üniversitesinden Frank Hole ve ekibi tarafından başlanmıştır (McCorriston, 1992, s. 318).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf mimarisine özgü tholos sistemde yapılar ve bu yapılar içerisinde Halaf seramiklerine ulaşılmıştır (Hole- Johnston, 1986, s. 87). Umm Qseir kazılarında ortaya çıkarılan 7X10 m.lik tholos içerisinde boyalı Geç Halaf seramikleri bulunmuştur (McCorriston, 1992, s. 318). Halaf seramikleri M.Ö. 5500-4500 yıllarını kapsayan çok geniş bir sürece verilmiştir. Ele geçen Halaf seramikleri karakteristik olarak Klasik Halaf türevlerinden oluşur. Ele geçen yoğun Halaf seramikleri merkezin önemini daha açık göstermektedir.

Karşılaştırmalar: Umm Qseir'in Halaf seramiklerinin karakteristik özellikleri Kuzeydoğu Irak'tan, Kuzeybatı Suriye'ye kadar geniş bir alanda görülebilmektedir. Uydu Halaf yerleşmeleri içerisinde değerlendirilen Umm Qseir'in benzer özellikteki yapılanmasını Tell Halaf, Chagar Bazar, Tell Aqab, Tell Brak içinde söyleyebiliriz (Zeder, 1994, s. 100). Tell Halaf ve Tell Aqab'ın güneyinde Khabur Vadisi'nde konumlanmış Umm Qseir ile karşılaştırılmaktadır. Ele geçen Halaf seramikleri benzer karakteristik özellikler sergilemektedir (McCorriston, 1992, s. 315-316).

3.1.19. Yarim/Yarım Tepe

Fiziki Konum: Irak'ın kuzeyinde Sinjar Vadisi'nde yer almaktadır. Wadi Joubara Diariasi'nin batı yakasında bulunmaktadır. Yarım Tepe I-II ve III Halaf kültür evresini yaşamış yerleşimlerdendir (Merpert- Munchaev, 1987, s. 25 ve Merpert- Munchaev, 1993a, s. 163-205).

Araştırmalar: Yarim Tepe'de kazılara 1969 yılında başlanmıştır. Yapılan kazılarda çok az bir alanda Halaf kültürüne ulaşılmıştır. Bu nedenle yapılan değerlendirmeler tam olarak olumlu sonuçlar vermemiştir. Yarim Tepe II'nin Halaf seramiklerinin bir kısmı Munchaev ve Merpert tarafından 1981'de Rusya'da yayımlanmıştır. Ancak Yarim Tepe II'nin alt seviye Halaf seramiklerinin tanımlanmasında sorunlar vardır. Yarim Tepe'de Halaf seramiklerinin içerisinde bolca ele geçtiği tholos mimari yapıları ele geçirilmiştir. Bu tholosların bazıları Halaf seramiklerinde sevilerek uygulanan kırmızı renge boyanmışlardır (Merpert- Munchaev,1993b, s. 163 – 205).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Ele geçen Halaf seramiklerinin sadece % 40'ı çok renkli ve boyalıdır. Seramiklerin % 60'ı Polychrome olarak üretilmiştir (Munchaev-

Merpert, 1981, s. 233). Yarim Tepe I 'in seramikleri genelde kaba yapılıdır ve ağız kısımları geniş açık olarak üretilmişlerdir. Uzun ince, geniş dar vb. şekillerde birçok form varyasyonlarına sahiptir. Motiflenme genelde geometrik verilmiş, kısmen bitki figürü betimlenmiştir **(Ek 219-221.** Levha 113-115**)** (Campbell, 1992, s. 232-234). Yarim Tepe II'nin ele geçen Halaf seramiklerinden *"Straight Sided Bowls/Düz Ağız Kenarlı Kâse"*ler diğer formlar içerisinde çok daha fazla üretilmiştir. Bu form grubunun ilk üretim evresi Halaf I içerisinde verilmektedir. Yani Yarim Tepe'nin en erken evrelerine işaret etmektedir. Bu boyalı Erken Halaf örnekleri çeşitli dekoratif boyamalarla süslenmiştir. Seramiklerin dış yüzeyleri, kimilerinin de iç yüzeyleri boyanmıştır. Bu dekorasyon örnekleri bantlar arasında geniş paralel motiflerin sahnelendiği bir çeşit sahne ile sınırlanmıştır. Form olarak kenarlıklılar, düz gövdeliler ve "S" kıvrımlı kâseler aynı zamanda ortaya çıkmışlardır. Derin yuvarlak kâselerin bazı tipleri en alt seviyede görülmemekte, fakat ileri seviyelerde form grubu içinde yerini almaktadır. Halaf seramikleri içerisinde asıl olması gereken form grubu "Cream Bowls" krema kâseleri erken evreler içerisinde ele geçirilmiştir. Form grubu olarak bilinen en ilginç grubu Geniş Açık Ağızlı Kâseler oluşturmaktadır. Bunlar Yarim Tepe'nin en erken tabakalarından 8. ve 9. evrelerde ele geçirilen bir gruptur. Bu form gruplarının yüzeylerinde sıklıkla geniş dekorasyon alanı kullanılmıştır. Seramiklerin iç ve dış yüzeyleri boyanmıştır. İçte karakteristik Halaf motifleri kullanılırken dış yüzde değişmez bir şekilde buğday başağı ve çiçek motifi uygulanmıştır (Munchaev- Merpert, 1981 ve 85, 243). Halaf I olarak değerlendirilen alt seviyelerde görülmeyen Yarı Küresel kâseler Yarim Tepe'nin muhtemelen Halaf II seviyesinden itibaren ele geçmeye başlamıştır. Ayrıca 6.2 m. derinlikte VII. seviyeden gelen içi boya bezemeli Açık ağızlı tabak formlarında Halaf I katına oranla artış görülmeye başlanmıştır (Munchaev- Merpert, 1981, s. 246). Yerleşmedeki Halaf seramikleri ve VI.-VII. seviyeden gelen Halaf seramikleri C14 sonuçlarına göre M.Ö 5455-5200/5555-5257 yılları verilmiştir (Coşkun, 2005, s. 42 ve Campbell, 2007, s. 121-122).

Bu aşama, seramiklerin hem formlarındaki değişim, hem de süslemelerdeki değişim Halaf II seviyesine geçildiğini gösteren birer kanıttır. Eğer tam olarak Halaf II kültür katına ulaşılamadıysa bile, bu değişimler birer geçiş aşaması olmalıdır. Bu değişimlerin Halaf II olarak belirlenmesi şu an için mümkün değildir. Çünkü bu aşamanın seramik formları ve yapıları detaylı olarak yayımlanmamıştır. Belki bu eksiklik seramiklerin tekrar değerlendirilmesiyle giderilebilir. Yarim Tepe II'den sonra Yarim Tepe III'ün seramikleri değerlendirildiğinde bunlar arasında pek bir fark yoktur. Ancak Yarim Tepe

II seramikleri daha detaylı incelenmiş ve yayınlanmıştır (Munchaev- Merpert, 1981, s. 243-246).

Karşılaştırmalar: Yarim Tepe'nin Erken M.Ö. VI. Bin ve M.Ö. V. Bin yıl Halaf seramikleri ile Arpachiyah ve Tell Agap'ın malzemeleriyle uyuşmaktadır. Bu seramiklerin Geç Halaf çanak-çömleklerindeki boyama üslubu, geometriksel süsleme, bitkisel doğa bezeme ve diğer motifleme üslubu bu yerleşmelerde de mevcuttur. Yarim Tepe III'te bazı amorf seramik parçalar kazıyıcı olarak kullanılmıştır, aynı şekilde benzer uygulamanın Sabi Abyad'ın Halaf seramikleri içinde de kullanıldığını görüyoruz. Kazıyıcı olarak kullanılan amorf Halaf seramiklerin benzerleri Umm Qesir ve Tell Tawila'da da mevcuttur. Kullanımı sona eren kırık seramikler işlev kazandırılarak tekrar kullanılmıştır. Bu da dört merkezin kültürel bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir. Kullanım amaçlı değerlendirilen Halaf seramikleri dışında motifsel açıdan da Yarim Tepe ile diğer Halaf merkezleri arasında bağlantı kurulubilir. Yarim Tepe II'de uygulanan iç ve dış boyalı seramikler genel olarak yereldir ve bu merkeze özgüdür. Fakat yakın benzerleri hem Yarim Tepe I ve III'te, hem de diğer merkezlerde üretilmekteydi (Hijara- vd. 1980). Bu merkezlerden Arpachiyah ile Tell Agab'taki düz kenarlı kâselerin çeşitli varyasyonları Erken Halaf dönemine aittirler ve bunlar Arpachiyah ve Aqab'ın en düşük form çeşitlerini oluşturmaktadırlar. Yarim Tepe I'de görülen PreHalaf seramiklerin benzerleri Hassuna, Niniveh, Hajjiluk, Tell Azzo, Kharabeh Shattani'de de mevcuttur (Akkermans, 1991, s. 124).

3.1.19. Tell Assouad

Fiziki Konum: Balikh Vadisi içerisinde vadinin doğu kıyısında Rakka şehrinin 80 km. kuzeyinde yer almaktadır (Aytek, 2008, s. 77). Höyük nehrin hemen kenarında teras üzerinde konumlanmıştır. 150 m. çapında 12 m. yüksekliğindedir.

Araştırmalar: Max Mallowan 1938 yılında höyüğ'ün üst kısmında sondaj kazısı yapmıştır (Copeland, 1979, s. 269). 1938 yılında ortaya çıkarılan mimari yapılar içerisinde Halaf seramiklerine ulaşılmıştır (Aytek, 2008, s. 77). 1970 yılında höyüğ'ün yamaçlarında J. Cauvin kazılar başlatmıştır. Şimdiye kadar yapılan kazılarda Halaf mimarisine özgü birçok yapı ortaya çıkarılmıştır (Cauvin, 1972, s. 85-88).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Assoud'ta 5 Halaf katı tespit edilmiştir. Yapılan kazılarda birçok monokrom ve boyalı Halaf seramiği ele geçmiştir. Ele geçen Halaf seramikleri daha çok Halaf mimari yapıları içerisinde bulunmuştur. Bu Halaf

seramiklerinde kısmen de olsa bitki ve saman katkının eklendiğini görüyoruz. Boyalı Halaf seramikleri perdahlama yolu ile parlatılmıştır. Boyama kırmızı ve siyah tonlarında bezenmişken, mat olan bazı seramik parçaları da ele geçmiştir. Bazı seramiklerin ağız kısmı delinmiş ve bunların cidarı düz duvarlı olarak yapılmıştır. Ele geçen Halaf seramiklerinin bir kısmının cidarları çok serttir ve kaliteli seramik grubuna aittirler. Cidarı kalın olan parçalar büyük profilli yapılmıştır ve bunlar muhtemelen mutfak eşyasıdır. Seramiklerin kimileri çıkıntılı tutamaklara sahiptir. Ancak bu tutamaklı olanlar Halaf buluntuları arasında çok az yer kaplar. Bu seramikler Amik B-C ile ilişkilendirilebilir. Yani PreHalaf ve Erken Halaf seramik grubuna girmektedirler. Bezemeler geometrik olduğu gibi stilize insan figürinleri de işlenmiştir (Cauvin, 1974, s. 203; Le Miere, 1979, s. 40).

Karşılaştırmalar: Balikh Vadisi'nde konumlanan Tell Asouad'ın PreHalaf yerleşmesine en yakın benzeri Balikh Vadisi'nde konumlanmış Tell Sabi Abyad'tır. Tell Asouad'ın Erken Halaf seramiklerinin benzerlerini Tell es-Sawwan, Tell Damishliyya, Tell Tawila, Choga Mami, Yarim Tepe, Tell Ain el Kerkh yerleşmelerinde görmek mümkündür. Bu benzer özelliğe sahip merkezler Halaf'ın yayılımı ve gelişimi içinde çok önemlidir.

3.1.21. Tell Damishliyya

Fiziki Konum: Balikh Vadisi'nin batısında yer alır. 5 m. yükseklikte yaklaşık 60X70 boyutlarında yayvan bir höyüktür. Assouad Höyük'ün 12 km. güneyinde, Tell Hamam et-Turkman köyünün 2 km. kuzeyinde küçük bir Halaf yerleşmesidir. Höyük nehrin batısı yanında çıkıntılı bir teras üzerine konumlanmıştır. Damishliyya köyünün tam karşısına denk düşmektedir (Akkermans, 1986, s. 36-37; Akkermans, 1988b, s. 19).

Araştırmalar: 1983 yılında L. Copeland'ın yürüttüğü Balikh Vadisi yüzey araştırmalarında keşfedilmiştir. Kazılara 1984 yılında Amsterdam Üniveristesi'nden M.N. Loon başkanlığında sondaj çalışmalarıyla başlanmıştır. Yerleşmede 5-6 m'lik kültür dolgusunda 7 tabaka belirlenmiştir. En alt iki tabaka Çanak-çömleksiz Neolitik dönem ve hemen üstünde ise Halaf kültür katı bulunmaktadır (Aytek-Özlem, 2008, s. 78-79). Yapılan çalışmalarda K19 açması içerisinde son derece kaliteli Halaf seramiklerine ulaşılmıştır. K17 açmasında ulaşılan Halaf kültür evresinin hemen altında Neolitik kültür evresi ile karşılaşılmıştır (Akkermans, 1988b, s. 24).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyüğ'ün güneydoğusunda yapılan çalışmalarda son derece kaliteli Halaf seramiklerine ulaşılmıştır. Yaklaşık 30X20 m.lik alanda Halaf seramiğine ulaşılmış olunmasına karşın içerisinde güçlü bir Halaf evresinin yaşandığını göstermektedir. Tell Damishliyya'da ele geçen Halaf seramikleri Neolitik dönem seramiklerinden oldukça farklıdır. Yerleşme içerisinde muhtemelen Neolitik-Kalkolitik dönem geçiş evresi yaşanmamıştır. Çünkü geçiş evresini yansıtan seramik grubu bulunamamıştır. Burada ele geçen seramiklerin çoğunluğu nitelikli değildir. Halaf seramikleri başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Fine Ware ve Coarse Ware'lerden oluşur. Bu iki grup birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Fine Ware'ler içerisinde mineral katkı içermektedir. Bazı seramiklerin yoğun kireç içerdiği görülmektedir. Bazı seramiklerin ayrıca kum katkı içerdiği görülmektedir. Halaf seramiklerinin yaklaşık %10'u sert yapılı değildir. Bu seramikler el yordamı ile düzeltilmiştir. Yapılan seramiklerin analizlerine göre Halaf seramiklerinde kullanılan kilin her zaman sağlam yapılı materyal elde edilememiştir. Bunun için muhtemelen başka başka kil yatakları kullanılmıştır. Ele geçen Halaf seramiklerinin fırınlanması iyidir. Seramiklerin çoğunun özü siyah renklidir. Kısmen gri özlü seramiklerde bulunmaktadır. Bu seramiklerin yüzeyleri genelde krem renginde parlak astara sahip olduğu anlaşılmıştır. Kısmen turuncu astar uygulanmıştır. Seramiklerin hemen hepsi düzeltilmiş ve hemen hepsi kaygan parlak yüzeye sahiptir. Kaliteli Halaf seramiklerinin çoğu boyalıdır. Boyasız olanları da mevcuttur. Kaliteli Halaf seramiklerinin boyalı ve boyasız olanların ortak noktası sağlam yapılı olmaları ve parlak bir yüzeye sahip olmasıdır.

Boyalı Halaf seramiklerinde boyama kırmızı ve siyah tonlar arasında değişen renklere sahiptir. Seramikler üzerinde yapılan bezemelerden yaklaşık 75 tanesi belirlenmiştir. Seramiklerin bezemeleri oldukça sade seçilmiştir. Genellikle geometrik motifler tercih edilmiştir. Bazı seramiklerde doğa betimlemesi görülmektedir. Ele geçen bazı Halaf seramikleri tüm yüzeyinin belirli bir metot dâhilinde bezendiği anlaşılmıştır. Seramik formlarından vazoların çok az bir kısmının yüzeyleri baştanbaşa boyanmıştır. Damishliyya'nın boyalıları arasında seramik yüzeyi en çok boyanan form grubunu geniş çömlekler oluşturmaktadır. Bu seramiklerin kenar kısımları parlak olmakla birlikte, dudak kısımlarında *pinched* denilen ince çıkıntılar bulunmaktadır. Birçok kabın boyun ile gövdesi arasında belirgin bir şekilde keskin birleşim izleri görülmektedir. Ele geçen seramiklerin bazılarının ağız kısmında delikler bulunmaktadır. Bu delikler muhtemelen seramikleri asmak için açılmıştır. Küçük formlu çanak-çömleklerde form grupları arasında yer almaktadır. Seramikler arasında Halaf seramikleri arasında en çok

kullanılanlardan Cream Bowls'larda Tell Damishliyya'da bulunmuştur. Bunların yüzeyleri basit bezemelere ve boyamalara sahiptir. Geniş bantlar ve geometrik bezemeler boyun ile gövde arasına uygulanmıştır. Hemen hemen bütün Halaf merkezlerinde seramiklerinde uygulanan bucranium motifi bu merkezde de seramiklere uygulanmıştır. Bucranium motifi yanında mouflon motifide seramiklerde uygulanmıştır. Heriki motif Tell Damishliyya'nın Erken Halaf safhasında seramikler üzerine uygulanmıştır (Akkermans, 1988b, s. 32). İri yapılı seramikler höyükte azınlıktadır. Bu seramikler höyüğ'ün Halaf'larının %16'sını oluşturur. İri yapılı Halaf'ların %60'ı siyah öze sahiptir. Bunların yüzeyleri kırmızı ve kahverengi tonlarda boyanmışlardır. Parlak, kaygan yüze sahiptirler **(Ek 222-226.** Levha 116-120**)** (Akkermans, 1988b, s. 30-31).

Seramiklerdeki sahneler aralıklı olarak verilmiştir. Seramiklerin üzerindeki bu aralık aslında Halaf seramik ustalarının beceri aşamasında yeterince olgunluğa ulaşamadığını göstermektedir. Halaf seramik ustaları seramiklerin geneline hakim olamadığı için sahneler tam bir bütünlük gösterememektedir. Kaliteli seramiklerin cidarları ince ve sert yapılıdır. Bu da Damishliyya Halaflıları'nın seramik üretiminde kısmen ilerleme kaydettiklerini göstermektedir. Seramikler perdahlı, siyah, kırmızı ve kahverengi tonlara sahiptir (Moore, 1975, s. 63; Roodenberg, 1986, s. 44). Bezeme olarak daha çok geometrik süslemeler seçilmiştir. Bantlar, zigzaglar, nokta bezemeler en çok kullanılan bezeme çeşitleridir.

Karşılaştırmalar: Damishliyya'nın seramikleri en çok Assoud'un seramikleri ile karşılaştırılmıştır. Damishliyya çömlekleri ile Assoud'un seramikleri neredeyse özdeşleştirilmiştir. Assouad'ın seramiklerinde bazı yerel özellikler görülür. Bazı örnekler ise iç dizayn ve farklı motifleri ile ithal özellikler taşır. Olasılıkla Damishliyya ile olan ticari bağlantının etkisidir. Assouad'ın seramiklerindeki mineral katkı yaklaşık %14 iken Damishliyya'da bu oran sadece %1 civarındadır. Kuzey Jezirah'da yer alan Tell Aqab içerisinde ele geçen Halaf seramiklerinin büyük çoğunluğu Tell Damishliyya'daki Halaf seramikleri ile benzemektedir. Balikh Vadisi'nde yer alan Halaf merkezlerinin hemen hepsiyle gerek form gerek bezeme yapısı bakımından benzemektedir. Tell Damishliyya'nın Halaf seramikleri ile karşılaştırılan diğer bir merkez Arpachiyah'dır. Damishliyya'nın Cream Bowls'larının benzerleri Tell Aqab'ın erken safhalarındada görülmektedir. Tell Aqab dışında Chagar Bazar'ın erken safhası da Damishliyya ile benzeşmektedir. Tell Damishliyya'da ele geçen Erken ve Orta Halaf seramiklerinin bazıları Tell Aqab ve Tell Arpachiya'ın geç safhasında da görülmektedir (Akkermans,

1988b, s. 31-33). Ele geçen Halaf kâselerin benzerlerini Tell Hamam et-Turkman'ın Halaf kâseleriyle uyuşmaktadır (Akkermans, 1988a, s. 33).

3.1.22. Tell Tawila

Fiziki Konum: Yaklaşık olarak Chuera'nın 10 km. güneyinde yer almaktadır. Höyük Wadi al-Hamar içerisinde ki Neolitik dönemden başlayıp Halaf kültürünü de içine alan 5 hektarlık önemli yerleşmelerden birisidir. Wadi al-Hamar, Balikh ve Habur Vadisi arasında kalan bir bölgedir **(Ek 20.** Harita 20**)**.

Araştırmalar: Höyükteki ilk kazı 2005 yılında Alman ve Suriyeli arkeologlardan oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirmiştir. Frankfurt Üniversitesinden Jan-Waalke Meyer kazı başkanlığını yürütmektedir. 2005 yılında açılan A ve B alanlarına 2006 yılında C ve D alanlarıda eklenmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tawila'da Neolitik dönemden başlamak üzere Halaf ve Ubaid seramikleri de ele geçirilmiştir **(Ek 227.** Levha 121**)** (Becker, 2007, s. 5). Halaf seramikleri M.Ö. V.-VI. Bin yılları arasındaki dönemleri vermektedir. Höyükte A, B, C ve D açmalarında Halaf yapılarına ve Halaf seramiklerine ulaşılmıştır. A açmasında 3. katında Halaf seramikleri ele geçmiş olsa da asıl steril tabakalar ve mimari öğeler 4. katta ele geçmiştir **(Ek 228.** Levha 122**)**. B açmasında ise Halaf tabakalarına 2. tabakada 2.50 m. derinlikte ulaşılmıştır **(Ek 229.** Levha 123**)**. C Açmasında gerçekleştirilen kazılar Halaf-Ubaid geçiş evresinin yaşandığını doğrular ipuçları vermiştir. D Açmasında ilginç bir sonuç olarak Halaf ve Ubaid verilerinin üst katında Geç Kalkolitik Çağ Coba kâseleri bulunmuştur (Becker, 2006, s. 9). Buradaki verilerde Halaf dönemlerini doğrular özellikte bilgiler vermiştir. Açmalardan A ve C'de M.Ö. 5900'lere tarihlenen Erken Halaf özelliği veren seramikler ele geçmiştir. Kazılarda 7500'den fazla Halaf seramiği bulunmuştur. Bu zengin Halaf repertuarı M.Ö. 5600-5300 yıllarına, yani Orta ve Geç Halaf dönemine verilmiştir. Ele geçen Halaf seramikleri ince cidarlı ve sağlam bir yapıma sahiplerdir. Bu kaliteli seramikler toplam Halaf buluntularının %85'inden fazlasını oluşturmaktadır. Halaf seramikleri boyalı ve boyasız olarak iki şekilde de üretilmişlerdir. Boyalı seramikler boyasızlara oranla %80 oranında baskın grubu oluşturmaktadırlar. Boyalı seramikler ince cidarlı kâseler, krem kâseler (cream bowls), kavanoz tipli kâselerden (Dudaktan içe doğru kıvrık boyunlu, gövde şişkince dışa kavisli, gövdedeki bu şişkinlik kaideye doğru daralmakta ve kaidenin hemen üstünde tekrar dışa çıkıntı yapmaktadır) oluşmaktadır. Bunlarda bezeme olarak geometriksel desenler,

bukranium, ceylan figürleri doğa betimi verecek diğer hayvan betimleri motiflenmiştir **(Ek 230-231.** Levha 124-125**)**. Çoğunlukla seramikler tek bir renk boya ile bezenmişken, bazı örneklere çok renklilik de hâkimdir. Bu çok renklilik çanak-çömleklerin pişim sırasında oluşan ısı farkından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Halaf seramiklerinde form olarak %13'ünü kaba yapılılar ve dudak kenarında delikler açılarak kullanılan pişirme kapları oluşturmaktadır. Gri hamura sahip seramikler de bolca ele geçen Halaf seramikleri arasındadır. Diğer form grupları oran olarak küçük miktarlarda bulunmuşlardır. Ele geçen seramiklerin kimisi ithal kimisi yerli üretim özelliği göstermektedir. Tawila'da ele geçen yerel seramikler üretimin varlığını göstermektedir. Yerel seramik üretimleri içerisindeki ince seramikler minyatürleşmiş ve deformeye uğramıştır.

Karşılaştırmalar: Tawila'da ele geçen çok renkli Geç Halaf seramikleri Arpachiyah'ın Geç Halaf seramikleri ile benzeşmektedir. Gri seramiklerden bir tanesi de Batı Suriye bölgesi ile olan bağlantıları gösteren özel ince bir parçadır. Ayrıca Tawila'nın Halaf mimarisi Sincar bölgesinde Yarim Tepe III'ün Geç Halaf mimarisi ile ve Sabi Abyad'ın mimarı yapıları ile benzerlikler göstermektedir. Tawila'da ele geçen amorf seramiklerden yapılan kazıyıcılar Umm Qseir ve Yarim Tepe III'de de bulunmuştur. Ele geçen seramikler, Balikh Vadisi ve Habur Vadisi ile olan komşuluğu da düşününce uzak yerlerle olan bağlantıları göstermektedir (Becker, 2005, s. 2-3, 11).

3.1.23. Umm Dabaghiyah

Fiziki Konum: Suriye'nin Jazirah bölgesi Cebel Sincar Ovası'nda Hatra ilinin 15 km. batısında yer almaktadır. 100 X 85 m. ebatlarında olan yerleşmenin 4 m. kadar derinliğe sahip kültürel dolgusunda Ib-III evrelerinde PreHalaf kültürü bulunmaktadır (Lloyd, 1978, s. 77).

Araştırmalar: 1971–1975 yılları arasında kazılan höyükte 4 evre ve 12 mimari tabaka bulunmaktadır. Ib ile III. evrelerde bol miktarda PreHalaf seramiği ele geçmiştir. Yerleşmenin Hassuna'dan Halaf'a geçişi C14 verilerine göre M.Ö. 5750'lerden daha sonraki geç evrelere denk gelmektedir (Curtis, 1993, s. 11 ve Kirkbride, 1975, s. 3-6).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Ele geçen parlak boyalı PreHalaf seramiklerinde özellikle dikkati çeken desenler; şevronlar, insan ve hayvan siluetlerinden oluşmaktadır. Özellikle III. Evre ve yüzeye yakın kâselerin kalitesinde artış görülür. Kâseler ince ve sert bir hal almaya başlar bu da seramik ustalarının ocaktaki ısı ayarlarını ayarlamayı

başardıklarını göstermektedir. Kimi gri ve siyah özlü seramikler genelde seramik fırınlanmasının düşük dereceli yapıldığını göstermektedir. Bütün bunlar seramik ustasının üretimindeki kalite ile acemiliğin olgunluğa doğru geçiş aşamasında olduğunu göstermektedir (Lloyd, 1978, s. 77). Kaliteli ve nitelikli seramiklerin katkı maddesi alt evrelere göre daha azdır. Kaba yapılı seramiklerin ise kilinde yoğun saman katkı vardır. Ele geçen bazı seramiklerde ise kile mineral katkı eklendiği görülmüştür.

Umm Dabaghiyah'ın seramikleri çoğunlukla kaba yapılıdırlar. Ele geçen PreHalaf'ın kaba yapılı seramiklerinin dış yüzeylerde saman katkının izleri görülebilmektedir. Kaba seramikler dışında üst evrelerde yani I. ve III evre arasında ele geçen çanak-çömlek parçaları alt evrelerdeki yani 12. evreye doğru ele geçen seramiklere göre daha nitelikli, daha iyi pişmiş denilebilir. Erken evrelerde bulunan boyalı seramikler geç evrelerde bulunan seramiklere göre daha yerel ve özgünlerdir. Bu durum PreHalaf'a doğru iletişimin daha çok arttığını ve başka merkezlerle kültür alışverişinin yapıldığını göstermektedir (Lloyd, 1978, s. 78). Seramikler artık yavaş yavaş moda şeklini alan klasik Halaf seramiklerine ve onun bezeme formuna dönüşmeye başlamıştır. Bu geniş yelpaze monokrom seramiklerin çokluğundan Polychrome seramiklerin çokluğuna doğru artış göstermeye başlamıştır. Seramiklerin üzerinde ve kimi seramiklerin iç yüzeylerinde kırmızı-kahverengiden açık ve koyu kahverengine, mat turuncudan kahverengiye ve bir tür mordan kırmızıya doğru çok renkli bezemeler görülmektedir. Fırınlamadaki bu çok renklilik boya ustasının istediği doğrultusunda olduğu gibi bir de fırınların ısısındaki farklılıklardan olabilmektedir. Seramiklerin üzerine sürülen boya fırına girmeden önce kırmızı kil şeklindedir. PreHalaf seramiklerine bezeme olarak bantlar, zigzaglar, şevroglar, noktalar, üçgenler, yuvarlaklar, virgüller, düz çizgiler, ceylan, geyik, yılan benzeri bezekler, mauflon tipi bezekler görülmektedir **(Ek 232-234.** Levha 126-128**)** (Lloyd, 1978, s. 78).

Umm Dabaghiyah'ın seramikleri bezemelerden yola çıkılarak dört gruba ayrılmıştır. Bunlar perdahlılar, boyalılar, eklenti süslemeliler ve çizi bezemelilerdir. PreHalaf, Neolitik ile Kalkolitik arasındaki geçişi kapsadığından daha çok boyalılar (çizgisel ve figüratif boyalı bezeme) grubu ağırlık kazanmaktadır. Umm Dabaghiyah'ın üst evrelerine doğru bu çizgisel bezemelere figüratif bezemeler eklenmiştir. Orta evrelerin 7. ve 6. katlarından itibaren kalın, dik çizgiler arasında yapılmış şevronlar ortaya çıkar ve bu bezeme 6. ve 4. katlarında bu bezemeye içi taralı üçgenler, dalgalı şevronlar, bitkisel bezemeler eklenmiştir. Bu eklentiler üst evrelerde devam etmiştir. 3 kat ve diğer Geç evrelerde (PreHalaf) figüratif bezemeler başlar ve seramiklerin dış

yüzeyinin büyük çoğunluğu bezenmeye başlanır. Bu geç evre seramiklerinin boya bezemeleri çoğunlukla krem renkli astar üzerine yapılmıştır. Boyanan seramiklerin çok az bir kısmında astar yapılmadan bezeme yapılmıştır. I. ve III. evre dışındaki üst evrelerde daha az sayıda boyalı parça ele geçmiştir. Bunların çoğunda basit düz çizgiler, noktalar gibi kolay yapılabilen motifler ve yoz şevronlar bulunmaktadır. Umm Dabaghiyah'ın tüm tabakalarında ele geçen boyalı grupların yarısından fazlasında ki ortak olarak görülen tek motif, seramiklerin bazen ağız kısmının dış yüzündeki, bazen seramiklerin iç yüzündeki bant bezeme uygulamasıdır. Bu uygulama PreHalaf evresinde ele geçen bazı seramik örneklerinde hem içinde hem de dışta uygulandığını göstermektedir (Kirkbride, 1972, s. 9-10). PreHalaf evresinin kaliteli seramikleri genelde krem ya da beyazımsı bir astara sahiptir. Çoğu bezemesiz olan çanak çömleğin formları genelde basit ve yuvarlak omurgalı olarak yapılmıştır (Kirkbride, 1972, s. 8). Bu seramiklerde genellikle boyalılar bulunmakta fakat Perdahlı ve çizi bezemeli seramik örnekleri de vardır. Bu gelişkin seramiklere daha çok geç evrelerde rastlanır. Umm Dabaghiyah'a özgü çanak çömlek tiplerinden birisi yine PreHalaf'ta da gördüğümüz kabartma bezemeli seramiklerdir. İnsanın yüz hattını veren kaş, göz, kulak, burun; hayvan başı ile benzeri bezeklerin kabın dış yüzüne kabartma tekniği ile uygulandığı görülmektedir (Lloyd, 1978, s. 78 ve Matthews, 2000, s. 60).

Karşılaştırmalar: Umm Dabaghiyah'ın PreHalaf çanak-çömleklerinde görülen bezeme özellikler Tell Halula'nın PreHalaf evresinin bezeme öğelerine benzemektedir. Umm Dabaghiyah'ın seramiklerinde ki çok renklilik ve form grupları Tell Arpachiyah'ın 2. yapı Katı'nda TT10 evresinde de mevcuttur. Hem bezekler hem de form özellikleri değerlendirildiğinde en çok Tell Sabi Abyad'ın erken evrelerinden PreHalaf dönemi buluntuları akla gelmektedir. Sincar Vadisi ve beraberinde Fırat Nehri, Umm Dabaghiyah'ın kültür alışverişinde önemli birer kaynaktır. Bu kaynak Fırat'ın batısı olan Suriye öncü Halaf merkezleri ile bu merkezin iletişim içerisinde olmasını sağlamıştır. Levant Bölgesi dışında diğer iletişim yönü doğuya dönüktür. Umm Dabaghiyah'ın kuzeydoğusunda Van Gölü çevresi ile olan iletişimi Nemrut Dağı'ndan getirilen obsidyen doğrulamaktadır. Suriye'den Van Gölü havzasına 800 km. kadar bir ticaret ağı olduğu anlaşılmaktadır. Umm Dabaghiyah'ın 500 km. kadar doğuda iletişim kurduğu merkezler bulunmaktadır (Curtis, 1993, s. 13-18). Umm Dabaghiyah'ın PreHalaf seramik özellikleri Anadolu'da Mezraa-Teleilat içerisindeki PreHalaf seramikleriyle uyuşmaktadır. Gerek Anadolu gerekse Suriye-Mezopotamya kültürlerinin aslında bir bütün halinde belki de aynı zaman diliminde gelişmiş ve koordineli olarak tüm coğrafyaya yayılmış olabilir.

3.1.24. Choga Mami

Fiziki Konum: Irak'ın güneyinde yer alan ve Halaf kültürünün en güney uç yayılımını gösteren önemli bir yerleşmedir. Bu merkez 125 km boyunca Bağdat'a kadar uzanan Mandali Vadisi içerisinde ve Bağdat'ın 120 km. batısında yer almaktadır. Bu yol İran ile bağlantı kurulabilecek önemli bir bölge üzerinde olduğu gibi Mezopotamya'nın kuzeyi ile güneyi arasında tampon bir bölge de teşkil etmektedir. Choga Mami her iki yönün kültür birleşimini kuzeyinde Zagros düzlüklerine kadar yaymaktadır (Helbaek, 1972, s. 35).

Araştırmalar: Merkezi ilk ziyaret eden British Müzesinden Henry Hall olmuştur. Daha sonra 1923-1924 yıllarında C.L. Woolley'in başkanlığında ilk sezon kazısı yapılmıştır (Hall- Woolley, 1927, s. 2-5). Daha sonra Seton Lloyd 1937 yılında kazı çalışması gerçekleştirmiştir (Delougaz, 1938, s. 1-3). Choga Mami'daki kazılara Chicago Üniversitesi Oriental Enstitüsü'nden Joan Oates ve David Oates başkanlığında 1967 yılında devam edilmiştir (Oates, 1969, s. 115, 140).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Choga Mami'den alınan C14 verileri yerleşmenin Halaf dönemini de kapsadığı M.Ö. 6500-4500 yılları arasını kapsadığını göstermiştir (Yoffe- Clark, 1993, s. 35 ve Potts, 1997, s. 57). C14 verilerine göre bu tarihler arasındaki M.Ö. 5570-5730 yılları ve M.Ö. 5000'lere kadar olan dönemde Halaf'a geçiş evresi yaşanmıştır (Oates, 1972, s. 49-50). Yapılan kazıların N, O ve P açmalarında Samarra-Hassuna, Halaf, Ubaid ve Uruk seramikleri ele geçirilmiştir. Ele geçen Halaf malzemelerinin çoğu nitelikleri bakımından Geç Halaf evresi özelliği göstermektedir **(Ek 235.** Levha 129**)** (Curtis, 1993, s. 25-29). Halaf kültürünün son evrelerinde bu merkeze yerleşildiği düşünülebilir. Çünkü Halaf kültür insanları teknik olanakların kısıtlılığı ve doğanın şartları nedeniyle Mezopotamya'nın güneyine yerleşemezlerdi. Halaf kültürünün insanları geç evrede teknik olanaklarını arttırarak Halaf'ın güneyde uç sınır olarak bu yere kadar yayılım göstermişlerdir (Oates, 1969, s. 115, 140). Choga Mami Halaf ile Ubaid arası geçişi aydınlatacak bir konumda yer almaktadır. Fakat höyükteki tahribat ve kazıların sürdürülememesi nedeniyle şu an bu veriler net olarak sonuçlandırılamamıştır (Oates, 1982, s. 22).

Karşılaştırmlar: Choga Mami'nin özellikle Geç Halaf ve Ubaid seramikleri Hamrin bölgesi Halaf merkezleri ile karşılaştırılıp benzerlikler kurulmaktadır. Bunun dışında merkez olarak Arpachiyah, Yarim Tepe ve Tell es-Sawan'ın M.Ö. 5100 ile 4896 yılları

arasında ele geçen seramikleriyle benzerlik göstermektedir. Bu evre Geç Halaf kültür evresini içermektedir (Curtis, 1993, s. 29).

3.1.25. Tell Baghouz

Fiziki Konum: Tell Baghouz Suriye Irak sınırına yakın bir yerde Fırat'ın batı kıyısına bakan tarafta yer almaktadır. Fırat'ın taşkın yaptığı yerde yüksek bir teras üzerine konumlanmıştır. Bulunduğu yerin fiziki yapısı ve coğrafi konumu bilinen diğer çağdaş Halaf kültürü höyüklerden çok farklıdır. Tell Baghouz bu nedenle kendisine yakın Halaf merkezleri ve uzak Halaf merkezleri ile bağlantıyı zor kurulabilinmekteydi. Höyük oldukça izole bir konuma sahiptir.

Araştırmalar: Höyükte 1930'lu yıllarda H. Du Mesnil Du Buisson küçük çaplı açmalar açarak kazılarda bulunmuştur. Du Mesnil Du Buisson bu açmalarda ilk önce tek bir kültürel dokunun, yani Samarra kültürünün olduğunu düşündü. Du Mesnil Du Buisson açmalarda iki üç kat halinde ana kaya üzerine yerleşmiş bazı mimari özellikler fark etti, fakat dönemin arkeolojik verileri eksik olduğu için bu yerleşmenin kültürel dokusunu tam olarak çözememiştir (Du Mesnil Du Buisson, 1948, s. 15-16). 1940'lı yılların başlarında Braidwood ve ekibi kazılara tekrar başlamıştır. Bu kazılarda en önemli kültür dokusunun Samarra dönemi olduğu anlaşılmıştır. Seramikler üzerinde yapılan Araştırmalar sonucu en Erken evrenin Samarra'ya ait olduğu ancak üst katlarda Samarra dışında geçiş evresi PreHalaf kültür dokusunun olduğu anlaşılmıştır (Braidwood - Linda, vd. 1944, s. 48-50).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Hassuna-Samara kültürüne ait seramikler dışında PreHalaf ve Erken Halaf seramikleri de ele geçirilmiştir. Eldeki veriler güçlü bir Halaf kültür dokusunun yaşanmadığını göstermektedir (Nieuwenhuyse, 1999, s. 1 ve Nieuwenhuyse- vd. 2001, s. 147). Çok kısa bir zaman Erken Halaf evresi yaşamıştır. Ele geçen Erken Halaf seramiği çok azdır. Bu seramikler form olarak Samarra stiline yakın üretilmiştir (Akkermans- Schwartz, 2003, s. 116). Çünkü merkez Samarra kültürü ile Halaf kültürüne geçiş aşamasını "transitional" dönemi yaşamıştır (Braidwood- Linda, vd. 1944, s. 68). Yaygın olarak kullanılan Samarra eşyaları daha sonra yeni bir kültürle karşılaşmış olmalı ki ideal Samarra seramiklerinde değişimler yaşanmıştır. Höyüğ'ün tepe noktasına yakın seviyede ele geçen seramikler Louvre Müzesi'nde korumaya alınmıştır. Bunlar daha sonra incelenmiş ve Samarra'dan Halaf'a geçiş özellikleri gösteren PreHalaf evresi içerisindeki seramik gruplarına ait oldukları anlaşılmıştır.

PreHalaf ve Erken Halaf döneminde ele geçen seramikler iki ana gruba ayrılmıştır: *Samarra Fine Ware*/Kaliteli Samarra Seramiği, *Orange Fine Ware*/Kaliteli Turuncu Seramik (Cruells- Nieuwenhuyse, 2004, s. 57 ve Nieuwenhuyse, 2001, s. 163). Tell Boughouz'un Halaf seramikleri turuncu ve sarımsı bir tonla boyanmıştır. Yerleşmedeki bütün Halaf boyalıları mat tonda boyalıdır **(Ek 236.** Levha 130-134**)** (Braidwood- Linda,- vd. 1944, s. 68). Halaf kültürüne geçiş aşamasından sonra yerleşmede Erken Halaf evresi çok az bir dönem varlık göstermiştir. Braidwood'un yaptığı kazı Çalışmaları sırasında toplanan çanak-çömlek örnekleri homojen bir yapının bu merkezde olduğunu ve Geçiş evresi ile Erken Halaf evresinin yaşandığını bir kez daha göstermektedir (Braidwood - Linda, vd. 1944, s. 49). Ancak höyüğ'ün kazı sonuçları net olarak yayınlanmadığından ve seramiklerin geçiş aşaması net olarak incelenmediğinden aslında yaşanan dönemler hakkında tam bir şey söylemek olanaksızdır. Bu merkezin Halaf evrimleşmesi ve Halaf süreci çok kısa olduğundan bu bilgiler net olarak verilemiyor olabilir (Bernbeck, 1994, s. 196-197).

Karşılaştırmalar: Fırat üzerinde yer alan Baghouz'un PreHalaf seramiklerinin benzerlerine Aşağı Habur'da Boueid II'de, Yukarı Habur'da Chagar Bazar yerleşmelerinde de görmek mümkündür. Tell Sabi Abyad'ın 6. tabakasındaki *Burnt Village*/Yanık Köy evresi ile Boueid II'nin PreHalaf, ProtoHalaf evreleri uyum göstermektedir (Akkermans- Schwartz, 2003, s. 116). *Samarra Fine Ware*/Kaliteli Samarra Seramiği, *Orange Fine Ware*/Kaliteli Turuncu Seramiklerin benzerlerine Tell Sabi Abyad ve Suriye içerisindeki diğer ProtoHalaf yerleşmeleri içerisinde görmek mümkündür (Cruells- Nieuwenhuyse, 2004, s. 57). Baghouz içerisindeki Halaf seramikleri Yarim Tepe ile karşılaştırılabilir. Ayrıca Baghouz'un PreHalaf ve Erken Halaf seramiklerini Balikh Vadisi'ndeki Tell Sabi Abyad'ın PreHalaf ve Erken Halaf seramikleriyle uyuşmaktadır. Bu seramiklerin benzerleri Bougras'ın PreHalaf ve Erken Halaf seramikleriyle de karşılaştırılmaktadır (Nieuwenhuyse- vd. 2001, s. 163).

3.1.26. Tell Kashkashok

Fiziki Konum: Suriye sınırları içerisinde Dicle Nehri üzerinde Habur Vadisi'nde konumlanmıştır. Habur Nehri'nin bir kolu olan Wadi al Aweiji'nin kıyısında saptanan yan yana dört höyükten oluşmaktadır.

Araştırmalar: II numaralı höyükte 1987-1988 yıllarında T. Matsutani, III numaralı höyükte ise A. Suleiman kazı çalışmalarında bulunmuştur (Aytek, 2008, s. 97-98).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yan yana konumlanmış dört merkezde I numaralı höyükte gerçekleştirilen kısmi çalışmalarda ve yüzey araştırmalarında Halaf seramiği bulunmuştur. Yapılan çalışmaların eksikliğinden dolayı merkezin Halaf yapılanması net olarak anlaşılamamıştır.

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri detaylı olarak yayınlanmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır.

3.1.27. Tell al-Abr

Fiziki Konum: Fırat Nehri'nin doğusunda Suriye sınırları içerisinde Shemiyye bölgesinin batısında yer almaktadır (Yamazaki, 2006, s. 312).

Araştırmalar: 2004-2005 yılı kazı çalışmalarını Yayoi Yamazaki yürütmüştür.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yerleşmede M.Ö. 5200'lere tarihlenen Halaf seramikleri ele geçmiştir (Yamazaki, 2006, s. 314). 2004 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan mimari yapılar ve ocaklar çevresinde 20-30 cm. genişliğinde 6-10 cm. yüksekliğe sahip Halaf seramikleri bulunmuştur. İlerleyen süreçte ele geçen Halaf seramiklerinin sayısı 1380'e ulaşmıştır (Yamazaki, 2006, s. 320).

Tell al-Abr'ın Halaf seramikleri genellikle mineral katkılıdır. Sağlam yapılı seramikler iyi fırınlanmıştır. Seramiklerin bazılarında kum katkı ve kireç katkı görülmektedir. Seramiklerin yüzeyleri astarlanmıştır. Astarlamalar seramiklerin hamur renginde seçilmiştir. Kısmi örneklerde astarlama hamur renginde değil açık turuncu renkte seçilmiştir. Astarın üstüne uygulanan boyamaların rengi mat siyah ve kahverengi tonlarında seçilmiştir. Halaf-Ubaid geçiş evresini veren seramiklerin %90'ı Klasik Halaf özelliği göstermektedir. Sadece %10'u Ubaid formu ve bezeme özelliği gösterir (Yamazaki, 2006, s. 320-321). Halaf seramiklerinde çoğunlukla geometrik bezeme söz konusudur. Bezemeler Halaf motiflerinden seçilirken bezemeler ağız kısmı ile gövde arasına uygulanmıştır **(Ek 241.** Levha 135**)** (Yamazaki, 2006, s. 321, Fig. 19.5).

Karşılaştırmalar: Seramiklerin benzerleri ŞanlıUrfa içerisindeki yerleşmelerde mevcuttur. Tell al Abr'ın gerek Suriye kültürleri ile olan bağları gerekse Mezopotamya'dan alıdığı kültürel birikimi Anadolu içerisinde ki Halaf merkezlerine taşıması açısından önemlidir. Fırat Nehri aracılığı ile bu birikim Anadolu coğrafyasıyla bütünleşmiş ve kaynaşmıştır. Urfa içerisinde Akarçaytepe, Nevali Çori, Tell İdris, Kurban Höyük, Surtepe, Fıstıklı, Gre Virike, Şavi Höyük I ve PreHalaf yerleşmesi Mezraa- Teleilat örnekleri gibi.

3.2. Anadolu Merkezleri

Halaf seramiklerinin yayılımının diğer ayağını Anadolu oluşturmaktadır. Anadolu'da Mezopotamya'nın kuzeyi ile Suriye'nin kuzeyini aşan bütün Fırat-Dicle nehirleri arası, Güney Doğu Akdeniz sınırları (Doğu Akdeniz terimi Arkeoloji literatüründe Levant, Kıbrıs, Kuzey Batı Mısır, Türkiye'nin güneyi ve Suriye'yi kapsamaktadır) içerisinde yayılım göstermiştir. Bu hatlar dışında Van Tilkitepe'ye kadar yayılım aşaması göstermiştir. Güneyinde bulunan Mezopotamya ile Suriye kültürlerinin yoğun etkisi bu güçlü kültürlerin yaşam etkileşimi nedeniyle Halaf Seramik grubunun Anadolu Bölgesi açılımı anlaşılması zor bir karakter teşkil etmektedir. Bu anlaşılması güç durumu yansıtan bir diğer aşama ise yapılan kazıların yeni bir takım veriler taşımasıdır.

Anadolu'daki Halaf kültürü ve Halaf yapısı incelenirken biz bu bölgeyi de üç ana coğrafi yayılım içerisinde değerlendirmeliyiz. Bunlardan birinci yayılımı Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerimizin Fırat/Orta Fırat ile Dicle/Orta Dicle nehirleri arasında kalan kültürler üzerinde inceleme yaparak değerlendirmeliyiz. İkinci etaptaki incelemeyi ise Fırat Nehri'nin doğusuna denk düşen Çukurova kültürlerine yaslanan Zagros dağlarının doğu yamacına kadarki alanı verebiliriz. Bu ikinci etap Habur-Urfa denklemini içermekte ve Amik Ovası ile Hatay yerleşmelerini de kapsamaktadır. Bu bölge Anadolu içerisinde tampon bir konum kazanmaktadır. Habur Nehri bu tampon bölgenin can damarını oluşturmaktadır. Bu değerlendirmede Habur Nehri Urfa ile Mardin arasında yer alan dört önemli koldan oluşur. Bu nehir Suriye içlerine kadar uzanır ve Suriye'nin güneyinde Fırat ile birleşir. İşte bu kavşaktan itibaren nehir üzerinden Anadolu-Suriye kültür etkileşimi yaşanır. Nehir alüvyonlu yapısı ve oluşturduğu düzlükleri ile çevresine bereket sağlarken çevresindeki kollarda Anadolu'nun ve Kuzey Suriye'nin de önemli merkezlerini oluşturmuştur. Üçüncü etap ise Amik Ovasının batısından itibaren başlayarak Çukurova ve çevresini içerisine alarak bu bölgeyi Konya Ovası içerisinde Can Hasan'a kadar yayacaktır (Mellaart, 1965, s. 128).

Anadolu bölgelerinin coğrafi yapısı Halaf seramiğinin nasıl bir yayılım gösterdiğini ve bu kültürün taşıyıcılarının Halaf merkezlerinin bulunduğu yerleşmeleri ne gibi nedenlerle seçtiği veya buralara ne gibi yollarla gelinip yerleşildiği, incelemeler sonucu anlaşılacaktır. Bu nedenle Akdeniz Bölgesi'nde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki yayılımları jeomorfolojik yapılanmaya göre incelenmelidir. Amik Ovası, Kuzey Suriye'nin kuzeyinde Amanos Dağları'nın batısında

kalan 56X40 km. boyutlarında büyük ovadır. Bünyesinde bir zamanların büyükçe göl yatağı ve içerisinden geçen Asi Nehri ile verimli alüvyonlu topraklara sahiptir. Amik Ovası; Kuzey Suriye, Filistin, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve bağlantılı olarak Kuzey Mezopotamya ile bağlantı sağlayan bir köprü konumundadır. Anadolu geneline yayılan Halaf kültürü bu ova içerisinde Amik C ve D safhaları ile adlandırılır. Amik Ovası'ndaki 1932–1938 yıllarını kapsayan ilk Araştırmaları R. Braidwood ve ekibi gerçekleştirmiştir. Amik Ovası içerisinde yapılan incelemeler sonucu Çatal Höyük, Tell el Cüdeyde, Tell Tainat, Tell Dhaab ve Tell Kurdu gibi merkezlerde Neolitik dönemden itibaren başlayan bir iskânın var olduğu anlaşılmıştır. Amik Ovası üst yakası olan Maraş Ovası ile bütünlük oluşturmaktadır. Maraş ovası, Torosların güneyinde coğrafi yapı ve kültürel merkez olarak daha çok Doğu Akdeniz Bölgesi ile birlikte değerlendirilir. Ortalama yükseltisi 550-650 m. arasında değişen ova alçak tepelerle Pazarcık, Narlı, Türkoğlu gibi ufak ovacıklardan ayrılır. Maraş Ovası güneye doğru Sakçegözü, İslahiye, Hassa Ovaları dizisi ile Amik Ovası'na oradan da Kuzey Suriye düzlüklerine ve Mezopotamya düzlüklerine açılır. Bu ovalar dizisinde Gedikli-Karahöyük, Sakçagözü, Zincirli, Tilmen Höyük ve Amik Ovasındaki diğer höyüklerle birlikte coğrafi bağlantıyı kültürel açıdan da doğrulayacak buluntular sunar. Kahramanmaraş güney ovalarının Belen (Amik Ovasına açılır) ve Bahçe geçitleri aracılığıyla Çukurova bölgesi ile de kültürel açıdan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Domuztepe kazılarında ortaya çıkan Halaf tabakaları bu kültürel ilişkinin ipuçlarını verir (Konyar, 2010, s. 26).

Orta Dicle Vadisi; Güneydoğu Anadolu ve çevresindeki ilk sistemli arkeolojik Araştırmaları R.Braidwood'un ve H. Çambel'in ekibi gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar 1963 yılında Diyarbakır, Şanlıurfa ve Siirt illerini kapsayan oldukça geniş bir alanda yapılmıştır (Benedict, 1980, s. 108). Bu vadi batıda Fırat Vadisi ile Mezopotamya'nın kuzeye doğru uzanan geniş düzlükleri ile son bulur. Mezopotamya'nın kuzeye doğru uzanan geniş düzlükleri ise Toros ve Zağros Dağları'nın oluşturduğu yay biçimli dağ silsilesi ile kesintiye uğrar. Dicle Nehri'nin yukarı havzasında Karacadağ Volkan konisi yer almaktadır. Güneyinde oluşturulacak son çizgi Türkiye-Irak-Suriye sınırına dayanır. Bu bölümün kuzeyi Güneydoğu Toros dağlarının eteklerine dayanır. Bu bölüm Dicle Nehri'nin sularını topladığı bir havzaya kaynaklık eder. Bu geniş verimli havzaya Diyarbakır Havzası denir. Diyarbakır Havzası'nın güneyinde ki plato ve düzlükler arasında Mazı dağını da içine alan Mardin Eşiği bulunmaktadır. Dicle Havzası içerisinde Diyarbakır çanağı, Mardin Eşiği ve daha sonra Karacadağ'ı almaktadır. Mardin Eşiği,

Diyarbakır Çanağı Suriye'ye açılan düzlükler arasında yer yer derin vadiler oluşturan önemli bir konuma sahiptirler. Aynı zamanda Mardin Eşiği, Diyarbakır Platosu ile Mezopotamya arasında önemli doğal geçitler barındırmaktadır (Ay, 1999, s. 10-11).

Orta Fırat Bölümü; Halaf kültürü içerisinde Fırat Havzasının kuru tarım yapılabilecek en geniş ovalarını barındırmaktadır. Bu ovalar; Harran, Ceylanpınar, Suruç ve Birecik'tir. Orta Fırat'ın batısında Gaziantep Platosu, Kuzeyinde Toros Dağlarının etekleri ve Doğusunda basık Karacadağ Volkan konisi bulunmaktadır. Şanlıurfa ve Atatürk Barajı içerisinde kalan geniş engebeli Şanlıurfa Platosu doğal geçit yollarını barındırmaktaydı. Şanlıurfa Platosu'nun güneyinde ki ovalar ve bölgenin doğusunda ki Karacadağ eteklerinden başlayan kimi engebeli kimi düz geniş arazi üzerinde geniş bir coğrafya yer almaktadır. Bu geniş düz coğrafya Fırat Nehri ve kolları tarafından yarılmıştır. Güneye doğru uzanan bu düzlük Ceylanpınar ve Harran Ovalarını da içene katarak muazzam geniş bir düzlüğe dönüşmektedir (Ay, 1999, s. 10).

Doğu Anadolu Bölgesine doğru Van Gölü'nün güneyindeki dağlardan kaynaklanan irili ufaklı çayların birleşmesiyle vücut bulan Halaf merkezli Botan Irmağı, oluşturduğu Botan Vadisi, Dicle ve Garzan Vadileri ile birlikte bu dağ silsilesinin güneydoğu kesiminde yer alır. Botan Irmağının çıkış noktasından Dicle'ye döküldüğü yere kadar uzunluğu yaklaşık 270 km'dir. Dicle Nehri'ne kuzeyden karışan en büyük kollardan biridir. Van'ın güneyi ile Hakkâri arasında bulunan Kalemerik Dağı, Koçkıran Dağı ile Gürpınar çevresinde yüksek dağların eriyen karları Botan Çayı'nın ana kaynağı oluşturur. Daha sonra Norduz Çayı adıyla batıya doğru akar, bundan sonra yeni kollarla büyüyerek Çatak Çayı adını alan akarsu, kuzeyden Van Gölü'nün güneyindeki Müküs (Bahçesaray) deresi'ni, daha batıdan Hizan Çayı'nı alarak yoluna devam eder. Beytüşşebap yöresinden gelen Türbehasan Deresi de akarsuya bu alanda güneydoğudan katılır. Kuzeydoğudan gelen Reşan (Bitlis) ve Kezer Çayı ile birleştikten sonra güney-batıya yönelen akarsu Siirt kentinin güneyinde çok derin olan Girihani Boğazına girer, Billoris Köyünden itibaren yatağı genişleyerek yoluna devam eder. Kurtalan İlçesi'ne bağlı Çaltepe (Çattepe) /Til köyü yakınında, Siirt'in 25 km. güneybatısından Dicle'ye karışır. Botan Çayı, Van Gölü'nün güneyindeki sıra dağların güney yamaçları ile Siirt'in doğusu ve kuzeybatı yamaçları arasında kalan ve aşağı yukarı doğu-batı doğrultusunda uzanan geniş bir bölgenin sularını toplayıp Dicle Nehri'ne karışır. Dicle, Batman, Garzan ve Botan ırmakları Mezopotamya'nın kuzeyini çevreleyen yaygın su ve vadi ağının en büyük ve en önemlileri arasındadır. Diğer Irmaklar, Garzan Irmağı'nın oluşturduğu

Garzan Ovası büyük denilebilecek Halaf, Halaf-Ubaid geçiş dönemi merkezleri içerisinde bulundurmaktadır (Özdoğan- Sarıaltun, 2011, s. 948).

Dicle Vadisi'nin Diyarbakır'ın birkaç km. güneyi ve Batman Suyu arasında bulunan bölümünde, vadi boyunca ırmağın her iki kenarında tarımsal arazi olarak kullanılabilecek geniş düzlükler yer alır. Yukarı Dicle Vadisi olarak anılan bu kesim, bu niteliği dolayısıyla, Botan ve Garzan Vadilerine kıyasla hemen her dönemde daha yoğun yerleşilmiştir. Dicle Vadisi'ne bağlanan Botan ve Garzan Vadileri ise doğu-batı yönlü uzanan dağ zincirlerini keserek çevrelerinden yalıtık vadiler oluşturur. Yukarı Dicle Vadisi ve Cizre Ovası arasındaki bu kesim, gerek Botan ve Garzan ırmaklarının gerekse Dicle'nin açtığı derin boğazlar dolayısıyla verimli tarımsal arazilerden yoksundur. Botan vadisinde tarım ancak Botan ile Dicle'nin birleştiği noktadan 10-15 km. kadar içeri giren bölgelerde mümkün olmaktadır. Tarım yapılan elverişli arazinin kısıtlı olması, bu alanda sürekli ve büyük yerleşimlerin oluşmasını engelleyen unsurların başında gelmektedir. Arkeoloji literatüründe Yukarı Dicle Bölgesi olarak da anılan bu üç ırmak vadisinin yer aldığı yöre, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'yu birleştiren önemli yolların üzerindedir. Coğrafi normlara göre gerçek anlamda bir bölge olmamakla birlikte söz konusu alan, burada gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçlarına dayanarak Arkeolojik açıdan kendi içinde kültürel bütünlüğe sahip bir bölge olduğu için bu şekilde adlandırılmıştır (Kozbe, 2006a, s. 496–497). Günümüzde de yoğun olarak kullanılan söz konusu yollar, doğal dağ geçitlerini, Dicle Nehri'ni ve kollarını izlemektedir. Botan Vadisi'nin yukarıda özetlenen konumu, vadi içerisinde yer alan yerleşimlerin nitelik ve niceliklerini belirleyen temel unsurdur. Botan Irmağı'nın içerisinde aktığı vadiyi güneyin düzlükleri ile kuzeyin dağlık kesimleri arasında doğal bir yol olarak şekillendirmesi, vadide bulunan yerleşimlerin varlık nedenlerinden biridir. Zorlu kış mevsimlerinde sığınmaya olanak veren korunaklı yapısı ve savunma açısından sağladığı avantajlar vadinin yerleşim açısından tercih edilmesinde belirleyici diğer unsurlardır. Nitekim vadinin kış aylarında yarı göçebe topluluklar tarafından hala kullanılıyor olması bu açıdan önemlidir. Vadiye yukarıdan bakan yüksek dağ sırtlarında yer alan kaleler vadiden geçişleri kontrole dönük olarak tasarlanmış olmalarının yanı sıra vadinin savunmaya dönük sağladığı olanaklar açısından da bilgi vericidir.

Halaf Kültürü'nün Doğu Anadolu'da en yoğun görüldüğü bölge Elazığ Bölgesi'dir. Elazığ bölgesi su kaynakları, zengin bitki örtüsü ve bol av hayvanlarının varlığı nedeniyle insan topluluklarının yasam alanlarından birisi olmuştur. Ayrıca Elazığ yöresi önemli maden kaynaklarına sahiptir. Bu nedenle Kalkolitik Çağ'dan itibaren

Suriye, Mezopotamya, Transkafkasya ve Orta Anadolu ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Ubeyd ve Tell Halaf kültürleri de bölgeyi etkilemiştir. Elazığ yöresi çevre bölgelerle ticari, sosyal ve kültürel ilişkiler geliştirmiştir. Doğu Anadolu bölgesinde kapsamlı Araştırmalar yapılmadan önce iklimi, zor hayat şartları ve bölgenin dağlık yapısından dolayı çok geç dönemlerden başlayarak insan toplulukları tarafından yasam alanı olarak kullanıldığı zannediliyordu. Ancak Doğu Anadolu bölgesinde yürütülen yüzey Araştırmaları ve kazılar sonucunda çok eski çağlardan beri insanlar topluluklarının bölgede yasadığı tespit edilen eserlerden anlaşılmıştır (Erzen, 1986, s. 3–5). Araştırmalar burada Paleolitik Çağ'a ait aletlerin bulunmasıyla bu bölgenin bu çağdan itibaren insanların dikkatini çektiğini göstermektedir. Doğal sığınakların çok olması, orman, zengin bitki örtüsü, av hayvanlarının bolluğu, kısaca iklim ve coğrafi şartlar insanların burada yasamasına uygun bir ortam oluşturmuştur (Yalçınkaya, 1985, s. 429; Yigit, 1995, s. 233–234 ve Yıldırım, 1997, s. 10). Bölgede İ.Kılıç Kökten tarafından yapılan yüzey araştırmaların sonucunda tespit edilen bilgilere göre Alt, Orta ve Üst Paleolitik evrelerin üçü de yaşanmıştır (Kökten, 1971, s. 14; Kökten, 1971, s. 128; Sevin, 1997a, s. 15; Yigit, 1996, s. 233–234.; Kökten, 1971, s. 14; Kosay, 1971, s. 128 ve Yigit, 1996, s. 233). Doğu Anadolu Bölgesi'ni ve dolayısıyla Elazığ yöresini etkileyen kültürleri ilk olarak Dicle Vadisi'nden başlayıp Anadolu'dan Habur bölgesine kadar uzanan toprakları içine alarak inceleyebiliriz. İkinci etapta; Suriye-Irak Ceziresi'nin doğusunda kalan bölge ile özellikle Fırat Vadisi'nin doğusuna kadar uzanan, Şanlıurfa-Gaziantep yöresini de içine alan bölgeyi değerlendirme konusu yapabiliriz. Üçüncü etap bölgemizi ise Torosların güneyinde kalan ovalar ve tepelerden oluşan Batı Cezire'den Amik Ovası'na kadar uzanan Malatya Ovası'nı da kapsayan, Fırat Vadisi boyunca ilerleyen Torosların kuzeyinde kalan şerit ile sınırlayıp inceleyebiliriz. Bu etkileşim beraberinde son olarak Elazığ yöresinde bilinen Altınova ile sonlandırarak dört ana gruba ayrılabilir (Frangipane, 2003, s. 12–14). Tarihöncesi çağlarda her türlü maden ve doğal kaynak bakımından çok zengin Güneydoğu Toroslar, Mezopotamya kültürleri için bir ilgi odağıydı. Ubaid döneminden itibaren Güney Mezopotamya-Suriye kültürlerinin çeşitli şekillerde Anadolu'nun hammadde kaynaklarına yöneldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Güney Mezopotamya'nın Anadolu dışında İran ve özellikle Basra Körfezi yoluyla Hindistan-Pakistan sınırında İndus Vadisi ve Güney Arabistan ile aynı nedenden ötürü bağlantı içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kalkolitik Çağ Anadolu'su içinde Doğu Anadolu'nun farklı bir durum arz ettiği görülmektedir. Anadolu'nun diğer bölgelerinin aksine Doğu Anadolu'nun durumu fazla

açık değildir. Ancak Doğu Anadolu'nun Halaf kültür öğeleri genel görünüm açısından Anadolu'dan çok, Mezopotamya ve Suriye ile ilişkili olduğu söylenebilir. Kalkolitik Çağ'da Doğu Anadolu'nun doğu ve kuzey taraflarında insanların rahat ve yaygın bir şekilde yaşayabilmelerine elverişli olmayan çorak ve kurak bir çöl-bozkır iklimi hüküm sürmekteydi (Sevin, 1997a, s. 60–61 ve Özdoğan, 2002, s. 110–vd.). M. Ö. VI.-V. bin yılda Halaf kültürünün erken dönemlerinden itibaren Doğu Anadolu Bölgesi, Fırat ve Dicle nehirleri aracılığıyla Kuzey Mezopotamya ve Toros Dağları'na kadar uzanan bölgeler arasında oluşmuş geniş ilişkiler ağının bir parçası haline gelmiştir. Çeşitli ortak kültürel öğelerin paylaşımı yoluyla desteklenen bu iletişim ağı bu bölgelerde yaşayan insan topluluklarının maddi kültürlerinde gözlenen karakteristik Halaf-Ubaid boyalı çanak-çömleği gibi benzerliklere yol açar. Bunun yanı sıra özellikle kuzeyde, toplumların genel düzeninde hiyerarşik ve istikrarlı bir yapılaşma eğilimi kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Dicle ve Fırat nehirlerinin etkileşim alanındaki, Doğu Anadolu'yu da kapsayan bütün bölgeler ortak bir tarihi paylaşmışlardır.

Halaf kültürünün Anadolu'daki geniş ağı hangi yollardan yaptığını anlamak için birkaç yol incelenebilir. Şanlıurfa ve Elazığ arasında uzanan bölgenin maden kaynaklarına yakınlığı ve çeşitli seramiklerin Suriye ve Irak'tan Anadolu'ya taşınması konusunda suyollarının sağladığı kolaylık ve hız yerleşim yerlerinin Fırat boyunca seçilmesine neden olmuştur. Bu koloniler kurşun, gümüş, arsenikli bakır ve bakırdan islenmiş ve islenmemiş çeşitli maden eserleri için güneyde geniş bir pazar bulmuşlardır. Yine Elazığ bölgesinde bazı gümüş ve bakır kaynaklarının bölge madencileri tarafından bilindiği zannedilmektedir (Yakar, 1985, s. 270). Elazığ bölgesinin en büyük höyüklerinden birisi olan Norşuntepe'nin konumu itibariyle eski iletişim yollarının kesiştiği yerde kültürleri birleştiren bir köprü olduğu anlaşılmaktadır. Bu yollardan biri Yukarı Mezopotamya'nın Dicle Nehri'ni takip ederek Torosları aştıktan sonra önemli bakır yataklarının bulunduğu Ergani Madeni'nden geçerek Altınova'ya ulaşır. Diğer bir yol ise Malatya Ovası'ndan çıkarak Van Gölü'ne ve oradan da Transkafkasya'ya gider. Başka bir yol ise Yukarı Fırat bölgesinden Kuzeydoğu Anadolu'daki Sivas ve Erzincan ovalarına ulaşır. Keban Projesi kapsamında 1968 yılında H. Hauptmann başkanlığında başlayan kazı Çalışmaları 1974 yılına kadar devam etmiştir. Norşuntepe 1975 yılında kısmen Keban Baraj Gölü'nün suları altında kalarak bir ada görünümünü almıştır (Hauptmann, 1979, s. 55–60 ve Hauptmann, 2003, s. 22). Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'nın düz ovalık alanlarında bulunan yerleşmeler kentsel gelişimlerini arttırarak sürdürürken, kuzeyin daha dağlık ve sınır bölgelerinde ise kendilerini güneyle

binlerce yıldır bütünleştiren bu süreç kesintiye uğramıştır. Bu bölgelerde, Doğu Anadolu ve Transkafkasya kökenli, özellikle Fırat havzasında değişimlere yol açacak yeni kültürel öğelerin etkisi kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu yenilikler M.Ö. VI. bin yılın son yüzyıllarından beri bu bölgelerle sıkı bir ilişki içerisindeki Arslantepe ile Malatya ve Elazığ çevresine dağılmıştır. Kalkolitik Çağ'da Elazığ bölgesindeki toplulukların Transkafkasya, Suriye ve Mezopotamya ve hatta Anadolu içinde Orta Anadolu ile geliştirdiği ilişkiler her dönemde gelişerek devam etmiştir. İnsanın madeni yaygın olarak kullandığı Kalkolitik Çağ'dan itibaren bölgeler arası göçler, ticari, kültürel ve sosyal etkileşim alanı haline gelmeye başlamıştır. Elazığ bölgesinde yürütülen kazı ve yüzey araştırmalarında Transkafkasya, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'nun diğer bölgeleri ile ilişki gösteren, mimari kalıntılar, çanak-çömlek eserler, taş, kemik ve maden eserler tespit edilmiştir (Arslantaş, 2008, s. 389–390). Yapılan kültürel iletişimler Doğu Anadolu bölgesinde Altınova, Bingöl Dağları'ndan elde edilen obsidiyen nedeniyle daha M.Ö. VI. binlerin sonlarından başlayarak Kuzey ve Orta Anadolu'ya, Suriye üzerinden Mezopotamya'ya, Kafkaslara ve İran'a ticaret yolları ile bağlanmıştır. M.Ö. 3000 yıllarında bu ilişkilerin yoğun biçimde sürmekte olduğunu gösteren kanıtlar bulunmuştur. Ticaretin gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri Altınova'daki yerleşmelerin birer metal isleme merkezi olmalarıdır (Aktüre, 1997, s. 102–103).

Doğu Anadolu bölgesi Halaf yerleşmelerinde görülen basit taş temelli, kerpiç duvarlı, düz damlı evlerden ve mezarlardan elde edilen zengin buluntularla yöreye özgü bir kültürün varlığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu bölgenin Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya, İran ve Orta Anadolu ile Güney Akdeniz bölgeleri arasında yakın ilişki içerisinde olduğu anlaşılmıştır (Uçankuş, 2000, s. 475). Bu uzak merkezi yerleşmeleri birbirleri ile yakın kılan tek öğe coğrafi yapının elverişli yayılması olmuş olmalıdır. Bu coğrafyaya kısaca bir göz attığımızda sıradağların doğuya doğru gittiğimizde birbirine çok fazla yaklaştığını ve yüksekliğinin de gittikçe arttığı görülmektedir. Yapısına dikkat edildiğinde Fırat ve Dicle nehirleri ile birlikte dağların doğu, batı ve kuzeydeki zirveleri ile İç Anadolu'ya doğru daralan bir üçgeni yansıttığı görülmektedir. İşte Halaf kültürünün bu üçgen içerisinde kolayca birbiri ile kaynaşmasının ve yer etmesinin en büyük sebebi fiziki coğrafyanın buna elverişli olmasındandır. Nitekim Halaf kültürünün İç Anadolu'ya ulaşamamasının sebebi dağların engebeli yapısının Doğu Anadolu içerisinde iç havza oluşturması ve bu havza içerisindeki nehirlerin bağlantılarının batıya yönlenmesinin engellenmesinden başka bir şeyden kaynaklanmamaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin sınırlarını; Kura ve Urmiye Gölü platosunun doğu kenarından başlayarak, bölgenin güneyinde Kahramanmaraş ve Güneydoğu Toroslar'ın oluşturduğu kavsin dış etekleri ile devam eder. Batısında ise Kızılırmak ile Fırat arasındaki Toros dağ silsilesi ve su bölümü çizgisi, kuzeyde Karadeniz Dağları'nın güney eteklerini takip ederek Bayburt Ovası'nı içine alan ve daha sonra güneye doğru bir kavis çizen hatla belirleyebiliriz (Erzen, 1986, s. 1–4).

Doğu Anadolu Bölgesi, coğrafi konumu bakımından, güneyde Mezopotamya, doğuda İran, kuzeydoğu'da Kafkasya, batıda Orta Anadolu bozkırları arasında orta bir bölge oluşturmuştur. Bu özelliği bakımından binlerce yıl önce yaşamış eski uygarlıkların kavşak yeri, buluşma noktası olmuştur. Doğu Anadolu'yu coğrafi dağılımları bakımından Malatya-Adıyaman bölgesi, Kars bölgesi, Van bölgesi, Hakkâri bölgesi olarak ayırmak mümkündür. Yapılan kazılar ve Araştırmalar sonucu Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'da birçok uygarlık belirlenmiş ve gün yüzüne çıkarılmıştır **(Ek 21.** Harita 21**)**, **(Ek 22.** Harita 22**)** (Curtis, 1993, s. 10).

3.2.1. Doğu Akdeniz Bölgesi

3.2.1.1. Çukurova-Amik Bölgesi

3.2.1.1.1. Mersin İli

3.2.1.1.1.1. Tarsus Gözlükule Höyük

Fiziki Konum: Akdeniz Bölgesi'nin Mersin iline bağlı Tarsus ilçesinde yer almaktadır. Gözlükule Tarsus Çayı'nın hemen kenarında yer alan verimli bir ova içerisinde konumlanır. Şu an Tarsus şehirleşmesinde Ulu Cami semti içerisinde kalmıştır. Ancak bu durum şu an için böyledir, Neolitik ve Kalkolitik dönem içerisindeki ilk yerleşmelerinde bu merkez deniz kenarında yer almaktaydı. Tarsus Çayı ve genişleyen Çukurova'nın yapısı gereği deniz kıyısından uzaklaşılmıştır. Tarsus ve Mersin Halaf seramiğinin batıya doğru yayılımında önemli bir konumdadır (Magness-Gardiner, 1997, s. 9).

Araştırmalar: Höyüğü ilk kez E. Gjerstad ziyaret etmiştir (Gjerstad, 1934, s. 159, 200) Tarsus Gözlükule'deki ilk kazıları H. Goldman gerçekleştirmiştir. H.G.oldman 1934 yılında yüzey araştırması yapmış, 1935 yılında ise sondaj kazısı başlatmıştır (Goldman, 1935, s. 526). Bu çalışmalar 1936–1938 yıllarında da devam ettirilmiştir (Goldman, 1940, s. 60). Kazılar II. Dünya Savaşı nedeniyle askıya alınmıştır. Savaş sona erdikten sonra 1946–1949 yılları arasında H. Goldman başkanlığında bu merkezi kazılmasına

devam edilmiştir (Goldman, 1956, s. 1.vd). Bu kazıların sonuçları 1950, 1956 ve 1965 yıllarında yayımlandı (Özyar, 2005, s. 1). Kazılara 2. yılında Aslı Özyar tarafından tekrar başlanmıştır (Özyar, 2010, s. 265). Tarsus Gözlükule'de kazılar, sondaj ve disiplinler arası çalışalar neticesinde gerçekleştirilen incelemelerle çalışmalar sonucunda yerleşimin Neolitik dönemden itibaren iskân gördüğü anlaşılmıştır (Özgüç, 1948, s. 27 ve Özyar - Danışman, 2004, s. 235).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tarsus Gözlükule'deki Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinde boyama rengi olarak mat kırmızı ve parlak sarı yüzeyli renk seçilmiştir. Tarsus Gözlükule'nin seramikleri bol çeşit göstermektedir. Goldman'a göre burada bir seramik atölyesi olmalıydı. Seramik türlerine göre burada astar seçimi olarak kırmızımsı tonlardaki seramikler başta olmak üzere krem, sarı, turuncu renk seçilmiştir. Bunlarda dekorasyon olarak panel bezeme, şevron, çapraz baklava motifi, stilize hayvan motifi, dalga motifi, çok az da mat kırmızı hatlar verilmiştir. Gözlükule Halaf evresinin bütün aşamalarında şevron ve dalga motifi kullanılmıştır. Ayrıca baskı bezemeyle oluşturulan seramiklerde en çok tercih edilenler arasındadır (Özyar- Danışman,- vd. 2005, s. 23).

Tarsus Gözlükule'nin Halaf seramiği olduğu düşünülen çok kaliteli seramik örnekleri de vardır. Bu tür seramikler çok kaliteli olup, çok yüksek ısılarda pişirilmişlerdir. Hamur rengi kırmızımsı olan bu Halaf seramikleri Geç Neolitik dönemin parlak gri seramikleriyle benzeşmemektedir. Bu benzeşme PreHalaf evresinin yaşandığını göstermektedir. Bunların bezemelerinde paralel panel şeklinde boyama ve dalga motifi eklenmiştir. Bunlar koyu tonda kırmızı-kahverengi ya da kırmızı tonlarında şekillenmekteydi. Bu seramiklere höyükte 30-31 m'lik derinliklerde ulaşılmıştır.

Höyük Halaf seramik kültürünün bu merkeze kadar yayılmış olduğunu gösteren bir özelliğe sahiptir. Halaf seramiklerinde açık renk astar üzerine mat kırmızısı seramik ve devetüyü ile portakal renkli astar üzerine kırmızı boyanın hâkim olduğunu görüyoruz. Erken dönemlerde kullanılan fırçalama tekniği ile Halaf boyalıları bezenmiştir. Bu seramiklerin bulunduğu bir tabakaya ulaşılamamıştır. Ancak toplanan parçalar bu yerleşimde geniş bir yer kaplamaktadır. Bu boyalı seramikler Çukurova içerisinde değerlendirilen en eski boyalı seramiklerdendir. Ele geçen Halaf türü seramiklerin kesinliği ancak yerleşmenin seramik malzemelerinin tekrar değerlendirilmesi ile mümkün olacaktır **(Ek 242-246.** Levha 130-136-140**).**

Karşılaştırmalar: Halaf seramiklerinin benzer özelliklerini Mersin Yümüktepe Höyükteki XXIV. tabakaları ile XIX. tabakaları arasında görmek mümkündür. Yine bu seramik örnekleri Amik C evresi içerisinde ve kısmen Amik D evresinin erken safhasında

da görülebilmektedir. Tarsus Gözlükule sadece Halaf döneminde değil hemen hemen bütün dönemde Suriye ve çevresi ile iletişim içerisinde olmuştur (Goldman, 1956, s. 65–92). Tarsus-Gözlükule'nin Neolitik evreleriyle Kıbrıs'ın Neolitik evreleri arasında bağlantı olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda Gözlükule'nin Neolitik evreleri Levant Bölgesi'nin Neolitik evreleri ile de uyuşmaktadır. Eğer Kıbrıs'la ve Levant'la Neolitik dönemde bağlantı kurulduysa Halaf dönemi içerisinde de karşılıklı bağlantı olduğu söylenebilir (Özyar, 2005, s. 3).

3.2.1.1.1.2. Mersin Yümüktepe Höyük

Fiziki Konum: Mersin İlinin 3.5 km. batı-kuzeybatısında yer almaktadır. Modern kent merkezinin içerisindeki Demirtaş mahallesinde bulunmaktadır (Caneva- Köroğlu,- vd. 2007, s. 669 ve Caneva - Köroğlu, 2008, s. 379–380). Mersin-Yümüktepe verilerine göre Mersin ili geçmişte önemli bir liman merkezidir. Bu eski Liman kenti Yümüktepe olarak bilinen höyüğ'ün yaklaşık olarak 2 km. kuzey batısına denk düşmektedir. Bugün denizden 7 km. içerde yer almaktadır. Mersin Yümüktepe'nin 3 km. kuzeybatısında Müftü Deresi/Soğuksu bulunmaktadır (Kınal, 1991, s. 19). Bulunduğu konum itibari ile çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü Halaf seramiklerinin batıya doğru yayılımında, Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya kültürleri ile iletişimi gösteren son çizgiyi sergilemektedir. Höyük yaklaşık 12 dönümlük bir araziyi kapsamaktadır. Kuzeyine ve batısına doğru dik olarak yükselen ancak kıyıya doğru alçalan höyüğ'ün yüksekliği 25 m.ye kadar ulaşmaktadır (Sevin, 1997b, s. 27–28). Mersin ve Tarsus Halaf seramiğinin batıya doğru yayılımında önemli bir noktadadır (Magness-Gardiner, 1997, s. 9).

Araştırmalar: Höyük üzerinde sistemli olarak ilk kazılar Garstang yönetiminde 1936–1939 yıllarında gerçekleşmiştir. 1936–1939 yılları arasındaki bu kazılar ve araştırmalara Seton Lloyd ve G.M. Fitzgerald katılmıştır. Yaklaşık 8 yıllık gibi bir zamandan sonra 1947–1948 yılları arasında tekrar kazısına başlanmıştır. Bu dönemin en ilgi çeken yönü ise yoğun bir şekilde ele geçen yangın alanıdır[3] (Garstang, 1953, s. 4–27). Garstang'ın XVII. tabakası ile eşitlenen Höyüğ'ün batı eteği üzerinde kerpiçten masif bir yapının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Büyük yangın geçirdiği anlaşılan yapının

3 Garstang'a göre Halaf dönemi tabakaları içerisinde de değerlendirilen XIX-XVII. tabakaları Ubaid ile geçiş aşamasında kentte bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Yığınlar halinde yanmış şekilde bulunan insan kalıntıları bu dönemlerde burada bir istilanın yaşanabilmiş olduğunu göstermektedir. Bunun yanında kentte bol miktarda metal kullanımı ve seramikteki yapı değişimi bu istilacı göçün diğer bir yönünü gösteriyor olabilir.

duvarları kısmen 1.20 m. yüksekliğe değin sağlam bir şekilde günümüze kadar ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde Mersin-Yümüktepe etrafı sura benzer bir yapı ile kuşatılmış ve içinde bu sur tiplemesine yapışık bir dizi mekân bulunan bir sitadel durumuna sokulmuştu. Garstang'ın Halaf-Ubaid geçiş dönemi içerisinde değerlendirdiği bu dönemi Veli Sevin ve Isabella Caneva, Mersin'deki Ubaid yerleşmesi olarak değerlendirmekte ve Ubaid yerleşmesinin yayılımı hakkında bilgiler verebileceğini belirtmektedir. Belirlenen bu tabaka G.Ö. 5940 ± 70 yıllarına verilmiştir. Bu tabakada ele geçen boya bezemeli çanak-çömlekleri ise J. Garstang'ın belirttiği tanımlamalarına çok az oranda uymaktadır (Sevin- Caneva, 1996, s. 77–78). J. Garstang'ın belirttiği bu dönemin ara geçiş özelikleri taşıdığını hemen altındaki Halaf etkili kültürün gelişimiyle çağdaş 5 m. kalınlığındaki kültür toprağı ile de açıkça görülmektedir. Breniquet'te bu ara dönemin 2000 yıllık bir süreyi kapsadığı belirtmektedir (Breniquet, 1995, s. 1–3, 31). Toplam Halaf-Ubaid kültür dokusu son yapılan incelemelerle G.Ö. 6980 + 80 ile 5940 + 70 arasında 1000 yıl kadar bir süreyi kapsamaktadır. Bu durum kerpiçten yapılmış evlerden oluşan ve yaklaşık aynı süre yaşayan birbirinin devamı yerleşmelerde tabaka oluşma sürecinin de esas itibariyle değişmediği anlamına gelmektedir (Sevin-Caneva,- vd. 1997, s. 29). Caneva'nın değerlendirmelerine göre ise Halaf-Ubaid dönemleri M.Ö. 5800'lere tarihlenen XXV.-XXIII. tabakaların 2 m. üstündeki mimari yapılarda başlamaktadır (Caneva, 1999, s. 108).

Yümüktepe Höyüğü'nde, 45 yıllık bir aradan sonra 1993 yılında Mersin Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında ve İstanbul Üniversitesi ile Roma Üniversitesi'nin katılımlarıyla kazılara tekrar başlanmıştır. 1993-1994 yılında tekrar kazılmasına başlanan Höyükte kazı başkanlıklarını İstanbul Üniversitesi'nden Veli Sevin ve Roma Üniversitesi'nden Isabella Caneva yürütmüştür. John Garstang, höyüğ'ün özellikle batı eteklerindeki açmalarında Ortaçağ'dan, Erken Neolitik Döneme kadar yani XXXIII. tabakaya kadarki 33 yapı katının varlığını ortaya çıkartmıştır (Mellaart, 1975, s. 125–129). Gordon Childe, Seton Lloyd, Richard Barnett ve Oliver Gurney gibi 20. yüzyıl arkeolojisine damgasını vurmuş olan bilim adamlarının katılımıyla yapılmış olan kazılar sayesinde Anadolu, Suriye ve Akdeniz kronolojisinin anlaşılması daha kolay bir hal almıştır[4] (Sevin- Caneva, 1995, s. 27–28). Devam eden kazılar sonucunda Hassuna ve

4Anadolu'da arkeolojik Araştırmalar devam etmekte ve değerler de bu araştırmalara göre değişmektedir. Veli Sevin ve Isabella Caneva'nın 1993 yılında MersinYümüktepe'de gerçekleştirdikleri kazılar esnasında Tarsus-Gözlükule ve Yümüktepe dışında Anadolu'da başka hiçbir yerleşmede kesintisiz tabakalanmaya rastlanmamıştır. Bu görüş artık değişmekte çünkü şu anda birçok Anadolu yerleşmesinde kesintisiz ikamet görülmüştür.

Samarra dönemi seviyelerine kadar ulaşılmıştır (Caneva- Köroğlu, 2008, s. 382-383). Neolitik dönemden kesintisiz olarak Halaf sürecine geçişi yaşayan önemli merkezlerden biri olan Mersin-Yümüktepe'de kazılar Isabella Caneva başkanlığında devam etmektedir (Caneva- Köroğlu, 2010, s. 337 ve Caneva, 2007, s. 211-212).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Mersin-Yümüktepe'nin Halaf seramikleri toplamda XXIV-XVII tabakaları arasında görülmektedir. Höyükte XXIV tabaka içerisindeki taş temelli, dörtgen mekânların içerisinde Hassuna seramikleri bulunmuştur. Bu seramikler Anadolu geneli Güneydoğu Anadolu ve Güney Akdeniz Bölgesi içerisindeki diğer Hassuna seramikleri ile bire bir benzerlik göstermektedir. Bu özellikleri ile biz bu yerleşmede Hassuna-Halaf seramikleri arasındaki geçiş özelliğine sahip bir seramik kültürünün varlığını söyleyebiliriz **(Ek 247.** Levha 141**)** (Garstang, 1953, s. 55). Bu seramikler PostHalaf kültürü içerisinde değerlendirilebilir. Bu kültürün seramiklerinde kum katkının yanısıra iyi fırınlanmış, açık renkli ve boyalı seramikler görülmeye başlanır. Yeni üretimler arasında genellikle nitelikli, her zaman perdahlı, çeşitli formlara sahip ve özenli bezemeleri olan bir seramik grubu dikkati çekmektedir. Bu parçalar düzgün, ince, kahverengi ya da siyah renk çizgilerden olusan gelişkin bezemelere sahiptir. Bu seramiklerde en çok rastlanan bezek yatay çizgiler arasında kalan alana uygulanan ağ, şevronlar ya da üçgen motifleridir **(Ek 248-249.** Levha 142-143**)**. Bu bezemeler kabın belli yerinde değil, birçok yerinde görülebilir. Küresel gövdeli çömlekler en yüksek orana sahip biçimleri oluşturur. Genellikle çizgi bezemeli ve incrustation bezemeli (içi beyaz macun ile doldurulmuş), perdahlı seramikler birkaç parça da olsa bu evre içerisinde bulunmuştur. Bu nitelikli sayılabilecek seramiklerin yanı sıra monokrom pişirme ve depolama kapları da az sayıda ele geçmiştir (Caneva - Sevin, 2004, s. 53).

Yümüktepe'de ki Halaf tipi bezemeli boyalılar XXIII. tabakadan itibaren kendisini göstermektedir **(Ek 250-252.** Levha 144-146**)**. Bu seramikler Halaf ustaları tarafından XXII. tabakadan itibaren geliştirilmeye başlanmış ve XXI. tabakada artık klasik Halaf tipini almıştır **(Ek 253-255.** Levha 147-149**)**. Ancak XX. tabakadan XVII. tabakaya kadar ki derinlikte olgun Halaf tipi diyebileceğimiz seramikler ele geçirilebilinmiştir **(Ek 256.** Levha 150**)**, **(Ek 257-260.** Levha 151-154**)**. Halaf seramiklerinde ki yozlaşma XVII. tabaka içerisinde görülmeye başlanmış ve XVI. Tabakada artış göstermiştir. XV. Tabakadan itibaren artık Halaf kültürü ortadan kalkmıştır **(Ek 260.** Levha 154**)**, **(Ek 261.** Levha 155**)**, **(Ek 262.** Levha 156**)**. Halaf seramikleri 12–13.30 m. arasındaki derinliklerde ele geçmiştir. Daha önceki tabakalarda

kısmen görülen Hassuna-Samarra tipi boyalı seramiklerin Kalkolitik Çağ geçiş seramiği olduğunu kanıtlayacak niteliktedir. Bu geçiş aşamasında XX. ve XIX. tabakalarda ele geçen seramiklerde önceki safhanın motiflerinden geliştirilen motif hatlarının devam ettirildiğini görüyoruz. Halaf boyalıları XVIII. tabakaya gelindiğinde büyük bir değişim göstermiştir. Bu tabakada motiflerin çeşitleri çoğalmış ve motiflere ek olarak farklı düzenlemeler eklenmiştir. Halaf'ın en karakteristik motifi olan bukraniumlar, nokta bezemelerle oluşturulmuş yeni düzenlemeler ve rozet motifi yeni eklentileri teşkil etmektedir. Halaf boyalı seramik grubu Kuzey Suriye, Irak ve Kuzey Mezopotamya Halaf seramikleri ile uyum içerisindedir. Yümüktepe içerisinde ele geçen Halaf seramiklerinin bazılarında ithal örneklerin ele geçmiş olması bu merkezin etkileşiminde uzak kültürlerle içli dışlı bir alışverişin olduğunu göstermektedir. Bunun yanında höyükte bulunan kaliteli Halaf seramikleri, seramik ustalarının da yerel motifler eklemeleriyle son derece renkli motif süslemelerine ulaşmıştır. Yerli ustalar ithal yolla gelen seramikleri değerlendirip taklit yerli ürünler geliştirmişlerdir. Bu gelişim aşamasında fark edilen en büyük farklılık çömleklerin form tekniği ve figürlerin daha net ve çarpıcı olarak verilmeye çalışılmış olunmasıdır. Halaf boyalıları genellikle astarlanmış ve iyi bir perdahlama yolu ile parlatılmıştır. Astarlı olan bu kapların yüzeyleri ise kahverengi, kırmızı ve siyah boyama ile dekore edilmiştir. Halaf boyalılarından olan kâseler de şevronların kâseyi boydan boya kapsadığı görülmektedir. Seramiklerin bazılarında vertical bant bezeme söz konusudur. Ayrıca geniş tutamaklı ve çeşitleri de bu seviyede Halaf grubu içerisinde artmaktadır. Bezemelerde ayrıca Bucranium motiflileri dışında az sayıda da olsa Bucranium özelliklerini sergileyen ve sadece çok ince farklılıklarla birbirinden ayrılan benzer tipli Halaf seramik türleri de ele geçmiştir. Yümüktepe içerisindeki Halaf boyalıları yerel seramik gruplarını bünyesinde barındırırken ithal seramiklerin de varlığını görüyoruz. Bu da bu çevrenin Erken Kalkolitik çağlarda doğusuyla ticari ilişkiler içerisinde olduğunu göstermektedir. Halaf boyalı seramiklerinin form gruplarını oval, şişkin gövdeliler, dar ağızlı, şişkin gövdeli kap çeşitleri ile geniş ağızlı, kaideye doğru daralan tutamaklara sahip kâselere, ağız kısmından başlayıp gövdede keskin çıkıntı oluşturan uzun gövdeli kâselere kadar çeşitleri bulunur. Bezemelerde şevronlar ağız kısmında ve gövde üzerinde hemen hemen tüm gövdeyi kapsayacak şekildedir. Yatay ve dikey dalga bezemeler, özellikle ağız kısımlarına hâkim panel bezeme kuşağı, kafes bezeme, kum saati motifi, yıldız motifi, birbirleriyle bağlantılı çiçek motifi gibi bezeme öğeleri zengin bezeme olgusunun hâkim olduğu bir kültürü göstermektedir. Mersin-Yümüktepe höyük içerisinde Erken Kalkolitik çağ bitimi

ile Orta Kalkolitik çağ başlangıcını birbirinden keskin hatlarla ayırmak mümkün değildir. XVI. tabakadan itibaren Yümüktepe seramik kültürü içerisinde Ubaid seramiğinin varlığını görmek mümkündür. Ancak beraberinde Erken Kalkolitik çağ seramiklerinden Halaf seramiği varlığını devam ettirmektedir. XV. tabakadan itibaren Halaf seramiğinin kullanılışı düşmekte yerini Ubaid seramik kültürü geçmektedir (Garstang, 1953, s. 141–153).

Bu seramik türünün Yümüktepe'de net bir şekilde ortaya çıkışı Hassuna ve Halaf seramiğinin batıdaki en uç noktasını teşkil etmektedir. Bu durumda Hassuna-Samarra tipi seramiklerinde Halaf seramiği gibi hem yapımında hem de yayılımında benzer özellik taşıdığı söylenebilir. Mersin-Yümüktepe, kökeni tartışılan Hassuna seramiğinin Neolitik dönem kuşağı içerisinde hakkında önemli ipuçları vermiştir.

Karşılaştırmalar: Yümüktepe'deki seramik grupları incelendiğinde bu seramikleri Mezopotamya ve Kuzey Suriye seramikleri içerisinde Tell Arpachiyah, Niniveh, Hassuna, Samarra yerleşmelerindeki seramiklerle benzeştirebiliriz. Aynı şekilde Fırat kolları üzerindeki Kargamış, Sakçegözü çevresindeki yerleşmelerden Van gölü çevresindeki Tilkitepe buluntularıyla da karşılaştırabiliriz. Çayönü'nün 1989 yılı çalışmalarında alanın kuzey kesimindeki çanak-çömlekli alan araştırma konusu yapılmıştır. Bu araştırmalarda çok kısa bir süre kazılan alanın üst kısmında Halaf dönemi özellikleri sergileyen seramiklerle birlikte "Koyu Yüzlü Perdahlı" çanak-çömlek çeşitlerinin bulunduğundan bahsedilmiştir. Bu kültür katının altında ise benzerleri Mersin-Yümüktepe XXII-XIV. tabakalarda bilinen ancak Ergani Ovası için yeni olan farklı bir kültür dokusu ile karşılaşıldığı belirtilmektedir. Daha sonraki Araştırmalarda Çayönü'ndeki yüzeye yakın katmanlarında Halaf türü tek bir parçaya ulaşılmıştır. Ayrıca Çukurova Bölgesi ile Çayönü'nün bulunduğu Ergani Ovası arasındaki bu benzerliğin yakın doğuda ki ilk çanak-çömlekli üretimin gelişimi ve yayılımı açısından da büyük bir önem taşıdığı belirtilmektedir (Özdoğan – Özdoğan, - vd. 1991, s. 71–77). Garstang, Halaf boyalıları üzerindeki bazı bezemeleri Ninive'de ele geçen seramikler ile de karşılaştırmaktadır (Garstang, 1953, s. 101–122). Yine bu bağlamda seramiklerin benzerlikleriyle aynı yapıda olan İç Anadolu'da Can Hasan III içerisinde bir örnek bulunmuştur. Höyük'te ki XXIV. ile XIX. tabakalar, Amik C ile; XVII. ile XVII. tabakalar ise Amik D ile benzer özellikte seramik buluntuları vermektedir. Halaf kültürleri içerisinde ki XXIV. ve XVII. tabakalarında Amik Ovası ile Kuzey Suriye ile bağlantılarının arttığını ve bu bağlamda ticari ilişkilerinin arttığını görüyoruz. Çünkü bu

tabakalar içerisinde yerli seramiklerin yanında ithal seramiklerinde yerini aldığını görüyoruz.

Garstang'ın yaptığı kazılardaki stratigrafi ve tarihleme ile yeni yapılan kazıların tabakalaşması ve tarihlemesi farklılık gösterip göstermeyeceği ileriki süreçte kazı sonuçlarının açıklanması ile ortaya çıkacaktır (Sevin- Caneva, 1995, s. 1-3, 29 ve Sevin-Caneva, 1996, s. 77–78).

3.2.1.1.2. Osmaniye İli

3.2.1.1.2.1. Osmaniye/Domuztepe Höyük

Fiziki Konum: Akdeniz bölgesinde Osmaniye ili, Kadirli ilçesinin 18 km. kadar güneydoğusunda yer alır. Höyük, Ceyhan Irmağı'nın doğusunda oldukça yüksek bir alan üzerinde kuruludur. Bugünkü Karatepe-Aslantaş baraj gölünün doğu yakasında yer alır. Karatepe-Aslantaş'ın tam karşısında yer alır (Çambel, 1984, s. 157; Winter, 1979, s. 116). Baraj yapımından önce Ceyhan Nehri'ne hâkim kayalık bir yükseltinin üzerinde yer alan höyüğ'ün, özellikle nehre bakan batı ve güney yamacı en eski tabakaları barındırmaktadır. Merkezin yerleşme yeri Roma dönemi çiftliğinin olduğu plato kısmı, tüm tabakaların saptandığı höyük ve yamaç yerleşmeleri olarak üç alandan oluşmaktadır (Çambel, 1986a, s. 38 ve Çambel, 1986b, s. 277–278).

Araştırmalar: 1947 yılında Höyük üzerindeki ilk yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Höyükteki ilk kazıları 1949–1953 yılları arasında U. Bahadır Alkım gerçekleştirmiştir. Bu kazılar çok sınırlı olanaklarla ve çok küçük bir alanda yapılmıştır (Alkım, 1950, s. 23). Yapılan çalışmalar ve Araştırmalar sonucu Neolitik dönemden başlayan, Halaf, Ubaid ve Uruk dönemlerinide kapsayan geniş bir kültür kuşağının seramiklerine ve mimari yapılarına ulaşılmıştır. Seramiklerin genel kronolojisinde Domuztepe'nin 1. Evresi, Mersin Yümüktepe XXXII-XXVII arasında ki tabakaları Neolitik döneme ve Mersin XXV-XXIV arasındaki tabakaları Neolitik-Halaf geçiş dönemine denk gelmektedir. 2. evresi, Ubaid ve Uruk evresi Sakçagözü IV'e denk gelmektedir (Mellink, 1987, s. 4-5).

Seramiklerin Genel Özellikleri: 1983 yılı çalışmaları sonucunda Domuztepe'nin yamaç açmasında Halaf türü boya bezemeli iki parça bulunmuştur. Bu durum aslında höyük içerisinde Neolitik dönemden sonra da bu merkezde yerleşmenin kesintisiz devam etmiş olabileceğini göstermektedir (Çambel- Özdoğan, 1985, s. 265). Domuztepe'deki seramik yapısı Ubaid ile Uruk seramik gurubunun özelliklerini vermektedir. Bu ilginç

yüksek yayla tarzı yerleşim yerinin bu kültür dokusu tam anlamıyla incelenip arkeoloji dünyasına sunulamamıştır. Domuztepe'nin Kalkolitik Çağ seramikleri belirli bir düzen dâhilinde sınıflandırılmamıştır. Bu nedeniyle Halaf kültür yapısıyla ilgili tam bir söz sahibi olunamamaktadır. Kaldı ki Halaf kültürü Höyük içerisinde belirli bir konumda yerleşim görmüş olabilir. Domuztepe'nin tam olarak kazılamaması Halaf kültürünün net olarak anlaşılamamasına neden olmaktadır.

Karşılaştırmalar: Höyük Kalkolitik Çağ yerleşimi açısından düşünüldüğünde hemen batısında yer alan Tatarlı Höyük ile birlikte önemli bir yere sahiptir. Her iki yerleşim yerinin yol güzergâhları birbirleri ile olan etkileşimi arttırmış olmalıdır. Karatepe-Aslantaş baraj gölü içerisinde dikkati çekecek olan diğer bir yerleşme ise *"Otmanlı Höyük"* olmalıdır. Kazısı yapılmayan bu höyük üzerindeki seramik incelemelerinde bu yerleşmede Ubaid seramik özelliklerine rastlanması ve yeterince düzenli bir araştırmanında yapılmamış olması burada da bir Halaf yerleşmesinin olabileceğini akla getirmektedir (Çambel, 1984, s. 155). Domuztepe'nin bu kültür katı, Çukurova-Suriye ile Orta Anadolu arasındaki kültür ilişkilerinin anlaşması açısından önem taşır (Çambel- Özdoğan, 1985, s. 265).

3.2.1.1.3. Hatay İli

3.2.1.1.3.1. Tabara el-Akrad

Fiziki Konum: Akdeniz Bölgesi Hatay İli, Reyhanlı ilçesinde yer almaktadır. Amik Ovasının önemli höyüklerinden birisidir. Asi nehrinin 2 km kadar doğusunda yer almaktadır. Tell Açana Höyük'ünün 1.5 km. doğusunda yer alır. Bu nedenle jeopolitik olarak Kuzey Suriye-Türkiye sınırının hemen yakınında konumlanmıştır.

Araştırmalar: Chicago Üniversitesi'nin Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün Amik Ovası yüzey Araştırmaları ile beraber 1936 yılında R. J. Braidwood başkanlığında bulunmuş ve arkeoloji literatürüne dâhil edilmiştir. Sinclair Hood Höyükte 1948-1949 yıllarında kazılar gerçekleştirmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Merkezde ele geçen seramikler Halaf ile Ubaid arasındaki geçişe işaret etmektedir. Halaf türü seramikler Ubaid seramiklerinin bolca ele geçtiği VII. tabaka içerisinde en alt seviyelerden gelmektedir. Seramik türlerinden en çok Parlak Koyu Yüzlü Halaf'lar üretilmiştir. Halaf seramikleri elle yapılmıştır (Wooley, 1955, s. 6-7). Muhtemelen höyükteki ilk yerleşme Ubaid ile Halaf kültürünün kaynaştığı bir zamanda gerçekleşmiş olmalıdır (Hood, 1951, s. 119).

Karşılaştırmalar: Erken Kalkolitik çağ seramiklerinin benzer özellikleri Tell Açana Höyük içerisinde de bulunmaktadır. Bu seramiklerden sığ kâse formları da benzer niteliği taşır (Woolley, 1955, s. 307). Tabara el-Akrad'ın VII. tabakasında ele geçen Halaf seramiklerinin benzerleri Tell es-Sheikh'de de mevcuttur (Hood, 1951, s. 114; Wooley, 1955, s. 6-7, 382).

3.2.1.1.3.2. Tell Açana/ Alalakh Höyük

Fiziki Konum: Hatay ili, Reyhanlı ilçesi, Açana Köyü içerisinde yer almaktadır. Amik Ovası'nın Güney kısmındaki bu höyük Asi Nehrine 1 km kadar uzaklıkta konumlanmıştır. Türkiye, Suriye sınırı yakınında bulunması açısından çok önemlidir. Kuzey Suriye ve Suriye'nin içlerinden gelen kültür ve ticaret yolunun güzergâhı üzerindedir.

Araştırmalar: Höyük ile ilgili ilk bilgileri 1933–1936 yılında Amik Ovası genelini kapsayan yüzey Araştırmaları neticesinde öğrenmekteyiz. Bu yüzey araştırmasını Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü yürütmüştür. Bir sonraki yıl bu önemli höyükteki yüzey buluntuları aynı ekip tarafından değerlendirilmiş ve kazı yapılmasına karar verilmiştir. Amik Ovası'nda gerçekleşen 1937–1939/ 1946–1949 yılları arasındaki kazılarda höyük ile ilgili genel bilgilere bu şekilde ulaşılmıştır (Wolley, 1955, s. 68–100; Stein, 1997, s. 55). S. Woolley'in başkanlığında gerçekleşen kazılara 29 yıl kadar uzun bir ara verildikten sonra 1978 yılında J. Mattehers'in başkanlığındaki ekip tarafından tekrar başlanmıştır. Tell Açana/Alalakh'ta kazılar 2010 yılından itibaren K. Aslıhan Yener başkanlığında devam etmektedir (Yener, 2010, s. 315).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Erken Kalkolitik çağ seramiklerinde boyalı seramikler ve beraberinde sade olarak yapılmış seramikler bulunmaktadır. Tell Açana'da Samarra ve Halaf seramiklerinin kısa bir süre birlikte kullanıldığı ve birlikte üretildiği anlaşılmıştır. Daha sonra Halaf seramikleri baskın konuma geçmiştir (Wooley, 1955, s. 381). Tell Açana kazılarında yerel seramikler dışında ithal olduğu düşünülen seramiklerde ele geçmiştir. Yerel Halaf seramikleri Klasik Halaf tiplerine birebir benzemektedirler. Bazı Halaf seramikleri tipik özelliklerin dışında çok farklı özellikler göstermektedir (Batiuk, 2010, s. 165). Seramiklerin içerisinde mika katkısı görülmektedir. Yapımında ise kırmızı hamur, pembe ve sarımsı kurşuni hamur ile devetüyü hamur kullanılmıştır. Bu seramikler elde şekillendirilmiş ve fırınlamaları oksidasyonu sağlayacak kalitededir. Bu seramiklerin genel özelliklerinde hamur renkleri;

çoğunlukla açık portakalımsı kahverenginden açık kremsi kahverengine doğru azalan farklı tonlar göstermektedir. Halaf boyalılarında genellikle yoğunluk olarak portakalımsı kahverenginden siyah bezemeye ve kahverengi ile yeşilimsi siyaha tonuna doğru azalan boyama tonu seçilmiştir. Motifler ise geometrik bezeme, noktalarla oluşmuş zincir hatlar, karışık taramalar ile daha çok düz bantlardan oluşur. Bantların altında dalgalı hatlar, şevronlar ve bukranium bezemelere de rastlanmaktadır. Amik C evresi içerisinde ayrıca kırmızı astarlı kaba basit seramik türleri de görülür. Bu seramik grubunda uygulanan ensize ve baskı bezek türleri kırmızı astarlı kaba seramiklerle beraber siyah renkli seramiklerde yeni formlar oluşturarak devam ettiğini görüyoruz (Woolley, 1955, s. 307).

Karşılaştırmalar: Amik Ovası içerisinde Tabara el Akrad, Tell Kurdu, Tell el Cüdeyde, Tell es Şeyh ve Kinet Höyük gibi merkezlerde Halaf boyalı seramikleri bulunmuştur. Bu seramikler içerisinde C evresi Tell Kurdu ile Tell Cüdeyde'de olduğu gibi Tell Açana'da da mevcuttur. Tell Açana ile Tell esh Şeyh'in Halaf seramikleri daha çok *Doğu Halaf* etkisi göstermektedir. Etkileşimde daha çok güney bölgelerin Halaf etkisi söz konusudur.

3.2.1.1.3.3. Tell Kurdu Höyük

Fiziki Konum: Akdeniz Bölgesi içerisinde Hatay ili, Reyhanlı ilçesi, Kurdu Köyü içerisinde yer alır. Karahöyük'ün batısında kalmaktadır. Bölgedeki diğer höyükler gibi tarım nedeniyle zarar gören bu höyük Amik Gölü'nün doğusuna denk düşmektedir (Yener- Wilkinson, 1997, s. 414). 18 hektarın üzerinde merkezi Halaf yerleşmesi özelliği göstermektedir (Özbal- Gerritsen,- vd. 2004, s. 38; Arslanoğlu, 2001, s. 5). 450X380 m. boyutlarında 9.5 m. yükseklikte büyük ve yayvan bir yerleşmedir.

Araştırmalar: Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün Bölgedeki yüzey araştırması neticesinde tespit edilmiştir. 1932-1933 yılları arasında başlayan yüzey araştırmalarının ardından 1938 yılına kadar kazılar gerçekleştirilmiştir (Woolley, 1955, s. 1–10). Höyük üzerinde ilk olarak yüzey buluntuları içinde Halaf dönemini seramiklerine ulaşılmıştır. Braidwood höyük üzerindeki toplanan seramiklerden dönemsel kültürleri belirlemeye çalışmıştır (Braidwood, 1937, s. 29). 1998 yılında Timothy P. Harrison yüzey Araştırmaları yaparak yerleşimin Amik C evresinde, yani Halaf evresinde yerleşim gördüğünü belirtmiştir (Harrison, 2000, s. 128 ve Yener- Edens, -vd. 2000a, s. 167)

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tell Kurdu'da 800 m²lik evleri ve avlularıyla birlikte Halaf mimarisi ortaya çıkartılmıştır (Erdalkıran, 2003, s. 20-21). PreHalaf

seramiği olarak değerlendirilen Geç Neolitik ile Erken Halaf arasını içeren seramikler bulunmaktadır. Bu seramikler M.Ö. VI. Binin ilk yarısına verilmiştir (Özbal- Gerritsen,- vd. 2004, s. 50). Tell Kurdu'da Amik C-D Halaf evresi çok güçlü yapılanmaya sahiptir (Yener- Edens, vd. 2000a, s. 166). Tell Kurdu, batılı tarzda işlenmiş kalın çizgilere sahip ve belirli bir bölgeye özgü insan eliyle yapılmış Halaf stilinde seramikleri içermektedir. Yerleşimde yerli stil seramikler baskındır, fakat çok küçük bir kısmını Halaf stilinde yapılmış seramik gruplarını teşkil etmektedir. Seramikler yerel özellik göstermekte ve Monokrom ve Polychrome olarak yapılmaktaydı. Genellikle koyu yüzlü, dış yüzü perdahlı veya perdahsız olarak ele geçmişlerdir **(Ek 263.** Levha 157**)** (Özbal- Gerritsen, 2003, s. 505). Tell Kurdu içerisindeki Halaf seramiklerini inceleyen Yale Üniversitesinden Ben Diebold'a göre Halaf seramikleri çoğunlukla yerli üretimden oluşmaktadır. Bununla birlikte çok az istisnai fakat önem taşıyan parçalar ise Suriye veya Mezopotamya'dan gelmiş olmalıdır. Her ne kadar Tell Kurdu'nun toplumsal yapısı, seramiklerin bu gelişim ve etkileşim yolu ile belirlenmek istense de diğer yandan kültürel çevre için geliştirilecek fikir ufukları bu yerleşme içerisinde öteki tipik Halaf materyallerinin olmayışından tam olarak belirlenememektedir. Örneğin bu merkez içerisinde Halaf kültürünün en önemli özelliği ve özgünlüğü olan tholos mimari konutların olmaması bir takım soruları beraberinde getirmektedir. Çünkü tholos mimari yapılar Halaf kültürü için kalite işareti anlamına gelmektedir. Tell Kurdu'da ve beraberindeki bazı doğu kültürlerinin içerisinde Halaf tholos mimarisinin olmayışının bir sebebi de buralarda yaşayan toplumların seçilmiş ve anonim bazı durumları Halaf stilindeki materyal kültürüne ve belki sosyal alışkınlıklara aldığını ve ötekilerini ise yok saydığını gösterebilir (Özbal- Gerritsen, 2003, s. 3). Sosyal hayatı yansıtan diğer bir buluntu türü seramikler içerisinde ele geçen *"cremation"* kabıdır. Küçük yapılı bu kap Halaf döneminde Dark-Faced Unburnished Ware formunda mat, koyu yüzlüdür (Edens-Yener, 2000, s. 209). Halaf seramiklerinden Dark-Faced Burnished Ware ve Unburnised Cooking Ware'ler yerel üretimlerdir (Özbal, 2006, s. 295).

Kazılar neticesinde ulaşılan Erken Kalkolitik Çağ Halaf seramiklerinin ortalamaları M.Ö. 5700-5200 etkileri ise M.Ö. 4800 yılına kadar devam etmiştir (Yakar, 2011, s. 267). Amik Ovasındaki C ve D evresine denk düşen bu seramik kültürü bu merkezde yoğun ve güçlü bir konuma sahiptir **(Ek 264.** Levha 158**)** (Yener, 2001, s. 232). Höyükte Klasik Halaf seramiklerinin beraberinde Halaf ile Ubaid geçişine ait seramik örnekleri de ele geçirilmiştir **(Ek 265-266.** Levha 159-160**)** (Yener, 2000, s. 186; Yener- Edens, vd. 2000a, s. 167 ve Edens- Yener, 2000, s. 209). Halaf boyalı seramikleri

açık turuncu devetüyü renge sahiptir. Çok nadir olarak krem rengi türünün de olduğu çıkarılan seramik örneklerinden anlaşılmaktadır. Bu noktada dikkati çeken Halaf boyalıları arasında bu yerleşim yerinde yapılmamış olan ithal seramiklerinde bulunmuş olmasıdır. Tell Kurdu'da çıkan bu seramikler kültür alışverişindeki etkiyi gözler önüne serecek bir konumdadır. Boyalı bu seramiklerde bezeme motiflerinin hemen hemen tümünü görmek mevcuttur. Bunlar içerisinde geometrik bezemeler ve siluet şeklinde yapılanlar yer almaktadır. Bant bezeme, bir birini kesen üçgen, çarpı hatlı bezeme, iç içe geçen zincir bezeme, kafes motifi, baklava motifi, nokta, dalga, şevron, bitki ve hayvan motifi örnek olarak gösterilebilir **(Ek 267.** Levha 161**)** (Braidwood -Braidwood, 1960, s. 146-163). Seramiklerde koyu yüzlü perdahlı olanlar da bulunmaktadır. Bu seramik türünde hamur daha kaliteli işlenmiştir. Bu evrede ayrıca baskı ve çizgi bezemeli seramikler bulunmaktadır. Bu baskı ve çizgi seramiklerin perdahlanmadığı görülmektedir.

B evresi olarak nitelediğimiz kültür tabakasında ise çok az Halaf seramiği örneği bulunmaktadır. Bu dönem içerisinde ki seramiklerde ise baskı ve çizgi ile yapılmış bezemeli seramiklerin olmadığını görüyoruz. Bu dönem seramiklerinde form olarak kâseler, sığ kâseler, yüksek boyunlu çömlekler kullanılmıştır. Seramiklerin perdahlandığı görülmektedir.

D evresi B evresindeki niteliklerin birçoğunu bünyesinde barındırmaktadır. Tell Kurdu içerisindeki D evresi seramikleri ise B evresindeki seramiklere göre perdah yapısı daha kalitelidir. Ayrıca D evresinde ele geçen Halaf boyalılarında boya ile yapılmış genele uygun motif bezemelerinin yapıldığını görüyoruz. Bu bezemeye örnek olarak bukranium motifini verebiliriz. Genele yaydığımızda ise geometrik bezemenin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu geometriksel bezemelere içi noktalarla verilmiş baklava motifi, dalga motifi ve çizgilerden oluşan bant bezemeyi örnekleyebiliriz. Seramiklerde koyu yüzlü ve perdahlı seramik örnekleri devam etmektedir. Kalitelileri perdah ile bezeme yapılmış seramikler dışında devetüyü yalın seramik grubu de bu evrede yer almaktadır. Halaf seramikleri C evresinin özelliklerini taşırken Ubaid seramiklerinin özelliklerini de yavaş yavaş hissettirmeye başlamıştır (Braidwood - Braidwood, 1960, s. 146–163).

Halaf seramikleri temelde üçe ayrılmıştır. Bunlar monokrom, klasik ve local Halaf olarak gruplandırılmışlardır. Bu üç grup arasında boyalı local Halaf seramikleri çoğunluğu oluşturmaktadır. Local Halaf'ların %90'ı parlak yüzeye sahiptir (Özbal, 2006, s. 295). Bu seramikler birtakım farklılıklar dışında benzerleri Suriye, Irak ve Anadolu'daki Cream Bowls'lara benzemektedirler. Monokrom Halaf'lar sağlam yapılı ve

incedirler. İyi pişirim gördüğü anlaşılan bu seramikler Halaf ustalarının seramik fırınında oksidasyon ayarını kontrol edebildiklerini göstermektedir. Local boyalı Halaf'lar genelde kırmızı ve turuncu renktedirler **(Ek 260.** Levha 162-163**)** (Özbal – Gerritsen,- vd. 2004, s. 55). Mimari yapılar içerisinde çok az miktarda Halaf seramiği ele geçmiştir. Bunlar geniş kâse türlerinden, parlak yapılı sığ kâselere kadar değiş form özelliği göstermektedir. Seramiklerin üzerinde vertical bezeme ve birbirine bağlı stilize bucranium motifi uygulanmıştır. Ele geçen Halaf seramikler arasında açık kahverengi ve kırmızı boyalılarda mevcuttur. Braidwood bu seramikleri yerel boyalılar olarak değerlendirmektedir. Parlak koyu yüzlü seramiklerde Halaf türevleri arasında ele geçmektedir. Ele geçen Halaf seramiklerinin geneli çok renklidir **(Ek 270-271.** Levha 164-165**)** (Edens- Yener, 2000, s. 209-210).

Tell Kurdu çevresinde yorum gerektiren birtakım bina örneklerinde yaş farklılıkları vardır. Buradaki binalar farklı aşamalar şeklinde inşa edilmiştir. Bu noktada ipucu olarak binaların sıra aşaması tarihlemede olanaklar sağlar. Yerleşmede modern eski köy yapılanması ile büyük ve daha yeni binalar yan yana durur vaziyette bulunmuştur. Bazı mimari yapıların terk edildiği ve belki de 25 yıl sonra yeniden yerleşim gördüğü, diğerlerinin ise çok uzun zaman yerleşim görmeden durmuş olabileceği belirtilmektedir. Yerleşim yerindeki binaların yenilenen dinamik yapılanması ve binaların farklılaşma süreci ayrıntılarının çözülmeye başlanması Halaf döneminin de gelişimine ve değişimine ışık tutacaktır. Ama Tell Kurdu'nun sadece yerleşim yapılanmasına bakarak Halaf evrelenmesini ve tarihlenmesini anlamak mümkün değildir. Ancak, bu konuda ki kültürel süreçleri ve kronolojik dizilimi ayrıntılı anlamanın yolu C14 tarihlerinin altında yatıyor. C14 verilerine göre yerleşmenin PreHalaf seramikleri yaklaşık olarak M.Ö. 5840-5710 yılları arasına aittir (Özbal- Gerritsen,- vd. 2004, s. 55 ve Campbell 2007, s. 120). Geleneksel bir görüşe göre Halaf kültürü gelişimini Kuzey Irak'taki kaynağı olduğu düşünülen doğu, kuzey ve batı yönünden almaktadır. Bu aşamada Tell Kurdu'nun Halaf seramiklerinin etkileşimindeki gelişimi batı yönlü olmalıdır. Mantıksal olarak düşünüldüğünde Tell Kurdu'nun Halaf seramikleri üzerindeki incelemelerin gerek teorik gerekse kültürel genişleme gibi kavramlar olarak incelenmelidir (Özbal- Gerritsen, 2004, s. 2). Çok geniş bir şekilde höyük tabakalarında hissedilen Erken Kalkolitik çağ seramikleri genel hatlarıyla Halaf özellikleri taşısalar bile içlerinde bir bayağılık, bir kopyalık hissedilmektedir. Bu nedenle tam anlamıyla Klasik Halaf seramiği etkisi gösterememektedir. Sadece ithal olunan birkaç seramik örneği Klasik Halaf tipindedir.

Kısacası Amik C evresinde ele geçen Boyalı Halaf seramikleri diğer seramik gruplarının %9 gibi bir oranını kapsamaktadır. Halaf seramiklerinin genelinin yüzeyi açık turuncumsu devetüyü astara sahiptir. Bu seramiklerin yüzeyindeki renk tonu krem devetüyüne doğru değişiklik gösterir. Koyu yüzlü perdahlı Halaf seramiklerin hamurları daha iyi arıtılmıştır. Koyu yüzlü Halaf'ların % 35-40'ı perdahlanmışken % 19-24'ün de perdah izine rastlanmamıştır. Geriye kalan kısımın perdah yapılanması yorumlanamamıştır. Amik B evresinde karşımıza çıkan çizgi ve baskı bezeme Halaf sürecinde seramikler üzerine uygulanmamıştır. Form olarak Kaseler veYüksek Boyunlu kaplar çoğunluğu oluşturmaktadır. Yerleşmede Yerel Halaf seramikleri dışında ithal olarak geldiği anlaşılan Klasik Halaf boyalılarıda mevcuttur. Yerel boyalı Halaf seramikleri %31-36 civarında verilmiştir. Klasik Halaf seramiklerinde çoğunlukla nokta, zincir, bant, şevron, birbirini kesen çizgiler ve Doğu Halaf özelliği sergileyen şematize hayvan motifleri uygulanmıştır. Amik D evresinde tek renkli monochrome ve iki renkli bichrome seramik özellikleri görülmeye başlanmıştır. Ele geçen seramiklerin % 2'si bichrome, % 5'i monochrome gruba aittir. % 5 oranında Halaf-Ubaid geçiş özelliği veren seramik grubu Amik D evresi içerisinde yer almaktadır (Arslanoğlu, 2001, s. 30).

Karşılaştırmalar: Tabara el Akrad, Tell Açana, Tell el Cüdeyde, Tell es Şeyh gibi çevre höyüklerinde de Tell Kurdu Höyük içerisindeki gibi dönemsel bir gelişim söz konusudur. Çevresel etkileşimin yanında çok geniş sosyo-kültürel bir etkileşime de sahiptir. Kuzey Levant, Anadolu ve Suriye bölgeleri içerisine almaktadır. Bununla birlikte el yapımı yerel ve ithal Halaf seramiklerinin birbirlerine stilistik/üslup açıdan ve bilimsel açıdan benzerlikleri birtakım kültürel tertibin oluştuğunu göstermektedir. Tell Kurdu'nun Halaf kültürel özellikleri gerek seramik gerek mimari benzerlikleri Tell Judaidah'ın erken evrelerinde, Ras Shamra'da ve Mersin-Yümüktepe'de de mevcuttur (Özbal, 2006, s. 296). Kuzey Levant, Anadolu ve Suriye bölgeleri birtakım kültürel ağ bağlantısı kurmuşlardır. Örneğin Dark-Faced Unburnised/burbised Ware ve Unburnised Cooking Ware'ler Amik Ovası ve Suriye Vadileri boyunca Levant bölgesinde görülür (Özbal, 2006, s. 295). Örneğin uzak mesafelerden Mezopotamya'da Yarimtepe'de (Edens-Yener, 2000, s. 209). hemen yakınında ise Tarfah Höyük, Büyük Avara, Tell esh-Şeyh, Tulail al-Sharqi, Küçük Avara gibi merkezlerde bu seramik grupları ele geçmiştir. Ayrıca bu seramikler M.Ö. 5700-5200 yıllarına verilmiştir (Yener- vd. 2005, s. 195, 220, 225, 229, 246). Tell Kurdu ile birlikte diğer bölgelerle bağlantı kuran Halaf kültürü özellikle doğu, kuzeydoğu ve kuzeybatı üzerinde gelişim göstermiştir. Sosyal ve kültürel iletişimin yansıması olarak verilen cremation kabının benzerleri Domuztepe (Campbell-

Carter, vd. 1999, s. 407) ve Yarim Tepe II'de de (Edens- Yener, 2000, s. 209-210) ele geçmiştir. Sosyal ve kültürel iletişimin diğer kanıtını Bingöl yakınlarındaki Göllü Dağı'ndan gelen obsidyenler ispatlamaktadır. Bingöl yakınlarından gelen obsidyenlerin yerine seramikler verilmekteydi. Tell Kurdu'da üretilen Dark-Faced Burnished Ware'lerin Bingöl'e kadar dağıtımının yapıldığı anlaşılmaktadır (Yener- vd. 2005, s. 195).

Halaf dönemi Höyük içerisinde ele geçen Halaf seramiklerinin materyal incelemeleri sonucu kaliteli yapımın yanı sıra boyama yapımındaki üslubun faklı stil içerdiği görülmüştür. Bu farklı üslubun benzer özellikteki yapımları Kuzey Mezopotamya, Suriye ve Irak bölgeleri ile Güneydoğu Anadolu'da bulabilmek mümkündür (Özbal- Gerritsen, 2003, s. 1). Bezemelerden bucranium motifi gerek seramiklere uygulanışı gerekse boyama renkleri olarak Kahramanmaraş-Domuztepe'de de mevcuttur. Halaf'ların genel benzerleri İskenderun yakınlarındaki Kinet Höyük içerisinde de bulunmaktadır. Boyama ve form yapıları Kilikya'daki Halaf merkezinin seramikleriyle de örtüşmektedir (Yener- vd. 2005, s. 11). Tell Kurdu'nun Halaf-Ubaid geçiş özelliği gösteren seramiklerinin benzerleri Domuztepe'nin ve Tell Turlu'nun geçiş evresi seramikleri ile benzerlik göstermektedir (Edens- Yener, 2000, s. 211).

3.2.1.1.3.4. Tell el-Cüdeyde Höyük

Fiziki Konum: Akdeniz bölgesi içerisinde Hatay ili, Reyhanlı ilçesinin 1.5 km. kadar güneydoğusunda yer almaktadır. Kızılark, Nahr el Cüdeyde Nehri'nin doğusunda ve Afrin Çayı'nın bulunduğu yerde konumlanmıştır. Tell el Cüdeyde'de Neolitik Çağ'dan günümüze kadar Amik kronolojisinin tüm evreleri yaşanmıştır (Erdalkıran, 2003, s. 21).

Araştırmalar: Höyük ile ilgili ilk bilgiler 1933 yılında gerçekleştirilen Amik Ovası yüzey araştırması sonuçlarına dayanmaktadır. Bu araştırmayı Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü gerçekleştirmiştir. İlk kazısı 1935 yılında ise R. J. Braidwood yönetiminde yapılmıştır (Harmankaya Tanındı, vd. 1997). Höyük 1935 yılından 1995 yılına kadar yoğun tahribata uğraması nedeniyle kazıların tekrar Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü tarafından yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu çalışmalar daha çok tahrip olan kısımların kültür katmanları anlamak amacıyla yapılan sondaj çalışmasının ötesine geçememiştir (Braidwood, 1937, s. 4-7, 53; Yener - Wilkenson, 1996, s. 49, 80 ve Dornemann, 1997, s. 115–117).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyük içerisinde XIII. tabaka Halaf seramiğinin bulunduğu dönemi aydınlatmaktadır. Bu dönem içerisinde çıkan seramikler yoğunluklu olarak sığ, geniş kâselerden oluşmaktadır. Kısa tipli ve yüksek tipli seramikler de bu form özelliklerini höyük içerisinde göstermektedir. Halaf dönemi tabakaları içerisinde düzletilmiş ve üzeri işlenmiş düzgün yüze sahip seramik yapısı görülmektedir. Kısmi olarak ise saman katkılı, kırmızı astarlı, çift astarlı, kaba seramik grupları da bulunmaktadır. Saman katkılı seramik gruplarında samanın izleri, kapların yüzeylerinde belirgin olarak görülmektedir. Ayrıca yine bu seramik gruplarında bezeme olarak baskı, nokta ve yiv bezeme bulunmaktadır. Halaf seramik gruplarında genel bezeme üslubu olarak ise birbirine bağlı şevron bezeme, zikzak bezeme, dalga motifi, bant bezeme, E şeklini andıran bitki yaprağı bezeme seçilmiştir (Braidwood-Braidwood, 1960).

Karşılaştırmalar: Merkezde ele geçen seramiklerin benzerlerini Tell Kurdu içerisindeki seramikler ile karşılaştırmak mümkündür. Bu merkezin içerisindeki seramiklerin bezekleri Tell esh Şeyh ve Tell Açana Halaf Dönemi seramikleri içinde de mevcuttur.

3.2.1.1.3.5. Tell esh-Şeyh/ Sheikh/ Mudanbo Höyük

Fiziki Konum: Antakya'da Asi nehrinin batısında, Mudando Köyü içerisinde, Hatay şehir merkezinin 14 km güneydoğusunda yer almaktadır. Höyüğü R.J. Braidwood Tell Mudando olarak bilim dünyasına tanıtmıştır. Woolley ise haritasında ve yerleşim tanıtımında Tell es Sheikh ile Tell Mudando'yu olarak bir arada gösterilmiştir (Şenyürek, 1955, s. 247–270).

Araştırmalar: Höyük ile ilgili ilk bilgiler 1933 yılında Amik Ovası genelinde yapılan yüzey araştırmaları ile başlamıştır. R.J. Braidwood 1935–1936 yıllarında höyük üzerindeki buluntularını toplamış, seramikleri değerlendirmemiştir. A. Dönmez ve C. Woolley'in başkanlığında 1947–1949 yılları yaz sezonlarında kazısı yapılmıştır (Wooley, 1955, s. 6). Gerçekleştirilen bu kazıların da seramikleri ayrıntılı bir rapor şeklinde yayınlanmamıştır. Kazılarda ele geçen Halaf seramikleri Hatay müzesinin depolarında koruma altına alınmıştır. Hatay müzesindeki bu malzemeler D. French, G. Summers ve S. Blaylock tarafından derlenip genel bir incelemesi yapılmıştır. İlerleyen süreçlerde bu incelemeler D.H. French tarafından 1985 ile 1989 yıllarında Tell es Şeyh'in kazılarda çıkan buluntular ve seramik özellikleri olarak özetlemiştir (French, 1985, s. 265–268; French, 1990, s. 435–441).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf seramikleri XII-XI. tabakalar arasında ele geçmiştir (Erdalkıran, 2003, s. 22). Höyük içerisinde son iki tabaka Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinin bulunduğu dönemi tarihlenmektedir. Erken Kalkolitik Çağ içerisinde Tell esh-Şeyh'in XII-XI. tabakaları Halaf ve siyah perdahlı yerel çanak çömleğini içermektedir **(Ek 272.** Levha 166**)** (French, 1990, s. 437). Höyüğ'ün XI. tabakalarındaki seramiklerin büyük çoğunluğunu yerel üretimler oluştururken ithal üretim seramiklerde bulunmaktadır. X. tabakadaki yerel seramikler ile ithal seramikler benzer karakteristik özellikler göstermektedir. İlkel yapılı yerel seramikler ile ithal siyah seramikler X. tabakada bulunamamıştır (Wooley, 1955, s. 6-7). Bütün bölgelerin Halaf seramiklerinde görülen Parlak koyu yüzlü Halaf seramikleri Tell esh Şeyh içerisinde de kullanılmıştır. Bu seramiklerin çoğunluğu yerel Halaf seramik özelliği göstermektedir. Halaf'ın ilerleyen aşamalarında koyu yüzlü seramiklerin yerini yerel tipte daha kaliteli seramikler almıştır. Erken üretim Halaf seramiklerinde bezeme çanak-çömleğin yüzeyinin çok az bir kısmına işlenmiştir. Gelişim aşamasında seramiklerdeki boyama artmıştır. Halaf seramikleri elle yapılmıştır. Tell esh Şeyh'de ele geçen bazı Halaf seramiklerinin köken olarak Tell Halaf çevresi ve Mezopotamya'dan geldiği düşünülmektedir. Halaf seramiklerinin yanı sıra bölgeye has bir durum sergileyen perdahlı, koyu yüzlü seramikler de ele geçmiştir. Amik Ovası C evresine ait olan bu seramikler bölgenin kendine has yapısını barındırır.

Karşılaştırmalar: Tabara el Akrad Höyük'ün 7. tabaksının Tell es Şeyh türü seramikleri bulunmuştur. Tell esh-Şeyh'in Halaf seramikleri Tell Açana'nın boyalı Halaf seramikleri ile karşılaştırılmıştır. Tell esh Şeyh'in ve Tell Açana'nın Halaf seramiklerinde daha çok *Doğu Halaf* etkisi görülmektedir. Etkileşimde daha çok güney bölgelerin Halaf etkisi söz konusudur (Wooley, 1955, s. 381).

3.2.1.1.3.6. Kinet Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Akdeniz bölgesinde yer alan Kinet Höyük, Hatay ilinin Dörtyol ilçesinde Doğu Kilikya sınırları içerisinde İssos ya da diğer adıyla Erzin ovasının güneyinde yer almaktadır (Özgen- Gates, 1993, s. 393). İskenderun'un 30 km. kuzeyinde geniş bir yerleşmeye sahip olan bu höyük kuzeyi ve batısı arasındaki dar koridorda geçit niteliği taşımaktadır. Kinet Höyük, Doğu Kilikya'da geniş dağ silsilesine yakın 3.3 hektarlık 26 m. büyüklüğe sahip İskenderun körfezine hâkim bir yere

konumlanmıştır. Günümüzde höyük ile deniz arasında 700 m. kadar mesafe bulunmaktadır (Gates, 1999, s. 259-303).

Araştırmalar: Höyüğe bilinen ilk ziyareti Seton Williams 1951-1954 yılları arasında yapmıştır (Seton-Williams 1954, s. 161). Höyükteki kazı çalışmalar 1990 yılında başlamış. 1991 yılındaki kazı Çalışmalarına ek olarak Bilkent Üniversitesi'nden Marie Henriette Gates'in başkanlığındaki yüzey Araştırmaları ile devam edilmiştir (Özgen-Gates, 1993, s. 387). Kazılara 2010 yılı itibariyle Marie Henriette Gates'in başkanlığındaki ekip ile devam edilmektedir (Gates, 2010, s. 303).

Seramiklerin Genel Özellikleri: 1997 yılındaki çalışmalarla ilk kez Neolitik Çağ kültürleri ile Erken Kalkolitik Çağ kültür malzemelerine ulaşılmıştır (Gates, 1999, s. 260). Çok kısa bir seviyede K2 ve K3 açmalarında Geç Halaf dönemine ait boyalı seramikler ele geçmiştir. Yaklaşık olarak M.Ö. 4900–4500 yıllarına verilen bu seramikler genel olarak benzer profil (görünüş) özellikleri göstermektedir. Doğu teras içerisindeki kazılarda yerel seramikler dışında, ithal seramikler de bulunmuştur **(Ek 272.** Levha 167**)** (Gates, 1999, s. 266–267).

Karşılaştırmalar: Genel olarak Erken Kalkolitik Çağ Halaf kültürünün Anadolu sınırlarının güneyinde Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da geliştiği görüşü hâkimdir. Ancak yapılan kazılar ve yüzey Araştırmaları sonucu özellikle Adıyaman bölgesinde ortaya çıkan çok sayıdaki Halaf merkezi, bu kültürün çekirdek bölgesinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi olduğunu göstermektedir. Yalnızca bu özellikleri ile çekirdek konumda olmakla kalmamakta buradan birçok konuma yayılmaktadır. Kinet Höyük Halaf kültürünü bünyesine alıp geliştiren höyüklerimizden biri olarak verilebilir. Höyük konumu gereği Kilikya ve Amik Ovaları'nın Suriye içlerine ve Levant bölgesinden Mezopotamya'ya bağlanan bir dar koridor üzerinde bulunduğundan birçok kültürel çeşitliliğinin dinamizmini bünyesine almıştır (Gates, 1994, s. 194).

3.2.1.1.4. Kahramanmaraş İli

3.2.1.1.4.1. Domuztepe / KM 97 Höyük

Fiziki Konum: Akdeniz bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kahramanmaraş ilinin 32 km. güneydoğusunda, Pazarcık ilçesi Narlı Nahiye merkezinin güneybatısındadır. Aksu Nehri'nin doğu kıyısında, bu nehrin Kürt Dağları'ndan getirdiği alüvyon dolgu ile oluşturduğu Maraş Ovası'nda bulunan höyük, çevresinde tarıma uygun verimli toprakları, otlakları ile yerleşmeye çok uygun bir alandadır. Ayrıca Maraş

Ovası'nda, kuzeyden güneydoğuya uzanan doğal geçidin üzerinde yer aldığı gözlenmektedir. Bulunduğu ovadan 12 m. yüksekte, yaklaşık olarak 20 hektarı kaplayan, oval biçimli bir tepedir (Yakar, 2011, s. 262; Carter, 1995, s. 331-334). Kahramanmaraş Vadisi üzerinden Kilikya Ovasına ve Akdeniz'e bağlantı sağlayan Maraş Ovası içerisindeki konumu sayesinde kuzeyi ile güney-güneydoğu arasındaki stratejik bir yol üzerinde yer almaktadır. Tell Halaf, Arpachiyah, Chagar Bazar'ın batısında Tepecik, Tülüntepe'nin güneyinde, Tell Açana, Tell Kurdu, Ugarit'in kuzeyinde, Mersin Yümüktepe, Tarsus Gözlükule'nin doğusunda konumlanmıştır. Domuztepe bu özelliği ile Anadolu ile Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya kültürlerinin ulaşımı açısından önemli bir konumlanmıştır (Carter- Campbell,- vd- 2003, s. 117, 118). Domuztepe Halaf kültürlerinde olduğu düşünülen merkez-uydu yerleşimler yaklaşımında 20 hektarlık büyük merkezi yerleşimlerden biridir (Campbell, 1999, s. 395).

Araştırmalar: Domuztepe'nin Halaf kültür evreleri, Elizabeth Carter'ın 1993 yılında gerçekleştirdiği Kahramanmaraş Arkeolojik Yüzey Araştırmaları neticesinde arkeoloji dünyasıyla tanıştırılmıştır (Carter, 1995a, s. 334 ve Carter, 1995b, s. 289, 300). Höyükte ilk çalışmalar 1995'de başlamıştır. 1996 yılında Stuart Campbell'in da katılımıyla kazılara devam edilmiştir. Domuztepe temelde Halaf yerleşmesinin görüldüğü Erken Halaf köy niteliğindedir (Yakar, 2011, s. 263-264 ve Carter- Bozkurt,- vd. 1997, s. 173-175, 187). 2008 yılı itibariyle höyükte kazılara devam edilmektedir (Carter - Campbell, 2008, s. 123-127, 136).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yüzey araştırmalarında, höyük üzerinde, Roma'dan İslam Dönemi'ne kadar tarihlenen geç dönem yerleşmelerine ait buluntular toplanmışsa da bunlar höyüğ'ün üçte biri kadar bir alanda yoğunlaşmıştır. Ana yerleşme dönemi, Halaf kültür dönemidir. En geniş yerleşme bu döneme aittir. Çok sayıda Erken Halaf ve Samarra çanak seramiği de ele geçmiştir. Höyüğ'ün Halaf sonrası Ubaid döneminde iskân gördüğüne işaret eden Ubaid ilişkili çanak çömleklere karşılık, yerleşmenin, M.Ö. V. binin sonlarında terk edildiği anlaşılmıştır. MÖ VI. ve V. bin yerleşmesi Domuztepe, gerek konumu ve çevresel özellikleri, gerekse buluntuları ile yörenin önemli bir Halaf yerleşmesidir. Halaf son aşaması olan PostHalaf olarak adlandırılan dönemde, özellikle çanak çömlekte, Halaf tekniğinin devam ettiği, ancak kimi özelliklerde Ubaid paralellerine rastlandığı gözlemlenmiştir. Bunun Halaf-Ubaid geçişi olarak adlandırılan dönemsel bir özellik mi, yoksa yerel bir gelişim mi olduğu tartışmalıdır (Carter, 1995, s. 331-334). Höyükte Halaf kültürünün erken orta ve geç evreleri tespit edilmiştir. Halaf seramikleri yapılan C14 analizlerine göre ortalama M.Ö.

5450-4800 yıllarına tarihlenmiştir (Campell- vd. 1999, s. 398-400 ve Carter- Campbell,- vd. 2003, s. 118-119). Bazı seramikler Samarra'dan Halaf'a geçiş özelliği vermektedir ve bunlar Erken Halaf seramikleri içerisinde değerlendirilmiştir (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 407). PreHalaf seramikleri C14'e göre M.Ö. 5700-5400'lere aittir (Gürdil, 2010, s. 107). Erken Halaf Seramikleri M.Ö. VI. Binin sonlarına aittir. Domuztepe'nin Halaf seramikleri M.Ö. V. Binyıl ortalarından itibaren yerini Ubaid seramiğine bırakmıştır. Geç Halaf/PostHalaf seramiklerinin C14 sonuçlarına göre bu seramikler M.Ö. 4750-4500 yıllarına aittir (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 395, 397, 400). Domuztepe'nin Erken Halaf seramikleri ise M.Ö. 5850-5750'lere verilmektedir (Campbell, 2007, s. 116).

Domuztepe seramik buluntusu açısından çok önemli bir konuma sahiptir. Carter başkanlığında yapılan yüzey araştırmalarında ve kazılarda bu höyük üzerinde, içerisinde Halaf tipi seramikler ele geçirilmiştir. Bu seramik buluntuları bölgenin Erken Kalkolitik çağ boyalı seramik yapısının İslâhiye Ovası'na doğru yayılımını gerçekleştirirken izlediği yolu gösterir durumdadır. Üretilen seramikler genel olarak Tipik Halaf varyasyonlarından turuncu özlü parlak yüze, kimi seramikler ise gri tonlu bir öze sahiptir. Seramik gruplarında büyük çoğunluğu form ve bezeme açısından Klasik Halaf tipleri oluşturmaktadır. Fakat bununla birlikte üretilen diğer bir grup, tanınabilir stilistik yerel bir takım özellikleri içerisinde barındıran Halaf seramikleridir. Bunlar Domuztepe'de yoğun olarak üretilmiştirler Diğer 3. yoğun grup ise boyasız, parlak kırmızı ve varyasyonlarından kırmızı, siyah ve kahverengi yüzlü kaplardır (Carter-Campbell,- vd. 2003, s. 129). Domuztepe Höyük'te bulunan geçiş aşamasındaki seramiklerin bir özelliği de siluet şeklinde kadın figürlerinin betimlenmesidir. Bu tasvirlerin üzerindeki anatomileri ise dönem özelliklerine göre ayrıntılı verilmiştir. El ele tutuşan kadın figürleri halay çeker pozisyonda verilmişlerdir. Etek, göğüs, saç, burun verilen en ayrıntılı uzuvlardır. Erkekler ise hareket yaparken betimlenmişlerdir **(Ek 274.** Levha 168**)**, **(Ek 275-276.** Levha 169-170**)**, (Carter- Campbell, 2007, s. 272 ve Carter- Campbell, 2008, s. 134). Höyük içerisindeki en geniş yerleşme M.Ö. VI. binden V. bine kadar süren Halaf dönemine aittir. Diğer yerleşim yerlerinden çok farklı bir durum teşkil etmesi, Kalkolitik dönemin seramik yapısı hakkında da daha ayrıntılı bilgi alınmasını sağlamaktadır. Höyüğ'ün güneyinde Alan I de gerçekleşen kazılarda Post Halaf dönemi seramiklerinin varlığını izliyoruz. Bu seramik yapısının Halaf seramikleri ile benzer motifler, benzer formlar taşıdığını görüyoruz. Tabiî ki bunların bir kısmının da Ubaid özelliklerini taşıdığı tespit edilmektedir. Bu özelliği ile Halaf ile Ubaid arası geçişin bulunduğu bir merkez özelliği taşır (Campbell- Healey, 1996, s. 3 ve Campbell 1997, s. 9). Domuztepe'de

Halaf-Ubaid geçiş özelliği gösteren kaliteli kâseler ele geçmiştir. Geçiş aşamasını gösteren en iyi seramikler Turuncu Boyalı seramiklerdir. Geçiş evresinin Halaf seramikler genellikle kırmızı ve siyah renkte boyanmıştır (Campbell- Fletcher, 2006, s. 73-74). Geç evrede dikkati çeken diğer bir Halaf seramiği cremation kâseleridir (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 403).

Seramikler boyalı ve boyasız olarak üretilmiştir. Bu seramikler aynı karakteristik özelliklere sahip olup tek bir seramik fabrikasında üretilmiş izlenimi vermektedirler. Üretimlerin çoğu turuncu ve parlak yapılı olup, kısmen gri öze sahiptir. Bu seramikler yüksek ısıda yapılmışlardır. Genellikle açık kahverengi parlak bir yüzeye sahiptirler. Kırmızıdan turuncuya ve siyaha kadar birçok boya rengi vardır (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 407-408; Gürdil, 2010, s. 107). Domuztepe'nin Halaf boyalıları ve monokrom seramiklerinin hamur rengi turuncu ve devetüyü arasında değişiklik göstermektedir. Turuncu ve devetüyü dışında bazı örnekler gri görünüm almıştır. Bu seramikler sağlam ve kaliteli olduklarından yüksek ısıda fırınlandıkları anlaşılmaktadır. Boyalı Halaf seramiklerinde boyama olarak; kırmızı, siyah, koyu kahverengi ve turuncu tercih edilmiştir. Domuztepe'de ele geçen seramiklerinin çoğu biçim ve bezek çeşitlemesi bakımından tipik Halaf özellikleri ile paralellikler gösterse de bazı parçalar yerel özellikler taşımaktadır **(Ek 277.** Levha 171**)**. Boyasız Halaf seramikleri, Batı Halaf özellikleri ile dikkati çekse de Doğu Akdeniz "Wadi Rabah" kültürü ile de benzerdir. Az miktarda ele geçen diğer seramik grupları arasında koyu turuncu renkli astarlı "Turuncu Boyalı Seramik", kırmızı, koyu kahverengi ya da koyu turuncu boyalı "Çok Renkli Seramik", kırmızı, kahverengi ve siyah perdahlı seramik ve çizi bezemeli seramiktir(Campbell, 1999, s. 408-409 ve Carter-vd. 2003, s. 128-129). Yerleşmede Halaf öncesi Samarra tipi seramikler de bulunmuştur. Bu durum yerleşmenin Samarra-Halaf arası geçişteki önemli merkezlerden birisi olduğunu göstermektedir.

Halaf seramik türevlerinden ele geçen diğer bir tür Stone Bowls'lardır. Bu kâseler diğer seramik gruplarına göre çok az bir orana sahiptir (Campbell,- vd. 1999, s. 406, Fig. 9) (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 406-407, 406).

Karşılaştırmalar: Domuztepe'nin Halaf seramikleri üzerindeki boyama ve figüratif öğeler genel olarak Batı Halaf özelliği göstermektedir. Bu genel özellik ve kendi iç yerel özelliğinin benzerleri Suriye Levant bölgesinde ve Rabah Vadisi'nde görülebilmektedir. Bazı parlak boyalı kahverengi seramikler üzerindeki siyah ve kahverengi tonlarındaki dekorasyonların benzerlerini Amik Ovası'ndaki Halaf merkezlerinde ve Akdeniz kıyısındaki Ras Shamra'da görebiliriz (Carter- Campbell,- vd.

2003, s. 129). Geç Halaf seramikleri ve PostHalaf seramikleri üzerine yapılan çalışmalarda Domuztepe'nin seramikleri Anadolu, Levant, Suriye ve Mezopotamya'nın M.Ö. VI. Bin seramikleri ile benzerlik göstermektedir (Carter- Campbell, 2000, s. 137). Höyüğ'ün *The Red Terrace and Ditch* (*Kırmızı Teras ve Hendek*) denilen açmasındaki Halaf seramiklerinin benzer öğeleri Sabi Abiyad'ın 1-3, Fıstıklı Höyük, Balikh Valley, Tell Arpachiyah'ın tabakalarında bulunmaktadır. Özellikle Erken Kalkolitik çağın seramik özellikleri bu durumu açıkça yansıtmaktadır (Carter - Campbell, 2008, s. 124–125) Halaf seramiklerinde çok kaliteli pişirim gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çok düzgün bir hatta sahiptirler. Ayrıca seramiklerin yüzeyi yumuşak hatta sahiptir. Seramiklerin kesitinden ve cidarından iyi pişirildiğini anlayabiliyoruz. Domuztepe'nin Halaf seramikleri kap formlarını çanak ve çömlek grupları oluşturmaktadır. En ilginç olan kap türü ise çok keskin gövdeye sahip çok uzun ve hattın gövdenin birleşiminden ağız kısmına doğru genişleyen seramik şekli oluşturmaktadır. Bezeme olarak sık aralıklı vazoyu baştanbaşa dolanan panel şerit ve paneller arası dikine boya bezeme yapılmıştır (Carter - Campbell, 2007, s. 281). Boyalı seramikleri genel olarak kahve, kırmızı kahverengi, portakal ve siyah renkleri ile tamamlandığını görüyoruz (Carter, 1996, s. 293–294). Erken Halaf içerisinde değerlendirilen Samarra tipinde ki seramiklerin en yakın benzerleri Sakçegözü'nde görülebilir (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 407).

Domuztepe, Halaf döneminin kronolojik gelişim evresini anlamamızda büyük olanaklar sunmaktadır. Gelişmiş bir Halaf kültürünü barındıran bu höyük içerisinde PostHalaf A-B dönemimden Erken Halaf dönemine kadar bütün dönemler yaşanmıştır. Kültür öğeleri içerisinde Halaf-Ubaid geçiş dönemi de yaşanmıştır. Höyükteki PostHalaf özellikli seramik türlerini Levant bölgesinden Amuq ve Ras Shamra'ya kadar geniş bir alanda görmek mümkündür. Domuztepe'nin Halaf-Ubaid geçiş evresine Tell Arpachiyah, Yarim Tepe, Tell Aqab, Chagar Bazar, Tepe Gawra ve Mefesh, Tell Leilan ve Hammam et-Turkman gibi merkezleri örnek olarak verebiliriz **(Ek 278-279.** Levha 172-173**)** (Campbell- Fletcher, 2006, s. 77, Fig. 5.5), (Campbell- Carter, 1999, s. 283–288; Kasgaard, 2006, s. -54-55 ve Campbell- Fletcher, 2006, s. 77) .

Domuztepe Halaf kültür döneminde, gerek Halaf seramiği gerekse obsidyen buluntularıyla Amik ile İslâhiye ovaları arasındaki ilişkiyi kültürel açıdan ortaya çıkaracak güçlü bir yerleşmedir (Carter, 1996, s. 294). Özellikle Kalkolitik Amik Ovası ile bağlantı Domuztepe'nin verileri ile ortaya çıkarılabilir. Bu merkez doğu, batı, kuzey yönlü dağ sıralarının dayandığı geniş ova içerisinde Kuzey Suriye'den başlayan ve Amik Ovası ile Anadolu sınırları içerisinde uzanan kuzeye doğru İslâhiye Ovası'yla devam

eden çevrenin uç noktasında konumlanması açısından önemli bir konumda yer almaktadır (Konyar, 2008, s. 404). Höyükteki Halaf seramikleri çoğunlukla Kuzey Irak ve Habur bölgesinde konumlanmış yerleşmelerin seramik türevleriyle benzeşmektedir. Yerleşmedeki seramiklerin genel özellikleri dikkate alındığında Fırat Nehri aracılığıyla diğer merkezlerle kaynaştığı düşünülmektedir. Domuztepe'nin yakınında 19 km. güneyinde yer alan Sakçegözü Halaf seramiklerinin benzerlerinin ele geçtiği diğer bir önemli merkezdir. Domuztepe aynı zamanda Levant bölgesi ile Malatya arasında da geçiş sağlayan önemli bir merkezdir (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 397-398).

Geç Halaf evresinde ele geçen cremation keselerinin benzerleri Tepe Gawra, Arpachiyah, Yarimtepe II, Chagar Bazar içerisinde de mevcuttur (Campbell- Carter, vd. 1999, s. 403-404). Anadolu'da Tell Kurdu'nun Halaf seramikleri arasında da cremation kâseleri mevcuttur (Edens- Yener, vd. 2000, s. 209).

3.2.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

3.2.2.1. Gaziantep İli

3.2.2.1.1. Coba/ Sakçagözü Höyük

Fiziki Konum: Güney Doğu Anadolu bölgesinde Gaziantep ilinin 45 km. kuzeybatısında, İslâhiye ilçesinde eski Kefersis/Keferdiz olan Sakçagözü köyünün 3 km. kadar kuzeybatısında yer alır. Hasar Köyü'nün kuzeyinde, Kurtoba Köyü'nün güneyinde konumlanmıştır (Garstang, 1908, s. 99). 1907 yılında M.Ö. I. binin ilk yarısına ait kabartmalı ortostatların fark edilmesi sonucu bilim dünyasına kazandırılan bu höyük, 140X90 m. kadar bir genişliğe 9 m. kadar bir yüksekliğe sahiptir. Arkeoloji dünyamızda adı daha çok Sakçegözü/Sakçagözü olarak bilinir (Yakar, 1991, s. 87). İslâhiye ovasının verimli, alüvyonlu topraklarında yer alan bu höyük batısında Çukurova ile güneyinde Kuzey Suriye ile doğusunda ise Mezopotamya kültürleri ile sürekli içli dışlı olabilecek bir konuma sahiptir. Sakçagözü Ovası'nda yer alan bu merkezin çevresinde temiz su kaynakları yer almaktadır. İslâhiye ovasının devamı olan Sakçagözü ovasında yer alan yerleşme yerinin çevresi küçük derelerle beslenen verimli topraklara sahiptir. Tektonik karakterli olan İslâhiye Ovası batıda Amanos (Nur) Dağları'nın doğu ucu, batıda ise Sof (Kartal) Dağı ile sınırlanan güneybatı-kuzeydoğu uzantısında olan bir ovadır. Amanos ve Sof dağlarından doğan, birçok dere ovayı suladıktan sonra güneyde Asi Irmağı'na kavuşmaktadır (Du Plat Taylor, 1950, s. 53-55).

Araştırmalar: Höyük konumu gereği birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. 1907 yılında höyüğ'ün yüzeyinde bulunan Geç Hitit dönemi kabartmalı ortostatları nedeniyle kazıların yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Garstang ve ekibi 1908 yılında ilk kazılara başlamıştır (Garstang, 1908, s. 100–101). Kazılara iki yıl ara verildikten sonra 1911 yılında devam edilmiştir (Garstang- Adams,- vd. 1937, s. 130). 1939 yılında kazılarda ele geçen bütün buluntular Ankara Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. Höyükteki ilk kazılarda Kalkolitik Çağ seviyelerine varılamamıştır. Ancak İngiliz Arkeoloji Enstitüsünün yönetiminde J. Waechter'in kazıları sonucunda Kalkolitik Çağ seramiklerine ulaşılmıştır. Bu kazıya 1949 yılında J. Waecher başkanlığında tekrar başlanmış ve höyükte küçük bir sondaj çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada Sakçagözü'nde 12 tabaka tespit edilmiştir. Sakçagözü'nde I. tabaka Garstang tarafından Neolitik dönem olarak verilirken bu tabakayı Taylor ve Williams PreHalaf olarak değerlendirme konusu yapmıştır (Du Plat Taylor - Seton-Williams, vd. 1950, s. 53-56). II. tabaka Samarra ile Erken Halaf dönem seramiği özelliği verirken, III. tabaka güçlü bir Halaf merkezi özelliğini vermektedir (Waechter- Göğüş,- vd. 1951, s. 193, 201). Yakar da Coba Höyük üzerinde incelemelerde bulunmuştur (Yakar, 1991, s. 87). F. Hours 1994 yılında Sakçegözü'nün tabakaları üzerinde incelemelerde bulunmuştur (Hours- Aurence,- vd. 1994, s. 298–299). Coba/Sakçagözü'nün tabakalanmasını; I: Halaf Öncesi, II: Samarra-Erken Halaf Dönemi, III: Geç Halaf (Gelişkin Halaf) Dönemi, IV: Post Halaf'i olarak verebiliriz (Du Plat Taylor, 1950, s. 53, 138).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Coba Höyük içerisinde I. tabakada Halaf öncesi Samarra seramiklerine rastlanmaktadır. Fakat aynı zamanda burada Taylor ve Williams'a göre Halaf kültürünün ilk temelleri de atılmıştır. I. tabaka içerisinde gri ile siyah renk boyama üslubuna sahip elle yapılmış seramikler ele geçmiştir. Bu seramikler genellikle kaba ve perdahlı olarak yapılmışlardır. Bazı seramikler çentikli ve yüzeyleri perdahlıdır. Halaf boyalılarında çizgi bezemeli, yüzeyi siyah renkli parçalar tek tük bulunmuştur. Bu seramik gruplarının dışında sonraki evrelerde görülen Samarra-Halaf seramiklerinin öncüsü sayılabilecek boyalı parçalar da tespit edilmiştir. Bunlar oldukça ince cidara sahiptirler. Samarra-Halaf seramiklerinin öncüsü sayılabilecek bu seramiklerin beyazdan yeşile değişiklik gösteren parçalarda görülen biçimleri küçük küresel gövdeli, uzun boyunlu çömleklerden oluşmaktadır. Bu tiplerin boya tonu donuk siyahtır. En sık görülen bezeme ise birçok çeşidi bilinen kafes motifidir (Du Plat Taylor- Seton-Williams, vd. 1950, s. 83-84).

Coba/Sakçegözü'nün II. tabakasında ise Samarra seramikleri ile Erken Halaf dönemi seramikleri ele geçmiştir (Yakar, 2011, s. 268). Coba Höyük'ün II. tabakasının Erken Halaf dönemi içerisindeki düz yüzeyli derin kâseleri belirgin karakteristik bir form grubunu oluşturmaktadır. Bu tabaka içerisinde panellere ayrılmış Erken Halaf motifleri görülmektedir. Halaf'ın erken dönem özelliğini en iyi şekilde yansıtan üslup, panellerde araya konulan bukraniumlar ile desenlerin etrafını kuşatan nokta bezemelerdir. Nokta bezeme Halaf kültür döneminde, öncesinde, sonrasında çokça kullanılmıştır fakat burada farklı birkaç özellik göstermektedir **(Ek 280.** Levha 174**)**. II. tabakadaki Halaf seramiği devetüyü ve portakal renkte bir hamura sahiptir. Seramikler çok kaliteli ve incedir. Halaf seramiklerinde katkı maddesi hemen hemen hiç yoktur. Halaf boyalılarında bezemede parlak siyah veya kahverengi boya kullanılmıştır. En çok tercih edilen bezemeler ise paneller arasında kalan bukraniumlar, kafes motifleri, içi taralı baklava motifleri, noktalar ile şekillenen kafes motifleri ve noktalı bezemelerdir. Seramiklerde kullanılan form çeşitleri ise bodur dışa çekik ağızlı vazo, düz yüzeyli-düz kaideli çanaklar, boyunlu vazolardan oluşmaktadır. II. tabakada bölgesel kökenli seramiklerle ve yoğun bir şekilde koyu perdahlı seramik gruplarına ulaşılmıştır. Seramiklerin genel formlarını düz kenarlı sığ biçimli kâseler, yuvarlak gövdeli dışa dönük ağızlı kâse biçimindeki seramiklerden oluşmaktadır. Boyalı Samarra seramiklerinde mat veya hafif perdahlı kırmızı ve siyah boyalı bant bezemeler yer almaktadır. Bu seramiklerde menderes motifleri, çizgiler zikzaklar, ağaç motifleri, kırık çizgilerden oluşan motifler yer almaktadır. Bu merkezde Samarra seramiklerinin olduğu ve bu bezeklerin olduğu düşünülürse Hassuna tipi seramiklerin de olması muhtemeldir.

III. tabakada ise Tell Halaf kültürü içerisindeki tüm seramiklerinin çeşitleri yer almaktadır. Bu evre en yoğun Halaf yapılanmasını teşkil etmektedir (Garrard, 1996, s. 72). Aynı zamanda bu tabakada Geç Halaf dönemi seramik özellikleri ile de karşılaşılmaktadır. Höyükte Samarra seramiklerinin bulunması Geç Neolitik çağdan Erken Kalkolitik çağa geçişte bir ara dönemin olduğunu göstermektedir. Williams ve Taylor tarafından III. tabaka olarak verilen bu dönemi Garstang'da aynı şekilde değerlendirmektedir. Bu dönem içerisinde Halaf boyalılarının sayısında artış görülmektedir. Bu geç evre içerisinde ele geçen boyalı Halaf seramiklerinin hamur renkleri devetüyü, pembemsi krem ve turuncudur. Bu seramikler iyi bir pişirim görmüş, düzgün yüzeyli ve perdahlıdır. Bu seramiklerin genel form yapısı olarak dışa dönük dudaklı geniş gövdeli ve dar gövdeli vazolar, dışa taşkın uzun boyunlu kâseler, boyunları dışa doğru genişleyen bodur kâseler ve çeşitli formlarda oval ve düz gövdeli kâseler

seçilmiştir. II. tabakada bulunan minyatür vazolar III. tabakada da bulunmuştur. Minyatür vazolar gri ve kırmızı renkli yapılıp düzgün bir yüze sahiptir. Bu dönemin diğer önemli formunu halka kaideli seramikler oluşturmaktadır. Bu tip forma sahip seramikleri Halaf'ın geç evresinde görmekteyiz ki bu III. tabakanın Geç Halaf evresine ait olduğunu göstermektedir. Bu evrede seramiklerin siyah, gri ve kahverengi ile boyandıklarını görüyoruz. Seramiklerin boyamaları sade ya da çok bezemeli olarak verilmişlerdir. Bezemeli dekoratif boyamalarda parlak siyah, kahverengi, kırmızı seçilmiş bazen ise iki renk ortak kullanılmıştır. Seramiklerin boyamalarında içi taralı kafes motifi, bant bezeme, dikey bantlı baklava motifi, zikzak bezeme, içi noktalı üçgenler, dalga motifi, şevron bezeme, noktalarla yapılmış baklava motifi, asılı çengeller ve göz motifi en çok tercih edilen motif bezemeleridir **(Ek 281-282.** Levha 175-176**)** (Summers- French, 1988, s. 73). Bu dönemin seramiğinde motiflerin çoğu çizgisel desenlerden oluşmaktadır. Bu dönemde ele geçen diğer önemli ayrıntı ise göz motifidir. Bu dönemde I. tabaka içerisinde ki kaba seramik grubunun yerini daha kaliteli seramik grubu almaktadır. Seramikler I. ve II. tabakalarda olduğu gibi elle yapılmaktadır. IV. tabaka ile V. tabaka ara geçişin bulunduğu karışık kültür dolgusunu barındırmaktadır. VI. Tabakadan itibaren klasik Ubaid seramikleri görülmektedir (Du Plat Taylor – Seton-Williams, vd. 1950, s. 95, 138).

Karşılaştırmalar: Coba Höyük'ün I. tabakasında ele geçen monokrom, çentikli, perdahlı kapların seramik özelliklerinde dikkati çeken Samarra-Halaf birlikteliğini Domuztepe/KM 97 Höyük içerisinde de görmek mümkündür. Benzerleri Tell el Cüdeyde'nin XIV. tabakasında, Chagar Bazar'ın XV. tabakasında, Arpaciyah'ın TT–10 tabakasında ve Ninive'nin I. kültür evresinde de görmek mümkündür. Mersin Yümüktepe içerisindeki Hassuna-Halaf ilişkisindeki Geç Neolitik, Erken Kalkolitik arasındaki birliktelik de seramik kültürünün yayılımı için bu noktada bir yorum sunulmasına yardımcı olacaktır. Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve beraberindeki Anadolu kültürlerinin kuzey ile güney arasındaki yayılımı, Hassuna-Samarra tipi seramikleri ile Halaf seramikleri arasındaki yakın ilişkiyi ve beraberliği niteliğindeki özellikleri izlemek mümkün olmaktadır (Yakar, 1991, s. 87; Hours, 1994, s. 298–299). Amik Ovası Halaf seramikleri genelde yerel boyalı seramiklerden oluşur. Sakçagözü'nün yerel Halaf'ları ile Amik'in yerelleri benzeşmektedir. Sakçagözü II. ve III. periyodunda ki Halaf seramikleri Kargamış ve Yunus içerisinde de bulunmaktadır (Russell, 1980, s. 21). Yümüktepe'nin XXIV. Tabakasında ele geçen Gri-Kırmızı Vazoların, Tabakların, Gri-Siyah Renkli

Boyalı Parlak Seramiklerin ve Siyah-Kahverengi Parlak Yüzlü Seramiklerin benzerleri Coba Höyük Halaf türevlerinde de ele geçmiştir (Yakar, 2011, s. 268).

Coba Höyük'ün II. tabakası içerisinde ele geçen tipik boyalı Halaf seramik gruplarının benzerleri ise Ras Shamra, Tell Halaf, Chagar Bazar'ın XIII-XV. tabakalarında, Arpaciyah'ın TT–7,10 tabakalarında, Tepe Gawra'nın XV-XVI. tabakalarında ve Ninive'nin II. kültür evresinde görmek mümkündür (Kınal, 1991, s. 15; Garstang- Adams,- vd. 1937, s. 130-131)**.** Coba Höyük'ün II. tabakasının Erken Halaf dönemi içerisindeki düz yüzeyli derin kâselerin belirgin karakteristik bir form grubu olduğunu belirtmiştik. Bu formun tipik karakteristiğini Arpaciyah'ın da erken dönemleri içerisindeki TT–10. tabakasında görmek mümkündür. Karakteristik bir form grubu olan bu seramikler Arpaciyah'ın TT–6 tabakasına kadar süreklilik arz etmekte ve TT–6 tabakası ise birlikte tamamen ortadan kalkmaktadır (Mallowan- Rose, 1935, s. 151, 3–6). II. tabaka içerisinde ele geçen düz kaideli, düz yüzeyli çanaklar ve boyunlu vazoların benzerlerini Arpaciyah TT–6 tabakası öncesi ve Kargamış'ın kültür katları içerisinde de görmek mümkündür.

Höyükteki III. tabaka içerisinde ele geçen Halaf boyalılarının benzerlerini Arpaciyah ile Yunus/Kargamış içerisinde de görmek mümkündür. Karşılaştırma yaptığımız bu yerleşmelere aynı zamanda Mersin-Yümüktepe ile Tarsus-Gözlükule'yi de dâhil etmemiz gerekecektir. Ancak baskın benzerlik ve etkileşim daha çok Kuzey Suriye içerisindeki bu iki yerleşmeyle uyuşmaktadır. Bu evrede ele geçen halka dipli seramik özelliğini Arpaciyah'ın TT–7 ve TT–8 içerisindeki formların bazılarında da görmek mümkündür. Halka dipli seramik Kargamış içerisinde ise şu ana kadar ele geçmemiştir. III. tabaka içerisindeki dışa dönük dudaklı geniş gövdeli ve dar gövdeli vazolar, dışa taşkın uzun boyunlu kâseler, boyunları dışa doğru genişleyen bodur kâseler ve çeşitli formlarda ki oval ve düz gövdeli kâselerin benzerlerine Tell Halaf, Arpaciyah, Kargamış ve Yümüktepe içerisinde de görmek mümkündür. Yine farklı bir form olan Minyatür Halaf vazolarının benzerleri Tell Halaf ve Arpaciyah'ta Halaf döneminde bulunmuştur. Halaf boyalıları arasında ele geçen göz motifli bezeme örneği Mersin-Yümüktepe'nin ProtoKalkolitik dönemleri içerisinde de görülmektedir (Du Plat Taylor- Seton-Williams,- vd. 1951, s. 87–93). Du Plat Taylor ve Weacher, seramiklerin tipolojik Karşılaştırmalarını Amik Ovası yerleşmeleri, Alalakh, Mersin-Yümüktepe, Kinet Höyük ile yapmıştır. Andrew Garrard, James Conolly bu yerleşmeler içerisine Tarsus-Gözlükule, Tilmen Höyük, Zincirli ile Kurban Höyük'ü de eklemiştir (Garrard- Conolly,- vd. 1996, s. 72). Sakçegözü ve çevresi Halaf kültürünün en yoğun yaşandığı yerlerden

biridir. İslâhiye Ovası Halaf kültürünün yayılımında Kilikya/Çukurova'ya, Suriye'ye dağılımda stratejik öneme sahiptir (Garrard, 1996, s. 76). Kilikya'dan bilinen Dark-Faced Burnished Ware tipi seramikler ve diğer Halaf seramiklerin benzerleri Coba/Sakçegözü içerisinde de bulunmaktadır. Aynı şekilde Yunus Höyük içerisinde de Dark-Faced Burnished Ware'ler bulunmaktadır (Russel, 1980, s. 12-13, 19).

3.2.2.1.2. Yunus/Kargamış Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu bölgesinde Gaziantep ilinin güneydoğusunda, Fırat Nehri'nin batı yakasında Nizip ilçesinin 30 km. güneyinde yer alır (Yakar, 2011, s. 267). Karkamış köyünün yaklaşık 1.2- 1.3 km batı-kuzeybatısında konumlanmıştır. Suriye sınırına en yakın höyüktür. Kargamış ilçesinin güneyindeki Yunus/Eminik Köyünün batısında kalmaktadır. Fırat Nehri'nin verimli toprakları üzerinde Sakçegözüne 1.5 km. uzaklıkta önemli bir noktadadır (Woolley, 1934, s. 146).

Araştırmalar: İlk kez British Museum adına C. Woolley ve ekibi tarafından 1913 yılında bir sezonluk ciddi olmayan küçük çapta bir kazı gerçekleştirmiştir. Yunus köyünün içerisinde kalan bu höyüğ'ün yamacında bazı çanak-çömlek parçaları ele geçmiş ve değerlendirmeler ışığında 20X12 m²lik bir alanı kazılmıştır. Yunus kazısında tabakaların ayrıntılarına dikkat edilmemiştir. Woolley yapılan bu kazıda bulunan farklı iskân tabakalarının aynı evreye ait olduklarını belirtmektedir (Woolley, 1934, s. 146, 160-162). Bu durum höyüğ'ün anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi aynı zamanda höyüğ'ün ayrıntıları da anlaşılamamaktadır. Kazı sonrası eserler İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. Yunus Höyük'ten çıkan parçalar Şark eserleri teşhir bölümünde sergilenmekte ve bu eserlerden sadece bir vazo tam olarak bütünleştirilebilmiştir (Dirvana, 1944, s. 404). Bu malzemeler Algaze ve ekibi tarafından incelenmiş, Yunus'un yapılanmasıyla ilgili ve dönemlerin seramikleriyle ile ilgili sonuçları yayımlamışlardır (Algaze- Breuninger,- vd. 1994, s. 8–10). Yunus Höyük'te ele geçen Halaf seramiklerini Dirvana da 1944 yılında yayımını yapmıştır (Russell, 1980, s. 13). Yunus'un kültürel yapılanmasını net olarak anlayabilecek bir kazı yapılamamıştır. Bu nedenle Mellaart gerekli izinleri alıp höyüğ'ün malzemeleri üzerinde çalışmıştır. Çalışmalar sonucu Yunus'un seramikleri üzerinden bir tabakalanma kronolojisi hazırlamıştır (Mellaart, 1975, s. 16). Yunus Höyük'ün kazı sonucu ortaya çıkarılan tabakalanması sorunludur. Ele geçen çanak-çömlekler, yontma ve sürtme taş endüstrisine ait örnekler buranın Halaf dönemi yerleşim yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Halaf Dönemi tabakaları, çanak çömlek

özelliklerine dayanılarak, şimdilik Orta/Geç Halaf Döneme, MÖ V. bin yılın ikinci yarısına verilmektedir. Yerleşmede polychrome Halaf çanak-çömlekleri ele geçmemiştir. Karkamış'taki Halaf Dönemi tabakaları kazılmadığı için Yunus ile Karkamış arasındaki ilişki net olarak anlaşılamamaktadır (Woolley, 1934 s. 146-150, 162).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf dönemi içerisinde bulunan seramiklere şekil vermek için üç yöntem kullanıldığı belirtilmektedir. Bu yöntemler sırasıyla el, el ile döndürülen çark ve ayak ile döndürülen çark usullerinden oluşmaktadır. C. Woolley Yunus höyük içerisinde ele geçen seramiklerin el yapımı olduklarını ve bu bölgede çömlekçi çarkının ancak Erken Tunç devri içerisinde kullanıldığını belirtmektedir (Woolley, 1934, s. 151). Fakat yapılan incelemelerde el ile döndürülen çömlekçi çarkında seramiklerin yüzeyinde çark işleminin uygulandığı belirtilmektedir. Bu yöntemde çömlekçi çarkının yavaş dönen bir işleme sahip olduğunu belirtilmektedir. Oppenheim bu seramiklerin kısmen elde, kısmen ise yavaş dönen çömlekçi çarkında yapılmış olduğunu belirtmektedir (Oppenheim, 1943, s. 13). Mellaart ve Dirvana Yunus'un Halaf seramikleri üzerinde kronolojik incelemelerde bulunmuştur. Dirvana bu incelemelerde Halaf seramiklerinin genel özelliklerini vermiştir. Dirvana'nın incelemelerine göre Halaf boyalıları çok kaliteli bir pişirime sahiptir ve bunun için Yunus Höyük içerisinde çok özel fırınlar yapılmış olmalıdır. C. Woolley'in 1913 yılında gerçekleştirdiği ufak çaplı kazılarda toprak yüzeyinin hemen altında kerpiçten yapılmış birtakım yapılara ulaşılmıştır. İlk önce ne oldukları anlaşılamayan bu yapıların kazı çalışmalarının derinleşmesi ve genişletilmesi sonucu Halaf dönemi çömlekçi fırınları oldukları anlaşılmıştır. Halaf boyalıları bu seramik fırınlarının çevresinde dağılmış bir halde bolca bulunmuştur.

Yunus'taki Halaf boyalılarının hamur yapıları kaba ve ince olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Yapı olarak ince hamurlular üstüne parlak, kaba hamur üstüne donuk-mat boyamalar yapılmıştır. İnce yapılı olanların hamuru gayet iyi yıkanmış ve süzülmüş olup bej ya da pembemsi bir renk alıncaya kadar pişirilmiş olduğu görülmektedir. Bazıları ise çok fazla bir inceliğe sahip ve yapı olarak sert yapılıp dokunuşta metal tınısı şeklinde ses vermektedirler. Halaf seramiklerinde parlak boya bezemeye sahip olanların yapıları ince cidara sahiptir. Donuk boyamaya sahip olanlar ise daha kaba bir cidara sahiptir. Kaba hamurlu olan bu seramikler ise yapım öncesi iyi süzülmemiştir. Seramiklere katkı olarak kum ve bitkisel katkı eklenmiştir. Pişirilme sırasında bu bitkisel katkılar yanarak hamurda boşlukların oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca bazı seramiklerin kurşuni rengi almışlardır. Woolley bu seramiklerin hamurlarının ince ve temiz yapılı olduğunu

belirtmektedir. Çok kaliteli bir pişirime sahip olmayan bu seramikler "rudimentary smother-kiln" denilen ocaklarda pişirilmiştir. Seramiklere bu kurşuni rengi veren oluşum ise havalandırma sisteminde noksan olan çekim gücünün fırın içinde kalan dumanından kaynaklanmaktadır.

Seramikler üzerindeki perdahlama tekniği bütün seramiklere uygulanmamıştır. Genellikle hamur rengine göre perdahlama yapılmıştır. Yüzeydeki astarlama yöntemi genellikle seramiklerin yapımda kullanılan hamurun çamuru sulandırılarak şekil verilen kaba sürülme yöntemi ile ya da ıslatılmış elin hamur üzerinde gezdirilmesiyle yapılır. Kaplar pişirilmeden önce boyanır ve daha sonra pişirme işlemi gerçekleştirilir. Bu şekilde boyalar parlak bir ton halini alır. Seramikler içerisinde bazı seramikler mat-donuk bir hal alır. İşte bu Halaf boyalıları teknik ve form açısından daha kalitesizdir. Bu durumda burada çok bilinçli ve seramik konusunda uzman yerleşik bir toplumun varlığını söylemek mümkün olmaktadır. Boyama soyut, doğal ve üsluplaştırılmış buranium örneklerinden oluşmaktadır. Bazen bu boyama örnekleri bir sentez yapılarak birlikte kullanılmıştır **(Ek 283-286.** Levha 177-180**)**. Kargamış ile Yunus'un boyalılarında kapların kapalı olan kısımları ya bezemesizdir ya da bir bant ile bezenmiştir. Vazoların ve Kaselerin omuz ve karın kısımları, çanakların yüksek huni şeklindeki boyunlarının içi ve dışı, kapalı profilli kâselerin dışı en iyi bezenmiş dikkate değer örnekler arasında yer alır **(Ek 287-291.** Levha 181-185**)**. Halaf seramiklerinde sıkça kullanılan nokta bezeme Yunus içinde aradaki boşlukları doldurmak için kullanılmıştır. Seramikta Haçı, bukranium ve muflon bezeme diğer sevilen boyama öğesidir.

Yunus Höyük içerisindeki Halaf boyalılarında hemen hemen tüm Halaf türü formları görmek mümkündür. Bunlar arasında çanakların yayık olanları, huni kenarlı çanakları, boyunlu-düşük omuzlu vazoları, dışa kıvrık dudaklı çanakları, basık karınlı vazoları, boyunsuz karınlı çömlekleri, bardakları, kapakları, çukur tabakları, açık profilli ve düztabanlı kâseler, kapalı profilli düztabanlı kâseler, oval çukur tabaklar, çömlek çeşitleri olarak omurgalı ve oval olanlar, açık profilli ve düztabanlı veren kâseleri ve çanakları sayabiliriz. Formlar, ağız kısımları dik hat verenler ile geneli dışa dönük olanlardan oluşmaktadır. Çoğunun kaidesi düz bir zemin üzerine oturmaktadır **(Ek 292.** Levha 176**)**. Bu kaliteli seramiklerin boyamaları da çok kaliteli ve parlak tonludur. Açık düz profilli ve düztabanlı çanaklar günlük hayatta en fazla kullanılan form grubunu oluşturur. Bunların hamurları ve yapım formları genellikle kabadır. Açık profilli ve düztabanlı kâseler basit boyamaya sahiptirler. Kapalı profile sahip düztabanlı kâseler ise hem şekil hem de teknik açıdan gelişmişlik gösterirler. Özellikle bunların kenarları

dışarıya kıvrımlı olarak verilirler. Bardaklar ise Yunus'ta çok ender olarak ele geçmiştir. Bardaklar düztabanlı ve eğimli olarak iki gruba ayrılmaktadırlar. Yunus'ta kapaklar ve çukur tabaklar bolca yapılmışlar, sevilerek kullanılmışlardır. Yayık profilli çanaklar kalın dudağa sahiptir. Örneklerden birisinin iç tarafı baştanbaşa dibine kadar süslenmiştir. Huni Kenarlı Çanak/Cream Bowls, Yunus çömlekçilerince çokça yapılmış ve sevilerek kullanılmıştır. Dışa kıvrık dudaklı çanaklar diğer Halaf merkezlerinde görülmektedir. Huni boyunlu, düşük omuzlu vazolar yuvarlak bir karın yapısına sahiptir. Huni boyunlu, düz omuzlu vazolar Halaf kültür döneminde diğer Halaf merkezlerinde ele geçmemiştir. Halaf ustaları bu merkezde kendi üretimini yapabiliyor ve yeni bir form oluşturabiliyordu. Basık karınlı vazo bilinen tiplerden gelişmiştir. Boyunsuz karınlı çömlekler diğer Halaf merkezlerinde de mevcuttur. Form olarak sınıflandırılan bu tiplerin dışında bu yerleşmede öyle farklı tipler ve öyle farklı boyama özelliğine sahip seramikler ele geçmiştir ki bunların benzeri bir tek seramik bile başka bir merkezde ele geçmemiştir.

Yunus boyalı seramiklerinde iki renkli olan ufak bir parça dışında hemen hemen hepsi monokrom seramiklerden oluşur. Bu seramiklerde sadece bazı ton farkları dikkati çeker. Bu fark boyaya yeni batırılan fırçanın seramikler üzerine kalın, bayası azalmış bir fırçanın ise daha hafif bir iz bırakmasından kaynaklanır. Isı derecesi iyi hazırlanmış fırınlarda seramiklerin sıcağa daha çok maruz kalan kısımlarında boyamanın diğer tarafında kalan kısmına göre daha çok koyulaşmasıyla renk farklılıkları oluşmaktadır. Bu tarz boyalı seramik gruplarına "polytone" adı verilmektedir (Mallowan- Rose, 1935, s. 135-140, 176). Seramiklerde kaba tipli olanlar da bulunmaktadır. Bu kaba seramik örneklerinin renk tonu mat'tır. Kaliteli seramiklerde kullanılan kil süzülerek işleme alınmıştır. İyi fırınlanmış bu seramik türlerinde çok az katkı maddesi olarak kum ve saman görülmektedir. Kaba olan seramiklerde ise katkı maddesi oldukça fazladır. Bu seramiklerin katkı maddelerini kum, ince çakıl, ot türleri ve saman olarak verebiliriz. Seramiklerde ortak olarak perdah yoktur, kendi hamur tonlarında astar kullanılmışlardır. Yüzeyler elle kap ıslakken sıvazlanarak düzleştirilmiştir. Halaf boyalılarında açık renk hamur kullanılmıştır. Açık renk hamur üzerine yine açık renk tonlarında astar yapılırken, astar üzerine daima koyu renk boyama kullanılmıştır. Bu renkler; gri, kırmızımsı, kahverengi tonları, kiremit rengi, siyah, krom sarımsısı ve pembeye yakın tonlarda boyama üsluplarından oluşmaktadır. Boyamada soyut, doğal, bukranium bezeme örnekleri görülmektedir. Halaf seramiklerinin yapım aşamasında el yapımının yanı sıra yavaş dönen çarkın kullanıldığını da görüyoruz. Burada bezeme motifi olarak bant bezeme, üçgenler, bitkisel bezeme, bant bezemenin hemen altında dalga bezeme, içleri

taralı baklava motifleri ve panel bezemeler ve geometriksel bezemeler görülmektedir. Bunların dışında dama motifi, zikzak bezeme, gama motifi, sıralı veya sade verilmiş bukranium bezeme özenle işlenmiştir. Bukranium bezemenin yanı sıra boynuzu olmayan hayvan betimlemeleri de işlenmiştir. Yunus'un bezeme örgeleri ile Kargamış'ın bezeleri paralellik göstermektedir **(Ek 293-297.** Levha 187-191**)**. Bu dönemin içerisinde Halaf seramiği ustaları farklı bir zevkin inceliğini de seramiklerin üzerine işlemişlerdir. Bu incelik hayvan ve insan figürlerindeki ince ayrıntıların ellerde ve ayaklarda yakalanmaya çalışılmasında kendisini göstermektedir. Eller ve ayaklar yuvarlak olarak işlenmişlerdir. İnsanlar yürür vaziyette, hayvanlar ise dörtnala koşar biçimde hareketli yansıtılmaya çalışılmıştır. Bukranium ve Mouflon örneklerinde ise ayrımı boynuz biçimleri teşkil etmektedir. Burada esas alınan nokta ise kalkık boynuzlu olan boğa başı bezemesi *"Bukranium"* düşük boynuzlu boğa ve hayvan başı bezemeleri ise *"Mouflon"* olarak bilinmektedir **(Ek 280.** Levha 192-193**)** (Mellart, 1975, s. 233). Halaf boyalılarında işlenmiş olan bu bezeme türleri önceleri yüz kısımları zamanla inceltilmiş ve sonrasında bir dal parçası gibi sap halini almıştır. Yunus'ta ele geçen parçalardaki bezemelerde bu motif türleri bazen tek başına bazen metoplar halinde, bazen de yan yana sıralar halinde verilmiştir. Bunların benzer özellikte olanlarını Arpaciyah ve Chagar Bazar'da görmek mümkündür (Dirvana, 1944, s. 415–420). Yunus Höyük içerisinde ele geçen seramiklerin form, teknik ve boyama üslubu bakımından boyalı Halaf seramiğinin yayılım alanı içinde önemli bir merkezi özelliğe sahiptir. Bu merkezi özellik Halaf seramik üslubunun yayılım şemasına göre Suriye-Türkiye sınırları arası yayılımında köşe taşı gibi durmaktadır. Seramiklerde dikkati çeken genel bir özellik parlak boyama ile mat-donuk boyamanın birlikte kullanılmış olmasıdır. Halaf boyalıları tek renkli ve çok renkli olarak sınıflandırılmaktadır (LeBlanck- Watson, 1973, s. 130).

Karşılaştırmalar: Höyük çok önemli bir noktada yer almaktadır. Kuzey Suriye etkisinin en yoğun görüleceği bir konuma sahiptir. Arpaciyah, Tell Halaf ve Chagar Bazar içerisinde ele geçen "polychrome" seramiklerin genel özellikte olanları Yunus içerisinde de ele geçmiştir. Yine Yunus içerisinde ele geçen *"polytone"* boyalı kaplarına Arpaciyah içerisinde de görmek mümkündür. Yunus içerisinde ele geçen bukranium ve mouflon boyalılarının boyama karakterlerine Arpaciyah ve Chagar Bazar içerisinde de rastlamak mümkündür. Ancak bu seramiklerin boyama üsluplarında Arpaciyah ve Chagar Bazar'ın bezemeleri Yunus'a göre daha realist çizgiler, hatlar taşımaktadır. Arpaciyah içerisinde ele geçen dışarıya kıvrık vazo formunun genel yapısına Yunus höyük içerisinde de görmek mümkündür. Bir seramik daha vardır ki sadece Arpaciyah ve

Yunus höyük içerisinde bulunmuştur. Halaf dönemi bu seramik form itibari ile tabağı andırmaktadır ve halka diplidir (Mallowan- Rose, 1935, s. 58). Yunus'ta ele geçen bardaklardan bir örneğini Arpachiyah'ın Halaf evresinde de görmek mümkündür (Mallowan- Rose, 1935, s. 2) Yunus'un Çukur tabakları ve bazı kapakları benzer olarak Arpachiyah'ta (Mallowan- Rose, 1935, s. 1). Tell Halaf'ta ve Chagar Bazar'da (Mallowan- Rose, 1936, s. 1-3) da mevcuttur. Yayık profilli çanağın benzerlerine Arpachiyah'ın Ubaid evresinde rastlanması son derece ilginçtir (Mallowan- Rose, 1935, s. 4). Çünkü gelişim aşamasında öncelikle Anadolu'da yapılan bir formun daha sonra Mezopotamya'da üretilmiş olduğunu göstermektedir. Cream Bowls/Krema Kâse-Huni kenarlı çanak Arpachiyah'ta bolca kullanılmıştır (Mallowan, 1936, s. 2). Huni boyunlu, düşük omuzlu vazolar Tell Halaf ve daha çok Arpachiyah'ta da ele geçmiştir. Dışarıya kıvrık dudaklı vazo formları Arpachiyah'ta da sevilerek kullanılmıştır (Mallowan- Rose, 1935, s. 2-5).

Yunus Höyük üzerinde çok ayrıntılı bir kazı yapılması gerekmektedir. Yapılan gözlem ve incelemelerde bu höyük içerisindeki seramik malzemeleri çok kaliteli olduğunu göstermiştir. Höyük içerisinde bulunan fırınlardan dolayı burada çok geniş bir alanı kapsayacağı düşünülen Halaf dönemi bir yerleşim yerinin olabileceği düşünülmektedir. Bu aşamada merkezin yapısını ve içerisindeki Halaf seramiklerini KM97/ Domuztepe ve Samsat Höyük ile karşılaştırabilir (Yakar, 1991, s. 74). Höyük içerisinde ele geçen bu seramik türlerinin benzerleri Çukurova içerisindeki Yümüktepe'nin XXIV.-XVII. tabakalarındaki Halaf seramikleri ile benzeşmektedir. Yunus'un gerek kap formları gerekse bezeme ögeleri Coba/Sakçagözü'nün Halaf seramikleri ile çok benzer özellikler taşımaktadır **(Ek 300.** Levha 194**)** (Yakar, 1991, s. 94). Ayrıca bezeme üslubu yine bu höyük içerisindeki Halaf ve Ubaid seramik türlerinin üslubu ile örtüşmektedir. Bezeme Karşılaştırmalarında dikkati çeken diğer öge malta haçıdır. Malta haçının benzer özelliktekileri Samarra mezarlığında ve Susa I'de ele geçmiştir. Arpachiyah'ın tabaklarında dip kısımlar süslenmek için bu motif tercih edilmiştir. Yunus Höyük içerisindeki Dark-Faced Burnished Ware'lerin benzerleri Coba/Sakaçagözü ve Kilikya Halaf merkezlerinde de bulunmaktadır (Russel, 1980, s. 12-13). Gaziantep, Maraş ve Şanlıurfa Halaf kültürlerinin plot bölgesi olmaya uygun bir yerdir. Yunus/Kargamış höyük çevresinde büyük boyutlu Halaf merkezlerinin bulunduğu bir konumdadır. Sakçagözü, Turlu, Domuztepe, Horum, Nevali Çori, Çavi Tarlası, Fıstıklı benzer etkileşimi gösteren yerleşimlerdendir.

3.2.2.1.3. Şehzade/Turlu Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu bölgesinde Gaziantep il sınırları içerisinde Gaziantep merkezinin 45-48 km. doğusunda bulunmaktadır. Nizip ilçesi sınırlarından geçen Gaziantep-Nizip yolu üzerinde 48 km. doğuda yer almaktadır. Fırat nehrinin batısında kalan Şehzade Höyük, Nizip Çayı'nın ise doğu kenarında yer almaktadır. Yaklaşık 30 m yüksekliğe sahiptir **(Ek 23.** Harita 23**)** (Breniquet, 1987b, s. 114).

Araştırmalar: Höyükteki ilk çalışmalar 1961 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması olmuştur. Bu araştırma ve değerlendirmeler neticesinde bir yıl sonra 1962'de höyükte Jean Perrot kazı çalışmaları yapmıştır. Höyüğ'ün batı yamacına açılan sondaj neticesinde Halaf seramikleri veren kültürüne ve 7 ana mimari kata ulaşılmıştır (Perrot, 1962, s. 17; Breniquet, 1987, s. 113 ve Mellink, 1964, s. 156). Erken seviyeler I-II'de Chaff-Tempered, Light Brown Pottery grupları baskınken III-IV. seviyeden itibaren Klasik Halaf seramikleri baskın grubu oluşturmaya başlamıştır (Yakar, 2011, s. 267).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyük içerisinde Halaf dönemi yaşamın çok fazla yer kapsadığı anlaşılmıştır. Höyükte yoğun bir Halaf yapılanması görülmektedir **(Ek 301.** Levha 195**)** (Breniquet, 1987b, s. 113). Çok az bir zaman diliminde Halaf ile Ubaid kültürünün kaynaştığı görülür. İşte bu aşama PostHalaf dediğimiz zamanı kapsamış olmalıdır (Bischoff, 2004, s. Şehzade/Turlu Höyük).

Yapılan kazılar neticesinde Şehzade Höyük içerisinde 7 ana tabaka saptanmıştır. Bunlardan son iki tabaka geçiş özelliği taşımaktadır. III. IV. Tabakaları Halaf seramiklerinin ele geçtiği evrelere aittir. Turlu'da ele geçen Halaf seramiklerinin bir kısmı klasik boyalı Halaf özelliğinde, bir kısmı ise koyu parlak yüzlü seramiklerden oluşmaktadır. Turlu, Amik Ovası içerisindeki diğer Halaf yerleşmeleriyle birlikte önemli bir konumda yer almaktadır (Yakar, 1991, s. 74 ve Mellink, 1964, s. 156). Halaf seramikleri içerisinde bolca üretilen Local/Yerel Halaf'ların hamur rengi krem rengi ve tonlarındadır. Halaf seramikleri üzerine geometrik motifler bolca yapılmış ve bütün Halaf yerleşmelerinde görülen bukranium motifide seramiklerin üzerine işlenmiştir. Halaf seramikleri arasında Dark-Faced Unburnished Ware diğer bir grubu teşkil etmektedir (Yener-Edens, 2000b, s. 63-64). III.-IV. tabakanın kültür katında boyalı Halaf seramikleri içerisinde kahverengi ile boyanmış kapların hâkim olduğunu belirtilmektedir. Bu seramiklerin içerisine saman katkısının eklendiğini görülmektedir. Ayrıca bu seramikler çok ince bir perdah tekniği ile yapılmışlardır. İlk iki tabakadaki perdahlı seramikler gibi III. ve IV. tabakalar içerisinde ki seramiklerinde de perdahlı yapısı ile devam etmiştir. III.-IV. tabakalar arasında koyu renklere boyanmış seramik örnekleri

artmaktadır. Bu katlardan sonra Halaf seramikleri içerisinde Ubaid seramiklerinin görülmeye başladığını belirtilmektedir. V-VI. katta Halaf-Ubaid kaynaşması gözlenirken VII. katta bu durumun gözlenmediği Ubaid'e tamamen geçildiği anlaşılmıştır (Perrot, 1962, s. 1–17). Bununla beraber yapılan değerlendirmelerde 650 m. yükseklikteki höyükte en erken safhasının Neolitik dönem olduğu belirtilmiştir. Neolitik kültürün hemen üstünde Erken Kalkolitik Çağ Halaf kültürü başlamıştır. Amug B seramikleri ile beraber Geç Neolitik-Erken Kalkolitik geçiş seramikler veren PreHalaf'larda kazılarda ele geçmiştir. Kısa bir zaman diliminde PreHalaf evresi yaşanmıştır. Ayrıca Halaf dönem içerisinde yerel, klasik tiplerin dışında, Erken Kalkolitik ile Orta Kalkolitik geçiş aşaması veren Halaf-Ubaid seramik kültürleri de görülmektedir (Bischoff, 2004, s. 6).

Karşılaştırmalar: Klasik Halaf seramikleri, Dark-Faced Burnished Ware ve Dark Burnished Ware'ler Amik Ovas'sının C evresi seramikleri ile büyük benzerlik taşımaktadırlar. Bu benzelik Suriye ile olan iletişim yolunu gösteren örnek yerleşmelerden birine işarettir (Yakar, 2011, s. 267). Bu benzerlik Tell Kurdu'nun Local Painted Ware'lerine yansır ve Tell Boueid, Ras Shamra IVB içerisinde karşılaştırmalı örnekleri bulunmaktadır. Krem rengi hamura sahip seramikler ve üzeri bukranium motiflileri Orta Habur bölgesinde Umm Qseir içerisinde de mevcuttur. Dark-Faced Unburnished Ware'in benzerleri Rouj Vadisi'nde Ras Shamra IVC'de Halaf katlarında da ele geçmiştir (Yener- Edens, 2000b, s. 63-64). Halaf seramiklerinin genel özellikleri daha çok Yunus ve Boueid ile karşılaştırılmaktadır (Breniquet, 1987, s. 113).

3.2.2.1.4. Horum Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu bölgesinde Gaziantep ili sınırlarının kuzeydoğusu içerisinde kalan höyüklerimizden birisidir Horum Höyük. Fırat Nehri üzerinde Birecik'in 25 km. kadar yukarısında yer almaktadır. Horum Höyük, Nizip'in 15 km. batısında, Fırat Nehri'nin sağ kıyısında 35 m. yüksekliğe sahip bir höyüktür **(Ek 24.** Harita 24**)** (Marro - Tibet, vd. 1998a, s. 350).

Araştırmalar: Chicago Üniversitesi'nin gerçekleştirdiği yüzey Araştırmaları sonucunda saptanan bir höyüktür. Algaze höyük üzerindeki Araştırmalar neticesinde 21 hektarlık bir kültür alanı belirlemiştir (Algaze- Breuninger,- vd. 1994, s. 30–31). 1996 yılında ise P. Lebouteiller höyük ve çevresinde topografik röleve çalışması yürütmüş ve höyüğ'ün kendisinin 6.4 hektarlık bir alan kapsadığını belirtmiştir. Höyüğ'ün genelinin kapsadığı alanın hesaplanması ise çevrenin ağaçla örülü olmasından dolayı

anlaşılamamaktadır. Kazısını 1996 yılında Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Müdür yardımcısı Catherine Marro, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Yayın Sorumlusu Aksel Tibet ve Gaziantep Müze Müdürü Rıfat Ergeç yönetimindeki ekip tarafından gerçekleştirmiştir (Marro- Tibet,- vd. 1998b, s. 251). Höyükteki Erken Kalkolitik Çağ seramiklerine 1997 yılındaki çalışmalar neticesinde ulaşılmıştır (Tibet- Marro,- vd. 1999, s. 219).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Horum höyükte C, D, E, G açmalarında M.Ö. VI. binyıl sonlarından başlayıp M.Ö. VI. binyıl ile M.Ö. IV. bin yılbaşlarına tarihlenen seramik türlerine ulaşılmıştır.

Alanın özellikle D açmasında bol miktarda Halaf tipi seramik kırıkları ele geçmiştir. Ele geçen seramiklerin büyük bölümü bitkisel katkılı, kaba, monokrom özelliklere sahiptirler. Bu özellikleri ile Amik D, Geç Halaf dönemi kültür yapısını yansıtmaktadır (Marro- Tibet,- vd. 1998b, s. 258).

Höyükte D0012 çukurunda ele geçen az miktarda seramik örneği Halaf seramik örneğini vermektedir. Bunlar boyalı, boyasız ya da monokrom, çok renkli olabilmektedirler. Bu nedenle bu seramikler Geç Halaf dönemi yerleşim yerinin kültür öğeleridirler. Çukur içerisinden Ubaid ve Uruk seramikleri de çıktığından tam bir seviye ölçümü yapılamamıştır. Ancak yerleşmede özellikle Geç Ubaid ve Geç Uruk dönemleri de yaşanmıştır. Höyükte D 0012 çukurunda ele geçen az miktardaki Halaf boyalıları Geç Ubaid ve Erken Uruk seramiğinin bir arada görülmesi belki burada bir değil iki çukur yapıldığını göstermektedir. Bu yerleşmede Halaf seramiğinin belirli bir sistemde anlaşılamaması ilk çukuru Halaf kültür döneminde açılmış ve Ubaid kültürünün aynı yere devamında kendi seramiklerini atmış olabileceğini de gösterebilir. Bu seramikler Geç Halaf dönemi yerleşim yerinin kültür öğelerini bünyesinde taşımaktadır **(Ek 302.** Levha 196**)** (Tibet- Marro,- vd 1999, s. 226 ve Marro- Tibet,- vd. 2000:171-172). Bunlar muhtemelen Halaf ile Ubaid arası geçiş seramiklerdir. Ele geçen Halaf seramikleri monokrom ve çok renkli olarak yapılmışlardır **(Ek 303.** Levha 197**)** (Marro- Tibet,- vd. 1998a, s. 357).

Karşılaştırmalar: Bölgesel ölçekte, Horum Höyük'ün coğrafi ve kültürel açıdan birbirinden farklı üç dünyanın Merkez Levant, Anadolu, Mezopotamya kavşağı olan bir kültür, bilgi geçişinin sağlanabileceği ve insanların rahatlıkla ulaşım yapabileceği bir konum içerisindedir. Bu sistemi biçimlendiren başlıca öğe, hem bir geçiş koridoru, hem de sınır işlevi gören Fırat Nehri'dir (Marro- Tibet,- vd 1998b, s. 252–254).

Amik D ve E dönemi seramik özelliklerini yansıtmaktadır (Braidwood-Braidwood, 1960, s. şekil: 131/3–4, 6,12; 158/7–11) D 0012 açmasında ele geçen kapların form gruplarında ise daha çok küp ve kâselere ulaşılmıştır. Bu form gruplarında kâselerin benzer özelliklere sahip olanlarını Doğu Anadolu'da Norşuntepe 36. Tabaka, Kuzey Suriye'de Leilan VIB, Tell Hammam et Turkman VA-IVA, B (Akkermans 1988a, s. Levha: 77/129; XXIII/I ve Schwartz, 1988, s. Şekil: 55/3). Hama L2-I3a (Thuesen, 1988, s. Levha: XVI/6–8; XXIII/1) Sakçagözü II-III (DuPlat Taylor, 1950, s. şekil 14/9) de görmek mümkündür. Kâselerin bir bölümü yalın dudaklıdır. Kâselerin bir kısmının dudağında ise kabartı bulunur. Küpler ise ise başlıca iki tipe ayrılmaktadır. Bazılarının ağız kısmı Hammam IVB-D olduğu gibi hafif dışa dönük ve kabartılıdır. Bu tip çömlekler Amik Ovasının E evresindeki çömlek gruplarında da vardır. Yukarı Fırat Bölgesinde Norşuntepe'nin 35. Tabakasında ve Değirmentepe'de de vardır. Diğer bir ikinci tipte ise yalın, bazen dik, bazen dışa dönüktür. Bu tiplerin benzerlerini ise Norşuntepe XXXV. ve XXXVI. tabaka'da (Gülçur, 1988, s. 1988: Levha: 1/7 ve Hauptmann, 1979, s. Levha: 37/10) ve Tepe Gawra XVI-XV. tabaka da görülür.

3.2.2.1.5. Kale Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep il sınırları içerisinde kalan bir yerleşim merkezimizdir.

Araştırmalar: Höyükteki kazılar 2003 yılında Fikri Kulakoğlu ve M. Kemal Sertok başkanlığında yürütülmüştür.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Kale Höyük'te yapılan kazılarda el yapımı, saman katkılı boyalı Halaf seramikleri ele geçirilmiştir **(Ek 304.** Levha 198**) (**Kulakoğlu, 2005, s. 291). Höyük içerisinde Halaf ve Ubaid dönemi yerleşimin olduğu bulunan seramik parçalarından anlaşılmaktadır. Bu nedenle Halaf ve Ubaid seramiklerinin en yoğun buluntu verdiği C alanında sondaj çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar öncesi A açmasında kazılar gerçekleşmiş ancak Halaf ve Ubaid seramiklerine ulaşılamamıştır. Bu açma neticesinde Halaf seramik türlerine ulaşılamasa da merkezde tamamen bir Halaf katı yok denilemez. Çünkü Halaf kültürünün varlığını anlayabilmek için Höyüğ'ün tamamının kazılması gerekmektedir. Ancak höyüğ'ün diğer yerlerindeki uzantıları hesaba katılırsa bu yerleşmede mutlaka bu kültür katı olmalıdır. İleriki kazılar bu sonucu doğrulayacaktır (Kulakoğlu, 2007, s. 472–475).

Karşılaştırmalar: Kale Höyük'ün Halaf seramikleri açık ve net olarak yayınlanmamıştır. Ancak merkezi konumlanma açısından yakın çevresi içerisinden Coba/Sakçagözü, Yunus/Kargamış, Şehzade/Turlu ve Tilbaşher verilebilir. Bu merkez konum itibariyle gerek Akdeniz'e açılan yollar üzerinde gerekse Suriye üzerine açılan yollar üzerinde önemli bir konumdadır. Mezopotamya'nın Fırat ve Dicle üzerinden yayılım gösterdiği Halaf kültürü Diyarbakır, Urfa üzerinden daha batıda Gaziantep'e ulaşmıştır. Gaziantep'in Halaf üzerindeki etkisini anlayabilmek için bu merkezin Halaf seramikleri tekrar incelenmelidir.

3.2.2.1.6. Tilbeshar Höyük

Fiziki Konum: Fırat Vadisi içerisinde Fırat'ın Batı yakasında, Kargamış'ın batısında 60 hektarlık bir höyüktür **(Ek 25.** Harita 25**)** (Kepinski-Lecomte- Ahlan, 2001, s. 207 ve Desense, 2002, s. 1)

Araştırmalar: 1994 yılında höyüğ'ün topografik haritasının çıkarılması ve yüzeyindeki bulguların toplanıp değerlendirilmesi ile başlanmıştır. 1995 Yılında Fransa Institut D'Art et D'Archieologic'den Christine Kepinski ve Gaziantep Müzesi Müze müdürü Rıfat Ergeç başkanlığında kazılara başlanmıştır. Tilbeshar'da 1994 yılında yapılan yüzey araştırmasında höyüğ'ün aşağı kuzey yakasında Halaf seramikleri ele geçirilmiştir **(Ek 305-306.** Levha 199-200**)** (Kepinski- Lecomte, 1996, s. 201).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Alan A'daki güney step trench açmasında mud bricks (kerpiç) yapı içerisinde monokrom ve bichrome (bezemeli) Halaf ve Ubaid dönemine özgü seramik türleri bulunmuştur. Boyalı Halaf seramikleri diğer Halaf merkeleri ile aynı özellikler sahip olan karakteristiklerden oluşmaktadır. Turuncu renkli sağlam Halaf malzemeleri bu merkezde de ele geçmiştir. Bu seramikler mineral katkılı ve yüzeyleri astarlıdır. Tilbeshar'da Cream Bowl tipi seramiklerde ele geçmiştir. Form olarak vazoların ve kâselerin bütün Halaf çeşitleri bulnmuştur. Bezeme olarak geometrik şevron, nokta, dalga bant ve baklava dizileri örnek verilebilir. Figüratif olarak bukranium, bitki ve şekilsel H motifi örnek verilebilir. Boyalı Halaf'larda dikkati çeken bir özellikte geniş alan yayılan siyah, kırmızı ve kahverengi tonlarda bant bezeme ile panel halinde geniş süsleme öğeleridir **(Ek 307-308.** Levha 201-202**)** (Breniquet, 1998, s. 149). Büyük bir olasılıkla benzer özellikler sergileyen kırılmış parçalar halindeki çanak-çömleklerin bazıların bu merkeze başka yerlerden getirildiği düşünülmektedir (Kepinski-Lecomte-Ergeç, s. 1997, s. 164–165).

Karşılaştırmalar: Breniquet Tilbeshar'ın Halaf seramiklerini Mersin-Yümüktepe, Yunus, Kargamış, Sakçagözü ve Tell Turlu ile karşılaştırmaktadır. Ayrıca Fırat aracılığı ile Cafer Höyük, Kurbantepe, Kumartepe ve Nevali Çori ile de bağlantı kurulabilir. Brittle Painted Kab Amik B evresi içerisinde PreHalaf içerisinde değerlendirilip Kumartepe ve Kurban VII ile ilişkilendirilmekte, yanık yüzlü kaplar ise PreHalaf içerisinde Mersin-Yümüktepe XXIV, Sakçagözü (AmikB) ile ilişkilendirilmektedir. Anadolu dışından Balikh Vadisi'nden Tell Sabi Abyad'ın Halaf seramikleri ile Tilbeshar'ın Halaf seramikleri benzerlik göstermektedir (Breniquet, 1998, s. 151-152). Balkh Vadisi ile olan iletişimi bu yerleşmenin Kuzey Suriye merkezleri ile karşılaştırmamıza neden olabilmektedir.

3.2.2.2. Adıyaman İli

3.2.2.2.1. Samsat Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Atatürk Baraj Gölü suları altında kalan merkezlerimizden birisidir. Adıyaman ilinin 37 km. güneydoğusunda, Samsat ilçesinin kuzeydoğusunda, Kilisan Köyü'nün güneyinde yer almaktaydı (İzmirligil, 1983, s. 346). Fırat nehrinin batı yakasında 700 m. kadar uzaklıkta ki bu höyükte kalkolitik çağ yerleşmesi merkezin doğusuna doğru genişlik göstermektedir. Kâhta Çayı (Nympraios) ve Göksu (Siga) çaylarının arasındaki düzlüğün, Fırat kıyısındaki en geniş kesiminde yer alan bu höyük bulunduğu konum itibariyle Halaf yerleşmelerinin yayılım güzergâhını anlamamızda kilit rol üstlenen höyüklerden birisidir (Uçankuş, 2000, s. 477). Samsat sınırları içerisindeki bu Höyük Kommagene krallığının başkenti ve Roma döneminde İmparatorluğun doğu sınırları üzerindeki yer alması ile birlikte Kuzey-Güney ve Doğu-Batı yönündeki önemli yollar üzerinde olmasından dolayı çağlar boyunca önemli bir yerleşme olarak günümüze kadar gelmiştir.

Araştırmalar: Samsat höyükte çok fazla araştırma ve kazı gerçekleşmiştir. Moltke, Ainsworth, Humann-Puchstein höyük üzerinde incelemelerde bulunmuştur (Serdaroğlu, 1977, s. 21). Samsat höyükteki ilk kazıyı T. Goell 1964 ile 1967 yıllarında yapmıştır (Goell, 1974, s. 83–109). Daha sonra 1975 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Aşağı Fırat Araştırmaları kapsamında baraj suları altında kalacak yerleri kurtarmak amacı ile Ü. Serdaroğlu tarafından yüzey Araştırmaları neticesinde incelenmesi gerçekleşmiştir (Serdaroğlu, 1977, s. 18–20). M. Özdoğan 1977 yılında höyük üzerindeki seramikleri toplayıp, incelemiştir (Özdoğan, 1977, s. 105–122). 1978

yılında Nezih Fıratlı başkanlığında başlayan araştırmaya devam edilmiş ODTÜ Aşağı Fırat Projesi kapsamı içinde bir dizi ön Araştırmalara bağlı gözlem ve saptama Çalışmaları yapılmıştır. Bu Araştırmalar neticesinde kesin sonuçlara varılamamaktadır (İzmirligil, 1987, s. 281). Hemen ardından bir yıl sonra kazı yapılmıştır. Yapılan kazıların sonuçları 1987 yılında yayınlanmıştır. Buradaki son kazı 1987 yılında Nimet Özgüç'ün kazı ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir (Özgüç, 1987, s. 297–304). Nimet Özgüç'ün erken dönem kazılarında Halaf kültür bulgularına rastlanamaması diğer bölge yerleşmelerinin de dikkatlice incelenmesi gerektiğini göstermektedir (Özgüç, 1984, s. 111).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Erken Kalkolitik Çağ seramikleri içerisindeki Halaf seramikleri bu höyük içerindeki en erken seramik özelliğine sahiptir. Halaf ve Ubaid seramiklerinin birbirinden ayrılması oldukça zordur. Ancak Ubaid seramik kültür evresinden daha derine inildikçe ele geçen Halaf seramikleri sayesinde belirgin bir şekilde Halaf kültürüne doğru değişim gözlenebilmektedir (Özgüç, 1988, s. 294). Muhtemel seramiklerde koyu yüzlü Perdahlı, Perdahsız seramikler ve boyalı seramikler Halaf seramiklerinin genel yapısı içerisinde değerlendirilmelidir. Seramiklerde dikkati çeken özellik gövde üzerinde kambur dediğimiz *"S"* profilinin olmasıdır. Bunun dışında Halaf seramiklerinde özellikle birçok varyasyonlarını gördüğümüz kâselerin boyanarak kullanıldığını görüyoruz. Boyama üslubu olarak zikzak bezeme, şevron bezeme, nokta bezeme, dalga motifi, üçgen bezeme, bant bezeme, içi taralı kafes ve üçgen motiflerinin kullanıldığını görüyoruz **(Ek 309-310.** Levha 203-204**)** (Özdoğan, 1977, s. 119–122, Levha, s. 83–86 ve Blaylock, 1990, s. 89-93). Orthmann, Samsat höyükte son dönemim Halaf dönemi olduğunu belirtmektedir (Orthmann, 1969, s. 140). Ancak Samsat höyükte ana toprağa kadar kazı gerçekleşememiştir. Bu nedenle Erken Halaf dediğimiz Proto Kalkolitik çağ evresinin de yerleşimde olabilmesi mümkündür.

Karşılaştırmalar: Adıyaman il sınırları içerisinde çok az yerde arkeolojik kazı yapılmıştır. Yapılan Araştırmalarda Samsat Höyüğ'ün Halaf seramiklerine bölgede Sakçegözü Çakal, Girik, Topraktepe, Kara Höyük gibi yerleşmelerinde de rastlamak mümkündür (Blaylock, 1990, s. 89-93). Adıyaman'ın Halaf kültürü arkeolojik Araştırmalar sonucu çok güçlü olduğu anlaşılmıştır. Bu güç Samsat Höyük'te ki Halaf yapılanmasından anlaşılmaktadır.

3.2.2.3. Şanlıurfa İli

3.2.2.3.1. Akarçay Tepe Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Şanlılurfa ili, Birecik ilçesinin yaklaşık 15 km. güneyinde yer almaktadır. Höyük Akarçay Köyü'nün 900 m. güneydoğusunda, Fırat Nehri'nin sol tarafında yer almaktadır. Akarçay Tepe doğu-batı yönünde 350 m., kuzey-güney yönünde 150 m. boyutlarında bir yerleşmedir **(Ek 26.** Harita 26**)** (Arimura- vd. 2000, s. 227 ve Tena, 2005, s. 2).

Araştırmalar: Kazısına 1999 yılında başlanan Akarçay Tepe Höyük, Abdullah Deveci başkanlığında kazılmıştır. Höyükteki ilk kazılar İspanya Barcelona Otonom Üniversitesi ve Japonya Tsukuba Üniversitesi'nin desteği ile İstanbul Üniversitesi Prehistoya Arkeolojisi Anabilim dalı yönetiminde1999-2002 yılları arasında olmuştur. Üç yıl aradan sonra 2005 yılından itibaren tekrar kazılarına başlanmıştır. Akarçaytepe M. Özbaşaran ve kazı ekibi tarafından kazılmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucu höyükte M.Ö. 8. bin yılbaşından itibaren başlayan ve Halaf ile devam edip Ubaid ve muhtemelen Uruk kültür evresine kadar yerleşim görmüştür (Özbaşaran- Duru,-vd. 204, s. 304; Arimura- vd. 2001, s. 309-312).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Araştırma konumuz olarak Hassuna ve Samarra dönemi içerisindeki "*husking tray"* seramikleri yerleşme içerisinde bulunmuştur. Bu seramikler genel olarak kaba yapılıdır. Katkı maddesi olarak bitki, mineral katılmıştır. Basit perdahlı bir yüzeye sahip olan bu seramikler küçük ya da orta boy olarak yapılmışlardır. Kaliteli Perdahlı olan seramikler ise boya bezemeye sahiptirler. Aynı zamanda husking tray'ların bezemeleri kazıma/çizi bezeme olarak yapılmışken sokma bezekli parçalar ve taşçık katkılı yüzeyli kaplar görülür.

Diğer seramik buluntuları ise en üst seviyedeki Halaf Seramik tipi seramikler almaktadır. Bunlar özenli bir yapım göstermektedir. Bu seramiklerin yüzeyleri kırmızı ve koyu kahverengi boyalıdırlar (Özbaşaran - Bucak, vd. 2007, s. 198–199). Akarçay Tepe'nin en üst seviyesinde Halaf özelliği gösteren seramiklerin temelini içinde samanda ilave edilmiş olan kaliteli seramikler teşkil etmektedir. Halaf geçişli seramikler sert cidarlı, ince kumlu, kırmızımsı renkli bir kil türüne sahiptirler. Bu seramikler sert, sağlam ve özenli cidarlarından iyi pişirilmiş oldukları anlaşılmıştır. Bunların bazı örnekleri kaliteli perdaha sahiptirler. Ele geçen kaba yapım seramikler höyük içerisinde büyük boyutlara sahiptirler form olarak düz kaideye sahiptirler. Kaba seramiklerin yüzey renkleri açık renk tona sahiptir. Bu seramikler ya Perdahlanmış ya da sıvazlanmışlardır.

Akarçay Tepe'nin form gruplarını; dışa dönük kısa boyunlu çömlekler, sert cidarlı çanaklar, yuvarlak dipli sığ tabaklar, yuvarlak dipli daralan ağızlı kâseler, küçük yarı

küresel kâseler oluşturmaktadır. Halaf geçiş evresi seramikleri içerisinde Koyu Renk Özlü seramiklerde bulunmaktadır. Bu tür seramiklerin kaliteli olan hamuru iyi pişirilmiştir. Bu tür seramiklerin yüzey renkleri ise koyu kahverengidir, nadiren yüzeyi kırmızı olanlarına rastlanmıştır. Özleri ise siyah ile gri arasında değişmektedir. Bu seramiklerin dış yüzeyleri çok kaliteli olmakla birlikte iç yüzeyleri de perdahlanmıştır. Katkı maddesi olarak hamuruna kumlu kil, kireçtaşı ve mika eklenmiştir. Perdahlı, astarlı, düz dudaklı dikey çizgi bezemeli özenli parçalara sahiptir. Form olarak düz kaideli yarı küresel bir kâseler, dudağa yakın delikli yassı tutamaklı kâseler ve küçük yuvarlak dipli daralan ağızlı kâseler ele geçirilmiştir (Arimura, 2001, s. 316-319).

Karşılaştırmalar: Akarçay Tepe'nin siyah özlü seramikleri, katkı maddeleri, yüzey işlemleri ve rengi açısından Suriye'de yer alan Tell Halula yerleşmesinde bulunmuş olan *Serie Norie de Halula* (Halula Siyah Seramikleri) ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca Rouj Havzası'ndaki Tell el-Kerkh yerleşmesinde ki; Kaba Seramikler, Koyu Yüzlü Perdahlı Seramikler ve Kerkh'e özgü Kerkh Seramikleri Akarçay Tepe'nin geçiş evresindeki gruplarla benzeşmektedir (Atlı- vd. 2003, s. 227 ve Gürdil, 2006, s. 65). Akarçay Tepe'nin Halaf seramiklerin Fırat Vadisi'nde ki Tell Halula'nın Erken evreleriyle, Habur Vadisi'nde ki Umm Qesir'in Orta Halaf evresiyle, Balikh Vadisi'ndeki Sabi Abyad'ın Balikh II evresiyle, Suriye'de Akdeniz kıyısındaki Ras Shamra'nın V-AII evresiyle benzerlikler göstermektedir (Arimura, 2000, s. 239).

3.2.2.3.2. Nevali Çori Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şanlıurfa ili, Hilvan ilçesi Kantara/Angaç/Güluşağı Köyünün 2 km. kuzeybatısında Fırat Nehri'nin 3 km. sağında ve onun küçük bir kolu olan Kantara Çayı üzerinde her iki yakasında yer almaktaydı. Kantara ile Süleymanbey Mahallesi arasında bulunmaktadır. Lidar Höyük'ten 9 km. uzaklıkta, 90X40 m'lik küçük bir taraça üzerine konumlanmıştır (Hauptmann, 2007, s. 136). Şu an Atatürk baraj gölünün suları altında kalmıştır Çayın kuzeydoğu yakasındaki yerleşme, Nevali Çori I/Hastalıklar Vadisi, güneybatı yakasındaki yerleşme ise Nevali Çori II olarak adlandırılmıştır**.** Aşağı Fırat Havzası içerisinde değerlendirilmektedir (Harmankaya- Tanındı,- vd. 1997 ve Hauptmann, 1993, s. 37-69).

Araştırmalar: Ortadoğu Üniversitesi'nin gerçekleştirdiği Aşağı Fırat Yüzey Araştırmaları sonucunda kazılar öncesi yapılan yüzey Araştırmaları sonucu bulunmuştur. Bu yüzey araştırması 1980 yılında H.G. Gebel'in başkanlığında başlamıştır. Heidelberg

Üniversitesi il ortaklaşa olarak yapılan sondaj çalışması ile Arkeoloji dünyasına tanıtımından üç sene sonra 1982 yılında H. Hauptmann ile Urfa müzesinden A. Mısır başkanlığında başlatılmıştır (Hauptmann, 1984, s. 228). 1989 yılına ise Şanlıurfa Müze müdürü Adnan Mısır başkanlığında bir ekip tarafından sondaj alanı genişletilip höyüğ'ün çok az bir kısmı tekrar kazılmıştır. Bu kazılar 1991 yılına kadar kazı devam etmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Nevali Çori yerleşmesinde en üstten başlayarak Roma, İlk Tunç Çağ I, Kalkolitik Çağ/Halaf ve Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ tabakaları saptanmıştır (Erdoğdu- Tanındı,- vd. 2004) Bu evrelerin gelişimi bölgenin diğer merkezleri ile birlikte kültürel gelişimin anlaşılmasına önemli bir katkı sunmaktadır (Mellink, 1988, s. 104 ve Mellink, 1990, s. 127). M.Ö. VI. bin yılların ortalarında Halaf dönemi kültür yapısına sahiptir. Monochrome Chaff-Tempered seramik grubu Halaf seramik kültürünü tanıtan en önemli veridir. Bu seramikler ve Klasik Halaf verileri yerleşmenin Orta Halaf döneminde iskan gördüğüne işarettir (Yakar, 2011, s. 265). Gerek Monochrome gerekse Boyalı Halaf seramikleri beraber bulunmuştur. Bunun yanı sıra tek renk seramiklerde yer almaktadır. Seramiklerin siyah renk boyama ile verildiğini görüyoruz. Bezeme olarak şerit panel bezeme, dalga motifi, çapraz hat bezemelerin yapıldığını görüyoruz (Hauptmann, 1993, s. 37-69).

Karşılaştırmalar: Seramiklerin benzerleri Kurban Höyük VIII, Çavi Tarlası, Girikhaciyan Höyük, Turlu Höyük ve Amik D de görülmektedir. Karşılaştırılan merkezlerin ortak noktaları tek renkli seramikler ile Halaf boyalılarının benzeşmesidir. Adnan Mısır, bir kompleks içersinde ele geçen Nevali Çori'nin Halaf seramiklerini en çok benzerlik gösterdiği Fırat Nehri'nin kıyısındaki Çavi Tarlası ile karşılaştırmıştır (Mısır, 1992, s. 202)

3.2.2.3.3. Tell İdris Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu Bölgemiz içerisinde Şanlıurfa ili, Harran ilçesi Harran höyük içerisinde değerlendirilen bu merkezi farklı mimari yapısı gereği Harran Höyük adı altında değerlendirme konusu yapmadık. Ayrıca inilen seviye Harran'ın en erken dönemlerini verir.

Araştırmalar: Höyükte 1989 yılında Nurettin Yardımcı yüzey araştırması yapmış ve Halaf seramiklerini yayınlamıştır **(Ek 311-312.** Levha 205-206**)** (Yardımcı, 1991, s. 403-404).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Harran Höyüğü'nün güney doğusunda Tell İdris'te seramik ocağı şeklini veren bir yapı ele geçirilmiştir. Bu ocak çevresinde Halaf, Ubaid dönemi seramik parçaları ele geçirilmiştir. Daha sonra bu açmanın güneybatı köşesinde G açması adı verilen sondaj çalışması yapılmıştır. Bu sondaj çalışmasında da Halaf ve Ubaid seramik seramikleri ele geçmiştir. Höyükteki A açmasında Yoğun Halaf ve Ubaid seramikleri ele geçmiştir. Seramiklerin üzerinde bukranium boğa motifi bulunan Halaf seramikleri höyükte gelişmiş bir Halaf kültür varlığını göstermektedir (Yardımcı, 2008a, s. 717–732 ve Yardımcı, 2008b, s. 35).

Seramik yapıları hakkında detaylı bilgi verilmediği için fazla yorum yapılmamıştır. Ancak bu açmalarda Erken Kalkolitik Çağ seramikleri de ele geçmiştir. Bu seramik türleri Hassuna ve Samarra ile özdeş bir kültürde görülebilir. Halaf ve Ubaid seramiklerini fazla inceleme olanağı bulamadığından farklı dönemlerde inceleme yapılamamıştır (Yardımcı, 2008a, s. 362–363). Bulunan seramikler yerleşmeyi Neolitik döneme kadar götürmektedir. Bu aşamada Höyükte Erken Halaf seramiği ele geçmiş olması burada PreHalaf'ın da yaşandığını göstermektedir **(Ek 313.** Levha 207**)** (Yardımcı, 2007a, s. 727).

Karşılaştırmalar: Harran Ovası'nda yer alan Tell İdris Höyük, Mezopotamya'nın Anadolu'ya geçiş bölgesi içerisinde yer aldığından önemli bir noktadadır. Ayrıca Suruç Ovası Halaf merkezleri ile bağlantısı olan Tell İdris bu merkezlerde ki Halaf dokusu hakkında bize bilgiler vermektedir. Suruç Ovası'nda ki Garaç (Yardımcı, 2006, s. 212). Büyük Kendirci gibi yerleşmelerle karşılaştırılabilir (Yardımcı, 2007b, s. 512-513).

3.2.2.3.4. Kurban Höyük

Fiziki Konum: Atatürk Baraj Gölü suları altında kalmadan önce Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Şanlıurfa ili, Bozova ilçesi, Cümcüme Köyü'nün batısında 2 km. kadar batısında yer almaktadır. Şanlıurfa iline 60 km. Bozova ilçesine 15 km. uzaklıkta yer alan bu merkez verimli bir noktada konumlanmıştır (Yakar, 2011, s. 266). Kurban Höyük 1.5 km genişliğindeki alçak bir teras üzerine kurulmuştur, güneyi daha yüksek bir terasla çevrelenmiştir. Kurban Höyük'ün ilk yerleşmesinin, üst terasları kesen vadilerden birinin alüvyonlu deltasının kıyısında, bir kaynak kenarında kurulduğu saptanmıştır. Oldukça alçak, semer biçimli iki tepeden oluşur. Cümcüme köyünün batısında kalan bu höyük 220X350 m. ebatlarında ova seviyesinden yaklaşık 9-10 m yükseklikte, kuzeydeki ise daha alçak, ova seviyesinden 4 m yükseklikte ve 170 x 120 m boyutlarındadır. Fırat

Nehri'nin güney kıyısında iskân görmüştür. Her iki höyük birlikte doğu-batı yönünde 250 m. kuzey-güney yönünde ise 300 m. yaklaşık 6 hektarlık bir alanı kaplamaktadır (Marfoe, 1983, s. 95–96 ve Algaze, 1990, s. 43-51).

Araştırmalar: Baraj gölü altında kalmadan önce gerçekleştirilen Araştırmalar neticesinde arkeolojiye kazandırılmıştır. Ü. Serdaroğlu'nun 1975 yılında Fırat üzerinde kurulacak olan Atatürk Baraj gölü kapsamındaki yüzey Araştırmaları neticesinde arkeoloji sayfalarına dahil edinilmiştir (Serdaroğlu, 1977, s. 120). İstanbul Üniversitesi'nden M. Özdoğan başkanlığındaki ekip aynı yerde Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları Projesi kapsamında yüzey bulguları toplayıp, incelenmiştir (Özdoğan, 1977, s. 171). Chicago Üniversitesi'nin Doğu Bilimler Enstitüsü bölümünden L. Morfoe başkanlığındaki bir ekip tarafından Baraj Gölleri altında kalacak arkeolojik merkezlerin kazısı yapılmıştır. Kurban Höyük bu kapsam dâhilinde 1980–1984 yılları arasında kazısı yapılmıştır. 3.000 metrekaresi kazılmış olan erleşmede, üç açmada ana toprağa varılmıştır (Marfoe- Algaze,- vd. 1986, s. 37–48). Kurban Höyük'te 1980-84 yılları arasında sürdürülen kazıların genel değerlendirmesi sonucunda sekiz ana dönem saptanmıştır. Stratigrafiyi saptamaya yönelik yapılan üç sondajda ise ana toprağa varılmıştır. Buna göre, Kurban Höyük'te kazılan en eski dönem, ana toprak üstüne oturan ve VIII. Dönem olarak adlandırılan Orta-Geç Halaf dönemidir. Bununla birlikte bulunan çok az sayıdaki Neolitik Çağ çanak çömlek parçaları, güney höyüğ'ün ortalarında olası bir Neolitik yerleşmeye işaret edebilir; ancak kazılan alanda böyle bir dolgu/tabakaya rastlanmamıştır. Halaf katlarının üzerinde Orta Kalkolitik'e tarihlenen VIII. dönem gelir; çanak çömlek özelliklerine göre Halaf kültürü ile ilişkili ve Mezopotamya'nın kuzey Ubaid'i ile çağdaştır. A Alanı, Kurban Höyük'te kazılan alanlarda saptanan en eski dönem, toplam 1.5 metrelik yerleşme dolgusuna sahip 5 evreli Halaf dönemini içermektedir (Algaze, 1990c, s. 43-51).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Beş yıl süreyle yapılan kurtarma kazılarında tabakalar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Höyük içerisinde sekiz ana dönem yerleşmenin varlığı saptanmıştır. VIII. Tabaka Erken Halaf seramiklerinin ele geçtiği kültür katını vermektedir (Alpagut, 1986, s. 149). Ana toprağa kadarki süreci belirlemek için sondaj Çalışmalarına da yer verilmiştir. Bu sondaj Çalışmaları neticesinde Halaf seramik verilerine ulaşılmıştır. İlk Araştırmalarda Phases 19-20 açmasında Ubaid ve Halaf karışımı olan küçük seramik parçaları ele geçirilmiştir (Marfoe, 1982, s. 101). Bu beş yıllık kazı neticesinde Erken Kalkolitik Çağ içerisinde Orta Halaf ile Geç Halaf Dönemi seramik verileri ele geçmiştir. Ele geçen bu verilen höyük içerisindeki güneydeki küçük

höyük açmalarında ele geçmiştir (Marfoe- vd. 1986, s. 48–55). Kurban Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda en alt seviyede az miktarda Neolitik Çağ Seramikleri ile Halaf seramikleri ele geçmiştir. Erken Halaf kültür katındaki seramiklerin büyük çoğunluğunu parlak monokrom kaplar oluşturmaktadır. Bu baskın grup boyalılara göre kıyaslandığında %23'ü Polychrome-Grit-Tempred Painted Halafları, % 77 Monokrom-Chaff Tempered Burnished Ware oranını vermektedir. Diğer seramik grubunu Local Dark Faced Burnished Ware/Yerel Koyu Parlak Yüzlü Seramikler oluşturmaktadır (Yakar, 2011, s. 266). Bunların boyalı olanları ve nitelik dereceleri orta ve geç evrede artış göstermektedir (Marfoe- vd. 1986, s. 54). VII. Kat beş evreli Orta Halaf ve Geç Halaf seramiklerinin ele geçtiği dönemi yansıtmaktadır. Bezeme üslubu olarak kâselerde üçgen hatlar içerisine nokta bezeme, bant bezeme, kaide ile ağız kısmı arasında zikzak hat bezeme dudakta ve çeşitli yerlerde dalga motifi, baklava motifi ve dal, yaprak gibi siluet bezemeler seçilmiştir (Algaze, 1990, s. 3–235). Seramiklerde katkı maddesi olarak kum, saman ve taşçıklar kullanılmıştır. Halaf boyalıları ile beraber boyama yapılmayan seramikler ve kaba yapılı seramiklerde kullanılmıştır. Seramiklerin Perdahlı olanları Perdahsız olanları ve koyu yüzlü olarak üç ana gruba ayrılabilmektedir. Form olarak en çok sevilen grubun kâseler olduğunu görüyoruz (Algaze, 1990, s. 219–231).

Karşılaştırmalar: Seramiklerin özellikle kâselerindeki bezemeler bizlere Çavi Tarlası içerisindeki Halaf seramik üslubu özelliklerini yansıtmaktadır.

3.2.2.3.5. Çavi Tarlası Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Şanlıurfa ili, Siverek ilçesinde Nisibin/Azıklı/Nusaybin'in 500 m. kuzeydoğusunda yer alan bu höyük Hassek Höyük'ün yaklaşık 4.5 km. doğusunda, Tille Höyük'ün ise batısında yer almaktaydı. Höyük, Fırat'a dökülen bir derenin doğu kenarında 140X120 m. boyutlarında alçak bir tepe üstünde yer almaktaydı. Yerleşme 17 hektarlık boyutuyla merkezi Halaf yerleşmelerinden biridir (Yakar, 2011, s. 265). Şu an Atatürk baraj gölünün suları altında kalmıştır. Çevresinde ki bol sayıda su kaynağından dolayı önemli bir özelliğe sahiptir (Wickede - Mısır, 1986, s. 103). Su kaynağı tarlası anlamına gelen Çavi Tarlası höyük ve çevre toprakları besleyen çok sayıda su kaynağına sahip, bir terasın doğu yamacına kurulmuştur. Atatürk Baraj Gölü suları altında kalmadan önce Kalemli'ye giden toprak yol üstünde, Hassek Höyük'ün doğuda yer almaktaydı (Wickede, 1984, s. 112-113).

Araştırmalar: Kazı aşamadan önce 1982 yılında kapsamlı bir yüzey araştırması yapılmıştır. Höyüğ'ün 1983 yılında kazısı yapılmıştır. 1983 sonbaharında Münih Üniversitesi, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Şanlıurfa Müzesi işbirliği ile sondaj kazıları yapılmıştır. Bu kazılar sonucu Erken Kalkolitik Çağ'a ait tek kültür evreli Halaf kültür yerleşmesinin varlığı ortaya çıkarıldı. Bu kazılar iki sezon, iki yıl süresince 1983–1984 yılları içerisinde devam etmiştir. Urfa Müzesi müdürü Adnan Mısır ile Münih Üniversitesi'nden A. von Wickede başkanlığında kazılar yürütülmüştür. Höyük, kazılara başlanmadan önceki süreçte 4.5 km. kadar doğusundaki Hassek Höyük kazı Çalışmaları sırasında bulunmuştur (Behm- Blancke, 1985, s. 112). 1984 yılında 10X10 m.lik 7 açma çalışması yapılmıştır. En üst 3 tabaka sistemli kazılarla ortaya çıkarılmış kalan 2 yerleşme tabakası ise sondaj Çalışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Yani yapılan kazılar sonucu Halaf kültürünün 5 yapı katını bünyesinde barındırdığı saptanmıştır (Wickede, 1985, s. 192–193 ve Wickede- Mısır, 1986, s. 103).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Hafirlerince Erken Halaf sonu ile Geç Halaf başına konan Çavi Tarlası, Anadolu'nun Halaf kültürü mimarisini aydınlatması açısından önemli bir yerleşmedir. İçlerinde bulunan çanak çömlek ve sürtme taş buluntularına bağlı olarak silo olarak tanımlanan dörtgen odalı yuvarlak yapılı tholoslar içerisinde bulunan çok sayıdaki çakmaktaşı çapalar ve evcilleştirilmiş hayvan kemikleriyle Çavi Tarlası, tarımcı ve hayvancı bir köy yerleşmesi görünümündedir. Yerleşme özellikleri açısından aynı bölgedeki çağdaşı Girikihaciyan ile buluntular açısından ise Amik C ile karşılaştırılmakta ve MÖ 5. binin ilk yarısına tarihlenmektedir (Wickede-Herbordt 1988, s. 7-17).

Çavi Tarlası Höyük içerisinde ki Halaf seramikleri Geç VI. Bin'e tarihlendirilmektedir. Bu tarihlendirme ile birlikte Erken Kalkolitik içerisinde bölgenin Erken Halaf kültürü içinde önemli bir konumdadır (Mellink, 1985, s. 556). Halaf seramiği ve Erken Kalkolitik çağına ait elle yapılmış saman katkılı mutfak seramikleri ele geçmiştir. Halaf seramiklerini Erken Halaf sonu ile Son Halaf başına koymak mümkündür. Bulunan seramikler genellikle dörtgen tasarlı odalar içinde bulunmuştur. Çavi Tarlası'nda bulunan Halaf seramiğinde boyama; siyah ve kaliteli kırmızı boyama ile yapılmış bezemelere sahiptir. Boyalılar arasında az miktarda kırmızı, siyah ve beyaz boyalı çanak-çömlek örnekleri de ele geçmiştir. Bazı siyah perdahlı seramik parçaları da ele geçmiştir **(Ek 314-315.** Levha 208-209**)** (Wickede - Mısır, 1986, s. 105). Bu dönem seramiklerinde ince yapılı seramiklere rastlarken kaba yapılı saman katkısının yoğun olduğu seramiklere de rastlıyoruz. Halaf seramiklerinin boyalılarında az sayıda stilize

hayvan başları ile ağaç tasvirleri ve bukranium motifleri verilmiştir. Halaf seramiklerinin genel bezemeleri olan zikzak bezemeler, geometrik bezemeler, dalgalı motifler içi taralı kafes motifi, içi taralı baklava motifi, balık pulu motifi, nokta bezeme, bant bezeme ve figüratif motif olarak kuş motifleri ve dal motifleri bezeme kuşağında yer almaktadır **(Ek 316.** Levha 210**) (**Yakar, 1991, s. 71–72). Halaf seramik formları içerisindeki türler ise dışa çekik ağızlı vazolar, uzun kaide kısmına sahip meyvelik, oval ve düz gövdeli kâselerden oluşmaktadır. Diğer seramik türleri günlük kullanıma uygun mutfak kaplarıdır. Bu seramiklerin pişirimleri kaliteli olmadığında kaba bir yapı teşkil etmektedir. Ayrıca katkı maddesi olarak saman kullanılmıştır. Form olarak kısa boyuna sahip olan çömlekler, boyuna sahip olamayan çömlekler ve kâseler yer almaktadır. Mutfak kaplarının birkaç örneğinde emzik ve kulp uygulanmıştır (Wickede, 1984, s. 114–122 ve Wickede- Herbordt, 1989, s. 20- 23).

Karşılaştırmalar: M.Ö. V. binyılın ilk yarısına verilen Çavi Tarlası Höyük'ün Kurban Höyük ile birlikte bölgenin merkezi Halaf yerleşmelerini göstermektedir. Bununla birlikte Girikhaciyan Höyükte ki beyaz boyalı seramik ile aynı dönemsel özellikleri sergiler, Amik C ile de benzer özellikler göstermektedir. Tell Arpaciyah, Kargamış ve Girikihaciyan içerisinde ki tholos sistemi ve beraberindeki Halaf seramikleri ile benzerlik göstermektedir (Wickede, 1985, s. 192). Höyüğ'ün bulunduğu coğrafi konumda çok önemlidir. Nusaybin ve çevresinden geçilecek yol Suriye sınırı içerisinde Tell Halaf'a ve bu yol üzerinden Tur Abdin'e ulaşması ile kültürel ilişkinin yayılımı hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmamıza yardımcı olur (Erkanal, 1986, s. 202).

3.2.2.3.6. Kazane Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Şanlıurfa'nın 4 km. güneydoğusunda Harran ilindeki Konuklu köyü içinde yer alır. Urfa Tüneli yapımı sırasında kısmen tahrip olan höyük, Güneydoğu Anadolu'nun, Yukarı Mezopotamya'yla kuzey steplerinde birleştiği noktada bulunmaktadır **(Ek 27.** Harita 27**)** (Rosen, 1997, s. 2 ve Wattermaker- Mısır, 1994, s. 178).

Araştırmalar: Höyükte 1992 yılında Virginia Üniversitesi Antropoloji kürsüsünden Patricia Wattenmaker ve Şanlıurfa müze müdürü Adnan Mısır yönetimindeki ekip tarafından yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. 1996 yılında Wattenmaker höyükte kazılara başlamıştır (Bernbeck- Pollock,- vd. 1999, s. 109-110). Kazane, höyük yerleşmesi dışında M.Ö. III. binin ortalarında gelişen bir aşağı şehir ve

şehir dışı yapılarıyla büyük ve sürekli iskân gören bir merkez görünümündedir. Höyükteki en eski dönem olan Halaf yerleşmesi 10 hektardan daha geniş bir alanı kaplamaktadır (Bernbeck- vd. 1998, s. 6-7). Kazane ilk olarak Halaf döneminde kurulmuş ve Orta Tunç Çağı'na kadar sürekli olarak iskân görmüştür. Kazılan alanlarda en alttan başlayarak Halaf, Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı kalıntıları ortaya çıkartılmıştır. M.Ö. VI. binden M.Ö. II. binin başlarına kadar yerleşilen Kazane Höyüğü, M.Ö. V. binlerde dini bir merkez durumundadır. M.Ö. III. binin ortalarında 100 hektara ulaşan boyutları ve bir savunma duvarıyla büyük bir yerleşme görünümündedir (Bernbeck- vd. 1999a, s. 145).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyüğ'ün yüzeyine yakın buluntularından ilkini Halaf seramiği teşkil etmektedir. Halaf seramikleri yaklaşık olarak M.Ö. 5000 yılına tarihlenmektedir (Wattenmaker, 1997, s. 82 ve Wattenmaker- Mısır, 1994, s. 178) Bu seramikler PreHalaf, Erken Halaf, Orta Halaf ve Geç Halaf özelliği göstermektedir (Wattenmaker- Mısır, 1994, s. 179). PreHalaf ve Erken Halaf seramiklerinde boyalılar diğer evrelerin Halaf seramiklerine göre azınlıktadır (Bernbeck- Pollock,- vd. 1999, s. 109-110). Boyalı Halaf seramiklerinin çoğunluğu Orta ve Geç evreye aittir. Geç Halaf seramiklerinin hemen üstünde ise Halaf-Ubaid/Transitional geçiş özelliğini veren seramikler bulunmaktadır **(Ek 317-321.** Levha 211-215**)** (Davidson- Watkins, 1981, s. 8-9). Yapılan çalışmalar neticesinde yaklaşık olarak 15-20 hektarlık bir alanda Halaf seramiğine ve mimarisine ulaşılmıştır (Bernbeck- Pollock,- vd. 1999, s. 109-110). Halaf seramikleri açılmış olan iki ana yerleşmede de bulunmuştur. Şimdiye kadar uzun zaman boyunca düşünülen fikir, Höyükteki kültür yoğunluğunun büyük bir kısmını Halaf kültürünün aldığı yolundaydı. Genel olarak üst katmanlarda elde edilen Halaf seramiklerinden ileriki süreç içerisinde belki Anadolu için çok önemli olan Halaf kültür yapısı aydınlatılamaya çalışılacaktır. Bu yerleşme içerisinde ele geçen boyalı Halaf seramikleri Erken ve Geç Halaf kültürü içerisindeki sosyal hayatında anlaşılmasında Anadolu kültürü için yardımcı olacak ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır. En üst seviyede Halaf ile Ubaid kültürünün bir arada ele geçmesi belki de bu yerleşmedeki ara geçişin yapısını gözler önüne serecek düzeyde sonuçlar alınmasına yardımcı olacaktır **(Ek 321.** Levha 215**)** (Wattenmaker- Mısır, 1994, s. 177–179). Klasik Halaf seramikleri Grey-Red Coarse Ware, Coarse Mineral Ware, Greenish-Buff Ware türevlerinden oluşmaktadır. Grey-Red Coarse Ware'ler oldukça sert yapılıdır. Ancak yapısal olarak kaba niteliktedirler. Bu seramik ve türevlerinin özü koyu griden siyaha doğru değişmektedir. Seramiklerin cidarı yaklaşık olarak 3.5 cm'dir. Bu seramikler genellikle

kırmızı parlak bir yüzeye sahiptir. Seramiklerin yüzeyleri düzleştirilmiştir. Coarse Mineral Ware türü seramikler yapısal olarak Grey-Red Coarse Ware'lere benzekle birlikte mineral katkılı ve daha sert bir özellik göstermektedir. Greenish-Buff Ware'lerde çok sağlam yapılıdır. Yüksek dereceli fırınlarda yapılmışlardır. Seramiklerin cidar kalınlığı 0.4 ve 1.0 cm arasında değişir. Bu seramik grubu üç alt tipe ayrılır. Bunların iki türü boyalılardan oluşur. Bu boyalar muhtemelen fırınlamadaki ateşin derecesinin artıp düşmesi esnasında oluşmuştur.

a) Fugitive Red Painted Ware: Bu seramikler koyu kırmızıdan mor renge doğru değişiklik göstermektedir. Seramiklerin yüzeyleri çok çeşitli bezemeler ile tamamlanmıştır.
b) Fugitive Black Painted Ware: Kısmen Fugitive Red Painted Ware tipli seramiklere benzemektedir. Arasındaki fark ise boyamanın seramik yüzeyine uygulanmasından gelir. Siyah boya ile tamamlanan seramiklerin yüzeylerinde kauçuk şeklinde kabartı oluşur.
c) Fine Unpainted Ware: Daha çok Geç Halaf seramiği özelliği göstermektedir. Diğer seramik tipleri ile form olarak uyuşsa da bu seramik grubunun sadece çok az bir kısmında boya bezeme bulunur. Boyalı seramiklerin bezemeleri kırmızı ve siyah ile tamamlanmıştır (Bernbeck- Pollock,- vd.1999, s. 113)

Halaf seramiklerinin bir kısmı gri yüze sahiptir. Klasik Halaf seramiklerinin dışında sıra dışı olarak yapılmış seramiklerde bulunmuştur. Bu sıra dışı seramikler V nolu seviyede genelde üretilmiştir. Bu seramik türleri turuncu, kaygan yüzeye sahiptir ve sert yapılıdır. Seramiklerin yüzeylerine herhangi bir bezeme ve motifleme yapılmamıştır. Tezatlık teşkil eden ve sıra dışı olan seramikler höyüğ'ün üst seviyelerinde de bulunmuşlardır. Fine Unpainted Ware tipli seramikler IV. seviyede değişime uğramışlardır. Bu seviyedeki gri seramiklerin dış yüzeyleri parlak renkte yapılmaya başlanmıştır. Bu seramiklerin iç yüzeyleri de parlatılmıştır ve kaba iç bükey form şeklini almışlardır. Halaf seramiklerin geneline bakıldığında çok az bir oran kırmızı kaygan olanlara aittir. Bu tür seramikler genelde küçük form özelliği göstermektedirler (Bernbeck- Pollock,- vd. 1999, s. 112-113).

Alan-C içerisinde yapılan kazılarda Halaf-Ubaid bezemeli seramikler bir arada ele geçmiştir. Birçok seramik bezemesiz olarak verilmiştir. Çanak-çömlek gruplarını; Plain Simple Ware, Cooking Pot Ware, Stone Ware ve Horizontal Reserve Slip Ware grupları

temsil etmektedir. Geç Halaf'ın seramik formlarına Gri-kırmızı Kâse, Minarelli Kâse, Yeşilimsi Kırmızı-Siyah Boyalı Kaplar, eklenebilir (Bernbeck,- Pollock,- vd. 1999, s. 112-113).

Karşılaştırmalar: Ele geçen Standart Ware tipli seramiklerin benzerleri Balikh II'den Tell Sabi Abyad içerisinde de mevcuttur. Ayrıca altmonochrome seramiklerin benzerleri Tell Halaf içerisinde de ele geçmiştir. PreHalaf seramikleri Amik Ovası Halaf yerleşmelerindekilerle karşılaştırılabilir (Bernbeck- Pollock,- vd. 1999, s. 113). Çanak-çömlek gruplarından Plain Simple Ware, Cooking Pot Ware, Stone Ware ve Horizontal Reserve Slip Ware grupları Kurban Höyük IV. tabakalarında görmek mümkündür (Wattenmaker, 1997, s. 82–83). Kazane'nin Halaf seramikleri Tell Kurdu Halaf ile Suriye sınırında yer alan Sabi Abyad VI-IV. tabaka seramikleri benzerlik göstermektedir (Yakar, 2011, s. 262). Bunlar arasında Tell Halaf'ın altmonokrom kapları, Sabi Abyad 7-10'un Standart Kâseleri ve kırmızı boyalı seramikleri Kazane V evresine örnek olarak verilebilir. Bunlar Balkh II evresi içerinde değerlendirilerek PreHalaf'a verilmelidir **(Ek 323.** Levha 217**)**. PreHalaf'ların genel özellikleri Geç Halaf seramiklerine kadar uzanmıştır **(Ek 322-324.** Levha 216-218**) (**Bernbeck – Pollock,- vd. 1999, s. 115-116).

3.2.2.3.7. Surtepe Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Şanlıurfa ili, Birecik ilçesinden 4 km. uzakta yer almaktadır. Fırat nehrinin bereketli yapısından dolayı kültür alışverişinde güçlü bir kültür birikimine sahiptir (Fuensanta-vd. 2007, s. 458).

Araştırmalar: Höyükteki kazıyı İspanyadaki Jesus Gil Fuensanta yönetimindeki kazı ekibi gerçekleştirmiştir (Fuensanta- vd. 2003, s. 105). Ekip kazıda Halaf seviyesindeki kültür katmanlarına kadar inmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Surtepe, Erken Kalkolitik dönem Halaf seramikleri bulunmuş bir yerleşim yeridir. Kazısı yapılan Trenc kazısında alanın güney batısındaki E40- E41 açmalarında 12 m. derinlikte bulunmuştur. Erken Kalkolitik dönem içerisinde ki seramiklerin genel özelliği ile ilgili kesin veriler sunmak imkânsızdır. Bu seramiklerin kronijikal farklılıklarını boyalı seramiklerin paralelinde görmek mümkündür. Halaf seramiklerinin kronolojisinin belirlenmesinde boyalı Ubaid seramiklerin % 15 i çok önemli bir yeri tutmaktadır. Surtepe seramiklerinin çok kaliteli bir pişirim ile yapıldığını görüyoruz ayrıca yumuşak bir seramik yapısına sahiptir. Seramiklerin renk tonları krem tonundan yeşile doğrudur. Seramiklerin boyama üslubu

ise monokrom ve kullanım olarak siyah veya kırmızı tonlar seçilmiştir. Seramik formları ise çoğunlukla kâseler ve küçük boyutlu kâselerden oluşmaktadır. Çok az olarak büyük kap ve küçük kadehler ele geçmiştir. Halaf seramiklerinin boyama üslubunda ise geometrik bezemeler ve şerit hatlar verilmiştir. Halaf seramikleri ile birlikte Ubaid seramikleri ele geçmiştir.

Karşılaştırmalar: Halaf seramik örnekleri Kuzey Mezopotamya seramik örnekleri ile birebir benzeşmektedir (Bucak, 2007, s. 457–461).

3.2.2.3.8. Fıstıklı/Zeytinlibahçe Yanı I Höyük

Fiziki Konum: Fırat Nehri'nin Şanlıurfa'da oluşturduğu taşkın ovanın doğu ucunda, Şanlıurfa il merkezinin batı-güneybatısında, Mezraa Köyü'nün 1.5 km kuzeyinde, Birecik İlçesi'nin yaklaşık 4 km. kadar güneyinde ve bu taşkın ovayı sınırlayan kireçtaşı bloklara oldukça yakın bir yerde konumlanmıştır (Yakar, 2011, s. 266). Fırat Nehri'nin sol yakasında, Karkamış'ın 25 km kadar üst tarafında ve Karkamış Baraj alanı içinde kalmaktadır. Önceki yayınlarda Zeytinli Bahçe Yanı I olarak tanımlanan höyük 45 No'lu buluntu olarakta bilinmektedir. Fıstıklı Höyük ova içerisinde en fazla 4 m. kadar yüksekliğe sahip ve yaklaşık 0.5 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Günümüzde üzeri fıstık ağaçlarıyla kaplıdır. Güney eteğinde evler ve yamaçlarında tarlalar bulunmaktadır (Bernbeck, 1999b, s. 1-3 ve Algaze vd. 1994, s. 45-46).

Araştırmalar: Höyükte Kargamış Baraj yapımı ile tehlike altında olan sit alanları için 1990'lı yıllarda Algaze ve ekibi tarafından yüzey araştırması yapmıştır (Pollock-Bernbeck, 1999, s. 81). Daha sonra 1998 yılında Susan Pollock ve Reinhard Bernbeck tarafından yoğun, sistematik bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Höyükte 1999 yılında kazılara başlanmıştır. Yapılan çalışmalar yerleşmede Hellenistik/Roma, Halaf-Hellenistik/Roma karışık dolgular ve Halaf olmak üzere üç dönem belirlenmiştir. Evre Ia, Roma ve/veya Hellenistik Dönem'e ait çukurlarla, Evre Ib ise mezarlarla temsil edilir. Evre II, Halaf ve daha sonraki dönemlere ait, Halaf tabakalarının içine açılmış mezarlar ve kaçak kazıların tahribatı sonucu karışmış malzemeden oluşur. Evre IIIa Halaf tabakalarını içerir, en son ve en iyi durumdaki evredir (Bernbeck, 1999b, s. 1-3).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf Dönemi'nin erken safhasında iskân edilmiş küçük bir yerleşme olan Fıstıklı Höyük, oldukça kısa bir zaman diliminde kullanılmıştır. Halaf Dönemi'nde terk edilmesinden sonra birkaç binyıl boyunca yerleşim görmemiştir (Pollock, 2001, s. 24).

Ele geçen Fıstıklı Halaf'ları höyükteki yerleşimin Erken Halaf ve Geç Halaf dönemlerine tarihlemektedir. 1999 yılı C14 tarihlemelerine göre Fıstıklı'nın IIIc evresi M.Ö. 5980-5840 tarihleri arasını vermiştir. B ve G açmasında ele geçen seramikler ise M.Ö. 5840-5660 tarihleri arasını vermektedir. Bu tarihlemeler Erken Halaf yerleşmesinin 300 yıldan fazla iskân gördüğü yolundadır (Bernbeck- Pollock,- vd. 2002, s. 6; Bernbeck 2002, s. 143-150 ve Campbell, 2007, s. 117-118). 1999 öncesi yapılan çalışmalarda höyüğ'ün PreHalaf döneminde de iskân gördüğü yönündeydi fakat bulunan Halaf malzemeleri yerleşimin tek dönem içerisinde değerlendirilmesine olanak sağladı. Halaf seramikleri iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki ince mineral katkılı ve bitkisel katkılı olarak değerlendirilmektedir **(Ek 325.** Levha 219**)**. Seramiklerden ince mineral katkılı olanlar devetüyü öze ve düz yüzeye sahip olup renk bakımından bejden yeşilimsi renge kadar değişmektedir. İkincisi iyi pişirilmiş kaliteli boyalı seramiklerden oluşmaktadır **(Ek 326.** Levha 220**)** (Pollock- Bernbeck, 2001, s. 158). Bunlarda oval bir ağza sahip olduğu düşünülen kapların ağız çapları 10-20 cm arasında değişmekte ve ince-orta cidarlı olarak yapılamaktadırlar.

Boyalı Halaf seramikleri kırmızı ve siyah olarak ayrılmaktadır. Bu iki tonun beraberinde Fıstıklı'nın Halaf seramiklerinin renkleri çoğunlukla karışmakta ve çok tonlu bir renk almaktadır. Bu çok renklilik ve renklerdeki değişkenlik aslında oksitlenme ile birlikte değişen düzensiz pişirmeden kaynaklanıyor olabilir. Buda Halaf ustalarının bilinenin aksine tam bir hüner kapasitesine ulaşamadığını gösterebilir. Fıstıklı seramik ustaları kapları iki aşamada bezemişlerdir. İlk olarak alanlar çerçevelenmiş daha sonra ise yapılacak motif bu çerçeve içerisinde yerleştirilmiştir. Birçok kap sadece iç tarafına motiflerin boyandığı, iç ağız kenarının boyandığı; dış tarafta ise geniş yatay bir hatta ve bir bandın dip tarafında diğer bir hatta sahip olunan bezemeden oluşmaktadır. Dikey hatlarla ayrılmış çeşitli alanlar, bir veya daha fazla yatay hatlarla ayrılmış çeşitli, birbiri içine girmiş bantlar içeren seramik örnekleri de ele geçmiştir. Bunlardan dikey ayrımlı olanlar özellikle tutamaklı kaplar üzerine yapılmıştır.

Fıstıklı'da ele geçen bitkisel katkılı seramiklerin %70'ine yakını bitkisel katkı içermektedir. Bitkisel katkının boyutu seramiğin form olarak büyüklük derecesine bağlı değişmektedir. İnce formlu seramiklerde ince kıyılmış ot kullanılmışken, büyük boyutlu kaplarda ise saman katkının kullanıldığını görüyoruz.

Fıstıklı'nın kapları oldukça büyük ebatlı, kalın cidarlı olup yarım okside sahip siyah öze sahiptir. Halaf kaplarında perdahtan yüzey düzlemeye kadar çok çeşitli uygulamaların kullanıldığını görüyoruz. Halaf seramiklerinin üzerindeki perdah izi bazen

yoğunluk kazanırken (tüm yüzey), kimi seramiklerde yarım kalmış görünümdedir. Bu seramiklerin form yapısı malzemelerin fazla parçalanması nedeniyle tam olarak belirtilememiştir. Halaf'ın Krem Çanakları (Cream Bowls), yay biçimli ağız kenarlı seramikleri (Bowl rims) erken dönem özellikleri vermektedir. Fıstıklı'da krem çanaklar oldukça az bulunmuştur. Seramikler genellikle boyasız, basit ağız kenarlı (Yuvarlak ağız kenarlı) ve çukur ağızlı çömlek formunda yapılmıştır. Boyasız seramikler kalın çeperli ve büyük boyutlara sahiptir **(Ek 325.** Levha 219**)**. Bu kapların diğer versiyonları oldukça kısa, düz bir boyun yapısına sahip olup düz boyunlu çömlekler formuna dâhil edilmişlerdir. Bulunan diğer bir form az olmakla beraber yuvarlak, çeperli büyük ağızlı çanaklardan oluşmaktadır. Halaf formları içerisinde "S" profilli seramik grubu oldukça yaygındır **(Ek 327.** Levha 221**)**. Diğer form gruplarını dik/düz kenarlı kâseler çok sayıda uzun boyunlu kaplar olarak sıralayabiliriz **(Ek 328-329.** Levha 222-323**)**.

Fıstıklı kaplarının tümü el yapımı olup kaba, bitkisel katkılı seramik parçalarının kırıklarında kalın dilim eklemler dikkati çekmektedir. Bunlardan yatay eklemler dikey olanlara göre daha sık tanımlanmaktadır. Elde edilen bu kapların çoğunda ağız kenarları gövdenin geri kalanından ayrı olarak şekillendirildiği anlaşılmıştır. Bu kapların boya motifli olanları monokrom olanlara nazaran daha az ömürlüdür. Bezeme olarak daha çok soyut ve geometriktir **(Ek 330.** Levha 224**)**. Bunlardan; Koyu kahverengi, kırmızı veya çok tonlu geometrik bezeklere sıkça rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak ağ motifi, paralel bantlar, dalgalı noktalar, yatay bantlar, zigzaglar, basit noktalar, baklava dilimleri ve "Kazane motifi" verilebilir. Bu motiflerin hemen hepsi kabın çevresini saran içerisinde verilmiştir. Bu soyut motiflerin dışında açık bir şekilde doğa ile ilgili tasvir sayılacak motiflere de yer verilmiştir. Bunlardan biri yukarı doğru verilmiş bukranium motifidir. Bu motiflerin bazılarında boynuz yukarı kalkık iken bazılarında boynuz aşağı doğru sahnelenmişken bazılarında ise iki öge motifi birlikte verilmiştir **(Ek 326.** Levha 220**)**, **(Ek 327.** Levha 221e**)**. Halaf motiflerinde sevilerek kullanılan kuş motifi Fıstıklı Höyük içerisinde de yer almaktadır. Bunlardan birsinde kuş betimi ayrık tüylü, uzun bacaklı verilirken **(Ek 336.** Levha 220**)**, **(Ek 327.** Levha 221c**)** diğer örnek ise asılı tüylere sahip, geniş kanatlı ve önden betimlenmiş olarak verilmiştir **(Ek 330.** Levha 224f**)**, **(Ek 324.** Levha 218f**)**. Geç Halaf içerisinde değerlendirilen diğer bir figürlü seramikte insan betimi dikkati çekmektedir. Eller yukarı vaziyette ve bir şeyler tutarken betimlenmiştir **(Ek 328.** Levha 222**)** (Bernbeck- Pollock,- v.d. 2002b, s. 6). Bezeme olarak kullanılan örneklerden birisi ise güneş ışınları olarak değerlendirilirken bu motifin çiçekleri temsil edebileceği de unutulmamalıdır **(Ek 330.** Levha 224d**)**. Halaf

seramiklerinde dikkati çeken diğer bir durum ise sahnelenen motifin ayrıntısıdır. Seramiklere bakış açısı bu noktada çok önemlidir. Çünkü dikkatlice baktığımız bir seramik hem bant şeklinde sıralanmış bucranium gibi görünürken diğer yandan el ele tutuşmuş insan siluetini de yansıtıyor olabilir **(Ek 331.** Levha 225a**)** (Pollock- Bernbeck, 1999, s. 88).

Karşılaştırmalar: Fıstıklı'nın Halaf seramiklerinde ana tipler Kazane Höyük ile karşılaştırılıp değerlendirme konusu yapılmıştır (Yakar, 2011, s. 266). Bunlardan "Kazane motifi" (Bernbeck – Pollock,- v.d. 1999) olarak değerlendirilen bezeme Fıstıklı içerisinde de mevcuttur (Pollock- Bernbeck,- v.d. 2001, s. 9-12). Kazane motifine verilen örnek seramikler Kazane Höyük ile Fıstıklı Höyük motifinin benzer özelliklerini gözler önüne sermektedir **(Ek 332.** Levha 226**)**. Boyalı seramik grubu içerisinde Sabi Abyad, Tell Halaf ve Arpachiyah'dan bildiğimiz çok sayıda form Fıstıklı'da da ele geçmiştir. Sabi Abyad'ın "Yanık Köy" ve Erken Halaf tabakalarında ele geçen düz, dik cidarlı geniş çanakları karşılaştırmalı olarak Fıstıklı'nın Halaf'ları ile benzerlik göstermektedir. Sabi Abyad tabaka 3'e verdiğimiz benzerlik Balikh terminolojisine göre Erken Halaf dönemi içerisinde ortak yönlerinin olduğunu ortaya koymuştur. 2000 yılı Fıstıklı kaplarında ele geçen uzun boyunlu kapların boyun kısmı ayrı olarak biçimlendirilmiş ve gövdeye özensiz bir biçimde oturtulmuştu, bu biçimde yapılmış seramikler Sabi Abyad'ın Erken Halaf seramikleri ile uyuşmaktadır. 1999 yılında yapılan C14 tarihlemesinde ki sonuçlar Fıstıklı IIIc evresi ile Sabi Abyad III-I'in yaklaşık aynı zamanlı bir kronolojiye tarihlemektedir. Fıstıklı'nın IIIa evresi ise Sabi Abyad I'den biraz daha geç döneme verilebilir (Bernbeck- Pollock,- v.d. 2002a, s. 6). Fıstıklı'nın boyalı kaplarındaki bezekleri arasında yer alan bukraniumlar **(Ek 333.** Levha 227**)**, insan ve kuş betimleri diğer Halaf merkezleri ile benzer üslubu taşımaktadır. Figüratif bezemenin belkide en güzel örneklerinden birisi olan ve "K" açmasında ele geçen bir Halaf seramik parçası dikkate değer bir karşılaştırma örneği sunmaktadır. "K" açmasında bulunan bu parça üzerinde bir kuş ve kollarını açmış, ellerini havaya kaldırmış insan motifi betimlenmiştir **(Ek 334.** Levha 228**)**. Bu parça Tell Halaf yerleşmesinde ele geçen kaba bir seramik üzerindeki bezemeye benzemektedir (Bernbeck- Pollock,- vd. 2002a, s. 7 ve Schmidt, 1943, s. 24). Yerleşmenin kırmızı, siyah ve kahverengi boyalı geometrik bezemeli kapların benzerleri tüm Halaf yerleşmelerinde görülmektedir **(Ek 335.** Levha 229**)**. Fıstıklı'da ele geçen son derece kaliteli seramiklerin kimisinin hem dış yüzü hemde iç yüzü bezenmiştir **(Ek 336.** Levha 230**)**. Bu bezeme özellikleri Arpachiyah'ın seramikleri üzerinde sevilerek uygulananmıştır.

Fıstıklı da ele geçen Halaf dönemi kenarları kabaca düzeltilmiş seramik parçalarının (Jeton-?) benzerleri Braidwood tarafından Amuk bölgesinde Halaf'ın hemen öncesi B döneminde ve Birinci Karışık Dizinim içerisinde de bulunmuştur (Braidwood-Braidwood, 1960, s. 61). Watson ise Girikihaciyan'daki Halaf tabakaları içerisinden 58 tane kabaca düzeltilmiş yuvarlak seramik parçası bulmuştur. Banahilk'in Halaf tabakaları içerisinde de benzer şekilde yapılmış 32 adet seramik parçası ele geçmiştir. Umm Qseir'de de 273 adet işlenmiş seramik parçası da Fıstıklıda bulunanlarla büyük benzerlik göstermektedir (Tsubeki- Miyake, 1998, s. 58).

3.2.2.3.9. Mezraa-Teleilat Höyük

Fiziki Konum: Höyük, Şanlıurfa ilinde, Birecik ilçe merkezinin 7 km. kadar güneyinde Fırat nehrinin sol kıyısında, Mezraa köyü içerisinde yer almaktadır (Özdoğan 2007, s. 189). Fırat vadisi içerisinde alçak bir taraça üzerinde Fırat'ın 1 km. kadar içerisinde sol tarafta yer alır (Karul- vd. 2001a, s. 135-136). Mezra köyünün kuzeyinde, Zeugma antik yerleşmesi ile Birecik kalelerinin karşılıklı olarak yer aldığı sarp kayalık boğazdan çıkan Fırat, geniş taşkın ova şeklinde akmaktadır. Bu noktada Fırat, güneye doğru akarak kalker kayalıklarının son uzantısı Mezraa köyüne kadar devam eder. Teleilat höyüğü bu noktada suyun menderes yaptığı yerde taraça üstüne konumlanmıştır (Özdoğan- Ayhan,- vd. 1999, s. 4).

Araştırmalar: İlk olarak 1987-1989 yıllarında G. Algaze'nin Fırat havzası yüzey araştırması sırasında saptanmıştır (Algaze-vd. 1994, s. 47). 1998 yılında M. Özdoğan ve ekibi tarafından üzerinde yüzey Araştırmaları yapılmış ve aynı ekip tarafından 1999 yılında kazısı başlanmıştır. 2006 yılında M. Özdoğan'ın Öğrencilerinden Vildan Gürdil Halaf dönemine kadar gelişim gösteren seramikler üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Gürdil, 2006, s. 1-384). 2007 yılında H. Demir Mezraa-Teleilat'ın seramikleri üzerimde arkeometrik bir çalışma yaparak yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Demir, 2007, s. 1-5).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Mezraa-Teleilat höyüğü Erken Çanak Çömlekli Neolitik dönemden Halaf kültürüne kadar kesintisiz iskân görmüş bir merkezdir. Halaf dönemine geçişi yansıtan iyi korunmuş yapı katları ve anlaşılabilir yerleşme dokusu ile eksiksiz olarak yansıtan ender yerlerden biridir **(Ek 337.** Levha 231**)** (Özdoğan, 2011, s. 49; Karul, 2003, s. 18 ve Aytek, 2008, s. 145). Höyükte gerçekleştirilen 2001 kazısında 2 A Kültür katında ki 22 L ve 22 H açmalarında ve 23 V sondajında Hassuna-Halaf

kültürlerinin gelişim sürecini yansıtan PreHalaf seramikleri ele geçirilmiştir. 2001 kazısında 2 A Kültür katında ki 22 L ve 22 H açmalarında etrafı koridor şeklinde yapılmış büyük mekânlarda Hassuna kültüründen Halaf kültürüne geçişi temsil eden seramikler Halaf kültürünün başlangıcı hakkında detaylı bilgiler sunabilir. Bu PreHalaf seramikleri kırmızı astarlı veya açık renk üzerine kırmızı boya ile betimlenmiş öğelerden oluşmaktadır (Karul- vd. 2003, s. 166-167). Teleilat'ta ilk boya bezemeli seramiklerin zengin motif çeşitlemesi bulunmaktadır. Bu özellik Mezraa-Teleilat boyalı çanak-çömlek parçalarının, Halaf kültürünün kökeni, yayılımı ve gelişimi hakkında ipuçları vermektedir. Höyükte 1999 yılı çalışmalarında II A. Kültür evresi içerisinde bir adet Halaf seramiği ele geçirilmiştir. Höyüğ'ün tepesinde tabakalanmış dolgu olarak bulunmayan yüzeye yakın olan Halaf seramiği muhtemelen Hassuna kültürünün bitişi Halaf kültürünün başlangıcını yansıtıyor olmalıdır. Kısacası, Mezraa-Teleilat II A1 kültür evresi Halaf dönemine, II A2 ProtoHalaf dönemine verilmektedir (Aytek, 2008, s. 141). II. Evrede karşımıza çıkan çok zengin varyasyona sahip boya bezemeli seramikler "Halaf dönüşüm" sürecini yansıtması açısından önemlidir (Karul – Ayhan - vd. 2004, s. 73). II. A Kültür evresi içerisinde ele geçen Halaf parçasının yanı sıra turuncumsu hamurlu ve parlak kırmızı boya bezemeli bazı parçaların da Erken Halaf örnekleri anımsatıyor olması Teleilat'ta Halaf geçişi veya Halaf döneminin yaşandığını gösteriyor (Karul - Ayhan - vd. 2001, s. 139-140). Mezraa'da ki kültür tabakaları içerisinde II-A-1 Halaf Dönemini, II-A-2 Erken Kalkolitik-Halaf öncesi boyalı seramik evresini vermektedir (Karul - vd. 2001b, s. 63-68 ve Karul - vd. 2002, s. 113). Bu evrelere verilecek ProtoHalaf dönemi Mezraa Teleilat yerleşmesinde II B evresi ile temsil edilmekte ve toplamda 594 adet çanak-çömlek parçası ele geçirilmiştir. Höyük'te Halaf kültürünü tam olarak yansıtabilecek yalnızca üç adet çanak-çömlek parçası bulunmuştur. Bu çanak-çömlekler ise Geç Halaf özelliği göstermektedirler.

Boyalı çanak-çömlekler öncelikle hamur yapılarına göre ve daha sonra bezekler alt ayrımda kıstas alınıp bölümlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda 8 ana seramik grup olduğu anlaşılmıştır. Halaf öncesi 5 seramik grubu, diğer 3 grubun birincisi "Halaf ve Türevleri" ikincisi "Ayrışık" üçüncüsü ise "Olası Boyalılar" olarak gruplandırılmıştır. Ele geçen Halaf seramikleri bunlardan "Halaf ve Türevleri" içerisinde değerlendirilir **(Ek 338.** Levha 232**)** (Gürdil, 2010, s. 76).

Mezraa-Teleilat'ın Halaf seramikleri Form olarak üç ana grup altında toplanmıştır. Bunlar "Kapalı Ağızlı Kaplar", "Açık Ağızlı Kaplar" ve Tabaklardan oluşmaktadır. Kapalı Ağızlılar kendi içerisinde Boyunsuz Kaplar, Boyunlu Kaplar olarak

ayrılılar. Boyunsuz Kapları Derin Çanaklardan, hafif S kıvrımlılar, omurgalılar, düz kenarlılar; Sığ Kâselerden, hafif S kıvrımlılar, omurgalılardan oluşmaktadır. Boyunlu Kapları; Uzun Boyunlular ve Kısa boyunlular oluşturmaktadır. Açık Ağızlılar; Dik Yükselen Kenarlılar, Dışa Eğik Kanarlılardan oluşmaktadır. Bunlardan dik yükselen kenarlılar; çanaklar ile dik yükselen kâselerin derin formluları ve Sığ Formlularından oluşmaktadır. Bu dik yükselen sığ kâseler ise hafif S kıvrımlı ve omurgalı olarak kendi içerisinde ayrılmaktadır. Açıkağızlıların Dışa eğik kenarlıları; Derin Çanaklar ve Kâselerden oluşmaktadır. Kâselerin derin forma sahip olanları iç bükey ve omurgalı iken sığ forma sahip olanları hafif S kıvrımlı, omurgalı ve dik kenarlı olarak üretilmiştir (Gürdil, 2010, s. 131-133).

ProtoHalaf dönemi öncülü olan kültürlerin izlerini taşımakla birlikte Halaf dönemi kültürlerin özelliklerini de taşımaktadır. Yakın geçiş döneminin tespit edildiği bu merkez ProtoHalaf döneminin ortaya çıkışının, gelişiminin ve yayılımının anlaşılmasında önemli rol oynar.

Karşılaştırmalar: Mezraa-Teleilat'ın 1998 yılındaki kazılarında ele geçen kırmızı astarlı, bezemeli seramiklerin ayrıntılı bir tanımı yapılmamış olsada bunun dışında kalan diğer seramikler Kuzeybatı Suriye seramikleri ile benzerlik taşıdığı belirtilmiştir (Özdoğan - Ayhan - vd. 1999, s. 6). Bu benzerlikler özellikle Halaf'a geçiş evresini oluşturmaktadır. Bunlardan Tell Boueid'in ProtoHalaf çanak-çömlek topluluğu ile Mezraa-Teleilat'ın seramikleri benzerlik göstermektedir. Turuncu renkli nitelikli seramikleri ve Samarra nitelikli seramikleri dışında Tell Boueid'in tüm seramik grupları Mezraa-Teleilat'ta görülmektedir. Sabi Abyad'ın PreHalaf tabakalarında bulunmuş olan "Standart Boyalı Seramik"lerde, Mezraa-Teleilat'ta ele geçen Halaf malzemelerinin tümü ile aynıdır. Umm Dabagiah'ın PreHalaf ve Erken Halaf seramikleri ile Mezraa'nın Halaf seramikleri uyuşmaktadır (Özdoğan, 2011, s. 49 ve Özdoğan, 2007, s. 197). Ancak Sabi Abyad'ın ProtoHalaf seramik grupları, her yönden özellikle bezemelerin karmaşıklığı açısından farklılıkları değerlendirildiğinde, Mezraa-Teleilat'ın ProtoHalaf döneminin en erken evresi Tell Boueid'in Mezraa-Teleilat'ın devamı, Sabi Abyad'ın ise Halaf kültürünün ortaya çıkışından bir önceki evreyi temsil ettiği söylenebilir (Gürdil, 2010, s. 77).

Seramik karşılaştırmalarına ek olarak kültürel alışverişe bir kanıt sunabilecek diğer olgu kenarları sürtmeden dolayı matlaşıp yuvarlanmış olan kırık obsidyen parçasıdır. Bu şeffaf gri renkli obsidyen alet yassı bir yonganın kenarları sürtünerek şekillendirilmiştir. Bu obsidyenin özelliği ise Neolitik dönem içerisinde yerleşmelerde

görülmemiş olmasıdır. Bu obsidyen Halaf dönemi obsidyen özelliği göstermekte ve beraberinde Domuztepe 3, Amuk 4 (C-D), Tell Halaf, Ras Shamra VC, IVB ve IIIA-1, Sabi Abyad gibi yerleşmelerin Halaf evrelerinden tanınmaktadır (Coşkunsu, 2001, s.124 Coşkunsu, 2002, s. 147; Oppenheim, 1943, s. 67; Contenson, 1992, s. 86 ve Copeland, 1996, s. 296).

3.2.2.3.10. Gre Virike Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Birecik ilçesi, Akarçay köyünde yer alır (Uysal, 2001, s. 274). Urfa ilin 75 km. güneybatısında, Birecik ilçesinin 15 km. güneyinde, Akarçay köyünün 1.1 km. kuzeybatısında yer alır. Kargamış Baraj Gölü sınırları içerisinde, Fırat Nehri'nin doğu kıyısını izleyen yol üzerinde, yolun Mezraa ve Akarçay köyleri arasındaki kesimde yer alır (Ökse, 2005, s. 11).

Araştırmalar: Gre Virike'de ilk kez 1989 yılında G. Algaze ve ekibi tarafından Kargamış baraj gölü altında kalacak bölgede yapılan yüzey Araştırmaları sırasında imcelenmiştir. 1998 yılında ise Tuba Ökse Gre Virike'de ön araştırmada bulunmuş ve yüzeyden toplanan seramiklerin hamur bileşimi, teknik özellikleri, yüzey işlemleri, pişirilme tarzları ve seramiklerin renklerine göre tanımlamaları yapılmıştır (Ökse, 1999b, s. 119-120). 1999 yılında kazılara başlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: 1999 kazılarında birkaç tane Halaf seramiği ele geçmiştir. Bu seramiklerin genel özellikleri belirtilmemiştir **(Ek 339-340.** Levha 233-234**)** (Ökse, 2001, s. 272). Daha sonraki yıllarda akıntı toprak içerisinde ele geçen Halaf seramikleri buradaki çakıl sekinin tesviyesi öncesinde Halaf döneminin varlığını göstermektedir (Ökse, 2002b, s. 250).

Karşılaştırmalar: Gre Virike'nin seramikleri detaylı olarak yayınlanmamıştır. Yalnız yuvarlak ve ovale yakın mezar tipleri Kuzey Suriye merkezlerinin Halaf Çağ kültürleri ile karşılaştırılıp benzerlik gösterdiği kaydedilmiştir (Ökse, 2001, s. 270).

3.2.2.3.11. Şavi Höyük II

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Birecik İlçesi'nin 11 km. güneyinde yer alır. Fırat Nehri'nin doğu yakasında konumlanmış küçük bir höyüktür.

Araştırmalar: Höyükte 1999 yılında Almanya, Münster, Westfäliesche Wilhelms Üniversitesi'nden R.Dittmann, S. Huh, E. Müler ve ekibi yüzey araştırmalarında bulunmuş ve 2000 yılında gerekli izinleri alarak kazılara başlamıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: 1999 yılı yüzey araştırmalarında Halaf seramikleri ele geçmişti, 2000 yılında yapılan kazılarda ana kaya üzerinde Halaf kültür yapısı olan "tholos" mimarisi ve bol sayıda Halaf seramiğinin ele geçmiş olması bu yerleşmede Halaf kültürünün varlığını kanıtlamış oldu. Yapılan kazılarda Tipik Halaf seramiklerinin yanı sıra yerel Halaf malzemeleri de bulunmuştur **(Ek 341-343.** Levha 235-237**)** (Dittmann - Huh - vd. 2002, s. 214).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri detaylı olarak yayınlanmamıştır. Bu seramiklerin Halaf kültürü içerisindeki evreleri aslında çok önemlidir. Halaf merkezimizi Surtepe, Fıstıklı/Zeytinlibahçe, Mezraa-Teleilat, Gre Virike ile özdeşleştirebiliriz.

3.2.2.4. Diyarbakır İli

3.2.2.4.1. Girikihaciyan/ Girikhaciyan Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır ilinin 6 km. güneyinde, Ergani ilçesinin 20 km. kadar güneydoğusunda, eski adıyla Ekinciyan, yeni adıyla Ekinciler köyünün 1 km. doğusunda kalmaktadır. Ergani-Diyarbakır yolunun kuzeydoğusundadır. Aynı zamanda, höyüğ'ün Güney batısından, Ergani-Diyarbakır tren yolu geçmektedir. Gerikihaciyan ya da Girikhaciyan adlarıyla da anılır. Konumu gereği Kuzey Suriye'ye açılan vadiye yakın bir yerde bulunmaktadır. Çevresinde su kaynakları ile beslenen bu höyük 3.5 m. derinliğe sahip, 150-250 m. kadarda bir genişlik ile Dicle Vadisi'nde Halaf kültürünün önemli bir merkezi konumundadır (Watson - LeBlanc, 1973, s. 119). Yukarı Dicle sınırları içerisinde değerlendirilen bu yerleşme 3 m yüksekliğe sahip, Ergani'den Diyarbakır'a uzanan ve güneyde Kuzey Suriye vadisine doğru açılan, Boğazçay'ın suladığı geniş Diyarbakır ovasının kuzeydoğusundadır. Günümüzde tarla olarak kullanılan höyüğ'ün çevresinde küçük su kaynakları bulunmaktadır**(Ek 28.** Harita 28**)** (Yakar, 2011, s. 263 ve Watson - Le Blanc, 1990, s. 31-40).

Araştırmalar: İstanbul Üniversitesinin prehistorya bölümü ve Chicago Üniversitesi Doğu Bilimler Enstitüsünün katkıları sonucu 1963 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yüzey Araştırmaları sonucu bulunmuştur. Bu araştırmaların başkanlığını Robert Braidwood yapmışken İstanbul Üniversitesi'nden Halet Çambel eş

başkanlığı görevini yürütmüştür. Patty Jo Watson bu çalışmalara katılmıştır. Beş yıl sonra ise yüzeydeki seramik bulguları toplanıp incelenmiş ve kazılara aynı yıl yani 1968 yılında başlanmıştır. Uzun bir dönem kazılara ara verildikten sonra 1970 yılında tekrar kazısı yapılmıştır. P.J. Watson ile S. A. LeBlanc ise Girikihaciyan höyükte yapılan projeleri ve kazıları ayrıntılı olarak aktarmışlardır (Watson - LeBlanc, 1990, s. 1–4). Halet Çambel'in gerçekleştirdiği ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin genelini kapsayan araştırma sonuçlarında Girikhaciyan Höyük önemli bir yer tutar (Çambel - Braidwood, 1980, 33–64). Halet Çambel burada yapılan Araştırmaları ve sonuçlarını en ince bir şekilde aktarmıştır (Çambel - Braidwood, 1980, s. 23).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Girikihaciyan höyük içerisinde çok büyük bir Halaf yerleşmesinden söz edemezsek de bu yerleşim yeri Halaf seramiklerinin yorumlanmasında önemli bir konuma sahiptir (Mellink, 1969, s. 205 ve Korfmann, 1982, s. 151). Çayönü'nün 30 km. güneydoğusunda konumlanarak Dicle vadisinde ki Halaf kültürünün gelişimi hakkında değerli bilgiler verir. Höyükte Halaf'ın son evresi PostHalaf ve Geç Halaf olarak tanımlanan ve üst ve alt yerleşme katları olarak adlandırılan iki ana evre saptanmıştır. Kazılarda Halaf kültür toprağının altında ana toprağa varılmıştır (Watson - Le Blanc, 1990, s. 38-40). Yerleşmenin Halaf seramikleri C14 tarihlemelerine göre Erken evre yaklaşık M.Ö. 6195-5435, Orta evre yaklaşık M.Ö. 6500-5370, Geç evre yaklaşık M.Ö. 5665-5190'lere denk gelmektedir (Yakar, 1991, s. 57 ve Aurenche - Evin 1987, s. 712). Bu höyük çevre yerleşmeler ile Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya arasında birçok bağlantının olduğu belirtilmektedir. Girikihaciyan Höyük içerisinde ki Halaf dolgusunda ele geçen; kırmızımsı kahverengi ya da koyu gri üstüne koyu kırmızı boya ve ince çizgi bezekli toplam 83 adet parçanın ise ithal olduğu bildirilmekte olması bu durumu gözler önüne sermektedir. 34.500 Halaf seramiği üzerinde yapılan incelemede bunlardan sadece %12-13'ü boyalı seramik grubunu oluşturmaktadır (LeBlanc - Watson, 1973, s. 119).

PostHalaf dönemi çanak çömleğinde bir önceki Halaf evresinde görülen boyalı seramikler yok denecek kadar az sayıdadır; yalın seramikler ise biçim ve teknik açısından farklılıklar göstermektedir. PostHalaf döneminin baskın grubunu ince saman katkılı; gri ya da bej renkli; kaba seramikler oluşturmaktadır. Halaf seramiğinin hamur renginde fırınlama tekniğinin etkisi çok fazladır. Kâseler fırınlama işleminden sonra sarımsı ya da portakalımsı kahverengi, bazen de gri renkte hamur rengine sahip olmaktadırlar. Bu fırınların sıcaklık değeri 900 derece olup fırınlarda oksidasyon ve rediksiyon işlemi uygulanmaktadır. Açık renkler olan özellikle devetüyü ve portakal renklerine daha sık

oksidasyon işlemi gerçekleştiriliyor. Çok nadirde olsa redüksiyon yani yükseltme görülmektedir (Watson - LeBlanc, 1990, s. 42–46 ve LeBlanc - Watson, 1973, s. 132). Bu seramik gruplarının biçimlerini yuvarlak kâseler; açık ve dar ağızlı çömlekler oluşturmaktadır. Form yapısındaki tabak, kâse ve çömlekler dışında oval kaplar; minyatürler; ayaklı kaplar; halka dipliler; emzik ve kapaklar gibi çeşitlilik gösteren formlara sahiptir. Kâseler yapılarına göre; dışa dönük düz kenarlılar, dışa dönük ve içbükey kenarlılar, yuvarlak kenarlılar, çukur ağızlılar, çan biçimliler olarak ayrılmaktadırlar. Kâse benzeri dörtgen vazolar, dışa dönük boyunlu vazolar diğer form özelliklerini yansıtmaktadır **(Ek 344.** Levha 238a**)**. Seramik gruplarında tutamaklar ve küçük kulplar da görülür. Kâse ve tabak ile çeşitli biçimlerdeki çömleklerden oluşan iki ana form grubundan ilkinde içte ve dışta astar uygulanmıştır; çömleklerde ise dış tümüyle; iç ise omuz hizasına kadar astarlıdır. Tümü olmamakla birlikte çoğunluğu perdahlıdır. Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinde Yuvarlak kâselerden ağız kısımları açık ve oldukça dar olan çömleklere kadar çeşitli versiyonlar göstermektedir.

Halaf seramiklerinin ele geçtiği tabakalardan iki evreli bir aşamanın yaşandığı görülmektedir. Ele geçen malzemeler bunu gösteren en güzel ayrıntılardır. Girikihaciyan'da bulunan Halaf seramiklerinin içinde ithal olduğu düşünülen kapların Tell Halaf yerleşiminden gelen seramiklerle birebir uyum göstermesi bu yerleşimin Erken Kalkolitik çağ içerisinde kültürel alışverişte bulunduğunu göstermektedir. Bunu ispat eden kaplar koyu gri, kırmızı ve kahverengi üstüne koyu kırmızı boya ile ince çizgi bezekli toplam seksen üç adet parça üzerinde kanıtlanmıştır (Watson - LeBlanc, 1990, s. 41–809).

Girikihaciyan Höyük içerisinde Halaf boyalılarının genel yapısı ince saman katkılı, Gri ve bej renkli ve kaba, ince yapılı seramikler bulunmaktadır. İnce yapılan kaplarda ince kum ve ince saman katkısı, tohum kırıntısı gibi inorganik maddeler ile bitki katkısı görülürken kaba yapılı seramiklerde ise değişik boyutlarda kum tanecikleri, kil tanecikleri ile biraz daha iri saman katkıları gibi organik katkılar görülmüştür.

Halaf boyalılarında seramik bezemeleri farklılık göstermektedir. Seramiklerin bir kısmının içi ve dışı astarlanmıştır. Astarlamada ince astar, koyu astar ve kendi yapısında bulunan astar olarak üç astar tipi görülür. Bir kısım seramik ise dış tarafı tam anlamıyla astarlanmışken iç kısım sadece omuz hizasına kadar boyanmıştır. Açık kaplarda hem içe hem de dışa astar uygulanırken, kâselerin genelinde kaide kısmı astarlanmamıştır. Kapalı kaplarda astar omuz başlangıcından içte kaide kısmına kadar, dış yüzeylerde ise astarlama yüzeyin tamamına uygulanmıştır. Halaf boyalılarının yüzey yapısı çok parlak

değilse de birçok amorf parçada perdahlama işlemi fark edilmektedir. Bu seramiklerin parlaklılığının az olmasının asıl nedeni perdahlamada taş ve tahtanın perdahlama aleti olarak kullanılmasından kaynaklanıyor olmasındandır. Seramiklerin geneli perdahlıdır. Halaf boyalıları devetüyü ile kızılımsı kahverengi, kahverengine yakın sarı ya da siyah renklidir ve mat bir boya yapısına sahip olan bu seramiklerde tek farklı olan seramik beyaz boya ile boyanmıştır. Halaf seramiklerin boyama hatlarında herhangi bir parmak izine rastlanmamıştır. Bu özellik boyama üslubunda kıl ve bitki liflerinde yapılmış fırçaların kullanıldığını göstermektedir. Geometrik motifler; genel olarak temel şekillerden ve bu temel şekillerden üretilmiş motifler ile bu motiflerden birleştirilmiş motiflerden oluşmuştur. Bezemelerde geometrik motifler yanı sıra hayvan ve bitki motifleri stilize olarak verilmiştir. Geometrik bezemelerde içi noktalı üçgen bezemler, daire bezemeler, nokta bezekler, bant bezemler, çizgi bezemeler ve buna bağlı dalga motifleri, sade verilen dalga motifleri, yan yana dizilmiş kum saatleri motifleri, çeşitli büyüklükte bantlar, nokta, daire, dörtgenler, ışınlar, aralıklı verilen sıralı belirli bir düzene sahip boya bezemeleri, dama motifleri seçilmiştir. Zikzak çizgilerden oluşan şevronlar, baklava motifleri, üçgen ile üçgen dizileri, şeritler ve malta hacı motifleri görülür. Daire motifleri ile farklı türde yay motifleri düz ya da noktalı bezeme dizimi ile verilmiştir. Sayıca az ve genellikle stilize üsluptaki temsili bezekler ise ve bitki bezekleridir. Bitki bezemelerinde çiçek motifleri dikkati çeker. Stilize verilmiş olan bu motif üslubunda çiçeklerin yaprakları işlenmeye çalışılmıştır. Vazolardaki yaprak sayısı boyutlara göre değişmektedir. Vazoların bütün yüzeylerini kapsayan bir üslup seçilmiştir. Halaf seramiklerinde muhtemel bezemelerin tüm örneklerini teşkil eder **(Ek 345.** Levha 239**)** (Watson - Leblanc, 1990, s. 42-56). Açık kaplarda motifler hem içte hem dışta, bazen kaidede bezen ise kaide çevresinde görülebilmektedir. Kapalı kaplarda ise özellikle bodur vazolar ve çukur ağızların içinde, dışında ve kapların kenarlarının altında ince olarak işlenmiş motifler görülmektedir. Nokta bezekli ve hayvan ağırlıklı olarak boğa bezekli kapların ayrı bir önemi vardır Nokta bezekli parçaların PostHalaf için tipik bir örnek olduğu bildirilmektedir. Seramik gruplarında beyaz boyamanın ele geçtiği seramik örneği ise Orta Halaf dönemi özelliklerini göstermektedir (Aksoy, 1973, s. 1, 86).

Girikihaciyan'ın seramik formlarını ise kâseler ile vazolar oluşturmaktadır. Genellikle el yapımı olan bu çanak-çömlekler içerisinde sığ olan kâselerde mevcuttur. Kâselerin form özellikleri ise; düzgün kenarlılar, iç bükey kenarlılar, yuvarlatılmış kenarlılar ve çan biçimli olanlardan oluşmaktadır. Vazolar ise; çukur ağızlılar, kıvrılan

kenarlılar, bodurlar ve farklı büyüklüklere sahip olanlardan oluşmaktadır (Watson - LeBlanc, 1990, s. 56, 609).

Karşılaştıralar: Girikihaciyan Höyük seramikleri bölgenin Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinin bölgedeki yoğunluğunu ve bölgenin çekirdek bölgesini anlamamızda önemli bir konum teşkil etmektedir. Girikihaciyan'ın boyalı Halaf seramiklerinin form yapısı Kuzey Mezopotamya'daki Banahilk Höyük içerisinde de görmek mümkün olmaktadır[5] (Watson - LeBlanc, 1990, s. 55–63). Yapılan değerlendirmelerde bu höyüğ'ün Halaf kültür dokusunu; Yarim Tepe, Arpachiyah, Tell Agab, Tell Sabi Abyad, Kurban Höyük ve Çavi Tarlası içerisinde görmek mümkündür. Değerlendirmeler içerisinde işlenmiş taş eserlerin ise Çayönü ve Banahilk höyük içerisinde olması ilişki kurdurulabilecek merkezlerin sayısını arttırmıştır (Runnels, 1992, s. 515).

3.2.2.4.2. Salat Tepe Höyük

Fiziki Konum: Salat Tepe Höyüğü Diyarbakır ili Bismil ilçesine bağlı Yukarı Salat Beldesi'nin güneydoğusunda yer alır (Ökse - Alp - vd. 2001, s. 593). Bismil ilçe merkezine 14 km., Batman il merkezine ise 35 km. uzaklıktadır. Dicle Nehri'nin kuzeyinde yer alan Salat Çayı'nın doğuya doğru kıvrım yaptığı kesimde ve Ilısu Baraj alanı içinde yer alır. Dicle nehrine kuzeyden kavuşan Salat çayının doğuya doğru kıvrım yaptığı yerde konumlanmıştır (Ökse, 1999a, s. 333). Bismil ve Batman arasında deniz seviyesinden ortalama 500 m yükseklikte bulunan Salat Tepe, Holosen'de gelişen Tigris Nehri Vadisinin üst kesiminde ± 4-5 m kalınlıktaki alüvyonsal taraça üzerinde yer alır (Doğan 2005, s. 48). Höyüğ'ün yüksekliği 25 m olup, kuzeybatı-güneydoğu yönünde yaklaşık 200 m, kuzeydoğu-güneybatı yönünde ise 130 m boyutlarındadır.

Araştırmalar: Salat Tepe yüzey Araştırmaları 1989 yılında G. Algaze ve ekibi tarafından ''The Tigris-Euphrates Reconnaissance'' projesi adı altında başlamıştır

5 Girikihaciyan içerisindeki yuvarlak kenarlı kâselerin benzerleri Banahilk içerisinde de çok yaygın olarak görmek mümkündür. Girikihaciyan içerisindeki yuvarlak kenarlı kâselerin çapları 110–240 milim. arasında değişirken, Banahilk içerisindeki yuvarlak kenarlı kâselerin çapları 130–320 milim. arasında değişen oranlara sahiptirler. Banahilk içerisinde ele geçen yuvarlak kenarlı kâselerin çoğunluğu Girikihaciyan'ın yuvarlak kenarlı kâselerine göre daha fazladır. Girikihaciyan içerisinde dışa dönük düz kenarlıların çap boyutları ise 80–340 milim. arasında değişmektedir. Dışa dönük düz kenarlılar Girikihaciyan içerisinde yuvarlak kenarlılara oranla daha baskın bir form özelliği göstermektedir. Girikihaciyan'da dışa dönük iç bükey kâselerde çok yaygın bir form grubudur. Dışa dönük iç bükey kâselerin ağız çapları ise 90–300 milim. arasında değişmektedir. Halaf kap formlarında en ayırt edici form grubunu ise çan biçimli kâseler almaktadır. Çan biçimli kâselerin benzer özelliklerine Banahilk içerisinde de rastlamak mümkündür fakat baskınlık derecesi son derece azdır. Schmit'in terminolojisinde Büchse-Dörtgen Kâse Benzeri Vazolar olarak belirtilen belirgin bir şekilde bodur, geniş ağızlı yapıya sahip kâse benzeri vazolar Girikihaciyan içerisinde Banahilk'e göre daha az baskın bir form grubunu teşkil etmektedir.

(Algaze, 1991). Bu araştırma daha sonra 1998-1999 yıllarında ‘‘Karkamış ve Ilısu Barajı Kurtarma Projesi/Metu’’ kapsamında yüzey Araştırmaları ve 2000-2006 yıllarında kurtarma kazıları şeklinde devam etmiştir (Ökse - Alp - vd. 2001, s. 593–596). 2010 yılında kazılar A. Tuba Ökse yönetiminde devam etmektedir (Ökse – Görmüş, vd. 2010b, s. 317). Bizans döneminden Orta Bronz Çağına (M.Ö. 16. yy.) ve Kalkolitik dönem içerisinde Halaf dönemine kadar yerleşim görmüştür (Esentürk - Ökse - vd. 2007, s. 758–759).

Seramiklerin Genel Özellikleri: F-G 12 açmalarında ulaşılan pise duvarlardan inşa edilmiş erken mimari tabakalar ve içerisindeki seramikler Halaf-Ubaid geçiş dönemi ile birlikte Halaf kültür döneminin de yaşandığını göstermektedir. F 12 açmasının kuzey basamakta Halaf seramikleri ele geçmiştir (Ökse – Görmüş, vd. 2010, s. 322). Ele geçen seramik ve mimari veriler ışığında Salat Tepe’nin ilk sakinleri Erken Kalkolitik Çağ içerisinde buraya yerleştiğini de göstermektedir (Ökse, 2009a, s. 50). Tepenin güney yamacında H-12 açmasında boya ile şekillendirilmiş dalgalı hatların verildiği ve yatay şeritlerden oluşmuş karakteristik Ubaid seramiği ile birlikte az sayıda boyalı Halaf ve Halaf-Ubaid geçiş evresinin özelliklerini gösteren seramiklere ulaşılmıştır **(Ek 346.** Levha 240**)** (Ökse - vd. 2009b, s. 24). Merkezde Salat Çayı’nın taşkını, Amik D Sonu-Erken Kalkolitik Çağ tabakaları ile Ubaid Çağ tabakalarını birbirinden ayırmıştır. Bu taşkın Halaf kültür tabakasının üzerini de örtmüş olabilir bu nedenle Halaf tabakasına ulaşılamamış olunabilir (Ökse, 2004, s. 612). Boyalı Halaf seramikleri bu merkezin ilk yerleşim kültürünü de yansıtmaktadır (Ökse, 2008, s. 34–35).

Karşılaştırmalar: Boztepe, Yayvantepe, Girikihaciyan ve Ilısu/Bismil Halaf yerleşmeleri ile karşılaştırılabilir. Salat Tepe’nin Halaf yapılanması Dicle Nehri aracılığıyla Diyarbakır çevresinin Mezopotamya ile iletişimin yoğun olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Halaf seramikleri Dicle üzerinden kuzey-güney yönlü etkileşim gösterirken Diyarbakır’ın düz ovası üzerinde batıya yönelerek Ergeni-Maden yolu üzerinden Kuzeybatı’ya yönelmiş olmalıdır.

3.2.2.4.3. Çayönü Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ili, Ergani İlçesinin 7 km. güneybatısında, Sesveren/Hilar Köyü yakınlarında yer almaktadır. Yukarı Dicle Sınırları içerisinde Dicle’nin bir kolu olan Boğazçay’ın kuzey yakasında yer alır. Konum olarak Doğu

Torosların aşağı yamaçlarında ki bir vadide yer almaktadır **(Ek 29.** Harita 29**)** (Özdoğan, 2003, s. 33 ve Braidwood - Çambel, 1982, s. 3).

Araştırmalar: Çayönü'nde 1963 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı adına Halet Çambel ile Chicago Oriental Institute adına Robert J.Braidwood'un, Güneydoğu Anadolu'da kültür tarihi ile ilgili bazı sorunlara ve özellikle besin üretimine dayalı ilk köy topluluklarına nasıl ve ne şekilde başladığı sorusuna yanıt aramaları ile başlamıştır. 1978 yılında Karlsruhe Üniversitesi'nden Wulf Schirmer, 1990 yılında Roma Üniversitesi'nden Isabella Caneva ekibe katılmıştır (Özdoğan - Özdoğan,- vd. 1994, s. 104). Kazı başkanlığını 1986 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Mehmet Özdoğan yürütmeye başlamıştır. Bu dönemde Aslı Özdoğan ve Michael Davis yönetiminde kazılara tekrar başlanmıştır. Höyükte, kazı Çalışmalarının yoğunluğunu çanak-çömlek öncesi dönem aldığından, 1972 ve 1979 yıllarında küçük sondajlar dışında çanak-çömlekli alana dokunulmamıştır. Yalnız 1987 ve 1988 yıllarında çanak-çömlekli yapılanmayı anlamak için sınırlı bir çalışma yapılmıştır. Özellikle 1987 yılı Çalışmaları çanak-çömleksiz Çayönü höyüğ'ünün çevresindeki çanak-çömlekli yerleşimlerin önceden sanıldığından çok daha karmaşık bir yapıda olduğu Neolitik, Kalkolitik, İlk Tunç Çağ ve Demir Çağ gibi olgularında olduğu ortaya çıkmıştır. 1989 yılından önceki çalışmalarda çanak-çömleksiz Çayönü yerleşmesinin höyüğ'ün kuzeyine dik bir yamaç ile indiği ve bu kesimde bir tabakalanma olduğu anlaşılmıştır (Özdoğan – Özdoğan,- vd. 1990, s. 72-78).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte 7 kültür katı belirlenmiştir. 7. tabaka çanak çömleksiz Neolitik döneme, 4.ve 5. tabakalar Hassuna dönemine verilmişken, 3. ve 2. tabakların dönemi tam olarak netleştirilememiştir. Ancak 2. tabakanın hemen üst yüzeyinden itibaren Halaf seramikleri ele geçtiğinden bu kısım Halaf dönemine verilebilmektedir. Bu tabaka 1. tabaka olarak değerlendirilmiştir (Özdoğan - Özdoğan, 1993, s. 96-100). Bu iki tabaka ve en üstte tahminen tahribata uğramış olan Halaf kültürüne ait köy yerleşmesi mevcuttu (Yakar, 2011, s. 262). Diğer tabakalarda yapılan çalışmalarda Halaf seramiği bulunmamaktadır (Aytek, 2008, s. 126). Çayönü yerleşmesinde M.Ö. 7500'den başlayarak M.Ö. 5000'e kadar süren bir dönemi kapsayan 60 yapı katı ortaya çıkarılmıştır. Bu yerleşmede ayrıca dallardan yapılma basit yuvarlak planlı mimari olgular ile karşılaşılmıştır. Bu evrenin ayrıca taş temelli dikdörtgen evreye geçişte bir aşama olduğu da ortaya çıkarılmıştır. Çayönü tepesinde ilk yüzey toplamasından itibaren höyüğ'ün eteklerinde çanak-çömlekli dönemlere ait başka

yerleşme birimlerinin olduğu bilinmekteydi. Yüzey Malzemesi üzerinde yapılan ilk belirlemelerde höyüğ'ün eteklerinde Erken Kalkolitik Çağ malzemelerine ulaşılmıştır. Bu Erken Kalkolitik seramiklerinden bir Halaf seramiğini M. Özdoğan 1988 yılı yüzey araştırmalarında Çayönü'nde bulmuştur (Özdoğan, 1990, s. 459). Çayönü çalışmalarında ele geçen çanak-çömlek seramiklerinin ana çizgileri Amik A ve Amik B kültür evrelerinden bilinen koyu yüzlü perdahlı çanak-çömlek gruplarıyla örtüşmektedir. Bu koyu yüzlü seramikler ile Halaf kültürü arasında bağlantı kurulmaktadır (Yakar, 1994, s. 7). Seramik özelliklerinin Keban bölgesinden Tülintepe ile de benzeştiği belirtilmektedir. Bu nedenle bu seramiklerin aslında Halaf seramik grubunun erken evresi içinde olduğu düşünülebilir. Çayönü'ndeki boya bezemeli çanak-çömlekler ile koyu yüzlü Perdahlı seramik gruplarının bir arada bulunması da bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Ergani Ovası, Halaf ve Ubaid kültürünün yayılım gösterdiği bölgelerden birisi olarak burada Halaf kültürünün olmayışı büyük bir şüpheyken ilerleyen süreçte yüzeye yakın katmanlarda birebir Halaf benzeri seramiğe ulaşılmıştır. 1989 yılı çalışmalarında geniş olarak açılan 1. ve 2. tabakalar tümü ile koyu yüzlü Perdahlı çanak-çömlek türünü verirken beraberinde boya bezekli seramik örneklerini de içermektedir. Çayönü'nün 1. ve 2. tabakalarının Halaf kültüründen daha eski olup olmadığı bilinememektedir. 2. yapı katının güney kısmında bazı fırın artıkları ele geçmiş ve bu fırınlarda seramik yapıldığı da çevresinde ele geçen fırın artıklarından anlaşılmaktadır. Bu artıklar ile beraber 2. yapı katı için bir yaş belirlemesi yapılamamıştır. Ancak yüzey toprağı içinde azda olsa görülen boyalı Halaf seramiklerine 2. tabaka içerisinde rastlanmadığının belirtilmesi bu tabakada Halaf öncesi ya da aslında geçiş dönemi bir kültür evresinin olabileceğini de düşündürebilmektedir (Özdoğan - Özdoğan, 1993, s. 87-103). 2. tabaka içerisinde ele geçen çömleklerin büyük bir kısmı, Güneydoğu Anadolu- Kuzey Suriye'nin koyu yüzlü Perdahlı olarak adlandırılan seramik türüne girmektedir. Bu yerleşmede bir seramik grubu daha bulunmuştur ki bu grup daha çok Doğu Anadolu-Kafkas ile benzer özellikler göstermektedir. Ancak düğme biçimli kabartma bezemeleri ile bu gruptan ayrılan bu seramik grubu kesin olmamakla birlikte bu tabakayı hemen Halaf öncesi bir döneme M.Ö. VI. binyıl sonlarına doğru tarihlendirilebilir (Özdoğan - Özdoğan,- vd. 1992, s. 100–101). 3. ve 4. tabakalarda ki seramik özelliklerindeki ana çizgiler 1. ve 2. tabakalardakilere uymaktadır. Çok ufak bir farklılık gözlenmektedir. Bunlar ise yumrucuk bezemesinin artık görülmeyişi, Hassuna ile benzeştirilebilecek bazı parçaların varlığıdır. 3. tabakada yangın izlerine rastlanmıştır bu yangının kültür katları arasında belirli bir dönem yerleşimde boşluk olup olmadığı belirlenememiştir. Ancak tabaka

dolguları yanı sıra çanak-çömlekteki görülen değişiklik en azından kültürün değiştiğini gösterebilmektedir. Bu tabaka içerisinde koyu yüzlü perdahlı seramik grupları sayıca azalmış, bunun yerini daha açık renkli Perdahlı, bazen kırmızı astarlı ve daha ender olarak açık renk astar üzerine kırmızı geometrik boya bezemeli bir çanak-çömlek grubu almıştır. 3. tabaka içinde Hassuna kültürünün çizi bezemeli kapların benzerlerini hatırlatan "husking tray"ların ele geçmesi bu tabakanın Hassuna'nın kendine özgü evresi ile yaşıt olduğunu gösterebileceği belirtilmektedir 5. ve 6. tabakalar ise tamamen farklı bir kültür aşamasının olduğunu göstermektedir. Bu tabaka içerisinde de çanak-çömlek buluntuları içerisinde de koyu yüzlü Perdahlı seramik grupları görülse de gerek açık renkli seramiklerin artışı gerekse boya bezemeli bir tür çanak-çömleğin bulunmuş olması bu tabakaların çok farklı bir kültüre ait olduğunu göstermektedir. Çayönü'nün 5. ve 6. tabakalarında bulunan boya bezemeli çanak-çömlek türü ile bu bölge için farklı bir kültür öğesi teşkil etmektedir. Açık krem renkli astar üzerine koyu renk boya bezemeli kap parçaları bulunmuştur. Bu tabakalar içerisinde Hassuna özelliği gösteren kap parçalarının da ele geçmiştir ancak 4. tabakada ele geçen seramiklerden birinin sert sağlam cidarı ve üzerindeki şevron motifi Halaf seramiğini de hatırlatması açısından çok ilginç sonuçlar doğurmaktadır **(Ek 347.** Levha 241**)** (Özdoğan - Özdoğan,- vd. 1991, s. Res. 7b ve Özdoğan - Yalman, 2004, s. 92).

Karşılaştırmalar: Höyükte ele geçen çanak-çömlek parçaları gerek seramik gerekse biçim bakımından Amik Ovası seramik örnekleri ile benzeşse de, Doğu Anadolu'nun kendine özgü bir özelliği olan yumrucuk dizelerinden oluşan bir bezeği de içermektedir. Ayrıca yerleşim yerindeki seramik grupları güneydeki Umm Dabbagiyah ve kuzeydeki Shulaveri kültürleri ile de yakın benzerliği olduğu bilinmektedir. Açık krem renkli astar üzerine koyu renk boya bezemeli kap parçaları Mersin Yümüktepe içerisindeki XXII.-XIV. tabakalarda ele geçen boya bezemeli kap parçaları ile tümüyle uyuşmaktadır (Özdoğan – Özdoğan - vd. 1991, s. 71–77). Çayönü'nde ele geçen Halaf seramikleri ve PreHalaf seramikleri biçim ve bezek olarak Orta Fırat ve Dicle Havzası içerisindeki Halaf seramik türevleriyle benzerlik göstermektedir. PreHalaf ve Halaf seramiklerinin bir kısmı farklı özellikler gösterse de daha çok kuzeyinde konumlanmış merkezlerin Halaf seramikleriyle uyuşmaktadır (Aytek, 2008, s. 128). Çayönü yerleşmesini Halaf kültürünü barındıran ve aynı coğrafyada bulunan Girikihaciyan ve Yayvantepe/Till Huzur ile karşılaştırmak mümkündür (Özdoğan, 2007, s. 59). Diyarbakır, Ergani ilçesinde bulunan diğer önemli Halaf yerleşmesi Gri Havrik'dir. Gri Havrik'in seramikleri Geç Halaf ve PostHalaf seramikleri gösterse de Ergani üzerinden

Elazığ'a yayılımda Çayönü'yle birlikte kilit rol oynar. Ayngerm Yanı Höyük, Çayönü'nde bulunan PreHalaf seramikleriyle aynı zaman dilimine tarihlenen seramik türleri bulunan önemli bir merkezdir. Merkezde ele geçen Dark-Faced Burnished Ware, Chaff-Tempered Plain Ware'ler Çayönü'nde ele geçen seramiklere benzemektedir. Bu seramikler Erken Halaf'a geçişte önemli birer örnektirler. Karşılaştırma yapılan diğer merkez Yayvantepe/Till Huzur'dur. Çayönü Diyarbakır/Çermik ilçesi üzerinden Şanlıurfa,/Haran Ovasına açılan bir yol üzerindedir. Küçükhedbe Höyük içerisinde ele geçen Halaf seramikleri ile Çayönü'de ele geçen seramikler bu karşılaştırmışlardır. Merkezler arasında iletişim olduğu düşünülmektedir (Bischoff, 2004).

Çayönü'nde ele geçen obsidyenler toplamda tonlarca kiloya ulaşması bu merkezin Bingöl ve Van Havzası ile ticari ilişkilerin ne denli yoğun olduğunu gözler önüne sermektedir. Çayönü ile Bingöl'deki dağlık alandan çıkan obsidyenin uzantısı 150 km. kadardır ve zorlu yollar içermektedir. Bu ticaret Halaf kültürünün ne kadar güçlü bir iletişime sahip olduğunu göstermektedir (Özdoğan – Özdoğan,- vd. 1994, s. 111).

3.2.2.4.4. Boztepe Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ili, Bismil ilçe merkezinin 8 km. doğusunda yer alır Ziyaret Tepe'nin tam karşısında konumlanmış, 4 metre yüksekliğinde küçükçe Halaf yerleşmesidir **(Ek 30.** Harita 30**)** (Yakar, 2011, s. 262).

Araştırmalar: Boztepe'de ki arkeolojik Çalışmaları Utah Üniversitesi'nden Bredley Parker başkanlığında bir ekip tarafından 1999 yılında başlamıştır (Parker – Creekmore - vd. 2001b, s. 23).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükteki Alan A ve Alan B açmalarında Halaf seramikleri ele geçmiştir. Alan A da yüzey seviyesinin 2.6 m. altında Halaf dönemine ait mezarlıklar ele geçirilmiş ve bu mezarlıklarda Halaf seramikleri ele geçmiştir. Bu seramik topluluğu basık, dışa eğik düz kenarlı kaplar, küresel, yuvarlak ağızlı ve boyunlu çömlekler ile pek çok minyatür vazo formlarından oluşmaktadır. Bu seramiklerde çeşitli karakteristik Halaf motifleri kullanılmıştır **(Ek 348-349.** Levha 242-243**)**. Bunlar arasında yalnızca ağızların iç kısmında görülen *"kırmızı-scalloped"* motifi, krem rengi astar üzerine siyah ağ motifi, krem rengi astar üzerine su damlası diyebileceğimiz motif sayılabilir. Bu boyamalarda bezeme olarak dikkate değer olanı tüm bir kap üzerindeki uzun boyunlu hayvanların geçiş sahnesi olan kırmızı kahverengi seramiktir **(Ek 350.** Levha 244**)**. Diğer dikkate değer seramik ise Mezar 1'de bulunan kırmızı astar üzerine

siyah polka noktalar ile boyanmış basık bir çömlektir **(Ek 349.** Levha 243**)** (Parker – Creekmore - vd. 2001a, s. 566-567).

Karşılaştırmalar: Boztepe muhtemelen Dicle nehrinde hemen karşısında yer alan Ziyarettepe Höyük ile Halaf döneminde bağlantı içerisinde yer almaktaydı **(Ek 30.** Harita 30**)** (Parker – Creekmore – vd. 2001a, s. 572).

3.2.2.4.5. Yayvantepe/Til Huzur Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ili, Ergani ilçesinin 6 km. güneyinde yer alır. 9 m. yüksekliğe sahip prehistorik höyük Halaf kültürünün yayılımı açısından önemli bir konumdadır. Yukarı Dicle sınırları içerisinde değerlendirilir.

Araştırmalar: Höyükteki kazılar 1991 yılında İstanbul ve Roma Üniversitelerinin Çalışmaları ise başlamıştır. Neolitik evreden Erken Bronz Çağına kadar yerleşim gördüğü tespit edilmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yayvantepe'de ele geçen Halaf seramikleri Erken evreyi vermektedir. Bu seramikler boyalı olduğu gibi monokrom olarak da yapılmışlardır. Höyüğ'ün kuzey step açmasında küçük parçalar halinde Halaf seramikleri ele geçirilmiştir. Bu seramiklerin boyalı olanlarında boyama olarak kırmızı, mat kırmızısı ve siyah kullanılmıştır. Ele geçen seramikler M.Ö. 5770-4525 yıllarını kapsamaktadır (Yakar, 1994, s. 10). Motifler geometrik bezeme ağırlıklıdır. Bezemelerde baklava motifi, çapraz zigzaglar, nokta motifleri, panel oluşturacak şekilde şevronlar, kafes motifi, balıksırtı motifi ve düz panel bezemeler dikkati çekmektedir **(Ek 351.** Levha 245**)** (Caneva, 1993, s. 109).

Karşılaştırmalar: Yerleşmede ele geçen Halaf seramiklerinin benzerleri Girikihaciyan'ın Halaf buluntuları ile benzerdir. Motiflerin hemen hemen tamamı Girikihaciyan'da mevcuttur. Mezopotamya'nın Halaf motifleri de benzerlik göstermektedir. Yayvantepe Halaf kültürünün Diyarbakır üzerinden Elazığ'a geçişi sağlayacak olması açısından çok önemli bir merkezdir.

3.2.2.5. Mardin İli

3.2.2.5.1. Kerkuşti Höyük

Fiziki Konum: İpek Yolu olarak bilinen karayolunu genişletme Çalışmaları sırasında tespit edilen arkeolojik yerlerden biri de Mardin ili, Derik ilçesinde ki Alanlı

köyünün 3 km. kuzeybatısında yer alan Kerküşti Höyük olmuştur. Bu höyük, Kuzey Mezopotamya ovası olarak değerlendirilen bölgede, Mardin-Midyat eşiğinin hemen güneydoğusunda Harran ovasına açılan genişçe bir düzlükte, bazalt akıntısının kenarına konumlanmıştır. Höyüğ'ün doğusunda Kocadere akmakta, güney, kuzey ve batısında geniş alüvyonsal tarlalar bulunmaktadır (Sarıaltun, 2010, s. 88).

Araştırmalar: 1981 yılında Şanlıurfa/ Viranşehir-Habur sınır kapısı arasındaki yol Çalışmaları sırasında saptanmıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin Mardin Müzesi ile ortaklaşa yürüttüğü kazılarda Roma döneminden (Ekmen, 1983, s. 313-314). M.Ö. 5800 yıllarına ait Halaf döneminden ortaçağa uzanan kalıntılarla karşılaşıldı. Tarlalar arasında beş m. yükselen höyükteki arkeolojik dolgular ova seviyesinin altında da iki buçuk m. devam ediyor. 1981 yılında müze ekiplerinin açığa çıkardığı ilk kalıntıları Roma devrine ait mozaik ve bazalt oda mezarları oluşturuyor. Üzerinden toprak çekilen ve güney yamacı bir süre yol olarak kullanılan höyüğ'ün en üstünde iri bazalt taşlardan hazırlanmış bir teras ile çevre duvarı yükselir. Burada M.Ö. II. binyıla tarihlenen, içlerinde zahire küpleri ve bebek mezarları bulunan kerpiç duvarlı bir mekân bulunmaktadır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf tabakasının en üst seviyesinde alçak kubbeli, büyük oval fırınlar vardır. Burada mezarların çokluğu ve fırınlara yakınlığı dikkat çekicidir. Bebek mezarlarından biri iç içe konmuş iki kâse ile birlikte gömülüdür. Fırınların çevresinde kemik alet, kil ağırlık, ağırşak gibi günlük kullanım eşyalarının eksikliği, buna karşılık çok miktarda zikzak, kafes, benek ve güneş motifleri ile stilize boğa başı ve insan betimleri gibi boya bezekli kaplar yerleşmenin bu kesiminde çanak çömlek üretimine işaret eder. Fırınların altındaki yerleşim taş temelli çok sayıda "tholos" adı verilen yuvarlak kubbeli ve bir kaç dörtgen yapıdan oluşur. Tholos'lardan biri yanıktır, içindeki kalın kerpiç sıva ile karışık dal izleri yapıların sepet şeklinde örülü dal-örgü bir örtüye sahip olduğunu gösterir. Yapıların içi ve dışındaki yetişkin mezarları çarpıcıdır. Çoğu katlanarak yan yatırılmış iskeletler Halaf dönemi insanları hakkında zengin bilgi barındırır.

Kerküşti Höyük, Halaf yerleşmesi esas olarak iki tabakadan oluşur. Bunlar Va ve Vb tabakalarıdır. Bunlardan Vb tabakası kendi içerisinde 3 evreye ayrılır. Va ve Vb tabakasının evreleri ayrıca yapım/tamir aşamalarına göre de ayrılır. Bu tabakalar içerisinde ele geçen Halaf çanak-çömlekleri yedi gruba ayrılır. Bu yedi grup içerisinde Standart Boyalı ve Standart Yalın Seramikler yapım tekniği, hamur özellikleri ve yüzey işlemleri olarak en özenli seramikleri teşkil etmektedir. Standart Boyalı ve Standart Yalın

Seramikler bütün biçim gruplarında kullanılmış ve Halaf dönemine ait bütün tabakalarda baskın olarak yer edinmiştir. Standart Boyalı seramikler en çok bezek çeşitlemesine sahip olan grubu oluşturmaktadır. Va tabakasının karakteristik seramiği olan "Turuncu boyalı, Turuncu yalın seramik"ler çoğunlukla el yapımı olup form olarak konik gövdeli kâseler içerisinde yer almaktadırlar **(Ek 352.** Levha 246**)**. Bu kâseler Vb1 tabakasında yer alan beş çanak parçası dışında Va tabakasından sonra ortadan kalkmıştır. Turuncu boyalı seramik grubunun bezemelerinde, dış yüzeyde bezeme ağırlıklı olarak kalın çizgi, kafes ve zigzaglardan oluşur.

Halaf koyu yüzlü Perdahlı boyalı seramikler Va tabakasında, koyu yüzlü Perdahlı yalın seramikler ise bütün Halaf tabakalarında görülmektedir. Halaf seramiklerinden kaliteli olanları daha çok Va ve Vb1 evresinde görülmektedir. Halaf seramiklerinde çömlek biçimlerinden özellikle " Dışa dönük boyunlu küresel gövdeli çömlekler, Yuvarlak daralan ağızlı basit dudaklı çömlekler" kullanılmıştır **(Ek 353.** Levha 247**)**. Koyu yüzlü Perdahlı boyalı seramiklerin dış yüzey bezemeleri kalın çizgi bant ve üçgenlerden oluşur. Ele geçen iki parçanın iç yüzünde kalın çizgi bezeme görülür. Bu kaplar genelde kaba ve özensiz yapılmıştır. Kaba seramikler; bitkisel katkılı, yalın yüzeyli, orta ve kötü pişmiş, elle yapılmışlardır. Bu özellikteki seramikler Vb tabakasında yoğunlaşmış ve belirli bir biçimi saptanamamıştır.

Halaf tabakalarındaki çanak-çömlekler biçimlerine göre beş ana biçim gruba ayrılmıştır **(Ek 354.** Levha 248**)**. Bu ana gruplardan kâseler 10 alt tipe, çömlekler 6 alt tipe, tabaklar 5 alt tipe ayrılmaktadırlar **(Ek 355.** Levha 249**)**. Bu kaplar genel olarak elde yapılmışlardır ve yapımında kalıp tekniği de uygulanmıştır.

Kerküşti Höyük'ün Boyalı Halaf seramikleri boya bezek çeşitlemesi açısından oldukça zengindir. Halaf seramiklerinde çizgisel bezeme olarak kalın çizgi, ince çizgi, kesit çizgi, dalga bezeme, zigzag bezeme, zincir motifi, kafes motifi, dama tahtası, üçgen motifi, baklava motifi, daire bezeme ve nokta bezeme kullanılmıştır. Halaf seramiklerinde betimsel olarak ise insan, boğa başı, geyik, kuş, akrep, balık pulu, ağaç, çiçek, güneş ve malta haçı kullanılmıştır **(Ek 356.** Levha 250**)**. Ele geçen seramiklerin kimisinin tüm yüzeyi kaplayan karmaşık boya bezekler ve az sayılabilecek kadarda kazı bezekler de bulunmaktadır **(Ek 357.** Levha 251**)**.

Kerküşti'nin Halaf seramik bezemeleri kap üzerinde dağılım olarak kap biçimlerine ve tabakalara göre farklılık göstermektedir. Genellikle kâselerin dip kısmı hariç tüm dış yüzeyler boyanmıştır. Ele geçen bazı seramiklerin dış ağız kenarında "Kalın Çizgi Bezeme" örnekleri de görülür. Az sayıda yalın kâsede ele geçmiştir. Kaideli olarak

ele geçen kâselerde kaide kısmının da boyandığı görülmektedir. Çömleklerde bezeme kabın karın alt kısmına kadar bütün yüzeyi kaplamakla birlikte yalın olanları da vardır. Tabaklarda ki bezeme ise; seramiğin dibine bütün yüzeyi kaplamakta, bazen karnın altına kadar uzanmaktadır. Bazı tabak örneklerinde ise bezeme yalnız ağız kenarında yer almaktadır. Tabakların bezemesinde genellikle kalın çizgi kullanılmaktadır.

Form çeşitlerinde iç yüz bezemenin basitliği veya karmaşıklığı kabın biçimine göre değişir. Bezeme çömleklerde ya hiç uygulanmamış ya da 2-3 cm kalınlığı geçmeyen bant şeklinde yapılmıştır. Kâselerin iç boya bezemeleri ise bezen dip kısmı hariç tüm yüzeye, bazen ağız kenarına, bazen de kabın iç yüzeyinin ortalarına kadar uygulanmıştır. Tabakların dipleri bazen bezenmekte bazen ise yalın bırakılmaktadır. Tabakların ağız kısmında ise kâselerde olduğu gibi ya ağızda ince bir bant halinde ya da tabağın dibine yakın kesimine kadar inen bezeme görülmektedir.

Karşılaştırmalar: Kerküşti Höyük'ün Turuncu boyalı seramikleri Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf tabakalarındaki "Turuncu Kaliteli Seramikler" ile yakın benzerlik göstermektedir. Diğer benzer merkezler ise; güneyde Yunus, Tell Halaf, Tell Arpachiyah, Yarim Tepe II verilebilir. Bunlardan Tell Arpachiyah ve Yarim Tepe II ile ticaret ilişkisi içerisinde olduğu ortaya çıkarılmıştır. Tell Arpaçiyah'ta bulunan taş bir mührün benzeri Kerküşti'nin Halaf dönemi ticaret ağındaki önemli konumunun küçük ama önemli bir verisidir. Komşu sayılabilecek mesafedeki Tell Halaf kazılarında bulunan, oturan geyik motifli kabın benzeri de iyi komşuluk ilişkilerinin işareti sayılabilir (Sarıaltun, 2010, s. 90-92).

3.2.3. Doğu Anadolu Bölgesi

3.2.3.1. Elazığ İli

3.2.3.1.1. Tülintepe Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesinde Keban baraj gölü altında kalmış kültür merkezlerimizden birisidir. Elazığ ilinin yaklaşık 21 km. doğusunda yer almaktaydı. Tülintepe Elazığ sınırları içerisindeki Altınova düzlüğünde kalan bir yerleşmeydi. Eski Elazığ-Bingöl demir ve karayollarının arasında ve hemen kenarında yer almaktaydı. Höyük 200X250 m'ye ulaşan boyutları ile 16.60 m'lik yüksekliğiyle oldukça büyük bir höyüktür (Esin - Arsebük, 1976:141).

Araştırmalar: Tülintepe'de ilk Araştırmalar 1945 yılında Türk Tarih Kurumu adına Kılıç Kökten'in başkanlığında ki ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra P.

Meriggi Tülintepe Höyük ile ilgili bir araştırma yazısı yazmıştır. C. Burney Doğu Anadolu Yüzey araştırmalarında Tülintepe'nin yüzey bulguları olan seramiklerinin yayınını yapmıştır. 1966 yılına gelindiğinde Keban baraj gölü altında kalacak yerleri kurtarma projesi kapsamında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarihi Anıtların Restorasyonu ve Koruması Bölüm Başkanlığınca bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Bir yıl sonra 1967 yılında İstanbul Üniversitesi Prehistorya kürsüsü ve Michigan Üniversitesi Antropoloji Müzesi birlikteliği ile yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Höyükte kazılara U. Esin ve G. Arsenbük başkanlığındaki ekip tarafından yapılmıştır. Kazılar 1971 yılında başlamış ve 1974 yılına kadar devam etmiştir. 1971 yılında gerçekleştirilen kazılarda höyüğ'ün üst yüzeyinde ki tabakaların buldozerlerin kaldırması nedeniyle yok edildiği anlaşılmıştır. Bu nedenle ilk kazı Çalışmaları esnasında direk kalkolitik tabakalara inilmiştir. Bu tahribin yer yer Kalkolitik tabakalara da zarar verdiği görülmüştür. Höyüğ'ün Kuzeyinde gerçekleştirilen açmada buranın Halaf yerleşmesinin dahi zarar gördüğü belirlenmiştir (Esin - Arsebük, 1974, s. 138 ve Esin 1976, s. 119–120). Halaf dönemine ait dört tabaka içerisindeki seramiklerine1972 yılındaki kazılarda ulaşılmıştır (Esin - Arsebük, 1982:120). Höyük kazılarında maalesef su debisinin hacmi nedeniyle son katları tam anlamıyla anlaşılamamıştır (Özbaşaran, 1992, s. 53).

Ancak yapılan gözlemler ve bir tek güney kesiminde ve kuzey eteğinde yapılan açmalarla ana evreli bir Erken Kalkolitik tabakasına ulaşılmıştır. Bu kazı ve yapılan seramik incelemeleri bu höyükte ilk yerleşkenin Erken Kalkolitik Çağ içerindeki Halaf kültürü yerleşmesine ait olduğuna dair bilgiler vermektedir **(Ek 358.** Levha 252**)**, **(Ek 362.** Levha 256**)** (Esin - Arsebük, 1974, s. 142). 1984 yılında U. Esin Tülintepe'deki bu seramiklerinin Arkeometrik sonuçlarını yayınlamıştır (Esin, 1984, s. 68-112). Erken Kalkolitik, Tülintepe'de en eski yerleşme evresi Halaf kültür dönemine tarihlenmektedir. Ancak bu evre tabakaları, sondajlarda, taban suyu içinde izlenebilmiş, su içinde çalışmak mümkün olmadığından, ayrıntılarıyla ortaya çıkarılamamıştır. Bu tabakaların üzerinde, ova seviyesinde, Erken Kalkolitik'in ana evreli yerleşmeleri yer almaktadır. Tülintepe Erken Kalkolitik yerleşmesi, yapı birimlerinde ve evrelerde izlenen farklılıklara karşılık, tek bir kültür birimine ait, homojen yapıda bir yerleşmedir. Erken Kalkolitik'in üst evre yerleşmesi, höyüğ'ün batı yamacını çeviren ve güneye hendek şeklinde uzanan bir çukurla kesilmektedir. İçinde bulunan çanak çömlek özelliklerine göre Ubaid Çukuru ya da Ubaid Dolgusu olarak adlandırılmıştır. Bu birikinti kül, kil, bitkisel katkılı toprak ve milden oluşan ince damarlı bir dolgu şeklindedir (Esin - Arsebük, 1974b, s. 142; Esin,

1976a, s. 122-126, 129-132; Esin, 1979a, s. 116-117 ve Esin - Arsebük, 1982, s. 123-124).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tülintepe'de kazıldığı kadarıyla ilk kez Halaf kültür döneminde yerleşilmiştir. Ancak bu tabakalar ortaya çıkarılamamıştır. Ova düzleminin altında, yer suyu içinde kalmış olması Halaf yerleşmesinin kazılmasına olanak vermemiştir. Derinlik sondajlarındaki çanak çömleklerle temsil edilen Halaf kültür dönemi sonrasında Tülintepe'de yerleşim, Halaf-Ubaid Geçiş Evresi olarak adlandırılan dönemde sürmektedir. Her iki kültürün öğelerinin birlikte görüldüğü, çeşitli öğelerin ve etkilerin yerleşmedeki yaşam biçimine yansıdığı bu süreç sonrasında burada Ubaid dönemi yaşanmıştır. Tülintepe Kalkolitik yerleşmelerinin tarihlendirilmesi için çeşitli analizler yapılmış, bunlardan düzeltilmiş 14C ölçümleri, Tülintepe'nin Amik C ya da Halaf kültürüyle çağdaş tabakalarının MÖ VI. binin ikinci yarısından önceye; Amik D çağdaşı olan tabakasının MÖ VI. bin yılın ikinci yarısına aittir (Esin - Arsebük, 1974b, s. 142).

Tülintepe'de ancak 3. tabakadan itibaren Amik C ile paralelliği tamamen uyuşan Halaf seramik yapısına ulaşılmıştır. 1. ve 2. tabakalarda Halaf seramikleri Ubaid ile karışık bir şekilde ele geçmiştir. Ancak bu seramiklerle birlikte 3. bir boya bezekli çanak çömlek grubu daha ele geçmiştir. Bu boya bezekli seramikler, açık renkli, ince sert hamurlu bir seramik grubudur. Çoğunlukla geometrik, mat bir boya bezek, açık renk astarlı bir zemin üzerine, koyu kırmızımsı-kahve veya siyaha çalan koyu kahverengi çizgilerle yapılmıştır **(Ek 359-360.** Levha 253-254**)** (Esin, 1976, s. 122). Tülintepe içerisinde 51-N, O açmalarında 10'dan fazla büyük seramik fırının ve beraberinde Halaf seramiklerinin bulunması bu merkezdeki güçlü Halaf seramik üretimini göstermektedir. Tülintepe içerisinde Erken Kalkolitik çağ seramiklerinde katkı maddesi olarak saman ve mikanın kullanıldığını görüyoruz. Boyalı Halaf seramikleri parlak boya bezekli, koyu yüzlü Perdahlı, koyu renkli mika astarlı ve işlevi tam olarak anlaşılamayan ufak kaplardan oluşan bir şekil arz etmektedir. Seramikler çoğunlukla koyu yüzlü bir Perdah ile şekillenmişken koyu renklerin hâkim olduğu astarla devam ettirilmiştir. Çünkü beraberinde Halaf boyalıları dediğimiz boya bezeme ile tamamlanmıştır. Bezemelerde kafes bezeme, şevron, bant, dalga, nokta bezeme gibi bezek türleri görülmektedir. Form olarak dışa taşkın dudaklı kâseler, geniş gövdeli kaplar, yassı kâseler, görülmektedir. Bunun yanı sıra Halaf seramiklerinde farklı yapım tekniği ile verilmiş seramik grubu da Erken Kalkolitik çağ seramikleri içerisinde devam ettirilmiştir. Bu grup seramikler koyu yüzlü ve perdahlıdır. Boyama yerine kabartma bezemede oturur vaziyette figürler, göz ve

burunları belirtilmiş insan yüzleri ve çeşitli kabartma şeritlerin üstü nokta, damla gibi bezeklerle süslenmiş kap parçaları kullanılmıştır. Kabartmalarda insan yüzlerinin hatları, eller havada verilmiş insan pozisyonları, şerit kabartmalar, şerit ile birlikte verilmiş üstü noktalı veya damla bezekli bezeme üslubu kullanılmıştır.

Genel bir Halaf portresi çizmek gerekecekse ana grup seramikler koyu yüzlü, Perdahlı seramikler yani *Dark-Faced Burnished Ware* ve Mika astarlı *Mica Washed Ware* çanak çömleklerinden oluşmaktadır Tülintepe içerisinde bulunan parlak Halaf seramikleri çevredeki diğer yerleşimlerin Halaf boyalılarıyla benzer özellikler içermektedir. Erken Kalkolitik Çağ seramikleri Tepecik'de olduğu gibi iki ayrı boyalı çanak çömlek grubu Kuzey Suriye'nin ve Mezopotamya'nın M.Ö. VI. bin ile IV. bin yılları arasındaki Halaf seramikleri ile benzerdirler. Ayrıca üçüncü bir geometrik ve şematik hayvan figürlü boya bezemeli çanak çömlek grubu ise Coba Höyük Ubaid boyalı seramiği ile benzerdirler (Esin, 2000a, s. 89). Bu höyük içerinde ayrıca Halaf dönem seramiklerinde Ubaid seramiklerine geçiş aşamasının yaşandığını gösteren seramiklerde bulunmuştur. Kırmızı tonlara sahip hamurlu seramikler yanı sıra açık renklere sahip ince sert hamurlu açık renkli astar üzerine koyu kırmızı ve kahverengi tonlarına sahip boyama bezemenin yapıldığı seramiklerde vardır. Bu seramiklerde Halaf seramikleri içerisindeki geometrik ve figüratif bezeme bu seramiklerde de görülmektedir. Kuzey Mezopotamya ve Suriye'den tanınan Halaf kültürünün en özgün iki çanak-çömlek grubunun bu merkezde su seviyesinin hemen altında kalmış olması ve kısmen yangın geçirmiş tabakalarında parlak boyalı kap parçaları ile koyu yüzlü Perdahlı seramiklerin çıkması önemli bir kültür katının bu seviyelerde yerleşime hâkim olduğunu göstermektedir (Esin, 1979, s. 116). Parlak boyalı Halaf seramikleri yapıları itibariyle Orta, Geç Halaf evrelerine tarihlendirilmektedir **(Ek 361.** Levha 255**)** (Esin - Arsebük, 1982, s. 124). Tülintepe'de yapılan kazı Çalışmaları sonucu elde edilen Halaf döneminin C14 değerleri yaklaşık olarak M.Ö. 5500 ile M.Ö. 5100 arasında verilmiştir (Erdoğdu - Tanındı - vd. 2004).

Karşılaştırmalar: Tülintepe içerisinde görülen seramik parçalarının örnekleri Perkins'in op. cit. Halaf'a ait sayfa 30, figür 1, 2–4 de yayınlanan ana tipler içerisinde de görülür. Gerek biçimleri, gerekse bezeme özellikleri ile Steven A. LeBlanc ve Patty Jo Watson'un A Comparative Statistical Analysis of Painted Pottery from seven Halafian Sites, *Paleorient I*, 1973 yılı, 121. sayfadaki kâse, çömlek ve çömlek-testi tipleriyle sayfa; 122–123 deki 2,12,31, 36,38,40,55,73,78 deki çömleklerin bezek örnekleri birbirine benzer özellikler göstermektedir (Esin, 1976, s. 120). Seramiklerin benzer

özelliklerini Tepe Gawra, Chagar Bazar, Tell Halaf, Tell Arpachiah içerisinde de görmek mümkündür. Bu karşılaştırmaya kanıt olarak verilecek diğer bir husus ise pişmiş toprak kadın figürün olacaktır. Üzerindeki yıpranmadan dolayı boyalı olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Fakat yapı olarak birebir benzeşmektedir. Tülintepe dışında Tepe Gawra, Chagar Bazar, Tell Halaf, Tell Arpachiah içerisinde bulunan benzer figürünler ise tipik Halaf boya bezemelerine sahiptir. Bu tipte figürünün bulunması karşılaştırmayı en güzel şekilde verecek yansımayı göstermektedir. Tülintepe de bulunan seramiklerde ki bezeme ve figürünlerin benzerleri Kuzey Mezopotamya'da Hassuna evresinden itibaren ortaya çıkan, boya ve kabartma bezekler ile kaplar üzerinde insan yüzü ve insan tasvirleri yapma geleneğinde çokça kullanılmıştır. Seramiklerin diğer benzer merkez örnekleri Amik Ovası içerisindeki höyüklerdir. Bu benzerlikler P.J. Watson'un kronolojik değerlendirmelerinde verilmiştir (Watson, 1965, s. 69–75). Amik Ovası'nın yanında Tülintepe'nin 8-0 derinlik sondajında ki seramiklerin benzerlerinin Korucutepe, Körtepe ve Norşuntepe'de ele geçen çanak-çömlek türleri Altınova'nın Halaf kültürü çevresinin yayılma alanı içinde şimdilik en kuzey sınırını göstermesi bakımından ilginçtir. Aşvan bölgesinde Fatmalı/Kalecik alt tabakaları, Pulur/Sakyol'un XII-XIII. Tabakalarında, Çayboyu'nun I. Evresinde, Kurupınar'da gene koyu yüzlü Perdahlı çanak-çömlek türleri ele geçtiği gibi boya bezekli Halaf türü seramik grupları ele geçmiştir. Malatya-Arslantepe, Burney'in Elazığ-Malatya bölgesi yüzey araştırmalarında Hekimhan yakınında Kuyuluk, Hinsor, Karahöyük'den bildiğimiz Halaf kap parçaları, Aşağı Fırat havzasında Samsat çevresi ve yüzey araştırmalarında toplanan parlak boyalı bezekli Halaf çanak-çömleği Fırat boyunca kuzeye doğru bu kültürün ne şekilde yayıldığı hakkında ipuçları vermektedir (Esin, 1979, s. 116). Tülintepe içerisindeki seramiklerin yaş hesaplamaları için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinden ki analizlerde C14 ölçüleri Tülintepe'nin Amik C ya da Halaf dönem seramiklerinde M.Ö. VI. binin II. yarısından önceye Amik D çağdaşı olan tabakasının ise M.Ö. VI. binin ilk yarısına ait olduğunu göstermiştir. Yapılan kazı ve Araştırmalar neticesinde bu höyük içerisinde ayrıca Halaf-Ubaid geçiş aşamasının yaşandığını da göstermektedir. Nitekim Ubaid ve Halaf kültürleri ile Tülintepe çevresindeki ilişkilerin sanıldığından daha kuvvetli olduğunu göstermiştir (Esin - Arsebük, 1974, s. 142).

3.2.3.1.2. Korucutepe Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesinde Elazığ il sınırlarının 30 km. doğusunda, Altınova'nın içerisinde yer almaktadır. Altınova'nın güneydoğusunda Aşağı içme köyüne yakın bir konuma sahiptir. Şu an Keban baraj gölü altında kalmıştır. Altınova yerleşmelerinden birisidir.

Araştırmalar: C. Burney'in Doğu Anadolu Yüzey Araştırmaları sonucu bulunan bu merkezin kazısına 1968'de başlamış ve 1970 yılına kadar devam etmiştir. Chicago, California ve Amsterdam Üniversitelerinin işbirliğiyle Hans G. Güterbock, Maurits van Loon ve Giorgis Buccellati başkanlığında ki bir heyet burada kazılarda bulunmuşlardır (Van Loon, 1971, s. 47–50). Kazılara daha sonra Ankara Üniversitesi'nden Hayri Ertem başkanlığındaki Türk ekibi devam ettirmiştir. Höyükte Erken Kalkolitik Çağ seramiklerine I. XXIX Yapı katında rastlanmıştır (Uçankuş, 2000, s. 474).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinin büyük bir kısmını siyah ve kahverengi Perdahlı çanak, çömlek grubu oluşturmaktadır. Kimi Erken Kalkolitik seramik parçaları en erken tarihlerin birer ürünüdür (Van Loon, 1981, s. 3). Buradaki kapların hepsi el yapımıdır. El yapımı bu seramiklerin içerisine farklı derecelerde kum tanecikleri katkı Malzemesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca seramikler saman katkılı ve perdahlıdır. Perdahlı seramikler kaba, gri ve koyu yüzlü olmaktadır. Bu seramiklerin form grubunu çanaklar ve konik kâseler oluşturmaktadır. Bezemelerde ise kabartma şeklinde şerit, şerit şeklinde düz parmak izi ve yumrucuk şeklindeki bezeme yapısını görüyoruz. Diğer bir boyalı seramik grubunu ise yine Halaf benzeri seramik grubu teşkil etmektedir. Bunların bir diğer özelliği ise Ubaid seramiklerinin de bazı özelliklerini içerisinde barındırmaktadır. Bu boyalılarda boyama kırmızı ve kahverengi ile sonlandırılmıştır. PreHalaf içerisinde değerlendirilebilecek kırmızı astarlı çanak-çömlek parçaları da bulunmuştur (Esin, 1974, s. 111). Süslemede ise geometrik bezeme kullanılmıştır. Bu bezemeler arasında birbirine geçmiş çizgiler, paralel, dalgalı çizgiler bulunmaktadır. Kum ve az miktarda taş katkılı bu seramikler ithal olabilecekleri gibi geçiş aşamasının bir versiyonu da olabilir. Yerleşmede Dark-Faced Burnished Ware, Chaff-Faced Burnished Ware tipi seramiklerde bulunmuştur. Korucutepe V'in en erken örnekleri C14 verilerine göre M.Ö. 5260 yıllarına aittirler (Russell, 1980, s. 20).

Karşılaştırmalar: PostHalaf seramiği olarak düşünebileceğimiz bu seramik örneklerini Kahramanmaraş'ta ki Domuztepe'de de ve Diyarbakır'da ki Girikihaciyan'da da karşılaşılmaktadır. Erken Kalkolitik kültürlerin kaba Perdahlı ve gri Perdahlı

seramiklerin benzerleri Tarsus Gözlükule Höyük içerisinde kaba ve basit seramikler ve koyu yüzlü Perdahlı seramiklerin benzerleri Amik B-D evreleri ile uyuşmaktadır. Ayrıca Tarsus-Gözlükule Höyük içerisindeki Neolitik dönem sonu Erken Kalkolitik dönem başına verilen kırmızı astarlı seramiklerin benzerleri bu höyük içerisinde de bulunmuştur. Dark-Faced Burnished Ware, Chaff-Faced Burnised Ware'ler Kargamış, Gelinciktepe, Fatmalı Kalecik, Tepecik, Tülintepe içerisinde de mevcuttur. Bu seramikler Muş, Van'a kadar yayılım göstermişlerdir (Russell, 1980, s. 20).

3.2.3.1.3. Tepecik/ Makaraz Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu bölgesinde Keban Baraj Gölünün suları altında kalmıştır. Elazığ il merkezinin 31 km. kadar doğusunda, Tepecik köyü içerisinde Fırat Nehri'nin batısında yer almaktadır. Altınova yerleşmelerinden biridir (Esin, 1970, s. 147-148).

Araştırmalar: R.Whallon ve S. Kantman'ın başkanlığındaki ekip tarafından 1967 yılında keşfedilmiştir. Yapılan bu Araştırmalar sonucunda bulguların zenginliği nedeniyle kazı yapılması kararı alınmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi'nden U. Esin 1968-1974 yılları arasında kazı ekibiyle bu yerleşmede kazılar gerçekleştirmiştir. 12 Ekim 1972 yılında Korfmann kazıda bulunan malzemelerin bir kısmı üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. A. Dinçol ve J. Yakar kazıda çıkan malzemeleri değerlendirmiştir (Esin, 1976, s. 101).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Tepecik Höyük içerisindeki boyalı Halaf seramikleri bulunmuştur. Ancak bu merkezdeki Halaf malzemelerinin buluntu oranının az olması ve Halaf öncesi Neolitik dönemle kaynaşan bir seramik olgusuna sahiptir. Bu seramiklerde açık renk zemin üzerine siyah, kırmızı ve kahverengi parlak boyalı bezeme yapılmıştır. Bu höyük içerisinde en çok bulunan seramik türü ise Neolitik dönemin sonlarındaki Erken Kalkolitik Çağ'a geçişteki seramik yapısını temsil eder. Tepecik Höyük'te ele geçen seramikler içerisinde görülen kırmızı astarlı seramikler bu yerleşmenin PreHalaf dönem özelliği sergilediğini göstermektedir.

Karşılaştırmalar: Neolitik dönemden Halaf kültür seramiğine geçişte önemli bir konuma sahiptir. Tepecik Höyük'ün Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinin benzer durumu Korucutepe, Tülintepe, Habusu Körtepe, Çayboyu Höyük ve Kurupınar höyüklerinde de görmekteyiz. Erken Kalkolitik Çağ'ın kaba Perdahlı ve gri Perdahlı seramiklerin benzerleri Tarsus Gözlükule Höyük'te de bulunmaktadır. Yine bu höyük içerisinde ele

geçen kırmızı astarlı seramik gruplarının benzerlerin Mersin-Yümüktepe içerisinde de görmek mümkündür (Esin, 1974, s. 111). Kaba basit seramik ile koyu yüzlü Perdahlı seramik biçimleri açısından Amik A ve B evreleri ile benzer özellikler gösteren bu yerleşmede çok az miktarda Amik C evreleri ile uyuşan seramik türü de bulunmuştur.

3.2.3.1.4. Habusu Körtepe Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesinde, Elazığ İli'nin 44 km. kadar doğusunda Elazığ il sınırı içerisinde, Habusu/İkizdemir Köyü'nün 1 km. doğusunda yer alır. Korucutepe'ye 1 km, Norşuntepe'ye 4 km uzaklıkta yer almaktaydı. Oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bugün Keban baraj gölü suları altında kalmıştır.

Araştırmalar: Keban Baraj Projesine bağlı olan kurtarma projesi sonucu 1967 yılında R. Whallon ile S. Kantman bu höyüğü arkeoloji sayfalarına eklemiştir. Bu keşiften bir yıl sonra 1968 yılında İstanbul Üniversitesi Uygulamalı Fizik Enstitüsü Bölümü'nden Ali Yaramancı ve ekibi ile Körtepe Höyük üzerinde geniş çapta Jeoelektrik direnç ölçümleri yapılmış ve bu arada Höyüğ'ün yerleşim alanlar çerçevesi belirlenmiştir (Yaramancı, 1969, s. 4). Daha sonra kurtarma kazıları neticesinde 1972 yılında Heidelberg Üniversitesi, Batı Berlin Üniversitesi Önasya Arkeoloji Enstitüsü'nden H. Hauptmann tarafından kazısı gerçekleştirilmiştir (Hauptmann, 1973a, s. 47–48). Höyük üzerindeki ilk amaç Tülintepe içerisindeki gibi Halaf dönemi köy yerleşmesinin ortaya çıkarılması olmuştur. Bu amaçla 1972 yılında Habusu Körtepe Höyük içerisinde Norşun Tepe'de olduğu gibi Erken Kalkolitik Çağ Tabakalarının açıkta olduğu kuzey höyük'te sondaj çalışması yapılmıştır (Hauptmann, 1976, s. 25).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Habusu Körtepe Höyük içerisinde Halaf türü seramik grubu ele geçmiştir. Bu boyalı seramiklerin bir kısmı ince hamurlu, koyu kurşuni ve siyah renkli olarak ele geçmiştir. Özü kurşuni siyah olan parçaların açık kahverengi, koyu kahverengi, açık veya koyu gri arasında değişen yüzeyi bazen hatlar halinde cilalı verilmiştir. Erken Kalkolitik çağ içerisindeki seramiklerin büyük bir oranı ise saman katkılı, irili ufaklı kum katkılı, kalın bir cidara sahip olarak ele geçmiştir. Bu dönem seramiklerinde ki renk tonları ise açık renkli kahverengi ve koyu kahverengi tonlarına, açık gri renk ile koyu gri renk yüzeyli kaplara sahiptir. Bezemeler dikey olarak verilmişken bir yandan da yatay olarak parmak ile yapılmış bezeme biçimini görüyoruz. Seramiklerin tutamakları yumru şeklinde yada yatay olarak verilmiştir. Kap biçimleri arasında dönük veya düz bitirilmiş ağız kenarlı çömlekler, büyük çömlek küpler

işlenmiştir. Formun devamında yuvarlak gövdeli, yuvarlak boyunlu olarak işlenmiştir. Profili *"S"* şeklinde verilen çömlekler ve büyük kullanım küpleri de mevcuttur (Hauptmann, 1976, s. 26).

Karşılaştırmalar: Bu merkez bulunduğu çevrede önemli bir konumda yer alır. Halaf seramiğinin Erken Kalkolitik Çağ içerisinde ki yayılımını daha rahat anlaşılmasına yardımcı olur. Bulunan seramik formlarının tamamını ve boyalı Halaf seramiklerinin üslup yapılılarının tamamını Tülintepe, Tepecik, Korucu, Fatmalı/Kalecik ve Çayboyu I. tabakaları içerisinde görmek mümkündür. Halaf seramiklerinin benzerliklerini Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya ile de karşılaştırmak mümkündür (Hauptmann, 1976, s. 26).

3.2.3.1.5. Çayboyu Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesinde Keban baraj gölü altında kalan kültür dokumuzdan birisidir. Elazığ ilinin Aşyan köyünün 1 km. doğusunda yer alır. Aşvan yakınındaki Çayboyu, vadi içerisinde ki yapı itibariyle coğrafi olarak önemli bir yer teşkil etmektedir.

Araştırmalar: Keban baraj gölü altında kalan bu höyük baraj su tutmadan önce gerçekleşen yüzey Araştırmaları sonucu bulunmuştur (Whallon - Kantman, 1970, s. 1–4). Aşvan Kazıları çerçevesinde gerçekleşen kazılarda Çayboyu Höyük'te kurtarma kazıları yapılmıştır (Aksoy - Diamant, 1973, 97–108 ve Diamant - Aksoy, 1974, s. 31).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf boyalı seramiklerine M.Ö. 4. bin yılın II. Kültür Evresi'nin hemen altında I. Kültür Evresi olan 5. bin yıl katlarında ulaşılır. Erken Kalkolitik Çağ seramikleri üç temel gruba ayrılmaktadır. 1. grubu gri, siyah tonlu seramikler, 2. grubu pembeye yakın ve kırmızı tonlu seramikler, 3. grubu ise kahverengi tonlara sahip seramikler oluşturmaktadır. Her üç seramik grubunda taş katkısı ve saman katkısı bulunmaktadır. Her üç grubun seramiklerinde perdah görülür. Seramiklerde bezeme üslubu olarak kırmızı kahverengine sahip bant bezeme, çapraz taralı bezeme kullanılmıştır. Devetüyü ve kahverengi ile beraber beyaz gri siyah seramikler ile pembeye yakın seramik grupları her üç grubun genel yapısını oluşturmaktadır. Bu boyama üslubundaki beyaz renk seramiğin işlenişindeki kaliteyi göstermektedir. Formlar genel olarak çan şeklinde, armut şeklinde basit yapılılar ile boyunlu çömlekler ve sığ, küçük yapılı kâselerden oluşmaktadır.

Çayboyu Höyük içerisinde yapılan incelemelerde buradaki Geç dönem kalkolitik seramikleri tam olarak bir dönem içerisine konulamamıştır. Halaf seramiği kadar kesin bir veri sunamamıştır. Ancak yapılan gözlemler bu yerleşim yerinde kesinlikle bir Ubaid dönemi yaşamın olduğunu göstermektedir. Büyük bir ihtimalle Geç Kalkolitik Çağ içerisindeki seramikler Halaf ve Ubaid seramiklerinin özelliklerini diğer yerleşim yerlerine göre daha çok bünyesine katmıştır. Bu dönem içerisinde ki seramiklerde ki boyama üslubu kırmızı ve kahverengi bant ve çapraz taralı hatlarıyla Halaf ve Ubaid seramik kültürünün bir başka yansımasını göstermektedir (Aksoy - Diamant, 1973, s. 100–106).

Karşılaştırmalar: II. Evreye özgü "Koyu Renk Perdahlı" yapıların höyük içerisinde daha eski bir kültürü temsil ettiği görülmektedir. Yüzey Araştırmaları sırasında Halaf türü bir parçaya rastlanan Kurupınar buluntu topluluğu ile ilintilidir (Diamant - Aksoy, 1974, s. 32). Seramik yapıları genel bir karşılaştırma ile Fatmalı Kalecik, Çayboyu Höyük, Kurupınar, Norşuntepe, Tepecik, Tülintepe ile benzerlik göstermektedir.

3.2.3.1.6. Fatmalı Kalecik/ Adsıztepe Höyük

Fiziki Konum: Keban baraj gölü altında kalan kültür dokumuzdan birisidir. Elazığ il merkezi, Ağın ilçesi, Fatmalı köyünün güneydoğusuna denk düşmektedir. Murat suyuna yakın bir yerde ve su kaynağının kenarında verimli bir yerde yer almaktadır. Aşvan yakınlarında ki Halaf yerleşmelerinden birisi olan bu höyük Karataş paleolitik buluntu yerinin kuzeydoğusunda yer almaktaydı. Basamaklı geniş bir höyük niteliğinde ki bu höyük tam olarak kazısı gerçekleştirilemeden baraj gölü altında kalmıştır.

Araştırmalar: Fatmalı Kalecik Höyük kurtarma kazıları için yapılan yüzey araştırmalarında bulunmuş, arkeoloji sayfalarında yerini almıştır. Robert Whallon Jr. ile Hery T. Wright başkanlığında, Michigan Üniversitesi'nce kazılmıştır. Höyükteki ilk kazı çalışması ise 1968 yılında gerçekleşmiştir (Whallon - Kantman, 1970:1–6).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Fatma Kalecik Höyük üzerinde yapılan yüzey araştırmasında ve gerçekleşen kazılar sonucunda burada Halaf türü seramik seramikleri bulunmuştur. Bu seramikler en alt tabakada yer etmiştir. Bu seramikler içine küçük taş tanecikleri katılmıştır. Koyu kahverengi, Gri renkte ve Perdahlı seramik gruplarından oluşan boyalı seramikler bulunmuştur. Bu kapların formlarında genel olarak genişçe

verilmiş yayvan kaseler, dudak dışa taşkın ağızlı kullanım küpler verilmiştir (Whallon - Wright, 1970, s. 66–71).

Karşılaştırmalar: Benzer özellikteki seramiklere Çayboyu Höyük ile Kurupınar Höyük içerisinde de rastlanmaktadır. Çevresindeki diğer yerleşmelerle sular altında kalan Kalecik Höyük yerleşmesinden çıkarılan çıkartılan çanak-çömlek parçaları renk ve biçim bakımından çevresindeki yerleşmeler ile uyuşmaktadır (Kökten, 1974, s. 4).

3.2.3.2. Malatya İli

3.2.3.2.1. Değirmentepe Höyük

Fiziki Konum: Karakaya baraj gölü altında kalan höyüklerimizden birisidir. Doğu Anadolu bölgesinde Yukarı Fırat içerisinde Malatya il sınırının doğusunda, kuş uçumu 19 km., kara yolu ile 24 km. uzaklıkta, Battalgazi ilçesi, İmamoğlu köyünün 1.5 km. doğusunda yer almaktadır.

Araştırmalar: Karakaya baraj gölü altında kalacak höyüklerin kurtarma kazıları için yapılan yüzey araştırması sonucu 1973 yılında bulunmuştur. Refik Duru başkanlığında 1973 Mayıs ayında Altınova Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırmalarında bölgenin kuzeyinde saptanmıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsünden Muhibbe Darga başkanlığında kazılara başlanmıştır (Duru, 1979, s. 14). Höyük konumu gereği verimli küçük bir kıyı ovası içerisinde yer almaktaydı. Bu verimli tarihi merkezimizi gün yüzüne Ufuk Esin başkanlığındaki kazı ekibi çıkartmıştır. 1978 yılında ufak bir sondaj ile başlayan bu kazılar 1979 yılında da devam etmiştir (Esin, 1987a, s. 89). Değirmentepe kazıları sona erdikten sonra seramikleri üzerinde çalışmalara devam edilmiştir. O. Birgül 1981 yılında seramiklerin element analizlerini yapmıştır (Birgül, 1981, s. 21-22). U. Esin 1983 yılında Değirmentepe'nin seramiklerinden elde edilen verilerin arkeometrik sonuçlarını yayınlamıştır (Esin, 1983, s. 141-162). Kuzey Suriye'de ki buluntu yeri Tell Halaf'a göre Halaf kültürünün Toroslar'ın kuzeyinde bulunan en uzak temsilci Değirmentepe'dir. Değirmentepe'de yapılan çalışmalarda 2.5 hektarlık Halaf-Ubaid geçiş evresinde işbirliğine dayalı güçlü bir organizasyonun yaşandığı belirtilmektedir (Stein, 2006, s. 35).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Değirmentepe Höyüğ'ün Kalkolitik çağ seramikleri sadece Orta döneme ait bir kültürü içerdiği belirtilse de, kazılan höyüğ'ün en alt seviyesin de Halaf tipi kap parçaları bulunarak Halaf yerleşmesi olabileceği belirtilmiştir **(Ek 363.** Levha 257**)** (Esin – Arsebük - vd. 1987, s. 89). 6 tabaka halinde

saptanan Ubaid seramik tipleri ve Tepe Gawra tipi ayaklı kapların hemen altında Halaf tipi kap parçalarının olduğu saptanmıştır (Esin – Arsebük - vd. 1987, s. 80; Esin 2000, s. 83). Höyük içerisinde gerçekleştirilen kazılar neticesinde karışık buluntuların ele geçtiği 13-14 J Açmaları içerisinde 5. tabakada ele geçen bozuk fırın kalıntısının tabanında ele geçen çanak-çömlek parçalarından bazı örnekler Amik D evresinin karakteristik özelliklerini taşıyan Koyu Yüzlü Perdahlı kap parçaları ile benzeşmektedir. Kaldı ki aynı seviye içerisindeki -2.14 m.de üstü beyaz killi toprak ile sıvalı, kerpiçten yapılmış yuvarlak tholos planlı mimari yapısı da ele geçmiştir (Esin-Harmankaya,(?), s. 79, 125). Muhtemelen bulunan seramiklerinin yapılış dönemi de bu Halaf kültürü içerisindeki Orta veya Geç Halaf dönemine ait olmalıdır Değermentepe'de ki Halaf yerleşmeleri üzerine birçok soru ve beraberinde sorun kazıların sonuçlarında beraberinde gelmiştir. Bazı araştırmacılar Halaf kültür döneminin bu yerleşme üzerinde konumlanmadığını belirmektedirler. Ne var ki höyükte 1982 yılında gerçekleşen kazılarda bir yapı dikkati çekmektedir. Bu yapı Tholos sistemli yapılardır. Halaf kültür döneminin kendine has yapı geleneği bu merkezin Halaf döneminde belirli bir zaman içerisinde kendisini gösterdiğini görüyoruz. Halaf kültürüne ait bu seramiklerin çok az bir kısmı Halaf-Ubaid geçiş döneminin yaşandığını da göstermektedir. (Esin - Arsebük, 1984, s. 77 ve Esin 1985, s. 14-15).

Sonuçta höyüğ'ün kuzeybatı köşesinde yapılan kazı Çalışmaları neticesinde M.Ö. V. binyıla ait parlak boyalı Halaf tipi çömleğin bulunduğu yerleşme katlarının izlerine rastlanmıştır. Ancak bu kazıların yeterince aydınlatılamamış olması bilgileri yüzeysel olarak askıda bırakmaktadır (Esin – Arsebük - vd. 1987, s. 78). Değirmentepe içerisinde ki bilinmezliğin çözümlenebilmesi için bu yerden çıkan buluntuların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu merkezde geçmiş dönem içerisinde yapılan kazılar ve sonuçları şu an bile geçmiş dönemlerin bilgileri ile kabul görmektedir.

Karşılaştırmalar: Tülintepe 53H derinlik sondajında ele geçen açıkağızlı yuvarlak gövdeli çanaklardan, basit ağızlıların hem form yapısı hem de kiremit renginde boyamayla yapılmış paralel iki bant ve bunları çapraz kesen bant benzerleri Fatmalı Kalecik'teki Halaf seramikleri içerisinde de mevcuttur. Ayrıca bu seramiklerin bitki katkısı olmayanların benzerleri Tarsus-Gözlükule'nin Erken Kalkolitik seramiklerinden "Mat Red-Painted Light Slipped Ware" ile de benzerlik göstermektedir. Bu seramikler Tell Leilan'ın Halaf seramikleriyle de uyuşmaktadır (Çalışkan, 2005, s. 37-38). Tell Leilan'ın erken dönem seramikleri Tell Brak ve Chagar Bazar'ın seramikleri ile de uyuşmaktadır (Weiss, 1990, s. 208).

Halaf-Ubaid arası geçiş evresi yayılım açısından daha güneyde Dicle üzerinde Salat Tepe içerisinde mevcuttur. Bunun yanında Fırat üzerinde bulunan Halaf-Ubaid seramiklerin benzerleri Kahramanmaraş'ın İslâhiye ilçesindeki Coba/Sakçagözü Höyükte de görülmesi Halaf kültür seramiğinin de bu yöre ile bağlantılı olabileceğini göstermektedir. Değirmentepe'nin tholos yapısının benzer özelliğini yansıtan diğer bir merkez ise Tepe Gawra'dır. Ayrıca Norşun, Tepecik, Korucu gibi yerleşmelerdeki köy tipi merkezlerle Altınova'da önemli bir yere sahiptir. Bu durum seramik kültüründe uzak bölgelerin birbiriyle olan kültür alışverişine en güzel örneği olsa da Halaf kültür katlarının net olarak aydınlatılamaması büyük bir kayıptır (Esin, 1986, s. 81-92). Halaf dönemi alçak boyunlu yuvarlak gövdeli çömleklerden basit ağız kenarlı çömleklere kadar birçok seramiğin benzerleri Fatmalı Kalecik, Norşuntepe, Körtepe, Tülintepe'nin baskı bezemelilerinde bulunmaktadır. Karşılaştırılan bütün yerleşimlerin motifleri çift sıralı ve gövdeye yatay olarak bezenmiştir. Bu seramiklerin hem form hem de bezeme olarak benzerleri Norşuntepe, Amik Ovası Halaf merkezleri, Hamam et-Turkman içerisinde de mevcuttur (Çalışkan, 2005, s. 30). Keban Baraj gölü çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen "Koyu Yüzlü Perdahlı Seramikler'in benzerleri Korucutepe A, Norşuntepe, Körtepe, Çayboyu I, Fatmalı Kalecik, Tepecik 8-O plan kare 25, Tülintepe 53-54 H derinlik sondajında da ele geçmiştir (Çalışkan, 2005, s. 34-35).

3.2.3.2.2. Arslantepe Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesinde, Malatya ili, Battalgazi ilçesi, Orduzu Mevkii adı ile biline sulak, verimli bir coğrafya içerisinde yer almaktadır (Frangipane, 1997, s. 212). Eski Malatya'nın merkezinin içerisinde kalması bu yerleşkenin her zaman önemli bir bölge üzerinde kurulduğunu göstermektedir. Çevresindeki su kaynaklarının bolluğu yanında birde Fırat'ın kollarının bölgeye etkisi eklendiğinde bu yerin önemi daha da artmaktadır. Fırat'ın kolları nehir üzerindeki diğer kültürlerle olan bağlantısını sağlayan en önemli kaynak durumundadır (Frangipane, 1994a, s. 211-212).

Araştırmalar: Höyükteki en son yeni verileri İtalyan Arkeolog Frangipane ve ekibinin başarılı çalışmaları ile anlayabiliyoruz. Frangipane höyükteki tabakalanmalara son halini vermiştir. Frangipane'den önce höyükte birçok araştırma ve kazı yapılmıştır. Arslantepe Höyük'teki ilk araştırmayı 1932 yılında L. Delaporte başlatmıştır. 1939 yılına kadar süren bu çalışmalarda Delaporte'nin asıl amacı Geç Hitit ve Hitit Kültürleri olduğu için daha erken bilgilere ulaşmak mümkün olamamaktadır. Höyükteki Erken dönem

tabakalanmalarını ilk kez 1947-1948 yıllarında ki C. Schaeffer'in ekibiyle gerçekleştirdiği sondaj çalışmasında ortaya çıkmıştır. Daha sonraki araştırmalar 1961 yılında P. Meriggi, Puglisi tarafından devam ettirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar 1964 yılına kadar devam etmişse de höyükteki Araştırmalara yeni veriler ekleyememiştir. Daha sonra daha geniş çaplı bir kazı sistemine dönüşüm yapan arkeolog A. Palmieri olmuştur. A. Palmieri kazıyı M. Frangipane'ye bırakmıştır (Frangipane, 1991, s. 209-211 ve Frangipane, 1994b, s. 32-35). Yapılan kazılarda Höyük içerisinde bölge kalkolitiği için önemli bir arkeolojik veri elde edilmiştir. M.Ö. VI. binli yıllarının başlarına verebileceğimiz Halaf-Ubaid seramiklerinin geçiş aşamasına uyan seramik türleri ve yoğun olarak ise M.Ö. V. binli yılların Ubaid kültürü ve M.Ö. VI. binli yıllara dayanan Uruk kültürünün varlığını Frangipane arkeoloji dünyasına katmıştır (Frangipane, 1998, s. 291).

Arslantepe'nin VII. Tabakası ise güçlü bir üretim yapısının varlığına işaret etmektedir. Bu tabaka içerisinde ele geçen bazı seramiklerin üzerinde birtakım işaretlenmelerin olması burada farklı seramik ocaklarının varlığına işaret oluşturacak bir kanıt niteliğindedir. Seramiklerde genel form olarak çömlek türleri ile kâse türleri oluşturmaktadır. Saman yüzlü olarak ta verilen seramiklerin boyama versiyonlarında kırmızıçizgi ile noktalı hat bezeme bulunmaktadır. Bu tabakanın seramikleri bir işlev gütmekte ve kullanım için yapılmaktadırlar. Halaf türü seramik gruplarının yerleşim yerinde dağınık bir şekilde bulunması yerleşim yerinin bir bölümü içerisinde yerleşim gördüğünü kanıtlar niteliktedir.

Dikkate değer tipik Ubaid-Halaf benzeri seramiklerin kazılarda çıkmış olması bu durumu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte sık görülen saman ve kum karışımı hamura sahip ve tüm yüzeyi boydan boya kazıntılı gri bir cilaya sahip parlatılmış vazolar ile birlikte hafifçe çıkıntılı veya bükümlü bir cidara sahip benzerlikte PostUbaid kültürüne ait seramik türleri de bulunmuştur. Bu seramik grubu ile birlikte çok az bir kısmı teşkil eden kırık parçalar saman yüzeyli perdahlanmış kaplardan oluşmaktadır. Bu kapların üzerlerinin kırmızı çaprazlama motiflere sahip olduğu görülmektedir. Bu seramik grubunun benzerlerini Tepe Gawra'nın XI.-IX. kültür katları içerisinde de görmek mümkündür. Ele geçen Halaf-Ubaid geçiş evresindeki seramiklerinin benzerlerini Balkh, Hammam, Korucutepe ve Sakçegözü'nde de görmek mümkündür (Frangipane, 1994, s. 217). Halaf seramiklerinin Hekimhan ve Arguvan'a kadar yayılımında önemli merkezlerden biridir (Russell, 1980, s. 42).

3.2.3.2.3. Pirot Höyük

Fiziki Konum: Malatya ilinin 33 km. kuzey batısında, Merkez Kale Bucağı içerisinde Kıyıcak/Pirot köyü içerisinde yer alır. Fırat Nehri'nin sağ kıyısında konumlanmıştır (Akdeniz,- Karaca, 2003, s. 117; Karaca, 1981, s. 109 ve Karaca, 1983, s. 103). Çift konili bir yapıya sahiptir. 140X95 m. boyutlarında yayvan ve geniş bir höyüktür **(Ek 31.** Harita 31**)**.

Araştırmalar: Aşağı Fırat kurtarma kazıları çerçevesinde 1978-1985 yılları arasında Aydın Kültür Müdür Yardımcısı Özgen Karaca kazıları yürütmüştür (Karaca, 1984, s. 37).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Pirot Höyük'ün XV. seviyesinde Halaf seramikleri ele geçmiştir. XIV. seviyede Halaf seramiklerinde değişim gerçekleşiyor Halaf-Ubaid geçiş özelliği verilen seramikler gözlenmiştir. Höyüğ'ün XIII. seviyesinde Halaf seramikleri tamamen yok olmuş yerini Ubaid seramiğine bırakmıştır. Geç Kalkolitik seramikleri XII. seviyede belirlenmiştir. Pirot Höyük içerisinde ki Halaf seramikleri yerel özelliklerden ziyade imitasyon ithal seramiklerden oluşmaktadır. Pirot'un Halaf seramiklerinin elle yapılanlarında katkı olarak bitki ve kum eklenmiştir. Seramiklerin hamur rengi ile astar rengi aynı renge sahiptir. Seramiklerin dekorasyonunda kırmızı, kırmızımsı kahverengi ve koyu gri renkler tercih edilmiştir. Seramiklerin bezemelerinde uygulanan dalga motifi ve yatay bant bezemeler daha çok küçük formlu fincanlara, kâselere ve kaplara uygulanmıştır.

Pirot Höyük'te XV. tabakanın B11 plankaresi ve B10 plankaresinin batısında Halaf özelliğinde ait yerleşimler ortaya çıkarılmıştır. Pirot Höyük'ün Halaf seramikleri XIV. tabaka, XV. tabaka ve XV. tabaka altındaki büyük çöp çukurları içerisinden ve tabakalar arasından ele geçmiştir. Halaf seramiklerinin ele geçtiği derinlik seviyesi yaklaşık 9.10 m. ile 13.10 m. arasındadır. Pirot Höyük'ün Halaf seramikleri Ubaid seramiklerine göre oldukça fazladır. Merkezde Halaf kültürünün Ubaid'e göre daha güçlü yapılanma sergilediği söylenebilir. Halaf seramikleri ithal seramik gibi görünse de ithallerin taklidi şeklinde yapılmışlardır. Seramikler yerel yapım ve el yapımıdır. Yirmi üç Halaf seramiği üzerinde yapılan incelemede katkı olarak bitki, taşcık eklenmiştir. Seramiklerin çok iyi pişmiş olduğu gözlenmiştir. Hamur ve astar genellikle aynı renktedir.

Pirot Höyük'ün Halaf seramiklerinin bezemesi özenle yapılmıştır. Bezeme olarak dalgalı çizgi bezeme, yatay bant bezeme, çapraz tarama bezeme gibi geometrik

bezemeler seramiğe uygulanmıştır. Erken evrede uygulanan doğa bezemeli seramiklerin olmayışı seramiklerin Orta ve Geç evre içerisinde yerleşim gördüğü anlaşılmıştır. Coğrafi açıdan değerlendirildiğinde ve bezemeler incelendiğinde stil olarak *Batı Halaf* özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Seramiklerin bezemeleri açık zemin üzerinde koyu renkte yapılmıştır.

Pirot Höyük'ün Halaf seramikleri içerisinde ilk grubu dalgalı çizgililer oluşturmaktadır. Ele geçen altı seramik parçasının üzerinde sadece dalgalı çizgi bezeme uygulanmıştır. Bazı Halaf seramiklerinde dalga bezemeye ek olarak diğer geometrik bezemelerde uygulanmıştır. Yatay bantlar, dikey bantlar ve ters çevrilmiş V şeklinde dalgalı çizgi bezeme motifi de bezemeler içerisinde yer alır. Hamur rengi kırmızı veya pembe olan seramiklerin üzerine pembe ya da kırmızımsı sarı astar sürülerek kırmızı, kırmızımsı kahverengi ve koyu gri boya ile bezeme yapılmıştır. Seramiklerin çoğu elle yapılmıştır ve çok azında perdah yapım söz konusudur. Kâse, tabak, kavanoz ve diğer çanak-çömlekler form grubunu oluşturur.

Pirot Höyük'ün Halaf seramikleri içerisinde ikinci grubu çapraz tarama bezemeli parçalar oluşturmaktadır. Bu gruba giren sekiz seramik parçası belirlenmiştir. Çapraz tarama bezemeli parçaların bir kısmında çapraz taramayla birlikte yatay bant motifi, noktalardan oluşan bezeme, V işaretli, çapraz taramalı eşkenar dörtgenler şeklindeki bezemeler de kullanılmıştır. Hamur rengi kırmızı sarı, pembe, açık kırmızı pembemsi gri olan bu parçaların üzerine genellikle hamur renginde astar sürülerek koyu gri, sarımsı kahverengi, koyu kahverengi ve pembe renk bezeme uygulanmıştır. Perdahlı parça az sayıdadır. Form olarak en çok kâse ve bardak ele geçmiştir.

Halaf seramikleri arasında üçüncü grubu yatay bant bezemeli seramikler oluşturmaktadır. Altı seramik parçasından oluşan bu grubun hamur rengi kırmızımsı sarı ve pembeden oluşmaktadır. Seramikler hamur renginde astarlanmıştır. Seramiklerin çok azında perdah uygulaması görülmektedir. Form olarak fincan, kâse ve çömlekler kullanılmıştır. Bu üç grup dışında değişik bezemelerin uygulandığı bazı parçalarda ele geçmiştir **(Ek 364-368.** Levha 258-262**)** (Akdeniz, 2004, s. 1, 8-9).

Karşılaştırmalar: Huni kenarlı çanakların benzerleri Yunus Höyük içerisinde de mevcuttur. Düz dipli oval gövdeli kâselerin benzerleri Yunus Höyük ve Van-Tilkitepe içerisinde de üretilmiştir. Dışa dönük yuvarlatılmış ağız kenarlı kâseler ve fincanlar Yunus'un Halaf seramik grupları içerisinde de ele geçmiştir. Sivriltilmiş ağızlı yuvarlak gövdeli kâseler Yunus ve Tepecikte'de mevcuttur. Seramiklerin dudak kısmında bant bezeme uygulaması, ters üçgenler Tilkitepe'nin Halaf seramiklerinin üzerinde de

uygulanmıştır. Dışa dönük yuvarlatılmış ağız kenarlı bardakların benzerlerini Samsat Höyük'te de ele geçmiştir. Yatay panel bant ve dalga bezeme Giriktepe'nin Halaf'larında da uygulanmıştır (Akdeniz, 2004, s. 10, 14, 15, 17,21,34). Çavi Tarlası'nda ele geçen Halaf seramiklerinin üzerindeki bezemelerin benzer yapısı Pirot Höyük'ün duvar resimleri ile karşılaştırılmış ve bu bezemeler Halaf dönemine tarihlenmiştir (Akdeniz,-Karaca, 2003, s. 120).

3.2.3.3. Siirt İli

3.2.3.3.1. Siirt Türbe Höyük

Fiziki Konum: Türbe Höyük Siirt il merkezinin 27 km. uzaklıkta ve Siirt'in güneyindeki Botan Suyu'nun kıyısında 100X40 m.'lik yerleşmedir (Sağlamtimur, 2011, s. 851). Mezopotamya'nın kuzeye doğru uzanan geniş düzlükleri Toros ve Zagros Dağları'nın oluşturduğu yay biçimli dağ silsilesi ile kesintiye uğrar. Van Gölü'nün güneyindeki dağlardan kaynaklanan irili ufaklı çayların birleşmesiyle vücut bulan Botan Irmağının oluşturduğu Botan Vadisi, Dicle ve Garzan Vadileri ile birlikte bu dağ silsilesinin güneydoğu kesiminde yer alır. Dicle, Batman, Garzan ve Botan Irmakları Mezopotamya'nın kuzeyini çevreleyen yaygın su ve vadi ağının en büyük ve önemlileri arasındadır. Dicle Vadisi'nin Diyarbakır'ın birkaç km. güneyi ve Batman Suyu arasında bulunan bölümünde, vadi boyunca ırmağın her iki kenarında tarımsal arazi olarak kullanılabilecek geniş düzlükler yer alır. Yukarı Dicle Vadisi olarak anılan bu kesim, bu niteliği dolayısıyla, Botan ve Garzan Vadilerine kıyasla hemen her dönemde daha yoğun yerleşilmiştir. Dicle Vadisi'ne bağlanan Botan ve Garzan Vadileri ise doğu-batı yönlü uzanan dağ zincirlerini keserek çevrelerinden yalıtık vadiler oluşturur. Yukarı Dicle Vadisi ve Cizre Ovası arasındaki bu kesim, gerek Botan ve Garzan Irmaklarının, gerekse Dicle'nin açtığı derin boğazlar dolayısıyla verimli tarımsal arazilerden yoksundur. Botan vadisinde tarım ancak Botan ile Dicle'nin birleştiği noktadan 10-15 km. kadar içeri giren bölgelerde mümkün olmaktadır. Tarım yapılan elverişli arazinin kısıtlı olması, bu alanda sürekli ve büyük yerleşimlerin oluşmasını engelleyen unsurların başında gelmektedir. Arkeoloji literatüründe *"Yukarı Dicle Bölgesi"* olarak da anılan bu üç ırmak vadisinin yer aldığı yöre, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'yu birleştiren önemli yolların üzerindedir. Günümüzde de yoğun olarak kullanılan söz konusu yollar, doğal dağ geçitlerini, Dicle Nehri'ni ve kollarını izlemektedir. Botan Vadisi'nin yukarıda özetlenen konumu, vadi içerisinde yer alan yerleşimlerin nitelik ve niceliklerini belirleyen temel

unsurdur. Botan Irmağı'nın içerisinde aktığı vadiyi güneyin düzlükleri ile kuzeyin dağlık kesimleri arasında doğal bir yol olarak şekillendirmesi, vadide bulunan yerleşimlerin varlık nedenlerinden biridir. Zorlu kış mevsimlerinde sığınmaya olanak veren korunaklı yapısı ve savunma açısından sağladığı avantajlar vadinin yerleşim açısından tercih edilmesinde belirleyici diğer unsurlardır. Nitekim vadinin kış aylarında yarı göçebe topluluklar tarafından hala kullanılıyor olması bu açıdan önemlidir. Vadiye yukarıdan bakan yüksek dağ sırtlarında yer alan kaleler ise vadiden geçişleri kontrole dönük olarak tasarlanmış olmalarının yanı sıra vadinin savunmaya dönük sağladığı olanaklar açısından da bilgi vericidir. Bu merkezi konumun içerisinde Siirt Türbe Höyük, Halaf kültürünün gelişimi ve konumlanması açısından büyük önem göstermektedir. Höyük doğu-batı yönünde uzanan 1400 m.nin üzerinde rakıma sahip Şeyh Ömer Dağı'nın Botan Vadisi'nde kesintiye uğradığı geniş bir düzlükte bulunmaktadır. Şeyh Ömer Dağı'nın dik yamaçları keskin bir biçimde vadi içerisine dik olarak ilerlemekte ve nehir yatağına doğru düzleşerek yerleşmeye ve tarıma uygun düzlük alanlar oluşturmaktadır. Höyük bu tarımsal alanın doğusunda, Botan Nehrinin kenarında yer alan bir teras üzerindedir. Yerleşim, Mezopotamya'dan Yukarı Dicle Vadisi ulaşan yolların Botan Vadisinin sağladığı doğal yol aracılığıyla Bitlis Vadisinden geçerek kuzeye, Doğu Anadolu'ya kavuştuğu yol güzergâhı üzerindedir. Ayrıca nehrin batı kıyısında bulunan Çatdere Vadisi, yan bir yol olarak doğrudan Kurtalan düzlüğüne çıkmaktadır. Botan Vadisi bulunduğu alan itibariyle Mezopotamya'dan gelen yolların Dicle Nehrini geçmeye gerek duymadan doğrudan kuzeye ulaşabildiği, ayrıca bölgede önemli yolların kesiştiği ve farklı alanları kontrol edebilen bir konumdadır **(Ek 32.** Harita 32**)**.

Araştırmalar: Höyükteki ilk incelemeleri Fırat ve Dicle yüzey Araştırmaları projesi kapsamında G. Algaze gerçekleştirmiştir. Algaze, Botan ve Bitlis nehirleri ki yüzey araştırmalarında bu yerleşimde Halaf boyalılarını bularak yerleşimin Halaf döneminde iskân gördüğünü belirtmiştir (Algaze, 1990b, s. 394 ve Algaze, 1989, s. 253 Şek. 7) Daha sonra 2000 yılında Jale Velibeyoğlu, Andreas Schachner ve Şenay Schachner tarafından Botan Vadisinde düzenlenen yeni bir yüzey araştırması çalışmasında değerlendirme konusu yapılmıştır (Velibeyoğlu – Schachner - vd. 2002, s. 783-786) 2002-2007 yılları arasında yürütülen Siirt-Türbe Höyük Kazı Çalışmaları, Mardin Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Haluk Sağlamtimur'un bilimsel danışmanlığında 2002-2007 yılları arasında gerçekleştirilen kazı Çalışmaları tamamlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yapılan kazılarda ve yüzey araştırmalarında bol sayıda Halaf seramiği ele geçirilmiştir (Sağlamtimur, 2003, s. 22). Seramikler M.Ö. VI. binyıl sonları M.Ö. V. binyıl başlarına tarihlenen Halaf yerleşmelerine aittirler **(Ek 369.** Levha 263**)** (Sağlamtimur - Ozan, 2007, s. 3). Bu seramikler bezemeleri, boyama üslubu ve formları açısından bölgenin tipik Halaf boyalıları ile paralellik göstermektedir. Halaf seramikleri daha çok iskeletlere ait mezarlar ve mimari işlevler sırasında yüzeye çıkmıştır. Türbe Höyük'te el geçen Halaf boyalı çanak-çömleklerinin seramik özellikleri ve kap formları Klasik Halaf seramikleri ile uyuşmaktadır. Bu seramikler ağırlıklı olarak devetüyü renkli hamura sahiptir. Seramiklerin genelinde katkı maddesi kullanılmamıştır. Bu seramiklerin hiçbirinde saman ve bitki katkısı görülmemiştir. Türbe'nin Halaf seramiklerinde zaman zaman kum katkının ilave edildiği görülmektedir. Ele geçen birçok seramiğin boya bezemesinde kabın hem iç hem de dışının bezendiğini göstermektedir. Daha çok boyamada siyah ve koyu kahverengi tercih edilmiştir.

Türbe Höyük Halaf seramiklerinde çapraz tarama, içi taralı üçgenler, içi noktalarla doldurulmuş eşkenar dörtgenler, düzenli ve düzensiz çekilmiş yatay bantlar dönüşümlü olarak yerleştirilmiş küçük ve büyük nokta sıraları gibi geometrik bezeme unsurlarının kullanıldığını görüyoruz. Bezeme olarak çapraz tarama, içi boyalı üçgenler, içi noktalarla doldurulmuş eşkenar dörtgenler, düzenli ve düzensiz çekilmiş yatay bantlar, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş küçük ve büyük nokta sıraları gibi geometrik bezemeler tercih edilmiştir. Yatay bant altına yerleştirilmiş fisto motifi ile dikey fırça darbeleri ile kapların ağız kenarlarının iç kısmında tercih gören bezeme öğeleri arasında yer almaktadır **(Ek 370-379.** Levha 264-273**)**. Form olarak Türbe Höyük seramikleri diğer merkezlerle örtüşmektedir. Formlar; dik duvarlı derin çanaklar, hafif dışa açıkağız kenarlı çanaklar, boyunlu çömleklerden oluşmaktadır **(Ek 380-381.** Levha 274-275**)**, **(Ek 382-383.** Levha 276-277**)**, **(Ek 384-385.** Levha 278-279**)** (Sağlamtimur, 2011, s. 854 ve Sağlamtimur, 2004, s. 464).

Karşılaştırmalar: Türbe Höyükte çıkan bol sayıda Halaf seramiğinin yanında bol miktarda obsidyen ele geçirilmiştir. Bütün bunlar Botan Vadisi'nin Bingöl Dağları ve Van Gölü çevresinde bulunan obsidyen yataklarının kullanılması ile birlikte bunların Mezopotamya'ya ulaşmasını sağlamaktadır. Bu aşamada Halaf kültürünün gelişmesi ve etkileşimle birlikte Kuzey-Güney eksenli yayılımını Botan Vadisi gerçekleştiriyor olmalıydı. Özellikle Van Gölü'nün güney kıyılarında görülen Halaf merkezleri, Doğu Anadolu Bölgesi'ne yayılım gerçekleştirirken Dicle Nehri ile birlikte Botan Suyu Vadisi'ni de kullanmış olmalıydılar (Sağlamtimur, 2004, s. 465). Kahramanmaraş-

Domuz Tepe Höyük'te ele geçen obsidyenler Van Gölü Havzasından muhtemelen bu yolla taşınmış olmalıdır. Halaf seramiklerinin benzerlikleri Siirt-Türbe Höyük ve Azekçe Höyük ile birlikte Mezopotamya ve Suriye'ye kadar uzanmaktadır (Sağlamtimur - Ozan, 2007, s. 3)

3.2.3.4. Van İli

3.2.3.4.1. Tilkitepe Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesinde Van ilinin 7 km. güneybatısına denk düşen bu merkez Van ili içerisindeki havaalanının da bulunmaktadır. Van Kalesinin 4 km. kadar güneyine Van il merkezine yakın ve Van Gölü doğu kıyısına yakın bir yerde, Şamramaltı Düzlüğü'nde konumlanmıştır. Bu höyük yaklaşık 8 m. yükseklikte, 50 m. çapında, 400X500 km.lik bir alanda tabakalanma veren tek Halaf merkezi olması açısından inceleyeceğimiz konu açısından çok önemli bir merkezdir **(Ek 33.** Harita 33**)** (Akdeniz, 2004, s. 4).

Araştırmalar: Van Tilkitepe Höyük'te birçok inceleme, araştırma ve kazılar gerçekleşmiştir. Alman Lehmann-Haupt ve W. Belck 1898-1899 yılları arasında höyükte incelemelerde bulunmuştur. Daha sonra bu yıllar içerisinde 1899 yılında W. Belck yönetiminde ilk kazı çalışması gerçekleşmiştir. Ancak bu kazı Çalışmaları yeterince sistemli değildi. Bilinçli yapılan ilk Araştırmalar ve kazılar 1937 yılında E.B Reilly ve ekibi tarafından gerçekleşmiştir. 1937 yılandaki kazılarda Belck'in kazı ve araştırmaları yaptığı alanı genişleterek höyüğ'ün güneydoğusunda ana tabaya kadar ulaşılmıştır. Reilly, Tilkitepe'de 3 tabaka saptamıştır. Bunlardan III. tabaka Halaf boyalı çanak-çömleğinin ele geçtiği dönemi işaret etmektedir. Reilly Halaf boyalılarının bulunduğu derinliği 6 ile 8 m. arasında vermiştir. Halaf mimari döşemelerinin hemen altında hocker gömülerine ve beraberinde Halaf boyalılarına rastlanmıştır (Reilly, 1937, s. 54-82 ve Reilly, 1940, s. 154-155). 1939 yılında C. Kınay başkanlığında Kirsopp, K. Lake ile Silva Lake yönetiminde 4 tabakanın saptandığı kazılar yapılmıştır. Halaf seramiklerinin varlığı höyükteki ilk incelemelerde de dikkati çekmiştir. Halaf boyalıları diğer yerleşim yerleriyle karşılaştırılmış ve benzer özellikler taşıdığı görülmüştür (Erzen, 1960, s. 20) İlerleyen yıllarda bu yerleşimin çevresindeki diğer yerleşimlerden daha farklı olduğunu anlayan Korfmann bu yerleşim yerinin seramik yapılarını tekrar inceleyip bütün dönemleri ayrı bir grup içerisinde derlemiştir (Korfmann, 1982, s. 203-233 ve Akdeniz 2004, s. 4).

Seramiklerin Genel Özellikleri, s. Van Tilkitepe içerisinde ki en alt seviye Kalkolitik Çağ kültürünün bulunduğu seviyeyi göstermektedir. Bu seviye en alt seviyedeki III. tabakada Halaf'ın boyalı ve yalın seramiklerine ulaşılmıştır **(Ek 386.** Levha 280**)** (Yakar, 1991, s. 115 Fig. 55). Halaf boyalı seramik grupları için yapılan incelemelerde seramiklerin üzerinde yer alan motifler LeBlack-Watson tarafından sınıflandırılan 78 tane boyalı Halaf seramik örnekleri arasından seçilen motiflerden yola çıkarak geliştirilmiştir. 1955 yılında ise yapılan incelemelerden sonra 6 boyalı Halaf vazo seramiği Hitit müzesinde teşhir edilmiştir. Bu vazolardan üç tanesi boyunlu vazo biçiminde, iki tanesi kısa bodur vazo biçiminde, bir tanesi ise boyunsuz vazo biçimlerinden oluşmaktadır **(Ek 387-389.** Levha 281-283**)**.

Teşhirdeki Boyunlu vazolardan birisi kaide kısmından kırıktır. Bu vazonun boyun kısmında ardılı birbirini takip eden baklava dilimleri verilmiştir. Teşhire sunulan diğer form grubunu ise gövdede yatay bantlar halinde yatay kelebek motifleri yer alan Halaf boyalıları oluşturmaktadır. Diğer bir seramikte boyamanın siyah parlak yapısı fark edilmektedir. Bu parlak yapılı seramiğin boyu 5.5 cm.dir. Teşhire sunulan diğer vazonun boyu 11 cm.dir. Bu vazonun ağız çapı ise 5 cm.dir. Bu vazonun üzerindeki motifler boyunda ve gövdede kabın tamamını kapsamaktadır. Halaf boyalılarında bilinenlerin en güzeli ise diğer form yapısını oluşturmaktadır. Teşhire sunulan diğer form grubunda ise vazolardan biri geniş yapılı bir forma sahiptir. 15 cm. yükseklikte, kırık boyunlu ve boyun çapı ise 16 cm. çapındadır. Boyama siyahla yapılmış motifler ise tek yatay bant üzerine konan çeşitli balık pulu etkili düzenlemelerden oluşmuştur. Bu motif LeBlanc-Watson tarafından oluşturulan 63 nolu motif deseninde görülmektedir. Diğer boyunsuz vazo ise aynı form tipine uymaktadır. Boyunsuz forma sahip olan diğer örnekte ise süslemeler ince dalgalı hatlar, ters üçgenler ve gövdeyi saran tarama motiflerinde oluşmaktadır. Bu vazonun boyaması ise siyah mat bir renge sahiptir.

Halaf boyalıları içersindeki seramiklerin yanı sıra yalın seramik grupları da mevcuttur. Van-Tilkitepe'deki Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinde form olarak şişkin gövdeli ve dışa dönük kâseler, sade kâseler, çömlekler, keskin omurgalı çömlekler, boyunlu çömlekler mevcuttur. Seramiklerde bezeme olarak şevron, dalgalı hat, birbirine çapraz gelen ağ motifi, bant, geometrik bezeme ve bukranium dediğimiz boğa başları, stilize hayvan figürleri mevcuttur. Seramiklerin genelinde perdah izleri görülmektedir **(Ek 390.** Levha 284**)** (Watson, 1983, s. 236-237). Perdahsız ele geçen seramikler dışında devetüyü ve kahverengi hammaddesine sahip perdahlı yalın seramiklerde mevcuttur (Korfmann, 1982, s. 43-44).

Karşılaştırmalar: Bu höyük içerisinde Erken Kalkolitik çağın seramiklerinden Halaf seramiğinin bu merkeze kadar uzantısını inceleme imkânı bulmaktayız. Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinin daha çok yayılımı kendi çevresel etki alanlarını etkisi altına alarak benzer yapıda seramik formları ve bezemeleri benimsenmiştir. Ancak bir özelliği ile Van Tilkitepe Höyüğü bunların içerisinde bu kültüre en uzak yerde bulunmaktadır. Halaf kültürünün uzandığı en doğu ucu temsil etmektedir. Boyalı Halaf seramiklerinin Doğu Anadolu içerisinde ki yayılımının beraberinde Erken Kalkolitik çağ kültürlerinin ticari alışverişi, kültürel ilişkileri bu aşamada gözler önüne serilmektedir. Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'dan alınan kültür birikimi Güneydoğu Anadolu'da harmanlanıyor ve Van ilimize kadar yayılıyordu. Bu yayılımda Aras vadisinde görülen Halaf seramiğinin dokuları genel olarak Anadolu dışında Mezopotamya'da Banahilk merkezi içerisindeki Halaf boyalı seramik grupları ile örtüştüğü görülmektedir (Korfmann, 1982, s. 43-44). Van-Tilkitepe'nin Anadolu'da ki benzer seramik merkezleri Girikihaciyan başta olmak üzere Elazığ çevresi ile Siirt çevresinde ki merkezlerde görülmektedir (LeBlanc - Watson, 1973, s. 119). Anadolu dışında ki Halaf merkezlerinden Banahilk'in Boyalı Halaf seramikleri ile Tilkitepe'nin boyalıları büyük benzerlik göstermektedir. Tilkitepe seramiklerinin üretim formu Banahilk'in form grupları ile de benzeşmektedir (LeBlanc - Watson, 1973, s. 117-133). Van-Tilkitepe'nin Halaf seramiklerinin benzerleri Karakaya ve Karababa yüzey araştırmalarında Korucutepe, Tülintepe'de bulunmuştur (Russell, 1980, s. 21). Van-Tilkitepe obsidyen ticareti yapan bir merkez durumundadır. Halaf döneminde, Halaf seramiklerinin bu merkeze kadar gelmesinde obsidyen ticaretinin önemli rol oynar. Van-Tilkitepe yakınlarındaki Kars-Aladağ obsidyen yatakları veya Doğubeyazıt-Nemrutdağı obsidyen yataklarını Halaf'lılarca başka bölgelere taşınmış ve karşılığında Halaf seramikleri alınmıştır. Ayrıca Van-Tilkitepe'nin 40 km. doğusundaki Bingöl-Muş yolu Bingöl Dağları'ndaki obsidyeni bu merkeze taşıyor ve bu merkezden dağılımı yapılıyordu (Russell, 1980, s. 53). Van-Tilkitepe'nin Halaf seramiklerinin bezeme özelliklerinde dikkati çeken diğer bir husus süslemelerin M.Ö. II. bin yıla kadar neredeyse birebir uzanmış olmasıdır. Bu durum aslında Van Havzası'nın biraz daha soyutlanmış coğrafyaya sahip olmasından kaynaklanabilir. Van çevresinde yapılacak araştırmalar sonucu daha net veriler elde edilecektir.

3.2.4. İç Anadolu Bölgesi

3.2.4.1. Konya İli

3.2.4.1.1. Can Hasan Höyük

Fiziki Konum: Konya ili, Karaman ilçesinin 13 km. kadar kuzeybatısında yer alan bu höyük Halaf kültürünün iletişim ağında önemli bir yer tutmaktadır. Konya ile Kilikya Ovası'na açılan önemli yollar üzerinde bulunmaktadır **(Ek 34.** Harita 34**)** (French, 1962, s. 27).

Araştırmalar: 1961-1967 yılları arasında D.H.Fench tarafından höyükte çalışmalar yürütülmüştür. Yapılan değerlendirmelere göre Halaf kültürü Zagrosları aşıp Mersin Yümüktepe'ye kadar yayılım gösterdikten sonra yapılan ticaretle zorlu Torosları da aşıp Can Hasan'a kadar ulaşmayı başarmıştır (Yakar, 2011, s. 261 ve Mellaart, 2000, s. 281).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya'nın Kalkolitik dönem etkileşiminde en çok dikkati çeken yerlerden biri Can Hasan'dır. Mersin-Yümüktepe'nin XXIII.-XX. seviyesinde görülen Halaf seramikleri muhtemelen ticaret yoluyla Can Hasan'a kadar yayılmıştır (Gorny, 1997, s. 124-125). Yapılan çalışmalar Can Hasan'ın Erken Kalkolitik seramiklerinin içerisinde yer alan 2A ve 2B katında Halaf özelliği gösteren seramikler ele geçirilmiştir. Can Hasan'nın 2A tabakasında ele geçen ve bu bölgeye tamamen yabancı olan yeni biçim ve türdeki boyalı kaplar önce Mersin Yümüktepe'nin XIX. ve XVIII. tabakalarında kendini göstermiş daha sonra Batı Çatal Höyük'te bulunan bu merkezde ele geçirilmiştir. Can Hasan'ın 2A katında açık renk astar üzerine koyu renkli ve krem astar üzerine kırmızı ile yapılmış boyalı seramikler ele geçmiştir. Bu katta polykrom renk baskın olarak ele geçer. İnsize bezekli kaplar bunlar arasında bezeme olarak yerini almıştır. 2A da ele geçen bazı kırık seramik parçaları Halaf etkisi göstermektedir. 2B katında ise; özgün desenli, omurgalı, krem astar üzerine kırmızı boyalı seramikler ele geçirilmiştir. Yine bu katta ele geçen açık zemin üzerine koyu renkle yapılan bezemeli seramik ile kaliteli astara sahip insize bezekli kaplar ele geçmiştir. 2B katındaki boyalı seramikler içerisindeki bu seramikler Erken Halaf etkisi taşımaktadır (Mellaart, 1988, s. 108).

Can Hasan seramikleri içerisinde ele geçen bir adet seramik Halaf kültürünün birebir yansımasını göstermiştir. Bu kırık Halaf seramiği höyükte batı alanda ele geçmiştir (Mellaart, 1965, s. 128). Halaf dönem özelliği gösteren Erken Kalkolitik seramikleri Can Hasan'ın 3. tabakasında daha baskındır. Bu tabakada seramikler

kahverengi ve koyu kırmızı renklerle iyi derecede perdahlanarak yapılmışlardır. Bu çağın seramiklerinde bezeme olarak iki farklı teknik uygulanmıştır. Bunlardan ilki seramik hamurunun üzerine kırmızı ya da kahverengi ile yapılan bezeme diğeri ise seramik hamuruna beyaz astar atılarak parlak kırmızı bezeme yapılan uygulamadır.

Karşılaştırmalar: Konya Ovası, Halaf kültür döneminde kültürel alışverişini büyük bir ihtimalle Kilikya Ovası ve yakın çevresi ile gerçekleştirmekteydi. French bu etkileşimi Mersin Yümüktepe'nin Halaf tabakaları ile karşılaştırmıştır. Can Hasan'ın 2B Tabakası Erken ve Orta Kalkolitik geçiş evresini verir Yümüktepe'de XXI-XVIII'e, Can Hasan'ın 3. Tabakası ise Erken Kalkolitik evresinde yer alıp Yümüktepe'de XXV-XXII'ye denk gelir (French, 1963, s. 37). Bu tabakalar içerisinde Can Hasan'da Halaf benzeri seramikler ele geçmiştir **(Ek 391.** Levha 285**)** (French, 1961, s. 29). Buda muhtemel Akdeniz kültür etkileşimini gözler önüne sermektedir. Konya Ovası ile ilişkilendirilen Halaf boyalı seramikleri, Anadolu, Kuzey Suriye ve Mezopotamya arasında süregelen kültürel alışverişe de ışık tutacaktır. Bu üçlü bağlantı karşılaştırmalı kronoloji açısından da önemli bir özellik sunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU YÜZEY ARAŞTIRMALARINDA HALAF SERAMİĞİNİN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER

4.1. Akdeniz Bölgesi

4.1.1. Çukurova Bölümü

4.1.1.1 Ceyhan Tatarlı Höyük

Fiziki Konum: Akdeniz Bölgesi içerisinde Adana ili Ceyhan ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bugün Mustafabeyli beldesinin 5 km. kuzeyinde, Tatarlı Köyünün batısına denk düşen bu merkez Çukurova bölgesi için yeni bir soluk anlamına gelmektedir. Höyük Osmaniye-Toprakkale'nin 10 km. Kuzeybatısında, Nur Dağları'nın batı-kuzeybatısında Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz bölgesinin birbirine geçit verdiği, aynı zamanda Kozan'a doğru yani iç Anadolu bölgesine doğru ulaşacak önemli bir kavşak içerisinde yer almaktadır. Merkezimiz İskenderun Körfezi'nden yaklaşık 20 km. uzaklıkta yer alması ile de yalnızca kara yolu ile değil deniz aşırı bir bağlantı üzerinde yer almaktadır. Kısaca bir değerlendirme yapacak olunursa Çukurova içerisinde, Yukarıova'nın doğu ucunda yer alıp, Amanos'un ve Misis'in bölgeye açılan en kilit noktası üzerinde yer alır. Tatarlı Höyük üzerinden Hasanbeyli ve Fevzipaşa üzerinden İslâhiye Ovası'na, Bahçe geçidi aracılığı ile de İslâhiye ovasına ve Nur dağlarının geçitlerine ulaşmak kolaylığına sahiptir. Kalkolitik Kültürlerin etkisi açısından inceleme yaptığımızda İslâhiye Ovası'ndan Kuzey Suriye'ye inme imkânına sahiptir (Girginer 2008, s. 15). Nitekim bu güzergâh üzerinden Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya ile de kültür alışverişi yapılabilmektedir. Bu nedenle Tatarlı Höyük muhakkak bütün bu kültürlerin Kalkolitik Çağ özelliklerini bünyesinde barındırıyor olmalıdır. Bir neden daha vardır ki buda yerleşim yerlerinin çevresindeki kalkolitik çağ yerleşmeleridir. Bunlara örnek olarak aşağıdaki merkezi höyüklerimizi verebiliriz:

a) Ceyhan-Toprakkale'nin güneyinde ki Sultantepe Höyük, Ceyhan'ın 5 km. batısındaki Sirkeli Höyük, Ceyhan'ın 3 km. kuzeydoğusundaki Mercin/Boz Höyük, Ceyhan'ın 10 km. kuzeyinde Pekmezli Höyük, Ceyhan'ın 6 km. kuzeydoğusunda Molla Ahmet Höyük, Ceyhan'ın Kurtkulağı Köyü'nün 2 km.

kuzeyinde Tülek/Hesigin Höyük ve Kurtkulağı Köyü'nün 4.5 km. güneydoğusunda Boyalı Höyük, Ceyhan'ın 1 km. güneyindeki Hacılar Höyük, Ceyhan'ın 17 km. kuzeyindeki Yarım/Yarim Höyük.

b) Toprakkale'nin 7 km. kuzeyinde Minareli Höyük.
c) Misis'te Yakapınar Höyük, Misis'in 12 km. kuzeydoğusunda Yaşıl Höyük.
d) Kozan'ın 15 km. güneydoğusunda Çukurköprü Höyük, Kozan'ın 16 km. güneydoğusundaki Tilan Höyük, Kozan'ın 12 km. güneybatısındaki Tırmıl (Tarmil) Höyük.
e) Kadirli'nin dağlık bölgesinde Aslantepe-Aslantaş ören yerinin 4 km. güneyinde Domuztepe ve Otmanlı Höyük, Kadirli'nin 4,5 km. güneyinde Anberinharkı Höyük, Kadirli'nin 15 Km. güneyindeki Şamsın Höyük.

Araştırmalar: Tatarlı höyük üzerindeki ilk incelemeleri 1951 yılında, bölgeyi genel anlamda tarayan Seton Wiliams ve ekibi tarafından yapılmıştır. Seton Wiliams bu höyük çevresinde gerçekleştirdiği incelemelerde Höyükte Halaf döneminden başlayan Kalkolitik Çağ seramiklerini bulmuştur. Anacak Seton Wiliams bu seramiklerle ilgili detaylı bir bilgi sunmamıştır (Seton-Wiliams, 1954, s. 169-170). Lyod ve Mellaart höyük için değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Şu an ise Tatarlı Höyük'te Serdar Girginer Başkanlığında ki ekiple kazılar yapılmaktadır. 2006-2007 ve 2007-2008 Kazı sezonu kazıları yapılmıştır. 2010 yılı itibariyle K. Serdar Girginer başkanlığında kazılara devam edilmektedir (Girginer - vd. 2010, s. 453). Ceyhan Nehri'nin 10 km. kuzeyinde çevresindeki sulak verimli arazileriyle önemli bir konumda olan bu höyükte Halaf kültürünün yaşandığı belirtilmektedir (Girginer, 2008, s. 16).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Ele geçen Halaf seramikleri yayınlanmamıştır.

Karşılaştırmalar: Adana arkeolojisi için önemli bir yerde bulunan bu höyük büyük bir ihtimalle Adana ili Kadirli ilçesindeki Domuztepe Höyük ile benzer kültür öğelerini de bize sunacaktır. Karatepe Barajında kazısı yapılmayan bir yerleşme ise kayboluşun bir simgesi olarak görülmektedir. Otmanlı Höyük kazısı yapılmayan bu Höyük için Ubaid kültür yerleşmesi olduğu söylenmektedir (Çambel, 1984, s. 155). Fakat bilinen bir gerçek vardır ki Anadolu'da yüzey Araştırmaları sonucu bulunamayan birçok kültür kazılar neticesinde su yüzüne çıkmıştır. Bu aşamada stratejik öneme sahip Çukurova'nın merkezi bölgeleri için net bir bilgi söylenememektedir. Zaten Adana ve çevresinde çok sayıda araştırma yapılmaktadır (Özdoğan, 2000a, s. 40). Tatarlı Höyükte yapılmakta olan kazılar neticesinde bölgenin kalkolitik çağ yerleşmeleri hakkında geniş

bir bilgi edilecektir. Belki bu Höyük kazıları neticesinde bölgenin en büyük Kalkolitik Çağ yerleşmesi ve bölgenin ilk Hassuna-Samarra seramiği ile Halaf seramiklerinin yapıldığı, kullanıldığı yer olacaktır.

4.1.2. Kahramanmaraş İli

4.1.2.1. Nevruzlu Höyük

Fiziki Konum: Kahramanmaraş il sınırları içerisinde Aksu Nehri'nin kuzeyinde, Domuztepe'nin 10 km. kuzeyinde bugünkü Nevruzlu köyü içerisinde yer alır. Oval yapılı 70X80 m. çapındaki bu höyük 2 m. yüksekliğe sahiptir. Nevruzlu gerek konum itibariyle gerekse boyutları açısından Domuztepe'nin Halaf döneminde uydu yerleşmelerden biri durumundadır **(Ek 35.** Harita 35**)** (Gürdil, 2002, s. 138).

Araştırmalar: Nuvruzlu Kahramanmaraş Arkeoloji Araştırmaları kapsamında yürütülen çalışmalarda 1995 yılında bulunmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yerleşmede ele geçen Halaf seramikleri M.Ö. 5500-4200 yılları arasına verilmiştir. Seramiklerin çoğunluğu Geç Halaf özelliği göstermektedir. Bu seramikler ise M.Ö. 4750-4200 yılları arasına aittirler **(Ek 392-395.** Levha 286-289**)** (Gürdil, 2002, s. 145). Halaf seramiklerinin bulunduğu diğer bir höyük Domuztepe ile birlikte bölgenin önemli seramik merkezlerinden biridir. Halaf seramik verileri Şanlıurfa, Adana, Adıyaman ve Gaziantep'in Halaf yayılımında ve yapılanması hakkında önemli bir ipucu vermiştir.

Yerleşmenin Halaf seramikleri form olarak kâselerden ve vazolardan oluşmaktadır. Bu seramikler kendi içerisinde beşe ayrılır.

a) Halaf Painted Ware/Halaf Boyalıları
b) Halaf Plain Ware/Koyu Yüzlü Halaflar
c) Halaf Plain Burnished Ware/Koyu Parlak Yüzlü Halaflar
d) Coarse Halaf Ware/Kaba Halaflar
e) Late Period Ware/Geç Dönem Seramikler

Halaf Painted Ware'ler özellikle açık renkli parlak veya turuncu renkli hamura sahiptir.

Çok az örnek içerisinde kırmızı kiremit rengi ve bu tona yakın hamur kullanılmıştır. Seramikler sert ve sağlam yapılıdır. Boyalıların bezemeleri genellikle

seramiğin dış yüzüne yapılmışken, bazı örneklerde bezemeler seramiğin iç yüzüne uygulanmıştır. Seramiklerin dışındaki bezemeler gövde ile ağız kısmında uygulanmışken iç kısımdaki bezemeler seramiğin ağız kısmı ve çevresine uygulanmıştır. Genel olarak boyamaların dekorasyonları sınırlandırılmadan seramiklerin merkezine kısmen ağız kısmına yapılmıştır. Yüzeye uygulanan bezemeler çok çeşitlidir. Bunlar arasında en çok uygulananlardan bant bezeme seramiğin ağız kısmına uygulanmıştır. Gövde üzerine ise daha çok vertikaller, zigzaglar ve geometrik bezemeler yapılmıştır. Seramik üzerindeki boyamalar turuncu, koyu kahverengi ve kırmızının tonlarından oluşmaktadır.

Halaf Plain Ware'ler yapım kalitesi olarak Halaf Painted Ware'ler ile benzemektedirler. Bu grubun kırmızı boyalı seramikleri diğer gruplara göre daha az üretilmiştir. Seramiklerin boyamaları çoğunlukla dış yüze uygulanmışken bazı örneklerin iç kısmında da boya bezeme söz konusudur. Halaf Plain Ware'lerin üretim aşaması ve üretim yeri olasılıkla Halaf Painted Ware'lerle aynıdır.

Halaf Plain Burnished Ware'lerin hamur rengi kirli gri, kahverengi veya kırmızı tonlardan oluşmaktadır. Seramiklerin hamurunda oluşan bu renk çeşitleri muhtemelen fırınlamada ki ısı değişiminden kaynaklanmaktadır. Nevruzlu'nun ustaları seramik fırınına hâkim olabilen kişilerdi ve bu renklenmeyi bilerek yapmışlardır. Seramiklerin yüzeyi parlak yapılıdır. Seramiklerin yüzeyinde çok az, zayıf bezeme yapılmıştır. Yüzeyin çok az kısmı boyanmış diğer yerler boş bırakılmıştır. Boyamalar kahverengi, gri ve siyah tonlarından oluşmaktadır (Gürdil, 2002, s. 142-143).

Coarse Ware'ler elle düzeltilmiştir. Seramiklerin hamuru Burnished Ware gibi parlak yapılıdır. Bu seramik türünün çeşitlenmesi çok fazladır. Kaliteli yapım özelliği göstermez, daha çok seramik fırının ısısının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Coarse Ware'lerin çoğu orta pişirime sahiptir. Bu seramiklerin yüzeyi koyu gri ve siyaha boyanmıştır.

Late Period Ware'ler de Coarse Ware gibi elle düzeltilmiştir. Bu grubun hamur rengi kırmızıdır. Bunun yanında kısmen koyu kırmızı ve kiremit kırmızısı da hamur renkleri arasındadır. Boyamalar seramiğin çok az kısmına uygulanmıştır. Bezemelerin boyutu 2 cm'den azdır.

Bowls/Kâselerin çoğu boyalıdır. Bunun dışında parlak yüzlü boyasız olarak da üretilmişlerdir. Kâselerin kimi yarı küresel kimisi de küresel olarak yapılmışlardır. Seramiklerin yüzeyleri kırmızı ve turuncu renklerden oluşan bezemelerle tamamlanmıştır. Jars/Vazolar sadece üç tipte üretilmiştir. Vazolar çok az bir oranda üretilmişlerdir. Genellikle dar uzun boyuna sahiptirler. Kısa ağızlı üretilen vazolar

diğerlerine oranla daha çok boyanmıştır. Boyamalarda daha çok bant bezeme tercih edilmiştir. Vazoların yüzeyine bunun dışında geometrik bezemelerin hemen hepsi uygulanmıştır (Gürdil, 2002, s. 143-144).

Karşılaştırmalar: Nevruzlu, Halaf yerleşmelerinden Domuztepe, Kazane ve Takyan Tepe'ye göre oldukça küçük bir yerleşmedir. Muhtemelen merkez Halaf yerleşmelerinin uydusu konumundadır.

4.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

4.2.1. Adıyaman İli

4.2.1.1. Çakal Höyük

Fiziki Konum: Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Adıyaman ilinin 11 km. güneybatısında merkez köy olan Çakal Köy'de yer alır. Yüzey araştırmaları sonucu bulunan bu merkez Çakal Çayı'nın doğusunda, Arap Pınarı Çayının ise güneyinde yer almaktadır. Bu konumundan dolayı verimli bir arazi üzerinde yerleşme görmüştür (Blaylock – French - vd. 1990)

Araştırmalar: Höyük S. R. Blaylock başkanlığındaki ekibin Adıyaman Yüzey Araştırması sonucu bulunmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Erken Kalkolitik Çağ seramiklerinin genel yapısı gereği kaba bir yapıya sahiptirler. Seramikler el yapımı ve içeriğinde katkı maddesi olarak saman kullanılmıştır. Seramikler katkı maddesi olarak bol saman kullanıldığı için kalitesi çok düşüktür. Bu seramik türleri Halaf grubu seramikleri içermektedir. Halaf boyalıları devetüyü zemin üzerine açık ve koyu kahverengi, kırmızı, kırmızının koyu tonları ve siyah tonlar ile boyanıp, bezenmişlerdir. Bezemede içi çapraz çizgilerden oluşan kafes motifi, üçgen bezemeler, taralı hatlar, bant bezeme ve şeritler şeklinde motifler verilmiştir. Form grubu olarak kâseler bulunan seramiklerin çoğunluğunu oluşturmaktadır (Blaylock – French - vd. 1990).

Karşılaştırmalar: Adıyaman Samsat Höyük içerisinde ele geçen Halaf seramiklerinin el yapımı ve saman katkılıları Çakal Höyük ile karşılaştırılabilir. Adıyaman'ın Antep, Urfa ve Maraş üçgeninde Halaf seramiğinin gelişimi ve yayılımı açısından kilit role sahiptir. Adıyaman Samsat dışında Urfa Akarçay, Nevali Çori, Tell İdris, Kazane ve Antep Sakçagözü, Yunus, Horum gibi Halaf merkezleri ile yakın ilişki içerisinde olmuş olmalıdır. Ancak bu karşılaştırmanın netlik kazanması için seramiklerin özellikleri yayınlanmalıdır.

4.2.2. Şanlıurfa İli

4.2.2.1. Büyükhedbe Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa İli, Harran İlçesinin 8 km. güneyinde yer alır. Yakalaşık 80 m. çapında 6-7 m. yüksekliğindedir.

Araştırmalar: Höyükte 1990 yılında Nurettin Yardımcı yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte zengin boyalı Halaf seramikleri ele geçmiştir. Yapılan Halaf Çalışmaları Halaf boyalı seramiklerinin bütün evreleri içerisinde yerleşim gördüğü yolundadır **(Ek 396.** Levha 290**)** (Yardımcı, 1992, s. 462).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı yayınlanmadığı için yorum yapılmamıştır.

4.2.2.1. Küçükhedbe Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa İli, Harran İlçesinin 8 km. güneyinde yer alır. Büyükhedbe'nin 700 m. kadar kuzeybatısında Harran'ın 7 km. güneyinde yer alır. 40 m. çapında, 5-6 m. yüksekliğindedir.

Araştırmalar: Höyükte 1990 yılında Nurettin Yardımcı yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte zengin boyalı Halaf seramikleri ele geçmiştir.

Karşılaştırmalar: Halaf malzemeleri için bir değerlendirilme yapılmamış olsada Çayönü'nün Seramikli Neolitik malzemelerinin benzerlik gösterdiği belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Çayönü'nde ele geçen Halaf seramikleri ile karşılaştırılması gerekmektedir **(Ek 397.** Levha 291**)** (Yardımcı, 1992, s. 463).

4.2.2.3. Yeşerti/Kubbehıdır Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinin 10 km. güneybatısında Şanlıurfa-Akçakale yolunun 1 km. kadar doğusunda yer alır.

Araştırmalar: Höyükte 1990 yılında Nurettin Yardımcı yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmemiştir **(Ek 398.** Levha 294**)** (Yardımcı, 1992, s. 463)

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.4. Bolatlar/Şıhyakup Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinin yaklaşık 13 km. güneybatısında, Şanlıurfa-Akçakale yolunun 500 m. kadar doğusunda yer alır.

Araştırmalar: Höyükte 1990 yılında Nurettin Yardımcı yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmemiştir **(Ek 399.** Levha 293**)** (Yardımcı, 1992, s. 463-464).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.5. Yayvandoruk/Çemre Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinin 6-7 km. doğusunda yer alır. 80-100 m. çapında, 7-8 m. yüksekliğinde bir yerleşmedir.

Araştırmalar: Höyükte 1990 ve 1998 yılında Nurettin Yardımcı yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Araştırmada ele geçen Halaf malzemeleri son derece kalitelidir ve yoğun olarak ele geçmektedir (Yardımcı, 1992, s. 466; Yardımcı, 2000, s. 101).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.6. Omurtepe Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Akçakale karayolunun 12 km. uzağında sol yönde, Külünçe köyünün 1 km. kuzeydoğusunda karayolunun yer almaktadır. Kuzey güney yönünde 200 m. uzunluğunda, 150 m. eninde, kuzey tarafı 6.5 m. kadar yükseklikte olup güneye doğru alçalmaktadır.

Araştırmalar: 1992 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyüğ'ün yüzeyinden Geç Halaf seramikleri ele geçmiştir **(Ek 400.** Levha 294**)** (Yardımcı, 1994, s. 265-266).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.7. Çamurlu Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Akçakale yolunun kuzeyinde, Gazene köyünün yaklaşık 1-2 km. kadar güneyinde yer alır. Höyük yaklaşık 150 m. çapında ve 10 m. yüksekliktedir.

Araştırmalar: 1992 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında Halaf seramikleri bulunmuştur **(Ek 401-403.** Levha 295-297**) (**Yardımcı, 1994, s. 267). Halaf seramikleri detaylı olarak yayınlanmamıştır.

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.8. Tell Gazene

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Akçakale yolunun 6 kilomtre kadar solundaki havalanının arkasında yer almaktadır. Güney-kuzey doğrultusunda uzanan 700 m. çapındaki höyük yaklaşık 20 m. yüksekliğe sahiptir.

Araştırmalar: 1992 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında Halaf seramikleri bulunmuştur. Ayrıca Halaf-Ubaid geçiş dönemi seramikleri de mevcuttur **(Ek 404-406.** Levha 298-300**)** (Yardımcı, 1994, s. 268).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır. Ancak bu höyük ile Çamurlu, Omurtepe, Yayvandoruk, Halava, Ambartepe konum gereği yakın ilişki içerisinde olmalıdır.

4.2.2.9. Halava Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinin yaklaşık 13 km. güneydoğusunda, ovadan yaklaşık 8 m., denizden 302 m. yükseklikte, doğu-batı doğrultusunda elipsoid formlu, kuzeye doğru daha yayvan küçük bir höyüktür.

Araştırmalar: 1999 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında saman yüzlü Halaf seramikleri bulunmuştur. Ayrıca Halaf-Ubaid geçiş dönemi seramikleri de mevcuttur **(Ek 407.** Levha 301**)** (Yardımcı, 2001, s. 45-46).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.10. Algılı/Bira Burgeç Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinin yaklaşık 14 km. güneydoğusunda, ovadan yaklaşık 9 m., denizden 384 m. yükseklikte konik formlu bir höyüktür.

Araştırmalar: 1999 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında saman yüzlü Halaf seramikleri bulunmuştur (Yardımcı, 2001, s. 46).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.11. Ambartepe Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinin yaklaşık 24 km. kuzeybatısında Urfa-Akçakale yolunun 7 km. doğusunda, ovadan 14 m., denizden 428 m. yükseklikte konik formlu bir höyüktür.

Araştırmalar: 1999 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında yoğun Halaf seramikleri bulunmuştur (Yardımcı, 2001, s. 47).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.12. Şuvat/Çolpan Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinin yaklaşık 8 km. güneydoğusunda yer almaktadır.

Araştırmalar: 1997 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında yoğun Halaf seramikleri bulunmuştur **(Ek 408.** Levha 302**)** (Yardımcı, 1999, s. 56)

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.13. İkizce Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Akçakale karayolunun Akçakale'ye yakın bir bölümünde yolun yaklaşık 3 km. doğusunda yer alır.

Araştırmalar: 1997 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında yoğun Halaf seramikleri bulunmuştur (Yardımcı, 1999, s. 57).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.14. Aşağı Harap Selim

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Akçakale karayolunun 2 km. doğusunda Akçakale'nin 5 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Araştırmalar: 1997 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında yoğun Halaf seramikleri bulunmuştur (Yardımcı, 1999, s. 57).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.15. Dolum Ali Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Akçakale karayolundan 5 km. içerde yer almaktadır

Araştırmalar: 1997 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında Halaf ve Ubaid seramikleri bulunmuştur (Yardımcı, 1999, s. 57).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.16. Çuhalı Mır Gebesi Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Harran ilçesinde yer alan Harran Höyük2ün yaklaşık 20 km. güneybatısında, Akçakale-Şanlıurfa karayolunun doğu kenarında yer alır. Denizden yaklaşık 375 m. yüksekliğe sahip, ovadan ise 5 m. kadar yüksekte yayvan bir höyüktür.

Araştırmalar: 2000 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında Halaf seramikleri bulunmuştur **(Ek 409.** Levha 303**)** (Yardımcı, 2000, s. 101).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.17. Gentare Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Akçakale yolunun 4 km. doğusunda yer almaktadır. Yaklaşık 350 m. taban çapında, kuzey-güney doğrultusunda elips biçiminde bir höyüktür.

Araştırmalar: 2000 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında Klasik Halaf motifine sahip Halaf seramikleri bulunmuştur **(Ek 410.** Levha 304**)** (Yardımcı, 2000, s. 102).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.18. Giriktepe/Dumlukuyu Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Suruç ilçesinin 6 km. batısında bulunan Dumlukuyu köyünde doğu kısmında konumlanmıştır. Höyük 40 dönüm, 6-7 m. yüksekliğindedir.

Araştırmalar: Höyükte Nurettin Yardımcı 2002 yılında yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Giriktepe'de çok yoğun bir şekilde Boyalı Halaf seramikleri ele geçirilmiştir. Bu seramikler bej- yeşil kil astara sahiptir. Kumlu hamura sahip seramikler, pembe hamurlu seramikler ve karbonize özlü yalın seramikler ele geçirilmiştir. Bunların boyalılarında boyama kırmızı, kahverengi ve kırmızı kahverengi arasında değişen tonlarda değişmektedir **(Ek 411.** Levha 305**)** (Yardımcı, 2004, s. 183-184).

Karşılaştırmalar: Yerleşmenin Halaf malzemelerinin boyalı olanları ile ilgili genel bir bilgi verilmediği için yorum yapılamamaktadır. Ancak yerleşme Suruç ilçesinde konumlanmıştır. Suruç'un etrafı batı, kuzey ve doğudan Güvercik, Cudi ve Devres dağlarıyla çevrilidir. Güneyinde ise Suriye bulunmaktadır. Bu bağlamda Halaf kültürü muhtemelen kültür alışverişini Suriye'deki Halaf merkezleri ile gerçekleştirmiş olmalıdır.

4.2.2.19.Tavik Tepe Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa'nın 36.78 km. batısında, Suruç ilçesinin 3.75 km kuzeyinde, Birecik'in 39.92 km. doğusunda ve Harran'ın 56.86 km doğusunda yer almaktadır.

Araştırmalar: 2003 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte çok az Halaf Malzemesi ele geçmiştir.

Karşılaştırmalar: Seramikler yayınlanmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır (Yardımcı, 2005, s. 366).

4.2.2.20. Zeki Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa'nın 42.84 km. batısında, Suruç'un 12.71 km. kuzeybatısında, Birecik'in 32.15 km doğusunda, Harran'ın 66.55 km. kuzey batısında yer almaktadır.

Araştırmalar: 2003 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte pembe kumlu hamura sahip siyah-kırmızı boyalı Halaf seramikleri ele geçmiştir. Bu seramikler pembe, kırmızı ve kahverengi kum katkılı olup sert, parlak ve Perdahlı yapım özelliği göstermektedir.

Karşılaştırmalar: Seramikler yayınlanmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır (Yardımcı, 2005, s. 370).

4.2.2.21. Şehitlik Sırtı Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa'nın 41.90 km. batısında, Suruç'un 13.26 km kuzeybatısında, Kanlıavşar'ın 16.07 km güneyinde, Harran'ın 66.91 km batısında yer alır. Ürecik köyünün 800 m. Kuzeyinde bulunmaktadır.

Araştırmalar: 2003 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte pembe, bej renkli hamura sahip taşçık ve bitkisel katkılı, koyu yüzlü Perdahlı Halaf seramikleri ele geçmiştir. Pembe hamurlu yüzeyleri düzensiz az Perdahlı seramikler ile koyu bej hamurlu, dış yüzeyleri parlak, kaygan yüzlü, Perdahlı seramikler ve pembe hamurlu kırmızı boyalı, astarlı, Perdahlı sert pişirimli Halaf seramikleri bolca bulunmuştur. Bu seramikleri gerek nitelikleri gerekse bezek özellikleri açısından Halaf kültürüne önemli veriler sunacak niteliktedir en azından bir kısmının yayımlanması gerekmektedir. Böylece Şanlıurfa'nın Halaf yapılanması daha net bir şekilde anlaşılır.

Karşılaştırmalar: Seramikler yayınlanmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır (Yardımcı, 2005, s. 371). Konum gereği Zeki, Giriktepe, Gentare, Çuhalı Mır Gebesi, Değirmenhan, Karahöyük, Haramsar Sadıkçelik, Hamigelo, Dolumali gibi höyüklerle yakın ilişki içerisinde olmuş olmalı.

4.2.2.22. Değirmen Han Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa'nın 36.31 km. batısında, Suruç'un 13.87 km kuzeybatısında, Kanlıavşar'ın 15.20 km güneydoğusunda, Birecik'in 37.55 km doğusunda, Harran'ın 66.91 km kuzeybatısında yer alır.

Araştırmalar: 2003 yılında Nurettin Yardımcı höyükte yüzey araştırması yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte pembe, bej renkli kumlu hamura sahip pembe astarlı üzerine siyah, kırmızı parlak boya çeşitleri bulunan Halaf seramikleri ele geçmiştir.

Karşılaştırmalar: Seramikler yayınlanmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır (Yardımcı, 2005, s. 373).

4.2.2.23. Karahöyük Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun 1.2 km. kadar güneyinde, Suruç ilçe merkezinin yaklaşık 9 km kuzeybatısında yer almaktadır.

Araştırmalar: 2001 yılında Nurettin Yardımcı höyük üzerinde yüzey araştırması gerçekleştirmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyük üzerinde boyalı Halaf seramikleri toplanmıştır. Aynı zamanda Ubaid seramikleri de mevcuttur.

Karşılaştırmalar: Seramiklerin detayları verilmediği için karşılaştırma yapılmamıştır (Yardımcı, 2003, s. 142-143).

4.2.2.24. Haramsar/Akdoğu Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Suruç ilçesi merkezinin kuzeybatısında, Karahöyük'ün 2 km kadar güneydoğusunda yer alır.

Araştırmalar: 2001 yılında Nurettin Yardımcı höyük üzerinde yüzey araştırması gerçekleştirmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Kalkolitik dönemin pembe hamurlu, siyah parlak boyalı Halaf seramikleri bulunmuştur.

Karşılaştırmalar: Höyüğ'ün Halaf kültür evresi 2 km. yakınındaki Karahöyük ile yakın ilişki içerisinde olmalıdır. Muhtemelen iki komşu köy kültür alışverişi yaşanmıştır.

4.2.2.25. Sadık Çelik Tarlası Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Suruç ilçe merkezinin 8 km. güneybatısında ve Aşağıbostancık-Suruç karayolunun kenarında yer almaktadır.

Araştırmalar: 2001 yılında Nurettin Yardımcı höyük üzerinde yüzey araştırması gerçekleştirmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Pembe hamurlu, saman katkılı Halaf boyalıları ele geçmiştir. Halaf seramikleri ince yapılı ve kalitelidir. Büyük ihtimalle orta ve Geç Halaf evresine ait olmalılar.

Karşılaştırmalar: Höyük Karahöyük'ün 600 m. kadar güneydoğusunda yer almaktadır. Bu nedenle aslında Sadık Çelik Tarlası ile Karahöyük bütünlük göstermektedir. Buna Karahöyük'ün 300 m. Kadar kuzeybatısında ki Hamigelo Çortuk'u da ilave etmeliyiz (Yardımcı, 2003, s. 143-144).

4.2.2.26. Hamigelo Çortuk Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Suruç ilçe merkezinin 3 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Karahöyük'ün 300 m. kadar kuzeybatısında yer almaktadır.

Araştırmalar: 2001 yılında Nurettin Yardımcı höyük üzerinde yüzey araştırması gerçekleştirmiştir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Boyalı Halaf seramikleri toplanmıştır. Bu seramiklerin genel özelliklerinin verilmesi Halaf merkezlerinin yapılamasınada ışık tutacaktır.

Karşılaştırmalar: Hamigelo Çortuk Höyük'ün bulunduğu bölgede birçok Halaf höyüğü yana yana dizilmiştir. Bu durum bir merkezi Halaf ve çevresine dizilen uydu sistemli Halaf merkezlerini anımsatmaktadır. Bu noktada önemli bir konumdadır. Muhtemelen bu bölgenin merkezinde 248 dönümlük yer kaplayan Karahöyük yer almalıdır (Yardımcı, 2003, s. 145). Abbes, Khirbet Aynsıraç, Zeki, Giriktepe, Gentare, Çuhalı Mır Gebesi, Değirmenhan, Karahöyük, Haramsar Sadıkçelik, Dolumali gibi höyüklerle yakın ilişki içerisinde olmuş olmalı.

4.2.2.27. Abbes Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa İli, Ceylanpınar İlçesi Yukarı Tepe köyünde yer almaktadır. Çıplak köyünün yaklaşık 2 km. kuzeyinde yer almaktadır. Büyük Cırcıp Vadisi'nin batı yamacında doğal bir tepe üzerinde konumlanmıştır.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte sadece Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır. Bu açıdan Halaf merkezi olarak önemli bir konumdadır (Ay, 1999, s. 26-27).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.28. Khirbet Aynsıraç Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Ceylanpınar ilçesi, Saraççeşme köyünde yer almaktadır. Kızıltepe-Ceylanpınar karayolunun 46. km'sinde, Büyük Cırcıp Vadisi'nin güney yamacında yer alır. Kuzey-Güney yönünde gelişen iki tepeli ve yaklaşık 200X100 m. ebatlarında oval bir höyüktür.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır. Bu açıdan Halaf merkezi olarak önemli bir konumdadır (Ay, 1999, s. 29).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.29. Hellobello Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Ceylanpınar ilçesi, Yukarı Taşalak köyünde yer almaktadır. Ceylanpınar-Kızıltepe karayolunun 17. km'sinde Büyük Cırcıp vadisinin yaklaşık 5 km. batısına konumlanmıştır. Doğu-Batı yönünde gelişen 250X200 m. ebatlarında oval bir höyüktür.

Araştırmalar: Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır. Bu açıdan Halaf merkezi olarak önemli bir konumdadır (Ay, 1999, s. 36-37).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.30. Mıdie Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Ceylanpınar ilçesi Devlet Üretme Çiftliği, Beyazkule işletmesinin 2 km. Kuzeyinde Mıdic mevkiinde yer alır. Ceylanpınar-Viranşehir karayolunun 15. km. sinde yaklaşık 150X120 m ebatlarında oval bir höyüktür.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte sadece Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır. Bu açıdan Halaf merkezi olarak önemli bir konumdadır (Ay, 1999, s. 38-39).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.31. Kartal Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Ceylanpınar ilçesi Devlet Üretme Çiftliği, Beyazkule işletmesi yakınlarında Kartal mevkiinde yer alır. Ceylanpınar-Viranşehir karayolunun 22. km. sinde yaklaşık 300X250 m. ebatlarında oval bir höyüktür.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır (Ay, 1999, s. 39-40).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.32. Yaban Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Viranşehir ilçesi Yaban köyünde yer alır. Viranşehir-Kızıltepe karayolunun 19. km'sinde, 3 km güneyinde yer alır. Küçük Cırcıp Vadisi'nin doğu yamacında kurulmuştur. Yaklaşık olarak 250X250 m. ebatlarında yuvarlak bir höyüktür.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır (Ay, 1999, s. 40-41).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.33. Ernabi Höyük

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili Viranşehir ilçesi, Gözlek köyünde konumlanmıştır. 15 m. yüksekliğe sahip olan Ernabi Höyük Viranşehir ilçe merkezinin yaklaşık 4 km. güneydoğusunda yer alır. Küçük Cırcıp Vadisi içerisinde yaklaşık 10 km. batısında yer almaktadır. Yaklaşık 250X250 m. ebadında bir höyüktür.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır (Ay, 1999, s. 45).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.34. Tell Arbit

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili Viranşehir ilçesi, Güneşli köyü içerisinde yer alır. 10 m. yüksekliğe sahip olan Tell Arbit Viranşehir-Ceylanpınar karayolunun 35. km. batısında yer alır. Yaklaşık 120X75 m. ebadında oval bir höyüktür.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: 1997 yılında gerçekleştirilen araştırmalarda Höyük'te Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır (Ay, 1999, s. 47).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.2.35. Kasr el-Esved

Fiziki Konum: Şanlıurfa ili, Ceylanpınar ilçesi Devlet Üretme Çiftliği Kasr el-Esved mevkide yer alır. Tellharba Cırcıp kavsi içinde, güneydoğu yamaca düşmektedir. Yaklaşık 150X100 m. ebatlarında oval düz iskana sahiptir.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: 1997 yılında gerçekleştirilen araştırmalarda Höyük'te Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır. Yerleşmede sadece Halaf seramiklerinin ele geçmesi Kasr el-Esved'in önemini arttırmaktadır (Ay, 1999, s. 50-51).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.3. Diyarbakır İli

4.2.3.1. Abdullahın Düzü Höyük

Fiziki Konum: Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır ili Bismil ilçesi Salat Köyü'nün 1,5 km güneydoğusunda yer alır. Salat Çayı'nın doğusunda yer alması ve Dicle Nehri'nin kuzey kıyısına denk düşmesinden dolayı verimli bir alanda konumlanmıştır.

Araştırmalar: Algaze'nin yüzey Araştırmaları sonucu arkeoloji dünyasına kazandırılmıştır (Algaze- Rosenberg, 1991, s. 137-162). Toğul seramikler üzerinde çalışmalarda bulunmuş ve boyalı Halaf seramiklerini incelemiştir (Toğul, 1996, s. 37).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Abdullahın Düzü Höyük'te Halaf çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Halaf seramiklerinin çoğunluğu kırmızılı kahverengili boya ile

bezenirken bezeme öncesi açık renk astar işçiliğinin uygulandığını görüyoruz. Boyama motifi olarak içi noktalardan oluşan kafes motifi, bant bezeme, zikzak bezeme, dalga hatları ve dal motifleri seçilmiştir. Boyalı Halaf seramiklerinin bulunan formlarını geniş ağızlı, omurgalı kâseler ile hafif dışa açılan gövdeli kaplar oluşturmaktadır. Aynı zamanda Halaf seramiklerinin hamur tercihinde açık pembe renkli devetüyü seçilmiştir. Halaf seramiklerinde katkı maddesi olarak kumun kullanıldığını görüyoruz (Togul, 1996, s. 36-38).

Karşılaştırmalar: Çevresindeki diğer Erken Kalkolitik çağ seramikleri ile benzerlikler göstermektedir. Bunlar arasında Çola Avika, Karavelyan Tarlası II birebir benzerlik göstermektedir.

4.2.3.2. Karavelyan Tarlası II Höyük

Fiziki Konum: Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alır. Bismil ilçesinin 13 km. doğusunda Hıncıkauso köyünün güneyinde yer alır. Savur çayının batısına denk düşerken Dicle nehrinin ise güneyinde den düşmektedir. Karavelyan Tarlası II Höyüğü verimli bir yerde konumlanmıştır.

Araştırmalar: Algaze yönetimindeki Diyarbakır, Batman arası yüzey Araştırmaları sonucu bulunmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Bu merkezimiz içerisinde Halaf dönemi seramikleri ele geçmiştir. Halaf boyalı seramiklerinde katkı maddesi olarak az miktarda kum karışımı olduğunu görüyoruz. Hamur rengi ise diğer yerleşim yerlerimizdeki Halaf seramikleri ile uyum içerisindedir. Bu kaplar açık kahverengi devetüyü ve krem renk astarlı hamur yapısına sahiptir. Geniş ağızlı omurgalı kâseler, içe kıvrımlı gövdeli kâselere sahiptir. Halaf boyalıları genel olarak bant bezeme ve nokta bezeme olarak verilmiştir. Bu bezeme hatları kahverengi boya ile yapılmıştır (Algaze, 1991).

Karşılaştırmalar: Halaf seramiklerinin özelliklerini karşılaştırabilmek için öncelikle Halaf dönemi içerisinde ki evrenin de anlaşılması gerekmektedir. Seramiklerin detayları yayınlanmadığı için net olarak bir karşılaştırma yapılamamaktadır.

4.2.3.3. Kelleha Tarlası II Höyük

Fiziki Konum: Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Diyarbakır ili, Bismil ilçesi, Üçkardeşler köyünün kuzeyinde yer alır. Batman suyunun kenarında bir yükselti üzerinde

yer alır. Bu merkezimizde Karavelyan Tarlası II Höyük gibi tek tabakalı tek yerleşimin olduğu düşünülmektedir.

Araştırmalar: Her iki höyükte de kazı yapılmaması nedeniyle bu karmaşık durum aydınlanamamıştır (Togul, 1996, s. 37, Har, s. 2).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Erken Kalkolitik Çağ seramiği olan Halaf seramiği bolca ele geçmiştir. Diğer bölgelerle uyum sağlayan bir yapı içerisindedir. Katkı maddesi olarak saman ve seramiğine göre kum tanecikleri kullanılmıştır. Seramik devetüyü hamura, bu hamur üzerine devetüyü astara ve krem rengi astara sahiptir. Boyalı Halaf seramiklerinde kahverengi ve siyah kullanılmıştır. Boyalı seramiklerde bezeme olarak geometrik bezemeler yanı sıra şevronlar, birbirine bağlı üçgen sıraları yer alır. Form olarak omurgalı, yarı küresel kaplar yer almaktadır.

Karşılaştırmalar: Seramiklerin özelliklerini karşılaştırabilmek için öncelikle Halaf dönemi içerisinde ki evrenin de anlaşılması gerekmektedir. Seramiklerin detayları yayınlanmadığı için net olarak bir karşılaştırma yapılamamaktadır.

4.2.3.4. Yukarı Salat Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ili, Bismil ilçesi Salat beldesinde yer almaktadır.

Araştırmalar: İlk olarak G. Algaze'nin başkanlığında bir ekip yüzey tarafından araştırması yapılmıştır. 1998 yılında TAÇDAM tarafından düzenlenen araştırma gezisinde ziyaret edilmiş ve yüzeyde bulunan seramikler bu araştırma neticesinde raporlanmıştır. Bu Araştırmalar höyüğ'ün Kalkolitik çağdan Ortaçağ'a kadar iskân gördüğünü göstermiştir (Ökse - Alp, 2002, s. 645).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yukarı Dicle Vadi Çalışmaları kapsamında yapılan yüzey araştırmasında Yukarı Salat'ta bir adet Halaf seramiği ele geçirilmiştir.

Dışa eğik basit ağız kenarlı bir çanak parçası olan Halaf seramiği Krem renkli hamura sahiptir. Katkı maddesi olarak ince öğütülmüş mika ve kireç gibi mineraller kullanılmıştır. Seramiğin ağız kenarının dış yüzeyi ağ motifi, iç yüzeyi ise çok sıralı dalgalı hat motifi ile patlıcan moru renkli boya ile bezenmiştir. Bu Halaf parçasının iç yüzeyindeki dalgalı hat motifi tipik bir Halaf motifi özelliği göstermektedir.

Karşılaştırmalar: Salat Tepe'de ele geçen Halaf seramiğinin dış yüzeyinde yer alan motifin benzerleri Tell Sabi Abyad, Damişliyya, Khırbet eş-Şenef, Gubaba, Midiç ve Ernabi'de de görmek mümkündür (Ay, 2001, s. 699).

4.2.3.5. Ziyarettepe/Behramki

Fiziki Konum: Diyarbakır ili, Bismil ilçesinin 12 km. doğusunda Tepe köyünün 1 km. kadar doğusunda yer alır. Dicle Nehri'nin güney kıyısında yer alır. 325X300 m. ebadındadır.

Araştırmalar: 1986-1992 yılları arasında Veli Sevin yüzey araştırmalarında bulunmuştur. T. Matney 1999 yılı itibariyle kazılara başlamıştır. Kazılar 2008 yılı itibariyle devam etmektedir (Timoty – Köroğlu, vd. 2010).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Kalkolitik dönem Halaf seramikleri bulunmuştur (Coşkun, 2005, s. 16). İnceltilmiş kum veya orta ölçekli kum katkının yanı sıra az miktarda bitkisel katkı kullanılmıştır. Seramiklerin fırınlanması orta ya da iyi derecelerde yapılmıştır. Seramiklerin kimisi elde yapılmışken perdahlanarak yapılanlarda mevcuttur. Halaf seramiklerin kimi kırmızı kimisi de kahverengi hamura sahiptir. Çoğu Halaf seramiği hamur renginde astarlanmışken bazı örnekler farklı tonlarda astarlanmıştır. Seramikler astar üzerine kahverengi, kırmızı ve siyaha kadar değişen renklerde boya bezeme yapılmıştır. Seramiklerin kimisi çok renkli kimisi tek renklidir. Bezeme olarak gövdede yatay bantlar, üçgen motifler, şevron motifleri ve geometrik bezemeler uygulanmıştır **(Ek 412-413.** Levha 306-307**)**. Ele geçen Halaf seramiklerinin M.Ö. 5600-5200 yıllarına ait olduğu belirtilmektedir (Coşkun, 2005, s. 110).

Karşılaştırmalar: Seramiklerin benzerlerini yakın çevrede Diyarbakır Ilısu içerisinde içerisinde Hücetti Höyük, Sıhratepe, Aktepe, Demirhan Höyük'te bulunmaktadır. Anadolu'da Pirot Höyük XV, Tarsus-Gözlükulei Yayvantepe ve Siirt-Türbe Höyük ile karşılaştırılabilir Mezopotamya'da Arpachiyah, Tell Songor II, Shams ed-Din Tannira III, Khirbet Gorsour DUG 44 Alanı, Hamam et-Turkman III, içerisinde de benzer Halaf seramikleri ele geçmiştir (Coşkun, 2005, s. 24-28).

4.2.3.6. Hücetti Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ilinin 27 km. güneydoğusunda yer alır. Çınar ilçesi Hücetti köyünün 1 km. kadar güneydoğusunda Dicle Nehri'nin sağ kıyısında konumlanmıştır. 50X40 m. ebatlarına sahiptir.

Araştırmalar: P. Benedict 1963 yılında bu merkez üzerinde incelemelerde bulunmuştur. V. Sevin 1986-1992 yılları arasında höyükte yüzey araştırmaları yapmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yapılan yüzey araştırmalarında Halaf seramikleri bulunmuştur (Coşkun, 2005, s. 17-18). Seramiklerin fırınlanması orta ya da iyi derecelerde yapılmıştır. Seramiklerin kimisi elde yapılmışken perdahlanarak yapılanlarda mevcuttur. Halaf seramiklerin kimi kırmızı kimisi de kahverengi hamura sahiptir. Çoğu Halaf seramiği hamur renginde astarlanmışken bazı örnekler farklı tonlarda astarlanmıştır. Seramikler astar üzerine kahverengi, kırmızı ve siyaha kadar değişen renklerde boya bezeme yapılmıştır. Seramiklerin kimisi çok renkli kimisi tek renklidir. Bezeme olarak gövdede yatay bantlar, üçgen motifler, şevron motifleri ve geometrik bezemeler uygulanmıştır. İnceltilmiş kum veya orta ölçekli kum katkının yanı sıra az miktarda bitkisel katkı kullanılmıştır **(Ek 414-421.** Levha 308-315**)**. Bu seramikler M.Ö. 5600-5200 yıllarına aittir (Coşkun, 2005, s. 110).

Karşılaştırmalar: Seramiklerin benzerleri Anadolu'da Pirot Höyük XV, Tarsus-Gözlükule, Mersin-Yümüktepe, Yayvantepe ve Siirt-Türbe Höyük içerisinde de bulunmaktadır. Mezopotamya'da ise Arpachiyah, Tell Songor II, Shams ed-Din Tannira III, Khirbet Gorsour DUG 44 Alanı, Hamam et-Turkman III benzer Halaf seramiklerin bulunduğu merkezlerdir (Coşkun, 2005, s. 24-28).

4.2.3.7. Sıhratepe Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ili, Çınar ilçesinin 8 km. kuzeyinde yer alır. Sıhratepe köyünün 2 km. güneydoğusunda, Dicle Nehri'nin güney kıyısında konumlanmıştır.

Araştırmalar: İlk kez A. T. Olmstead 1907 yılında höyüğü ziyaret etmiştir. 1965 yılında M. Meriggi ve 1986-1992 yılları arasında V. Sevin yüzey araştırmalarında bulunmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yerleşmede Kalkolitik dönem Halaf seramikleri ele geçmiştir (Coşkun, 2005, s. 20). Bu seramikler M.Ö. 5600-5200 yıllarına verilmiştir (Coşkun, 2005, s. 110). Halaf seramiklerin kimi kırmızı kimisi de kahverengi hamura sahiptir. Çoğu Halaf seramiği hamur renginde astarlanmışken bazı örnekler farklı tonlarda astarlanmıştır. Seramikler astar üzerine kahverengi, kırmızı ve siyaha kadar değişen renklerde boya bezeme yapılmıştır. Seramiklerin kimisi çok renkli kimisi tek renklidir. Bezeme olarak gövdede yatay bantlar, üçgen motifler, şevron motifleri ve geometrik bezemeler uygulanmıştır. İnceltilmiş kum veya orta ölçekli kum katkının yanı sıra az miktarda bitkisel katkı kullanılmıştır. Seramiklerin fırınlanması orta ya da iyi

derecelerde yapılmıştır. Seramiklerin kimisi elde yapılmışken perdahlanarak yapılanlarda mevcuttur **(**Ek- Levha 218-227**)**.

Karşılaştırmalar: Seramiklerin benzerleri Mezopotamya'da Arpachiyah, Tell Songor II, Shams ed-Din Tannira III, Khirbet Gorsour DUG 44 Alanı, Hamam et-Turkman III, Anadolu'da Pirot Höyük XV, Tarsus-Gözlükule, Yayvantepe ve Siirt-Türbe Höyük içerisinde de bulunmaktadır.

4.2.3.8. Aktepe Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ili, Çınar ilçe merkezinin 20 km. doğusunda Akçatepe köyünün kuzeyinde yer alır. Dicle Nehri'nin güneyinde konumlanmıştır. 140X100 m. ebatlarındadır.

Araştırmalar: A.T. Olmstead 1907 yılında höyüğü ziyaret etmiştir. 1986-1992 yılları arasında Veli Sevin höyükte yüzey araştırmalarında bulunmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yapılan çalışmalarda bol sayıda Halaf seramiğine ulaşılmıştır (Coşkun, 2005, s. 22). Seramiklerin kimisi elde yapılmışken perdahlanarak yapılanlarda mevcuttur. Halaf seramiklerin kimi kırmızı kimisi de kahverengi hamura sahiptir. Çoğu Halaf seramiği hamur renginde astarlanmışken bazı örnekler farklı tonlarda astarlanmıştır. Seramikler astar üzerine kahverengi, kırmızı ve siyaha kadar değişen renklerde boya bezeme yapılmıştır. Seramiklerin kimisi çok renkli kimisi tek renklidir. Bezeme olarak gövdede yatay bantlar, üçgen motifler, şevron motifleri ve geometrik bezemeler uygulanmıştır. İnceltilmiş kum veya orta ölçekli kum katkının yanı sıra az miktarda bitkisel katkı kullanılmıştır. Seramiklerin fırınlanması orta ya da iyi derecelerde yapılmıştır **(**Ek- Levha 218-227**)**. Ele geçen Halaf seramikleri M.Ö. 5600-5200 yıllarına aittir (Coşkun, 2005, s. 110).

Karşılaştırmalar: Seramiklerin benzerleri Arpachiyah, Tell Songor II, Shams ed-Din Tannira III, Khirbet Gorsour DUG 44 Alanı, Hamam et-Turkman III, Pirot Höyük XV, Tarsus-Gözlükule, Yayvantepe ve Siirt-Türbe Höyük içerisinde de bulunmaktadır (Coşkun, 2005, s. 24-28). Halaf yayılımında Diyarbakır yöresinin aslında plot merkezlerden biri olabileceğini gösteren önemli bir merkezdir. Aktepe Höyük beraberinde Abdullahın Düzü, Karavelyan II, Kelleha Tarlası, Yukarı Salat, Ziyaret Tepe, Hücetti Sıhra Tepe, Girikihaciyan, Çayönü, Boztepe, Yayvantpe ve Demirhan Höyük ile birlikte güçlü bağlara işaret etmektedir

4.2.3.9. Demirhan Höyük

Fiziki Konum: Diyarbakır ilinin 50 km. kuzeydoğusunda, Bismil ilçesi, Tatlıçay mezraa, bügünkü Demirhan köyünde yer alır. Dicle Nehri'nin kuzeyinde konumlanan Demirhan Höyük'ün batısında Pamuk Çayı bulunmaktadır.

Araştırmalar: 1986-1992 yılları arasında Veli Sevin'in gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları neticesinde bulunmuştur. 1998 yılında K. Köroğlu höyükte araştırmalarda bulunmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yerleşmede Kalkolitik Çağ Saman Yüzlü Halaf seramikleri ele geçmiştir (Gökce, 2005, s. 17). Halaf seramiklerinin hamurları kahverengidir. Seramikler hamur renginde astarlanmışlardır. Katkı maddesi olarak kum ve bitki eklenmiştir. Fırınlama orta derecelidir. Seramikler perdahsızdır fakat yüzeyler pürüzsüzdür. Muhtemelen elle düzeltilmişlerdir. Halaf seramikleri el yapımıdır (Gökce, 2005, s. 20, Res. 139). Form olarak açıkağızlı dik gövdeli bardaklar, basit ağız kenarlı bardaklar, basit ağız kenarlı inceltilmiş kâseler ve dik gövdeli kâseler seçilmiştir. Bezeme olarak geometrik bezemeler, diyagonal bantlar kullanılmıştır.

Karşılaştırmalar: Açık ağızlı dik gövdeli bardaklar, basit ağız kenarlı bardaklar, basit ağız kenarlı inceltilmiş kâseler ve dik gövdeli kaselerin benzerleri Fıstıklı Höyük, Salat Tepe, Tell Kurdu ve Hamam et-Turkman III içerisinde de mevcuttur. Diyagonal bantların benzerleri Türbe Höyük, Pirot Höyük XV ve Tarsus-Gözlükule'deki Halaf seramiklerinde de uygulanmıştır (Gökce, 2005, s. 20-21).

4.2.3. Mardin İli

4.2.3.1. Bogazemri Höyük

Fiziki Konum: Mardin İli, Kızıltepe İlçesi'nin 40 km. güneybatısında Büyük Boğazi köyünde yer almaktadır. Suriye sınırına yaklaşık 1-2 km mesafede düz ova yerleşmesidir. Yukarı Habur Bölgesi, Büyük Cırcıp Vadisi'nin doğu yakasının güney kesiminde yer alır. Höyük altı adet merkezi bölümden oluşup, 15 m. yüksekliğinde 400X400 m. abatlarında yuvarlak bir yapıya sahiptir.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yerleşmede Halaf seramiği bulunmuştur (Ay, 1999, s. 22). Seramiklerin genel özelliklerine değinilmemiştir.

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.3.2. Gübaba Höyük

Fiziki Konum: Mardin İli, Kızıltepe İlçesi Çıplak Köyü içerisinde yer alır. Suriye sınırının yaklaşık 5 km. kuzeyinde konumlanmıştır. Kuzeybatı-Güneydoğu yönünde gelişmiş 100X50 m. ebatlarında oval bir yerleşmedir.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte sadece Halaf dönemine ait seramiklere ulaşılmıştır. Bu açıdan Halaf merkezi olarak önemli bir konumdadır (Ay, 1999, s. 239.

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.3.3. Şkefta Höyük

Fiziki Konum: Mardin ili, Kızıltepe ilçesi Çetinkaya köyünde yer almaktadır. Konum olarak Kızıltepe/Ceylanpınar karayolunun 45 km. ilerisinde sol kesimden 2 km. içerde yer almaktadır. Büyük Cırcıp Vadisi'nin kuzey tarafında konumlanmıştır. Kuzeybatı-Güneydoğu yönünde yaklaşık 200X100 m. boyutlarında oval bir höyüktür.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Yerleşmede Halaf ve Uruk seramiği ele geçirilmiştir.

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır. Konum gereği Boğazemri, Gübaba, Tell Bısım, Kerkuşti höyük ile yakın ilişki içerisinde olduğu söylenebilir.

4.2.3.4. Tell Bısım Höyük

Fiziki Konum: Mardin ili, Derik ilçesinin 3 km. güneyinde, Tepebağ köyünde yer almaktadır. Yaklaşık 300X300 m. ebatlarında yuvarlak bir höyüktür. Derik ilçesinden güneye inen akarsuyun batı yamacında yer alır.

Araştırmalar: 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi'nden Arkeolog Hamza Güllüce gözetiminde Eyüp Ay tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler 1999 yılında Doktora Tezi olarak yayınlanmıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte Halaf dönemine ait seramikleri ele geçirilmiştir (Ay, 1999, s. 34).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.4. Batman İli

4.2.4.1. Çola Avika Höyük

Fiziki Konum: Güney Doğu Anadolu Bölgemizin Batman ili, Kozluk ilçesinin batısında Ramdenka Çayı'nın hemen kuzeydoğu kıyısında yer alır.

Araştırmalar: 1990 yılında M. Rosenberg ile H. Togul'un gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında bulunan bu höyükte Erken Kalkolitik çağ seramikleri bulunmuştur. Bu höyük batman çevresinde bulunan çok az sayıdaki höyüklerden birisidir (Togul-Rosenberg, 1991, s. 244-245 ve Togul, 1996, s. 37).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Çola Avika'nın Halaf seramikleri yerel ve karakteristik olarak iki gruba ayrılmaktadır. Sade boyamasız olarak ele geçen Halaf seramikleri günlük ihtiyaçlar için yani yemek gibi ihtiyaçlar için üretilmiştir. Bunlar karakteristik Halaf seramiklerini oluşturmuştur. Halaf kâseleri boya bezemelidir. Bunlarda panel bezeme ve dik hatlar ve baklava motifleri dikkati çeker. Ele geçen Halaf formlarından, "Cream Bowls ve Deep Straight Sided Bowls" tipleri dikkati çeker. Halaf kaplarının küçük bir kısmı boyanmıştır. Bu boyalar kâseler üzerine kırmızımsı ve hafif kırmızımsı olarak sürülmektedir **(Ek 422.** Levha 316**)** (Rosenberg, 1992, s. 450).

Höyükteki Halaf seramikleri üzerinde detaylı bir inceleme yapılmaması nedeniyle tarihleme konusunda net bir bilgi verilmesi imkânsızdır. Ancak seramiklerin genel formu ve niteliği bizi Orta ya da Geç Halaf seramik kültürüne götürmektedir. Form

yapılarına dikkat edilirse kâseler yoğunlukla ele geçmiştir. Bezemelerinde ise çapraz verilmiş zikzaklar, bant bezemeler dikkati çekmektedir (Rosenberg, 1992, s. 10).

Karşılaştırmalar: Geç Halaf seramiklerinin bnzerlerini Değirmentepe, Salattepe içerisinde görebiliriz.

4.2.5. Şırnak İli

4.2.5.1. Takyan Tepe Höyük

Fiziki Konum: Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şırnak ili, Silopi ilçesinin 10.5 km. güneybatısında Nerwan/ Nerivan/ Nervan Köyü'nün güneydoğusunda yer alır. Bu merkezi höyüğümüz Nervantepe höyüğ'ün 2 km güneydoğusunda bir konuma sahip olması açısından önemli ipuçları vermektedir. Bu höyük Şurik deresinin güneydoğusunda yer alan höyük Dicle Nehri'nin doğusunda yer alır. Bu höyük Nervantepe höyük ile birlikte Habur Çayı'nın suladığı Silopi Ovası ise Dicle Nehrinin Cudi Dağı'nda oluşturduğu vadinin önemli bir konuma sahiptir. 350X680X15 m. boyutlarındadır (Kozbe, 2006b, s. 297). Her iki höyük Halaf seramiğinin yayılımı açısından bizlere bir takım fikirler vermektedir.

Araştırmalar: 1988-1989 yılları arasında Silopi Ovası'nda ki Kurtarma kazıları için yapılan yüzey Araştırmaları sonucu bulunmuştur (Algaze, 1989, s. 247). Bulunduğu konumun yanı sıra höyük yüzeyinde bulunan seramiklerin sayısı ve özellikleri de göz önüne alınırsa Silopi Ovası içerisinde Halaf yayılımının öncüsü durumundadır. Ayrıca konumunun beraberinde seramiklerinin incelenmesi bu yeri Kalkolitik Çağ içerisinde Silopi Ovası'nın merkezi olduğunu göstermektedir. Bazı Araştırmalarda Halaf merkezlerinin öncü konumundaki merkezi bir Halaf yerleşmesi çevresinde ise daha küçük köy niteliği taşıyan Halaf yerleşmelerinin olduğu söylenir. Bu sistemde merkez höyük ve uydu yerleşmeleri şeklindeki sistem uygun görülmektedir. Takyan Tepe'yi işte bu sistem paralelinde S. Harmankaya örneklemelerle açıklamış ve incelemiştir (Harmankaya, 1998, s. 9).

Seramiklerin Genel Özellikleri: Takyan Tepe Höyük'te ki hamur özellikleri göz önüne alındığında Kuzey Suriye ile Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki Halaf merkezinin özelliklerini göstermektedir. Takyan Tepe'nin hamuru ince niteliklere sahiptir. İnce hamurlu seramiğe katkı maddesi olarak saman katkısı, ince kum eklenmiştir. Hamur devetüyü, açık kahve, kırmızı ile astarlanmıştır. Ancak bu höyükteki seramiklerin hamurları farklı renklere sahiptir. Astar üzerine kahverengi ve kırmızı tonlar

ile boya bezeme yapılmıştır. Bezemelerde bant, içi bezemeli baklava motifleri, içi kafes çizimli üçgenler, dalga motifleri kullanılmıştır. İnce hamurlu Takyan Tepe seramiklerinde genel form olarak kâseler kullanılmıştır. Yuvarlak gövdeli kâseler, kısmi küresel kâseler, yayvan tipli kâseler bu formlardandır 8Togul 1996, s. 41). Yerleşmede Halaf seramikleri dışında Ubaid seramikleride ele geçmiştir. Muhtemel Halaf-Ubaid geçiş merkezlerinden birisi konumundadır (Kozbe, 2006b, s. 297).

Karşılaştırmalar: Takyan Tepe yapısı gereği çevresindeki en büyük höyük özelliği göstermektedir. Bu höyük içerisindeki Halaf kültürünün tam olarak boyutu kazı yapılamadığından bilinememektedir. Bazı araştırmacılar KM97/ Domuztepe ile Samsat Höyük arasında boyutları gereği bağlantı kurarak uydu ve merkez sistem düşüncesini belirtmişlerdir. Takyan tepe'yi bu düşünce etrafında değerlendirme konusu yapmışlardır (Harmankaya, 1998, s. 9). Bununla beraber Güneydoğu Anadolu'nun Halaf merkezi yerleşmelerinin dağılımını, Kuzey Mezopotamya ile Kuzey Suriye Merkezleriyle olan ilişkilerini yorumlamamızda büyük bir etkiye sahiptir. Çevresindeki diğer güçlü Halaf merkezi olan Nervan Tepe'nin seramik özellikleri ile de örtüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında iki merkez bölgenin Erken Kalkolitik Çağ döneminde önemli bir iskâna uğradığını söylemek mümkün olmaktadır.

4.2.4.2. Nervan/Nerwan/Nehirvan Tepe Höyük

Fiziki Konum: Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Şırnak ili, Silopi ilçesi, Nerivan/ Nerwan/ Nervan Köyü ile Kavallı Köyünün kısmen içerinde yer alır. Silopi yol ayrımından 7 km. güneybatıya düşmektedir. Dicle nehrinin doğusunda yer alan bu merkez Şurik deresinin de doğu kısmında yer alır. Önemli bir özelliği 210x400x 6 m. boyutlarıyla büyükçe bir yerleşmedir (Kozbe, 2006b, s. 296). Önemli olan diğer bir özelliği ise 2 km. kadar güney batısında yer alan Takyan Tepe'dir.

Araştırmalar: Nervantepe yüzey Araştırmaları sonucu bulunmuş bir höyüktür. Kazısı yapılmamıştır ancak çok önemli bir merkezi konuma sahiptir.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyük üzerinden toplanan seramikler buranın tek kültür dönemi, tabakası yaşadığına dair ipuçları vermektedir. Bu dönem Erken Kalkolitik çağ seramiğinin olduğu dönemi yansıtmaktadır. Halaf boyalı seramiklerinde bezeme olarak iç içe geçmiş kafes şeklinde üçgenler, dalga motifleri ve bant bezeme kullanılmıştır. Bu bezeme motiflerinde kahverengi ve kırmızı boya kullanılmıştır. Katkı

maddesi olarak kum kullanılmıştır. Seramikler ince hamurlu ve iyi bir pişirim ile yapılmıştır (Togul, 1996, s. 41-62).

Karşılaştırmalar: Seramik yapıları incelendiğinde K. Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden ziyade Kuzey Suriye seramik özelliklerini yansıtmaktadır. Kuzey Suriye'de Tell Sabi Abyad'ın Erken Halaf seramik özellikleri ile benzeşmektedir. Takyan Tepe içerisindeki Halaf dönem seramiklerinin boyama üslubu ve seramiklerin form özellikleri birbirleri ile örtüşmektedir. Silopi ve çevre arkeolojisini önemli ölçüde etkileyecek iki Höyük özelliği taşımaktadırlar.

4.2.4.3. Kortik Höyük

Fiziki Konum: Silopi'nin 8 km. batısındaki ☒Çukurca Köyü'nde yer almaktadır. 155x100x5 m. yüksekliğindedir.

Araştırmalar: 2005-2006 yılları arasında Ege Üniveritesinden Gülriz Kozbe başkanlığında yüzey araştırmalarında bulunulmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Bol miktarda Halaf seramiği ele geçmiştir (Kozbe, 2006b, s. 296).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.4.4. Girke Keşe

Fiziki Konum: Nervan Höyük'ün 320 m. güeybatısında yer almaktadır. Batısında Şurik Deresi bulunmaktadır. Girke Keşe, 100x220x4 m. ebatlarındadır. Nervan Höyük üzerinden gelen patika, bu höyükten de gelerek devam etmektedir.

Araştırmalar: 2005-2006 yılları arasında Ege Üniveritesinden Gülriz Kozbe başkanlığında yüzey araştırmalarında bulunulmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Bol miktarda Halaf seramiği ele geçmiştir. Yerleşmede Ubaid seramiğininde bulunması olası Halaf-Ubaid geçiş evresine işaret etmektedir (Kozbe, 2006b, s. 296).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır. Konum gereği Takyan, Takyan Pamuk Tarlası, Nervan, Kortik, Giri Tehali, Basorin ve Silopi ile benzerlikler kurulabilir.

4.2.4.5. Gire Tehali

Fiziki Konum: Silopi İlçesi'nin 10 km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır. 170X200X2 m. boyutlarında üzerinden yol geçmektedir.

Araştırmalar: 2005-2006 yılları arasında Ege Üniveritesinden Gülriz Kozbe başkanlığında yüzey araştırmalarında bulunulmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Bol miktarda Halaf seramiği ele geçmiştir. Yerleşmede Ubaid seramiğininde bulunması olası Halaf-Ubaid geçiş evresine işaret etmektedir (Kozbe, 2006b, s. 296-297).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.4.6. Takyan Pamuk Tarlası

Fiziki Konum: Takyan Höyük'ün doğu yönündeki uzantısı durumundadır.

Araştırmalar: 2005-2006 yılları arasında Ege Üniveritesinden Gülriz Kozbe başkanlığında yüzey araştırmalarında bulunulmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Takyan Pamuk Tarlası'nda yoğun Halaf seramikleri ele geçirilmifltir. Gerek höyük üzerinden gerekse tarladan topladığımız Halaf Çanak Çömleğinin bezeme şablonları üzerinde yapılan incelemeler sonucu söz konusu örneklerin Orta ve Geç Halaf evrelerinde yaygın bezeme unsurlarına sahip olduklarını işaret etmektedir **(Ek 423.** Levha 317**)**. Yerleşmede aynı zamanda Ubaid seramikleride ele geçmiştir. Halaf-Ubaid geçiş aşamasının yaşandığı diğer merkezlerden biridir. Halaf Dönemine ait bol sayıda obsidiyen alet parçaları ve pişmiş toprak bir disk ele geçirilmiştir (Kozbe, 2006b, s. 297).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.4.7. Basorin Höyük

Fiziki Konum: Silopi ilçesi'nden 16 km. uzaklıktaki Yankale Köyün'de bulunan Basorin'in güneyinde Dicle Nehri, batısında ise Şurik Deresi akmaktadır. G. Algaze'nin daha önceki çalışmalarından höyüğ'ün 12 hektar büyüklüğünde olduğu belirtilmiştir. Basorin, Takyan ve Nervan höyükleri, birbirlerinden yaklaşık 5 km.lik eşit mesafelerle

Şurik Deresi boyunca kurulmuştur. Bu özellik, höyüklerin nitelikleri ve büyüklükleri göz önüne alındığında bölgenin çeşlitli dönemlere ait yerleşim tablonlarıhakkında bize bilgi vermektedir.

Araştırmalar: 2005-2006 yılları arasında Ege Üniveritesinden Gülriz Kozbe başkanlığında yüzey araştırmalarında bulunulmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Bol miktarda Halaf seramiği ele geçmiştir (Kozbe, 2006b, s. 298).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.2.4.8. Silopi Höyük

Fiziki Konum: Silopi ilçe merkezinde yer almaktadır.

Araştırmalar: 2005-2006 yılları arasında Ege Üniveritesinden Gülriz Kozbe başkanlığında yüzey araştırmalarında bulunulmuştur.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Halaf seramiği ele geçmiştir (Kozbe, 2006b, s. 298).

Karşılaştırmalar: Halaf seramikleri ayrıntılı olarak değerlendirilmediği için karşılaştırma yapılamamıştır.

4.3. Doğu Anadolu Bölgesi

4.3.1. Elazığ İli

4.3.1.1. Kurupınar Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesinde Elazığ ili, Aşvan ilçesi, Fatmalı Köyü'nün 2,5 km kuzey doğusunda yer alır. Keban Baraj Gölünün güneyinde yer alan bu merkez Kuruçay ile Fırat nehrinin bir kolu olan kaynak ile beslenmekteydi.

Araştırmalar: Kurupınar höyükte kazı yapılmadığından seramik yapısı hakkında net bir bilgi edinilmemektedir. Ancak D.H. French 1971 yılında höyük üzerinden toplanan seramiklerin özelliklerini açıklamıştır. Höyük Keban Baraj Gölü sularının altında kalmadığından kazısı yapılamamıştır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: incelenen seramik grubunun özellikleri Halaf seramik örnekleri ile benzeşmektedir. Erken Kalkolitik Çağ seramiklerini birebir içerisinde barındırmaktadır. Kurupınar seramiklerinde boyalı seramikler ile sade olarak

tamamlanmış seramikler ele geçmiştir. Boyalı seramikler devetüyü zemin üzerine boyama yapılarak işlenmiştir. Bunlardan bir grup kahverengi ile kırmızı boyama ile bezenmiştir. Bu bezeme grubu Halaf seramikleri ile benzeşmektedir. Diğer bir grup ise mat siyah ile kahverengi boyama ile yapılmıştır. Boyanın yapılmadığı yani yalın seramikler ise Perdahlı ve Perdahsız olarak iki şekilde yapılmışlardır. Her iki seramik grubundaki seramiklerde el yapımıdır. Perdahlı seramiklerin yüzeyi gri, kahverengi ve siyah olarak verilmiştir. Çok kaliteli Perdahlama yapılan bu seramiklerin yüzeylerinde koyu renkler tercih edilmiştir. Perdahsız yapılan seramikler ise yüzey rengi olarak gri ve devetüyü seçilmiştir (French, 1973, s. 93-95).

Karşılaştırmalar: Boyalı Halaf seramiklerinin özellikleri Kuzey Suriye ile K. Mezopotamya kültürlerinden benzer öğeler taşıdığını söylemek mümkündür. Ayrıca mat siyah ile kahverengi boyama yapısı ile de Kuzey Suriye ile Irak yerleşmelerindeki seramik yapılarıyla örtüşmektedir. Ayrıca Whallon'un Fatmalı Kalecikte gerçekleştirdiği kazı çalışması neticesinde ele geçen Halaf seramik özellikleri ile benzer özellikler göstermektedir. Yine bir başka benzer merkez Şanlıurfa Kurban höyük olacaktır. Tabakların form yapıları ile baklava motifleri içi taralı üçgen motifi, bant bezeme üslupları uyuşmaktadır (Algaze, 1990, s. 219-231 ve French, 1973, s. 93-95).

4.3.1.2. Çınaz I/Sekarat Höyük

Fiziki Konum: Doğu Anadolu Bölgesi Elazığ ili, Kovancılar ilçesinin 2 km. doğusunda yer alır. Çınaz Höyük, Elazığ-Bingöl karayolunun 50 m. kadar güneyinde Çınaz köyünün 300 m. kadar batısında yer almaktadır (Danık, 2008, s. 346). 150X100X25 m. boyutlarında bir yerleşime sahiptir.

Araştırmalar: Höyükteki ilk incelemeleri C. Burney yapmıştır. Daha sonra 1987 yılında Hasan Bahar ve 2006 yılında Ertuğrul Danık yüzey araştırmaları yapmışlardır ve yerleşmede Halaf ve Ubaid seramikleri bulmuşlardır.

Seramiklerin Genel Özellikleri: Höyükte ele geçen Halaf seramikleri dik ağız kenarlı, el yapımı kaba üretimlerdir. Katkı maddesi olarak ince kum katkılıdır. Halaf seramikleri devetüyü renginde hamura sahip, hamurunun renginde astarlanmıştır. Halaf malzemeleri kaliteli bir pişirime sahiptir. Kapların dış yüzü kahverengi diyagonal hatlara, iç yüzü ise kafes motifi ile tamamlanmıştır. Bunlardan bir Halaf örneğinin Çapı 13 cm. El yapımı, iyi pişirilmiş, katkı maddesi yok, perdahlı, Renk, Hamur ve Astar 5Y,

8/4,Bezeme, s. 7,5 YR 4/6 özelliklerine sahiptir **(Ek 424.** Levha 318**)** (Bahar, 1989, s. 502 Çiz. 4/19).

Karşılaştırmalar: Seramiklerinin özelliklerini karşılaştırabilmek için öncelikle Halaf dönemi içerisinde ki evrenin de anlaşılması gerekmektedir. Seramiklerin detayları yayınlanmadığı için net olarak bir karşılaştırma yapılamamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

5.1. Sonuç

Dünya üzerinde hayat başladıktan milyonlarca yıl sonra insanoğlu dünyada yer edinmeye başlamış ve bu aşamadan sonra insanlığın izlerine rastlanmıştır. İnsanoğlunun varlık sahnesine çıkmasıyla birlikte uzun yıllar içerisinde hem zihinsel hem de bedensel olarak büyük evrimlerden geçmek zorunda kalmıştır. Bu aşamada insanın günümüzdeki modern yaşama geçmesi o kadar da kolay olmamıştır. İlk insan topluluklarının yaşam mücadelesi beslenme, barınma ve korunma güdülerinden oluşmaktaydı. Şu an için modern insanın atası sayılan *Homo Sapiens*'ler bu yaşam mücadelesi içerisinde sürekli hareket halinde yaşamış ve mağaralarda, ağaç kovuklarında, kaya kovuklarında barınmışlardır (Arsebük, 1999, s. 31-32). Homo Sapiens'lerin daha gelişkin alt türleri olan Cré Mangon'lar, Pre Most'lar ve Grimaldi'ler düşünen ve duygularını ifade eden insan tiplerini oluşturmaktaydı. Bu türler için yaşamak; yeme, içme, korunma ve barınmadan ibaret değildi. Zevk ve merak gibi duygular ikincil isteklerin tetiklemesiyle hayatlarında yerini aldı. Bedenlerini boyadılar, kabuk ve kemikten yaptıkları boncuklu gerdanlıklarla bedenlerini süslediler. Cré Mangon'lar ilk kez sanat eserleri olarak değerlendirilen metaları ürettiler. Hayvan kemiklerinden kaval ve düdük yaparak müziği yarattılar. Yaşadıkları mağaraların duvarlarına şekiller çizip, ellerini boyayıp duvarlara bastılar. Çevrede gördükleri olayları, nesneleri resmedip; heykelcik haline getirdiler. Böylece Üst Paleolitik ya da Buzul Çağı sanatı ortaya çıkmış oldu.

Buzul çağının bitimine doğru insanlar doğayı bir zaman sonra daha iyi anladılar. Tohumu keşfettiler ve bu gelişim aşamasıyla birlikte avlanmak için uzun mesafeler ketetmek zorunda kalmamış oldular. Aç kalma telaşını gideren insanoğlu kendilerine yetecek kadar üretim elde etmeyi ve stoklamayı öğrendi. Hayvanları evcilleştirdiler, yiyeceklerini kendileri yetiştirdiler, yetiştirdikleri ekinleri biçtiler. Üretim fazlasını sert kış koşullarında beslenmek için depoladılar. Artık Buzul çağ tamamen sona ermiş insanlar *"Neolitik Devrimi"* yaşamışlardır Artık toplu olarak birlikte yaşamaya başladılar. Mağaralara, kemiklere, taşlara çizdikleri resimleri, şekilleri artık seramikler üzerine yapmaya başladılar. İnsanlar kültürel ihtiyaçlarını gidermeye başlayıp yeme içme gibi temel ihtiyaçların yanında artık vurgulu öznel eserler üretmeye başladılar. Bu

aşamadan sonra insanlar toplu yaşamanın yanında kültürel birliktelikte yaşamaya başladılar. Sosyal, politik ve dilsel olarak özdeş eşit toplumlar meydana gelmeye başlamıştır (Childe, 1951, s. 40). Bu gelişimle birlikte iş paylaşımı ve korunma ihtiyaçlarına bağlı olarak ilk büyük devrimini "köyleri oluşturmayı" başardılar. "*Neolitik Çağ"* diye tanımlanan bu devirde kutsal anlam taşıdığı düşünülen insan heykelciklerinin ve bezemeli taş kap (Aseramik Neolitik) ile gelişiminde boyalı Hassuna-Samarra seramiklerinin üretildiği görülmektedir. Bu köylerin Neolitik dönem seramiklerinin bezemeleri ve yapım özellikleri Geç Neolitik döneme kadar daha çok yerel öz kaynaklardan yorumlanarak oluşturuluyordu. Fakat yeni bir kültür bu köylerde gelişim göstermeye başladı. Köy kültürü gelişmeye başladı örneğin Arpacıyah'da bazı sokakların çakıl taşlarıyla döşenmiş olması belediye tarzı yönetici sınıfın geliştiğini ve bazı işlerin ortak bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Bu kültürde, bugün hala Harran ovasında sıkça rastlanılan ve *tholos/tholoi* adını verdiğimiz, arı kovanı kubbesi biçiminde yapılmış kubbeli yuvarlak evler bulunmaktaydı (Mellaart, l965, s. l22 Şek.55). Tholos mimarisi Halaf'lıları tanımlayan birer sembol gibi oldu. Bütün Halaf merkezlerinde uygulandı. Örneğin Dicle'nin 3 km sol kıyısında bulunan 250 m² lik bir alanda kazısı yapılan ve 1 m. kalınlığında 3 Halaf seviyesi tesbit edilmiş olan Kharabeh Shattani'de 3 adet Tholos'a ait taş temeller ortaya çıkarılmıştır. Tholos'ların çapları 2.5 m. ile 5.6 m. arasında değişmektedir (Watkins - Campell, 1985, s. 26-35). Dicle'nin sol kıyısında Khirbet Derak'ın 10 km. kuzeybatısında yer alan Tell Der Hall'ın 5a ve 5b tabakaları Halaf dönemine ait tholoslar ortaya çıkarılmıştır. Kazılarda 53x23x12 cm boyutlarında kerpiçlerin kullanıldığı Tholos'un bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bu tholosun duvarları 1 m. kalınlığında ve 5 m. lik bir çapa sahiptir. Tabanı çakıl taşı döşeli olan bu tholosun işlik olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Fuji, 1987, s. 33-35, 58-61). Fırat yayılımı içerisinde Balikh yayılımında Sabi Abyad'ın 3 km. güneyinde yer alan Khirbeth Esh-Shenef'de 1.2 m. ye 2.5 m. yarıçapa sahip küçük tholos bulunmuştur. Ele geçen Halaf seramiğinin C14 sonuçları M.Ö.4800'e verilmiştir. Tholos'un Geç Halaf dönemi içerisinde yapıldığı anlaşılmıştır. Yani Halaf kültürünün kalıplaşmış bazı özellikleri Erken evreden Geç evreye kadar değişmeden uygulandığını göstermektedir (Weiss, 1991, s. 683-700). Halaf'lıları tanımlayan diğer bir sembol seramikleridir. Hassuna-Samarra'dan daha kaliteli daha gösterişliydi bu nedenle seramik ustalarınca çok çabuk benimsendi ve yapıldı. Ticaretle veya göçebe yollarla birçok bölgeye yayıldı. Halaf kültürü çok geniş bir coğrafyada seramikleri aracılığıyla tanımlanır oldu. Köyler içerisinde ele geçen kendine has özellikleri olan bu seramik Halaf kültürü içerisinde bir

moda gibi yayıldı (Childe, 1952, s. 110). Musul içerisinde 250 m. çapa, 3 m. Halaf tabakasına sahip olan Tell Hajjiluk gerek tholos mimarisiyle gerekse seramikleriyle Halaf'lıların gelişimini gözler önüne sermektedir. Hajjiluk hemen yakınında yer alan Azzo'da da aynı yapılanma görülmektedir. Bu merkezlerde ele geçen obsidyenlerde Bingöl'e kadar karşılıklı iletişimin olduğunu göstermektedir (Killick - Roaf, 1983, s. 199-205, 224).

Türkiye-Suriye sınırına yakın Chagar Bazar'da, Niniveh'te, Tell Arpacıyah'da, Tepe Gawra'da ve Yarim Tepe'de yapılan kazılar, Kuzey Irak, Van Gölü'nün güneyi ve Antakya'nın kuzeydoğusu arasındaki alan üzerinde, M.Ö. VI. Binin ilk yarısı ile M.Ö. V. Binin ilk yarısı arasında yaşamış yazı öncesi, bitkisel tarım kültürünün varlığı ortaya çıkarılmıştır. Anadolu içerisinde ve dışında Halaf kültür dönemi yerli ve ithal seramikler, kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları sonucu birçok merkezde bulunmuştur. Şimdiye kadar Halaf seramiği birkaç merkez ve birkaç bölge dışında genel kavramları ışığında incelenip toplu bir derlemesi yapılamamıştır. Halaf kültürünün özellikleri için yapılan araştırmalar ve yazılar genel olarak bilim adamlarının düşünce gücüne dayanan bir irdelemeye ve merkezi kültürlerin birbirleri ile karşılaştırılmalarının yapılmadığı bir üsluba dayanmaktadır. Geçen kırk yıllık sürede Güneydoğu Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya bölgelerinin ve İran'ın kuzeyindeki dağlık bölgelerin ilk bileşik toplum gelişimi ile ilgili Prehistorik araştırmalarda, başından belli çok fazla kuramsal düşünceler benimsenmiştir. Bu tip düşüncelerden elde edilen fikir ve veriler karşılıklı olarak diğer merkezlerden çıkan sonuçlara yansımıştır (LeBlanc - Watson, 1973, s. 117; Binford 1962, s. 217-225; Fritz - Plog, 1970, s. 405-412; Isaac 1971, s. 123-129). Örneğin; İran kültürlerinin son yirmi sene içindeki incelenmeleri neticesinde ortaya çıkan bazı fikir ve öngörülerin yanlış kuramsal düşüncelerin ürünü olduğu anlaşılmıştır. Bu durum aslında arazi çalışmalarındaki noksanlıktan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Çıkan bu sonuç Halaf boyalı seramiklerinin gelişimi ve dağılımı için düşünüldüğünde daha önce gerçekleşmiş Çalışmaların nasılda yanlış öngörülere yansıdığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar ve çalışmalarda Kuzey Mezopotamya çevresinin, Kuzey Suriye çevresinin erken dönemlerindeki yaşam yapısı ile kültür yapılarındaki (mimari) karışıklık ve beraberinde birbirleriyle olan iletişimlerindeki karışıklık uzun süre zihinleri kurcalayarak devam etmiştir. Bu bağlamda zihinsel karışıklığa sebep olan tarihsel sürece bir örnek vermek gerekirse; doğu kültürlerin yaşıt medeniyetleri çerçevesinde Mezopotamya'daki kültürlerin Zagros Dağları ve İran'ın yüksekliklerine kadarki kısmı 1979 yılına kadar incelenmiş ve bu incelemelere uzun

yıllar boyunca ara verilmiştir. Bu noksanlık beraberinde aktarmalı olarak diğer bölgelerin verilerine de yansımıştır (Helwing, 2005, s. 39-40). Ülkemizde Halaf kültürü ilk başlarda Sakçegözü, Amik ovası, Mersin Yümüktepe, Gaziantep yakınlarında Turlu ile Diyarbakır'ın kuzeyinde Grikihaciyan kazılarıyla tanınmıştır. Ancak son yıllarda Malatya yakınlarında Değirmentepe, Elazığ Tülintepe Urfa Çavi Tarlası, Maraş yakınlarında Domuztepe, Birecik Fıstıklı Höyük, Urfa Kazane, Adıyaman Samsat başta olmak üzere çok sayıda kazı yerinde bu kültürün zenginliğini yansıtan çalışmalar yapılmıştır (Özdoğan, 2002, s. 110-1169. Halaf seramiğinin yayılım alanı yüzey araştırmalarıyla da belgelenmektedir. Son yapılan çalışmalar Van'ın ötesine Muş'a kadar Halaf seramiğinin yayıldığını göstermektedir **(Ek 425.** Levha 319**)**.

M.Ö. 6000-5500 dolayında Kuzey Mezopotamya'da Hassana Kültürü'nün yerini Halaf kültürü aldı. Bu yüreç içerisinde geçiş aşamasına PreHalaf dönemi olarak değerlendiriyoruz. PreHalaf seramikleri Neolitik dönemin seramik yapılarına göre kalite olarak kısmen gelişim göstersede aslında bezemede birtakım farklılıklar yaratmıştır. Neolitik dönem seramiklerinde çoğunlukla çizgi bezeme ve rastgele boyama yapılmışken PreHalaf aşamasına geçişi düzenli bezemeler ve boyamalar göstermektedir. PreHalaf yerleşimleri bir dönemin kapanıp başka bir dönemin başlangıç aşamasına geçişi haber vermesi açısından çok önemlidir. Çünkü Halaf kültürünün kökeni ve yayılımı hakkında asıl bilgileri biz PreHalaf merkezlerini ve seramiklerini değerlendirerek elde edebileceğiz. Öncü PreHalaf merkezlerine örnek olarak Suriye'denTell Halula, Tell Sabi Abyad (Balikh Vadisi), Tell Assouad (Balikh Vadisi), Tell Halaf, Tell Brak, Tell Ain-el Kerkh (Rouj Vadisi), Umm Dabaghiyah'ı (Jazirah Vadisi) örnek olarak verebiliriz. Irak sınırları içerisinden Tell Arpachiyah, Yarim Tepe (Sinjar Vadisi), Tell Hassuna (Musul), Tell Samarra (Musul), Tell es-Sawwan'ı örnek olarak verebiliriz. Suriye-Irak sınırında konumlanan Tell Baghouz'da önemli PreHalaf yerleşmelerine örnek olarak verilmelidir. Ayrıca Habur Nehri ve oluşturduğu Vadi içerisinde de önemli Pre Halaf yerleşmeleri mevcuttur. Örnek olarak Tell Aqab, Chagar Bazar, Tell Boueid'i vermek mümkündür. Anadolu sınırları içerisinde PreHalaf yerleşmelerine Kilikya'da Mersin-Yümüktepe, Tarsus-Gözlükule'yi örnek olarak verebiliriz. Şanlıurfa içerisinde Tell İdris (Harran Ovası), Kazane (Harran Ovası), Fıstıklı/Zeytinlibahçe I (Birecik), Mezraa Teleilat (Birecik) yerleşmelerini PreHalaf örneği olarak verebiliriz. Diyarbakır-Çayönü (Ergani) yerleşmesinin Halaf evresi net olarak anlaşılamazsada ele geçen seramik özelliklerinden PreHalaf yerleşmesine örnek olarak verebiliriz. Daha kuzeyde Elazığ sınırları içerisinde Tülintepe, Tepecik/Makaraz (Altınova), Korucutepe'yi (Altınova) uç yerleşmelere örnek

olarak verebiliriz. PreHalaf ile birlikte bu kültür 600 yıl kadar Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'da varlığını sürdürdü. Halaf'lıların yetiştirdikleri bitkiler Hassuna ve Samara dönemleriyle aynıydı. Halaf döneminde insanlar dikdörtden ve çok odalı evleri terk ederek, *tholos* adı verilen yuvarlak kulübelerde yaşamaya başladılar. *Tholos'*lar balçık, kerpiç ya da taştan yapılır ve sivri kubbeli bir çatıyla örtülürdü. Halaf döneminde ölü gömme adetlerine ilişkin bilgiler azdır. Burada ölüler ya basit biçimde gömülüyor, ya da yakılıyordu. Halaf Kültürünü kendi içerisinde Erken, Orta ve Geç Halaf olarak üç gelişim evresi içinde ele alabiliriz. Bunlardan Erken Halaf, çanak-çömlekli Neolitik'in sonunda görmeye başladığımız boya bezeli çanak çömleğin daha gelişkin türleriyle tanınır. Bu dönemde seramiklerin Orta ve Geç evreye göre daha basit yapılı olduğunu ve kil kalitesinin daha zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Erken dönem Halaf seramiklerinin çok azı perdahlanmış, çoğunlukla elle sıvazlanarak şekillendirilmiştir. Seramiklerde yerel farklılıklar oldukça belirgindir. Halaf seramiği kuzey yayılımı gösteren Hassuna seramiğinin yayılımının üzerinde bir yayılım göstermiştir. Erken VI. binde Hassuna seramiği ile birlikte kullanılan Halaf seramikleri ileriki evrede Erken Halaf'la birlikte Klasik yapısını kazanmıştır. Bu dönemde seramiklerin bezemeleri siyah, kırmızı, kahverengi, devetüyü renginde boyama ile yapılmıştır. Bezemeler ilkin basit olduğu için geometriksel örgelerden seçilmişken ilerleyen süreçte doğa motifleri eklenmiştir. Bunlar geometrik bezeme olarak; baklava motifi, çapraz-sıralı hatlar, örgü-sepet motifi, üçgenlerden oluşurken. Doğadan stilize olarak; geyik, leopar, boğa, yılan, balık, koyun, dağ keçisi, ay, güneş, ağaç, çiçek, insan ve dans eden kadın figürlerini örnek olarak verebiliriz. Erken Halaf seramiklerinde stylize bucranium motifi en çok seçilen bezeme öğesi olmuştur (LeMierere- Niuwenhuyse- 1996, s. 175-176, 190; Akkermans, 1993, s. 86, 125-127,132-133; Akkermans, 1987, s. 37; Dirvana, 1944, s. 417-418; Hrouda, 1971, s. 49; Mellart, 1975, s. 156; Hijara- vd. 1980, s. 140-141; Davidson – Watkins, 1981, s. 5; Paroda- vd. 1992, s. 84; Mallowan, 1935, s. 16-19; Oppenheim, 1943, s. 32-33, 79-80). Bezemeler Erken Halaf döneminde daha çok Cream Bowlls, Dışa Dönük şığ çanaklara, Boyunlu-oval ağızlı çömleklere, Kapaklı-akıtaçlı çömleklere işlenmiştir. Halaf seramiklerinde form olarak tabaklar en gösterişli bezenen grubu oluştururken üretimde çoğunlukla kullanım amaçlı yemek kâseleri oluşturmaktadır (Ay, 1994, s. 55; Mallowan, 1935, s. 19; Mellart, 1975, s. 156; Ehrich, 1992, s. 83; Akkermans, 1993, s. 125; Armstrong, 1997, s. 154; Akkermans, 1996, s. 178). Süslemeli-gösterişli tabaklarda Musul civarındaki Arpachiyah'ı en güzel örnekleri sunan merkez olarak verilebiliriz. Erken evreden itibaren kaliteli üretimler ticaret yolu ile farklı Halaf merkezlerine

taşınmaya başlamıştır. Bu ticaret ağında Anadolu'da Van-Tilkitepe, Kahramanmaraş-Domuztepe, Mersin-Yümüktepe, Anadolu dışında Arpachiyah, Chagar Bazar örnek olarak verilebilir. Kezey Suriye, Mezopotamya ve Anadolu arasında yaklaşık 200 km. kadar ticaret ağı kurulduğu anlaşılmıştır (Armstrong, 1997, s. 454-455). Erken Halaf dönemi yerleşmelerine örnek olarak Tell Halaf, Tell Arpachiyah, Tell Aqab, Tell Sabi Abyad, Tell Bırak, Tell Boueid, Tell Samarra, Umm Qseir, Tell Asouad, Tell Damishliyya ve Tell Baghouz'u verebililiz. Anadolu sınırları içerisinde ise Mersin-Yümüktepe, Tell Kurdu, Domuztepe, Coba/Sakçegözü, Tell İdris, Çavi Tarlası, Fıstıklı, Kerküşti ve Nervan Höyük'ü örnek olarak verebiliriz. Erken Halaf kültürünün gelişim aşamasında ele geçen Halaf seramiğiyle Can Hasan'ı da Erken Halaf yerleşmesi dönemi içerisinde değerlendirmek mümkündür. Orta Halaf dönemi ise bölgenin tümünde bir kültürel bütünlüğün sağlamış, ortak zevklerin paylaşıldığı, birbirinin aynı denebilecek kadar benzer şekilde bezeli çanak-çömleğin yaygın olarak kullanıldığı bir dönem olarak belirtebiliriz. Bu kültürel bütünlük Halaf yerleşimlerinin tümünü kapsayan politik bir oluşum olmaktan çok ticari ve ekonomik temele dayanır. Orta Halaf dönemi ile birlikte yerleşim yerlerinin arasındaki farklar belirginleşmeye başlar. Orta Halaf süreci içerisinde seramiklerin ailelerin kombinal çalışması ile üretildiği söylenebilir. Erken Halaf dönemine göre perdahlanmada artış görülür. Seramik ustası seramiği daha ince ve daha kaliteli yapmaya başlamıştır. Elle sıvazlanan seramiklerde azalma görülür. Buna bağlı olarak seramik ustası seramik fırınına daha hakim olmuş ve seramiklerin fırınlama kalitesi artmıştır. Seramiklere uygulanan siyah, kırmızı, kahverengi ve devetüyü rengine turuncu, portakal renginin çeşitlemeleri ve çeşitli renk kompozisyonlarının bir arada kullanıldığı boyama türleri eklenmiştir. Orta evrenin sonlarına doğru bu boya çeşitlerine beyaz renk eklenmiştir ki aslında bu Orta Halaf-Geç Halaf geçiş evresine denk gelmektedir. Seramik ustası seramiğin üzerine uyguladığı bezemelere de ayrıcalık, farklılık kazandırmaya çalışmıştır. Erken dönemde görülen motifler bir sistem çerçevesinde seramiklerin kimisinde ağızdan gövdenin yarısına kadar kimisinde ise seramiğin tamamını kapsayacak şekilde yüzeye işlenmiştir. Seramiklerin çoğunlukla dış yüzeyi bezenmişken kimisinin iç yüzeyi de bezenmiştir. İç yüzeyde daha çok tabak formu bezenmiştir. Bezeme olarak erken evrede görülen geometrik bezemeler ile stilize hayvan motifleri ve insan figürleri bu dönemde de seramiğin yüzeyine uygulanmıştır. Formlarda görülen türleşme ve her form içerisinde ki çeşitlenme artmıştır. Seramiklerin yapısı, bezemesi, boyama özellikleri Orta Halaf döneminde Anadolu, Suriye ve Mezopotamya arasında kültürel ve ticari iletişimin Erken Halaf'a oranla daha fazla olduğunu

göstermektedir. Örneğin Orta Halaf dönemi içerisinde seramikler üzerine uygulanan beyaz boyama aynı süreç içerisinde hemen hemen bütün yerleşmelerde aynı anda başlamıştır. Bunlardan beyaz dolgu bezekli seramik ayrıcalıklı olarak Orta Halaf dönemi kültürel iletişimine kanıt olarak gösterilinebilinir (Güngördü, 2004, s. 2-3; Algaze, 1990, s. 219; Watson, 1990, s. 52; Akkermans, 1996, s. 178; Akkermans, 1993, s. 34; Mallowan, 1935, s. 16-19; Oppenheim, 1943, s. 32; Dirvana, 1944, s. 416-419 ve Mellart, 1975, s. 159). Orta Halaf yerleşmelerine örnek olarak Arpachiyah, Chagar Bazar, Tell Aqab, Tell Damishliyya'yı vermek mümkündür. Anadolu sınırları içerisinden ise Nevali Çori, Kurban Höyük ve Girikihaciyan'ı örnek olarak vermek mümkündür. Geç Halaf döneminde artık seramik ustaları ince, zarif seramikleri tamamen kendi becerileri ile yapmaya başlamışlardır. Köylerde üretilen çanak-çömleklerin uzun zahmetli form yapıları, pişirimleri ve boyamaların bağımsız kişilerce yapıldığı, her aşamasının bizaat seramik ustasının kendisi tarafından yapıldığı söylenebilir. Halaf kültürünün en göze çarpan özelliği, köylerde inşa edilen iki gözlü fırınlarda pişirilmiş zarif desenli bu seramiklerdir. İki gözlü bu fırınlarda Erken ve Orta Halaf dönemine göre oldukça kaliteli seramikler üretilmiştir. Bu seramiklerde çok renklilik, çok bezeklilik Halaf süreci içerisinde Halaf kültürüne damgasını vurmuştur. Bu dönüşümü araştırmacılar Amik C evresi sonu Amik D evresi başı olarak belirmektedirler. Yani Ubaid'e geçiş sürecini beraberinde getirir ki o zaman Geç Halaf dönemini M.Ö. 5200-4900 tarihine vermeliyiz (Nissen, 2004, s. 52; Pala, 2002, s. 5; Mellink- vd. 1992, s. 172, tab. 2; Paroda- vd. 1992, Fig. 2,3; Yakar, 1991, s. 86; Mallowan, 1935, s. 19-20; Hrouda, 1971, s. 50-51 ve Mellart, 1975, s. 165). Seramik ustası seramiklerin pişirimini tamamen dengelemiş ve sonderece estetik, sert kaliteli üretimler elde edilmiş. Geç Halaf seramiklerinde kahverengi zemin üzerine işlenen beyaz boyama Orta Halaf'a oranla oldukça artmıştır. Kırmızı perdahlı kaplar, kaseler, açık turuncu zemin üzerine uygulanan kırmızı, kahverengi ve beyaz bezemeli tabakların, çömleklerin yaygınlığı artmıştır. Geç Halaf döneminde geometrik motifler, balık, yılan, leopar, kuş gibi doğa motiflenmesi yanı sıra yeni eklenti olarak malta haçı ve rozet motiflemesi seramiklerin üzerine bant şeklinde uygulanmaya başlanmıştır. Bunlarda dikkati çeken bir dizi bant şeklinde seramiğin tamamını sarmış olmasıdır. Ayrıca Geç Halaf evresinde farklılık olarak seramiklerde görülmeye başlanan yonca motifidir (Akkermans, 1996, s. 177-178; Akkermans, 1993, s. 34; Mallowan, 1936, s. 12-13; Oates, 1969, s. 122; Mellart, 1975, s. 168-169; Watson, 1983, s. 231; Davidson- McKerrel, 1980, s. 163 ve Hijara- vd. 1980, s. 132). Geç Halaf seramiklerinin ele geçtiği merkezlere Chagar Bazar, Ras Shamra/Ugarit, Tell Zeidan, Tell

Aqab, Tell Brak, Tell Ain el-Kerkh, Umm Qseir, Yarim Tepe, Tell Tawila ve Choga Mami'yi örnek olarak vermek mümkündür. Anadolu sınırları içerisinden Kinet, Domuztepe/KM 97, Yunus/Kargamış, Horum, Çavi Tarlası ve Kazane, Fıstıklı/Zeytinlibahçe, Girikihaciyan, Gri Havrik, Tülintepe, Değirmentepe, Nevruzlu, Omurtepe, Sadık Çelik Tarlası, Çola Avika, Takyan Pamuk Tarlası Höyük'lerini örnek olarak verebiliriz.

Bu köy kültürleri beraberinde yakın köylerle ilerleyen süreçte diğer bölgelerin köyleriyle temasın oluşmasına olanak sağlayacak ticaret ağını geliştirdi. Anadolu, Mezopotamya ve Kuzey Suriye arasında Akeramik Neolitik dönemden itibaren var olan obsidyen ticaretine dayanan sistem, Halaf Kültür dönemi ile birlikte maden ticaretinin artmasıyla ters yönde işlemeye başlamıştır. Tunç yapımında gerek duyulan kalay Anadolu'da az bulunduğu için Mezopotamya'daki kalaya ihtiyaç duyulmuş ve bu kalayı Anadolu'ya taşırken beraberinde birçok farklı kültür yapısı karşılıklı olarak taşınmış olmalıdır. Bu gelişimin ikinci en büyük etkisi çömlekçi çarkının tüm Anadolu'ya yayılmış olmasıdır. Çarkın kullanımı ile birlikte çok değişik formlarda kaplar yapılmaya başlanmıştır. Kalkolitik Dönem içerisinde görülmeye başlanan insan ve hayvan şeklindeki kaplar en favori kap formlarını oluşturmaktadır. Bu etkileşim ile birlikte her ne kadar Anadolu'nun eski gelenekleri sürdürülse bile ticaretle birlikte Mezopotamya etkisi kap yapılarını etkilemiş olmalıdır. Bununla birlikte etkileşimde dikkate değer diğer grubu, Neolitik Çağ'dan itibaren Anadolu'nun geleneksel mühür biçimini oluşturan damga mühürler teşkil etmektedir. Bunlarda pişmiş topraktan yapılanların yanında taş malzemeden yapılanlarına da rastlanmıştır. Mezopotamya-Anadolu etkisiyle yapılmış malzemelere Güneydoğu Anadolu'da; Burhan Höyük (Hauptmann, 1999b, s. 8-25), Kurban Höyük, (Marfoe, 1982) Harran Bölgesi, (Prag, 1970, s. 87-88). Amik Ovası **(Ek 426.** Levha 320**)**, (Harmankaya, 2002, s. 5) Mersin-Yümüktepe Höyük, (Sevin-Caneva, 1995, s. 27-51) Tarsus-Gözlükule Höyük (Aydıngün, 2006) gibi merkezlerde başta boyalı seramik malzemeleri olmak üzere; pişmiş toprak, taş, kemik malzemeden üç boyutlu heykelcik stilize figürin yada çok boyutlu idol görünümlü kadın betimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Neolilitk Dönem'den itibaren görülmeye başlayan ve Halaf kültürü içerisinde şişman etli-butlu kadınların diğer dönemler içinde incelip yassı bir hale dönüşmesini Anadolu-Mezopotamya etkileşimde gerçekleşen farklılaşmaya bağlayabiliriz. Bu konuyla ilgili ideal tip uyarlaması da yapılmıştır (Umurtak, 2002, s. 106-107). Beraberinde Kalkolitik Çağ'ın güçlü dini yapısı ileriki dönemlerde tanrı

kavramından çıkarak içeriğinin değişmesi olabileceği yolundadır (Hodder, 2003, s. 129-140).

Genel olarak Erken Kalkolitik Çağ Halaf kültürünün bizim sınırlarımızın güneyinde Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da geliştiği görüşü hâkimdir. Ancak yapılan kazılar ve yüzey Araştırmaları sonucu özellikle Adıyaman bölgesinde ortaya çıkan çok sayıdaki Halaf merkezi, bu kültürün çekirdek bölgesinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi olabileceğini göstermektedir. Yalnızca bu özellikleri ile çekirdek konumda olmakla kalmamakta buradan birçok konuma yayılmaktadır. Kinet höyük Halaf kültürünü bünyesine alıp geliştiren höyüklerimizden biri olarak verilebilir (Özdoğan, 2000b, s. 315-316).

Halaf seramik kültürünün yayıldığı merkezler içerisinde, özellikle Anadolu'nun Mezopotamya ile olan bağlantılarını sağlıklı kurabilmek amacıyla Anadolu'nun doğusu, güneyi ve beraberinde Kuzey Suriye, Kuzey Irak ile kısmen Batı İran merkezlerinin yöresel değişikliklerine rağmen temelde ortak bir birlikteliğe sahip olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca Halaf kültürünün lokalizasyon gelişimi incelenirken insanın doğa ile iç içe geçen uyumuna çok dikkat etmek gerekmektedir. İnsan yerleşmelerinin temel koşulu olan besin kaynakları, çevreye ve yerel coğrafyaya bağlıdır. Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi ve Kızıl Deniz'le çevirili olan Yakındoğu'ya *"beş denizler ülkesi"* denmiştir. Ama bölgedeki insan yerleşmelerinde denizlerin etkisi karadan az olmuştur. Yakındoğu`da Güney Irak'ın bataklıklarından, Ürdün ve Suriye'nin bazalt çöllerine ve İran'ın kar kaplı dağlarına kadar çok çeşitli görüntüler bulunabilir. Her çevre değişik bitkilerin yetişmesine olanak sağlar ve o bölgede az sayıdaki ortak coğrafi özellik arasında tek önemlisi, yaz aylarında yağmur olmamasıdır. Birbirine yakın ama çok çeşitli alanlar bulunması, değişik yaşam biçimlerini sürekli birbirleriyle ilişki içinde var olmasına olanak vermiş ve karşılıklı fikir alışverişine yol açan bir etken olarak. Antik Yakındoğu'nun çarpıcı teknolojik, bilimsel ve toplumsal ilerlemelerini hızlandırmıştır (Roaf, 1996, s. 19).

Mezopotamya çevresine gelen ilk topluluklar daha çok kuzeyde Toros ve Zagros dağlarının yamaçlarında yaşamışlardır. Uygun iklim koşullarının oluşmasına takiben, "Verimli Hilal" olarak da adlandırılan dağların etekleri ile Doğu Akdeniz kıyılarındaki kuru tarıma uygun bölgelerde ilk mevsimlik yerleşmeler ve geçici barınaklar kurulmuştur. Güney Mezopotamya'da ise en erken yerleşmeler, kuzeyden farklı olarak Neolitik dönemin sonlarında başlamıştır.

KAYNAKÇA

Adams, R. M. C. (1966). *The evalution of urban society.* University of ChicagoPress, Chicago.

Adams, R. M. C.(1981a). *Heartland of cities, surveys of ancient settlement and land use on the euphrates.* University of ChicagoPress, Chicago.

Adams, R. M. C. (1981b). The jarmo stone and pottery vessel industries. *Prehistoric Archaeology Along the Zagros Flanks*, *The University of Chicago Oriental Institute Publications, 105, The Oriental Institute of the University of Chicago*, Chicago, 209-224.

Akdeniz, E. (2004). Halaf ve Ubaid kültürleri üzerine bazı gözlemler ve pirot höyüğ'ün Halaf-Ubaid Çanak-Çömleği. *Anadolu Araştırmaları XVII*, Ankara, 1-48.

Akdeniz, E.- Karaca, Ö. (2003). Elazığ-Malatya yöresi duvar resmi geleneği ve pirot höyük duvar resmi. *TÜBA-AR VI*, İstanbul, 117-124.

Akkermans, P.M.M.G. (1986). Excavation at tell damishliyya, neolithic settlement in the balikh valley, northern syria. *Les AAAS,* 36-66.

Akkermans, P.M.M.G. (1987). A late neolithic and early halaf village at sabi abyad, northern syria.*Paleorient,* 13(1), 23-40.

Akkermans, P.M.M.G. (1988a). The period IV pottery of tell hammam et turkman. *Hammam et-Turkman I*, Ed.van Loon M.N, Leiden,181–285.

Akkermans, P.M.M.G. (1988b). The soundings at tell damishliyya. *Hamam et-Turkman I, Report on the Universty of Amsterdam's 1981-84 Excavation in Syria I/LXIII*, Belgium, 19-67.

Akkermans, P.M.M.G. (1989a). *Halaf mortuary practies, A survey*, *To the Euphrates and Beyond, Archaeological Studies in Honour*, Rotterdam.

Akkermans, P. M. M. G. (1989b). Sabi abyad. *AJA 95/4*, 695-697.

Akkermans, P. M. M. G. (1989c). The neolithic of the Balkh Valley, Northern Syria: A First Assessment. *Paleorient,* 15(1), 122-134.

Akkermans, P. M. M. G. (1989d). *Excavations at Tell Sabi Abya.* BAR International Series 468, Oxford.

Akkermans, P. M. M. G. (1990). *Villages in the steppe: Later neolithic settlement and subsistence in the Balikh Valley, Northern Syria.* Unpublished PhD Thesis, University of Amsterdam, Amsterdam.

Akkermans, P.M.M.G. (1991). New radiocarbon dates for the later neolithic of northern Syria. *Paléorient 17(1)*, 121-125.

Akkermans, P.M.M.G. (1993). *Villages in the Steppe: Later Neolithic Settlement and Subsistence in the Balikh Valley, Northern Syria.* Unpublished PHD Thesis, University of Amsterdam, Ann Arbor.

Akkermans, P.M.M.G. (1996). Tell Sabi Abyad: The Late Neolithic Settlement, Report on the Excavations of Amsterdam/1988 and the National Museum of Antiques Leiden (1991-1993) in Syria, *AJA,* vol. (I-II), İstanbul.

Akkermans, P.M.M.G.- LeMière, M. (1992). The 1988 Excavations at Tell Sabi Abyad, A Later Neolitic Village in Northern Syria. *AJA,* 96(2), 1-22.

Akkermans, P.M.M.G.- Schwartz, G.M. (2003). *The archaeology of syria, from complex hunter-gatherers to early urban societies (ca 16.000-300 BC),* Cambridge.

Akkermans, P.M.M.G.- vd. (2006). Investigating the early pottery neolithic of northern syria: new evidence from tell sabi abyad. *AJA,* 110(1), 123-156.

Aksoy, B. (1973). *Girikihaciyan tell halaf tipi boyalı çanak çömleği*. Yayınlanmamış lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Aksoy, B.- Diamant, S. (1973). Çayboyu 1970-1971 çalışmaları. *AS 23,* Ankara, 97-108.

Aktüre, S. (1997). *Anadolu'da bronz çagı kentleri*. İstanbul.

Akurgal, E. (1998). *Anadolu kültür tarihi*, Ankara.

Al-Radi, S. ve Seeden, H. (1980). The AUB rescue excavations at shamseddin tannira. *Beyruts 28,* 86-126.

Algaze, G. (1989). A new frontier: First results of the tigris-euphrates archaeological reconnaissance project, 1988. *JNES 48,* Chicago, 241-281.

Algaze, G. (1990a). *The Ceramic Sequence and Small Finds: Period VII, Period VI, The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük The University of Chicago,* Volume 11, Chicago.

Algaze, G. (1990b). The tigris euphrates arcaeological survey project, 1988. *AST VII,* 391-403, Ankara.

Algaze, G. (1990). *Town and Country in Southearstern Anatolia 2. Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük,* Chicago.

Algaze, G. (1991). The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance project: A preliminary report of the 1989-1990 seasons. *Anatoloca XVII,* 179-240.

Algaze, G. (1992). The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance survey, 1990. *AST IX,* Ankara, 425-446.

Algaze, G.- Rosenberg, M. (1991). The tigris-euphrates archaelogical reconnaissance project, 1989. *AST VIII,* Ankara, 137-162.

Algaze, G.- Breuninger, R. Lightfoot, C. Rosenberg, M. (1991). The Tigris-Euphrates archaelogical reconnaissance project: a preliminary report of the 1989-90 seasons. *Anatolica,* 17, 175-240.

Algaze, G.- Breuninger, R. ve diğerleri (1994). The Tigris-Euphrates archaelogical reconnasance project: final report of the birecik and carchemish dam survey areas. *Anatolica,* XX, 1-96.

Alik Ur, J. (2004).*Urbanism and Society in the Third Millennium Upper Khabur Basin,* Chicago.

Alkım, U.B. (1950). Karatepe kazıları, *Birinci Ön Rapor*, Ankara.

Alkım, U.B. (1969). İslâhiye bölgesi çalışmaları ve tilmen höyük kazısı. *Türk Arkeoloji Dergisi,* XVIII(2), Ankara, 39-42.

Alkım, U.B.- Alkım, H. (1966). Gedikli/Karahöyük kazısı birinci ön raporu. *Belleten XXX/117,* Ankara, 1-16.

Alkım, H. (1979). Gedikli/Karahöyük çanak çömleğine toplu bir bakış. *Türk Tarih Kongresi VIII,* Ankara, 135-142.

Alpagut, B. (1986). The human skeletal remains from kurban höyük (Urfa province). *Anatolica,* 13, 149-174.

Anılanmert, B.- Rona, Z. (1997). *Seramik.* Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 3. Cilt, İstanbul, 1634-1641.

Arimura, M.- Balkan, N.- vd. (2000). A new neolihic settlemnt in the urfa region: Akarça tepe, 1999. *Anatolia Antiqua, VIII*, İstanbul, 227-255.

Arimura, M.- Balkan, N.- vd. (2001). Akarçay tepe kazısı 1999. *Ilısu ve Karkamıs Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 309-337.

Armstrong, J.A. (1997). Ceramics: Mesopotamian ceramics. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 1*, New York, 453-459.

Arsebük, G. (1999). İnsanın evrim süresi ve en eski kültürleri. *Tüba-Ar 2*, İstanbul, 31-50.

Arslanoğlu, T. (2001). *Amik ovası tell kurdu e evresi seramiklerinin termoluminesans (tl) yöntemi ile tarihlendirilmesi ve mikromorfolojik analizleri*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Arslantaş, Y. (2008). Tarihöncesi dönemlerde elazığ yöresinin çevre bölgelerle ilişkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi/Electronic Journal of Social Sciences 7/24*, Elazığ, 383-393.

Atlı, B.N.- Bucak, E.- vd. (2003). Akarçay tepe 2001 yılı çalışmaları. *KST XXIV/2*, Ankara, 223-233.

Aurence, O.- Evin, J. (1987). List of the C14 dates from the archaeological sites of the near east from14.000 to 5.700 BP. *(Edi. O. Aurenche - J. Evin - F. Hours) Chronologies in the Near East: Relative and Absolute Chronologies 16,000-4,000 BP,* BAR International 379, Oxford, 686-744.

Aurenche, O.- Kozlowski, S.K. (1999). *La naissence du neolithique au proche orient ou le paradis perdu*. Paris.

Ay, E. (1999). *Yukarı habur bölgesi iki cırcıp vadisi ve çevresinin arkeolojik araştırması.* Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ay, E. (2001). Yukarı dicle vadisi 1999 yılı yüzey araştırmaları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 695-728.

Aydıngün, Ş. G. (2006). *Tunç çağının gizemli kadınları.* İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Aytek, Ö. (2008). *Mezraa-Teleilat kazısı bulguları ışığında; Güneydoğu Anadolu ve kuzey suriye ile çanak çömlekli neolitik dönem bitkisel katkılı çanak çömlek sorunu.* Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Bache, C. (1935). Tepe gawra 1934-1935. *AJA,* 39(2), 185-188.

Bader, N. 81993). The early agricultural settlement of tell sotto. *Early Stages in the Evolution of Mesopotamian Civilization, Soviet Excavations in Northern Iraq*, London, 41-54.

Bader, N.D., Merpert, N.I. ve diğerleri (1981). The soviet expedition's surveys in the sinjar valley. *Sumer 37*, 43-64.

Baghdo, A.M., Martin, L. Ve diğerleri. (2009). *Ausgrabungen auf dem Tell Halaf in Nordost-Syrien. Vorbericht über die erste und zweite Grabungskampagne*. Harrasowitz, Wiesbaden.

Bahar, H. (1989). Elazığ-Bingöl ve Tunceli illerinde prehistorik araştırmalar. *AST VI*, Ankara, 501-527.

Bakırer, Ö. (1999). The story of three grafiti. *Mugarnas An Annual on the Visual Culture of the Islamıc World*, Leiden, 42-69.

Bakırer, Ö. (2009). Çanak-Çömlek ve seramik yapım tekniklerine genel bakış. *Türkiye Arkeolojisi'nde Seramik ve Arkeometrik Çalışmaları, I. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı*, Ankara, 21-32.

Başgelen, N. (2004). *Çok bilinen az tanınan Mezopotamya, Ana hatlarıyla Mezopotamya.* İstanbul.

Batıuk, S, Horowitz, M. (2010). Temple deep sounding ınvestigations 2001-2006. *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, İstanbul, 161-175.

Becker, J. (2005). Tell tawila (Northeastern Syria): Preliminary report on the firs season, 2005. *Seminar für Orientalische Archaeologie und Kunstgeschichte*, Brandbergweg, 1-11.

Becker, J. (2006). Excavations at tell tawila, northeastern syria, 2006. *Seminar für Orientalische Archaeologie und Kunstgeschichte*, Brandbergweg, 1-13.

Becker, J. (2007). *Survey im wadi hamar, der übergang vom neolithikum zum chalkolithikum in nordost-syrien untersuchungen zur kulturellen transformation von der halaf zur obed kultur*. Brandbergweg.

Beek, M. A. (1962). *Atlas of Mesopotamia.* Londra.

Behm, M.R.- Blanc zke, M.R. (1987). Die ausgrabungen auf dem hassek höyük im jahre. *KST VIII,* Ankara, 139-147.

Benedict, P. (1980). Güneydoğu anadolu yüzey araştırması. (Eds: H. Çambel, R. J. Braidwood), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I*, İstanbul, 107-192.

Bernbeck, R. (1994). *Die auflosung der hauslichen produktionsweise*. Berlin.

Bernbeck, R. (1998). Excavation of occupation at kazane höyük 1998. *Neo-Lithics,* 3, 6-11.

Bernbeck, R. (1999a). Halaf settlement at kazane höyük preliminary report. *Anatolica 25*, 109-147.

Bernbeck, R. (1999b). Fıstıklı höyük kazıları. *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeoloji ve Kültür Varlıklarını Voruma Projesi 1999*, 1-65.

Bernbeck, R., Pollock, S. ve diğerleri (1999). The halaf settlement at kazane hoyuk: preliminary report on the 1996 and 1997 seasons. *Anatolica XXV*, 109-147.

Bernbeck, R., Pollock, S. ve diğerleri (2002a). Fıstıklı höyük 2000 yılı kazısı ön raporu. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 1-39.

Bernbeck, R.- Pollock, S. ve diğerleri (2002b). Excavations at fıstıklı höyük, 2000. *KST 23/2*, Ankara, 143-150.

Bıçakçı, E. (2010). *Kalkolitik çağ, kentleşmeye doğru mimari.* Tarih Öncesinden Demir Çağına Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeo-Atlas, 122-123.

Binford, L.R. (1962). Archaeology as anthropology. *American Antiquity,* vol 28, 215-225.

Birgül, O. (1981). İkiztepe ve değirmentepe seramik örneklerinin element analizi ile ilgili ön çalışmalar. *TÜBİTAK Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri II*, İstanbul, 21-22.

Bischoff, D. (2004). *Canew Arkeological Sites Databases Southeastern Turkey.* 10th-6th Millenia Cal. B.C.

Bishop, R.L.- Rands, R.L.- Holley, G. (1982). Ceramic compositional analysis in archaeological perspective. (Eds. M. Schiffer)*, Advances,* 275-330.

Bittel K, (1945). *Ön asya tarih öncesi çağları: Mısır, Filistin, Suriye çevresi*. İstanbul.

Bittel, K. (1950). *Grundzuge der vor- und fruhgeschichte kleinasiens.* Tubingen.

Blaylock, S.R. (1990). The Adıyaman survey: An interim report. *AS XL,* Ankara, 81-136.

Blayblock, S.R.- French, D.B.- Summers, G.B. (1990). The Adıyaman survey: An interim report. *Archaelogic Survey AS 40,* London, 81-135.

Boese, J. (1995). Ausgrabungen in tell sheikh hassan. *Vorläfige Berichte Über die Grabungskampagnen, 1984–1992–1994, I. Saartbrücker Druckerei und Verlag*, Berlin.

Bottero, J.- Steve, M.J. (2002). *Evvel zaman içinde mezopotamya*. İstanbul.

Bradać, M. M. (2005). The transfer of symbols and meanings: The case of the 'horns of consecration. *Documenta Praehistorica XXXII*, Zagreb, 187-196.

Braidwood, R.J. (1937). *Mounds in the plain of antioch, an archaeological survey.* Chicago.

Braidwood, R.J. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch I, Oriental Institute Puplications*. Chicago.

Braidwood, R.J. (1982). *The hilly flanks and beyond: essays on the prehistory of southwestern asia.* Chicago.

Braidwood, R.J. (1995). *Tarih öncesi insan*. İstanbul.

Braidwood, R.J.- Braidwood, L.S. (1960). *Excavations in the plain of antioch I. the earlier assemblages,* Phases A-J,OIP:41, Chicago.

Braidwood, R.J.- Çambel, H. (1982). Çayönü. *Arkeoloji ve Sanat,* 5, 18/19, İstanbul, 3-8.

Braidwood, R.J.- Linda, S.- vd. (1944). New chalcolithic material of samarran type and its ımplications: report on chalcolithic material of the samarran type found at boghouz on the euphrates and a reconsideration of the samarran material in general (especially the painted pottery) in the light of this new material. *JNES III/1*, 47-72.

Braidwood, R.J.- Howe, B.- vd. (1960). *Prehistoric ınvestigations in ıraqi kurdistan, studies in ancient oriental civilization 31.* Chicago.

Braidwood, R.J.- Çambel, H.- vd. (1969). Prehistoric ınvestigations in southeastern Turkey. *Science 164*, 1275-1276.

Braidwood, R.J.- Çambel, H.- vd. (1971). Beginnings of village-farming communities in southeastern Turkey. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 1236-1240.

Breniguet, C. (1987a). Nouvelle hypothese sur la disparition de la culture de halaf. *(Ed: J.L. Huot), Préhistoire de la Mesopotamie, CNRS*, Paris, 231-242.

Breniguet, C. (1987b). Note sur les principaux resultats de la fouille de tell turlu, 1962. *Paleorient, 13/1*, 113-116.

Breniguet, C. (1989). Les origines de la cultured d'ubaid en mesopotamia du nord. (Eds: E.F. Henrickson, I. Thuesen), *Upon This Fouundation: The 'Ubaid Reconsidered, Museum Tusculanum Press, CNI Puplications, 10*, Kopenhang, 325-338.

Breniquet, C. (1992). A propose du vase halafien de la tombe g2 de tell arpachiyah. *Iraq,* 54, 69-78.

Breniquet, C. (1995). La stratigraphie des nineaux prehitoriques de mersin et L'evolution culturelle en cilicie. *Anatolia Antiqua III*, 1-31.

Breniquet, C. (1996). *La disparition de la culture de halaf*. Paris.

Breniquet, C. (1998). Tilbeshar: L'Occupation neolihique et chalcolithique D'apres les ramassages de surface de 1994 et 1995. *Anatolia Antique VI*, İstanbul, 147-153.

Bromiley, G.W. (1979). *The International Standard Bible Encyclopedia, Illustrated in Four Volumes,* Volume One: *A-D*, Michigan.

Bischoff, D. (2004). Southeastern Turkey 10th- 6th millennia cal Bc. *Canew Archaeological Sites Databases Ege Yayınları,* İstanbul, 1-9.

Campbell, S. (1986). The halaf culture pottery from the 1983 season. (Eds. T. Watkins-S. Campbell)*, Kharabeh Shattani I, Occasional Paper 14 of Department of Archaeology*, Edinburgh, 37-56.

Campbell, S. (1992a). The halaf period in ıraq: Old sites and new. *Biblical Archaeologist 55/4*, 182-187.

Campbell, S. (1992b). *Culture, chronology and change in the later neolithic of north mesopotamia,* Phd thesis, University of Edinburg, Edinburg.

Campbell, S. (1997). Excavation at domuztepe 1997. *Neo Lithics Magazine*, Berlin, 9-10.

Campbell, S. (1998). *Problems of defi nition: The origins of the halaf in north ıraq*, *subartu, IV/1,* (Eds. Marc Lebeau), Brepols

Campbell, S. (2000a). *The arpachiyah burnt house in the last halaf level at arpachiyah: A reexamination*. Oxford.

Campbell, S. (2000b). The burnt house at arpachiyah: A reexamination. *BASOR 318*, Manchester, 1-40.

Campbell, S. 82005). Domuztepe 2004 excavation season. *Anatolian Archaeology, British Institute of Archaeology at Ankara Research Reports*, 10, Ankara, 4-7.

Campbell, S. (2007). Rethinking halaf chronologies. *Paléorient 33/1,* 103-136.

Campbell, S.- Carter, E. (1999). Excatavions at domuztepe 1997. KST *XX/I*, Ankara, 283-294.

Campbell, S.- Fletcher, A. (2006). Question the Halaf-Ubaid transtion. *Beyond the Ubaid, Transformation and Intergration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East, Studies in Ancient Oriental Civilization 63*, Chicago, 69-83.

Campbell, S.- Healey, E. (1996). Domuztepe: A late pottery neolithic site in southeastern turkey. *Neo Lithics Magazine*, Berlin, 2-3.

Campbell, S.- Carter, E.- vd. (1999). Emerging Complexity on the Kahramanmaraş Plain, Turkey: The domuztepe project. 1995-1997", *AJA 103/4*, 395-418.

Caneva, I. (1993). Salvage excavations at Yayvantepe-Til huzur. *KST XIV/I.*, Ankara, 107-115.

Caneva, I. (1999). Early farmers on the cilican coast: Yümüktepe in the seventh millenium BC. *Neolithic in Turkey,* (Eds. M. Özdogan- N. Başgelen), İstanbul, 105-114.

Caneva, I. (2007). Mersin-Yumuktepe: Son veriler ışığında MÖ yedinci binyıla yeni bir bakış. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupaya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Cilt I,* İstanbul, 203-216.

Caneva, I.- Köroğlu, G. (2007). Mersin yümüktepe höyüğü 2005 yılı kazı çalışmaları. *KST 28/2,* Ankara, 669-684.

Caneva, I.- Köroğlu, G. (2008). Excavations at Mersin yümüktepe höyüğü in 2006. *KST 29/1,* Ankara, 379-388.

Caneva, I.- Köroğlu, G. (2010). Excavations at yümüktepe: The 2008 season. *KST 31/3*, Ankara, 337-355.

Caneva, I.- Sevin, V. (2004). *Mersin-Yümüktepe a reappraisal, dipartimento di beni culturali*. Lecce.

Carter, E. (1995a). Report on Kahramanmaraş archaelogical survey project. *AST XII,* Ankara, 331-341.

Carter, E. (1995b). The Kahramanmaraş archaelogical survey project a preliminary report on the 1994 season. *AST XIII/I,* Ankara, 289-305.

Carter, E. (1996). The Kahramanmaraş archaeological survey project: A preliminary repot on the 1994 season. *AST XIII/I*, Ankara, 289-305.

Carter, E.- Bozkurt, H.- vd. (1997). Report on The archaelogical work in Domuztepe and its environs in 1995. *KST XVIII/I,* Ankara, 173-187.

Carter, E.- Campbell, S. (2000). Preliminary report on the 1998 season of excavations at domuztepe. *KST 21/1*, Ankara, 133-142.

Carter, E.- Campbell, S. (2007). The Domuztepe project, 2005. *KST 28/2,* Ankara, 269-282.

Carter, E.- Campbell, S. (2008). The Domuztepe project, 2006. *KST 29/3,* Ankara, 123-136.

Carter, E.- Campbell, S.- vd. (2003). Elisuve complexity: New data from late Halaf Domuztepe in south central turkey. *Paleorient 29/2*, 117-134.

Carter, E.- Eissenstat, Ç.- vd. (1999). The Kahramanmaraş archaeologial project-1997. *AST XVI/II*, Ankara, 569-576.

Cauvin, J. (1972). Sondage à tell assouad (Djézireh, Syrie). *AAAS 22*, 85-104.

Cauvin, J. (1974). Les Débuts de la Céramique sur le moyen-euphratc: Nouveaux documents. *Paleorient 2*, 199-205.

Childe, V.G. (1950). *The Urban Revolution, Town Planing Review* (21), 9-16.

Childe, V.G. (1951). *Social Evolution, Watts*. London.

Childe, V.G. (1952). *New light on the most ancient east.* Routledge and Kegan Paul, London.

Childe, V.G. (1954). *New light on the most ancient east.* 4th. Edition, Kean Paul. London.

Collet, P.- Spor, R.H. (1996). The ground stone industries. *Tell Sabi Abyad The Late Neolithic Settlement,* İstanbul, 415-439.

Cooper, E. (1978). *Seramik ve çömlekçilik*. İstanbul.

Copeland, L. (1979). Observations on the prehistory of the balikh valley, syria, during the 7th to 4th millennium B.C. *Paleorient 5*, 251-275.

Copeland, L. (1982). Prehistoric tells in the lower balikh valley, syria: Report on the survey of 1978. *AAAS 32*, 251-27.

Copeland, L. (1996). The flint and obsidian ındustries. *Tell Sabi Abyad The Late Neolithic Settlement*, İstanbul, 285-339.

Copeland, L.- Hours, F. (1987a). L'Expansion de la civilisation halafienne, une interpretation de la repartition des sites. (Eds: J.L Huot), *Préhistoire de la Mesopotamie, CNRS*, Paris, 209-220.

Copeland, L.- Hours, F. 81987b). The halafians, their predecessors and their contemporaries in northern syria and the levant: Relative and absolute chronologies. (Eds. O. Aurenche – J. Evin, - F. Hours), *Chronologies in the Near East: Relative and Absolute Chronologies 16,000-4,000 BP, BAR International Series 379*, Oxford, 401-426.

Coşkun, K.S. (2005). *Diyarbakır-Bismil yüzey araştırmasında (dicle'nin güneyi) saptanmış olan yerlerin çanak-çömlek malzemesinin değerlendirilmesi*, Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Coşkunsu, G. (2001). Mezraa-Teleilat yontmataş buluntu topluluğu 1999 ön raporu. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 175-186.

Coşkunsu, G. 82001). Mezraa-Teleilat yontmatas buluntu toplulugu 1999 ön raporu. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 175-186.

Coşkunsu, G. (2002). Mezraa-Teleilat yontmataş endüstrisi, 2000. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 143-158.

Countryman, K. (2007). The road to summer: A look into the development of mesopotamia's early cultures using the multilinear evolution theory. *Lambda Alpha Journal 37*, 56-64.

Crawford, H. (1991). *Sumer and the sumerians*. London.

Cruells, W.- Nieuwenhuyse, O. (2004). The Proto-Halaf period in syria, new sites new data. *Paléorient, 30/1*, 47-68.

Curtis, J. (1981). Arpachiyah. (Eds. J. Curtis), *Fifty Years of Mesopotamian Discovery*, British School of Archaeology in Iraq, London, 30-36.

Curtis, J. (1989). Chagar bazar. *Fifty Years of Mesopotamian Discovery*, London, 74-85.

Curtis, J. (1993). *Fifty Years of Mesopotamian Discovery, The Work of the British School of Archaeology in Iraq.* 1932-1982, Londra.

Çalışkan, H. 2005: *Malatya-Elazığ illeri fırat vadisi yerleşmeleri çanak çömlek malzemesinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Çambel, H. (1984). Karatepe-Aslantaş, Aslantaş barajı göl alanı ve 1982 dönemi çalışmaları. *KST V*, Ankara, 153-161.

Çambel, H. (1986a). *Domuztepe, son araştırmalar ışığında değerlendirme*. An. Ar. Sayı:10, İstanbul, 38.

Çambel, H. (1986b). Karatepe-Aslantaş ve domuztepe 1984 yılı çalışmaları. *KST VII, 1895*, Ankara, 277-278.

Çambel, H.- Braidwood, R.J. (1980a). *I. İstanbul ve Chicago üniversiteleri Güneydoğu Anadolu tarih öncesi araştırmaları karma projesi: 1963-1972 çalışmalarına toplu bakış*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1-31.

Çambel, H.- Braidwood, R.J. (1980b). *Güneydoğu Anadolu tarih öncesi araştırmaları I. İstanbul ve Chicago üniversiteleri karma projesi.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 33-64.

Çambel, H.- Özdoğan, M. (1985). 1983 yılı domuztepe çalışmaları. *KST VI,* Ankara, 259-272.

D'Altroy, T. N.- Earle, T. (1985). Staple finance wealth finance and stroge inka polical economy. *Current Antroplogy, 26/2*, 187-206.

Danık, E. (2008). *Yukarı fırat bölgesi 2006 yılı arkeolojik yüzey araştırması.* Ankara, 345-366.

Davidson, T.E. (1977). *Regional variation within the halaf ceramic tradition.* Unpublished PhD thesis, University of Edinburgh, Edinburg.

Davidson, T.E.- Mckerrell, H. (1976). Pottery analysis and halaf period trade in the khabur headwaters region. *Iraq 38*, 45-56.

Davidson, T.E.- Mckerrell, H. (1980b), The neutron activation analysis of halaf and ubaid pottery from tell arpachiyah and tepe gawra. *Iraq, 42*, 155-167.

Davidson, T.E.- Watkins, T. (1981). Two seasons of excavation at tell aqab in the Iraq, Syria. *Iraq XLIII*, 1-18.

Delougaz, P.P. (1938). A short ınvestigation of the temple at Al- Ubaid. *Iraq 5*, 1-11.

Delougaz, P.P. (1952). Pottery form the diyala region. *The Oriental Instute of the University of Chicago, Chicago Instıtute Communications 63*, Chicago, 150-151.

Desense, F. (2002). La ceramique a engobe reserve de tilbeshar (Sud-est Anatolien): Etude archeometrique d'une production d'inspiration urukeenne. *Anatolia Antiqua,* vol. X, İstanbul, 1-10.

Deveci, A.- Ensert, K. (2004). Akarçay höyük kazı çalışmaları. *KST 25/2,* Ankara, 381-390.

Diamant, S.- Aksoy, B. (1974). Aşyan kazıları 1971, çayboyu. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara, 30-32.

Dirvana, S. (1994). Cerablus civarında yunus'ta bulunan tel halaf keramikleri. *Belleten XXXI/VIII,* 403-420.

Dittmann, R.- Huh. S,- vd. (2002). Şavi höyük ilk kazı mevsimi raporu, 2000. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 211-240.

Dolukhananov, P. (1998). *Environment and Ethicity in the Ancient Middle East-Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*. İstanbul.

Du Mesnil Du Buisson, H. (1948). *Baghouz I'ancienne corsote, le tell archaique et la necropole de I'Age du bronze,* Brill, Leiden.

Du Plat Taylor, J.- Seton-Williams, v.d. (1950). The excavations at sakçe gözü. *Iraq 12/2,* London, 53-138.

Duru, R. (1979). Değirmentepe Höyüğü Kazısı, 1973, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları, seri III,* no 2, Ankara, 13-24.

Edens, C. (1997). Tigris. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 5,* New York, 206-209.

Edens, C.- Yener, K.A. (2000). Excavations at Tell Kurdu, 1996 and 1998. *AJA 104/2*, 198-220.

Ehrich, R.W. (1992). *Chronologies in old world archaeology*, Chicago.

Ekmen, A. (1983). Kerküşti 1981 yılı çalışmaları. *IV. KST,* Ankara, 313-314.

Eloğlu, S. (2007). *Oylum höyük coba kapları.* Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi , Ankara.

Emberling, G.- vd. (1999). Excavations at tell brak 1998: Preliminary report. *Iraq 61*, 1-41.

Erarslan, A. (2007). Anadolu'da ilk (?) kentler kent olgusu üzerine bir tartışma. *Tüba-Ar 10*, İstanbul, 63-72.

Erarslan, A.- Aktuğ Kolay, İ. (2005). Doğu ve Güneydoğu anadolu bölgeleri'nin kentleşme sürecinin öncü kent döneminin ubaid ve uruk evreleri (M.Ö. 5000-3100). *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(1), 80-86.

Erdalkıran, M. (2003). *Amik ovası erken ve orta kalkolitik dönem keramik kültürleri.* Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Erdalkıran, M. (2009). Halaf kapları üzerinde görülen hayvan motifleri. (Eds: H.Sağlamtimur,- E.Abay,- vd.), *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Kitabı, Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığına Adanmış Bir Hayat*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 275-298.

Erdoğdu, B. (2003). Karşılaştırmalı tablolara göre anadolu kronolojisi. *TAY, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Veri Tabanı,* Ege Yayınları C14, İstanbul, 15-27.

Erdoğdu, B.- Tanındı, O.- vd. (2004). *TAY-Türkiye arkeolojik yerleşmeleri 5 14C Veri Tabanı.* Ek:1, İstanbul.

Erinç, S. (1980). *Human ecology in southeastern anatolia: Güneydoğu tarih öncesi. (Eds: Çambel- Braidwood)*, İstanbul.

Erkanal, H. (1986). 1984 Girnavaz kazıları. *VII. KST*, Ankara, 201-210.

Erkanal, H. (1997). *Mezopotamya.* Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt:2, 1216-1229.

Erzen, A. (1986). Doğu Anadolu ve Urartular. *TTK 2*, Ankara.

Esentürk, Y.A.- Ökse, T.- vd. (2007). Anadolu bronz çağından deprem izleri. *International Earthquake Symposium*, Kocaeli, 758-761.

Esin, U. (1970). *Tepecik Kazısı, 1968 ön raporu*. ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri:I, No:I, Ankara, 147-148.

Esin, U. (1974). Tepecik kazısı, 1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara, 109-121.

Esin, U. (1976a). Tepecik kazısı, 1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 101-117.

Esin, U. (1976b). Tülintepe kazısı 1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları,* Ankara, 119-144.

Esin, U. (1979). Tülintepe kazısı, 1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara, 115-125.

Esin, U. (1982). Tepecik kazısı, 1974. *Keban Projesi 1974-75 Çalışmaları*, Ankara, 71-82.

Esin, U. (1983). Arkeometrik açıdan Değirmentepe/Malatya kazıları. *TÜBİTAK Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri III*, Ankara, 141-162.

Esin, U. (1984). Tepecik, tülintepe (Altınova-Elazığ), Değirmentepe (Malatya) kazıları. *TÜBİTAK Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri V*, İstanbul, 131-153.

Esin, U. (1986). Doğu Anadolu'da bulunan obeyd tipi çanak, çömlek ve değirmentepe kazısı. *Türk Tarih Kongresi 9, Kongreye Sunulan Bildiriler I,* Türk Tarih Kurumu Yayınları Sayı:9, Ankara, 81-92.

Esin, U. (1987a). Değirmentepe kazısı, 1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Ankara, 89-115.

Esin, U. (1987b). Değirmentepe (Malatya) kurtarma kazısı, 1983 yılı raporu. *VI. KST*, Ankara, 11-30.

Esin, U. (1997). *Prehistorya.* Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi- 3, İstanbul, 1513-1517.

Esin, U. (2000a). *Değirmentepe (MALATYA) kurtarma kazıları*. Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*,* Ankara, 80-86.

Esin, U. (2000b). *Tülintepe kurtarma kazıları.* Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, Ankara, 87-90.

Esin, U.- Arsenbük, (1972). Tülintepe kazısı, 1971. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 121-129.

Esin, U.- Arsebük, G. (1974). Tülintepe kazısı, 1971. *Keban Projesi 1971-1972 Çalışmaları 1/4,* Ankara, 137-142.

Esin, U.- Arsebük, G. (1982). Tülintepe kazısı, 1974. *ODTÜ Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları,* Keban Projesi Yayınları*,* Seri:1, No:7, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 119-133.

Esin, U.- Arsebük, G.- Özdoğan, M. (1987). Değirmentepe kazısı, 1978, *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Ankara, 84-101.

Esin, U.- Harmankaya, S. (1987). Değirmentepe (Malatya) kurtarma kazısı 1986. *KST, I/IX*, Ankara, 79-126.

Estebaranz, F.- Martinez L.M.- vd. (2006). Tell Halula (Syria), seasons 1992-2005. *SAPPO*, Barcelona, 65-67.

Fielden, K. (1977). Tell brak 1976: the pottery. *Iraq, XXXIX*, 245-255.

Fiorina, P. (1984). Excavation at tell hassan, preliminary report. *Sumer* 40, 277-289.

Fiorina, P.ve Bulgarelli, M.G. (1985). Tell hassan. *The Land Between Two Rivers, Twenty Years of Italian Archeology in the Middle East,* 28-36.

Fless, F. (1997). Die antiken der sammlung max freiherr von oppenheim. *Archaologischen Institut der Universitat zu Kölner Jarbuch 30*, Köln, 21-143.

Foster, R. B- Foster, K.P. (2009). *Civilizations of Ancient Iraq*. New Jersey.

Frangipane, M. (1991). Excavations at arslantepe MALATYA the 1989 campaign. *KST XII/I,* Ankara 209-223.

Frangipane, M. (1992). The 1990 excavations at arslantepe Malatya. *KST, XIII/I,* Ankara 177-195.

Frangipane, M. (1993). The results of the 1991 campaign at arslantepe Malatya. *KST XIV/I,* Ankara, 213-229.

Frangipane, M. (1994a). Excavations at Arslantepe-Malatya, 1992. *KST, 1/XV*, Ankara, 211-228.

Frangipane, M. (1994b). Arslantepe-Melid-Malatya. *Türkiye'deki İtalyan Kazılar,* Ankara, 31-69.

Frangipane, M. (1997). Arslantepe. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 1*, 212-215.

Frangipane, M. (1998). Arslantepe 1996: The finding of An E.B.I Royal Tomb. *KST XIX/1,* Ankara, 291-309.

Frangipane, M. (2002). *La Nastita Dello Statonel Vicino Oriente-Yakın Doğu'da Devletin Doğuşu*. İstanbul.

Frangipane, M. (2003). Doğu anadolu-son kalkolitik çağ. *Arkeo-Atlas 2*, İstanbul, 12-14.

French, D.H. (1973). Kurupınar. *Anatolian Iron Ages: The Proceedings of the Anadolian AS 23,* London, 93-95.

French, D.H. (1985). Mersin and Tell esh Sheikh. *Studi di Paletnologia in Onore di S.M. Puglisi Universita di Roma La Sapienza*, Roma, 265-268.

French, D.H. (1990). Gaziantep ve Hatay müzelerinde bulunan sakçegözü ve tell esh sheikh kazıları malzemesi. *AST VII,* Ankara, 435-441.

French, D.H. (1998). Canhasan Sites I. *British Institute of Archaeology at Ankara*, Ankara, 115-171.

Fuensanta, G.J.- Bucak, E.- vd. (2007). The tilbes project research in 2005 surtepe höyük excavations. *KST 2/28*, Ankara, 457-470.

Fuensanta, G.J.- Mısır. A. (1998). Excatations at tilbeş höyük: The 1996 season. *KST XIX/I,* Ankara, 227-250.

Fuensanta, G.J.- Rotman, M.S.- vd. (1999). 1997 Salvage Excavations at tilbeş höyük, 1997 tilbeş höyük kurtarma kazısı. *KST, XX/I,* Ankara, 207-218.

Fuensanta, G.J.- Rotman, M.S.- vd. (2000). Salvage excavations at tilbeş höyük (birecik-urfa), 1998 tilbeş höyük kurtarma kazısı. *KST, XIX/I,* Ankara, 155-156.

Fuensanta, G.J.- vd. (2003). 2001 Surtepe höyük salvage excavation report. *KST 24/1*, Ankara, 105-112.

Fuensanta, G.J.- Bucak, E.- v.d. (2007). The tilbes project research in 2005: Surtepe höyük excavations. *KST 2/28,* Ankara, 457-470.

Fujii, H. (1981). Preliminary report on excavations at gubba songor. *Al-Rafidan 2,* Tokyo, 180-191.

Fujii, H. (1987). Working report on second seoson of japanese archeological excavation in saddam salvage project (Tell Jigan). *In AA. VV., Research on the Antiquities of Saddam Dam Basin Salvage and Other Research,* Mosul, 62-67.

Fujii, H.- vd. (1987). Working report on first seoson of japanese archeological excavation in saddam salvage project. *Research on the Antiquities of Saddam Dam Basin Salvage and Other Research,*Mosul, 33-61.

Garfinkel, Y. (2003). *Dancing at the dawn of agriculture*. University of Texas Press, Texas.

Garrard, A. - Conolly, J.- vd. (1996). The early prehistory of the sakçagözü region, north levantine rift valley: Report on 1995 survey season. *AS XLVI*, Ankara, 53-82.

Garstang, J. (1908). Excavations at sakje geuzi, in north Syria: Preliminary report for 1908. *LAAA 1*, Liverpoll, 97-117.

Garstang, J.- Adams, W.J.- vd. (1937). Third report on the excavations at sakje geuzi 1908-1911. *LAAA 24*, Liverpool, 119-140.

Garstang, J. (1953). *Prehistoric Mersin, Yumuk Tepe in Southern Turkey*. Clarendon Pres, Oxford.

Gates, M.H. (1994). 1992 excavations at kinet höyük (Dörtyol/Hatay). *KST XV/1*, Ankara, 193-200.

Gates, M.H. (1999). 1997 archaelogical excavations at kinet höyük (Yeşil-Dörtyol/Hatay). *KST XX/1*, Ankara, 259-282.

Gates, M.H. (2010). 2008 season at kinet höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay). *KST 31/3*, Ankara, 303-320.

Gaulon, A. (2007). Réalité et importance de la chasse dans les communautés halafiennes en mésopotamie du nord et au levant nord au vıe millénaire avant J.-C. *Antiguo Oriente 5*, 137-166.

Girginer, K.S. (2008). Ceyhan/Tatarlı höyük kazı çalışmaları. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi,* 26*,* İstanbul, 15-16.

Girginer, K.S.- Özdemir, H.F.- vd. (2006). Adana (Yukarı Ova-Ceyhan Ovası) yüzey araştırmaları. *AST*, Ankara, 79-85.

Girginer, K.S.- vd. (2010). Tatarlı höyük (Ceyhan) kazısı ilk iki dönem. *31. KST, 3. Cilt*, Ankara, 453-476.

Gjerstad, E. (1934). Cilician studies. *RA 6/III*, 155-203.

Goell, T. (1974). 1967 Samosata archaelogical excavations of Turkey. *National Geographic Society Research Reports,* Washington, 83-109.

Goff, B.L. (1963). *Symbols of Prehistoric Mesopotamia, Yale Pres*, New Hawen/ London.

Goldman. H. (1935). Preliminary expedition to cilicia, 1934 and excavations at gözlü kule Tarsus, 1935. *AJA XXXIX/4*, 526-549.

Goldman. H. (1940). Excavations at gözlü kule Tarsus, 1938. *AJA, XLIV/1*, 60-86.

Goldman, H. (1956). *Excavations at Gözlükule, Tarsus II, VolumeII, Plates, From the Neolithic the Bronze Age.* Princeton, New Jersey.

Goldman, H.- Garstang, J. (1947). A conspectus of early cilician pottery. *AJA, 51/4*, 370-388.

Gorny, R.L. (1997). Anatolia: Prehistoric anatolia. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 1*, 122-127.

Gökce, B. (2005). *Diyarbakır-Bismil yüzey araştırmasında (dicle'nin kuzeyi) saptanmış olan yerlerin çanak-çömlek malzemesinin değerlendirilmesi.* Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Green, W.A. (1999). *Agriculture and Colonialism: Tell brak in the uruk Period*. Cambridge.

Gustavson, C- Gaube, C. (1981). Shams ed-din tannira; The halafian pottery of area B. *Berytus 29*, 9-182.

Gut, R.V. (2010). The halaf period in northern mesopotamia. *Journal of the American Oriental Society*, 1-5.

Gülçur, S. (1988). *Die Chalkolitische Keramik von Norşuntepe (Elazığ, Südosttürkei)*. Doktora tezi , Eberhard-Karls Universitit, Tübingen.

Güngördü, F.V. (2004). *Kuzey mezopotamya'da halaf mimarisi.* Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Güngördü, F.V. (2010). *Obsidian Trade and Society in the Central Anatolian Neolithic.* Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Gürdil, B. (2010). Kahramanmaraş-Domuztepe. *Tarih Öncesinden Demir Çağına Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeo-Atlas*, İstanbul, 7.

Gürdil, B. (2002). Systematic surface collection from nevruzlu: A late halaf site in the kahramanmaraş valley. *Anatolica XXVIII*, 137-158.

Gürdil, V. (2006) *Güneydoğu Anadolu'da halaf kültürüne kadar boya bezemeli çanak çömlek'in gelişimi*, İstanbul.

Gürdil, V. (2010). Mezraa teleilat yerleşmesinin proto halaf dönemi'ndeki yeri. *Güneydoğu Anadolu Araştırmaları Sempozyum Bildirileri,* Yerleşim Arkeolojileri Serisi 3, İstanbul, 73-79.

Haex, O.M.C.- vd., (1989). *To the euphrates and beyond, archaeological studies in honour of maurits,* N. vanLoon, Rotterdam.

Hall, H.H.- Woolley, C.L. (1927). *Ur excavations*, London.

Hansen, D.P. (1997). Samarra chalcolithic period. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 4,* New York, 472-475.

Harmankaya, S. (1998). Türkiye kalkolitik araştırmaları üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri,* 20/3, İstanbul, 7-14.

Harmankaya, S.- Tanındı, O. (1996). Türkiye arkeolojik yerleşmeleri-1. *TAY; Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri,* 4/1, İstanbul.

Harmankaya, S.- Tanındı, O.- vd. (1997). *TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2.* Neolitik Ege Yayınları:8, Cilt:2, İstanbul.

Harrison, T.P. (2000). The 1998 amug valley regional project survey. *AST 17/2*, Ankara, 127-132.

Hauptmann, H. (1970). *Norşuntepe Historiche Geographiche und Ergebnishe der Grabungen, 1968–1969*, İstanbul.

Hauptmann, H, (1972). Körtepe kazıları. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara, 8-26.

Hauptmann, H. (1976). Körtepe Kazıları, 1972. *ODTÜ Keban Projesi 1972 Çalışmaları,* Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 25-26.

Hauptmann, H. (1979). Kalkolitik çağ'dan ilk tunç çagı'nın bitimine kadar norşuntepe'de yerleşmenin gelişimi. *TTKong. VIII/1*, Ankara, 55-63.

Hauptmann, H. (1982). Norşuntepe kazıları, 1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları,* Keban Projesi Yayınları, Ankara.

Hauptmann, H. (1984). Nevali Çori-Recent archaelogical research in Turkey. *Archaelogical Survey News, 34,* London, 1-228.

Hauptmann, H. (1988). Nevali Çori: Architektur. *Anatolica XV*, 99-110.

Hauptmann, H. (1993). Ein kultgebaude in Nevali Çori. *Betwenn the Rivers and Over The Mountains*, 37-69.

Hauptmann, H. (1999a). Yukarı mezopotamya'da erken neolitik dönem. *1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara, 117-154.

Hauptmann, H. (1999b). Fırat bölgesi kazıları, norşuntepe ve lidar höyük. *Kayıp Zamanların Peşinde, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Yaptığı Kazılar*, İstanbul, 65-80.

Hauptmann, H. (2003). Norşuntepe. *Arkeo-Atlas 2*, İstanbul, 22.

Hauptmann, H. (2007). Nevali Çori ve Urfa bölgesinde neolitik dönem: Genel bir bakış, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupaya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular,* Cilt I, İstanbul, 131-164.

Hall, H.R.- Woolley, C.L. (1927). *Ur excawations volume I,* Al-Ubaid, Oxford.

Helbaek, H. (1972). Samarran irrigation agriculture at Choga Mami in Iraq. *Iraq, 34/1*, 35-48.

Helmer, D.- vd. (2007). The development of the exploitation of products from capra and ovis (meat, milk and fleece) from the ppnb to the early bronze in the northern near east (8700 to 2000 BC cal.). *Anthropozoologica 42/2*, Paris, 41-69.

Helwing, B. (2005). Early complexity in highland İran: Recent archaeological research Into the chalcolithic of İran", *TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi,* Sayı:8, Ankara, 39-60.

Herzfeld, E. E. (1923). *Ausgrabungen von samarra I, der wandschmuck der bauten von samarra und seine ornamentik*, Berlin

Herzfeld, E. E. (1930). *Die Ausgrabungen von Samarra, vol.5: Die Vorgeschictlichen Töpferein von Samarra*, Berlin.

Hijara, I. (1978). Three new graves at arpachiyah. *World Archaeology 10/2*, London, 125-128.

Hijara, I. (1980). *The halaf period in northern mesopotamia,* Phd Thesis, Institute of Archaeology, London.

Hijara, I. (1997). *The halaf period in northern mesopotamia, nabu publications 6*, London.

Hijara, I. (2005). Three new graves at arpachiyah. *World Archaeology 10/2*, 125-128.

Hijara, I.- Watson, P.J.- vd. (1980). Arpachiyah 1976. *Iraq, 42/2*, 131-154.

Hodder, I. (2003). The lady and the seed: some thoughts on the role of argiculture in the neolithic revolition. *Köyden Kente İlk Yerleşimler, From Village to Cities Early Villages in the Near East,* M. Özdoğan, H. Hauptmann, N. Başgelen, U. Esin'e Armağan, İstanbul.

Hole, F. (1989). *The Archaeology of Western Iran Settlement and Society from Prehistory to Islamıc Conquest*, London.

Hole, F. (2001). A radiocarbon chronology for the middle khabur, Syria. *Iraq 63*, 67-98.

Hood, S. (1951). Excavations at tabara el akrad, 1948-49. *AS 1*, 113-147.

Hours, F. (1994). *Atlas des du proche orient*. Paris.

Hout, J. L. (1994). *Les premiers villagesois de mesopotamia.* du Village, Paris.

Hrouda, B. (1962). *Tell Halaf IV, Die kleinfunde aus historischer zeit*. Berlin.

Hrouda, B. (1971). *Vorderasien I. Mesopotamien, Babylonien, Iran and Anatolien, Handbuch der Archaologie*, München.

Isaac, G. (1971). Whither archaeology. *American Antiquity,* vol 45, 123-129.

İzmirligil, Ü. (1983). Samsat (samosata) su yolu araştırması, 1981. *IV. KST*, Ankara, 345-349.

İzmirligil, Ü. (1987). Samosta (Samsat) Su Yolu Araştırması 1978-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Ankara, 281-289.

Jasım, S.A. (1985). The ubaid period in Iraq: Recent excavations in the hamrin region. *British Archaeological Reports International Series 267*, Oxford.

Jelinek, A.J. (1987). Near eastern prehistory. *BASOR 265,* 87-88.

Jesus, P. S. (1980). *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia, 2 Parts Analysis of Arpachiyah Celt*, Oxford.

Johnson, G. A. (1982). *Orginizational Structure and Scaler Stres, Theory and Explanation in Archaeology,* New york.

Johnson, G. A. (1973). *Local Exhange and Early State Devolement in Soutwestern İran, Museum of Antroplogy of Michigan, Anthropological Papers*, Ann Arbor.

Kaptan, E. (1990). Türkiye madencilik tarihine ait buluntular. *Maden Teknik Arama Dergisi 111,* Ankara, 175-186.

Karaca, Ö. (1981). Pirot höyük 1980 çalışmaları. *KST III*, Ankara, 109-114

Karaca, Ö. (1983). Pirot höyük 1982 kazıları. *KST V*, Ankara, 103-108.

Karaca, Ö. (1984). Pirot höyük 1983 kazıları. *KST VI*, Ankara, 37-48.

Karsgaard, P. (2006). The halaf-ubaid transition: A transformation withouth a center. *Beyond the Ubaid, Transformation and Intergration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East, Studies in Ancient Oriental Civilization 63*, Chicago, 51-67.

Karul, N. (2003). Mezraa-Teleilat. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler,* Sayı 15, İstanbul, 18.

Karul, N.- Ayhan, A.- vd. (2001). 1999 Yılı Mezraa-Teleilat Kazısı. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara,133-174.

Karul, N.- Ayhan, A.- vd. (2002). 2000 Yılı Mezraa-Teleilat kazısı. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 101-141.

Karul, N.- Ayhan, A.- vd. (2003). 2001 yılı Mezraa-Teleilat kazısı. *24. KST, 1. Cilt*, Ankara, 159-170.

Karul, N.- Ayhan, A.- vd. (2004). 2001 yılı Mezraa-Teleilat kazısı. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 57-106.

Kepinski,- Lecomte, C. (1996). Surface research at tilbeshar 1994. *XII. Araştırma Sonuçları Tplantısı,* II. Cilt, Ankara, 199-210.

Kepinski-Lecomte, C.- Ahlan, H. (2001). Tilbeshar, Site du Sud-Est anatolien de la fin du quatriene au milieu du second millenaires av.J.-C. *Anatolia Antiqua,* vol.IX, İstanbul, 207-214.

Kepinski-Lecomte, C.- Ergeç, R. (1997). Research at tilbeshar 1995. *KST XVIII-I,* 27-31 Mayıs *1996*Ankara, 163-172.

Kınal, F. (1983). *Eski mezopotamya tarihi*. Ankara.

Killick, R. G.- Roaf, M. D. (1983). Excavations in Iraq 1981-1982. *Iraq 45*, 199-224.

Kirkbride, D. (1972). Umm Dabaghiyah 1971: A preliminary report, an early ceramic site in marginal north central jazira, Iraq. *Iraq 34*, 3-19.

Kirkbride, D. (1975). Umm dabaghiyah 1974: A fourth preliminary report. *Iraq 37*, Irak, 3-10.

Kirkbride, D. (1979). Umm dabaghiyah: A trading outpast. *Iraq, 35,* 1-7.

Konyar, E. (2008). Kahramanmaraş 2006 yılı yüzey araştırması. *AST 25/2*, Ankara, 403-410.

Konyar, E. (2010). Kahramanmaraş yüzey araştırması, 2009. *Türk Eskiçağ Bilimler Entitüsü Haberler 30*, İstanbul, 26-28.

Korfmann, M. (1982). *Tilkitepe: IstMitt, Die Ersten Ansatze Prahistorischer Forschung in der östlichen Türkei*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.

Koşay, H. Z. (1971). Pulur (Sakyol) kazısı, 1970. *ODTÜ Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara.

Koutrafouri, V. (2009). *Ritual in prehistory.* Unpublish Phd Thesis, Edinburg.

Kozbe, G. (2006a). Çanak çömlek gelenekleri ışığında geç tunç çağı sonundan geç demir çağı sonuna dek yukarı dicle bölgesinde assur varlığı. *In: Hayat Erkenal'a Armağan; Kültürlerin Yansıması/ Studies in Honor of Hayat Erkenal; Cultural Reflections*, 496-509.

Kozbe, G. (2006). Şırnak ili, Cizre-Silopi ovası 2004 yılı yüzey araştırması. *AST 23/*1, Ankara, 293-308.

Kökten İ. K. (1971a). Keban baraj gölü alanında tas devri araştırmaları, 1969. *ODTÜ Keban Projesi Çalışmaları,* Ankara, 1-14.

Kökten, İ. K. (1971b). Keban baraj gölü çevresinde taş devri buluntuları. *Atatürk Konferansları IV, (1970)* , Ankara, 125-131.

Kökten, İ. K. (1974). Keban baraj gölü alanında diptarih araştırmaları, Kalecik. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Ankara, 1-11.

Köroğlu, K. (2002). Demir çağı'nda yukarı dicle bölgesi. *Anadolu Araştırmaları XVI*, Ankara, 449-475.

Köroğlu, K. (2006). *Başlangıçtan perslere kadar eski mezopotamya tarihi*. İstanbul.

Kubba, S.A.A. (1987). *Mesopotamian architecture and town planing from the mesholithic tothe end of* the *protohistoric period,* c. 10.000-3.500 B.C. Oxford.

Kulakoğlu, F. (2007). 2005 yılı gaziantep kalehöyük kazıları. *28. KST, Cilt:2,* Ankara, 471-480.

Laessoe, J. (1963). *People of Ancient Assyria.* Paris.

Landsberger, B. (1994). Mezopotamya'da medeniyetin doğuşu. *TCFD Cilt.2*, Ankara, 419-437.

Layard, A.H. (1849). *Nineveh and it's Remains*. London.

Leblanck, S.A. (1971). *Computerized, conjunctive archaeology an the near eastern halaf.* Phd. Doktora disserttation, Department of Anthropology, Washington University, Missouri.

Leblanck, S.A.- P.J. Watson. (1973). A comparative statistical analysis of painted pottery from seven halafian sites. *Paleorient 1/1*, 119-136.

Leblanck, S.A.- P.J. Watson. (1990). *Girikihaciyan: A Halafian Site in Southeastern Turkey, Cotsen Monograph*, London.

Le Miere, M. (1979). La céramique préhistorique de tell assouad. *Cahiers de l'Euphrate 2:* Djézireh, Syrie, 3- *76.*

Le Miere, M.- Nieuwenhuyse, O. (1996). The prehistoric pottery. *Tell Sabi Abyad, The Late Neolithic Settlement I-II*, İstanbul, 119-284.

Le Miere, M.- Picon, M. (1998). Les debuts de la ceramique au proche-orient. *Paleorient 24/2*, 5-26.

Llyod, S. (1938). Some ancient sites in sinjar district. *Iraq V*, 123-142.

Llyod, S. (1940). Iraq goverment soundings at sinjar. *Iraq VII*, 13-21.

Llyod, S. (1947). *The oldest city: A pre- sümerian temple at eridu.* Illustrated London News, Londra.

Llyod, S. (1961). *Art of the Ancient Near East.* Londra.

Llyod, S. (1978). *The archaeology of mesopotamia, from the old stone age to the persian conquest*. Londra.

Llyod, S.- Safar, F. (1943). Tell Uqair-Excavations by the ıraq government directorate of antiquities in 1940 and 1941'. *JNES 2*, Londra,131-158.

Llyod, S.-Safar. F. (1948). *Eridu, sümer,3 and sümer 4*. Londra.

Llyod, S.- Safar, F.- vd. (1945). Tell hassuna excavations by the ıraq goverment directorate general of antiquities in 1943 and 1944". *JNES 4/4*, 255-289.

Llyod, S.- Brice, W. (1951). Harran. *Anatolian Studies I*, 77-111.

Lord, A. M. (1912). *Mesopotamian Archaeology An Introduction to the Archaeology of Babylonia and Assyria*. New York.

Lovel, J.L.- vd. (2007). The ceramics of the late neolithic and chalcolithic: Abu hamid and the burnished tradition. *Paleorient 33/1*, 51-76.

Maisels, C.K. (1987). Models of social evolution: trajectories from the neolithic to the state. *Man, Newseries 22/2*, 331-359.

Maisels, C.K. (2003). *The formative histories of egypt, The Levant, Mesopotamia, India and China*. London.

Mallowan, M.E.L. (1933). The prehistoric sondage of nineveh 1931-1932. *Annals of Archaeology and Antropology XX,* 127-141.

Mallowan, M.E. L. (1935). Excavations at tall arpachiyah. *Iraq II*, 1-178.

Mallowan, M.E. L. (1936). The excavations at chagar bazar and an archaeological survey of the habur region of north syria 1934-5. *Iraq, 3/1*, 1-85.

Mallowan, M.E. L. (1937). Excavations at tall chagar bazar and an archaeological survey of the habur region, second campaign 1936. *Iraq, 4/2*, 91-177.

Mallowan, M.E.L. (1946). Excavations in the balikh valley, 1938. *Iraq VIII*, 110-159.

Mallowan, M.E. L. (1947). Excavations at tell brak and chagar bazar. *Iraq IX*, 1–259.

Mallowan, M.E. L. (1950). Excavations at nimrud (kalhu) 1949-50. *Iraq XII,* 147-183.

Mallowan, M.E. L.- Rose, J.C. (1935). The excavations at tell arpachiyah,1933. *Iraq II*, 1-178.

Manning, S.W. (2007). Beyond dates to chronology: rethinking the neolithic-chalcolithic levant. *Paleorient 33/1*, 5-10.

Mansel, A.M. (1937). Prehistorik boyalı keramik kültürleri. *Belleten, 1/3-4*, Ankara, 657-672.

Marfoe, L. (1982). Kurban höyük excavations. *KST V*, Ankara, 123-391.

Marfoe, L. (1983). Kurban höyük excavations, 1981. *KST IV*, Ankara, 95–120.

Marfoe, L.- Algaze, G.- vd. (1986). The chicago euphrates archaelogical project 1980–1984: an ınterim report. *Anatolica, 13, Sayı 1,* Belgique, 37–148.

Marro, C.- Tibet, A.- vd. (1998a). Fouilles de sauvetage de horum höyük (province de Gaziantep): Deuxieme rapport preliminaire. *Anatolia Antiqua,*VI, İstanbul, 349-378.

Marro, C.- Tibet, A.- vd. (1998b). Horum höyük 1996 çalışmaları. *XIX. KST, Cilt: I,* Ankara, 251–275.

Martin, L. (2009). İki proje bir isim: Tell halaf. *TEBE Haberler, 27*, İstanbul, 8-9.

Martin, L.- Marzahn, J. (2007). Arkeoloji dünyasından. *TEBE Haberler 24,* İstanbul, 7–12.

Matney, T.- Köroğlu, K.- vd. (2010). *KST 31/4*, Ankara, 315-329.

Mattehrs, J. (1978). Tell Rifa'at at 1977 preliminary report of an archeological surveys. *Iraq 40*, 119-162.

Matthews, R.J. (1995). Excavations at tell brak, 1995. *Iraq LVII*, 87-111.

Matthews, R.J. (2000). *The early prehistory of mesopotamia 500.000 to 4,500 b.c. turnhout, brepols (Subartu V)*. London.

Matthews, R.J.- vd.- (1994). Excavations at tell brak, 1994. *Iraq LIV*, 177-194.

McClellan, T.L. (1997). Mesopotamia. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East,* vol.2, New York, 290-292.

McCorriston, J. (1992). The halaf environment and human activities in the khabur drainage, syria. *Journal of Field Archaeology 19/3*, 315-333.

McMahon, A.M.- Tunca, O.- vd. (2001). New excavations at chagar bazar 1999-2000. *Iraq, 63*, 201-222.

McMahon, A.M.- Colantoni, C.- vd. (2003). British excavations at chagar bazar, 2001-2002. *Iraq, 67/2*, 1-16.

Mellaart, J. (1965). *Earliest Civilizations of the Near East*. London.

Mellaart, J. (1966). *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia*. Beirut.

Mellart, J. (1967). *Çatalhöyük, A Neolithic Town in Anatolia*. London.

Mellart, J. (1975). *The Neolithic of the Near East Thames and Hudson.* London.

Mellart, J. (1981). The Prehistoric Pottery from the Neolithic to the Begining of Early IV (C. 7000-2500 B.C.). In: J Matthers ed. The River Qoueiq, Northern Syria, and its Catchment: Stidies arising from the tell Rifa'at Survey 1977-79. *BAR International Series 98*, *British Arkrological Reports*, Oxford, 131-164.

Mellart, J. (1988). *Yakındoğu'nun en eski uygarlıkları.* Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.

Mellart, J. (2000). The earliest settlements in western asia from the ninth to the end of the fifth millennium B.C. Anatolia Before 400 B.C./The Halaf Culture-The Halaf period in syria and lebanon. *The Cambridge Ancient History: Prolegomena and Prehistory, 1/1, Cambridge Universty Pres*, Cambridge/ New York, 276-284.

Mellink, M. (1964). Archeology in asia minor. *AJA* 68/2, 156.

Mellink, M. (1983). Archeology in asia minor. *AJA 87,* 427-442.

Mellink, M. (1988). Archeology in anatolia. *AJA 92*, 110-111.

Mellink, M. (1992). Anatolian chronology. *Choronologies in Old World Archaeology*, 171-220.

Merpert, N.- Munchaev, R. M. (1973). Early agricultural settlements in the sijar plain, northern ıraq. *Iraq 35*, 93-113.

Merpert, N.- Munchaev, R. M. (1987). The Earliest Levels at Yarim Tepe I and Yarim Tepe II in Northern Iraq. *Iraq 49*, 1-37.

Merpert, N.- Munchaev, R. M. (1993). Yarım tepe II/III: The halaf levels. *Early Stages in the Evolution of Mesopotamian Civilization, Soviet Excavations in Northern Iraq, The University of Arizona Press*, London-Tucson, 73-205

Merpert, N.- Munchaev, R.M.- vd. (1981). Investigations of the soviet expedition in northern Iraq 1976. *Sumer 37*, 22-54.

Mısır, A. (1992). 1990 yılı şanlıurfa nevali çori kazısı. *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, 201-208.

Moore, A.M.T. (1975). The excavation of tell abu hureyra in syria: A preliminary report. *Proceedings of the Prehistoric Society 41*, 50-77.

Moore, A.M.T. (1997). Prehistoric Syria. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 5,* New York, 123-145.

Moortgat, A. (1957). Archaologische forschungen der mex freiberr von oppenheim-stiftung im nordlichen mesopotamien 1956. *Les Annales Archeologiques Arabes Syriennes VII*, 17-30.

Mountjoy, P.A. (2005). The mycenaean pottery from the 1934-1939 excavations at Tarsus. *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, İstanbul, 84-134.

Munchaev, R. M.- Merpert, N. I. (1981). *Earliest Agricultural Settlements of Northern Mesopotamia*. Nauka, Moscow.

Nieuwenhuyse, O. (1997). Following the earliest Halaf: Some later halaf pottery from Tell Sabi Abyad, Syria. *Anatolica, No. XXIII*, Leiden, 227-242.

Nieuwenhuyse, O.P. (1999). Tell baghouz reconsidered: A Collection of "Classic" samarra sherds from the louvre. *Syria 76,* 1-18.

Nieuwenhuyse, O.P. (2000). Halaf settlement in the khabur headwaters. *Prospection Archèologique du Haut-Khabur Occidental Syrie, Institut Français D'Archèologie du Proche-Orient*, Beirut, 151-260.

Nieuwenhuyse, O.P.- Connan, J.- vd. (2003). Painting pots with bitumen at late neolithic tell Sabi Abyad (Syria). *Neo-Lithics 2/03 The Newstletter of Southwest Asian Neolithic Research*, 22-25.

Nieuwenhuyse, O.P.- Jacobs, L.- vd. (2002). The ceramics in: Tell Boueid II. *A Late Neolithic Village on the Middle Khabur (Syria), Brussels: Subartu XI*, Brepols, 35-124.

Nieuwenhuyse, O.P.- vd. (2001). Making samarra fine ware- tecnological observations on ceramics from Tell Baghouz (Syria). *Paleorient 27/1*, 147-165.

Nissen, H.J. (1997). Mesopotamia: Prehistoric Mesopotamia. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 3*, 476-479.

Nissen, H. J. (2004). *Ana Hatlarıyla Mezopotamya-Yakın Doğu Arkeoljisi'nin İlk Dönemleri (İ.Ö. 9000-2000)*. İstanbul.

Oates, D. (1977). The excavations at Tel Brak 1976. *Iraq XXXIX*, 233-244.

Oates, D. (1993). Tel Brak. *Fifty Years of Mesopotamia Discovery*, Londra, 62-72.

Oates, J.(1969). Choga Mami, 1967-68 A preliminary report. *Iraq, 31/2*, 115-152.

Oates, J. (1972). A radiocarbon date from choga mami. *Iraq, 34/1*, 49-53.

Oates, J. (1987). A note on 'ubaid and mitanni pottery from Tell Brak. *Iraq 49*, 193-198.

Oates, D.- Oates. J. (1991). Excavations at Tell Brak 1990-91. *Iraq* LIII, 127-146.

Oates, D.- Oates. J. (1993). Excavations at Tell Brak 1992-93. *Iraq* LV, 176-186.

Oates, D.- Oates. J. (1994). Tell Brak: A stratigraphic summary, 1976-1993. *Iraq 56*, 167-176.

Oates, D.- Oates, J.- vd. (1998a). *Excavations at Tell Brak - Vol. 1: The Mitanni and Old Babylonian periods, London: British School of Archaeology in Iraq*. Cambridge

Oates, D.- Oates, J.- vd. (1998b). *Excavations at Tell Brak - Vol. 2: Nagar in the Third Millennium BC, London: British School of Archaeology in Iraq, Institute for Archaeological Research*. Cambridge.

Odaka, T. (2003). Fine painted wares in the neolithic northern levant: The earliest evidence from Tell Ain el-Kerkh, the Rouj Basin. *Orient Express 3*, 80-81

Oppenheim M. F.- Schmidt, H. (1943). *Tell Halaf I: Die prähistorischen Funde, Bearbeitet von Humert Schmidt.* Berlin.

Oppenheim M. F. (1966). *Der Tell Halaf. Eine neue Kultur im ältesten Mesopotamien*, Berlin.

Orthmann, W. (1969). Gedikli karahüyük/samsat-ausgrabungen und forschungsreisen. *Archaeological Afo,* Sayı:22*,* Berlin, 107-203.

Orthmann, W. (2005). *Die aramäisch-assyrische Stadt Guzana. Ein Rückblick auf die Ausgrabungen Max von Oppenheims in Tell Halaf, Schriften der Max Freiherr von Oppenheim-Stiftung, H. 15*. Harrassowitz, Wiesbaden.

Ozan, A. (2009). *Halaf Döneminde Botan, Garzan ve Batman Vadilerinin Siirt-Türbe Höyük Kazıları Işığında Değerlendirilmesi, Batman Sempozyumu.* Batman.

Ökse, T. (1993). *Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*. İstanbul.

Ökse, T. (1999a). Salat Tepe 1998 araştırması. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 333-339.

Ökse, T. (1999b). Gre Virike 1998 araştırması. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 119-155.

Ökse, T. (2002a). *Arkeolojik Çalışmalarda Seramik Değerlendirme Yöntemleri*. İstanbul.

Ökse, T. (2002b). Gre Virike 2000 kazısı. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 241-280.

Ökse, T. (2004). Salat Tepe 2001 yılı kurtarma kazısı. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 603-640.

Ökse, T. (2005). Gre virike fırat kıyısında 5000 yıllık kült merkezi. *Arkeoloji ve Sanat, 119*, İstanbul, 11-24.

Ökse, T. (2008). Salat tepe kazı çalışmaları–2007. *Eskiçağ Bilimler Enstitüsü Haberler* Sayı:25, İstanbul, 34–35.

Ökse, T. (2009a). Salat tepe orta tunç çağı seramiklerinin stratigrafik dağılımı ve tarihlendirilmesi. *Türkiye Arkeolojisi'nde Seramik ve Arkeometrik Çalışmaları, I. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı*, Ankara, 50-59.

Ökse, T. (2009b). Salat tepe kazıları, 2008. *Türk Eskiçağ Bilmleri Enstitüsü Haberler,* Sayı.27, İstanbul, 24-25

Ökse, T.- Alp, A.O.- vd. (2001). Salat tepe 1999 yüzey araştırması. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 593-642.

Ökse, T.- Alp, A.O.- vd. (2001). Salat tepe 2000 yılı kazı çalışmaları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 645-670.

Ökse, T- vd. (2010a). Ilısu Barajı inşaat Sahası 2008 Yüzey Araştırması. *27. AST,* 1. Cilt, Ankara, 333-349.

Ökse, T - Görmüş, A. vd. (2010b). Ilısu Barajı-Salat tepe 2008 yılı kazısı. *31. KST,* 1. Cilt, Ankara, 317-330.

Özbakan, M. (2003). Radyokarbon tarihleme yöntemi. *TAY, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Veri Tabanı, Ege Yayınları C14,* İstanbul, 5–14.

Özbal, R. (2006). The emergence of ubaid styles at tell kurdu: A local perspective. *Beyond the Ubaid, Transformation and Intergration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East, Studies in Ancient Oriental Civilization 63*, Chicago, 293-310.

Özbal, R.- Gerritsen, F. (2003). *Tell kurdu project newsletter 2.* Chicago.

Özbal, R.- Gerritsen, F. (2004). *Tell kurdu project newsletter 3.* Chicago.

Özbal, R.- vd. (2003). 2001 Tell kurdu kazıları. *KST 24/1*, Ankara, 501-512.

Özbal, R.- Gerritsen, F.- vd. (2004). Tell kurdu excavations 2001. *Anatolica XXX*, 37-107.

Özbaşaran, M. (1992). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kalkolitik Mimarisinde Tülintepe Yerleşmesinin Yeri, Tez Çalışması, İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü,* İstanbul.

Özbaşaran, M,- Bucak, E.- vd. (2007). Akarçay tepe, 2005. *28. KST, Cilt:1,* Ankara, 187-202

Özbaşaran, M.- Duru, G.- vd. (2004). Akarçay tepe 2002. *25. KST, 1. Cilt*, Ankara, 303-310.

Özdoğan, A.E. (2003). Mevsim mevsim çayönü kazıları 1964-1991 ve sonrası. *Arkeoloji ve Sanat, 113*, İstanbul, 31-39.

Özdoğan, A.E. (2007). Çayönü. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupaya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular,* Cilt I, İstanbul, 57-98.

Özdoğan, A.E.- Yalman, N. (2004). Katkılı kil kaplar ve çanak çömlek: çayönü çanak çömleksiz ve çanak çömlekli neolitik buluntuları üzerinde bir yorum. *Tüba-Ar, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi,* Sayı. 7, 67-92.

Özdoğan, M. (1977). *Aşağı fırat havzası 1977 yüzey araştırması.* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, İstanbul.

Özdoğan, M. (1990). 1988 yılı diyarbakır yüzey araştırması. *VII. AST*, Ankara, 459-466.

Özdoğan, M. (2000a). Halet çambel tarafından gerçekleştirilen çalışmalar. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,* Ankara, 39-41.

Özdoğan, M. (2000b). Aşağı fırat yüzey araştırması. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,* Ankara, 314-317.

Özdoğan, M.(2002). Köyden kente-kalkolitik çag. *Arkeo-Atlas 1*, İstanbul, 110-129.

Özdoğan, M. (2007). Mezraa-Teleilat. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupaya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular,* Cilt I, İstanbul, 189-202.

Özdoğan, M. (2010). Kalkolitik çağ köyden kente. *Tarih Öncesinden Demir Çağına Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeo-Atlas*, İstanbul, 102-109.

Özdoğan, M. (2011). 2002 yılı mezraa-teleilat kazıları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları I*, Ankara, 35-96.

Özdoğan, M.- Ayhan, A.- vd. (1999). Mezraa-Teleilat: Fırat havzasında bir neolitik çağ yerleşmesinin tanıtımı. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 1-17.

Özdoğan, M.- Harmankaya, S. (1977). Aşağı fırat havzası 1977 yılı yüzey araştırmaları. *ODTÜ, Aşağı Fırat Projesi Yayınları,* Seri I, No: 2, İstanbul.

Özdoğan, M.- Özdoğan, A. (1993). Pre-Halafi an pottery of southeastern anatolia, with special reference to the çayönü sequence. *Beetween the Rivers Over the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, Roma, 87-103.

Özdoğan, M.- Özdoğan, A.- vd. (1990). 1989 yılı çayönü kazıları. *XII. KST Cilt: I, Ankara-28 Mayıs- 1Haziran 1990*, Ankara, 71-86.

Özdoğan, M.- Özdoğan, A.- vd. (1992). 1990 yılı çayönü kazı ve onarım çalışmaları. *XIII. KST I, Çanakkale-27-31 Mayıs 1991*, Ankara, 97-126.

Özdoğan, M.- Özdoğan, A.- vd. (1994). Çayönü kazı ve güneydoğu anadolu karma peojesi 30 yıllık bir değerlendirme. *KST XV/ I*, Ankara, 103-122.

Özdoğan, M.- Karul, N. (2002). Şanlıurfa Birecik-Suruç arkeolojik envanter raporu. *Birecik-Suruç Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları 1/1*, İstanbul, 1-28.

Özdoğan, M.- Sarıaltun, S. (2011). Ilısu baraj alanı garzan vadisi ve botan çayı çevresi kültür envanteri. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları II*, Ankara, 945-1146.

Özgen, İ.- Gates, M.H. (1993). Report on the bilkent university archaeological survey in cilicia and northern Hatay: August 1991. *AST X*, Ankara, 387-394.

Özgüç, N. (1984). Samsat kazıları, 1982. *KST V*, Ankara, 111-112.

Özgüç, N. (1987). 1985 yılında yapılmış olan samsat kazıları sonuçları. *1986 Yılı KST VIII,* Ankara, 297-304.

Özgüç, N. (1988). Samsat kazıları 1987. *Belleten, Cilt: LII, Sayı: 202*, Ankara, 291-294.

Özgüç, T. (1948). *Ön Tarihte Anadolu' Ölü Gömme Adetleri*. Ankara

Özgüç, T. (1956). Fraktin kaya kabartması yanındaki prehistorik ev. *Anadolu I*, Ankara.

Özyar, A. (2005). Introduction. *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, İstanbul, 1-8.

Özyar, A.- Danışman, G.- vd. (2005). Field seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule ınterdisciplinary research project. *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, İstanbul, 9-48.

Özyar, A.- Danışman, G.- vd. (2004). Tarsus-Gözlükule 2002 yılı disiplinler araştırması. *AST 21*, Ankara, 235-244.

Özyar, A.-vd. (2010). Tarsus-Gözlükule 2008 yılı kazısı. *KST 31/1*, Ankara, 265-284.

Pala, A. (2002). Mezopotamya ve eski yakındoğu. *TDE 107*, 2-12.

Papathanassopoulos, G. (1981). *Neolithic and Cycladic Civilization*. Athens.

Parker, B. J. (2007). Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP) 2005 Yılı Kenan Tepe Arazi Çalışması Raporu. *28. KST, Cilt: 1,* Ankara, 323-340.

Parker, B.J.- Creekmore, A.- Easton, C. (2001a). Yukarı dicle arkeolojik araştırma projesi (utarp) 1999 ön rapor. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 565-591.

Parker, B.J.- Creekmore, A.- vd. (2001b). The upper tigris archaeological research project (utarp): 1999 excavations at boztepe and survey at talaş tepe. *18. AST 2. Cilt*, Ankara, 23-36.

Parker, B. J.- Dodd, B.J. (2004). Yukarı dicle arkeolojik araştırma projesi (utarp) 2002 yılı kenan tepe arazi çalışması raporu. *25. KST, Cilt: 2,* Ankara, 471-482.

Paroda, E. (1971). The relative chronology of mesopotamia, Part I, Seals and Trade (6000-1600 B.C). *Chronologies In Old World* Archaeology, 133-200.

Paroda, E. - Hansen, D. P. vd. (1992). The chronolory of mesopotamia ca. 7000-1600 B.C. in: R.W. Ehrich (ed.) *Chronologies in Old WorldArcheology,* 77-121.

Parrot, A. (1938). Mari et chagar bazar. *Syria 19*, 308-310.

Peasnall, B. (2010). Diyarbakır smal stereams archaeological survey results of the 2008 field season. *AST 2/27*, Ankara, 25-42.

Perkins, A. L. (1949). *The comparative archaeology of early mesopotamia, studies in ancient oriental civilization 25.* Chicago.

Perkins, A. L.- Braidwood, R. J. (1944). Conclusions in new chalcolithic material of samarran type and its ımplications. *JNES III,* 65-68.

Perkins, E (1949). *The comparative archealogy of early Mesopotamia. Chicago*

Perkins, E. (1957). *The comparative archealogy of early Mesopotamia 2*. Chicago.

Perrot, J. (1962). *Reconnaissance Archéologique en Turquie Méridionale 1961*. Jérusalem, Tel Aviv.

Plog, S. (1980). *Stylistic Analysis*. Cambridge.

Pollock, S.- Bernbeck, R. (1999). Fıstıklı höyük 1998: sistematik yüzey araştırması ve kazıları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 81-95.

Pollock, S.- Bernbeck, R. (2001). Excavation at fıstıklı höyük 1999. *KST 22/1,* Ankara, 155-164.

Pollock, S.- Bernbeck, R.- v.d. (2001). 1999 fıstıklı höyük kazıları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 1-38.

Pollock, S.- Bernbeck, R. (2005). *Archaeologies of the Middle East Critical Perspectives, Blackwell Studies in Global Archaeology*. Oxford.

Porada, E.- vd. (1992). The chronology of Mesopotamia ca. 7000-1600 B.C. *In Chronologies of Old Archaeology I-II,* Chicago, 77-121.

Potts, D. (1997). *Mesopotamian Civilization: The Material Foundation, Ithaca*. New York.

Redman, C. L. (1978). *The Rise of Civilisation, From Early Farmers to Urban Society in the Ancient Near East*. San Francisco.

Redman, C.L.- Watson, P.J. (1970). Systematic intensive surface collection. *American Antiquity 35*, 279-291.

Reilly, E.B. (1937). Tilkitepe. *The American Journal of Semitic Languages and Literature, Sayı: 54,* Chicago, 82.

Reilly, E.B. (1940).“ilkitepe’deki ilk kazılar, 1937. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi,* Sayı: 4, Ankara, 145-155.

Rice, P. 1987: *Pottery Analysis: A Sourcebook, University of Chicago Press, Vol. IL*, Chicago.

Roaf, M. (1993). Hamrin Sities. *Fifty Years of Mesopotamia Discovery*, Londra.

Roaf, M. (1996). *Mezopotamya ve Yakındoğu*. İstanbul.

Roodenberg, J.J. (1986). *Le mobilier en pierre de bouqras*. Lands Historisch-Archeologisch Instituut, İstanbul.

Rosen, A.M. (1997). The Geoarchaeology of Holocene Environments and Land Use at Kazane Höyük S.E. Turkey. *Geoarchaeology: An International Journal,* vol.12, no.3, 1-22.

Rosenberg, M. (1992). The Batman river archaeological reconnaissance Survey, 1990. *IX. AST*, Ankara, 447-460.

Rothman, M.S. (1993a). Prelimiary report on the archaeological survey in the alparslan dam reservoir area and muş plain 1991. *X. AST*, Ankara, 269-295.

Rothman, M.S. (1995). Doğu Anadolu plato yöresi çevresinde muş ovası seramiği. *XII. AST*, Ankara, 281-304.

Rothman, M.S. (1997). Tepe Gawra. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 5,* New York, 183-186.

Rothman, M.S. (2001). *Tepe Gawra: The evolution of a small, prehistoric center in northern ıraq, university museum publications*. Philadelphia.

Runnels, C. (1992). Book Reviews-Girikihaciyan: A halafian site in southeastern Turkey. *Journal of Field Archaeology, vol.19, no:4*, Boston, 515-517.

Russell, H.F. (1980). *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia, Based on a Survey by Charles Burney of Sites Along the Euphrates and Around Lake Van, British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph 2, Bar International 85,* Britain/London.

Safar, F.- Lloyd. S, (1981). *Eridu*. Bağdat.

Sagona, A.- Zimansky, P. (2009). *Routledge World Archaeology Ancient Turkey*. Canada.

Sağlamtimur, H. (2003). 2002 Yılı Siirt-Türbe höyük kazı çalışmaları. *Türk Eskiçağ Bilimler Enstitüsü Haberler,* Sayı: 16, İstanbul, 22.

Sağlamtimur, H. (2009). Ilısu'ya yeni kurban botan'da 9 bin yıl. *Atlas Dergisi 191, Şubat*, İstanbul, 36-37.

Sağlamtimur, H. (2011). Siirt-Türbe höyük 2002 yılı kazı çalışmaları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları II*, Ankara, 851-869.

Sağlamtimur, H.- Ozan, A. (2007). Siirt-Türbe höyük kazısı- önrapor. *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi, 2007/2*, İzmir, 1-37.

Sarıaltun, S. (2010). Kuzey Mezopotamya'da bir halaf yerleşmesi: Kerküşti höyük. *Güneydoğu Anadolu Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, Yerleşim Arkeolojileri* Serisi 3, İstanbul, 87-106.

Schmidt, H. (1931). *Der Tell Halaf*. Berlin.

Schmidt, H. (1943). *Tell Halaf, Band I: Die Prähistorischen Funde/2*. Berlin.

Schwartz, G.Z. (1988). *A Ceramic Chronology from Tell Leilan, Operation I.* YaleUniversity Pres, New Haven and London.

Schwartz, G.Z. (1997). Tell Brak., *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 1*, New York, 355-356.

Serdaroğlu, Ü. (1977). *Aşağı fırat havzasında araştırmalar 1975.* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No: 1, Türkiye Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

Service, E. R. (1962). *Primitive sorial organization*. New York.

Seton-Willams, M.V. S. (1954). Cilician survey. *AS IV*, 121-174.

Sevin, V. (1991). *Yeni asur sanatı I mimarlık.* Atatürk Kültür, Ankara.

Sevin, V. (1997a). *Anadolu arkeolojisi.* İstanbul.

Sevin, V. (1997b). 1995 yılı Mersin-Yümüktepe kazıları. *KST XVIII/1*, Ankara, 27-28.

Sevin, V.- Caneva, I. (1995). 1993 yılı Mersin/Yümüktepe kazıları. *KST XVI/I,* Ankara, 27-42.

Sevin, V.- Caneva, I. (1996). 1994 yılı Mersin Yümüktepe kazıları. *KST XVII/I,* Ankara, 71-95.

Sevin, V.- Caneva, I.- vd. (1997). 1995 yılı Mersin Yümüktepe kazıları., *KST XVIII/I,* Ankara, 23-42.

Speiser, E. A. (1932). The bearing of the excavations at tell billa and at tepe gawra upon the ethnic problems of ancient mesopotamia. *AJA XXXVI*, 29-35.

Speiser, E. A. (1935). *Excavations at tepe gawra 1, university of pennsylvania museum of archaeology and anthropology*. Philadelphia.

Speiser, E. A. (1937). New discoveries at tepe Gawra and Khafaje. *AJA, vol. 41, no. 2*, New York, 190-193,

Stein, G.J. (1992). Archaeological survey at sürük mevki: a ceramic neolithic site in the euphrates river valley, southeast Turkey. *Anatolia XVIII*, 20-32.

Stein, G.J. (1994). Chiefdoms and early states in the near east: The orginizational dynamics of complexity. *Monographs in World Archaeology, Prehistory Press,* No.18, 35-56

Stein, G.J. (1998). 1996 excavation at hacınebi. *KST XIX/1,* Ankara, 179-207.

Stein, G.J. (1999). 1997 excavation at hacınebi. *KST XX/1,* Ankara, 183-204.

Stein, G.J. (2006). Local identities and ınteraction shperes: Modeling regional variastion in the Ubaid Horizon. *Beyond the Ubaid, Transformation and Intergration in the*

Late Prehistoric Societies of the Middle East, Studies in Ancient Oriental Civilization 63, Chicago, 23-44.

Stein, G.J. (1997). Alalakh. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 1*, 55-59.

Stein, G.J. (2010). Tell Zeidan. *The Oriental Institute 2008-2009 Annual Report*, Chicago, 126-138.

Stein, G.J. (2011). Tell Zeidan. *The Oriental Institute 2009-20010 Annual Report*, Chicago, 105-118.

Stein, G.J.- Mısır, A. (1995). Excavation at hacınebi tepe 1993. *KST XVI-I,* Ankara, 121-140.

Stephen, B. (2005). *In Tepe Gawra*. Oxford

Stronach, D. (1993). Ras-al Amiya. *Fifty Years of Mesopotamia Discovery,* Londra.

Strommenger, E. (1962). *Mesopotamien by Hirmer Verlag*, Müncheni Germany.

Suleiman, A. (1995). Tell Boueid. *Syria 72*, 164-170.

Suleiman, A.- Nieuwenhuyse, O. (1999). A note on the hassuna/samarra site of tell boueid II (Suyria). *A Newsletter of Southwest Asian Lithics Research*, Berlin, 1-15

Suleiman, A.- Nieuwenhuyse, O. (2002). Tell Boueid II, A late neolithic village on the middle khabur (Syria). *Subartu XI*, Brepols.

Summers, G.D.- French, D.H. (1988). Sakçagözü material in the Gaziantep museum. *Anadolian Studies XXXVIII*, 71-84.

Sürenhagen, D. (1986). The Dry farming Belt: Uruk priod and subsequent developments. *In The Origins of Cites in Dry-farming Syria and Mesopatamia in the Third Millennium B.C., Guilford: Four Quarters*, 7-44.

Şenyürek, M. (1955), A note on the long bones of chalcolithic age from şeyh höyük. *Belleten* XIX/74, 247-270.

Taşkıran, H.- Kartal, M. (2010). 2008 yılı ılısu baraj gövdesi alanı yüzey araştırması. *27. AST,* 3. Cilt, Ankara, 233-244.

Tekin, H. (2005). Yeni buluntuların ısığı altında anadolu'da hassuna ve samarra seramiğinin yayılımı üzerine bir gözlem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 22/1,* Ankara, 183-202.

Tekin, H. (2007). Hakemi Use (Diyarbakır) 2005 yılı kazıları. *28. KST, Cilt:1,* Ankara, 357-374.

Tekin, H. (2008). Hakemi Use (Diyarbakır) 2006 yılı kazıları. *29. KST, Cilt:1,* Ankara, 1-10.

Tekin, H. (2009). Ilısu projesi seramikli neolitik yerleşmeleri yüzey araştırması, 2007. *26. AST,* 1. Cilt, Ankara, 279-287.

Tena, F.B. (2005). Flint procurement strategies in the neolithic site of akarçay tepe (Şanlıurfa) during the VIIIth-VIIth millenium Cal. B.C. *Anatolia Antiqua, vol. XIII*, İstanbul, 1-14.

Thuesen, I. (1988). *Hama Fouilles et Recherches de la Fondation Carlsberg 1931-1938, I. The Pre-and Protohistoric Periods.* Nationahnuseet, Copenhagen.

Tibet, A.- Marro, C,- Ergeç, R. (1999). Horum höyük 1997 çalışmaları. *XX. KST, Cilt:1,* Ankara, 219-240.

Tobler, A. J. (1950). *Excavations at tepe gawra II*. Philadelphia.

Toğul, H. (1996). *Dicle bölgesi'nde bulunan halaf yerleşmeleri.* Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Toğul, H.- Rosenberg, M. (1991). The batman river archaeological site survey, 1990. *Anatolica,* Sayı: 17, Leiden, 241-254.

Tsuneki, A.- Haydar, J.- vd. (1999). Third preliminary report of the excavations at Tell el-Kerkh (1999) Northwestern Syria. *Bulletin of the Ancient Orient Museum XX*, 1-30.

Tsuneki, A.- Haydar, J.- vd. (2000). Fourth preliminary report of the excavations at tell el-Kerkh (2000) north western Syria. *BAOM* XXI, 1-36.

Tsuneki, A.- Miyake, (1998). *Excavations at Tell Umm Qseir in Middle Khabur Valley, North Syria Report on the 1996 Season.* University of Tsukuba, Depertment of Archaeology, Tsukuba.

Türkekul, A.- Özbal, H. (2007). Anadolu kalkolitik ve tunç çağlarına ait arkeolojik seramiklerdeki organik kalıntıların GC ve GC/MS ile tanımlanması. *23-27 Ağustos 2007, 21. Kimya Kongresi*, Ankara, 1-15.

Türkekul, A.- Özbal, H. (2008). Arkeolojik çanak ve çömleklerde organik kalıntıların belirlenmesi: anadolu'dan bazı örnekler. *23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 249-264.

Türkmenoğlu, A.G. (2009). Kalkolitik dönem değirmentepe (Malatya) seramikleri üzerinde arkeometrik çalışmalar. *Türkiye Arkeolojisi'nde Seramik ve Arkeometrik Çalışmaları, I. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı*, Ankara, 43-49

Ucko, J. P. (1968). *Anthropomorpic figurines of predynastic egypt and neolithic crete with comperative meterial from the prehistorich near east and mainland Greece*. London.

Uçankuş, H.T. (2000). *Bir İnsanlık ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu*. Ankara.

Umurtak, G. (2002). Anadolu figürinleri. *Neolitik Çağ Atlas I,* İstanbul.

Uysal, G. (2001). Gre Virike 1999 yılı antropolojik analiz sonuçları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 274-275.

Van Loon, M.N. (1971). Korucutepe kazısı 1969. *Orta Doğu Teknik üniversitesi Keban Projesi 1969 Çalışmaları.* Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 47-56.

Van Loon, M.N. (1981). Korucutepe. *Arkeoloji ve Sanat,* 16/17, İstanbul, 3-8.

Velibeyoğlu, J.- Schachner, A.- vd. (2002). Botan vadisi ve çattepe (tilli) yüzey araştırmaları ilk sonuçları. *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 783-857.

Verhoeven, M. (1999). *An archaeological ethnography of a neolithic community-space, place and social relations in the burnt village at Tell Sabi Abyad, Syria.* İstanbul.

Verhoeven, M- Kranendonk, P. (1996). The excavations: stratigraphy and achitecture. *Tell Sabi Abyad The Late Neolithic Settlement, İstanbul: Netherlands Historical and Archaelogical Institute*, Istanbul, 25-119.

Vogel, J.C.- Waterbolk, H.T. (1964). Groningen radiocarbon dates V. *Radiocarbon 6*, 349-369.

Watkins, T. (1987). Kharabeh Shattani: An halafian culture exposure in northern Iraq. *Prehistoire de la Mesopotamie*, Paris, 221-230.

Watkins, T.- Campell, S. (1985). *Excavations at kharabeh shattani*. Edinburg.

Watkins, T.- Campbell, S. (1987). The chronology of the halaf culture. *Chronologies in the Near East: Relative and Absolute Chronologies 16,000-4,000 BP, (O. Aurenche,- J. Evin- F. Hours),* Oxford, 427-464.

Watson, P.J. (1956). *New Halafian metarial from northern ıraq: The halaf "period" reconsidered.* Master's thesis, Department of Anthropology, University of Chicago, Chicago.

Watson, P.J. (1965). The chronology of north Syria and north Mesopotamia from 10.000 B.C. to 2.000 B.C. *Chronologies in Old World Archaeology*, Chicago, 61-100

Watson, P.J. (1977). Desing analysis of painted pottery. *American Antiquity,* 42/3, 381-393.

Watson, P.J.(1983). The halafian culture: A review and synthesis. *Studies in Ancient Oriental Civilization, Oriental Institute 36*, Chicago, 231-250.

Watson, P.J.- LeBlanc, S.A. (1973). A comparative statistical analysis of painted pottery from seven halafian sites. *Paléorient,* vol.1/1, 117-133.

Watson, P.J.- LeBlanc, S.A. (1990). *Girikhaciyan: A halafian site in southeastern Turkey, Institute of Archaeology, Monograph 33,* University of California, Los Angeles.

Watson, P.J.- vd. (1971). *Explanation an archaeology: An explicitly scientific approach.* Colombia University Press, New York, London.

Wattenmaker, P. (1997). Kazane höyük, 1995: Excavations at an early city. *XVIII. KST,* Cilt: 1, 27-31 *Mayıs 1996*, Ankara, 81-92.

Wattenmaker, P.- Mısır, A. (1994). Kazane höyük- 1992. *XV. KST,* Cilt:1, *Ankara 24-28 Mayıs 1993*, Ankara, 177-192.

Weachter, J.- Göğüş, S- vd. (1951). The sakce gözü cave site, 1949. *Belleten 15/58,* 193-201.

Weiss, H. (1990). Tell leilan 1989: New data for mid-third millenium urbanization and state formation. *Mittelungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin 122,* Berlin, 193-218.

Weiss, H. (1991). Archeology in Syria. *AJA 98*, 101-158.

Weiss, H. (1997). Tell leilan. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East 3*, New York, 341-347.

Whallon, J.R.- Kantman, S. (1970). Keban barajı su birikim yüzey araştırması. *Keban Baraj Projesi 1968 Yaz Çalışmaları,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:1, *Türk Tarih Kurumu Basımevi,* Ankara, 1-6.

Whallon, J.R.- Wright, H.T. (1970). 1968 yılı fatmalı-kalecik kazısı ön raporu. *Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:1, *Türk Tarih Kurumu Basımevi,* Ankara, 61-65.

Wickede, A.V (1984). Çavi tarlası. *lstanbuler Mitteilungen* 34, 12-13.

Wickede, A.V. (1985). Çavi tarlası 1983. *VI. KST,1984*, Ankara, 191-196.

Wickede, A.V. (1986). Die ornamentik der tell halaf-keramik ein beitrag zu ıhrer typologie. *Acta Prahistorica et Archaeologica 18*, München, 7-32

Wickede, A.V.- Mısır, A. (1986). Çavi tarlası 1984 kazı kampanyası. *KST VII*, Ankara, 103-110.

Wickede, A.V- Herbordt, S. (1988). Çavi tarlası. *IstMitt* 38, 5-35.

Wickede, A.V- Herbort, S. (1989). Çavi tarlası. *IstMitt 39,* Tübingen, 5-35.

Wilkinson, T.J. (1990). The development of settlement in the north jazira between the 7th and 1st. Millennia B.C. *Iraq LII*, 49-62.

Wilkinson, T.J. (1998). Water and settlement in the balikh valley, Syria: Investigations from 1992-1995. *Journal of Field Archaeology, vol.25, no:1*, Boston, 63-87.

Wilkinson, T.J. (2003). *Archaeologial landscapes of the near east, The Universty of Arizona*. Arizona.

Winter, I.J. (1979). On the problems of karatepe: The reliefs and their context. *AS 29*, 115-152.

Woolley, C.L. (1934). The prehistoric pottery of carchemish. *Iraq I*, 146-162.

Woolley, C.L. (1952). *Carchemish, report on the excavations at jarablus on behalf of the British Museum, Part III. The Excavations in the Inner Town*. London.

Woolley, C.L. (1953). *A forgotten kingdom, penguin boks*. Oxford.

Woolley, C.L. (1955). *Alalakh, an account of the excavation at tell atchana in the Hatay 1937-1949.* London.

Wright, H.T.- Rupley, E.S.A. (2007). Preliminary report on the 2002 and 2003: Seasons of the Tell Brak sustaining area Survey. *Les Annales Archeaologiques Arabes, Syriennes, XLIX/L,* 7-21.

Yakar, J. (1985). *The later prehistory of anatolia-the late chalcolithic and early bronze age.* Cilt:2, Part I, Oxford.

Yakar, J. (1991). *Prehistoric Anatolia: The neolithic transformation and the early chalcolithic period.* Jerusalem/Tel Aviv.

Yakar, J. (1994). *Prehistoric anatolia, the neolithic transformation and the early chalcolithic period.* Supplement No.1, Tell Aviv.

Yakar, J. (2011). *Reflection of ancient anatolian society in archaeology from neololithic village communities to eba towns and polities*. İstanbul.

Yalçınkaya, I. (1985). Araştırmaların ışığında anadolu alt paleolitik'i ve sorunlarına genel bir bakış. *Antropoloji Dergisi, 12,* Ankara, 8–22.

Yamazaki, Y. (2006). An aspect of the ubaid intrusion in the syria upper euphrates valley. *Beyond the Ubaid, Transformation and Intergration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East, Studies in Ancient Oriental Civilization 63*, Chicago, 311-328.

Yaramancı, A. (1971). Jeofizik araştırmaları, 1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Ankara, 1-5.

Yardımcı, N. (1991). 1989 yılı Şanlıurfa-Harran ovası yüzey araştırmaları. *AST VIII,* Ankara, 401-418.

Yardımcı, N. (1992). 1989 yılı Şanlıurfa Harran ovası yüzey araştırmaları. *AST IX*, Ankara, 461-477.

Yardımcı, N. (1999). 1997 Şanlıurfa-Harran ovası yüzey araştırması. *XVI. AST*, Ankara, 55-75.

Yardımcı, N. (2000). 1998 Şanlıurfa-Harran ovası yüzey araştırması. *AST 2/17*, Ankara, 101-114.

Yardımcı, N.(2001). 1999 yılı harran yüzey araştırması çalışmaları. *AST 2/18 Cilt*, Ankara, 45-56.

Yardımcı, N. (2003). 2001 yılı suruç ovası yüzey araştırması. *AST, 2/20*, Ankara, 141-151.

Yardımcı, N. (2004). Suruç ovası yüzey araştırması (2002). *AST 2/21*, Ankara, 179-188.

Yardımcı, N. (2005). 2003 yılı Şanlıurfa-Suruç ovası yüzey araştırması. *AST 2/22*, Ankara, 365-381.

Yardımcı, N. (2006). 2004 Şanlıurfa-Suruç ovası yüzey araştırması. *AST, 2/23*, Ankara, 201-216.

Yardımcı, N. (2007a). Harran 2005 yılı kazıları. *KST 2/28,* Ankara, 717-732.

Yardımcı, N. (2007b). 2005 yılı Şanlıurfa-Suruç ovası yüzey araştırması. *AST 2/24*, Ankara, 511-524.

Yardımcı, N. (2008a). Harran kazısı ve restorasyon çalışmaları. *KST 2/29,* Ankara, 359–368.

Yardımcı, N. (2008b). Harran. *Aktüel Arkeoloji 9*, 35.

Yener, K.A. (2010). Alalakh (Tell Atchana) çalışmaları. *KST 31/2*, Ankara, 315-332.

Yener, K.A.- Edens, C.- vd. (2000a). The amuq valley regional project, 1995-1998. *AJA,* 104/2, 163-168.

Yener, K.A. - Edens, C.- vd. (2000b). Tell kurdu excavations 1999. *Anatolica XXVI,* 31-117.

Yener, K.A. - Wilkinson, T.J. (1997). 1995 yılı chicago oriental ınstitute hatay amik ovası bölge projeleri. *AST XIV/II,* Ankara, 413-431.

Yener, K.A. (2005). *The Amuq Valley Regional Projects Volume 1, Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey 1995-2002*. Chicago.

Yıldırım, R. (1997). *Eskiça*ğ*'da Anadolu*. İzmir.

Yiğit, T. (1995). Tarih öncesi ve hitit döneminde išuwa bölgesi. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XVII/28*, Ankara, 233-251.

Yoffee, N.- Clark, J. (1993). *Early stages in the evolution of mesopotamian civilization: Soviet excavations in Northern Iraq.* Tucson.

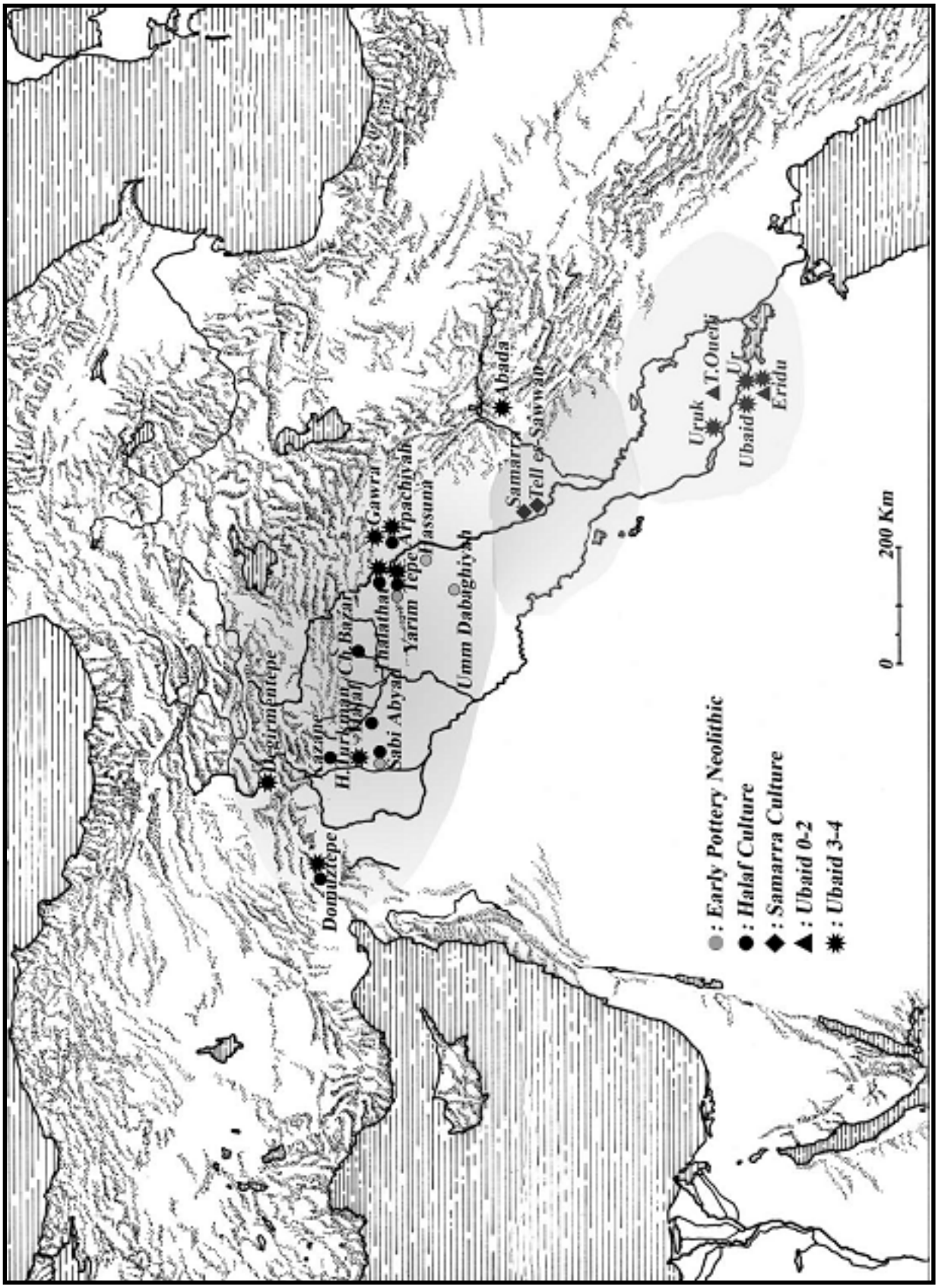
Yon, M. (1997). Ugarit. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East,* vol.5, New York, 255-262.

Zeder, M.A. (1994). After the Revolution: Post-Neolithic Subsistance in Northern Mesopotamia. *American Anthropologist,* 96/1, 97-126.

Zeyret, H. Z. (2007). Besni (Adıyaman) yüzey araştırması- 2006. *Eskiçağ Bilimler Enstitüsü Haberler 24*, İstanbul, 16–18.

EKLER

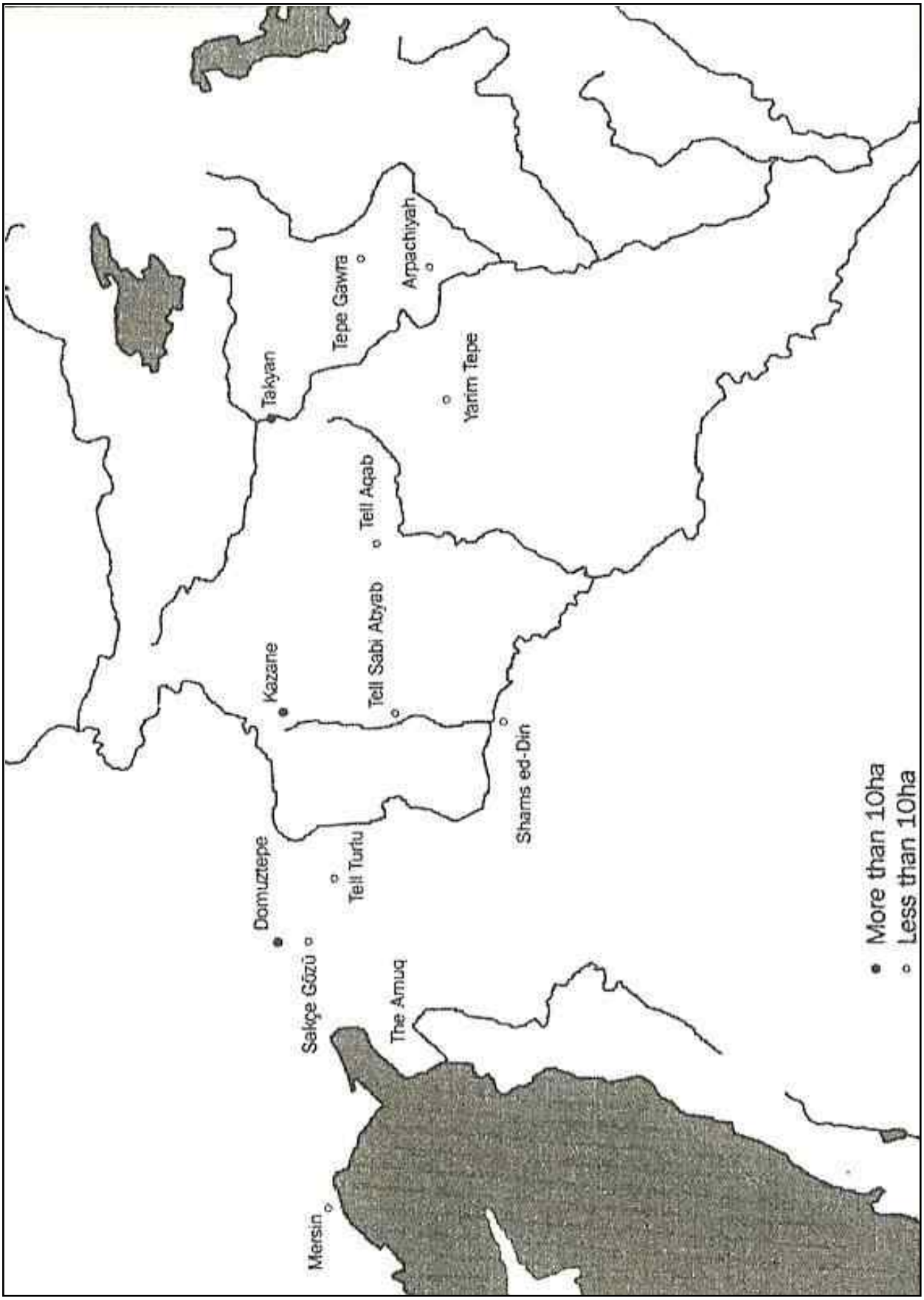
Ek 1. Harita 1

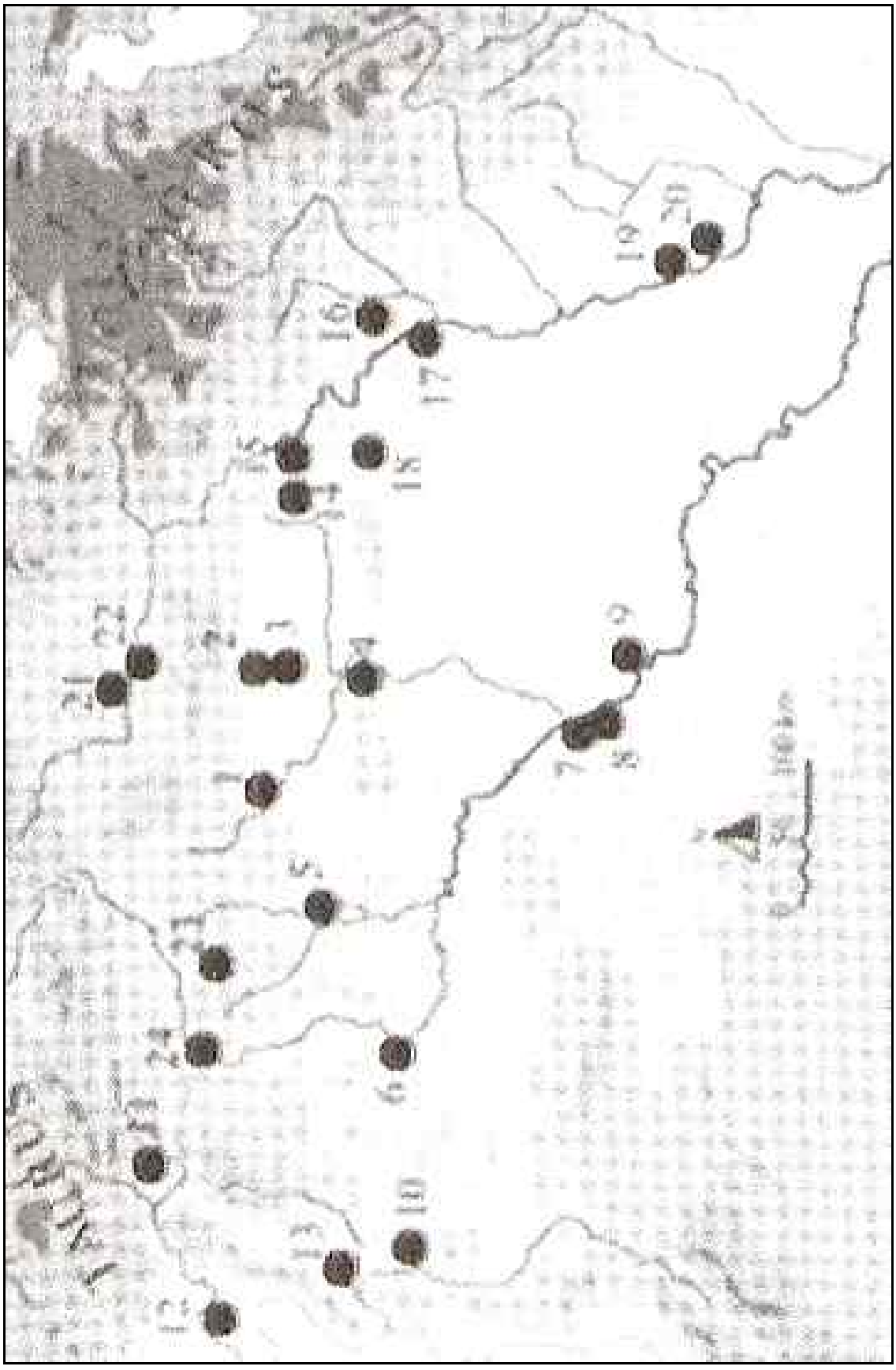
Ek 2-Harita 2

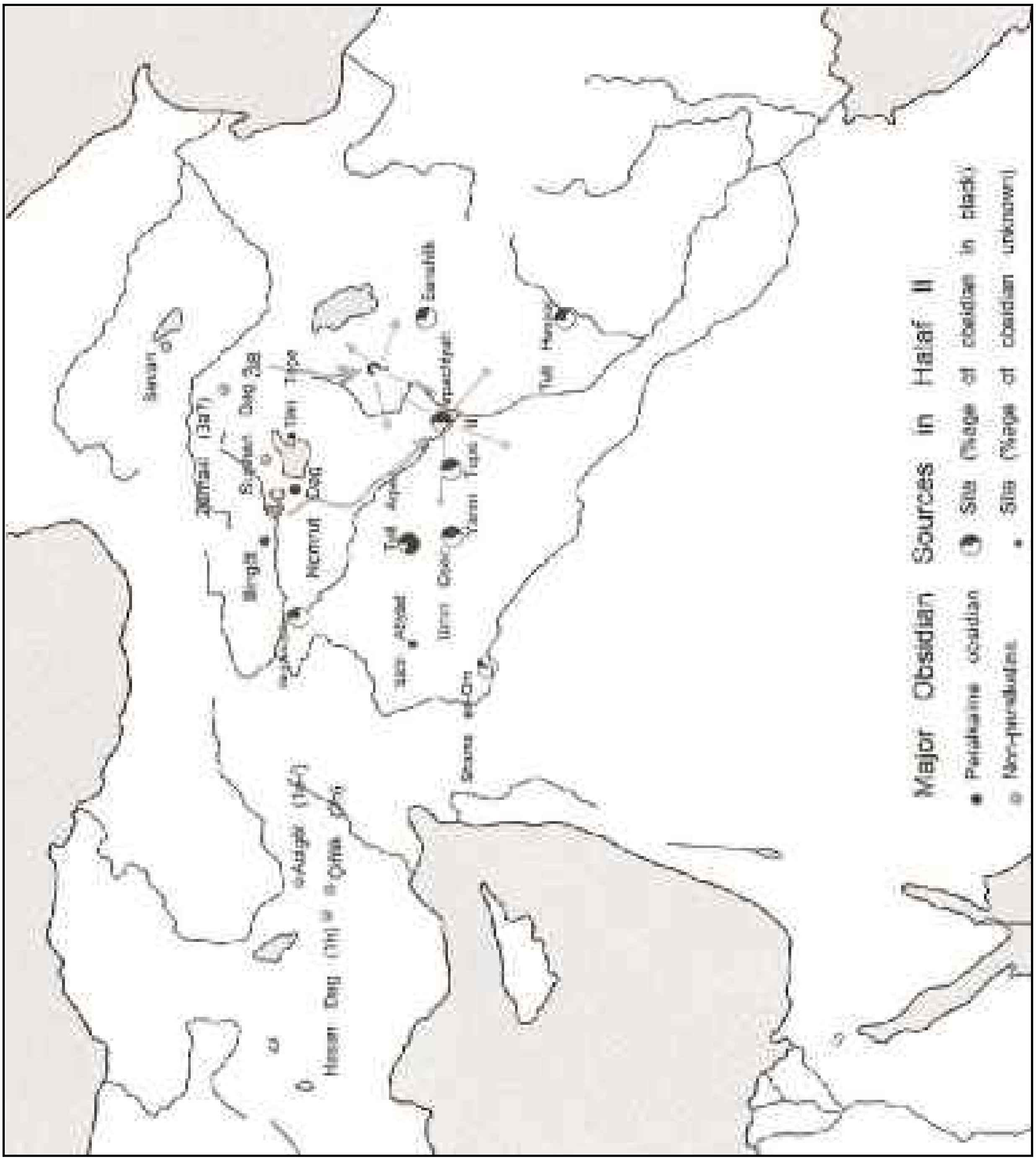
Ek 3. Harita 3

Mersin
Sakçe Gözü
Domuztepe
Kazane
Takyan
Tepe Gawra
Arpachiyah
Tell Aqab
Yarim Tepe
Tell Sabi Abyab
Tell Turlu
Shams ed-Din
The Amuq
More than 10ha
Less than 10ha

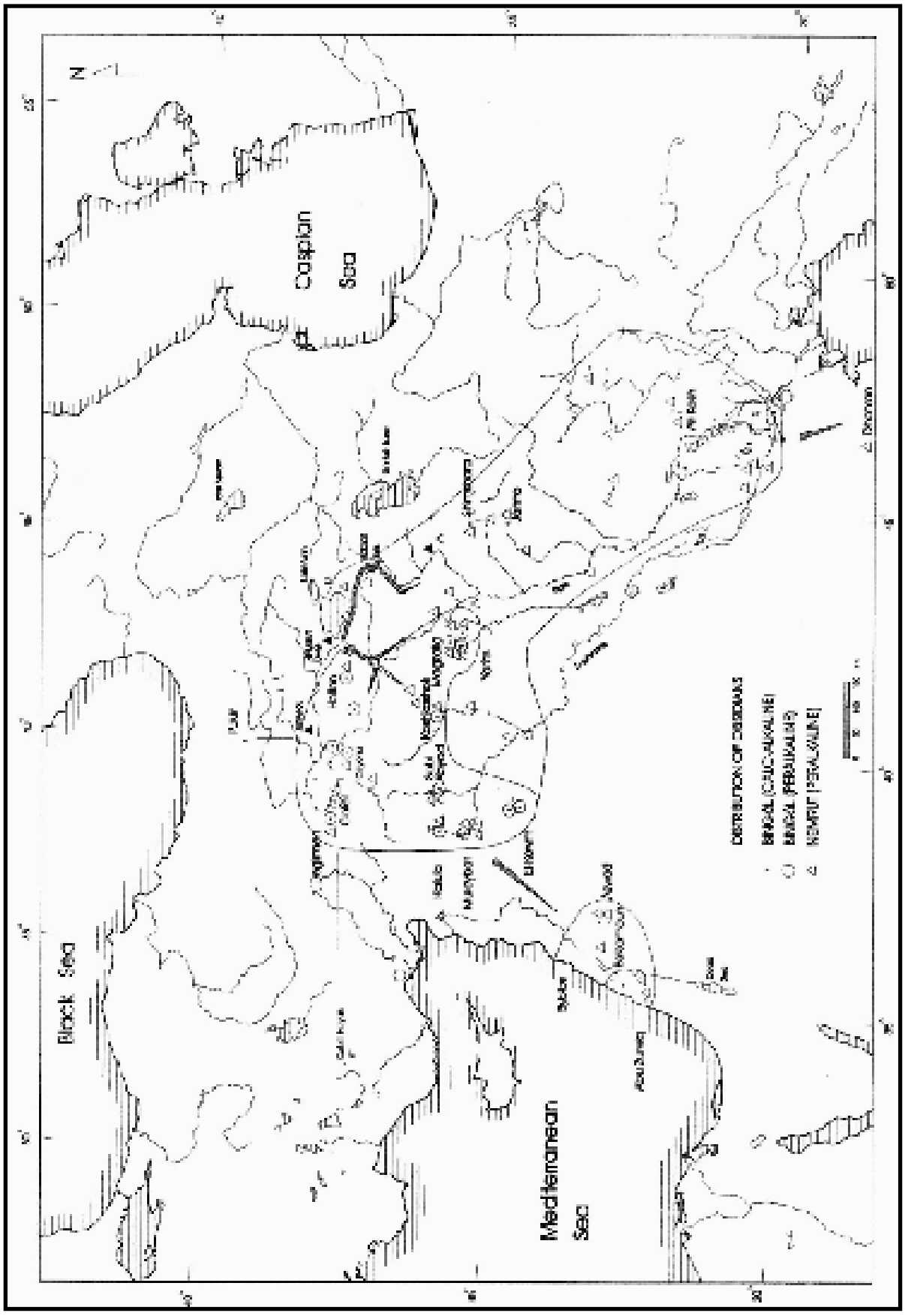
Ek 4. Harita 4

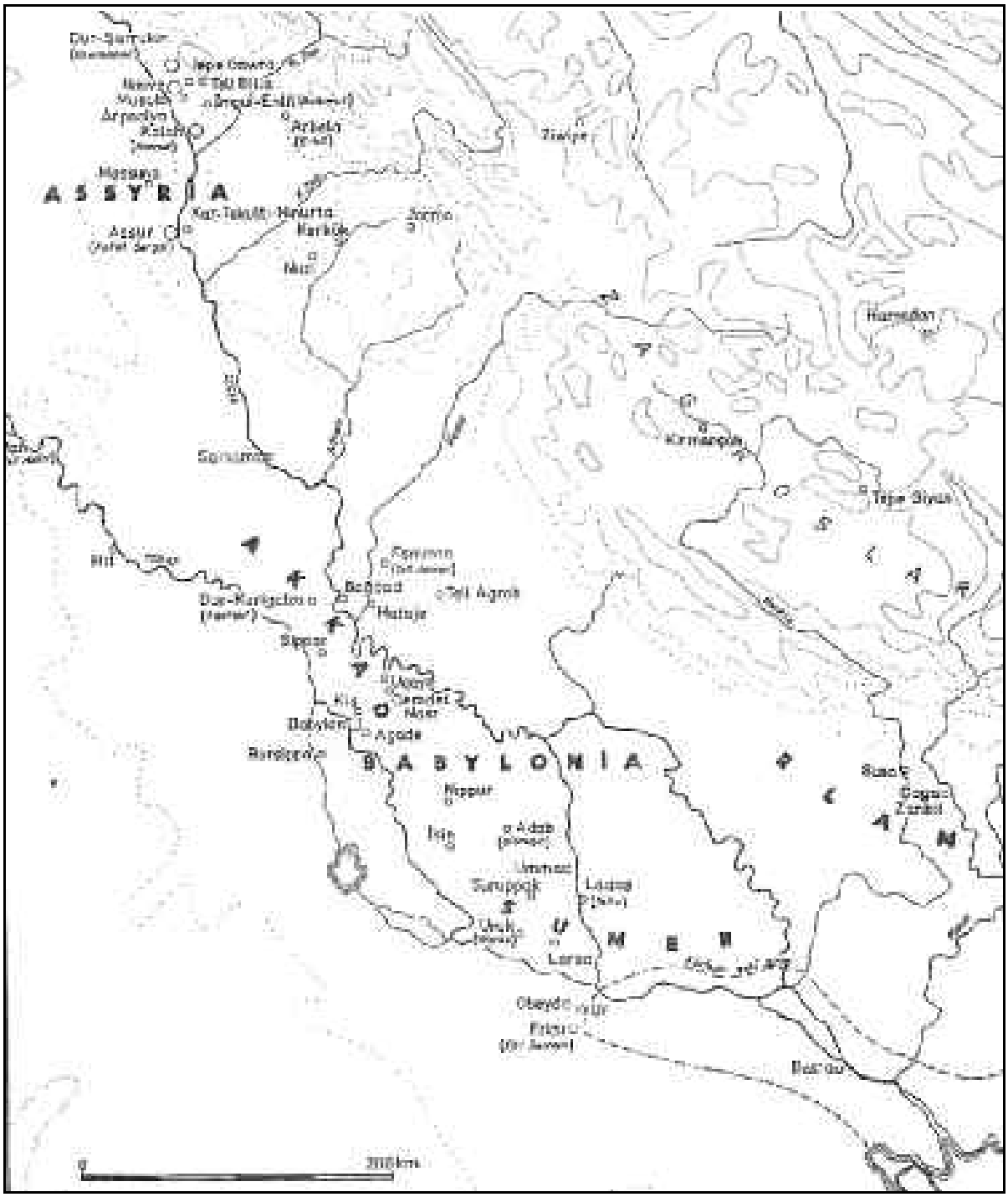
Ek 5. Harita 5

Major Obsidian Sources in Halaf II
Peralkaline obsidian
Non-peralkaline
Site (%age of obsidian in black)
Site (%age of obsidian unknown)
Bingöl
Nemrut Dağ
Süphan Dağ
Tell Halaf
Arpachiyah
Hasan Dağ

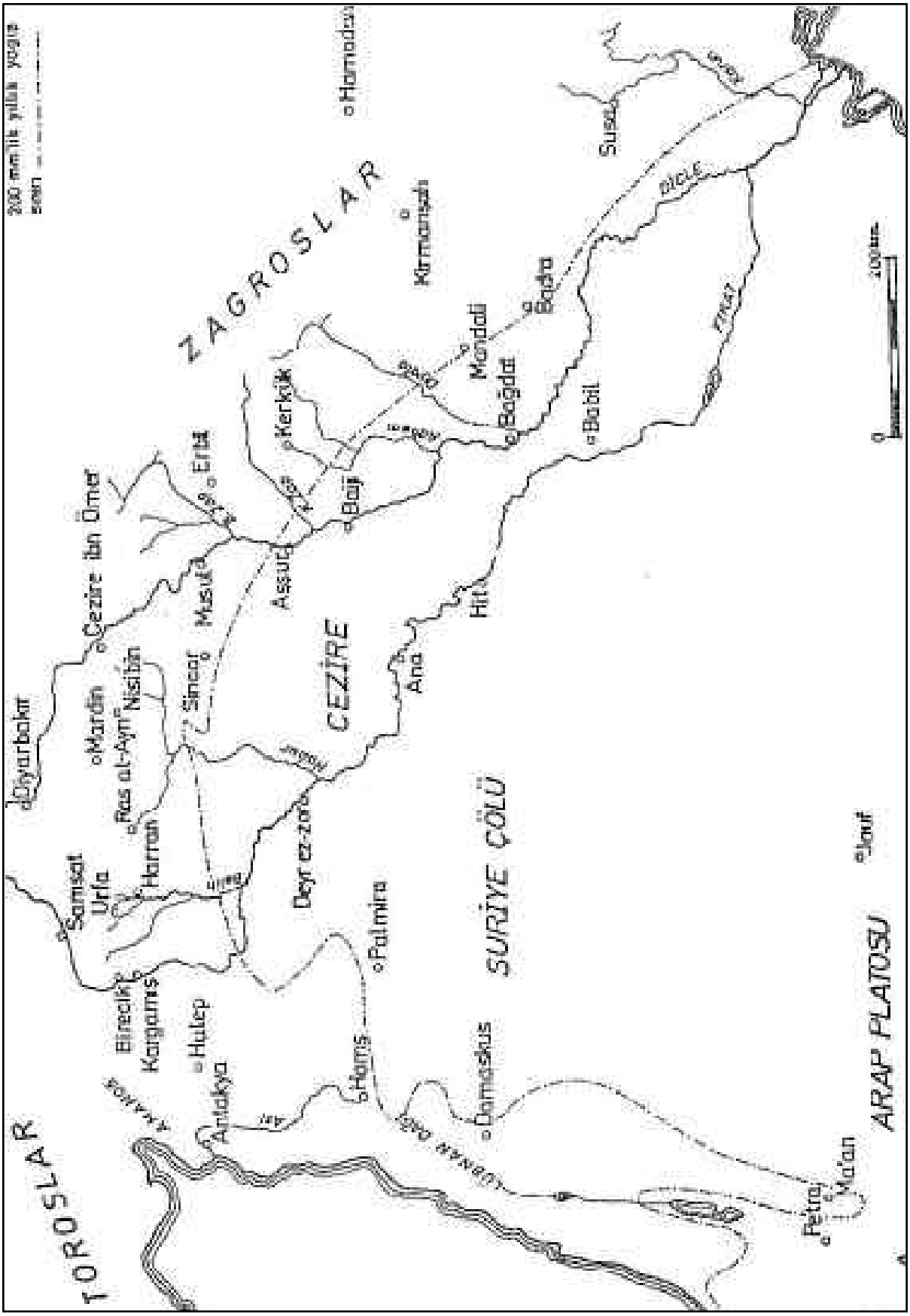
Ek 6. Harita 6

Caspian
Sea
Black Sea
Mediterranean
Sea
DISTRIBUTION OF DISEASES
BRUCELLOSIS (CAUCASIAN TYPE)
BRUCELLOSIS (PERSIAN TYPE)
KEMERT (SYRIAN TYPE)

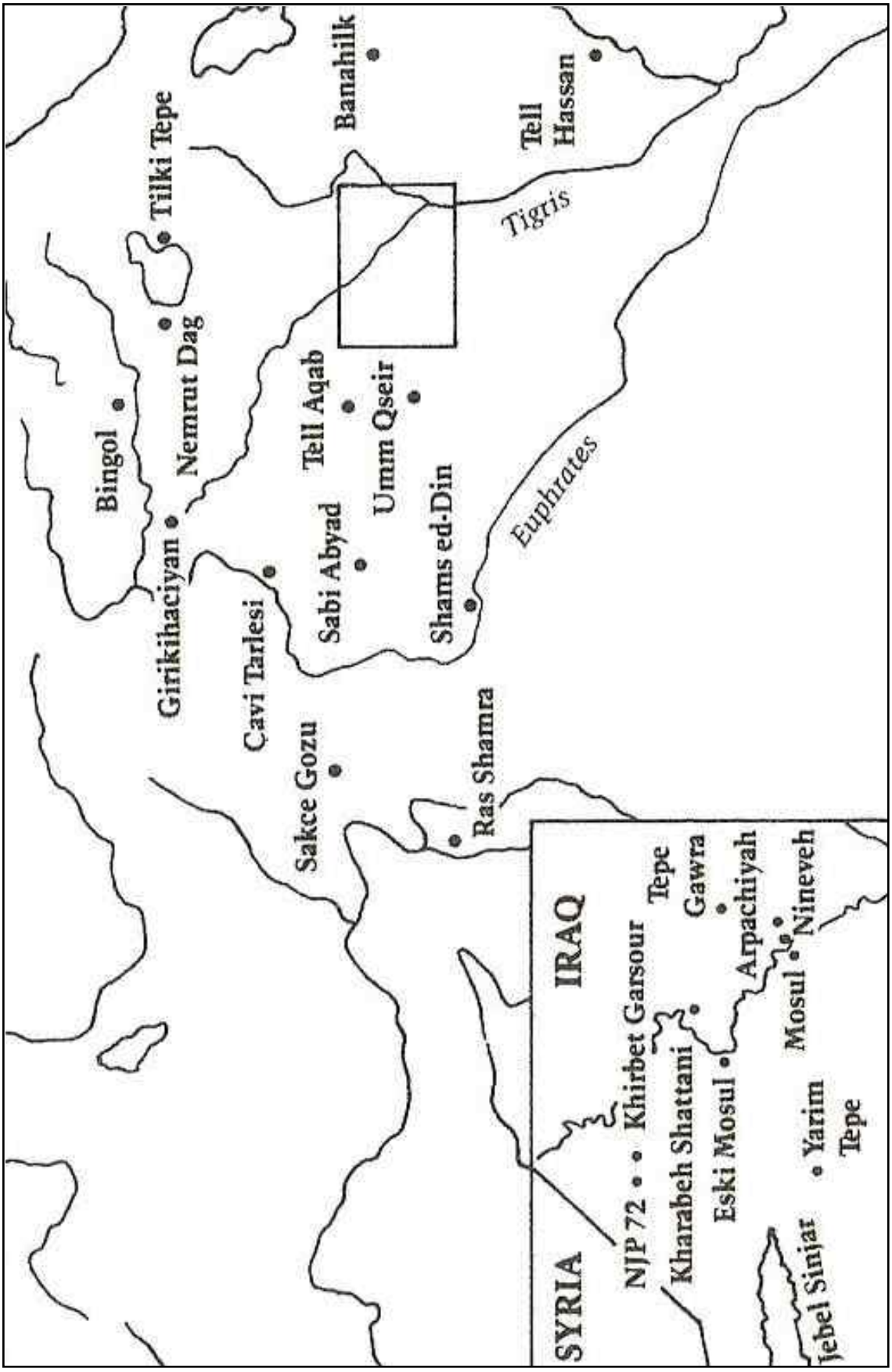
Ek 7. Harita 7

ASSYRIA
BABYLONIA
ELAM
Assur
Nineveh
Arbela
Ziyalye
Hamadan
Kermanshah
Tepe Sialk
Babylon
Agade
Nippur
Isin
Larsa
Susa
Obeyde
Eridu
Ur
Uruk
Sippar
Hursagkalamma
Tell Agrab
Tell Asmar
Tell Harmal
Tell Muhammad
Tell Rimah
Tell Leilan
Tell Brak
Mari
Terqa
Dur-Kurigalzu
Dur-Sharrukin
Nimrud
Khorsabad
Nineveh
Arbela
Nuzi
Harran
Carchemish
Emar
Mari
Terqa
Sippar
Babylon
Nippur
Isin
Larsa
Uruk
Ur
Eridu
Susa
Hamadan
Kermanshah
Tepe Sialk
0
300 km

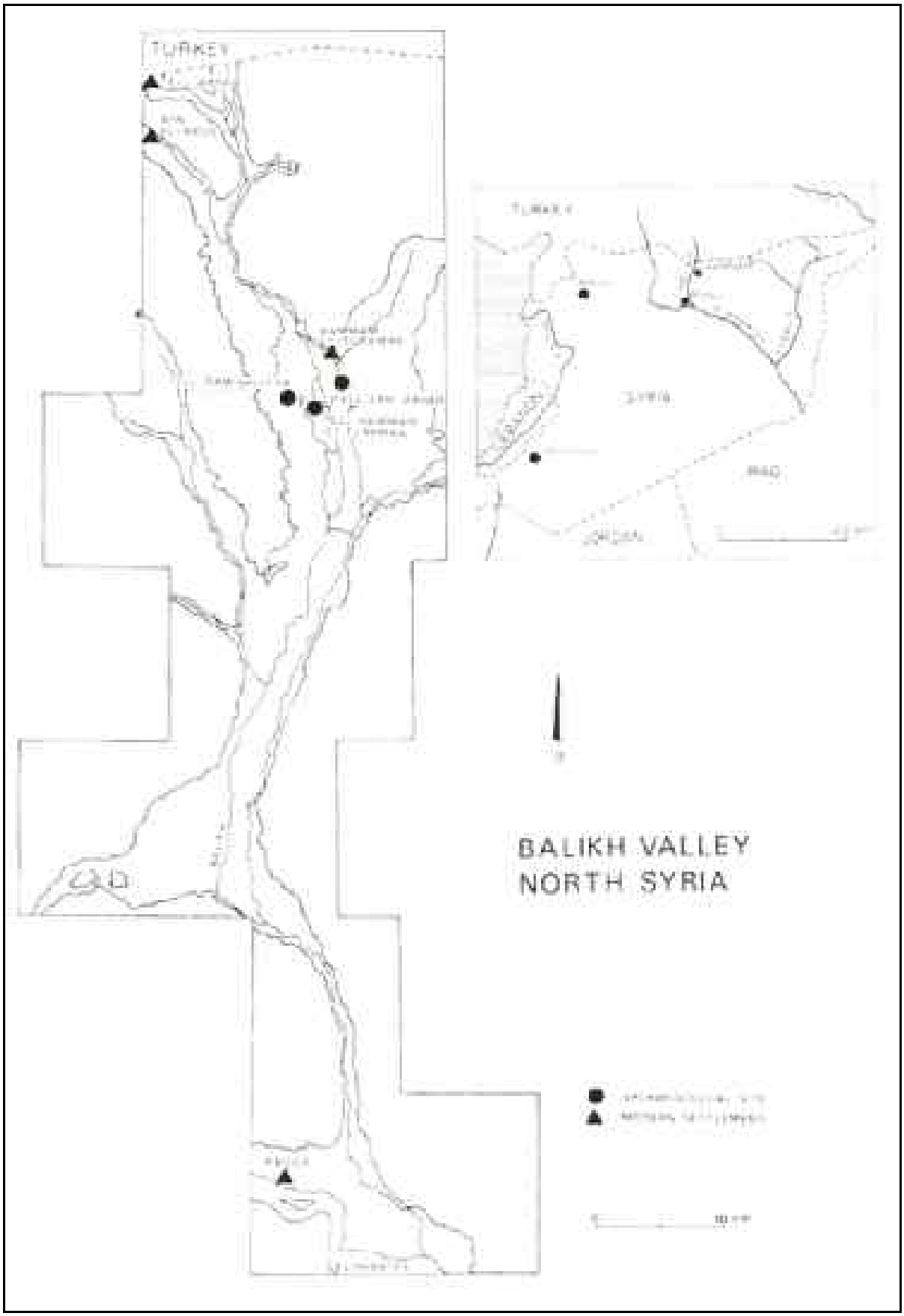
Ek 8. Harita 8

200 metrik yıllık yağış eğrisi
TOROSLAR
ZAGROSLAR
CEZİRE
SURİYE ÇÖLÜ
ARAP PLATOSU
Diyarbakır
Mardin
Cezire ibn Ömer
Ras al-Ayn
Nisibin
Sincar
Musul
Erbil
Kerkük
Asur
Baiji
Hamadan
Kirmanşah
Mandali
Bağdat
Badra
Babil
Susa
Dicle
Fırat
Hit
Ana
Samsat
Urfa
Harran
Birecik
Kargamış
Hatay
Antakya
Deyr ez-zor
Palmira
Humus
Şam
Lübnan dağları
Petra
Ma'an
Şuaib
100 km
0

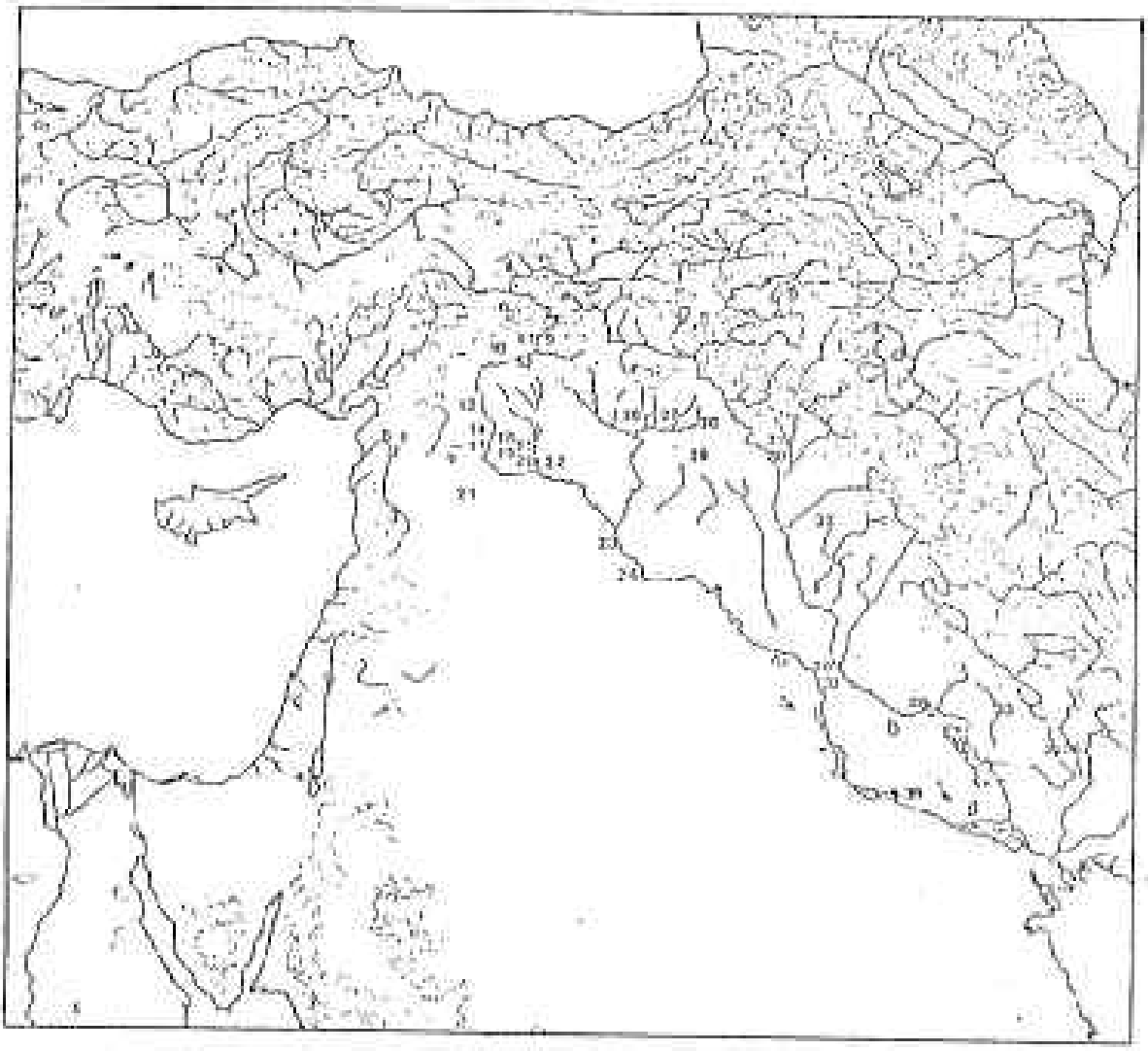
Ek 9. Harita 9

Tilki Tepe
Banahilk
Tell Hassan
Nemrut Dag
Bingol
Girikihaciyan
Tell Aqab
Umm Qseir
Tigris
Euphrates
Cavi Tarlesi
Sabi Abyad
Shams ed-Din
Sakce Gozu
Ras Shamra
IRAQ
SYRIA
Khirbet Garsour
Tepe Gawra
NJP 72
Kharabeh Shattani
Arpachiyah
Eski Mosul
Nineveh
Mosul
Yarim Tepe
Jebel Sinjar

Ek 10. Harita 10

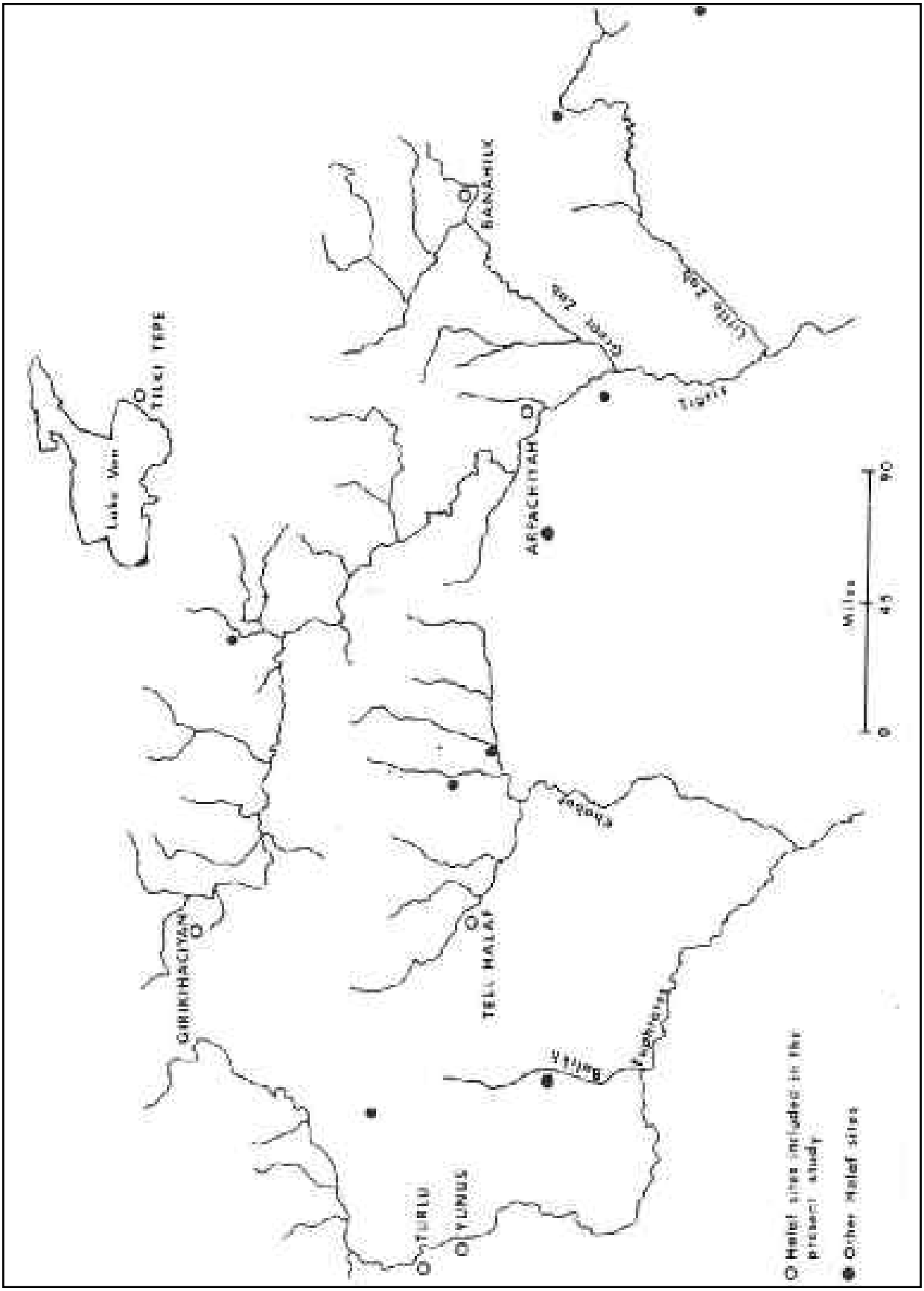

Ek 11. Harita 11

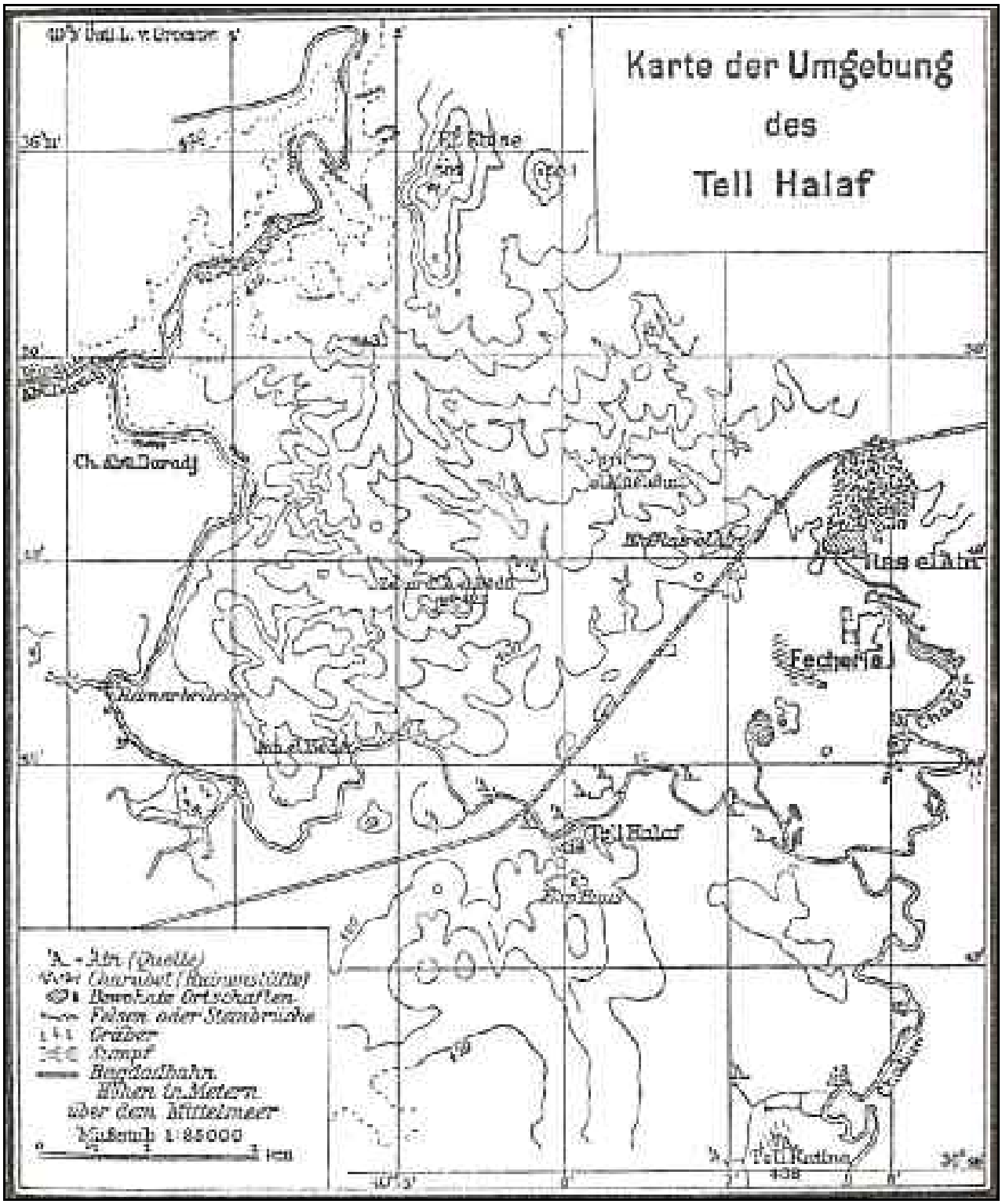

1 Judeidah, 2 Tabara al Akrad, 3 Hama, 4 Arnd, 5 Negade, 6 Tepecik, 7 Nosgundepe, 8 Arslantepe, 9 Hassek Höyük, 10 Samsat, 11 Kurban Höyük, 12 Lidar Höyük, 13 Carchemish, 14 Hadidi, 15 Jebel Aruda, 16 Hajj, 17 Halaoba Kalesi-South, 18 Sheikh Hassan, 19 Mureibit, 20 Jebel Helene, 21 el-Kowm, 22 Zeidan, 23 Ganyyah, 24 Harbi, 25 Hammam el-Turkman, 26 Brak, 27 Leilan, 28 Hammoukar, 29 Grai Resh, 30 Kaymujik, 31 Gawra, 32 Yorgan Tepe, 33 Pavilkhanad, 34 Susa, 35 Choga Mish, 36 Ur, 37 Jemdet Nasr, 38 Warka.

Ek 12. Harita 12

Ek 13. Harita 13

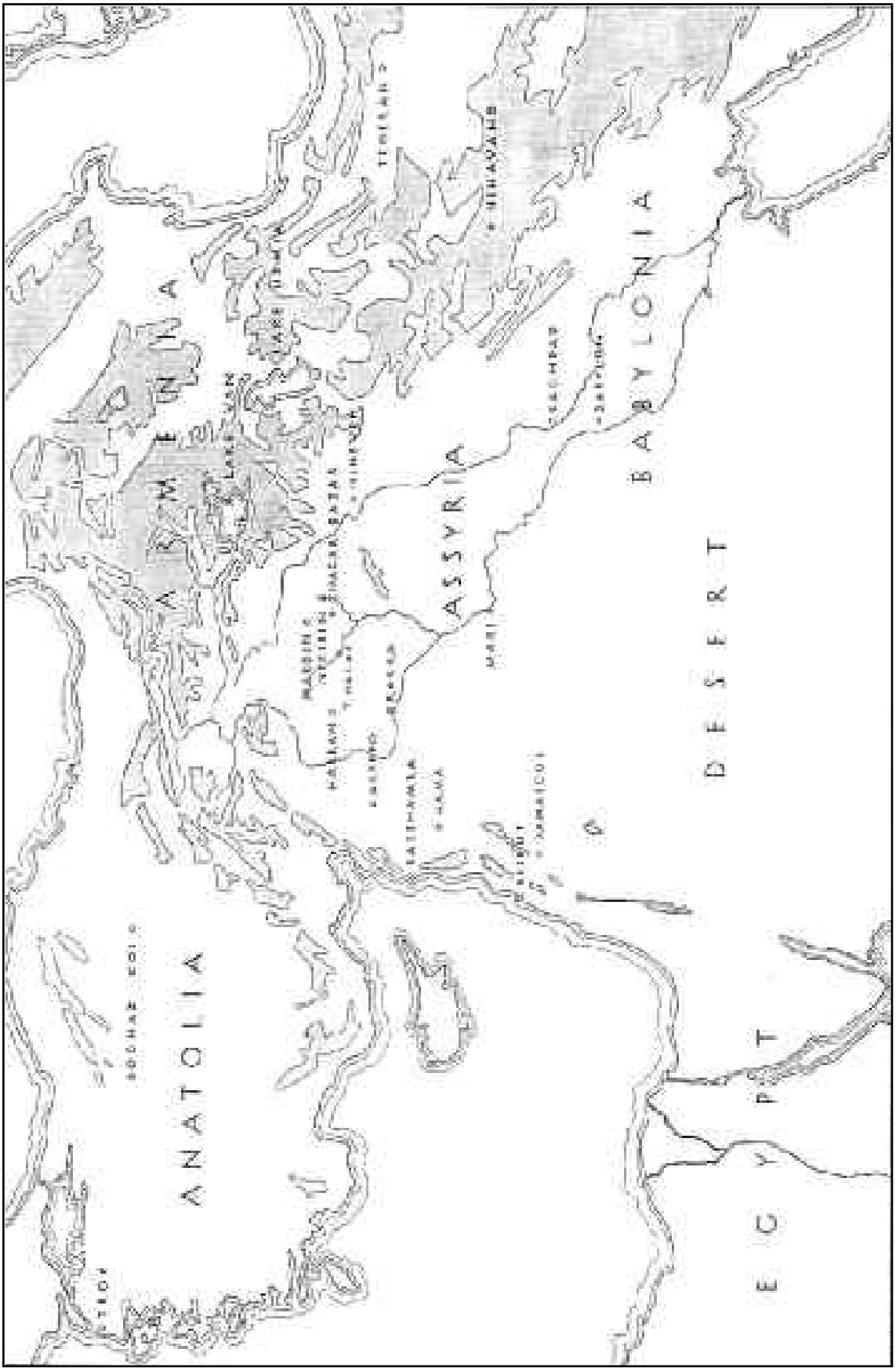
Ek 14. Harita 14

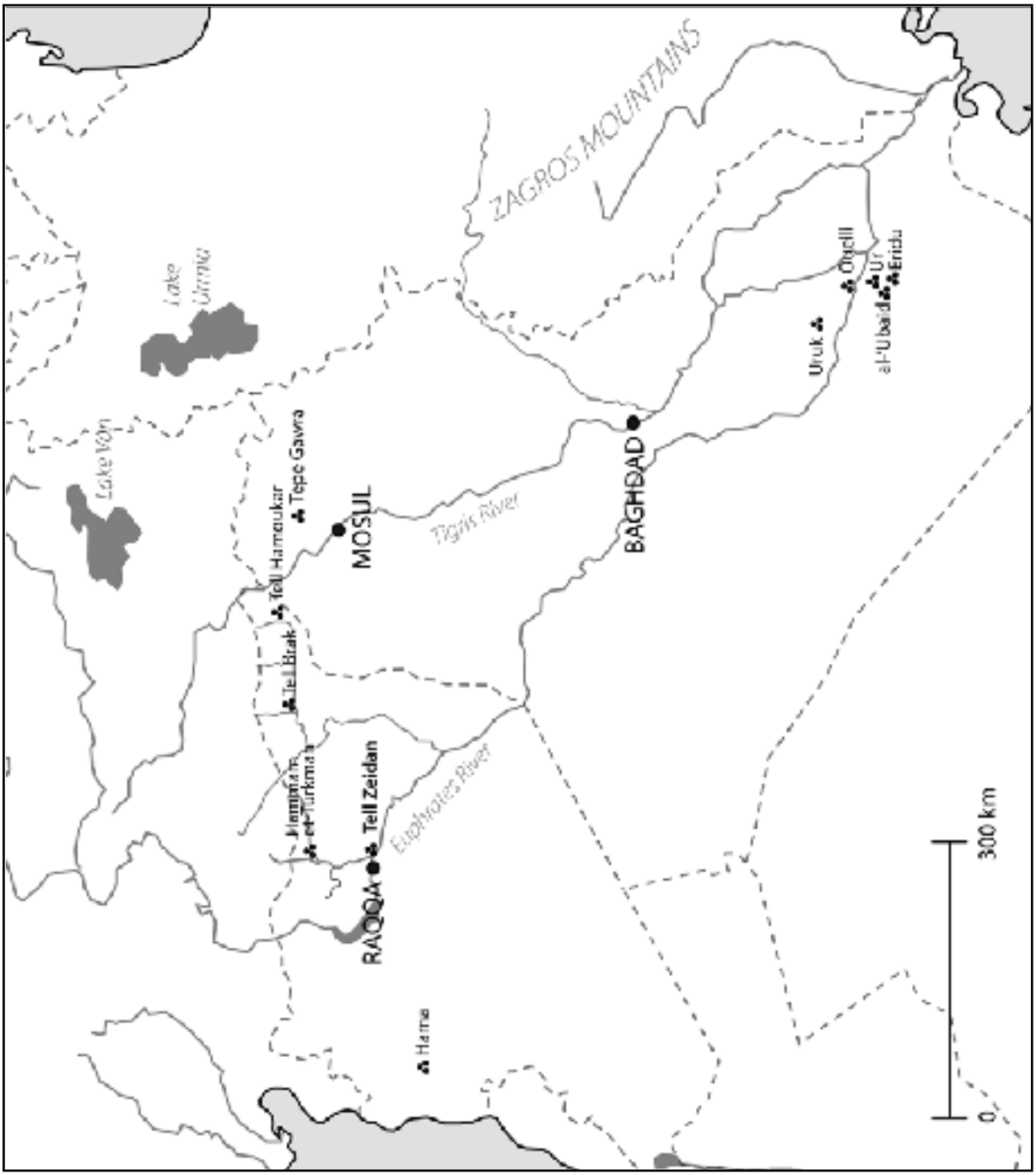
Ek 15. Harita 15

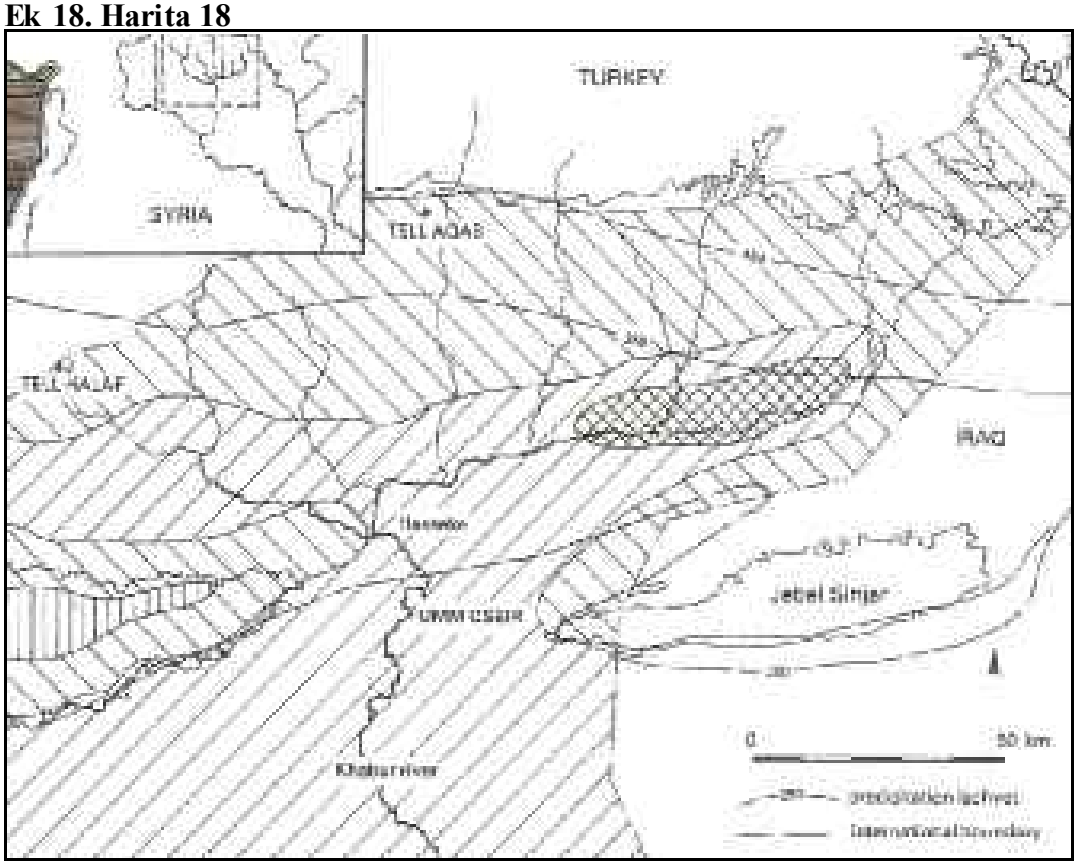
Ek 16. Harita 16

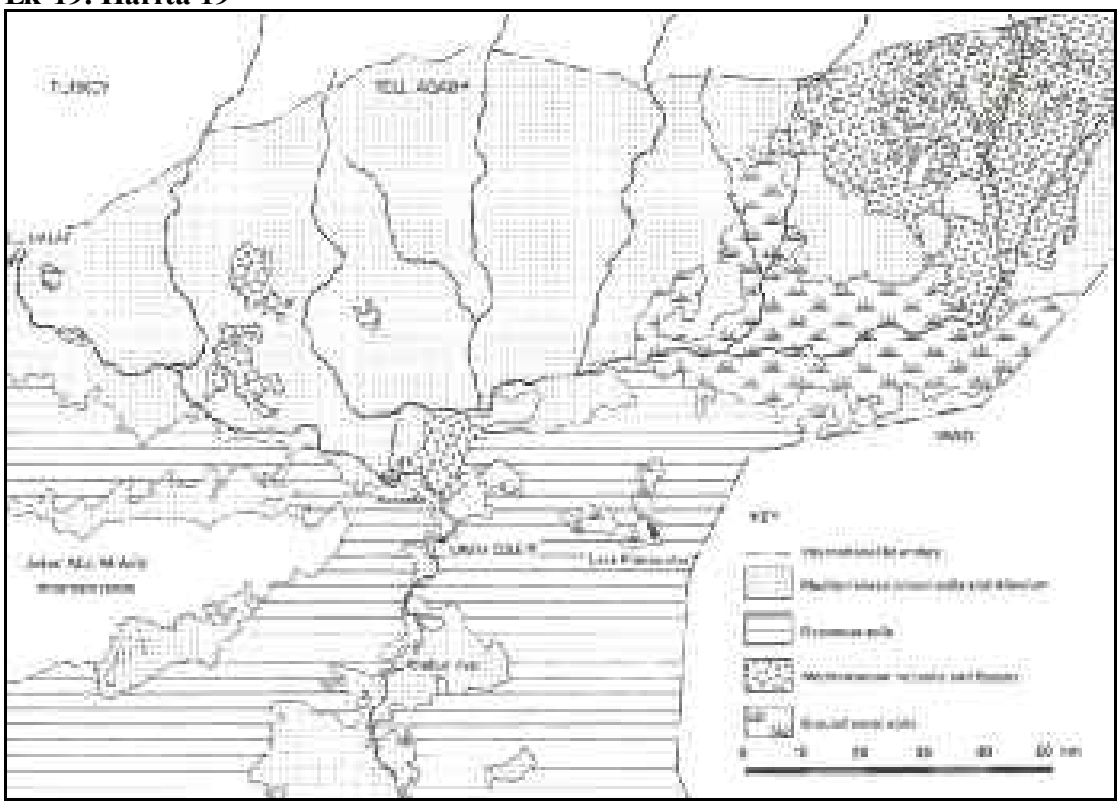
Ek 17. Harita 17

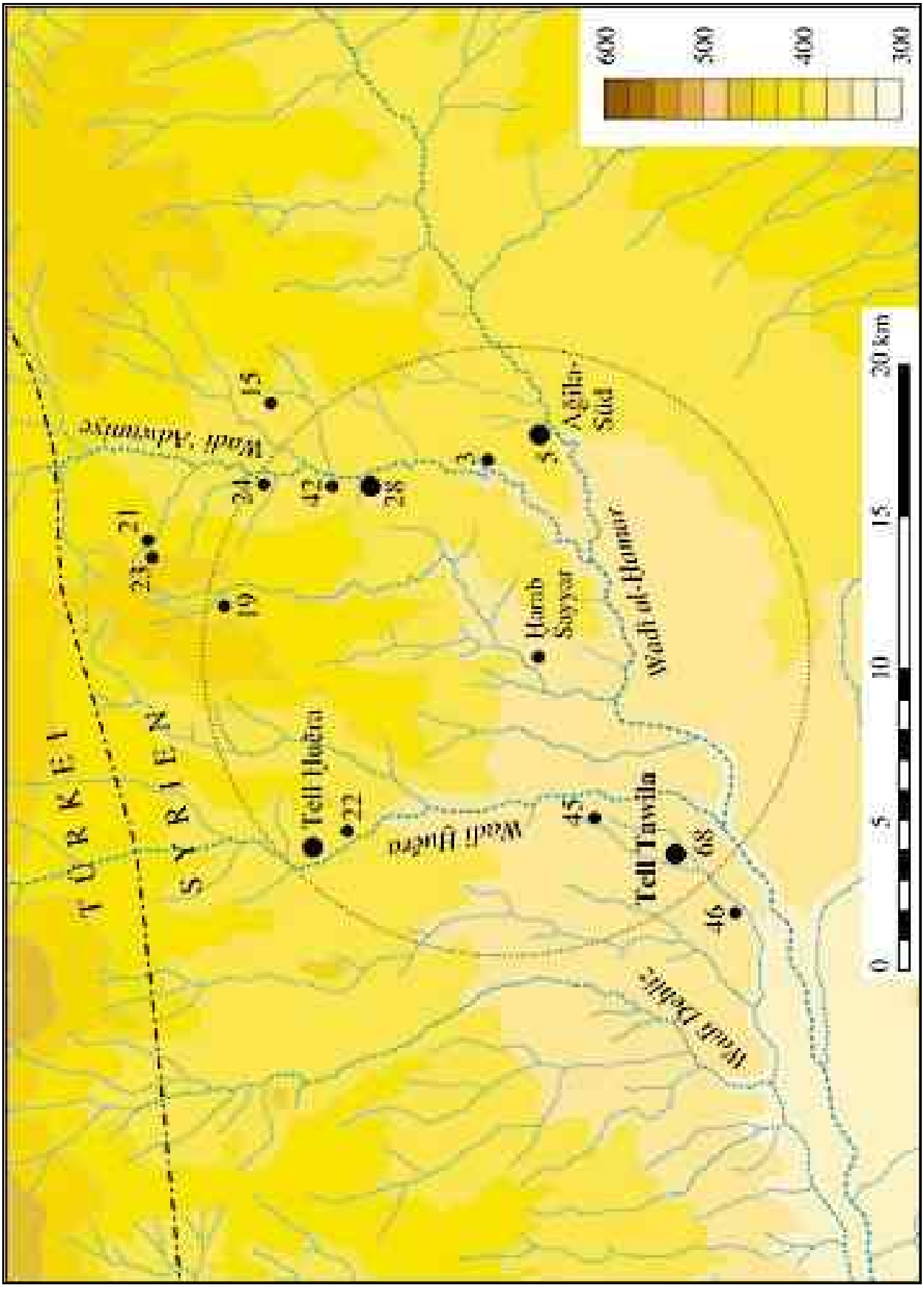
Ek 18. Harita 18

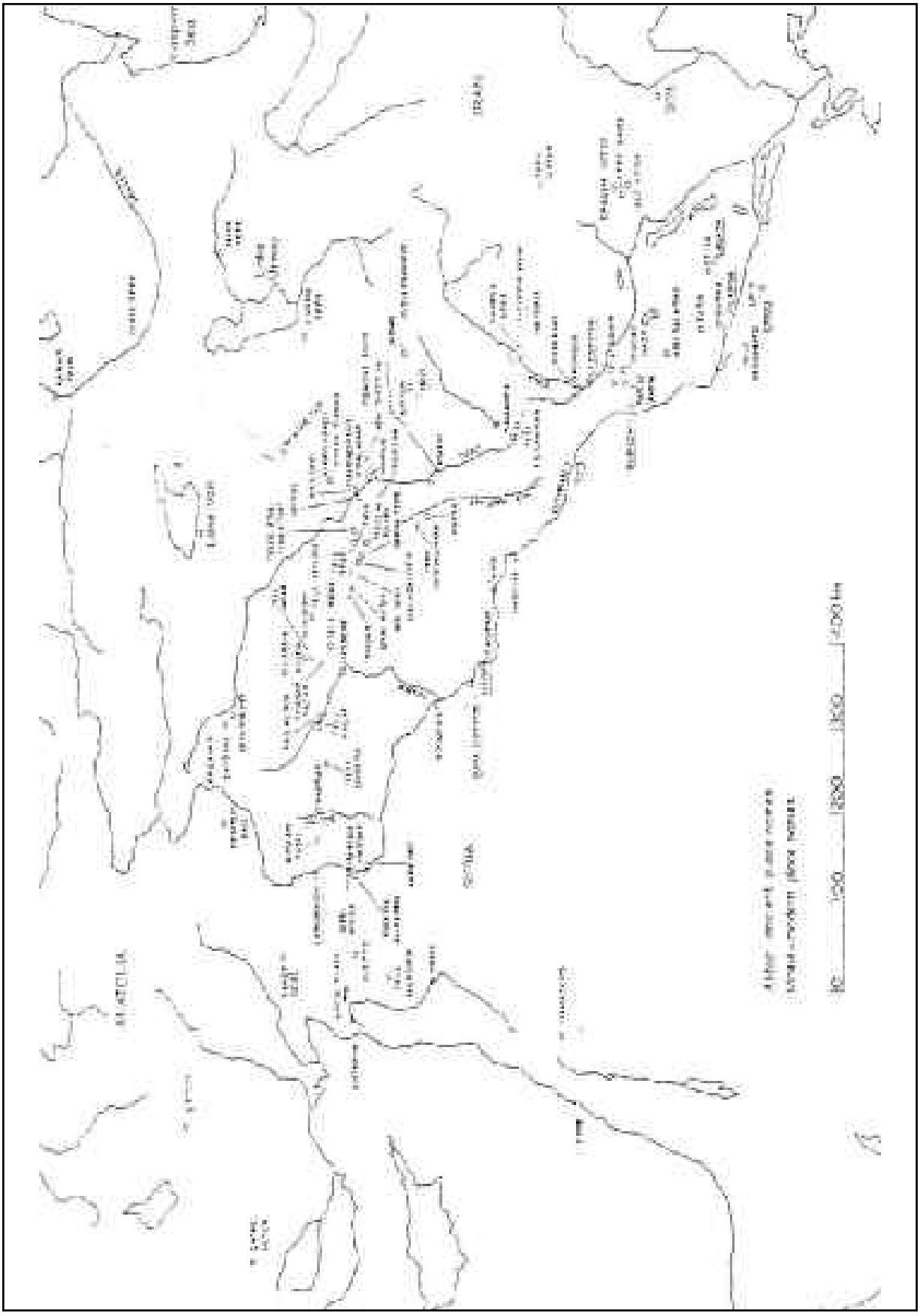
Ek 19. Harita 19

Ek 20. Harita 20

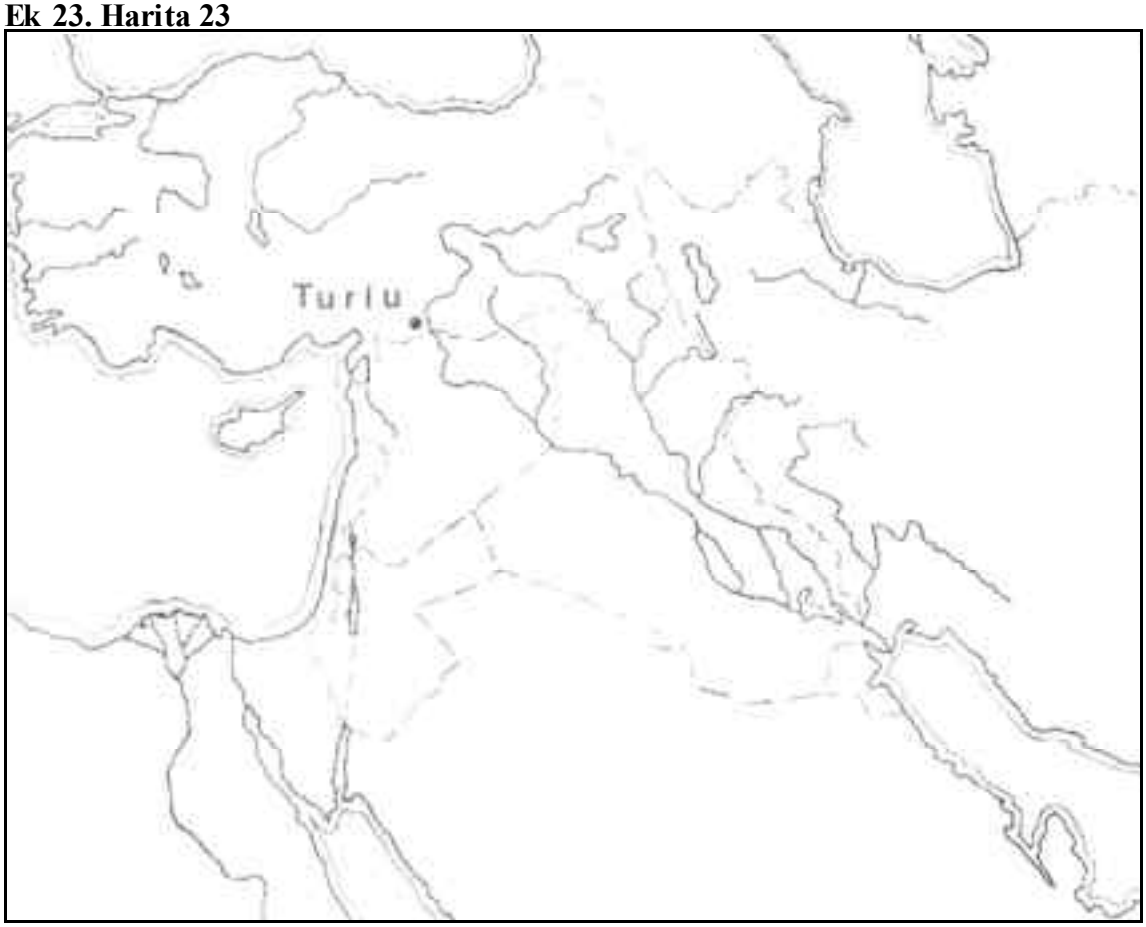
Ek 21. Harita 21

Ek 22. Harita 22

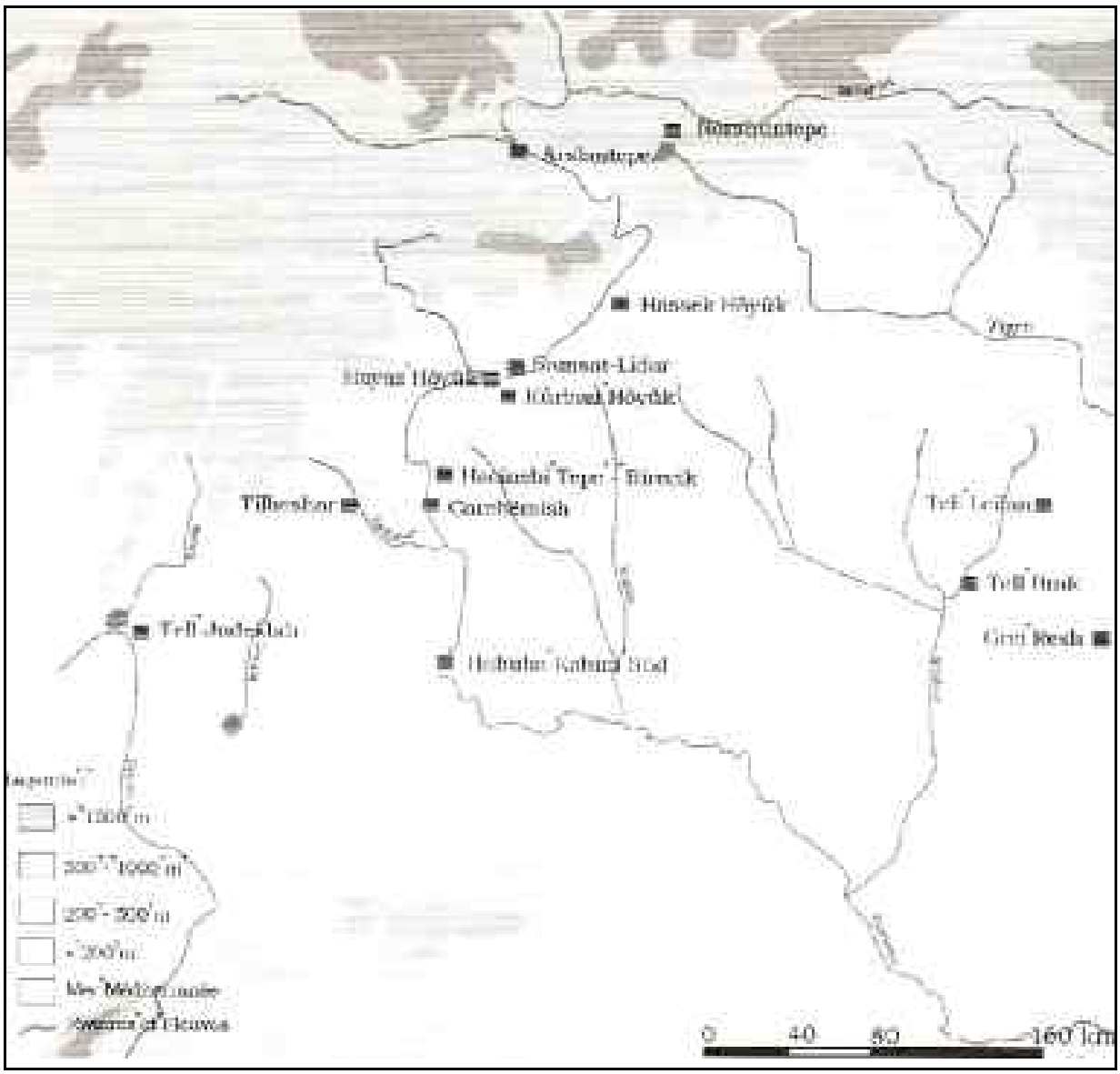
Ek 23. Harita 23

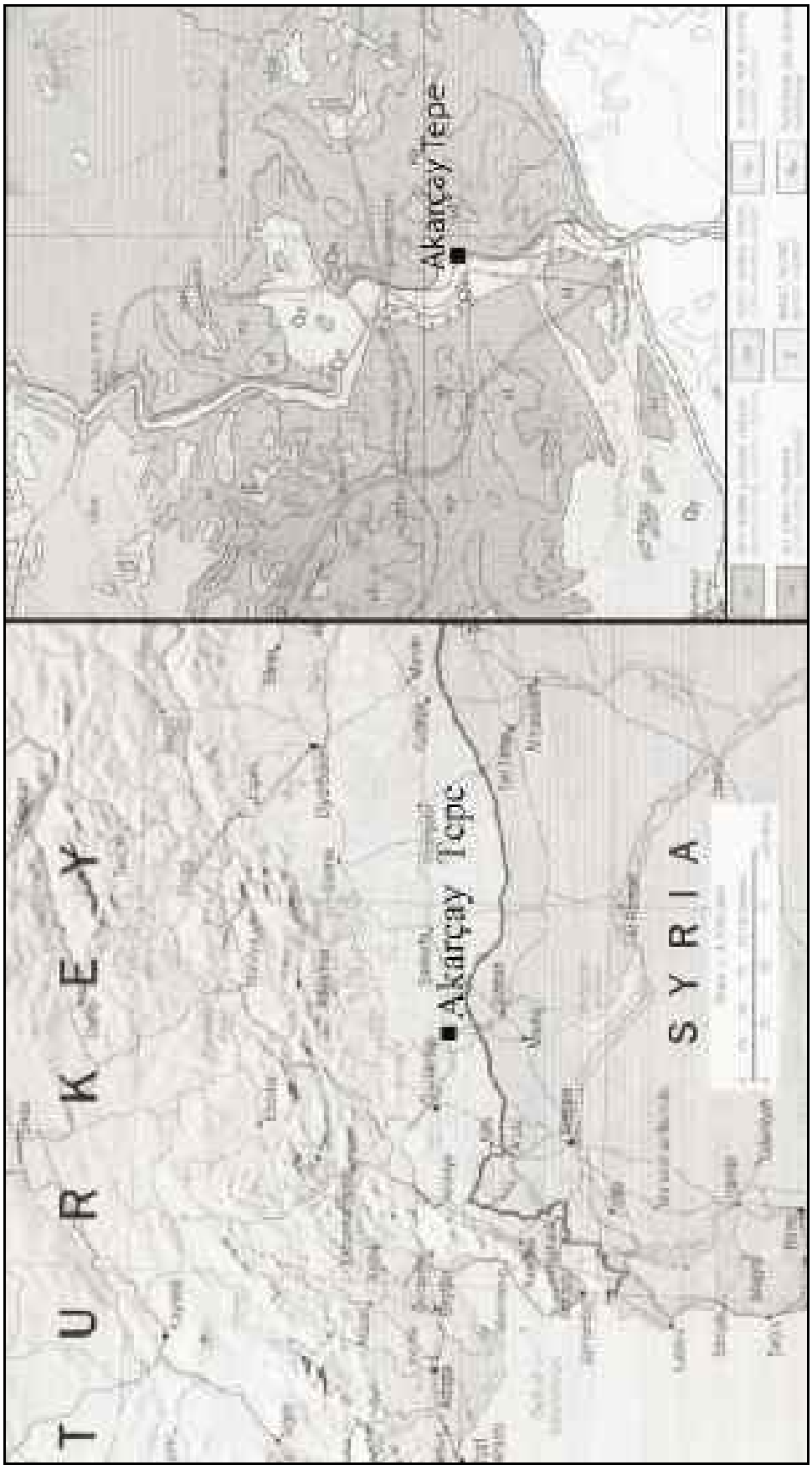
Ek 24. Harita 24

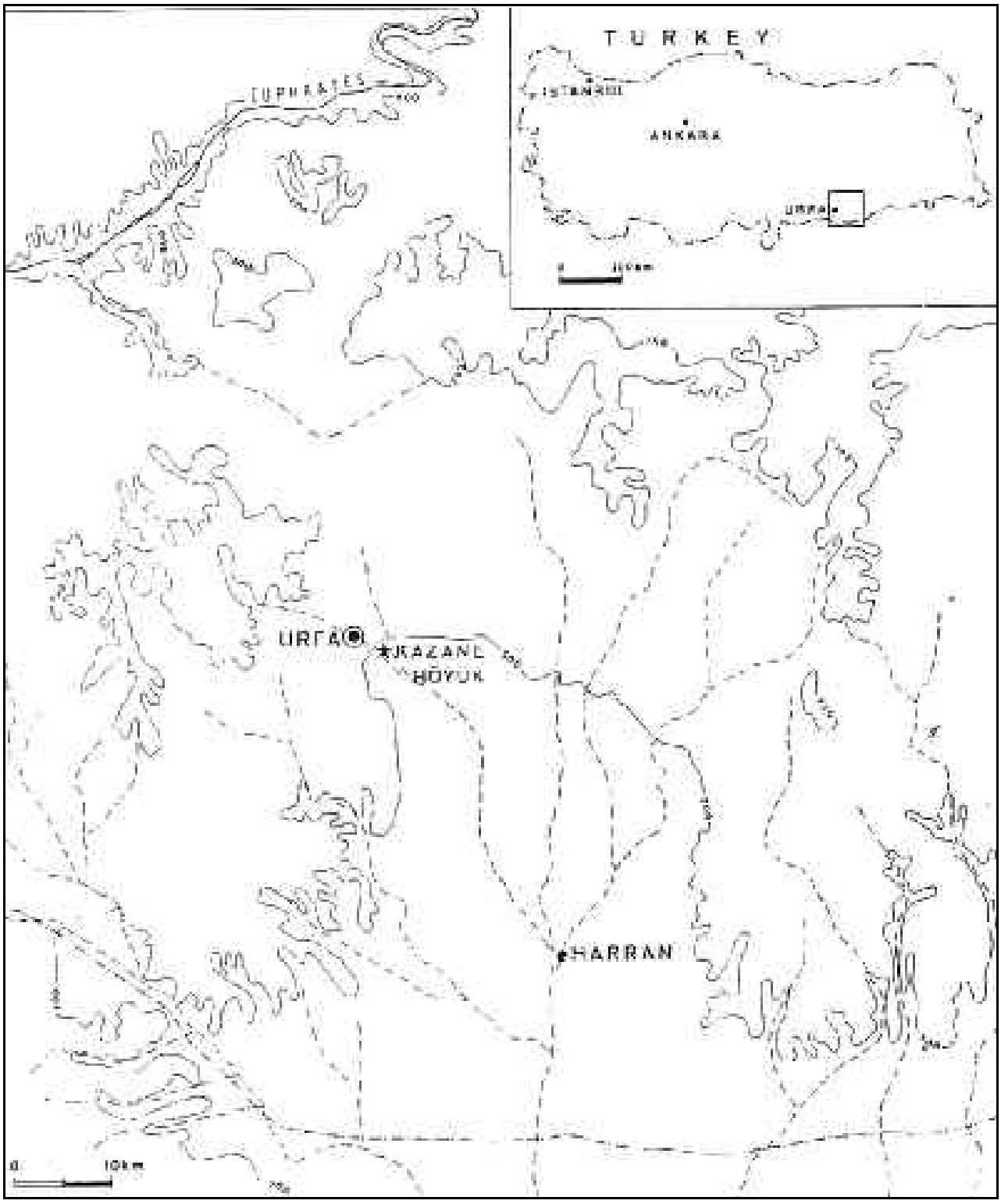
Ek 25. Harita 25

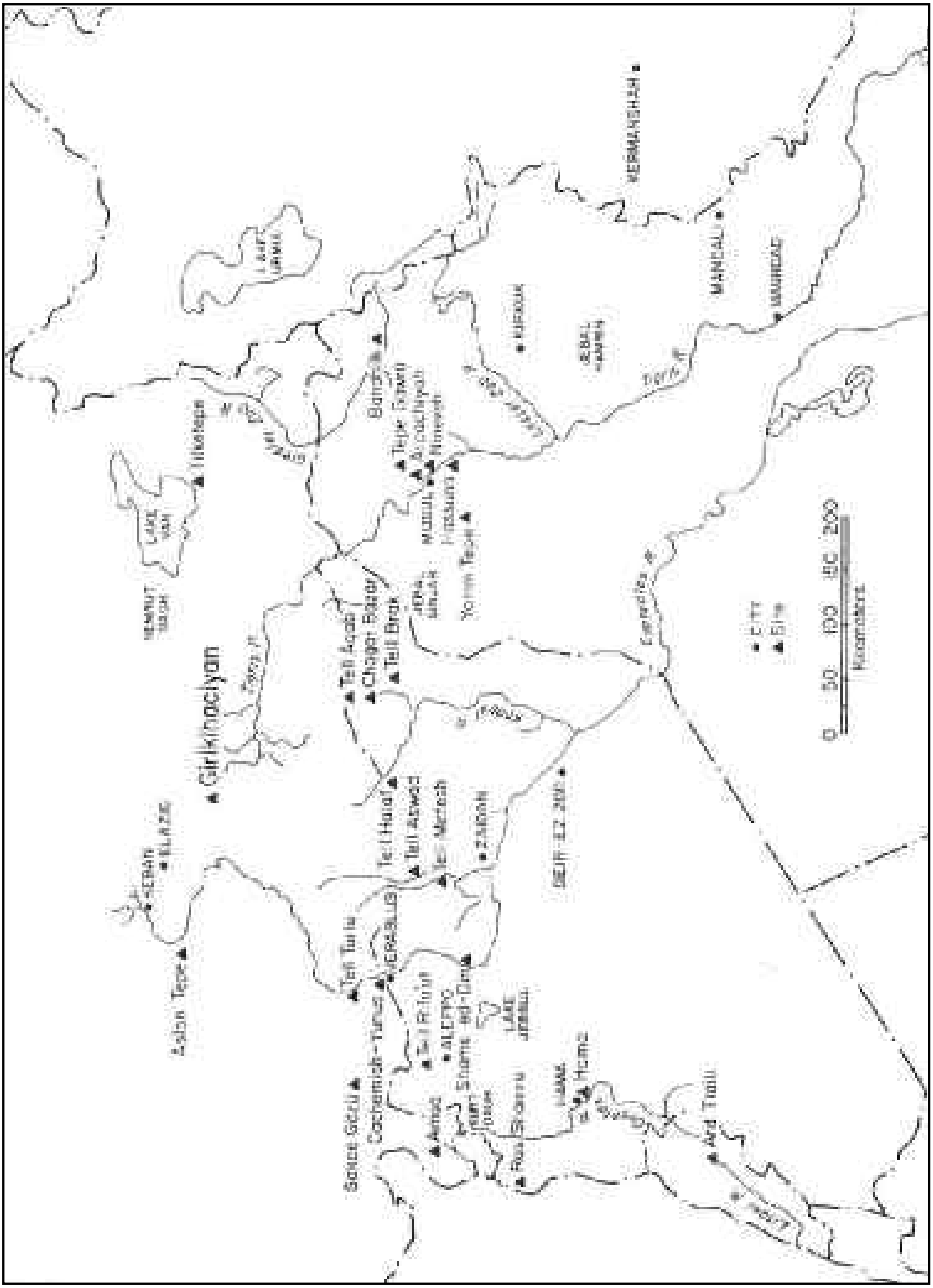
Ek 26. Harita 26

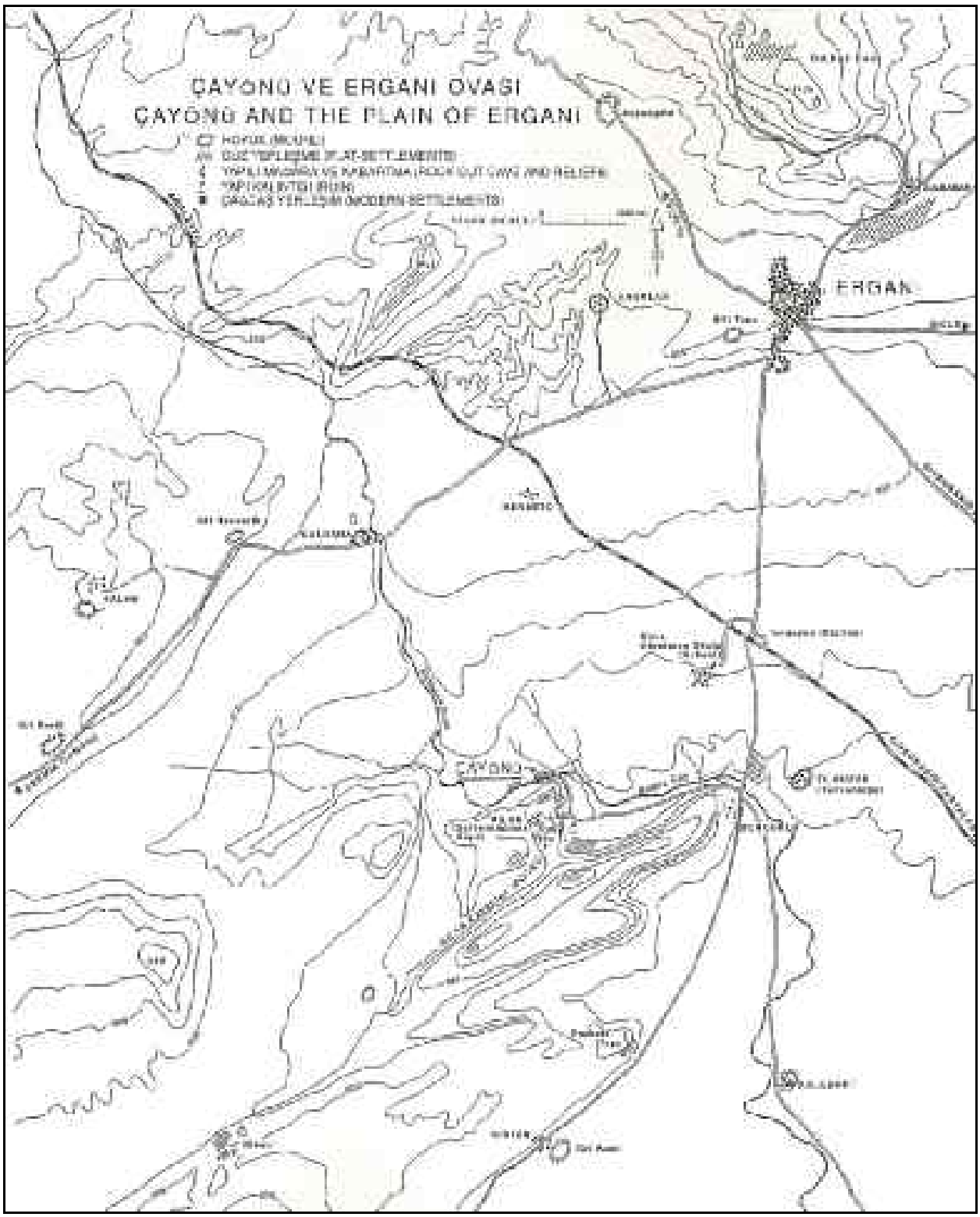
Ek 27. Harita 27

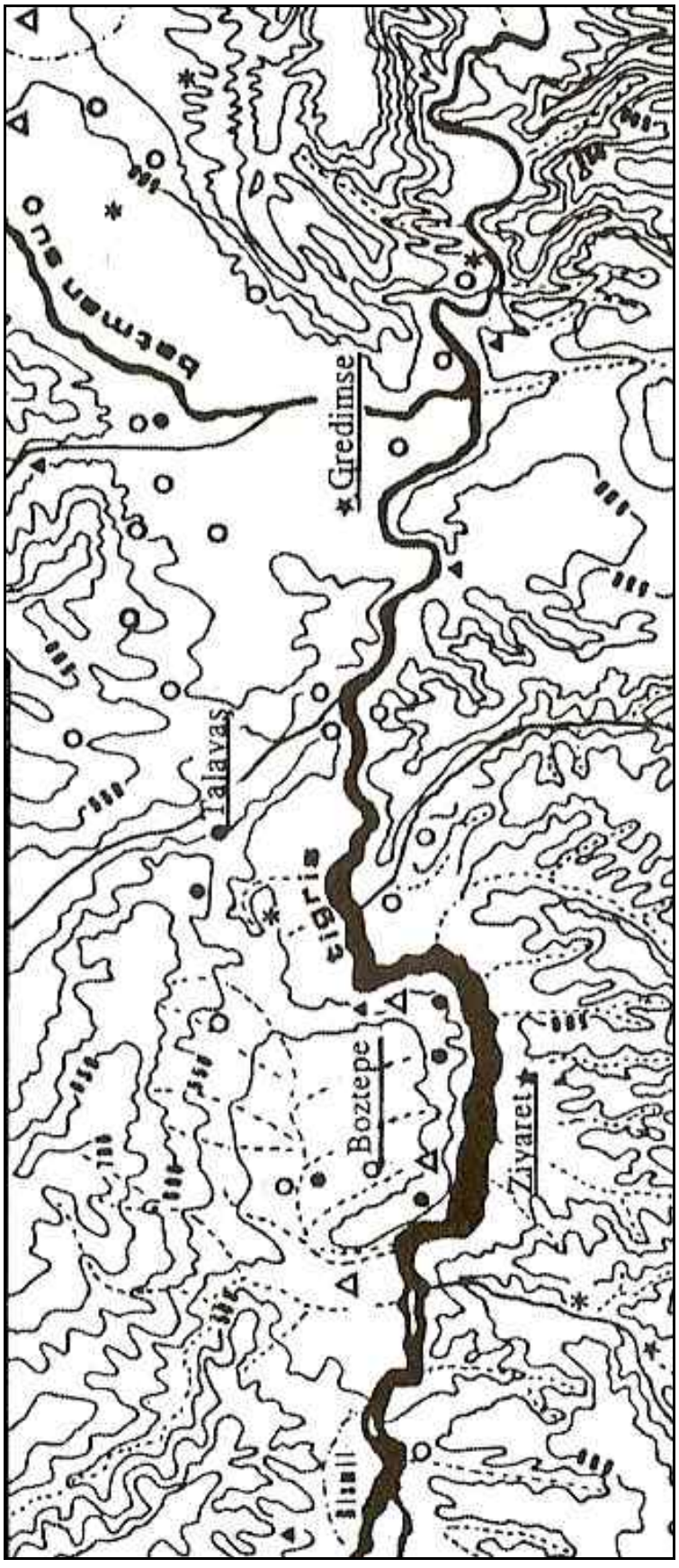
Ek 28. Harita 28

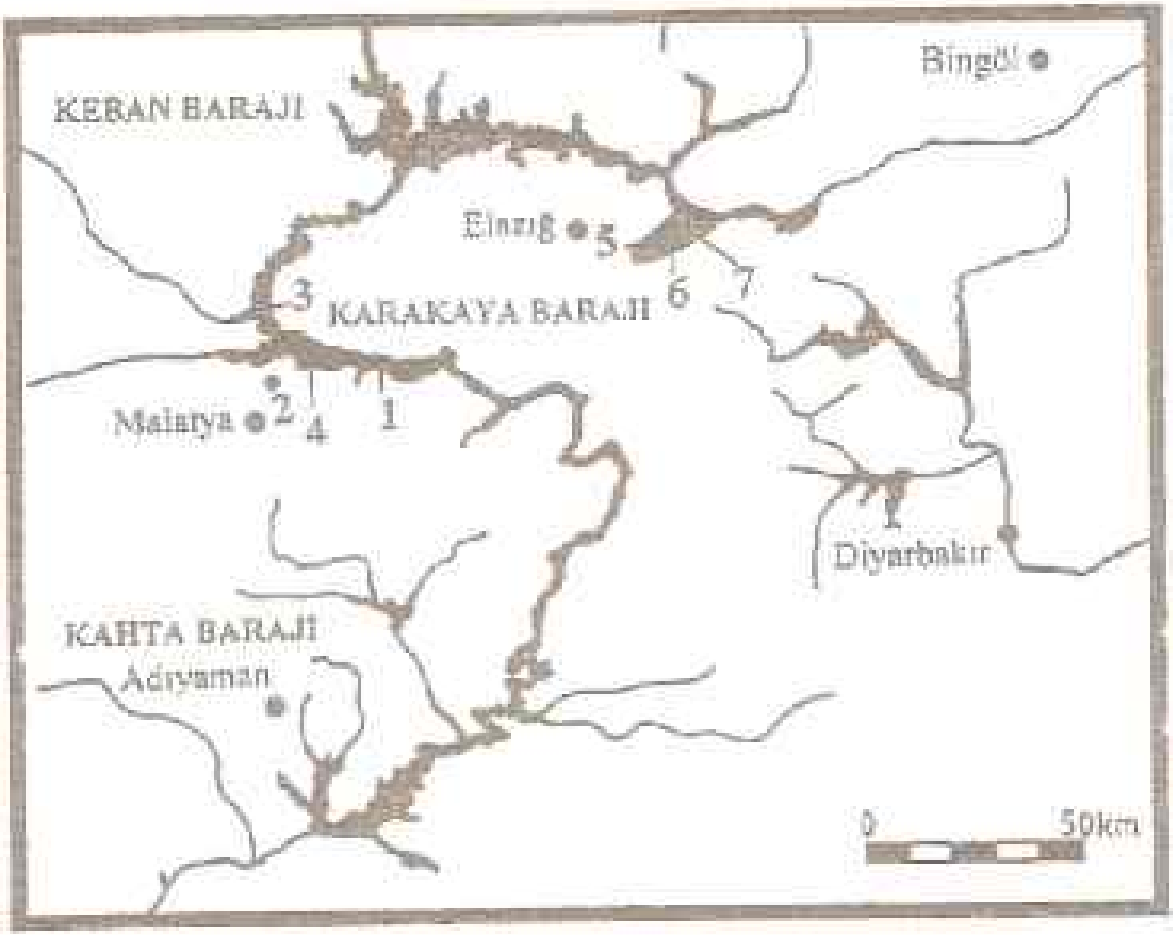
Ek 29. Harita 29

Ek 30. Harita 30

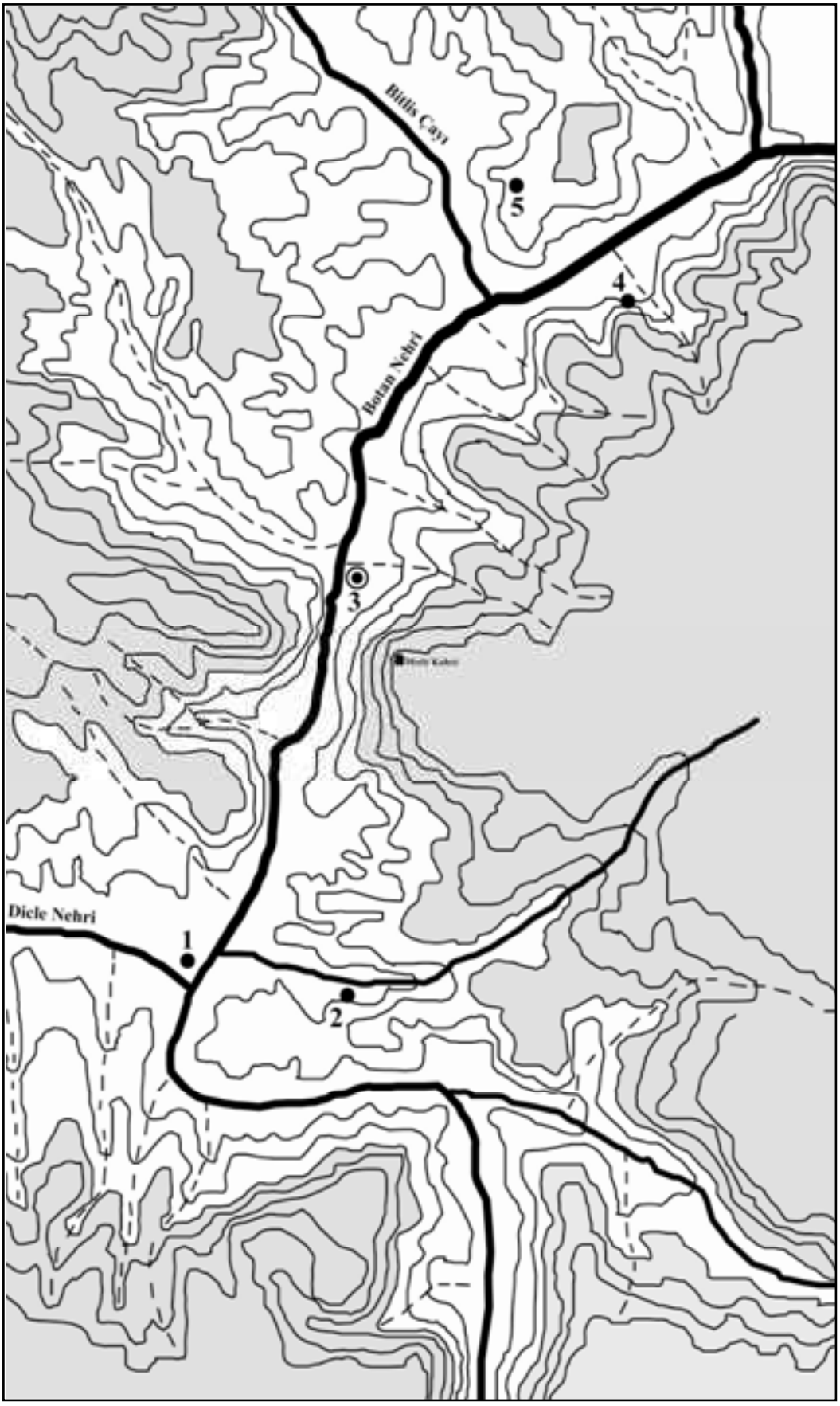
Ek 31. Harita 31

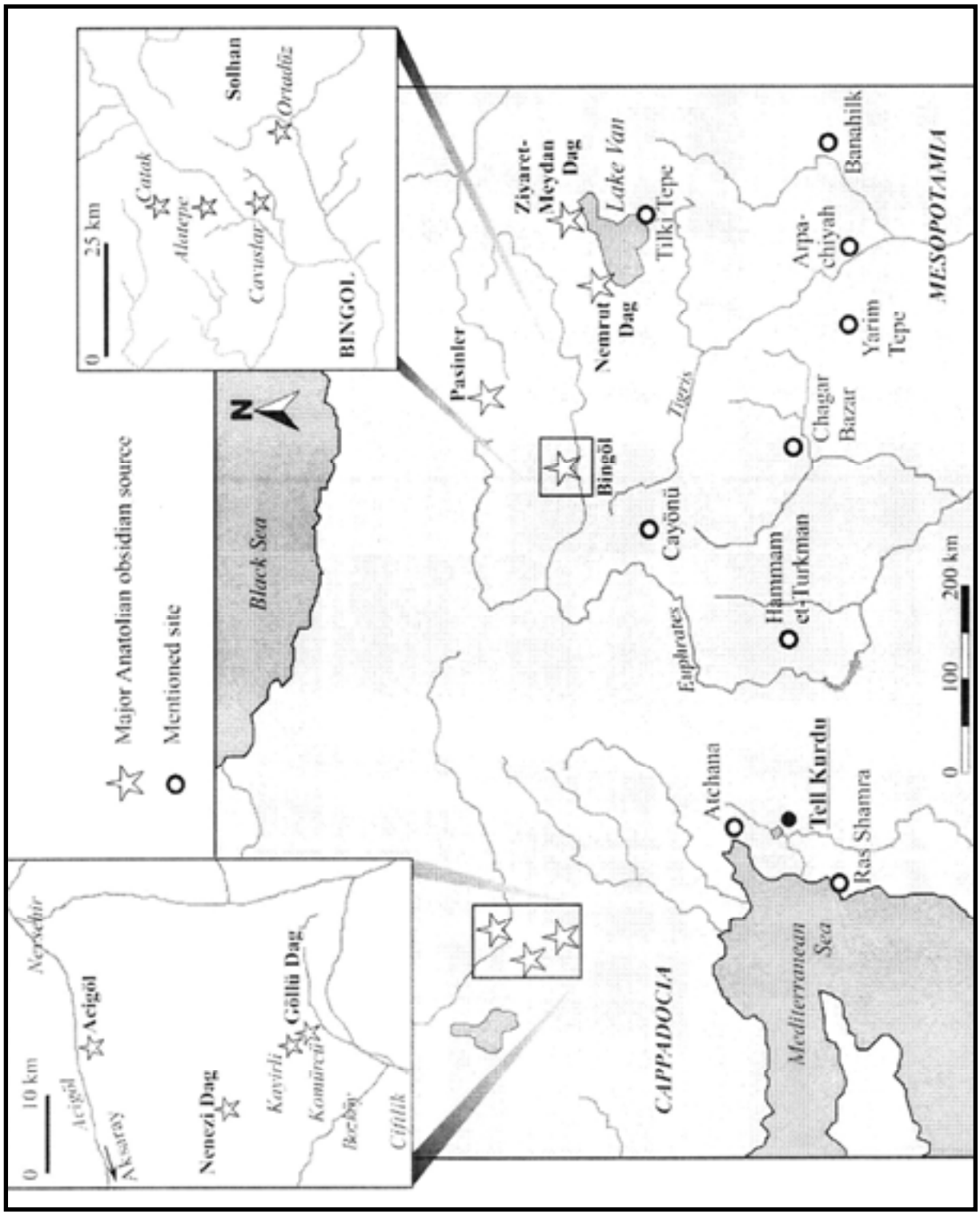
Haritaı Pirot Höyük ve Yakın Çevresinde Kazısı Yapılmış Başlıca Merkezler

1-Pirot Höyük
2-Arslantepe
3-İmikuşağı
4-Değirmentepe
5-Tepecik
6-Norşuntepe
7-Korucutepe

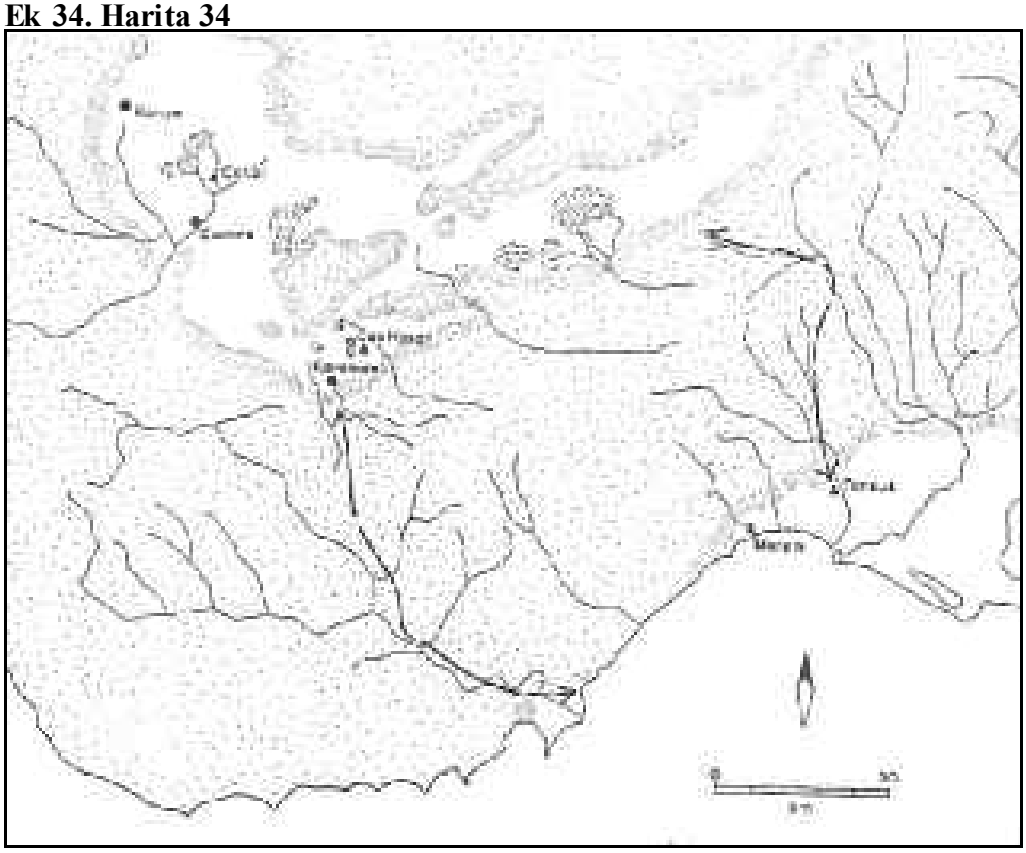
Ek 32. Harita 32

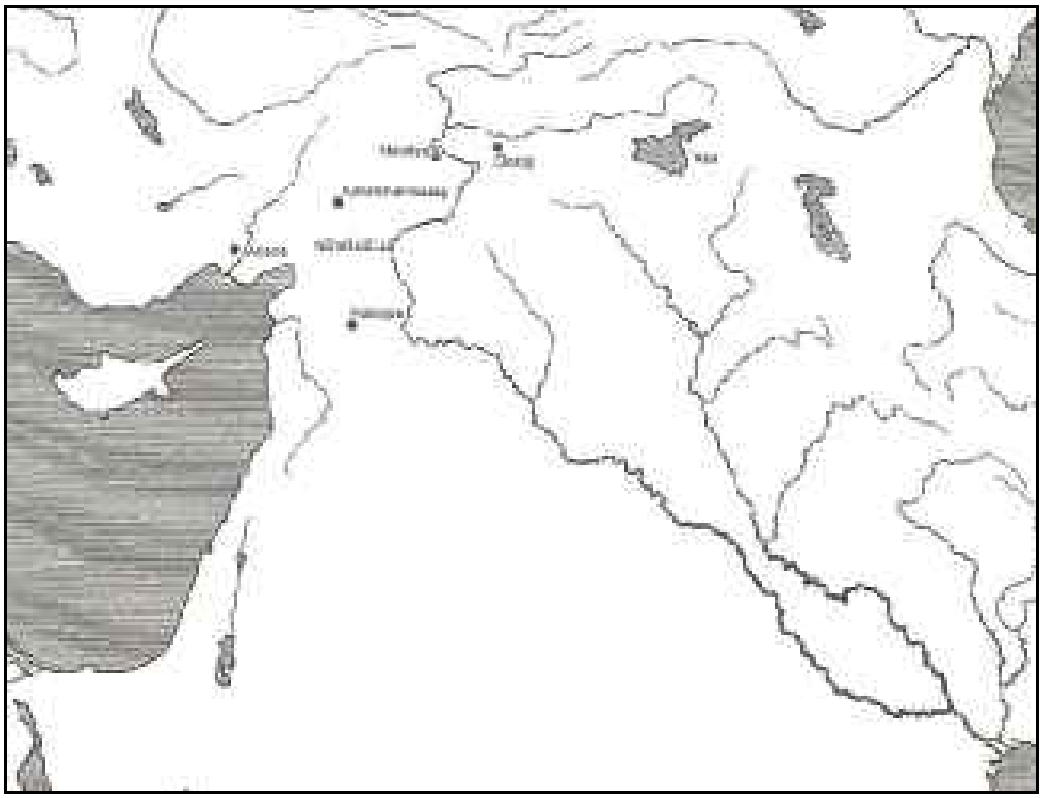
Ek 33. Harita 33

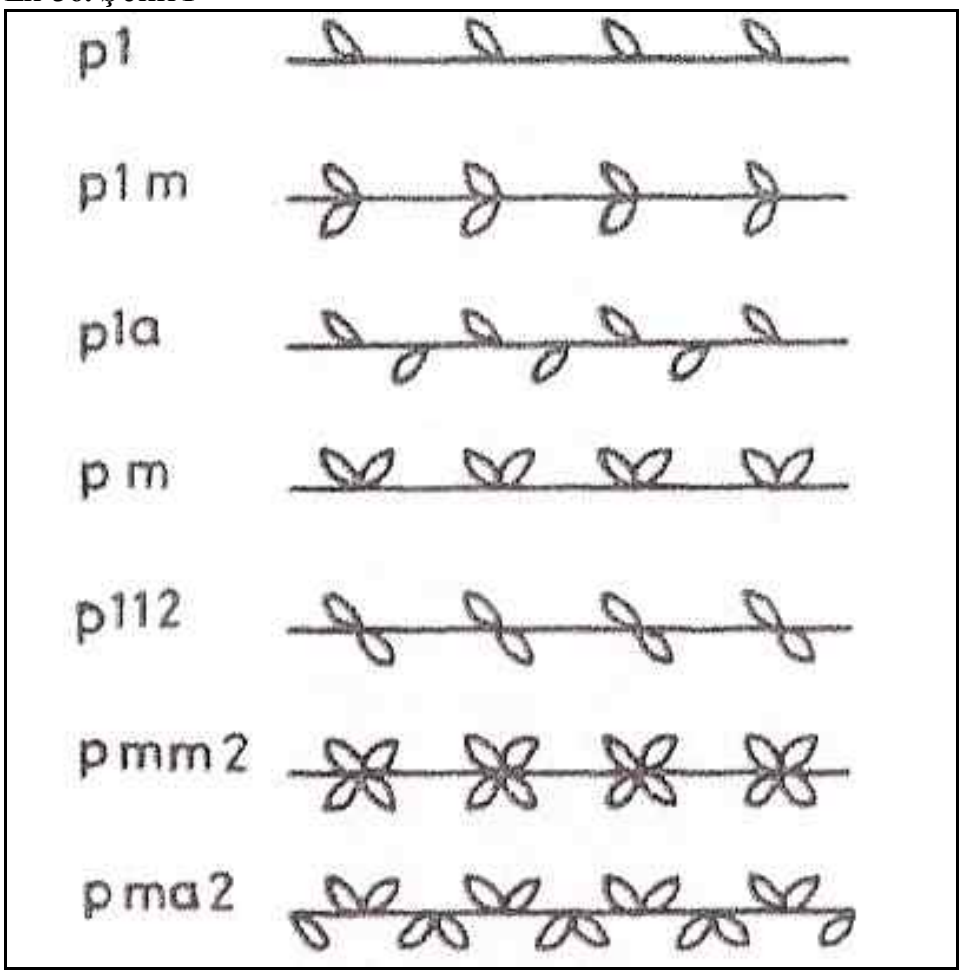
Ek 34. Harita 34

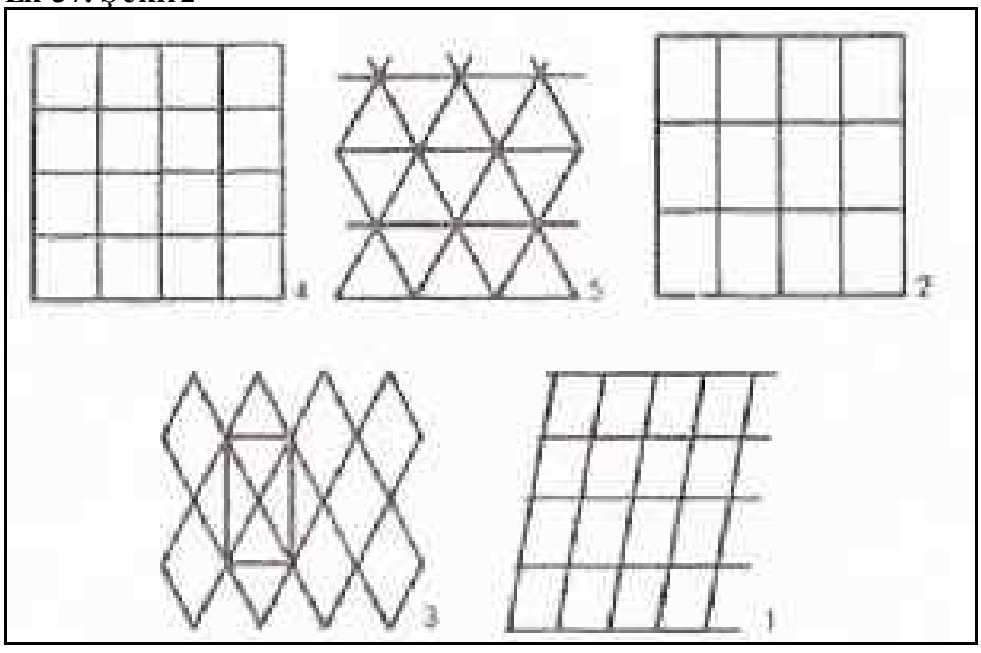
Ek 35. Harita 35

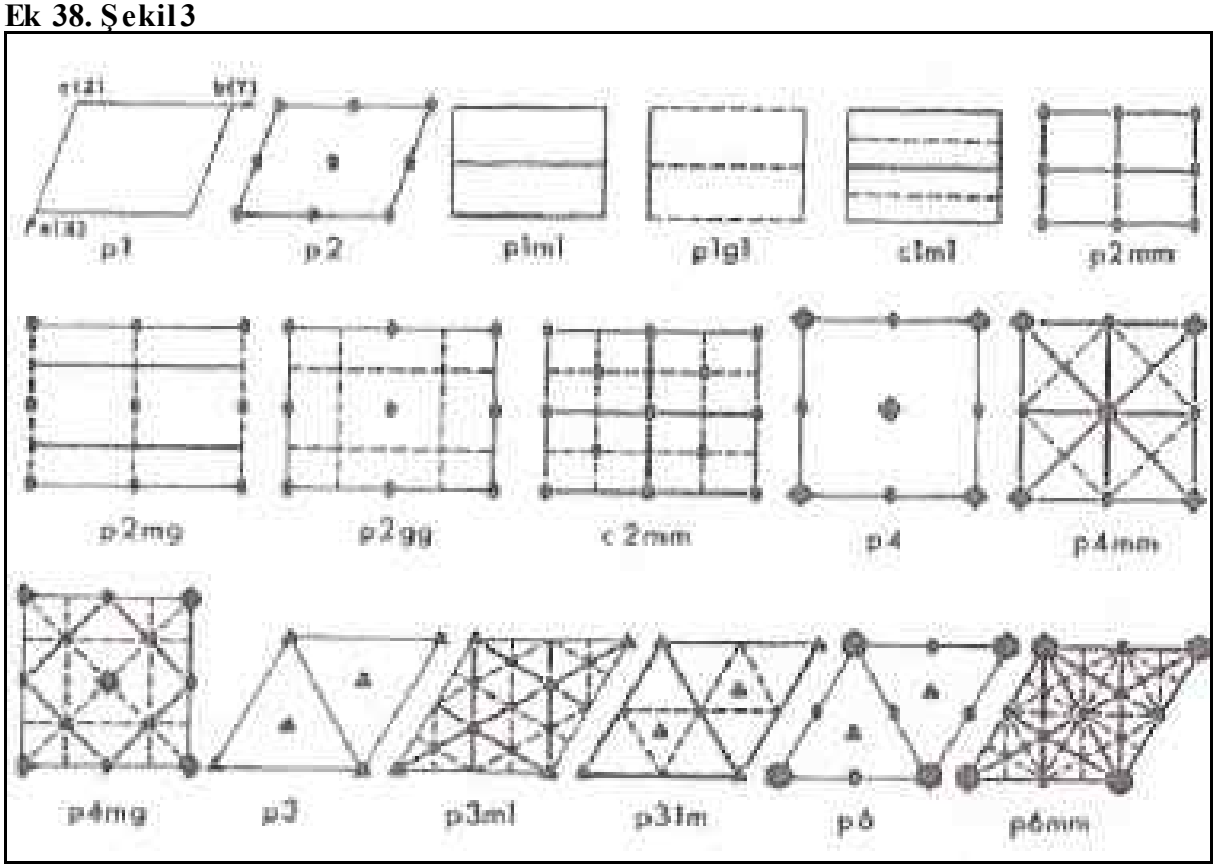
Ek 36. Şekil1

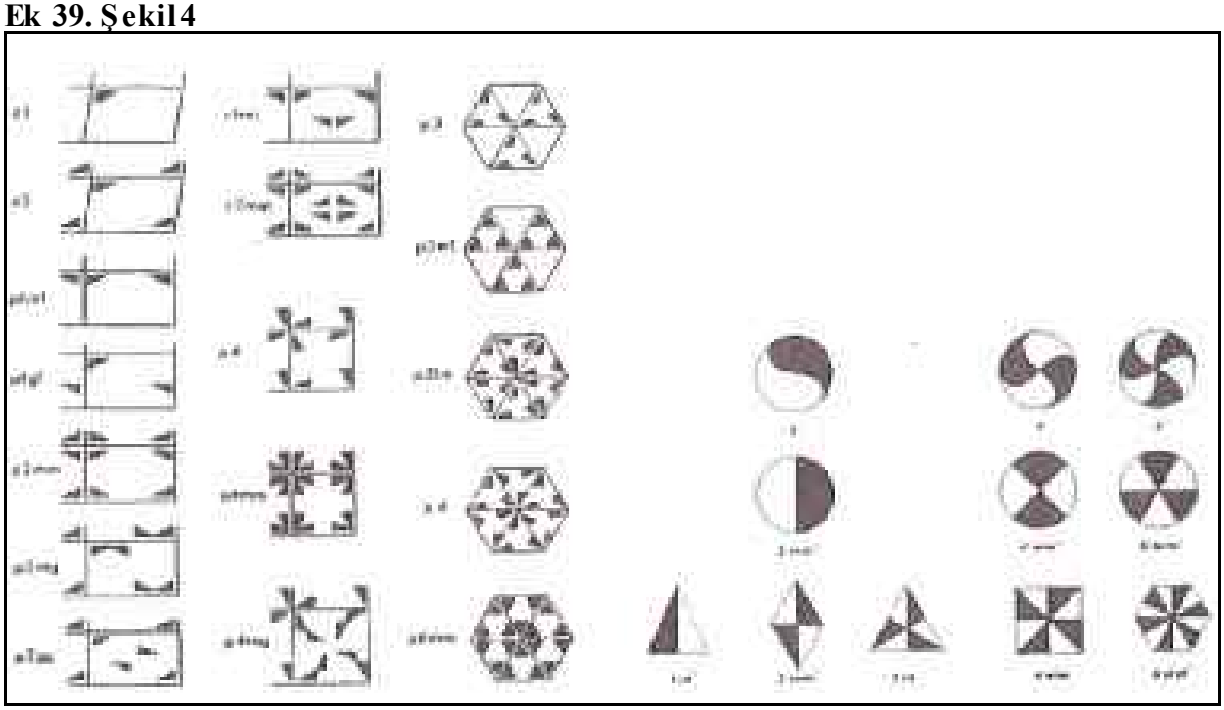
Ek 37. Şekil2

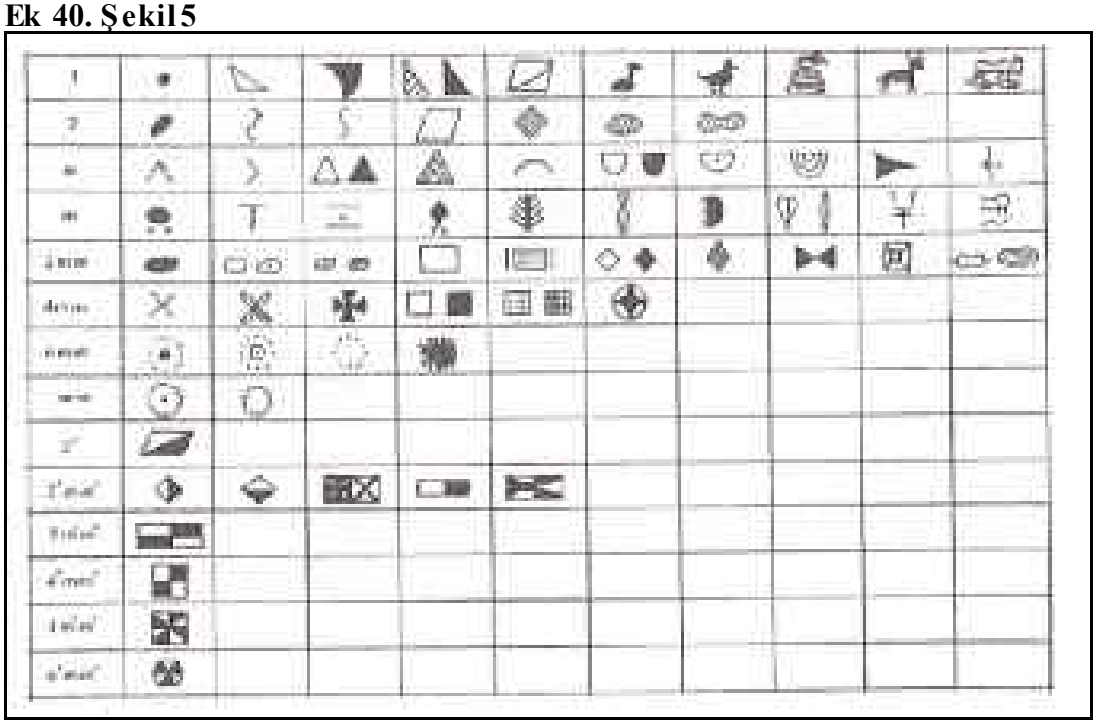
Ek 38. Şekil3

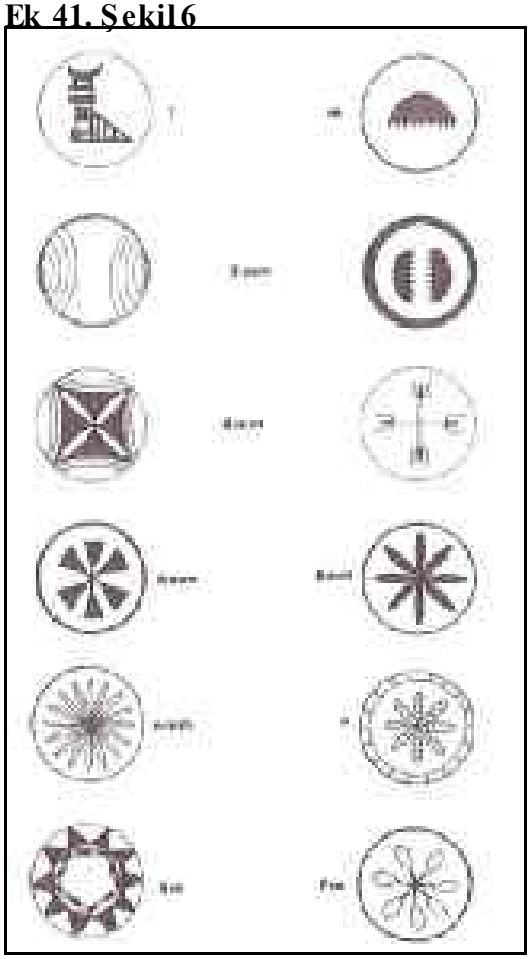
Ek 39. Şekil4

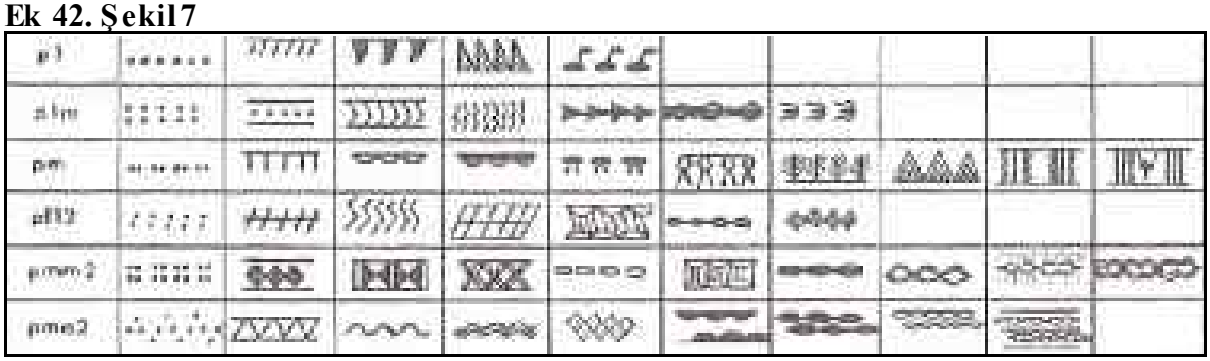
Ek 40. Şekil5

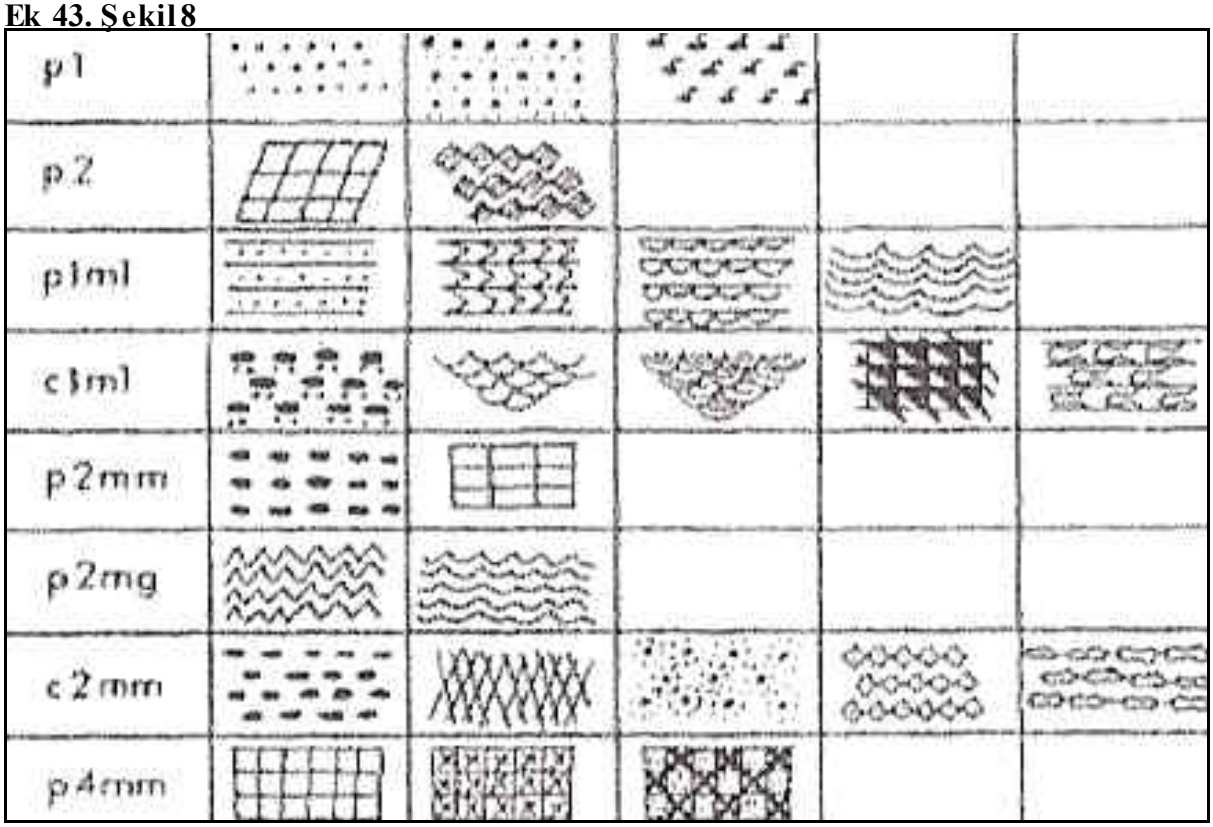
Ek 41. Şekil6

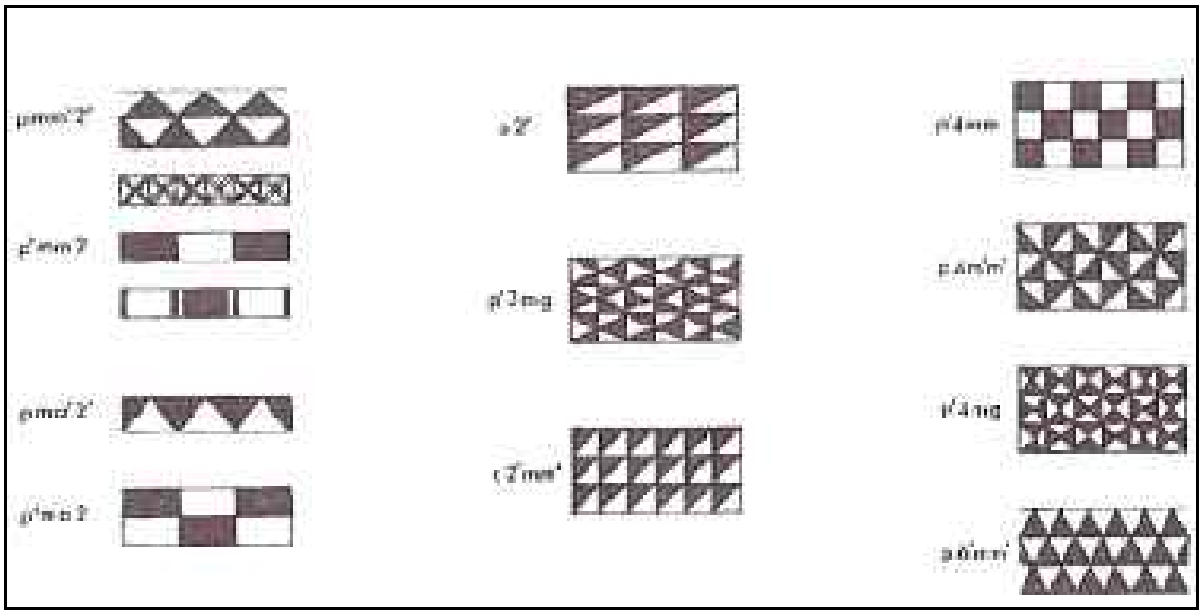
Ek 42. Şekil7

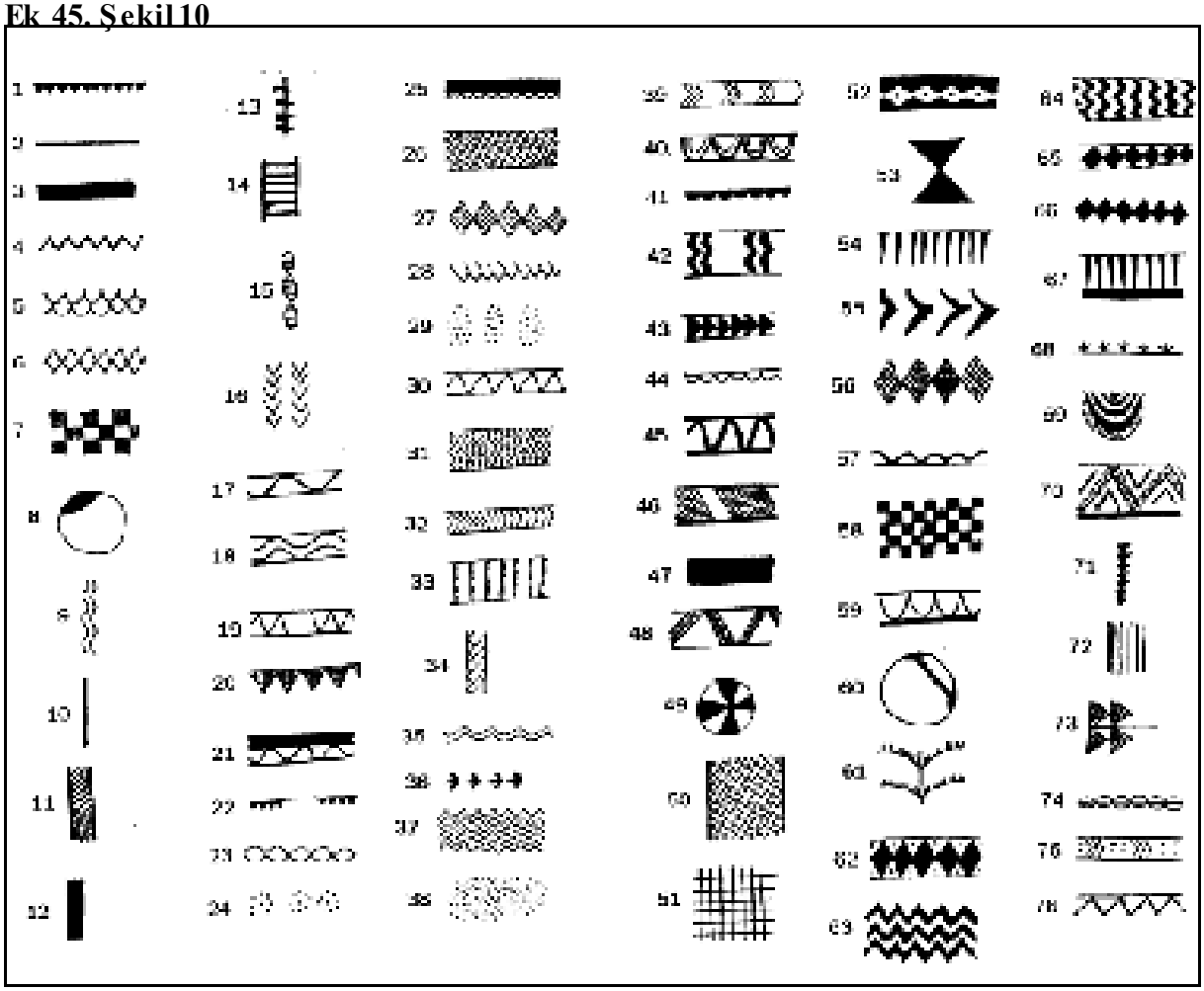
Ek 43. Şekil8

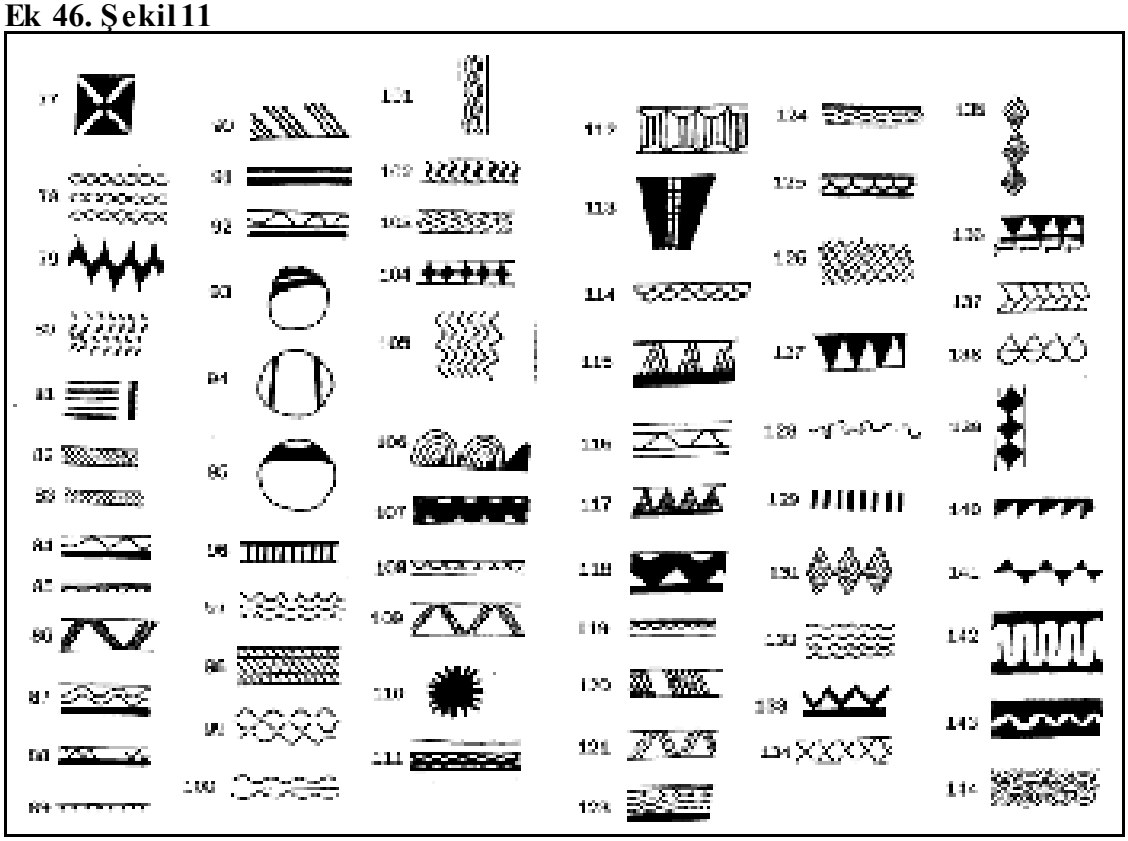
Ek 44. Şekil9

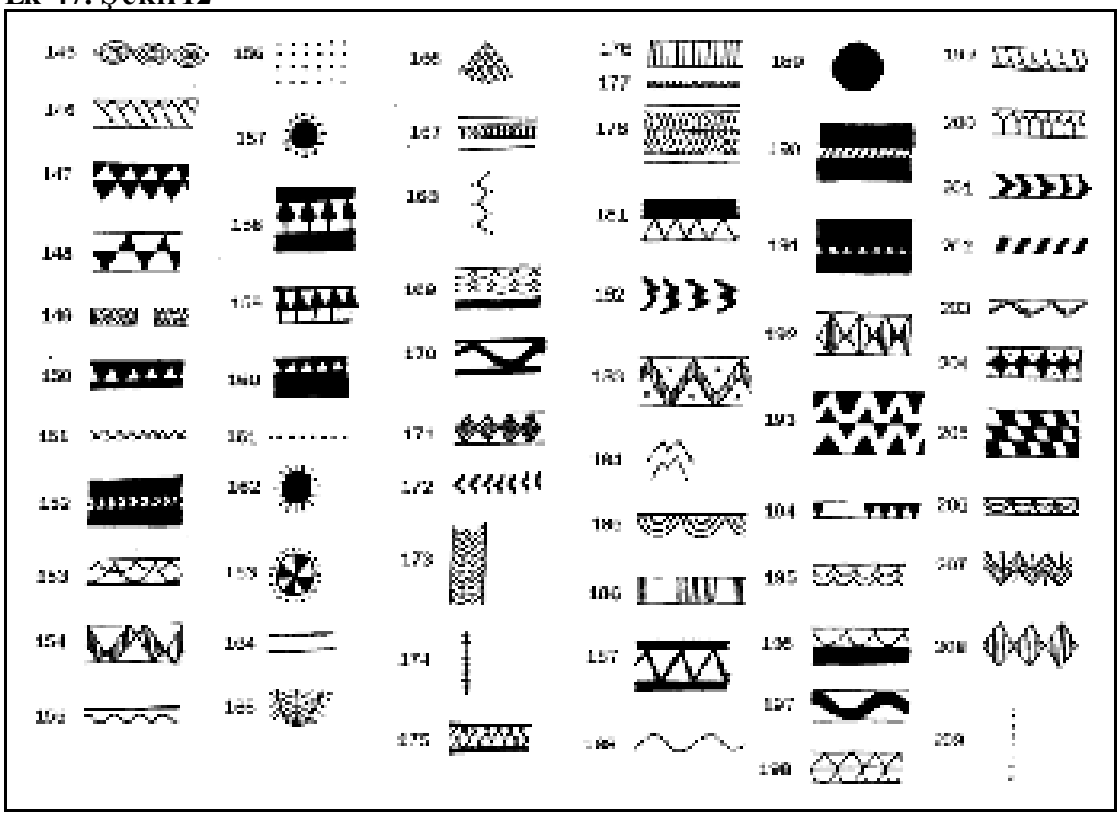
Ek 45. Şekil10

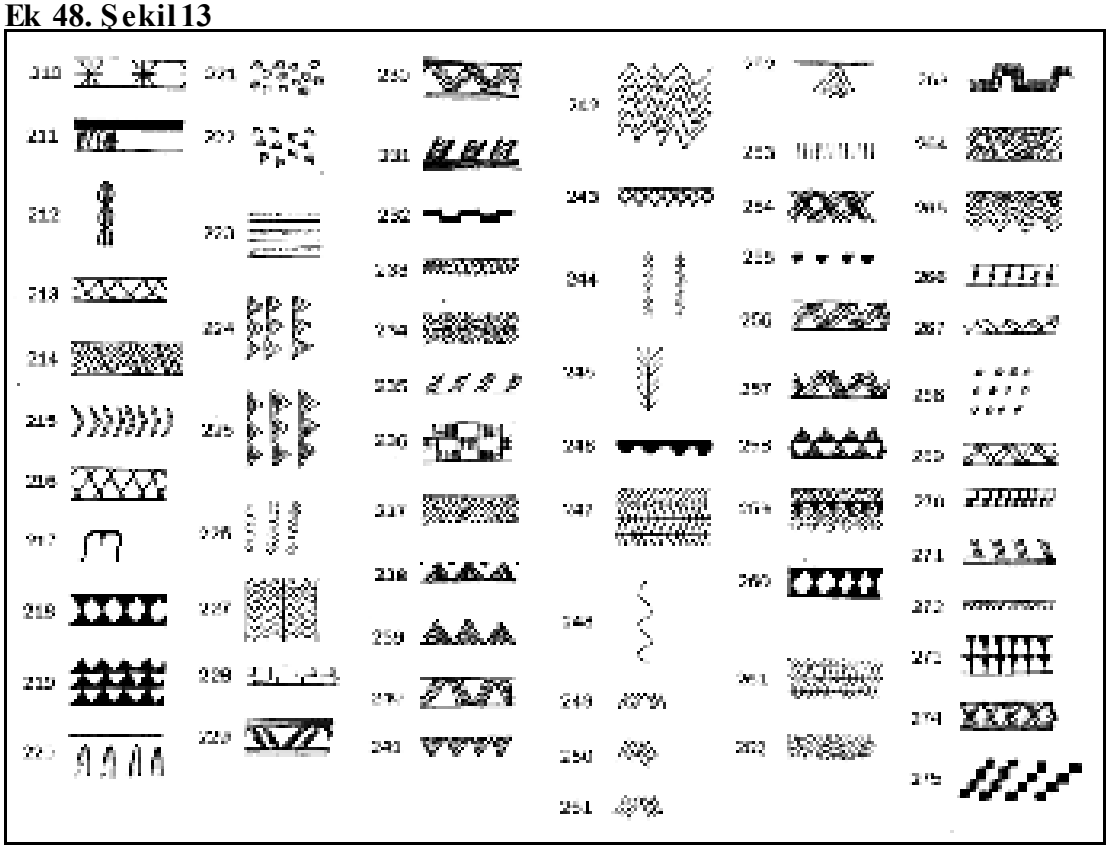
Ek 46. Şekil 11

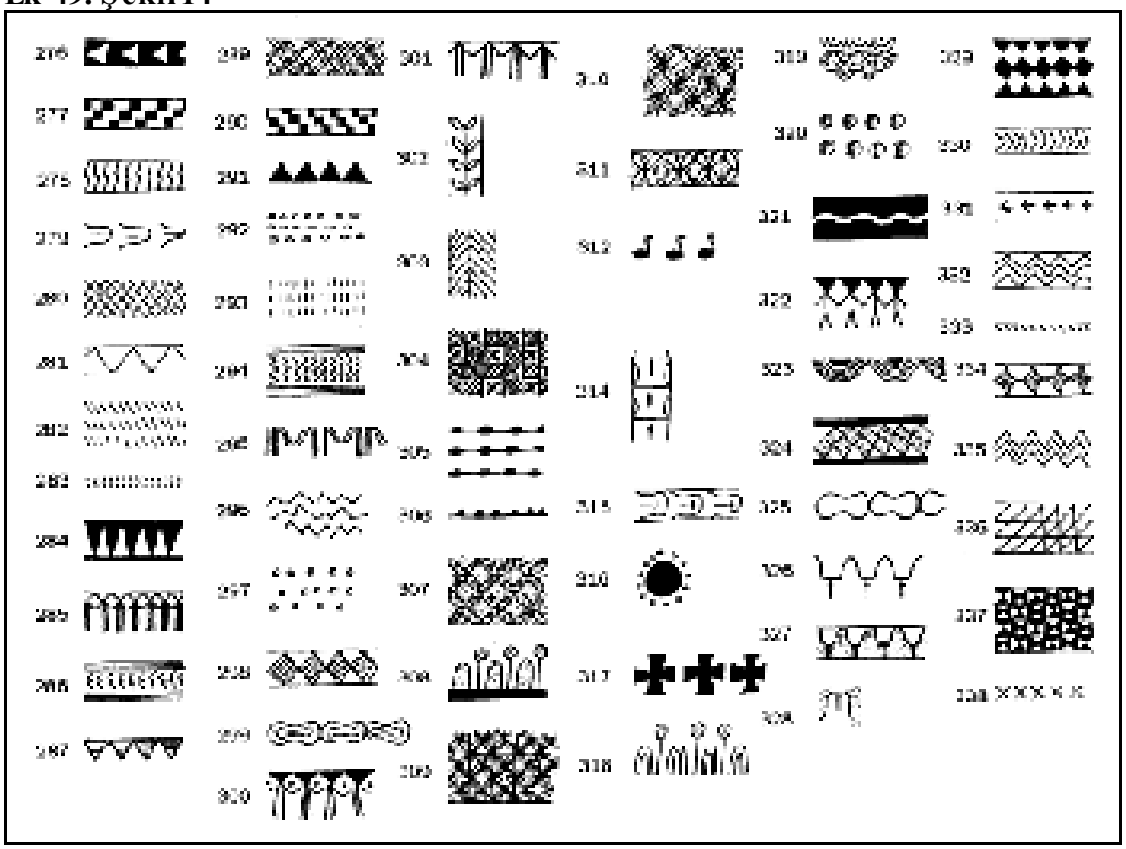
Ek 47. Şekil 12

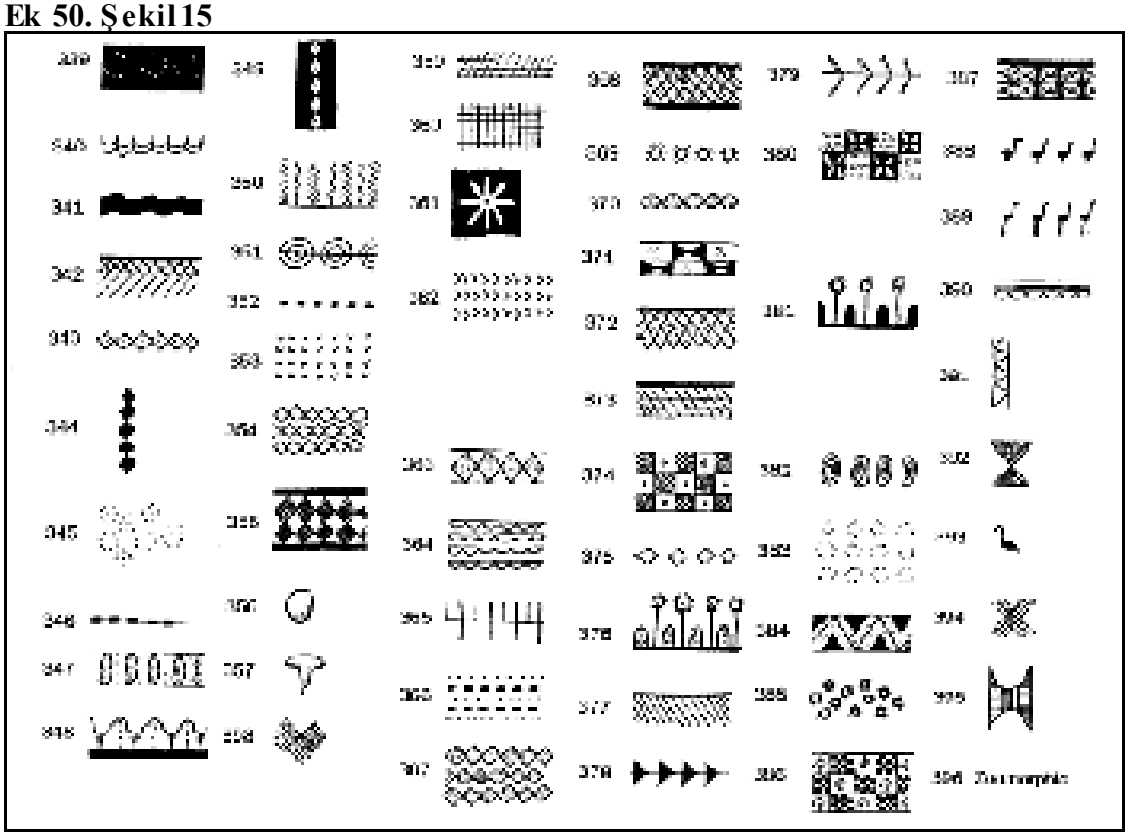
Ek 48. Şekil 13

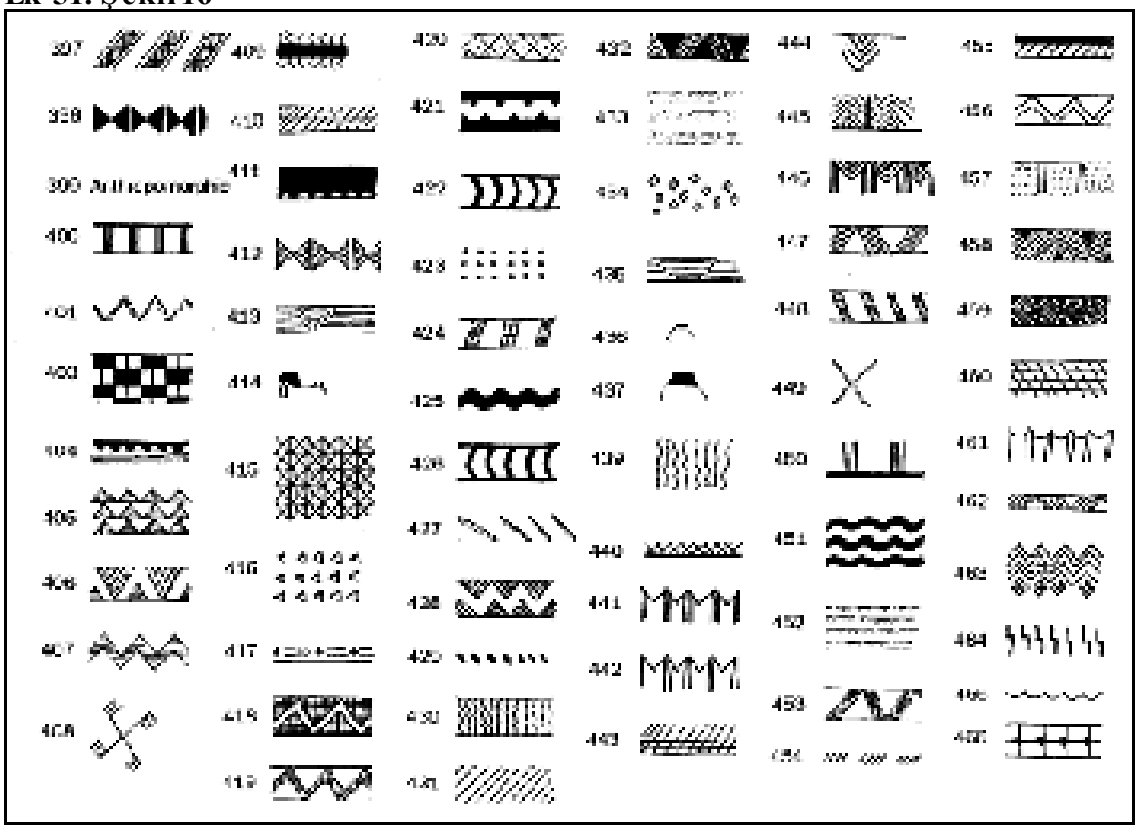
Ek 49. Şekil 14

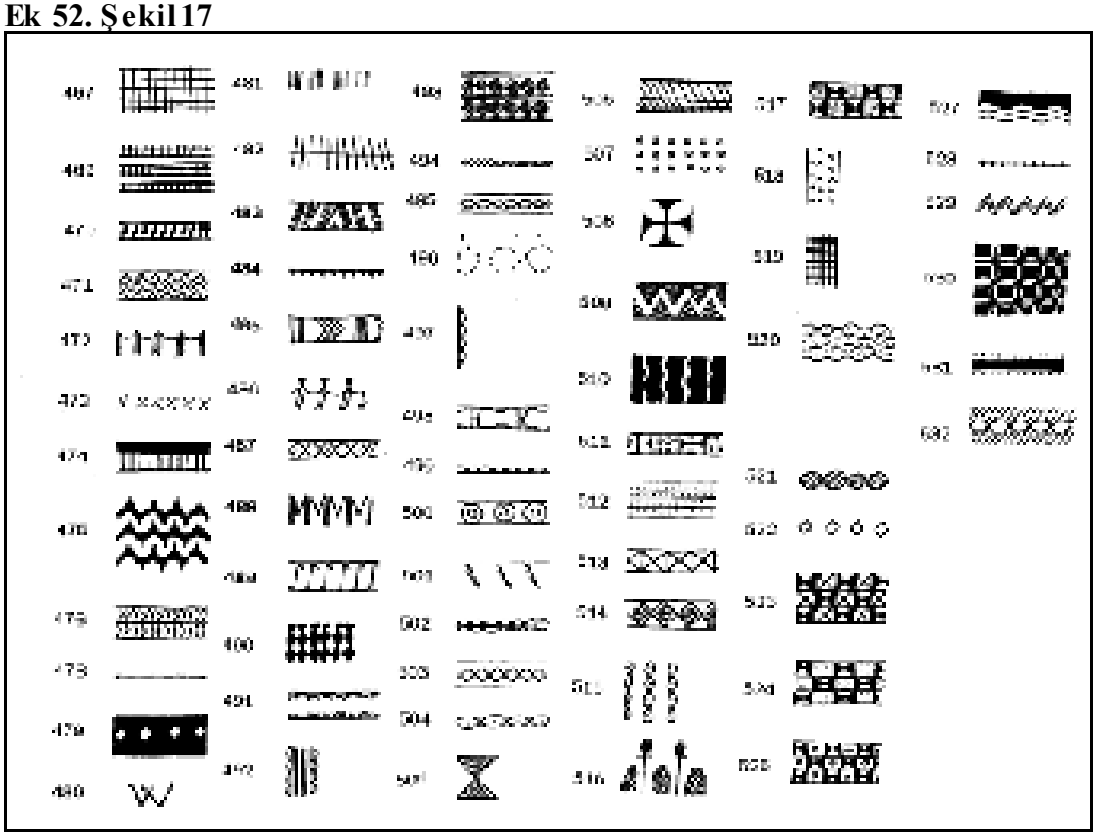
Ek 50. Şekil15

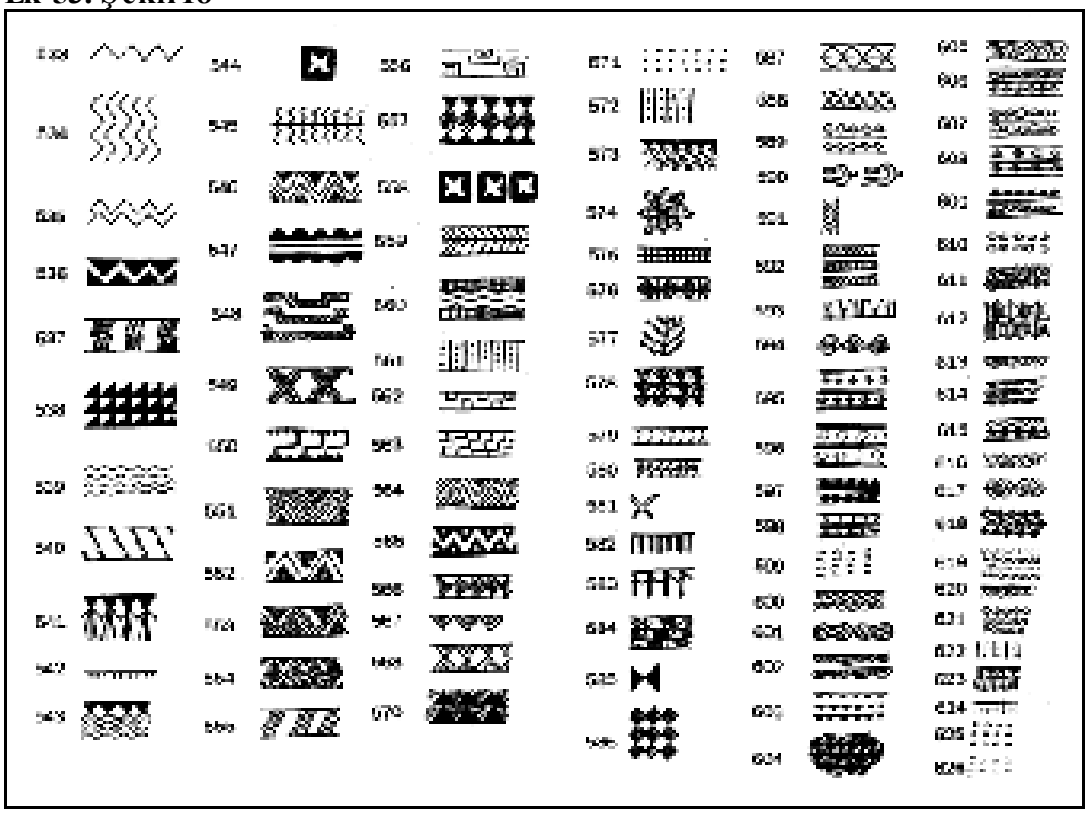
Ek 51. Şekil16

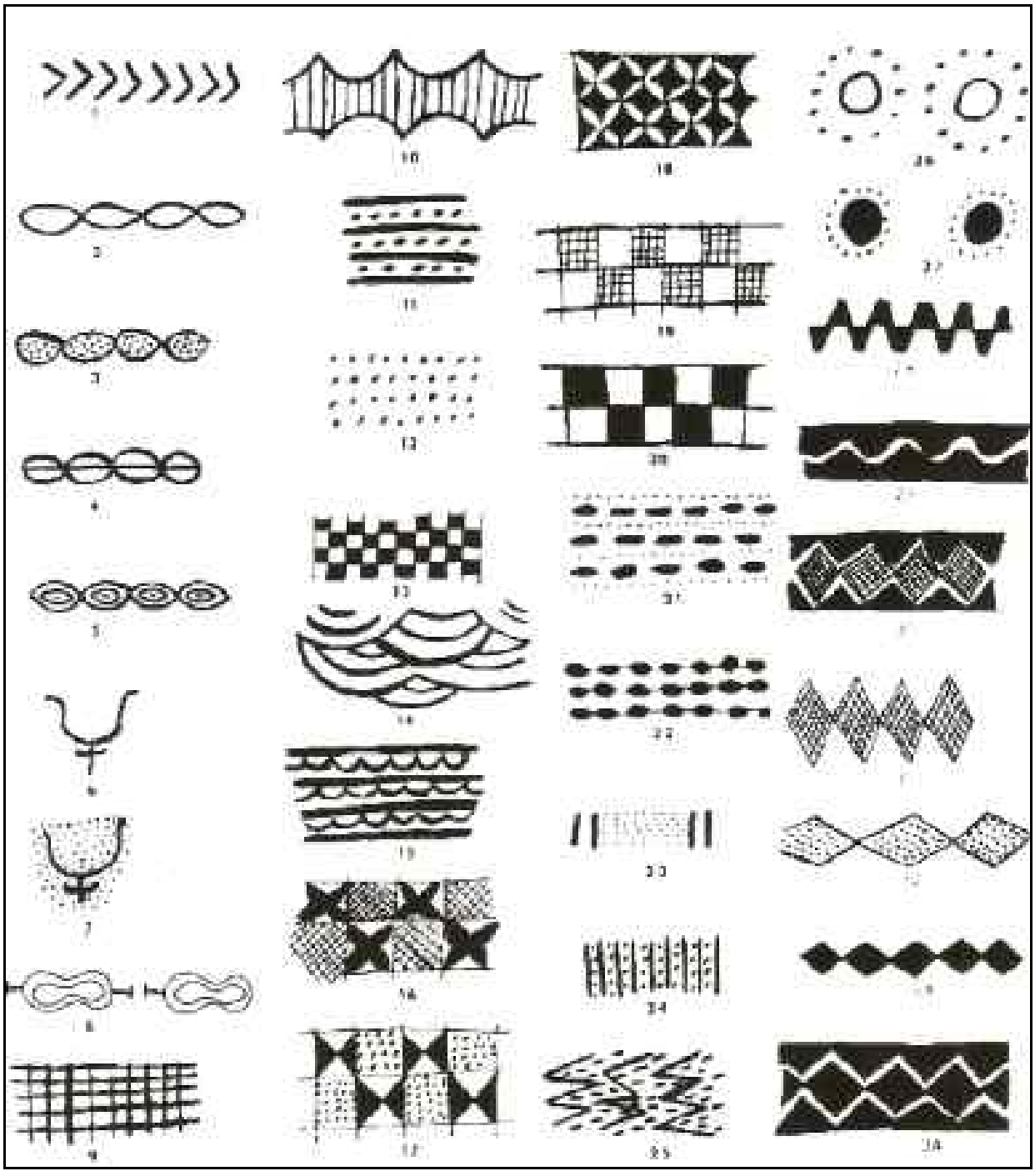
Ek 52. Şekil 17

Ek 53. Şekil 18

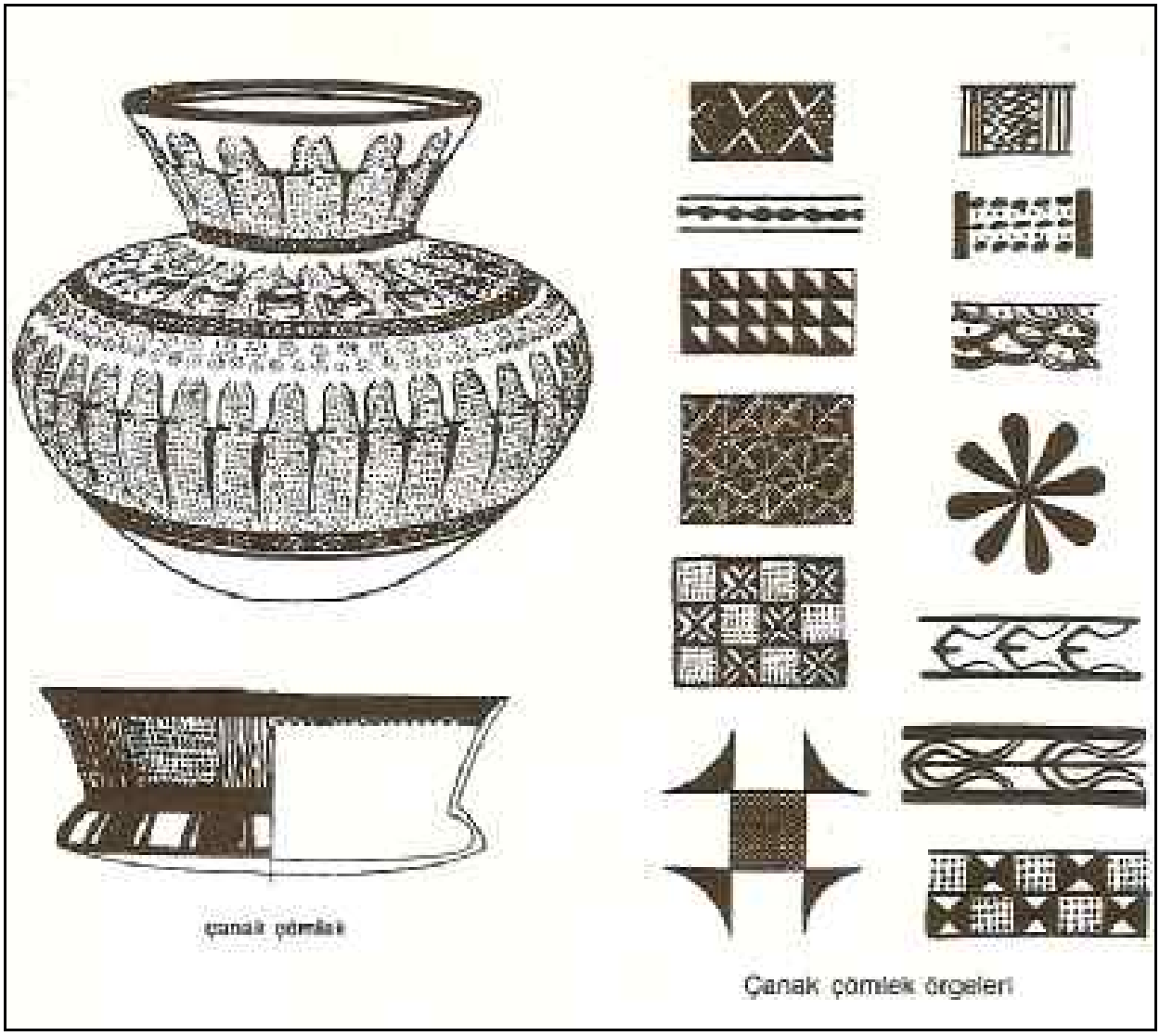
Ek 54. Şekil 19

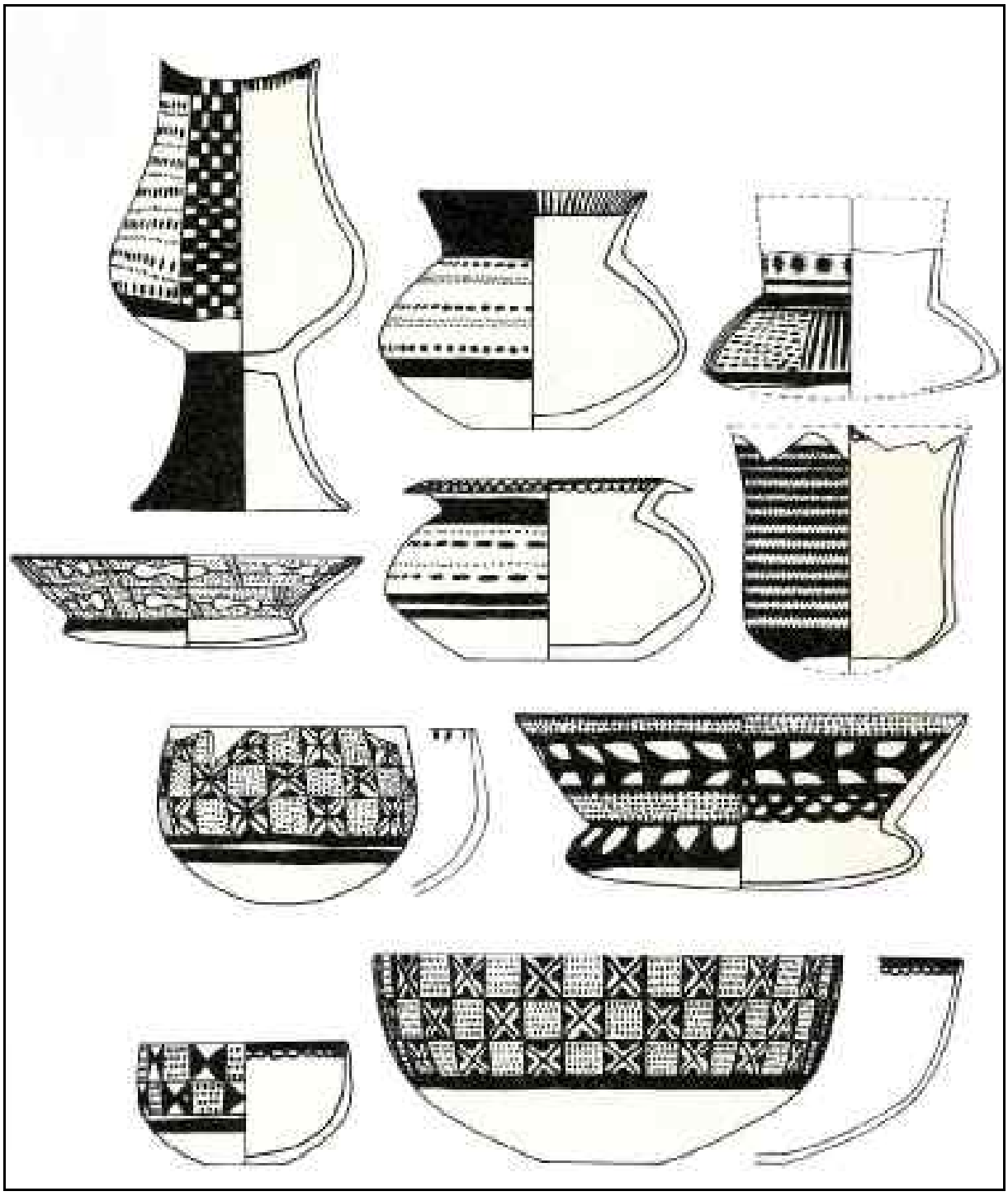
Ek 55. Şekil20

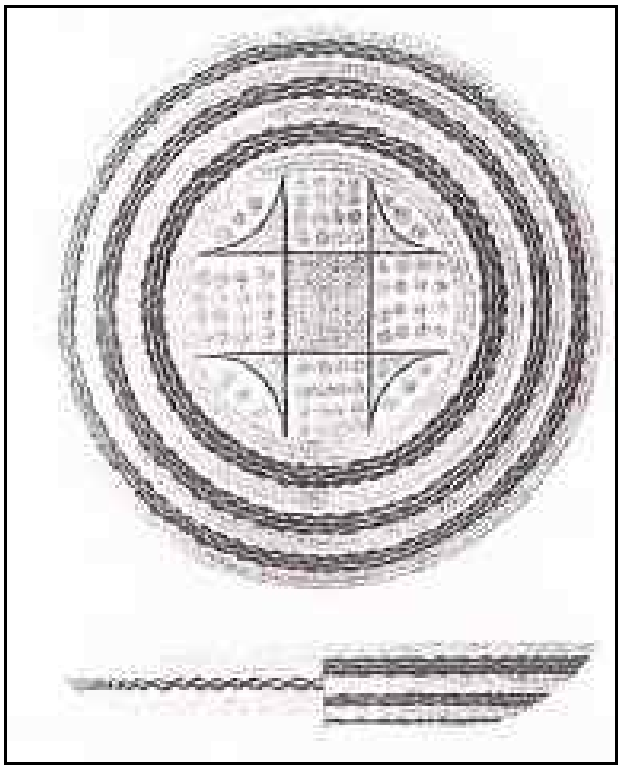
Ek 56. Şekil21

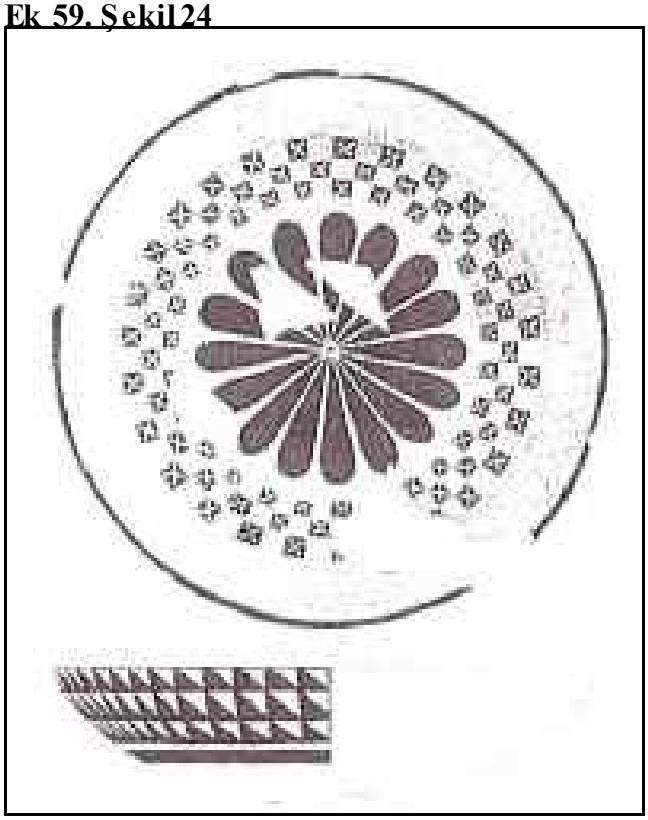
Ek 57. Şekil 22

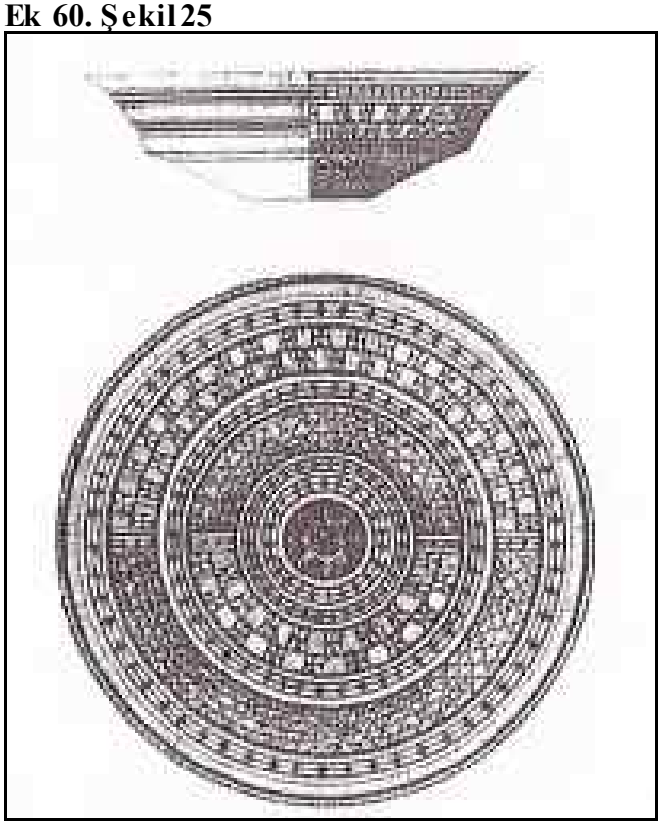
Ek 58. Şekil23

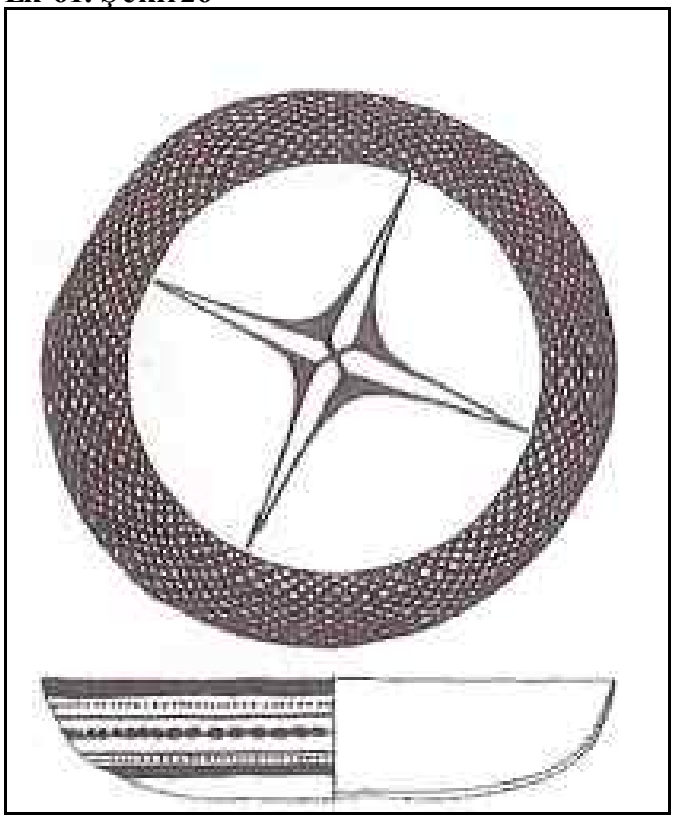
Ek 59. Şekil24

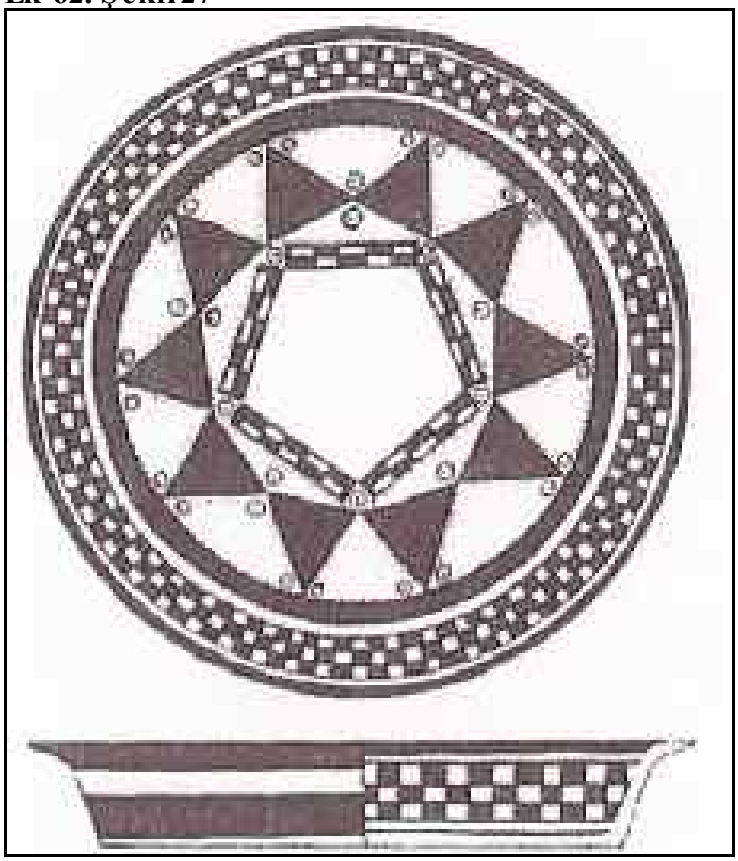
Ek 60. Şekil25

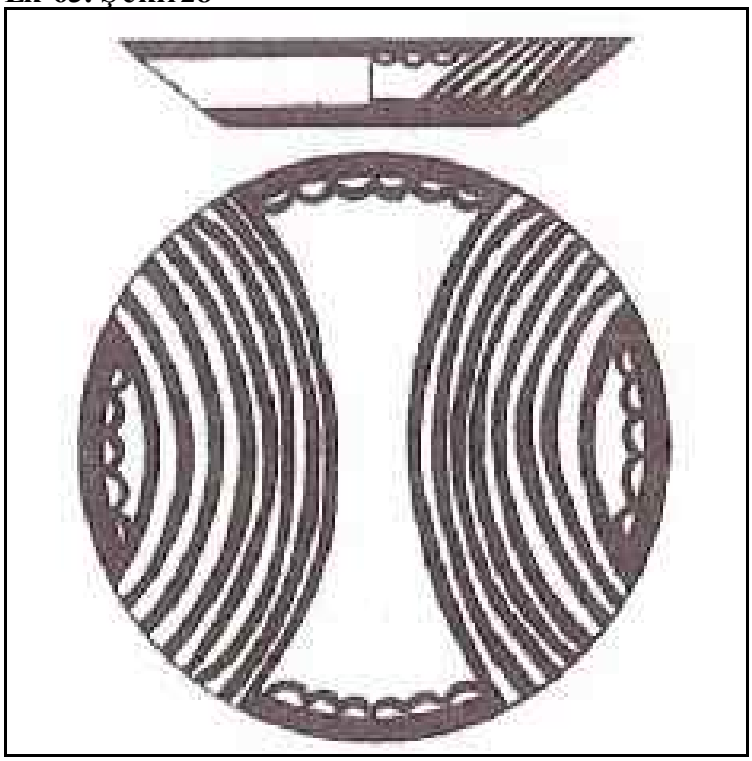
Ek 61. Şekil26

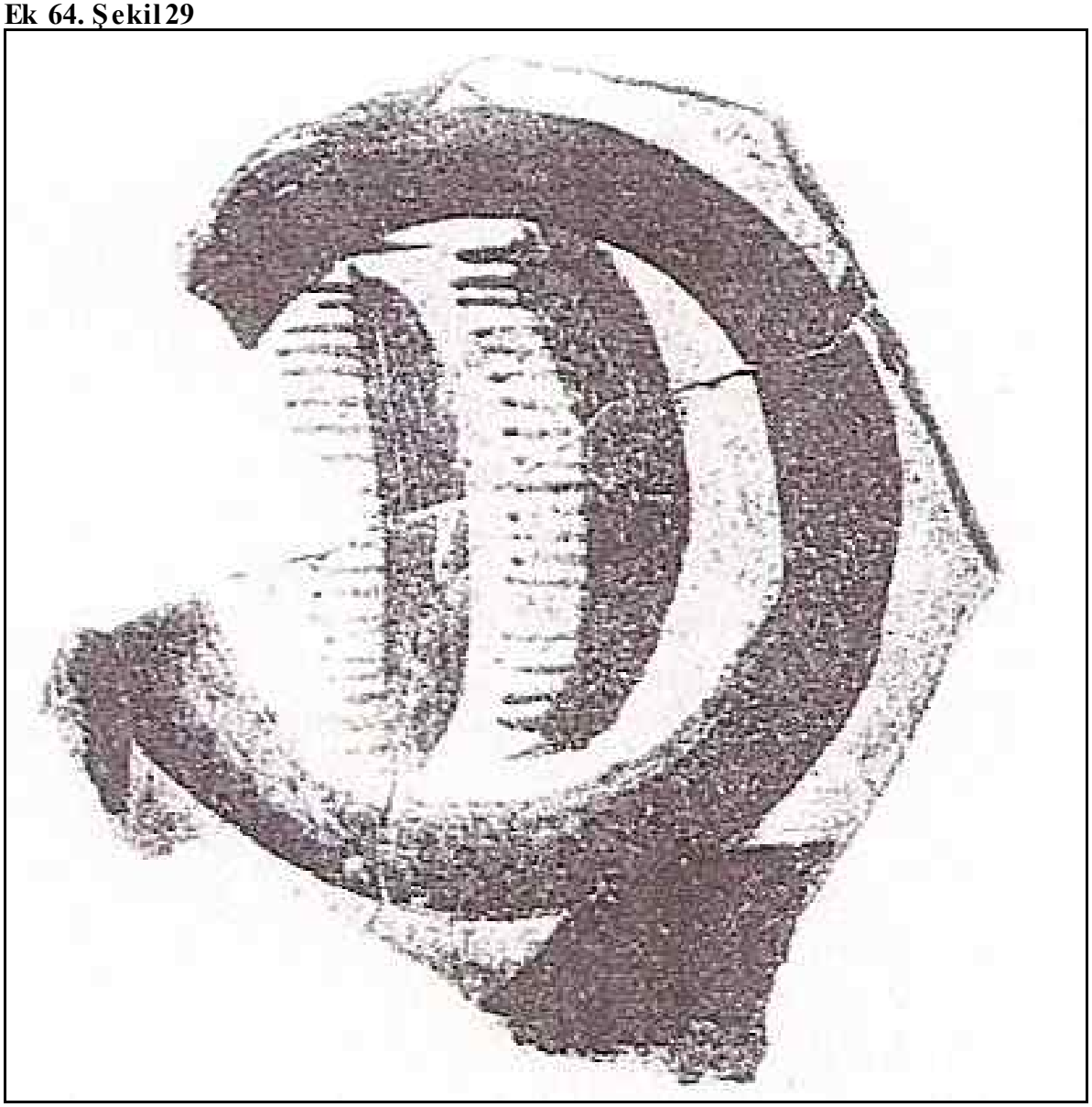
Ek 62. Şekil 27

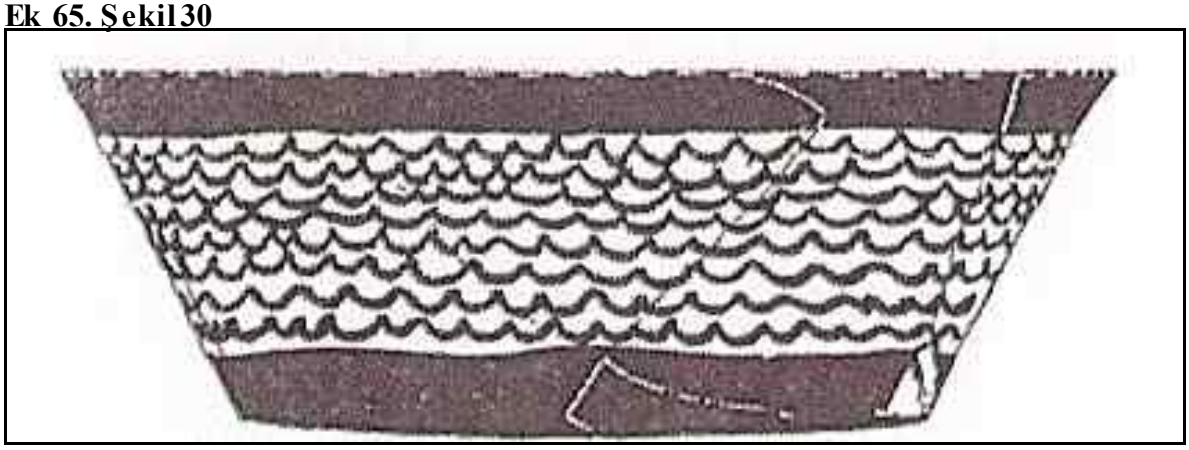
Ek 63. Şekil 28

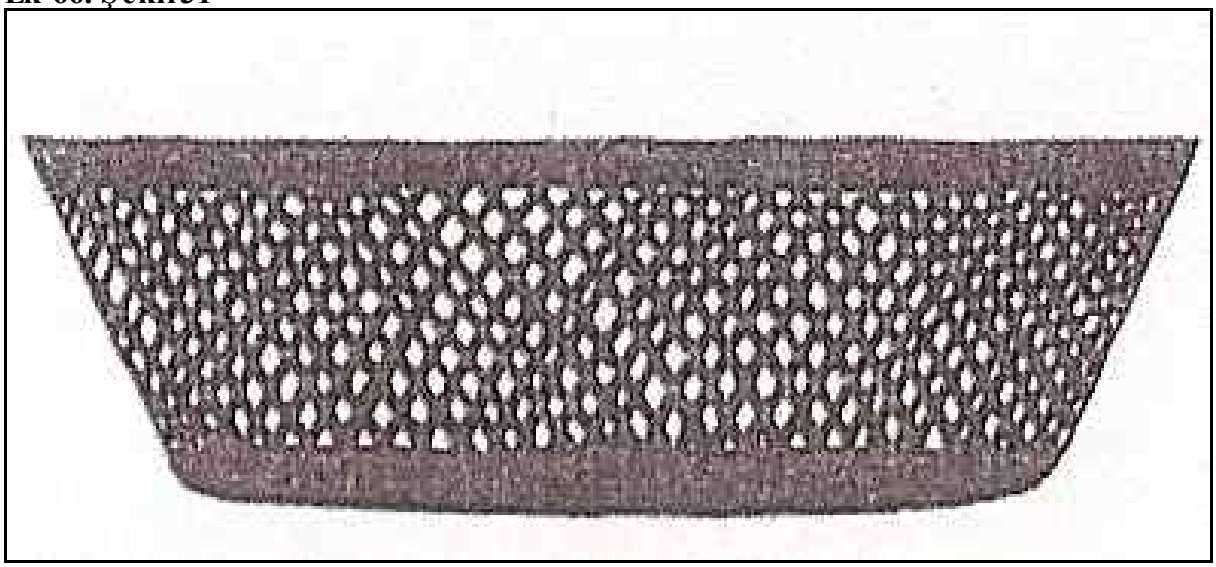
Ek 64. Şekil29

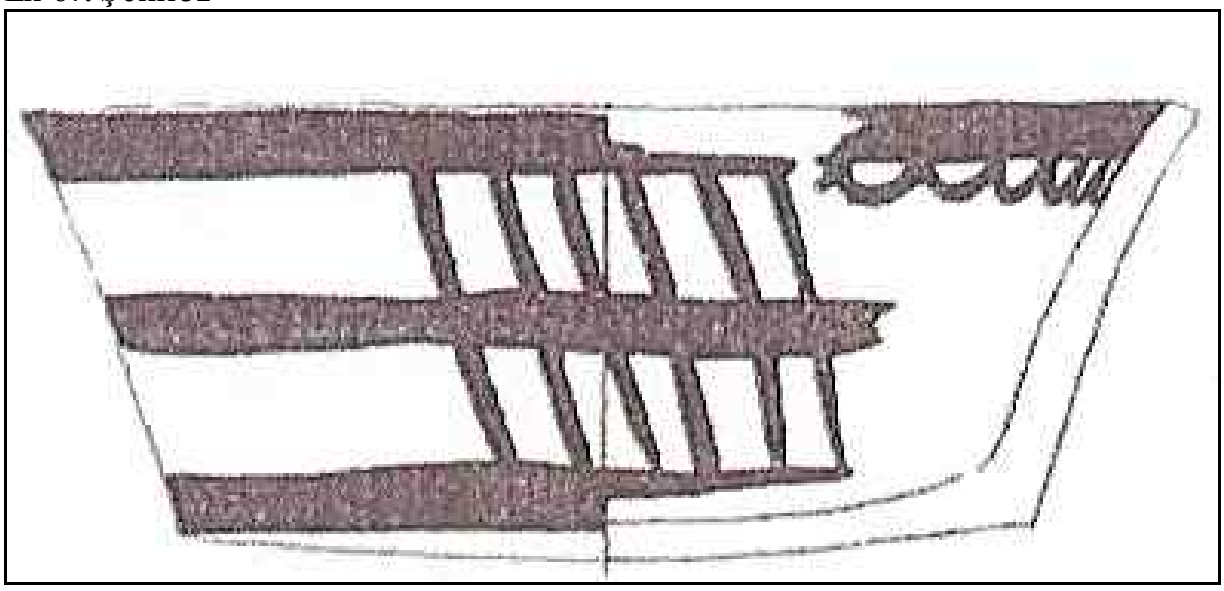
Ek 65. Şekil30

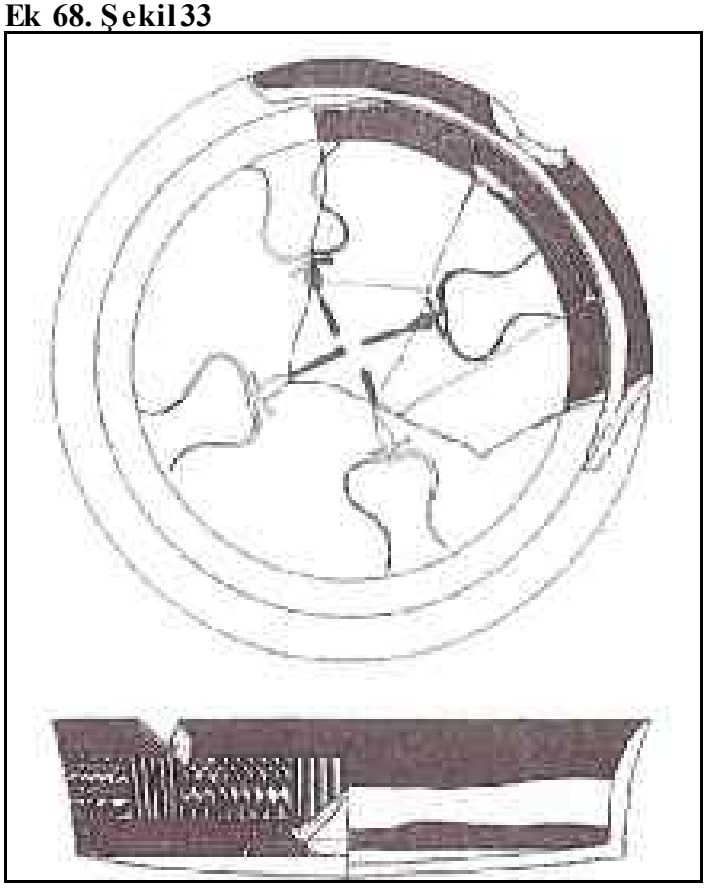
Ek 66. Şekil31

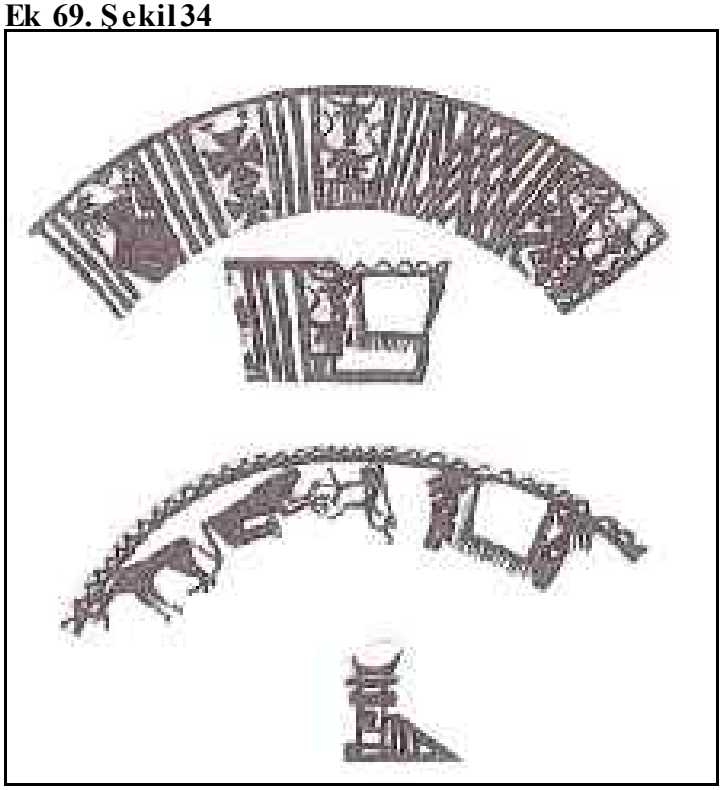
Ek 67. Şekil32

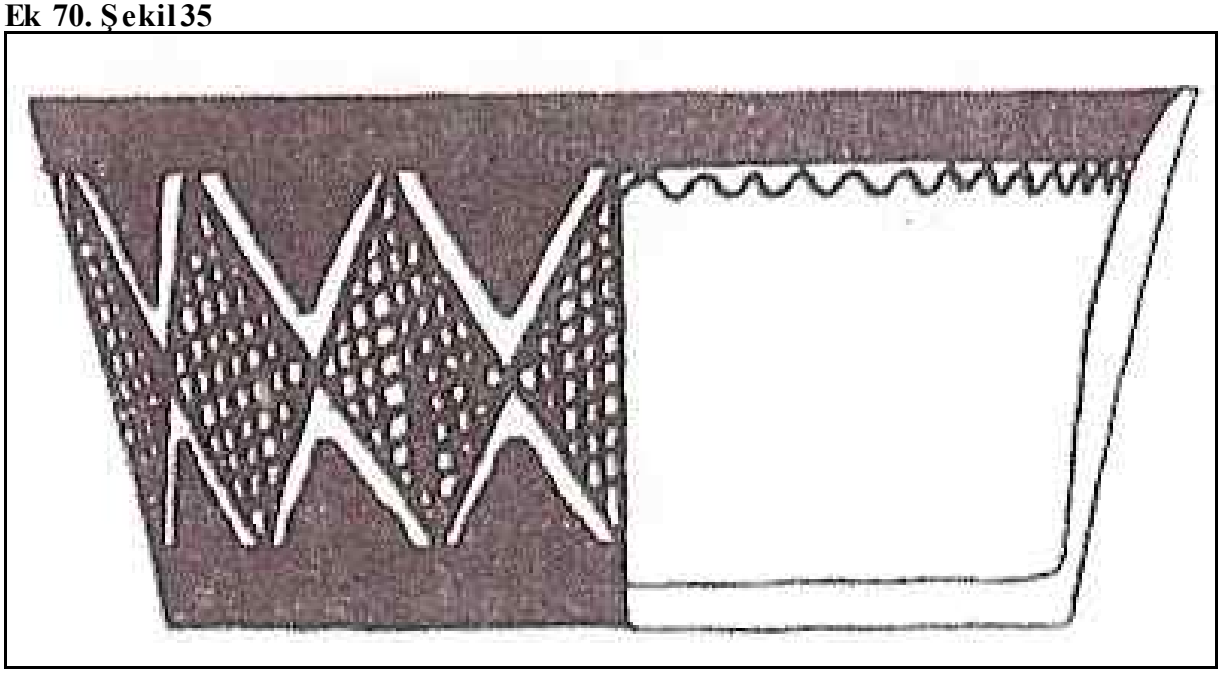
Ek 68. Şekil33

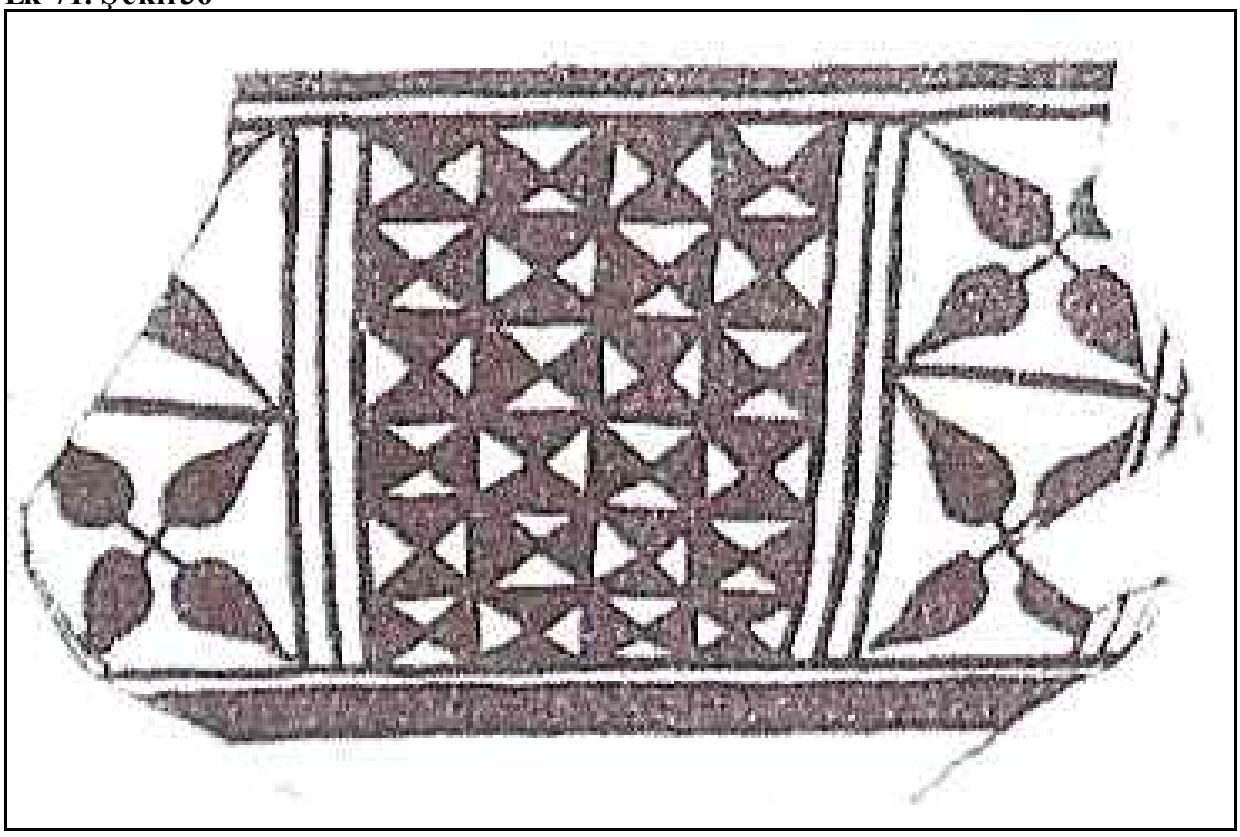
Ek 69. Şekil34

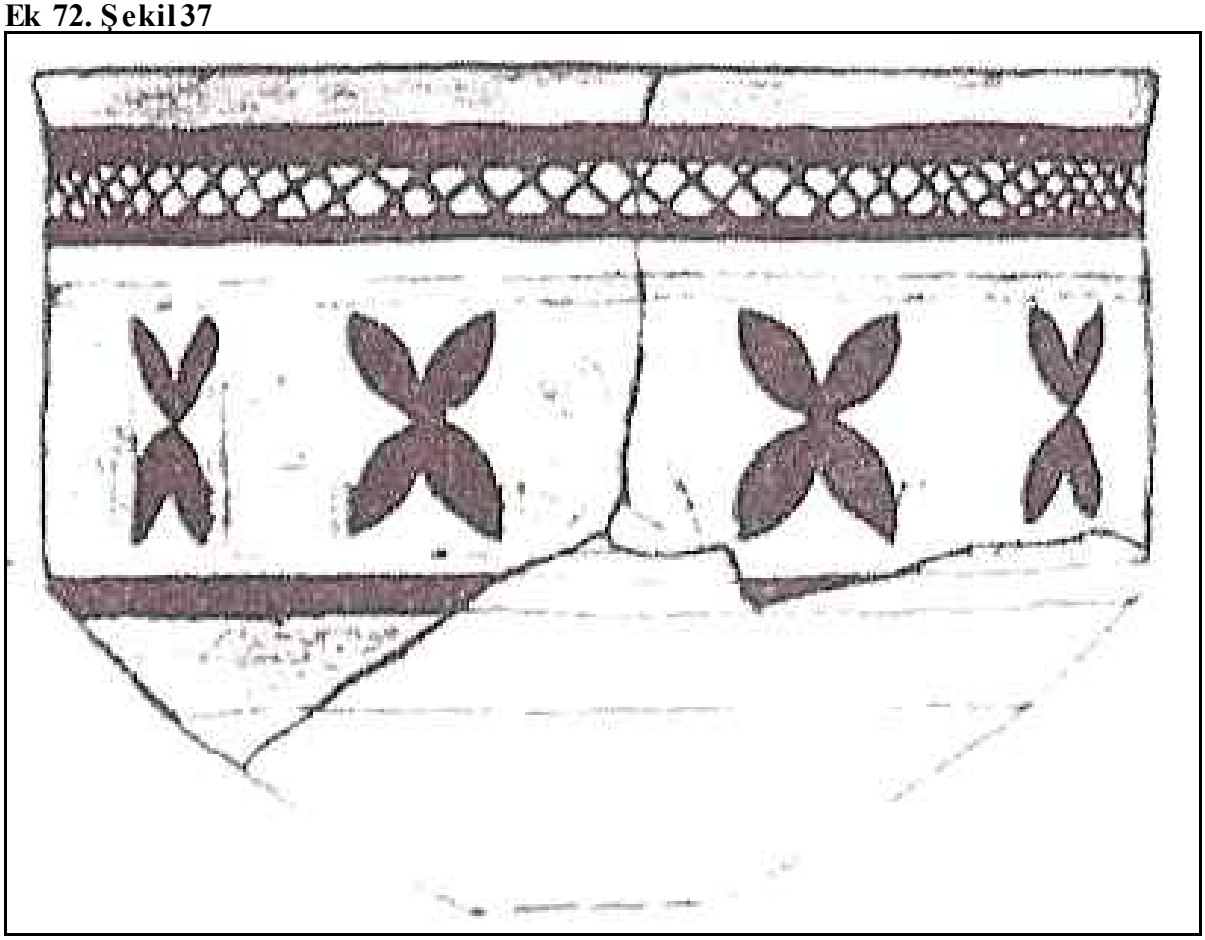
Ek 70. Şekil35

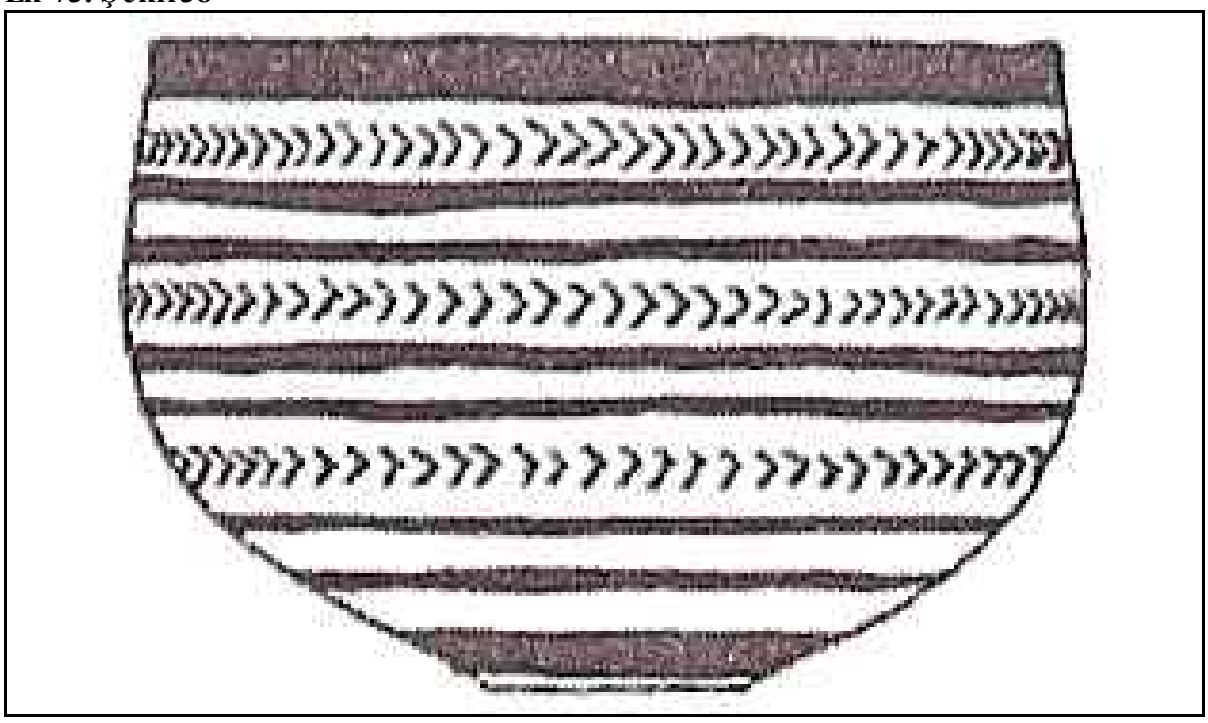
Ek 71. Şekil36

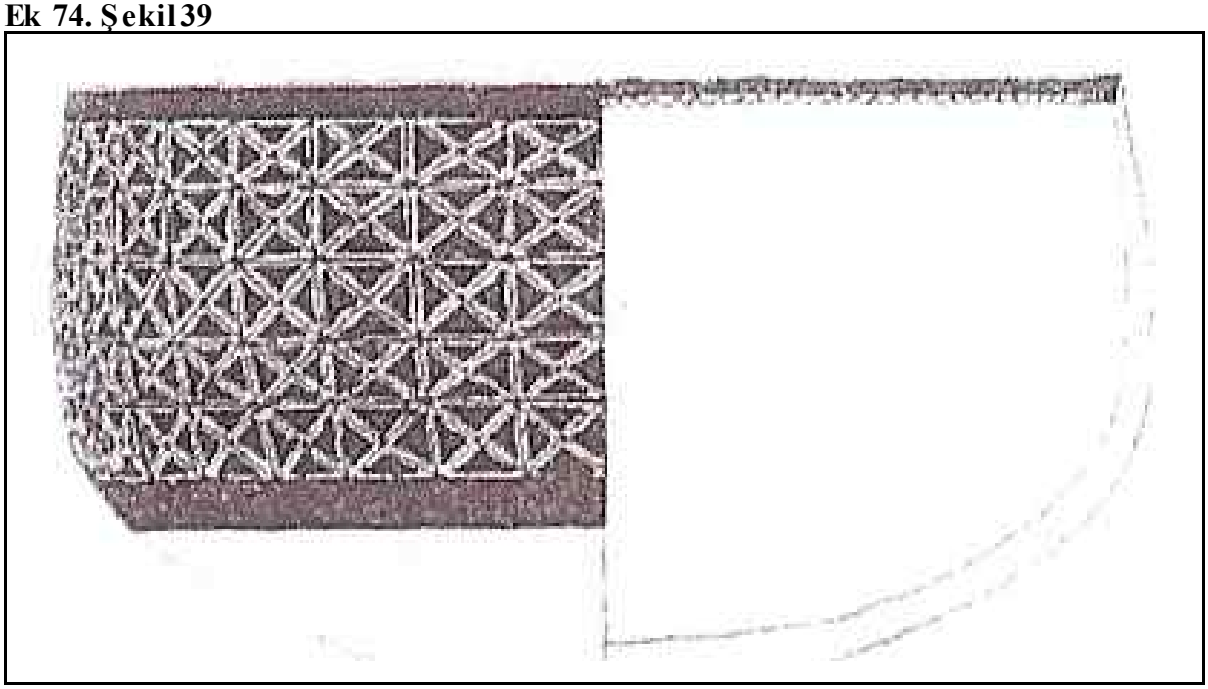
Ek 72. Şekil37

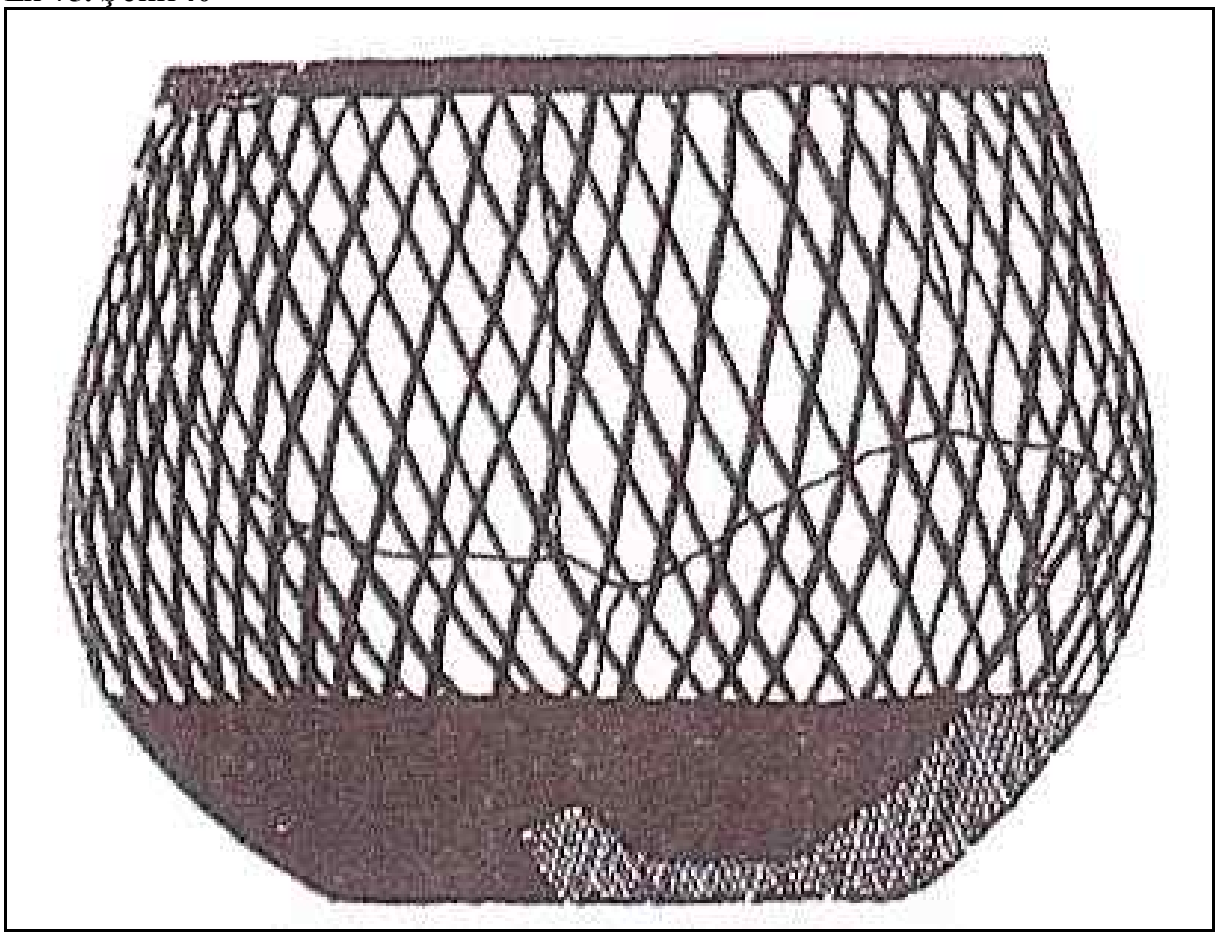
Ek 73. Şekil38

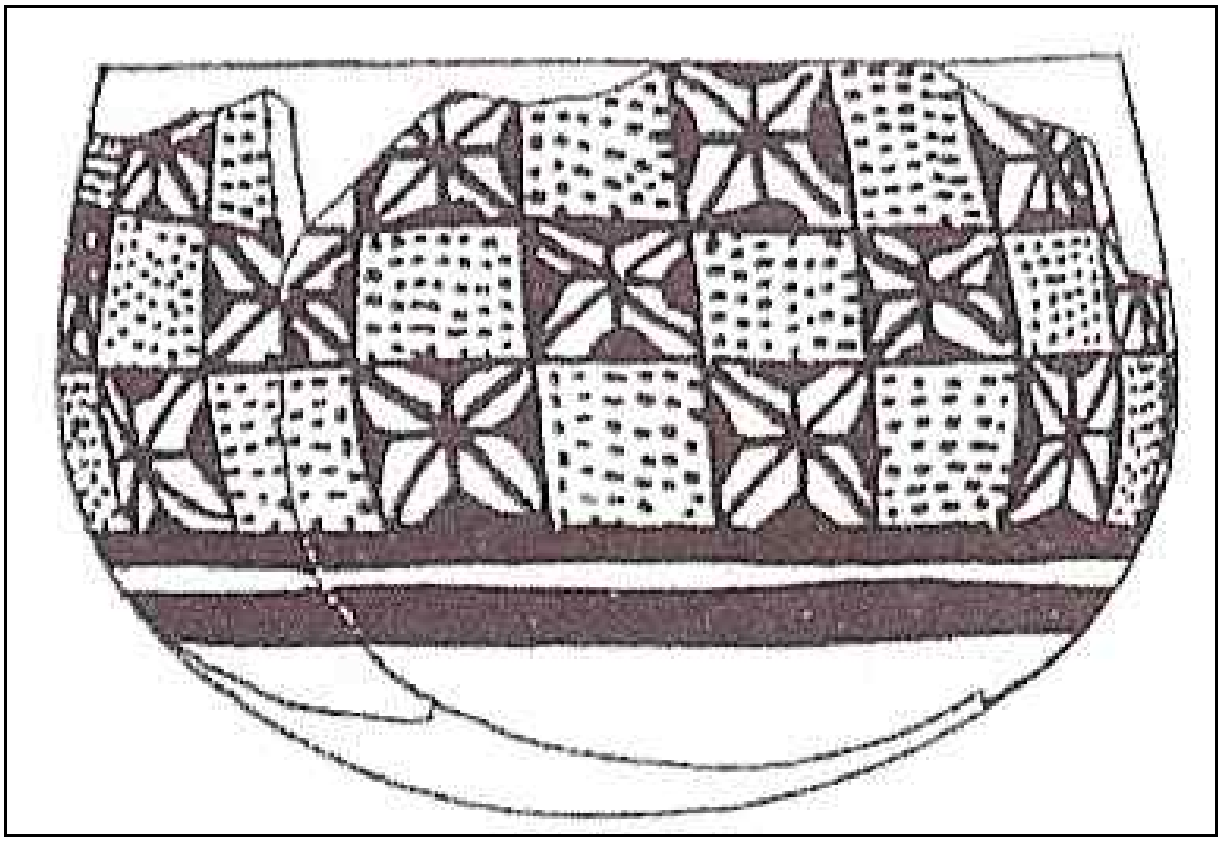
Ek 74. Şekil 39

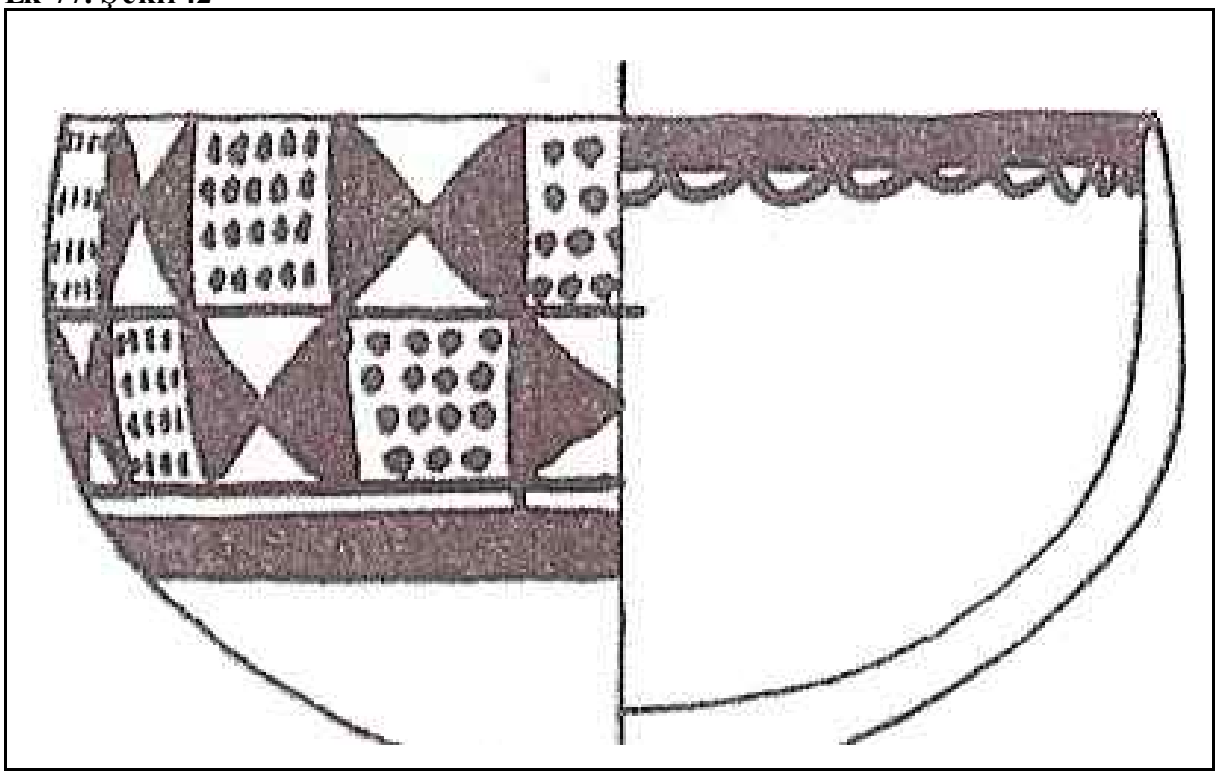
Ek 75. Şekil 40

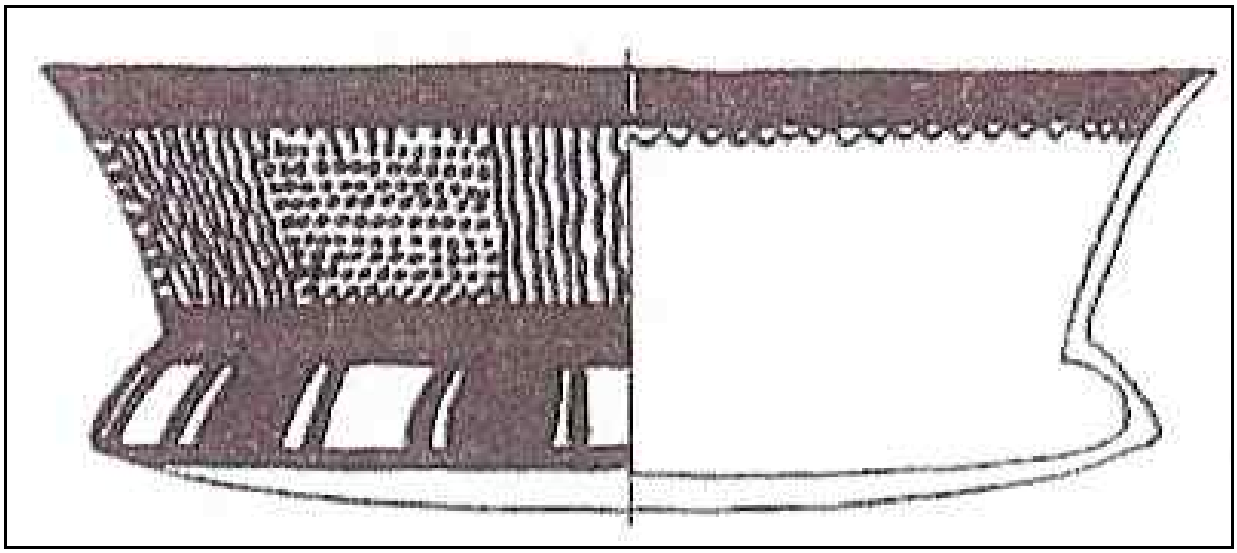
Ek 76. Şekil 41

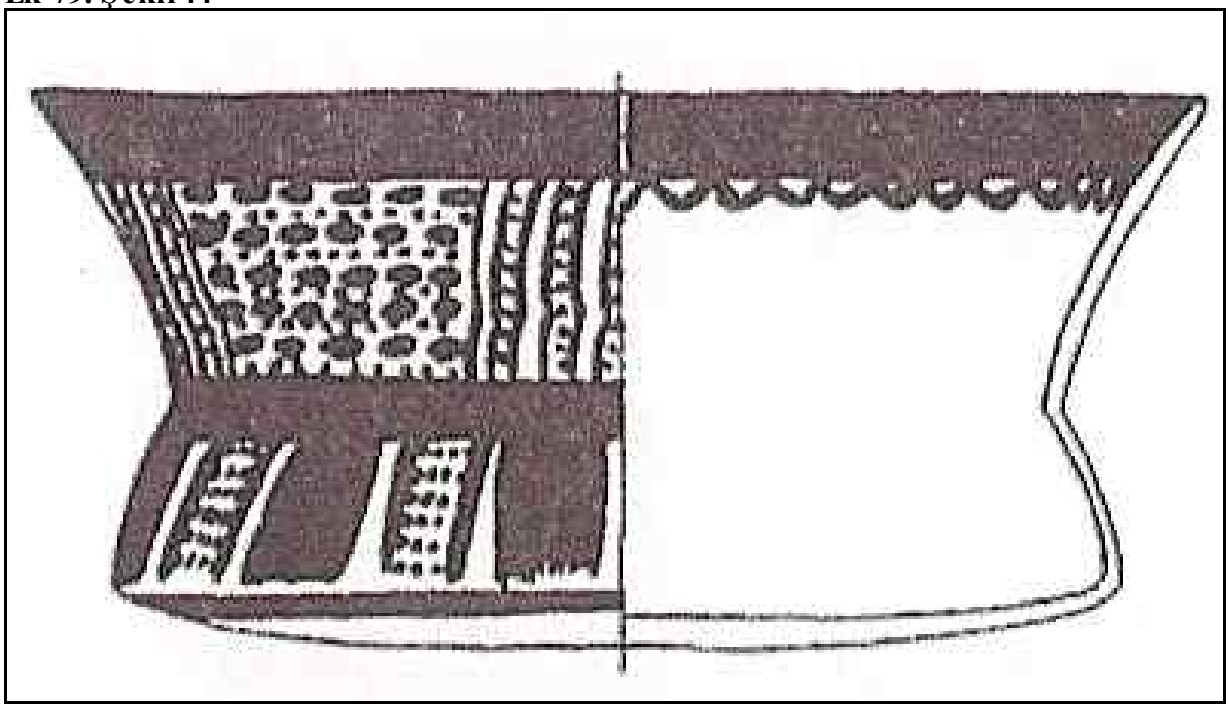
Ek 77. Şekil 42

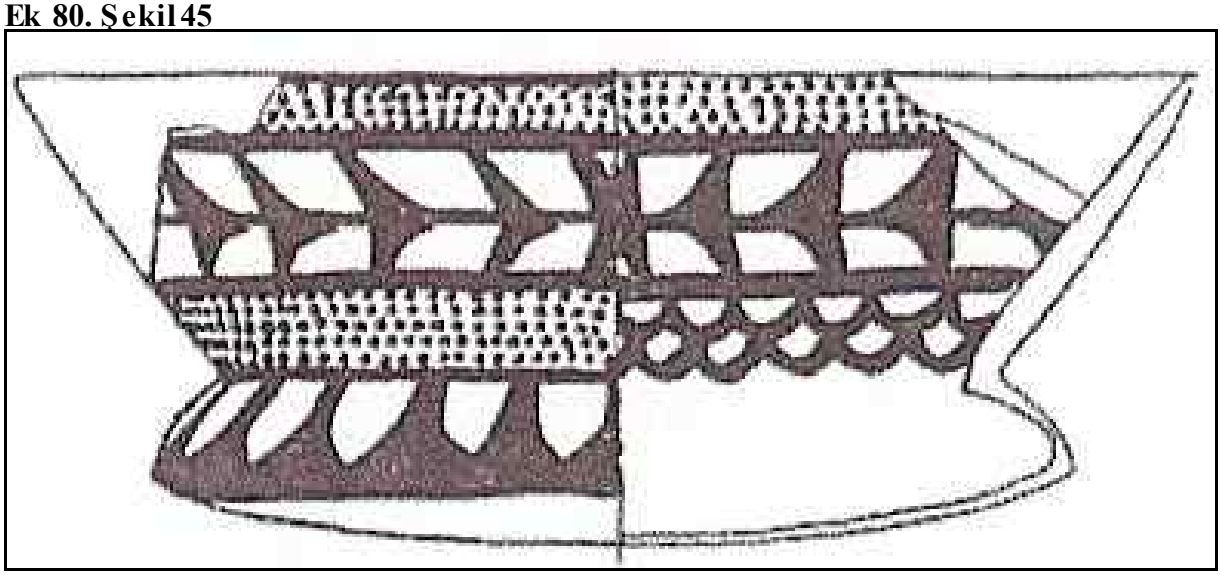
Ek 78. Şekil43

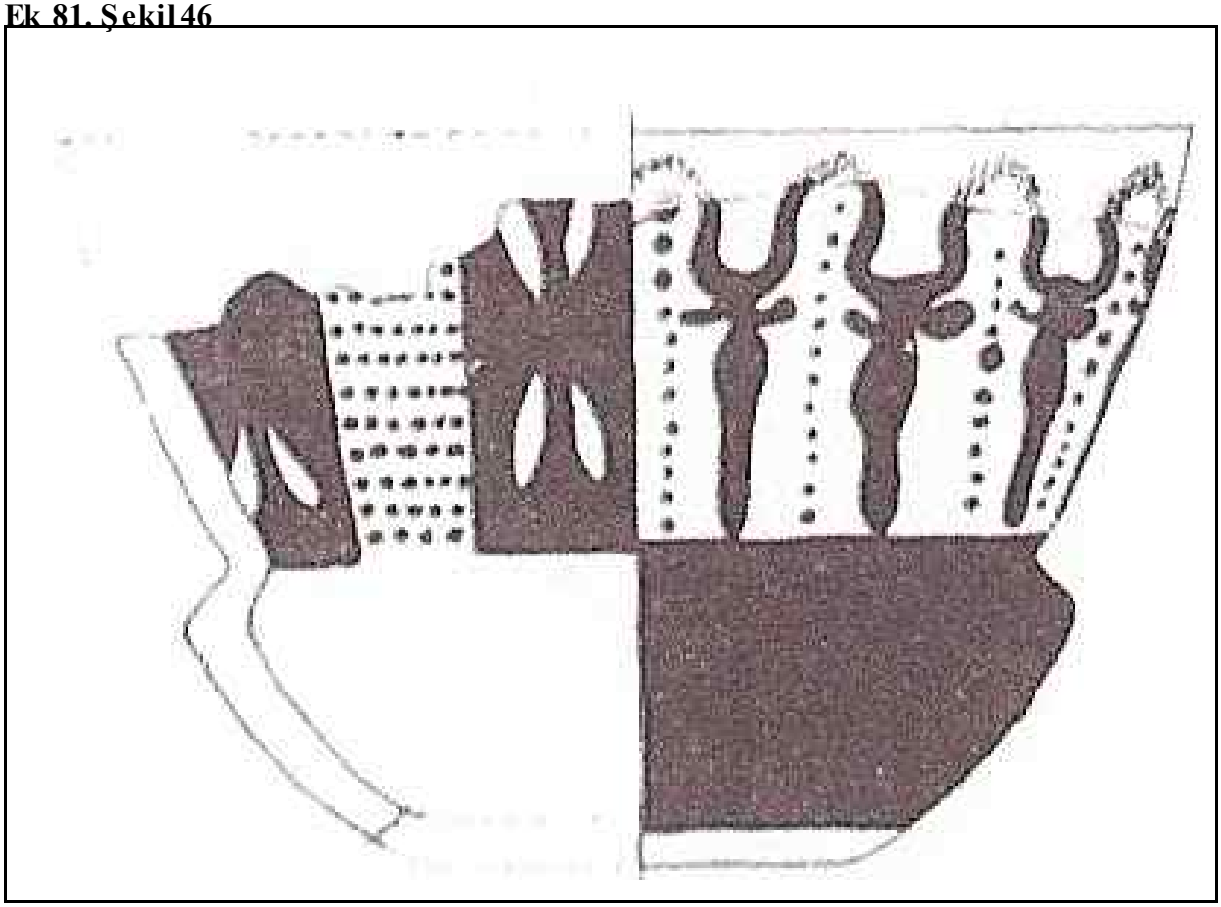
Ek 79. Şekil44

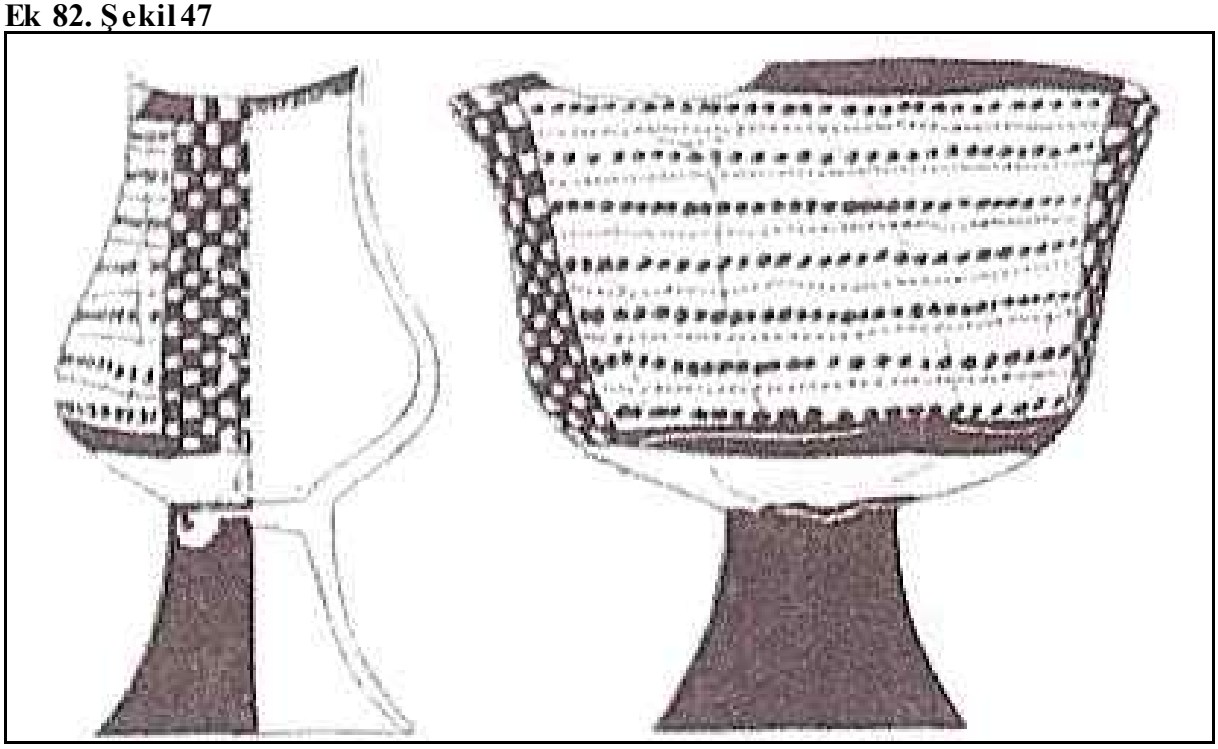
Ek 80. Şekil 45

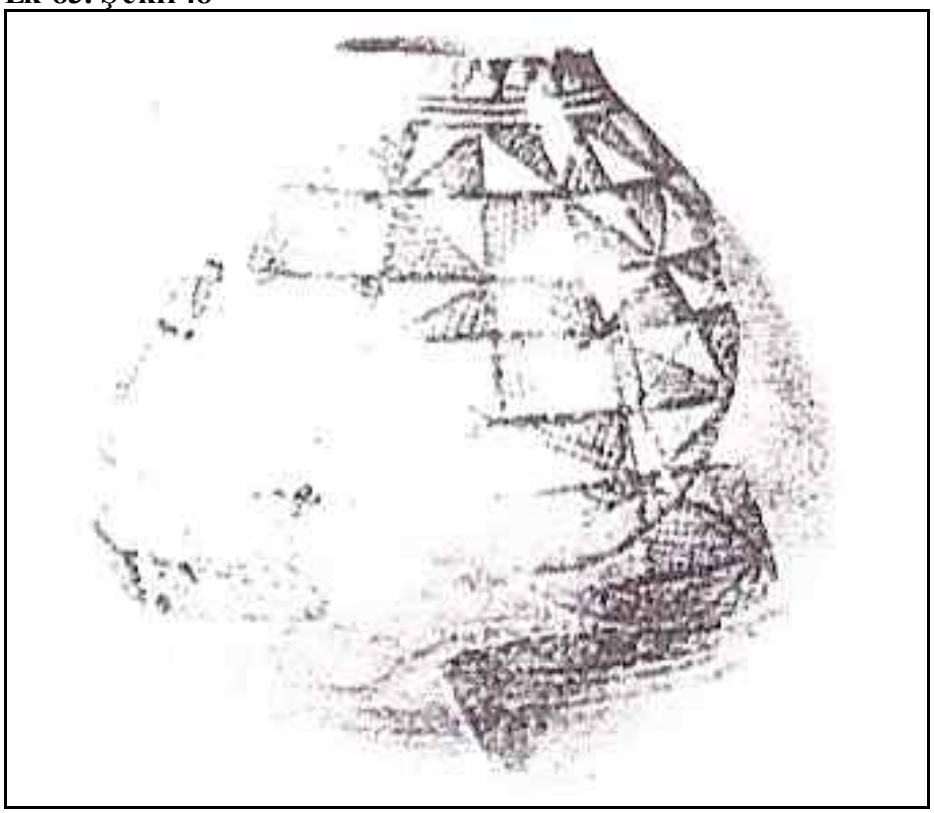
Ek 81. Şekil 46

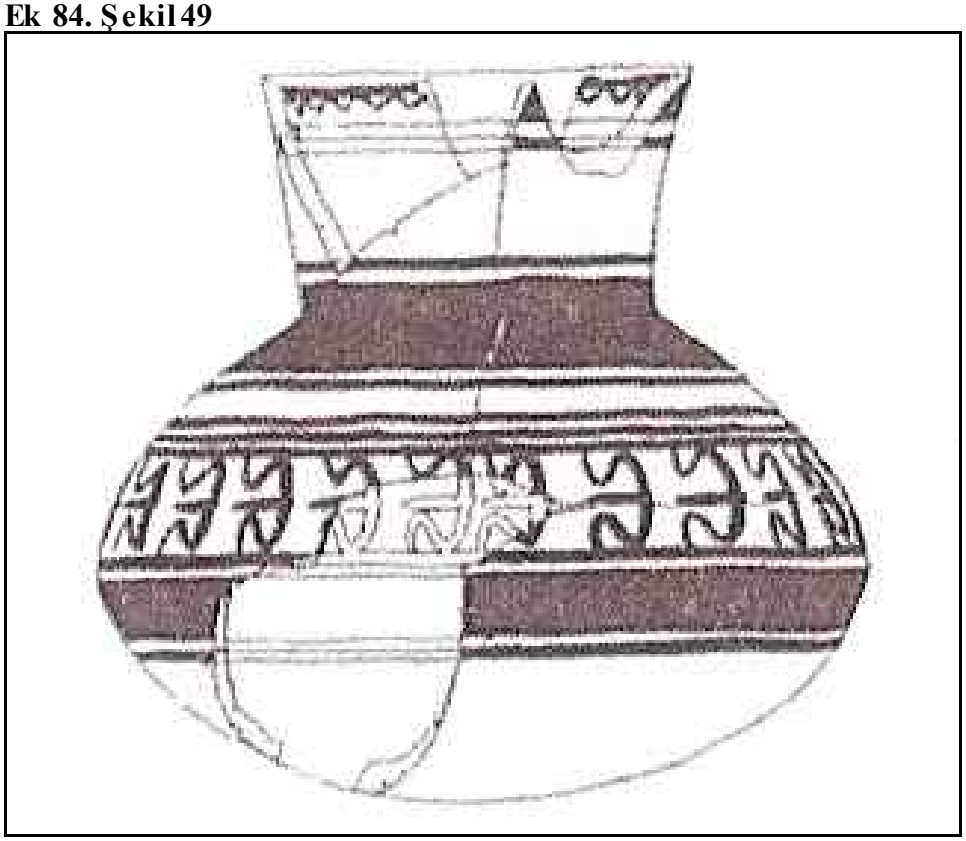
Ek 82. Şekil47

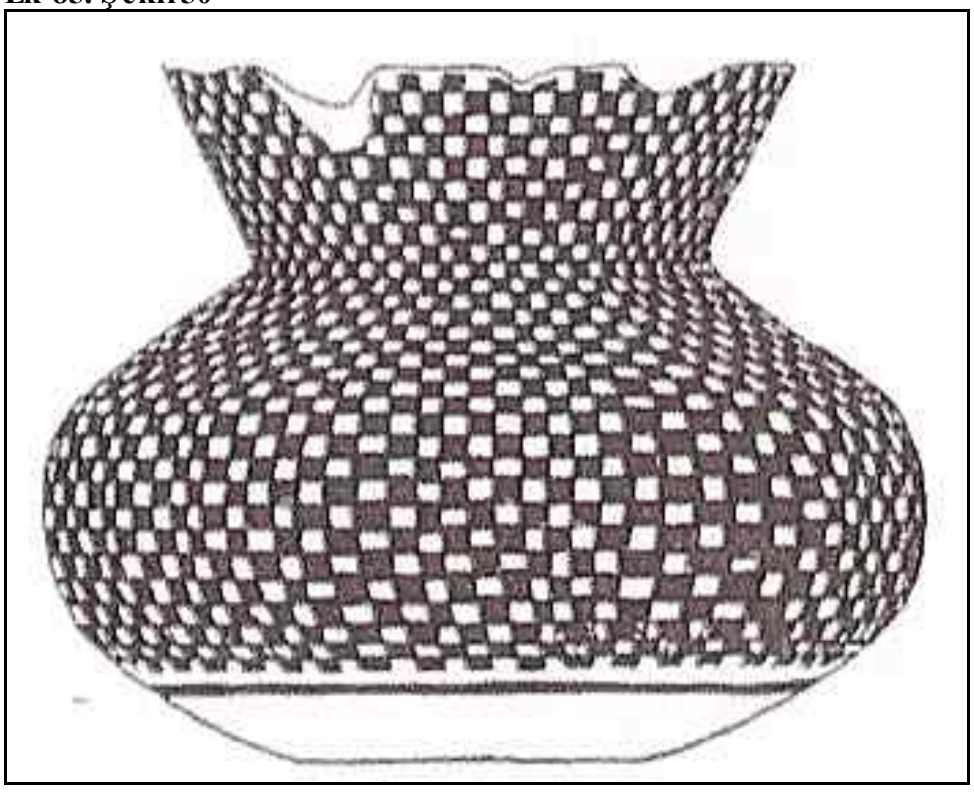
Ek 83. Şekil48

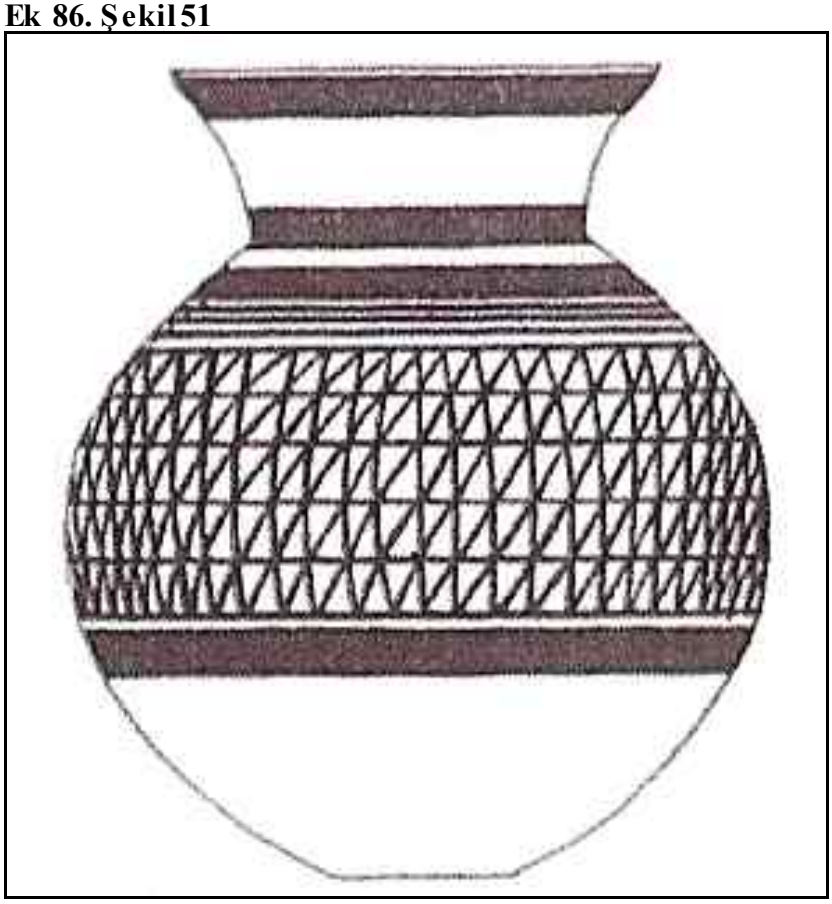
Ek 84. Şekil49

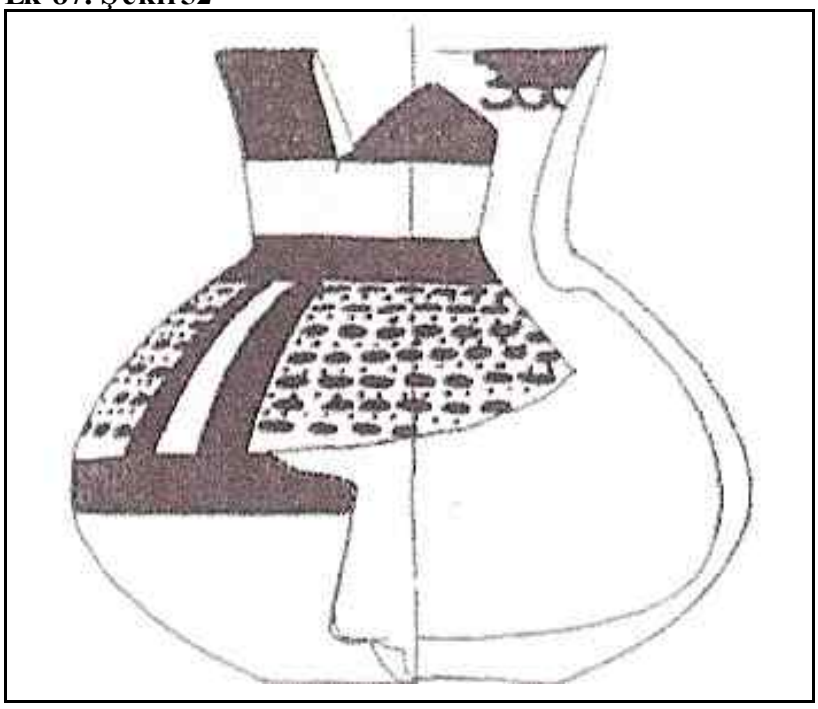
Ek 85. Şekil50

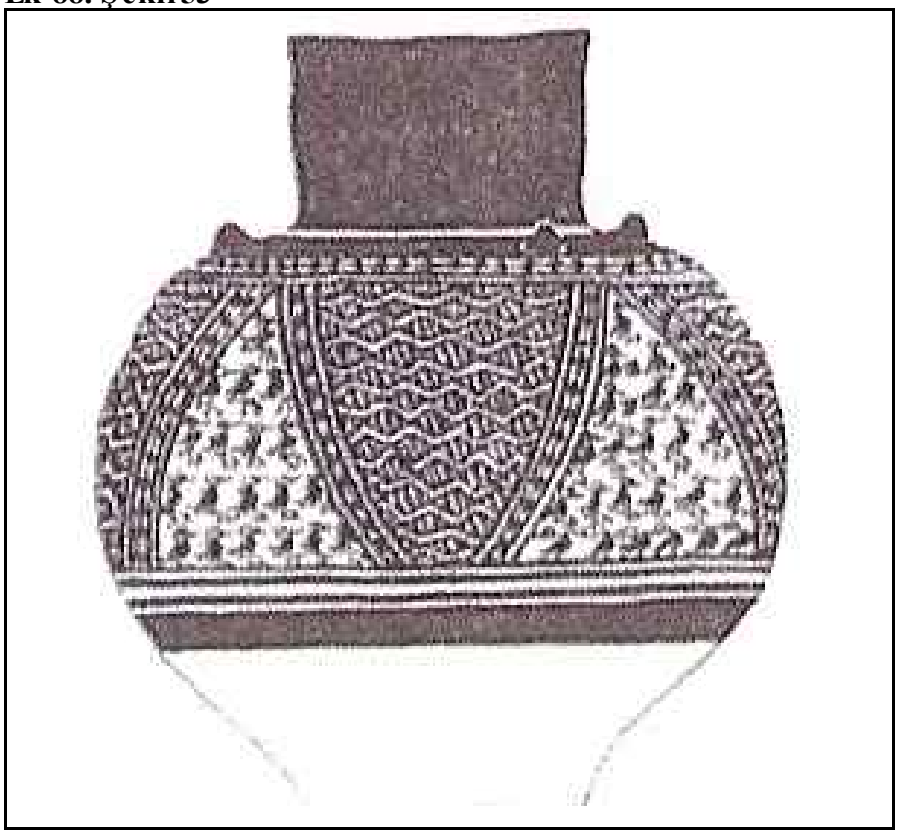
Ek 86. Şekil 51

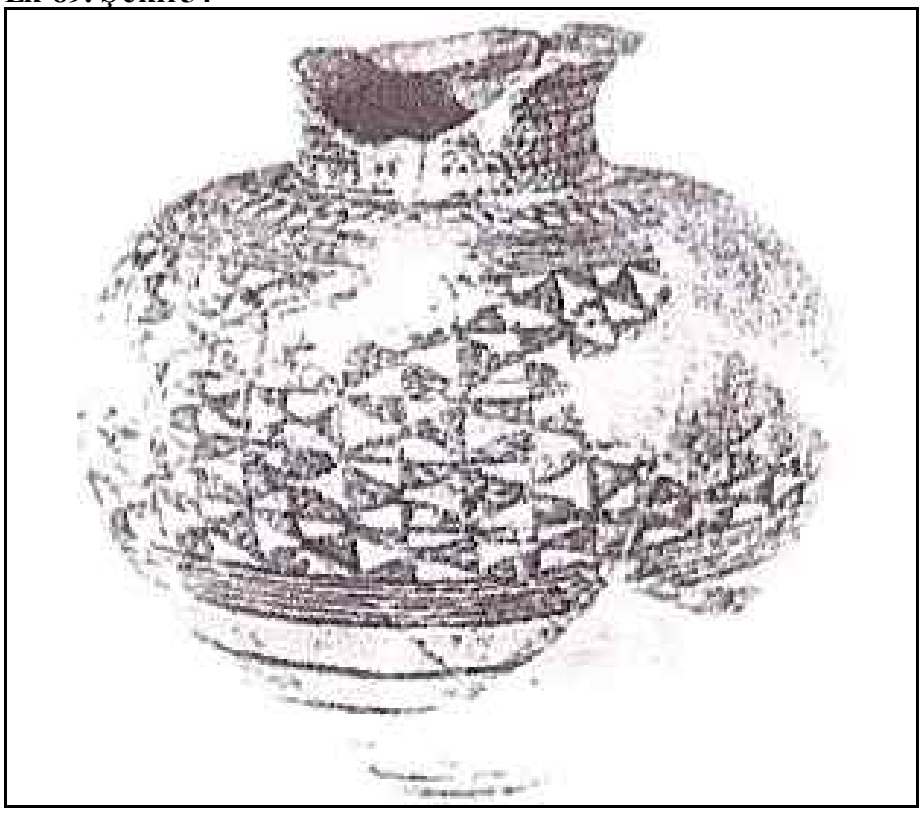
Ek 87. Şekil 52

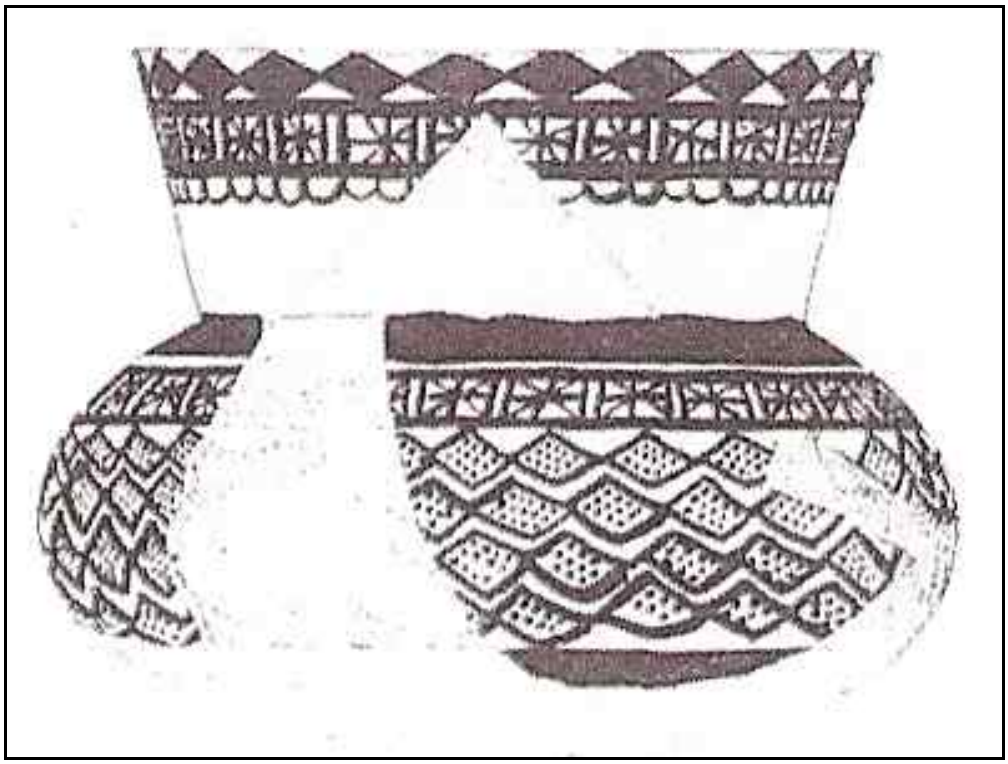
Ek 88. Şekil 53

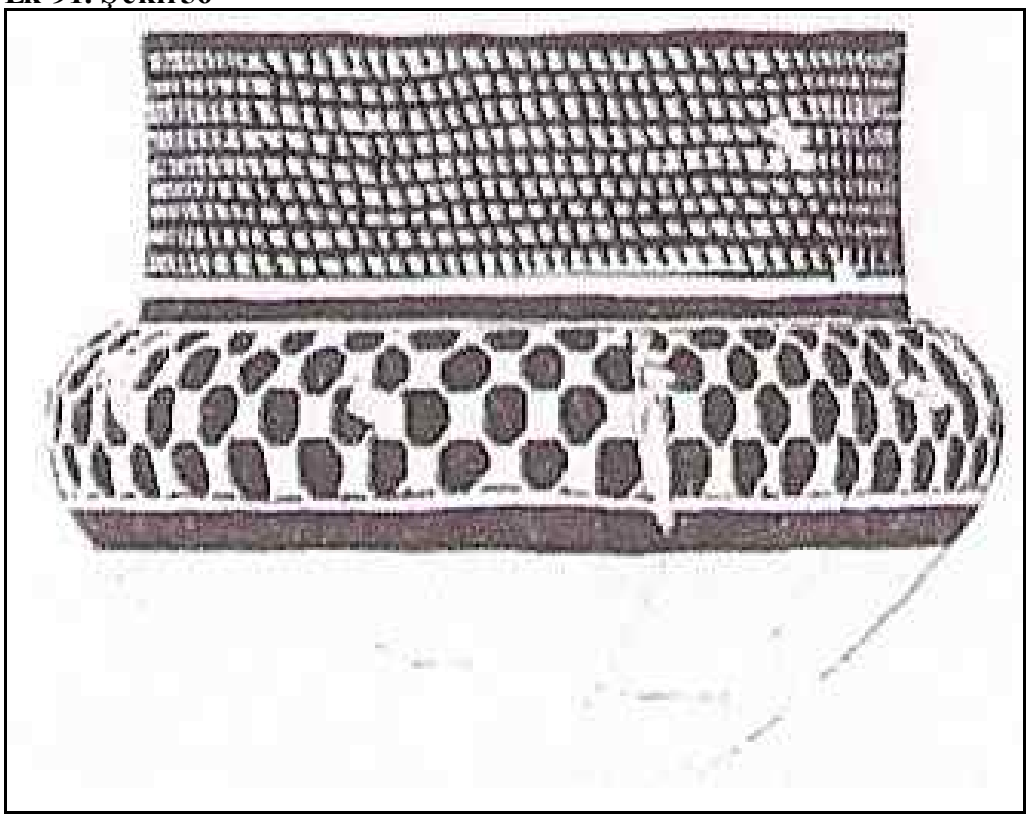
Ek 89. Şekil 54

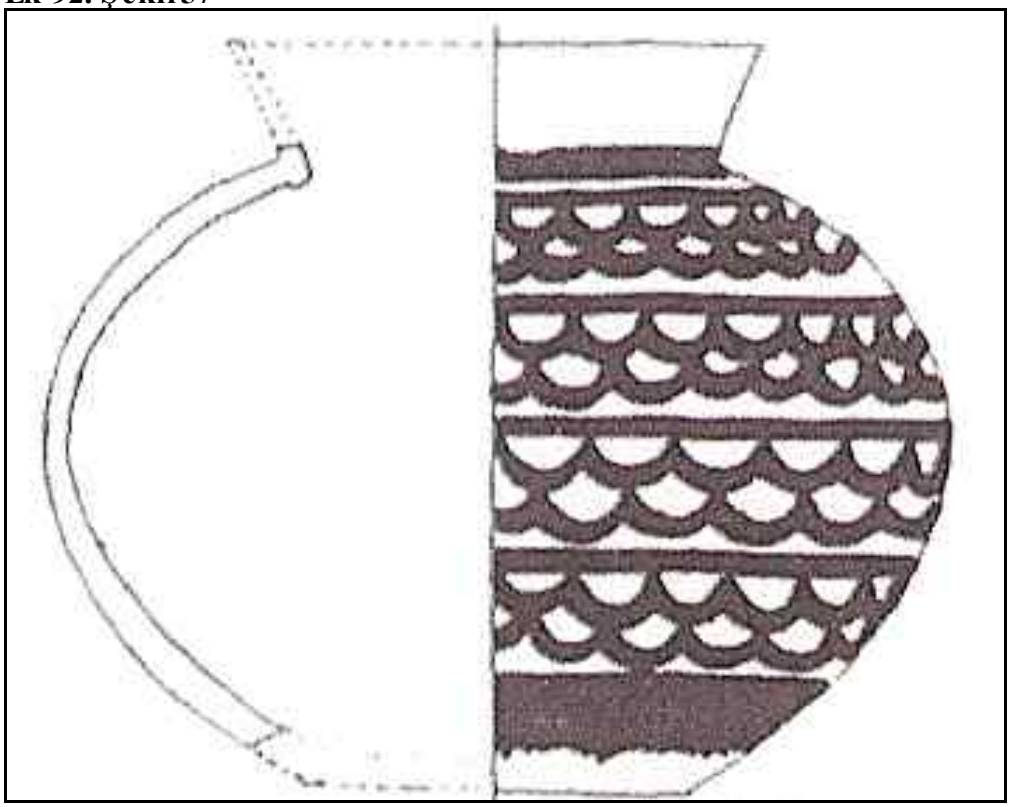
Ek 90. Şekil55

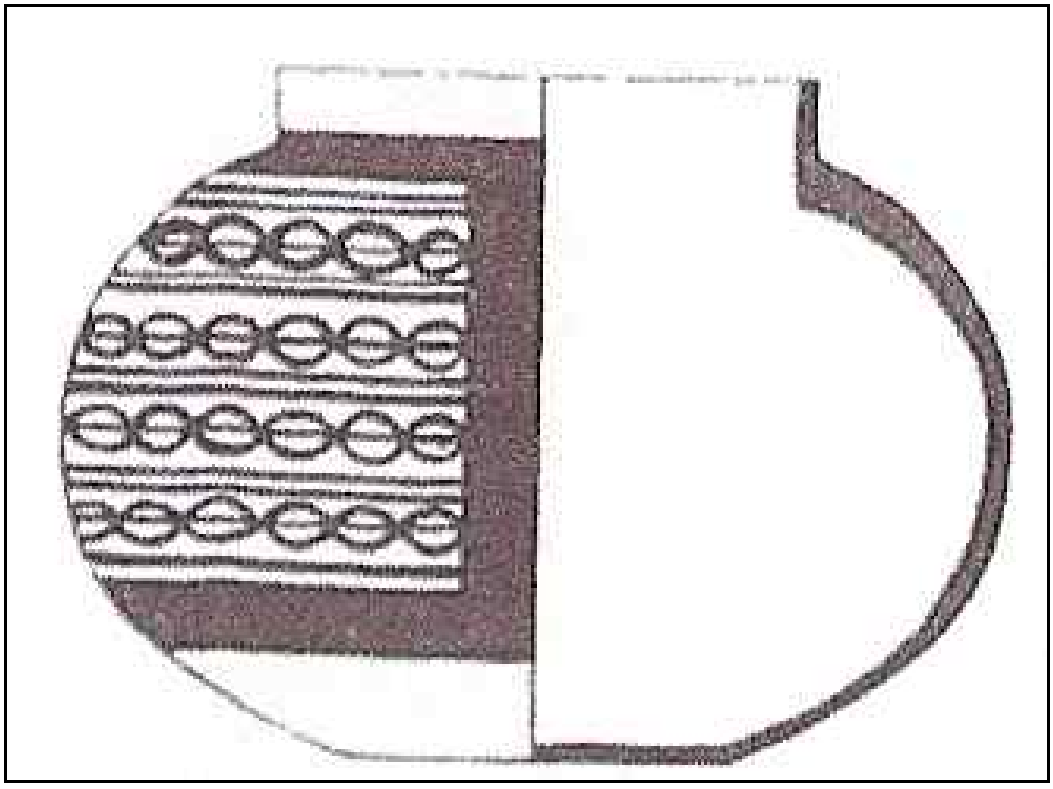
Ek 91. Şekil56

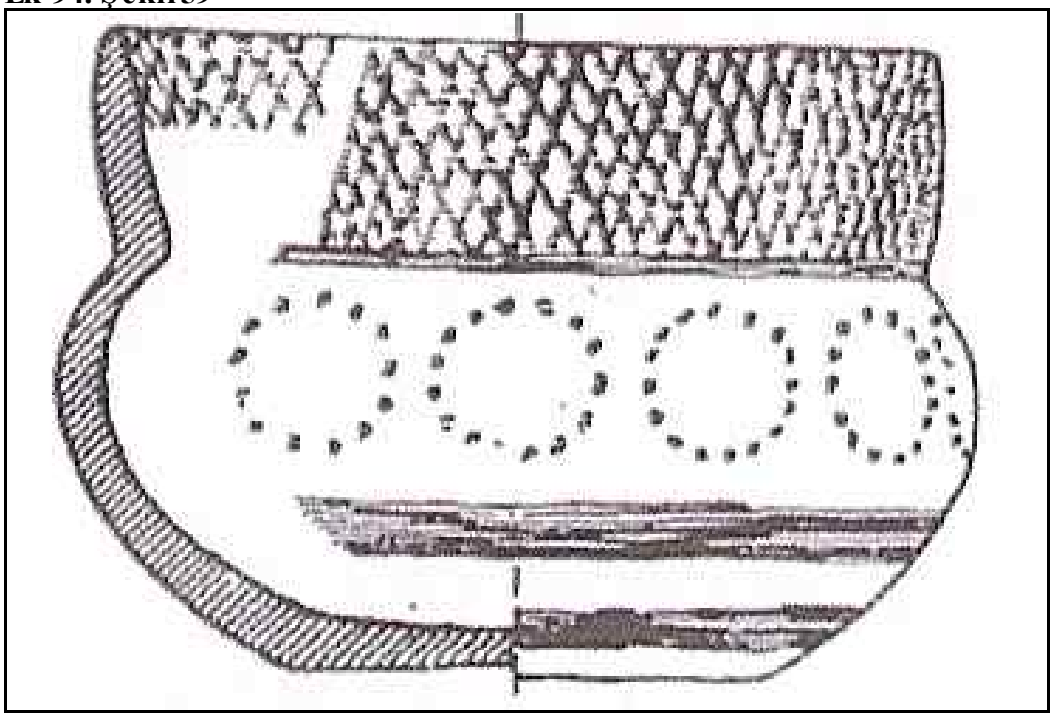
Ek 92. Şekil57

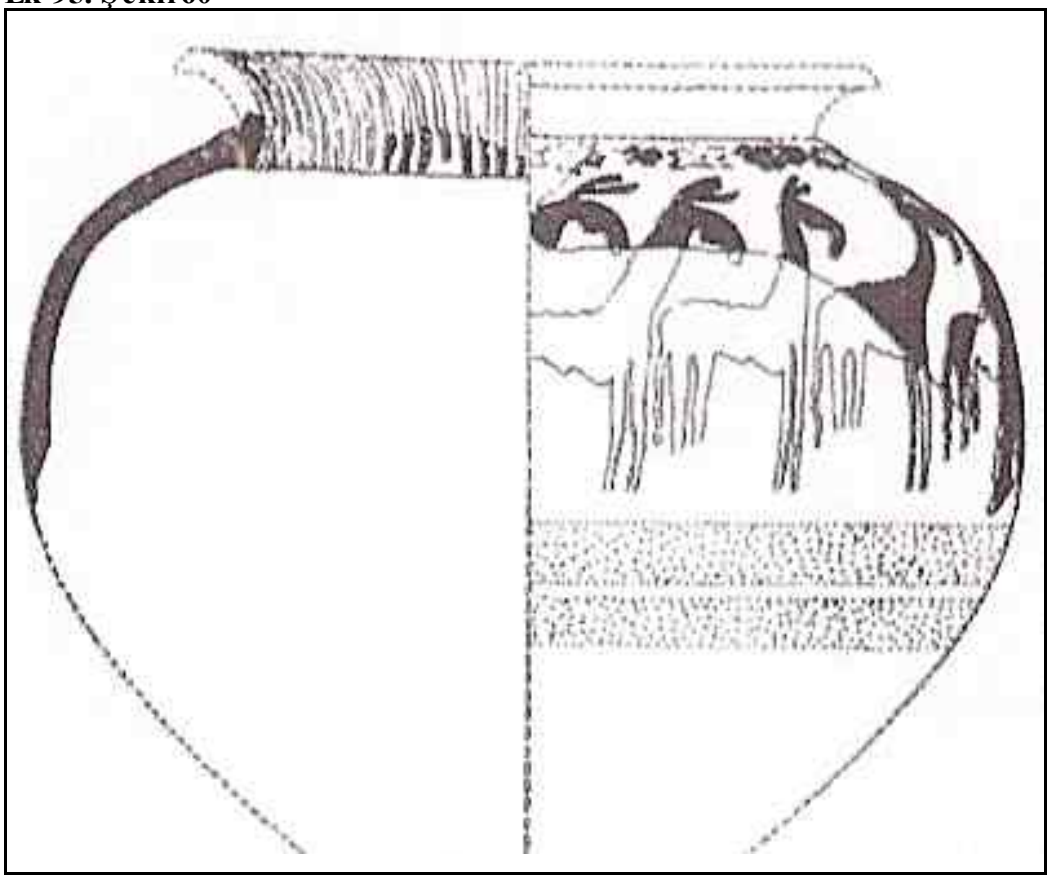
Ek 93. Şekil58

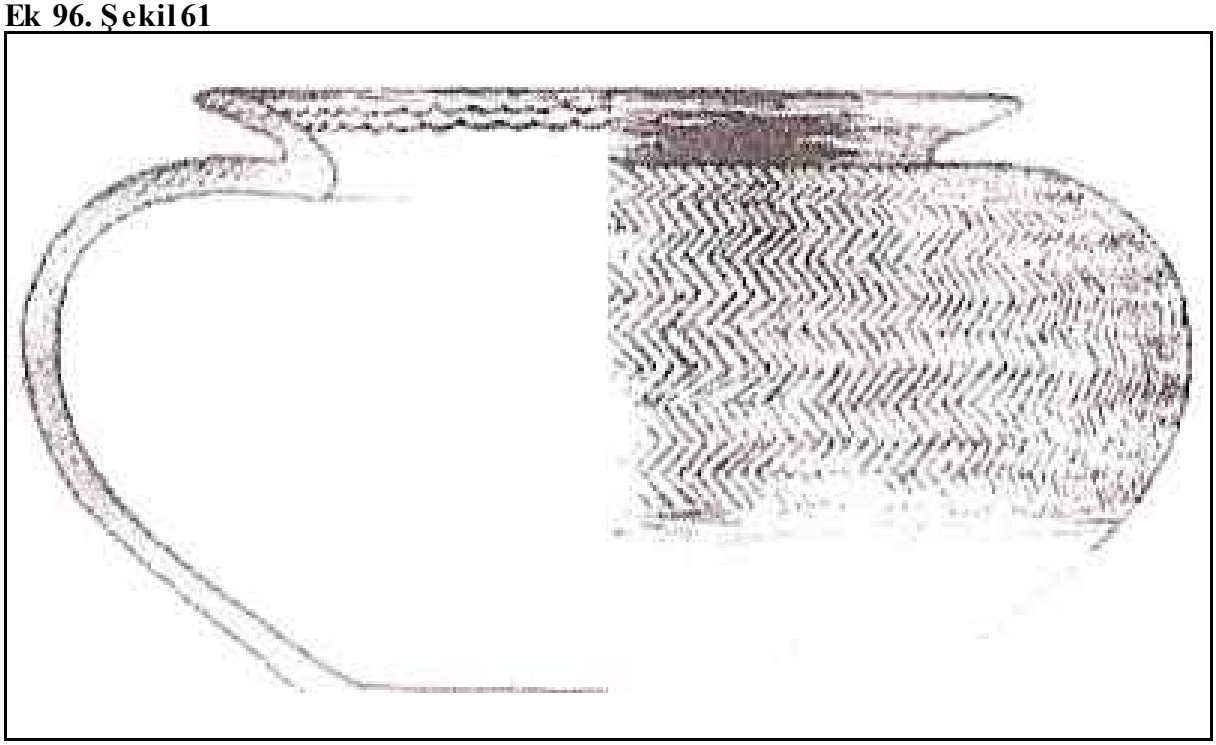
Ek 94. Şekil 59

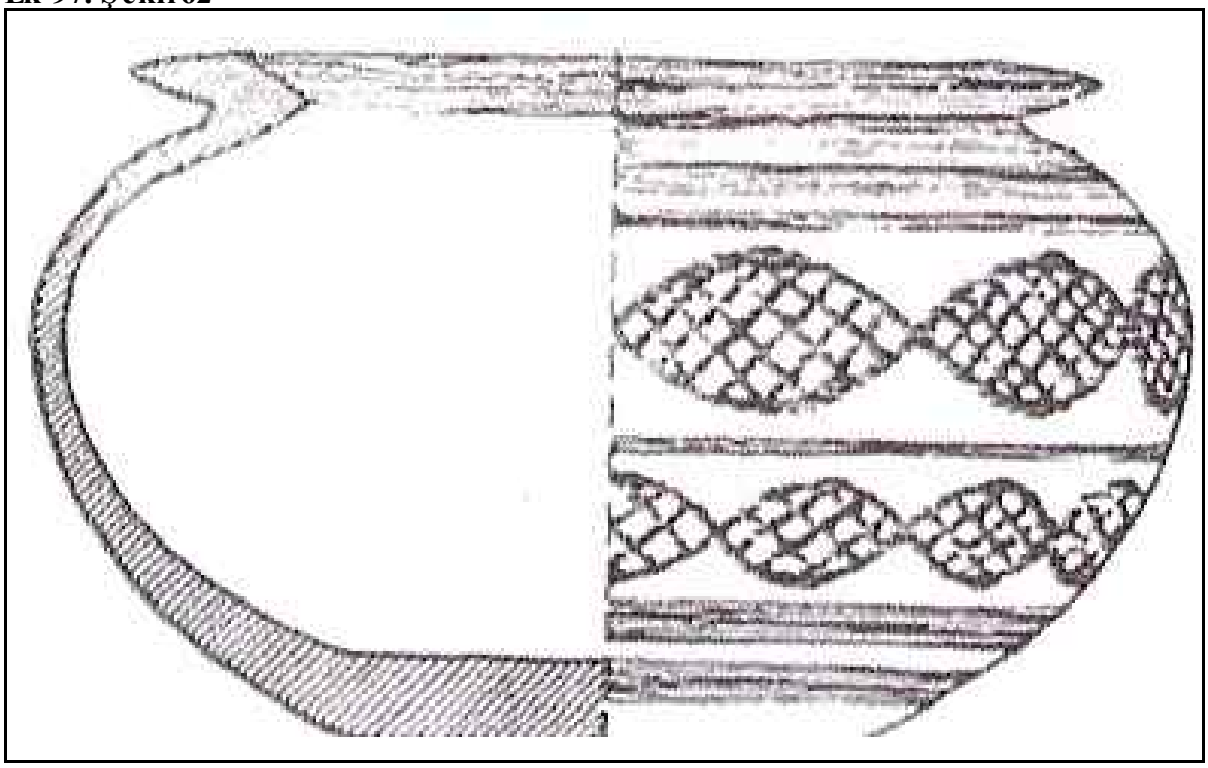
Ek 95. Şekil 60

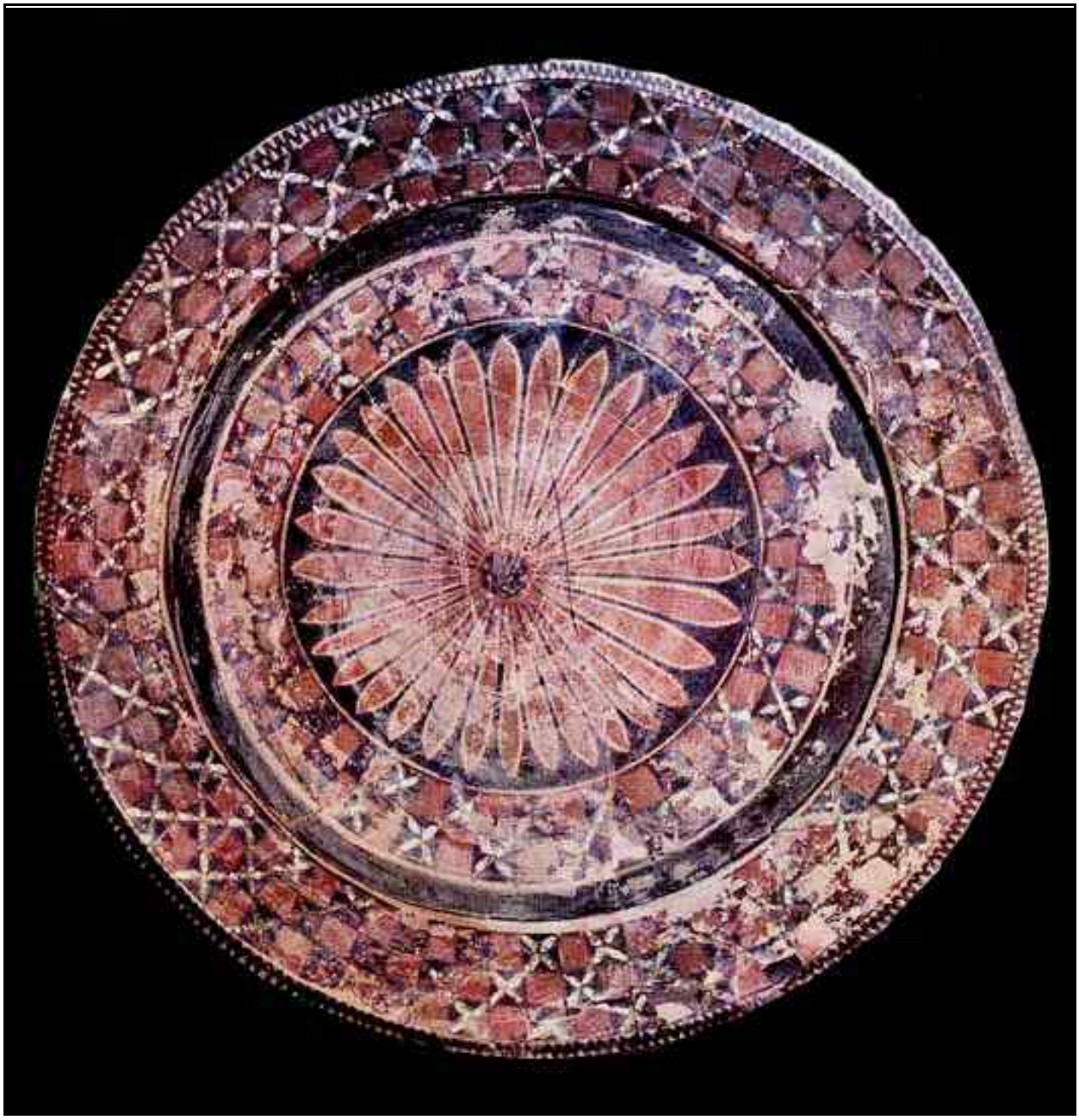
Ek 96. Şekil 61

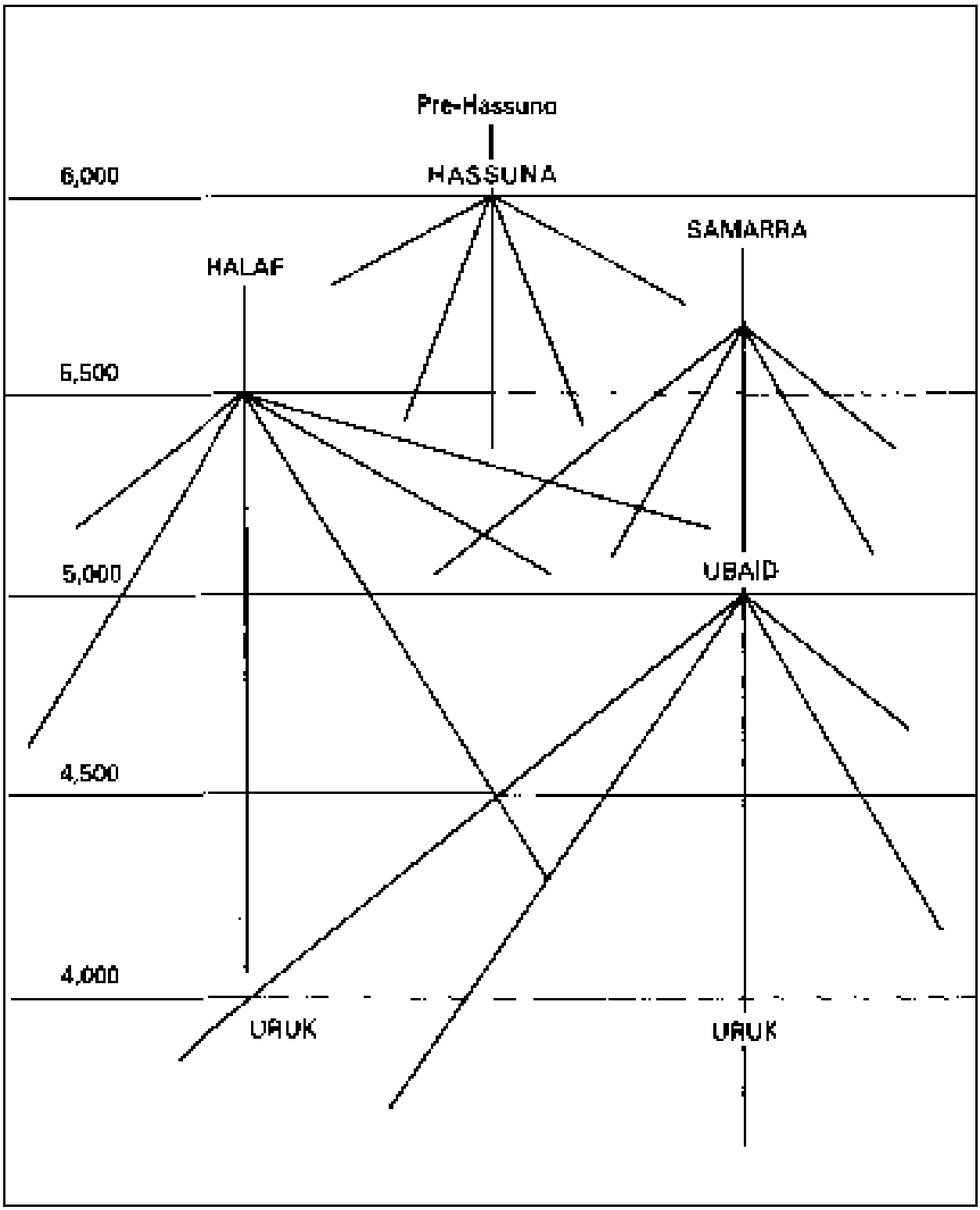
Ek 97. Şekil 62

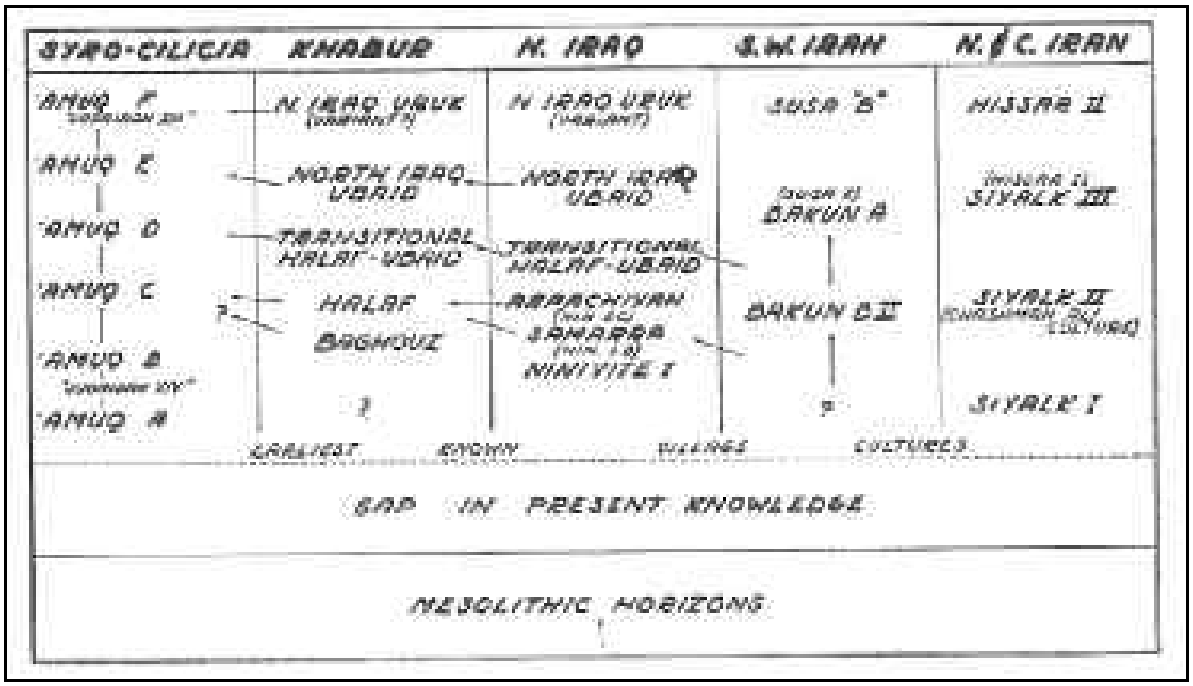
Ek 98. Şekil 63

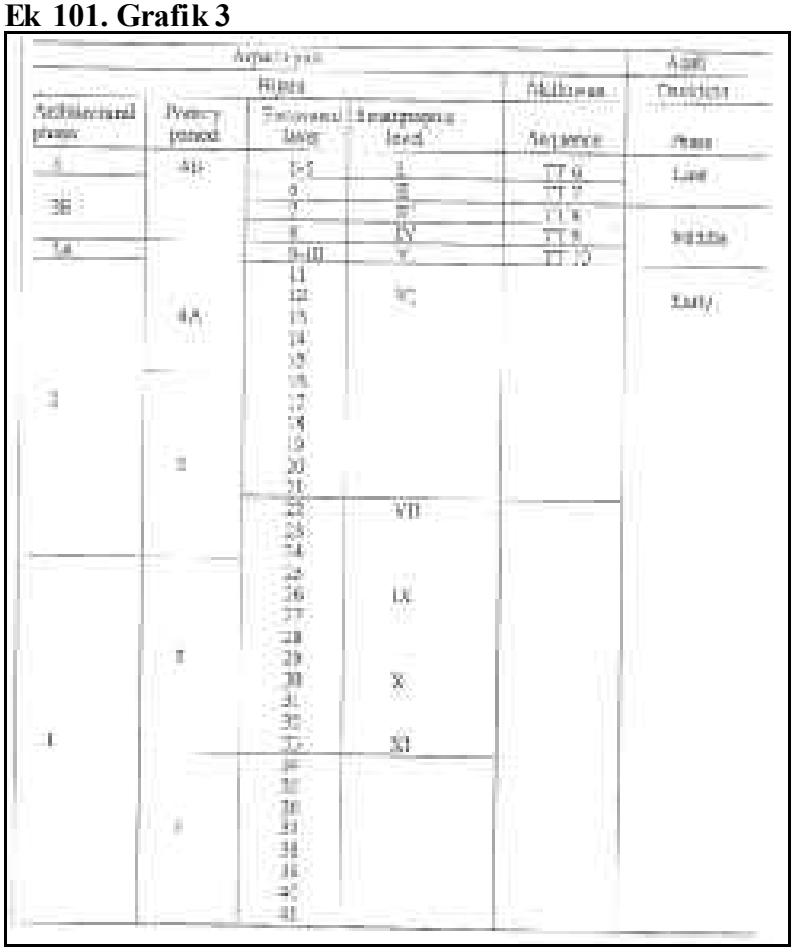
Ek 99. Grafik 1

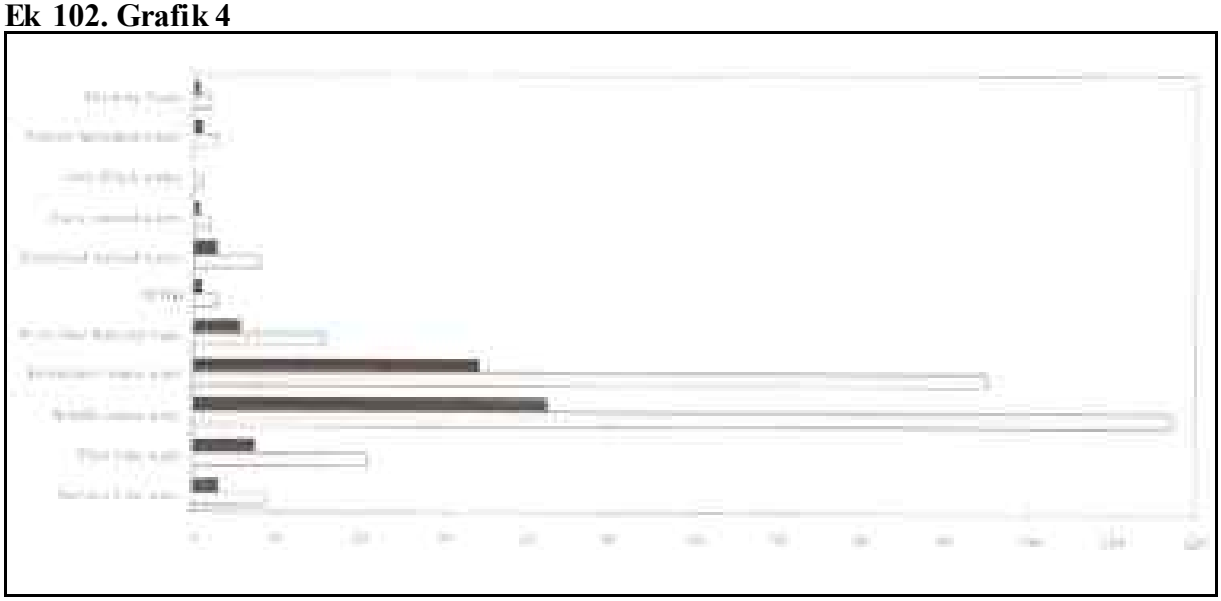
Ek 100. Grafik 2

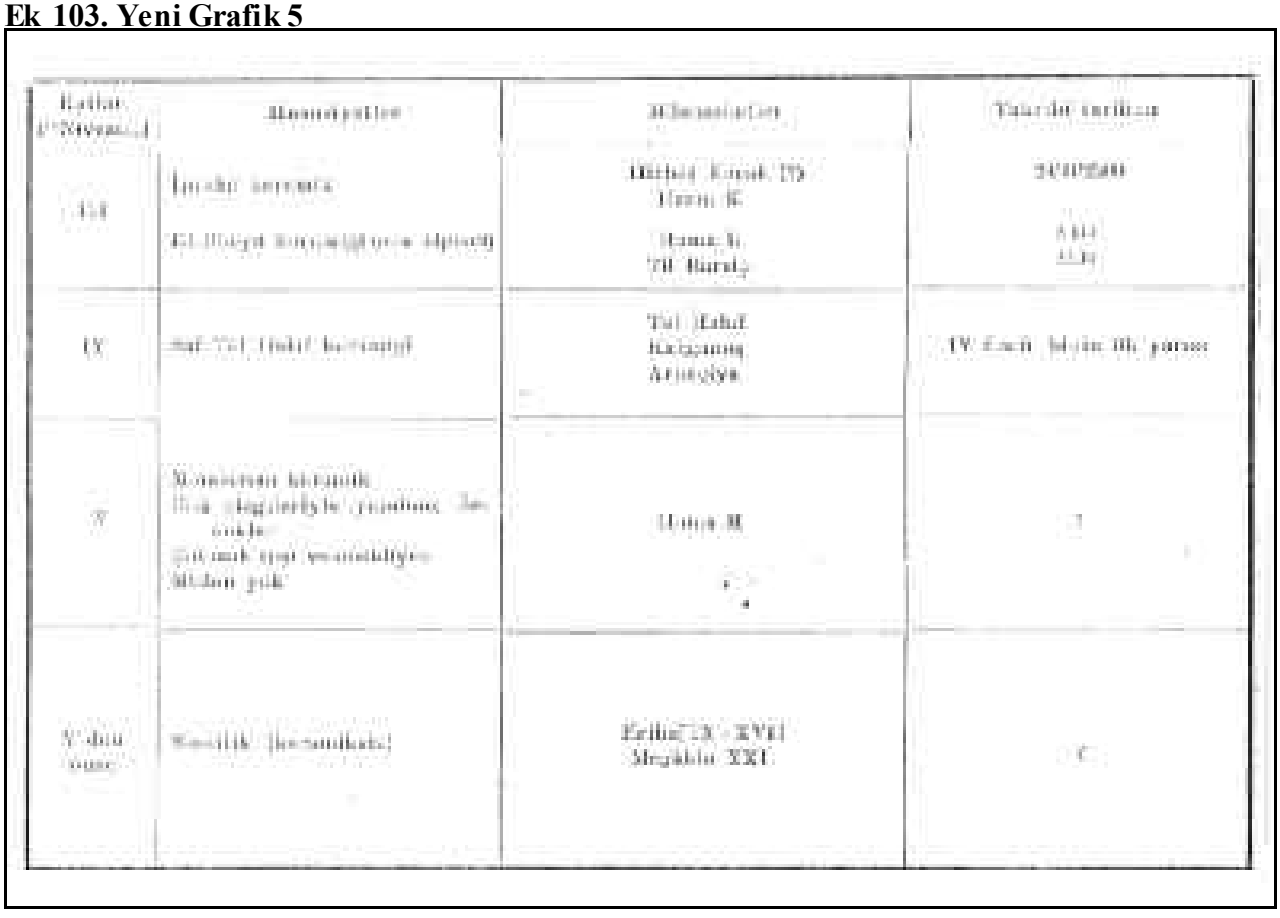
Ek 101. Grafik 3

Ek 102. Grafik 4

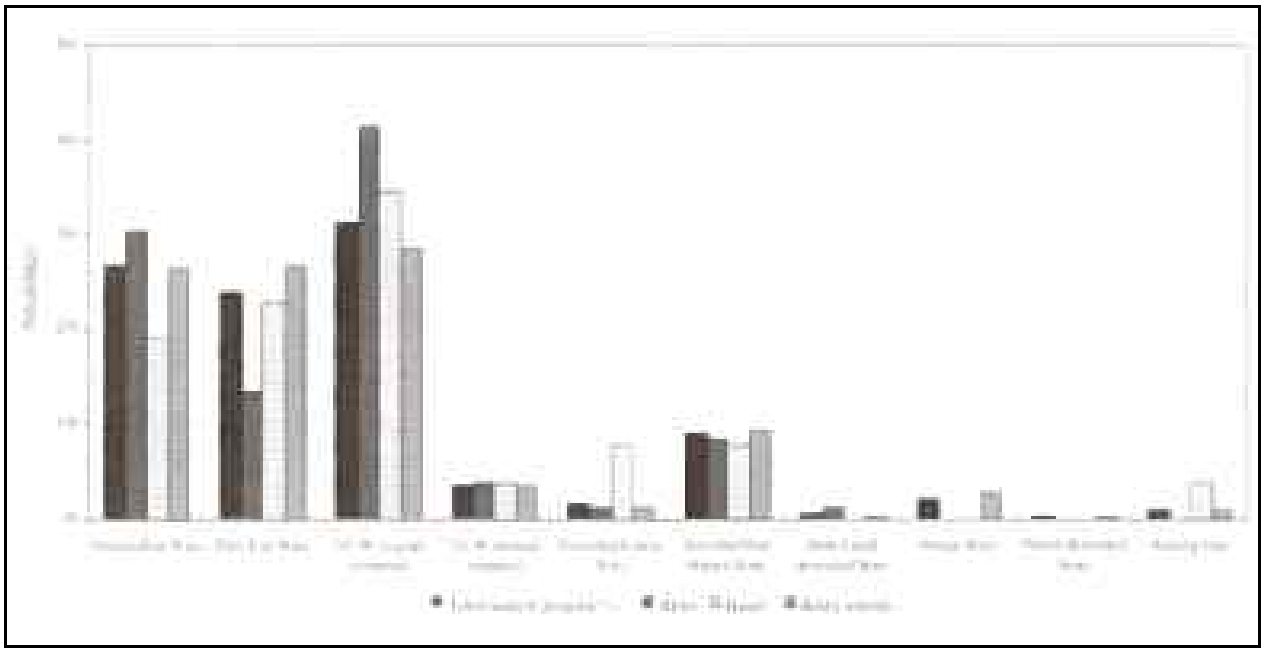
Ek 103. Yeni Grafik 5

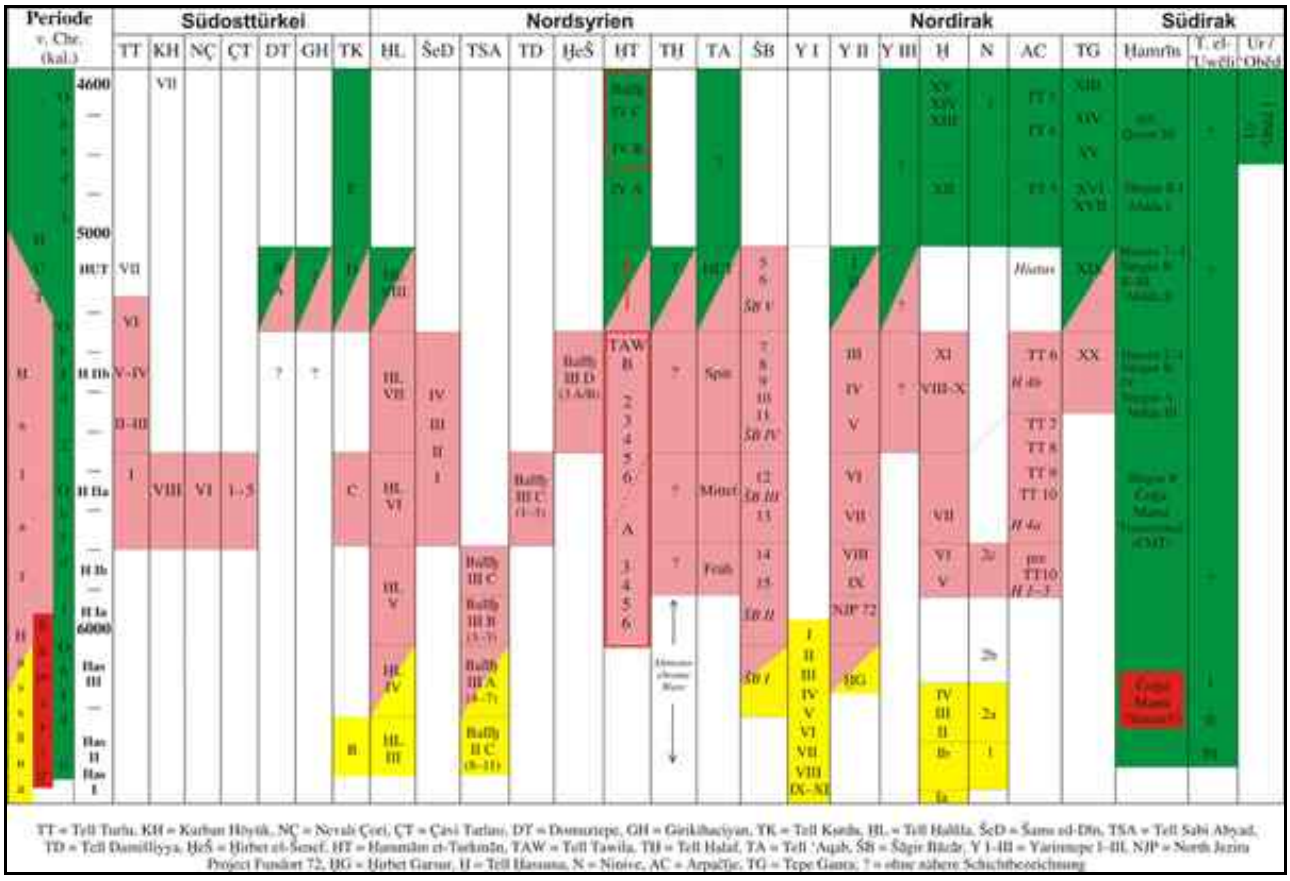
Ek 104. Grafik 6

Cultural phase	Pre-Halaf	Proto-Halaf	Early Halaf	Transitional Early Halaf	Middle Halaf	Late Halaf	Post-Halaf
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	Ring 2c		Ring 2b		Ring 1		
[illegible]	III-IIB	III-IV	III-V		III-VI	III-VII	III-VIII
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]				[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Ek 105. Grafik 7

Ek 106. Grafik 8

Ek 107. Levha 1

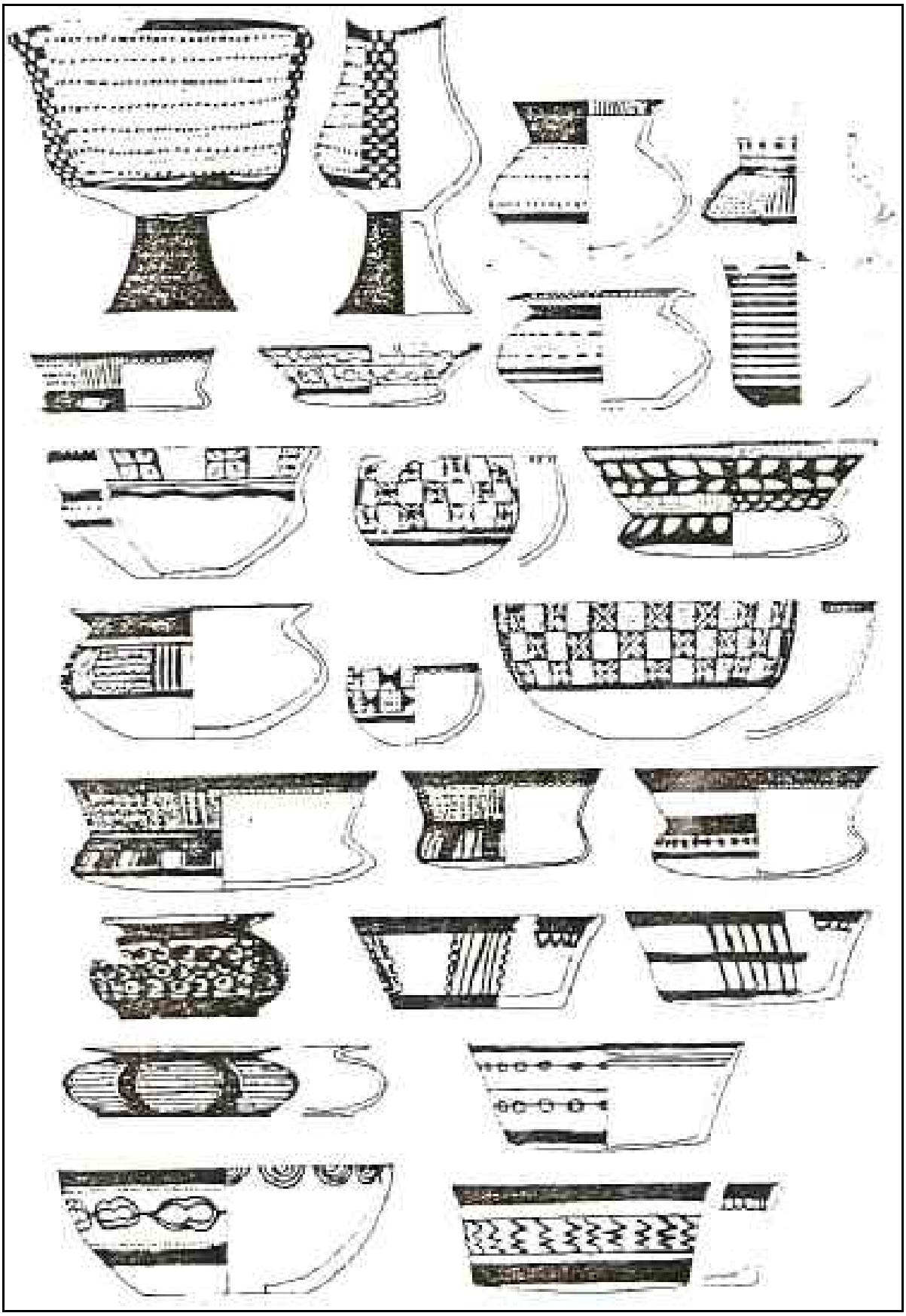
Ek 108. Levha 2

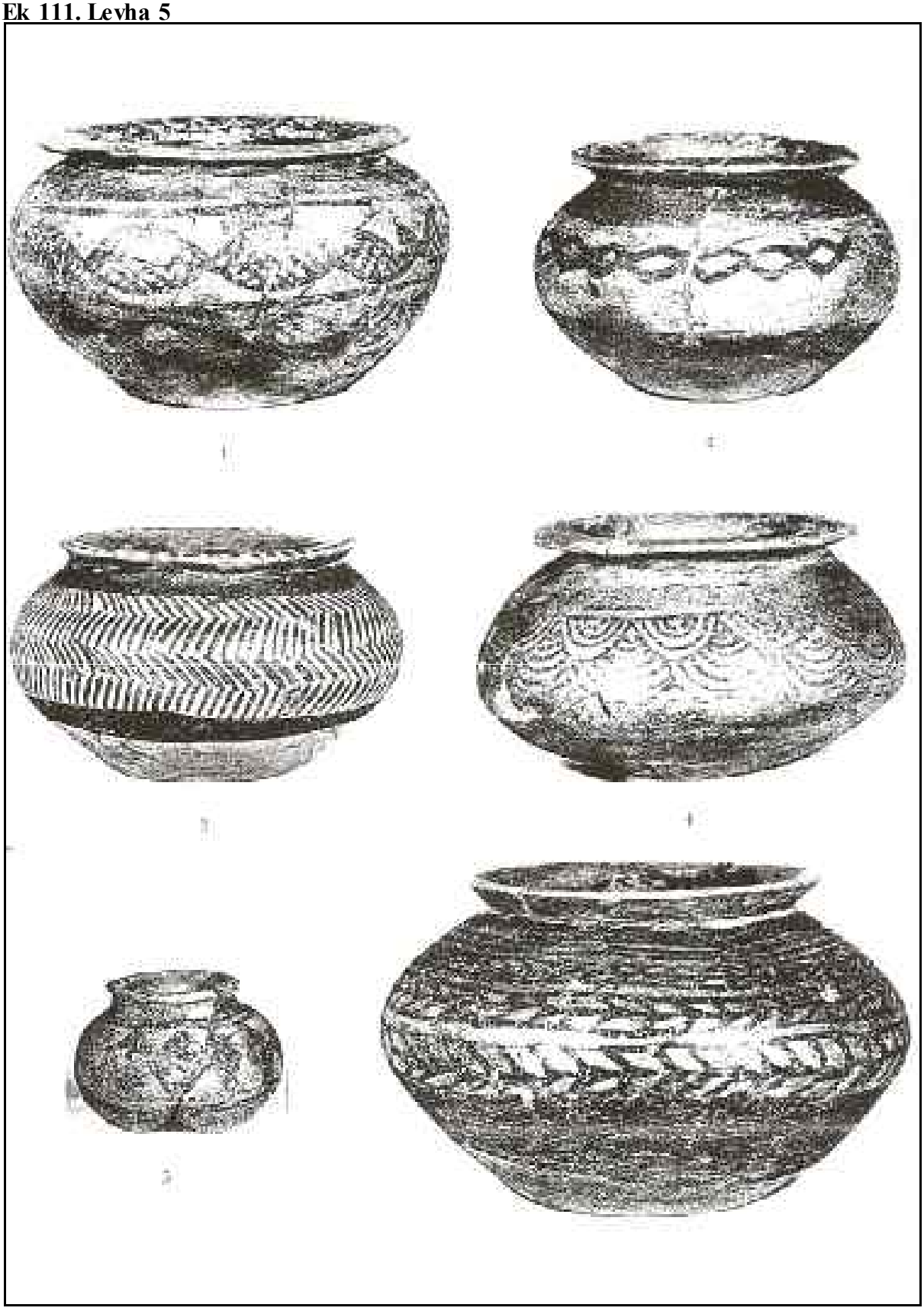
Ek 109. Levha 3

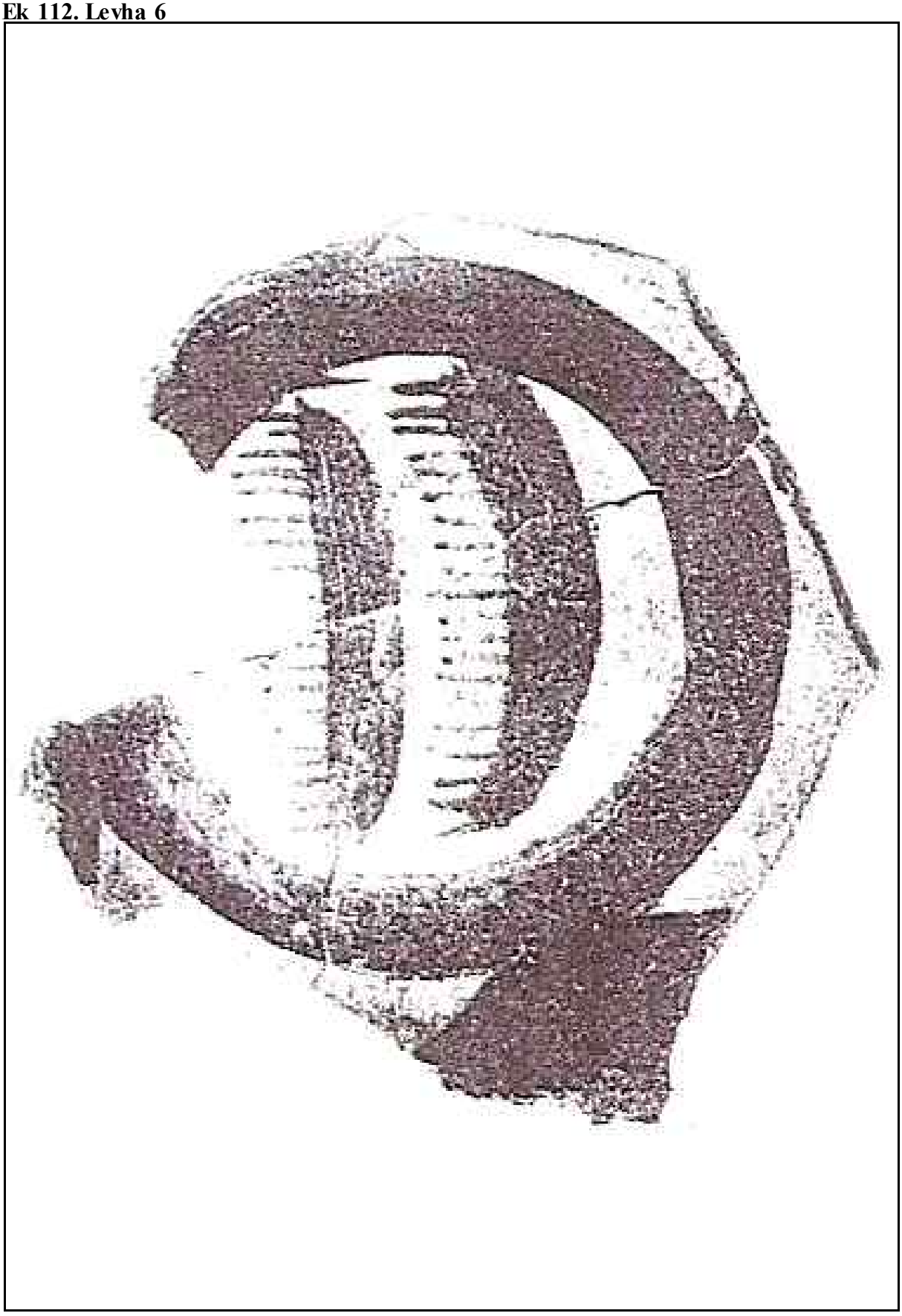
Ek 110. Levha 4

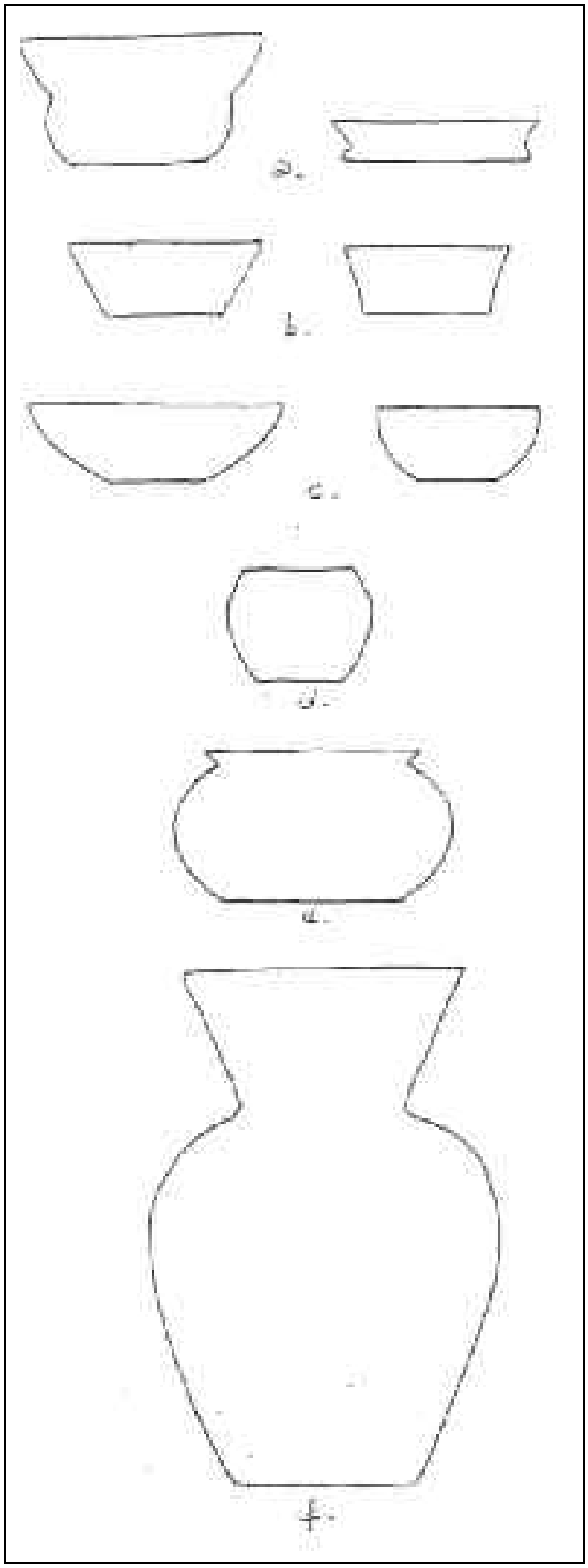
Ek 111. Levha 5

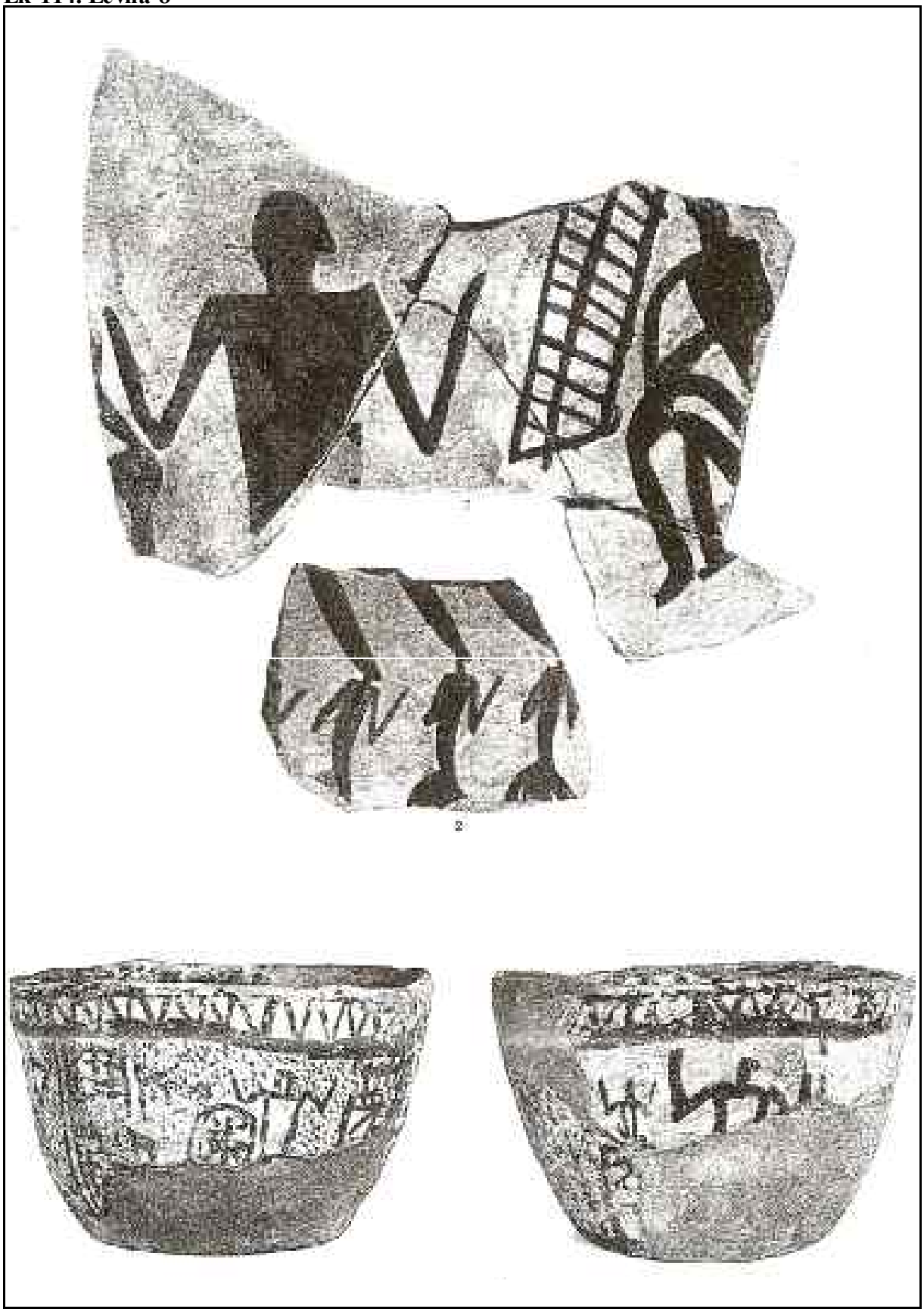
Ek 112. Levha 6

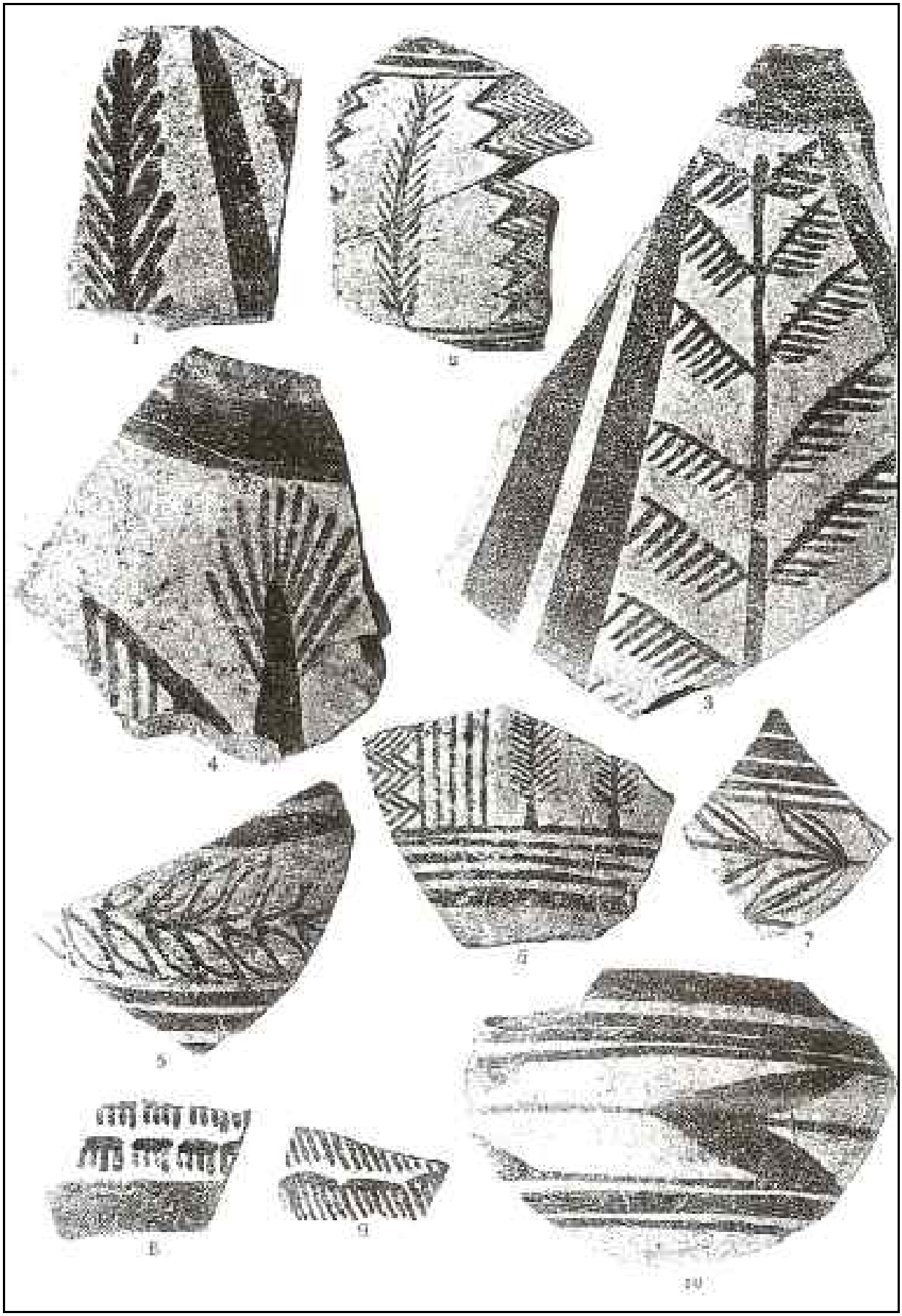
Ek 113. Levha 7

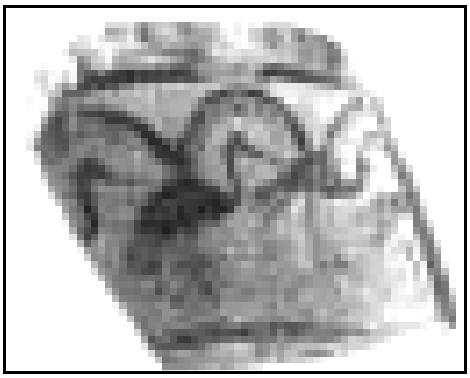
Ek 114. Levha 8

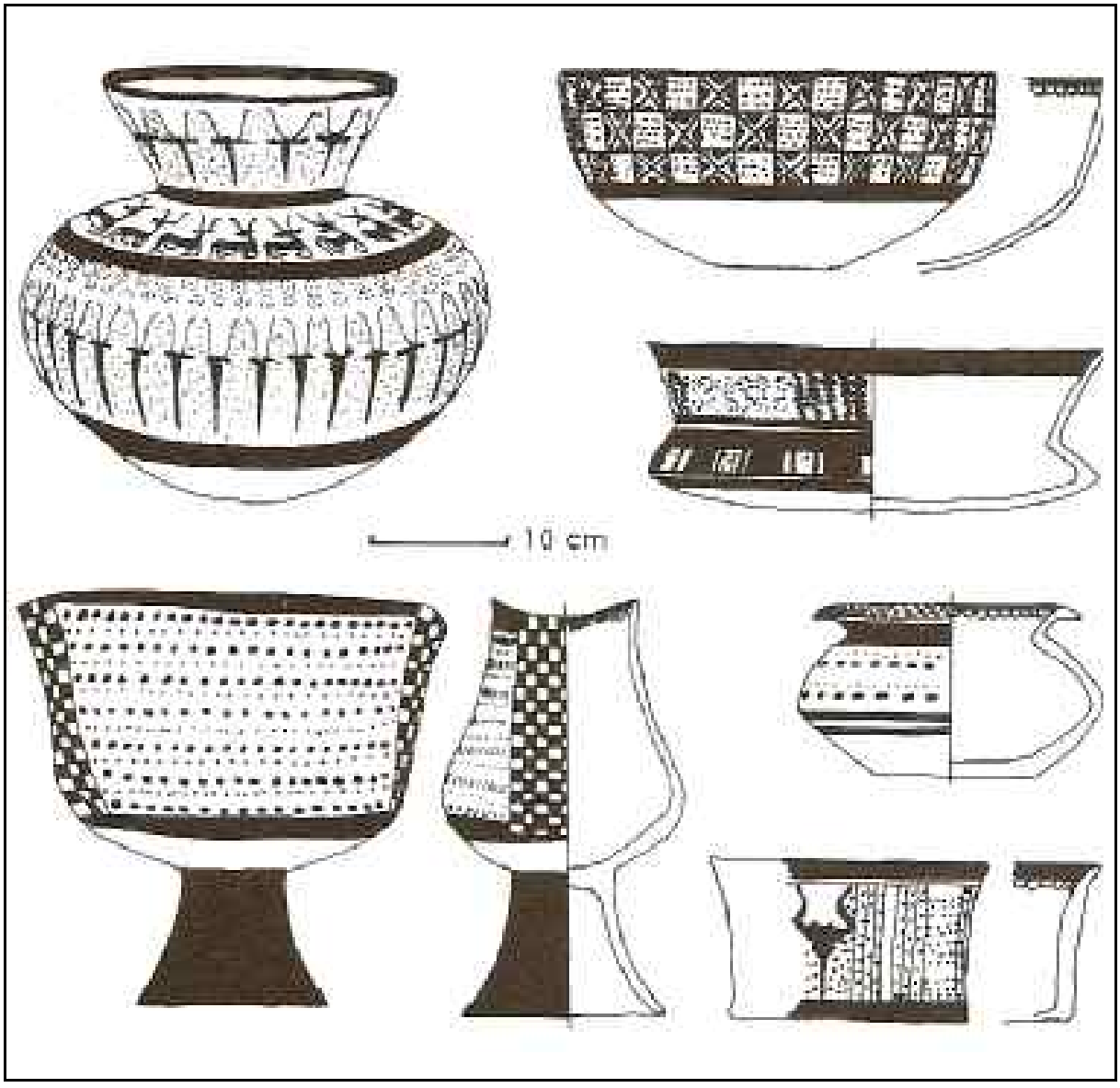
Ek 115. Levha 9

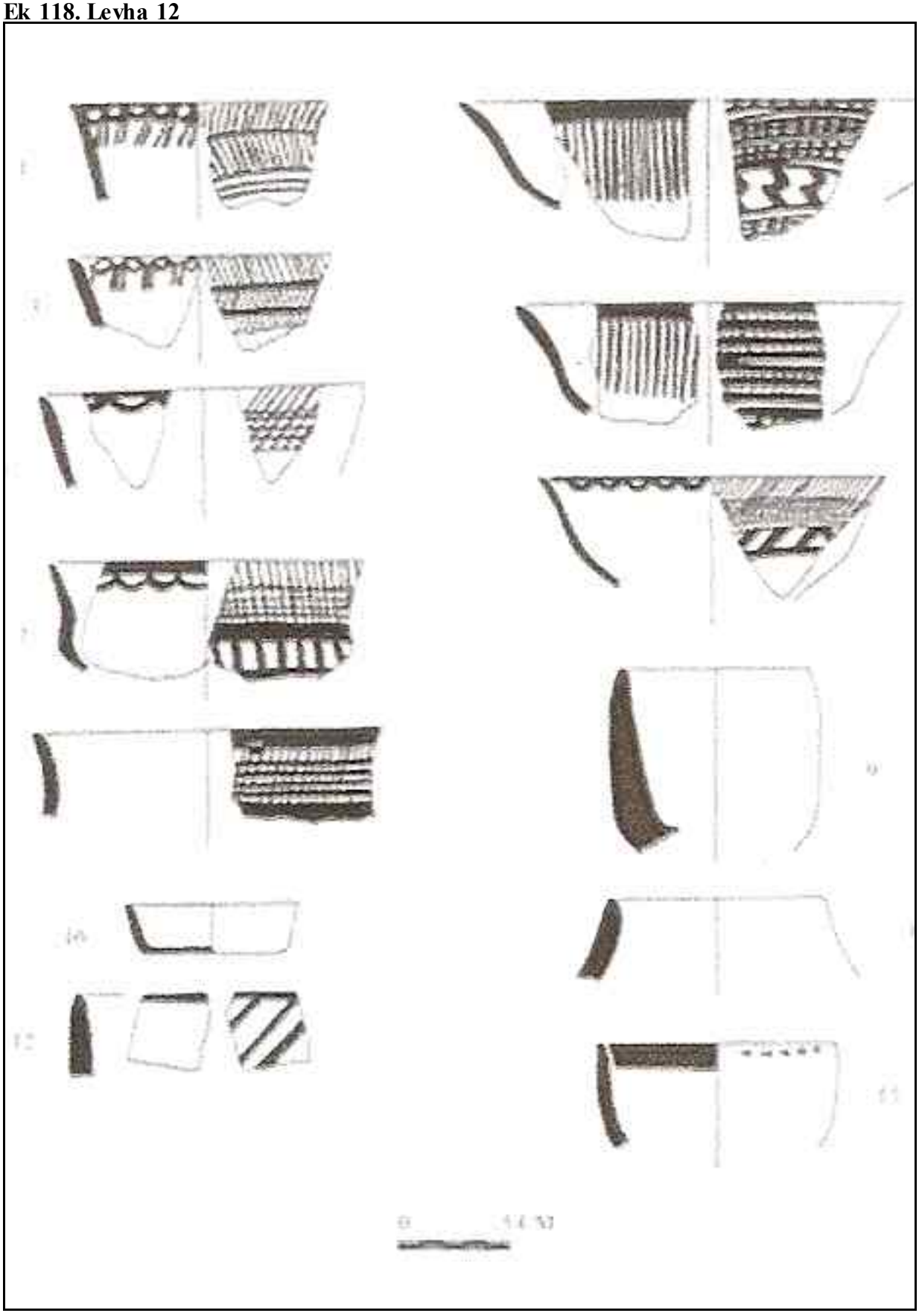
Ek 116. Levha 10

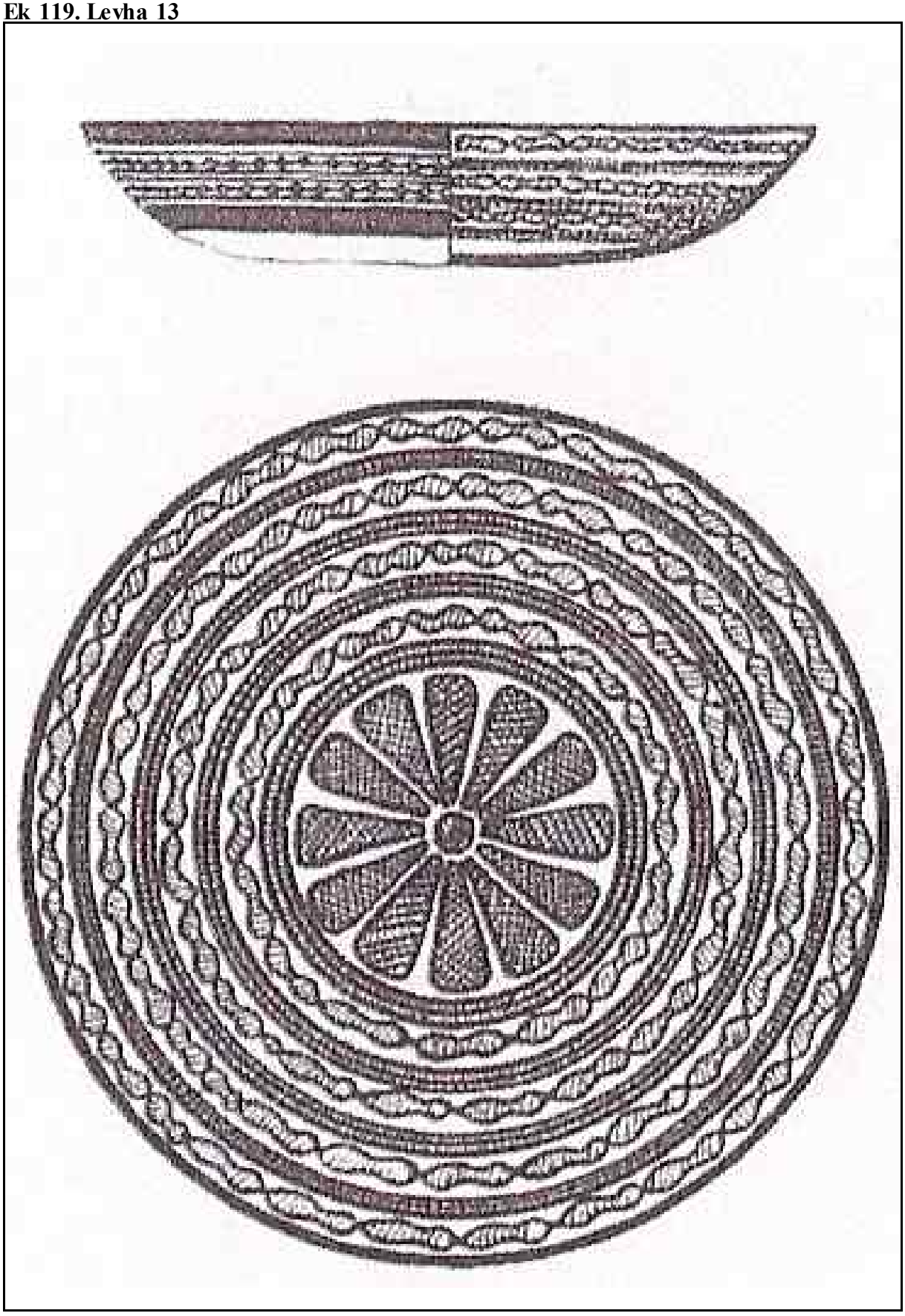
Ek 117. Levha 11

Ek 118. Levha 12

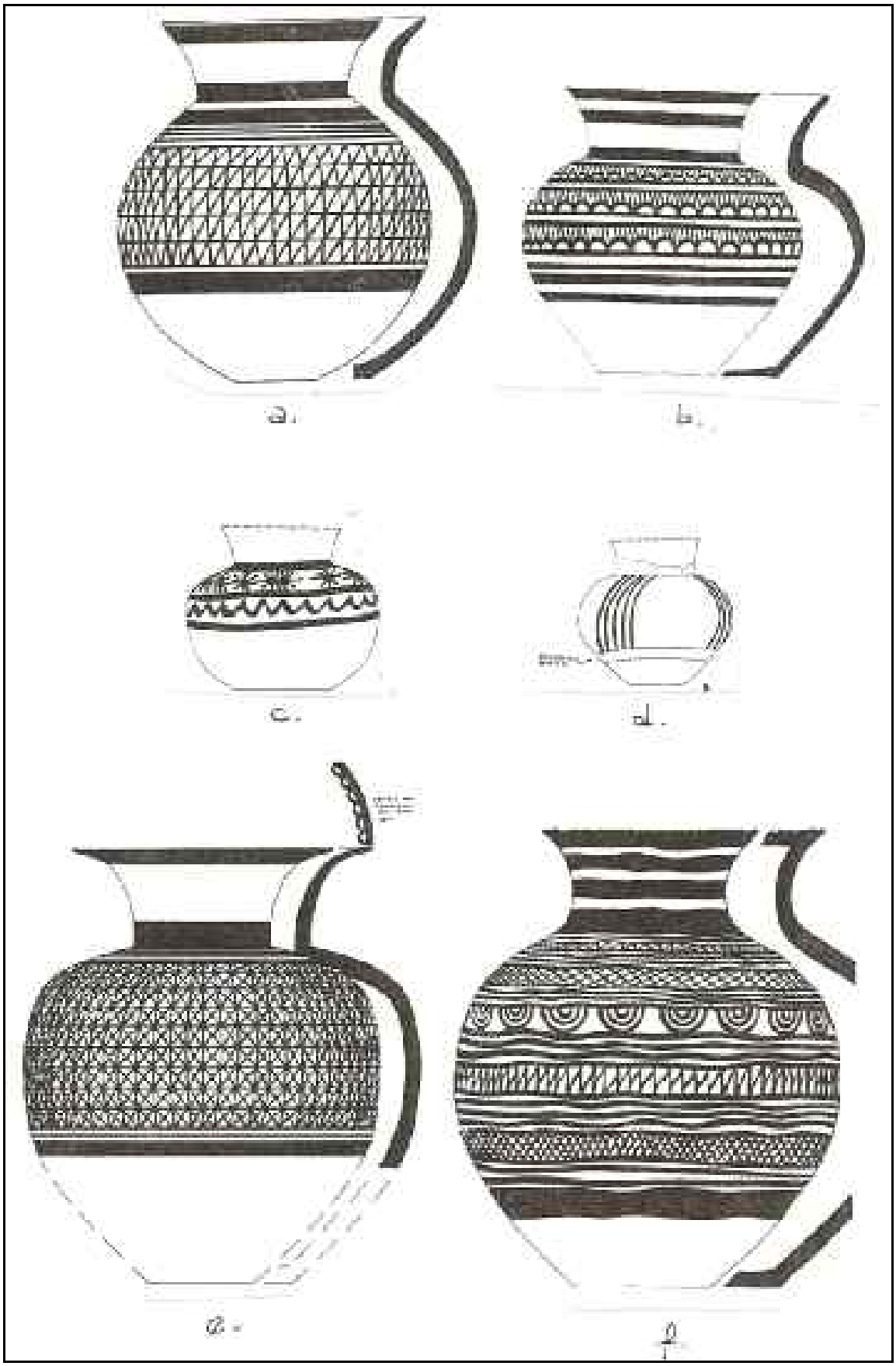
Ek 119. Levha 13

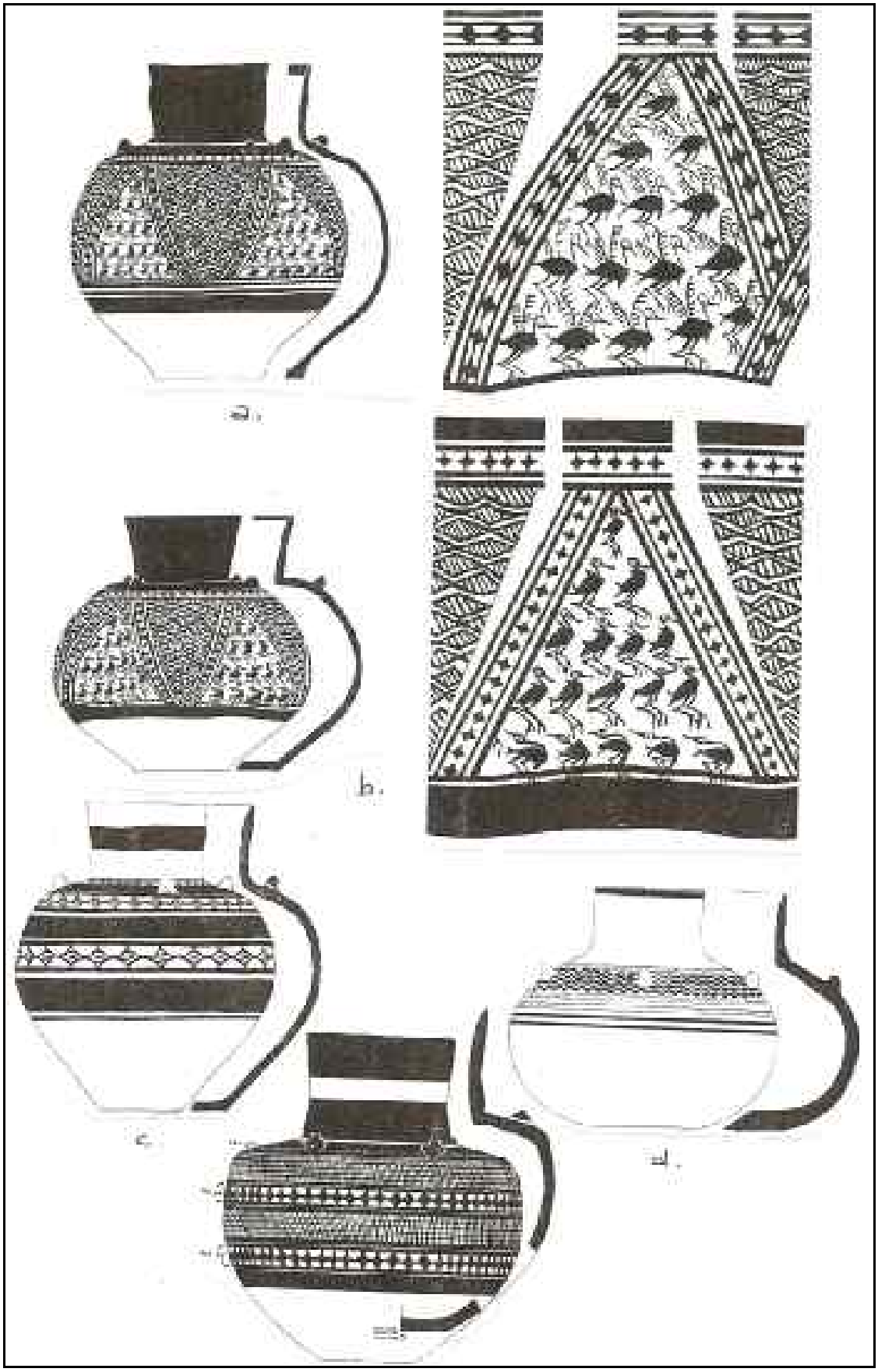
Ek 120. Levha 14

Ek 121. Levha 15

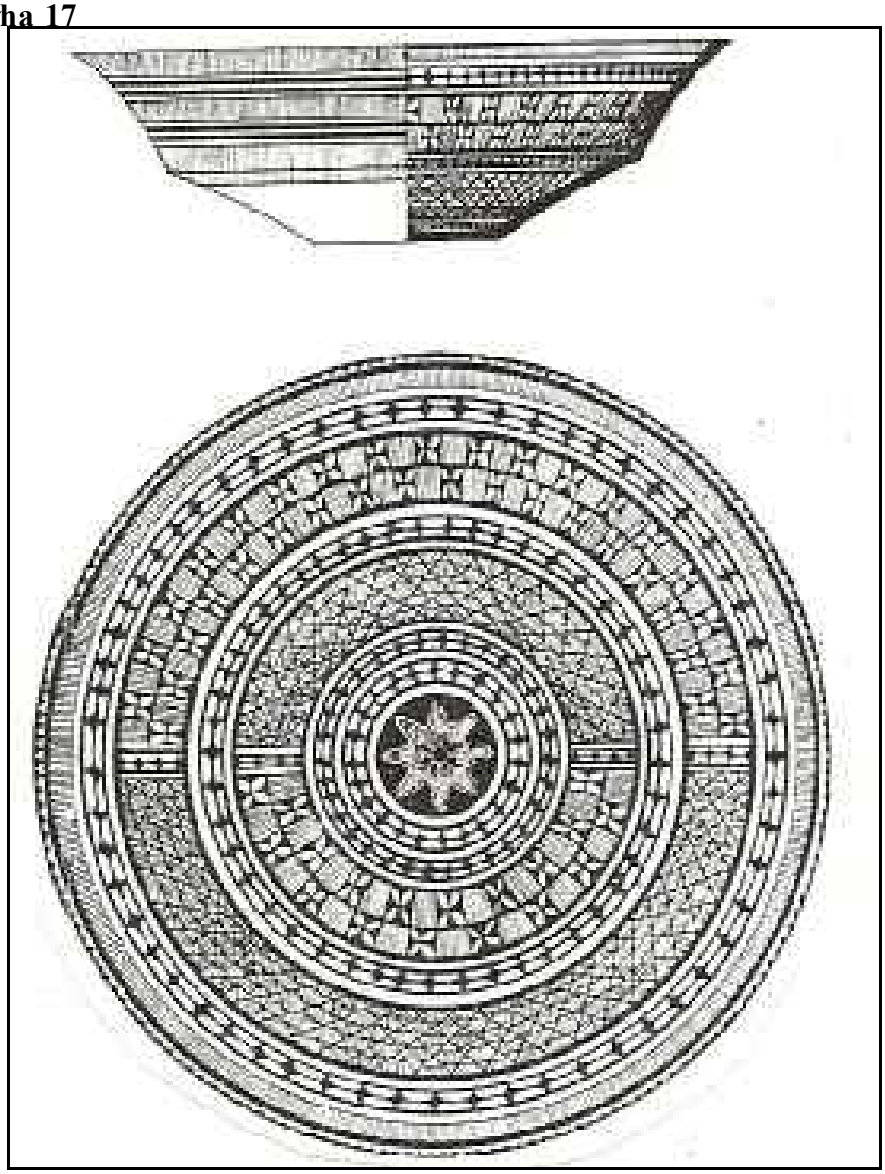
Ek 122. Levha 16

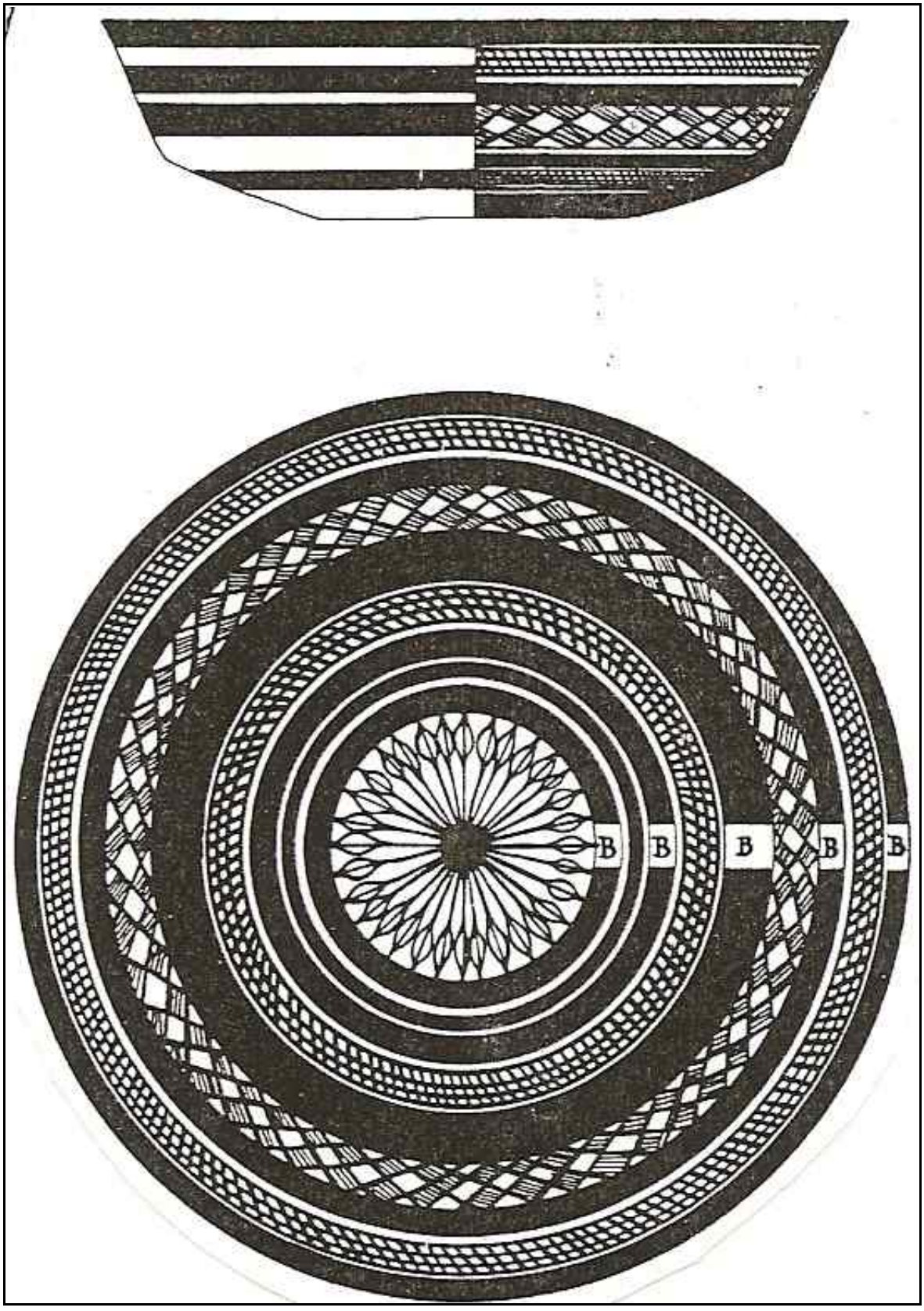
Ek 122a. Levha 16a

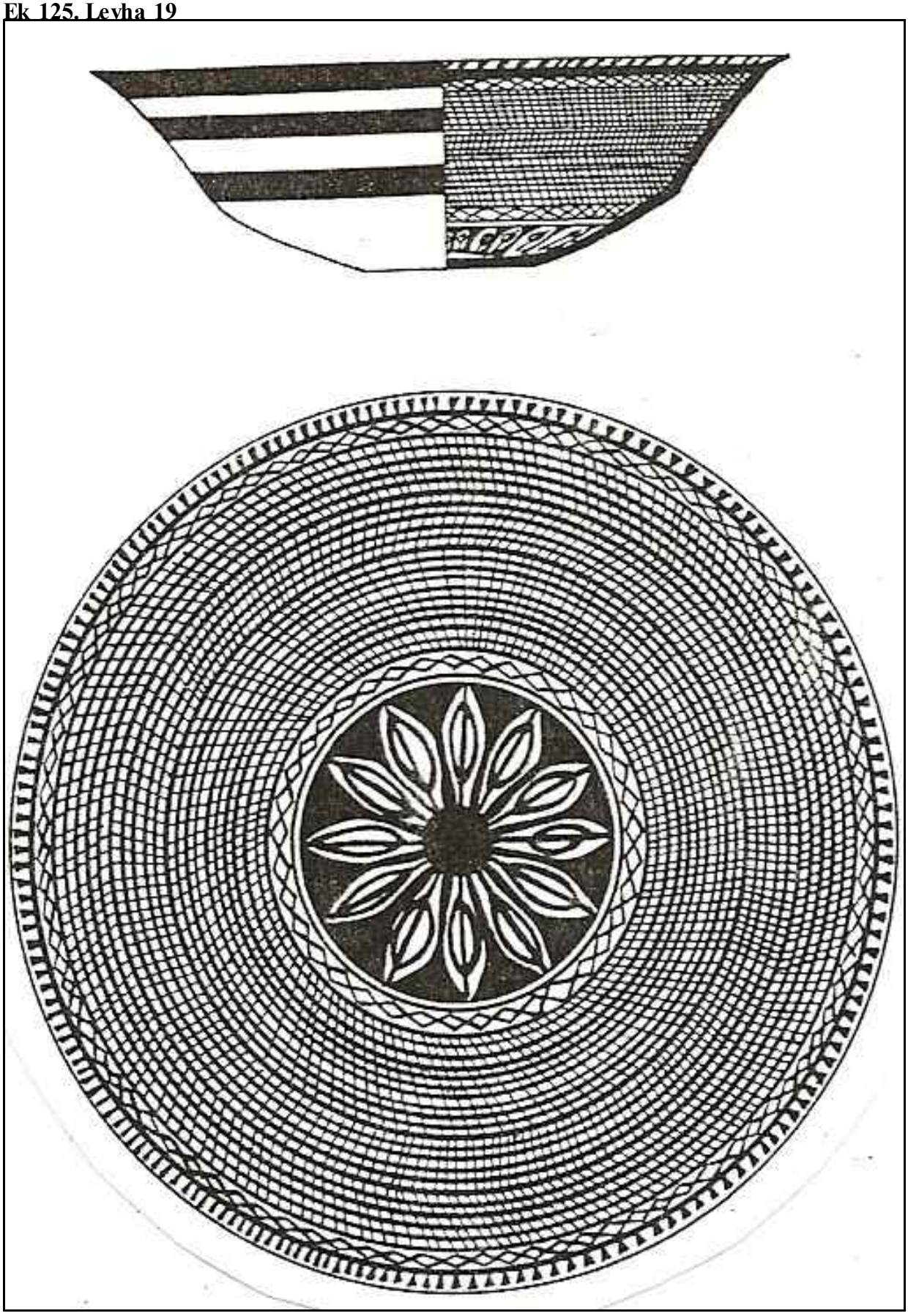
Ek 123. Levha 17

Ek 124. Levha 18

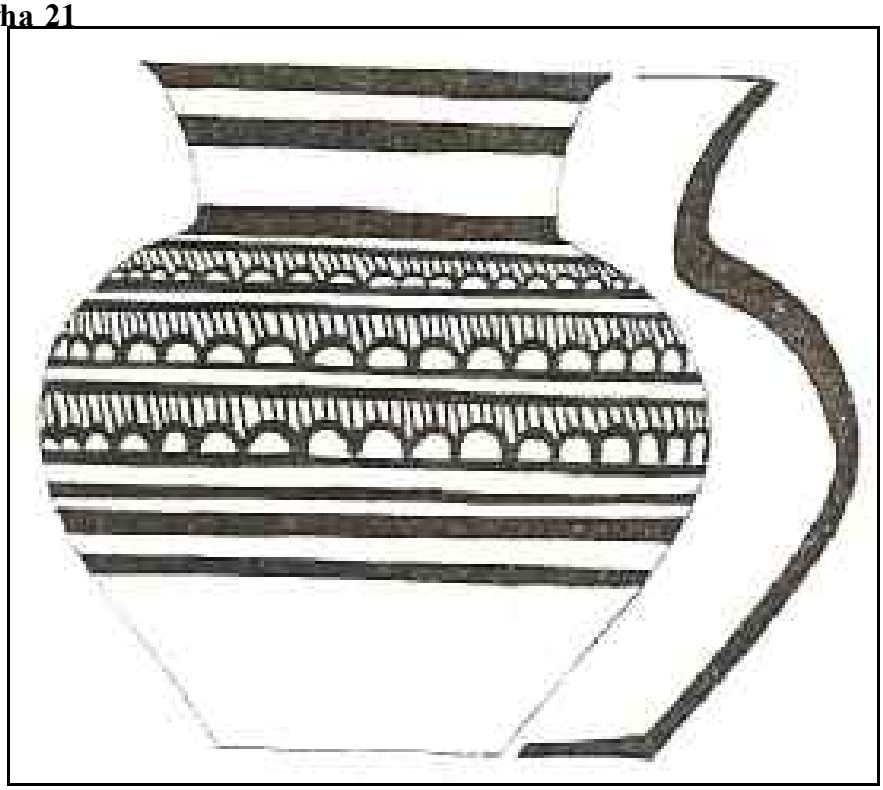
Ek 125. Levha 19

Ek 126. Levha 20

Ek 127. Levha 21

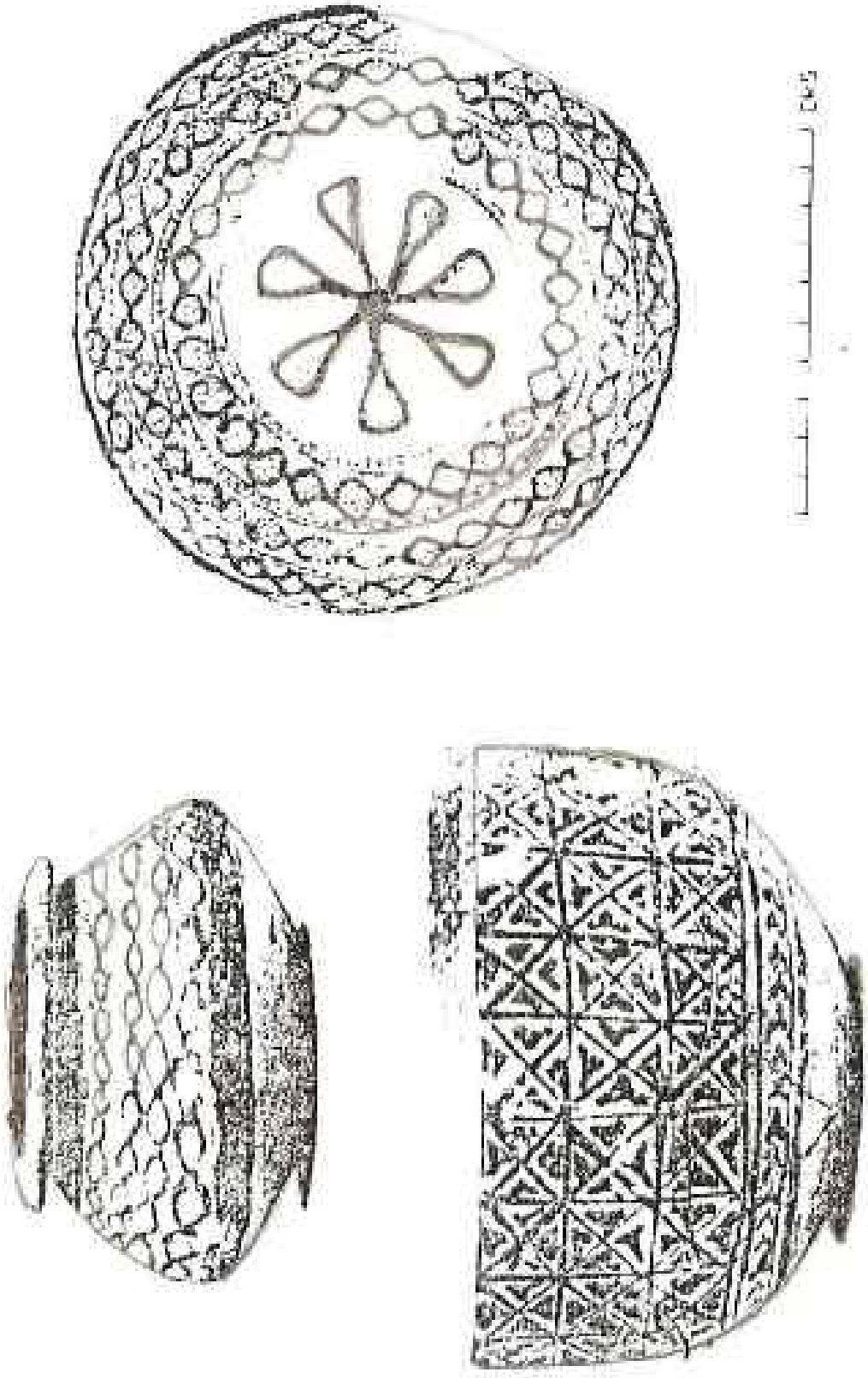
Ek 128. Levha 22

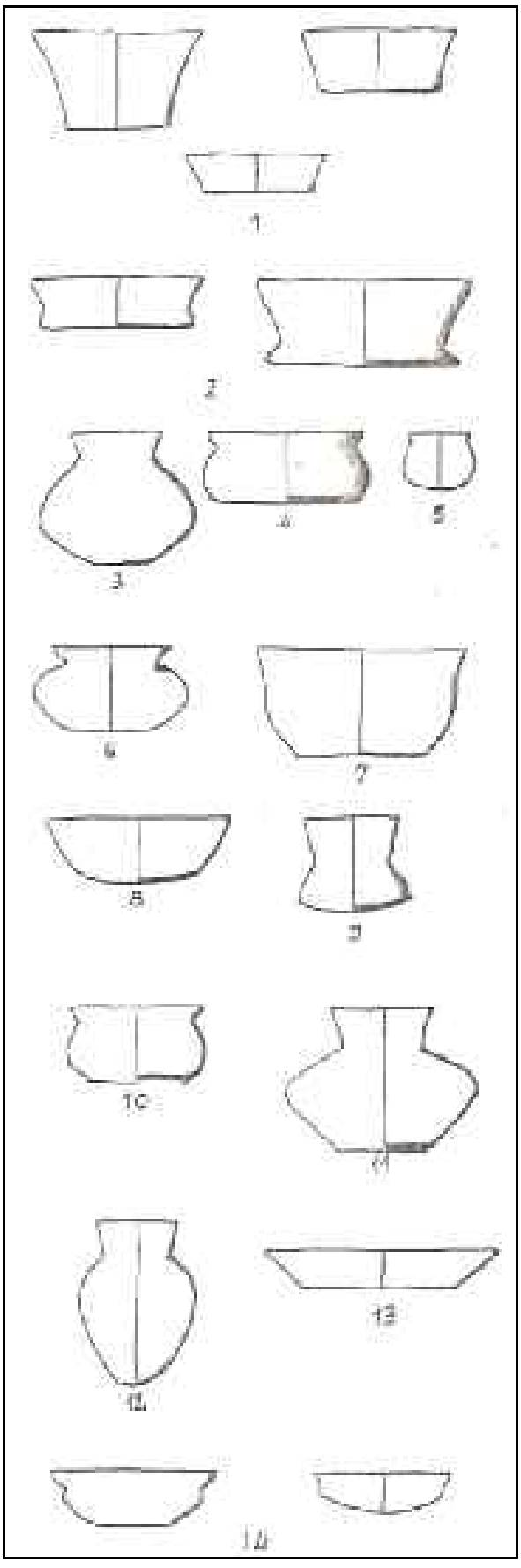
Ek 130. Levha 24

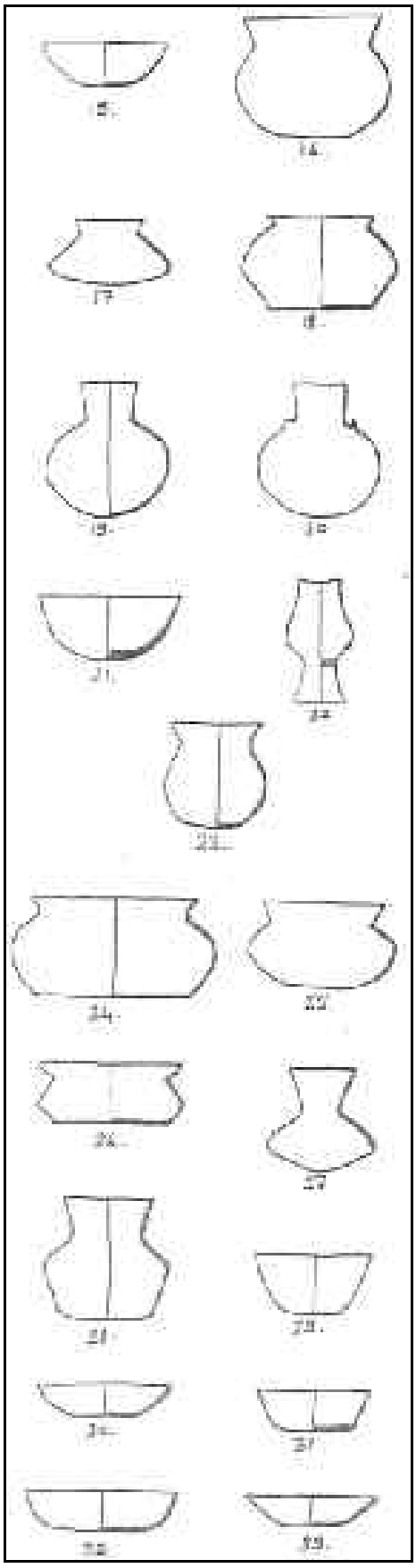
Ek 131. Levha 25

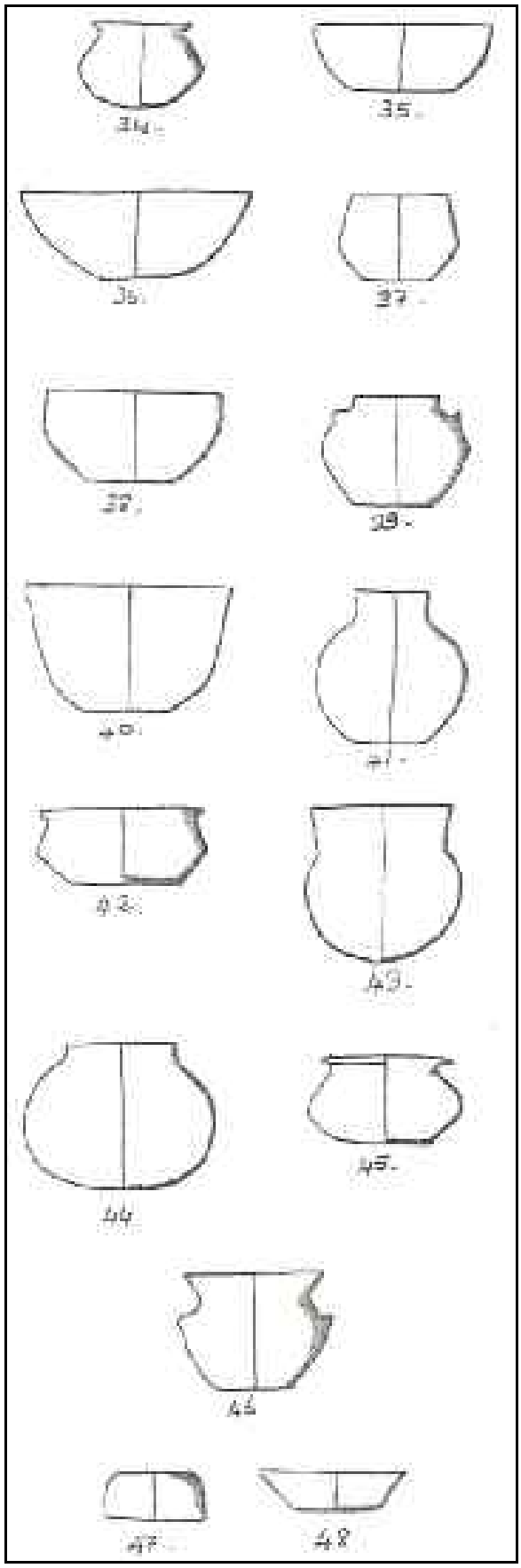
Ek 132. Levha 26

Ek 133. Levha 27

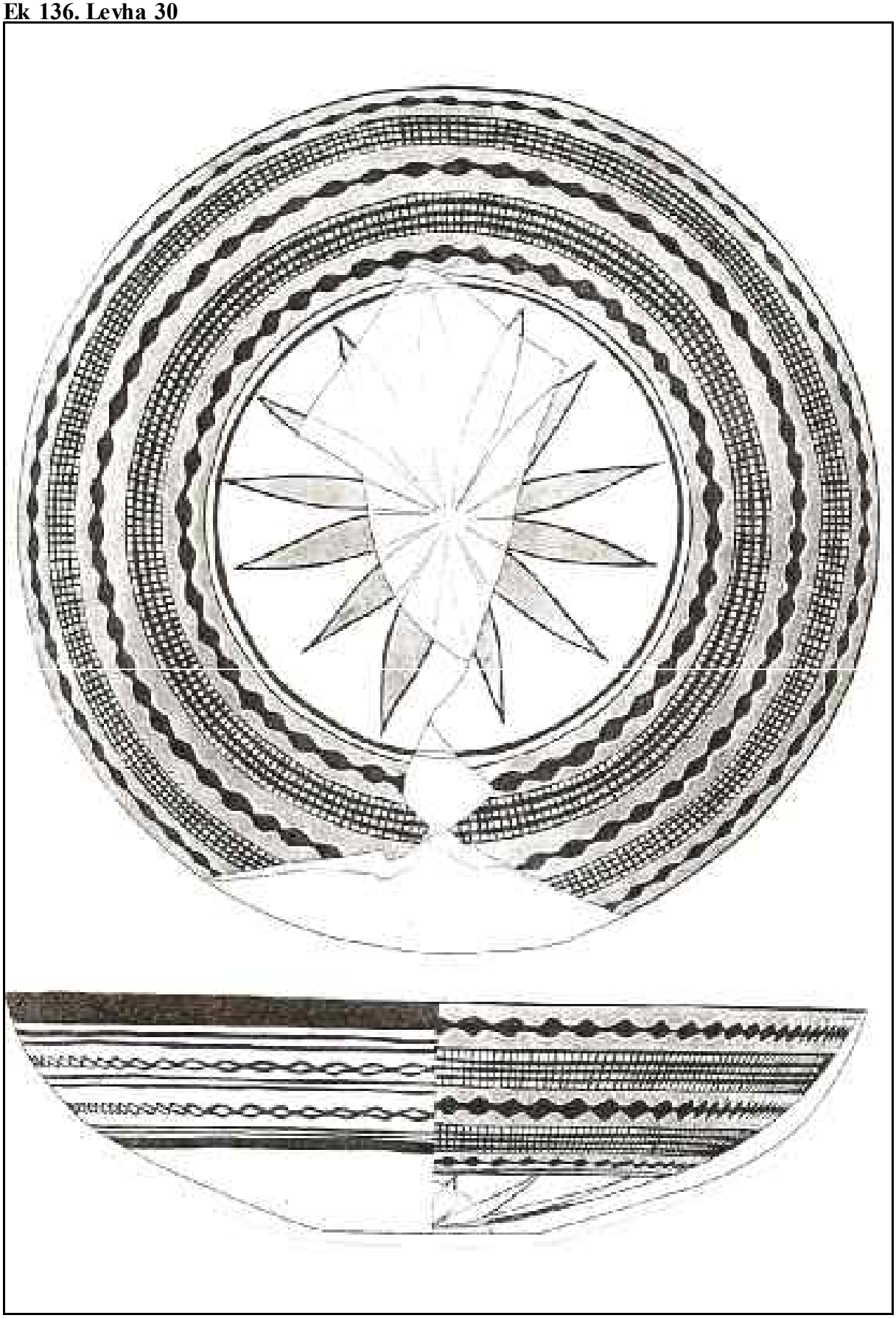
Ek 134. Levha 28

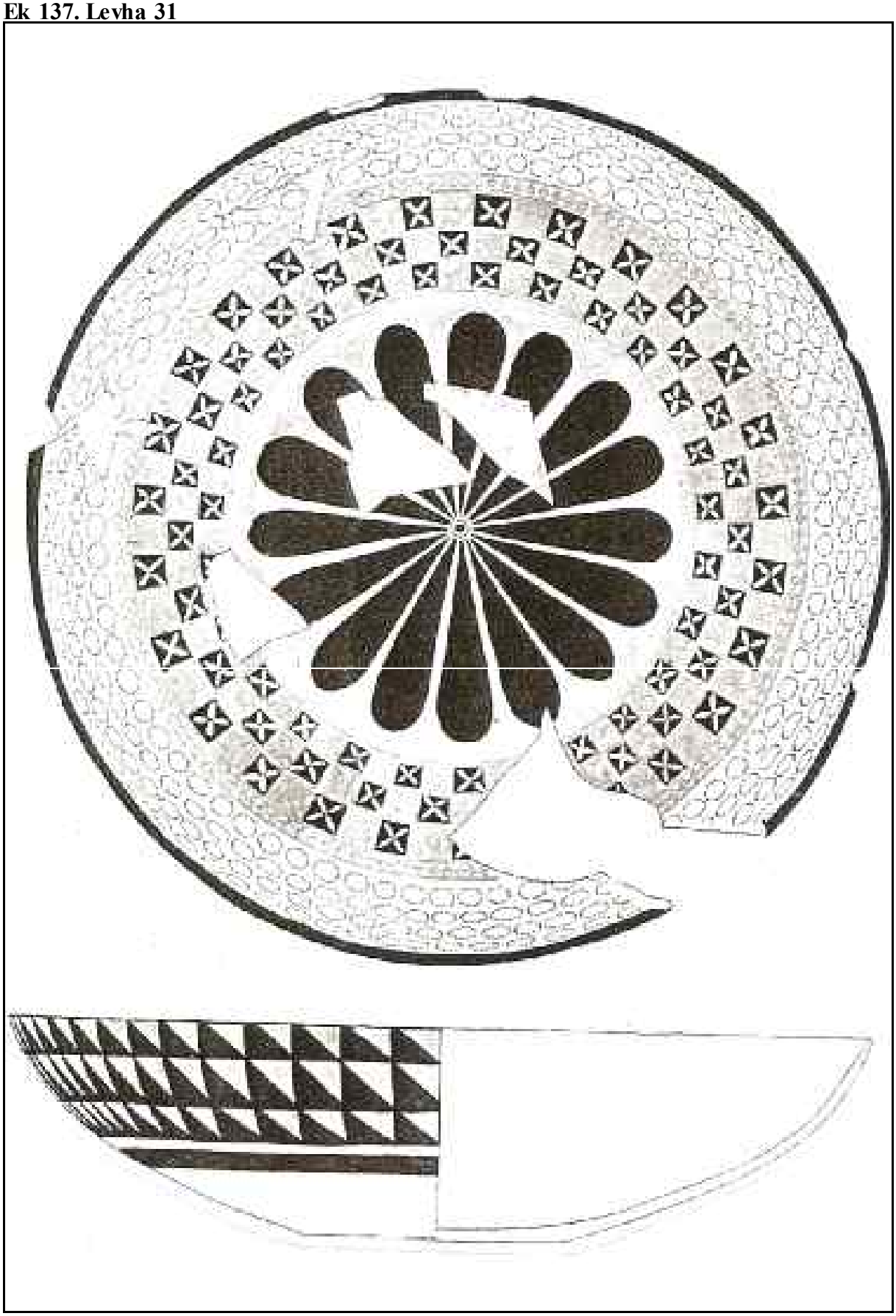
Ek 135. Levha 29

Ek 136. Levha 30

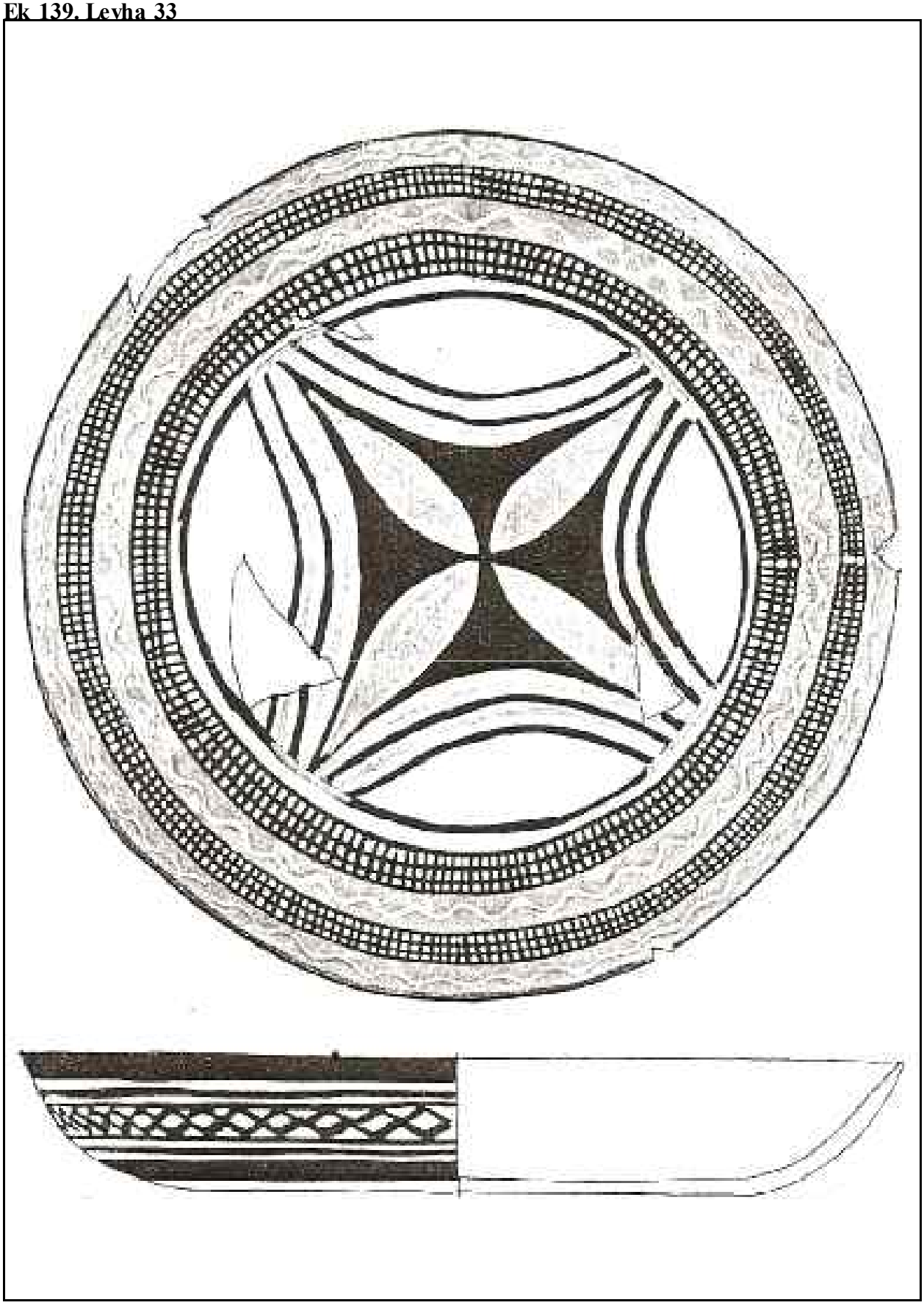
Ek 137. Levha 31

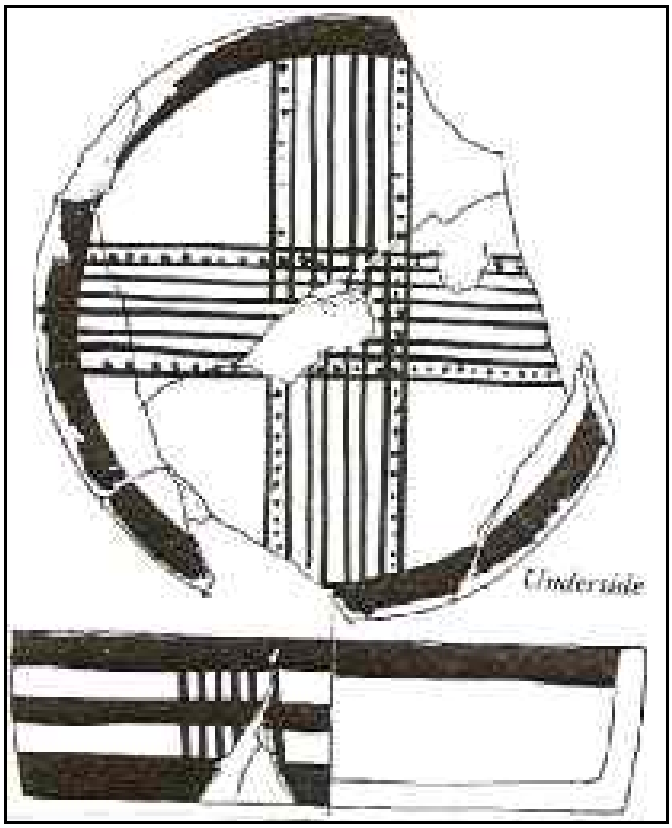
Ek 138. Levha 32

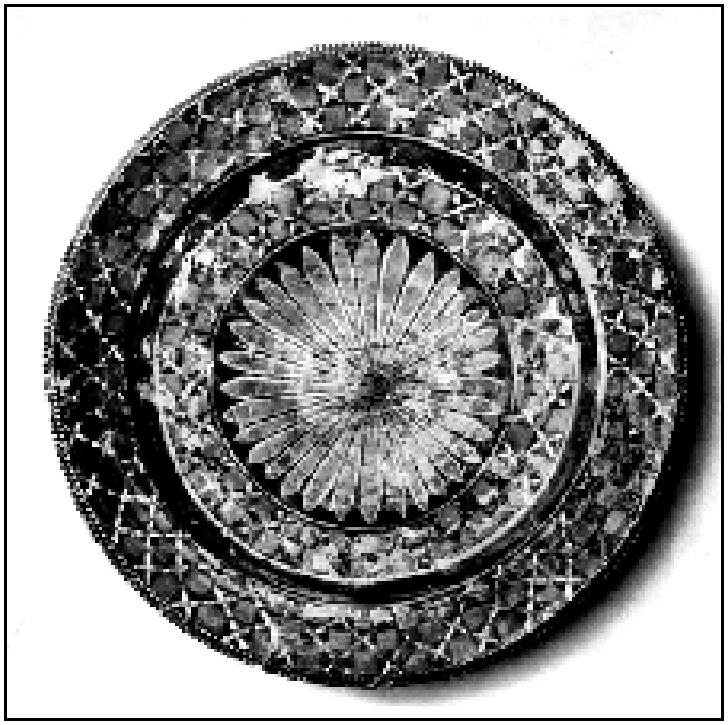
Ek 139. Levha 33

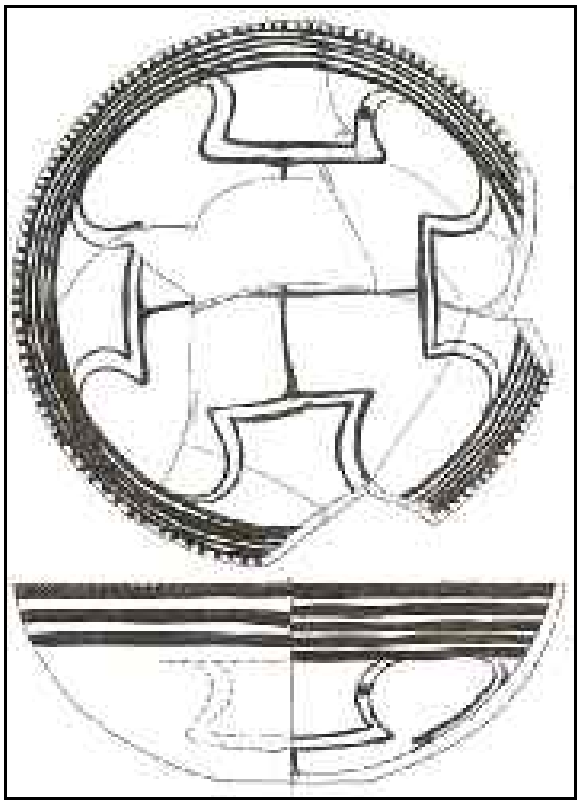
Ek 140. Levha 34

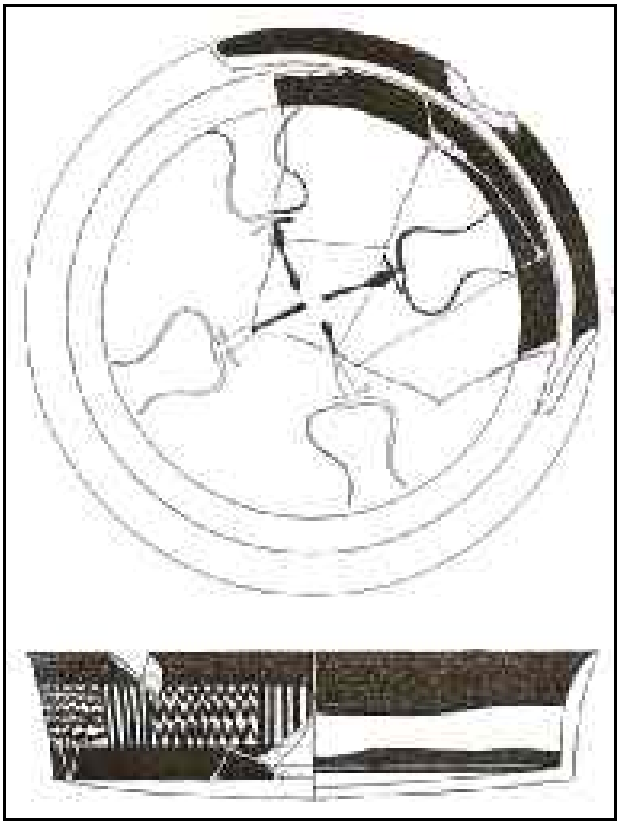
Ek 141. Levha 35

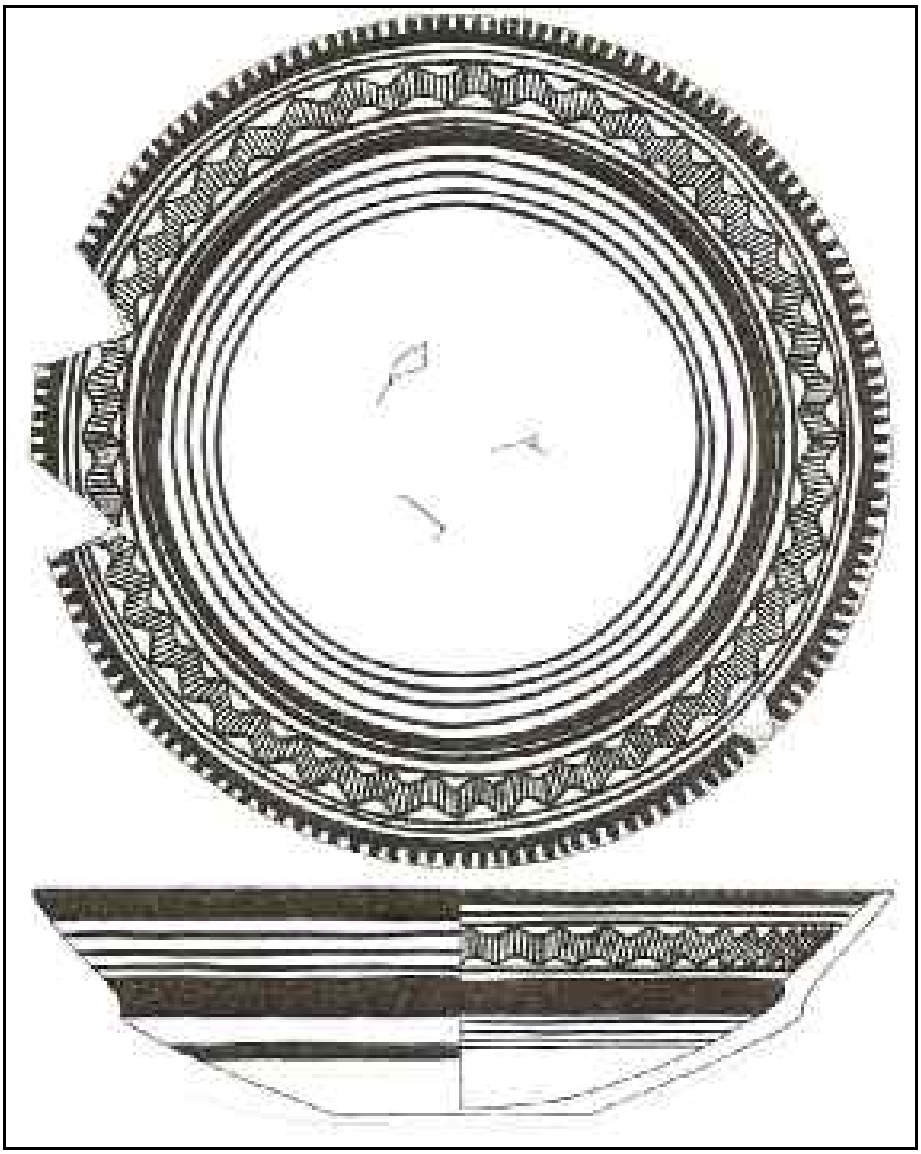
Ek 142. Levha 36

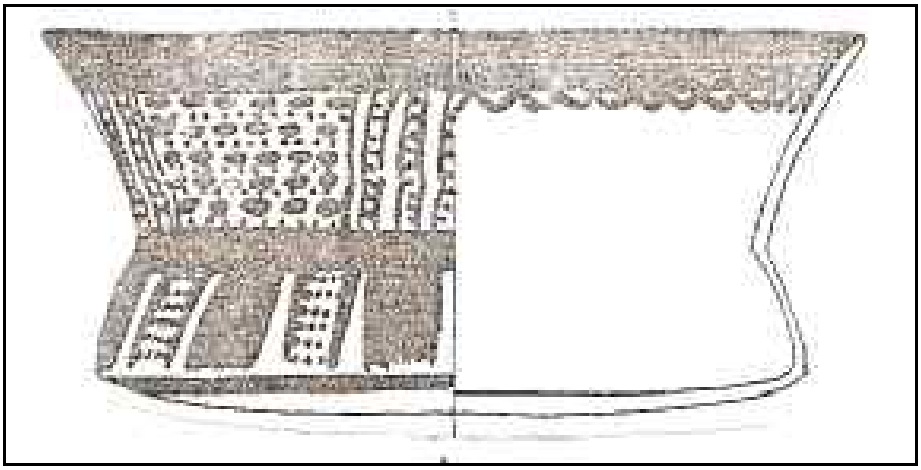
Ek 143. Levha 37

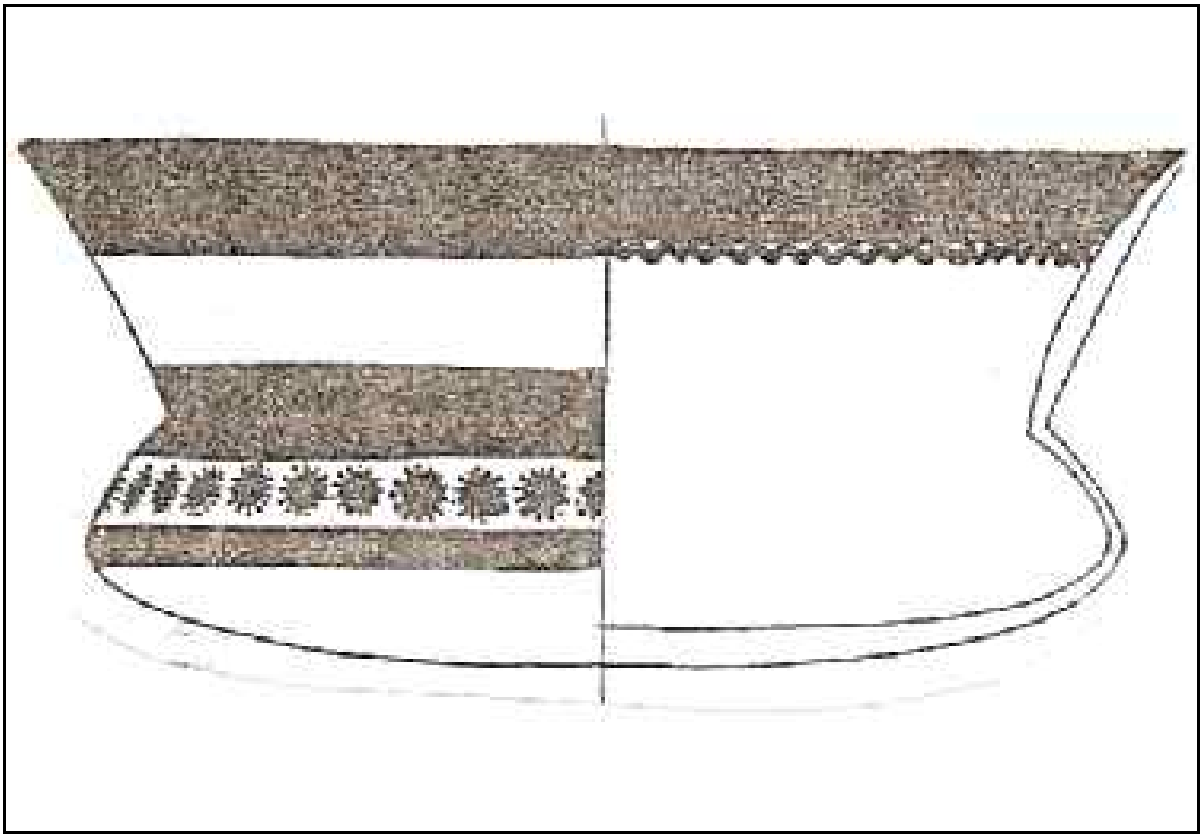
Ek 144. Levha 38

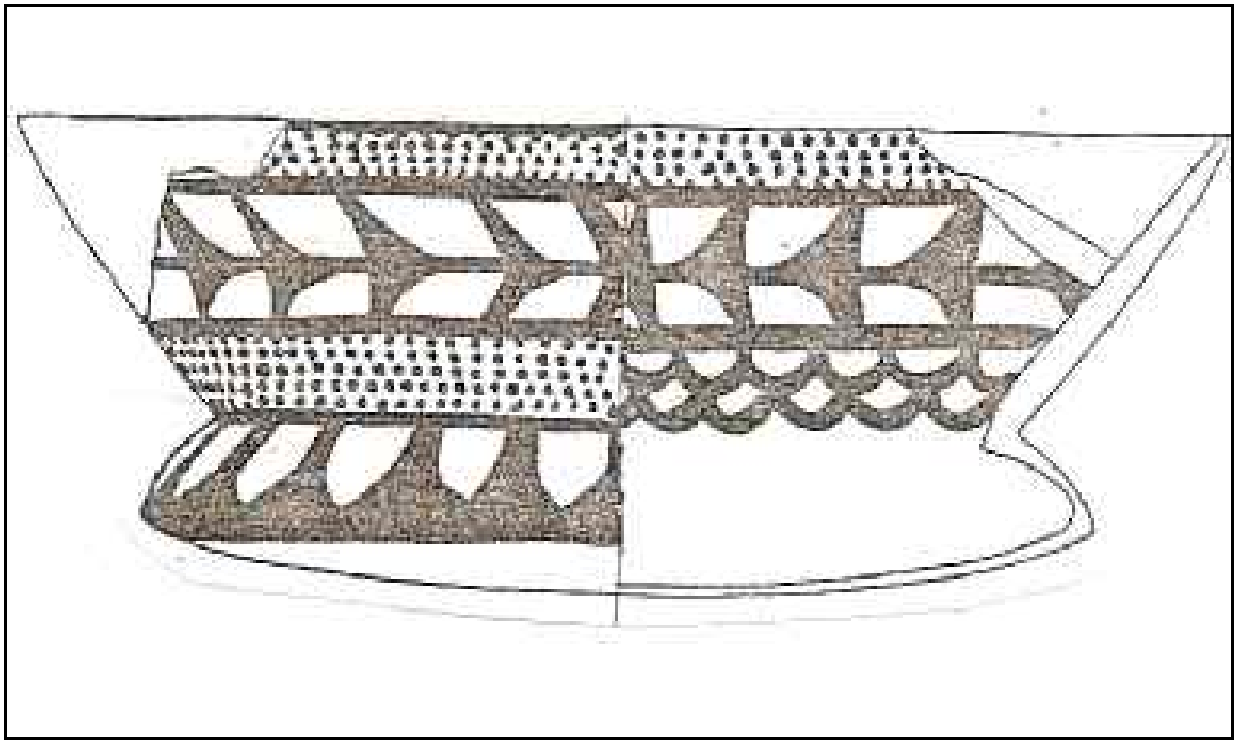
Ek 145. Levha 39

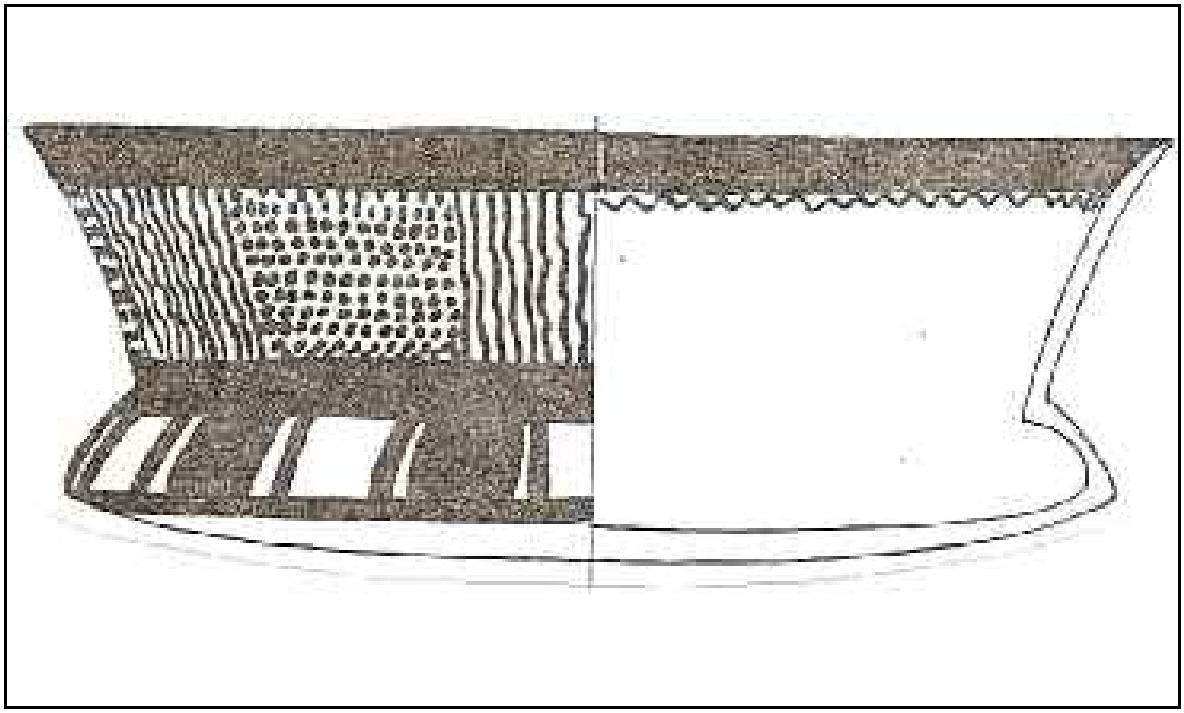
Ek 146. Levha 40

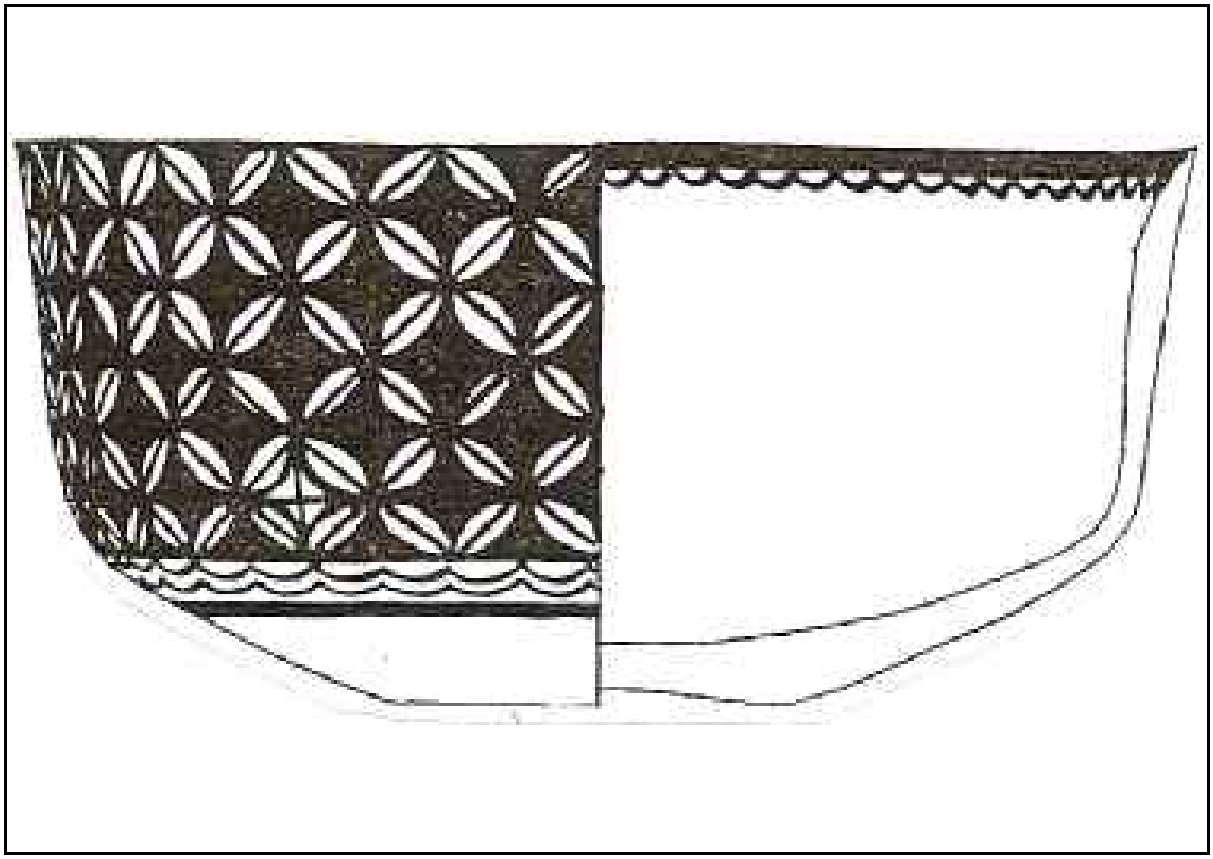
Ek 147. Levha 41

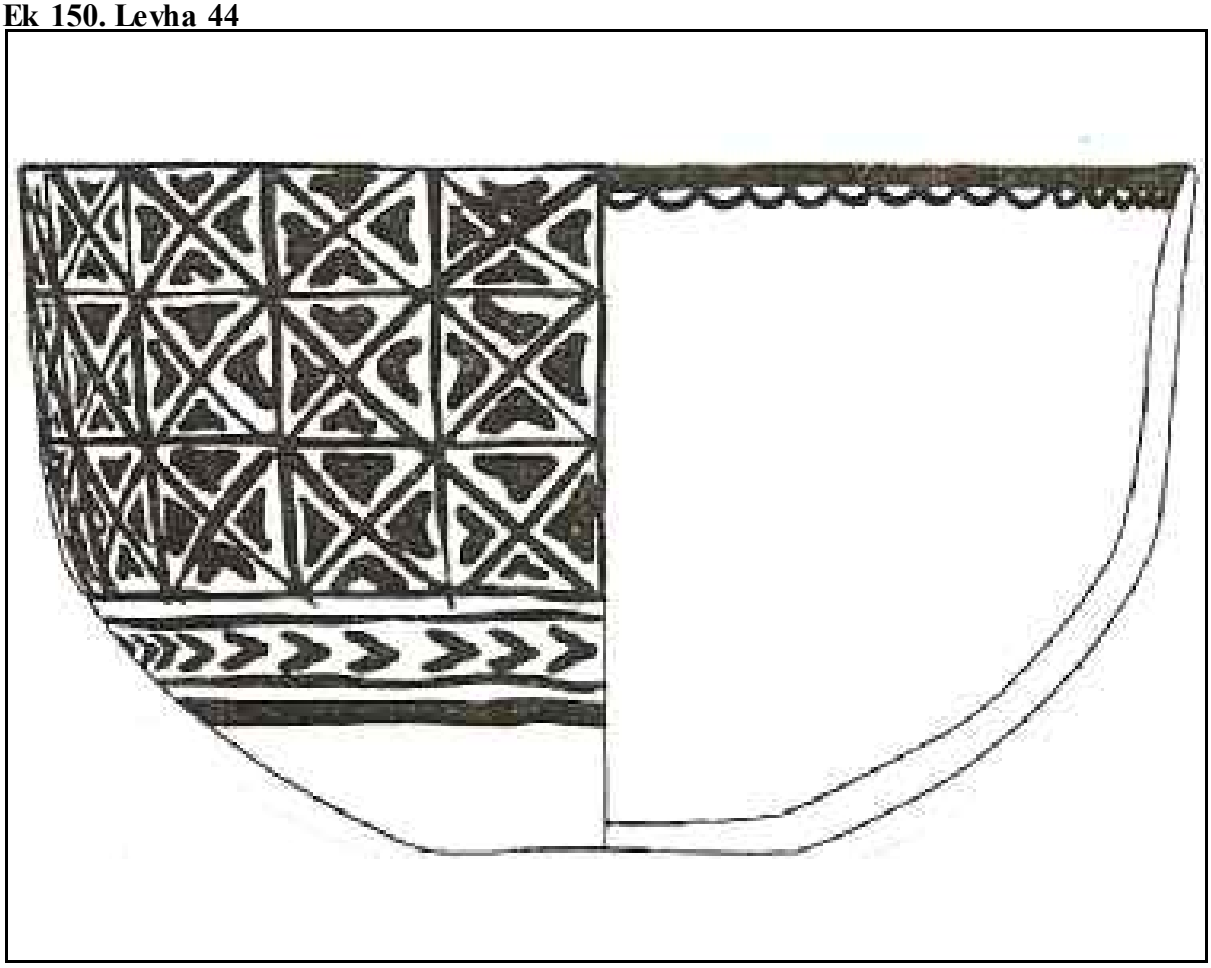
Ek 148. Levha 42

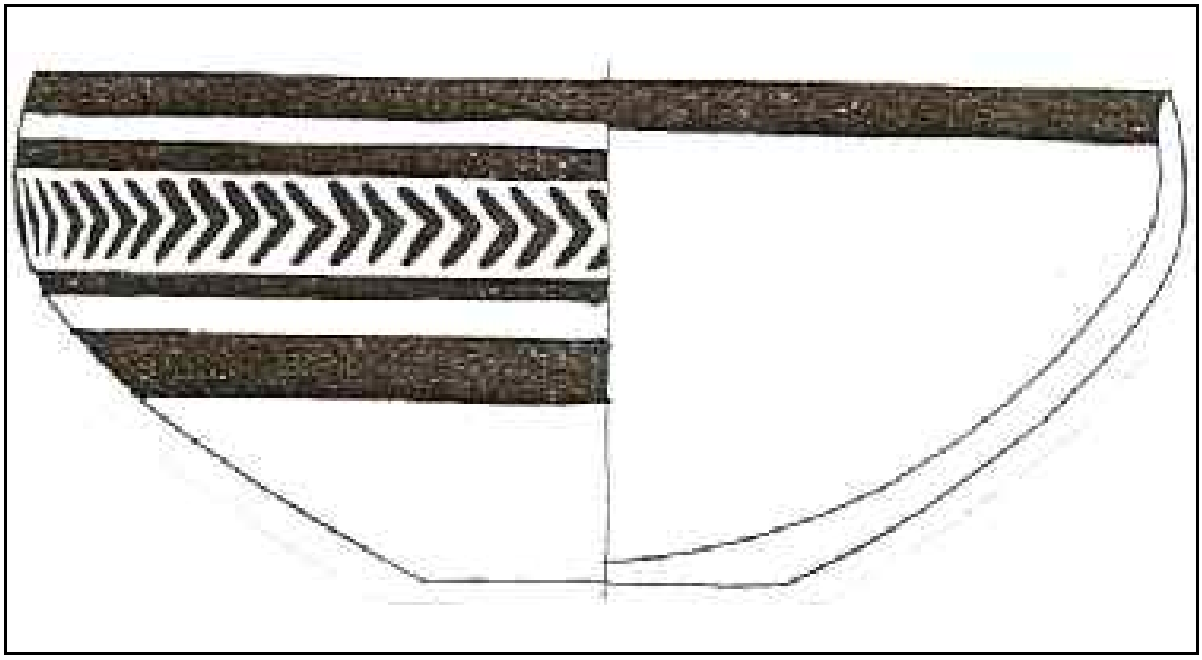
Ek 149. Levha 43

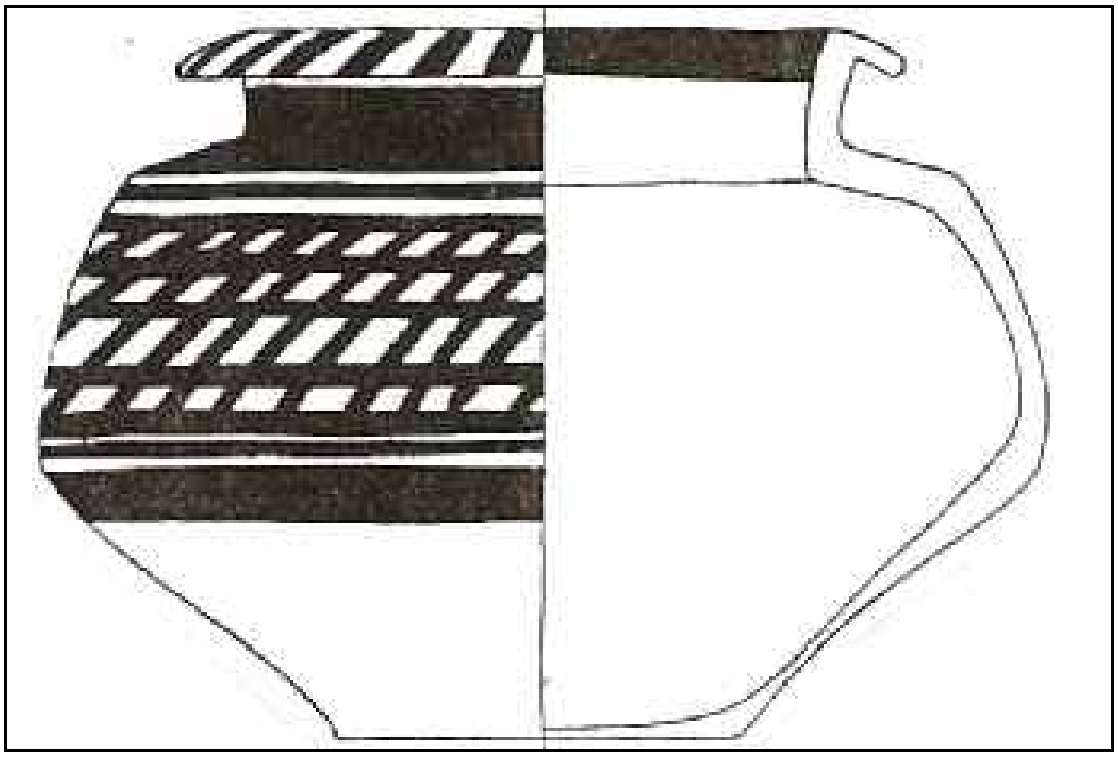
Ek 150. Levha 44

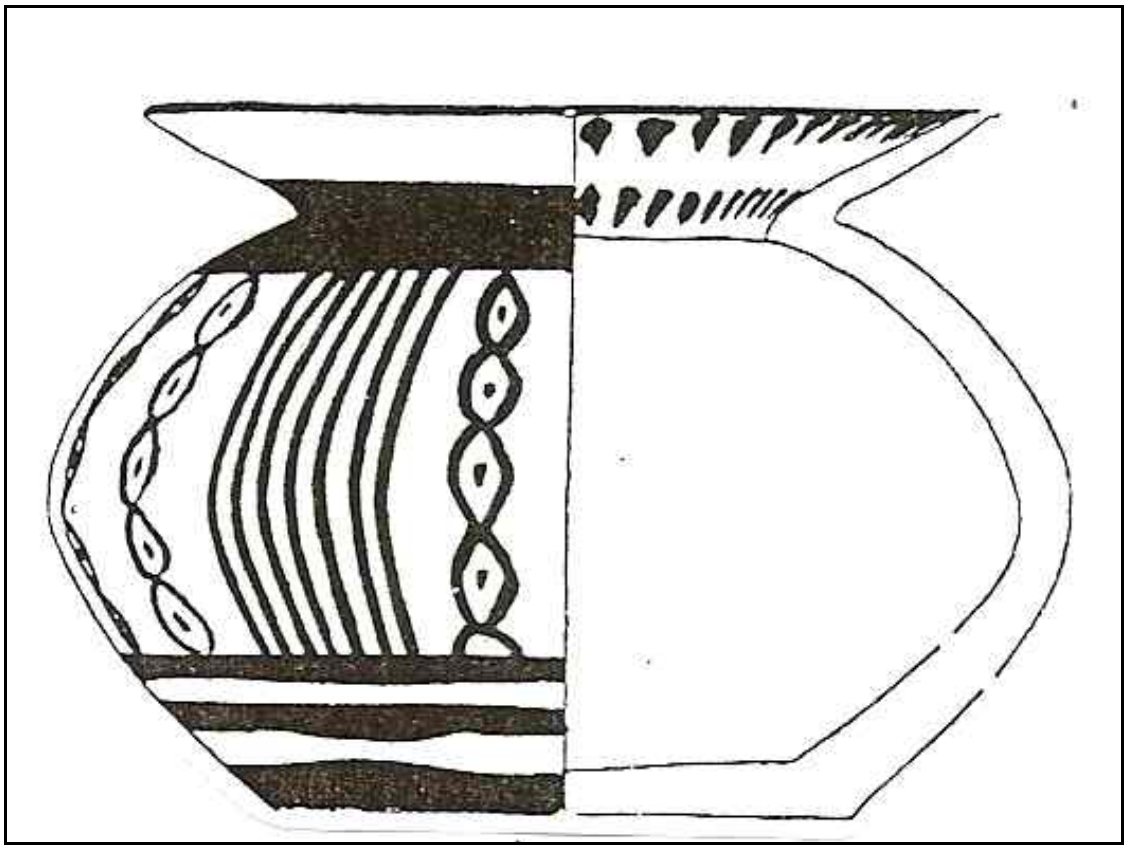
Ek 151. Levha 45

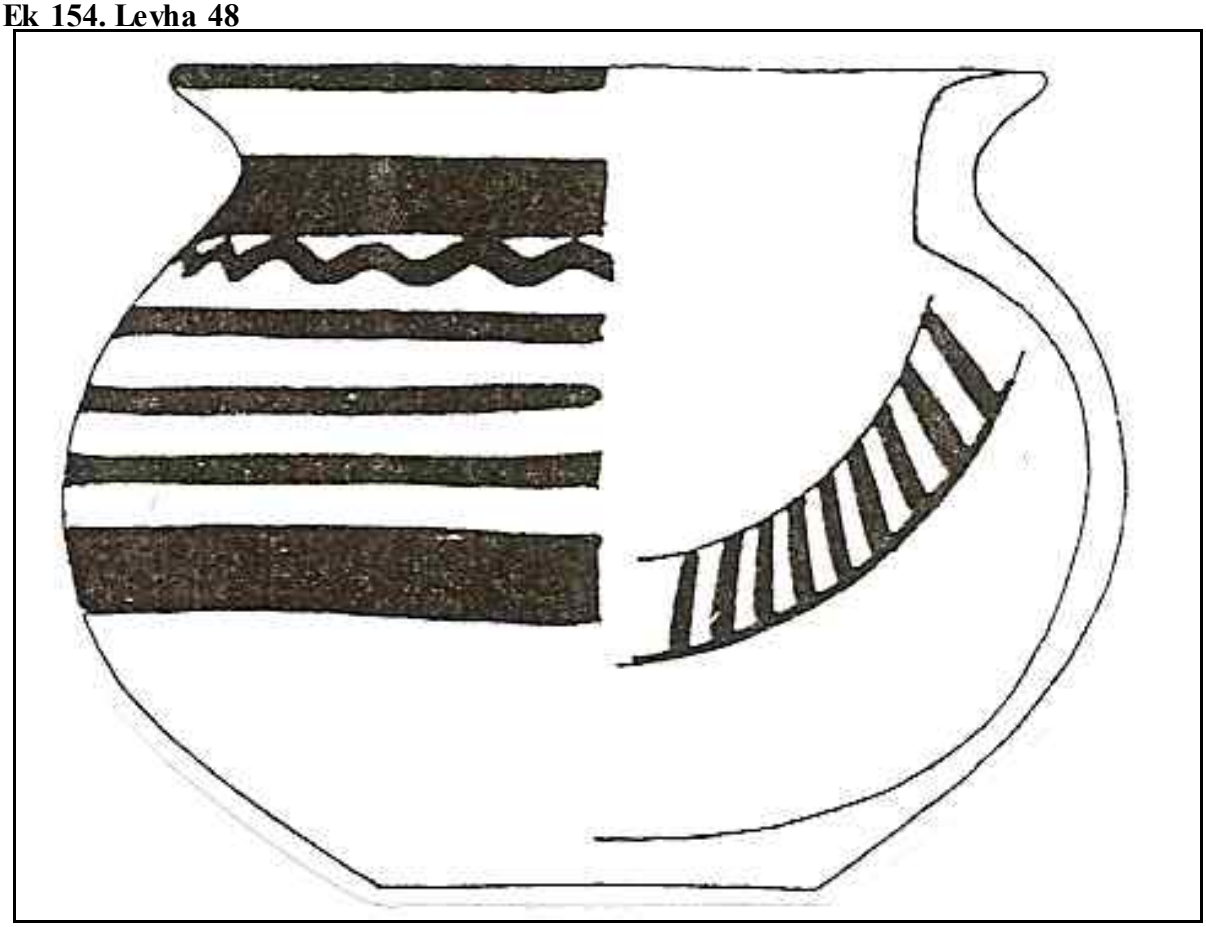
Ek 152. Levha 46

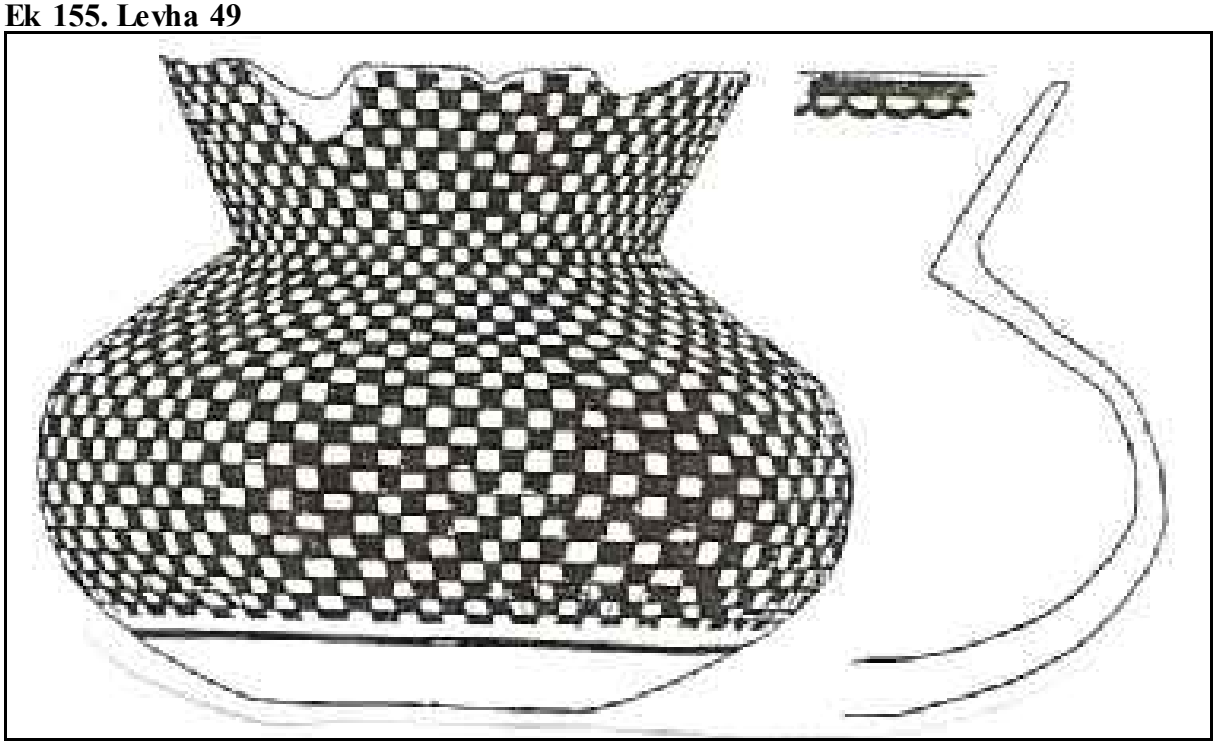
Ek 153. Levha 47

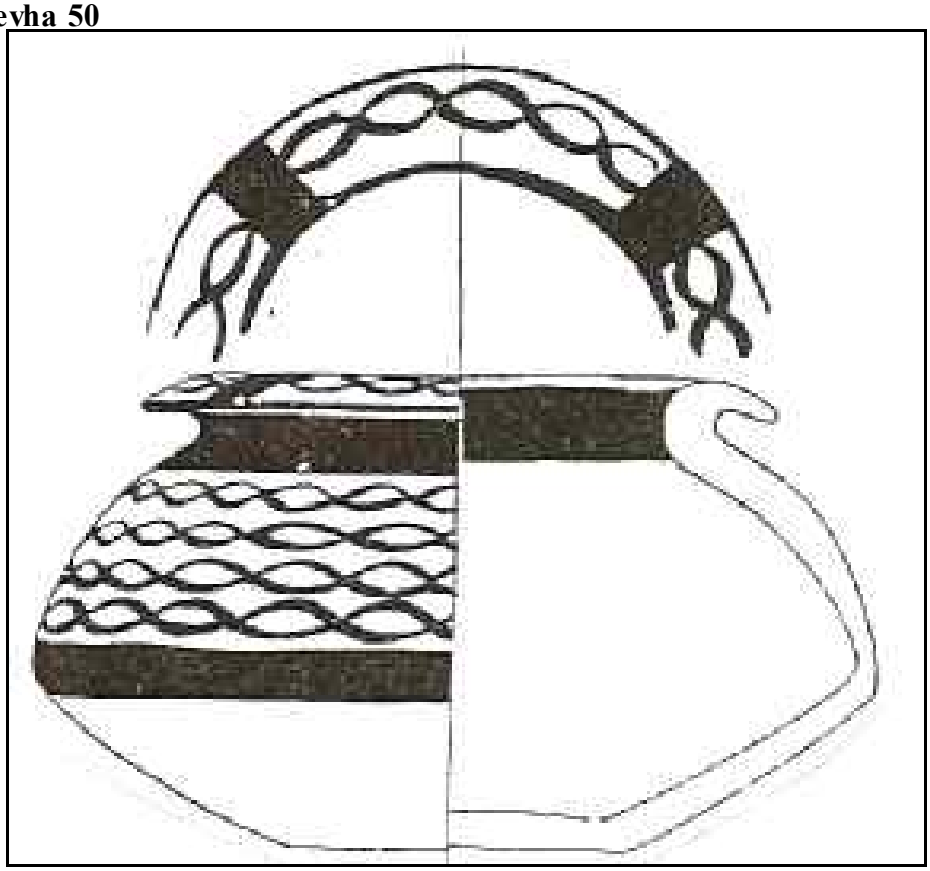
Ek 154. Levha 48

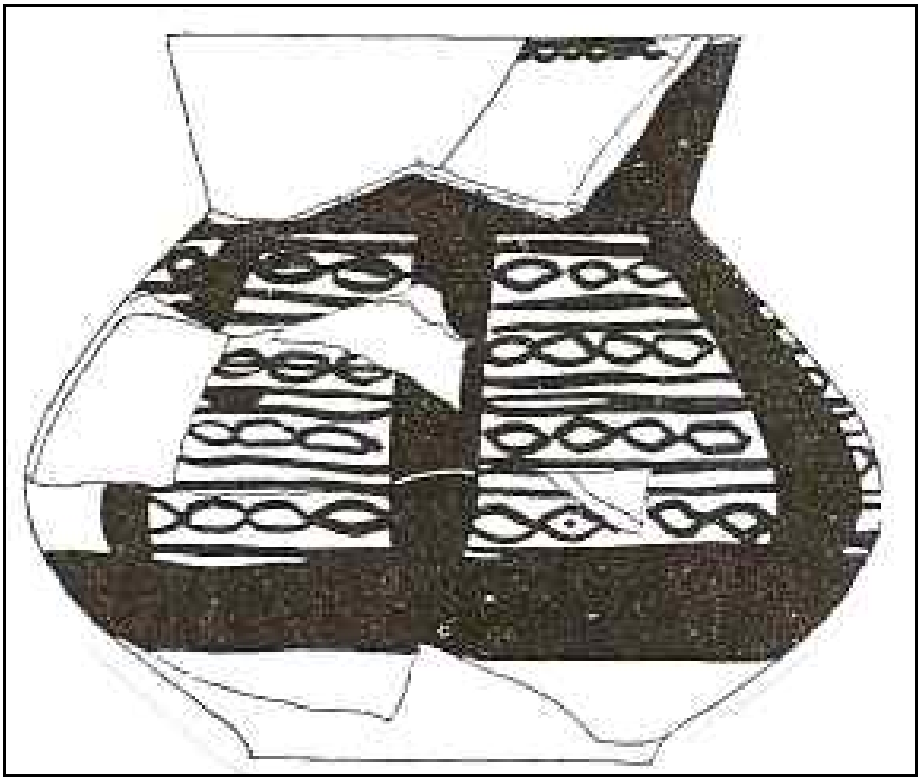
Ek 155. Levha 49

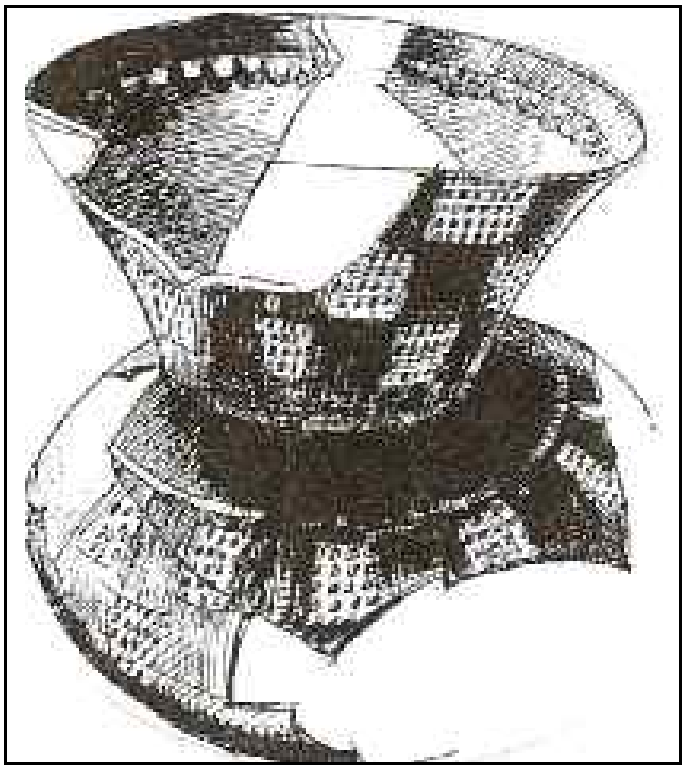
Ek 156. Levha 50

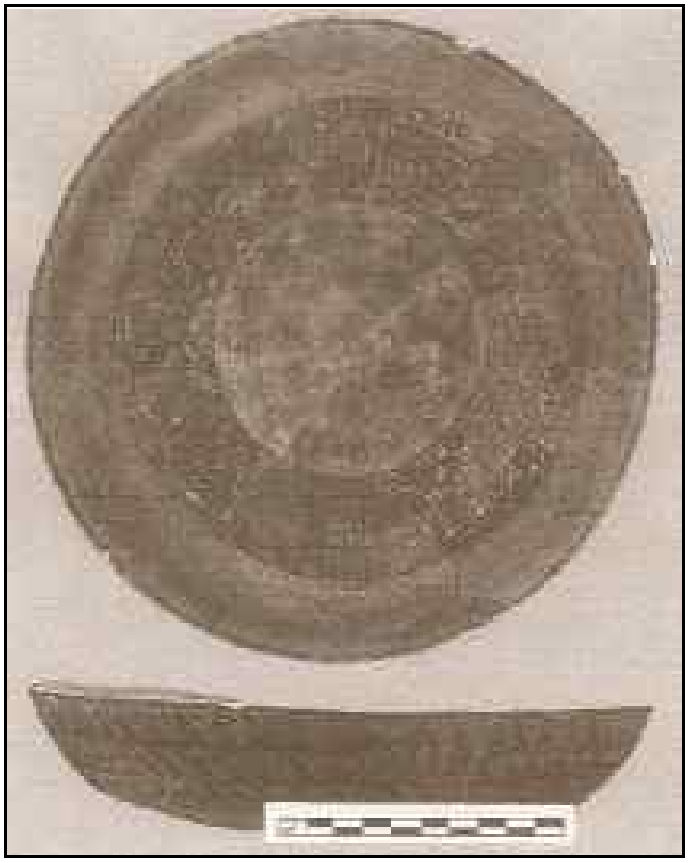
Ek 157. Levha 51

Ek 158. Levha 52

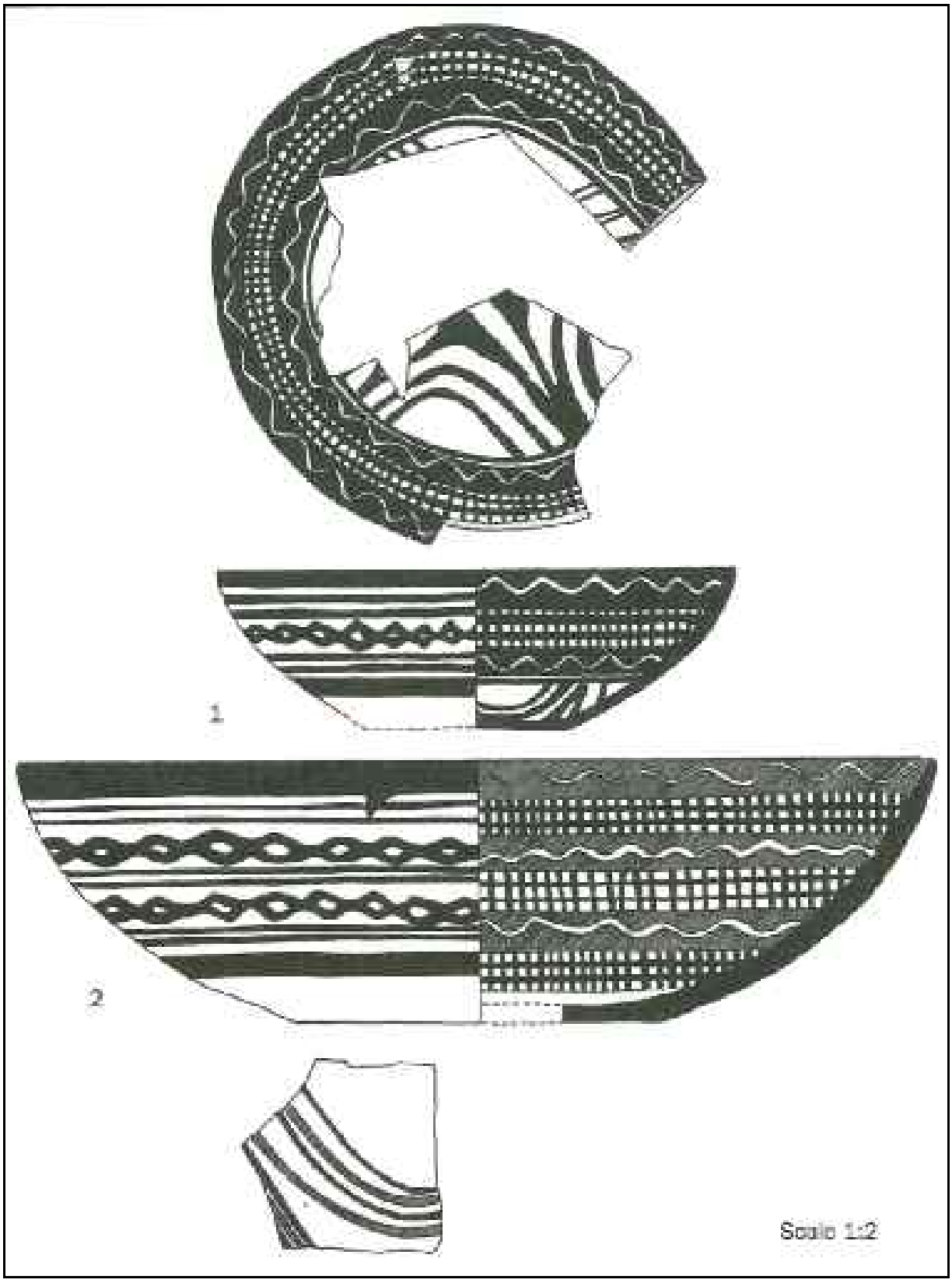
Ek 159. Levha 53

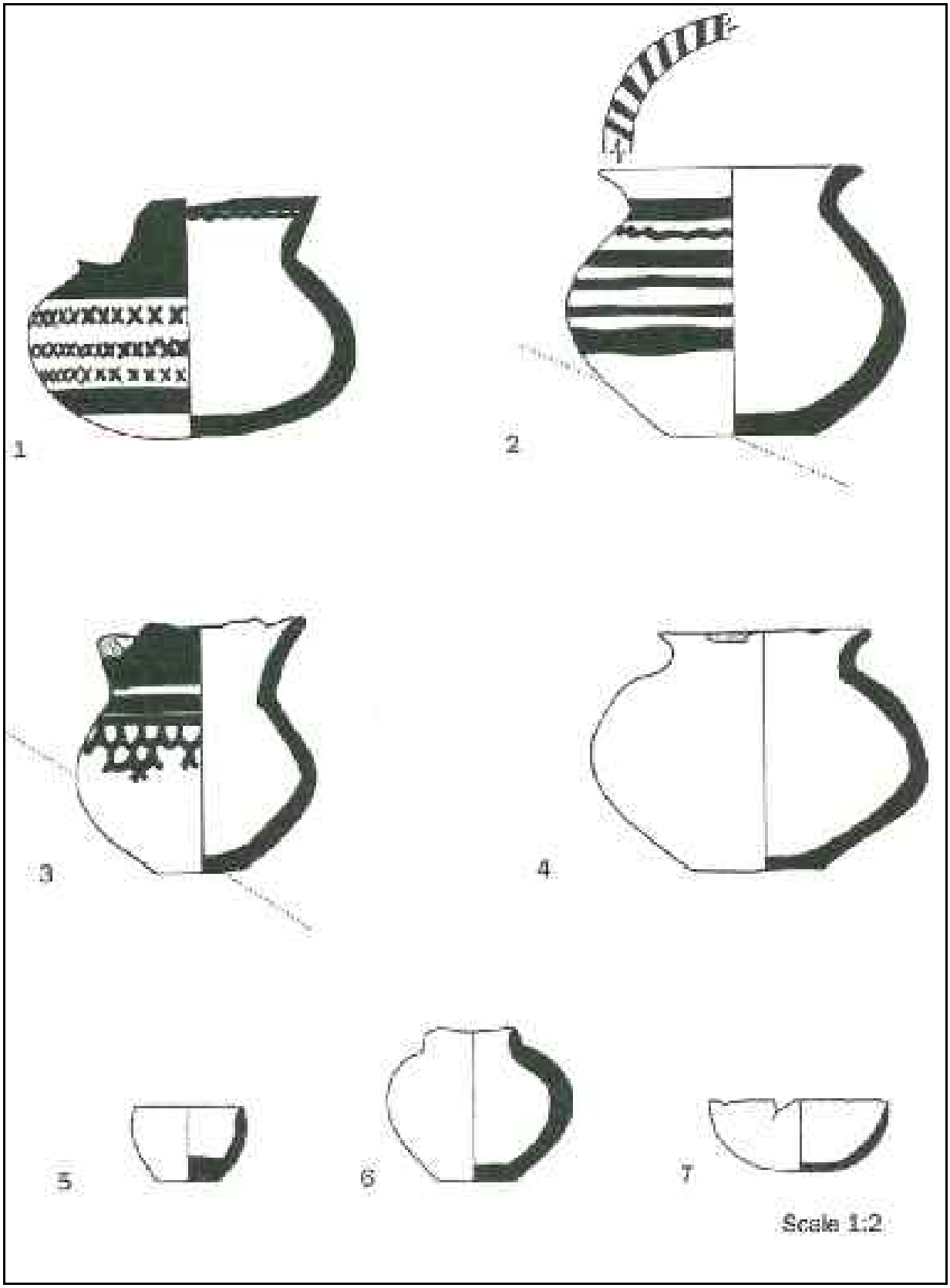
Ek 160. Levha 54

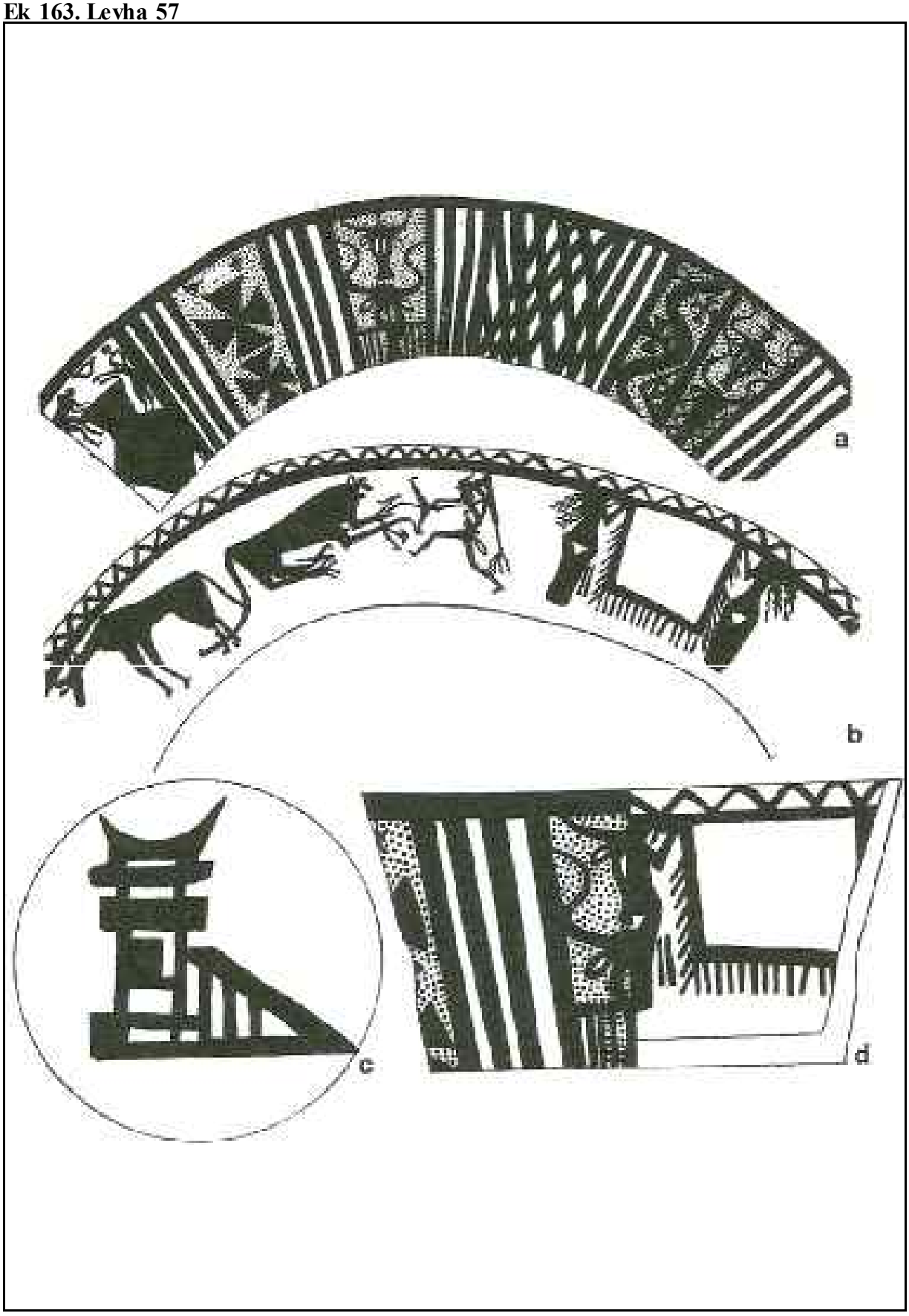
Ek 161. Levha 55

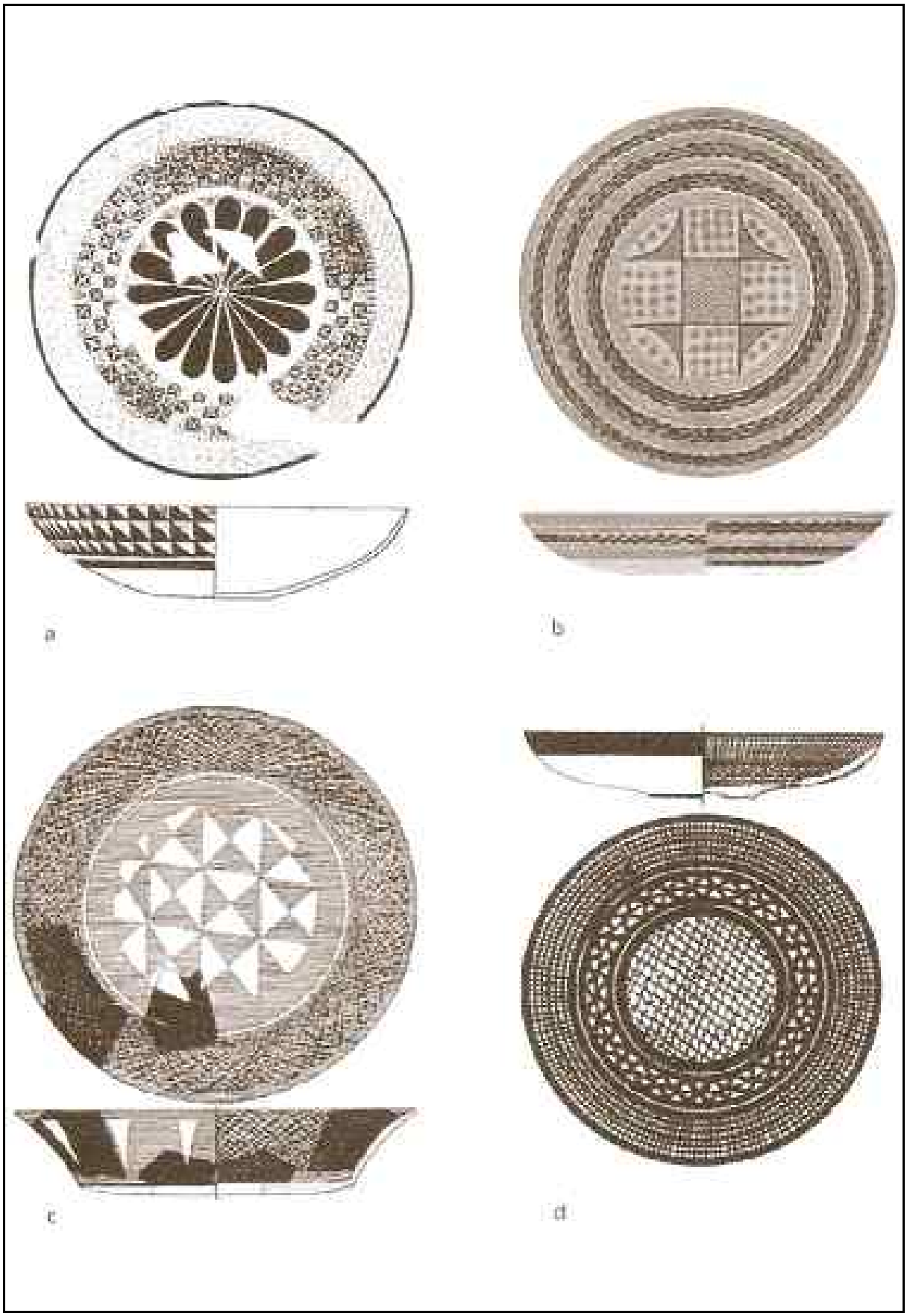
Ek 162. Levha 56

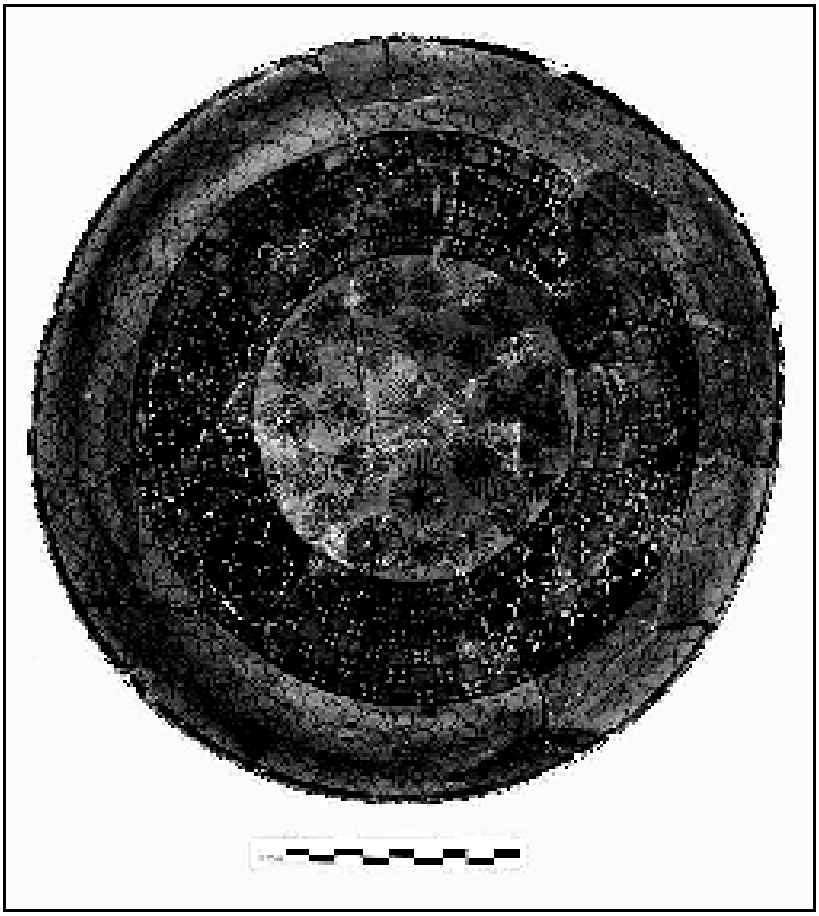
Ek 163. Levha 57

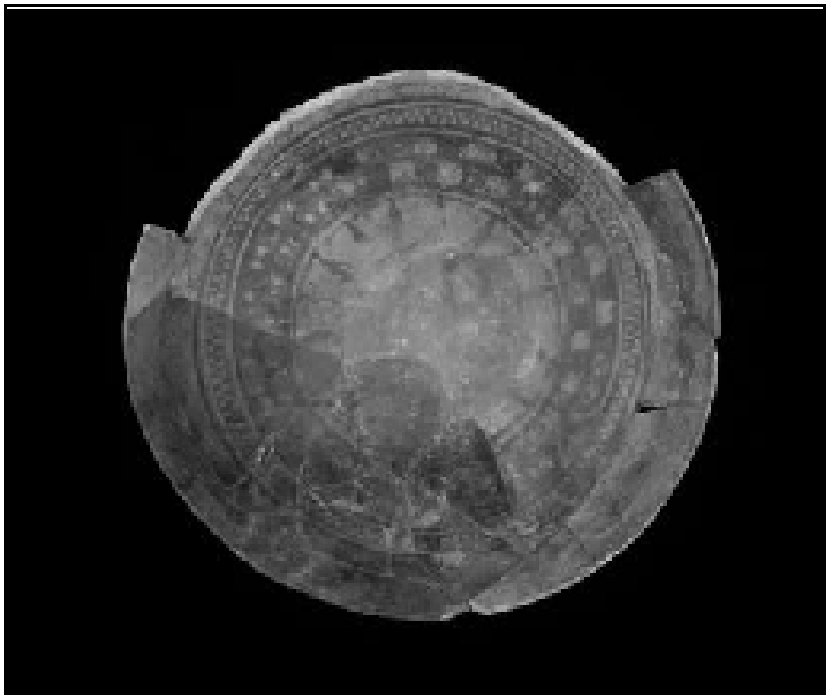
Ek 164. Levha 58

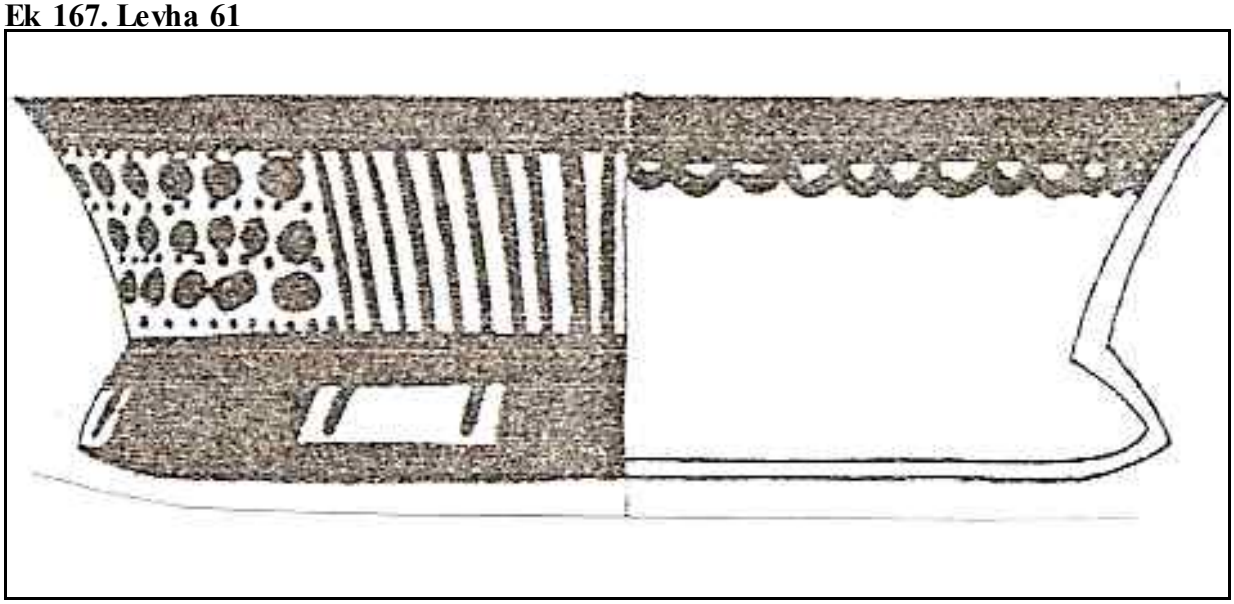
Ek 165. Levha 59

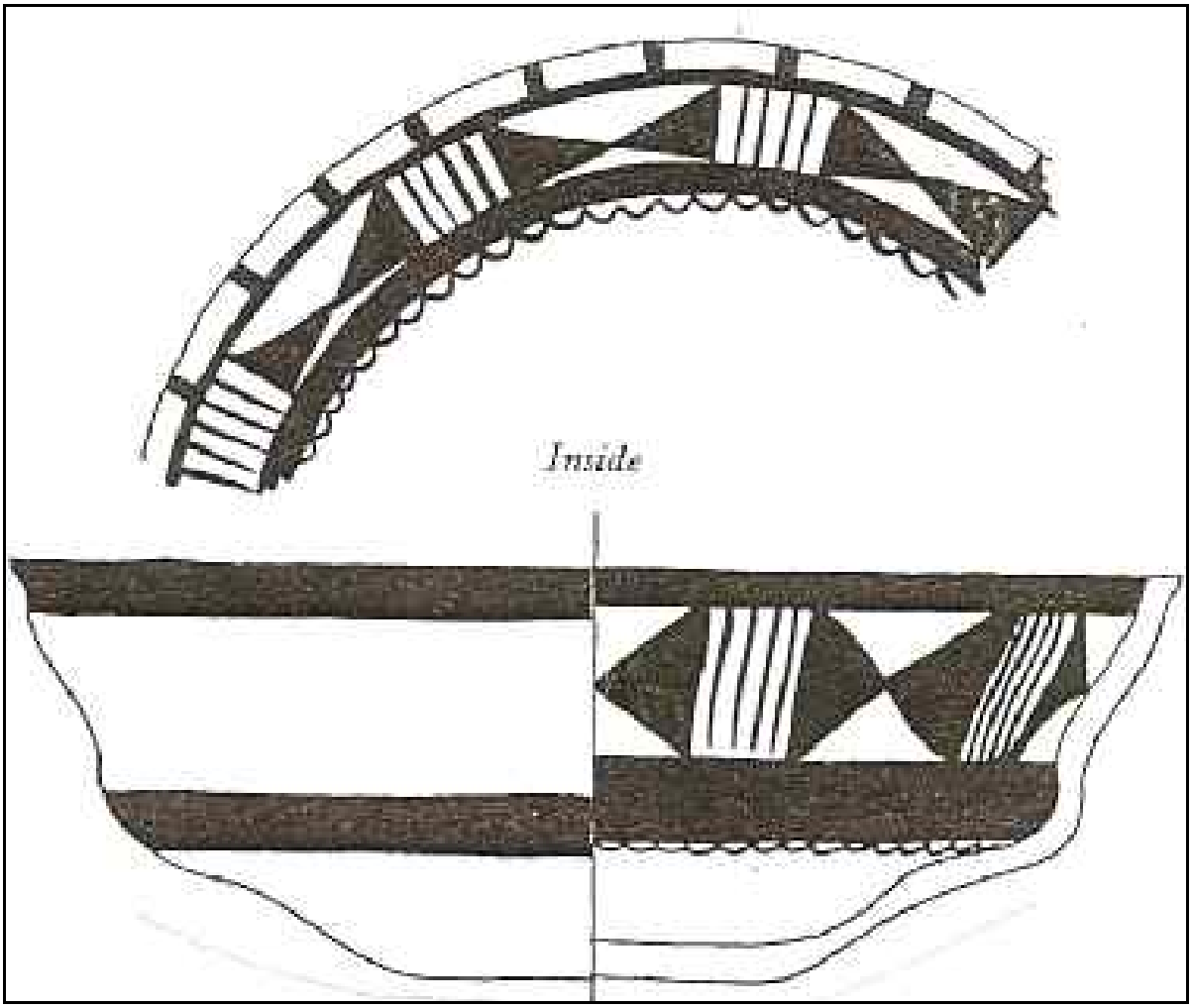
Ek 166. Levha 60

Ek 167. Levha 61

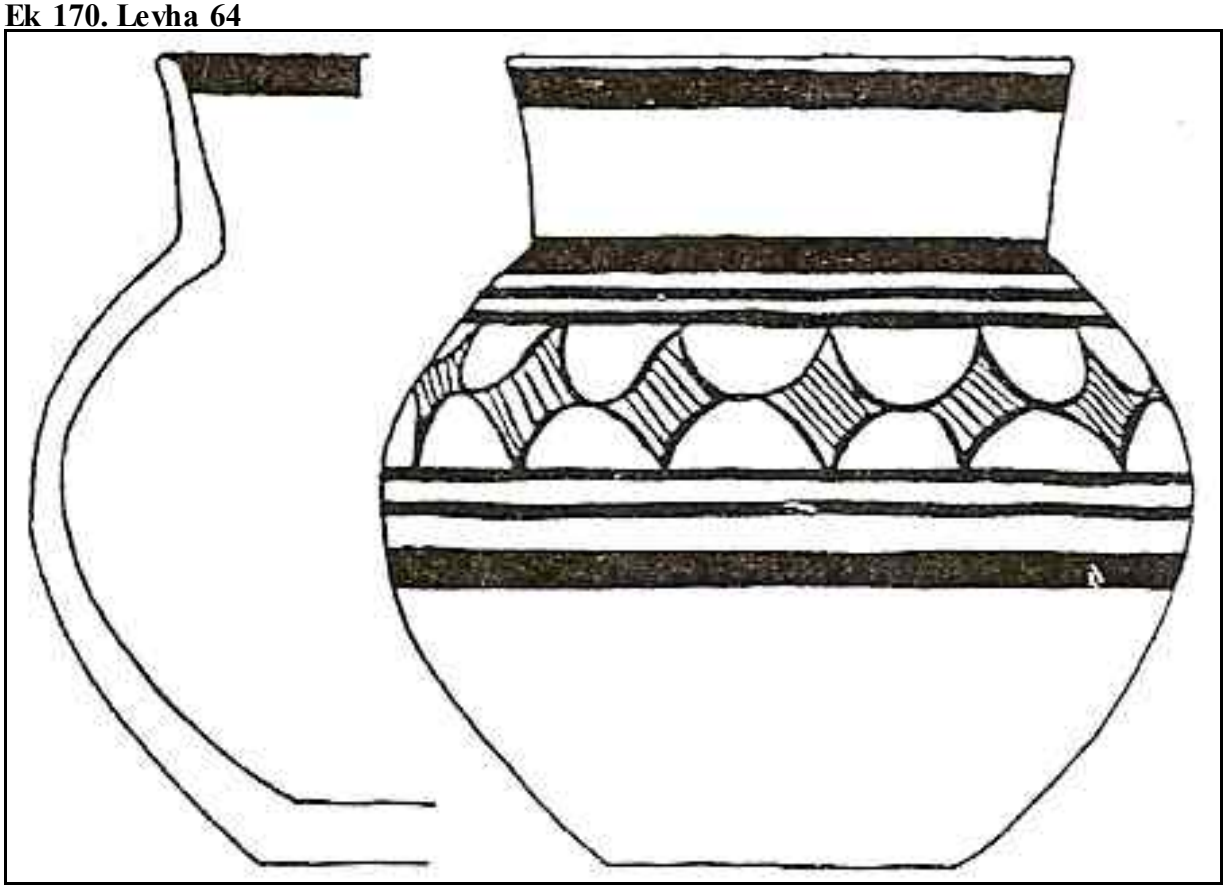
Ek 168. Levha 62

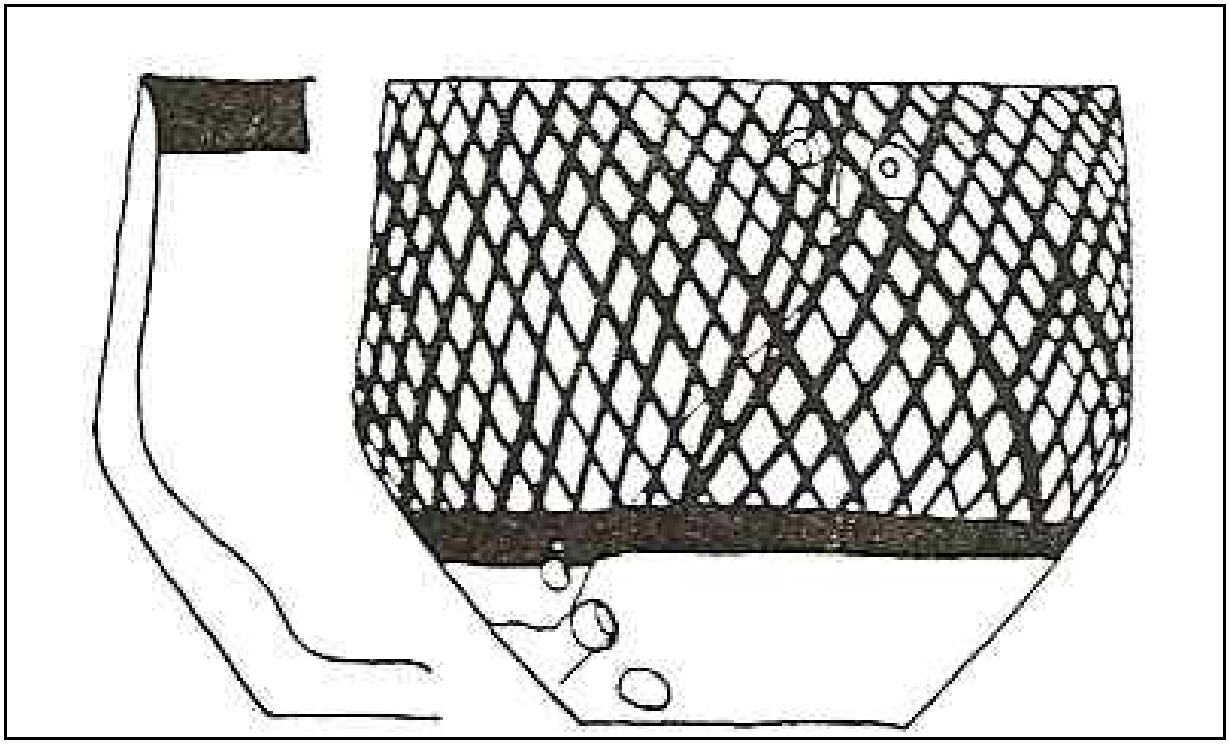
Ek 169. Levha 63

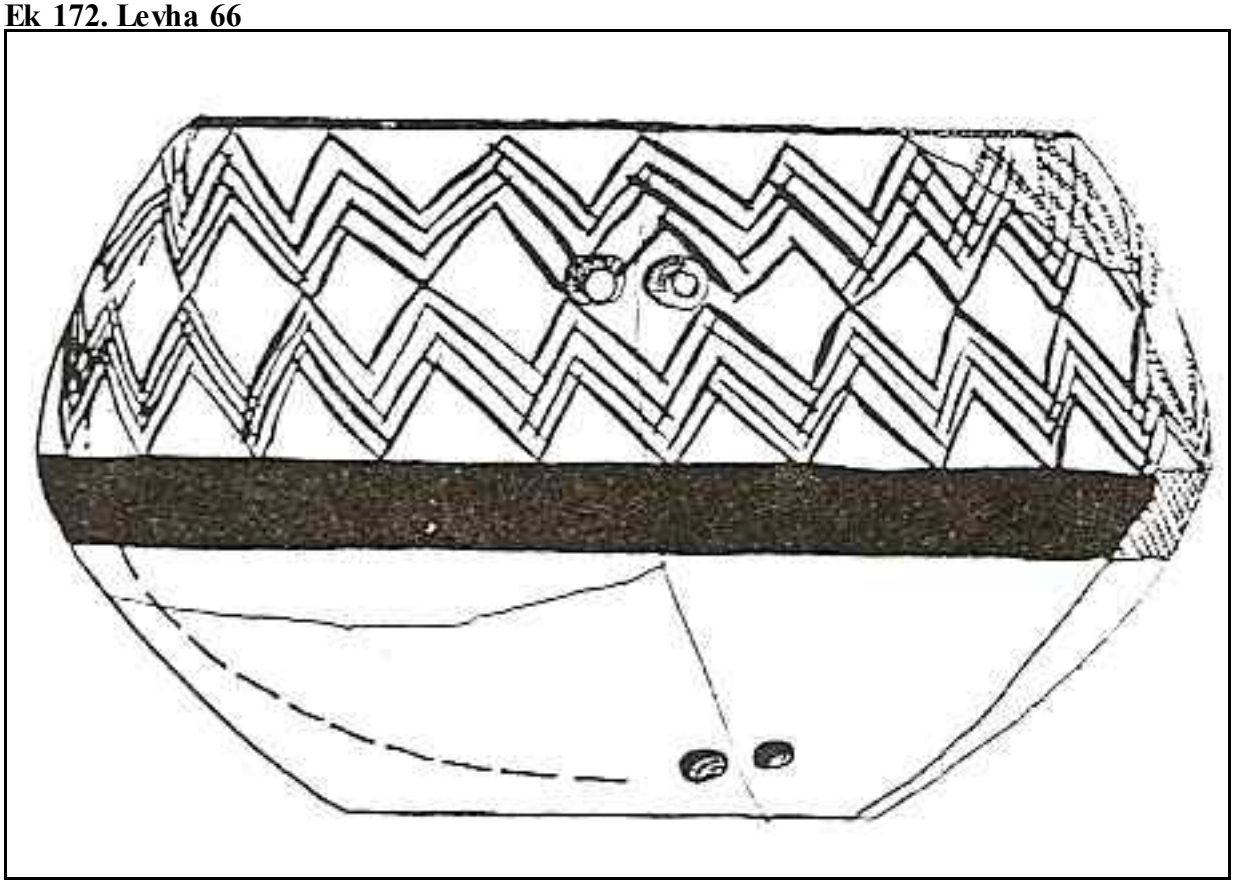
Ek 170. Levha 64

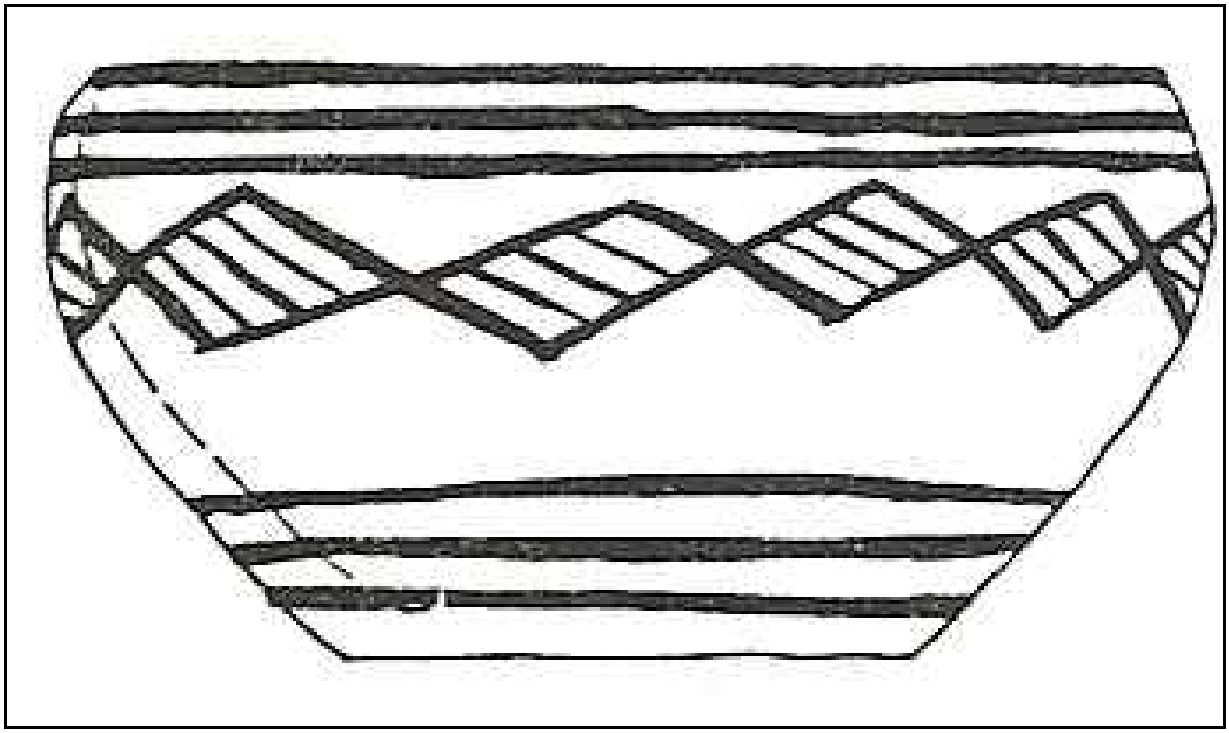
Ek 171. Levha 65

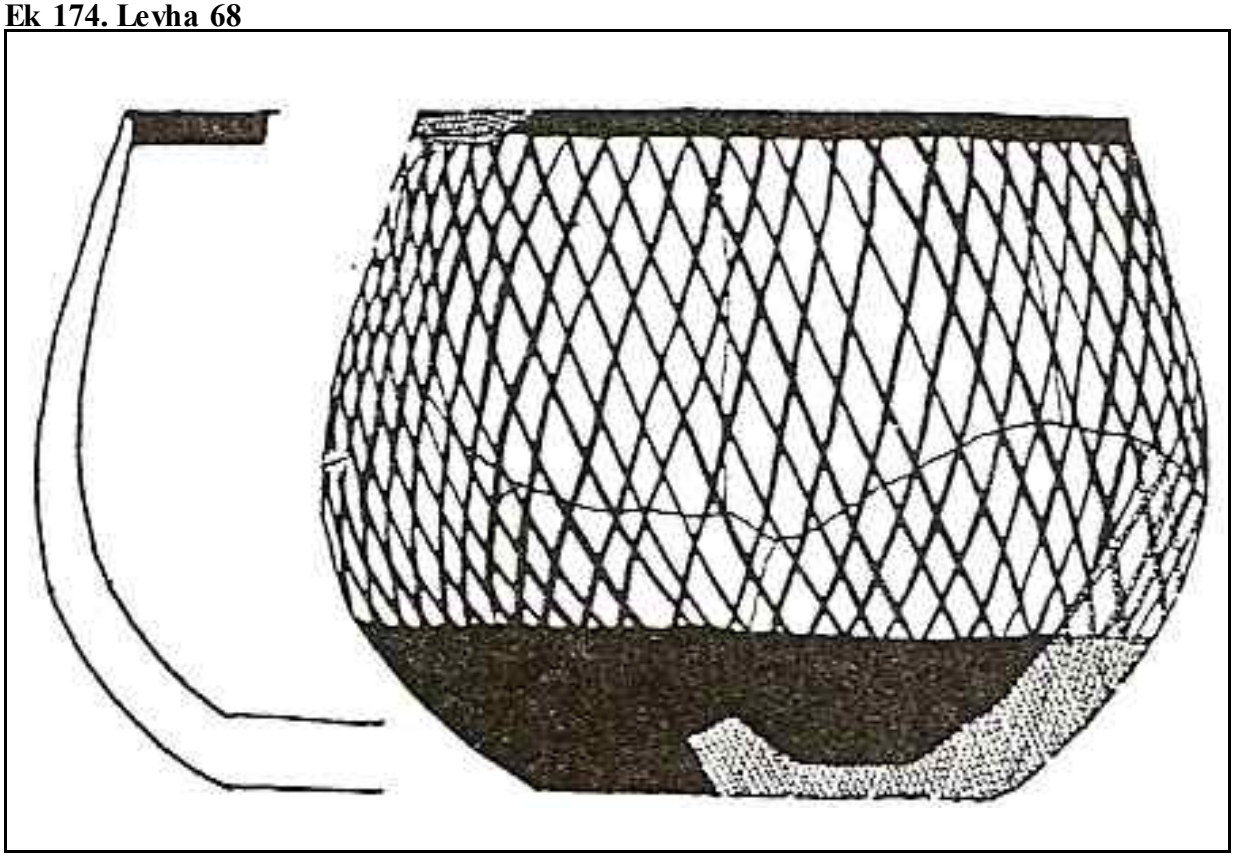
Ek 172. Levha 66

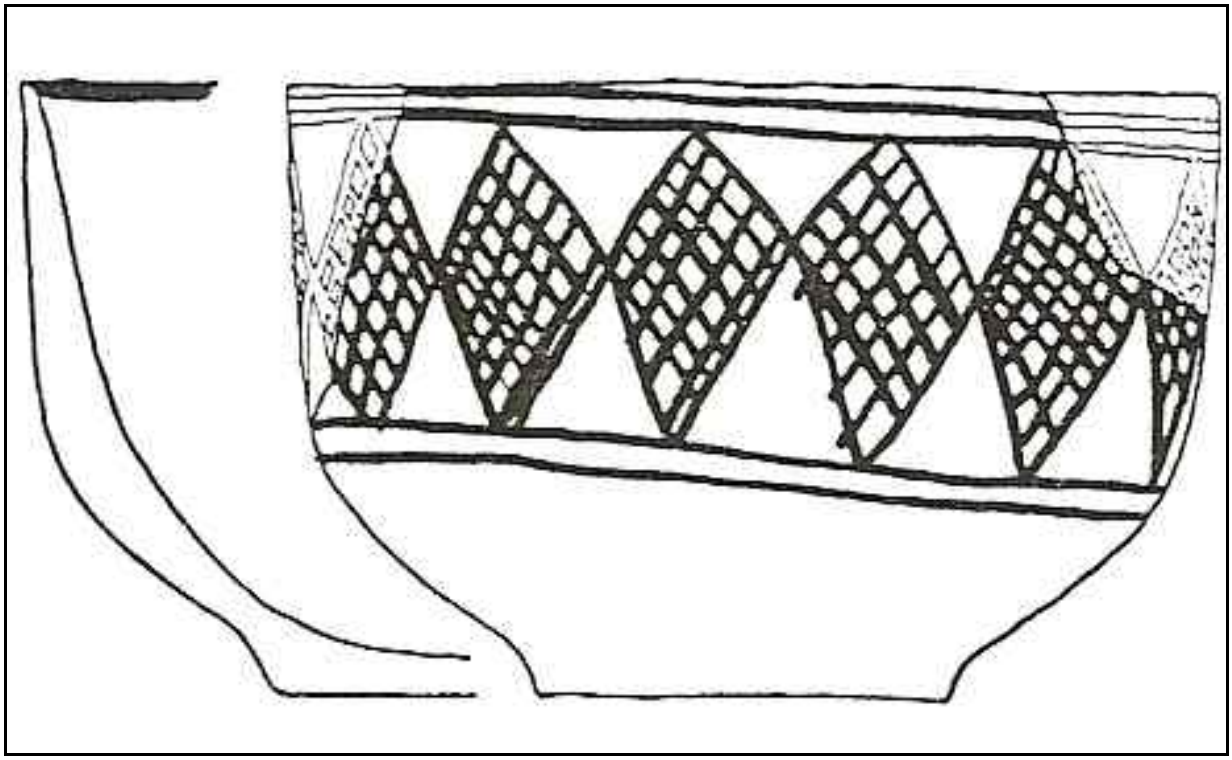
Ek 173. Levha 67

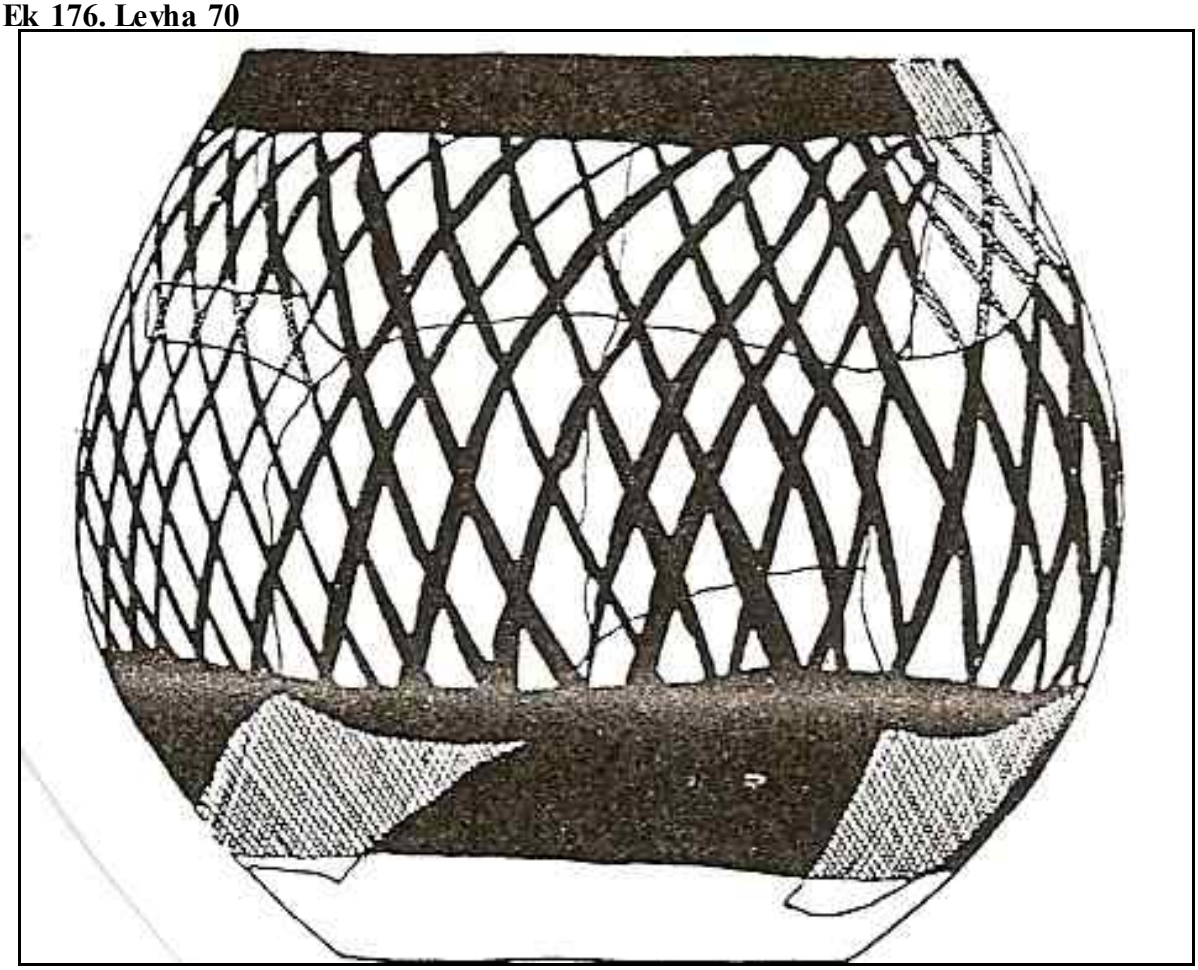
Ek 174. Levha 68

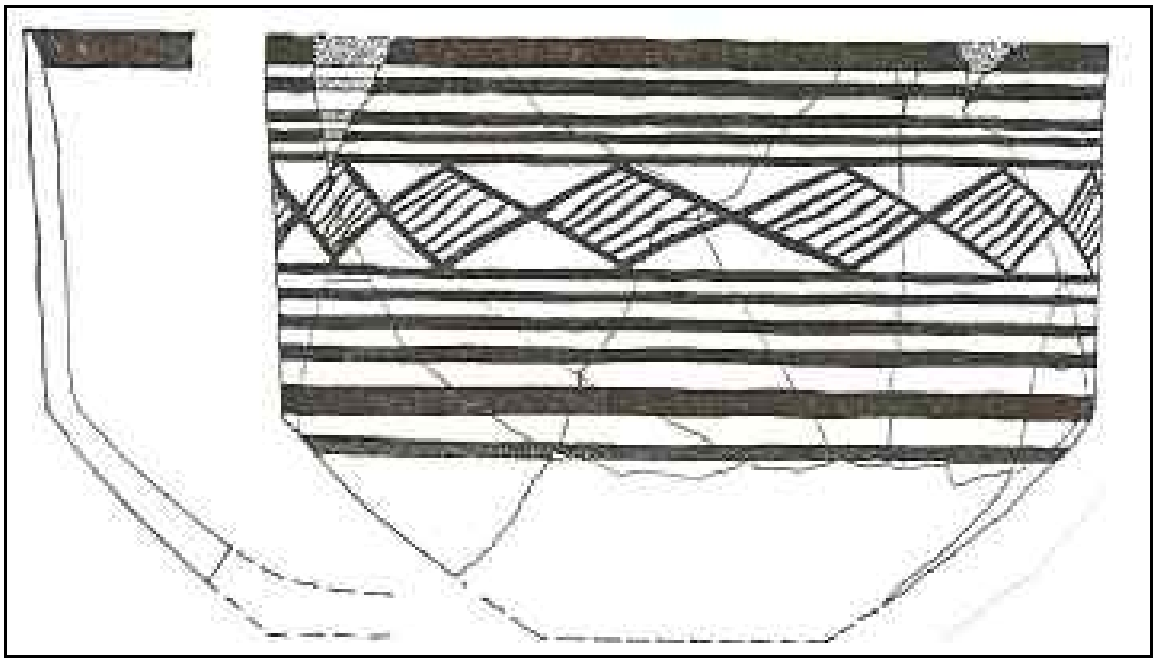
Ek 175. Levha 69

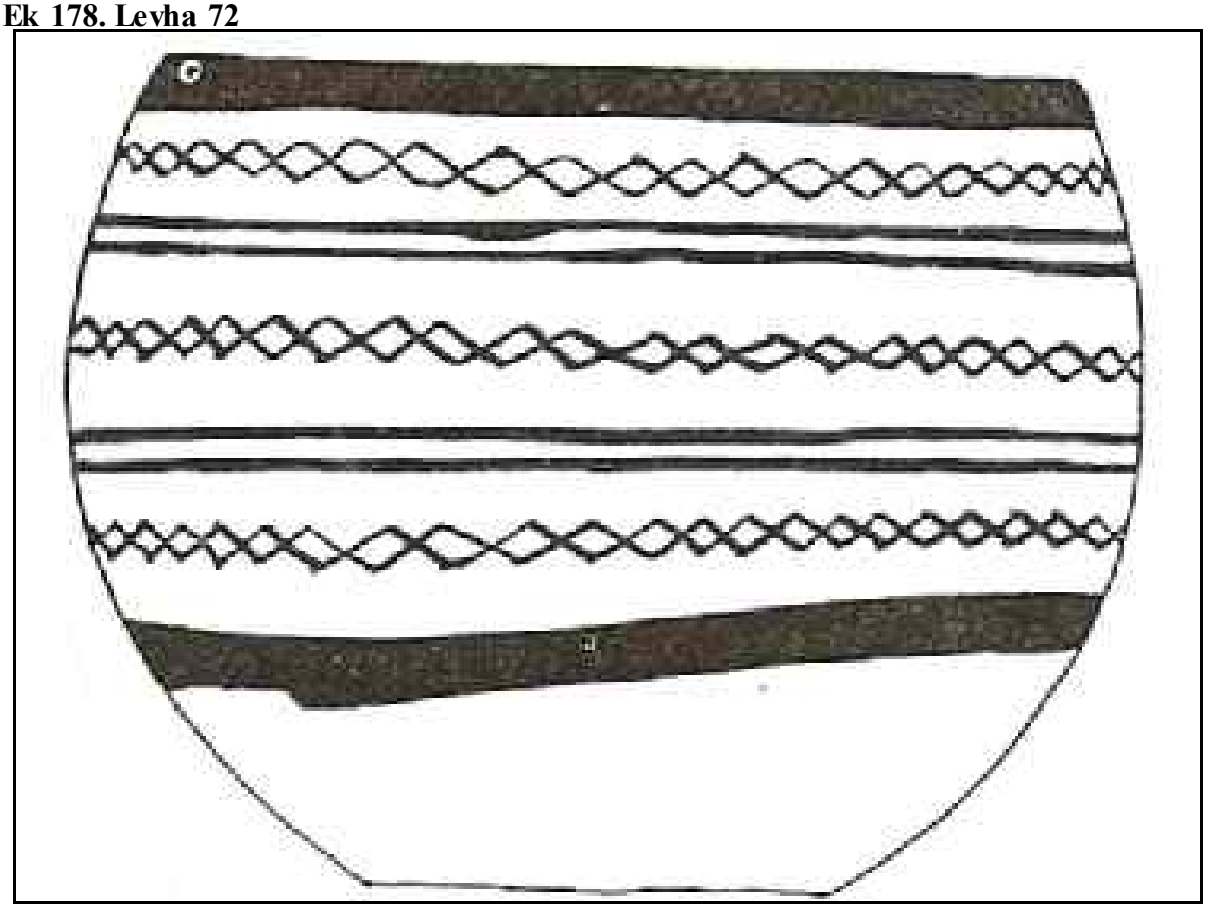
Ek 176. Levha 70

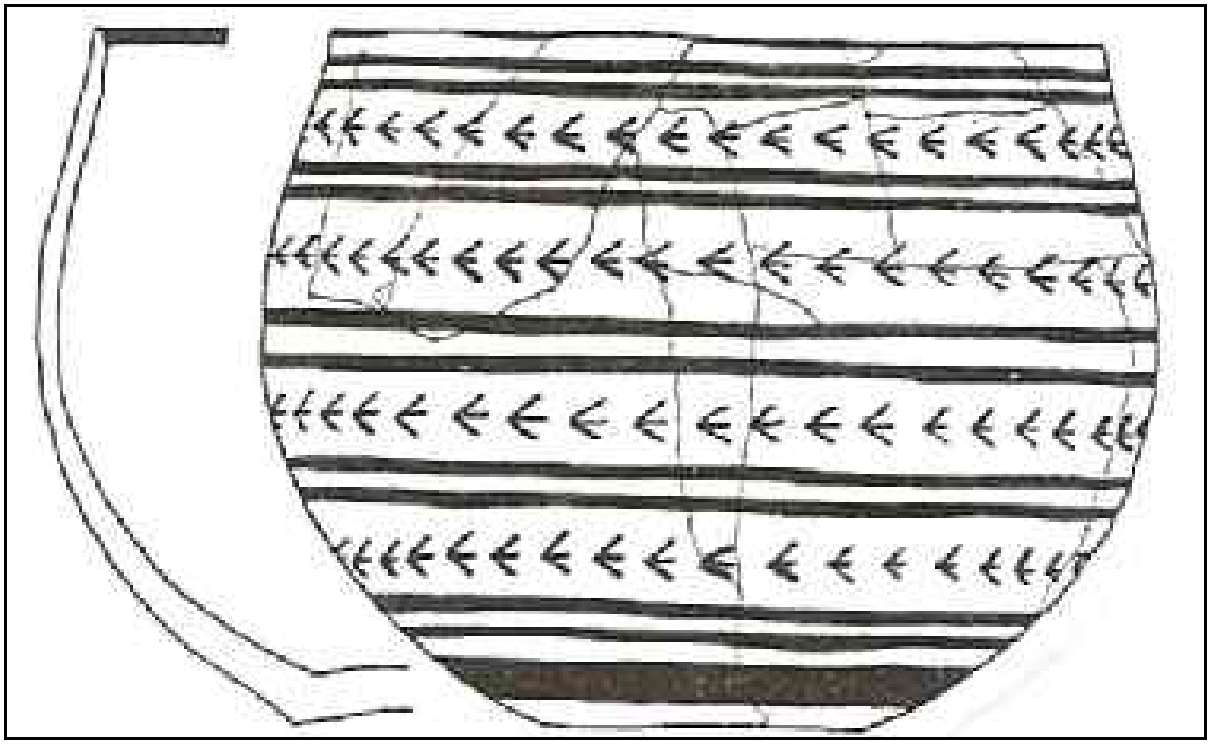
Ek 177. Levha 71

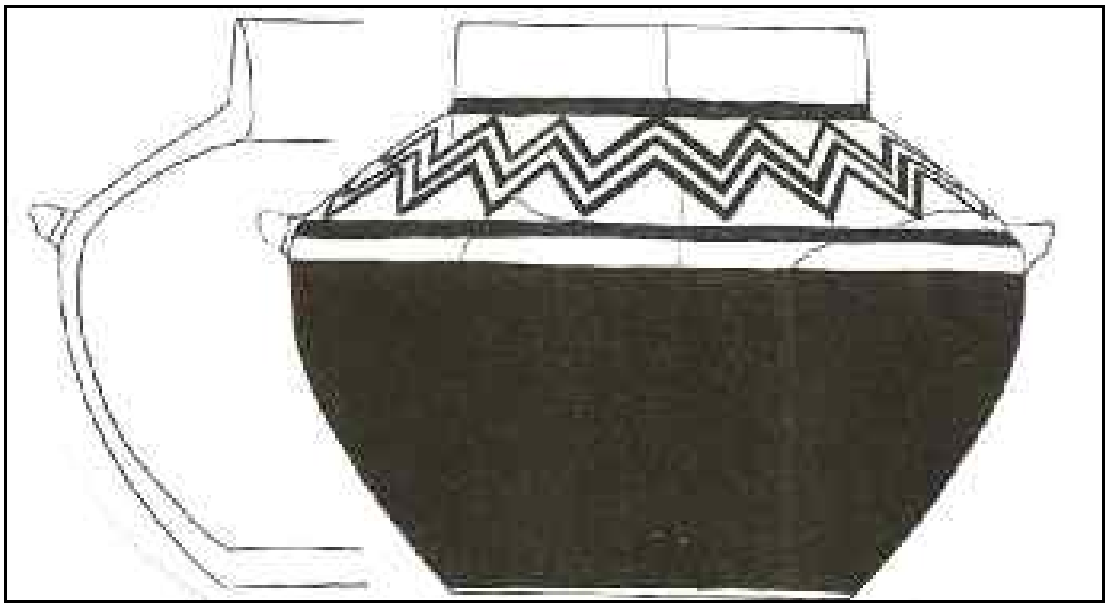
Ek 178. Levha 72

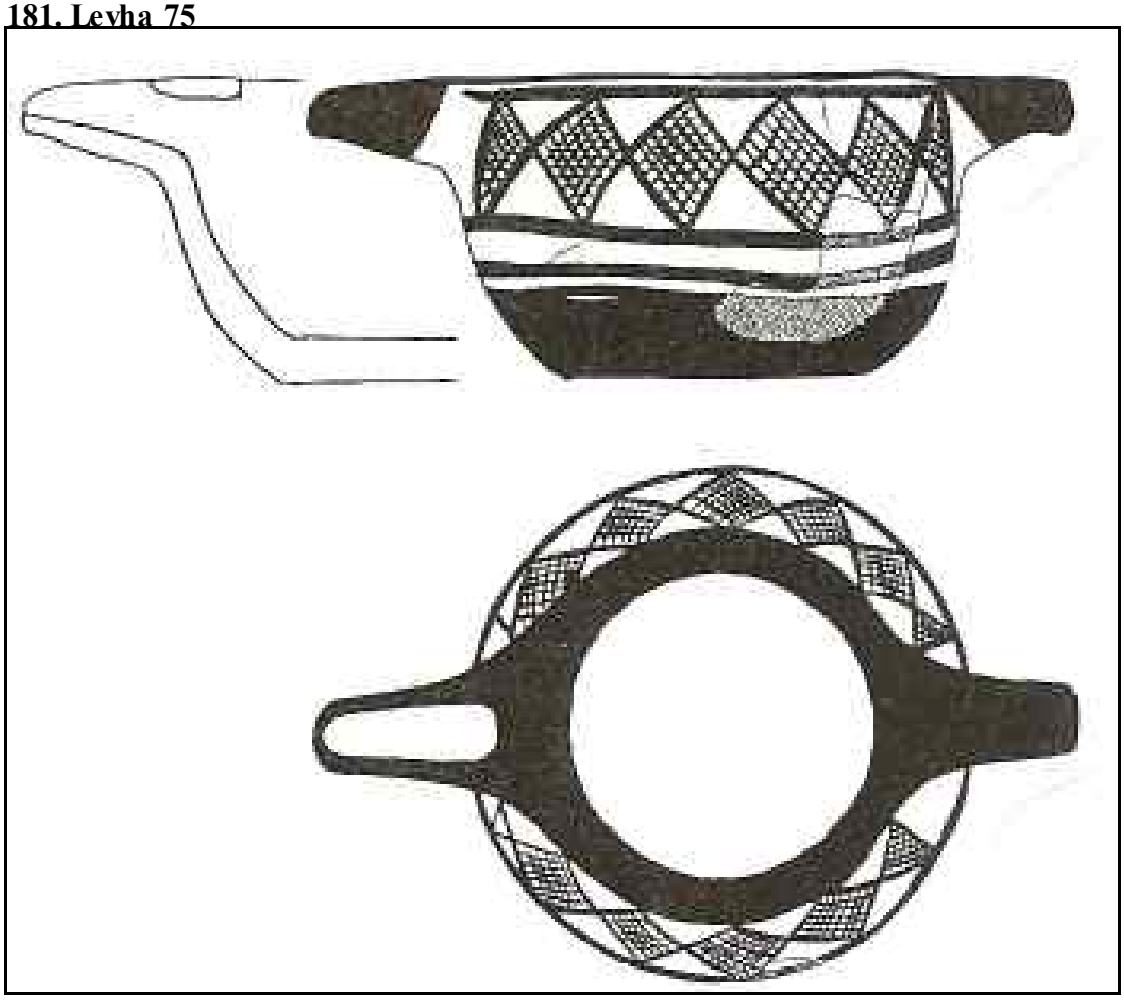
Ek 179. Levha 73

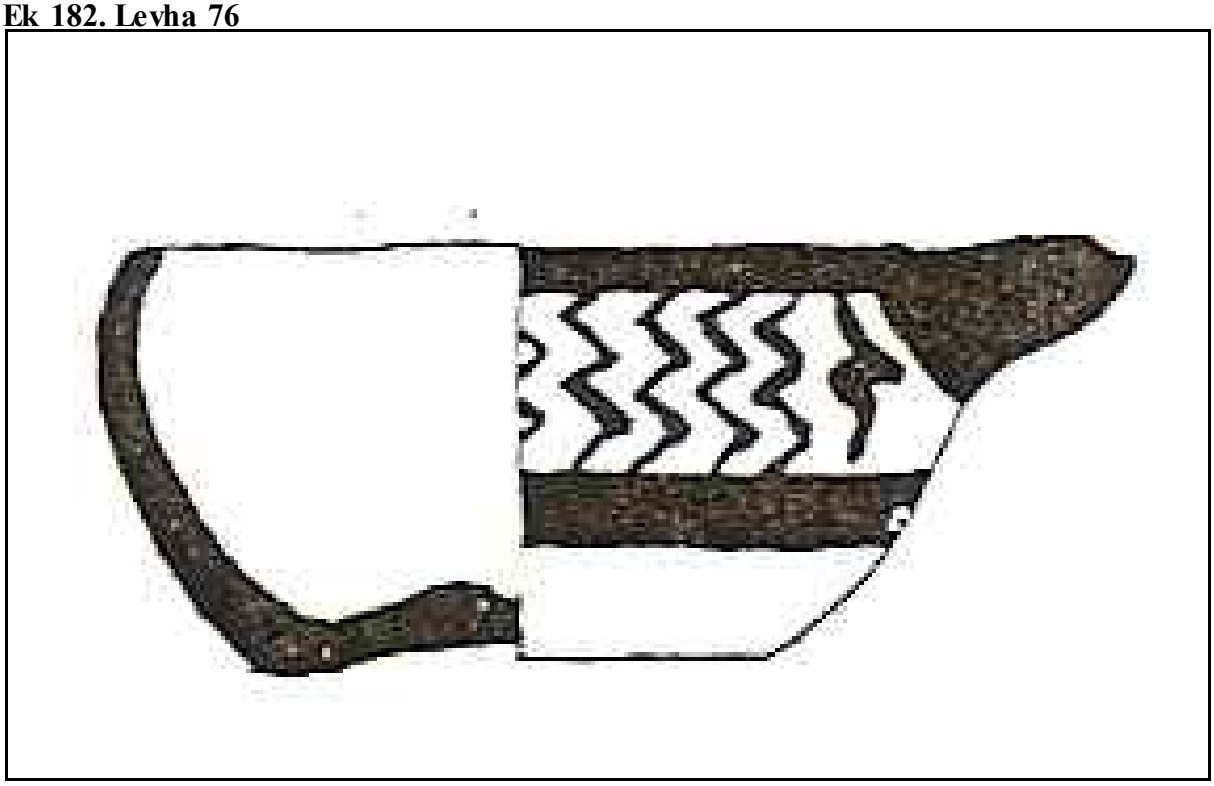
Ek 180. Levha 74

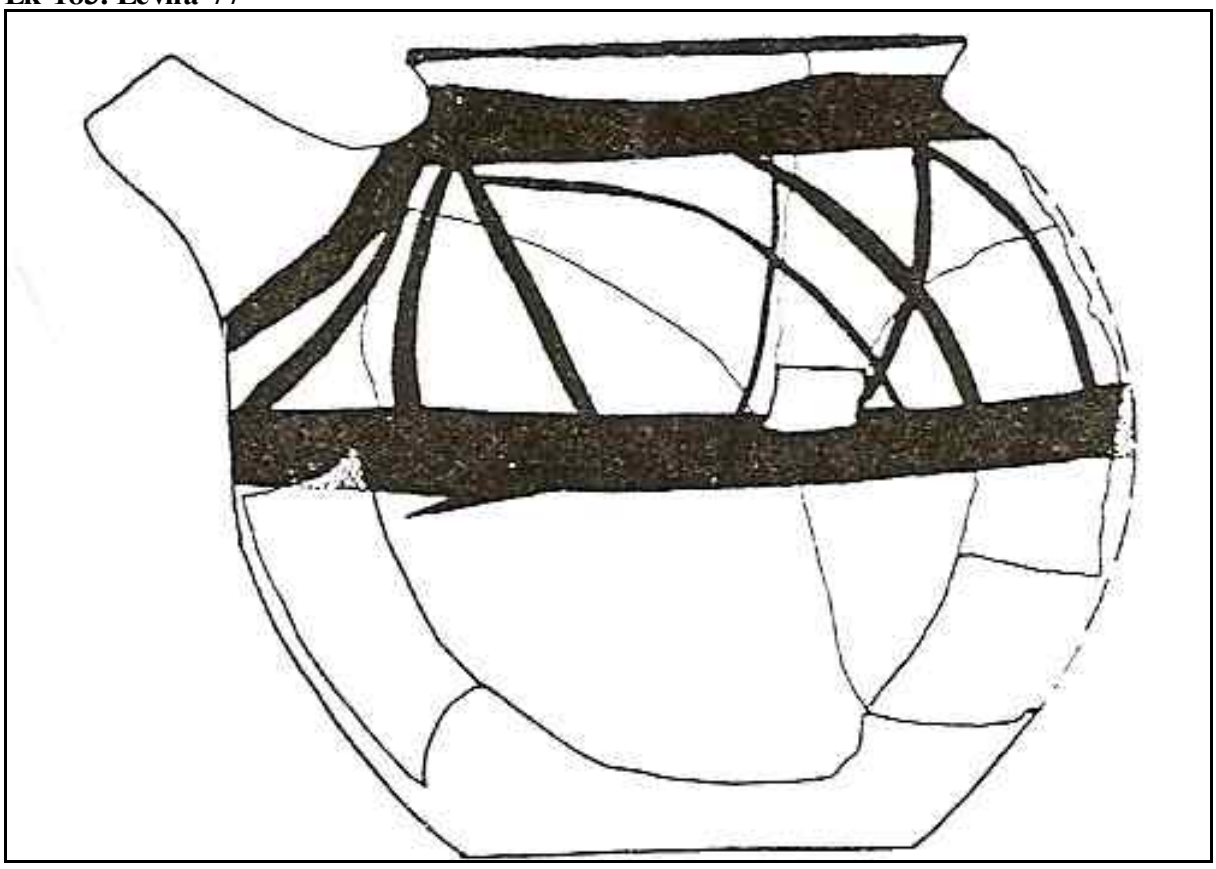
Ek 181. Levha 75

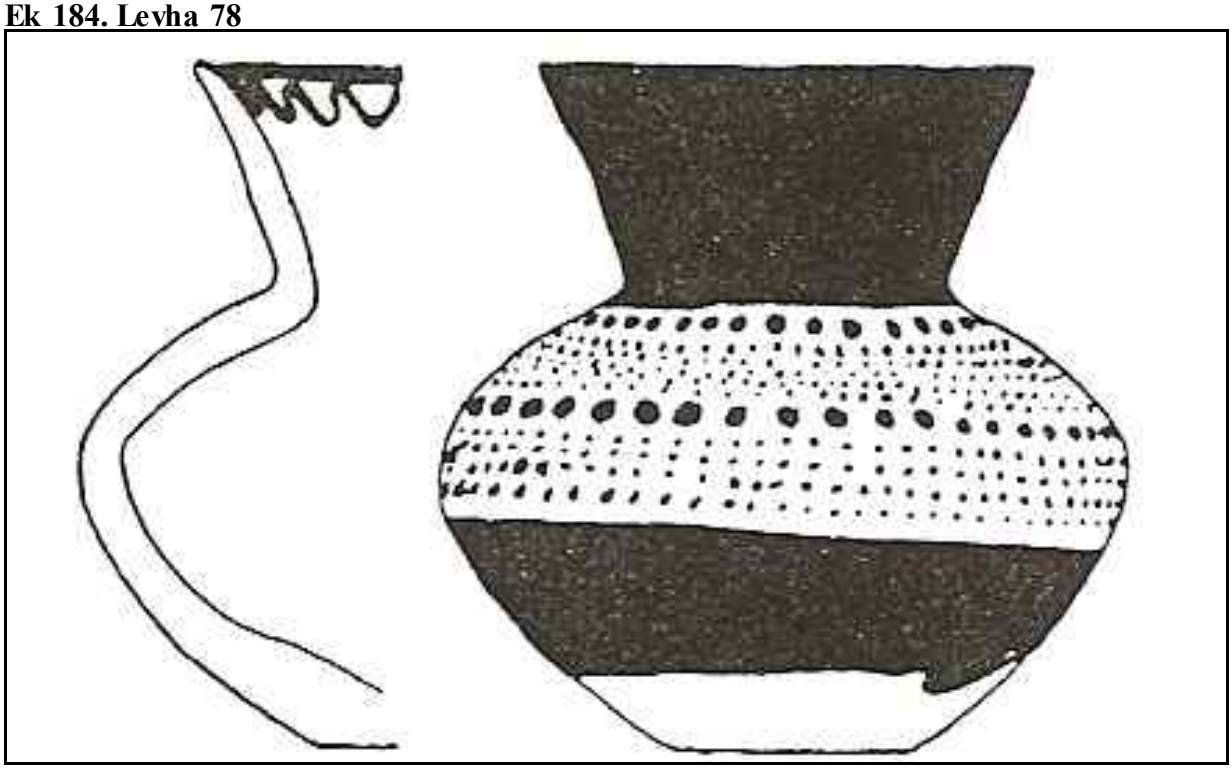
Ek 182. Levha 76

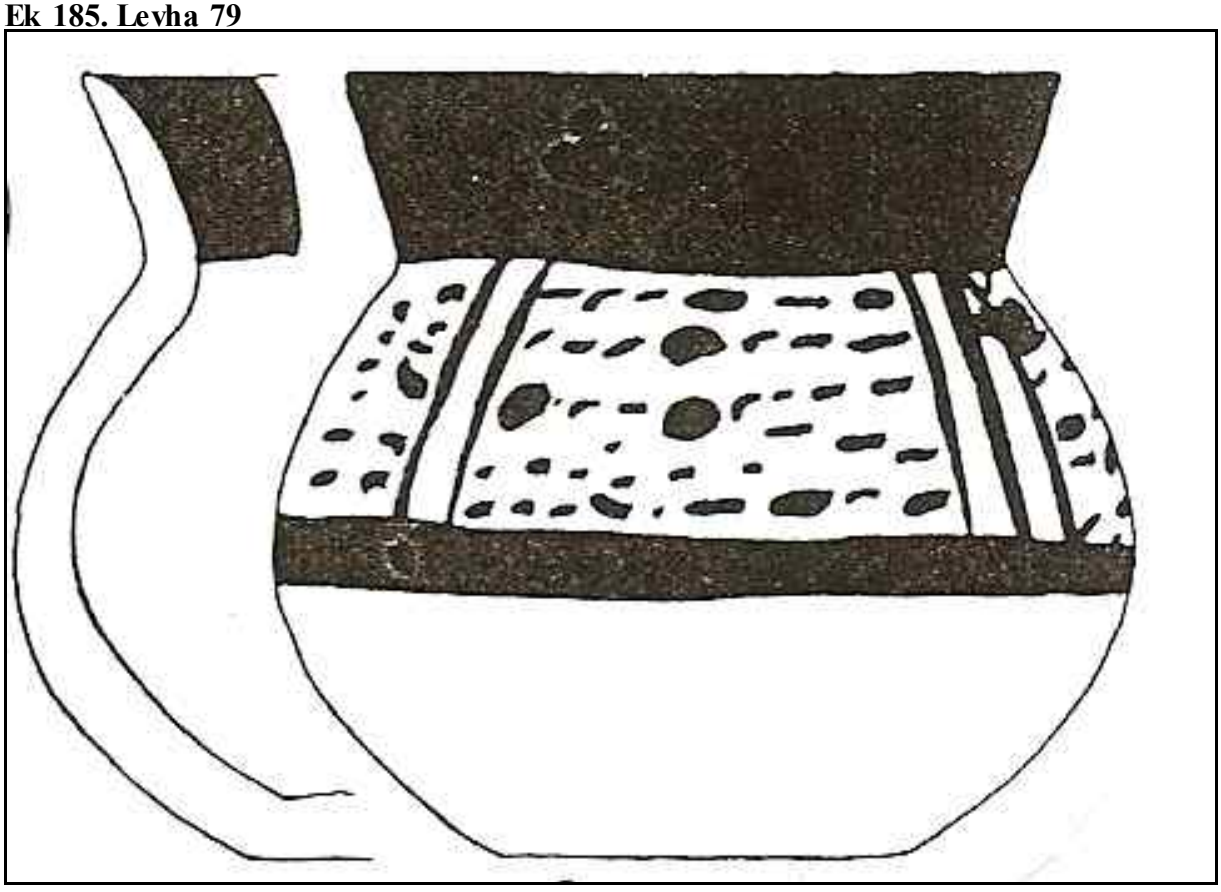
Ek 183. Levha 77

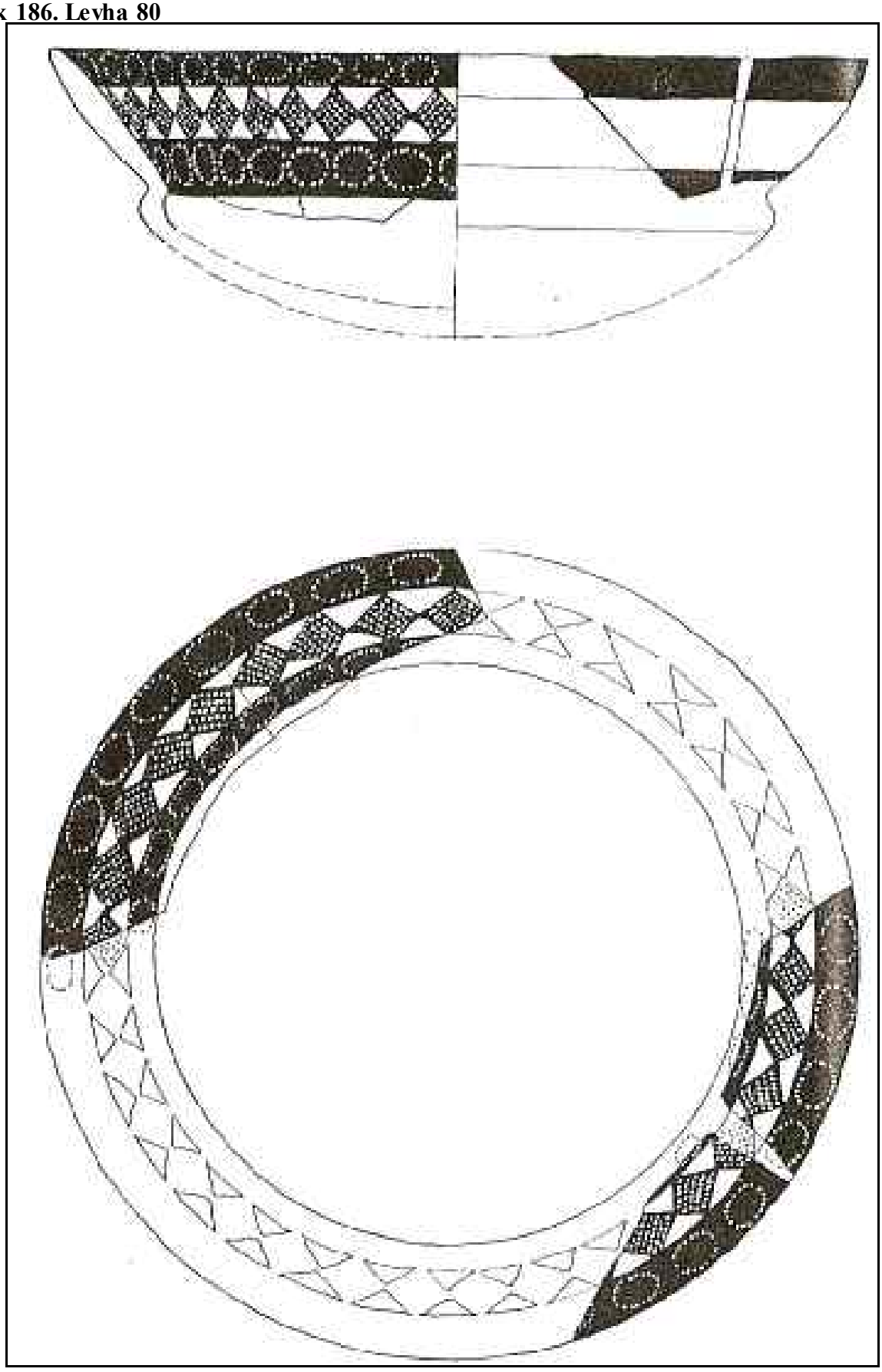
Ek 184. Levha 78

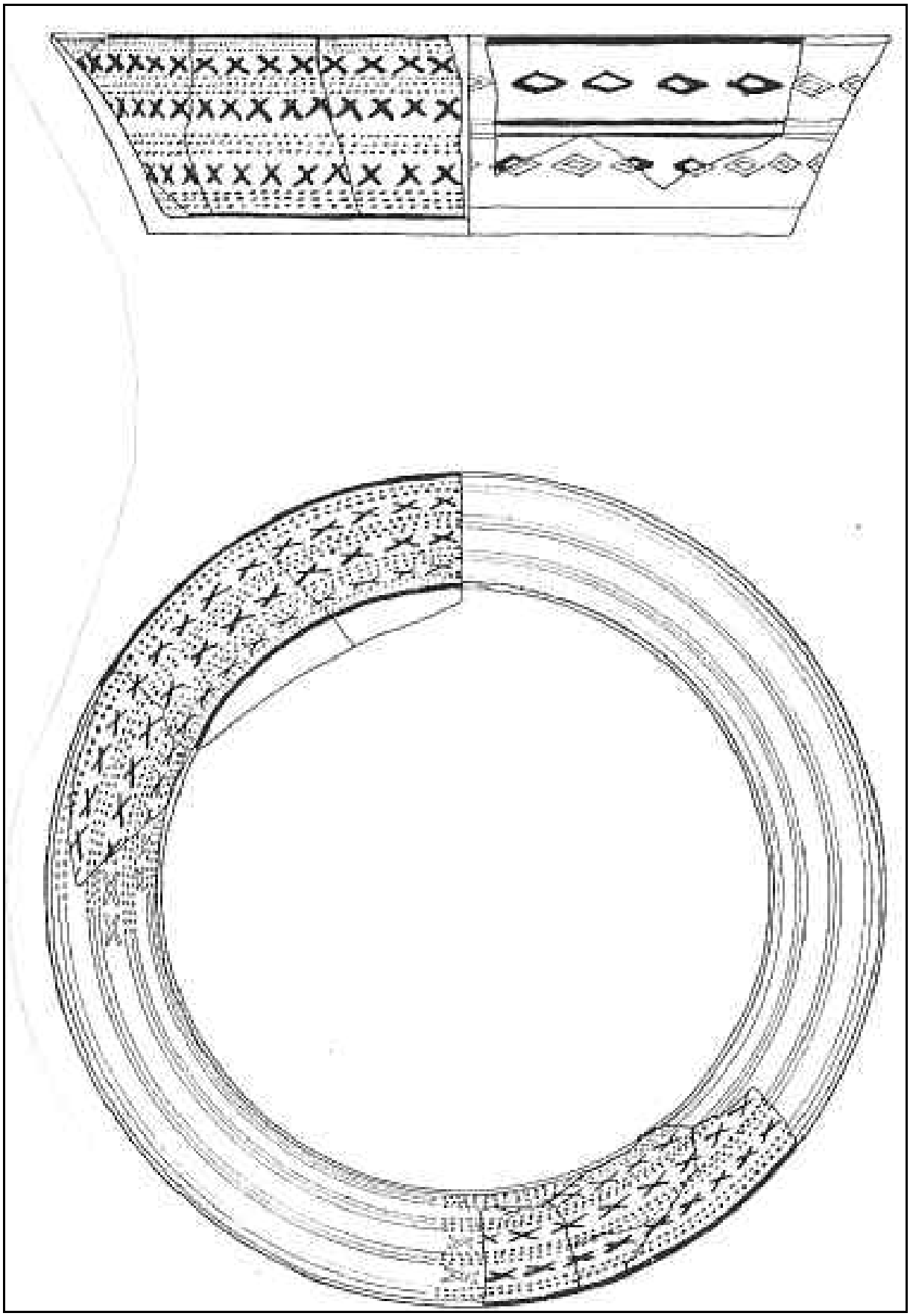
Ek 185. Levha 79

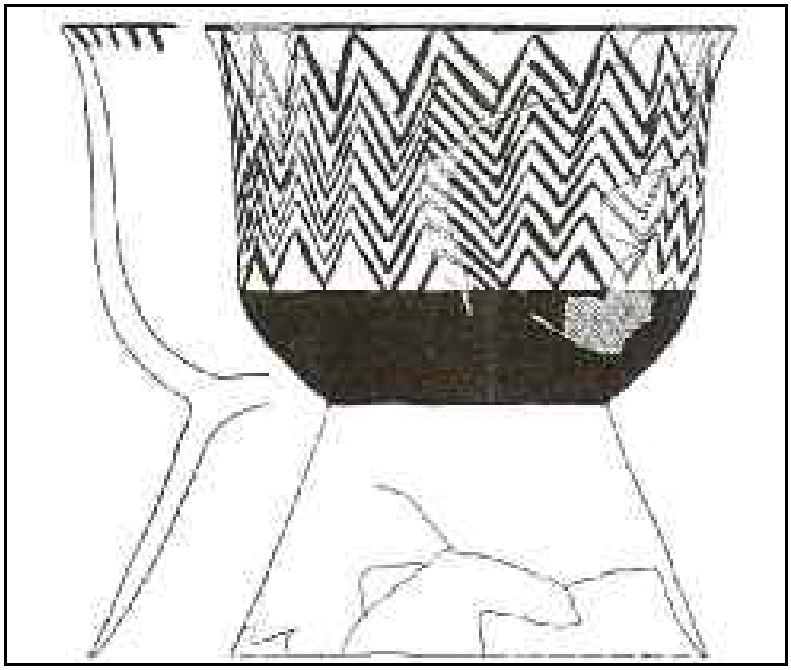
Ek 186. Levha 80

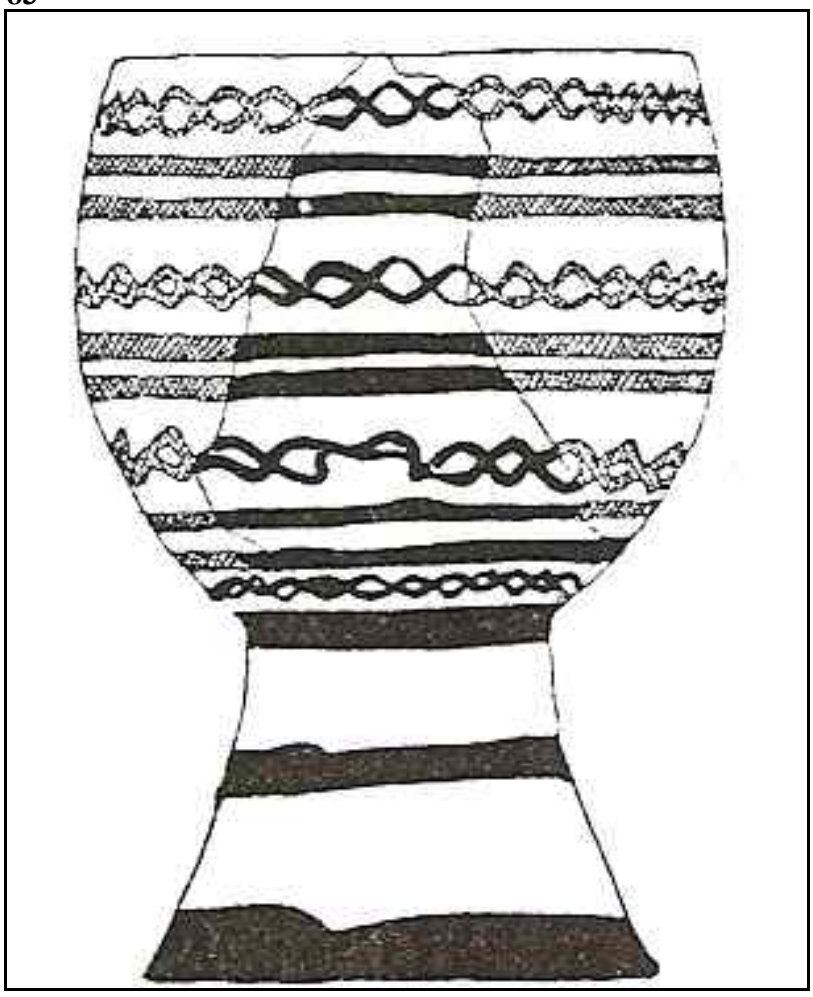
Ek 187. Levha 81

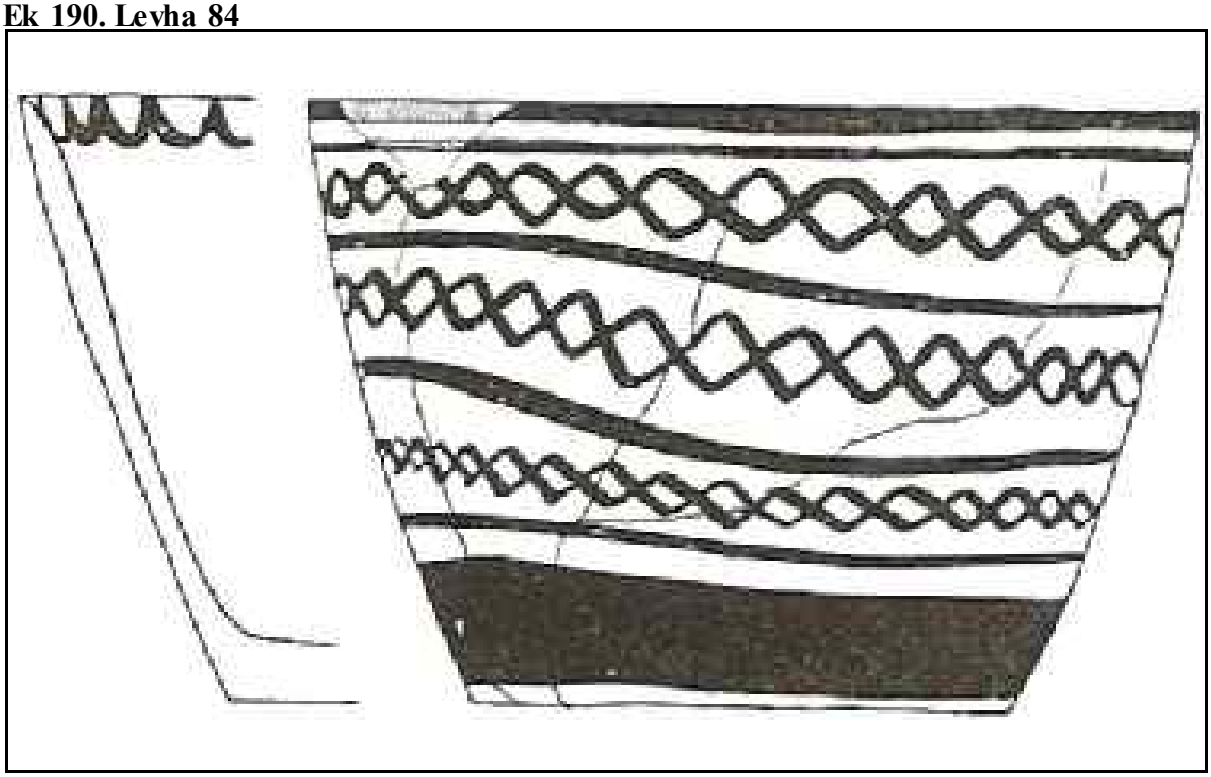
Ek 188. Levha 82

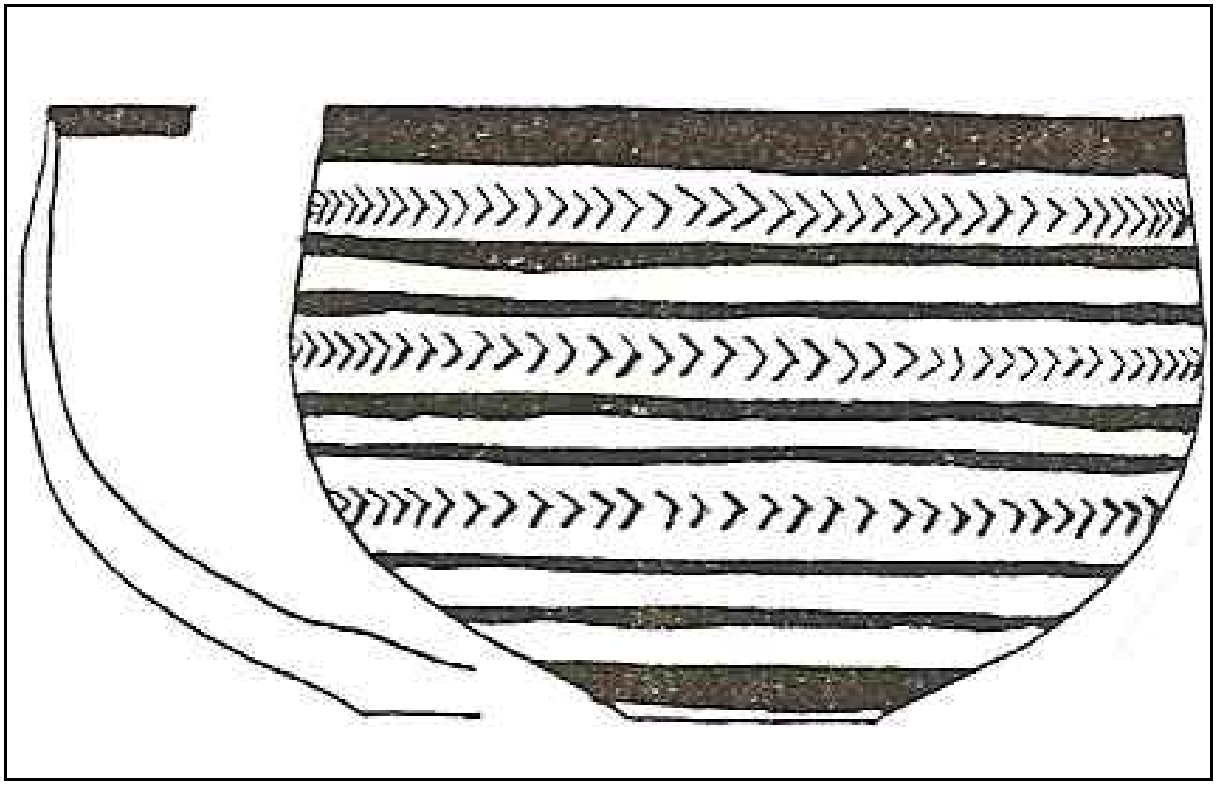
Ek 189. Levha 83

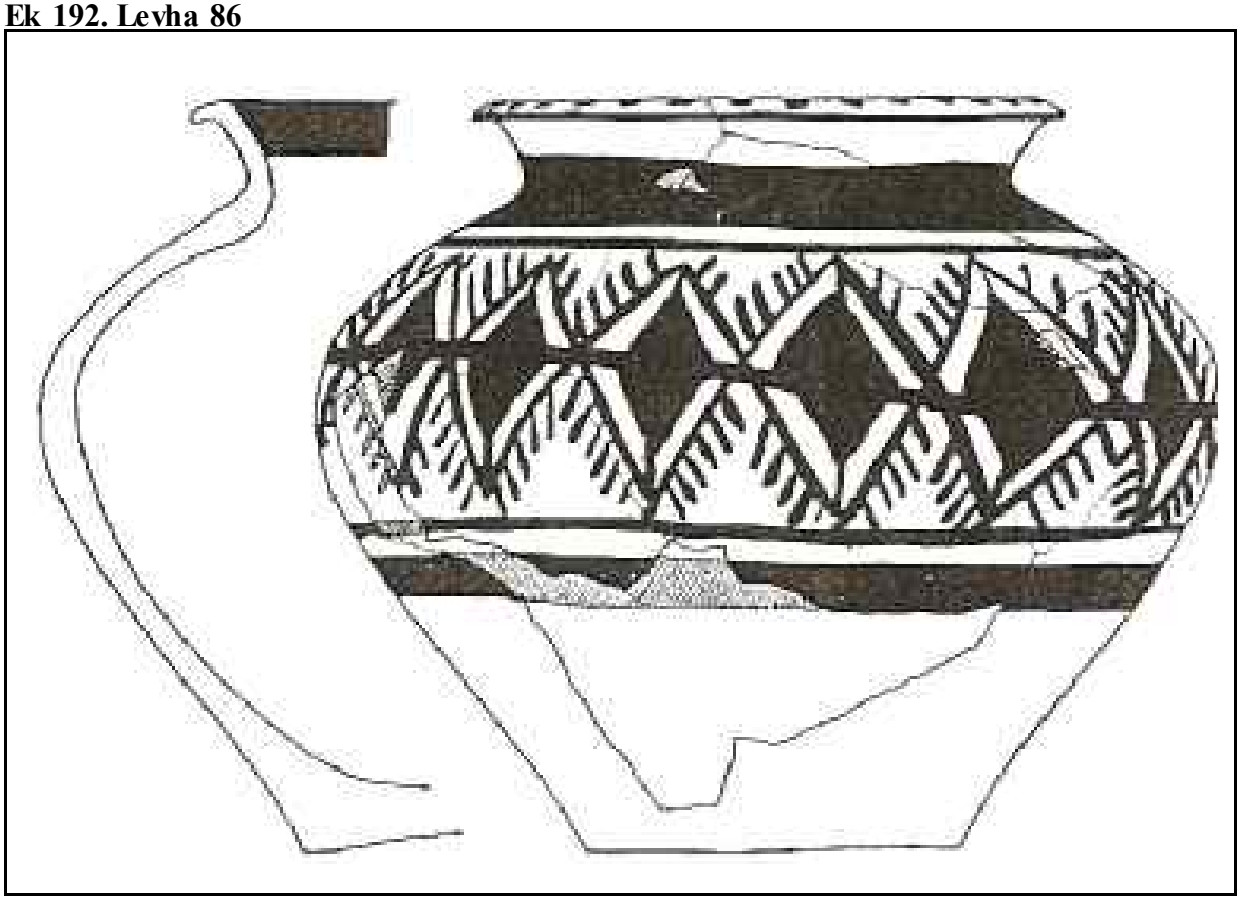
Ek 190. Levha 84

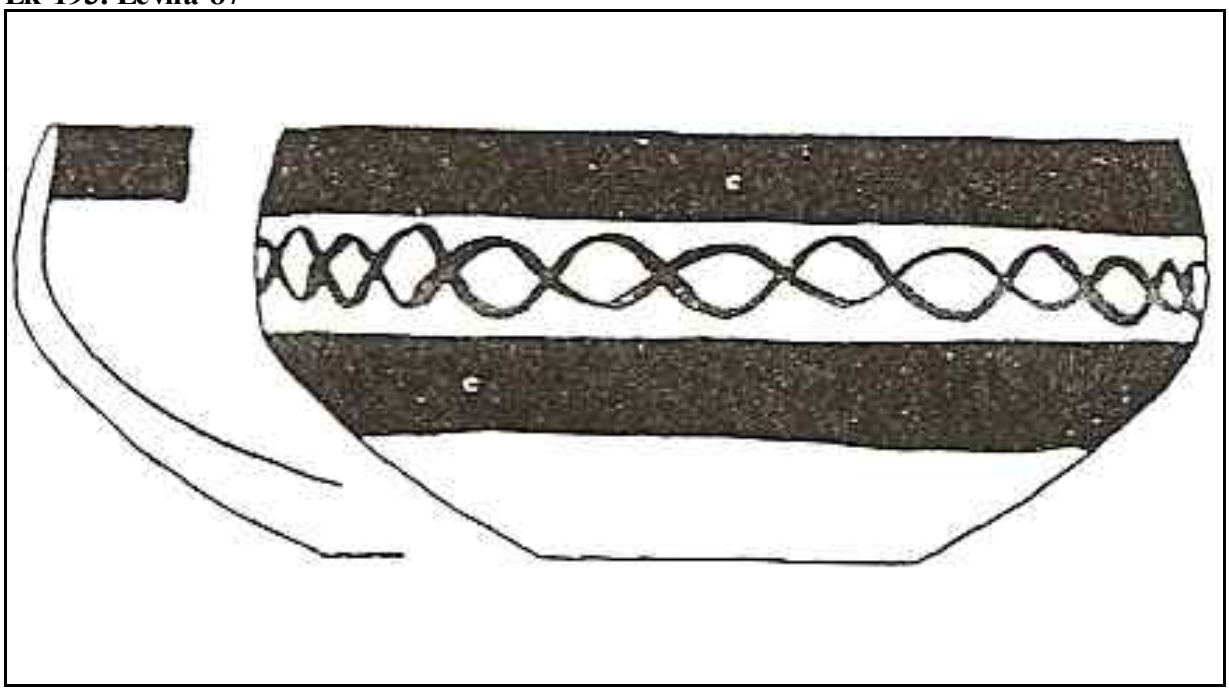
Ek 191. Levha 85

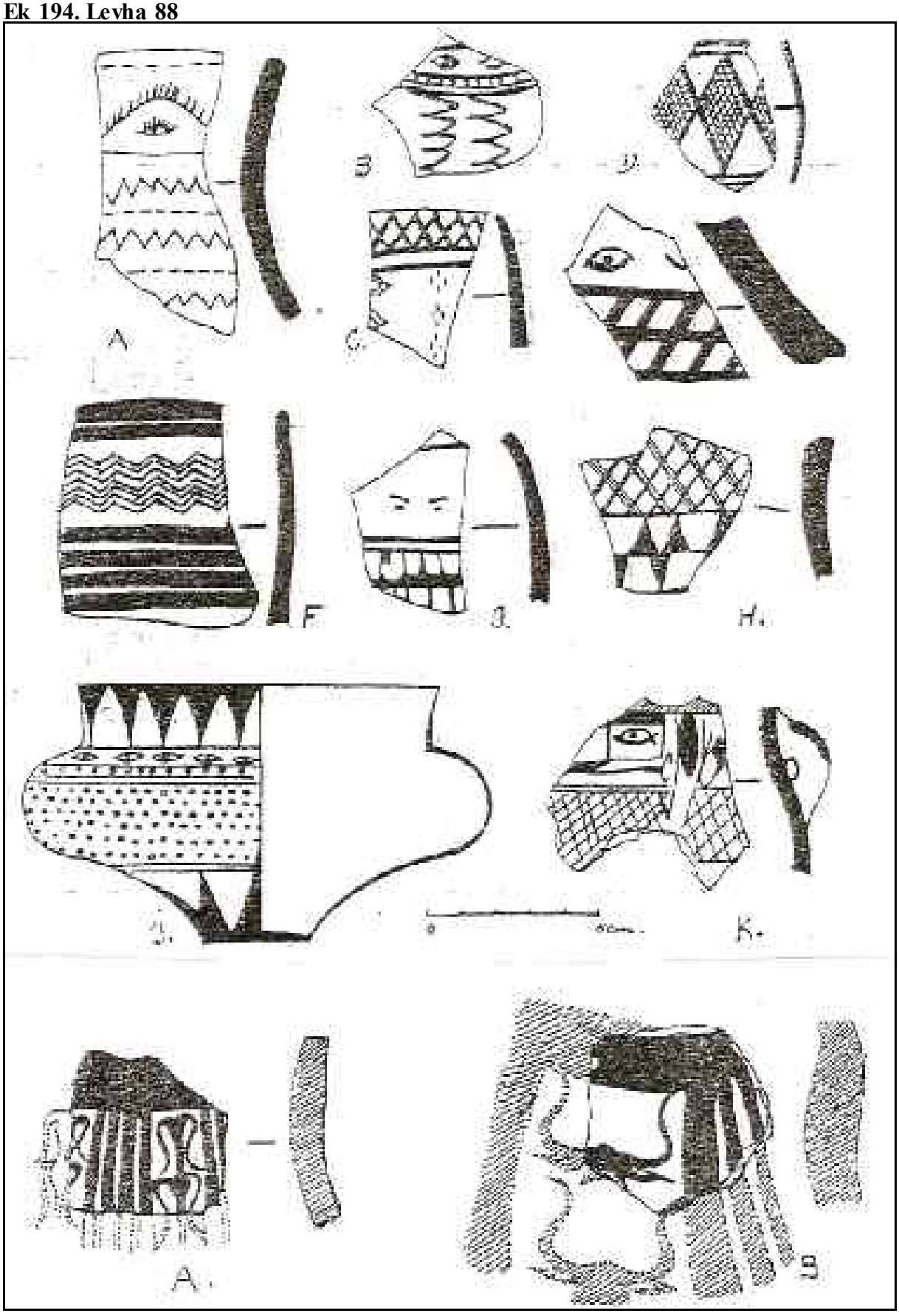
Ek 192. Levha 86

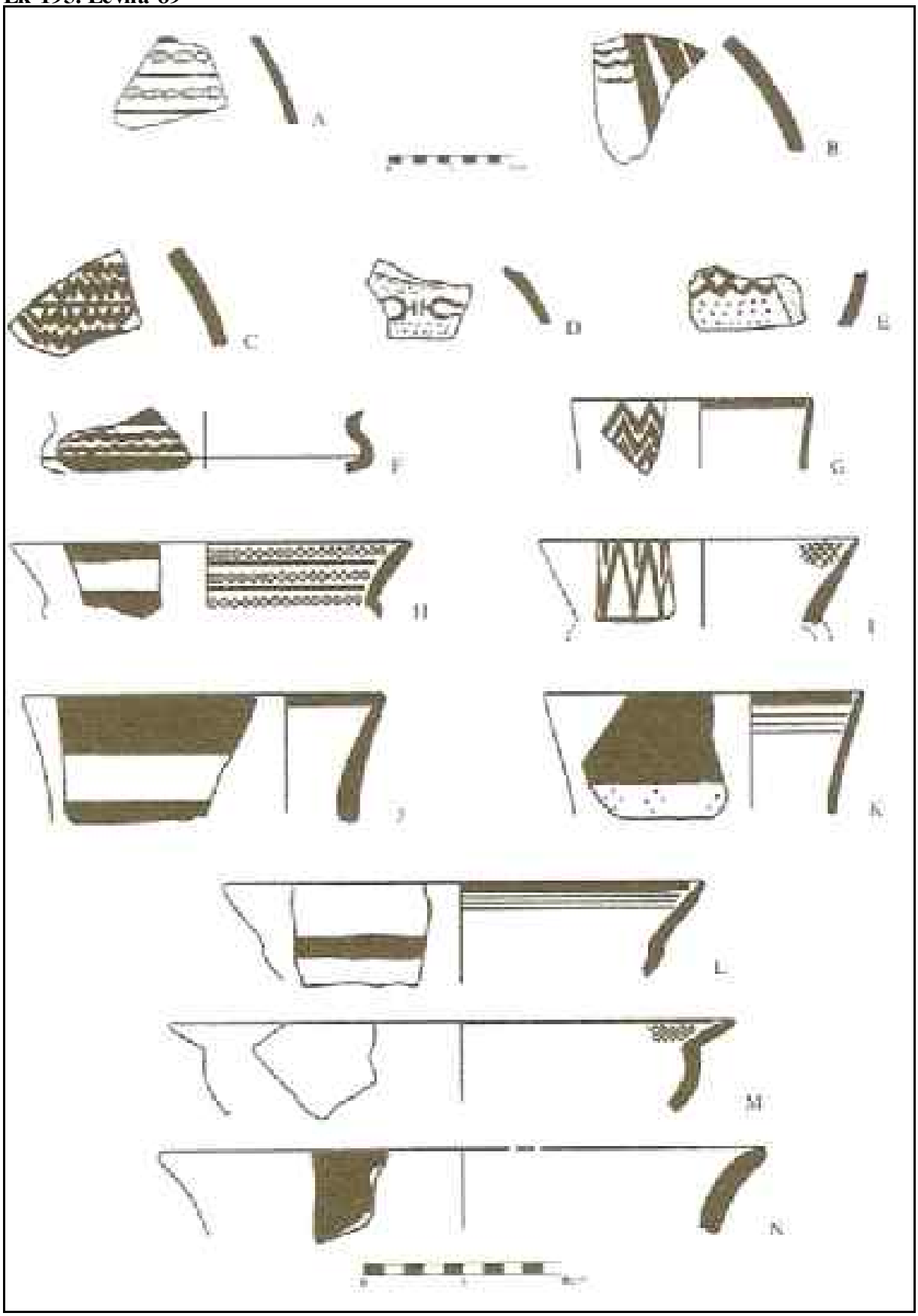
Ek 193. Levha 87

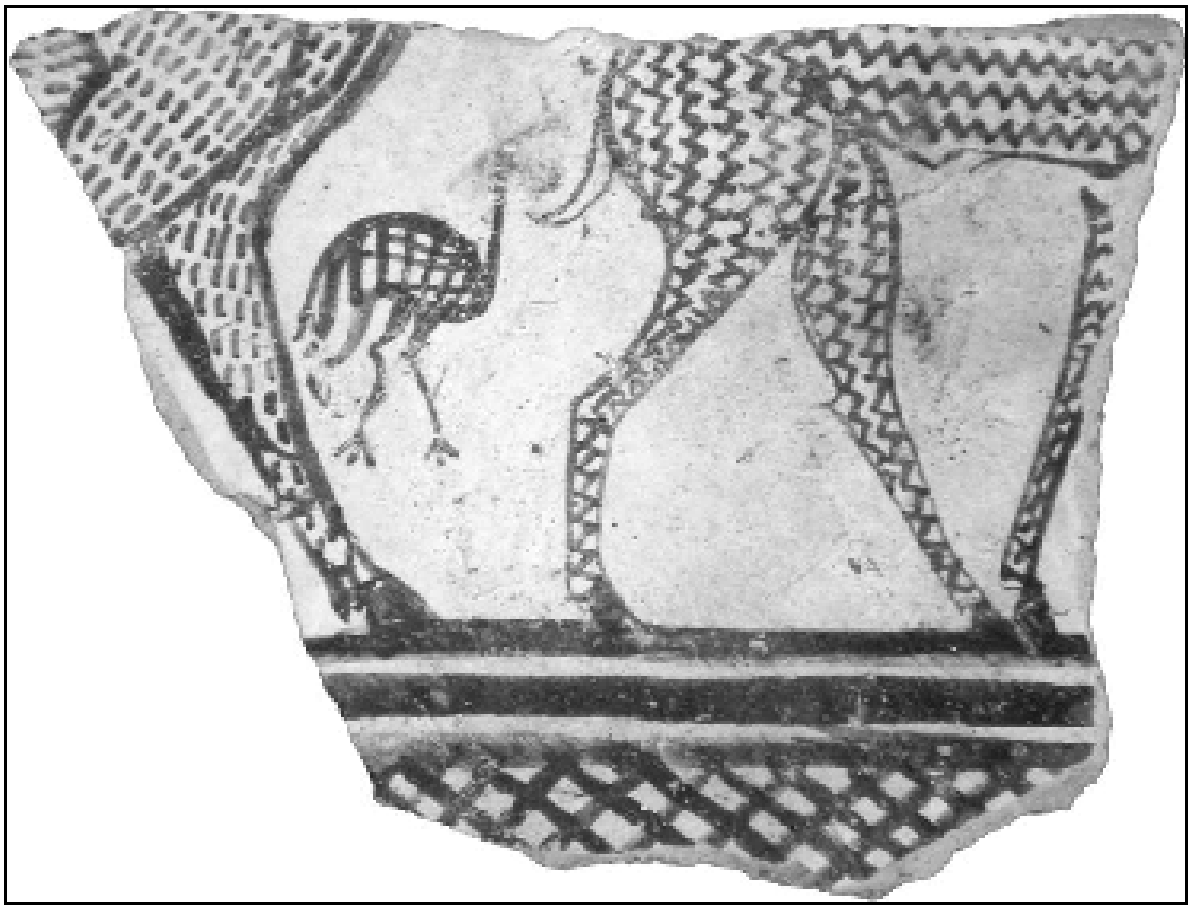
Ek 194. Levha 88

Ek 195. Levha 89

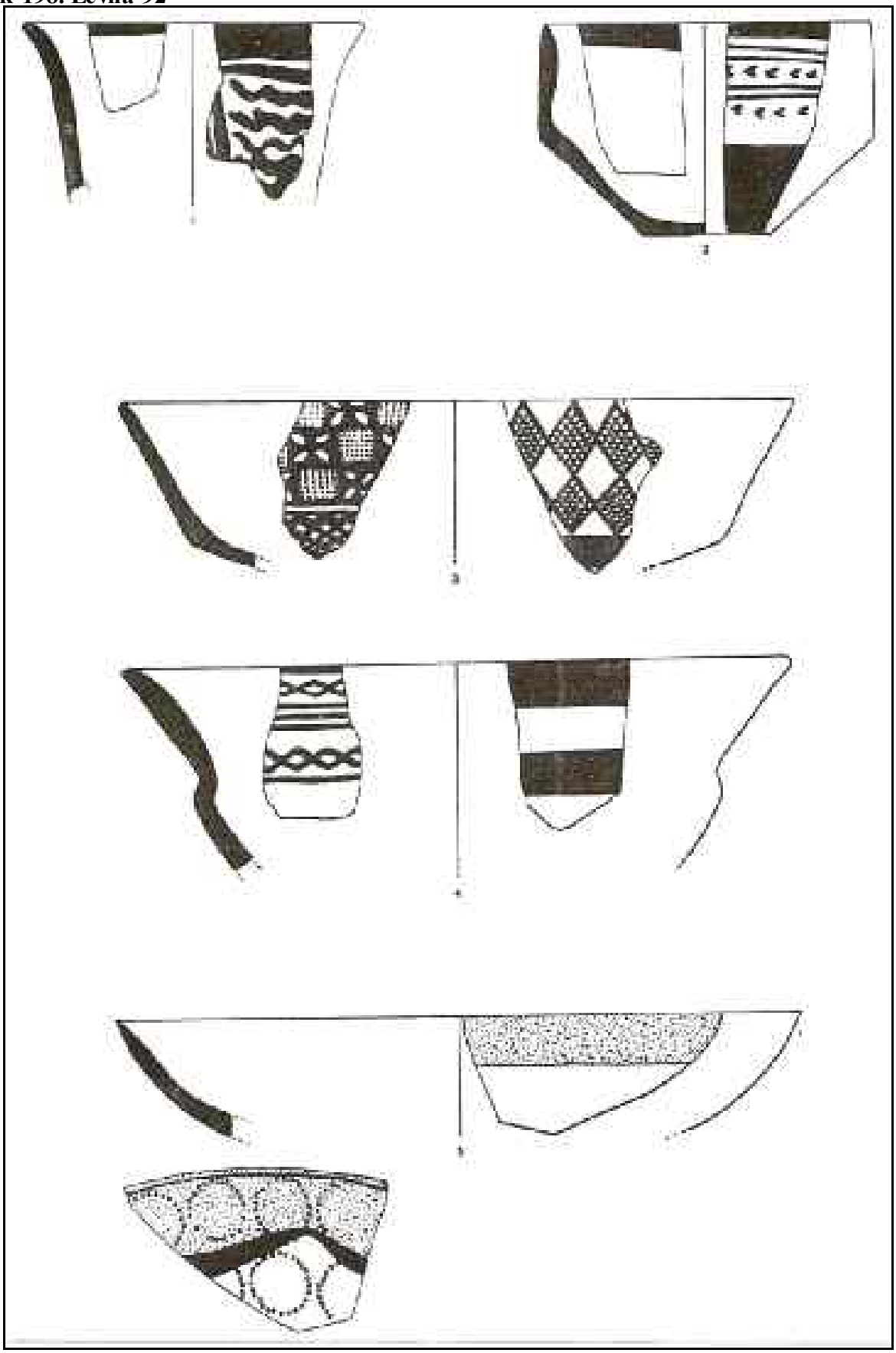
Ek 196. Levha 90

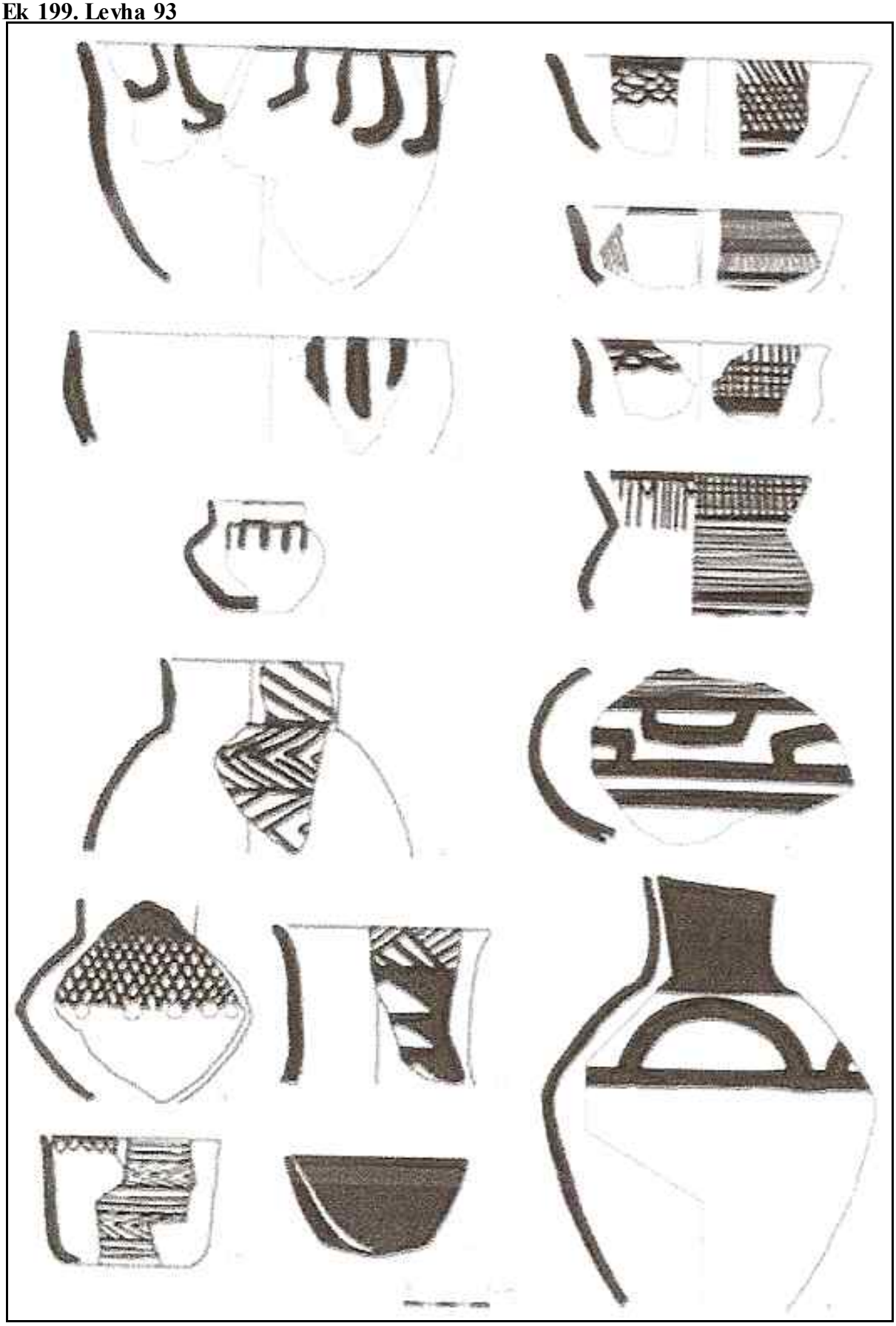
Ek 197. Levha 91

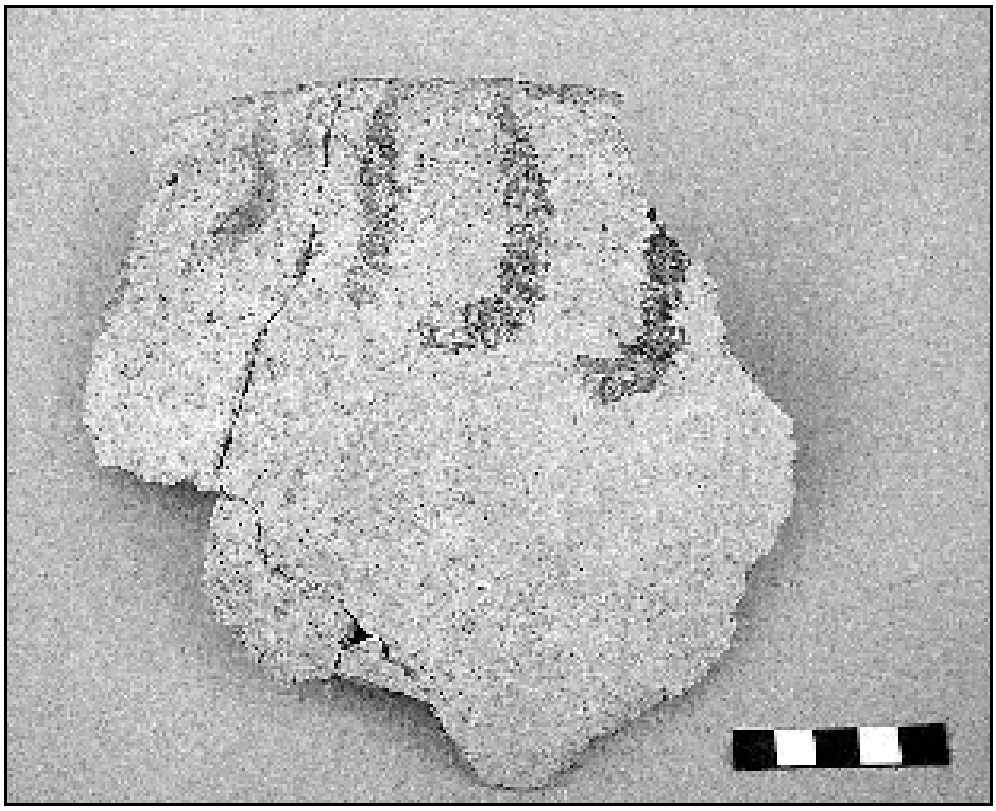
Ek 198. Levha 92

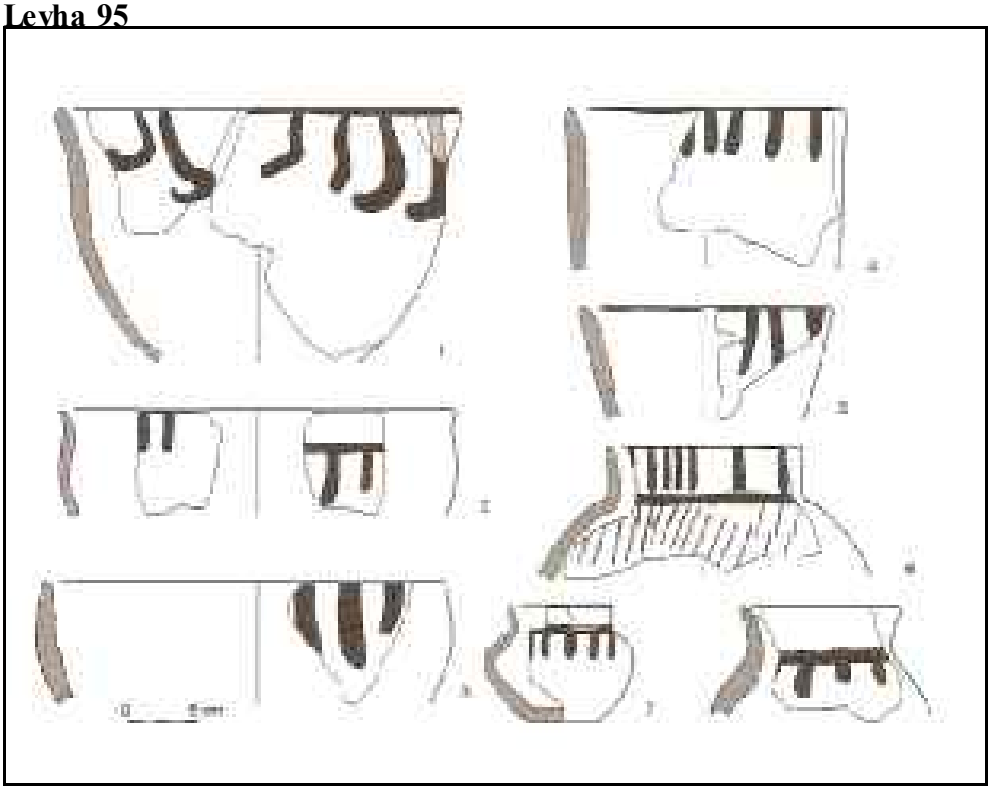
Ek 199. Levha 93

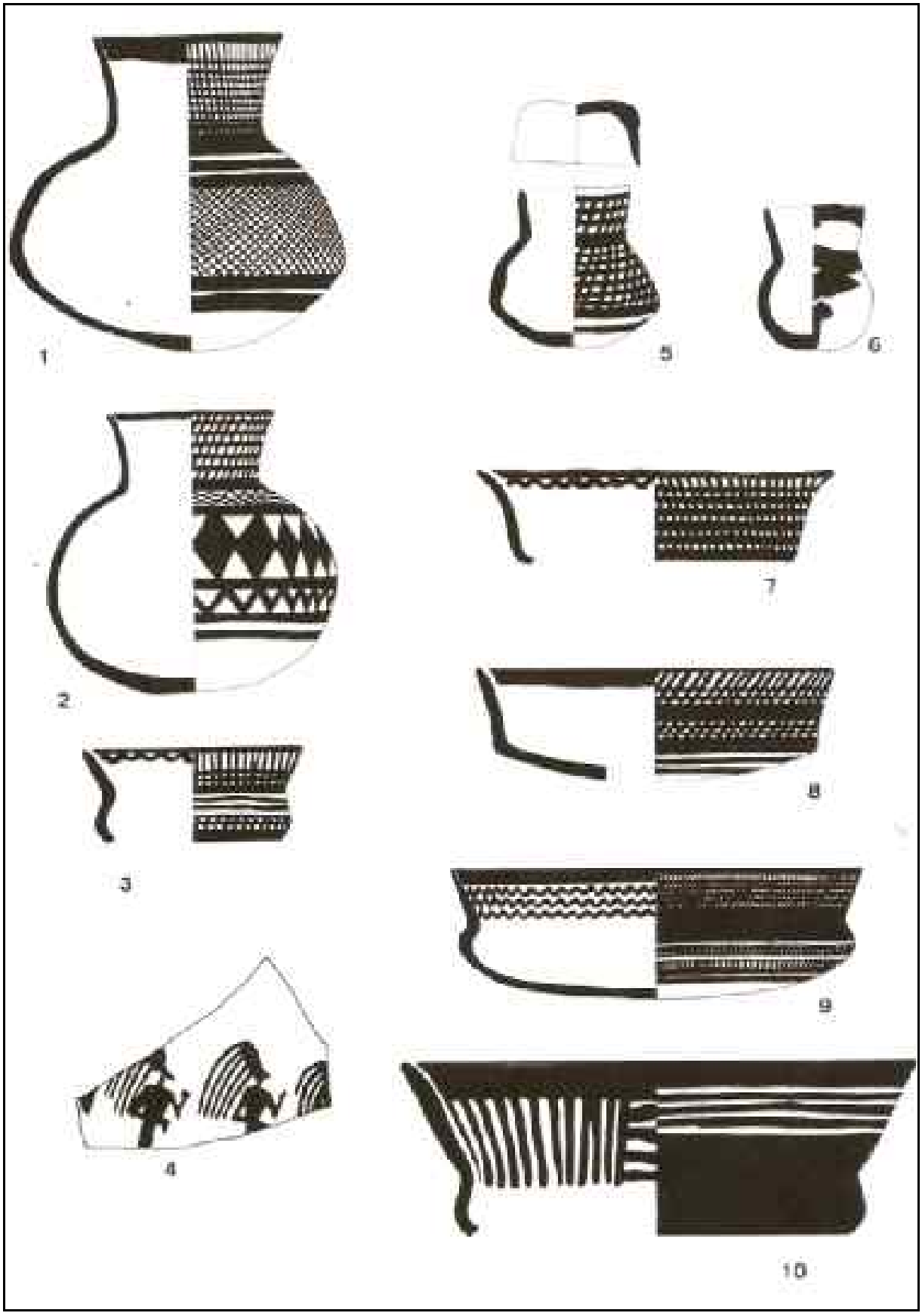
Ek 200. Levha 94

Ek 201. Levha 95

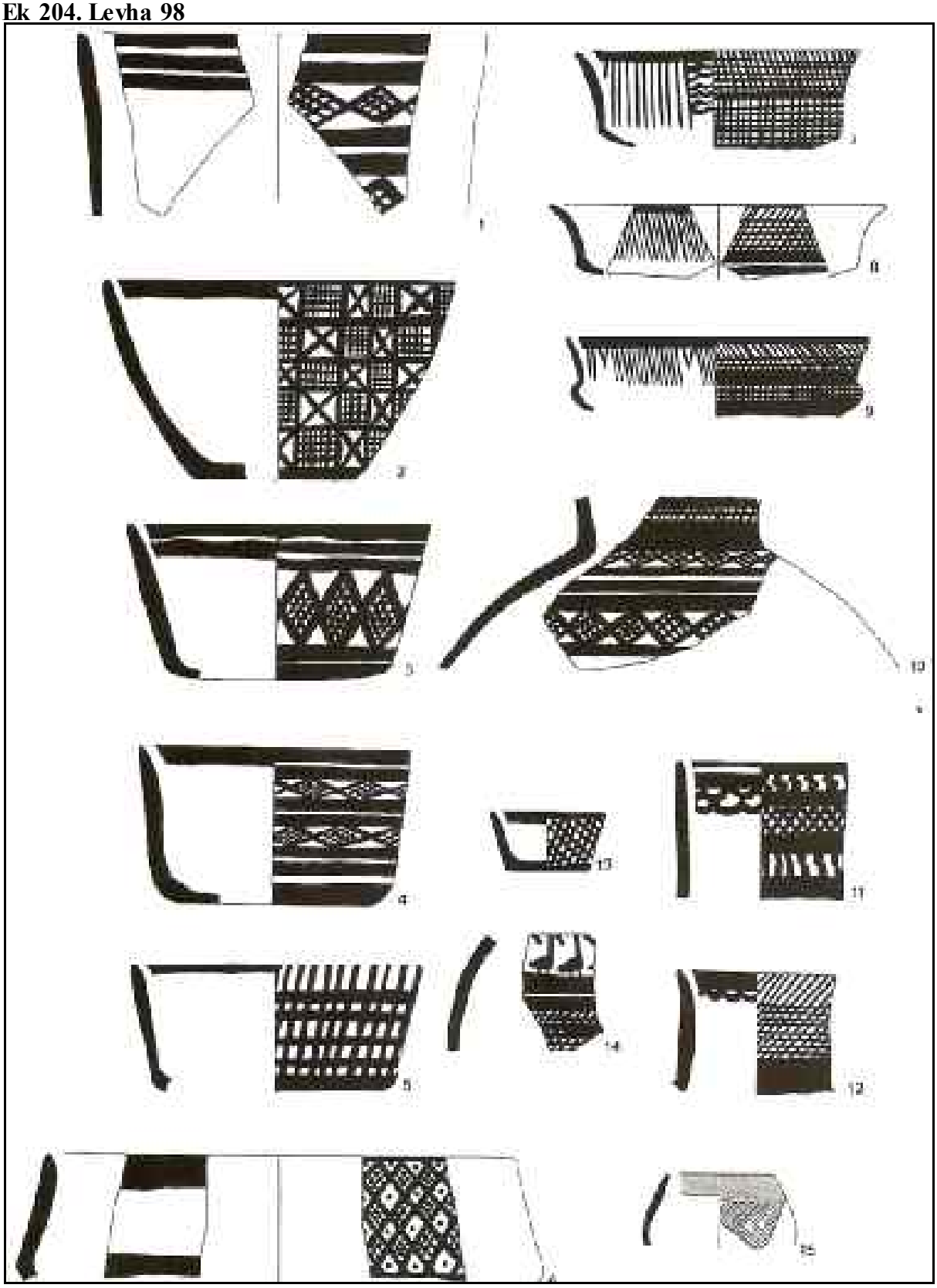
Ek 202. Levha 96

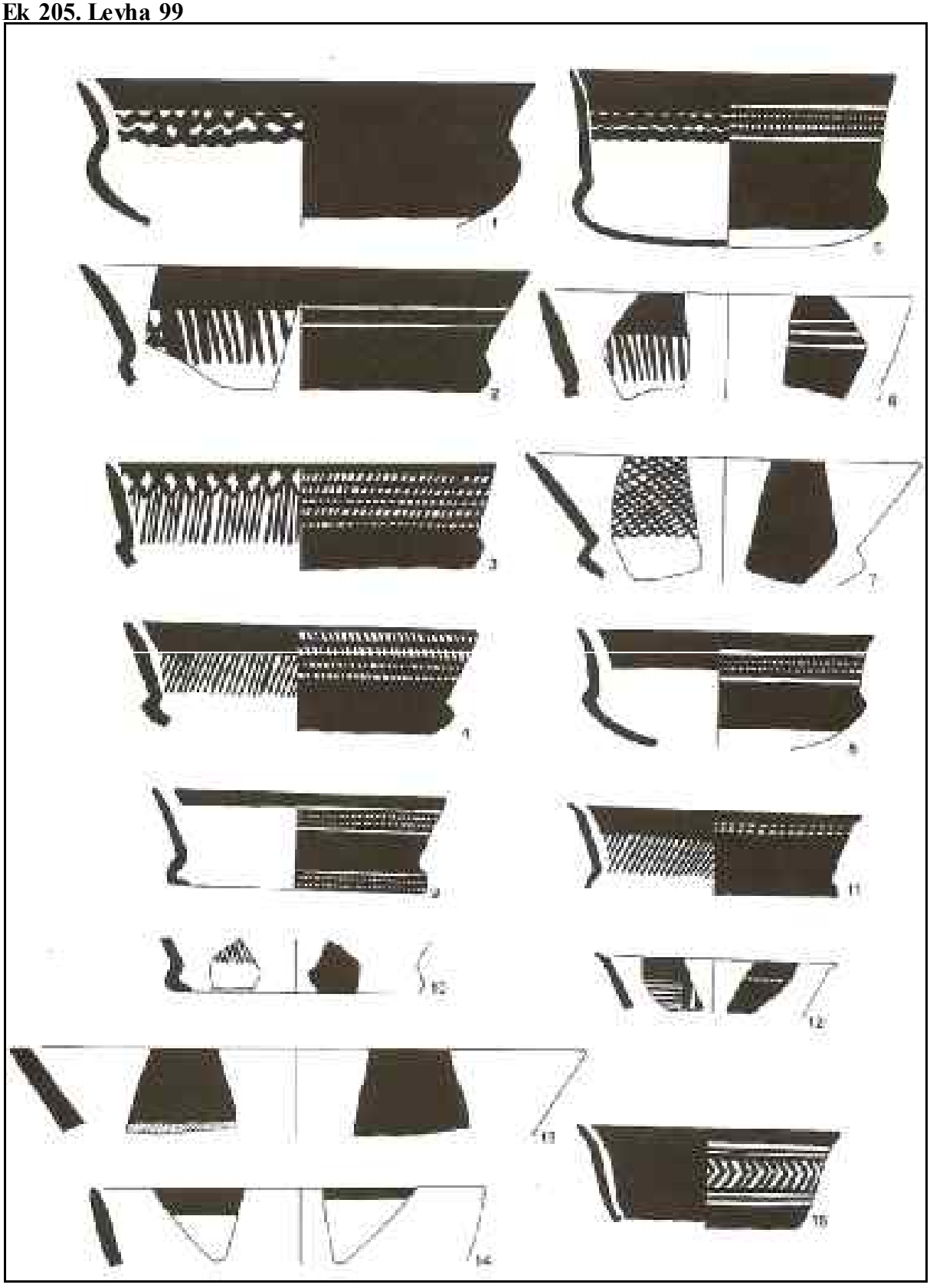
Ek 203. Levha 97

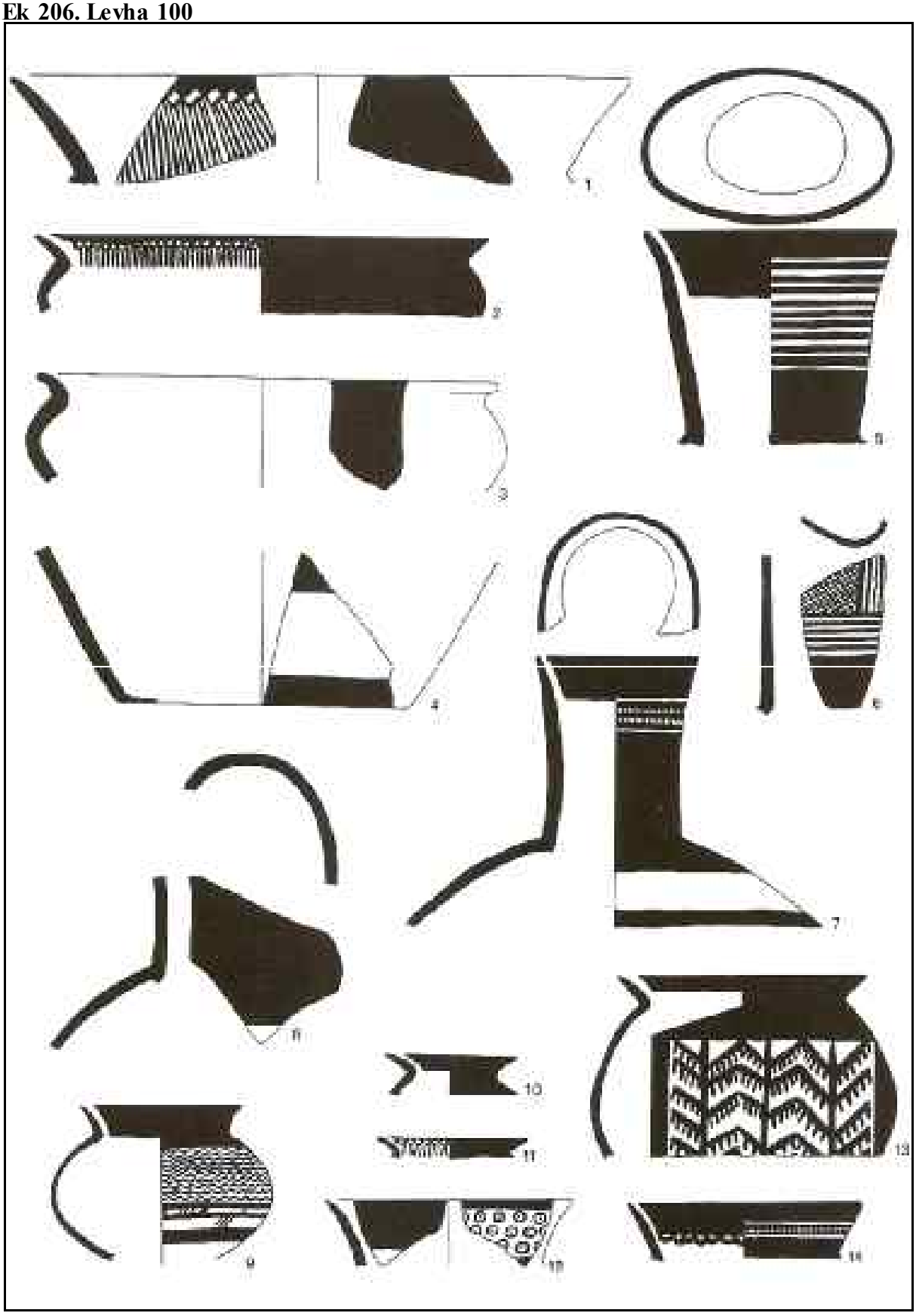
Ek 204. Levha 98

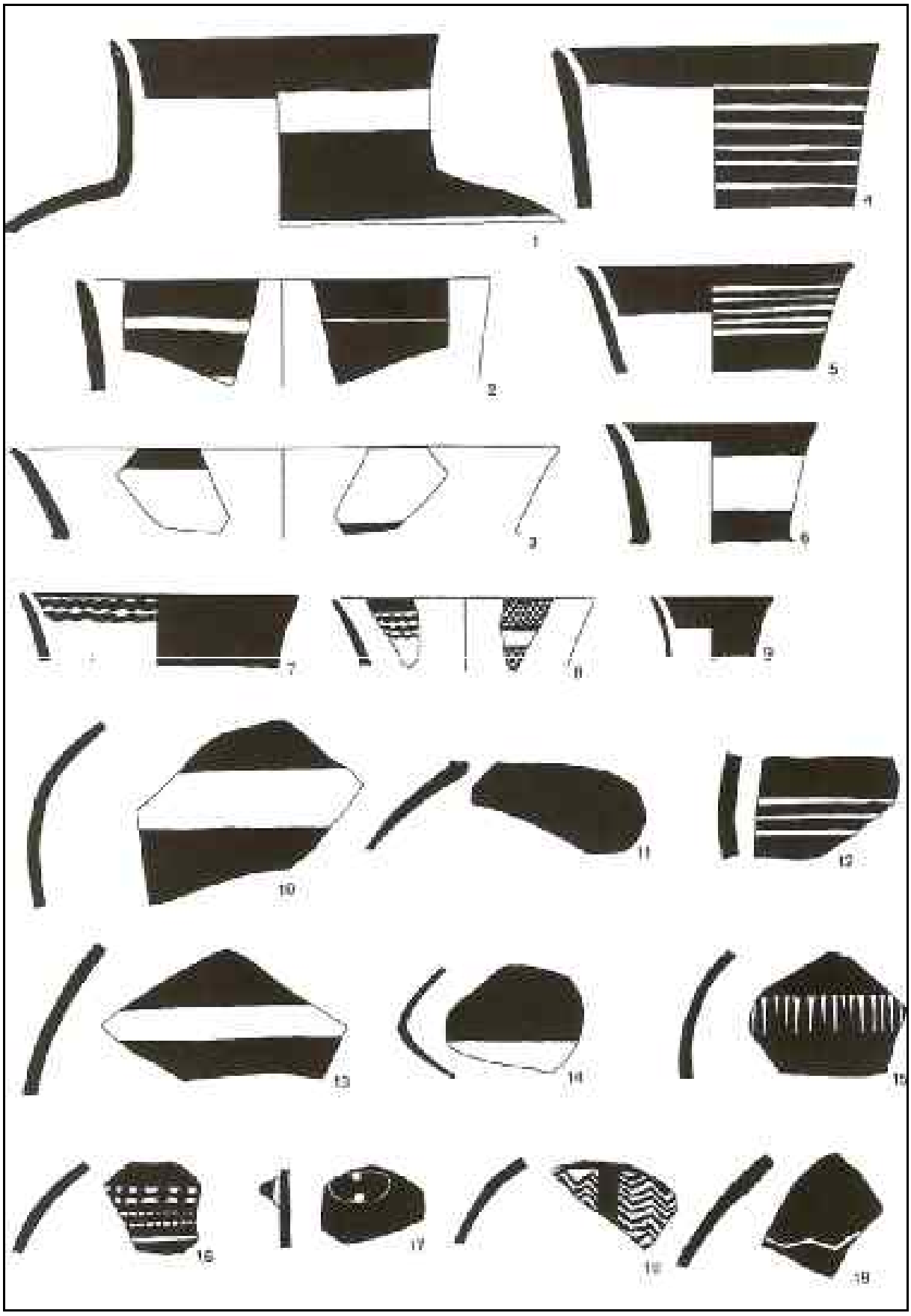
Ek 205. Levha 99

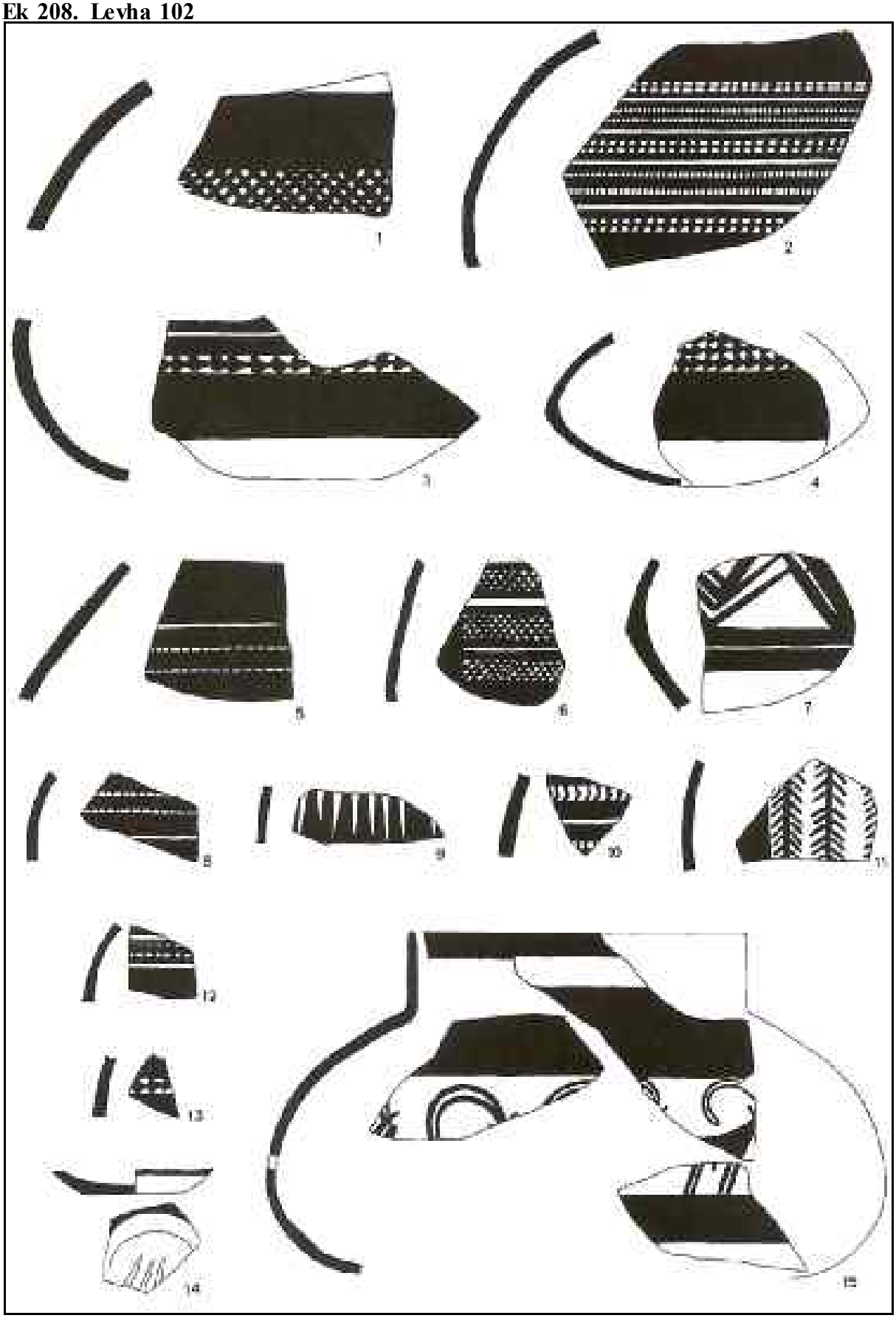
Ek 206. Levha 100

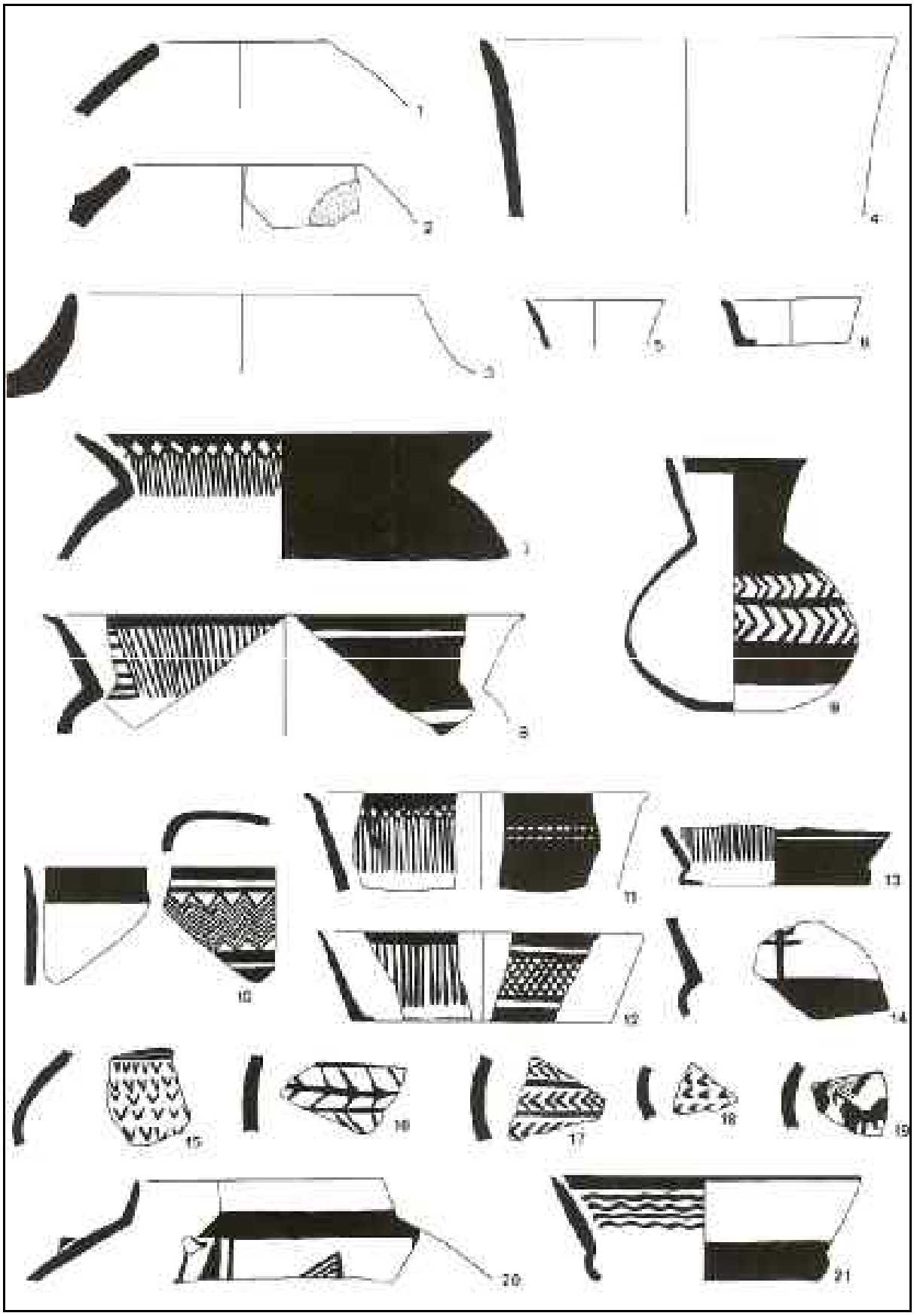
Ek 207. Levha 101

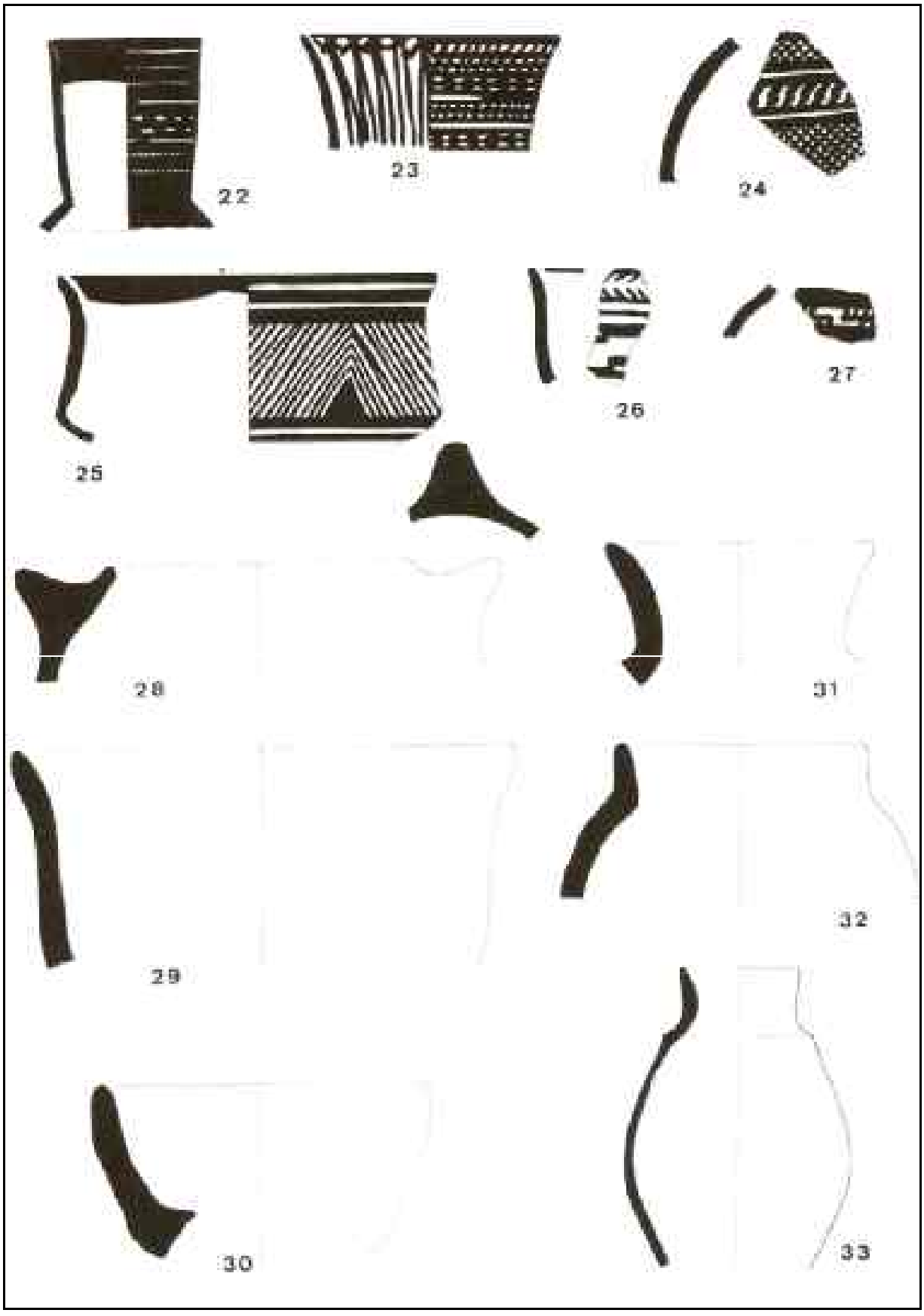
Ek 208. Levha 102

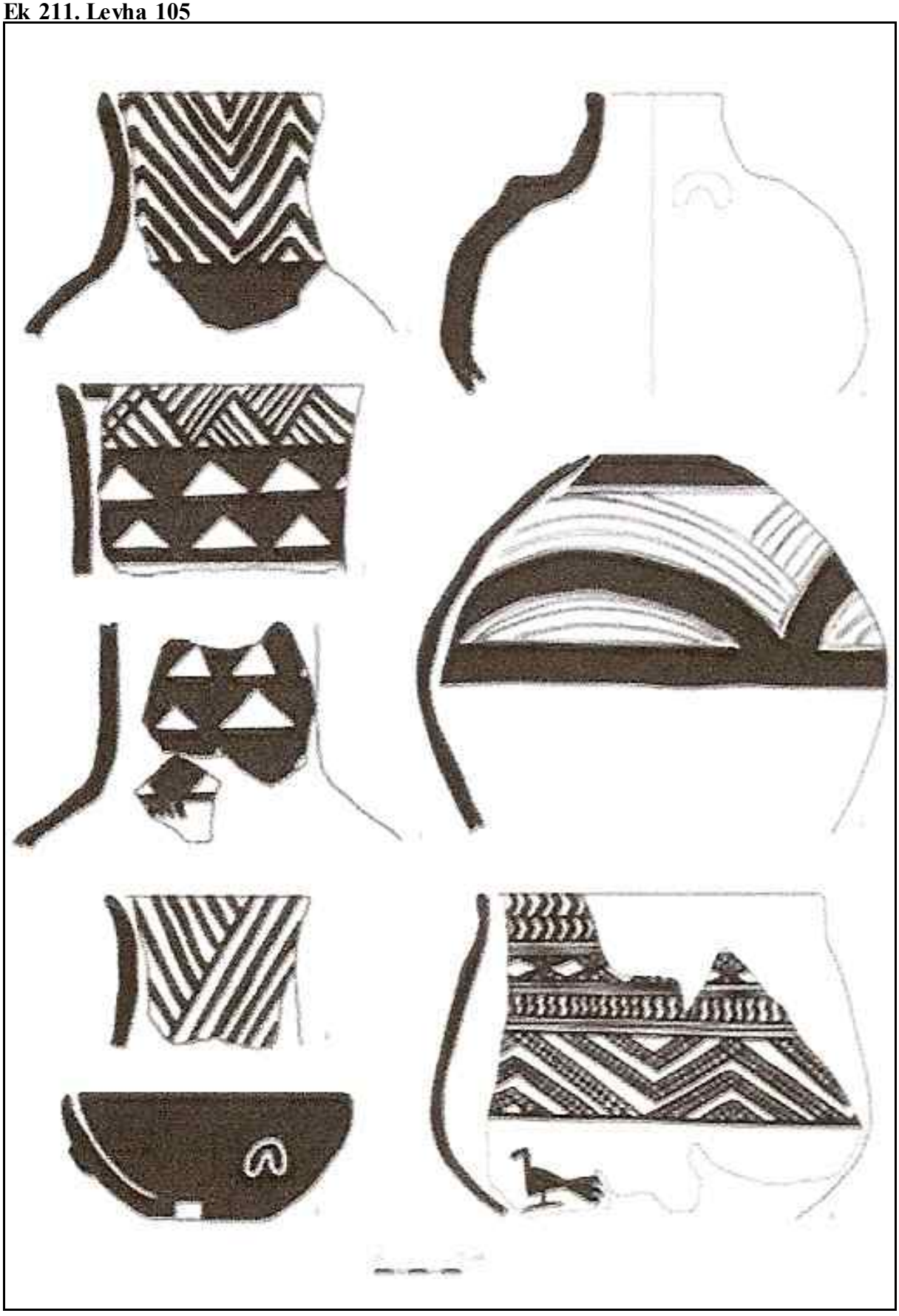
Ek 209. Levha 103

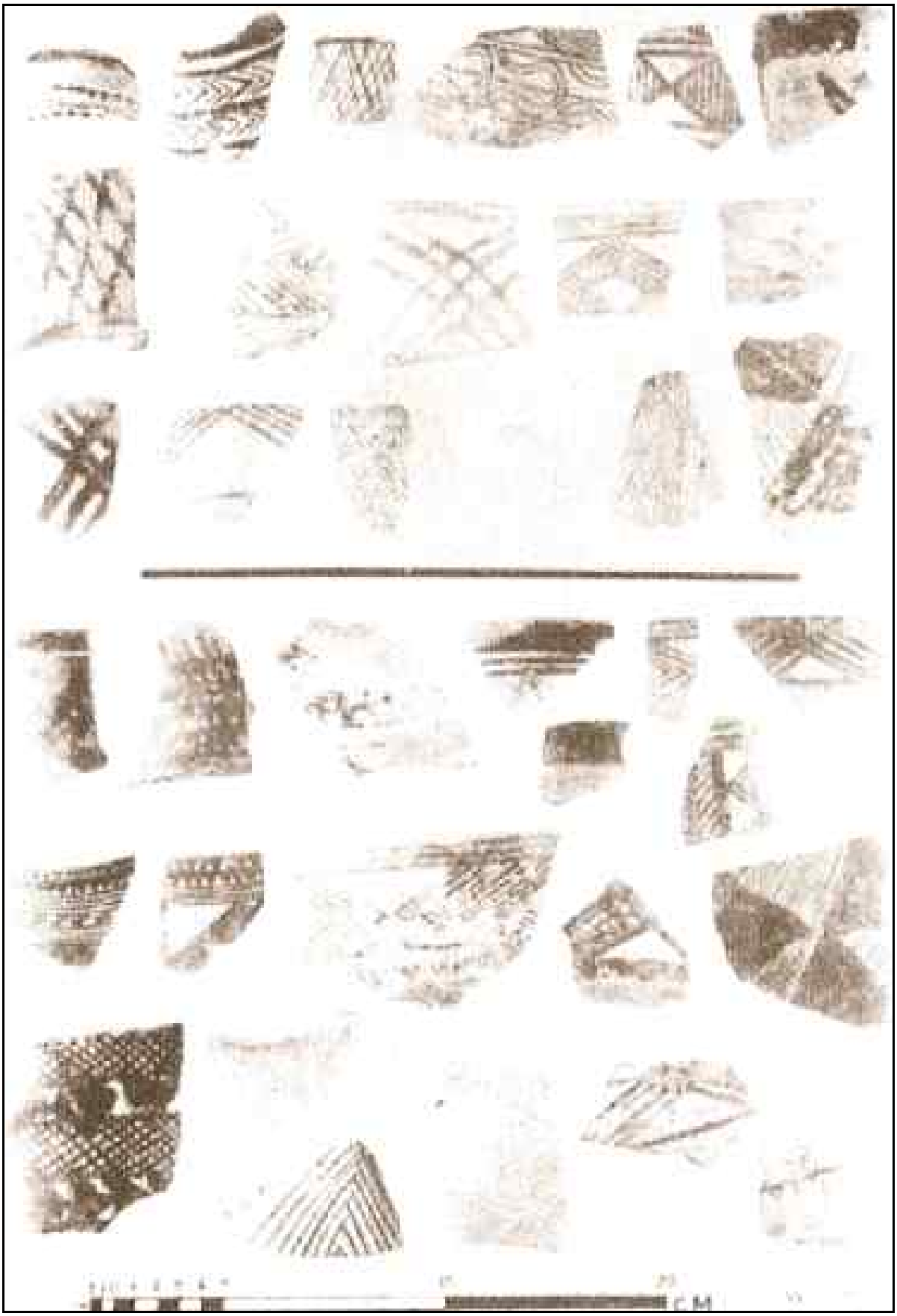
Ek 210. Levha 104

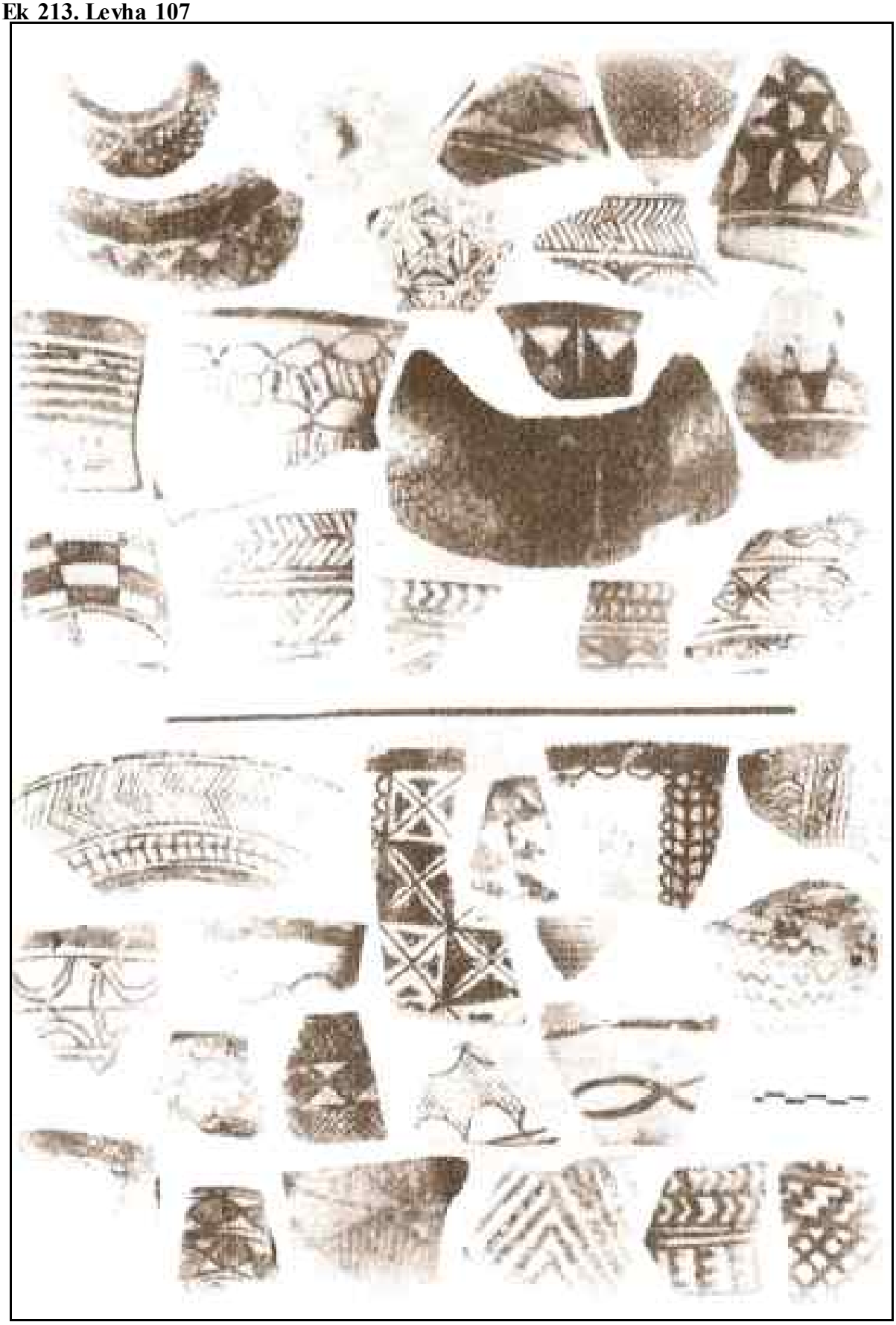
Ek 211. Levha 105

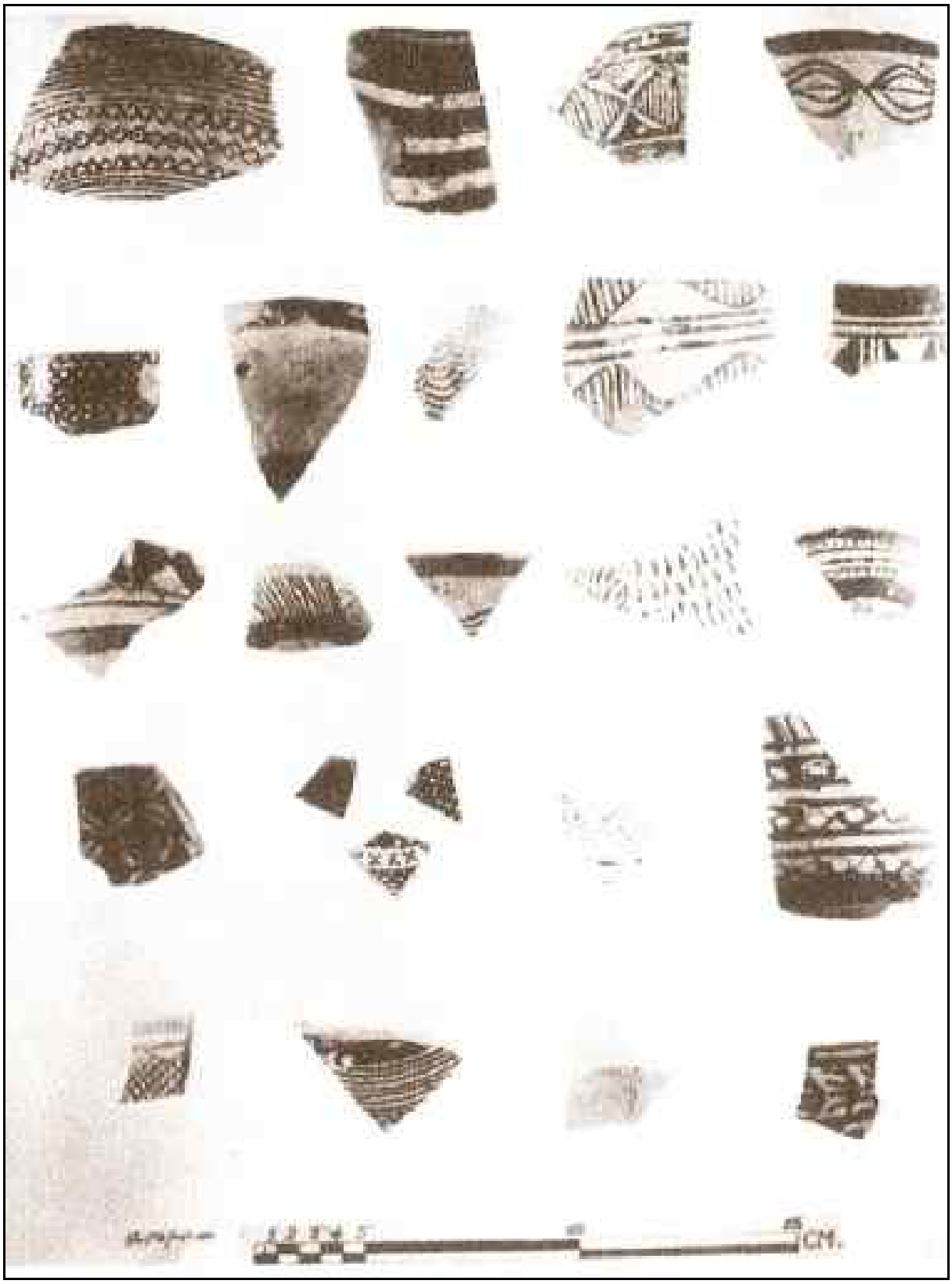
Ek 212. Levha 106

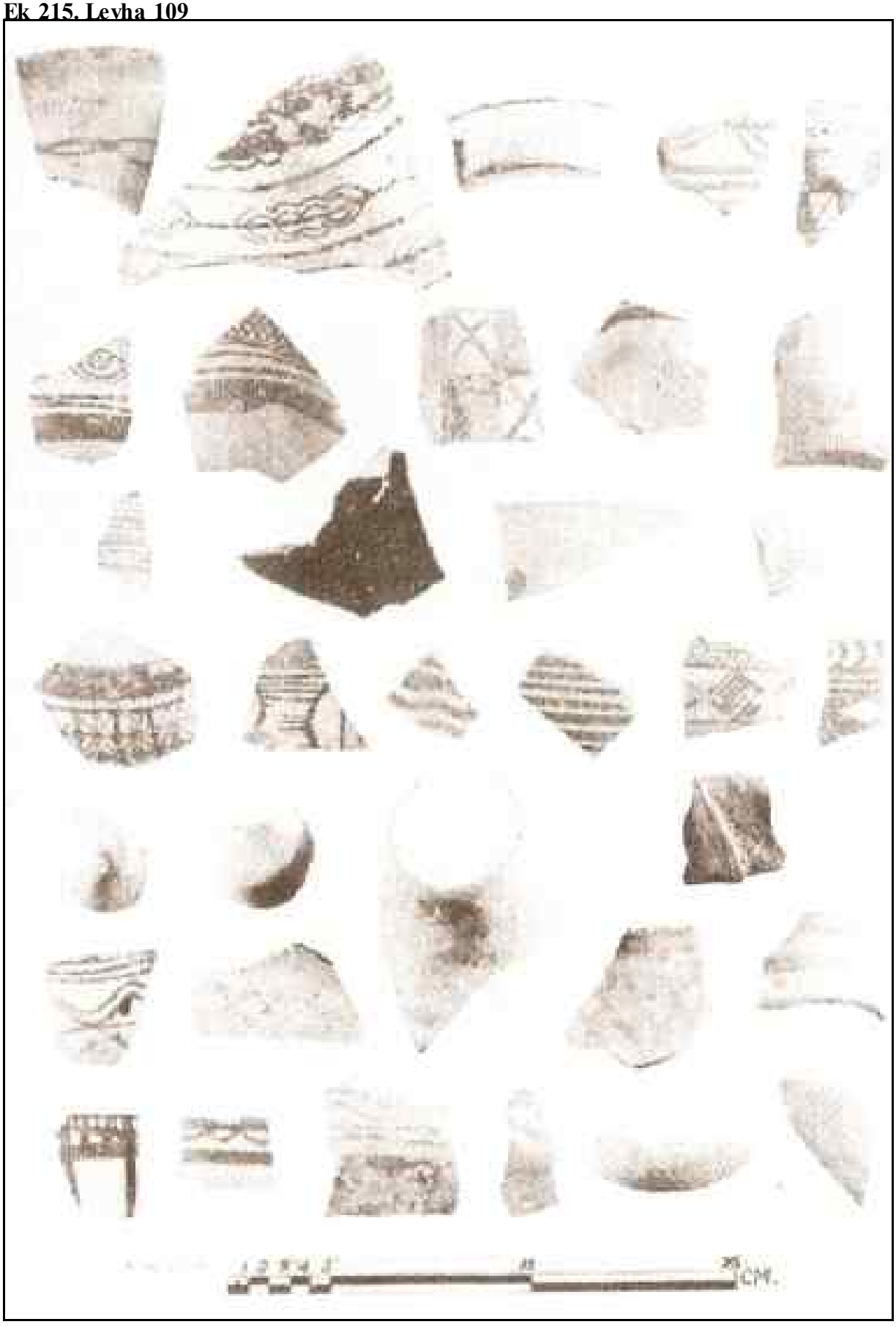
Ek 213. Levha 107

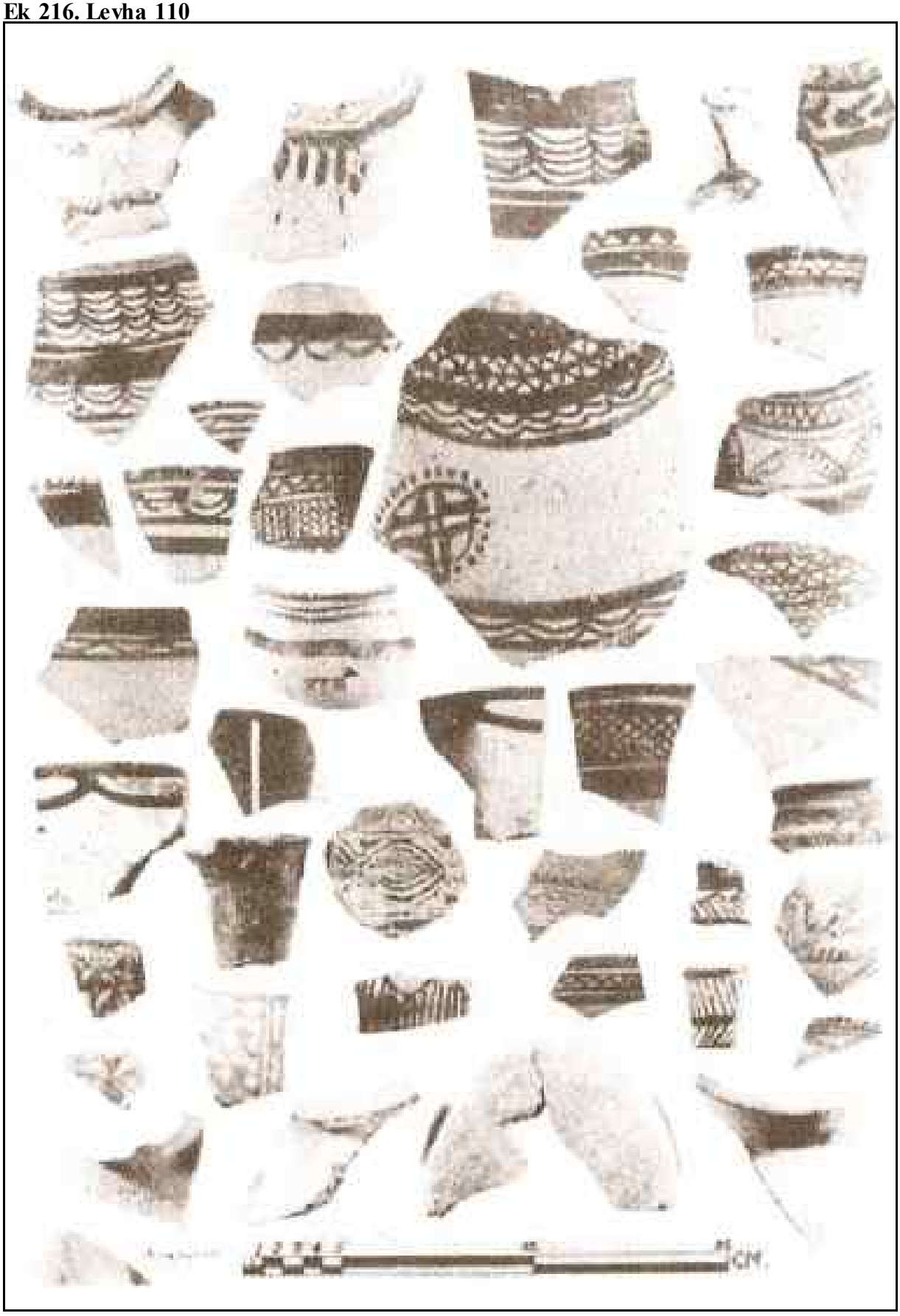
Ek 214. Levha 108

Ek 215. Levha 109

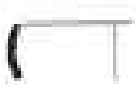
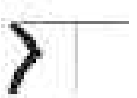

Ek 216. Levha 110

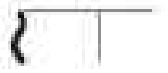
Ek 217. Levha 111

Raw counts

Form	Ditch	II	III	IIIA	IIIB	IV	V
A1 				2	4	2	3
A2 				2		2	1
A3 		1		1	8	3	
A4 		1	1	2	8	18	3
A5 					2	2	1
A6 					1		1
A7 				4	4	2	4
A8 							2
A9 					1	1	
A10 					1		
A14 					1	2	1
B2 				3	2		
B3 				1	2	2	1
B4 		2		2	4		3
C1 	1			5	3	2	
C2 					1	5	2
C3 					4		
C4 						3	
Misc Jars		1			1	2	
Total	1	5	1	22	47	46	22

Ek 218. Levha 112

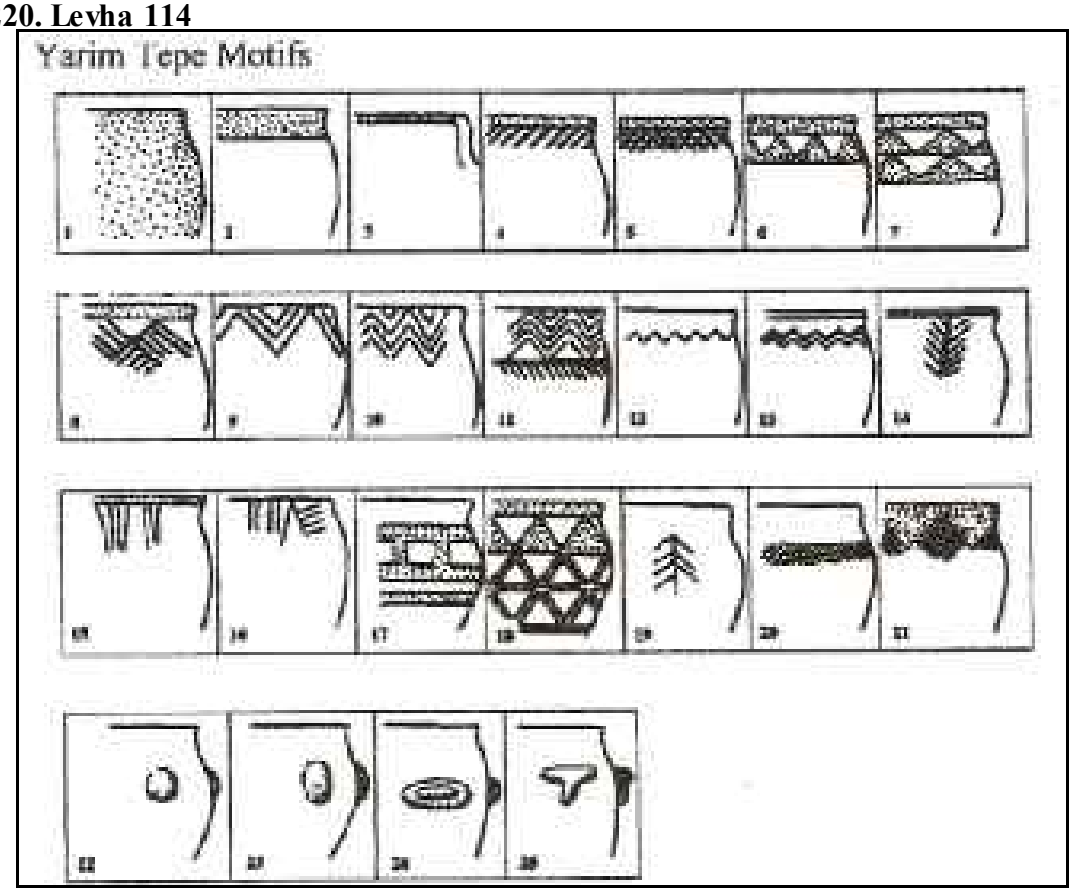
Percentages

Type		IIIA	IIIB	IV	V
A1		9.09	8.51	4.35	13.64
A2		9.09		4.35	4.55
A3		4.55	17.02	6.52	
A4		9.09	17.02	39.13	13.64
A5			4.26	4.35	4.55
A6			2.13		4.55
A7		18.18	8.51	4.35	18.18
A8					9.09
A9			2.13	2.17	
A10			2.13		
A14			2.13	4.35	4.55
B2		13.64	4.26		
B3		4.55	4.26	4.35	4.55
B4		9.09	8.51		13.64
C1		22.73	6.38	4.35	
C2			2.13	10.87	9.09
C3			8.51		
C4				6.52	
Misc Jars			2.13	4.35	

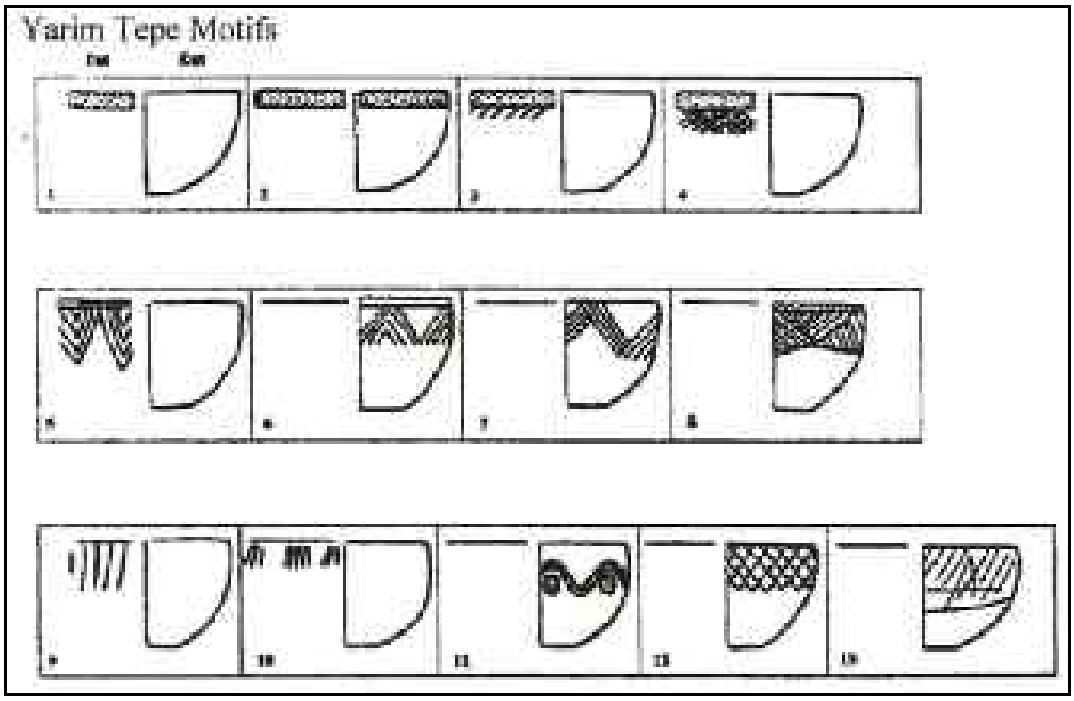
Ek 219. Levha 113

Form			Level 8th	9th	10th	11th	12th	Pits
Type I			3.2	3.8	4.5	12.5	21.5	43.5
Type II	var.1		2.8	1.6	4.5	3.5	3.3	2.2
	var.2		1.9	3.3	1.2	0.3	0.9	
	var.3			6.0	4.7	0.6		
	var.4		11.6	7.7	9.4	9.6	7.2	4.3
Type III	var.1			1.6	3.7	4.3	4.6	10.8
	var.2		0.5	7.6	3.7	1.8	1.5	4.4
	var.3		0.9	1.6	3.1	0.3	5.7	2.2
	var.4		23.2	4.9	1.9	4.4	3.0	
	var.5		10.6	1.1	0.7		0.9	
	var.6		0.5		0.5		0.2	
Type IV	var.1		6.5	14.8	11.3	5.5	2.8	2.2
	var.2		24.1	35.2	41.5	48.5	36.5	8.7
	var.3				0.5	0.6	2.6	
	var.4				0.2			
	var.5				0.2		1.7	

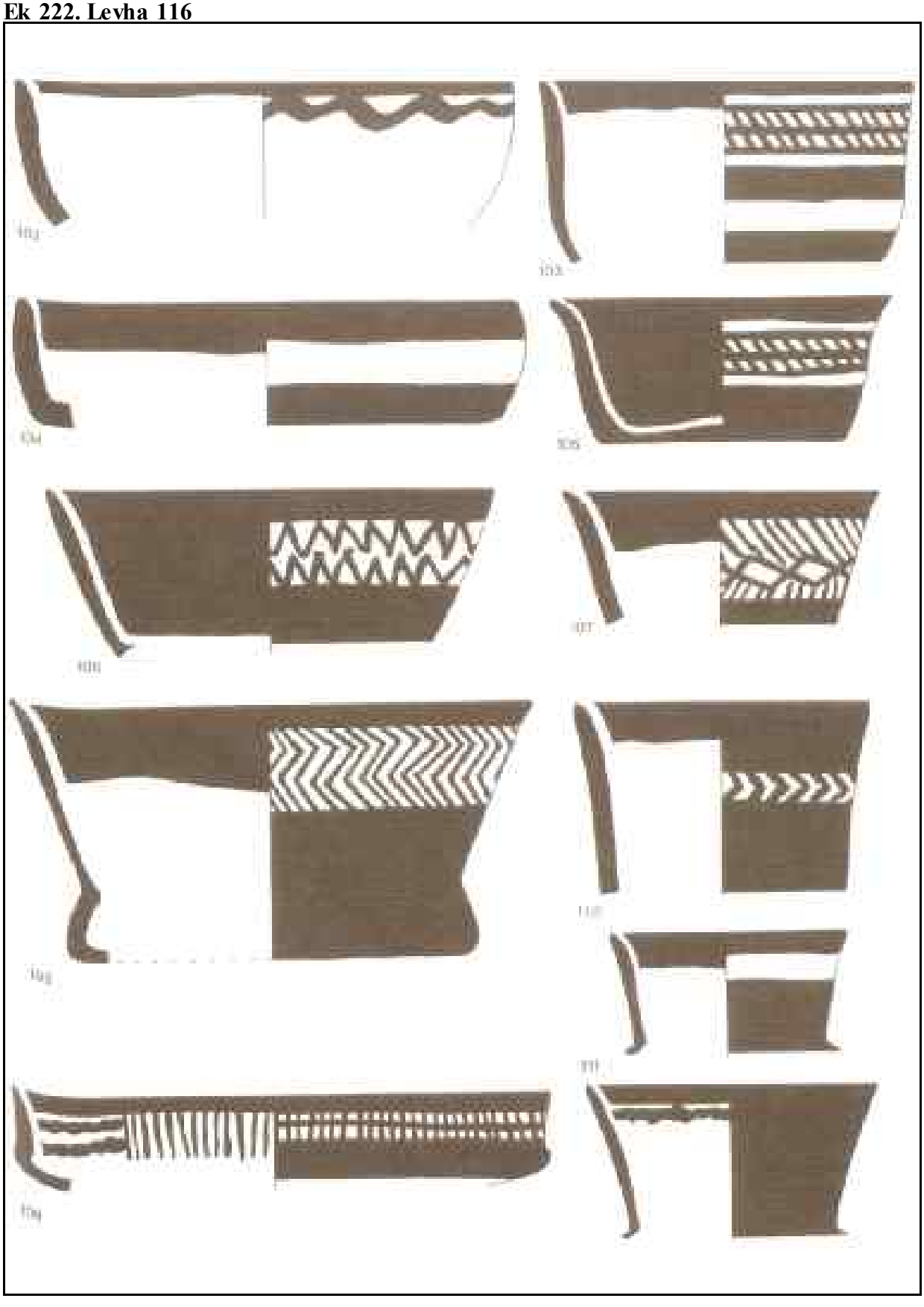
Ek 220. Levha 114

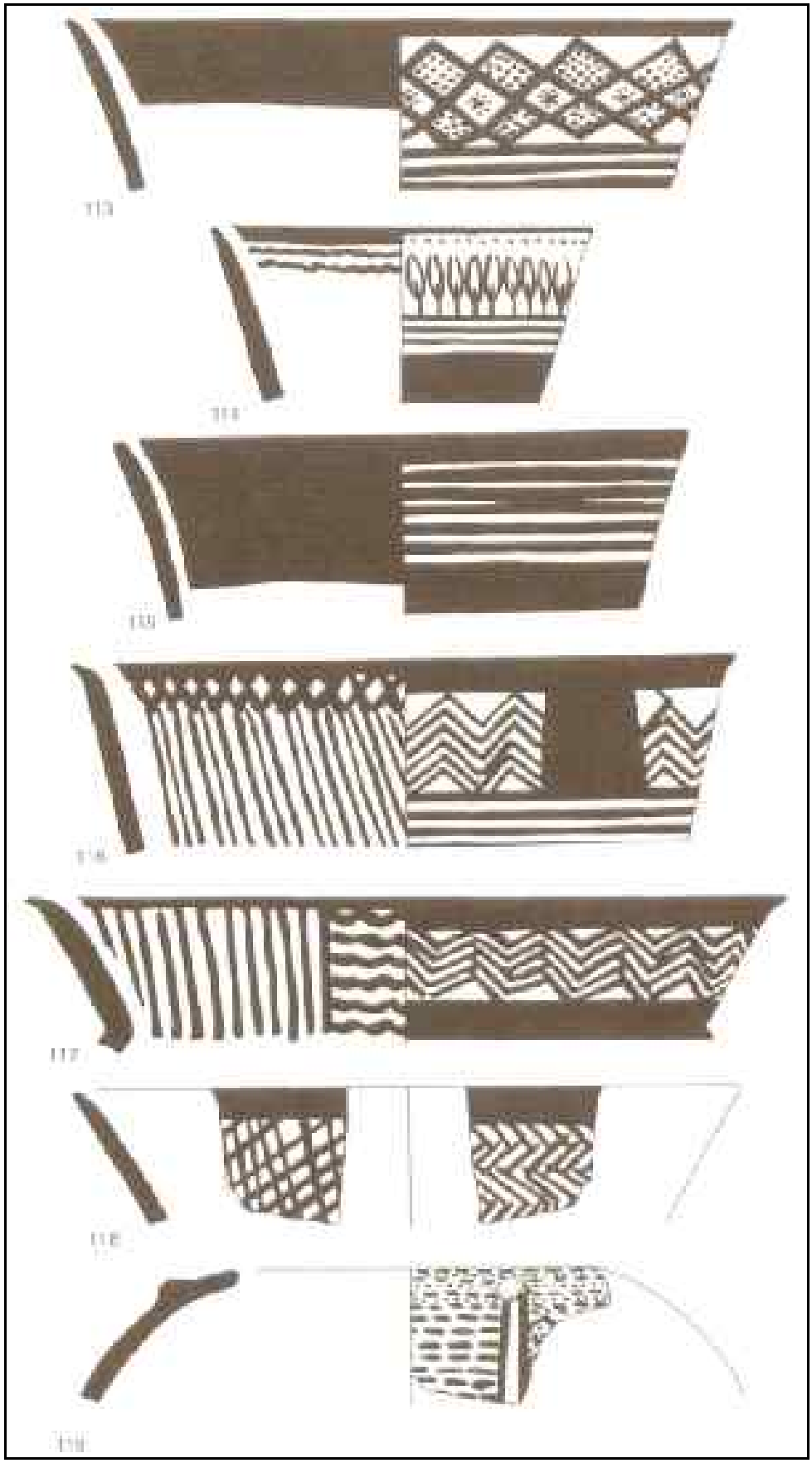
Ek 221. Levha 115

Ek 222. Levha 116

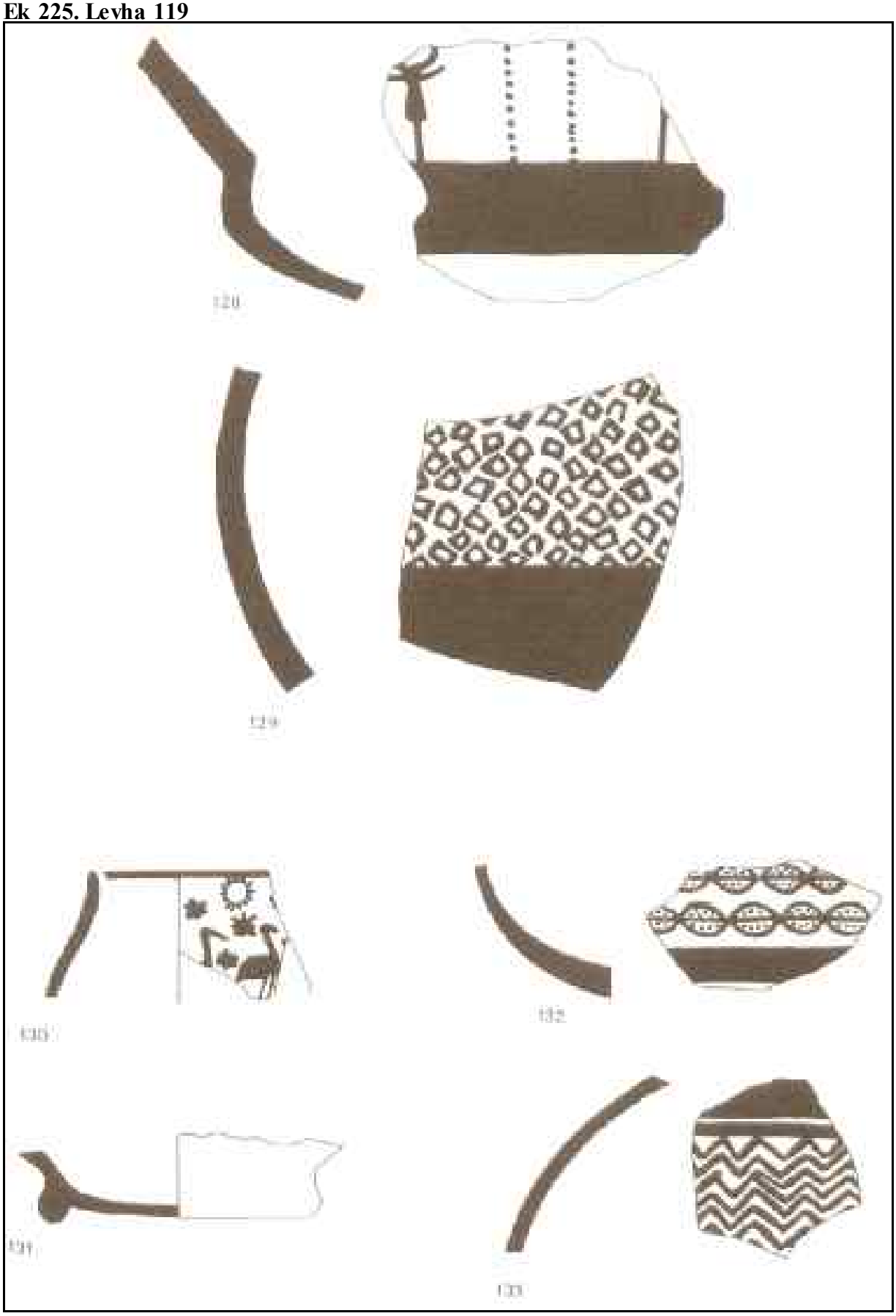
Ek 223. Levha 117

Ek 224. Levha 118

Ek 225. Levha 119

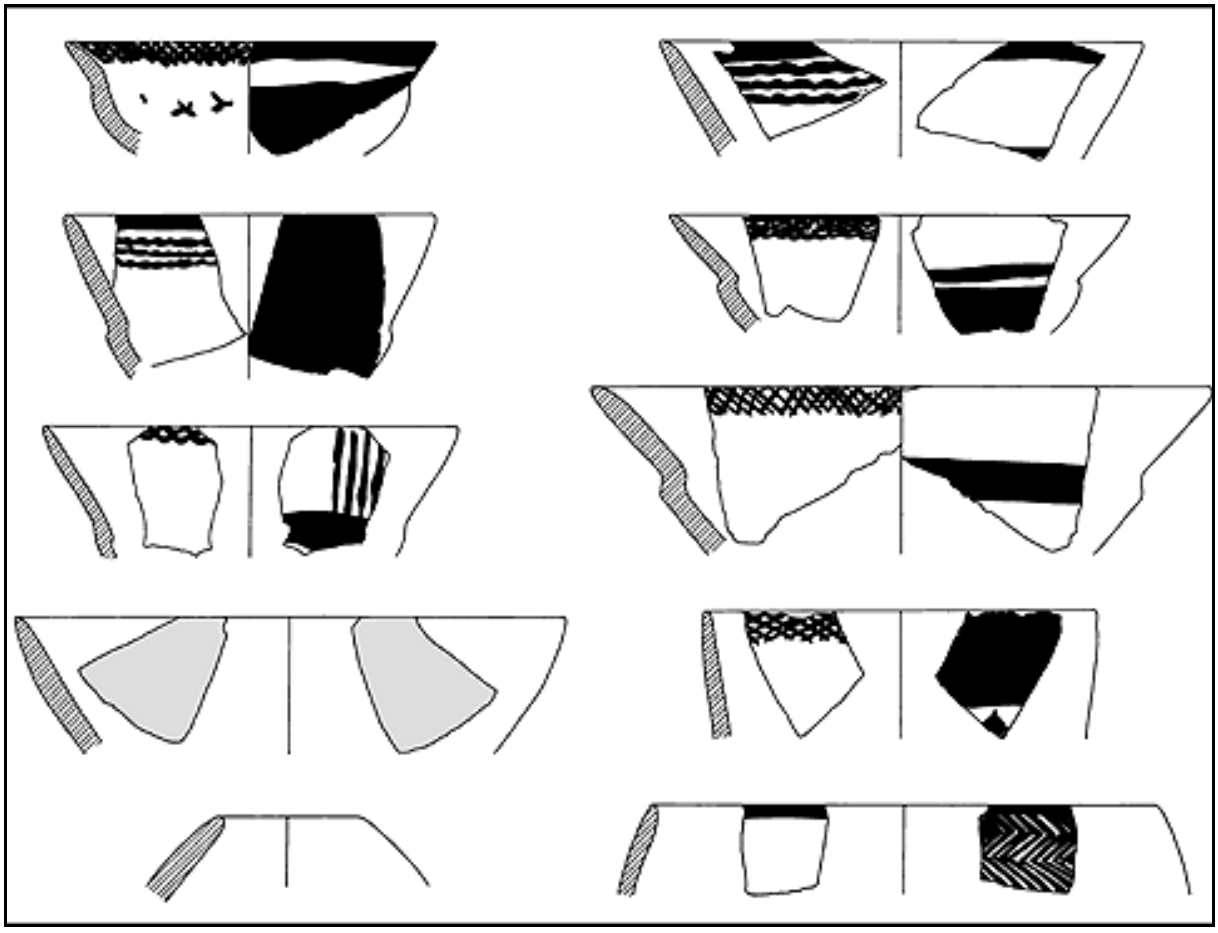
Ek 226. Levha 120

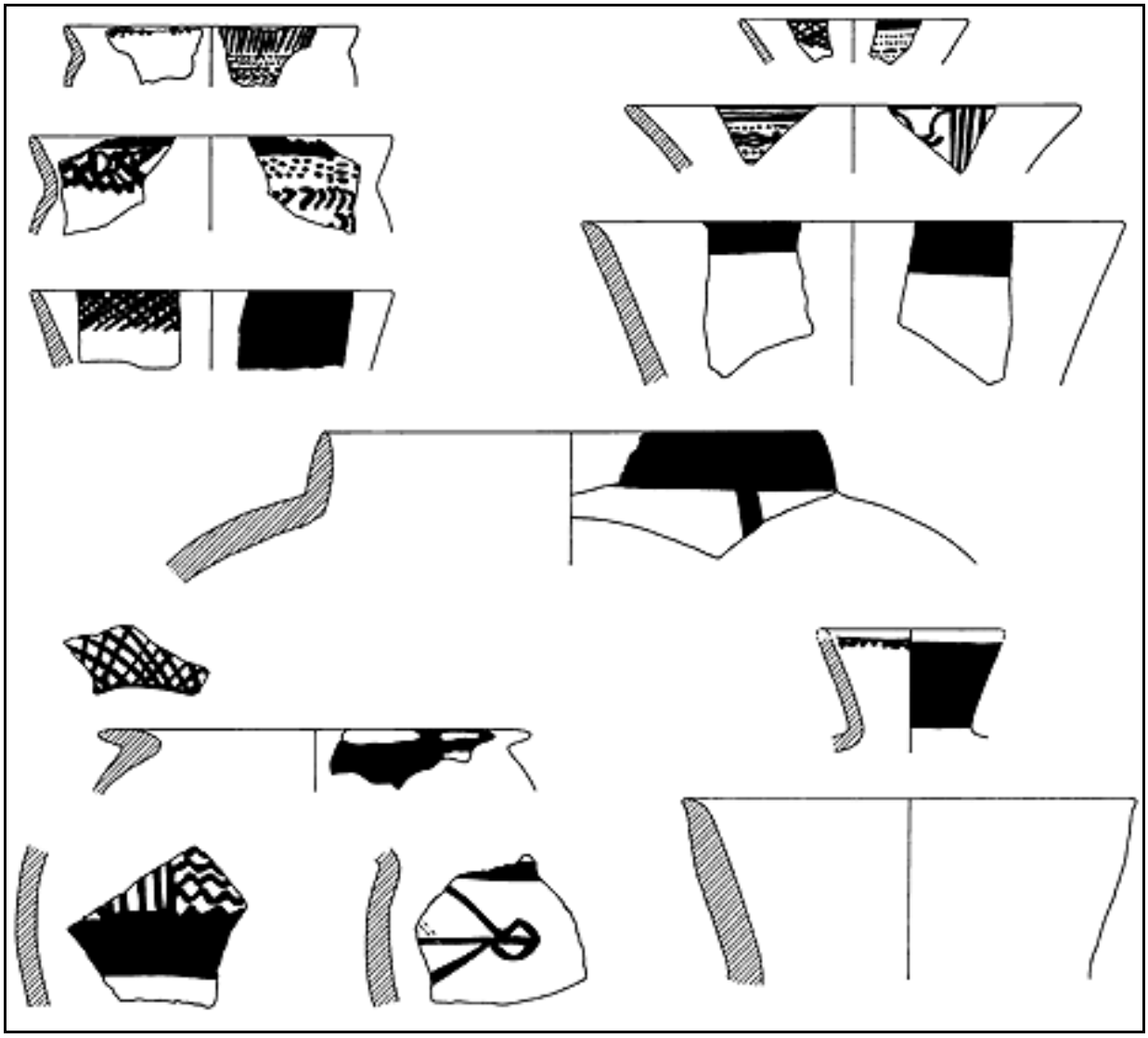
Ek 227. Levha 121

Ek 228. Levha 122

Ek 229. Levha 123

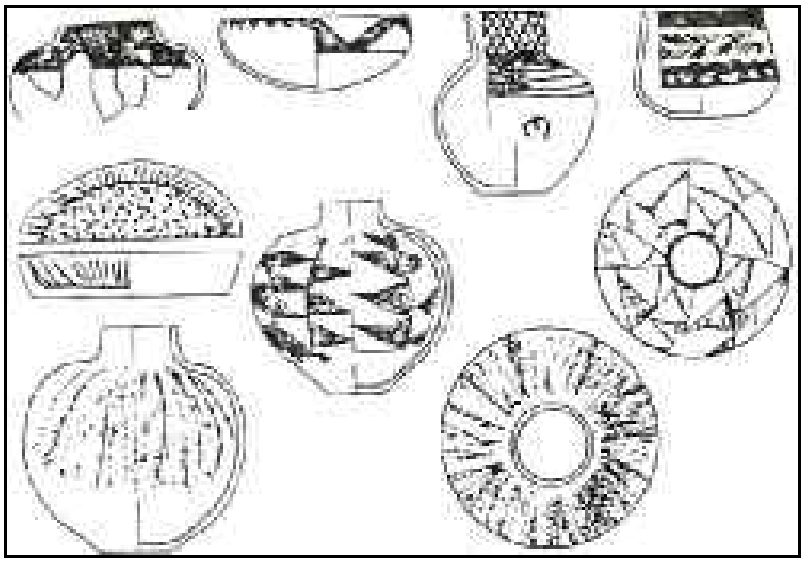
Ek 230. Levha 124

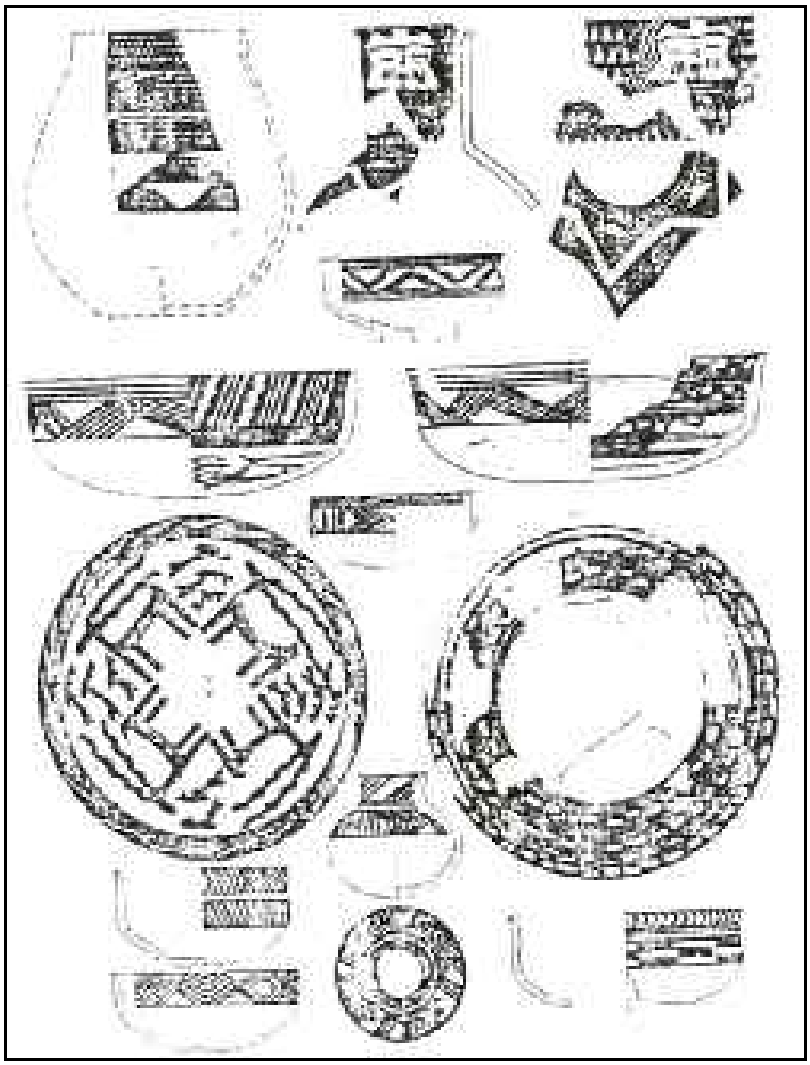
Ek 231. Levha 125

Ek 232. Levha 126

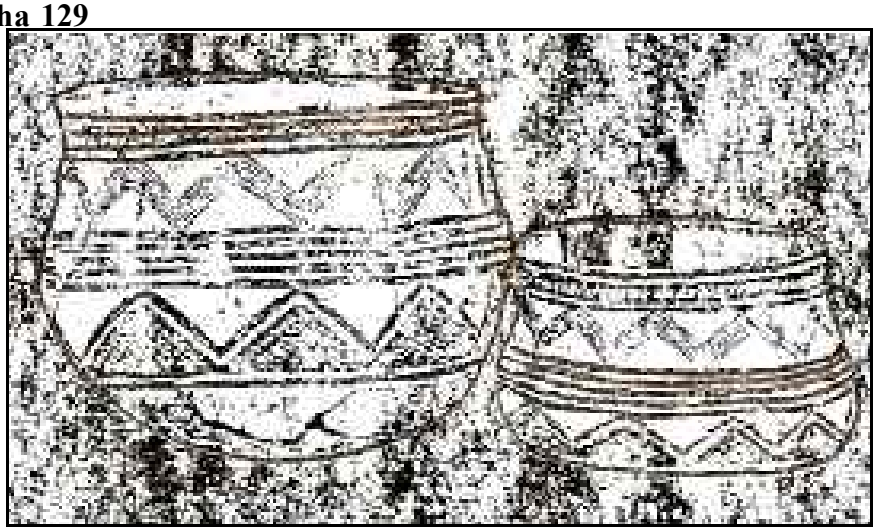
Ek 233. Levha 127

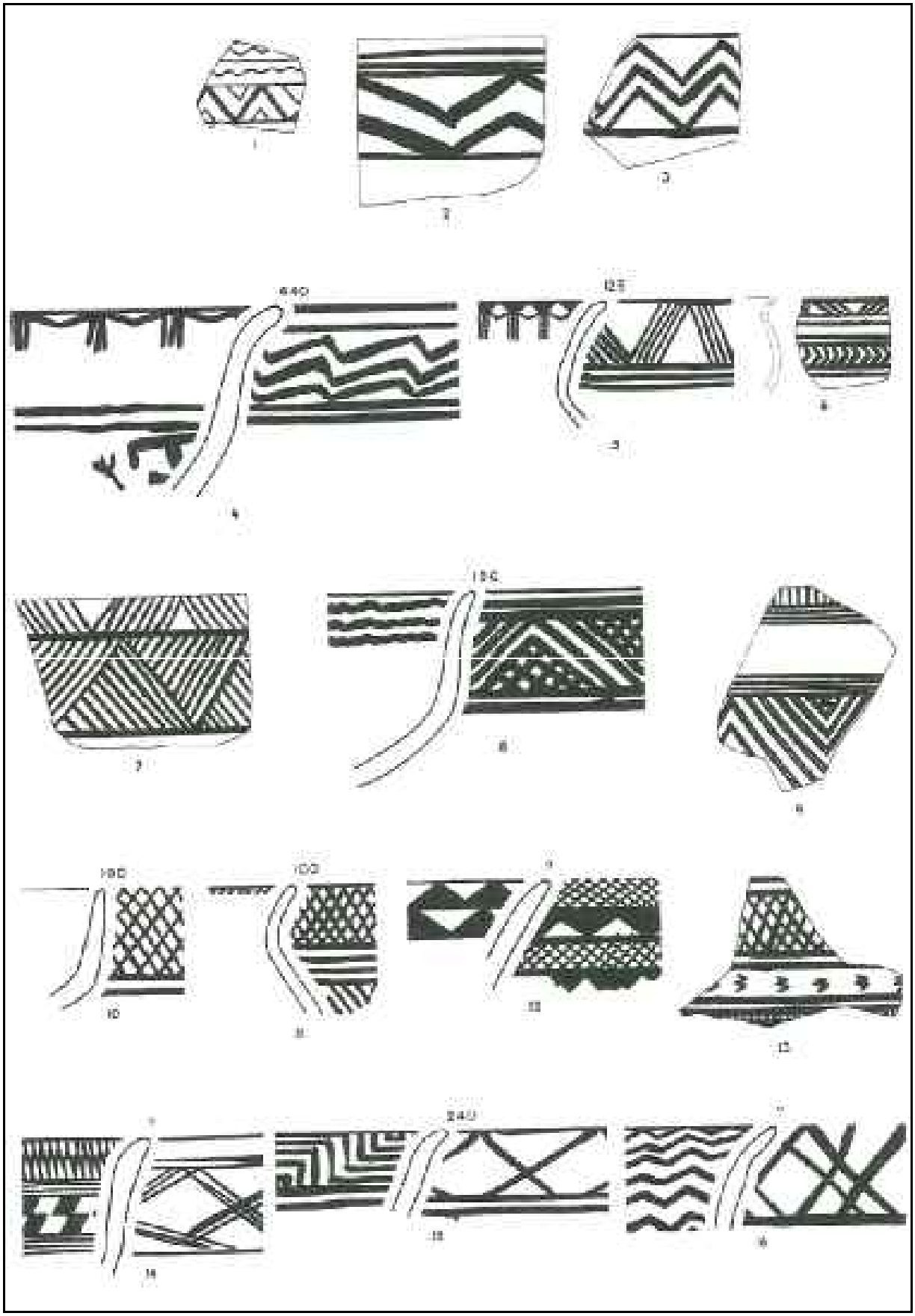
Ek 234. Levha 128

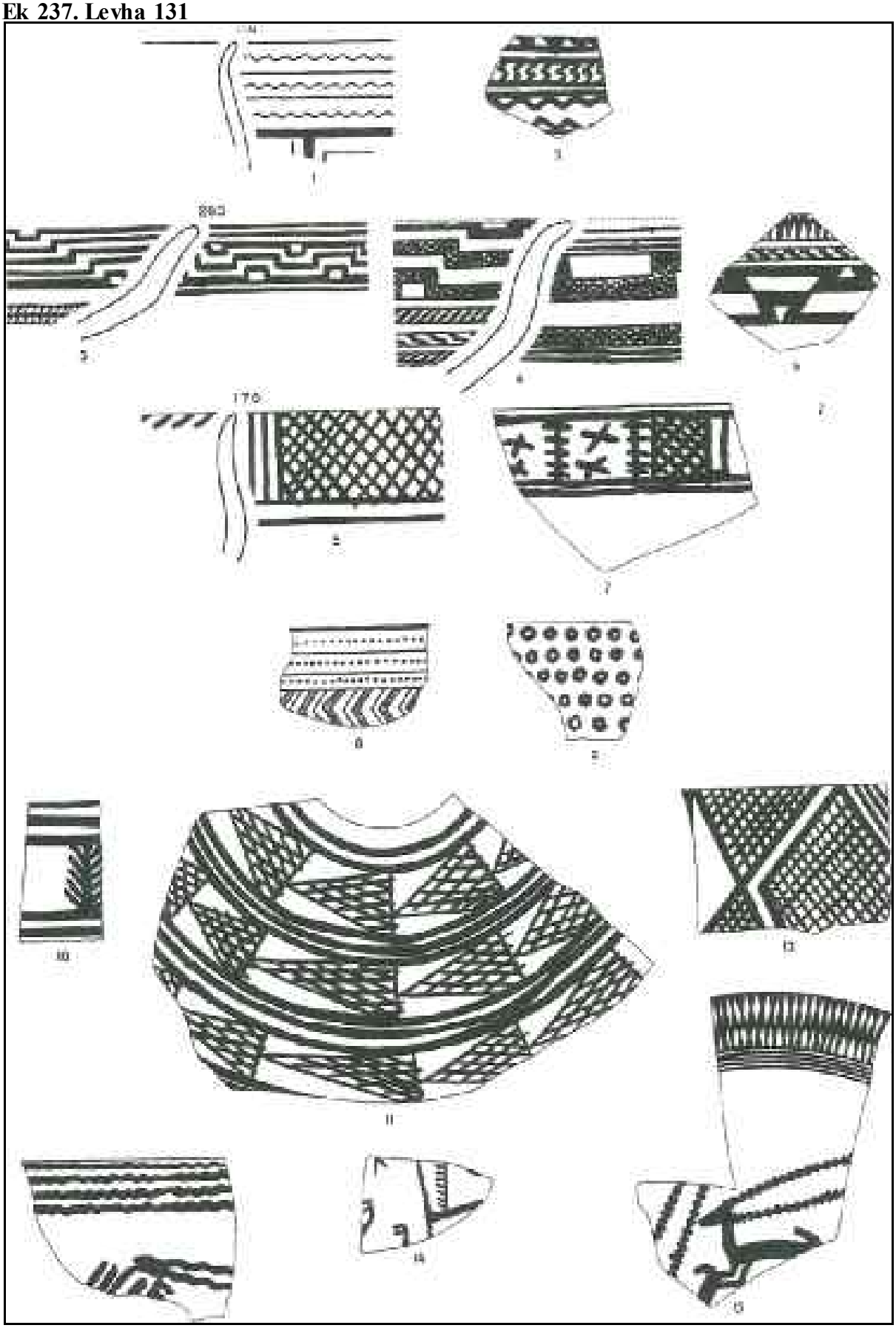
Ek 235. Levha 129

Ek 236. Levha 130

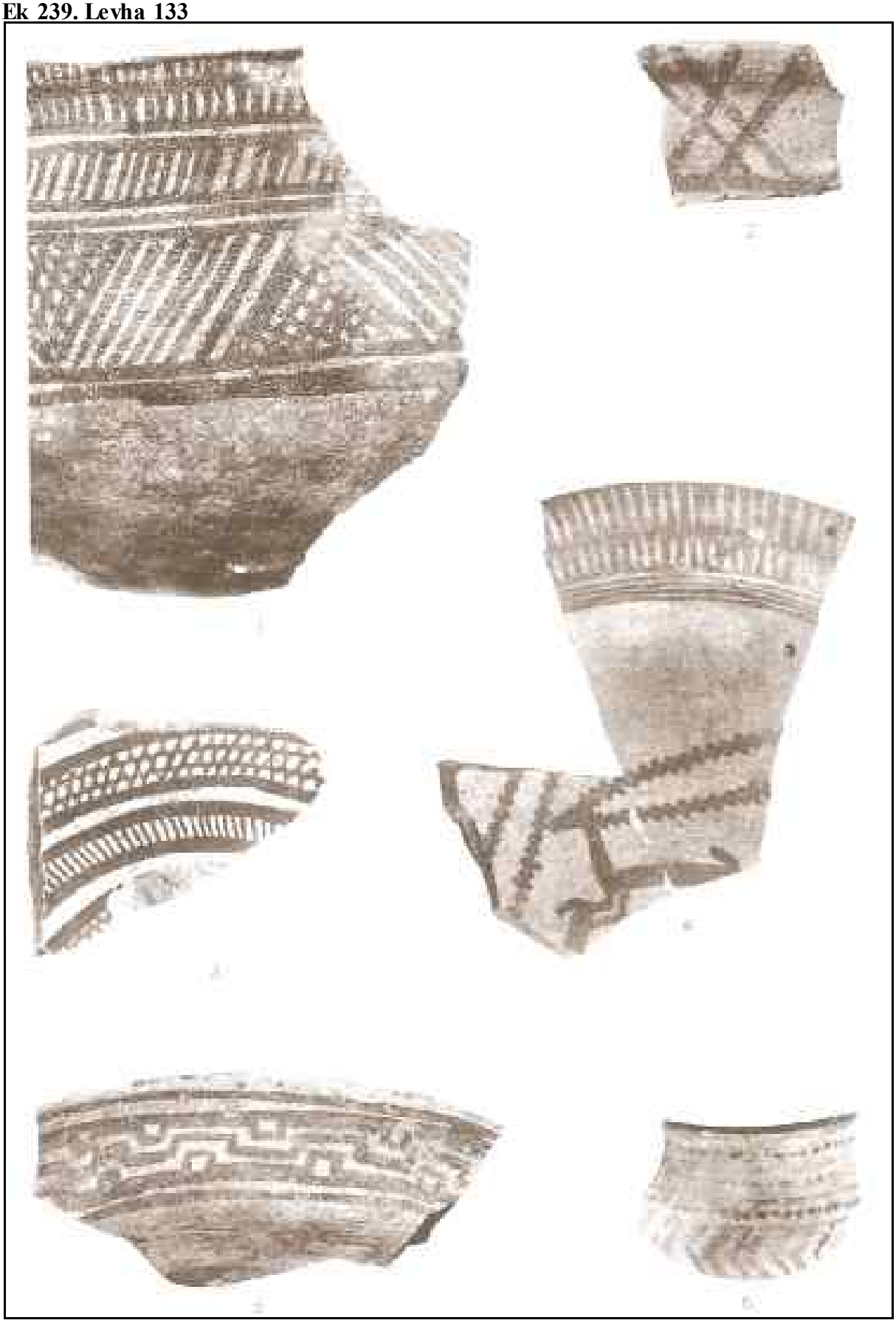
Ek 237. Levha 131

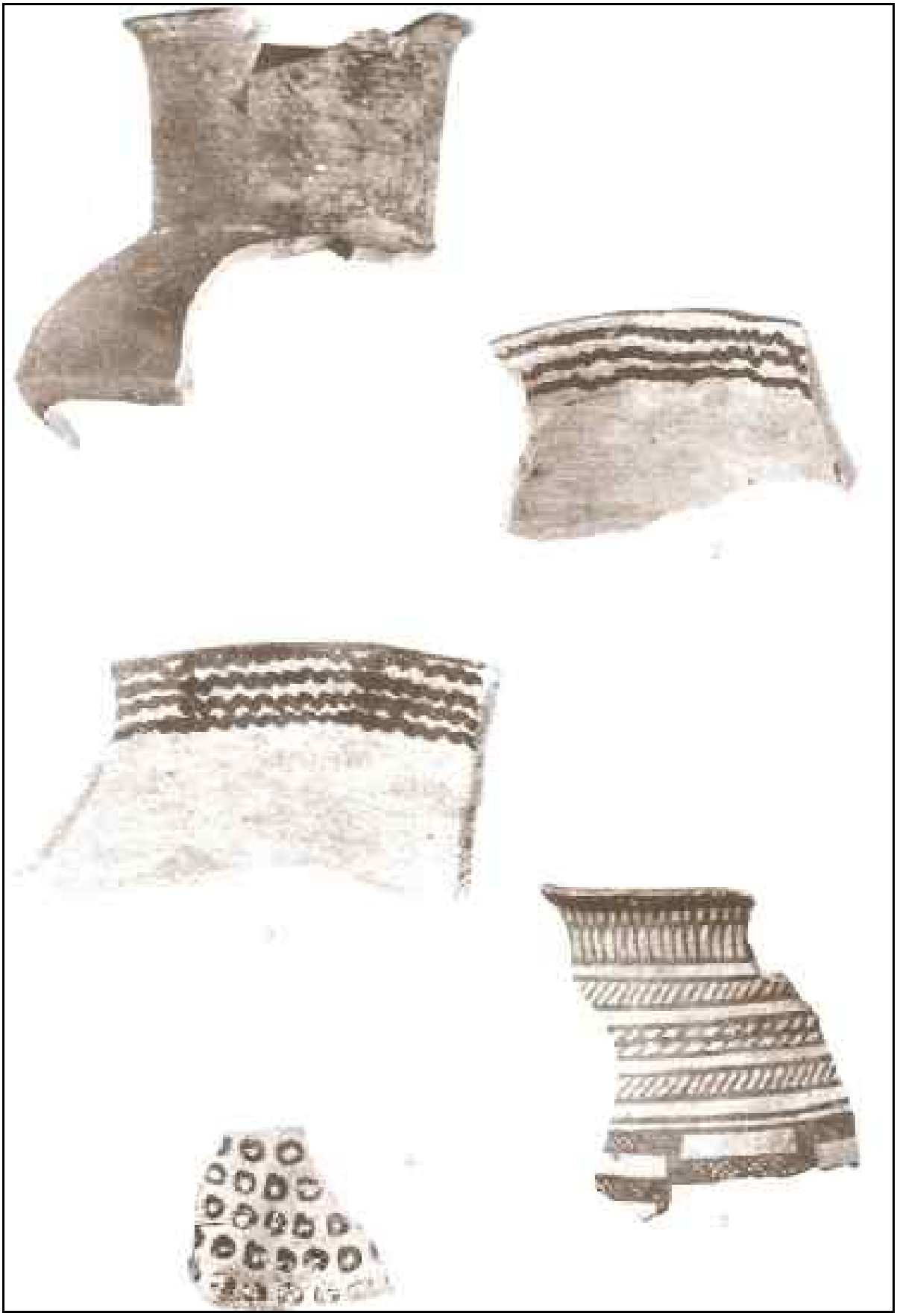
Ek 238. Levha 132

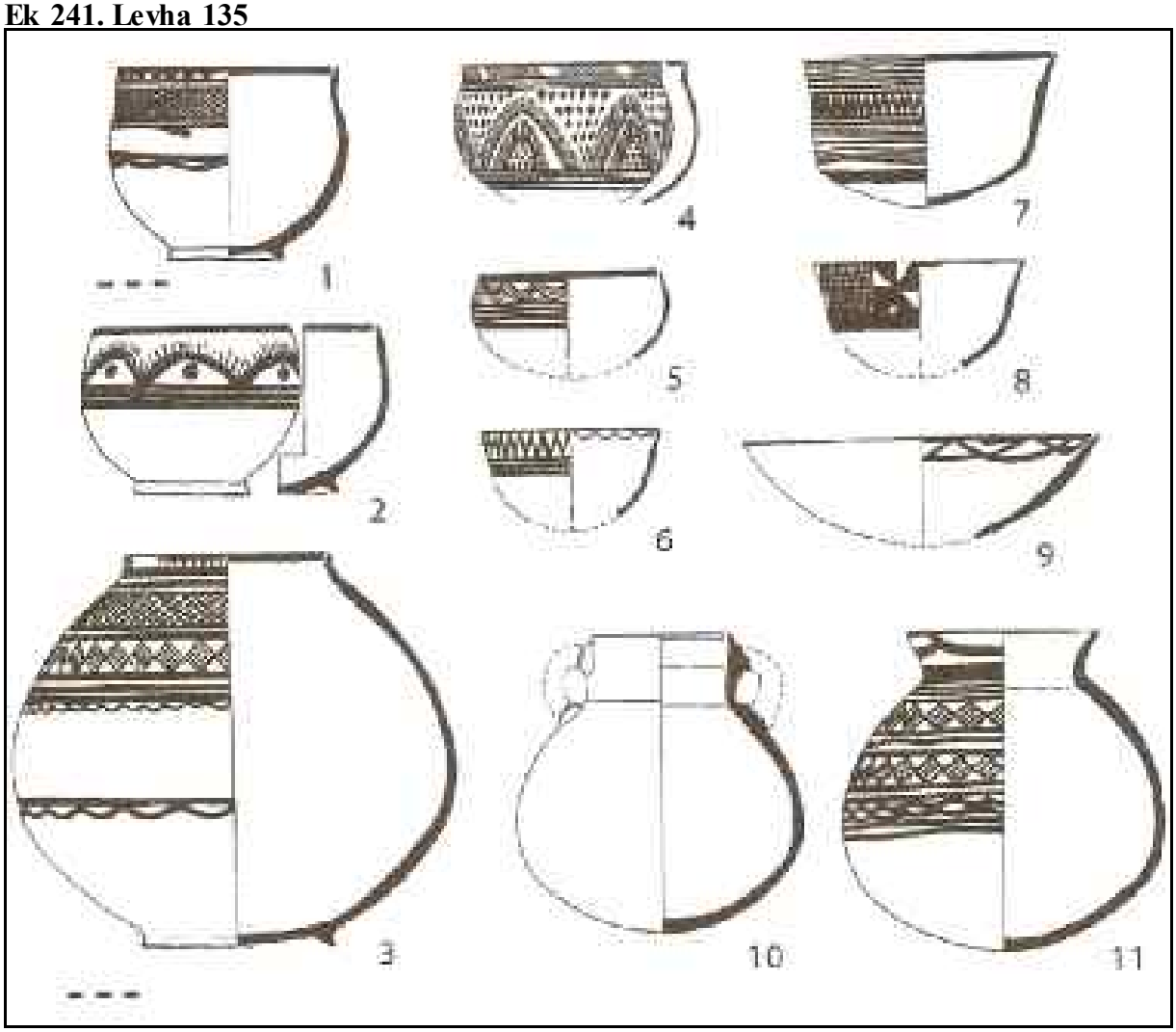
Ek 239. Levha 133

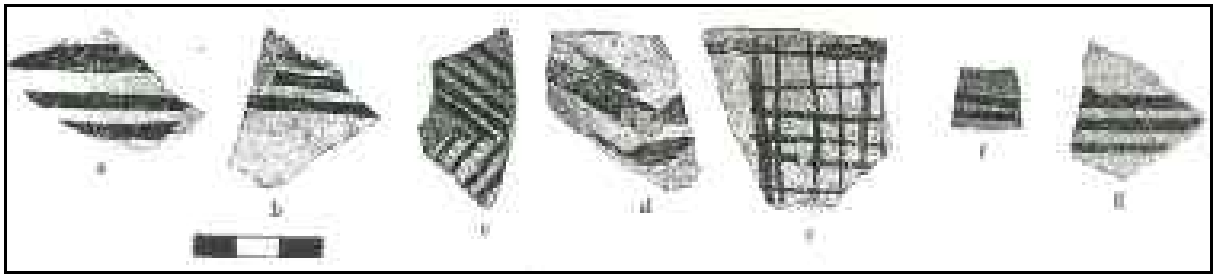
Ek 240. Levha 134

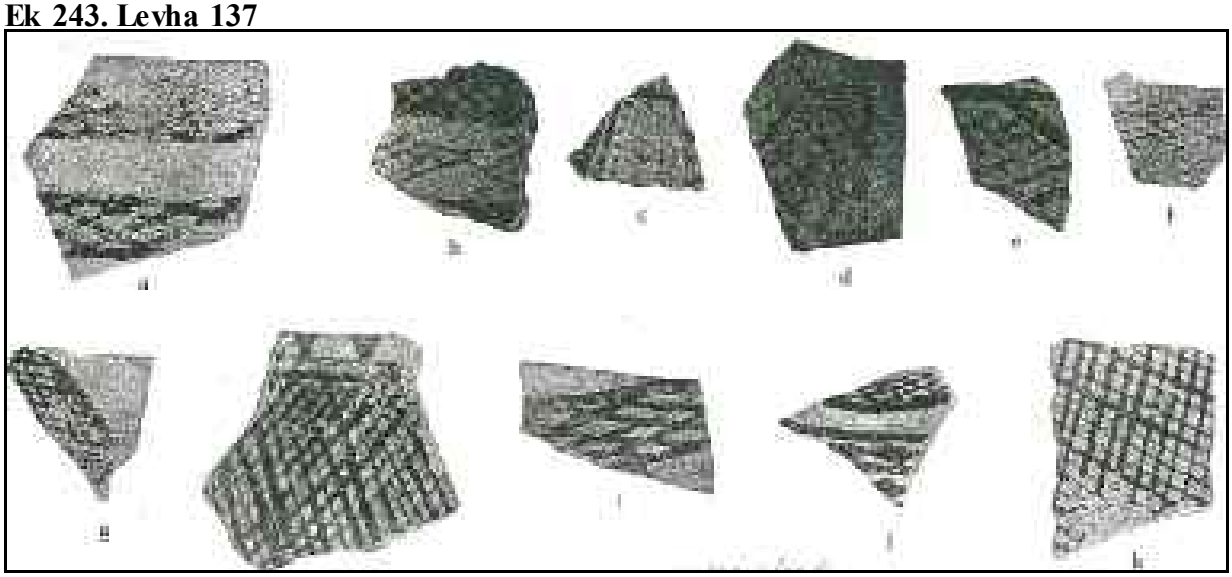
Ek 241. Levha 135

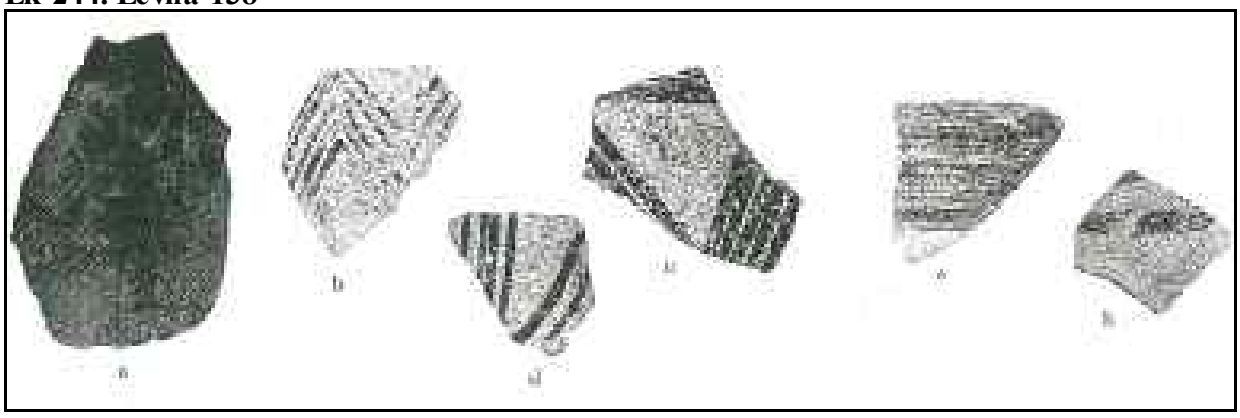
Ek 242. Levha 136

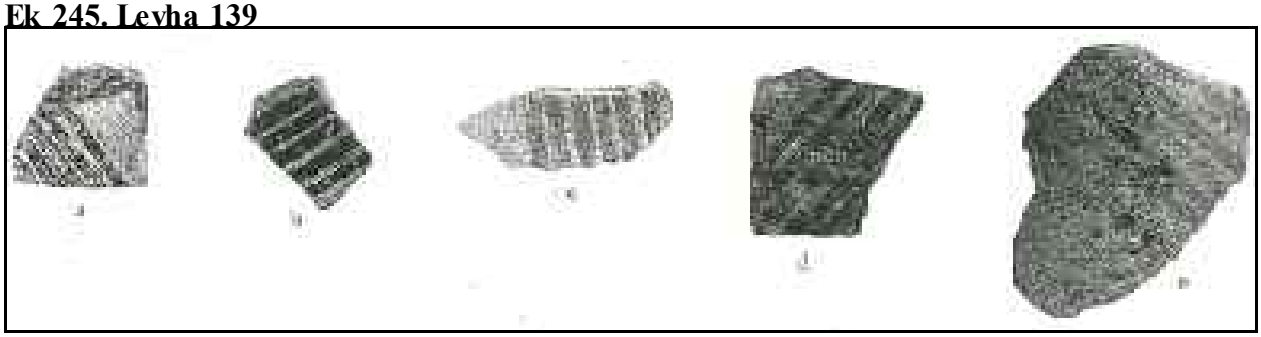
Ek 243. Levha 137

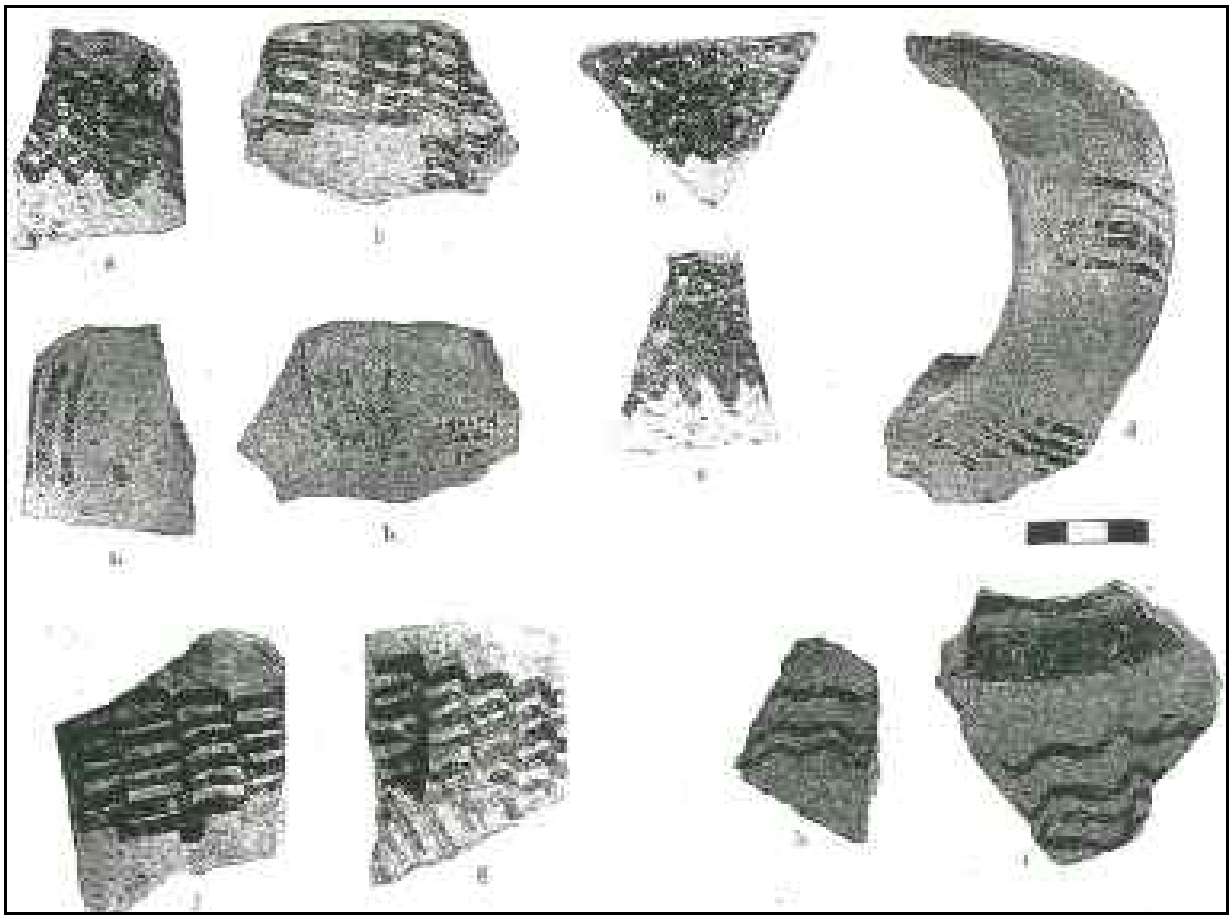
Ek 244. Levha 138

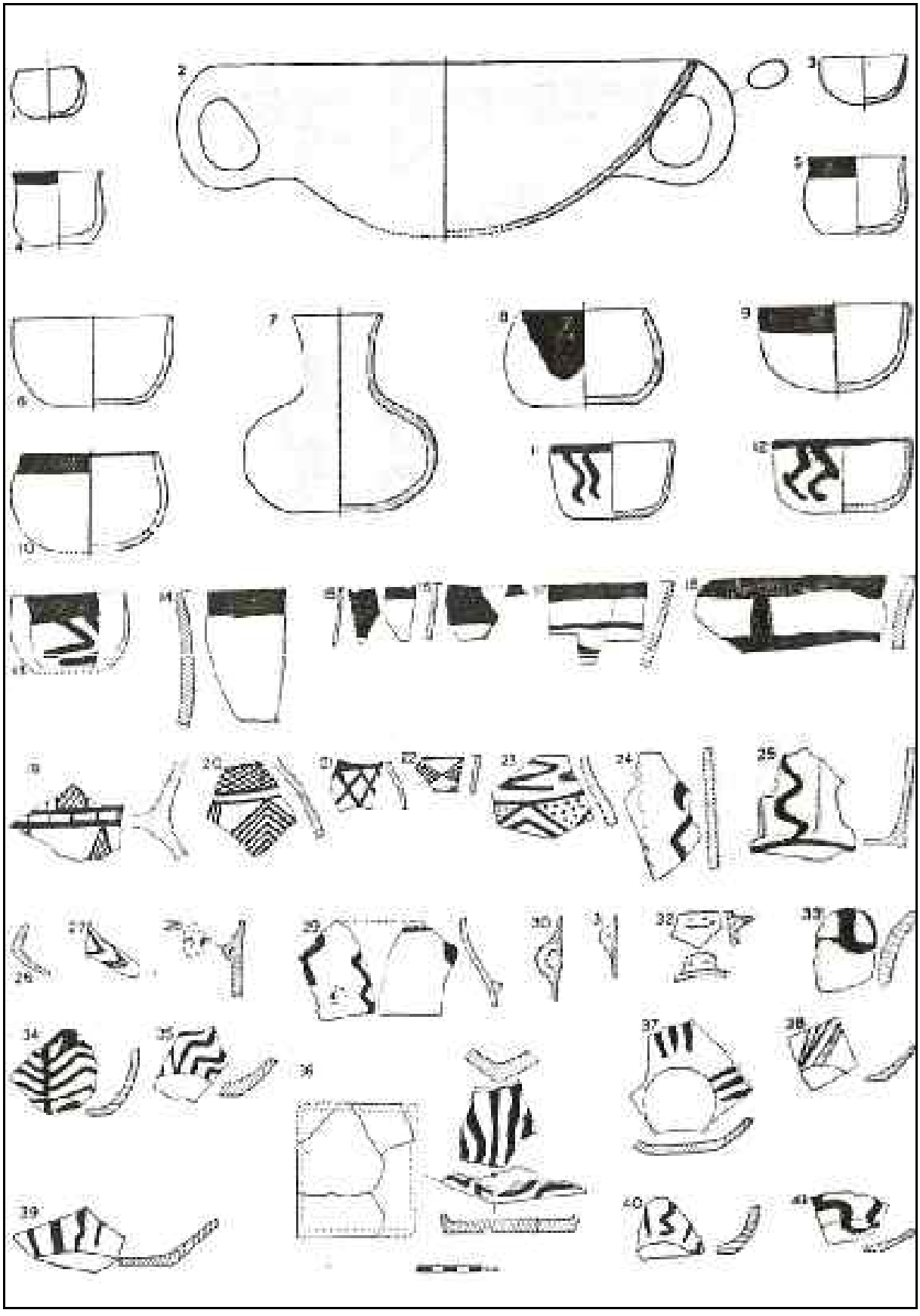
Ek 245. Levha 139

Ek 246. Levha 140

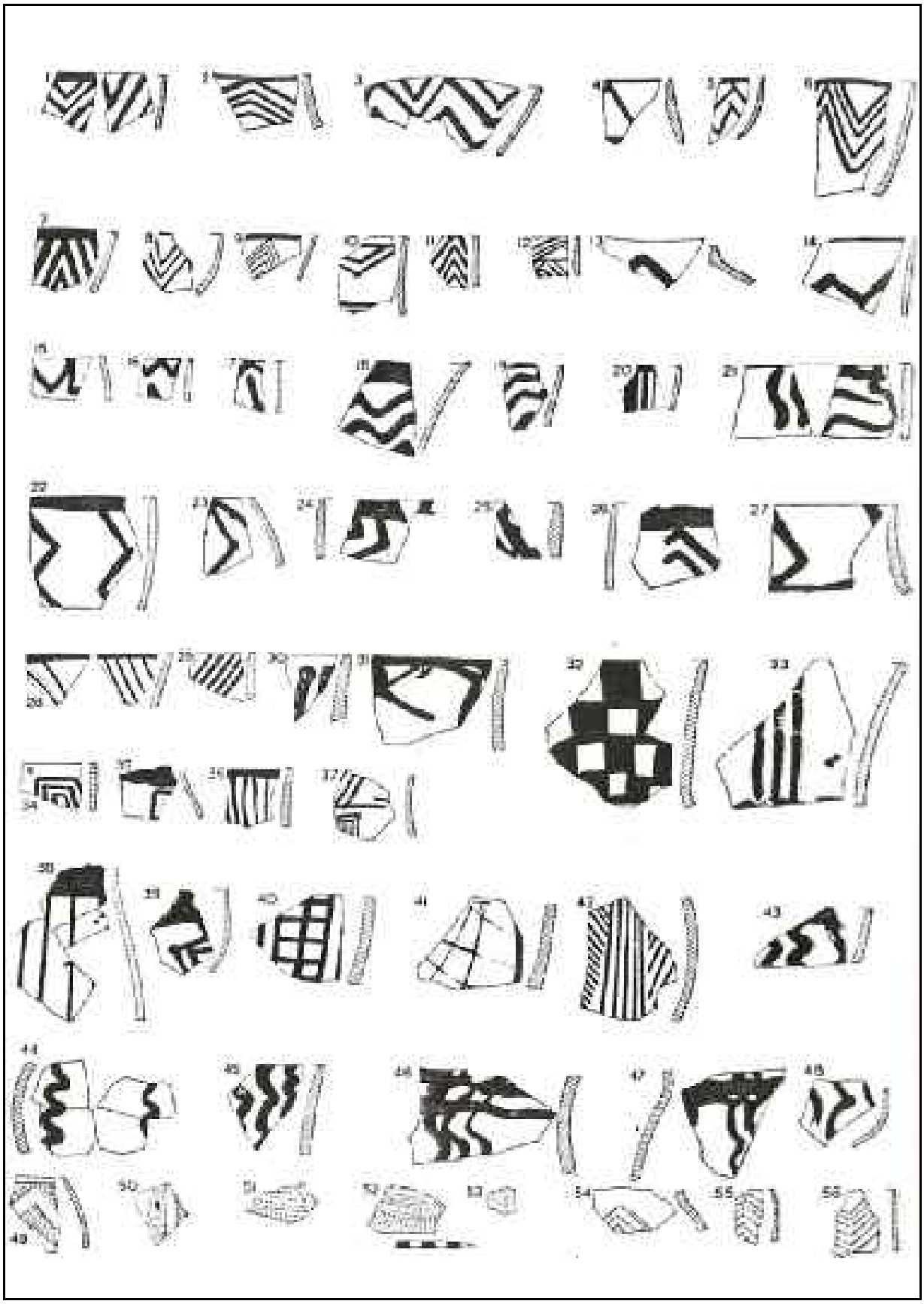
Ek 247. Levha 141

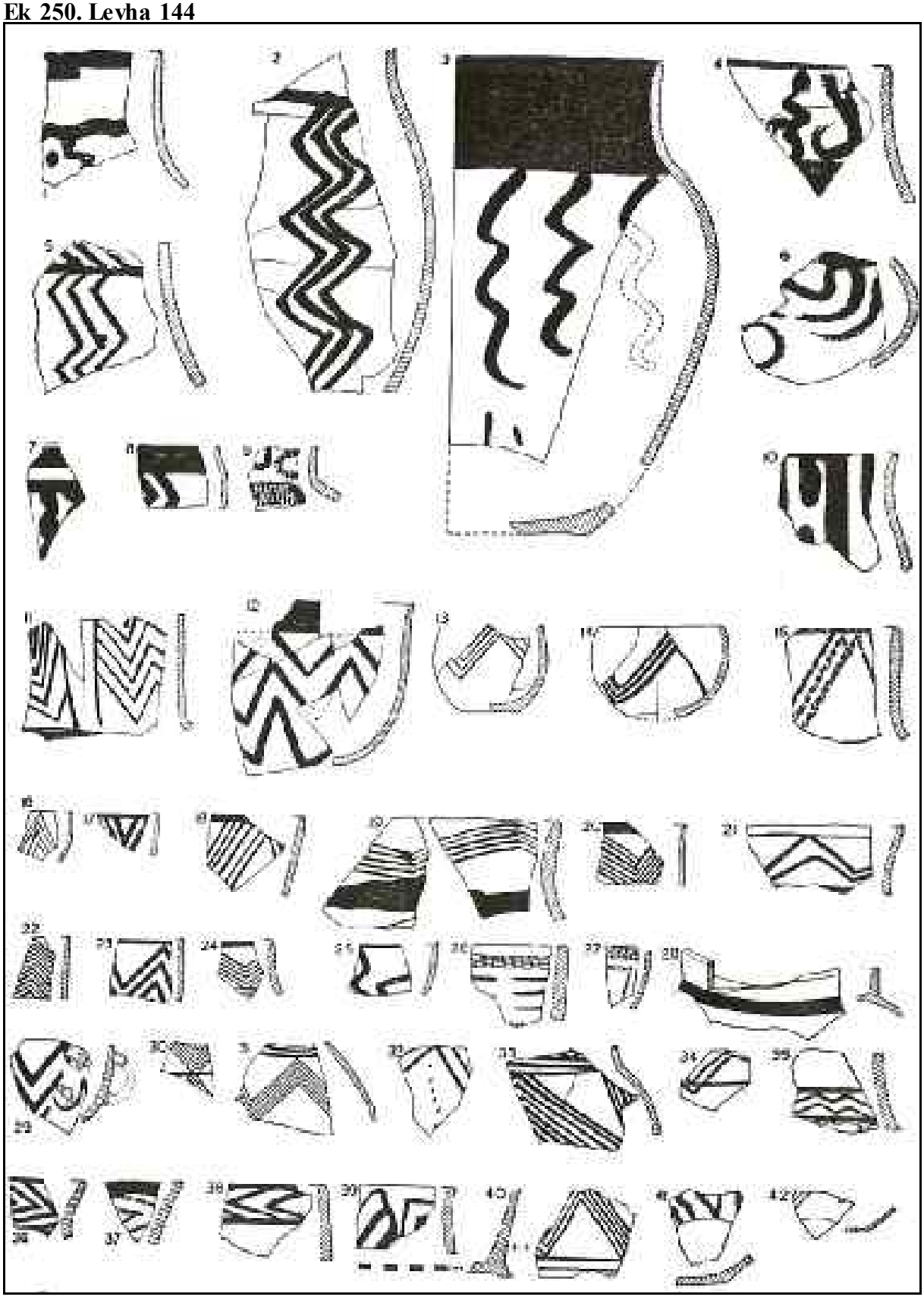
Ek 248. Levha 142

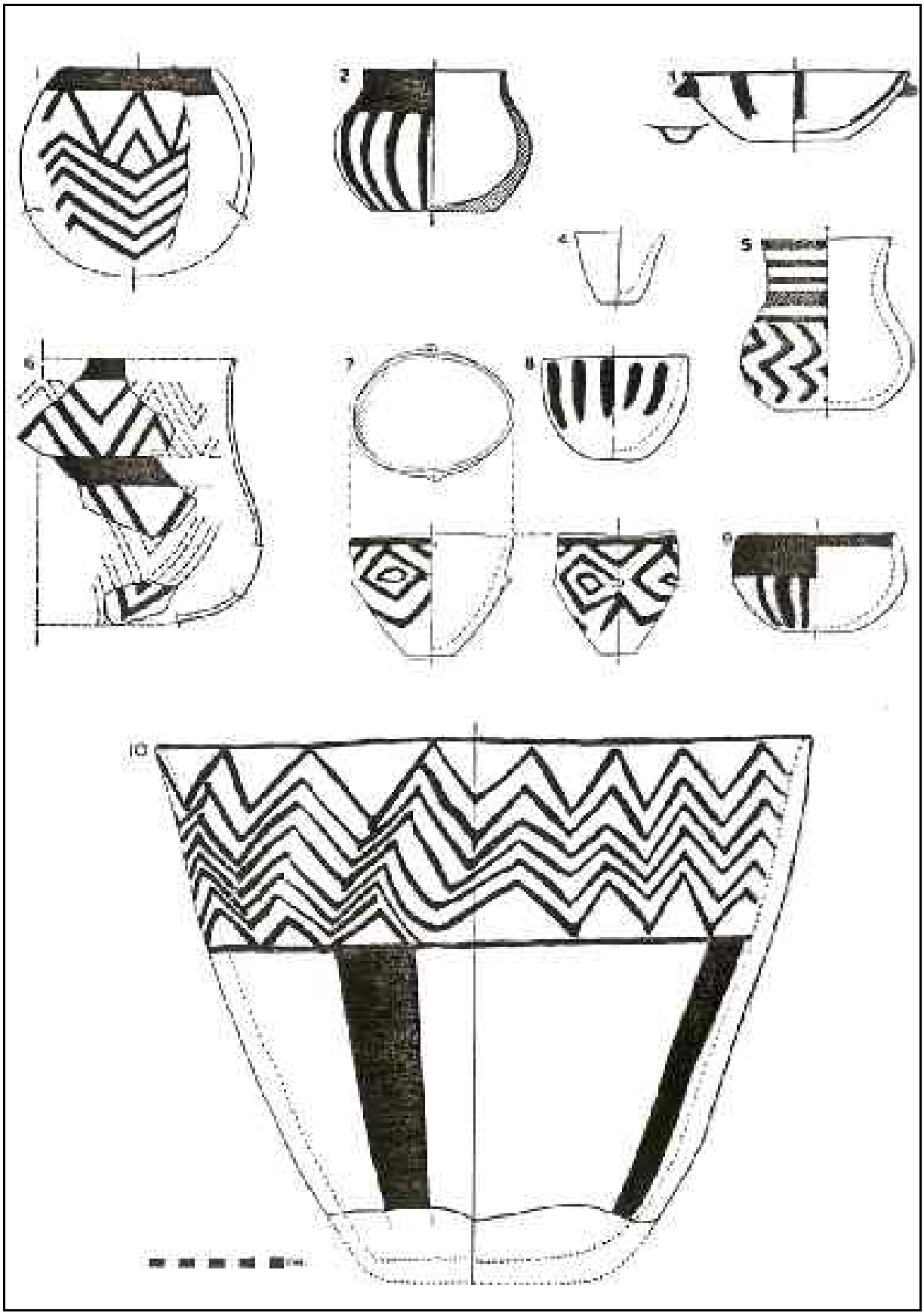
Ek 249. Levha 143

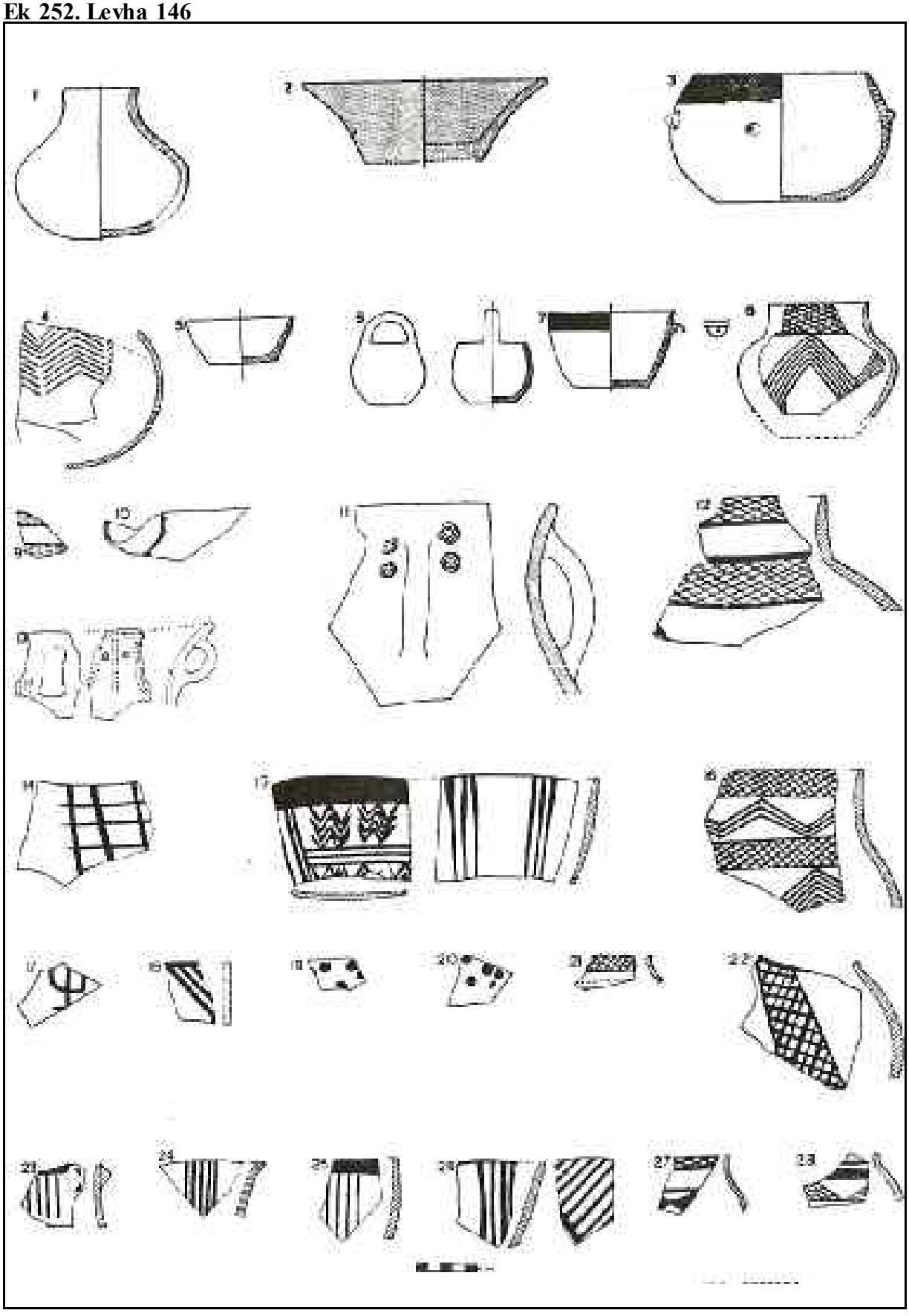
Ek 250. Levha 144

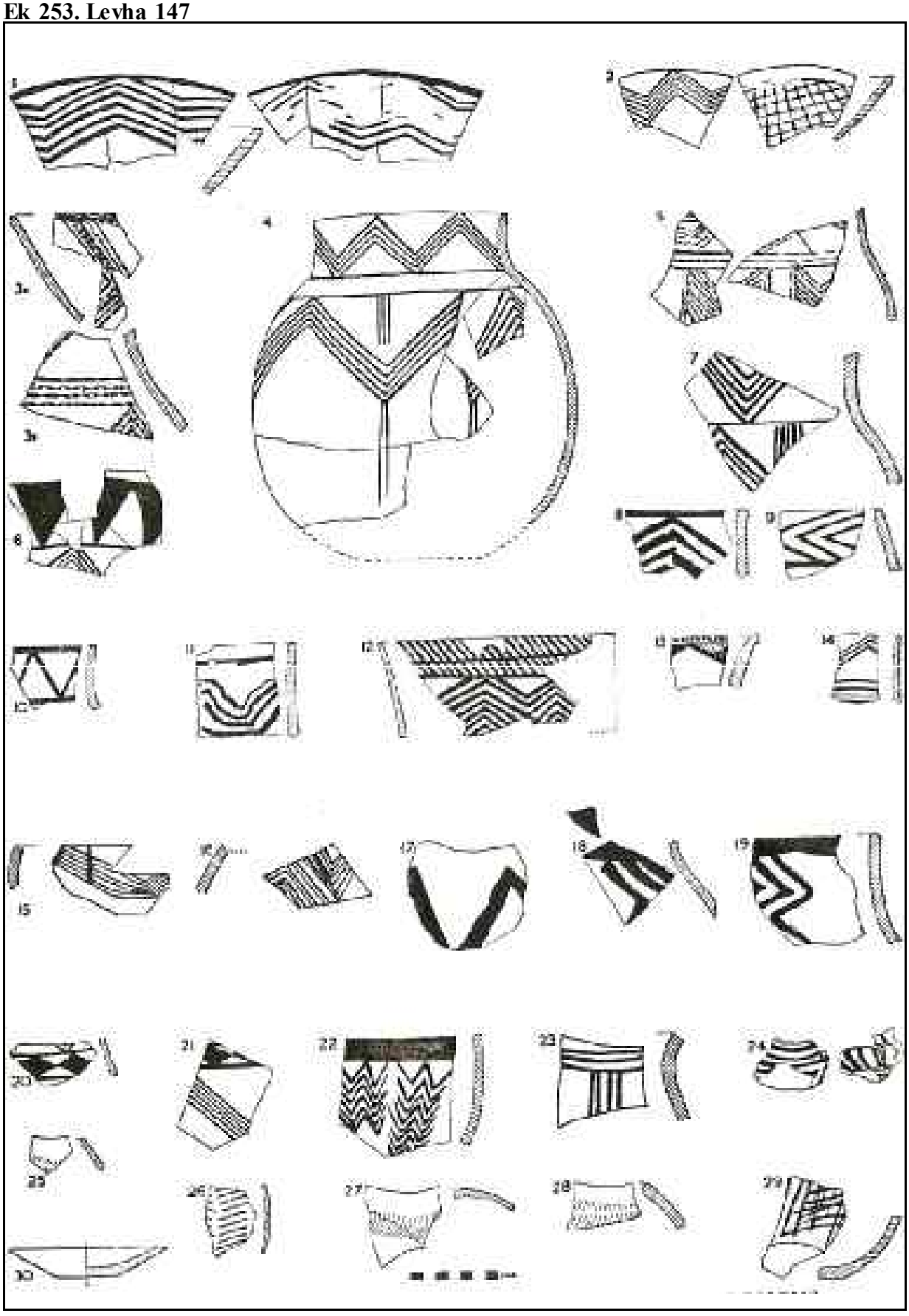
Ek 251. Levha 145

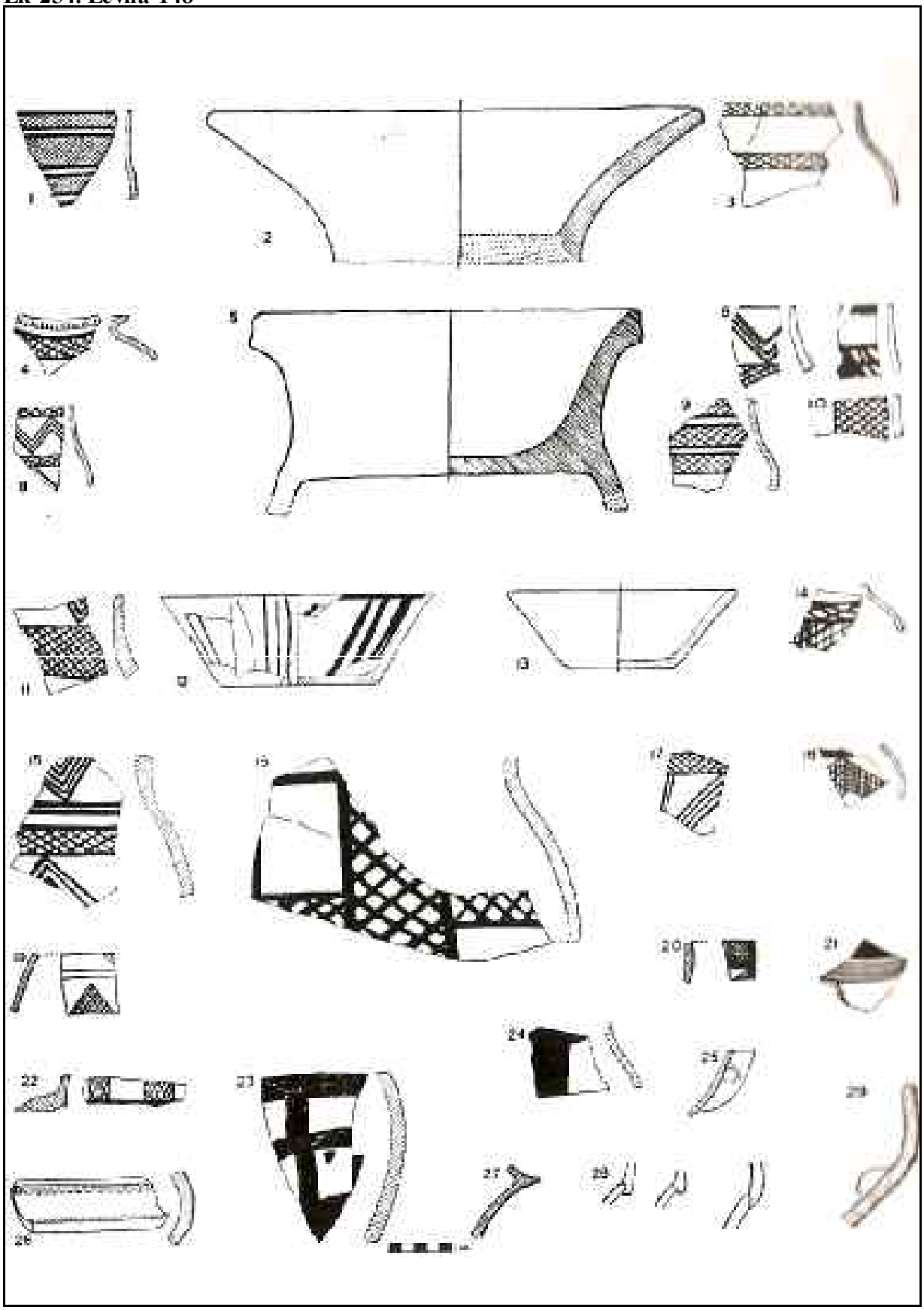
Ek 252. Levha 146

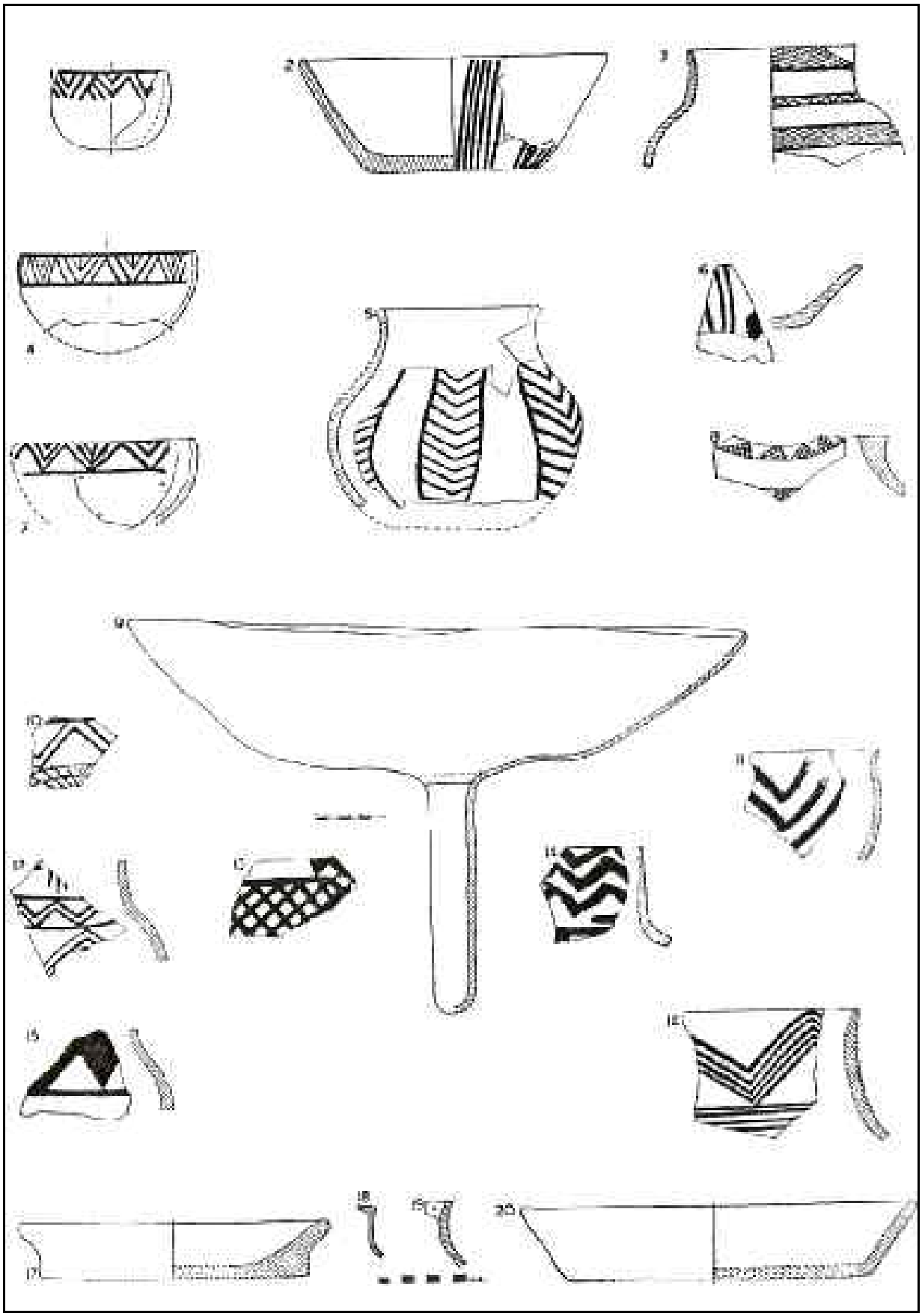
Ek 253. Levha 147

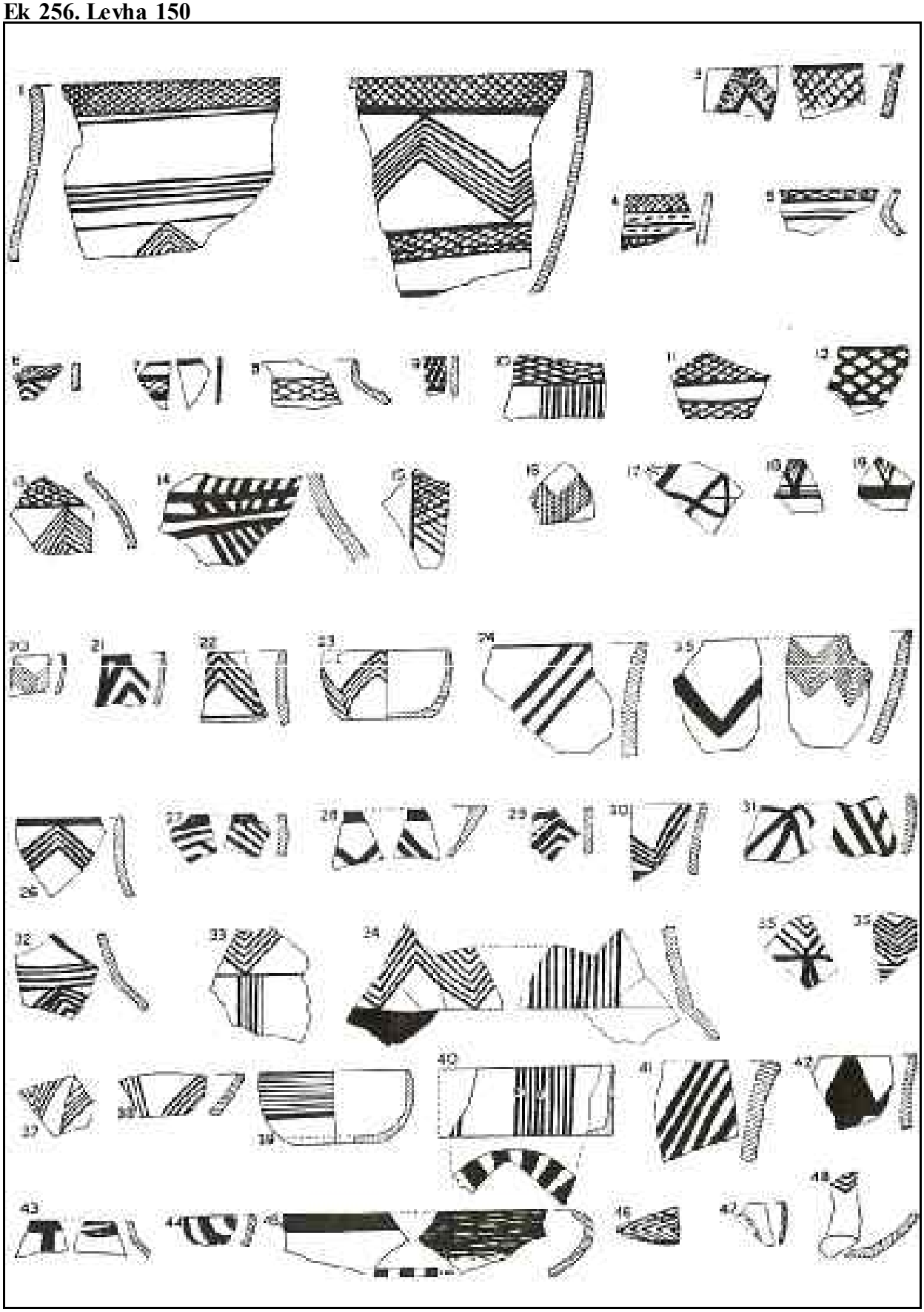
Ek 254. Levha 148

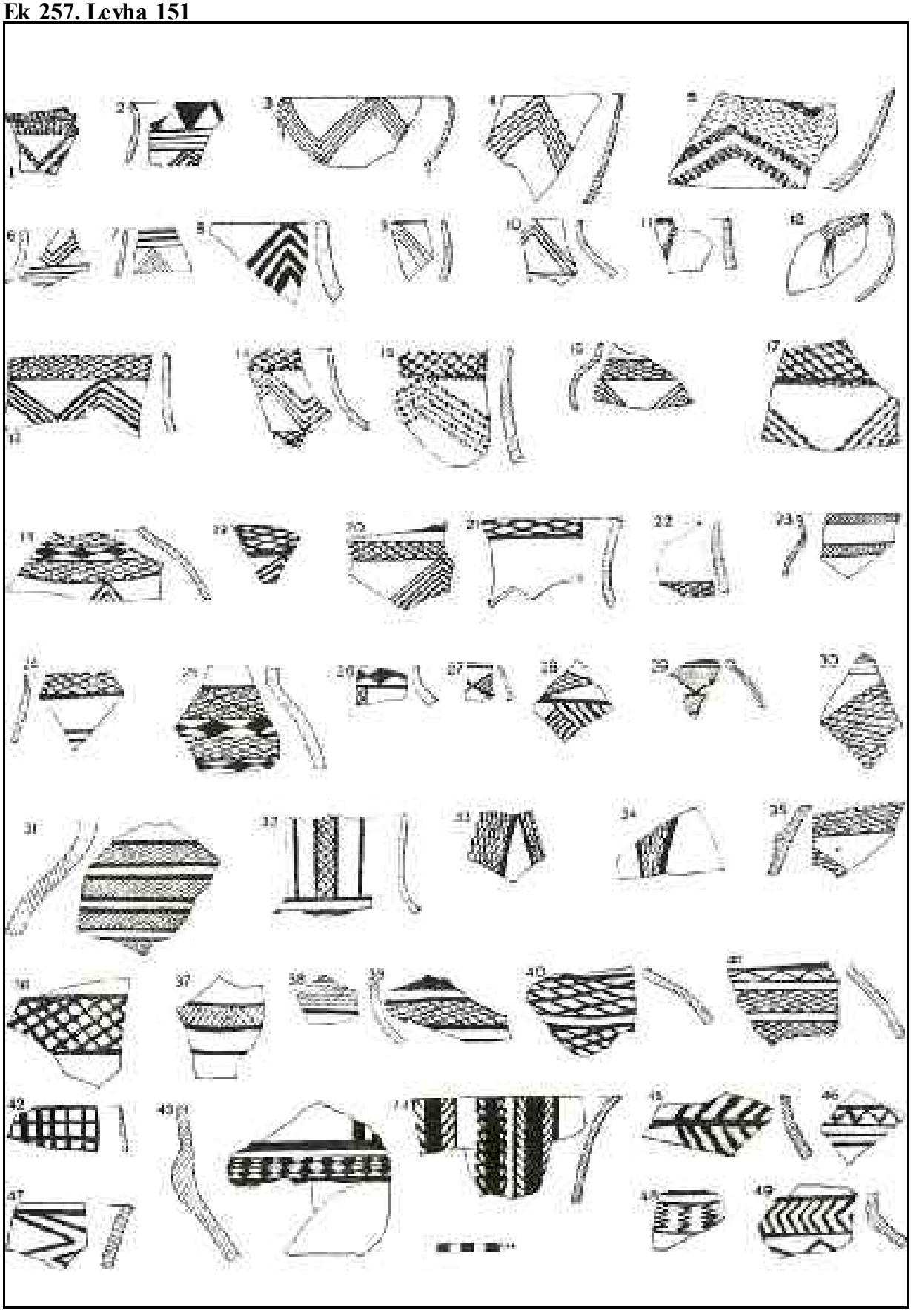
Ek 255. Levha 149

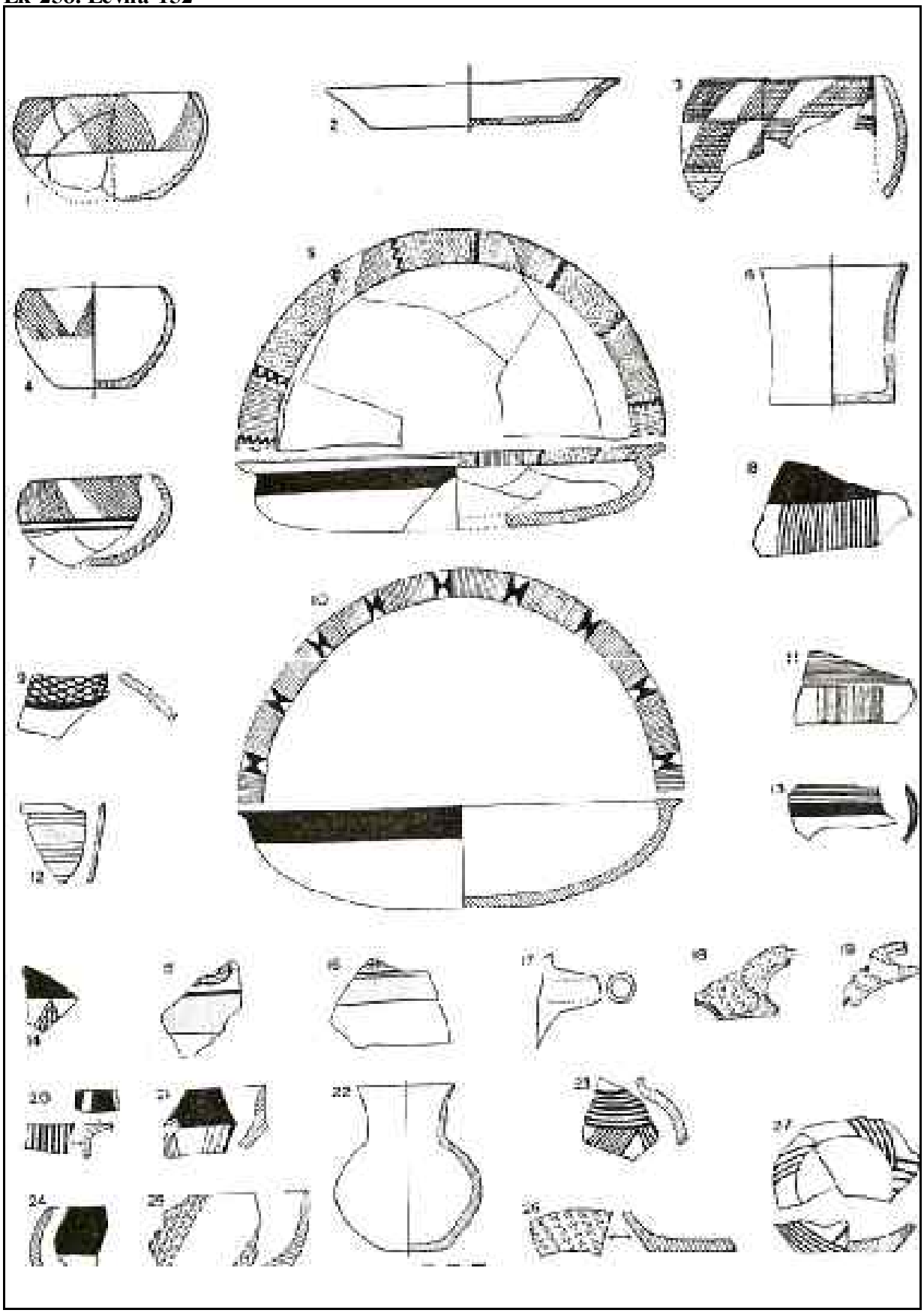
Ek 256. Levha 150

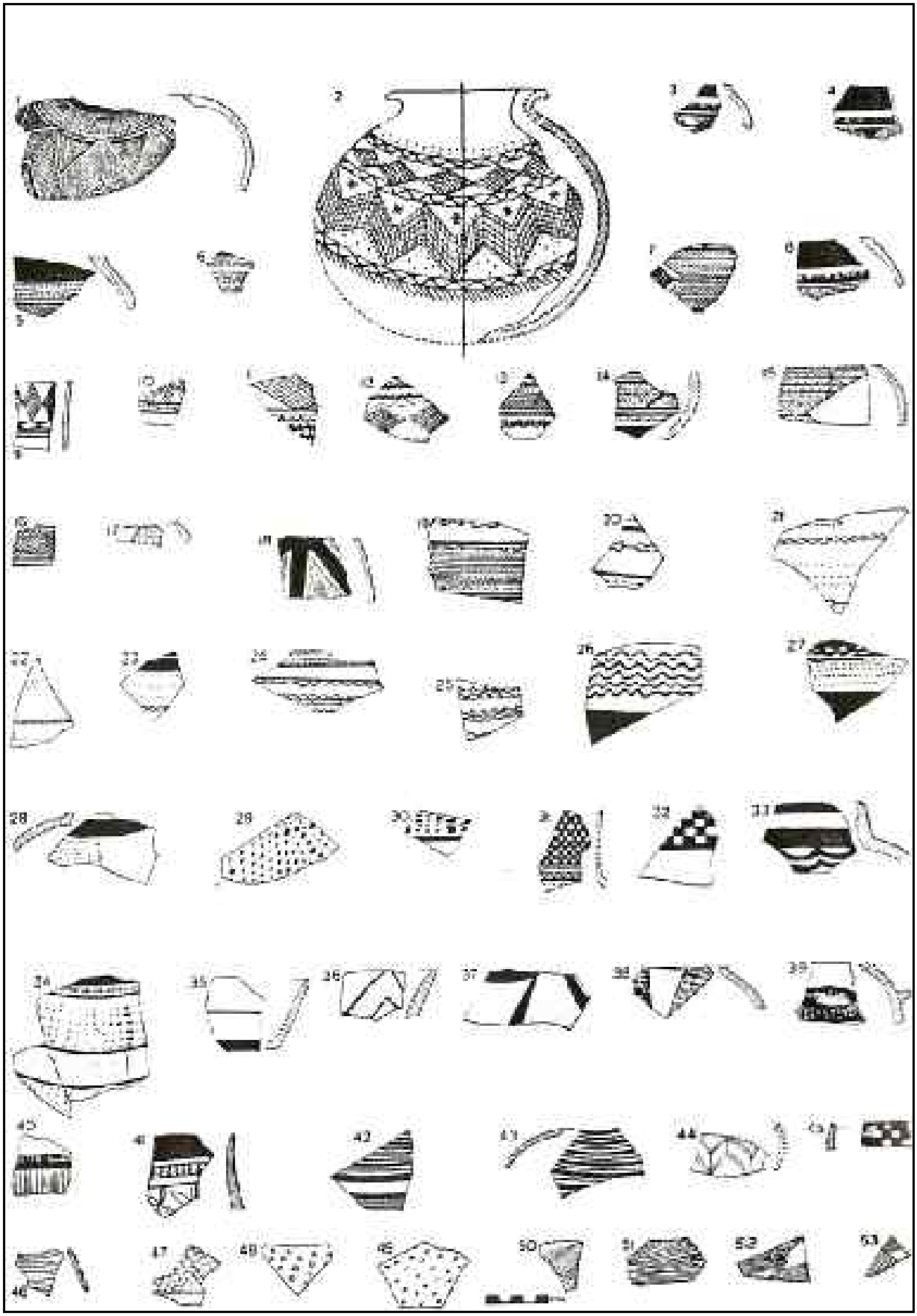
Ek 257. Levha 151

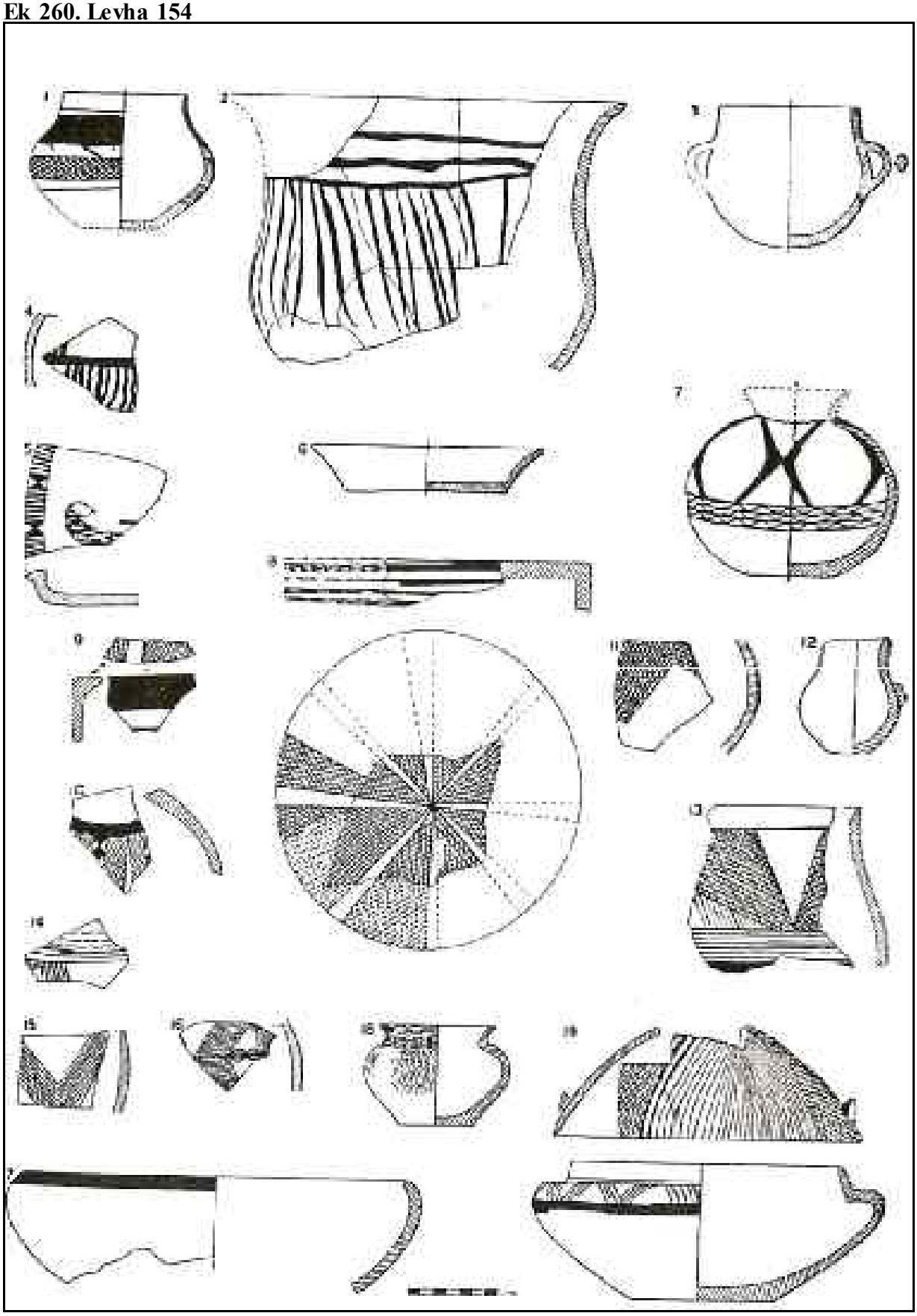
Ek 258. Levha 152

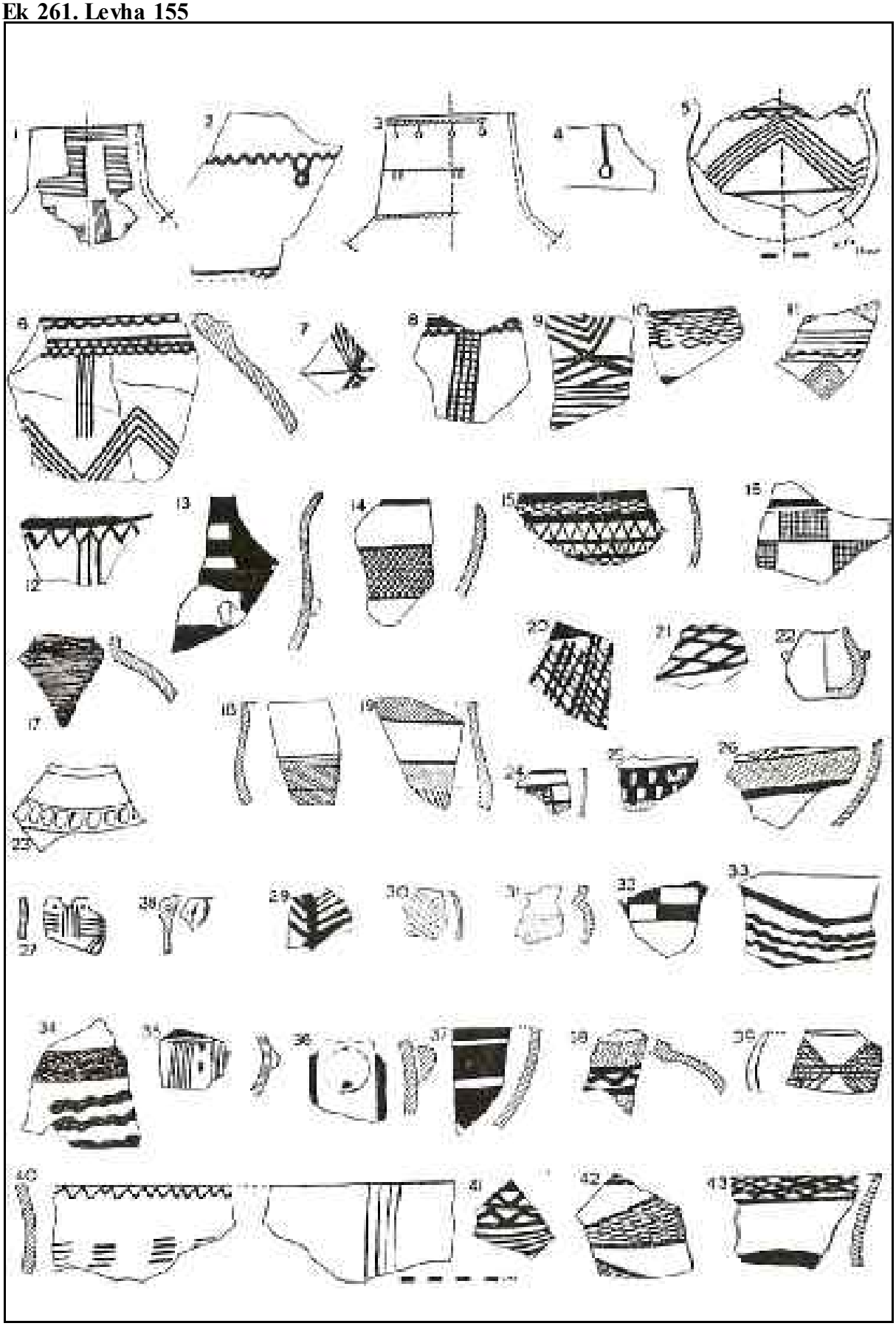
Ek 259. Levha 153

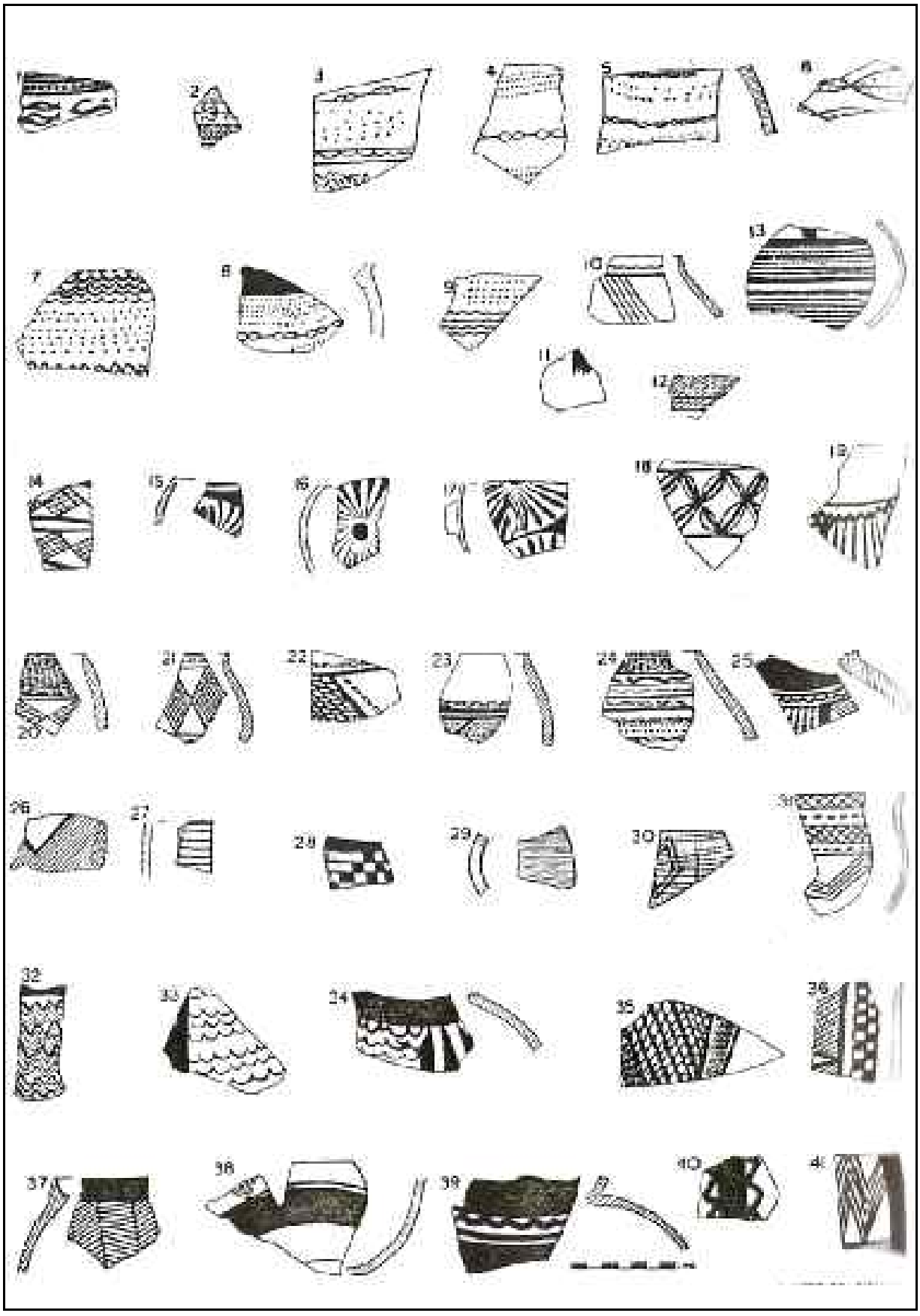
Ek 260. Levha 154

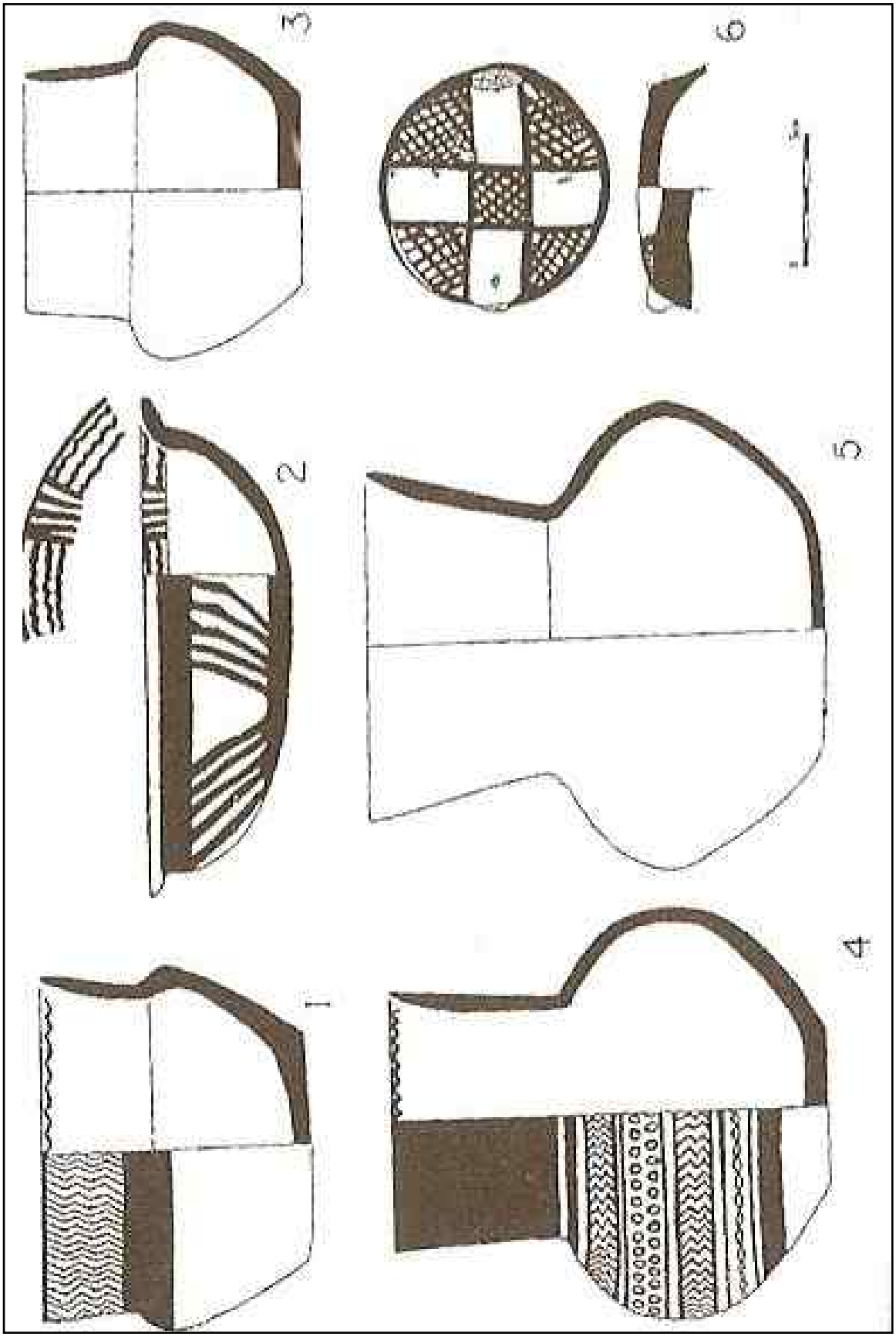
Ek 261. Levha 155

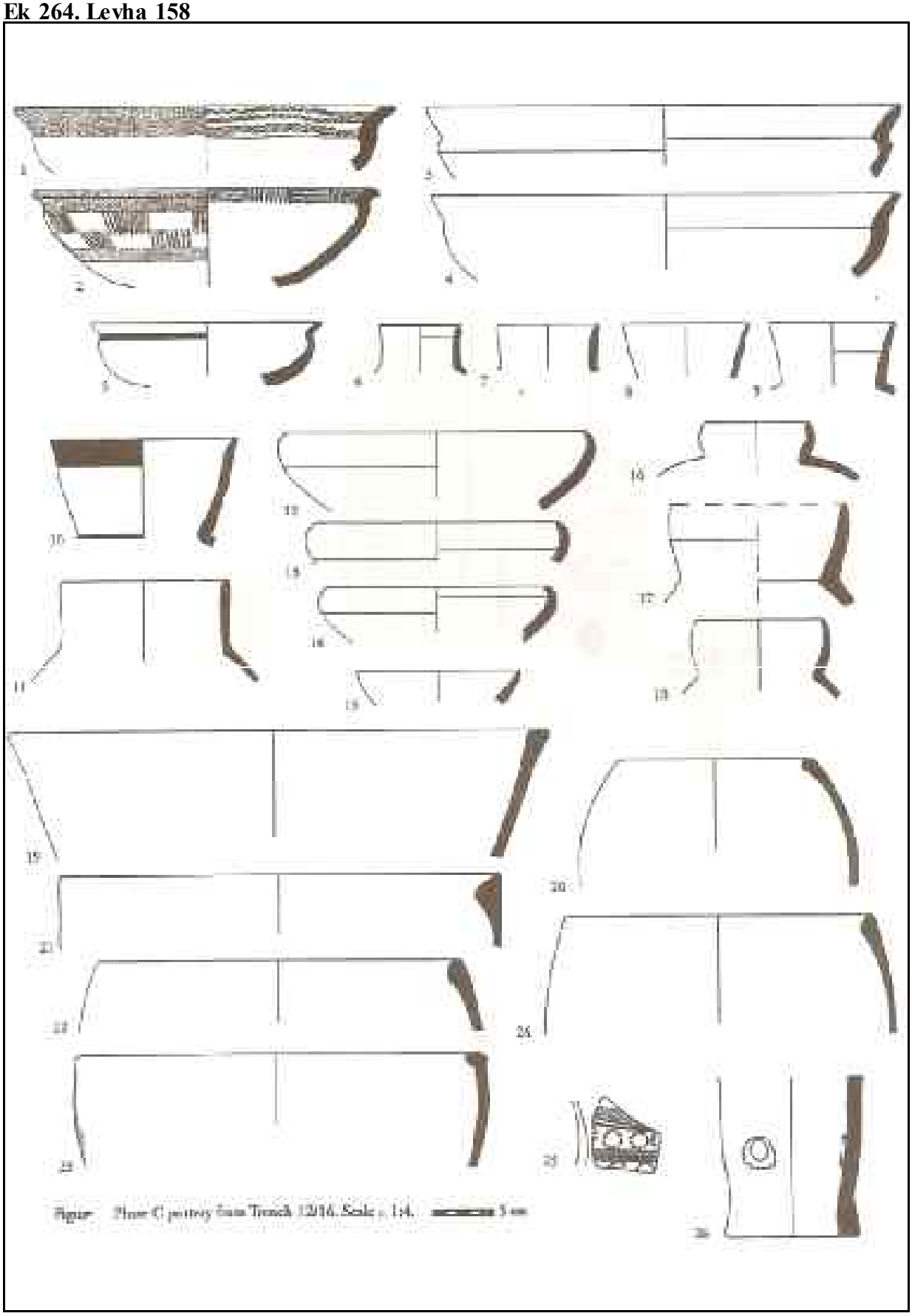
Ek 262. Levha 156

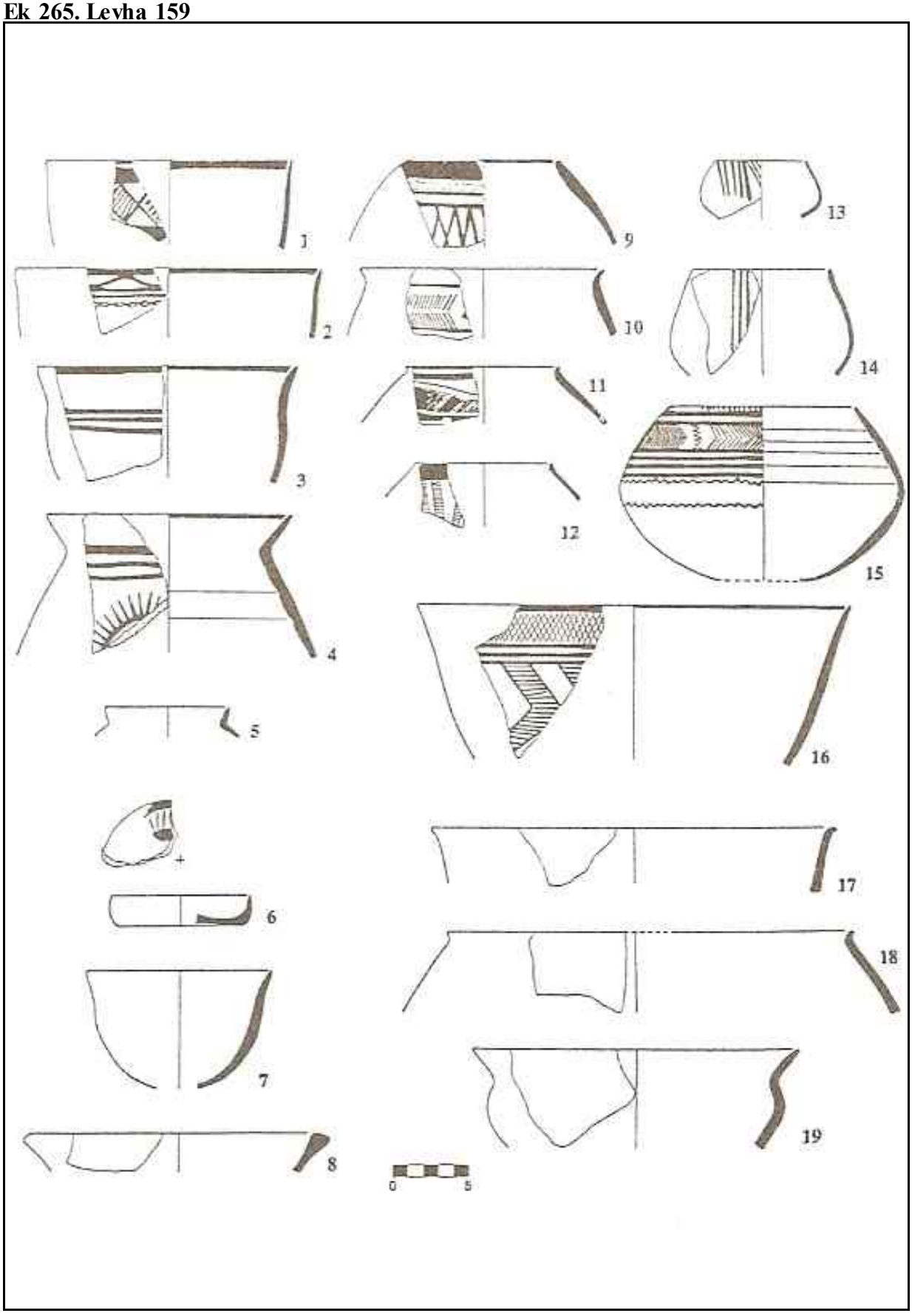
Ek 263. Levha 157

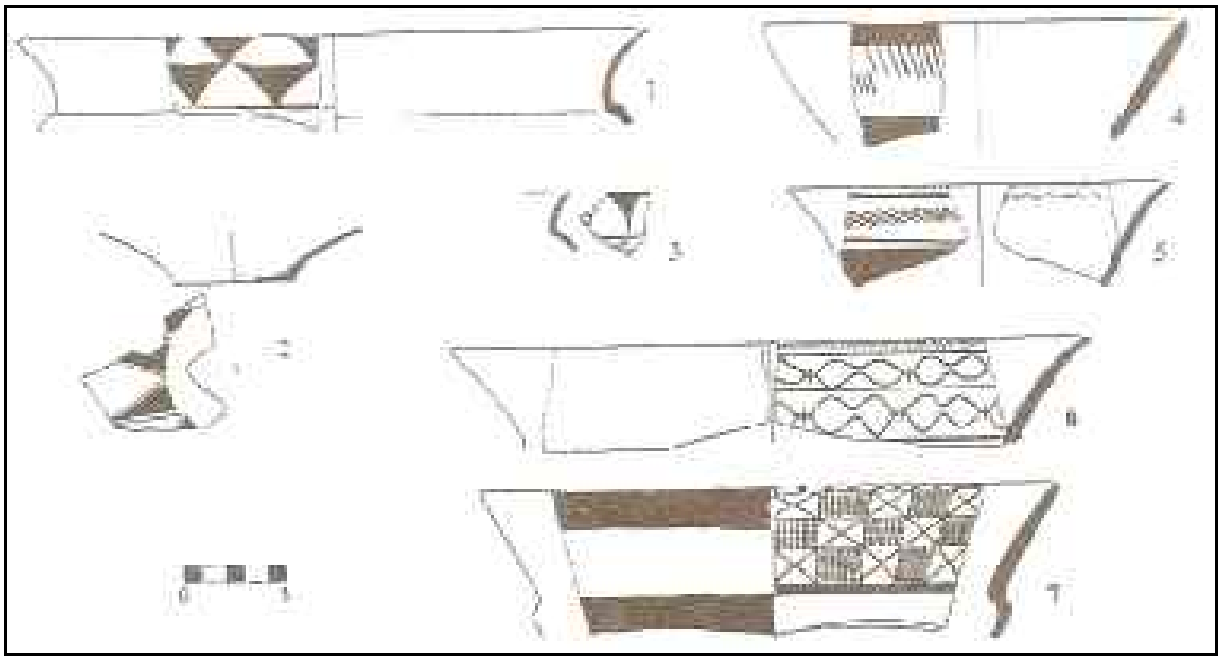
Ek 264. Levha 158

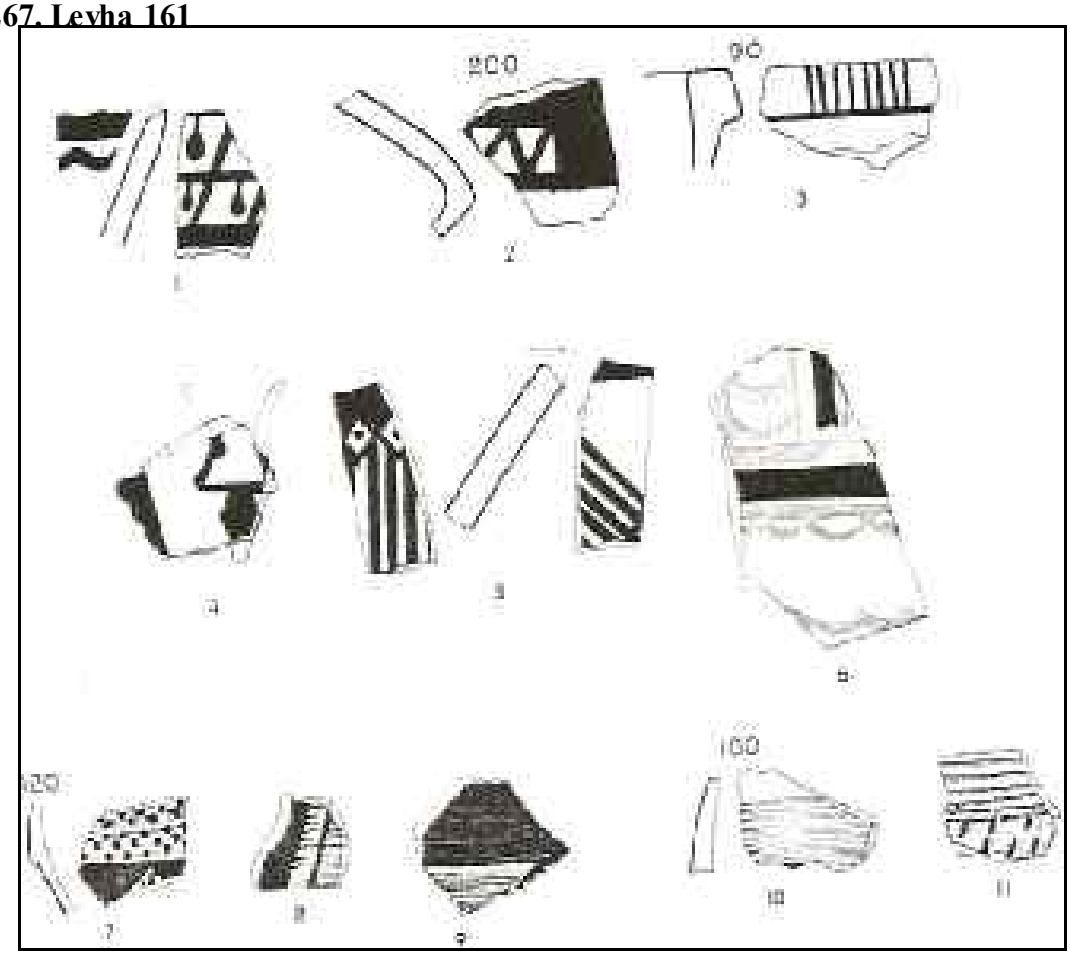
Ek 265. Levha 159

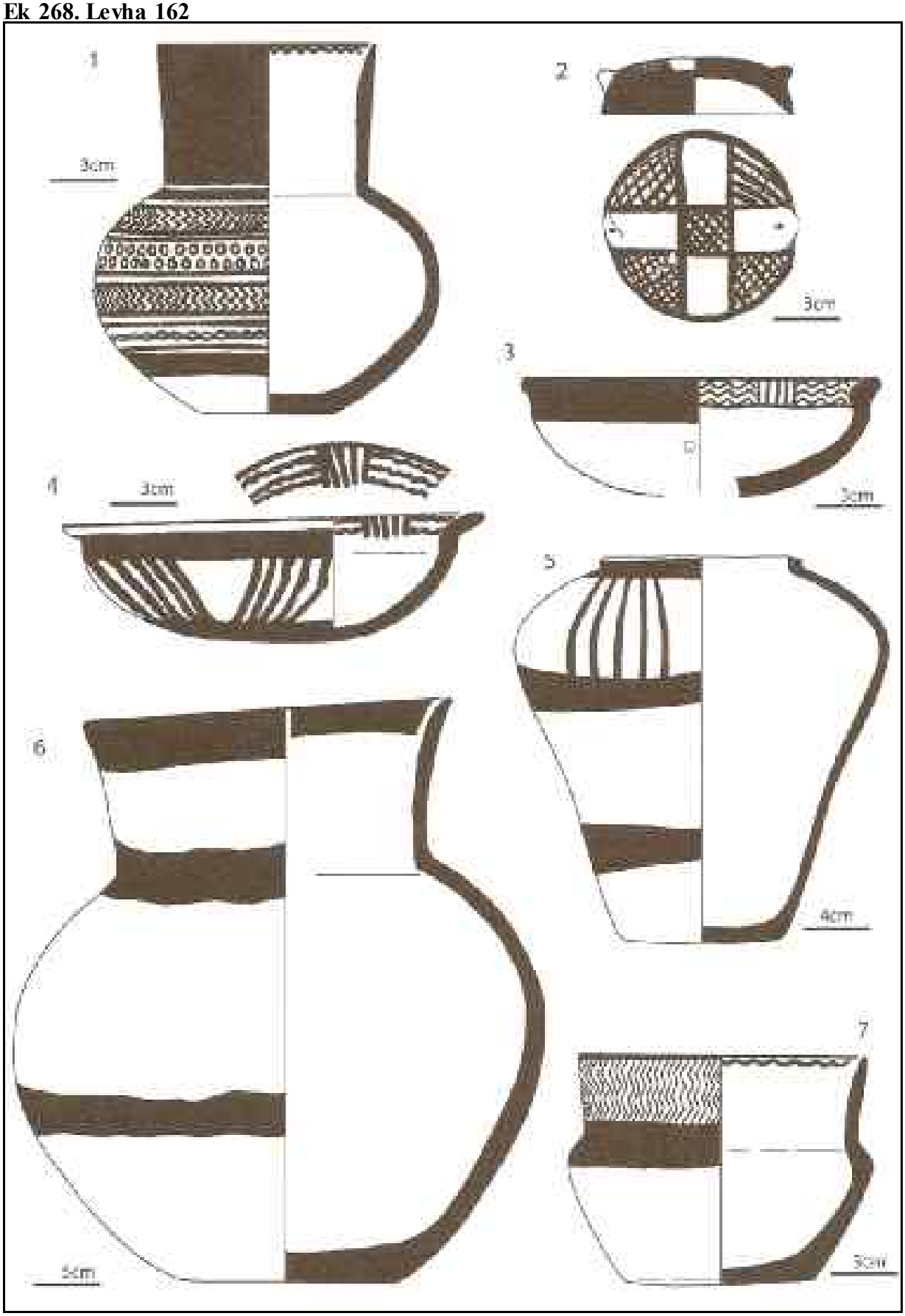
Ek 266. Levha 160

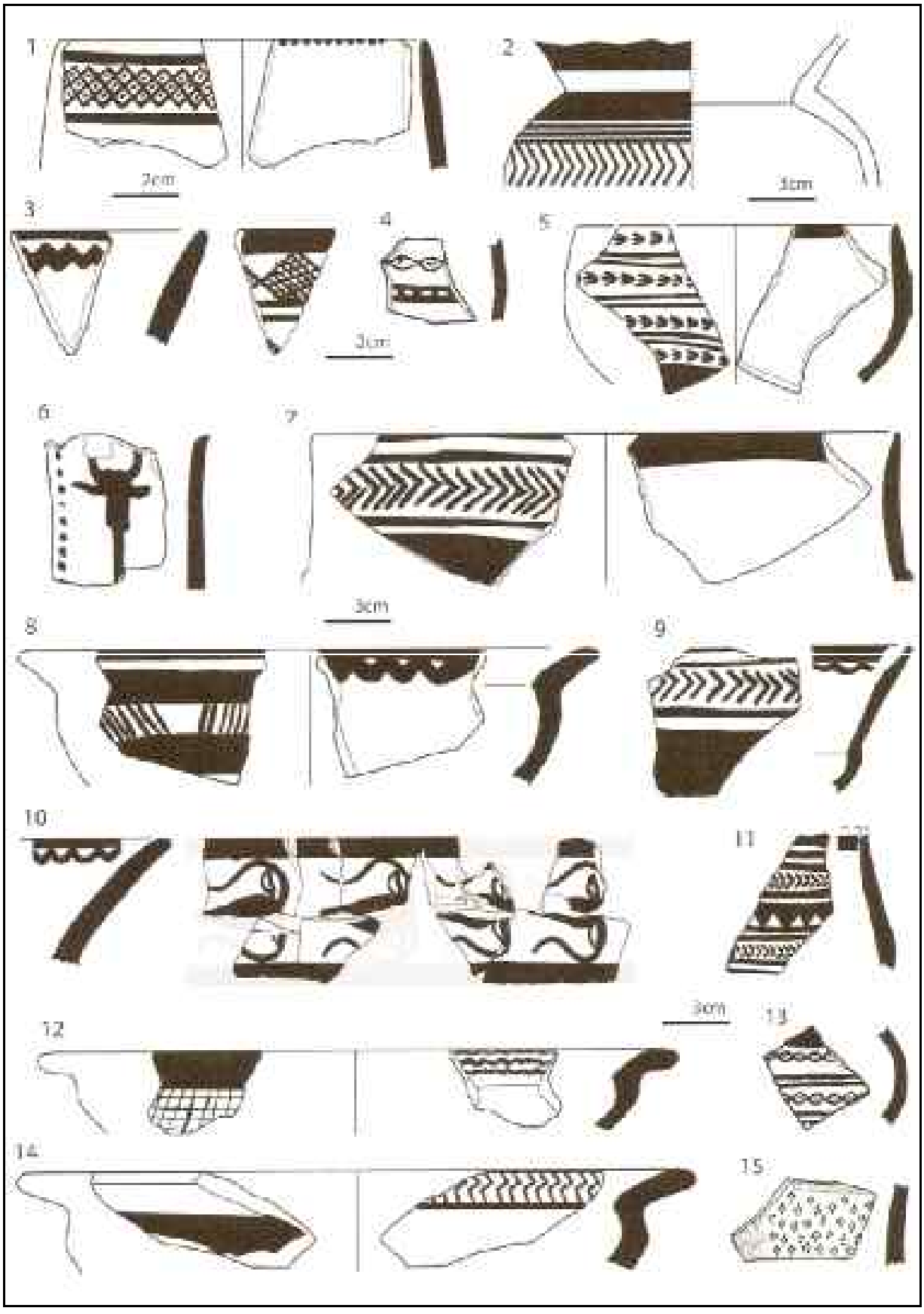
Ek 267. Levha 161

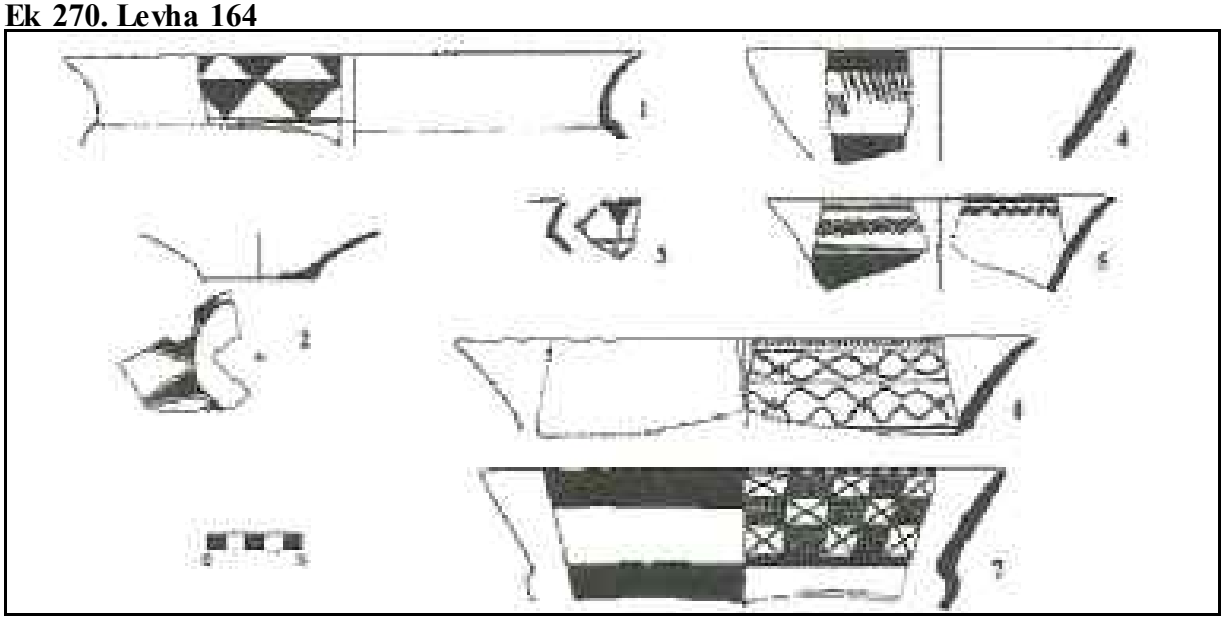
Ek 268. Levha 162

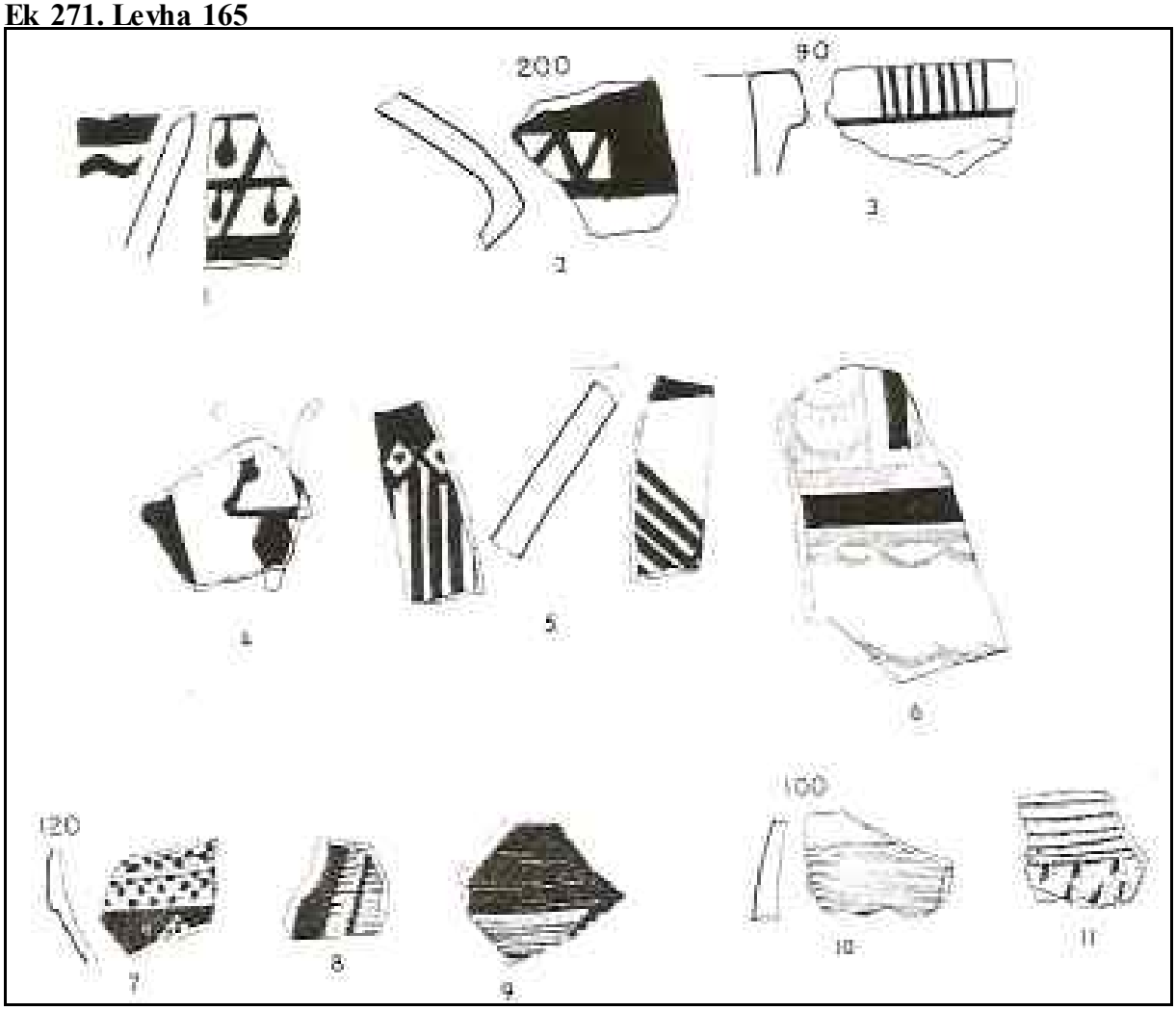
Ek 269. Levha 163

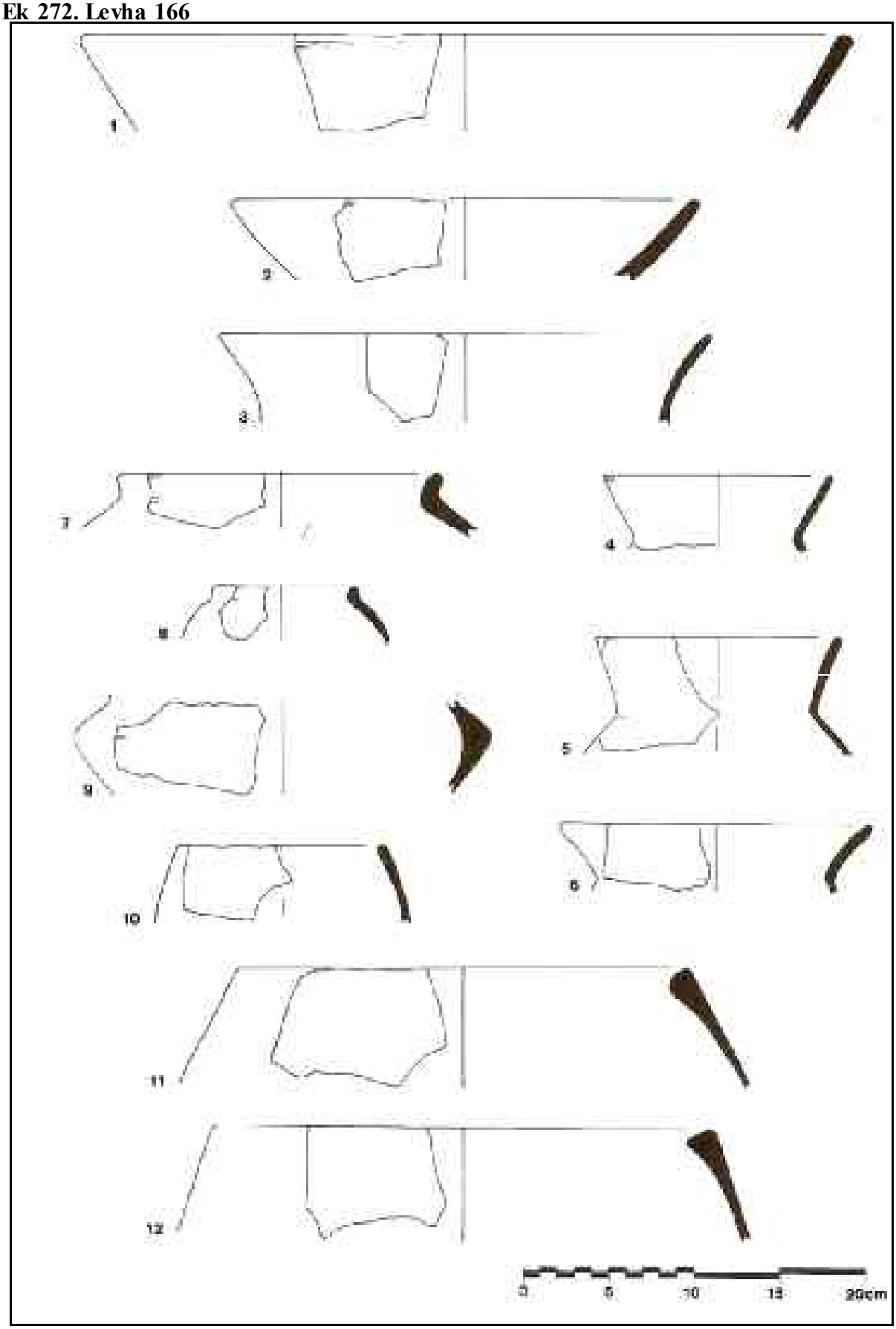
Ek 270. Levha 164

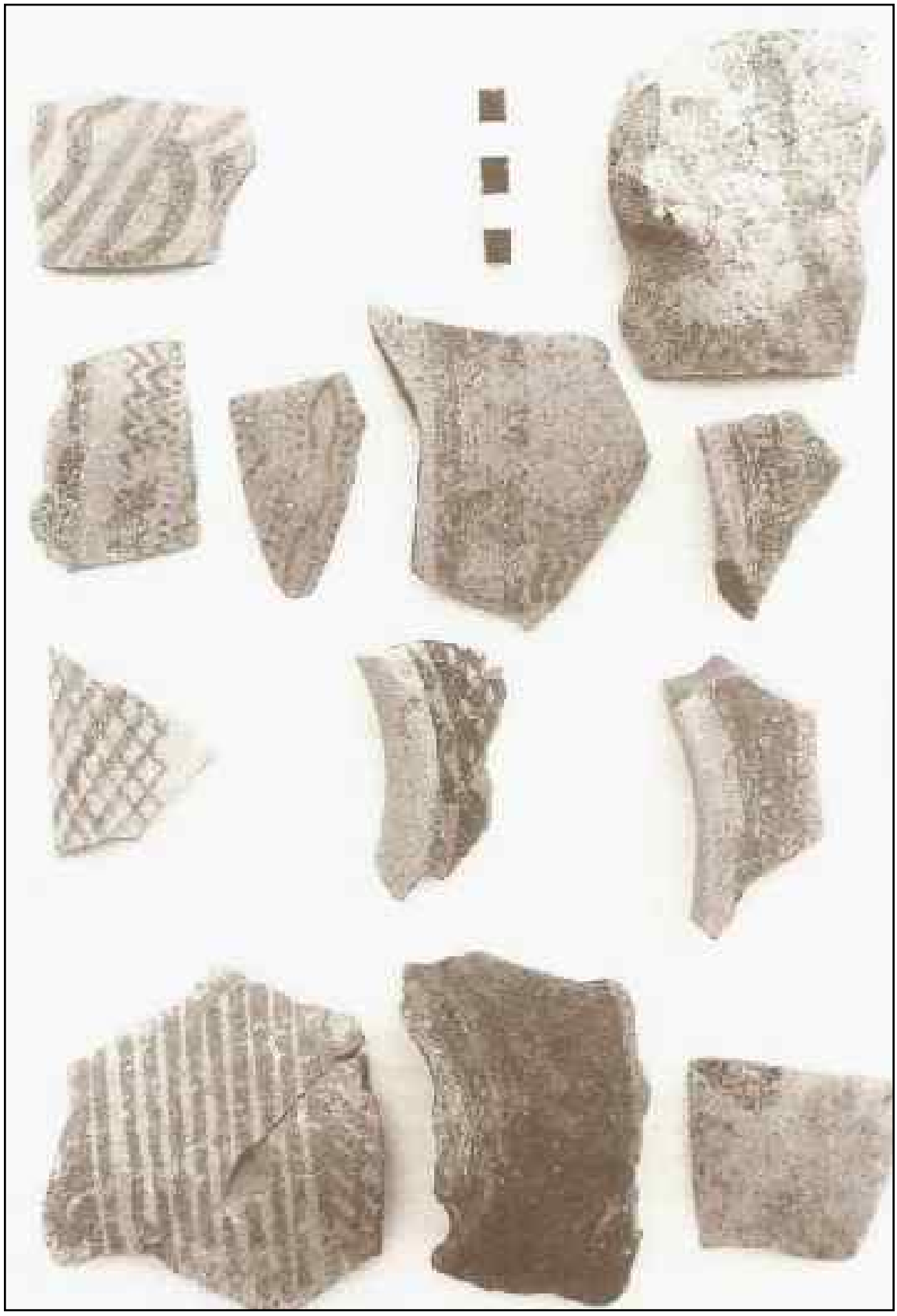
Ek 271. Levha 165

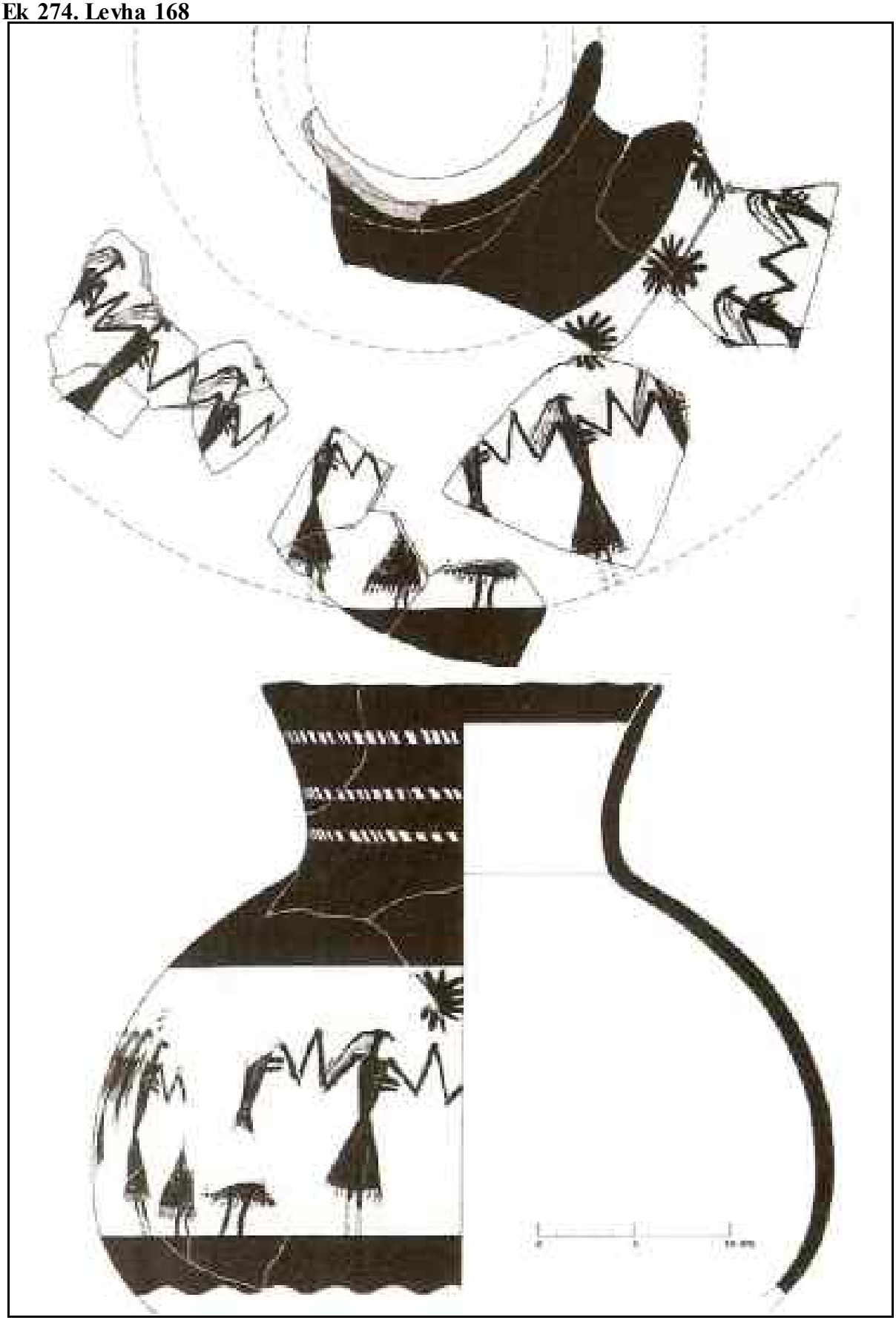
Ek 272. Levha 166

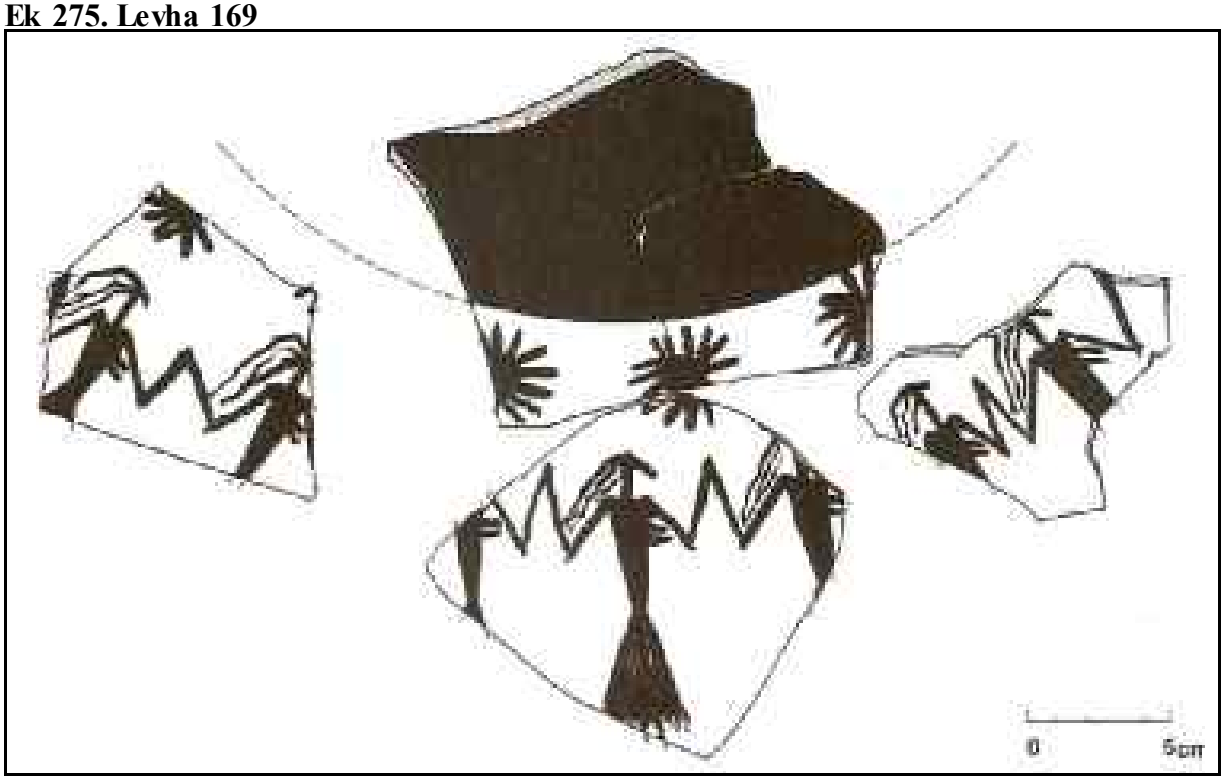
Ek 273. Levha 167

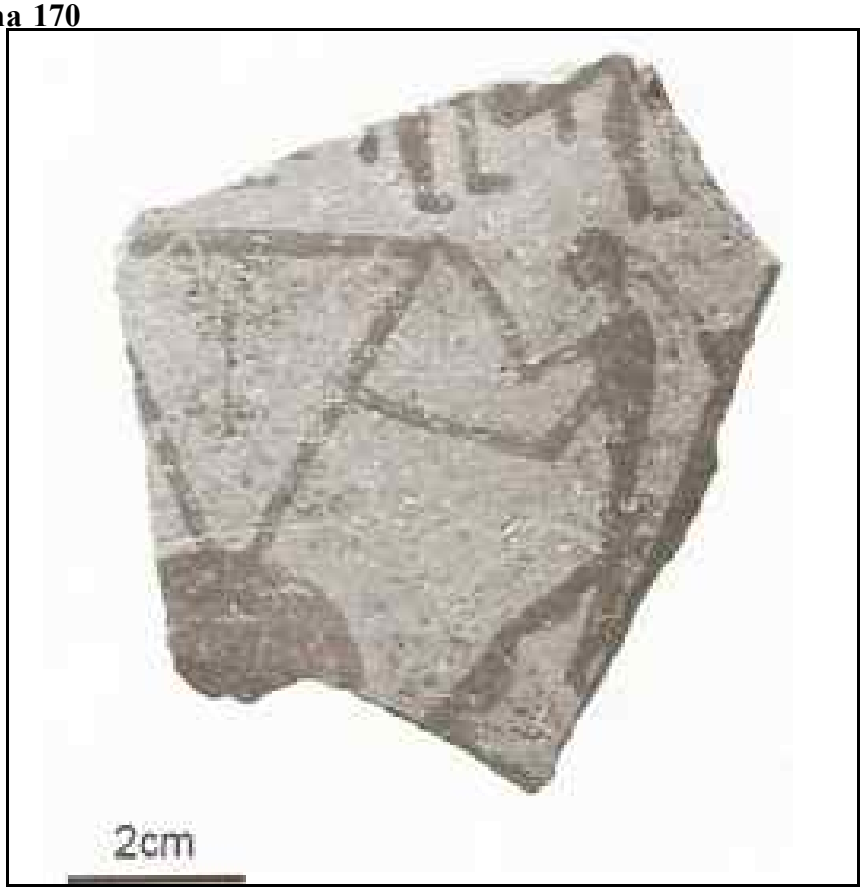
Ek 274. Levha 168

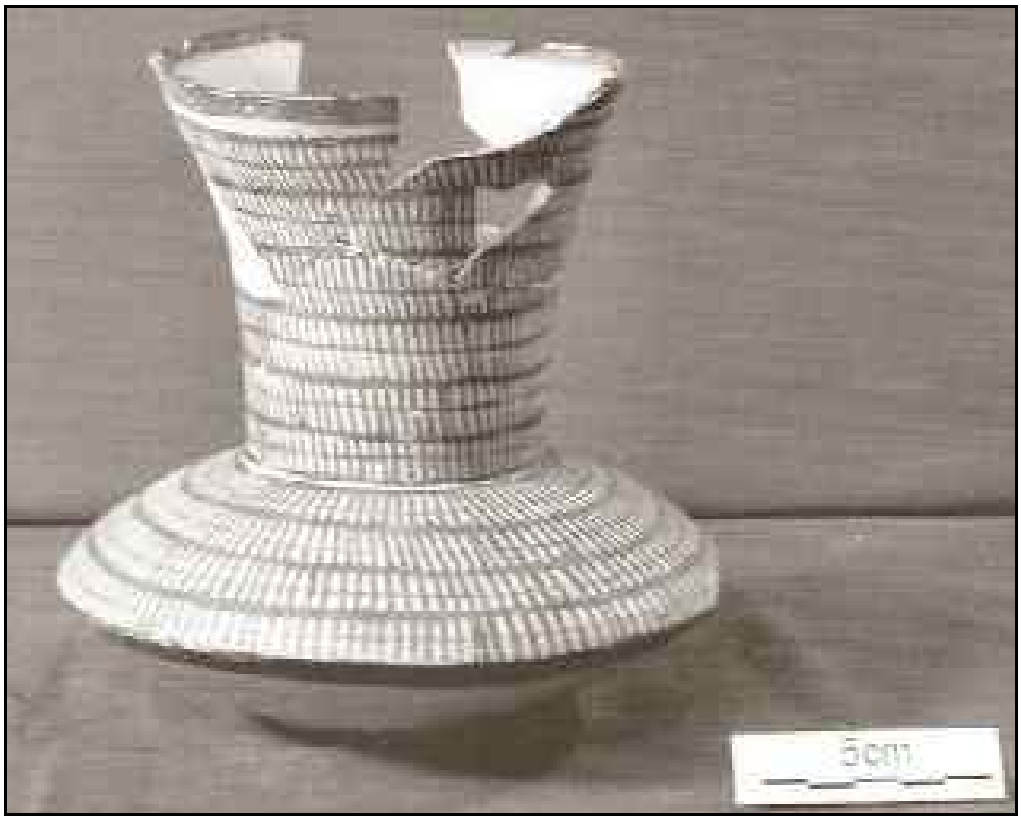
Ek 275. Levha 169

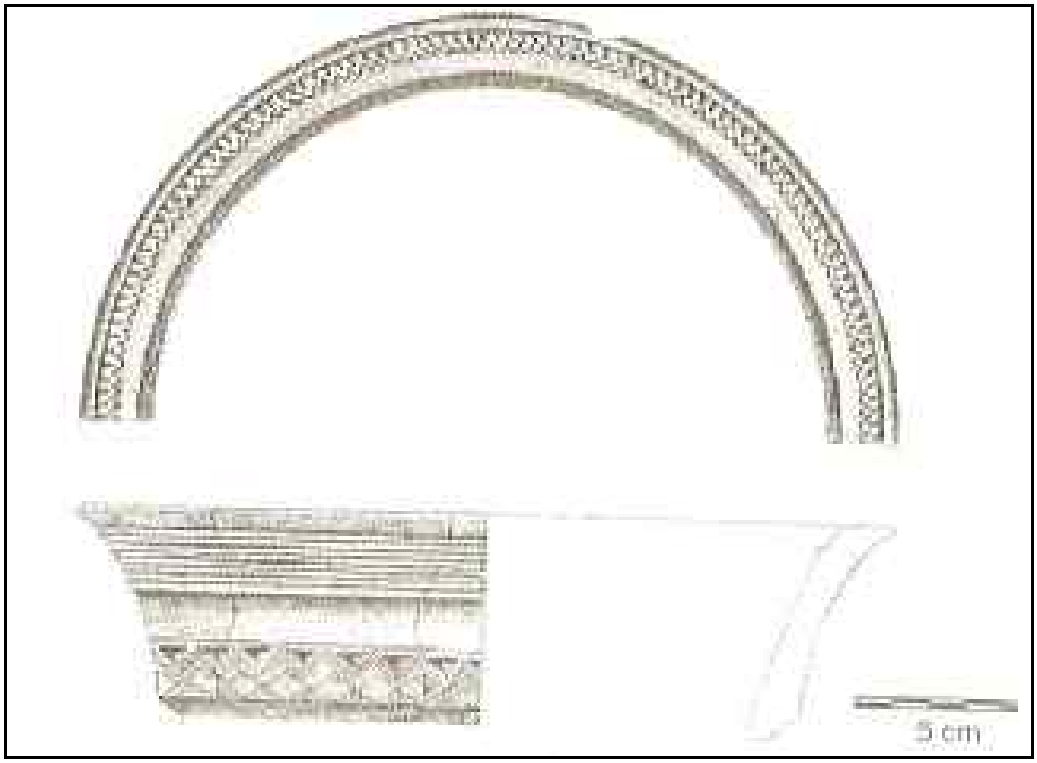
Ek 276. Levha 170

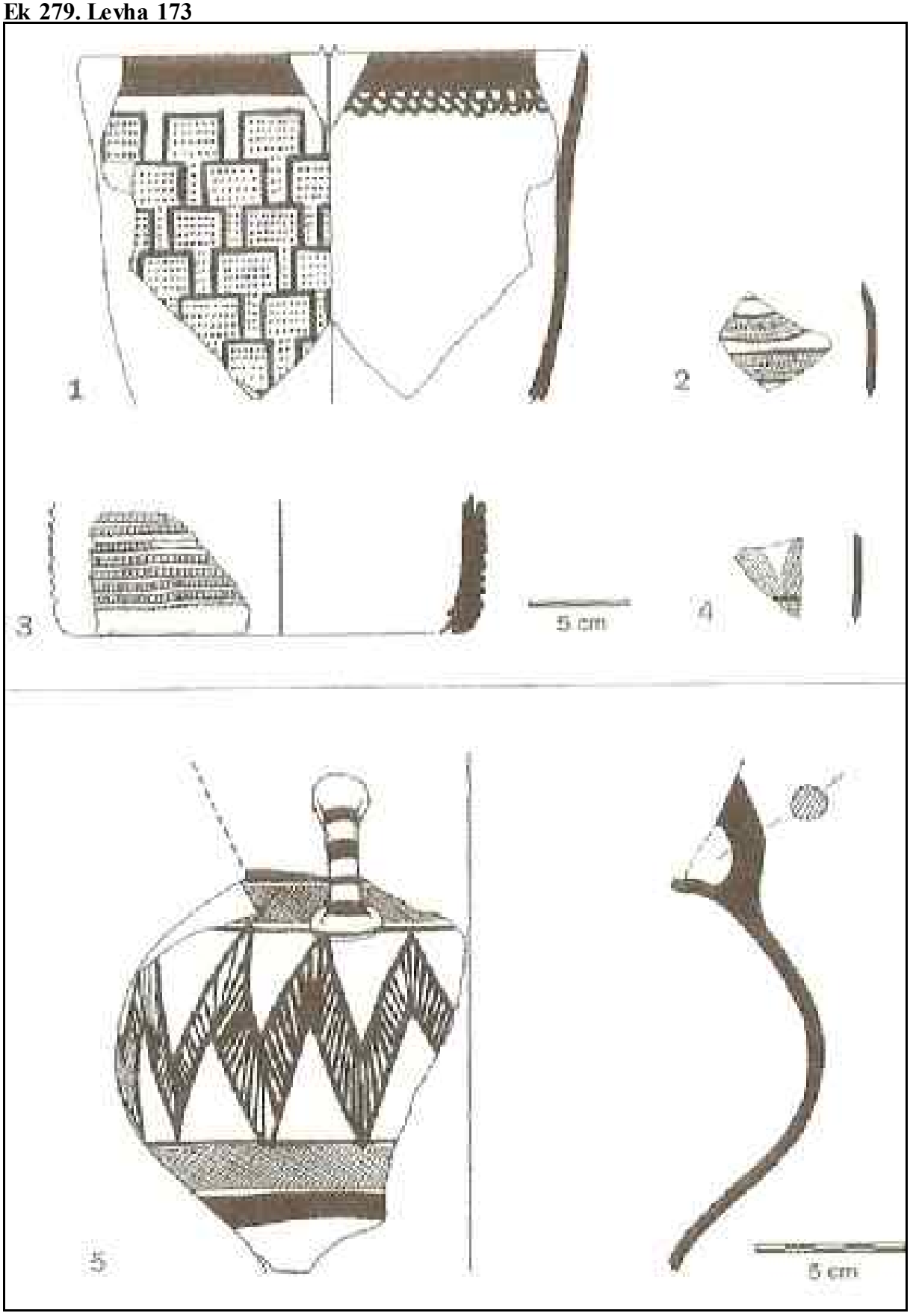
Ek 277. Levha 171

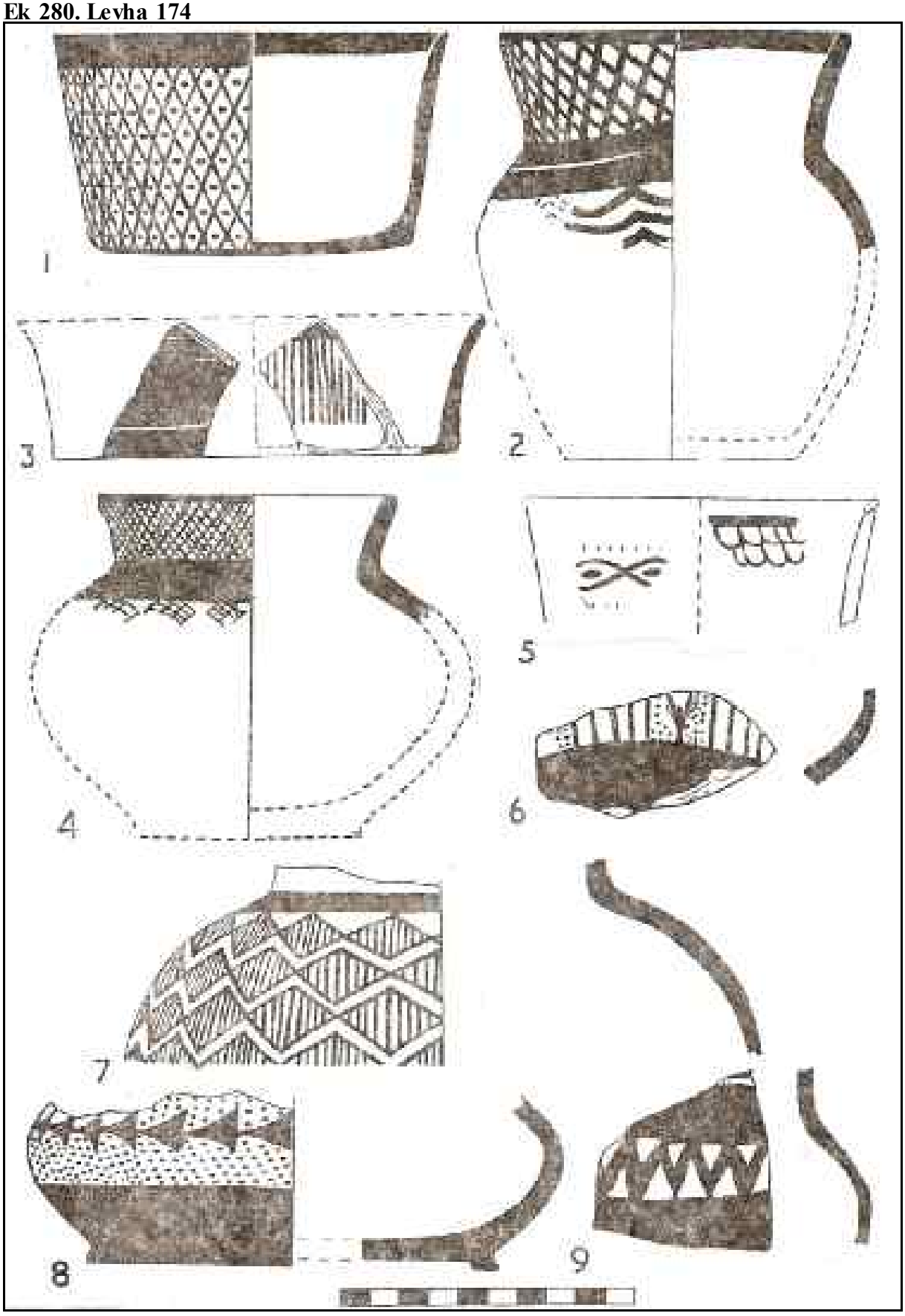
Ek 278. Levha 172

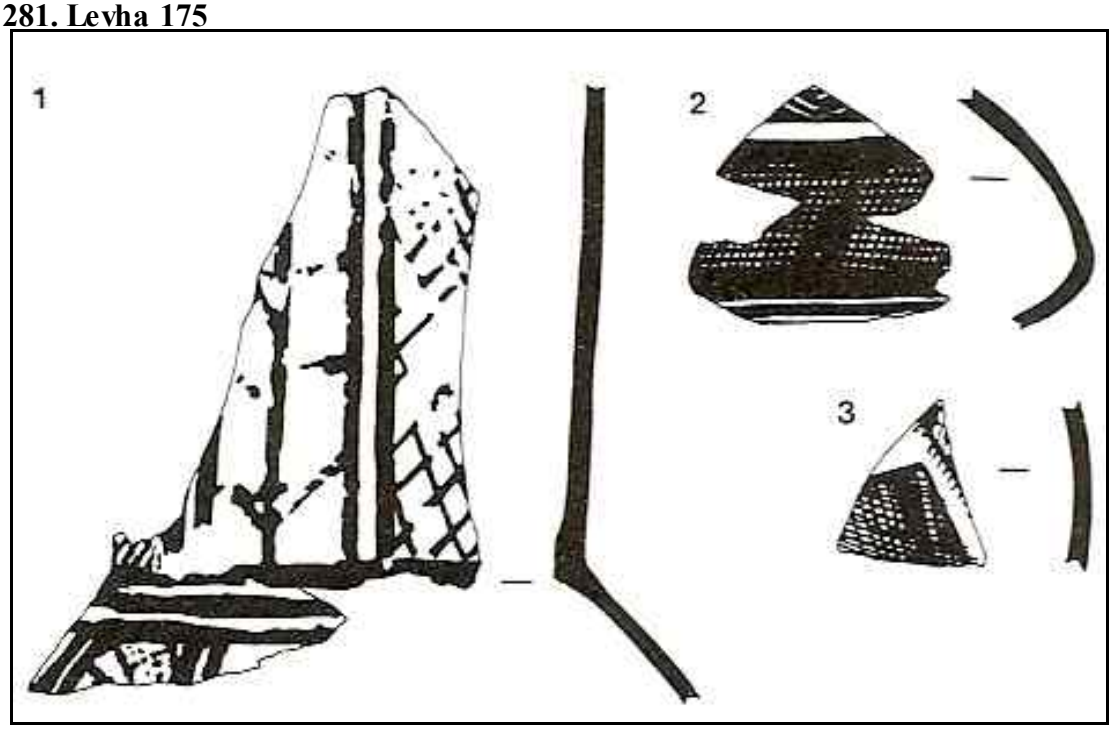
Ek 279. Levha 173

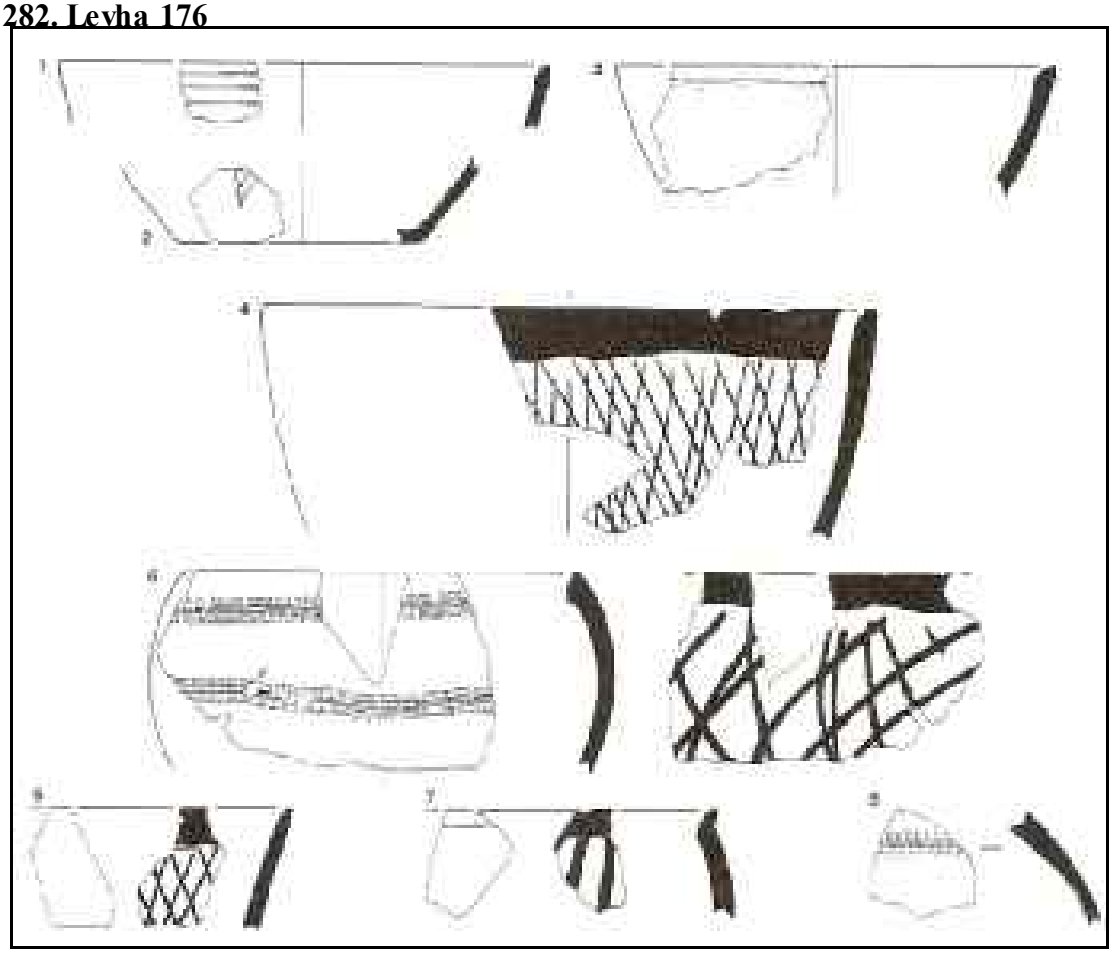
Ek 280. Levha 174

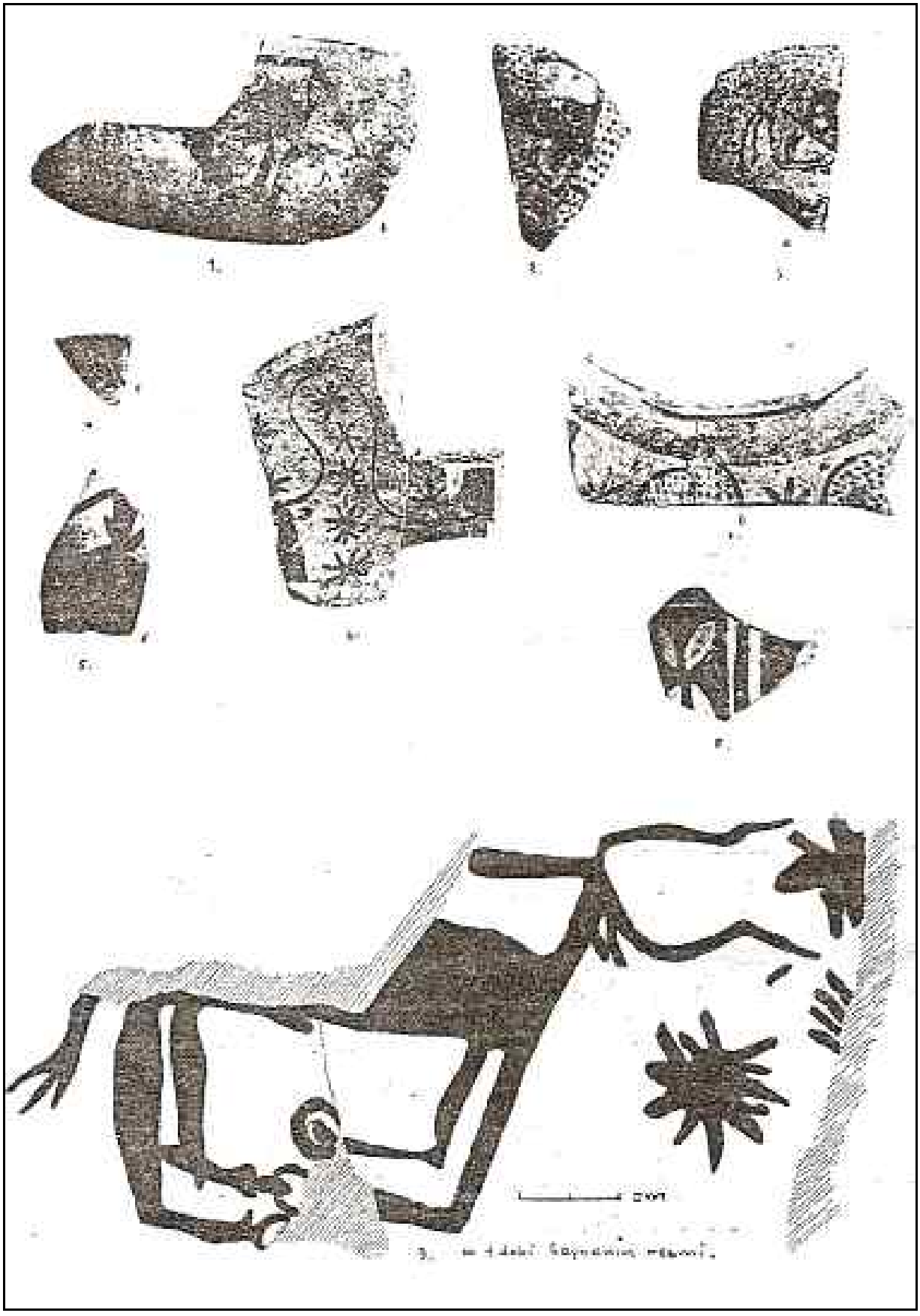
Ek 281. Levha 175

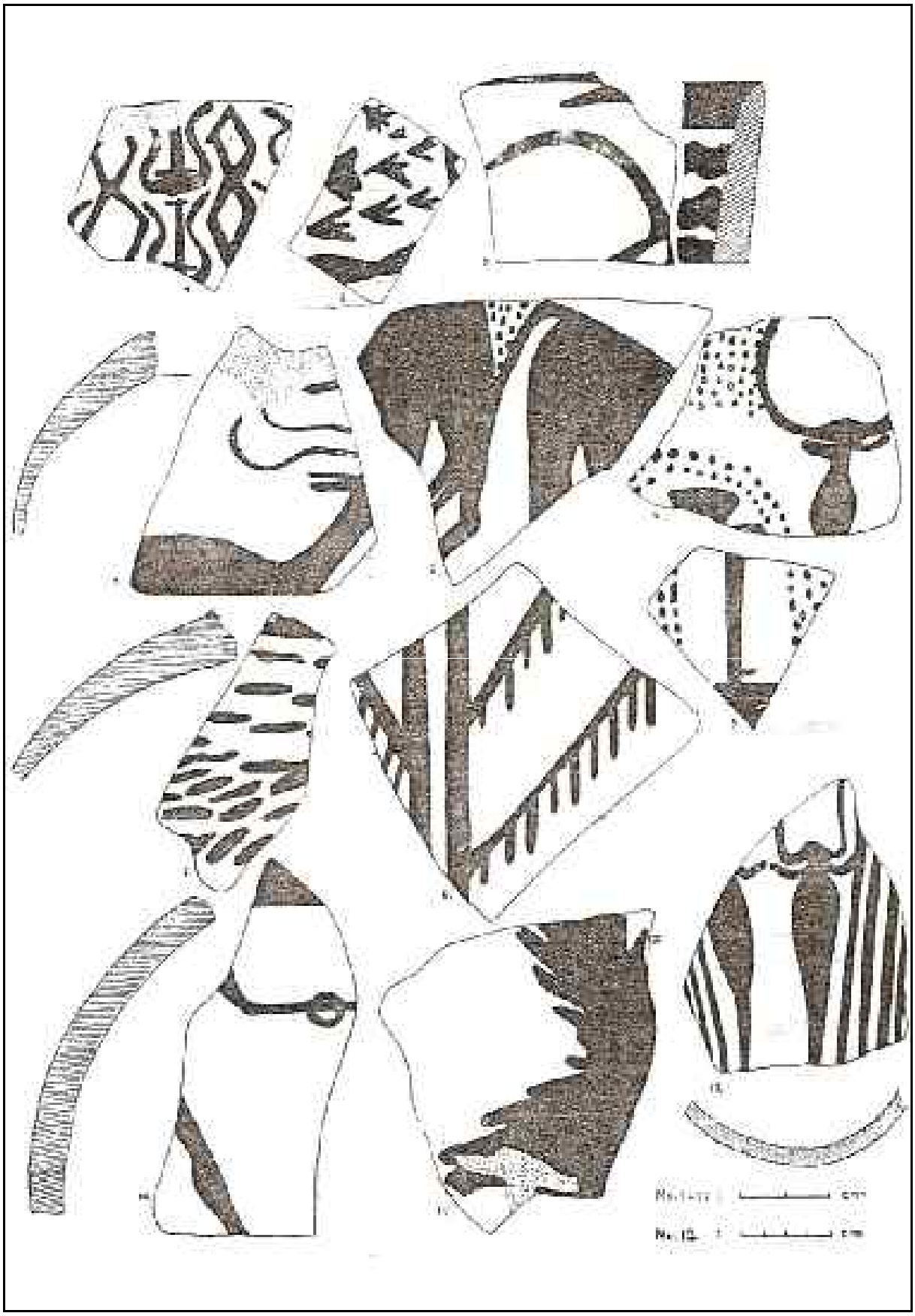
Ek 282. Levha 176

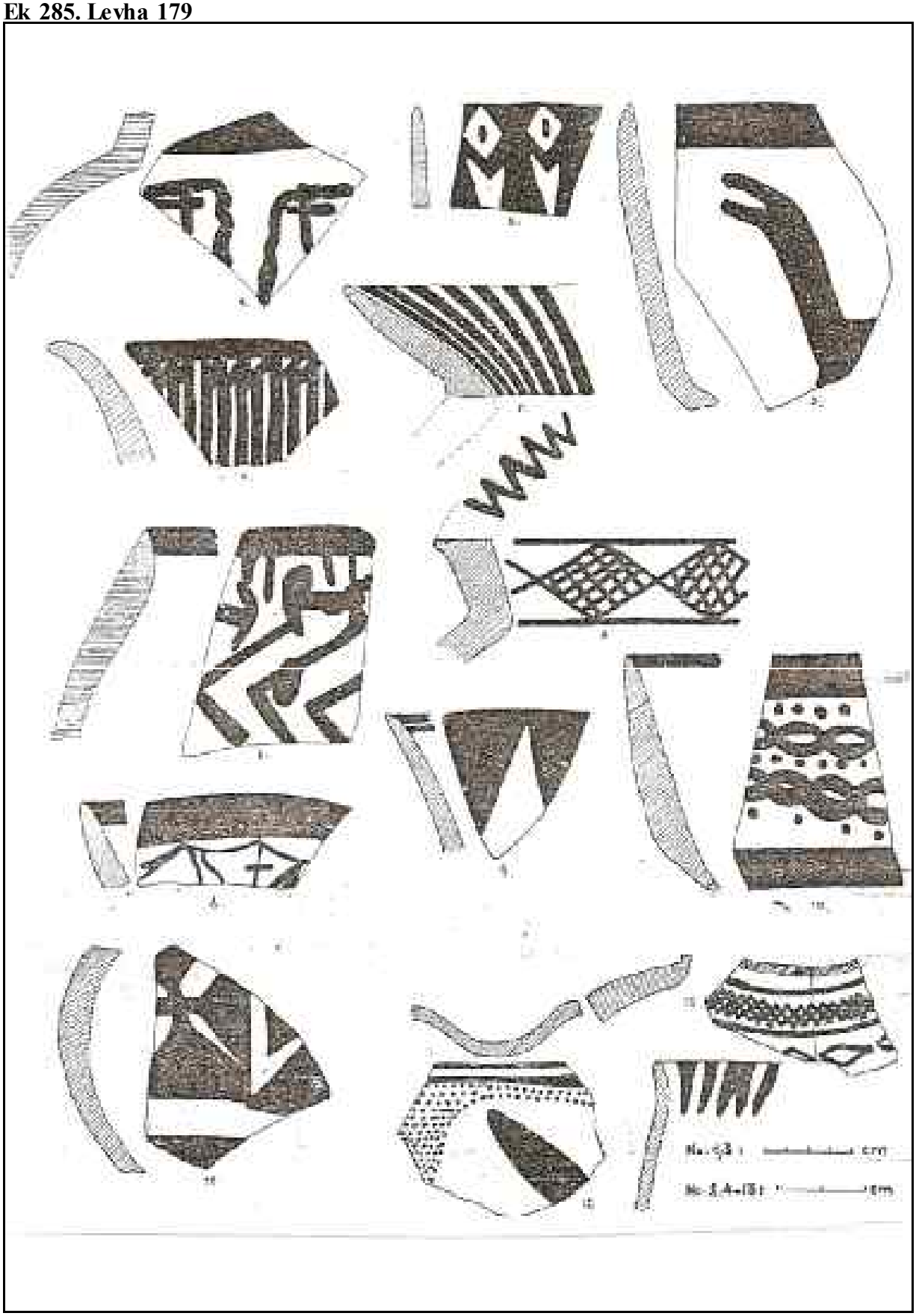
Ek 283. Levha 177

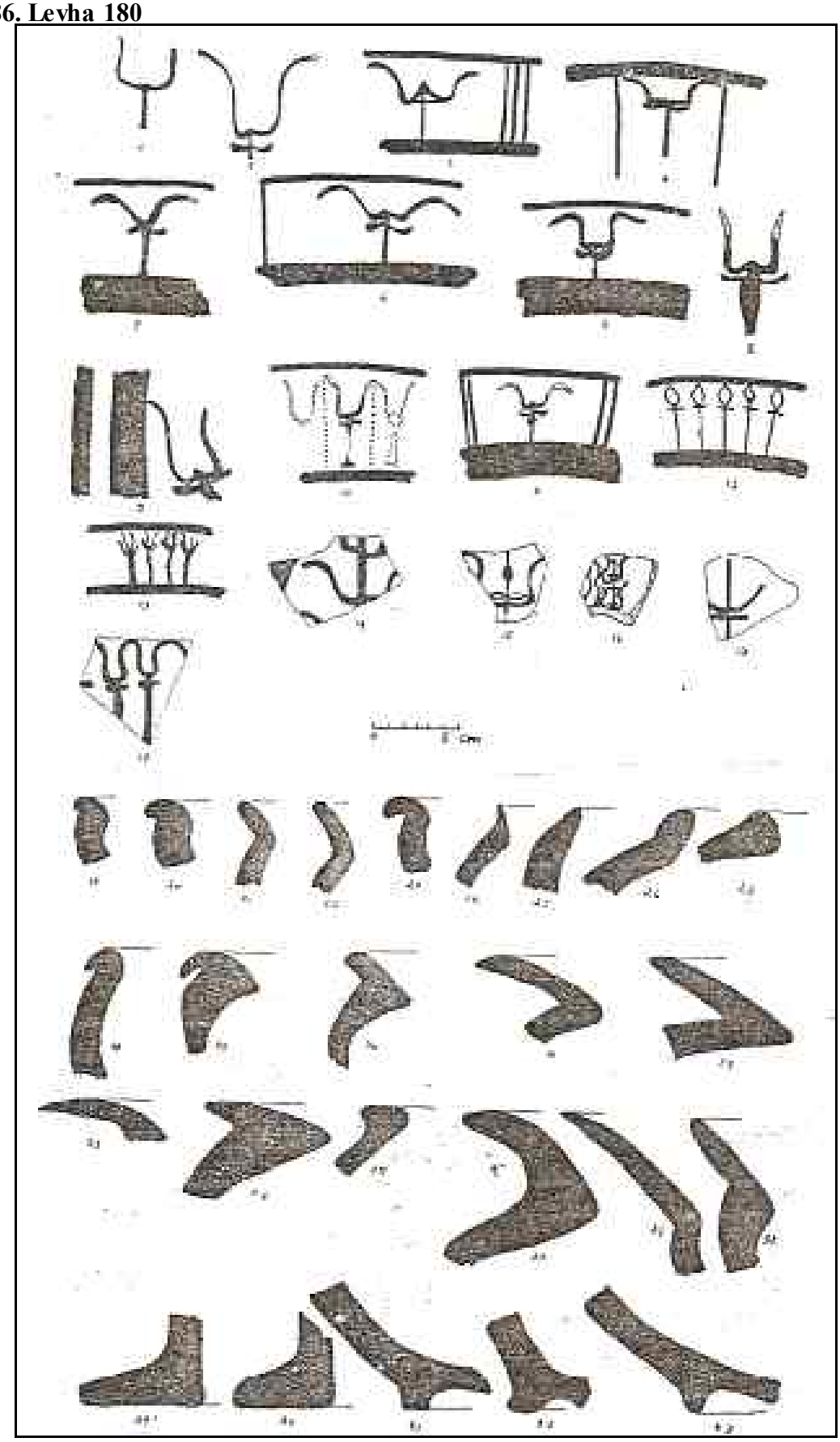
Ek 284. Levha 178

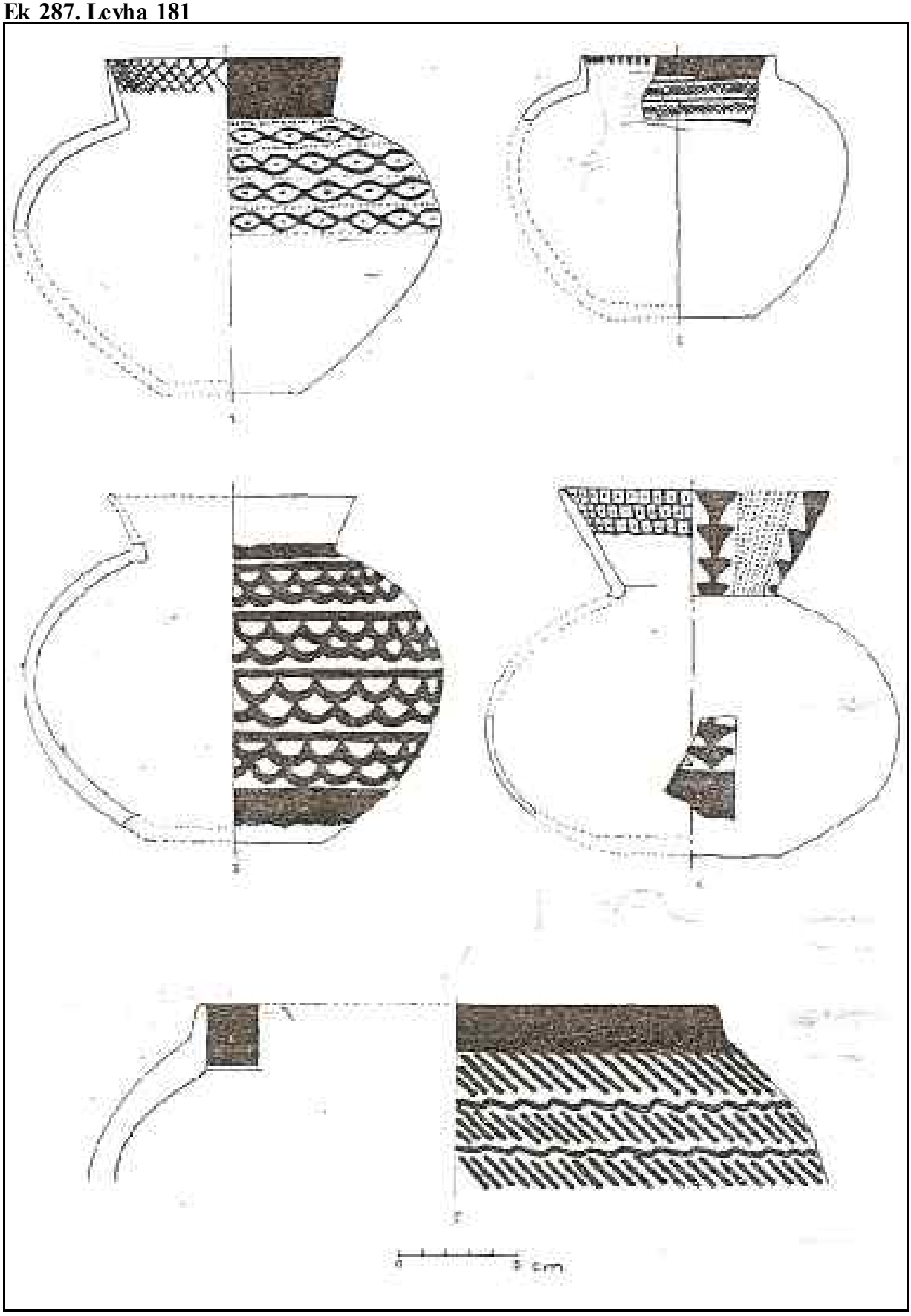
Ek 285. Levha 179

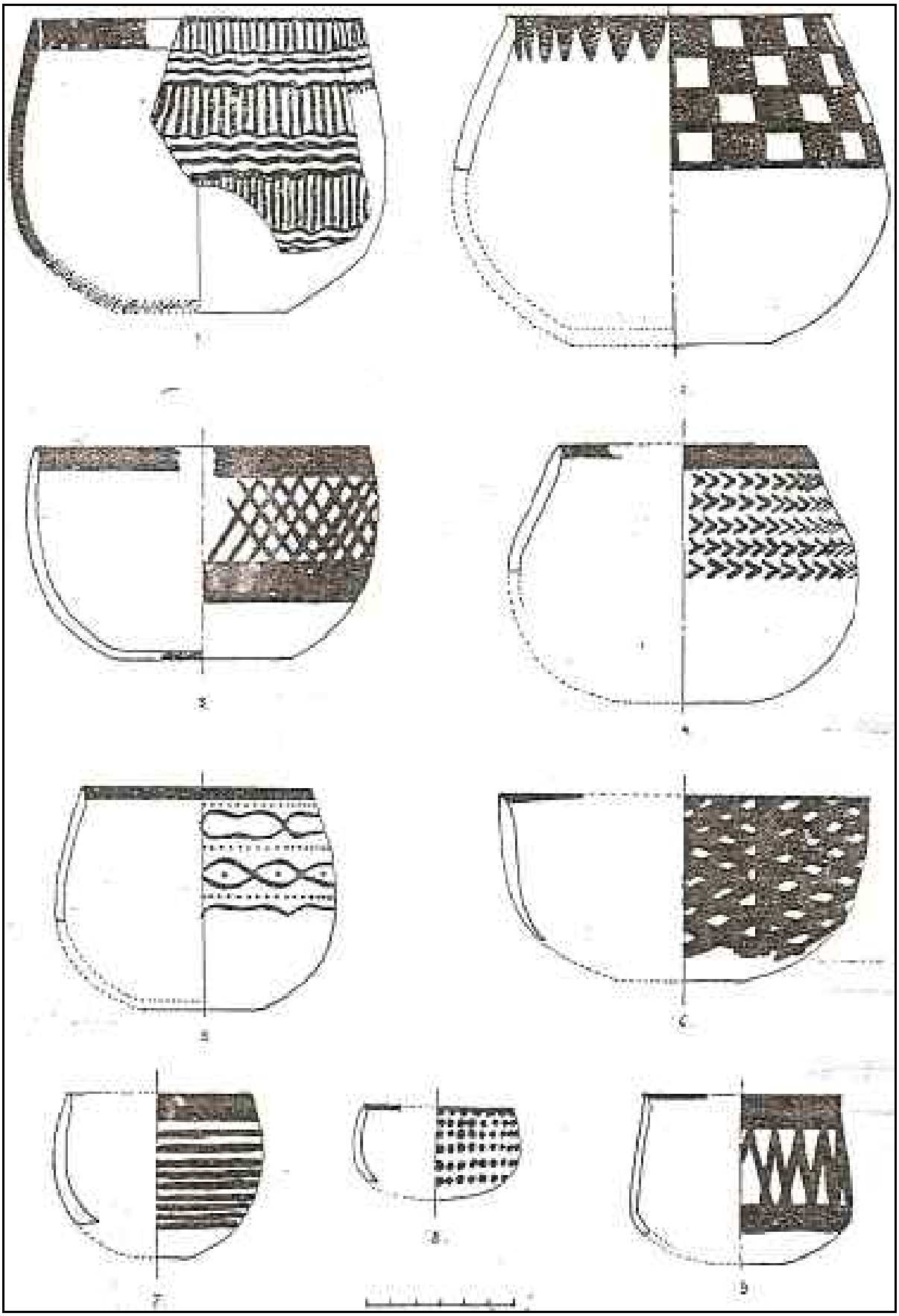
Ek 286. Levha 180

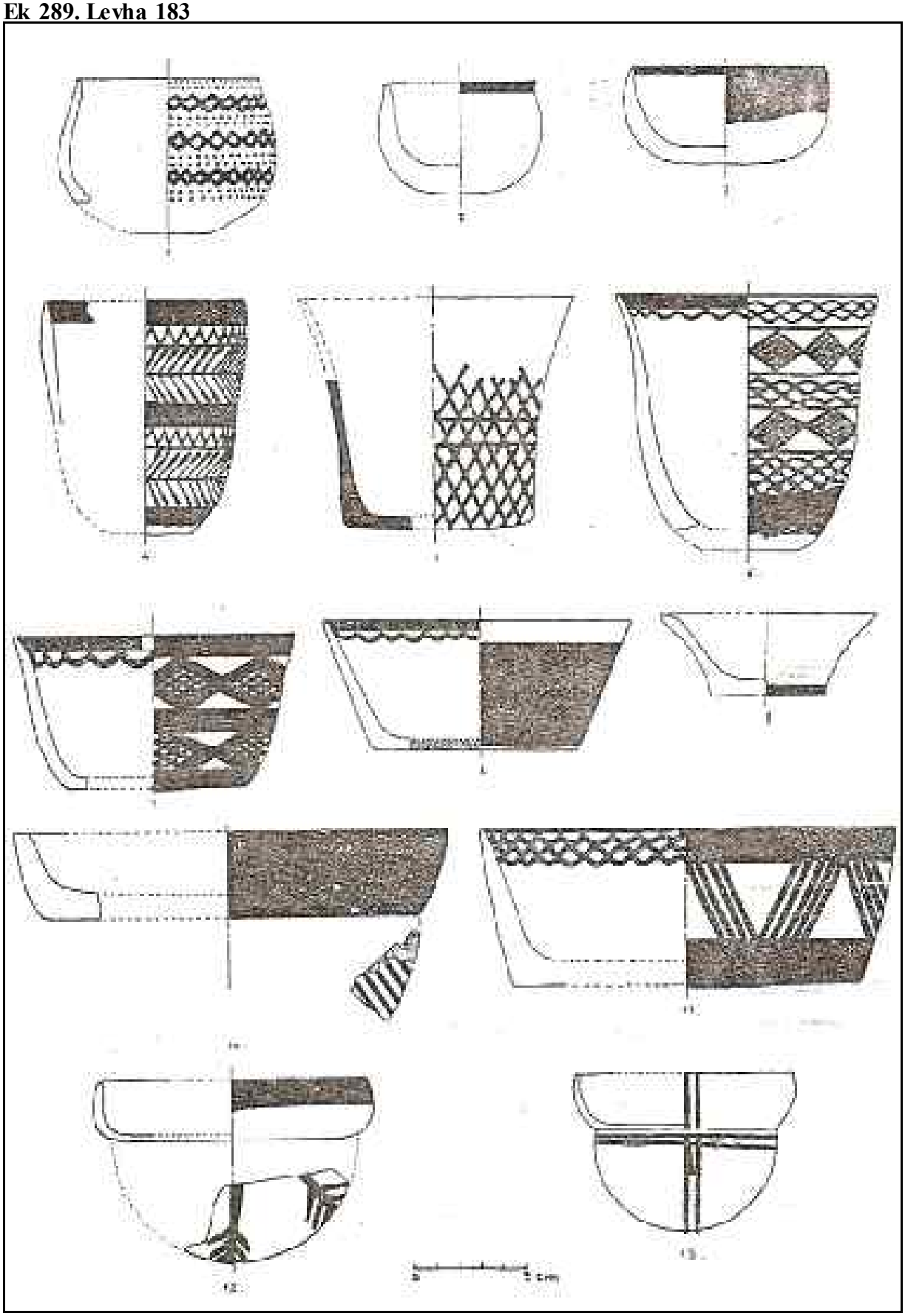
Ek 287. Levha 181

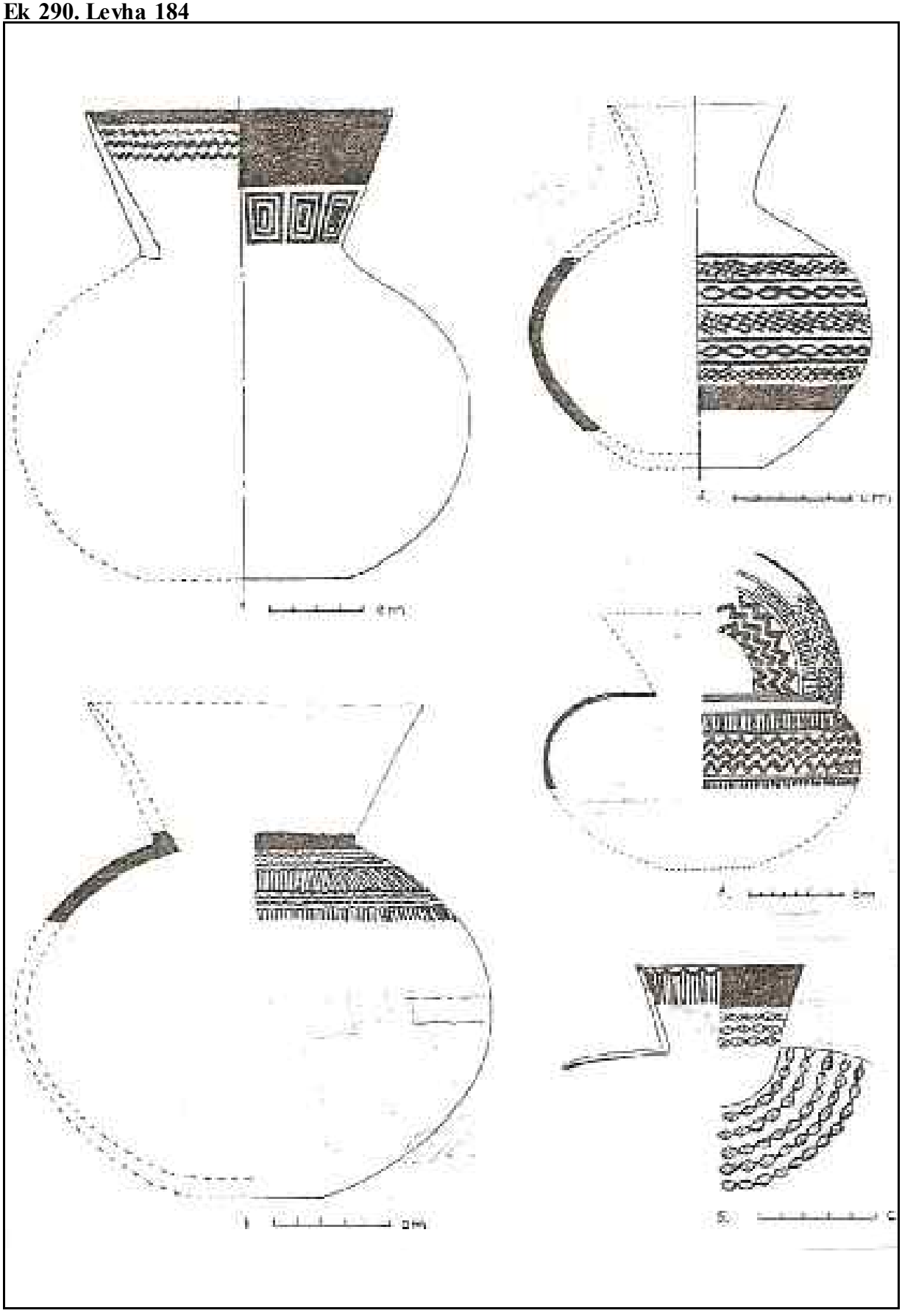
Ek 288. Levha 182

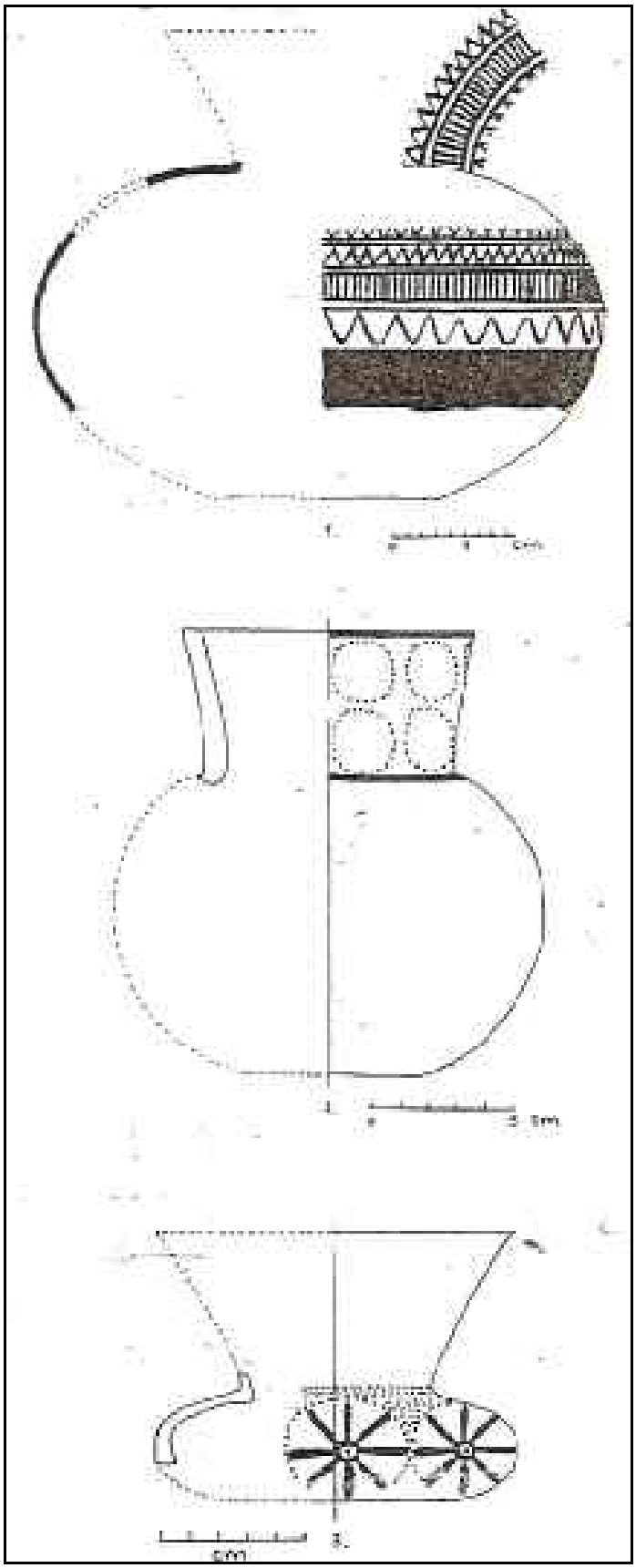
Ek 289. Levha 183

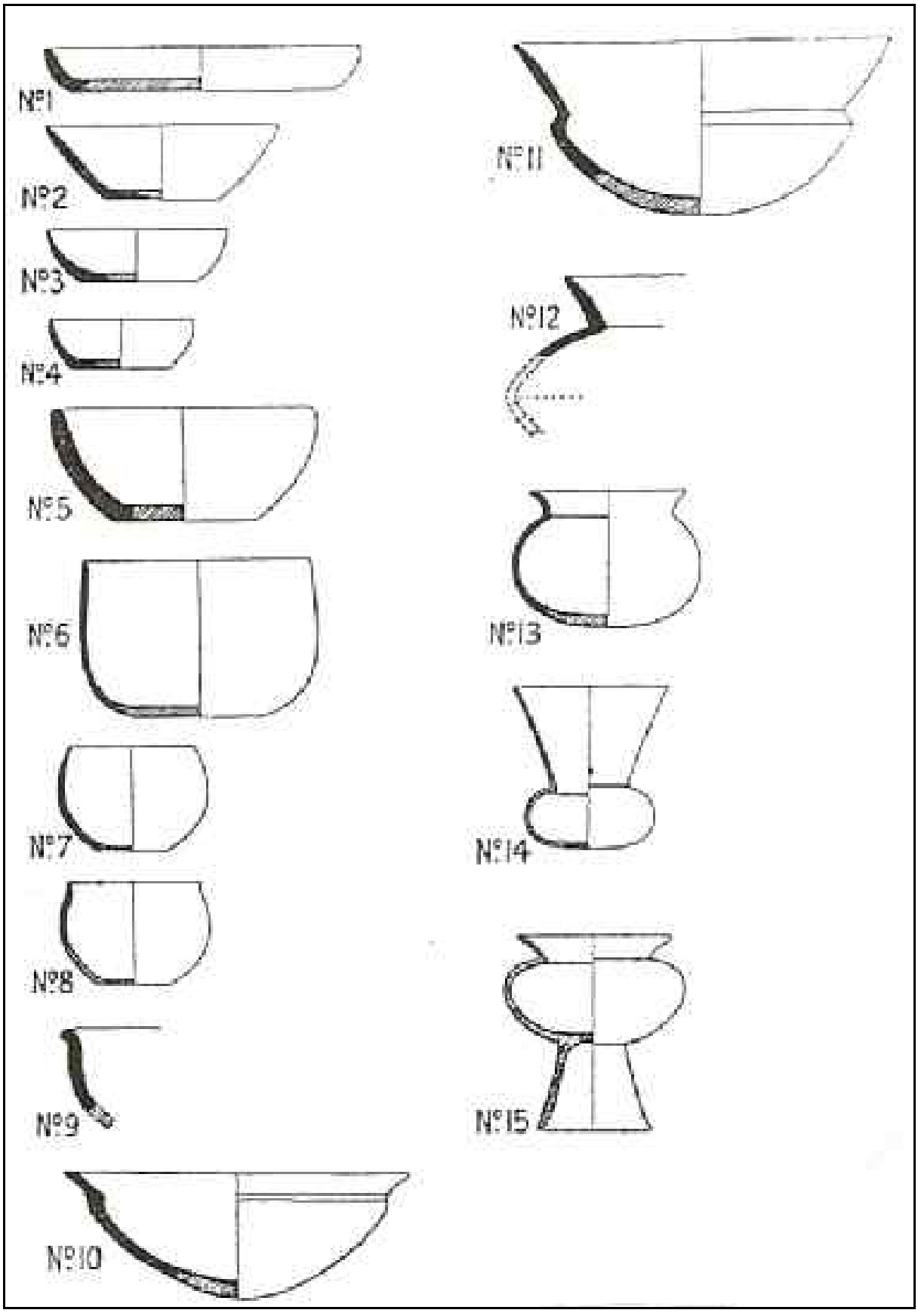
Ek 290. Levha 184

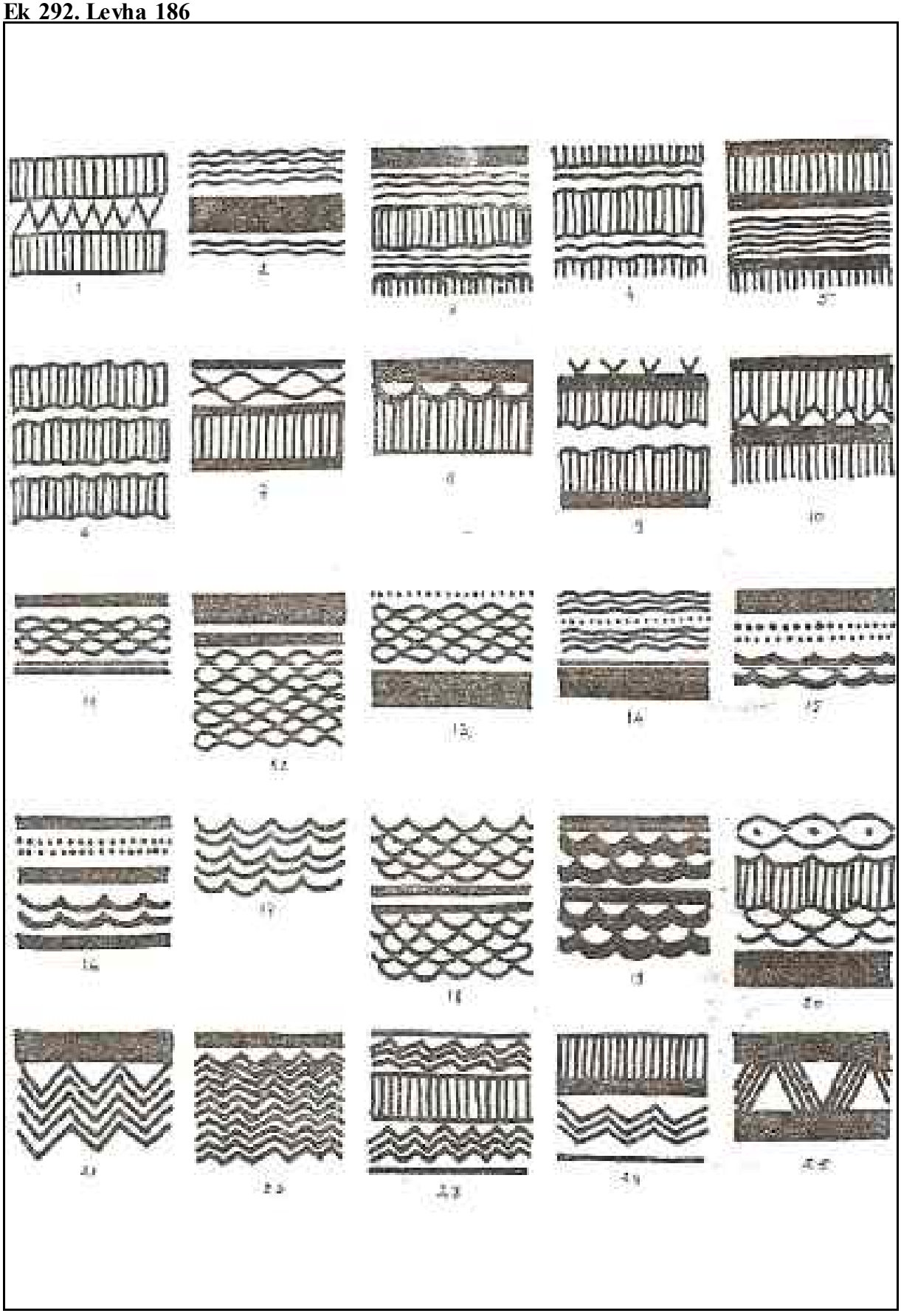
Ek 291. Levha 185

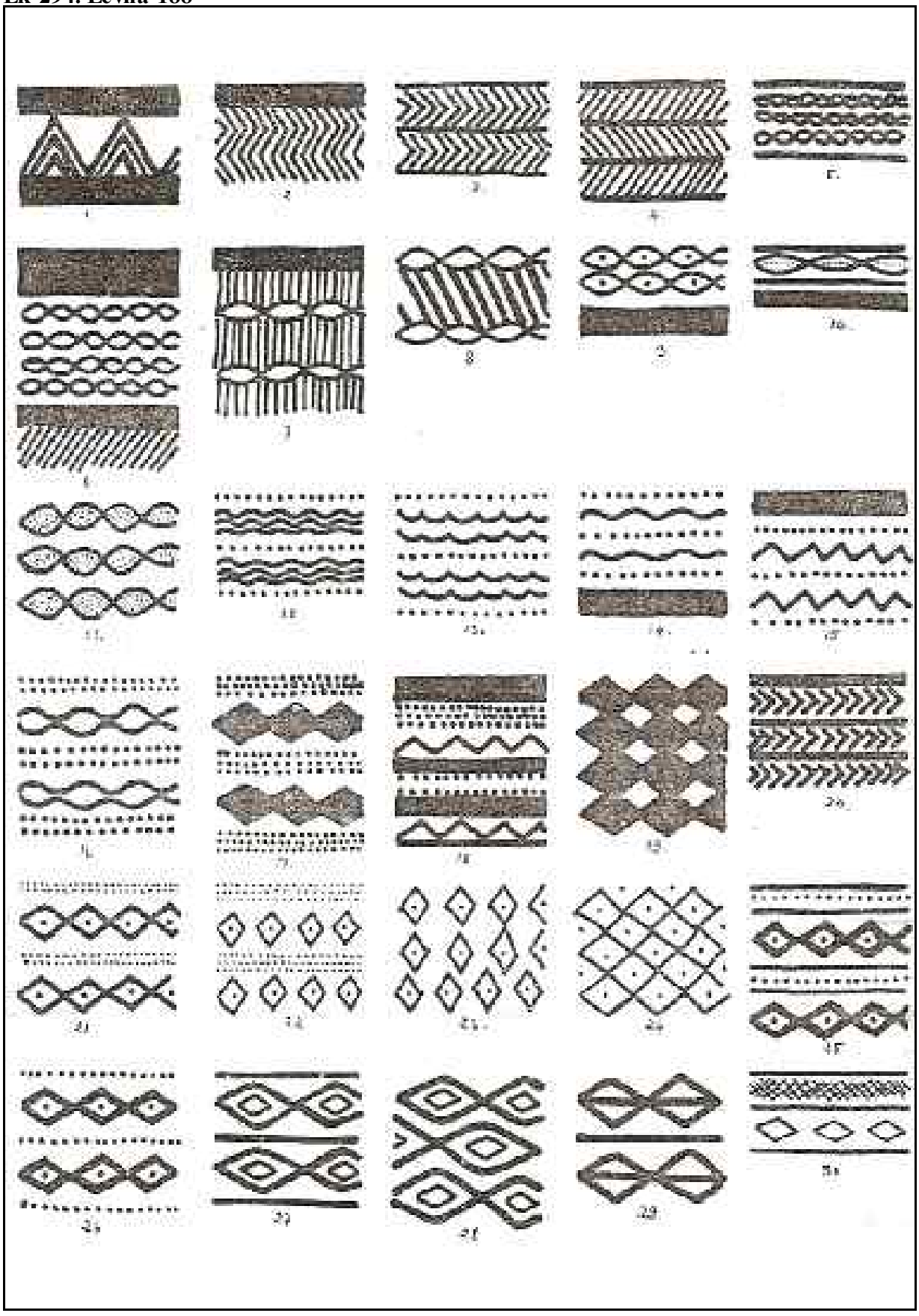
Ek 291. Levha 185

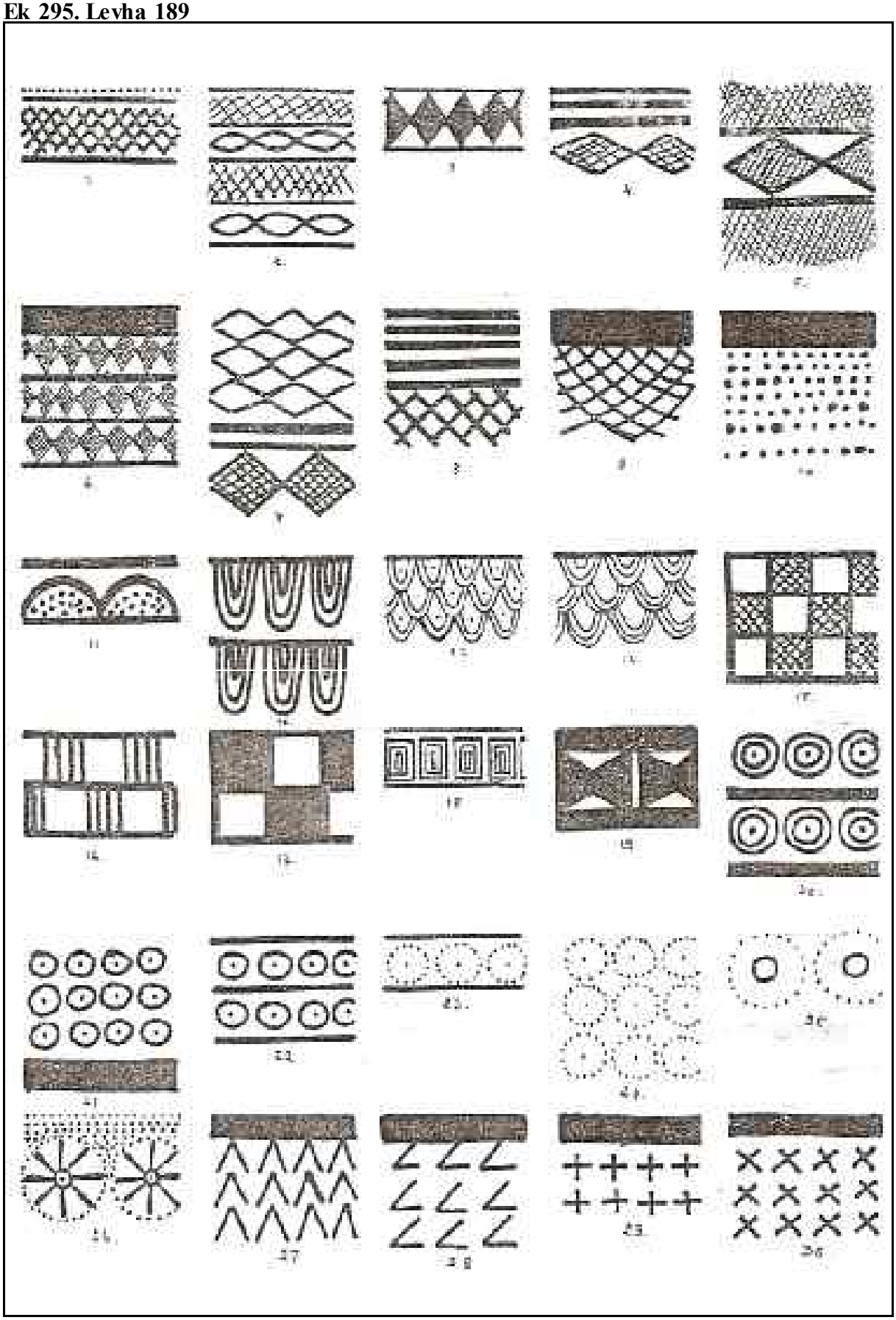
Ek 292. Levha 186

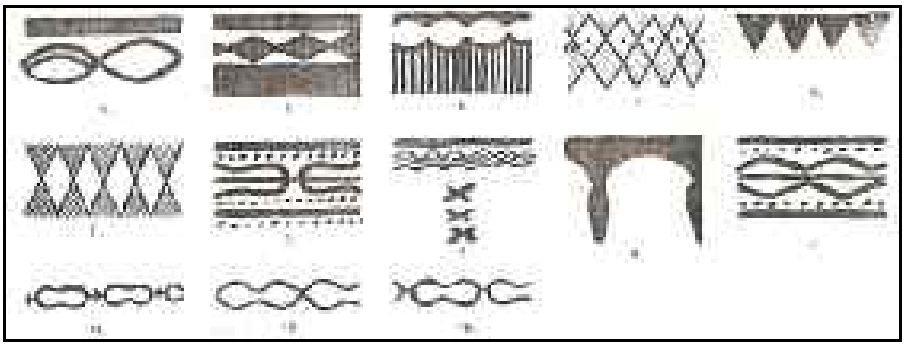
Ek 294. Levha 188

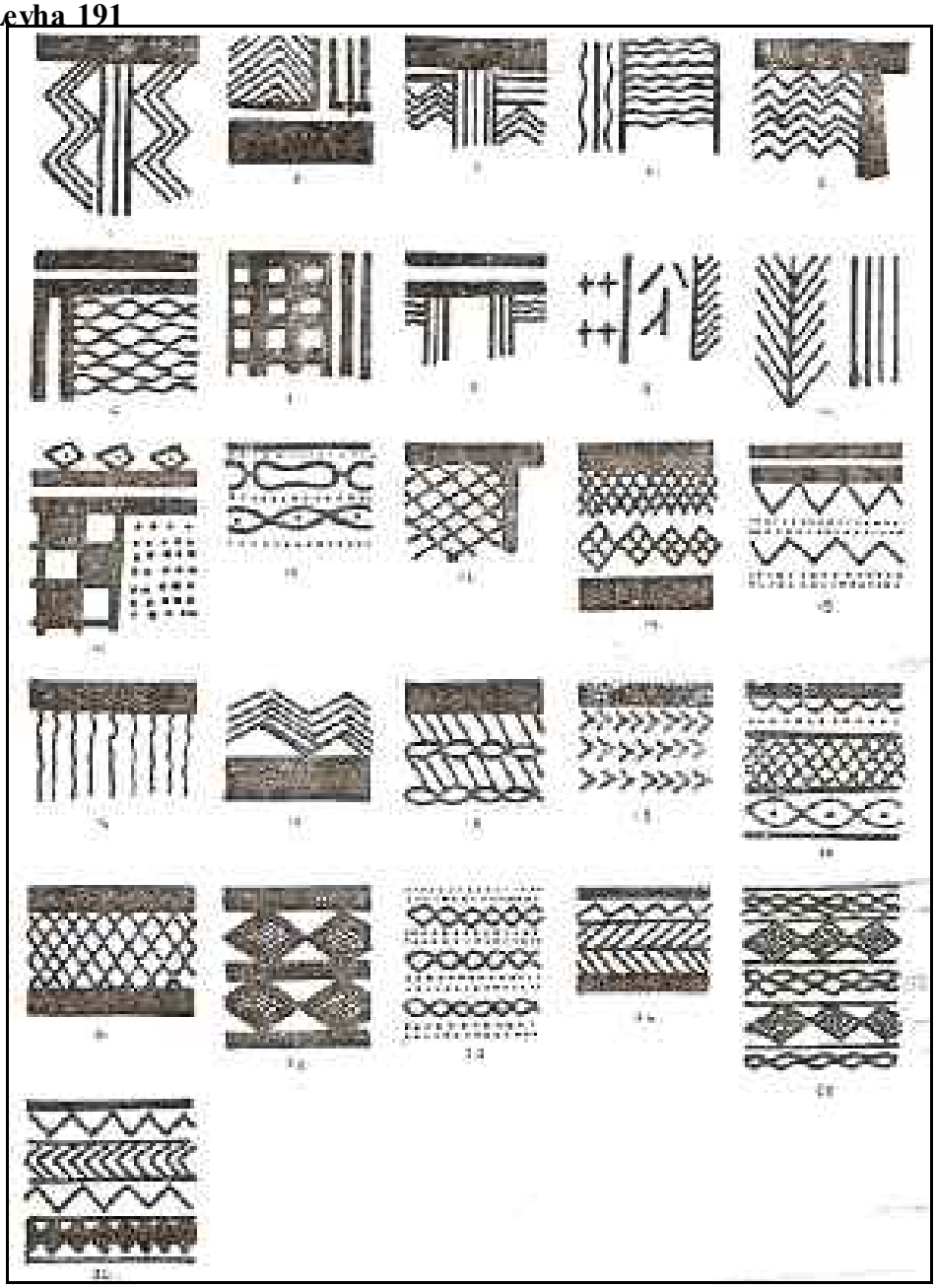
Ek 295. Levha 189

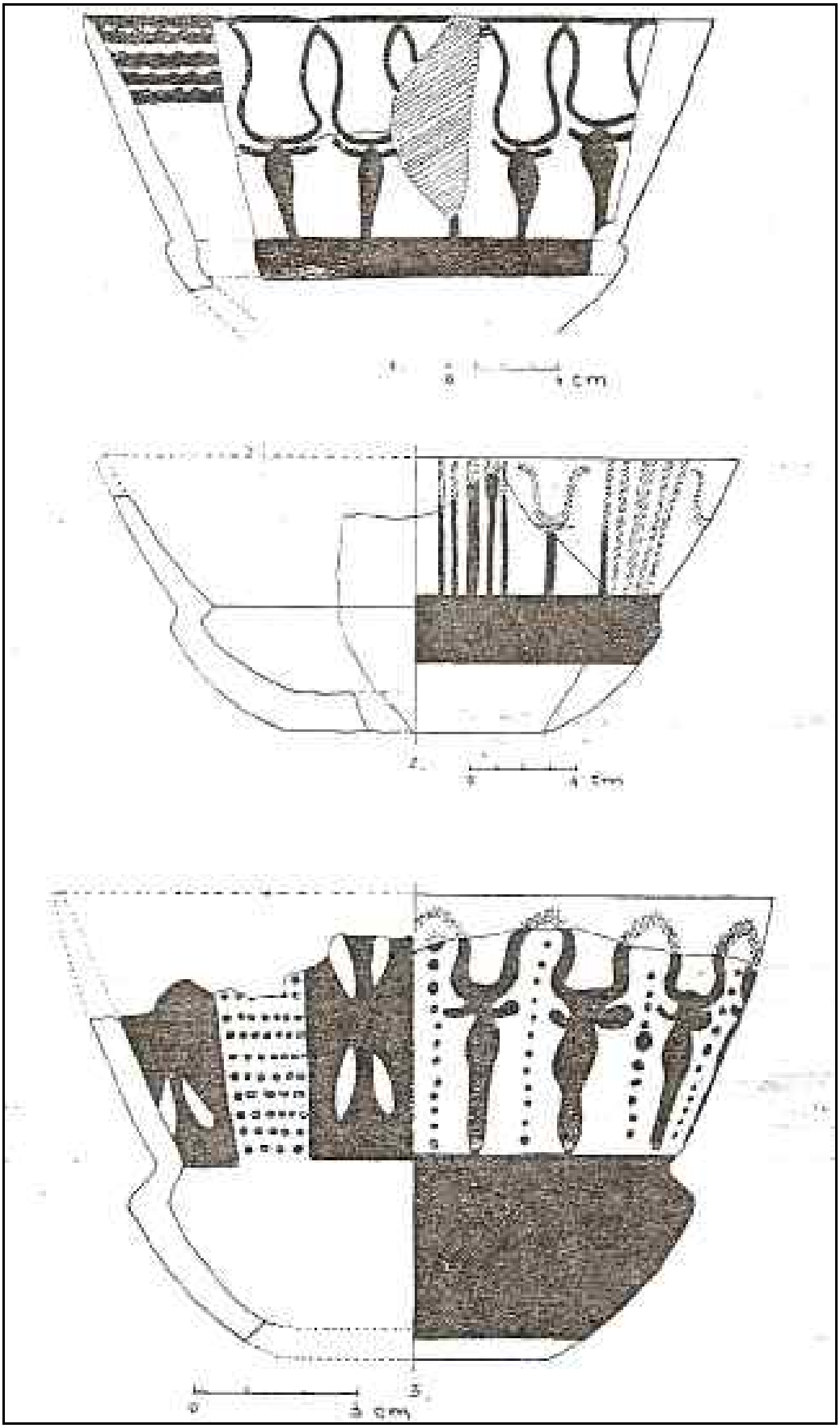
Ek 296. Levha 190

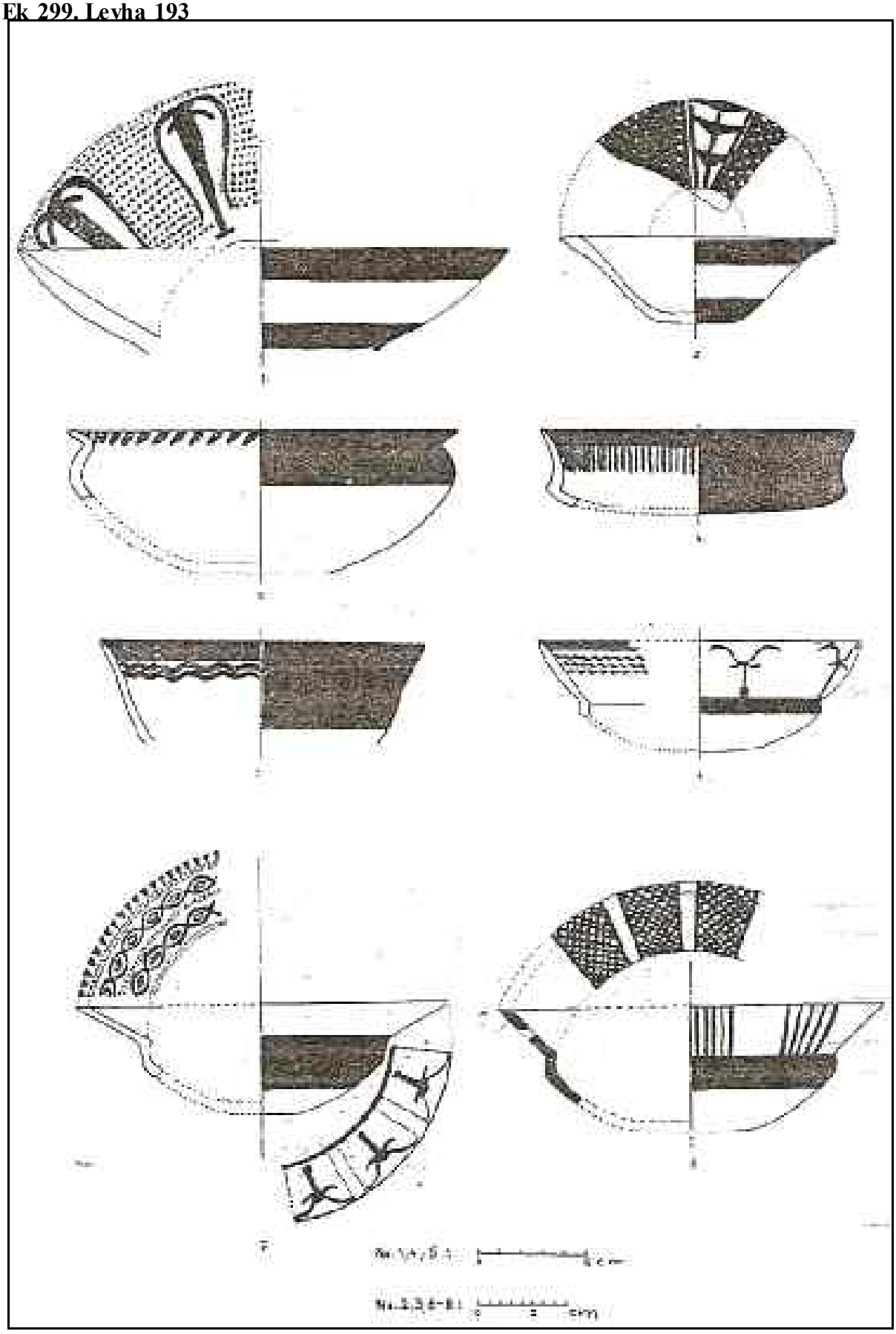
Ek 297. Levha 191

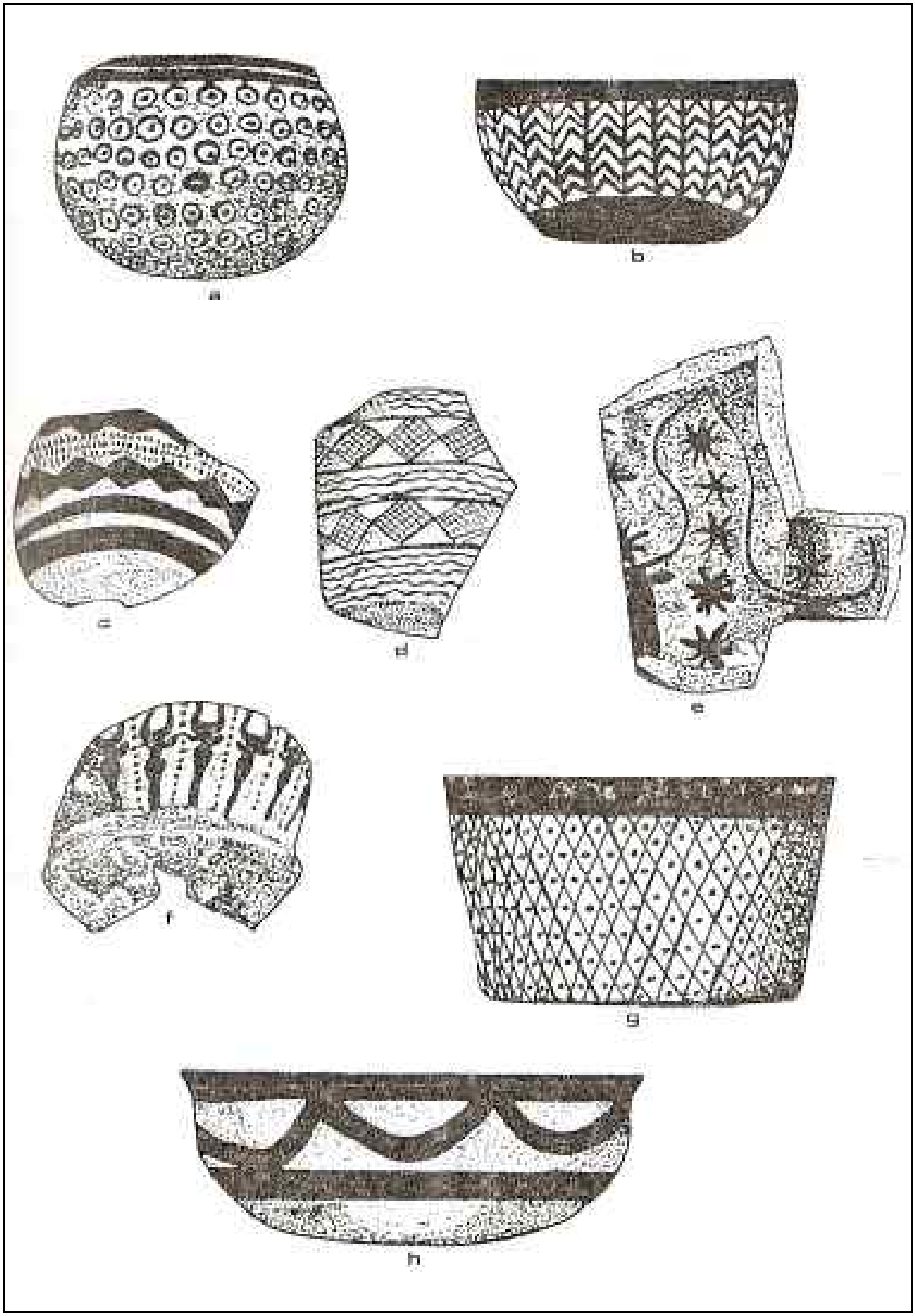
Ek 298. Levha 192

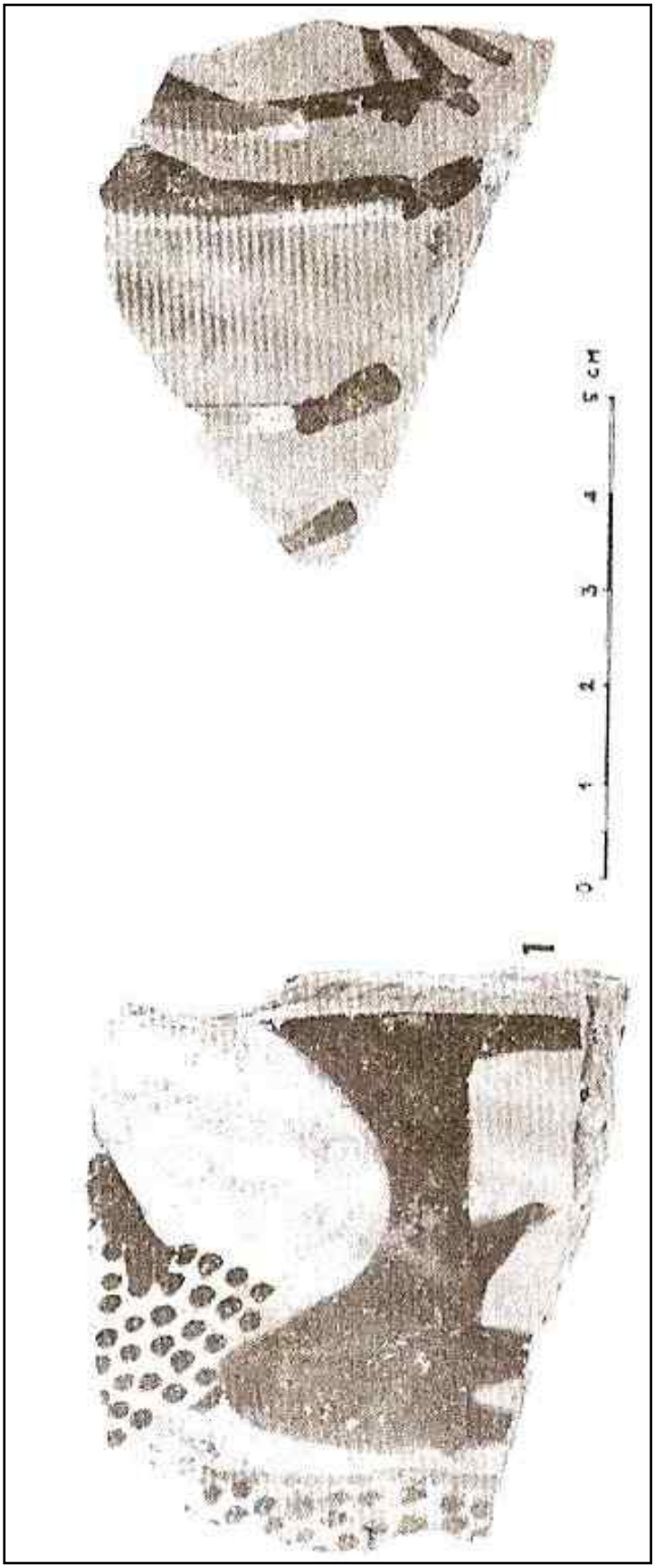
Ek 299. Levha 193

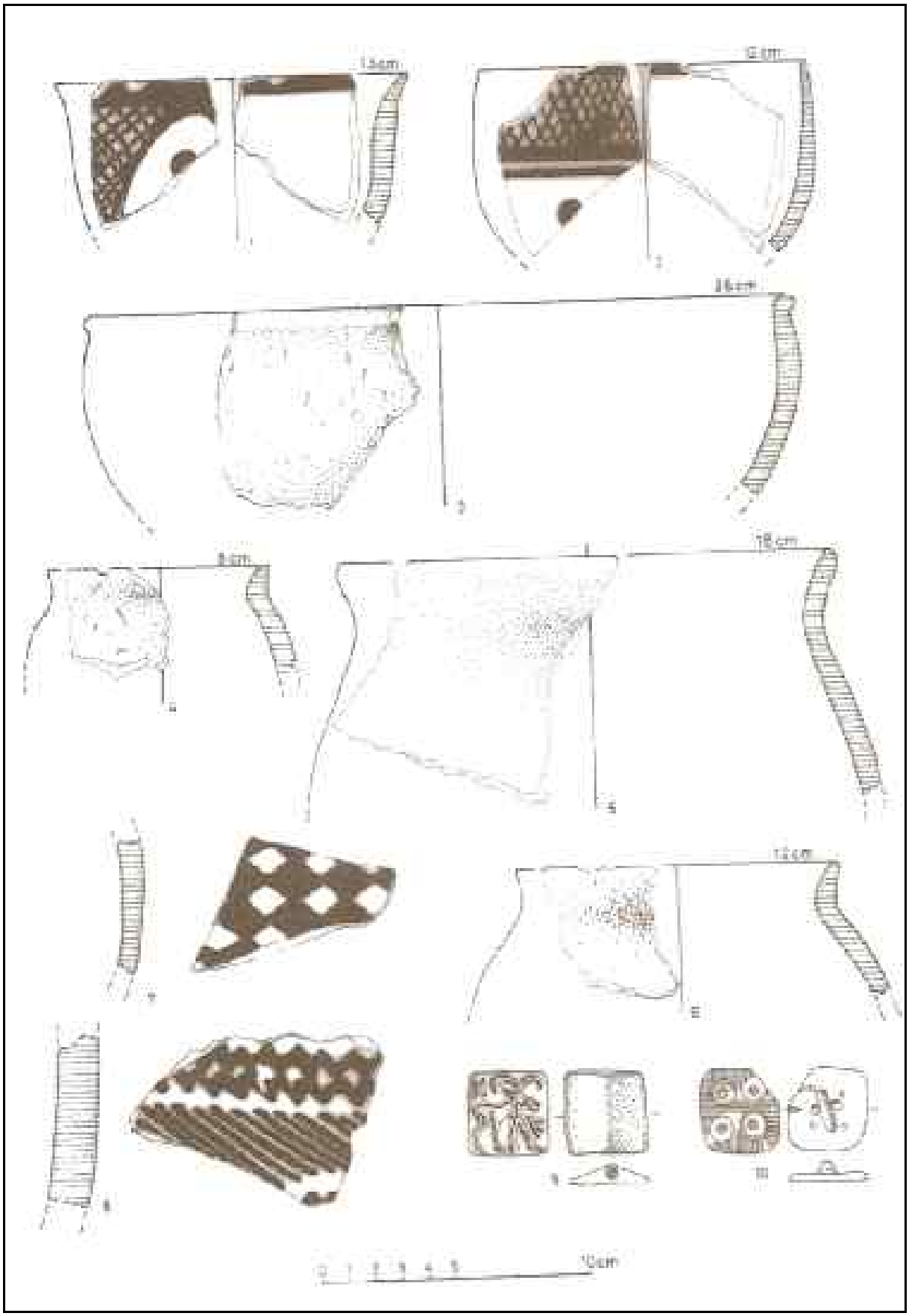
Ek 300. Levha 194

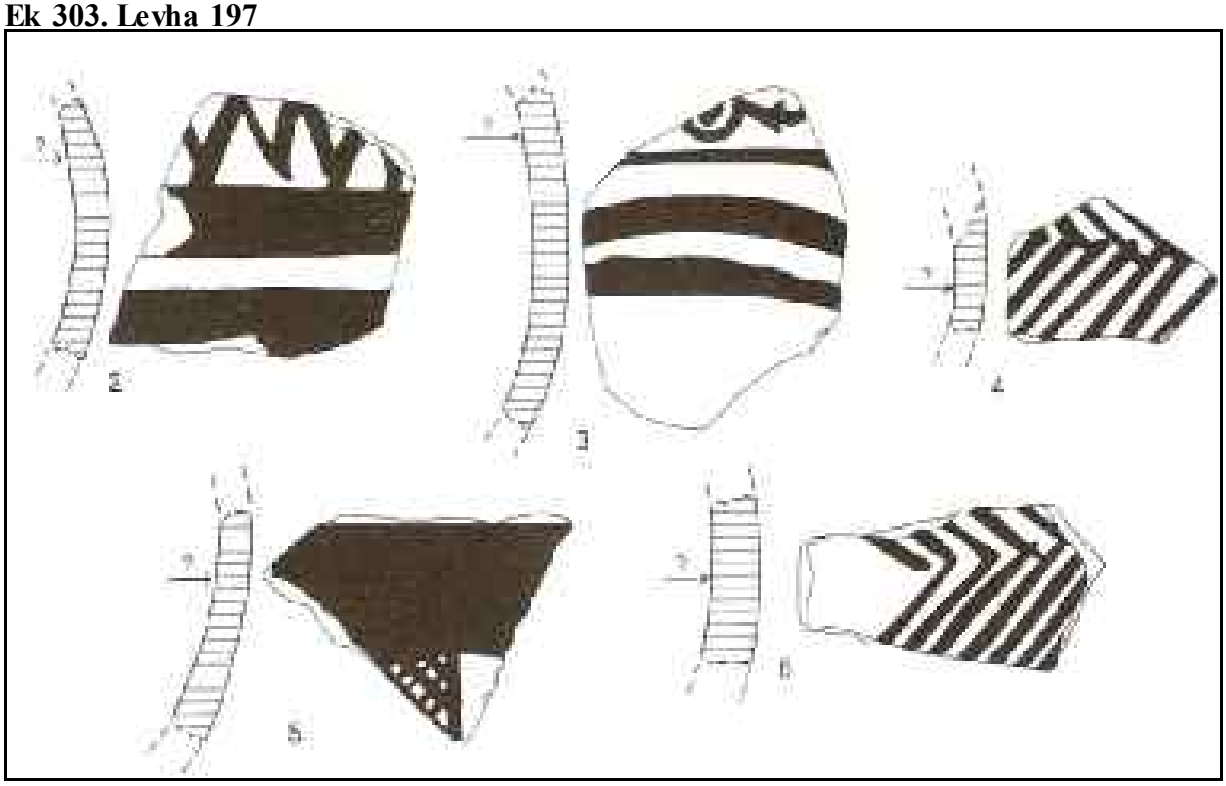
Ek 301. Levha 195

Ek 302. Levha 196

Ek 303. Levha 197

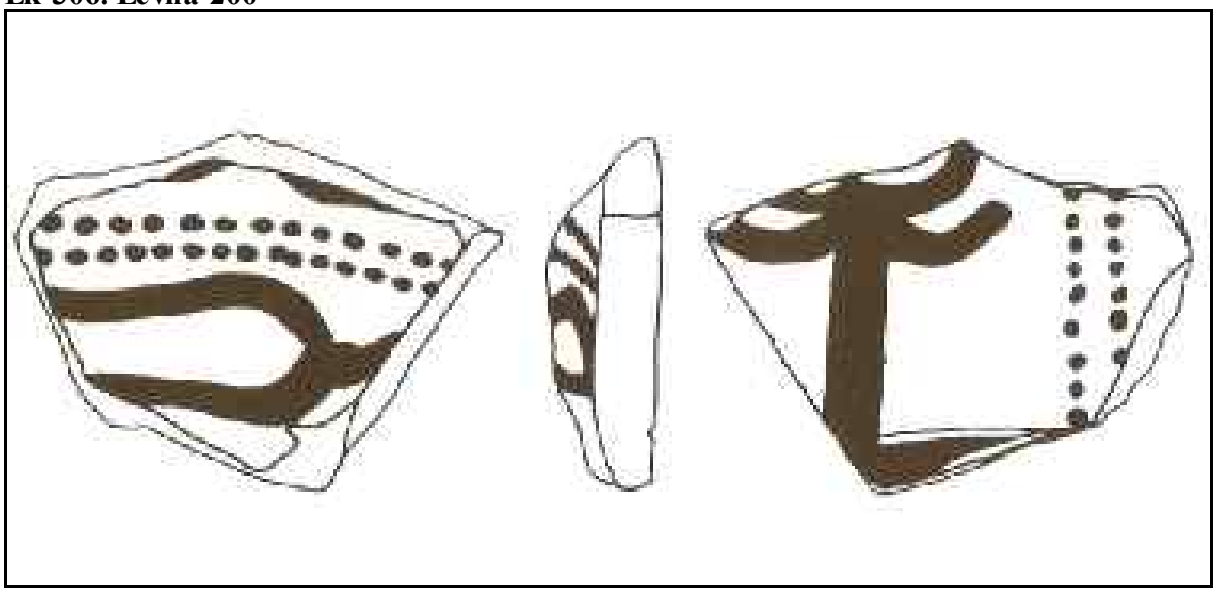
Ek 304. Levha 198

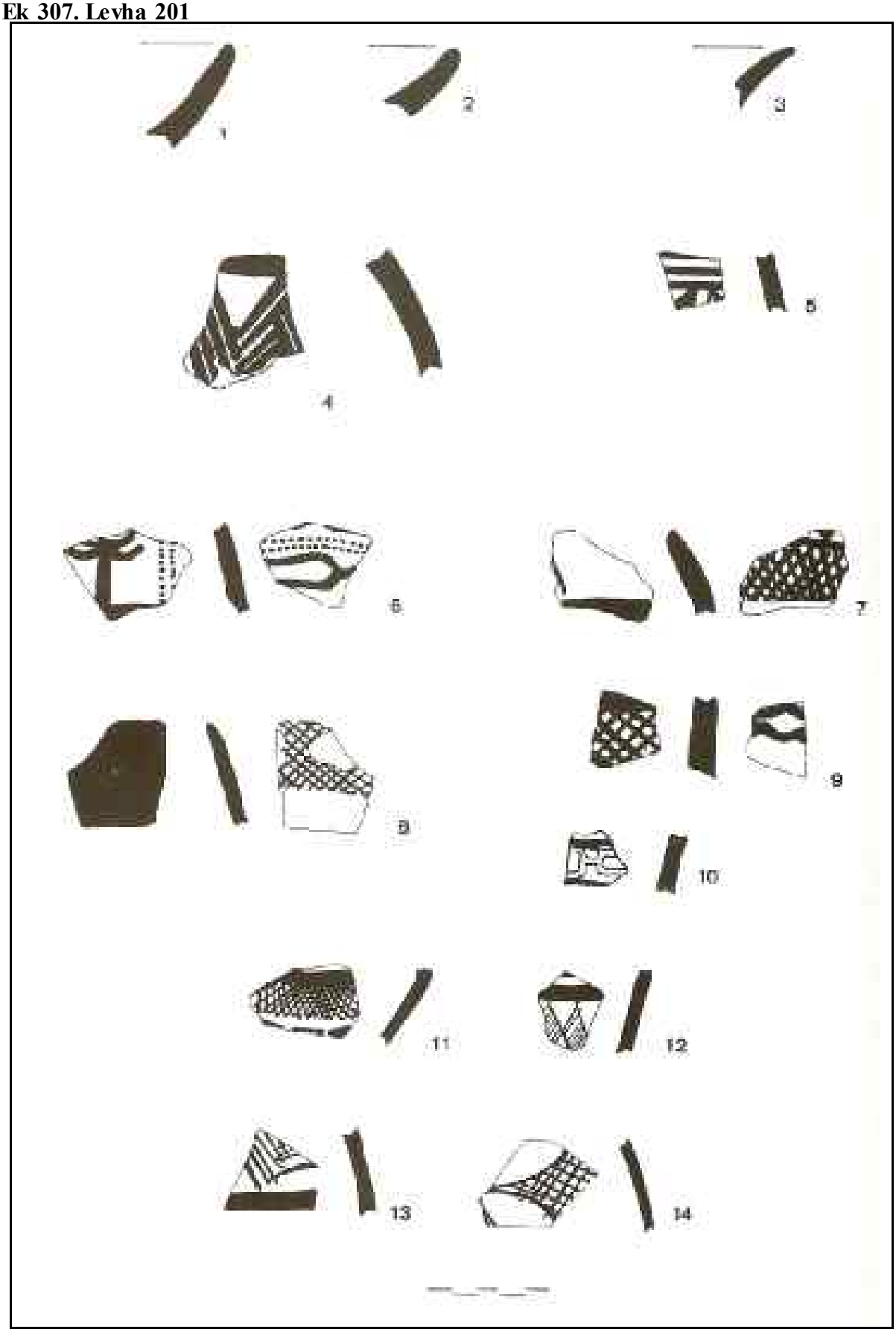
Ek 305. Levha 199

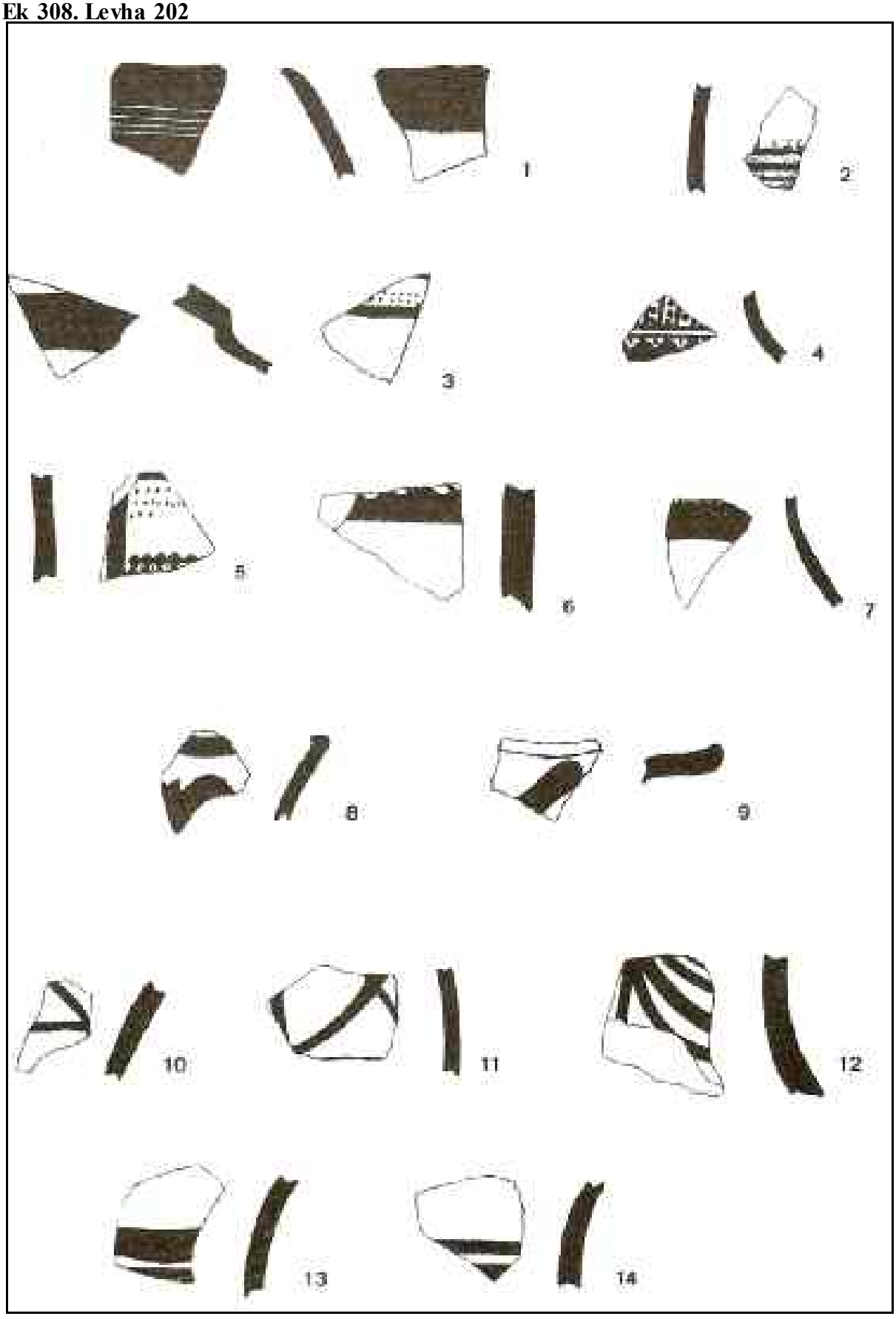
Ek 306. Levha 200

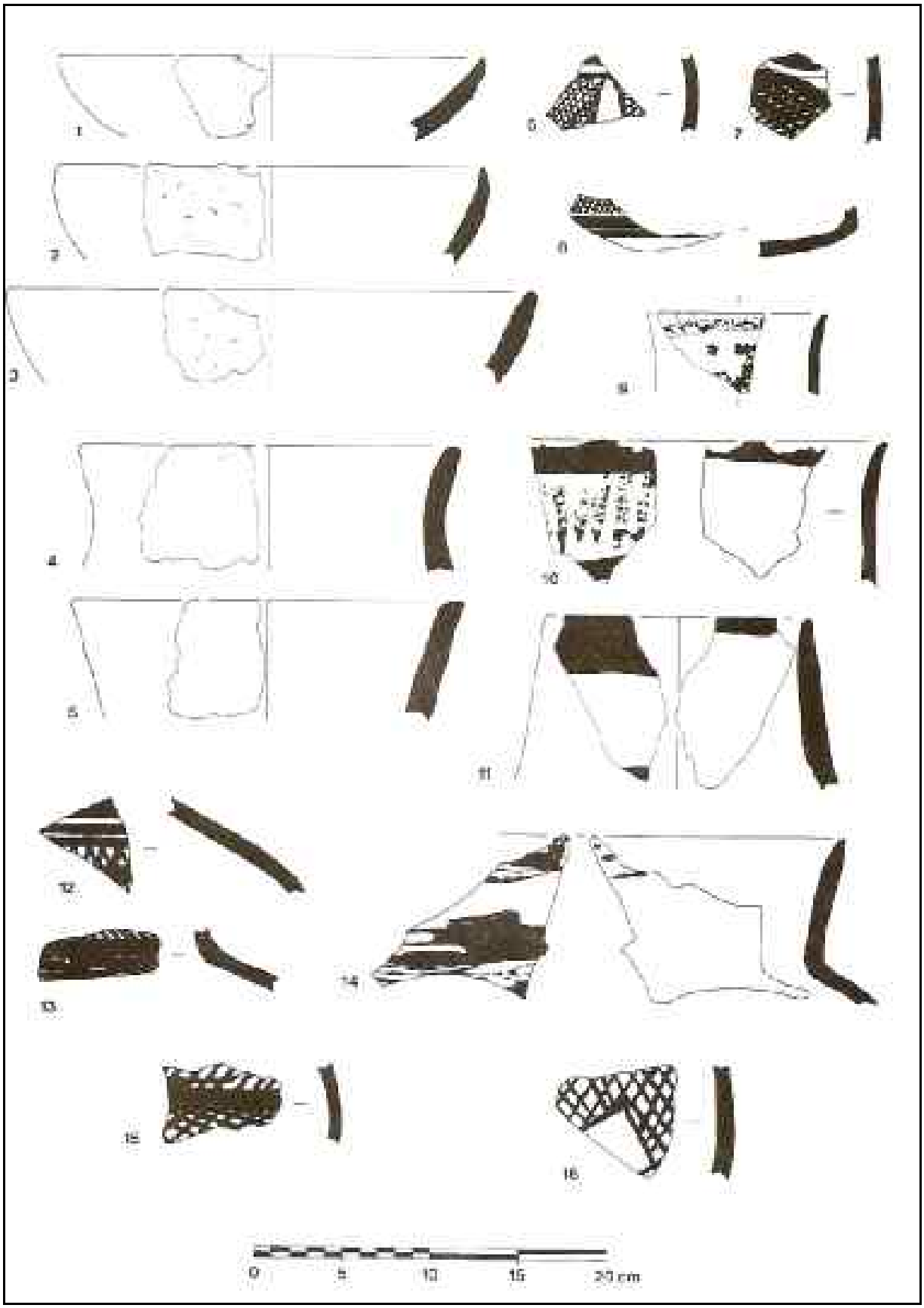
Ek 307. Levha 201

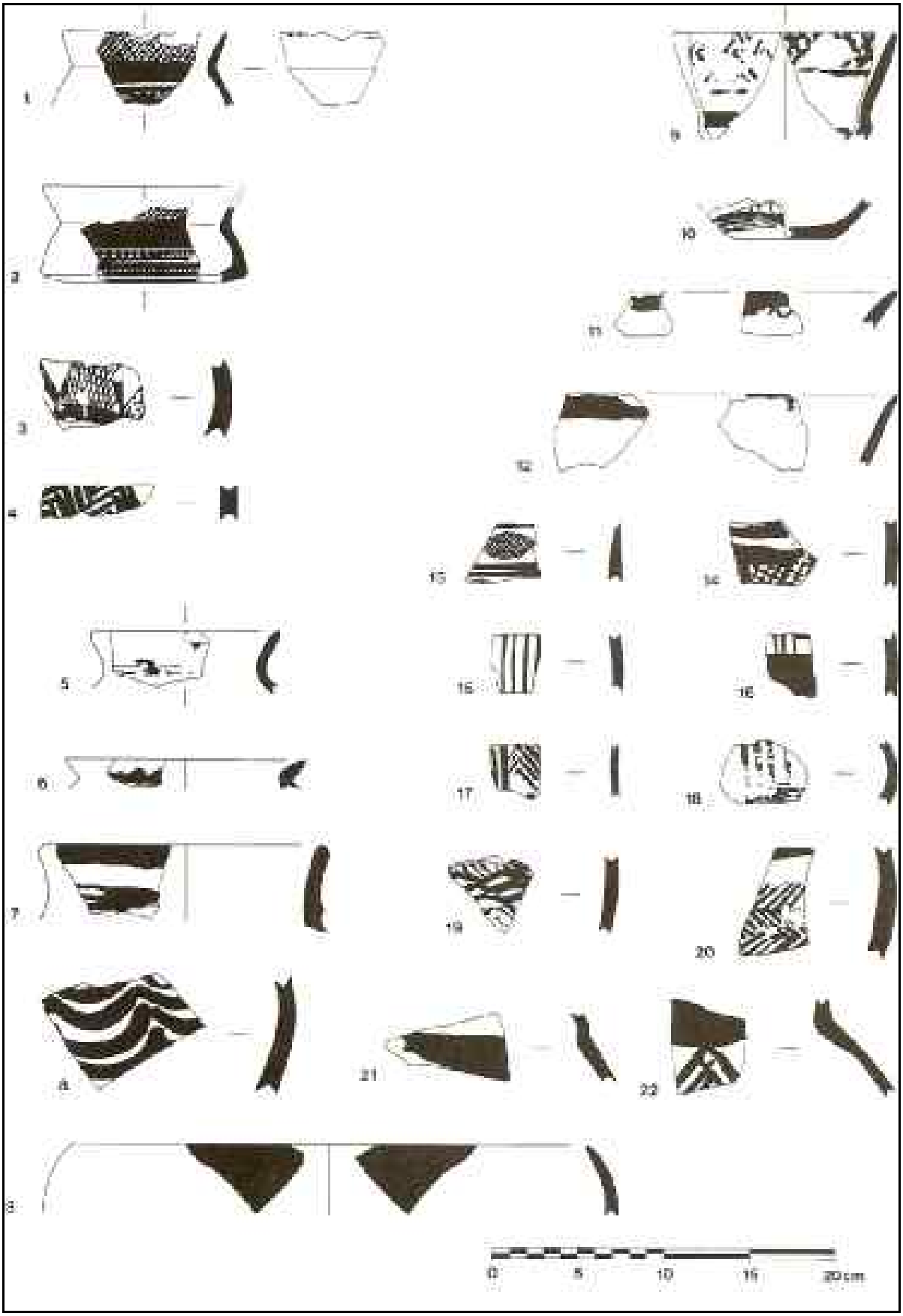
Ek 308. Levha 202

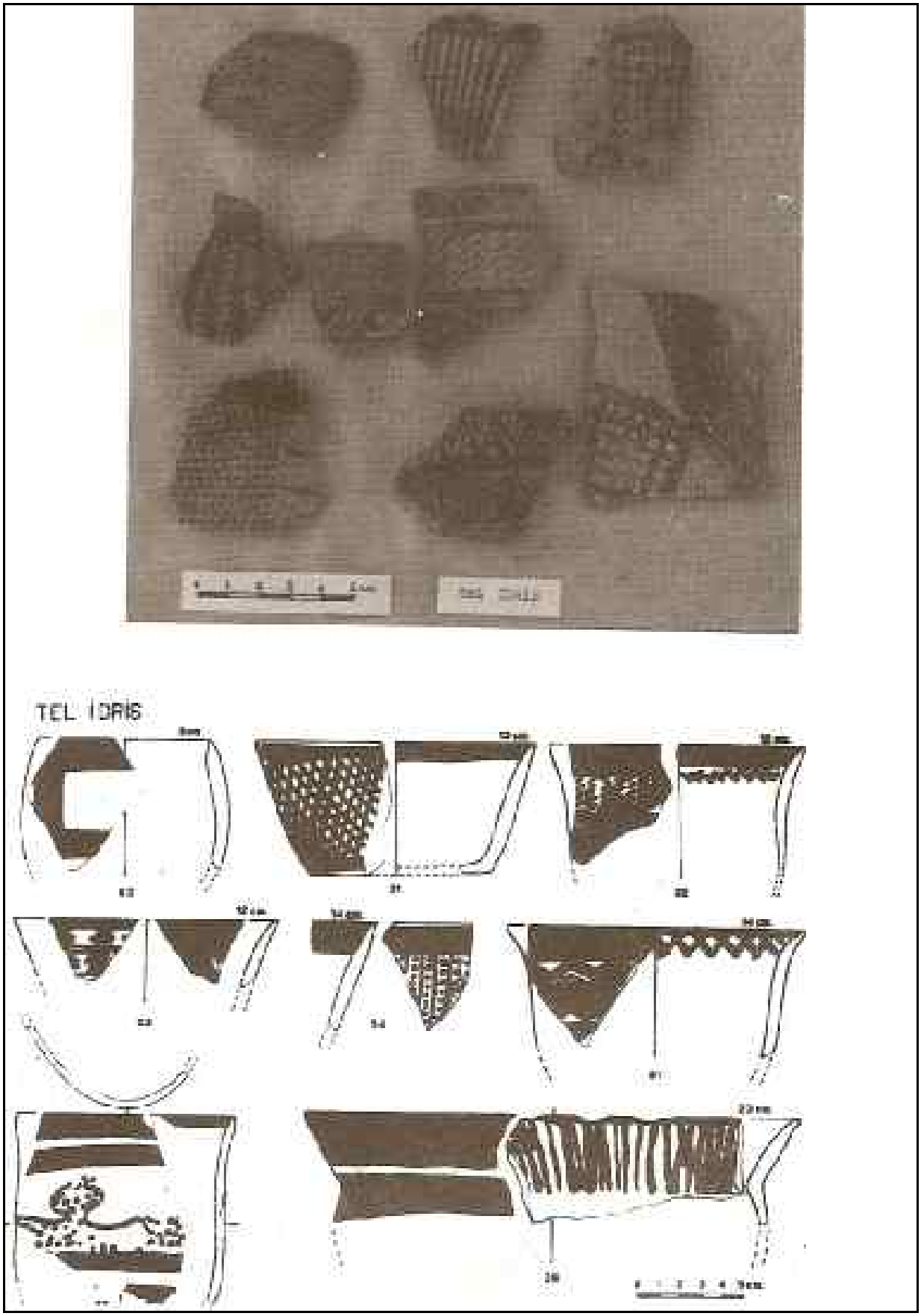
Ek 309. Levha 203

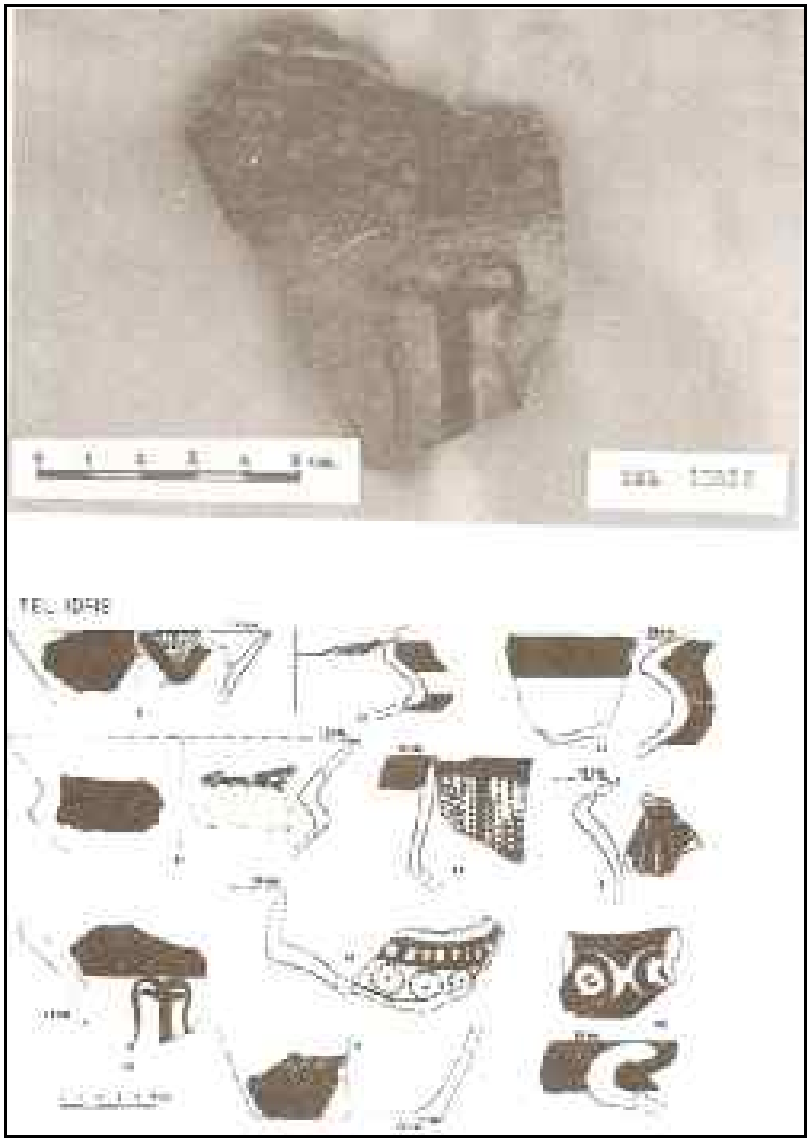
Ek 310. Levha 204

Ek 311. Levha 205

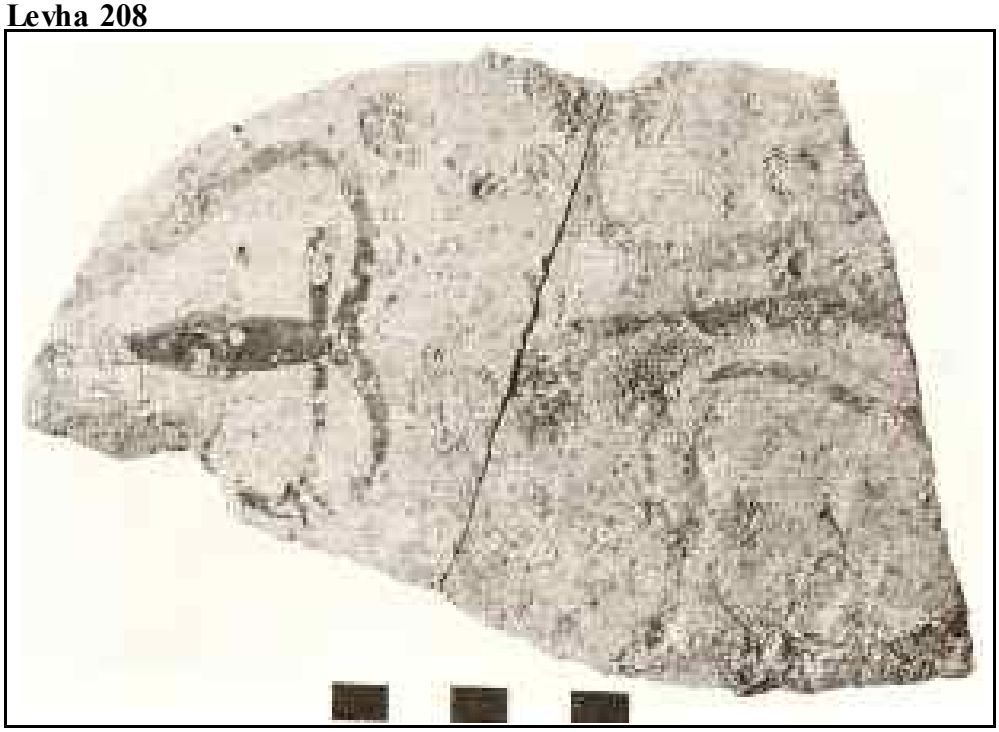
Ek 312. Levha 206

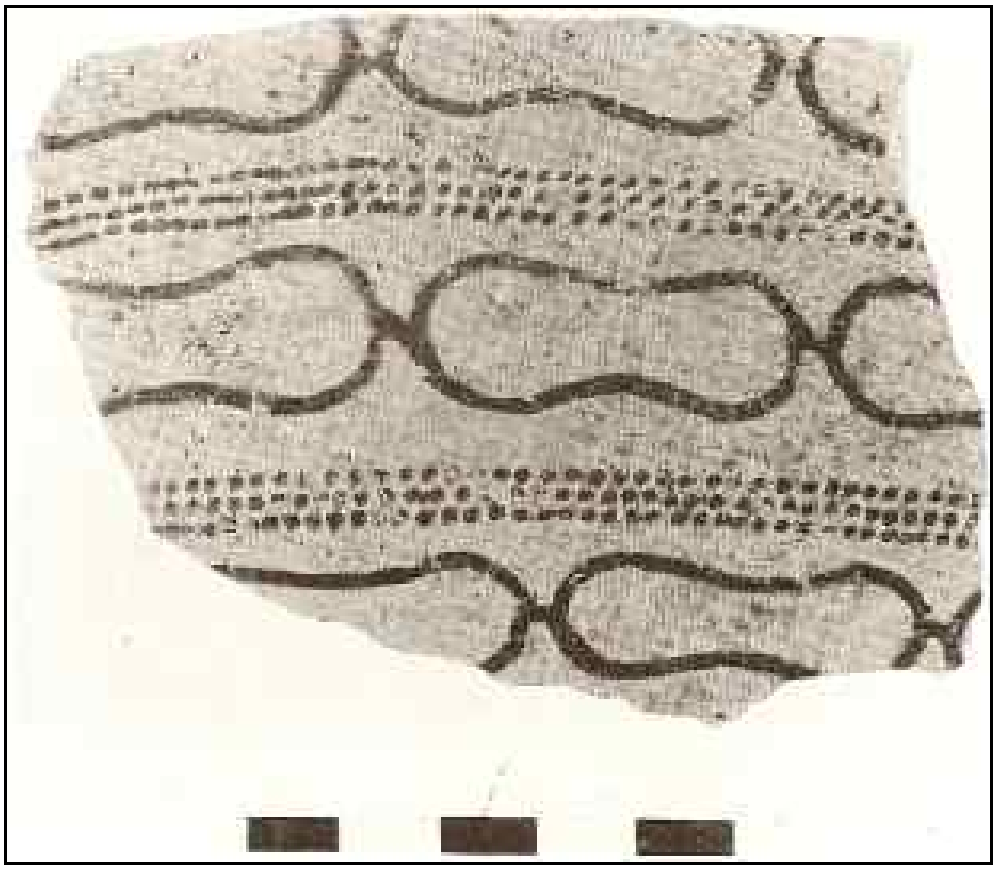
Ek 313. Levha 207

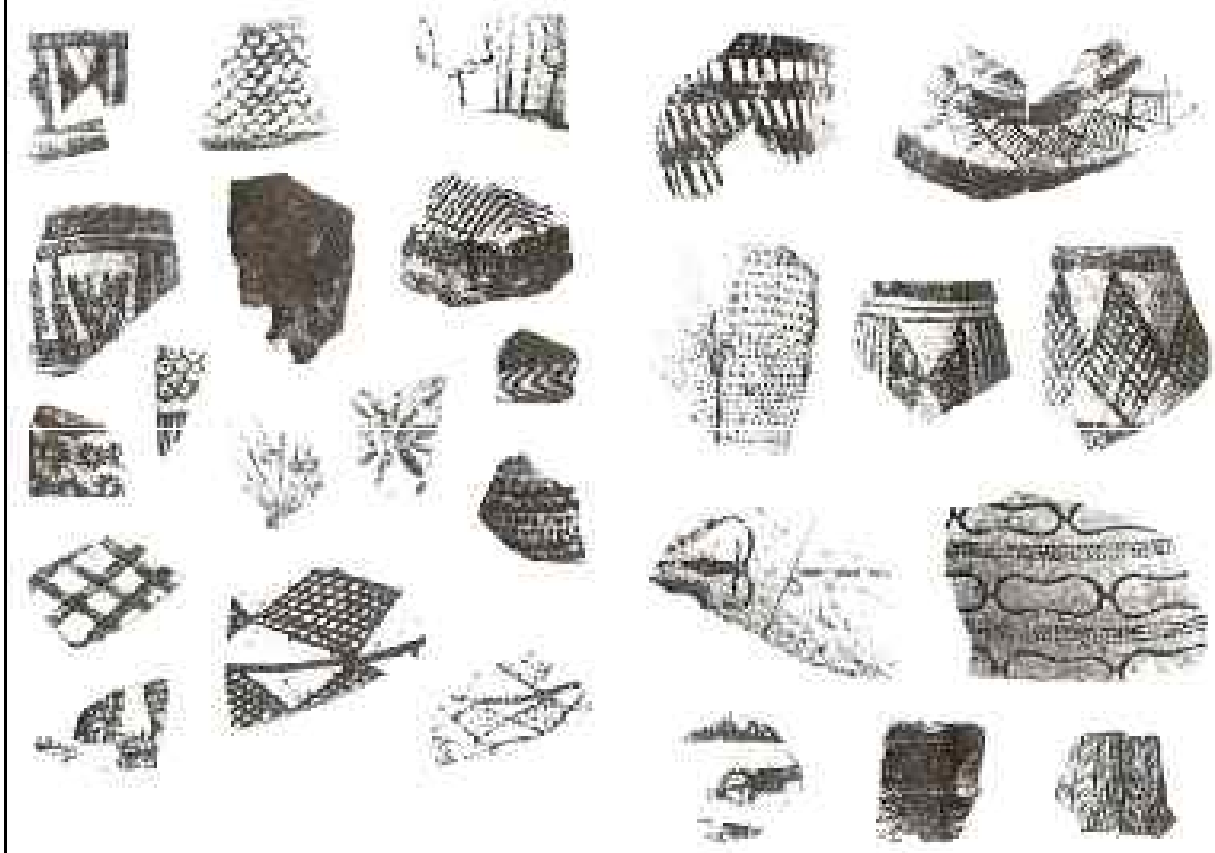
Ek 314. Levha 208

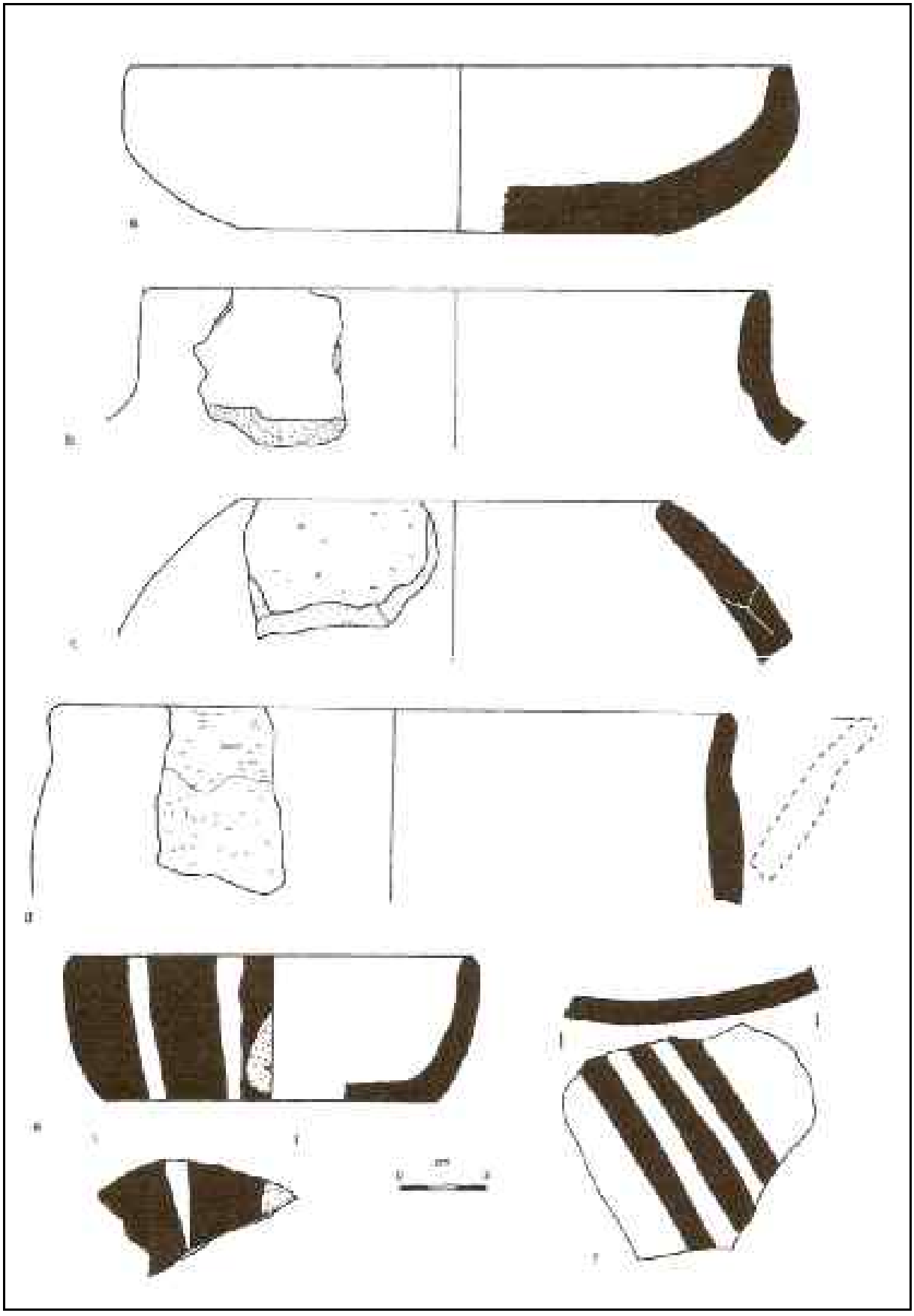
Ek 315. Levha 209

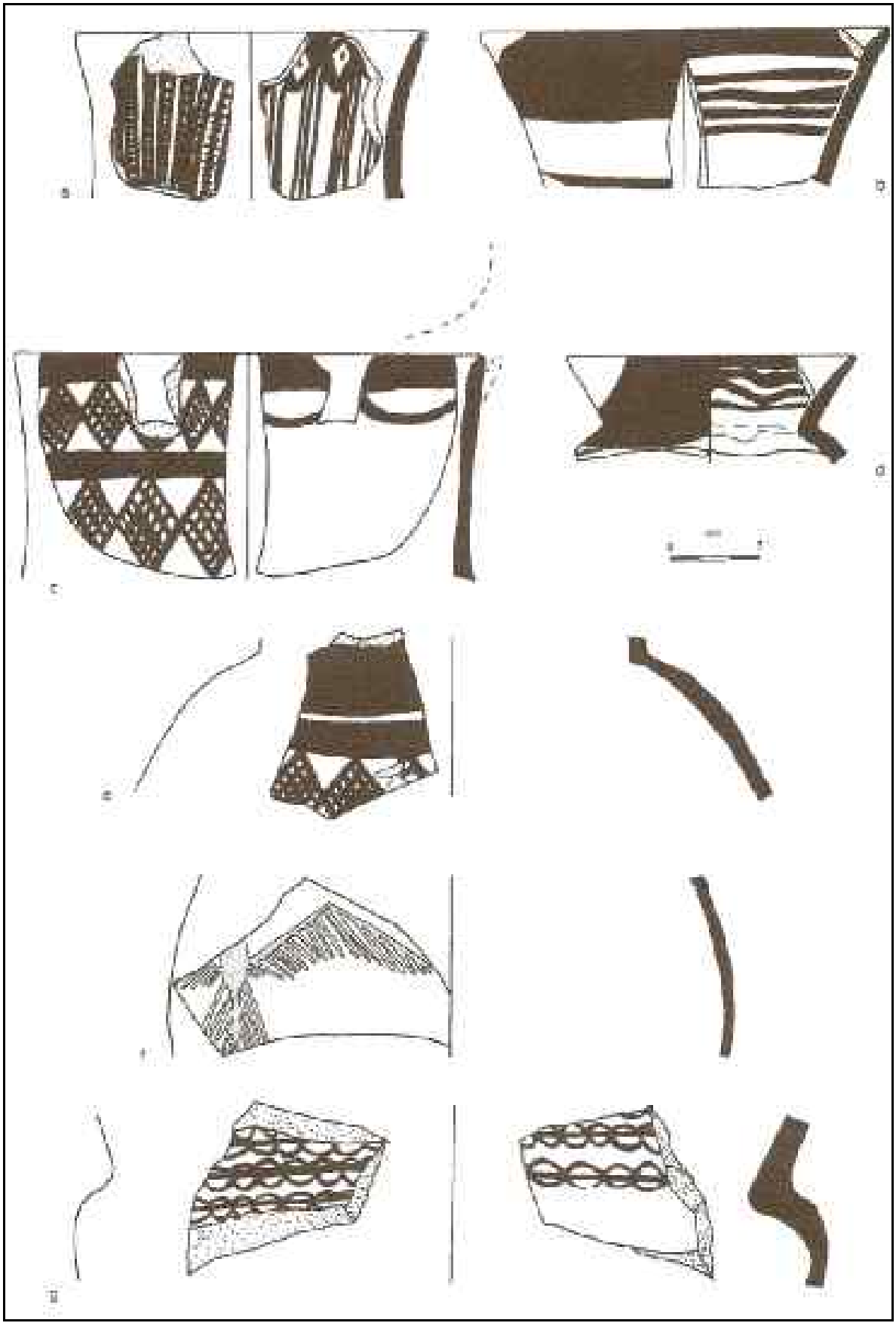
Ek 316. Levha 210

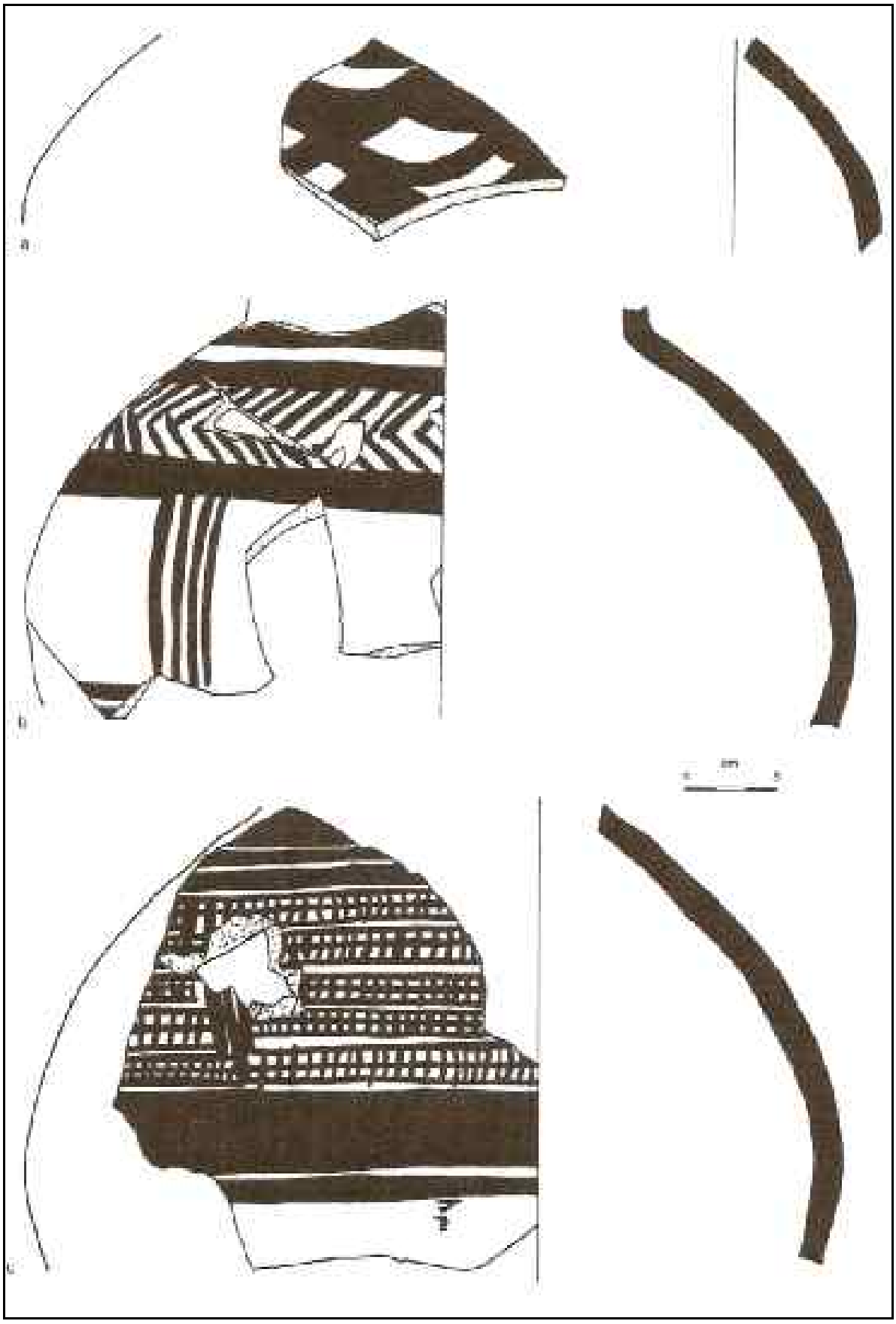
Ek 317. Levha 211

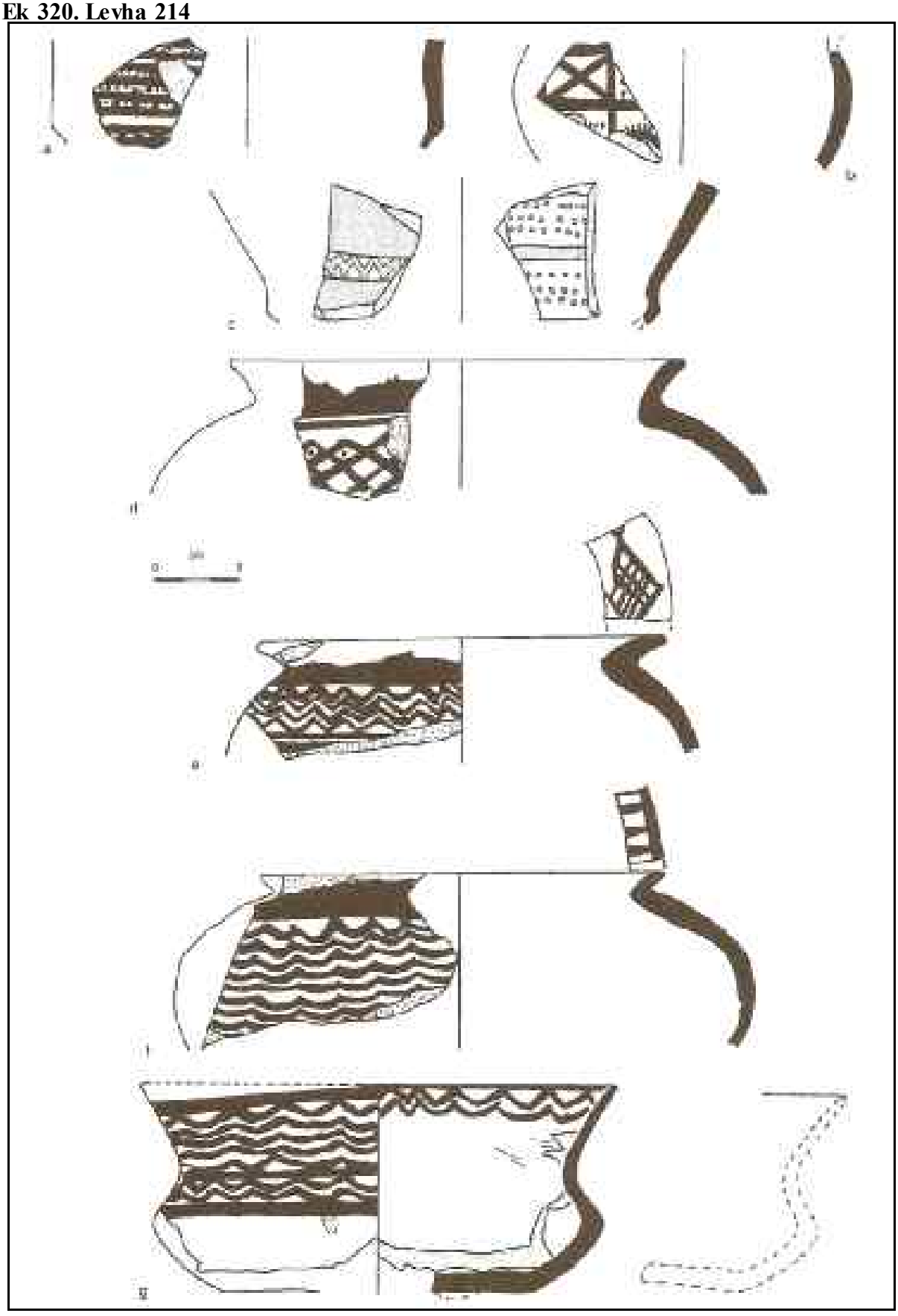
Ek 318. Levha 212

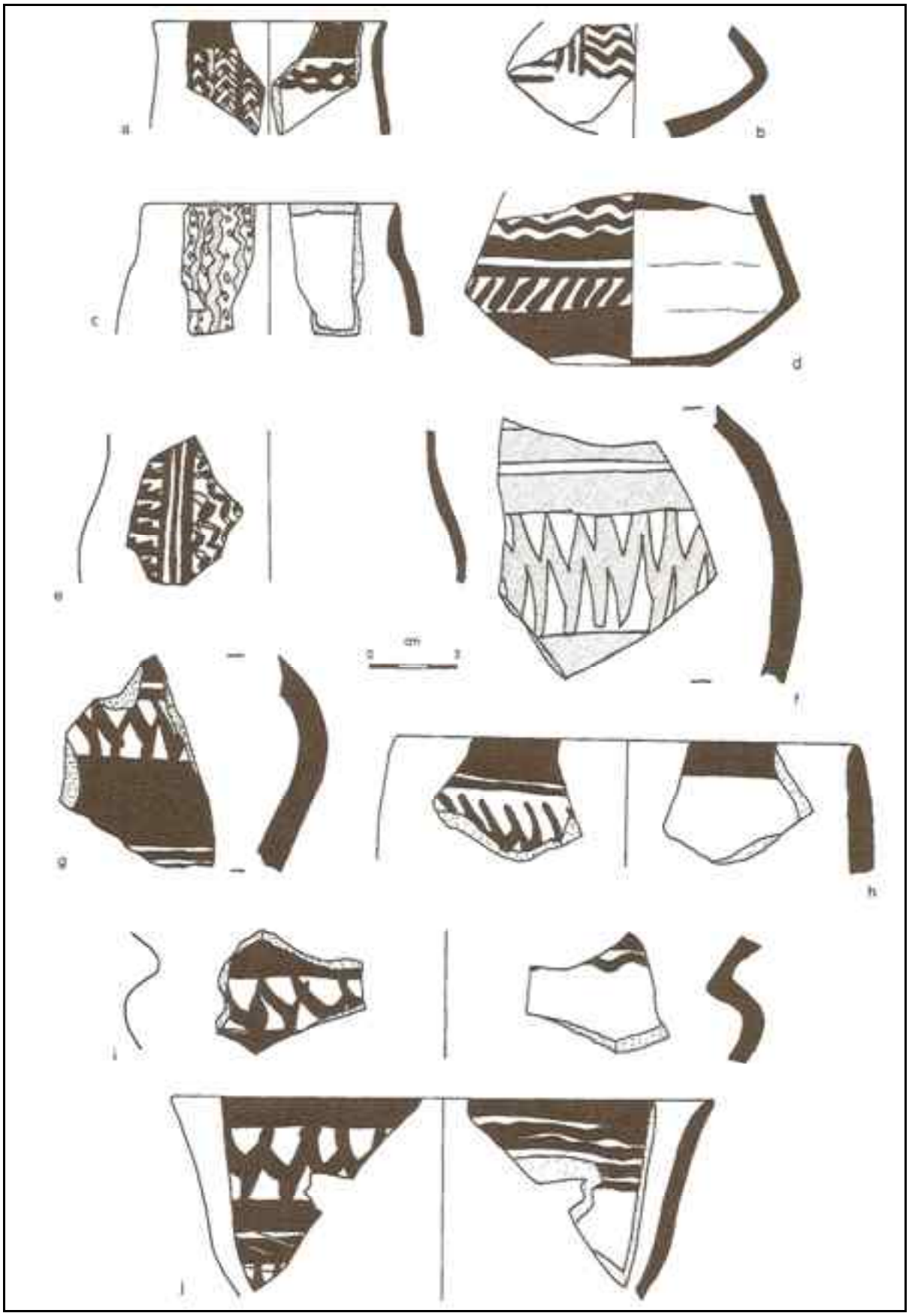
Ek 319. Levha 213

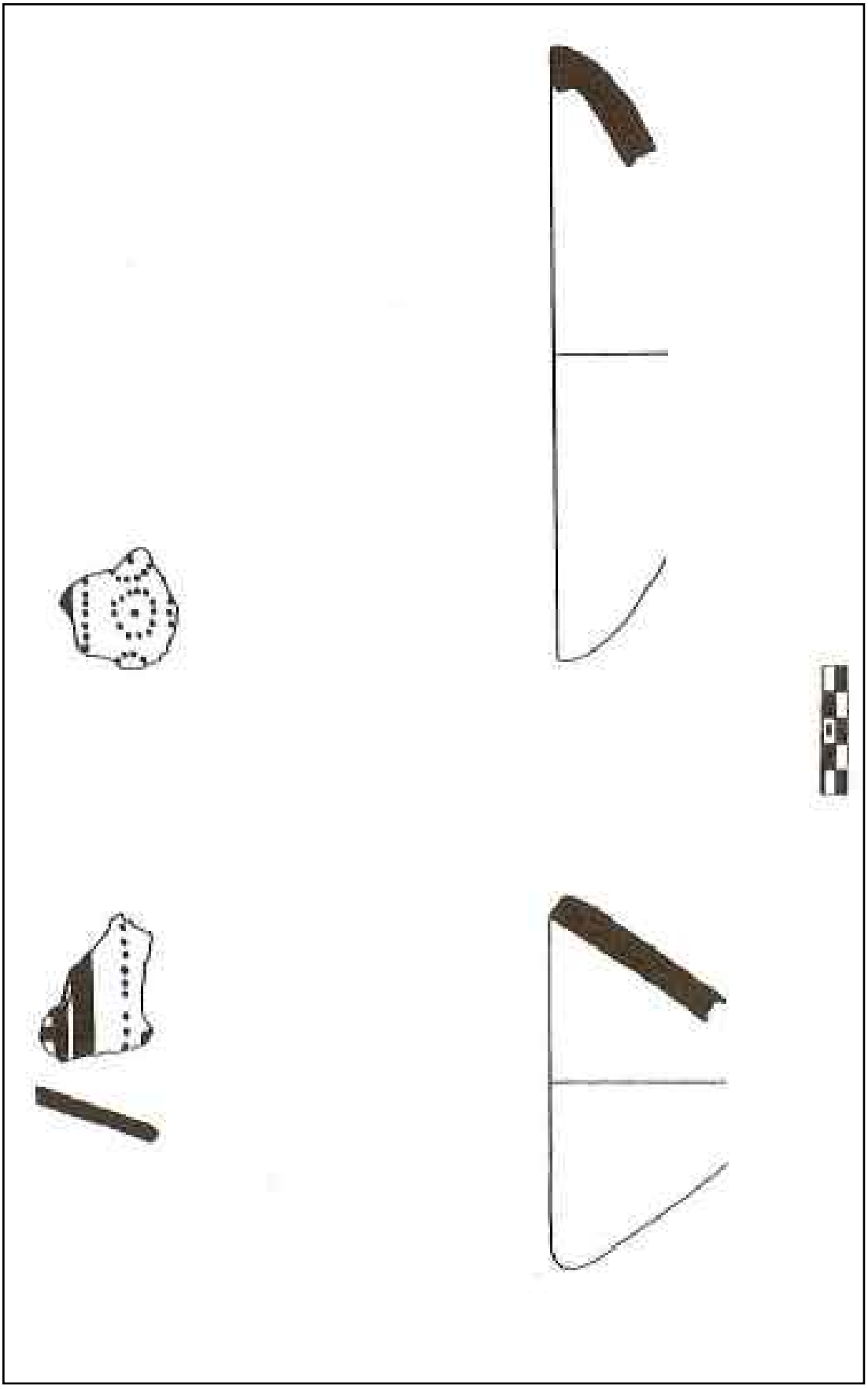
Ek 320. Levha 214

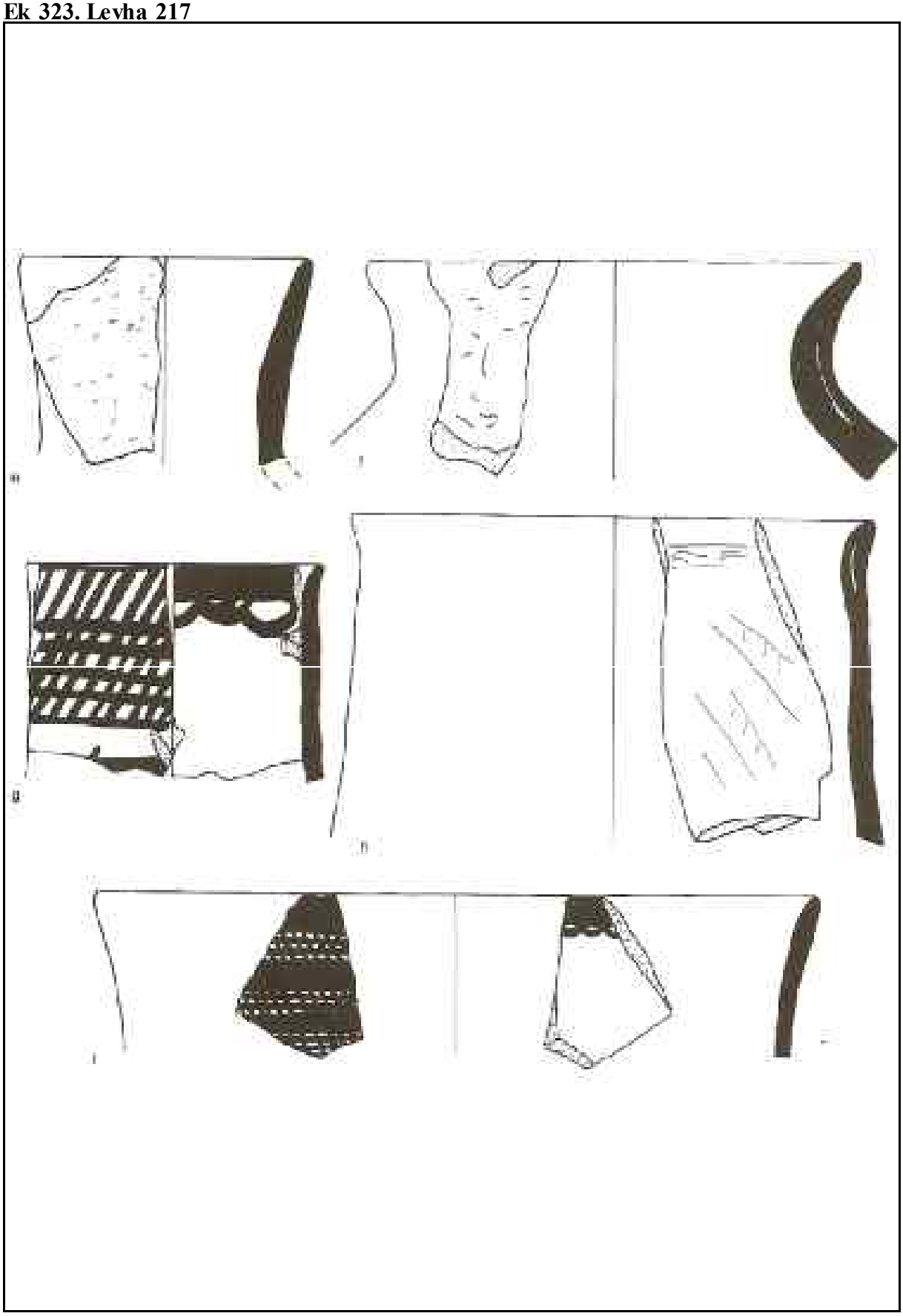
Ek 321. Levha 215

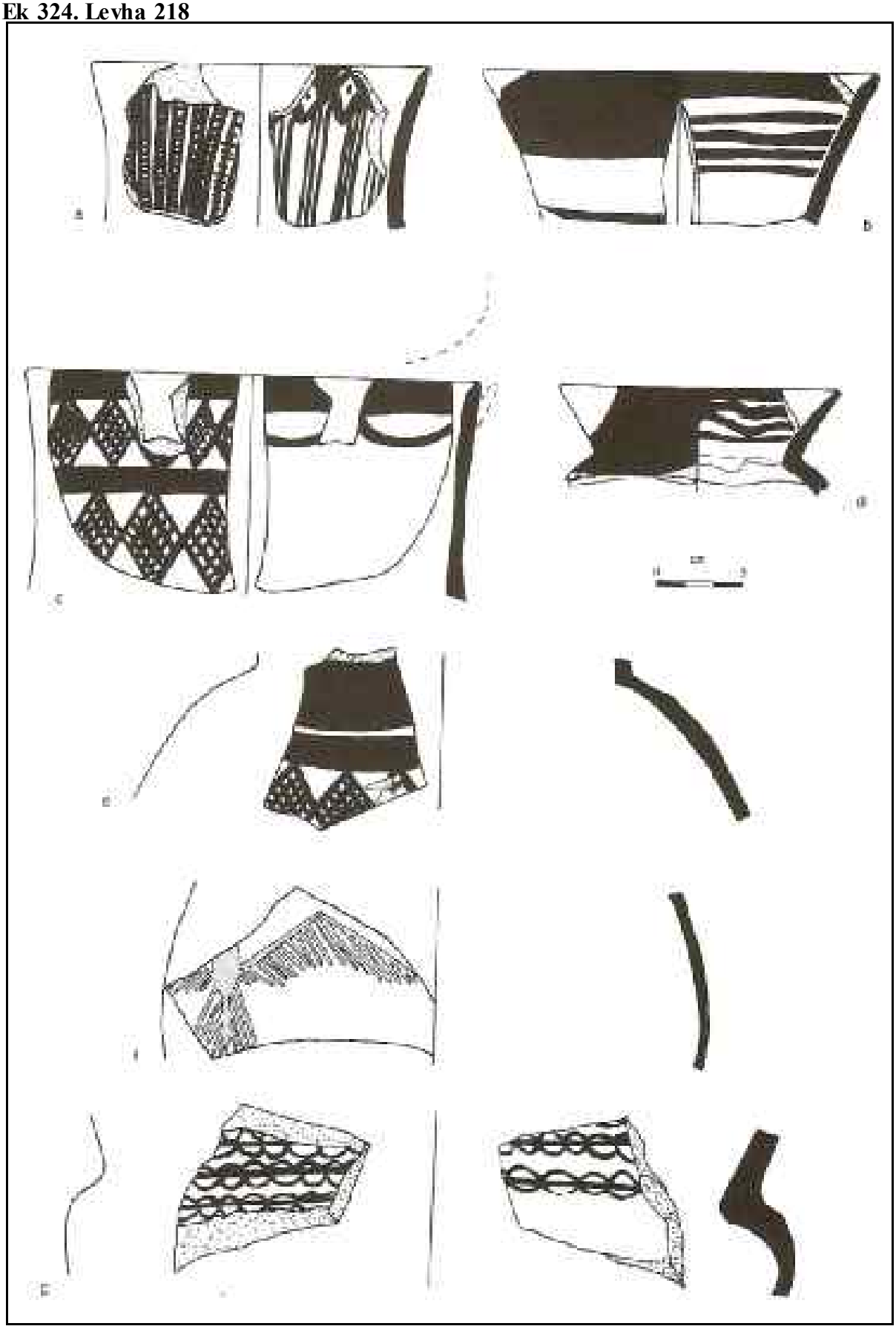
Ek 322. Levha 216

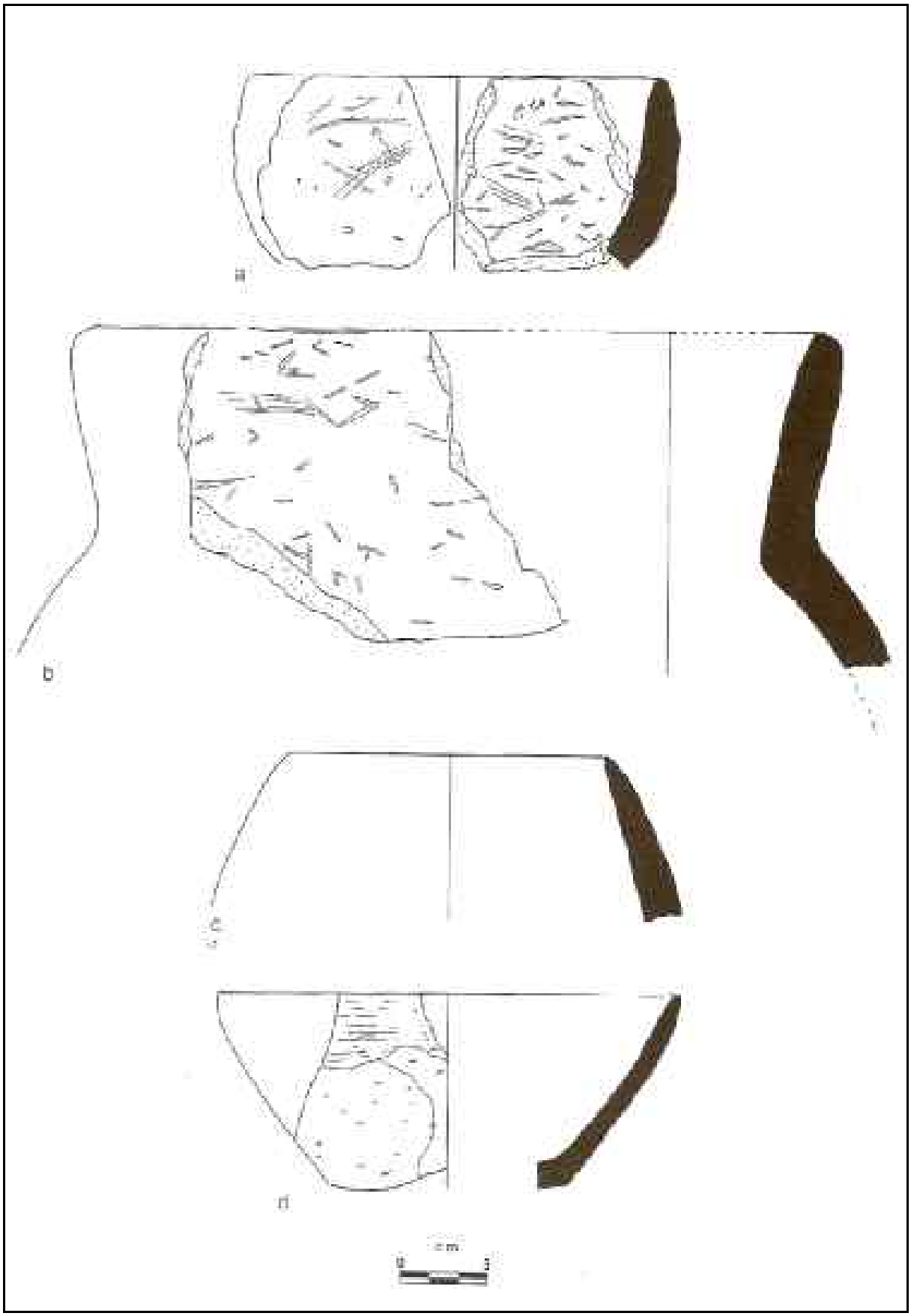
Ek 323. Levha 217

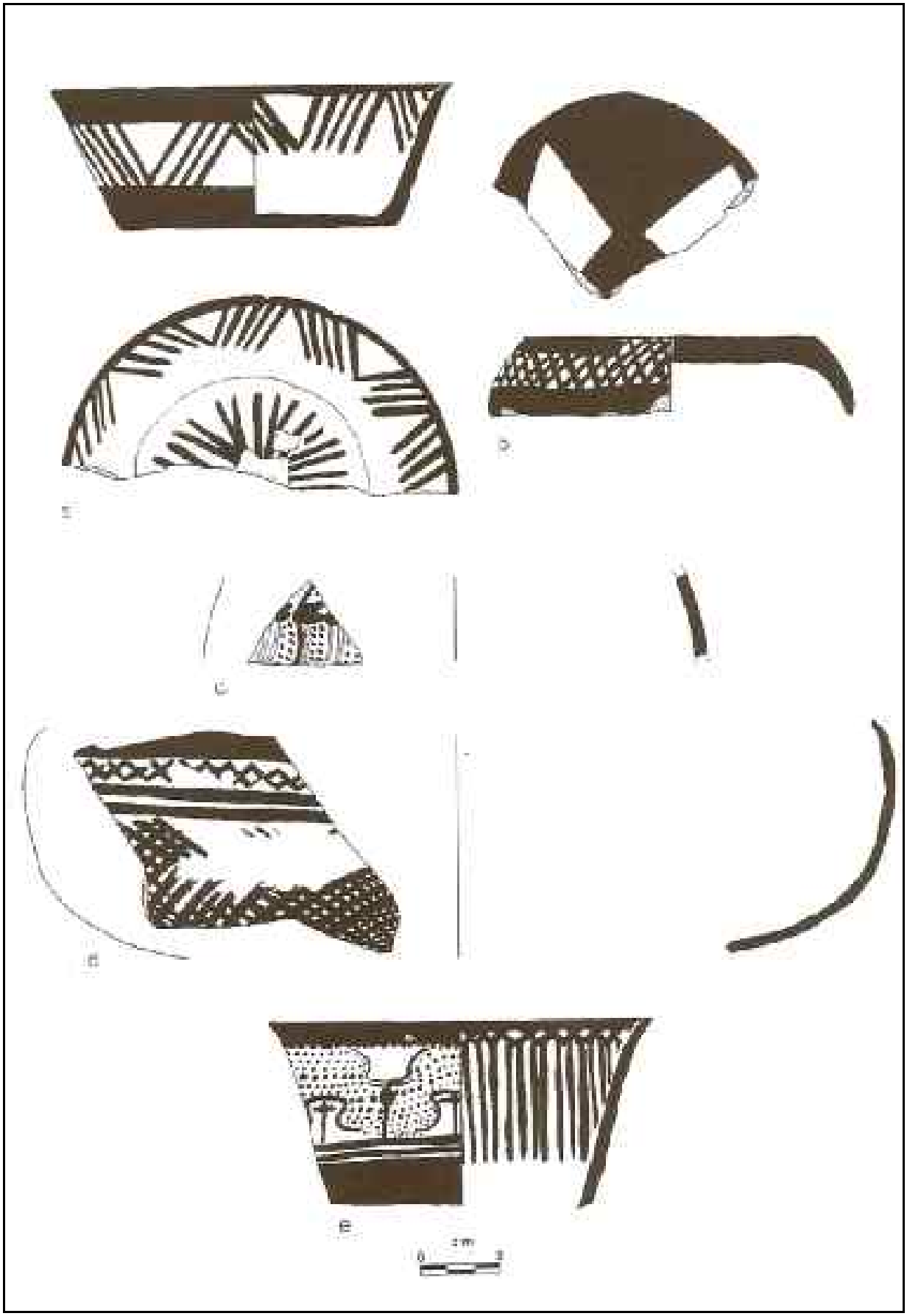
Ek 324. Levha 218

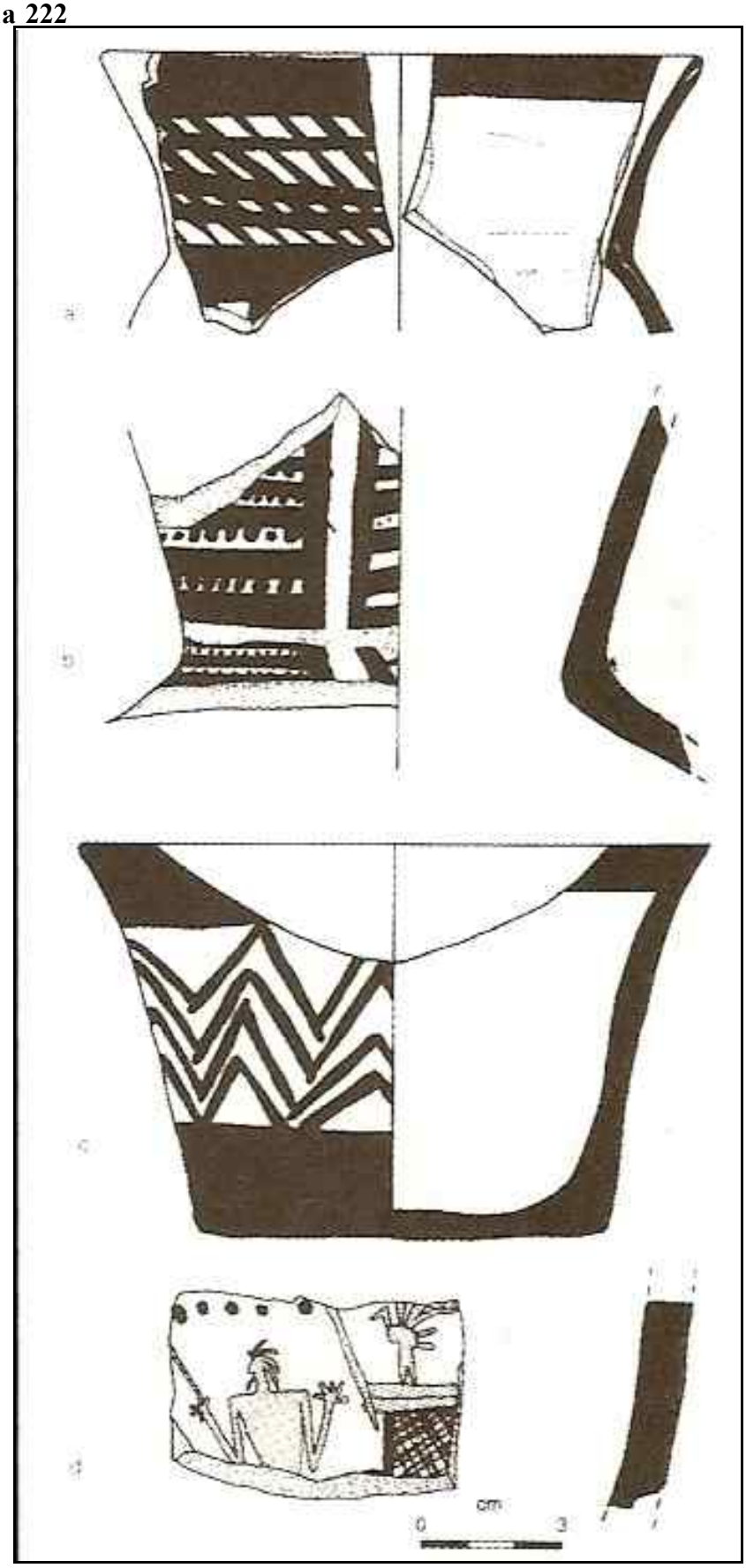
Ek 325. Levha 219

Ek 326-327. Levha 220-221

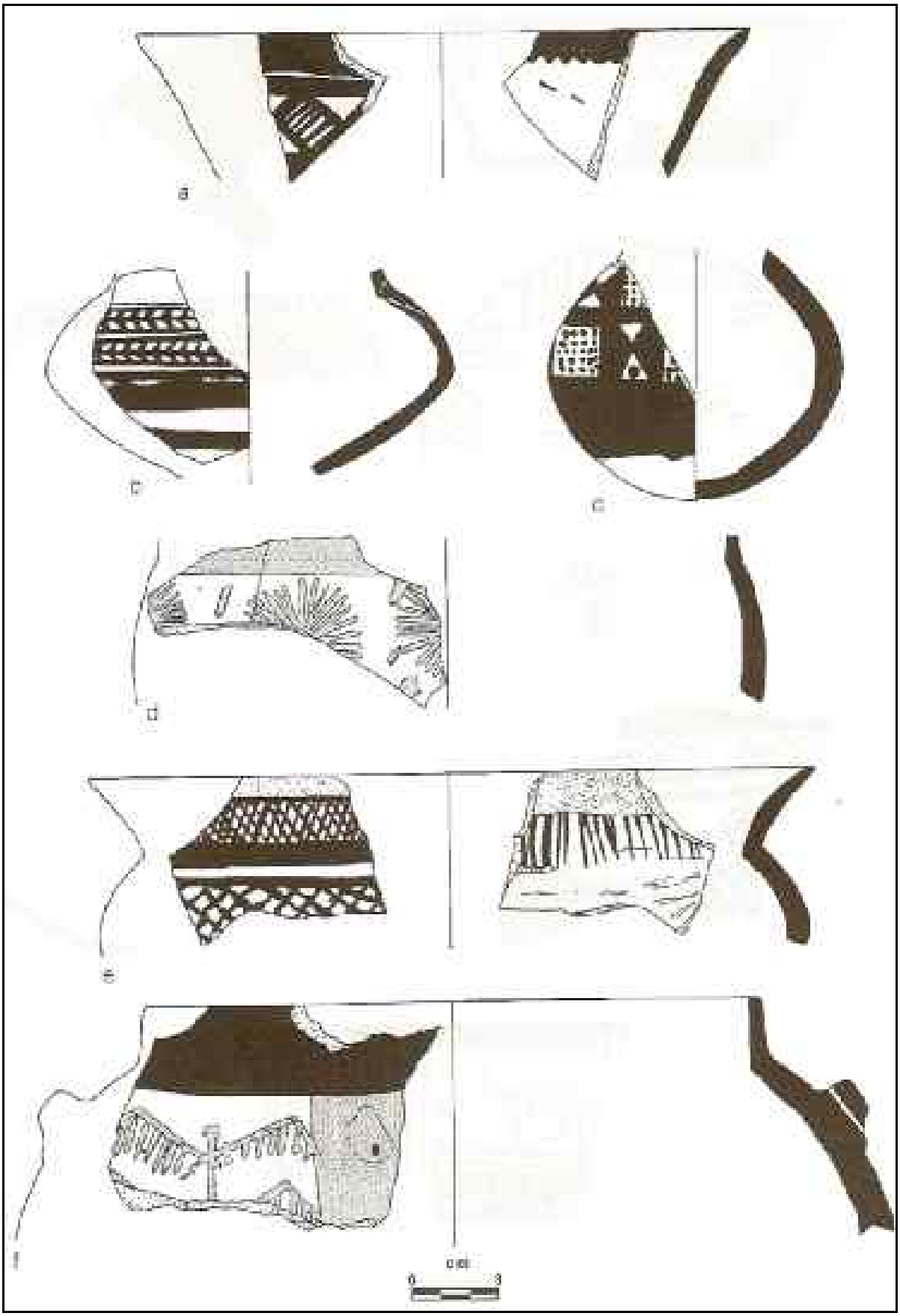
Ek 328. Levha 222

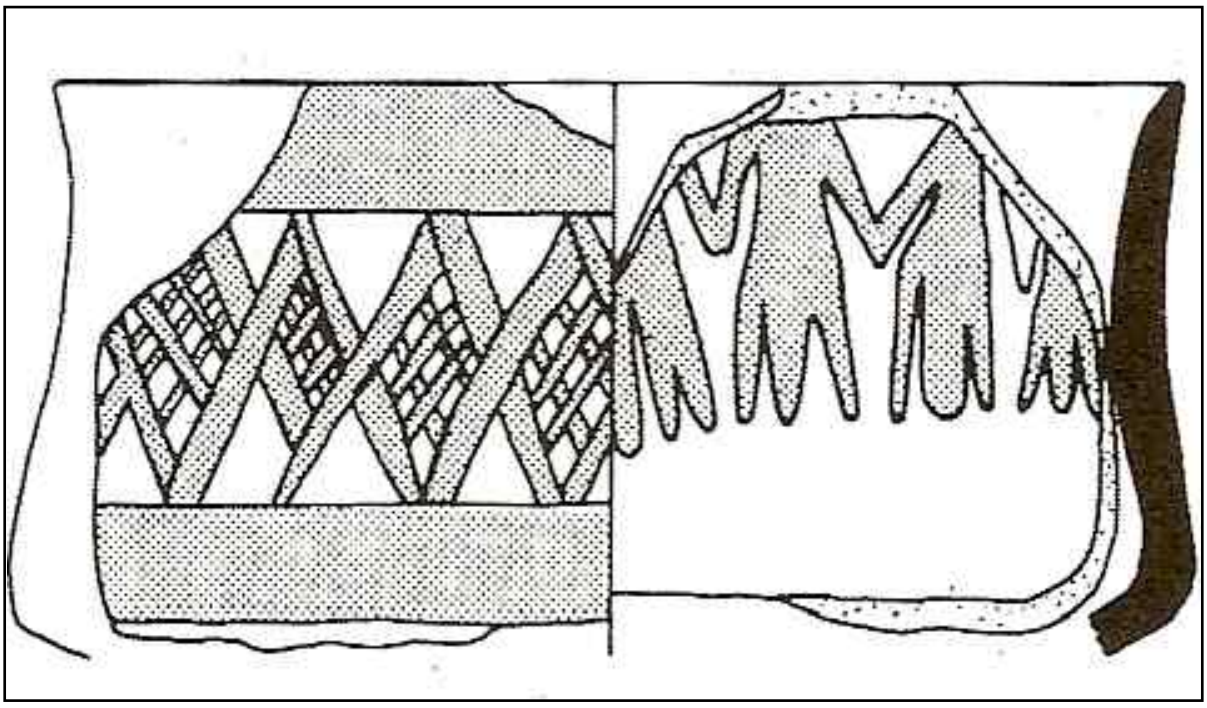
Ek 329. Levha 223

Ek 330. Levha 224

Ek 331. Levha 225

Ek 332. Levha 226

Ek 333. Levha 227

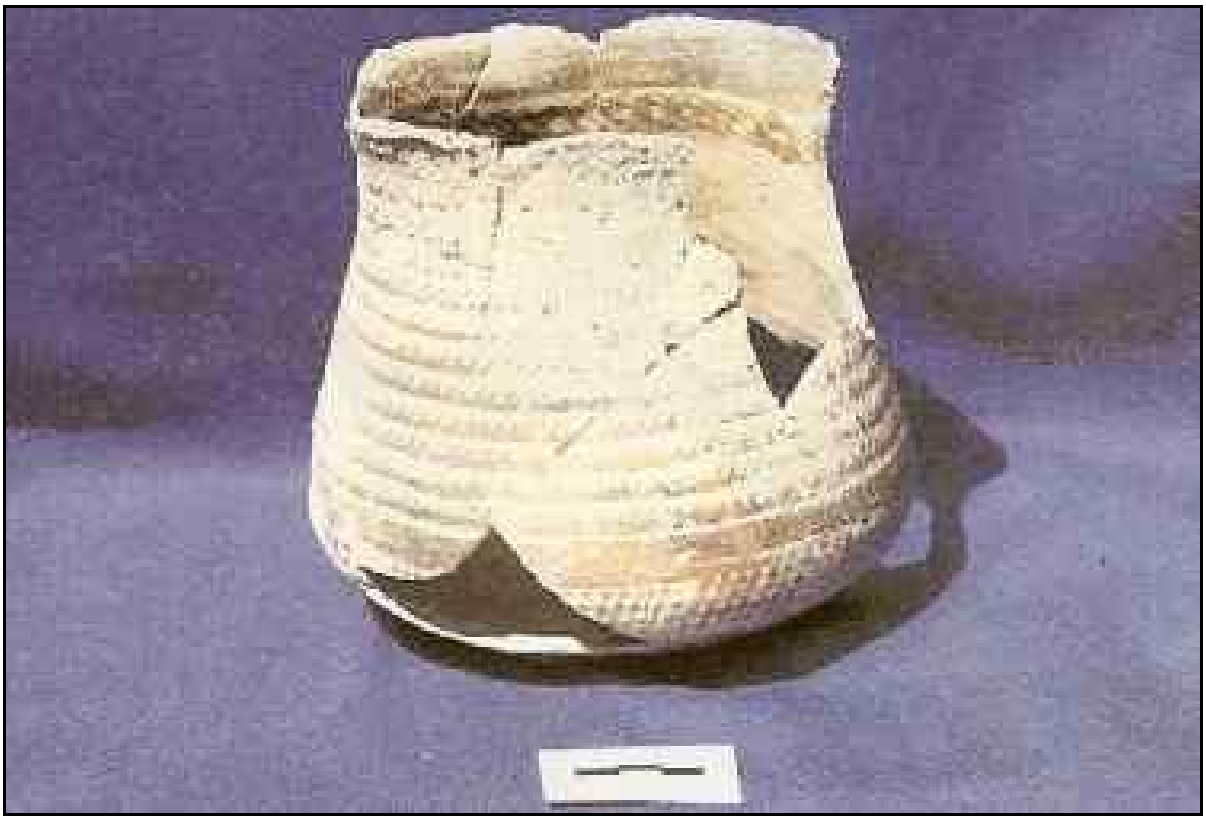
Ek 334. Levha 228

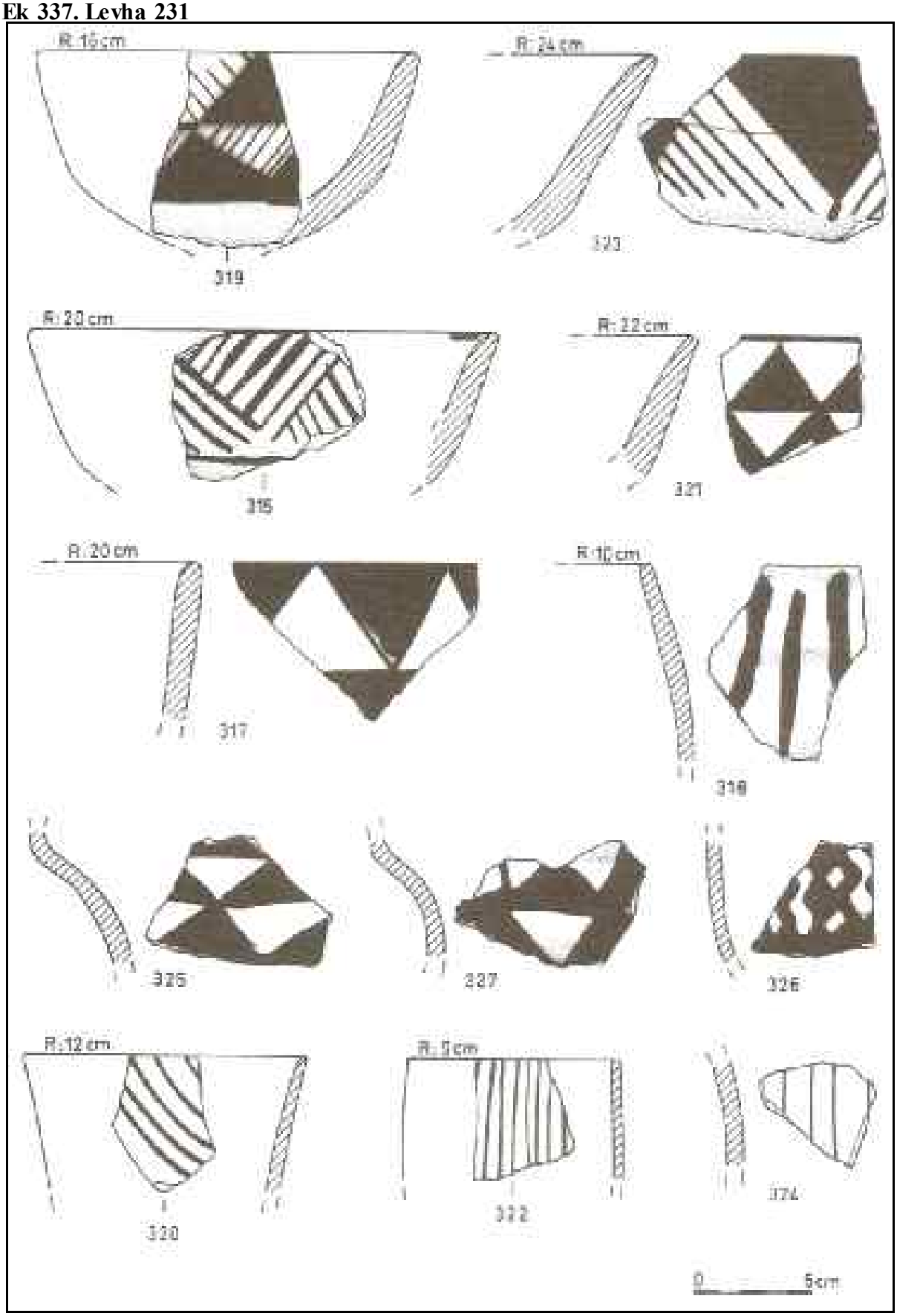
Ek 335. Levha 229

Ek 336. Levha 230

Ek 337. Levha 231

Ek 338. Levha 232

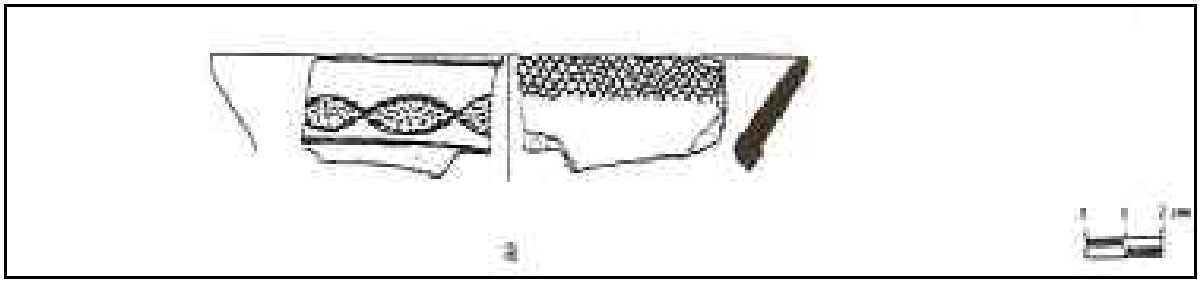
Ek 339. Levha 233

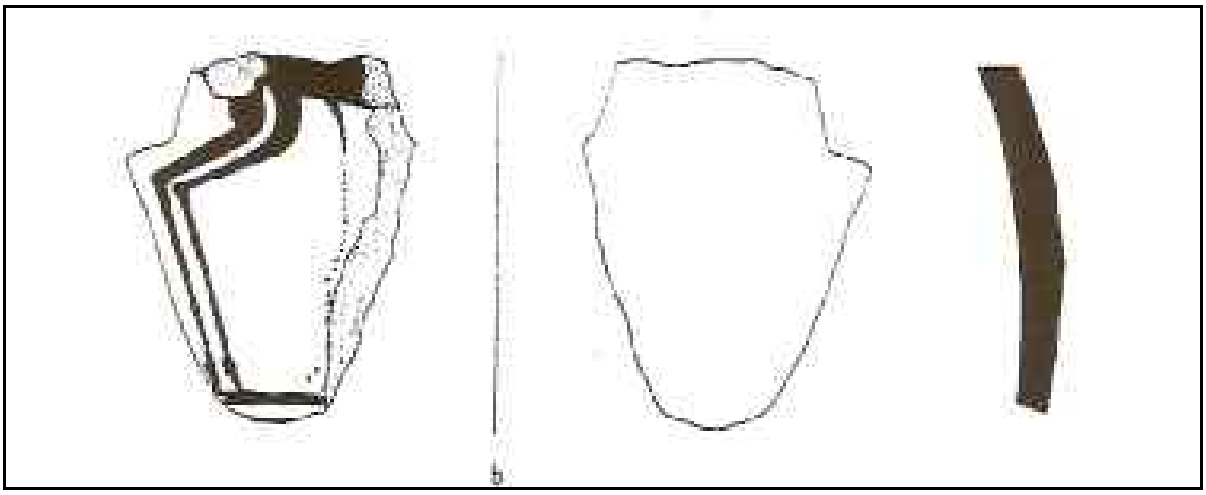
Ek 340. Levha 234

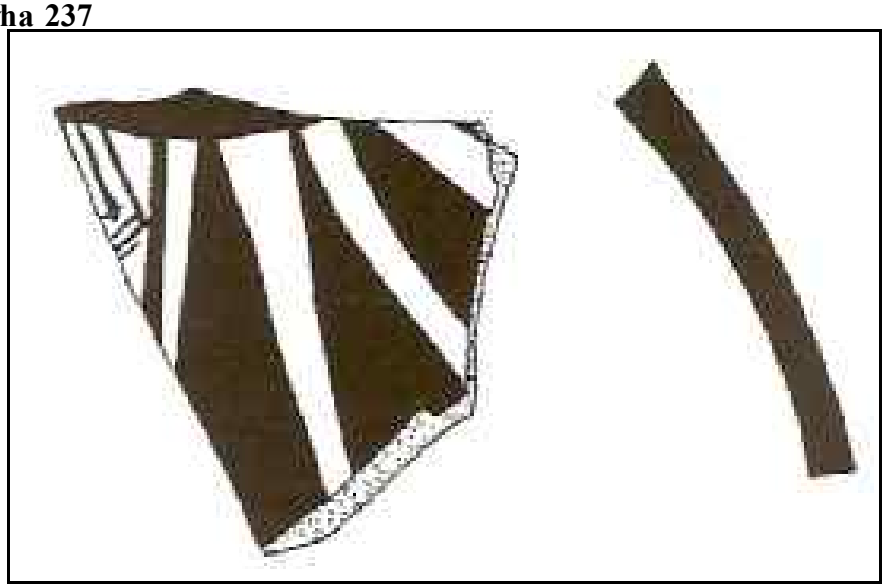
Ek 341. Levha 235

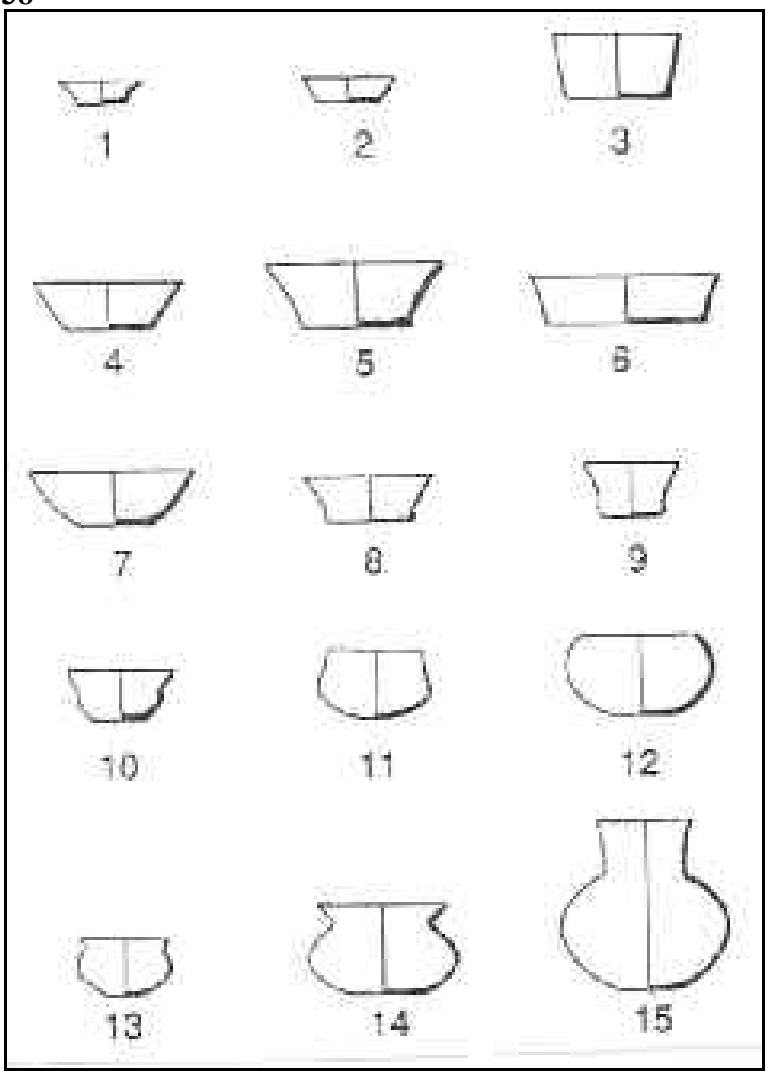
Ek 342. Levha 236

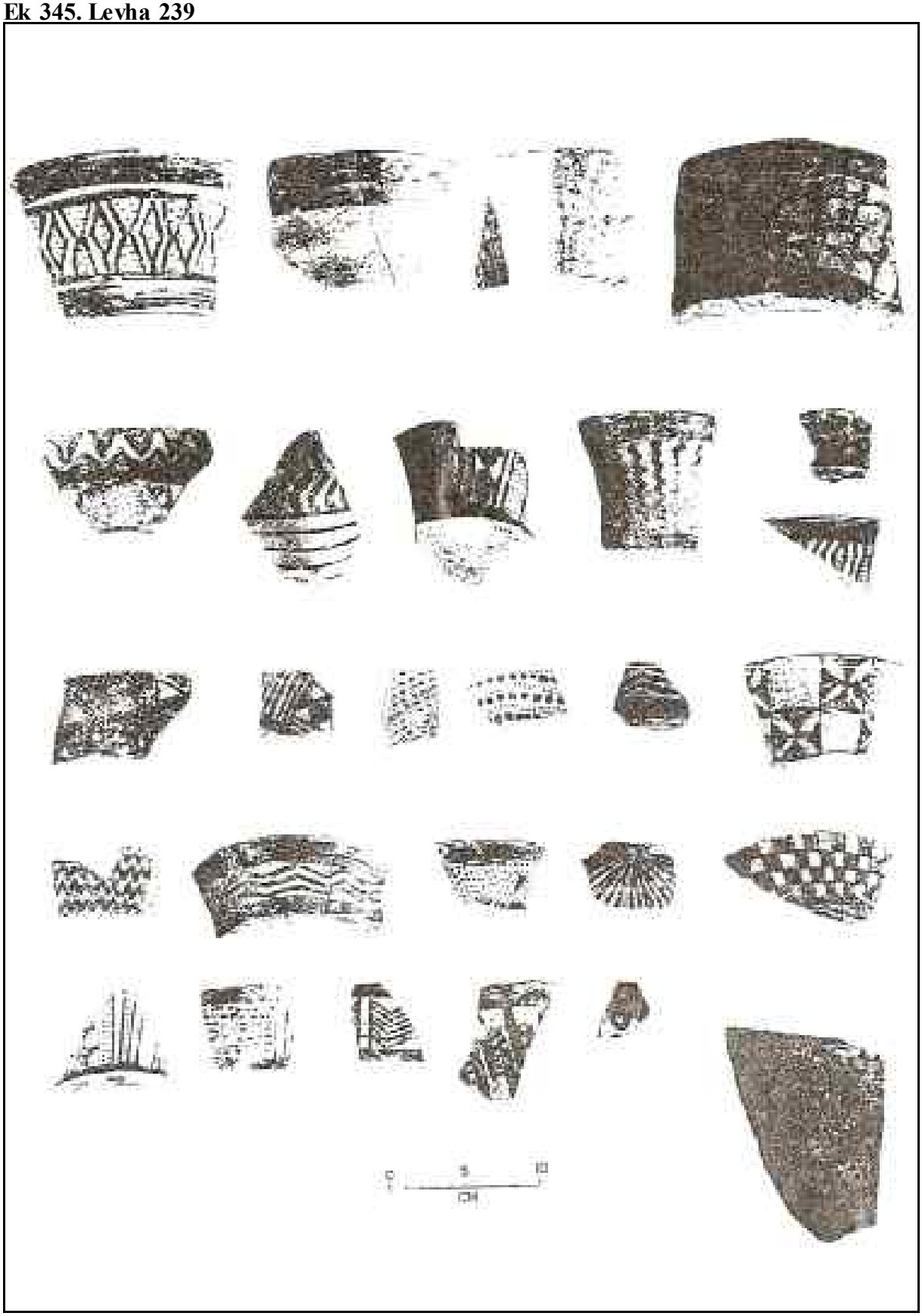
Ek 343. Levha 237

Ek 344. Levha 238

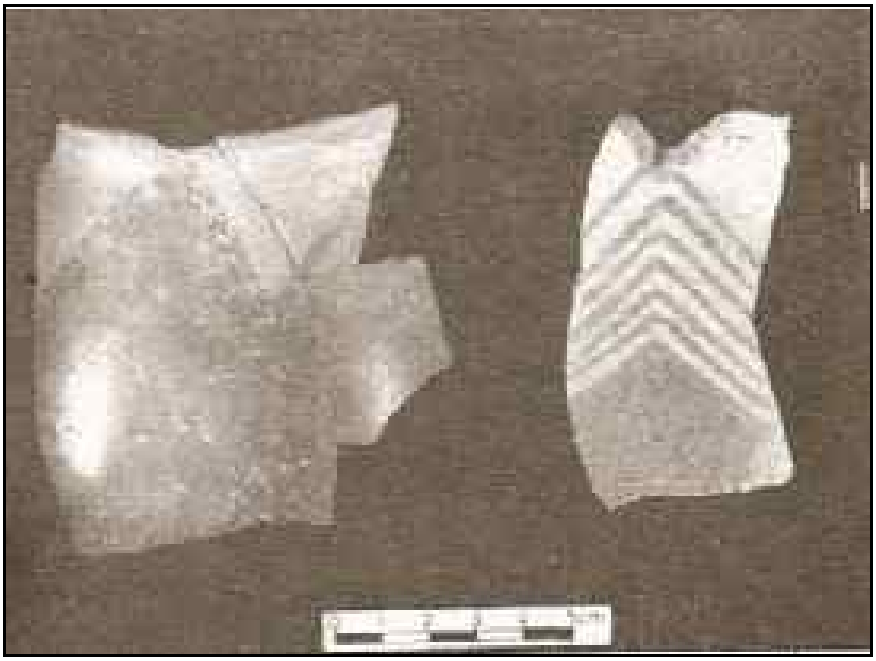
Ek 345. Levha 239

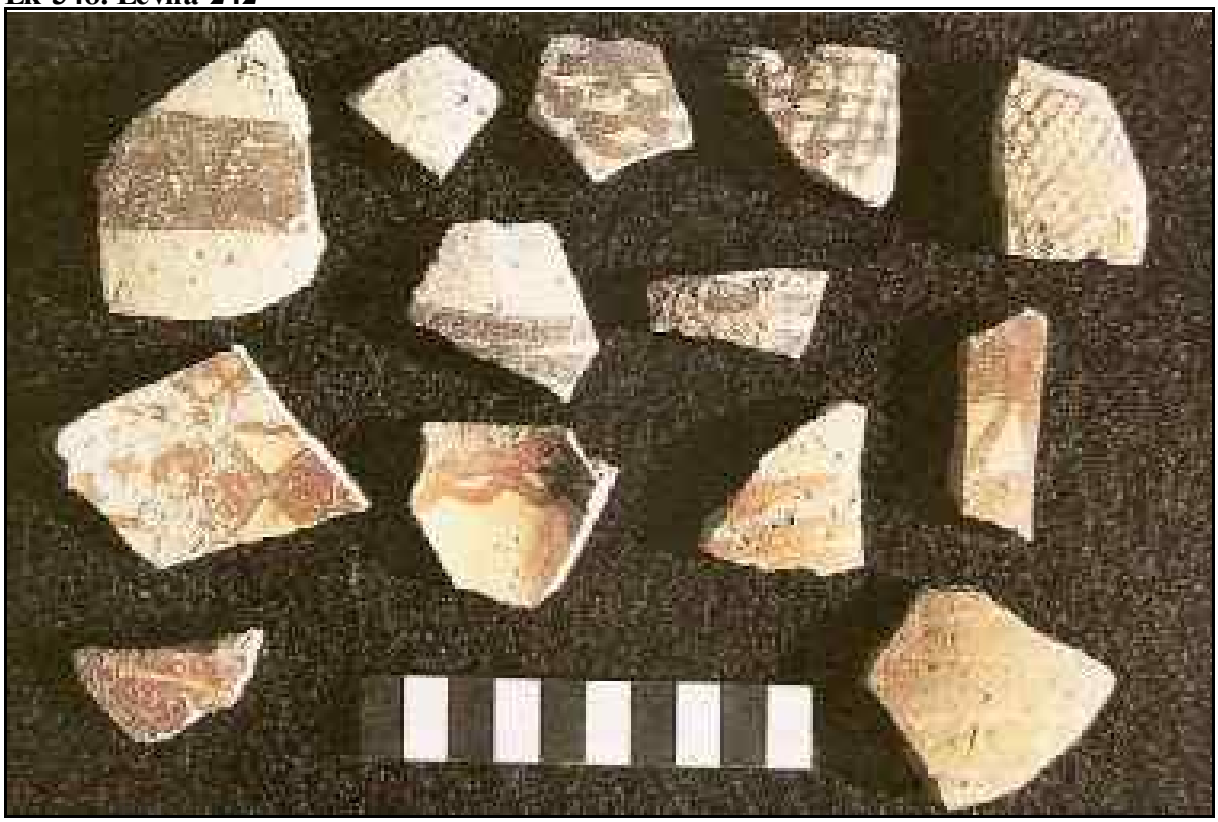
Ek 346. Levha 240

Ek 347. Levha 241

Ek 348. Levha 242

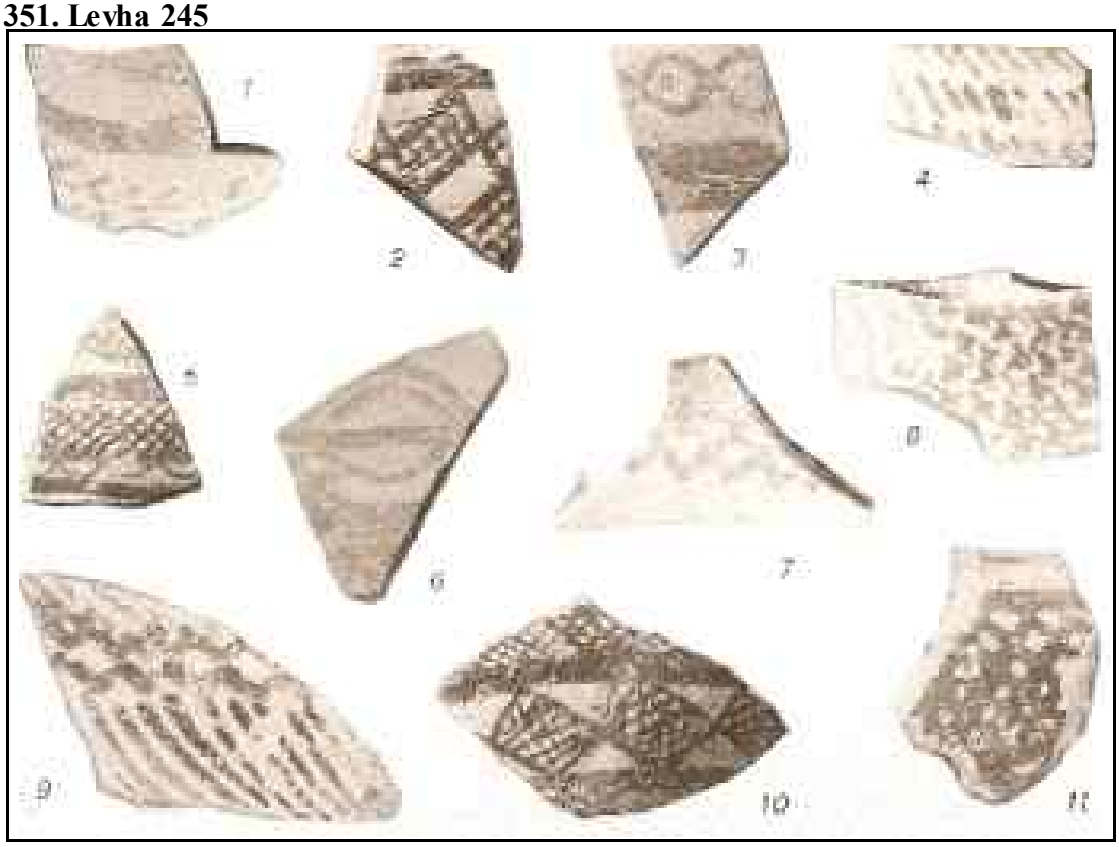
Ek 349. Levha 243

Ek 350. Levha 244

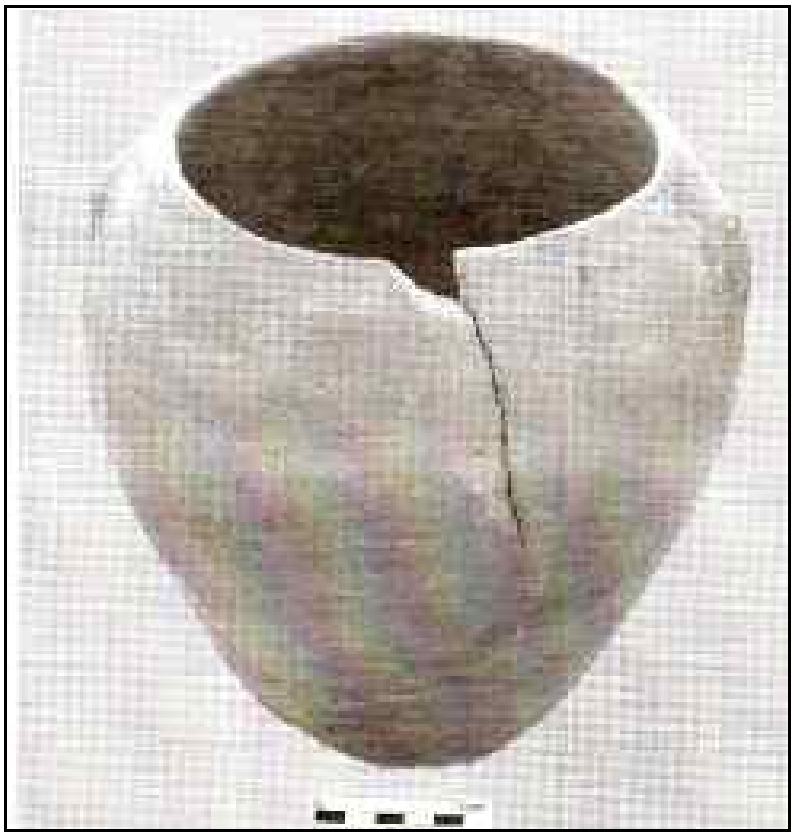
Ek 351. Levha 245

Ek 352. Levha 246

Ek 353. Levha 247

Ek 354. Levha 248

Ek 355. Levha 249

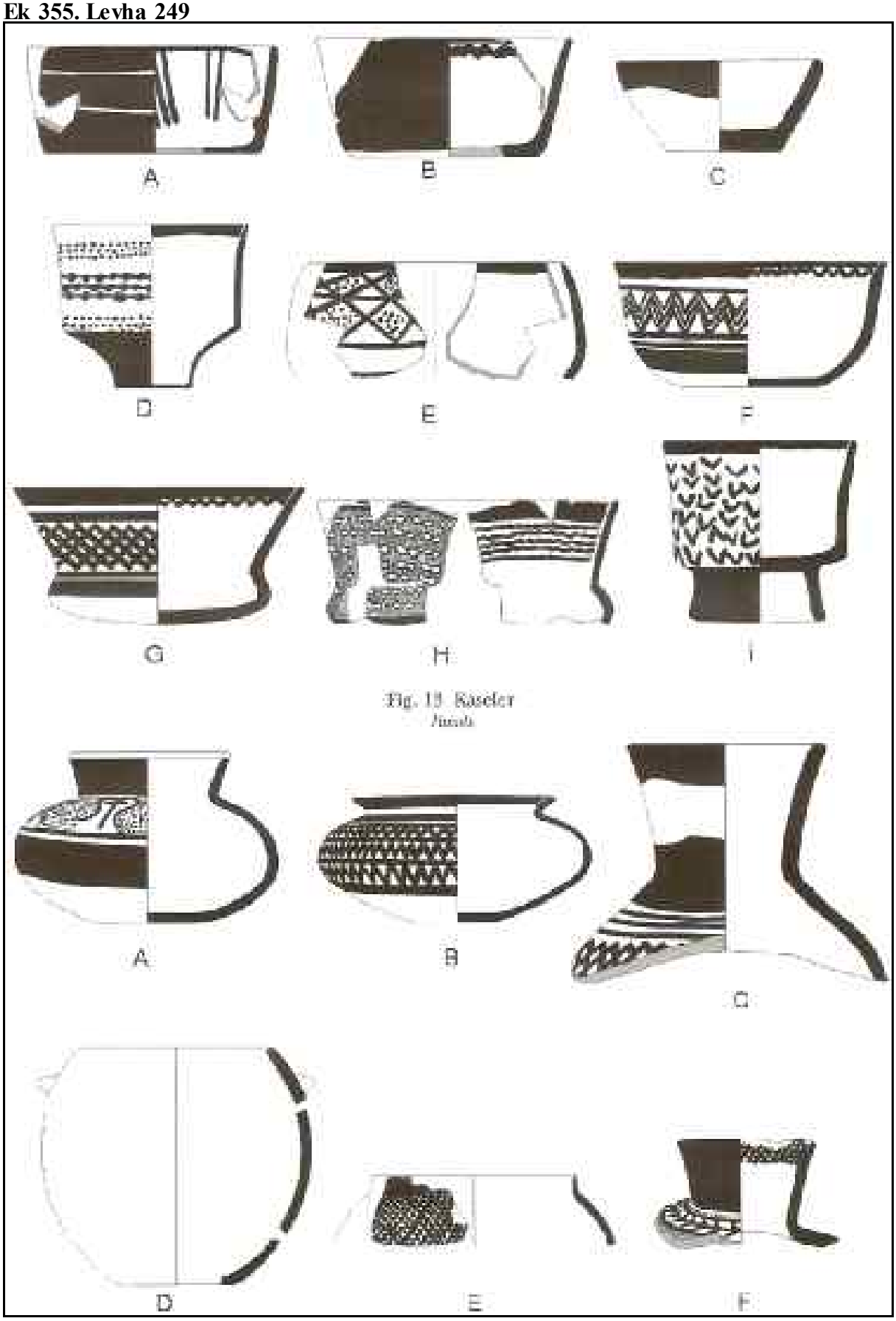
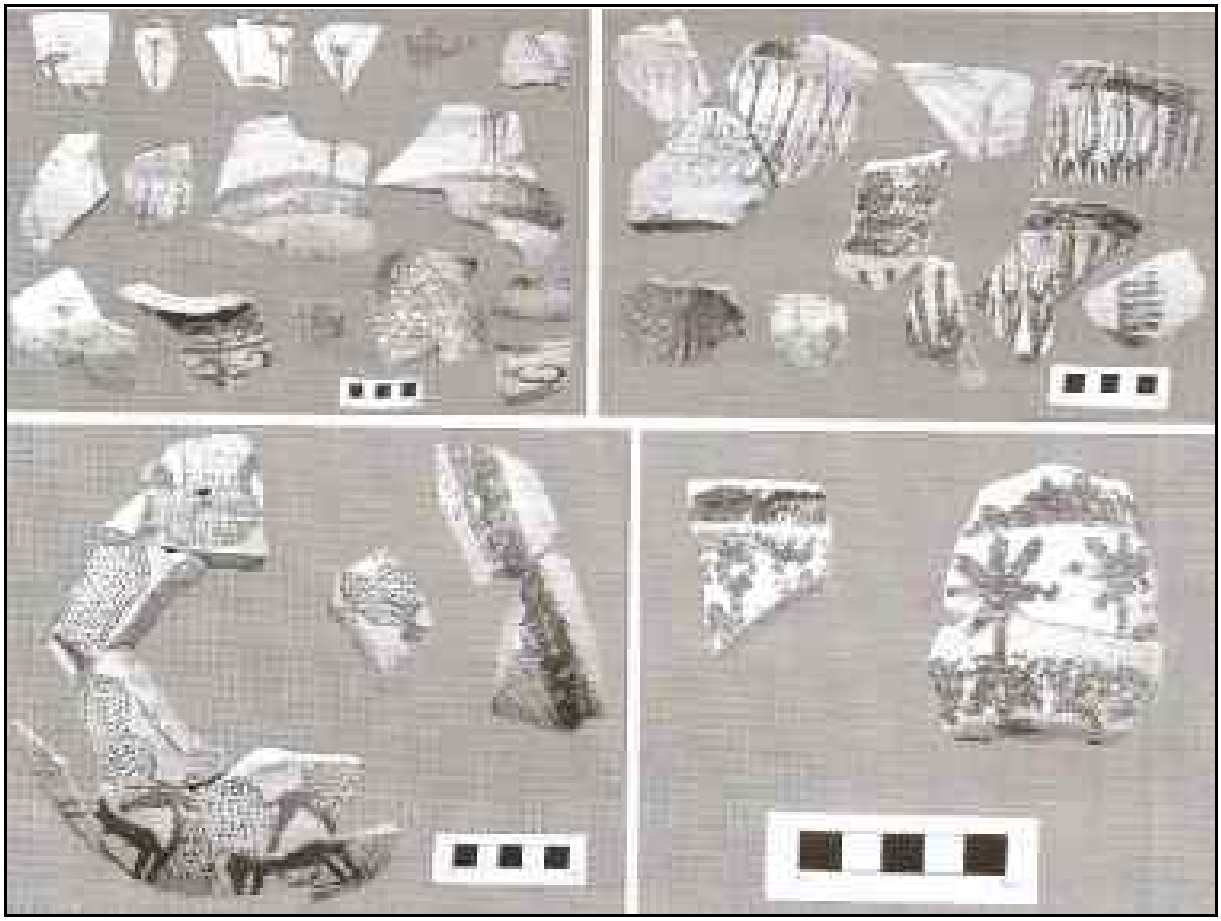

Fig. 13 Kaseler
Funds

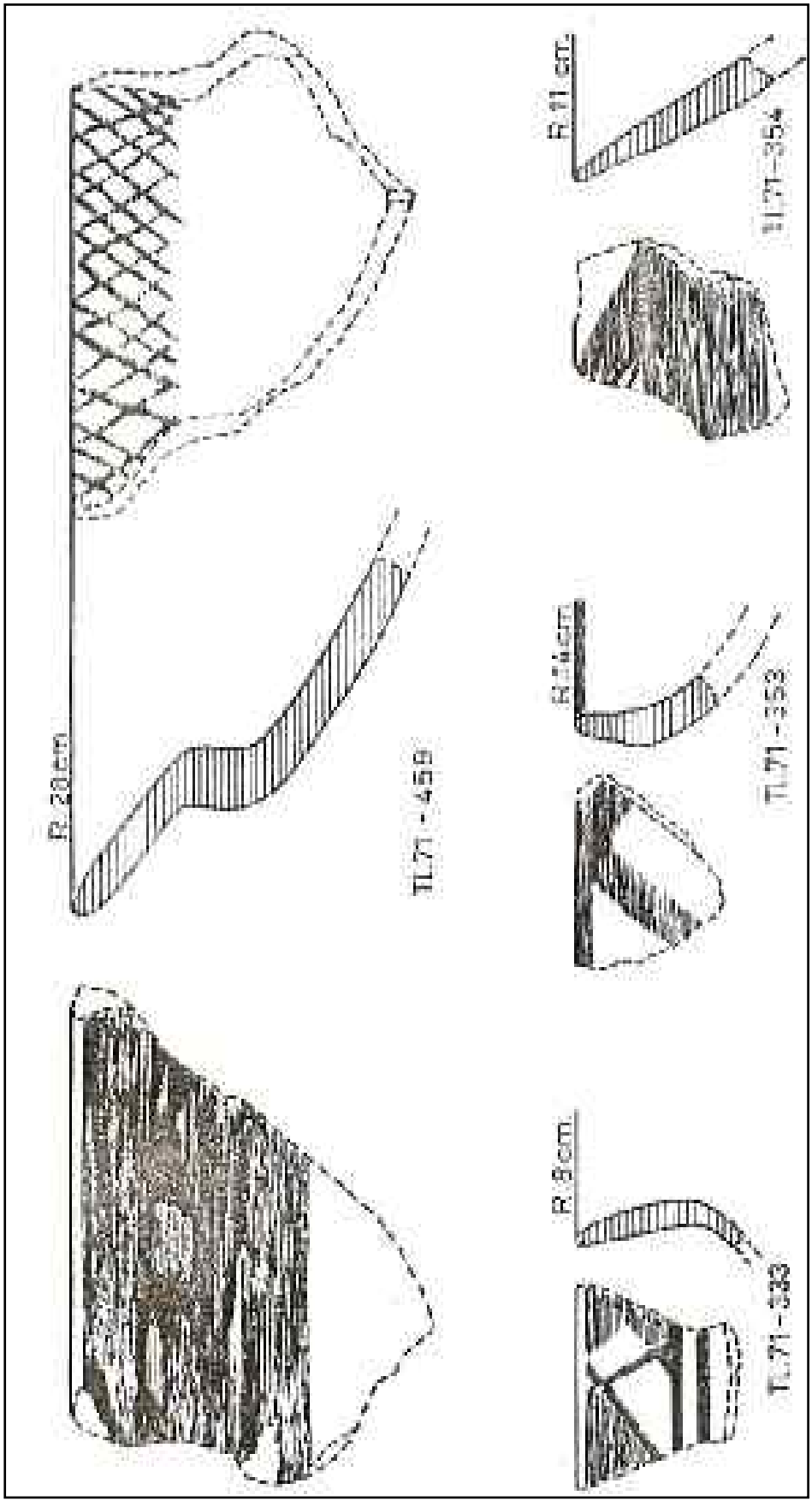
Ek 356. Levha 250

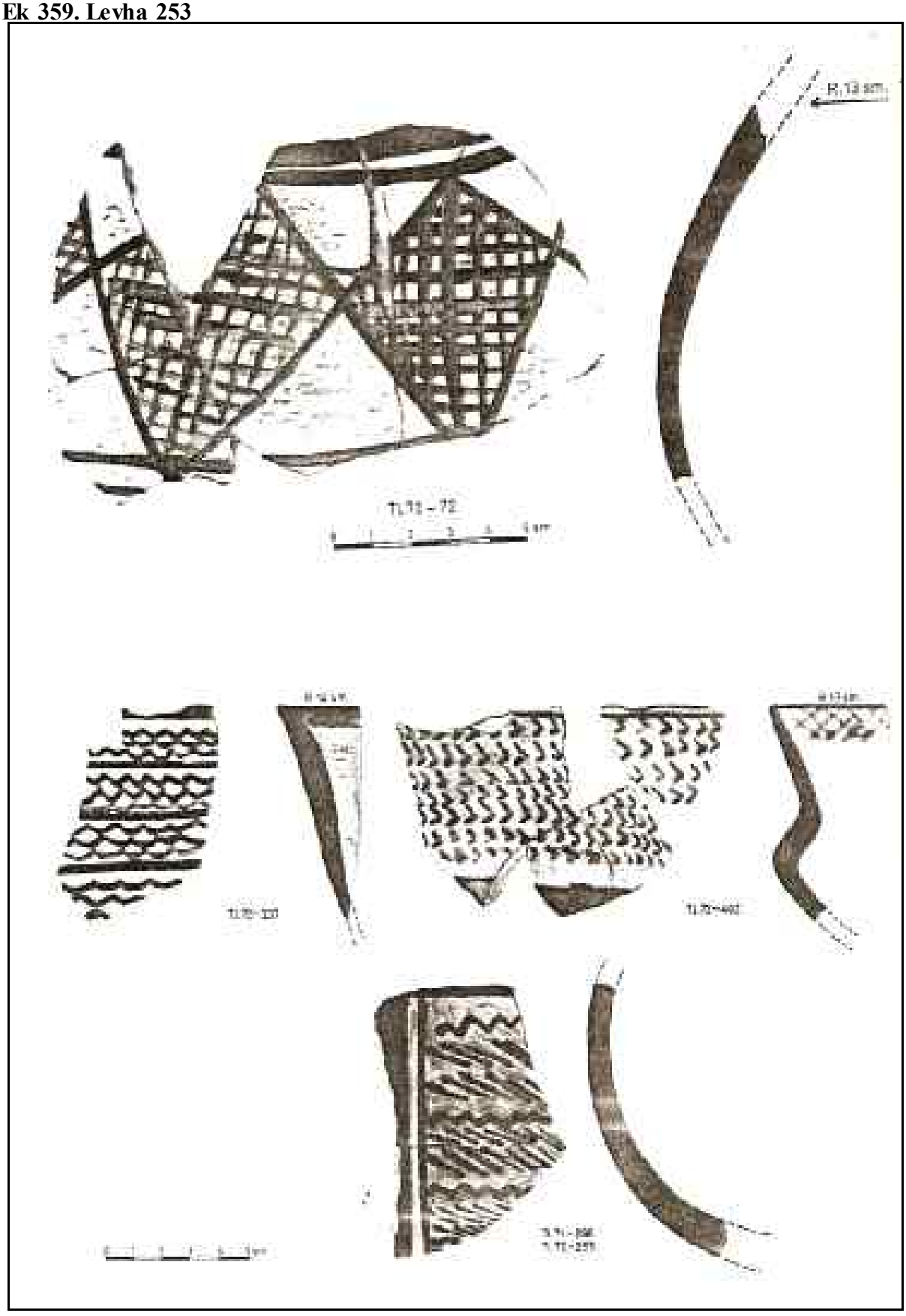
Ek 357. Levha 251

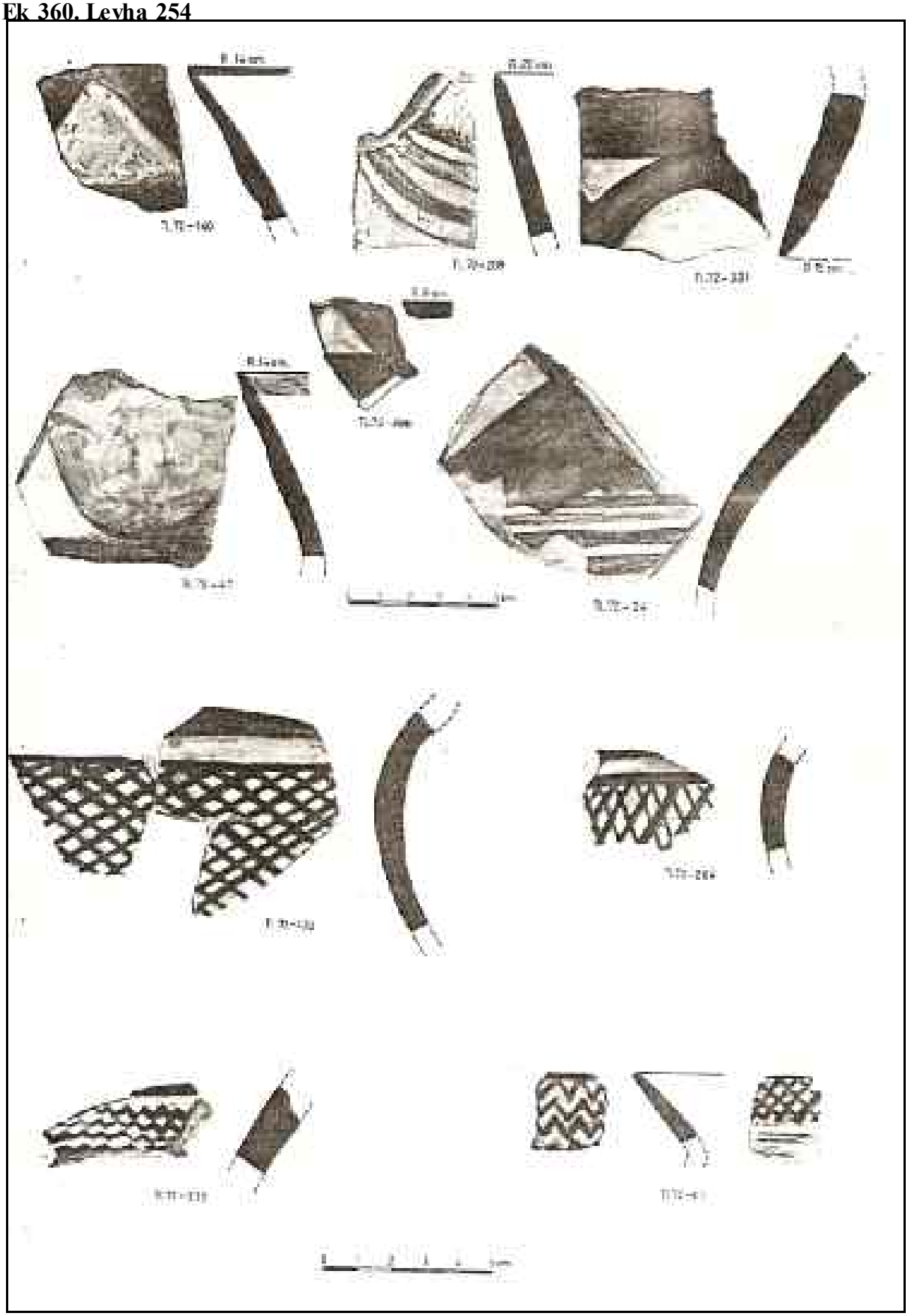
Ek 358. Levha 252

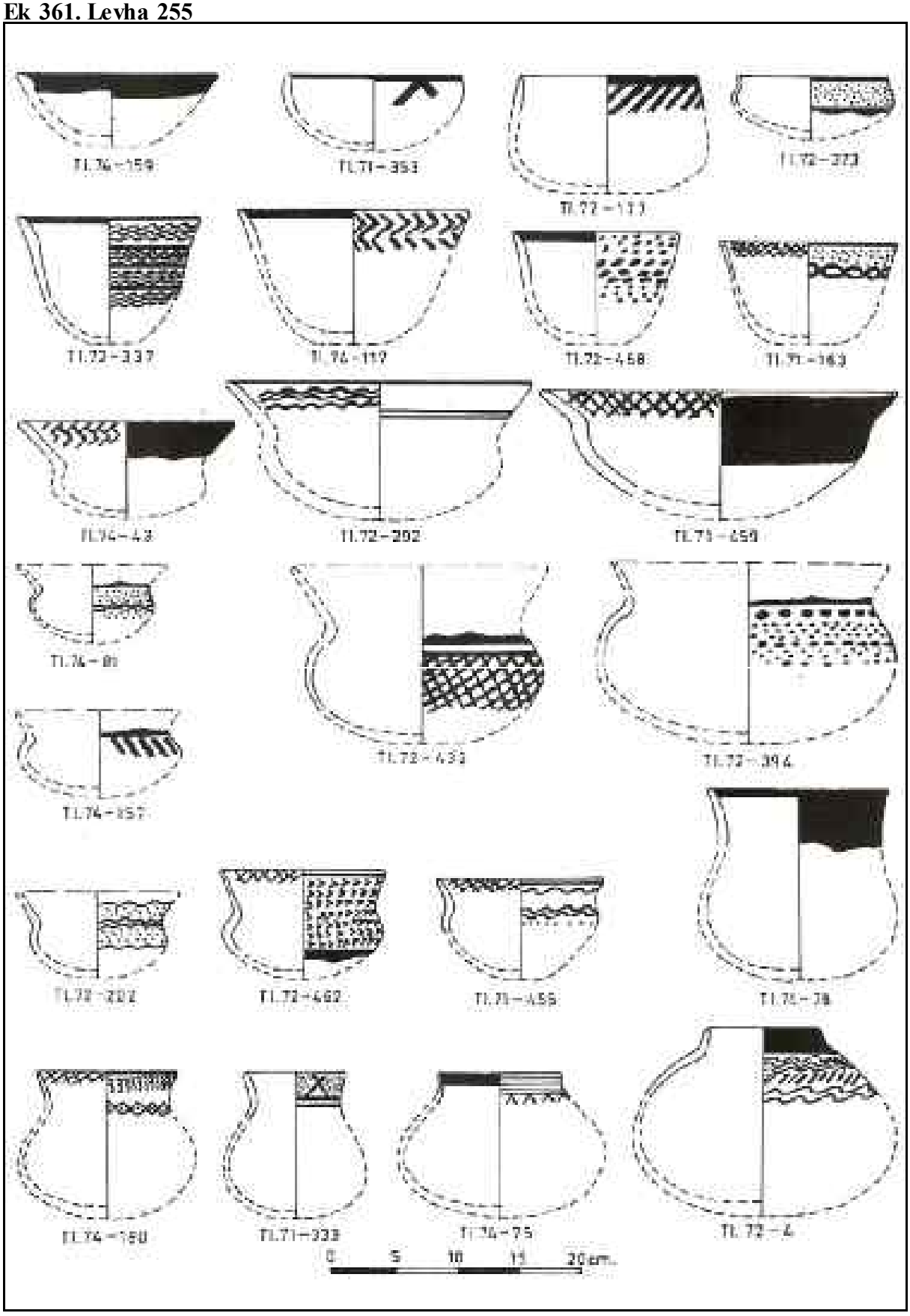
Ek 359. Levha 253

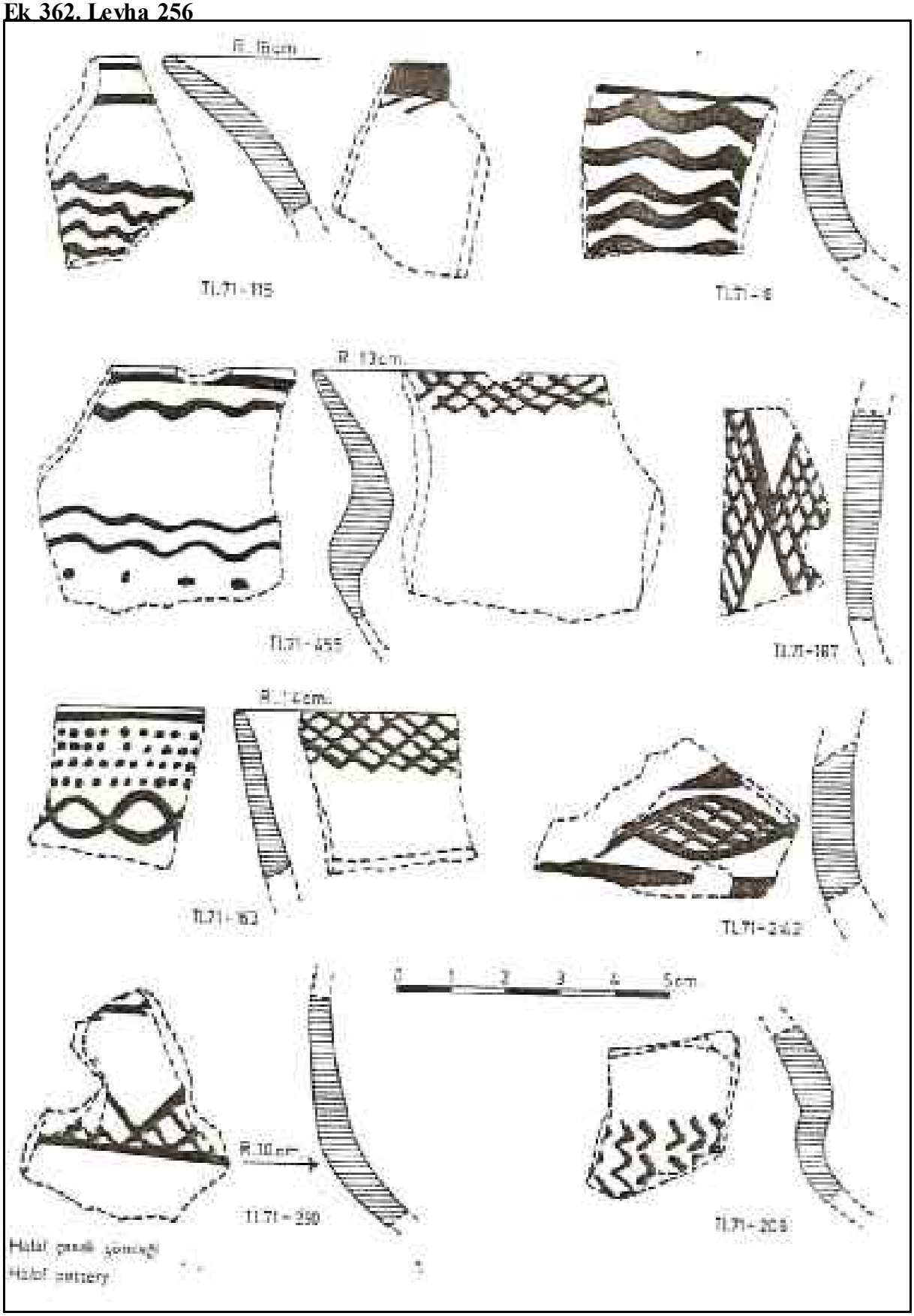
Ek 360. Levha 254

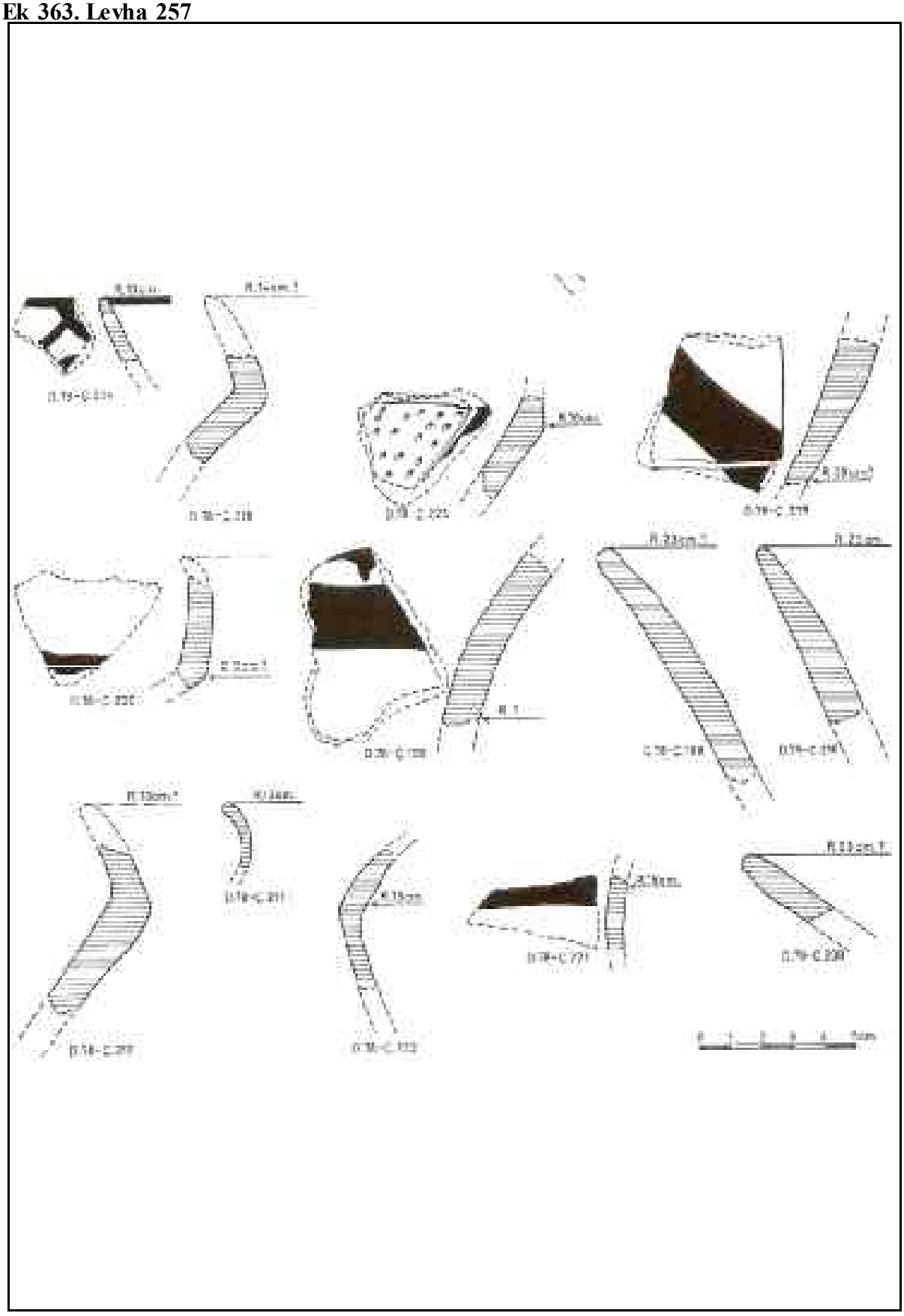
Ek 361. Levha 255

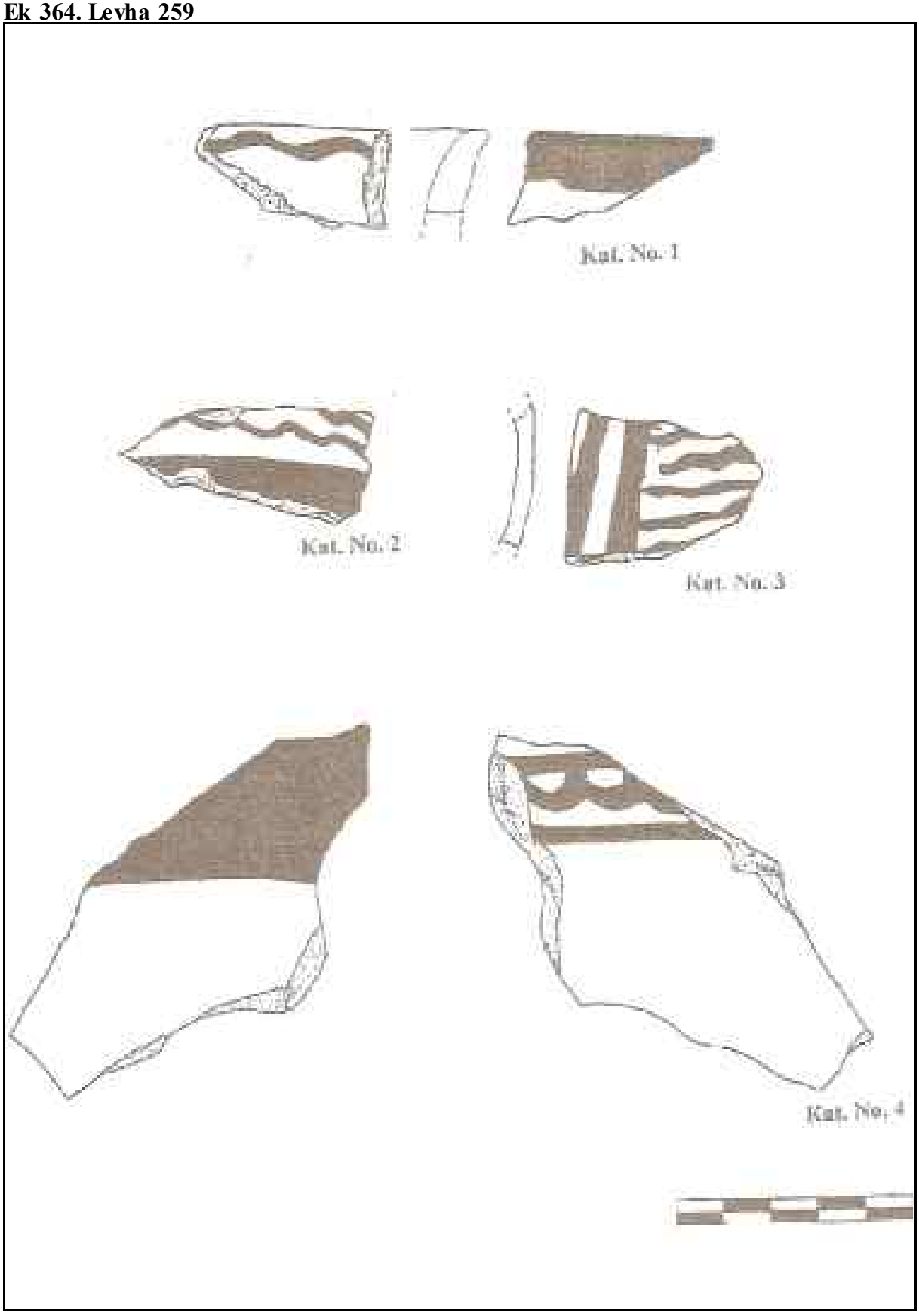
Ek 362. Levha 256

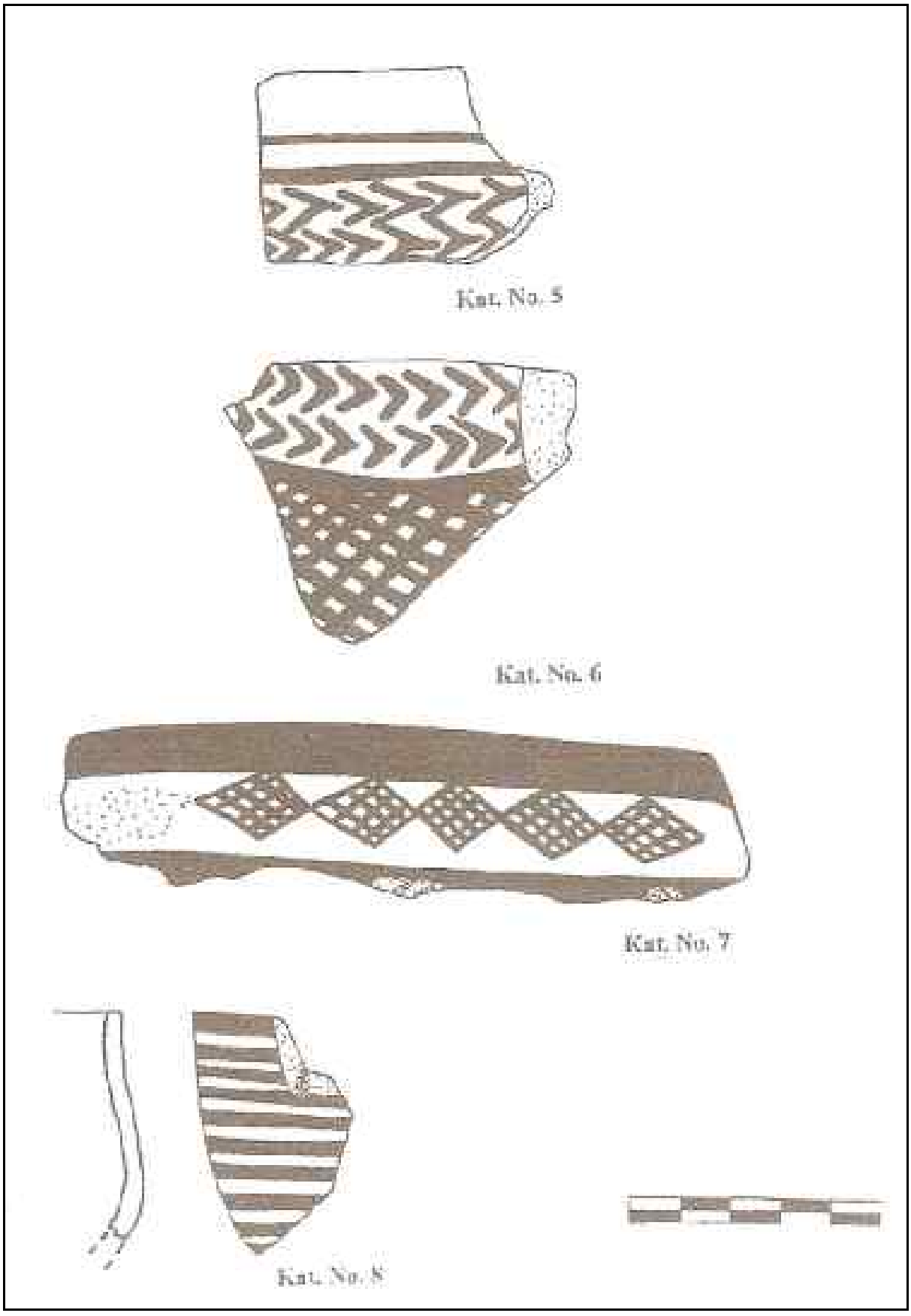
Ek 363. Levha 257

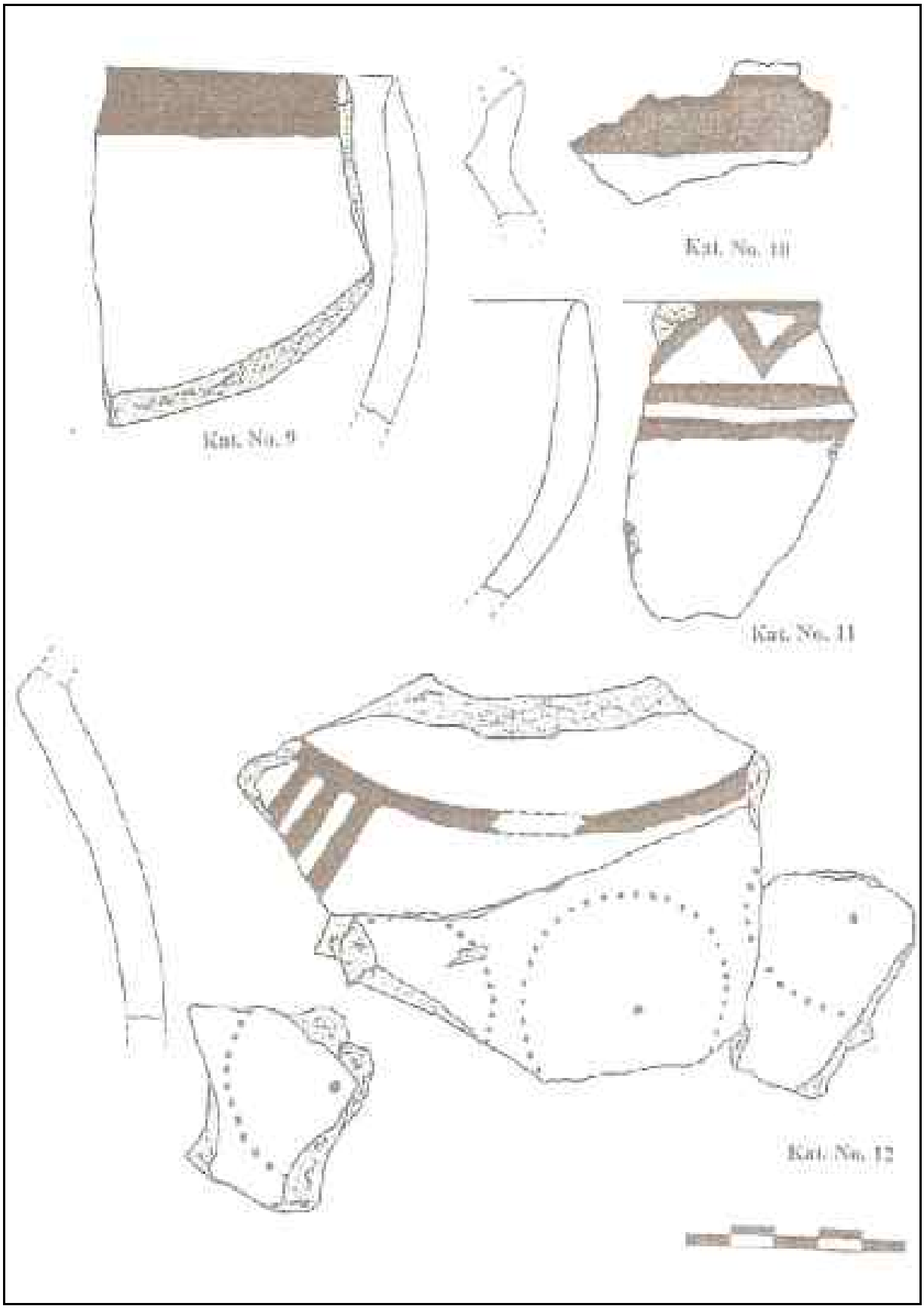
Ek 364. Levha 259

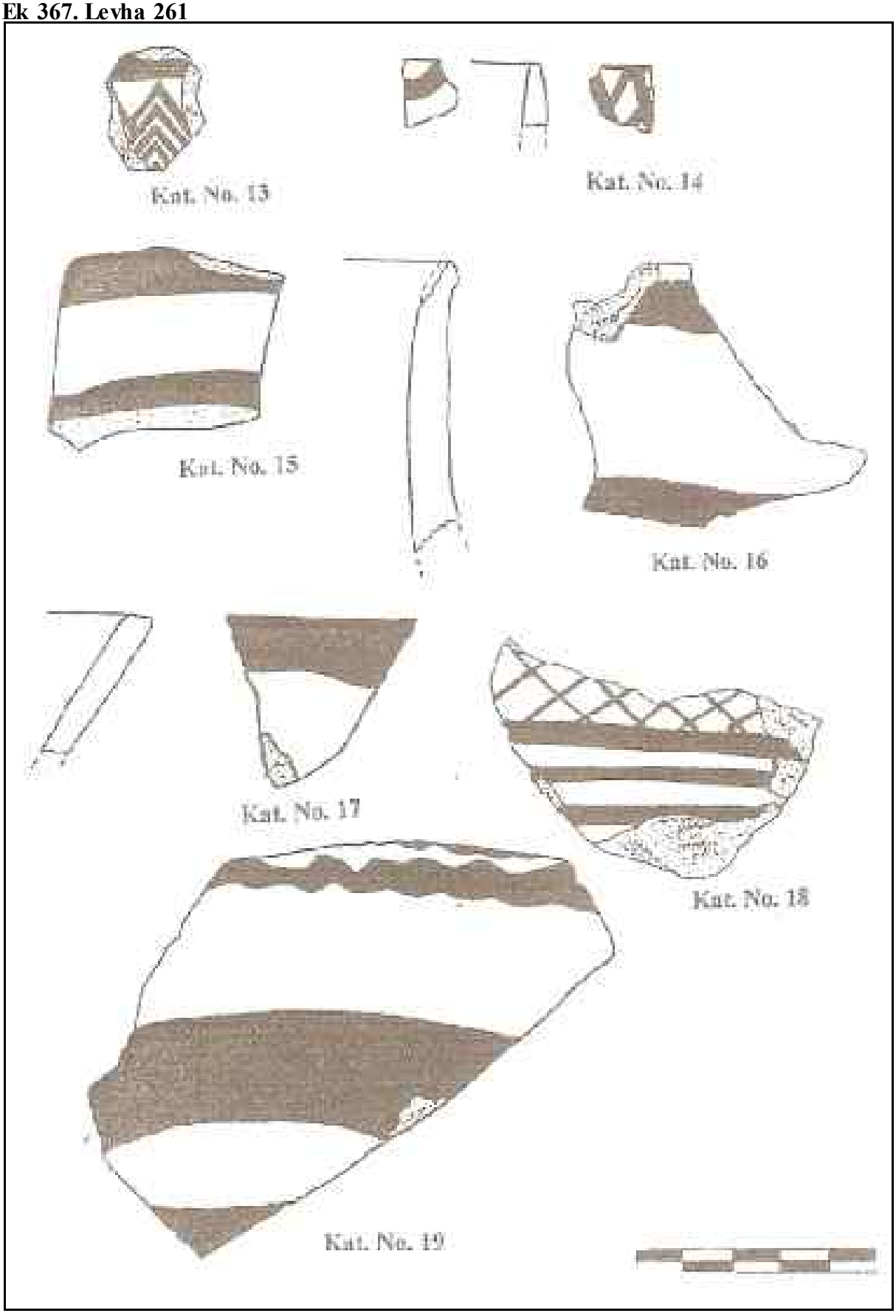
Ek 365. Levha 259

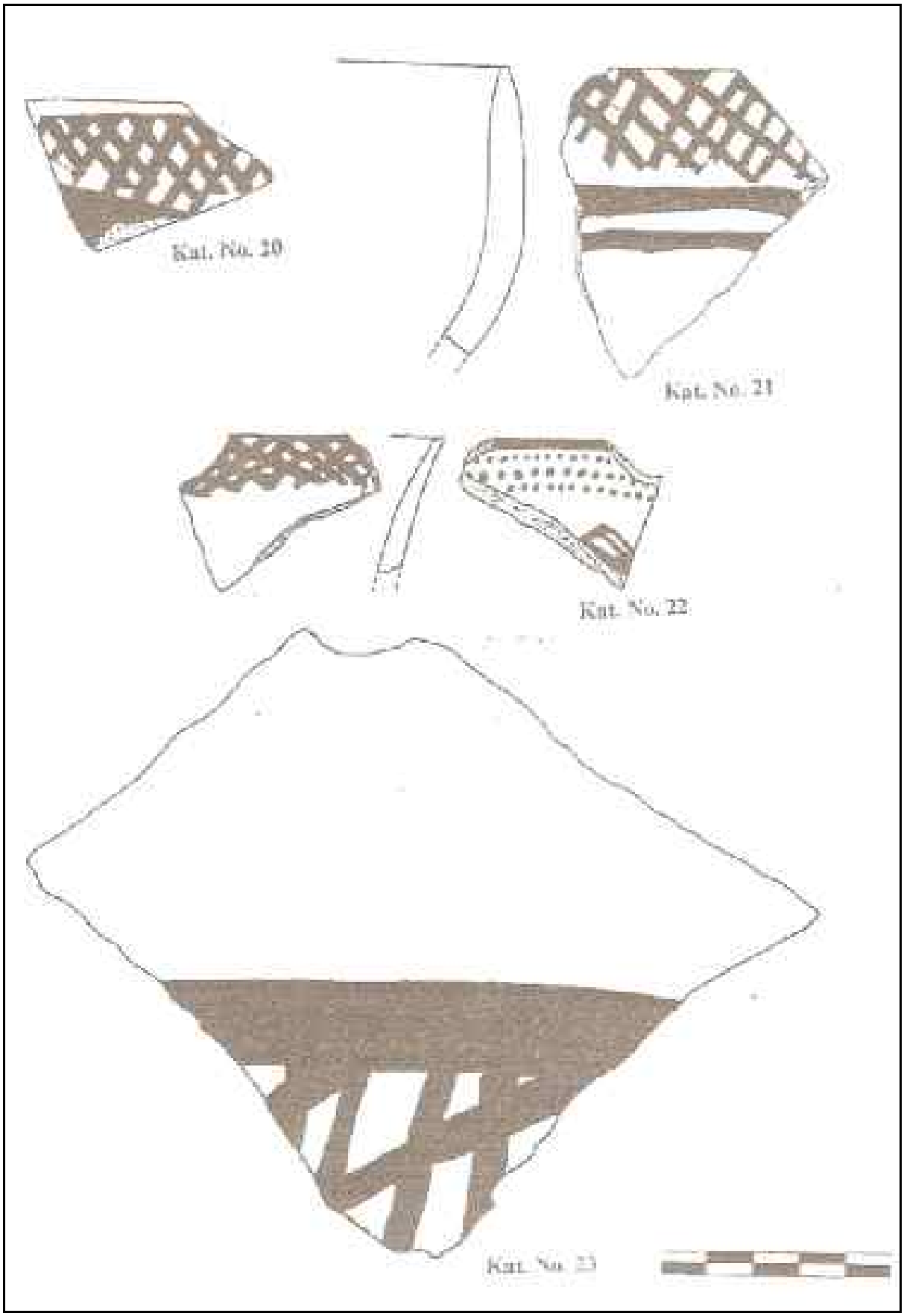
Ek 366. Levha 260

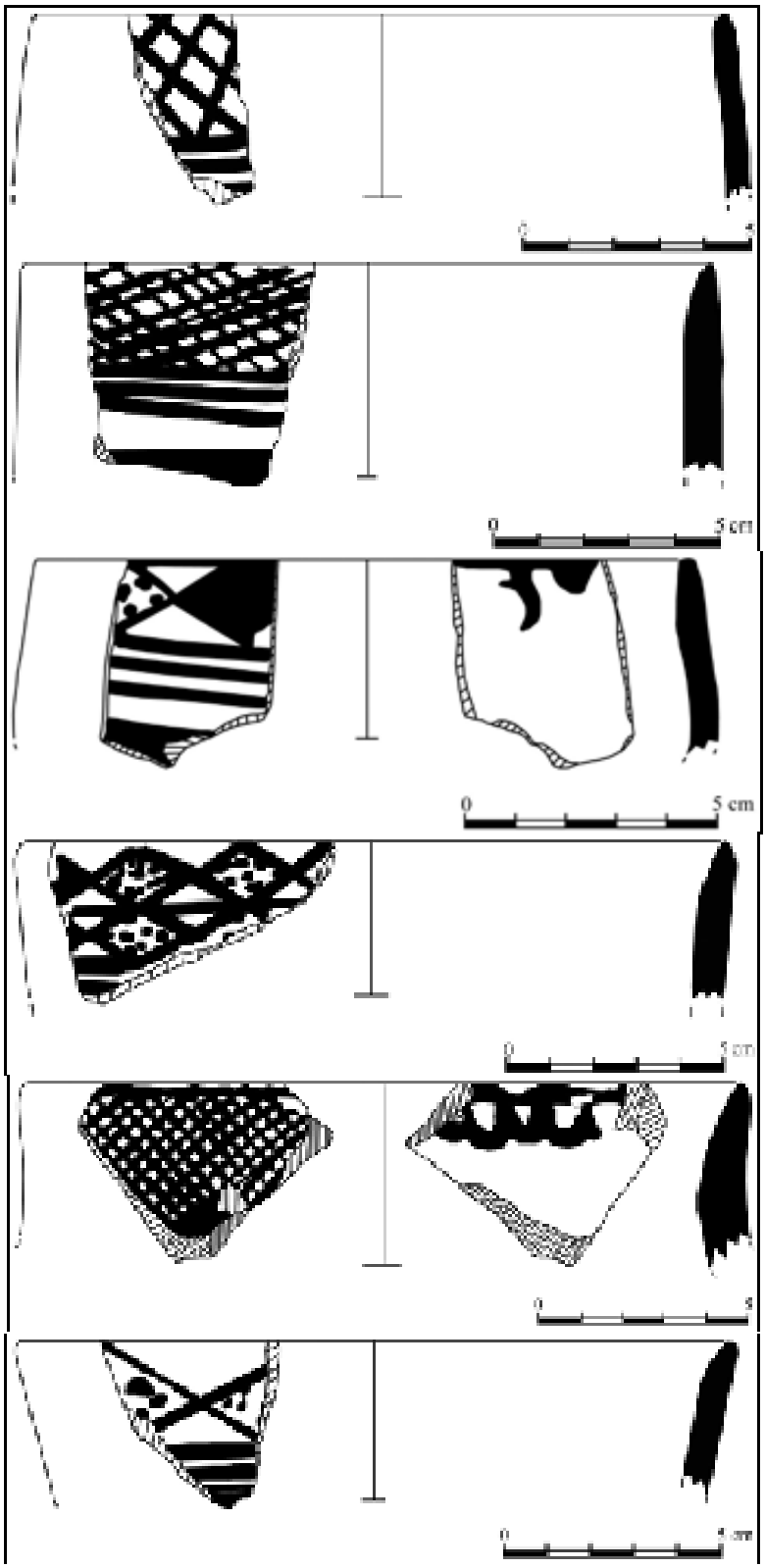
Ek 367. Levha 261

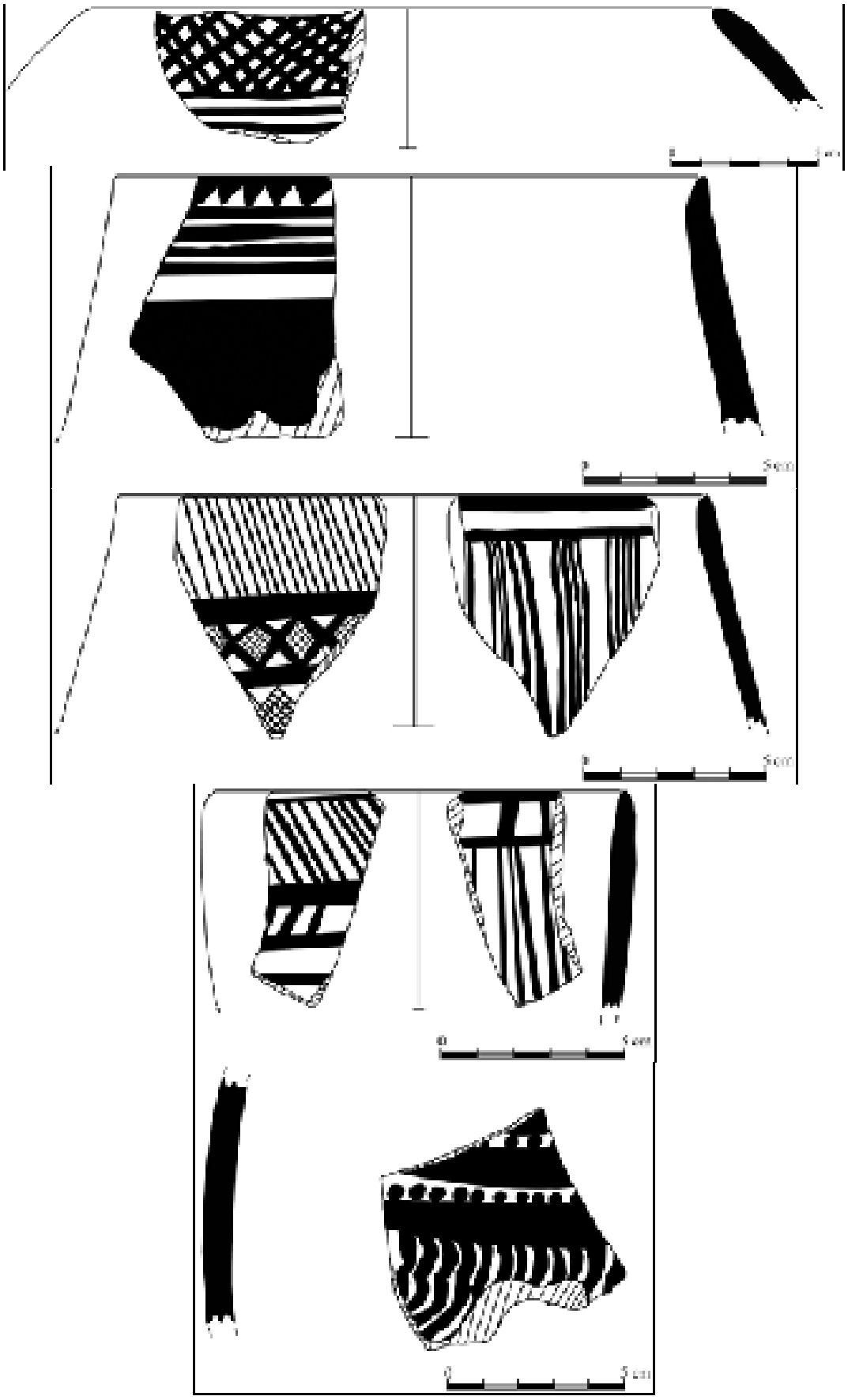

Ek 368. Levha 262

Ek 369. Levha 263

Ek 370. Levha 264

Ek 371. Levha 265

Ek 372. Levha 266

Ek 373. Levha 267

Ek 374. Levha 268

Ek 375. Levha 269

Ek 376. Levha 270

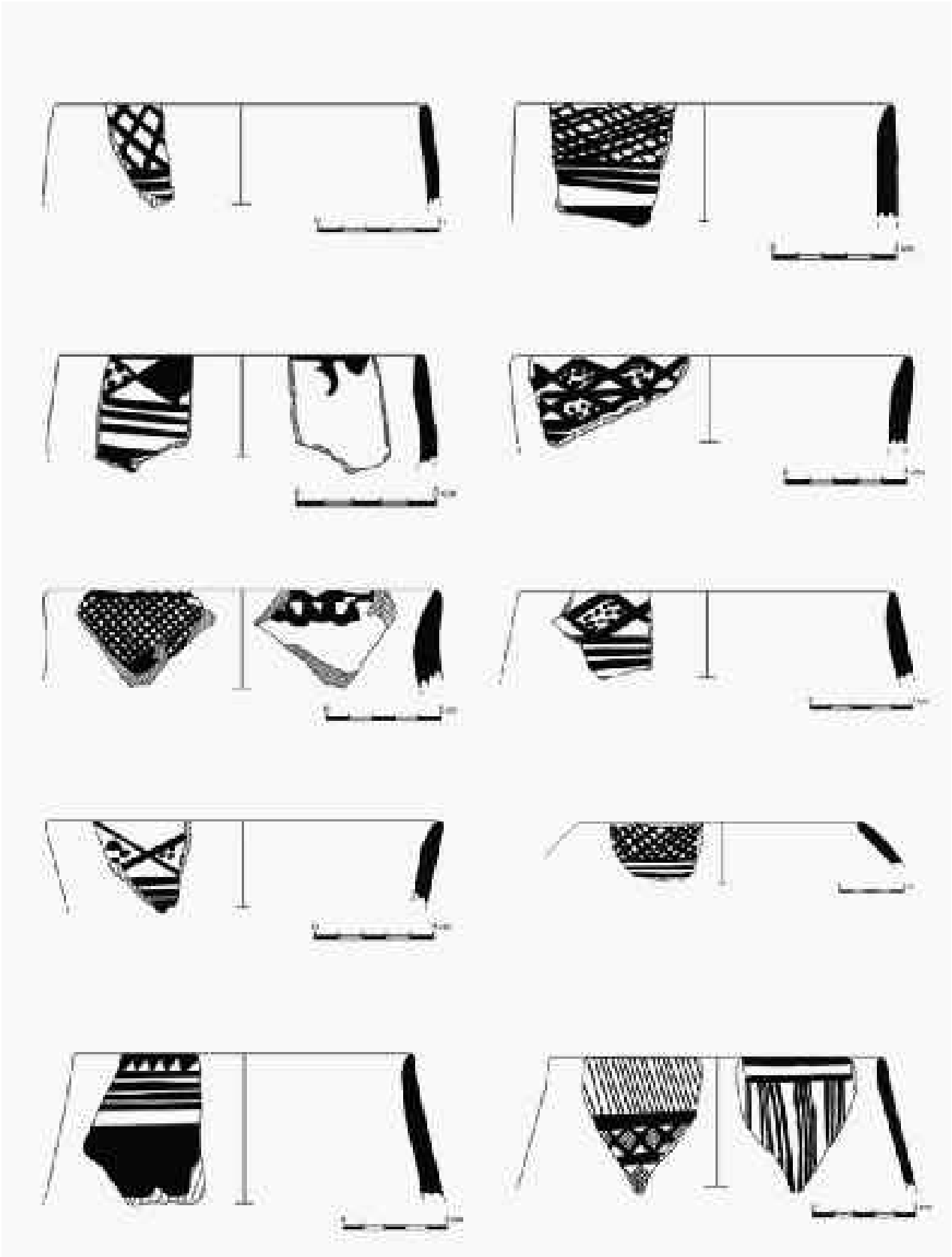
Ek 377. Levha 271

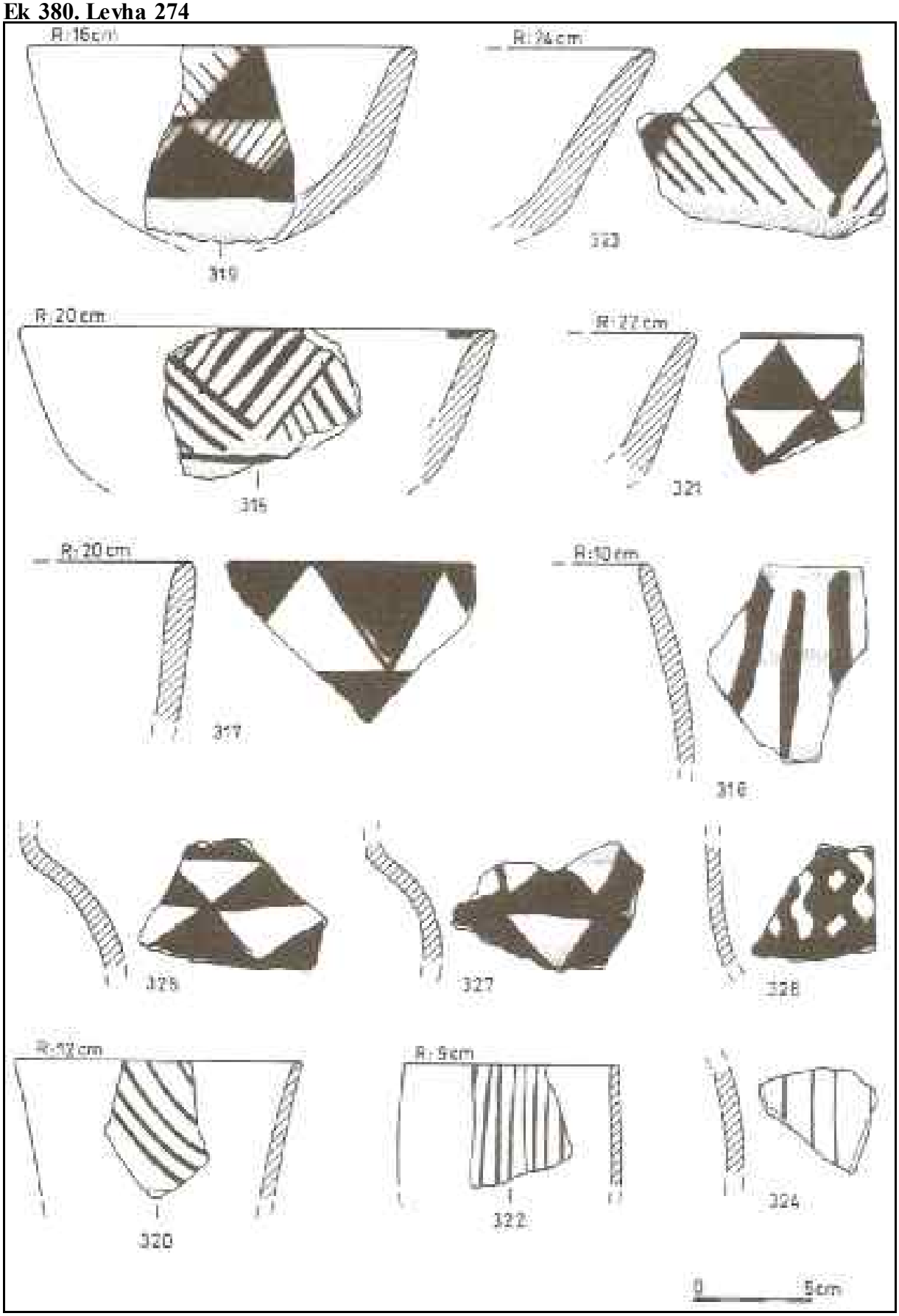
Ek 378. Levha 272

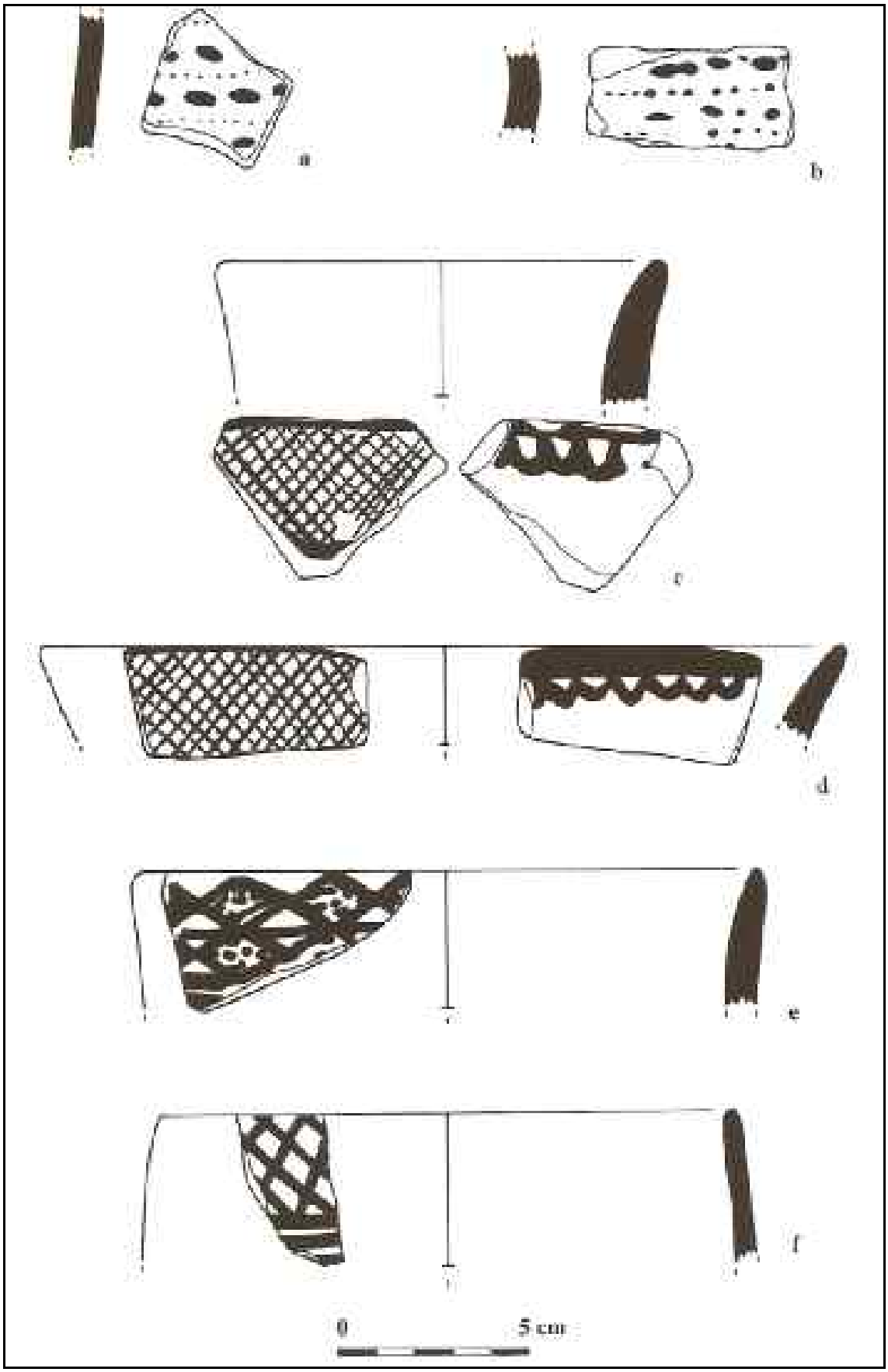
Ek 379. Levha 273

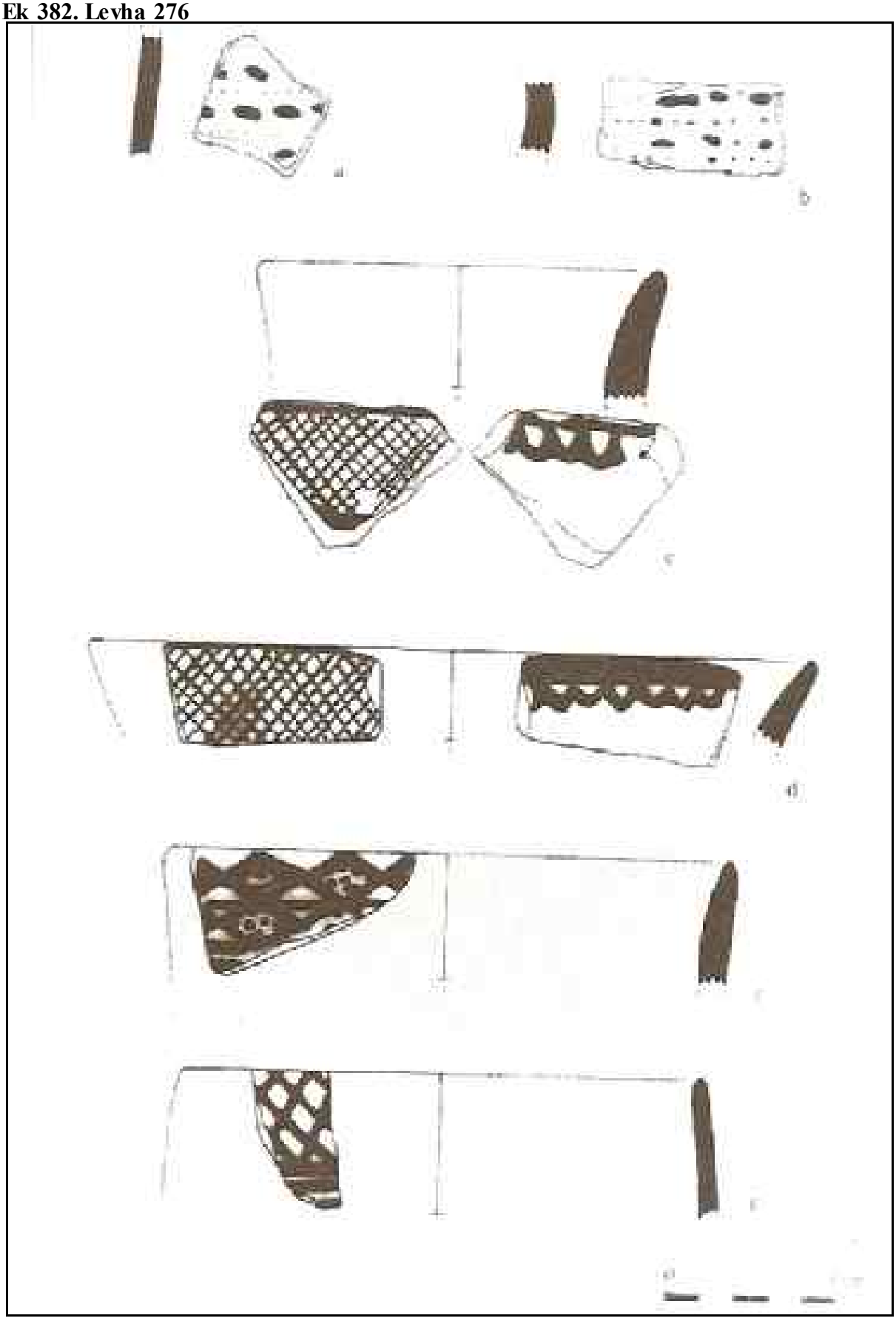
Ek 380. Levha 274

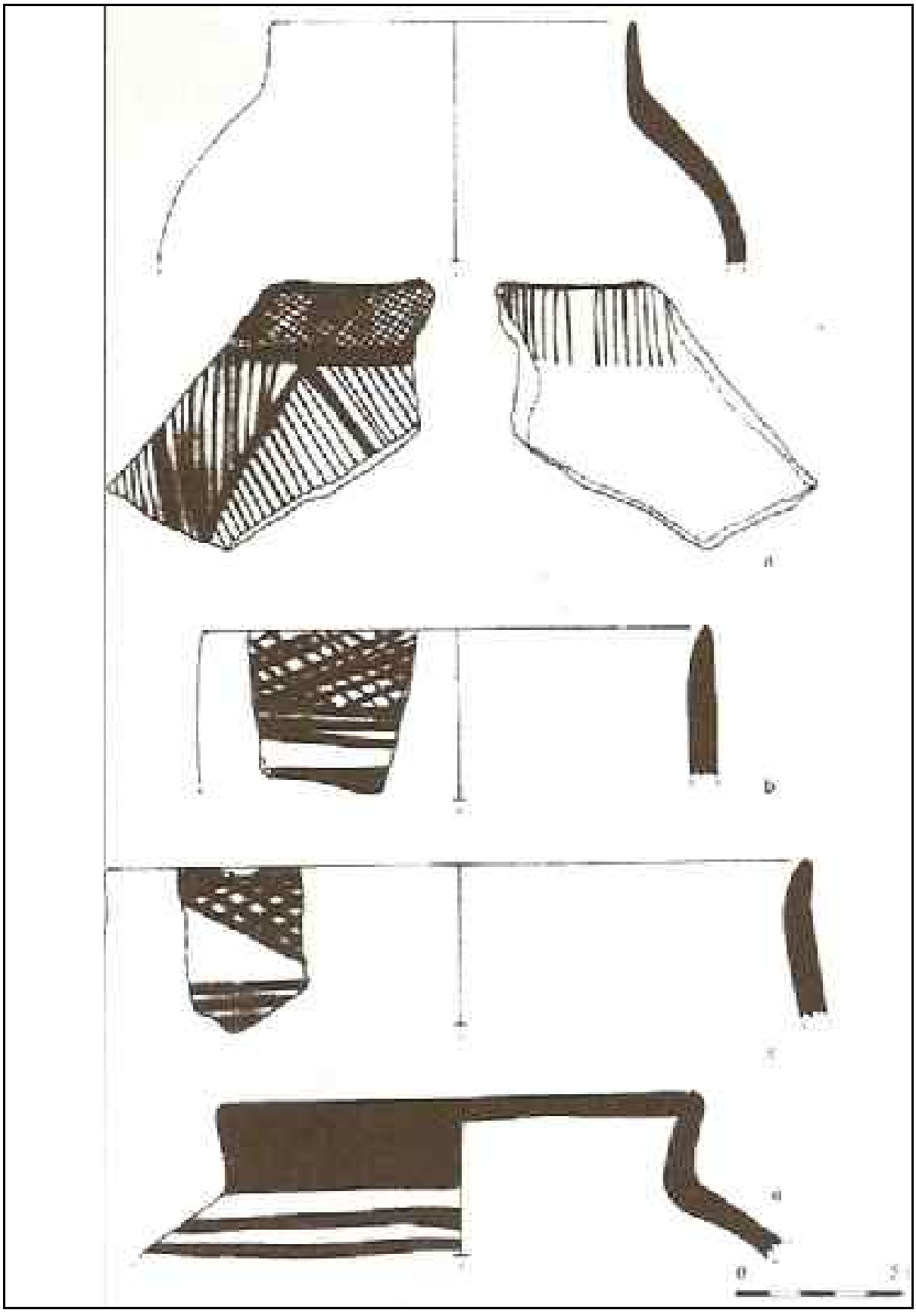
Ek 381. Levha 275

Ek 382. Levha 276

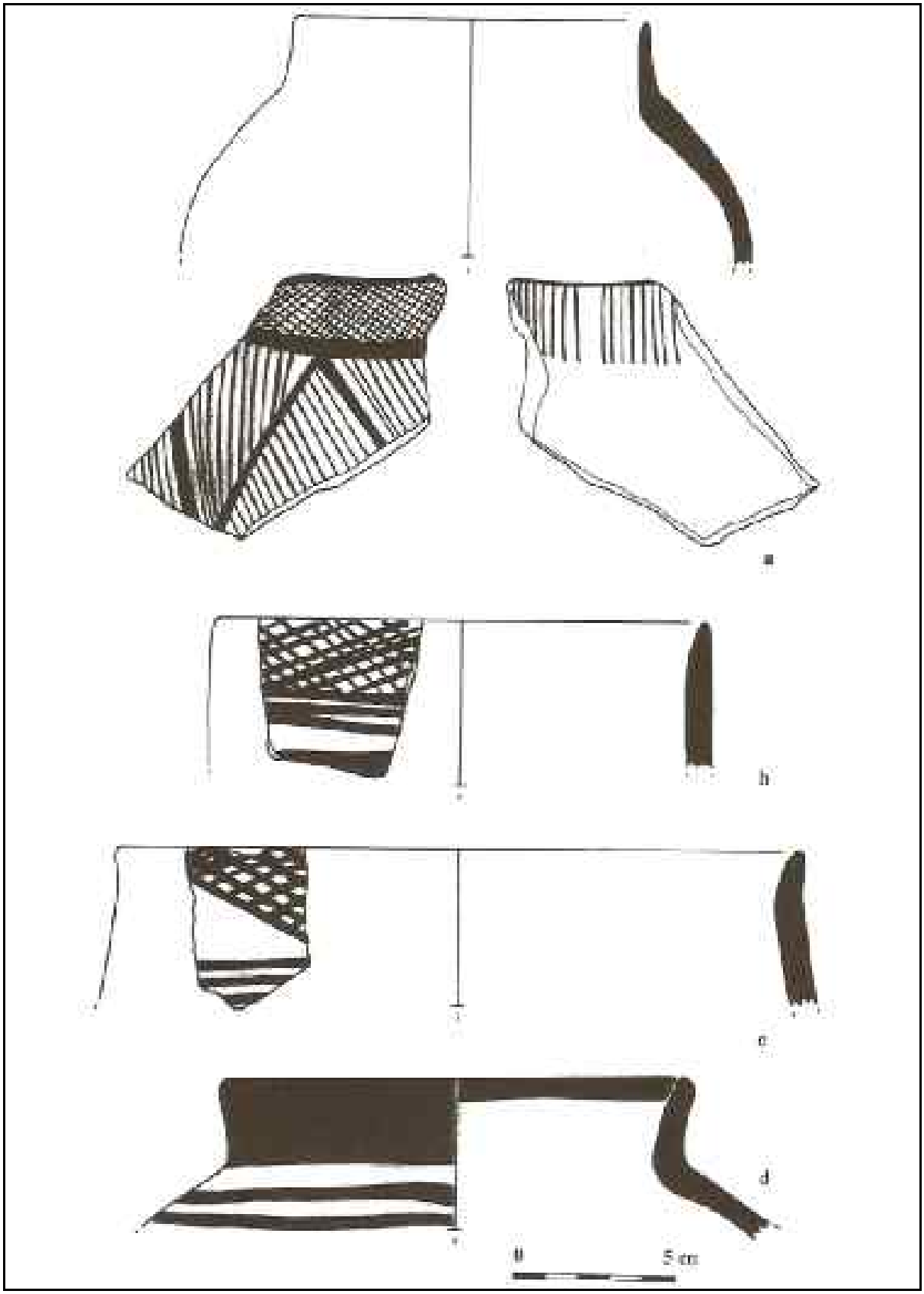
Ek 383. Levha 277

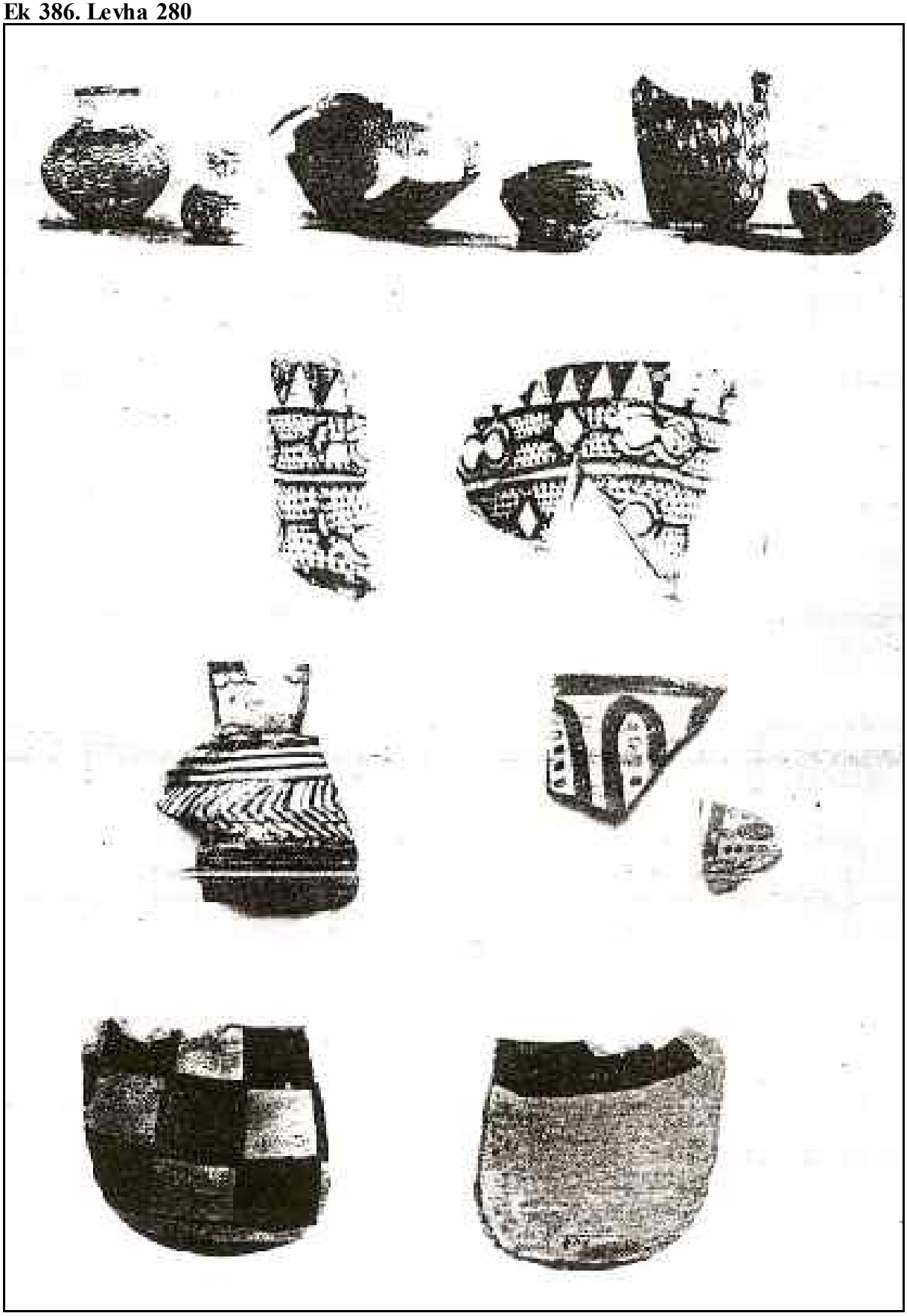
Ek 384. Levha 278

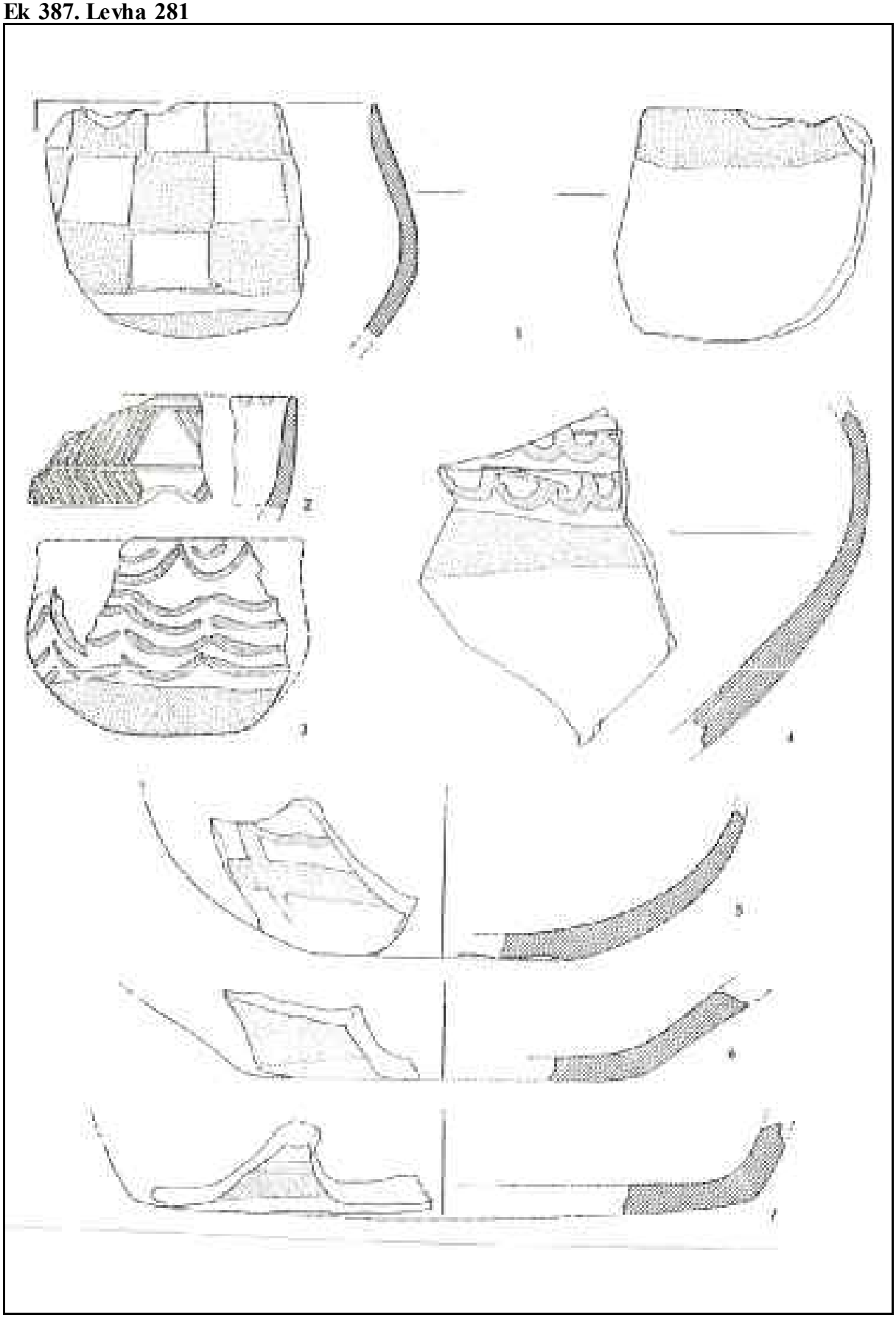
Ek 385. Levha 279

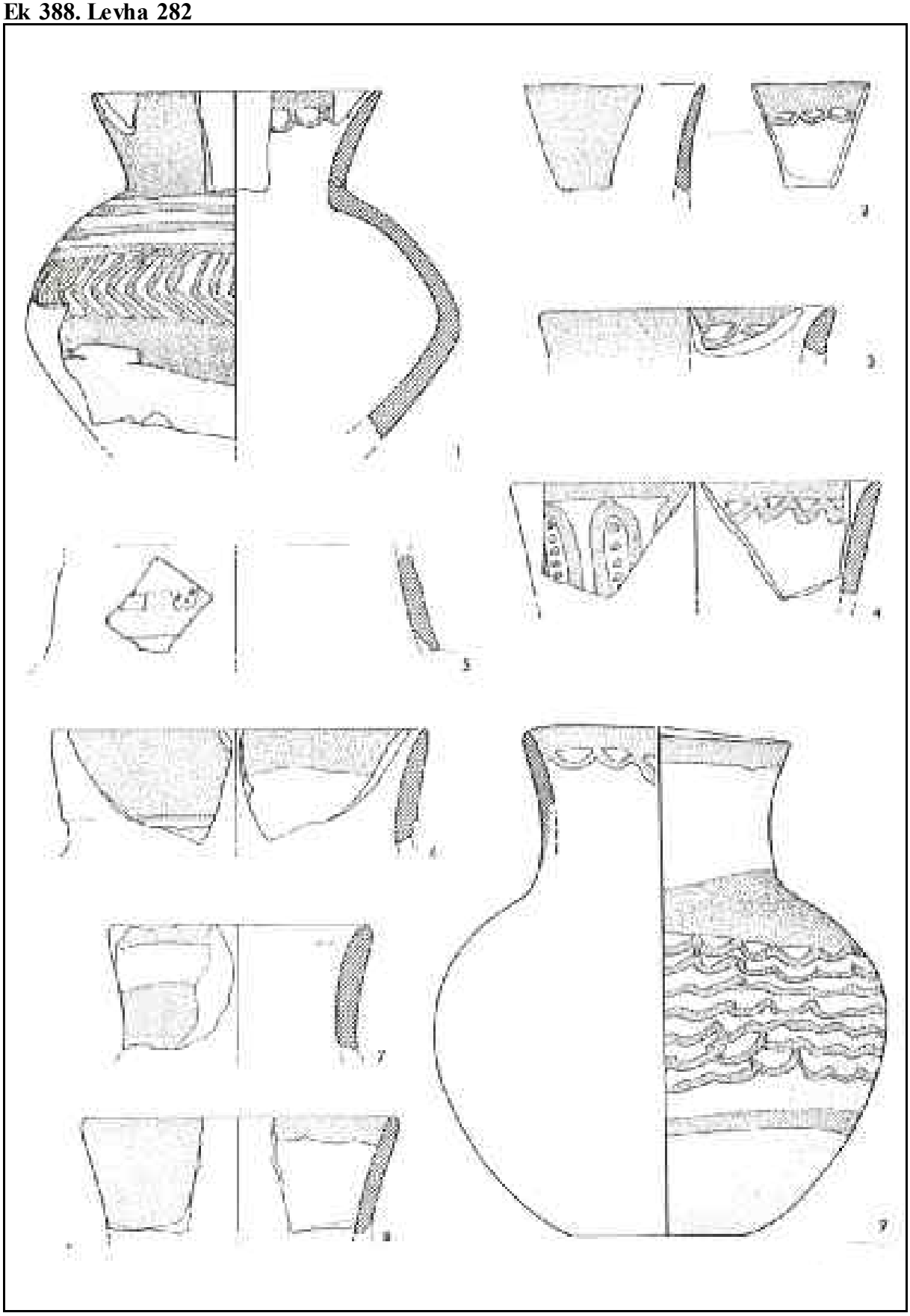
Ek 386. Levha 280

Ek 387. Levha 281

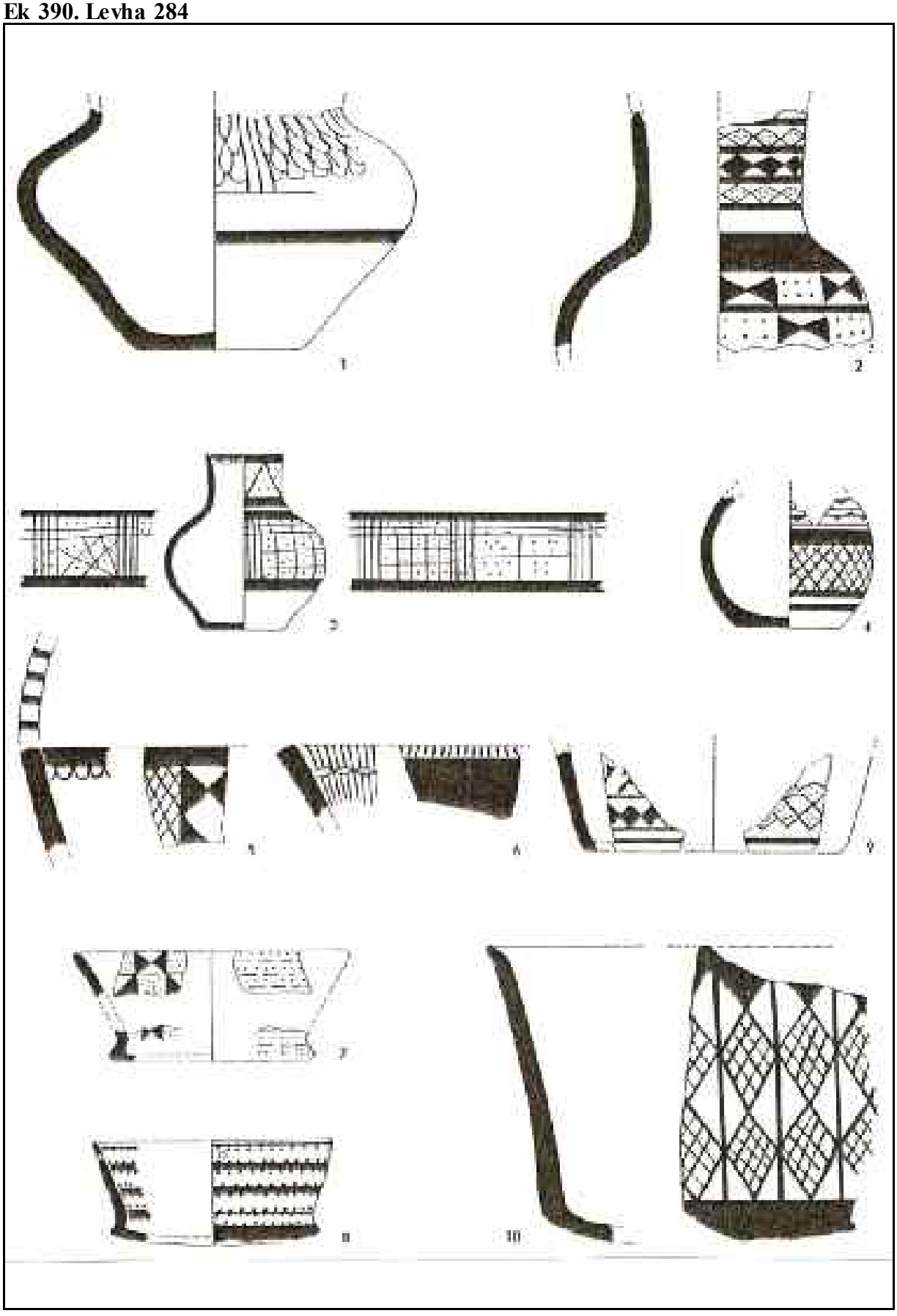
Ek 388. Levha 282

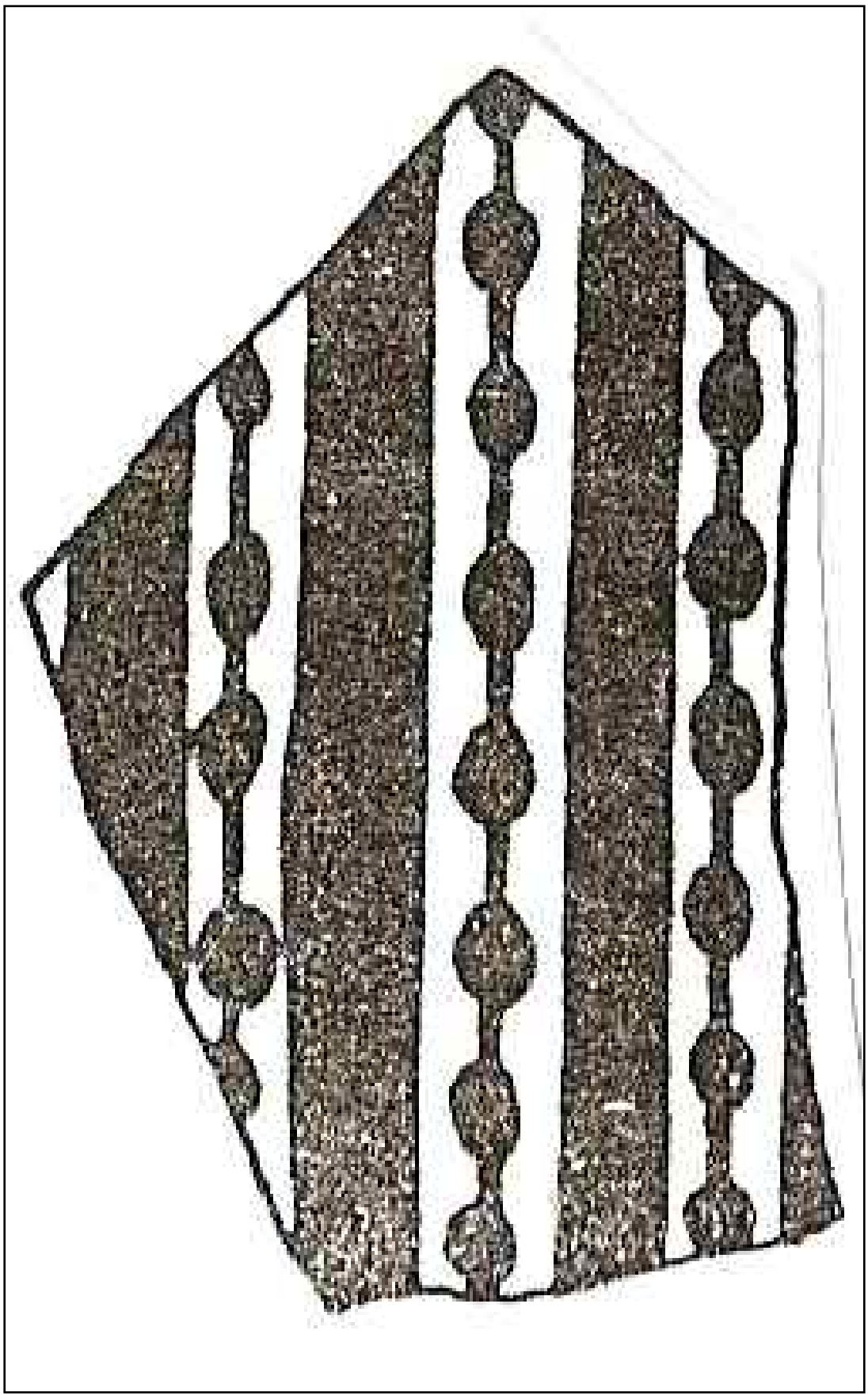
Ek 389. Levha 283

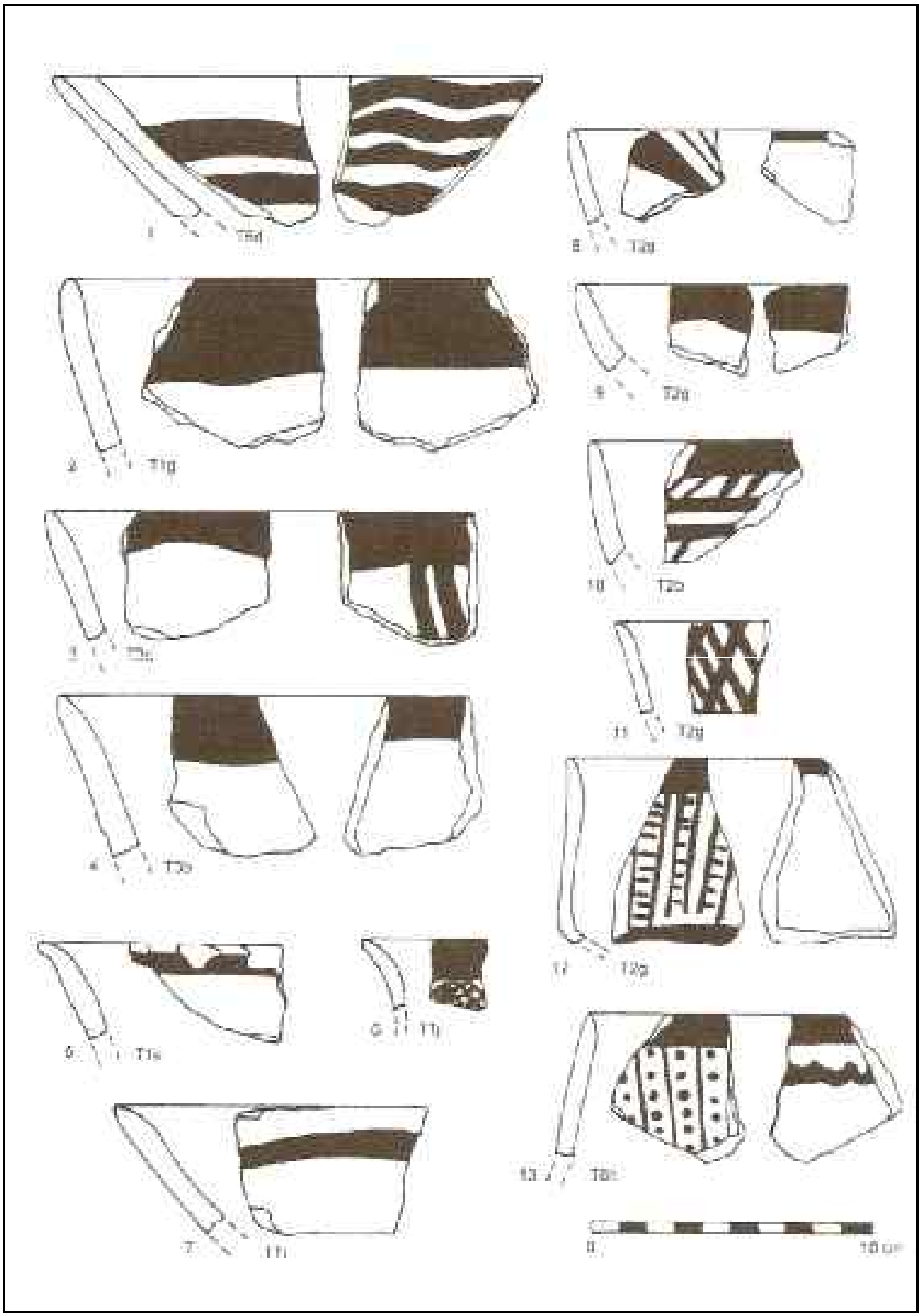
Ek 390. Levha 284

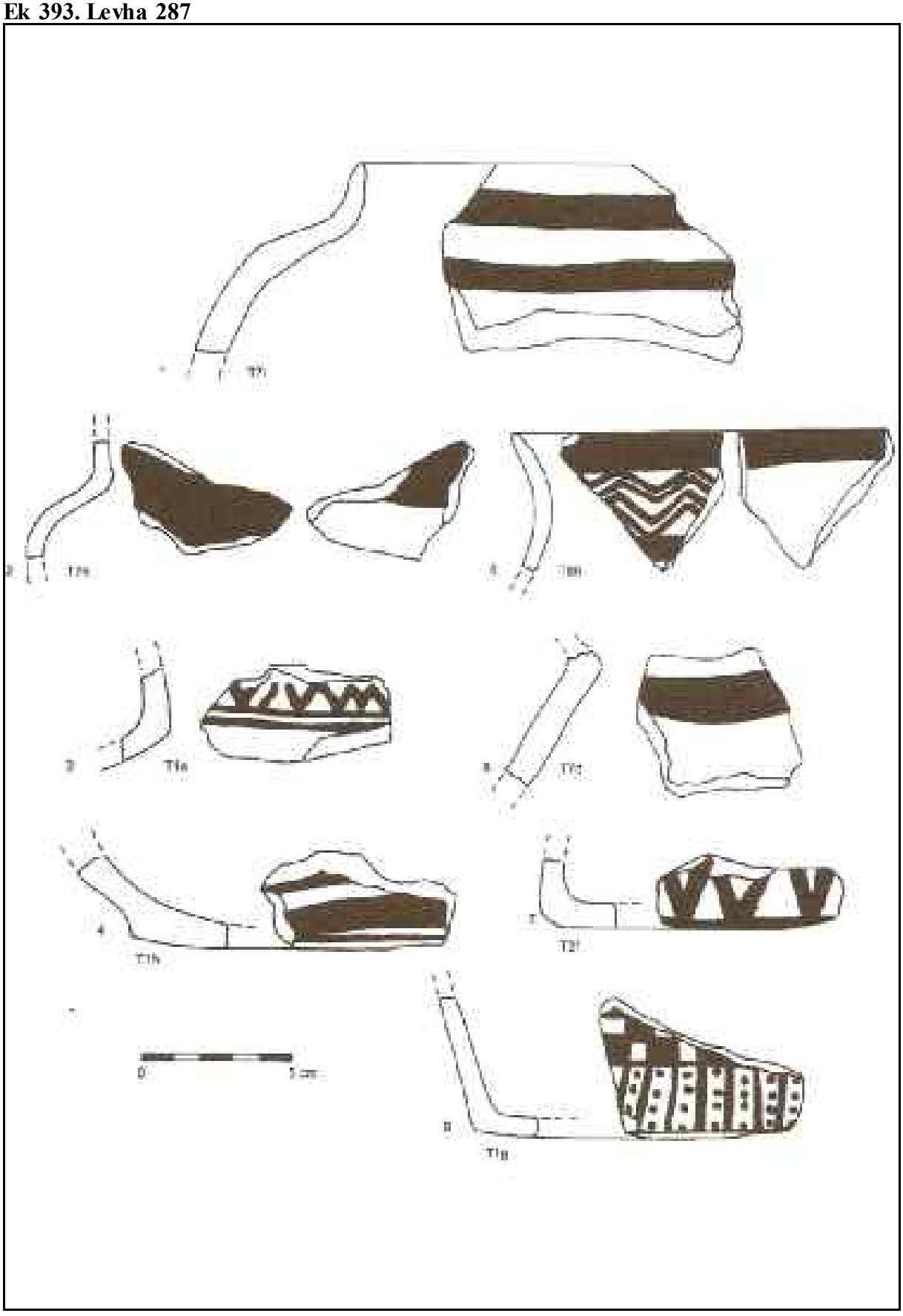
Ek 391. Levha 285

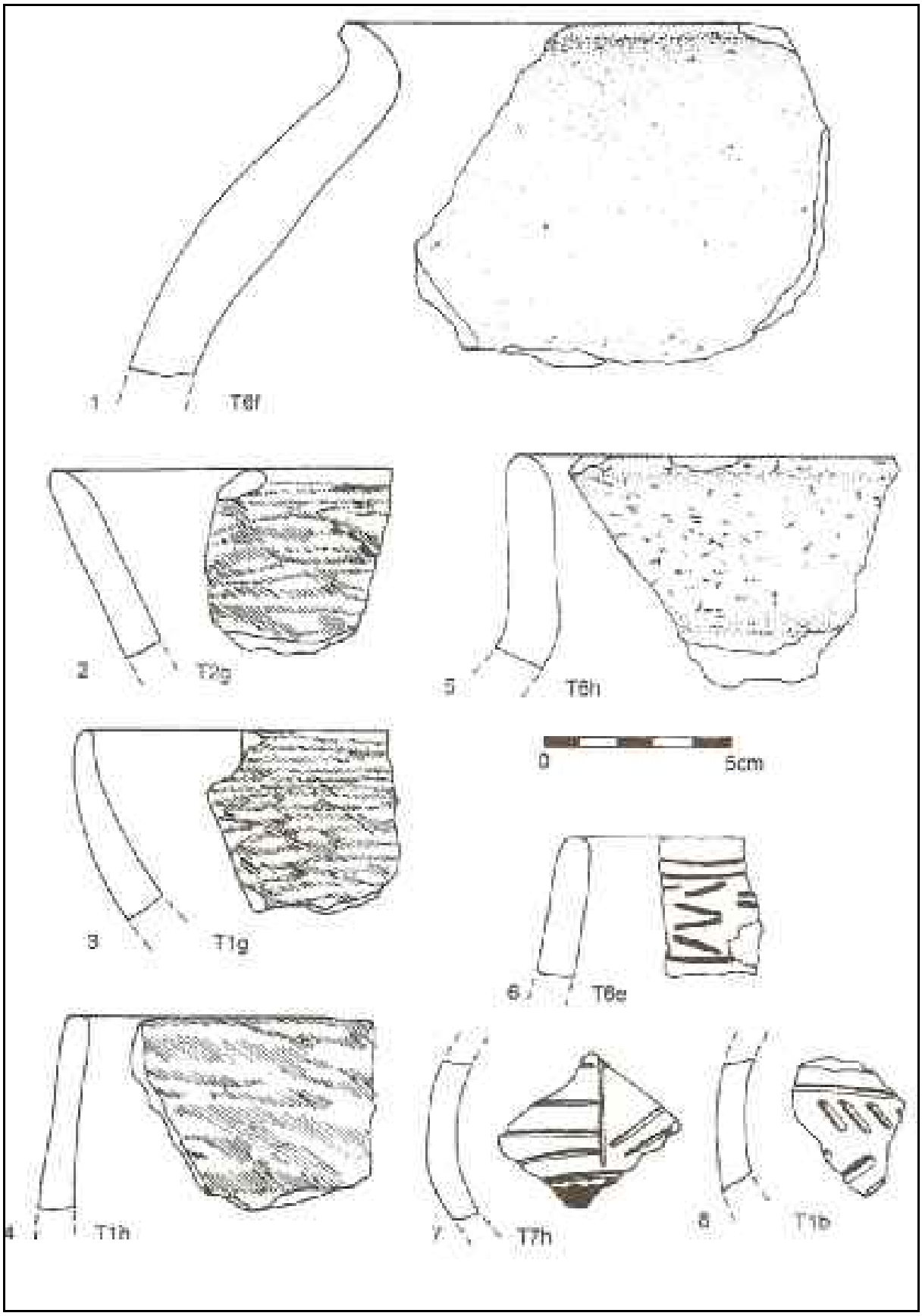
Ek 392. Levha 286

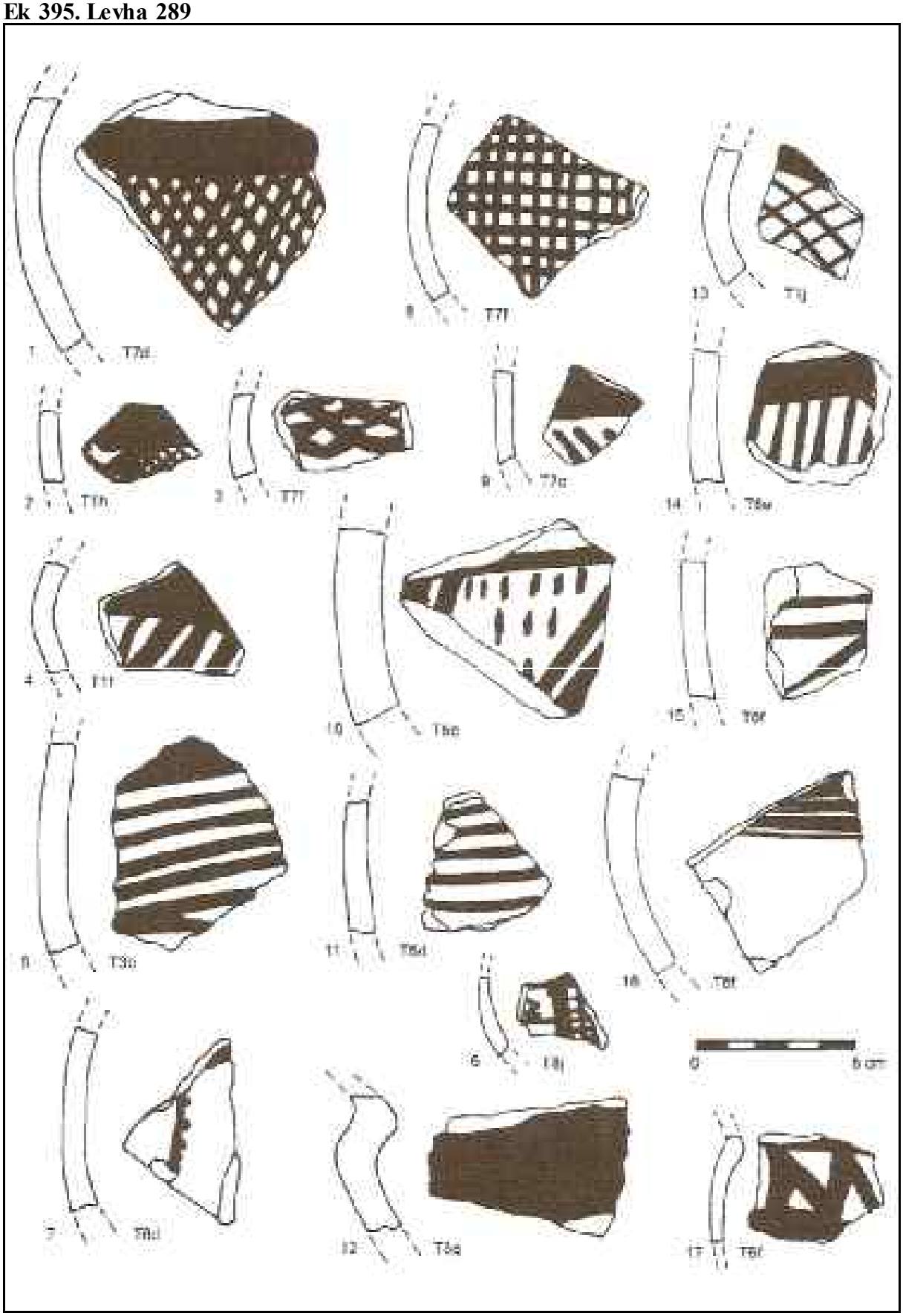
Ek 393. Levha 287

Ek 394. Levha 288

Ek 395. Levha 289

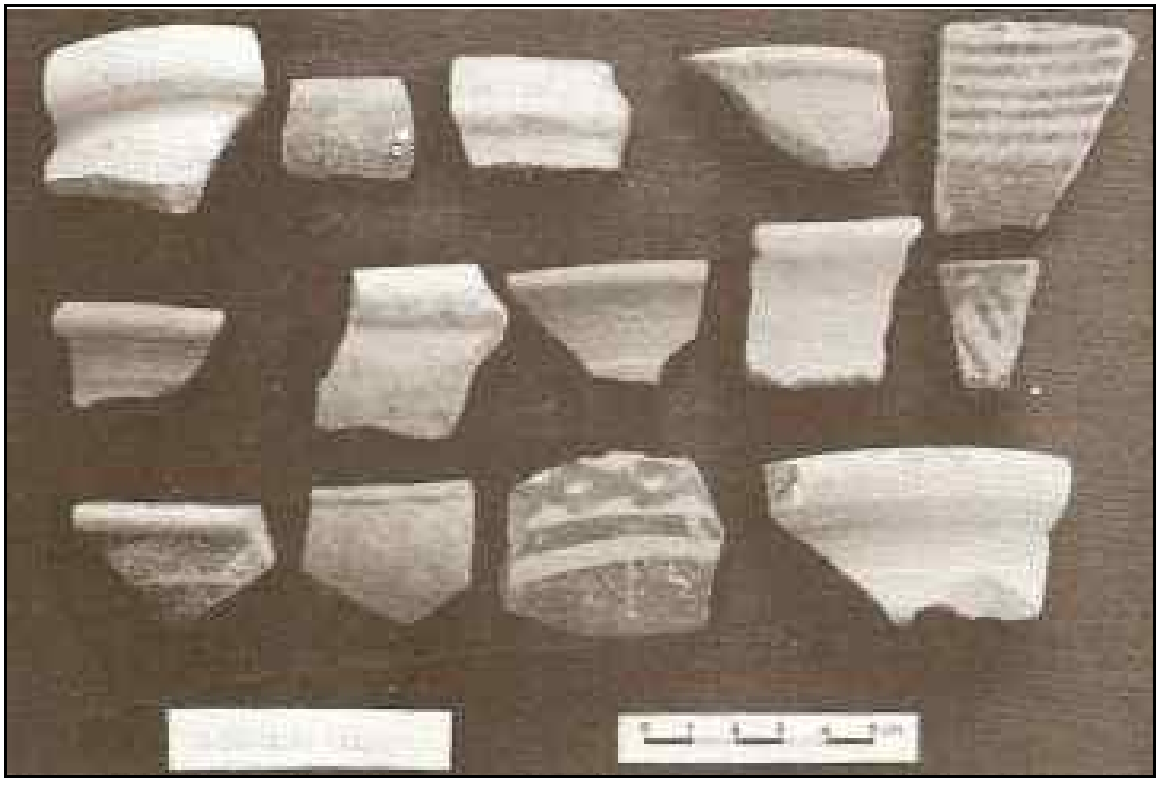
Ek 396. Levha 290

Ek 397. Levha 291

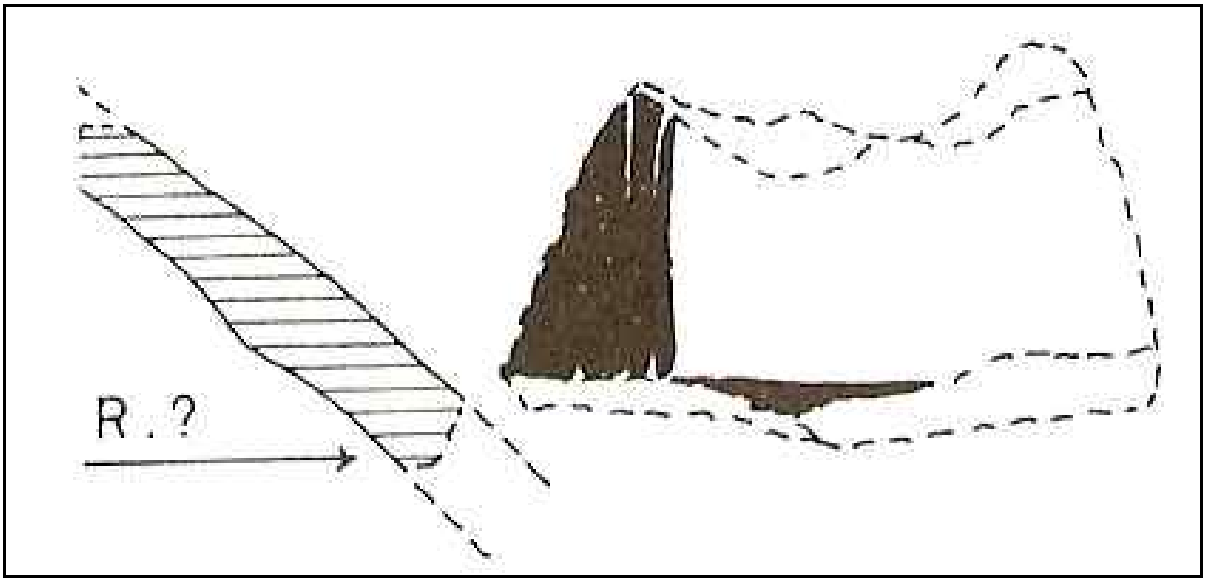
Ek 398. Levha 292

Ek 399. Levha 293

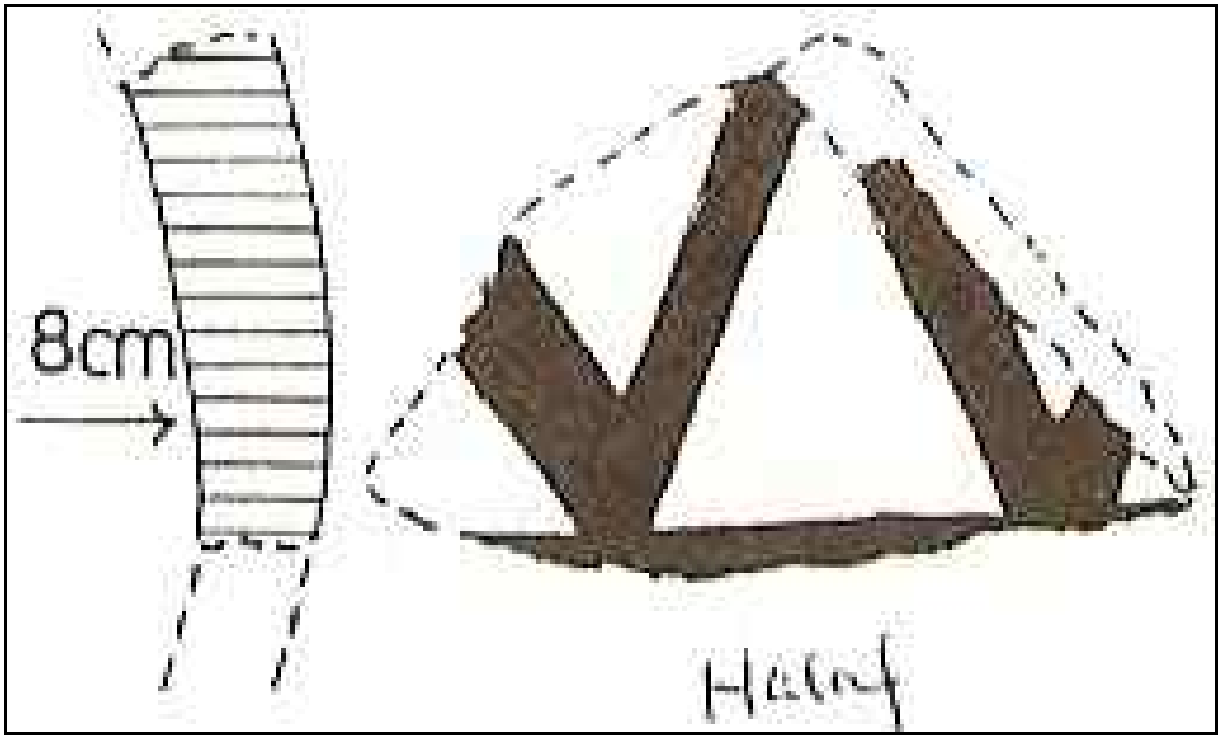
Ek 400. Levha 294

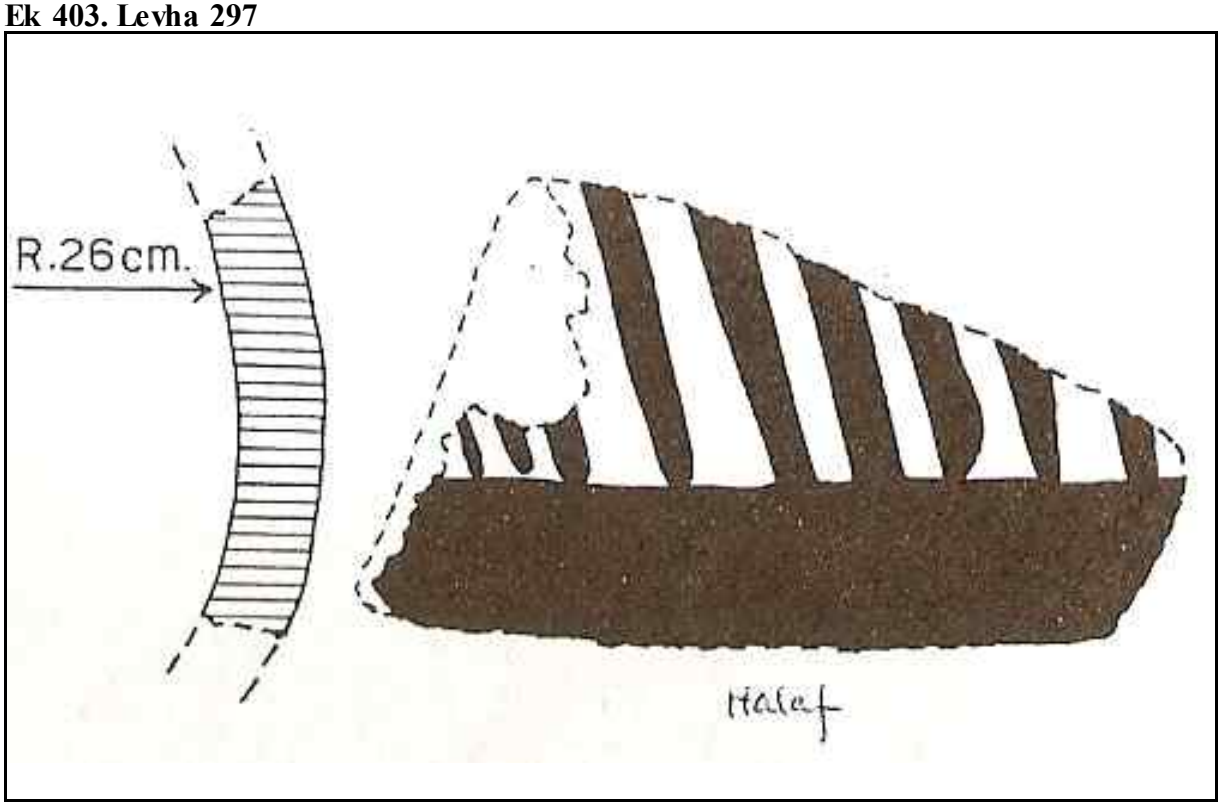
Ek 401. Levha 295

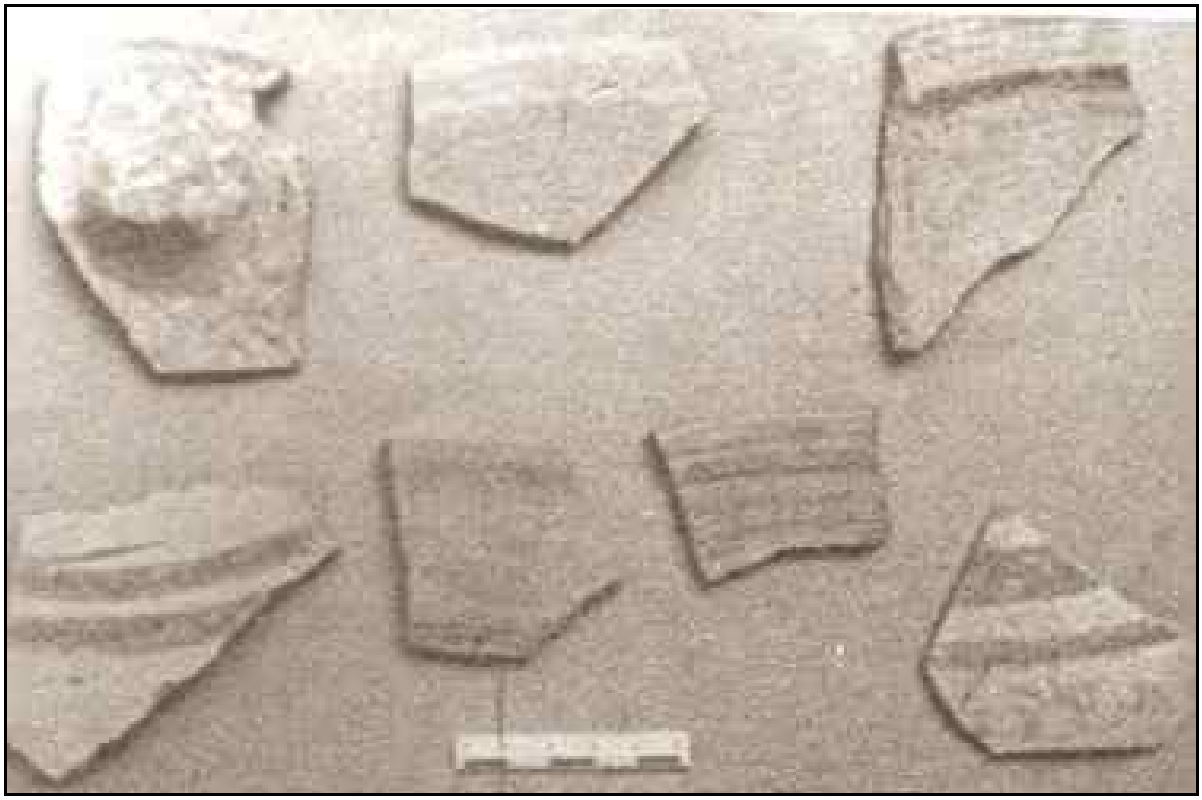
Ek 402. Levha 296

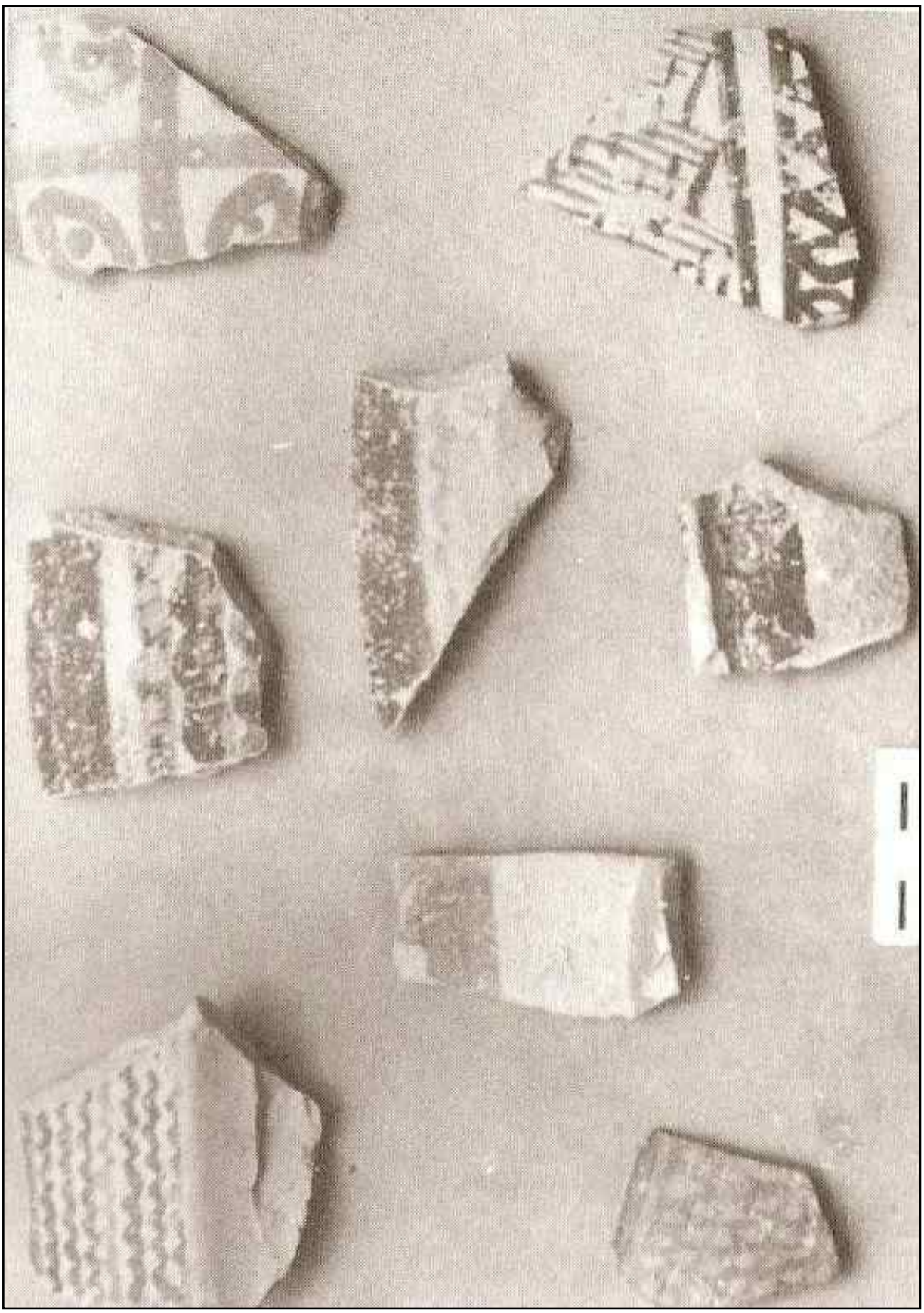
Ek 403. Levha 297

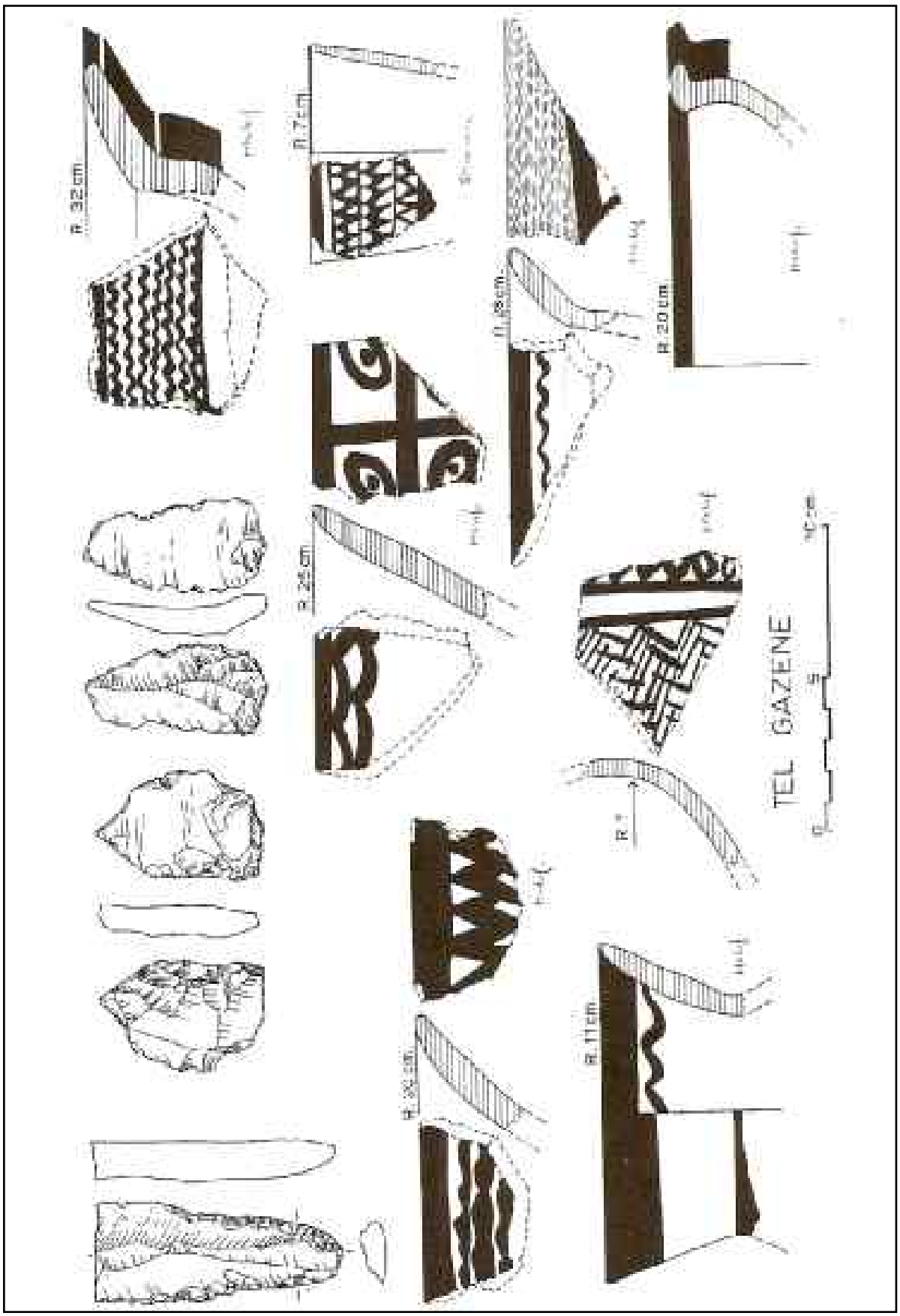
Ek 404. Levha 298

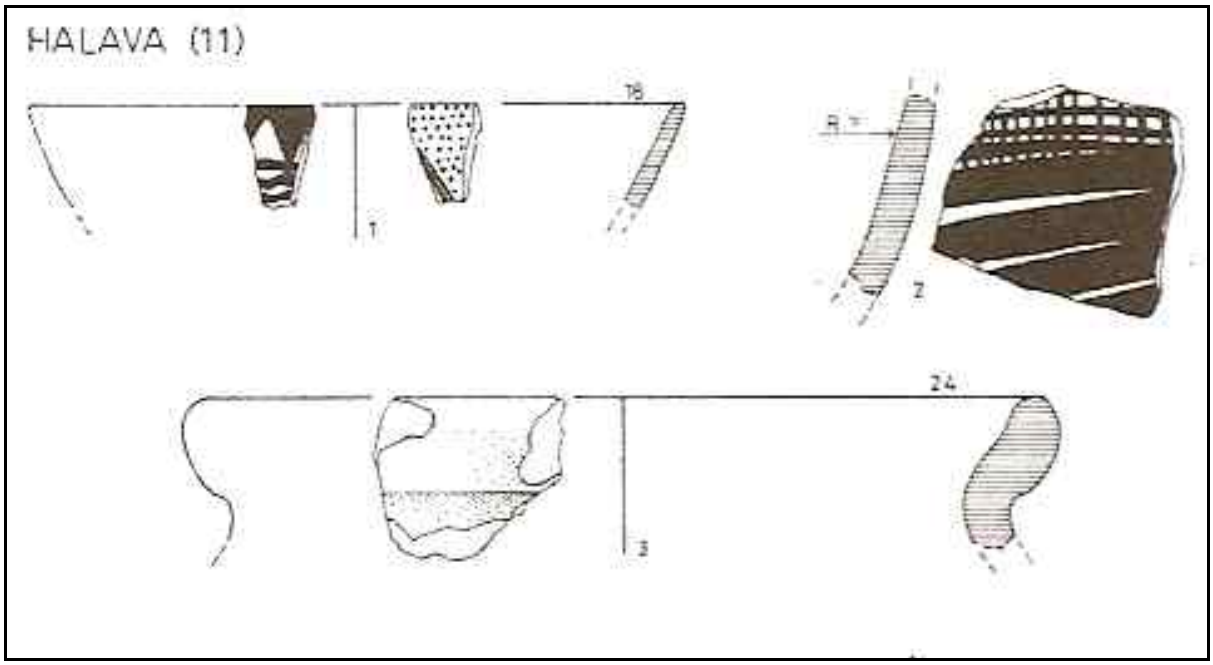
Ek 405. Levha 299

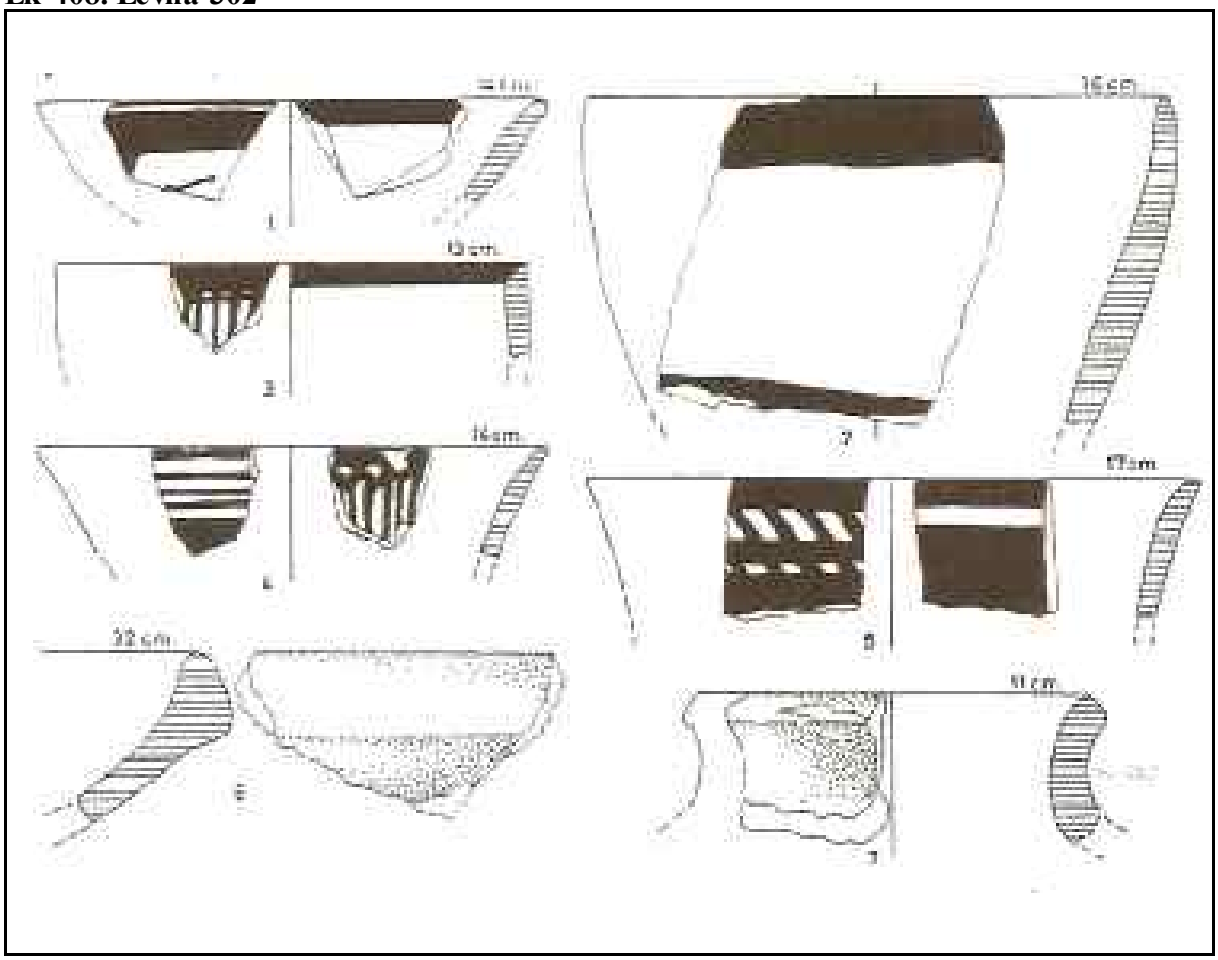
Ek 406. Levha 300

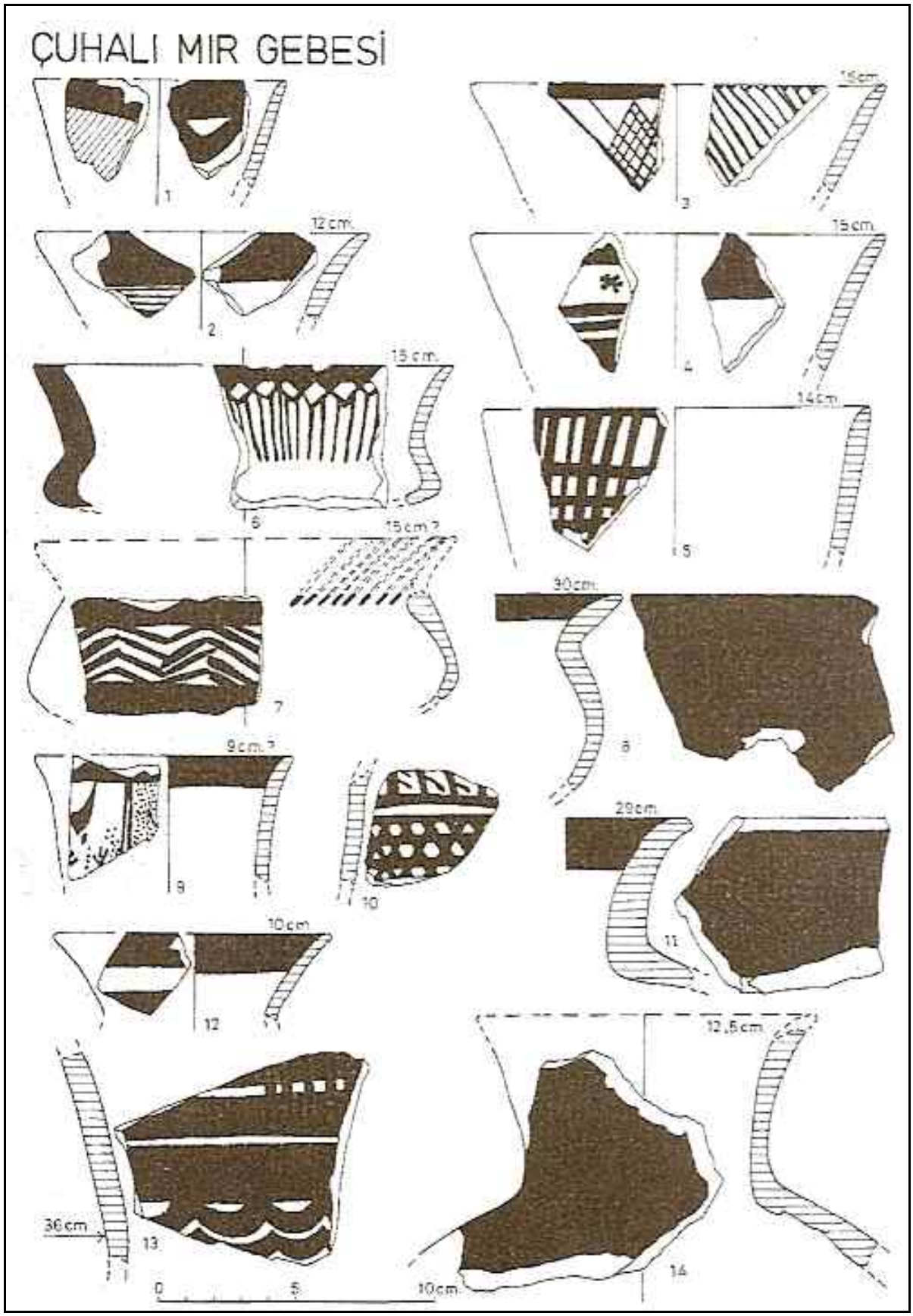
Ek 407. Levha 301

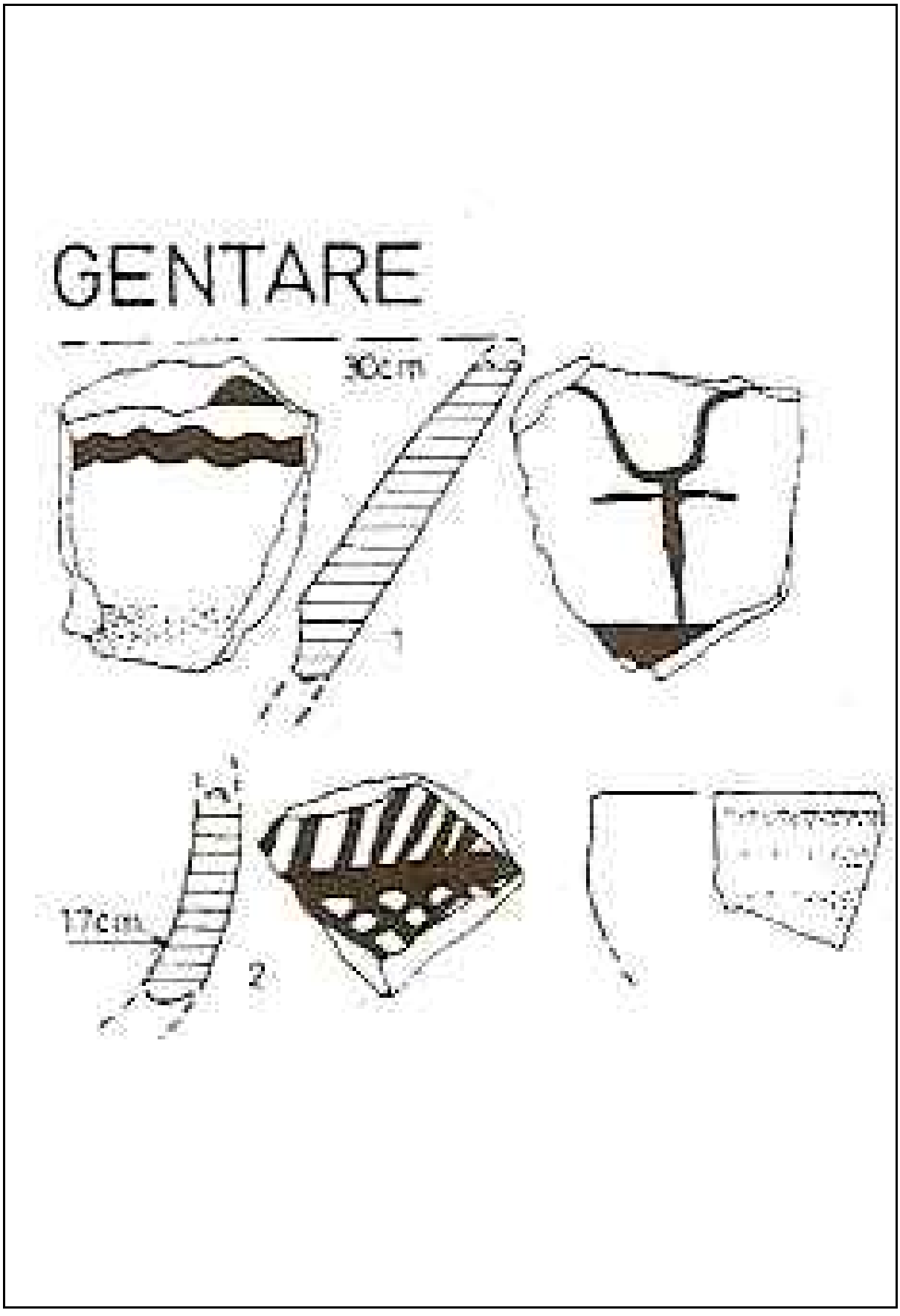
Ek 408. Levha 302

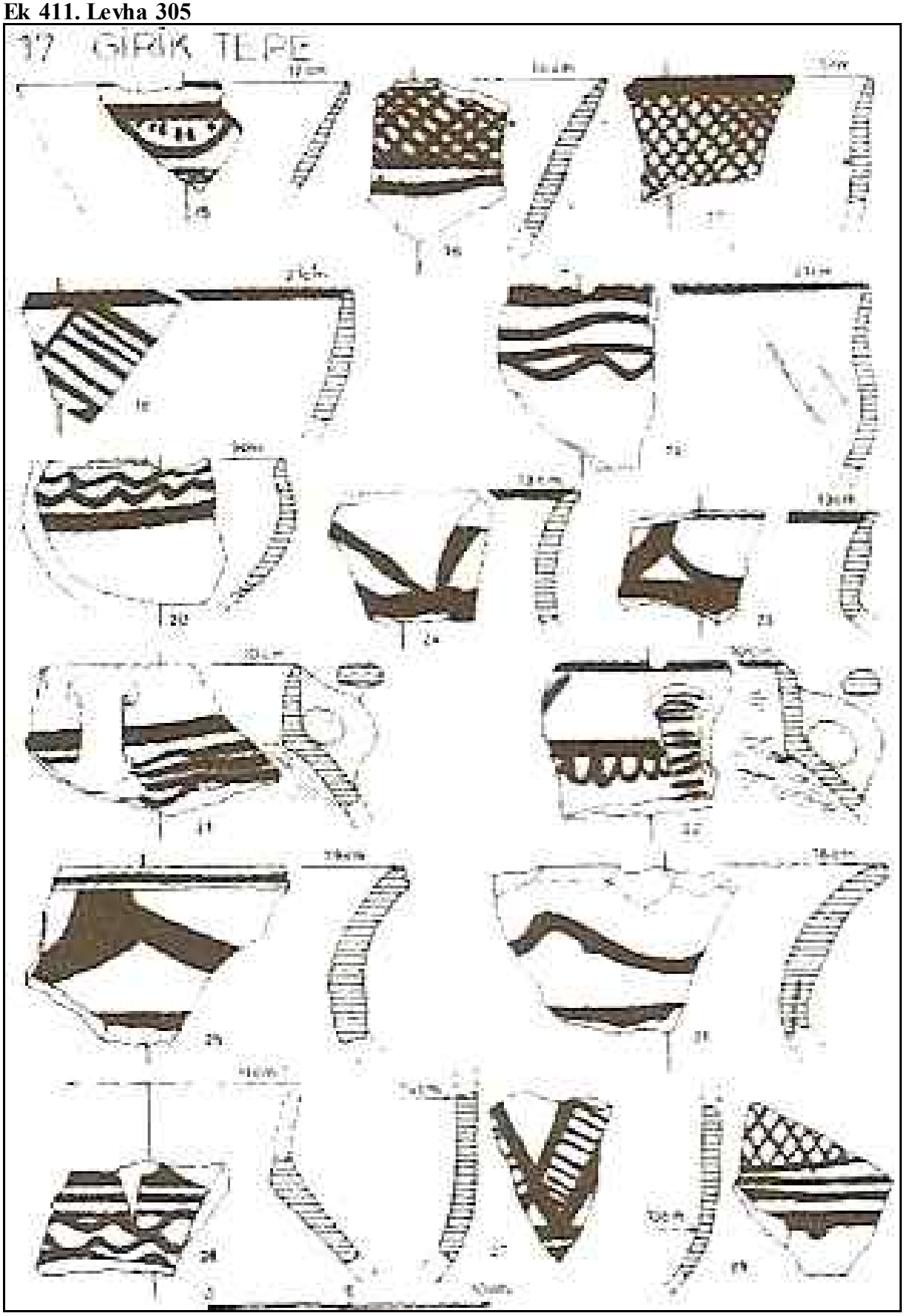
Ek 409. Levha 303

Ek 410. Levha 304

Ek 411. Levha 305

Ek 412. Levha 306

Ek 413. Levha 307

Ek 414. Levha 308

Ek 415. Levha 309

Ek 416. Levha 310

Ek 417. Levha 311

Ek 418. Levha 312

Ek 419. Levha 313

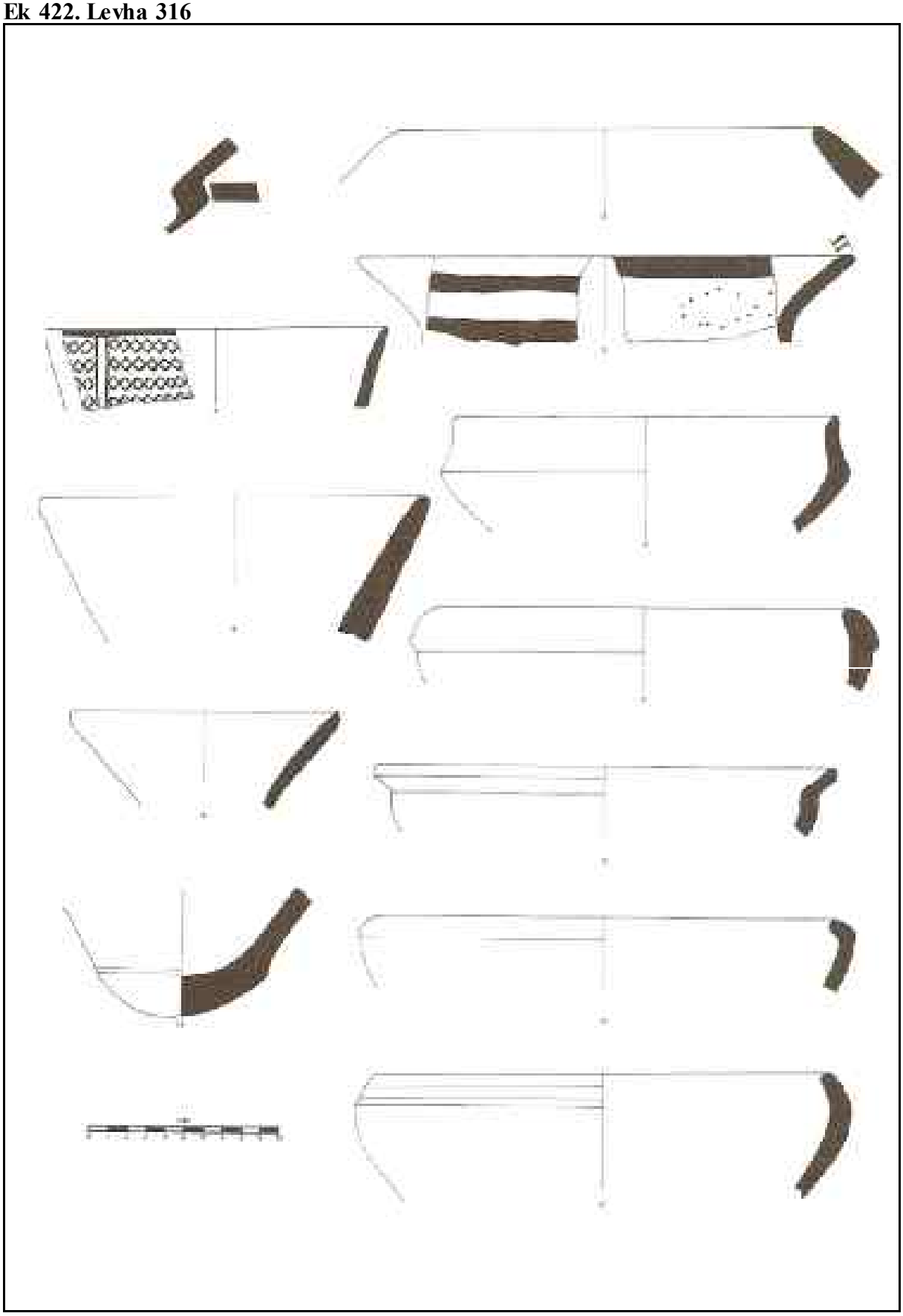
Ek 420. Levha 314

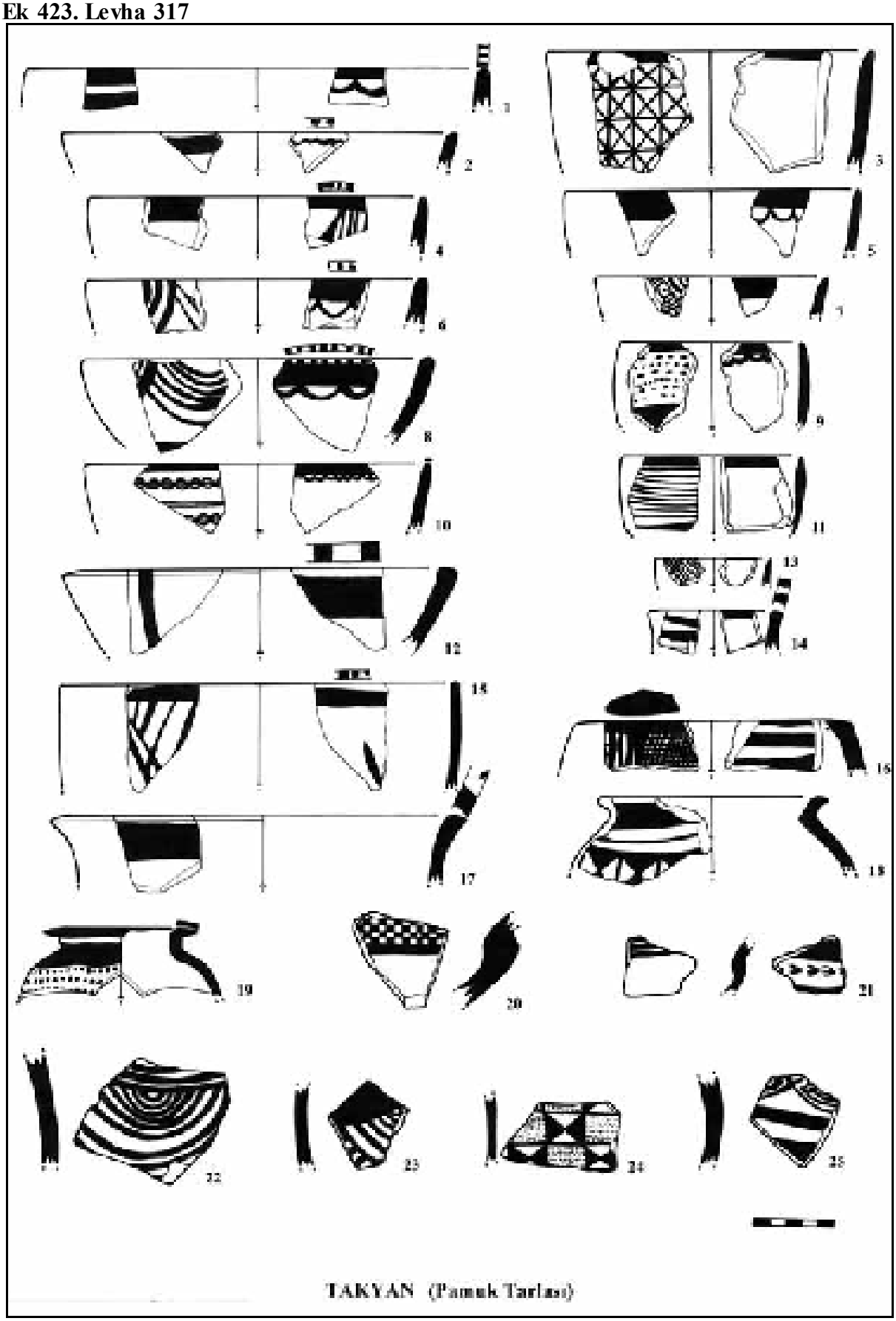
Ek 421. Levha 315

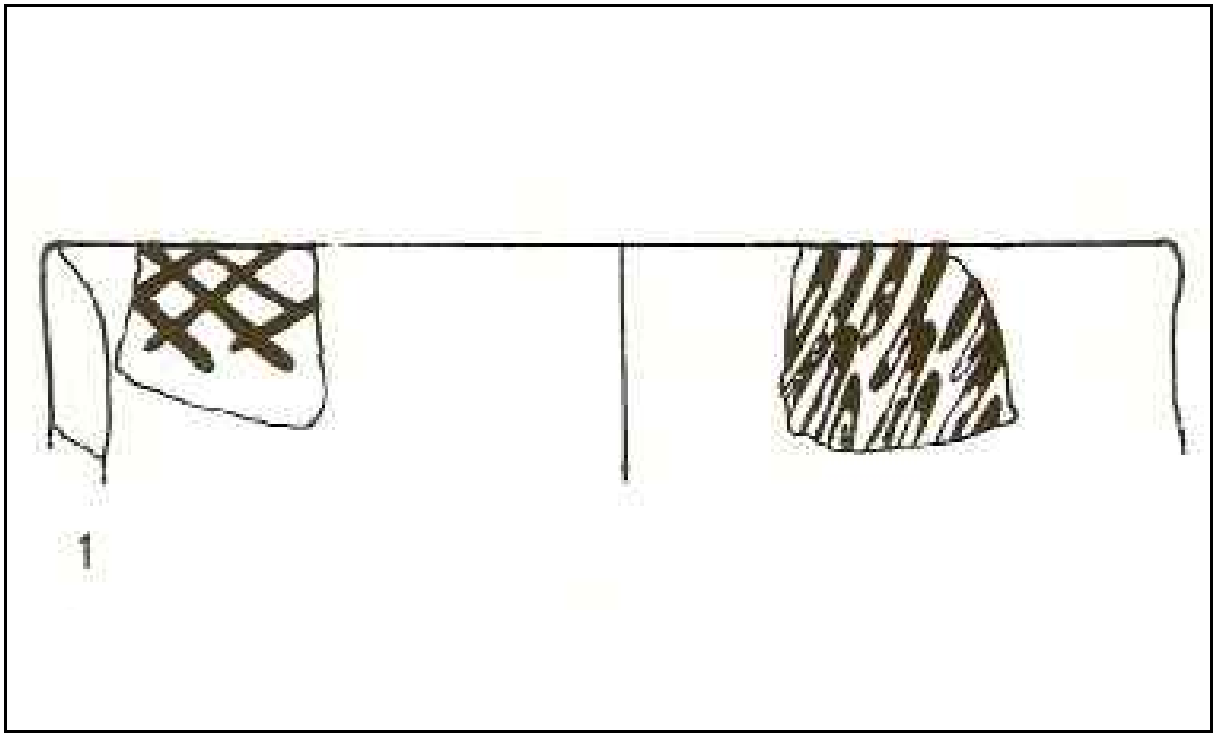
Ek 422. Levha 316

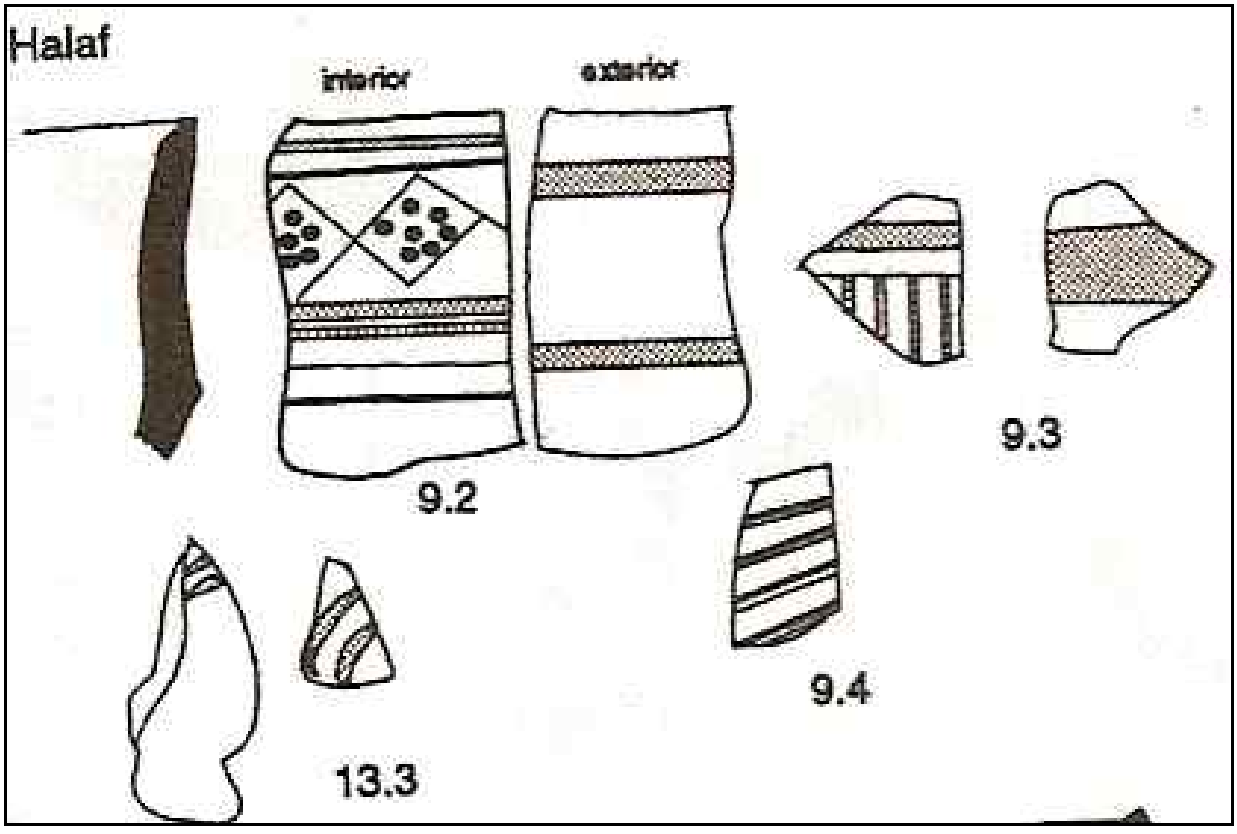
Ek 423. Levha 317

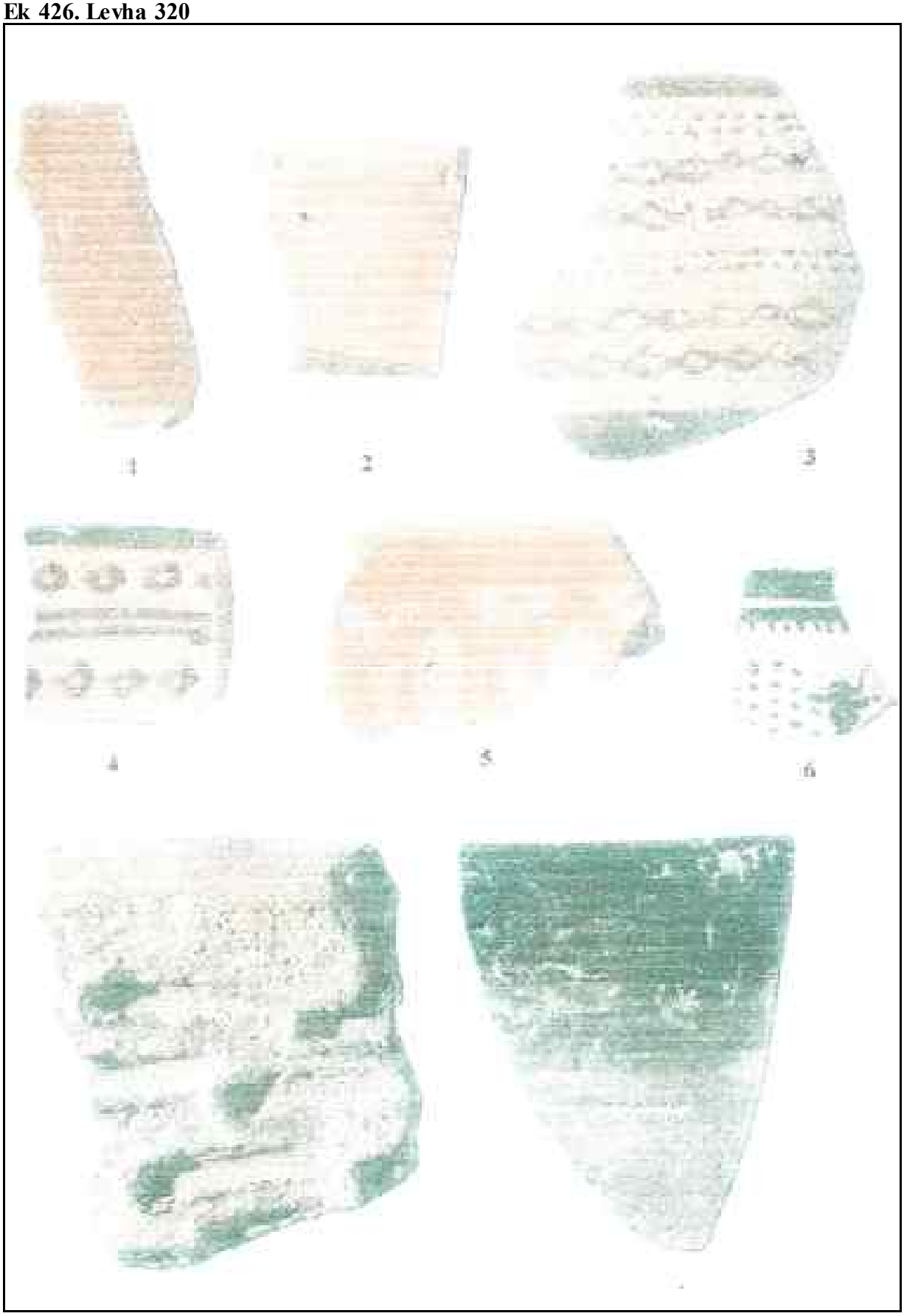
Ek 424. Levha 318

Ek 425. Levha 319

Ek 426. Levha 320

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Umut PARLITI
Doğum Tarihi ve yeri : 07.01.1981-Adana
E-mail : umutparilti62@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2008-2011 Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji bölümü Yüksek Lisans, Adana.

2002-2006 Dicle Üniversitesi (Örgün Öğretim), Arkeoloji Bölümü/Diyarbakır

1995-1998 Çağrıbey Lisesi/ Adana

1987-1995 Oğuzhan ilköğretim Okulu/Adana

ÇALIŞMA DURUMU:

2010/ 20 Ağustos-5 Eylül TÜBİTAK Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Deneysel Arkeoloji Çalışması; Bodrum Gümüşlük'te gerçekleştirilen Türkiye'nin ilk uluslar arası çalışmasıdır. Fransasız Prof. Philippe Andriux denetiminde Tunç ve Demir Çağlar'ında Anadolu'daki varlığı arkeolojik olarak tespit edilen, tunç ve demir eser üretim yöntemlerinden ve bu üretimlerde kullanılan ekipmanlardan yola çıkılarak iki Fransız eğitmen arkeolog eşliğinde bire bir uyarlamalar yapılmıştır.

2009/Ekim Kültür Bakanlığı, Batman Survey Ekibi; (Görev) Diyarbakır ili ile Batman ili arasında yapılacak olan Ilısu Barajı öncesi Harvard Üniversitesi'nin D-Gps ve Gps sistemi ile alan taranmasının yapılması ve taşınmaz kültür varlıklarının yerlerinin tespit edilip tescil işlemlerinin başlamasını sağlamak, Yetkili Yardımcısı

Ağustos-Ekim Ege Üniversitesi, Kavuşan Höyük Kazı Ekibi; (Görev) Diyarbakır ili, Bismil ilçesi, Kavuşan Höyük, Arkeolojik sit alanı içerisinde ki kültürel

mirasın planlı bir şekilde, personeli idare ve sevk ederek gün yüzüne çıkartmak, Yetkili Yardımcısı.

Haziran-Temmuz Kültür Bakanlığı/HasanKeyf, Batman Üniversitesi&Ege Üniversitesi HasanKeyf Höyük Kazı Çalışması; (Görev) Süpervizör Yardımcılığı.

2008/Ağustos Çukurova Üniversitesi, Arkeoloji Ekibi Kazı çalışması Tatarlı Höyük; (Görev) Kazı Açma Başkanlığı ve Başkan yardımcılığı

Haziran-Temmuz Harvard Üniversitesi, Arkeoloji Ekibi Yüzey Araştırması Hirbemerdon Tepe; (Görev) Alan Başkanlığı

2007/Ağustos Harvard Üniversitesi, Arkeoloji Ekibi Yüzey Araştırması Hirbemerdon Tepe; (Görev) Alan Başkan Yardımcılığı

Haziran-Temmuz Floransa Üniversitesi ve Grand Walley Üniversitesi Arkeoloji Ekibi Kazı Çalışması Hirbemerdon Tepe; (Görev) Kazı Açma Başkanlığı

2006/Haziran-Temmuz Floransa Üniversitesi, Arkeoloji Ekibi Yüzey Araştırması Hirbemerdon Tepe; (Görev) Kazı Açma Başkan Yardımcılığı

2005/Temmuz-Ağustos Gaziantep Üniversitesi, Arkeoloji Ekibi Kazı Çalışması Müslüman Tepe; (Görev) Kazı Açma Başkan Yardımcılığı

2002-2004/ Mayıs-Eylül Dağ Cenneti Turistik Yüzme Havuzları; (Görev) Tüm Havuzların Koordinatörlüğü

1999-2001/ Mayıs-Eylül Dağ Cenneti Turistik Yüzme Havuzları; (Görev) Yüzme Eğitmenliği ve Life Gard